COMMENTARIVS
R. P. CORNELII CORNELII
A LAPIDE
SOCIETATIS IESV
IN
ECCLESIASTEN,
CANTICVM
CANTICORVM
ET LIBRVM
SAPIENTIÆ.

COMMENTARII IN ECCLESIASTEN

AVCTORE

R. P. CORNELIO CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE IESV,

S. Scripturæ olim Louanij, posteà Romæ Professore:

INDICIBVS NECESSARIIS ILLVSTRATI,

ANTVERPIÆ

Apud IACOBVM MEVRSIVM,

ANNO M. DC. LVII.

Cum Priuilegio Cæsareo & Regis Hispaniæ.

AMPLISSIMO ET ADMODVM REVERENDO

DOMINO AC PATRI

D. NORBERTO VAN COVWERVEN

CELEBERRIMI MONASTERII

S. MICHAELIS

ORDINIS PRÆMONSTRATENSIS

ANTVERPIÆ

ABBATI MERITISSIMO

Venerabili deceſſori Tuo D. Chryſoſtomo vander Sterren, AMPLISSIME ET ADMODVM REVERENDE DOMINE, Commentarium hunc, vbi primùm è typographio conſobrini mei Martini Nutij prodiit, dedicatum, eidem ego denuò obtuli, cùm typis meis eſſet recuſus. Et fuit, ſiue Spiritus diuini afflatus, quo tres hi olim concepti, conſcriptique à Sapiente ſunt libri; ſiue eruditiſſimi religioſiſſimique Interpretis, non modò nomen, ſed præcipuè apud Deum, cuius nunc conſpectu in cælis fruitur, patrocinium; ſeu *Stellæ*, cuius radiis frons erat huius Commentarij inſignita, fulgor influxuſque ita ſalutaris; vt intra non multos annos omnibus diſtractis exemplaribus, iterum ſubiici prælo opus hoc debuerit.

Hîc ego, etſi iam occubuerat *Stella*, cuius nomine, quaſique luce, illud anteà commendabatur; non debui tamen aliam cæli partem reſpicere, quàm vbi illa olim fulſerat *Stellæ*: ad ſacratiſſimum, inquam, Veſtrum aſceterium. Inde nempe & ſalus quondam Ciuitati huic allata eſt, depulsâ per Ordinis Veſtri glorioſum Fundatorem S. NORBERTVM, flagitioſâ Tanchelini hæreſi:

 inde

inde Cælitibus restituta veneratio, sacris dignitas, templis splendor, ordini Ecclesiastico auctoritas. In eo ergo loco, quem primùm S. NORBERTI discipulus *B. VValtmannus*, quem tot alij sanctissimi Heroes rexere, ac postremò *Chrysostomus*; Te ego, AMPLISSIME ET ADMODVM REVERENDE DOMINE, intueor, velut nouum quoddam ac salubri luce conspicuum sidus, aut Patronum potiùs omnium qui pietatem colunt, qui ius tuentur, qui Ecclesiæ auctoritatem defendunt, qui vt magistratibus reuerentia obedientiaque deferatur laborant, qui legum obseruantiam sitiunt, qui disciplinam Ecclesiasticam diligunt, qui populi amicabilem ac Christianam consociationem sancire conantur.

Neque priorem meam dedicationem iterandam duxi, ne non noua videretur operis editio, si ab eodem offerretur, eidem, & quidem iam vitâ functo. Neque fas esse ducebam vt alteri Commentarium hunc consecrarem, quàm Tibi, AMPLISSIME DOMINE, nempe dignissimo Chrysostomi successori: vt neque illius abolita memoria videri possit, neque tam noua quæsita gratia, quàm vetus conseruata: *Vetus*, inquam, tum priorum sanctissimi cœnobij vestri Abbatum, quâ illi familiam nostram ac typographεῖον complexi sunt; tum Tua quoque, AMPLISSIME DOMINE. Nam & hæc vetus, quam tot annis, cùm Ecclesiastæ munus, incredibili hominum concursu fructuque, sustineres, cumque Prioris officio in religiosissimo vestro conuentu fungereris, mihi Parentique meo exhibuisti. Quæ ratio facit, vt munus hoc, etsi non nouum, sperem à Te tamen veteri beneuolentiâ susceptum iri. Atque ita, quod Comœdiis ac Tragœdiis veteribus adscriptum legimus, TER DATA SEMPER PLACVIT, pronuntiare mihi de hoc Commentario licebit. Quis verò, quanta dignitas sit trium sacrorum librorum, in quos hic concinnatus est Commentarius, peruidere, quàm Tu, AMPLISSIME DOMINE, sapientiùs potest? Nempe quam Ecclesiastes indicat rerum humanarum vanitatem, prudentissimè iam olim intellexisti, ab eâque maturè refugisti. Quam Sapientiæ liber tradit gubernandi disciplinam, tot iam annis, tam piè ac feliciter tractas. Quas denique Canticum Canticorum velut eructat Diuini Amoris flammas, toto corde in dies hauris, dum sacra peragis mysteria, dum res diuinas contemplaris, dum Tuos ascetas aliosque ad pietatem informas. In hos igitur sacræ Scripturæ libros, tam Tibi familiares, tamque diu moribus à Te expressos, Tibi dedico nuncupoque Commentarium, ita præclarè congruentem tum indoli Tuæ, tum institutioni quam tradere aliis soles: planè nimirùm ac perspicuè eos explanantem libros, se-

stque

ſeque Spiritui, qui in iis loquitur, accommodantem, ac ſuaui quadam ſuadâ mortales permouentem, vt Diuinæ Gratiæ inſtinctibus, quos identidem Deus conſimilia legentibus afflare ſolet, toto animo obſequantur. Tu eum ſuſcipe, quâ conſueuiſti, vultus animique ſerenitate: quâ vt quàm diutiſſimè vnà cum religioſiſſimo Tuo cœtu, familiâ mea, imò & Ciuitas vniuerſa, perfrui poſſit, Deum Opt. Max. ſupplex precor. Antuerpiæ III Non. Nouembris CIↃ IↃCLVII.

AMPLISS. ET ADMODVM REV.DÆ D. T.

Cliens æternùm deuotus

IACOBVS MEVRSIVS.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS.

PER FLANDRO-BELGICAM

EGo infrascriptus Societatis IESV per Flandro-Belgicam Præpositus Prouincialis, potestate ad hoc mihi factâ ab Admodùm R. P. Nostro Goswino Nickel Societatis eiusdem Præposito Generali, do facultatem Iacobo Meursio typographo Antuerpiensi typis mandandi Commentaria P. Cornelij à Lapide in Ecclesiasten, librum Sapientiæ, & Canticorum. In quorum fidem has manu meâ subscriptas, & sigillo officij mei munitas dedi Louanij III Ianuarij M. DC. LVI.

THOMAS DEKENS.

APPROBATIO CENSORIS.

COmmissos mihi infrascripto Commentarios in Ecclesiasten, Sapientiam, & Cantica Canticorum, quos in lucem mittit R. P. Cornelius à Lapide Societat. IESV olim Louanij, ac de post in Vrbe Sacræ Paginæ Professor prælo dignissimos iudico. Opera sanè pulchra, sublimia, pura, & tanto sententiarum pondere ac Sanctorum placitis ornata, vt quisque ea legens in eis copiosam messem inueniet. Actum Antuerpiæ 27. Aprilis, anno 1638.

Gaspar Estrix S. Theol. Licent. Canonicus & Plebanus Antuerpiensis, ac librorum Censor.

COPIA PRIVILEGII SOCIETATIS IESV

PRO SACRO ROMANO IMPERIO.

CVm ex mandato Sacræ Cæsareæ Maiestatis, omnibus & singulis Typographis, Bibliopolis, atque aliis quibuscumque librariam negotiationem exercentibus, serio strictèque inhibeatur, ne quis libros vllos à Societatis nostræ Patribus hactenus editos, aut edendos in posterum, intra Sacri Rom. Imperij, regnorumq. & dominiorum Sacræ Cæsareæ Maiest. hereditariorum fines, simili aliáue charactere aut formâ, siue in toto, siue in parte, excudere vel recudere, vel aliò recudendos mittere, aut alibi etiam impressos inuehere, vendere, aut distrahere clàm, seu palàm, citra supradictorum Patrum consensum ac testimonium audeat vel præsumat; ego Thomas Dekens Societatis IESV *per Prouinciam Flandro-Belgicam Præpositus Prouincialis, concedo Iacobo Meursio Typographo Antuerpiensi facultatem excudendi R. P. Cornelij Cornelij à Lapide Societatis nostræ Theologi Commentarium in Ecclesiasten, Cantica Canticorum, & librum Sapientiæ, ab eiusdem Societatis Theologis examinatum & approbatum. In cuius rei fidem litteras manu mea subscriptas, & sigillo officij mei munitas dedi. Louanij* III *Ianuarij* M. DC. LVI

THOMAS DEKENS.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS *Dei gratiâ Hispaniarum & Indiarum Rex Catholicus, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Serenissimus Belgarum Princeps, diplomate suo sanxit, ne quis Commentarium in Ecclesiasten, Cantica Canticorum, & librum Sapientiæ, auctore R. P. Cornelio Cornelij à Lapide Societatis* IESV *sacerdote, sacrarum Litterarum in Collegio Romano Professore, præter Iacobi Meursij Typographi Antuerpiensis voluntatem, intra decennium in Belgio excudat, aut alibi terrarum locorumúe excusum, in has Inferioris Germaniæ prouincias inferat, venalemúe exponat. Qui secus faxit, præter confiscationem exemplarium, triginta florenorum, pro singulis libris huc illatis soluendorum pœna mulctabitur, sicut latius patet in litteris datis Bruxellæ anno* M. DC. LII. *die* I *Iunij.*

Signat

GAILLARD.

COMMENTARIA IN ECCLESIASTEN

ARGVMENTVM.

TRIA hîc de more paucis præmittenda sunt. Primum, quæ & quanta sit libri auctoritas, ac quis auctor. Secundum, quæ eius materia, quæ methodus, quis finis & scopus. Tertium, quæ eius partitio, quot membra, & partes.

Ecclesiastes Protocanonicus.

QVÆRITVR ergo primò, quæ & quanta huius libri sit auctoritas, quis & qualis eius Auctor? & auctoritas huius libri est Canonica sacræ Scripturæ. Semper enim hunc librum Hebræi, æquè ac Græci & Latini habuere in Canone librorum sacræ Scripturæ; nec vmquam hac de re dubitatum est: vnde semper recensitus est inter libros protocanonicos, tamquam Canonicus primæ classis. Id patet ex Canon. Apost. Can. vlt. ex Conc. Laodiceno & Carthag. III. ac Florent. & Trid. sess. 4. S. Athanasio, S. August. S. Hieronym. in prologo Galeato, Innocentio primo, Gelasio & ceteris, qui catalogum librorum Canonicorum texuêre. Excipio pauculos hæreticos, quos sine nomine recenset Philastr. hæres. 132. & Iacob Christopol. præfat. in Cant. ac nonnullos Iudæos, qui teste S. Hieron. in fine Comment: opinati sunt hunc librum fauere sectæ Epicureorum, scriptumque à Salomone, cùm Veneri & ventri indulgeret, quos secutus est Theodorus Mopsuestenus ex monacho Apostata, & Nestorij magister, qui videns vanitatem mundi, ac præsertim luxuriam, quam monachus spreuerat, & Apostata factus repetierat, hoc libro damnari, dixit Salomonem cōposuisse Ecclesiasten, *cùm prophetiæ gratiam nō accepisset, sed tantùm illam prudentiæ gratiam quæ altera est*, vti refertur in Synodo V. Constantinop. Action. 4. Hi ergo Ecclesiastæ obiiciebant quatuor.

Quatuor ei obiecta.

Primùm, quòd creaturas Dei bonas condēnare videatur vt vanas, cap. 1. Secundò, quòd eodem capite videatur docere æternitatem mundi, cùm ait: *Nihil sub sole nouum*. Et: *Terra in æternum stat*. Tertiò, quod c. 2 dicat: *Nil esse melius, quàm comedere & bibere*; quod planè videtur esse pecuinum, Epicureum & voluptuarium. Atque huc impegisse Epicurum testatur Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromat. *Hinc*, inquit, *Epicuri mentem subiit casus, cùm hoc dictum non intellexisset: Vanitas vanitatum*, &c. Quartò, cap. 3. 19. videtur suspectus de animæ mortalitate, cùm dicit: *Vnus interitus est hominis & iumenti.*

Verùm ad illa singulis quibusque locis respondebo, ac longè aliam fuisse Salomonis mētem demonstrabo. Lymphaticus Martinus Lutherus, pariter excucullatus, qui malo suo genio actus, effutire, imò insanire ausus est in colloquiis conuiuialibus: *Auctorem Ecclesiastæ videri sibi ocreis & calcaribus destitutum equitare tantùm in soccis, Ecclesiasten esse sicut Thalmud ex variis libris consarcinatum. Adhæc sententias Salomonis quas mensa accumbens funderet, fuisse ex ore loquentis exceptas, & postea in libros digestas*: nimirum homo temulentus & assiduus calicum remex Salomonem ex suo metiebatur ingenio, ipse enim nō nisi benè potus, & quasi ebrius dictare, & scribere consueuerat, ideoque eius scripta insulsa vomitu, asotia, sordibus, dicteriis, conuitiis referta sunt, vt non in libris, sed in scyphis studuisse, eaque inter pocula exarasse, imò eructasse & euomuisse videatur. Vnde rectè de eo cecinit noster Andreas Frusius:

Lutheri de Ecclesiaste censura.

Biblia, quæ tua sunt, sunt pocula bacchica Luther:
Est apotheca tua bibliotheca tua.

Auctor ergo libri huius Canonici primus, & primarius est Spiritus sanctus, qui hæc suggessit & inspirauit Salomoni; Salomon verò eadem prolocutus deinde conscripsit, aut suo scribæ scribēda dictauit; perinde vt Dauid pater eius Psalmos & ore cecinit, & calamo conscripsit ac posteritati consignauit; vterque enim tam viuâ voce, quàm scripto docuit populū. Ita censent passim Doctores, & interpretes. Idque patet primò, ex ipso libri initio: *Verba Ecclesiastæ, filij Dauid regis Ierusalem*: quæ verba non sunt titulus libri, sed ipsum libri Exordium, ac prima eius pars. Secundò, idipsum patet ex c. 12. vbi de se Salomon loquens in tertia persona disertè asserit: *Ecclesiastes cum esset sapientissimus docuit populum, & enarrauit quæ fecerat, quæsiuit verba vtilia, & conscripsit sermones rectissimos*. Quid clarius? Tertiò, quia passim Salomon hic de se loquitur in prima persona, dicens: *Ego Ecclesiastes fui rex, vidi, consideraui, locutus sum reputaui, veni, conuerti, consideraui*, &c.

Auctor libri Salomon.

Prob. Primò.

Secundò.

Tertiò.

Hallucinatur ergo R. Moyses Kimchi tract. de Script. sacr. & nonnulli Hebræi præsertim Thalmudici, quos citat & sequitur Eugubinus in cap. 1. Genes. ac citat eosdem Melchior Canus libr. 2. de locis cap. 11. qui censent Salomonem ore duntaxat hæc sua scita & parabolas enunciasse, quas deinde vulgi ore tritas & mente conseruatas, post multa sæcula collegerit & conscripserit Isaias, vt scripto ea posteritati mandaret; Errant, inquam, vti ostendi Prouerb. 15. 1. Cur Salomon hîc se vocet Ecclesiasten dicam cap. 1. vers. 1. interim audi obiter S. Gregorium Nyssenum hîc Homil. 1. tres huius nominis causas recensentem. Prima est, quia docet Ecclesiastica, quæ spectant ad salutem animæ. Secunda, quia in vnum cœ-

An scriptor Isaias?

Ecclesiastes dicitur quatuor de causis.

tum cogit Ecclesiam, vt hanc eius concionem andiat, qua illam in pietate instruat. Tertia, quia repræsentat Christum, qui est verus Ecclesiastes, id est Ecclesiæ fundator, doctor, gubernator, cōcionator. Quartam addit S. Greg. Thaumaturgius cap. 1. v. 1. quod doceat totam Ecclesiam.

An scriptus à Salomone pœnitente? Asserunt Aliqui.

Porrò Hebræi teste S. Hieron. quos sequuntur moderni nonnulli, tradunt Salomonem hūc librum scripsisse pœnitentem, cùm scilicet de luxuria & idololatria sua pœnituit, adeoque ex hoc libro probant eum pœnituisse. Hic enim liber videtur symbolum pœnitentiæ, dum in eo accusat vanitatem luxuriæ, omniumque mundi voluptatum, præsertim dum trecentas habens concubinas, & 700. vxores, id est vniuersim mille, eas abdicare & dānare videtur, dicens c. 7. 29. *Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni:* Et v, 27. *Inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est.* Idololatriam verò suam damnare videtur, dum ait: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Idola enim in Script vocātur vana & vanitas; quia cum nil sint nisi statuæ & simulacra aurea vel argentea, nil habent veri numinis, nil spiritus, nil vitæ & virium. Addit noster Pineda Salomonem post pœnitentiam, vt eam testaretur, primò scripsisse Ecclesiasten, deinde Prouerbia, ac vltimo loco Canticum Canticorum.

Negant Bellar. & alij.

Verùm hæc traditio incerta est & dubia. Vnde Bellarminus lib. 1, de Verbo Dei cap. 5. quem alij sequuntur, censent Salomonem ante lapsum tres hosce libros scripsisse. *Primò.* Primò, quia ipse nullam in iis lapsus sui facit mentionem, imò disertè cōtrarium asserit, dum c. 2. dicit vsque ad eam ætatem secum perseuerasse sapientiam: *Et supergressus sum opibus,* inquit, *omnes qui ante me fuerunt in Ierusalem, Sapientia quoque perseuerauit mecum.* *Secundò.* Secūdò, quia nullum prorsus idololatriæ aut pœnitentiæ suæ dat indicium: quod enim per *vanitas vanitatum* non intelligat idola & idololatriam, patet ex sequentibus totoque libro, vbi vanitatem hanc genericam per species explicans, ostendit, eam sitam in opibus, deliciis, honoribus, cantibus poculis, &c. Nec idoli aut idololatriæ vspiam meminit; quod tamen facere debuisset, si de ea verè pœnituisset, vt eius scandalum & prauum exemplum, quod subditis dederat, aboleret. Ipse enim regum Israelis primus inuexit idola in Iudæam; quæ deinde in ea perdurarunt per trecentos annos vsque ad Iosiam regem, qui ea sustulit; atque huius mali origo & choragus extitit Salomon. An non ergo ea destruere, detestari, & omnibus inuisa efficere debuisset, si verè pœnituisset; sic enim post natam in Israële idololatriam, vt ab ea omnes auocent, in idolorum vanitatem detonant Baruc. cap. 6. Isaias cap. 41. & sequen. ceterique Prophetæ ad vnum omnes. Tertiò, quia si Salomon iam habebat mille concubinas, erat vtique totus eneruis, carnalis & effeminatus, vt Spiritus sancti non esset capax, nec tam alta de mūdi vanitate, de Dei timore, de æternitate posset meditari & eructare, vti hic facit. *Malum enim virum non est fas esse interpretem numinis*, ait Philo libr. *Quis rerum diuin. heres.* Denique Ecclesiasticus c. 47. narrans gesta Salomonis prius eius scripta, posteriùs eius lapsum enarrat. Idem facit Ioseph. lib. 8. Antiq. c. 2.

Chaldæus.

Chaldæus verò Paraphrastes censet Ecclesiasten à Salomone conscriptum, cum ex Dei oraculo 3. Reg. 11. 12. & 29. didicisset regnum suū tam diues, felix & gloriosum ruiturum, & discindendum per schisma Ieroboam, qui sub Roboam Salomonis filio decē tribus à duabus dispescuit, & ad se traduxit, regnumque Israël diuisum à regno Iuda, cui præfuit Roboam, constituit. Igitur censet Salomonem hic regni sui vanitatem per schisma declarandā deplorare. *Censet hic prædici schisma Israelis à Iuda.* Audi eum ex interpretatione Complutensi (nam in Bibliis Regiis hæc desiderantur in Chaldæo) c. 1. vers. 2. *Cùm diuinationis spiritu præuideret Salomon rex Israël, regnum Rehabam filij sui cum Ieroboam filio Nabat diuisum iri, & imminentem Hierosolymis & templo vastitatem, populumque Israël captiuum ductum iri, ait: Vanitas vanitatum mundus iste. Vanitas vanitatem id omne, cui ego & pater operam dedimus,* &c.

Refellitur.

Verùm hoc oraculum de schismate regni Salomonis contigit post lapsum eiusdem. Fuit enim pœna eius luxuriæ, & idololatriæ à Deo iustè decreta, Quare quæ priori sententiæ Hebræorum, opinantium hunc librum à Salomone conscriptum post lapsum, obstant, etiam huic opinioni Chaldæi officiunt. Adde nullam to libro schismatis futuri mentionem fieri.

Argumentū Ecclesiastis.

QVÆRITVR secundò, quæ huius libri sit materia, quis stylus, quæ methodus? Resp. Argumentum Ecclesiastis est, ait S. Greg. Thaumaturg. hic initio suæ Paraphrasis, ostendere *quàm vana & inutilia sint omnia hominum negotia & studia; quæ in humanis rebus suscipiuntur,* vt homines traducat à sensibilibus, ad ea quæ sub sensum non cadunt, ait Nyssenus, putà ad cælestia & spiritualia, ait S. Bernard. serm 1. Cant. *Ne quicquam,* inquit S. Hieron. *in mūdo rebus putemus esse perpetuum, sed caduca breuia vniuersa quæ cernimus.* Atque in hoc sensu apex virtutis consistit. Quocirca S. Chrys. hom. 3. ad popul. *Virtus,* ait, *est omnia humana despicere, & per omnes horas futura cogitare, nulli inhiare præsentium, sed scire quod omnia humana umbra sunt, & somnium, & si quid his vilius. Virtus hominem quasi mortuum ad huius vitæ res efficit, & ad nocentia quidem animæ saluti tamquam mortuum operatione carere, ad spiritualia verò sola viuere & operari.*

Distinctio trium librorum Salomonis.

Porrò veteres tres Salomonis libros ita materiā & argumento distinxerunt, vt in Prouerbiis autument tractari Ethicam, in Ecclesiaste Physicam, in Canticis Theologiam. Ita Origen. Prologo in Cant, S. Basil. homil. 1. in Prouerb. S. Ambros. in Psalm. 36. S. Hieron. hic & Epist, ad Paulin. *Salomon,* inquit, *pacificus & amabilis Domino mores corrigit* (nempe in Prouerb.) *naturam docet* (In Ecclesiasten) *Ecclesiam iungit & Christum.* (In Cant.) Accedit Olympiodorus, & alij Patres initio Catenæ in Prouerb. qui diuidunt Salomonis tres libros in tria rerum genera, nempe in *Ethica, Physica, & Hyperphysica.* Ratio eorum fuit, quòd in Ecclesiaste Salomon describat cæli, solis, elementorum, aëris, maris, terræ, ventorum mutationes, circuitus, & vicissitudines, quod est obiectum Physicæ, scilicet corpus generabile & corruptibile. Verùm paucis rem acu tangens Olympiod. initio Catenæ Prouerb. respondet, *Ecclesiasten rerum naturalium ratione obiter delibata, præsentis vitæ vanitatem ob oculos ponere;* Quæ ferè eadem verba sunt Didymi initio Catenæ in Ecclesiasten: *Ecclesiastes,* inquit, *in eo est, vt rerum naturalium*

ralium inhærens contemplationi, vitæ præsentis detegat vanitatem? Et Catena Grec. in Prouer. initio asserit. *Ecclesiasten concionando blandè prouocare ad vniuersitatis contemplationē, & ea tractare, quæ ad animā aliquatenus in virtutum studio progressam faciunt.*

Fixum ergo maneat librū hunc Ethicum esse, Physica enim tangit in ordine ad Ethicā, vt scilicet ex rerū naturalium motu, mutatione, interitu docet earum vanitatem, ac consequenter vanos pariter esse homines, qui illis inhiant, ac vana eorum studia, futilia & stulta eorum consilia, cassos & stultos eorum labores, quibus aceruandis opibus, vel vinis, vel villis, vel deliciis, vel honoribus per omnem vitam desudant, sui finis ac veræ felicitatis obliti. Hæc enim consistit in Dei timore, obediētia & cultu. Vnde Lyran. censet argumentum Ecclesiastis esse, assignare vltimum hominis finem summumque bonum, in quo sita est hominis felicitas. Cùm enim hac de re fuerint diuersissimæ, quas recenset M. Varro lib. de Finibus, putà ducentæ Philosophorum opiniones & sententiæ: Epicurus enim felicitatem sitam censebat in voluptate, alij in sanitate, alij in honore, alij in scientia, alij in diuitiis, alij in amicis, &c.

Vera felicitas in qua sita.

Salomō docet hos omnes à scopo & veritate aberrasse, ac verā felicitatem sitam esse in vanitatis mundique contemptu & veritatis, id est veræ sapientiæ Deique cognitione & cultu, qui consistit in legis virtutisque studio, putà in pietate, tēperantia, modestia, humilitate, patiētia in aduersis, eleēmosyna, resignatione & spe in Dei prouidentiam, eiusque religione & obseruantia. Hæc sunt quæ toto hoc libro pertractat, inculcat & commendat Salomon.

Verumenimuerò Deus præ ceteris Prophetis, vnum Salomonē huius vanitatis mundi præconē elegit & constituit, eò quòd ipse omnes omnium bonorum & gaudiorum mundi voluptates expertus, meram in omnibus vanitatem repererit. Nequis enim diceret, illique obiiceret: Mira asseris de vanitate omnium creaturarum; nescio an ita, vt dicis, res sese habeat: multas enim mihi non contigit experiri, imò multas ne noui quidem. Occurrit Salomon: Ego omnes expertus sum & quasi manibus tractaui, ac experientia didici in omnibus nullum verū esse gaudium, sed meram vanitatem, vmbram & fucum. Quarè ordinatè singula recensens, subiungit singula esse vana. Vnde Nyssenus ait: *In Ecclesiaste est ordinata quædam totius vitæ Salomonis confessio, & omnium operum enarratio.*

Ordo libr. Salomonis.

Hinc Georgius Ederus Oeconom. Bibl. lib. 2. hunc librum vocat *Soliloquium Salomonis*, quod in eo solus Salomon loquatur de rebus sublimibus: qualia sunt Soliloquia S. Aug. Thomę à Kempis, S. Bonau. & aliorum, in quibus anima sola secū, vel cum Deo colloquitur.

Quod ad ordinem & methodum: Ordo librorum Salomonis hic est. In Prouerbiis instituit puerum, eumque docet prima & cōmunia Ethices, morumque honestiorum rudimenta. In Ecclesiaste informat iuuenem proficientem, eumque à terrena vanitate ad cælestē veritatem traducit. In Canticis docet virum perfectum vnire se Deo, vt illi totus per amorē & contemplationem inhæreat, in eoque conquiescat. Ita censent Origen. Nyssen. Theod. S. Greg. Pręfat. in Cant. & alij passim. Audi Auctorem Catenæ Græc. initio Prou. *Prouerbia*, inquit, *spectant ad hominem spiritualis vitæ viā primùm ingressum, Ecclesiastes ad animam aliquatenus in virtutum studio progressam, Cantica ad animæ in virtutibus iam consummatæ statum.* Audi & luculētiùs S. Bern. serm. 1. in Cant. *Deinde cùm duo*, inquit, *sint mala, quæ vel sola vel maximè militant aduersus animam, vanus scilicet amor mundi, & superfluus sui: pesti vtrique duo illi libri Ecclesiastes & Prouerbia obuiare noscuntur; alter sarculo disciplinæ praua quæque in moribus & carnis superflua resecans, alter luce rationis in omni gloria mundi fucum vanitatis sagaciter deprehendens, veraciterque distringens à solido veritatis. Denique vniuersis humanis studiis ac mūdanis desideriis prætulit Deū timere, eiusque obseruare mandata.* Et post nonnulla: *Depulsis ergo duobus malis duorum lectione librorum, competenter acceditur ad hūc sacrum theoricūque sermonem* (Canticorum) *qui cùm sit amborum fructus, non nisi sobriis mentibus & auribus omnino credendus est. Alioquin ante carnem disciplinæ studiis edomitam & mancipatam spiritui, ante spretam & abiectam sæculi pompam & sarcinam, indignè ab impuris lectio sancta præsumitur.* Igitur ex mēte S. Bernard. in Ecclesiaste pellitur vanus amor mūdi, in Prouerbiis superfluus amor sui, in Canticis præscribitur castus amor Dei. Quocirca Salomō vtitur hic stylo virili, acri, vehementi & verè regio, qualis & materiam & auctorem decebat.

Notant tres abrenuntiationis gradus.

Paphnutius Abbas apud Cassian. Collat. 3. c. 6. tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gradatim ita accommodat. *Prima est*, inquit, *quæ corporaliter vniuersas diuitias, mundique facultates contemnimus. Secunda, quæ mores & vitia, affectusque pristinos animi carnisque respuimus. Tertia, quæ mentem nostram de præsentibus vniuersis ac visibilibus euocantes, futura tantummodò contemplamur, & ea quæ sunt inuisibilia concupiscimus, quæ tria vt simul perficiantur, etiam Abrahæ legimus Dominum præcepisse, cum dixit: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui. Primùm dixit: Exi de terra tua, id est de facultatibus mundi huius, opibusque terrenis; secundò, de cognatione tua, id est, de conuersatione & moribus vitiisque prioribus, quæ nobis à nostra natiuitate cohærentia, velut affinitate quadam & consanguinitate cognata sunt; tertiò de domo patris tui, id est de omni memoria mundi huius, quæ oculorum occurrit obtutibus.* Et sub finem capitis: *His tribus abrenuntiationibus propriè tres libri Salomonis aptantur. Nam Prouerbia primæ abrenuntiationi conueniunt, quibus concupiscentiæ carnalium rerum ac terrena vitia resecamur; secundæ abrenuntiationi Ecclesiastes, vbi vice versa quæ aguntur sub sole vanitas pronuntiantur. Tertiæ Canticum Canticorum, in quo mens visibilia cuncta transcendens, verbo iam Dei cælestium rerū contemplatione coniungitur.* Simile habet S. Hieron. ad Paulinum, cuius verba recitaui initio Prouerb.

Salomon typus Christi tripliciter.

Alleg. B. Petrus Damiani serm. 1. de Natiu. B. Virginis, hæc tria Salomonis nomina, tresque eius libros adaptat Christo, qui inquit: *Filius Regis & Rex, nec solum Filius Dei, sed etiam Deus, Salomon, id est pacificus, est nobis in hoc exilio; Ecclesiastes, id est concionator, erit in iudicio; Idida, id est gloriosus, erit in regno, in exilio amabilis: in iudicio terribilis, in regno admirabilis: in exilio pius, in iudicio iustus, in regno gloriosus. Vide autem si non vbique rex: in exilio rector morum, in iudicio discretor meritorum, in regno præmiorum distributor; simulque considera, quia non Ecclesiastes, non Idida, sed Salomon tam gloriosum opus facere prænotatur.*

Censet S. Greg. Nazian. Poëmate 33. & Da-

An carmine scriptus Ecclesiastes?

masc. libr.4. de Fide c.18. Ecclesiasten, æquè ac Prouerbia & Cātica, Hebræo carmine & metro esse conscripta. Audi Nazianzenū; *Quinque metris constant, Iob, Dauid, tres Salomonis, Concio* (Ecclesiastes) *& insignes Cantus, Prouerbia sacra.* Verùm cum in Ecclesiaste Salomō agat concionatorē, melius alij censent non metro, sed oratione soluta eum scripsisse. Est enim hîc perpetua cōcio, eaque incitata & acris de vanitate mundi, in qua omnes affectus concitat, vt eam Lectori ad viuum repræsentet & persuadeat. Quocirca in ea vtitur crebris & pungentibus interrogationibus, contentis exclamationibus, ceterisq; figuris Rhetoricis. Subinde tamen immiscet carmina vel quasi carmina, quale est illud: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas: Tempus tacendi, tēpus loquendi,* &c. *Deum time & mādata eius obserua: Hoc est enim omnis homo.* Adde omnia posse dici carmina & metra generali acceptione, quia scilicet sententiosa sunt, acuta, & arguta ęquè ac breuia & concinna. Qua ratione S. Hieron. Pręfatione in Iob, asserit in sacr. Scrip. præsertim Hebræa esse *rythmum quemdam dulcem, & tinnulu numeris pedum solutum,* Sic omnis numerosa oratio dici potest metrum & carmen, Huc facit quòd liber hic refertus sit elegantibus parabolis, similitudinibus, ęnigmatibus, quę quid vatidicum & diuinum resonant, ac plus significant, quàm prima fronte ostentant. Sic Lucilium suum à stylo simili commendans Seneca Epist. 59. *Loqueris,* ait, *quantum vis, & plus significat quàm loqueris. Hoc maioris rei indicium est: apparet quoque animum nihil habere supernacui, nihil tumidi.*

Deniq; Prophetę vocantur vates & poëtæ, ac proinde prophetia ipsorum vocari potest metrū & carmen, Salomon autem fuit Propheta, & veras propriéq; dictas edidit prophetias, vti ostendi Prouerb. 30. 1. Quanquā in Ecclesiaste vix sit vllam talem inuenire. Quod ergo ait S. August. lib. 17. de Ciuit. c. 20. *Salomonem in tribus suis libris prophetasse,* vel Synecdochicè accipe, quòd scilicet in partibus quibusdam triplicis huius sui voluminis propriè prophetarit, puta Prouerb. 30. v. 1. & 2. ac in Canticis, vbi perpetua est prophetia de Christo & Ecclesia: vel amplè accipe τὸ *prophetasse* pro Dei eloquia reserasse, Dei voluntatem explicuisse, diuinas sententias, & Canonicos libros dictasse. Sic enim omnis Canonica Script. vocatur prophetia à S. Petro epist. 2. cap. 1. v. 20. Denique Chald. censet Salomonē hîc verè prophetasse de futuro schismate Ieroboam; sic enim habet ex editione Cōplut. *Verba prophetiæ quæ prophetauit Ecclesiastes; ipse est Salomon filius Dauid, Rex,* &c. Ex interpretatione verò Cotti: *Verba præsagitionis, quam vaticinatus est concionator Salomon, filius Dauid, rex Ierusalem. Cùm diuinationis spiritu præuideret Salomon rex Israël regnum Rehabam filij sui cum Ieroboam filio Nabat diuisum iri, & imminentem Hierosolymis & templo vanitatem, populumq; Israel captiuum ductum iri,* &c. Igitur Ecclesiastes vti Prouerbiis est altior, perfectior & sublimior, sic & iisdem obscurior est & difficilior. Quocirca Philastrius asserit *Ecclesiasten paucis quidem conscriptum sententiis, omnem tamen thesaurum cælestis scientiæ quęrentibus continere.* Et S. Ambros. lib. de Tobia c. 13. iubet huic libro inhærendum, vt qui bonus sit ad omnia magister.

Finis Ecclesiastes.

Finis & scopus huius libri est, docere verā sapientiam; scilicet qua secernamus vanitatem à

A veritate; nimirū vt cognoscamus vana esse omnia quæ in terris se ostentant, alliciunt & abblādiūtur; vera verò & solida esse, quæ in cælis sunt, vt ex hac dispari cognitione assurgamus ad mūdi, vtpote vani contēptum, ac ad cęli Deique, vtpote veri solidiq; amorem & desiderium. Tanta enim est vanitatis in hoc mundo exterior species & forma, tanta illecebra, tantus fucus, vt mens hominum nisi à Deo & Salomone edoceretur, in ea vanesceret, falsaque sumeret pro veris, vanisque concupiscentiis & peccatis absumeretur, & velut fumus in mortem secundam euanida contabesceret. Hunc ergo vanitatis rerum omnium fucum & laruam detegit hic Salomon, docetque terrena & vana spernere; ac cælestia vt vera ambire, in quo consistit vera sapientia. Ita censet S. August. lib. 20. de Ciuit. c. 3. *In hac vani-*
B *tate,* inquit, *cui quantum satis visum est intimāda totum istum librum vir sapientissimus deputauit; nō vtiq; ob aliud, nisi vt eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo, qui fecit hunc solem. In hac ergo vanitate, nūquid nisi iusto Dei rectoque iudicio similis eidem vanitati factus vanesceret homo? In diebus tamen vanitatis suæ interest plurimum, vtrum resistat, an obtemperet veritati, & vtrum sit expers veræ pietatis, an particeps: nō propter vita huius vel bona acquirenda, vel mala vitanda vanescendo transeuntia, sed propter futurum iudicium, per quod erūt & bonis bona, & malis mala sine fine mãsura. Deinde ista subijcit: denique iste sapiens hunc librum ita conclusit, vt diceret: Deum time & mandata eius obserua, quia hoc est omnis homo: quia omne hoc opus Deus adducet in iudicium in omni despecto, siue bonum, siue malum. Quid verius, & salubrius dici potuit? Deū, inquit, time,*
C *& mandata eius custodi, quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est custos vtique mandatorum Dei: quoniam qui hoc non est, nihil est: Nō enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in similitudine vanitatis.* Hucusque S. Augu. Vnde S. Hieron. Comment. in Eccles. scripsit ad Blesillam S. Paulæ filiam primogenitam, hoc fine, vt ei mundi contemptum persuaderet. Audi eum in præfatione Comment. *Memini me ante hoc fermè quinquennium cum adhuc Romæ essem, & Ecclesiasten sanctæ Blesillæ legerem, vt eam ad contemptum mundi huius prouocarem, & omne, quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo, rogatum ab ea, vt in morem Commentarioli obscura quæq; dissererem, vt absque me posset intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu nostri operis subita morte subtracta est, & nō meruimus, ô Paula & Eustochium, talem vita nostra habere consortem, tantoq;*
D *vulnere tunc perculsus obmutui: Nunc in Bethleem positus, angustiori videlicet ciuitate, & illius memoriæ, & vobis reddo quod debeo.*

S. Hieron. vanitatis præco.

Porrò crebra huius vanitatis mundi prædicatione S. Hiero. S. Paulin. Pammachium, S. Paulam, ac Romanam nobilitatem ad mundi contemptum, & ad secessum in Bethleem pertraxit. Ergo Salomon hoc libro lectorem à vanitate, id est ab amore mūdi auocat, traducitque ad amorem Dei: Deus enim est ipsa veritas, entitas, soliditas, stabilitas, æternitas. Vnde S. Gregor. Nyss. lib. de vita Mosis, agens de visione Dei in rubo ardenti Mosi exhibita, veritatē definit esse ipsum Deum. Sic enim ait: *Hæc enim est (vt ego sentio) veritatis definitio, firma eius qui est intellectio: falsitas enim est phantastica quædā circa id quod nō est comprehensio, quasi subsistat quod non est: veritas autem est, eius quod*

Deus est veritas, creatura est vanitas.

verè

quod verè est firma intellectio. Longo autem spatiis tempo-rum altiùs per quietem animo meditari oportet, vt firmiter intelligere possis quid sit quod verè est, quod natura sua est; quid quod non est, quod solùm esse videtur, cùm per se atque natura sua minimè subsistat. Illustrat idipsum visione Mosis. Mihi enim videtur magnus ille Moses ea in visione didicisse, nihil earum rerum quæ aut sensu comprehenduntur, aut mente perspiciuntur, præter supremam essentiam, quæ omnium causa est, & à qua omnia dependent, verè subsistere. In nullo enim cæterorum impendentia (independentiam vocant Scholastici) *perspici potest, ita quod absque participatione veri entis possit esse. Solum id eodem modo semper se habet, numquam augetur, numquam minuitur, æqualiter ad omnem mutationem, tam ad peius quàm ad melius immutabile: peius enim ibi aut malum non est, melius inueniri non potest. Quare solum nulla re alia indiget, & solum cuncta indigent, solum cuncta appetunt, solo cuncta participant, & quæ participant per participationem & sunt & bene sunt. Quod autem participatur, numquam imminuitur. Id igitur profectò est quod verè est, & huius veri entis intellectio, ad quam tunc accesserit Moyses.*

Alcuinum qui & Albinum, vanitatum pro… Denique Albinus præceptor Caroli Magni Præfat. in Eccles. ait se Commentarium in eumdem scribere, vt extractos è monasterio ad munia Ecclesiastica Oniam sacerdotem, id est Episcopum, Candidum presbyterum, & Nathanaëlem diaconum à mundi vanitatibus præmuniret; atque vana possessione diuitiarum in huius sæculi delicijs sapientissimum Salomonem totum composuisse hunc librum; quem hortatur, vt semper pro magistro habeant in manibus,

Duæ libri partes. QVÆRITVR tertiò, quænam huius libri sit partitio, quæ & quot partes? Hugo Victor. & post eum Richard. de S. Victor. lib. 3. super Apocal. p. 2. c. 7. censent tres libri esse partes, quibus triplex hominis vanitas describatur: prima mutabilitatis, secunda mortalitatis, tertia curiositatis. Aut vt S. Bonau. vanitas naturæ, culpæ & miseriæ.

Verùm dico duas primarias Ecclesiastis esse partes. Prior est à cap. 1. vsque ad cap. 7. qua ostendit omnes res mundi sublunares, quas homines vani magnas æstimant, inanes esse & vanas, ac proinde vanam esse felicitatem quæ in iis collocatur. Posterior à cap. 7. porrigitur vsque ad finem, qua depulsa vanitate, demonstrat veritatem veramque felicitatem sitam esse in virtute, ac Dei timore & cultu. Igitur primo statim capite eos refellit, qui scientiâ summum bonum metiebantur: secundo item ac tertio capitibus eos redarguit, qui in voluptate finem bonorum, vt Epicurij collocarunt: quarto capite eos, qui in honoribus; quinto & sexto eos confutat, qui in diuitiis & opibus felicitatem posuere. Prior itaque hæc capitum sexportio in refellendis alienis occupatur. altera verò totidem capitum pars in confirmanda sua sententia versatur. Igitur cap. 7. de tribus bonorum generibus disserit: *Animi*, inquam, *corporis*, & *fortunæ*, deque contrariis malis. Quis horum omnium sit vsus, vtque res omnes nostræ à diuina pendeant prouidentia, luculenter ostendit. Hinc ad finem vsque libri de vita piè ac iustè transigenda, quo tandem Deo coniungamur, & felicitate perfruamur æternâ, concionatur.

Axiomata vitæ prudentia. Porrò in hisce multa statuit axiomata vitæ, iuxta veritatem veramque prudentiam instituendæ, qualia sunt: Humanam scientiam non efficere hominem felicem vitam esse breuem & mille mutationibus obnoxiam: Humanos errores moresque per sæcula succedentia, & circulatitus quasi in orbem redire, atque eosdem fuisse omnibus sæculis communes: Nihil sub sole esse nouum: voluptatem efficere stultitiam & stultos: felicitatem non esse sitam in dominatu, in vxore & filiis egregiis, in longiore vita aut funeris pompa; adeoque illam non esse quærendam in præsenti vita, sed in futura & æterna: virtutem præstare opibus, robore, aliisque corporis dotibus: Cogitandum esse Dei iudicium & prouidentiam: Felicitatem parari obedientia diuinæ legis, operibus misericordiæ, mortificatione cupiditatum, animi lenitate & pace: Principem esse colendum: Principem debere esse iustum, sobrium, placidum, cupiditatum dominum, sapientes & probos honorantem, liberalem, & qui subditis de annona ceterisque vitæ commodis abundè prospiciat; quippe qui se mortalem sciat, & eiusdem cum subditis esse naturæ & sortis: cogitandum de ingruerite senio & morte. Denique sapientem & felicem esse, qui illud vbique præmeditatum habet & obseruat: *Deum time, & mandata eius obserua; hoc est enim omnis homo.*

Decem vanitates decem capi. perstringuntur. Rursum hunc librum cum Lyrano minutiùs sic diuidas per singula capita, vt in illo totidem penè, putà decem vanitates recenseantur, nimirum in capite primo immoderatum sciendi studium: In secundo appetitio deliciarum: In tertio vitæ longioris desiderium: In quarto & quinto ambitio dominij dignitatisque: In parte quinti & in sexto toto cupiditas diuitiarum: In septimo diuinandi ars ac præscientia futurorum: In octauo venatio laudis & famæ: In nono fortunæ consectatio: In parte noni & in decimo toto corporis robur: In vndecimo & duodecimo specimen ætatis floridæ.

Interpretes Ecclesiastæ. Interpretes qui in Ecclesiasten interpretati sunt extant permulti, tam veteres quàm neoterici: Ad sexaginta numerat Fabian. Iustinian. in calce indicis sui vniuersalis, vbi catalogum interpretum S. Scripturæ contexit. Illustriores hic recensebo, quorum opera vsus & adiutus sum, sicut S. Hieronymus initio Commentar. suorum recensere solet Originem, Didymum, Apollinarium, &c. quos toto opere secuturus sit, ne identidem illos commemorare sit opus, nimirum humilitatis est, agnoscere vnde profeceris; æquitatis, cuique quod suum est reddere; gratitudinis, beneficium beneficio rependere, ac laudem doctrinæ & doctori refundere. Ea de causa cùm sententias Auctorum recito, ipsis sæpè eorum verbis vtor, vt intuenti liqueat illa ipsorum esse non mea. Præclarè Plinius Præfat. ad Vespasian. *Obnoxij profectò*, inquit, *animi & infelicis ingenij est deprehendi in furto malle, quàm mutuum reddere, cùm præsertim sors fiat ex vsura.* Præclariùs S. Basilius epist. 2. ad Gregor. Nazianz. *Neque verò*, inquit, *ad discendum verecundum esse oportet, nec ad docendum malignum: quod ab alio tute didiceris, nequaquam clam habendum; cuiusmodi facere mulieres improbæ solent, quæ ex aliis ipsæ quæsitos liberos, viris suis tollendos subiiciunt, patrem ementientes. Auctorem verò ipsum prodere gratâ commemoratione decet, verumque ipsum scientiæ parentem.*

Primus ergo post Septuag. Aquilam, Symmach. Theod. & Syrum Interpres est Chaldæus Paraphrastes, qui putatur fuisse Ioseph cæcus. Sicut enim Onkeles Pentateuchum, & Ionathan Pro-

Prophetas, sic Ioseph cæcus libros Salomonis ceterosque Hagiographos, putà Iob, Psalmos, Regum, Ruth ex Hebræo in Chaldæum conuertit, satis genuinè & consentaneè ad vulgatam Latinam, qua ratione vtilis est; nam cùm vocis Hebrææ sensum fideliter reddit, quia tamen Iudæus post Christum extitit, hinc iudaizat, & pleraque ad Iudaicam Synagogam & superstitionem detorquet, ac hinc inde miscet fabellas Rabbinicas: multa ex eis succidit, & expurgauit Arias Montanus in Chaldaica Paraphrasi, quam Bibliis Regiis attexit; at non omnia.

Secundus tempore, sed dignitate primus est S. Gregorius Episcopus Neocæsariensis, ob miraculorum gloriam cognomento Thaumaturgus, qui Ecclesiasten per metaphrasin *breuissimam & admirabilem*, ait Suidas, explicuit. Diuina enim sua sapientia, facundia, acumine, nouitate Lectorem mirè docet, mulcet, pungit & stimulat.

Tertius est R. Haccadus, quem passim citat Galatin. lib. de Arcanis fidei, sed hic allegoricus potiùs est, quàm litteralis; & allegorias habet somniis non absimiles.

Quartus est S. Gregorius Episcopus Nyssenus, Frater S. Basilij, qui octo Homilias disertas sanè & doctas in Ecclesiasten elaborauit, quibus ipsemet Ecclesiastes agit, ac Lectorem ad vanitatis mundi contemptum, velut Orator Christianus extimulat.

Quintus est S. Hieron. qui more suo litteræ inhærens, genuinum primò eius sensum dilucidè reddit, deinde mysticum attexit: meritò sui æui Phœnix, ac in S. Script. explicanda doctor maximus, Ecclesiæ totius elogio celebratur.

S. Hieron. bis vertit libros Salomonis.

Nota S. Hieron. bis transtulit Ecclesiasten, Prouerbia, & Cantica. Primò, corrigendo veterem & antiquam vulgatam editionem Latinam iuxta versionem Septuag. à qua manauit: quare Græcos Septuag. in Latinum transtulit, itaque veterem editionem suæ puritati restituit. Secundò, immediatè illa ex Hebræo transferendo in Latinum. Hæc ita se habere docet ipse S. Hieron. hîc in procœmio, ac disertè lib. 2. contra Ruffin. vbi sic ait: *Salomonis etiam libris, quos olim iuxta Septuag. additis obelis & asteriscis in Latinum verteram, ex Hebræo transferens, & dedicans SS. Episcopis Chromatio & Heliodoro, hæc in præfatiuncula mea sine subscripsi: si cui sanè Septuag. Interpretum magis editio placet, habet eam à nobis emendatam.* Prior ergo versio S. Hieronymi facta est in Græco, posterior ex Hebræo iussu Damasi Pontif. quam proinde recipit Ecclesia, estque vulgata nostra editio Latina. Vtraque extat in Commentario S. Hieronymi, in quo tamen non posteriorem suam interpretatur vel modestiæ ergò, vel quia noua erat; sed priorem Septuag. vtpote veterem & vulgatam tunc editionem, quæ à posteriori, putà à vulgata moderna satis discrepat, ac proinde Comment. S. Hieronymi parum facit ad elucidationem vulgatæ modernæ. Porrò S. Hieron. in posteriori accommodat se Septuag. vbi ab Hebræo nihil vel parum distant: aliàs sequitur Aquilam, Symmach. & Theodotionem, sed præ omnibus Hebraicam veritatem, cuius sensum verum & genuinum, vt clarè repræsentat, subinde non verbum verbo, sed sententiam sententia quasi paraphrasticè exprimit: hoc enim est munus fidelis & genuini

A interpretis, vti suis locis videbimus.

Sextus est Olympiodorus, partim Paraphrastes, partim Scholiastes, partim Commentator, qui breuiter, sed vtiliter Ecclesiasten explicuit: ita enim explicat, vt Lectorem ad virtutem & pietatem excitet.

Septimus est Salonius Eucherij filius, & Saluiani discipulus anno Domini 470. qui mysticè & breuiter Ecclesiasten explanat. Idem facit Albinus, siue Alcuinus, Bedæ discipulus, & Rabani magister. Salonij Commentarius in Prouerbia, & Ecclesiastem, idem planè ad verbum extat in Honorio Augustodunensi Presbytero, qui teste Trithemio, & Bellarmino floruit anno Domini 1220. Nisi quod initium libri sit transpositum. Nam quæ de tribus nominibus Salomonis initio Ecclesiastis, eadem Honorius ponit initio Prouerbiorum. B Rursum paucula in fine Prouerbiorum, quæ ponit Salonius decurtat & omittit Honorius. Reliqua, vt dixi, sunt eadem ad verbum. Porrò Salonius editus extat tom. 5. Biblioth. Patrum. Honorius verò tomo siue sæculo 12. iuxta editionem Coloniensem.

Octauus est Hugo de Sancto Victore, qui ex S. Gregor. (huius enim Commentarij manuscripti in Ecclesiasten extant in monasterio Cauensi) homil. 19 in Ecclesiasten conscripsit, quibus floridè & acutè singula quatuor primorum capitum sententias, imò singula verba discutit, exugit, ac mel sacræ Ethices ad morum conformationem elicit & conficit. Fuit Hugo vir apprimè doctus, facundus & religiosus; monasterij sancti Victoris (vnde vocatus est de S. Victore) Parisiis Abbas, C coæuus & familiaris S. Bernard. sui sæculi lumen, adeò S. Augustinus doctrinam & phrasim æmulatus, vt *Augustini lingua* sit nuncupatus. Moriens cum allata S. Eucharistia, ob stomachi nauseam eam sumere non posset, eam adorans: *Ascendat*, inquit, *filius ad Patrem, & seruus ad Dominum suum.* Itaque factum.

Nonus est S. Bonauentura, qui Scholasticè Ecclesiasten pertractat.

Decimus est Hugo Carensis, primus è sancti Dominici ordine Cardinalis, qui obiter litteram perstringens, mysticu sensui se mancipat, in eoque rimando acutus est, acer, & copiosus.

Vndecimus est Nicolaus Lyran. qui Hebraicè non ad amussim peritus, passim sequitur Rabbinos, præsertim R. Salomonem, vti ipsemet fatetur in fin. lib. different. veteris ac noui Testamenti. Hos secuti sunt Dionys. Carth. Cardin. Caietanus, D qui duobus suis Rabbinis in Testamento veteri, ac Erasmo in nouo plus æquo confidens nouam eorum versionem edit, & suopte ingenio nouè explicat, à Vulgata & Patribus sæpè dissidens. Item Franciscus Titelmannus, vir eruditus & religiosus, Ioannes Ferus, Gerardus Moringus, Hieron. Osorius, Ioannes Campensis, Isidorus Clarius, Franciscus Vatablus, ac è Societate nostra Ioannes Lorinus breuiter sed accuratè; & Ioannes Pineda, qui vti fusissimè, ita plenissimè Ecclesiasten explanauit. Ego ex omnibus hisce succum exprimam, mellilegium faciam, illudque methodicè, paucis clarè more meo Lectori hauriendum propinabo; ac non pauca ex meipso addam, quæ æterna Patris Sapientia mihi suggerere dignabitur.

CA-

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRoponit thema libri: Vanitas vanitatum & omnia vanitas, *illudq́ probat primò ex rerum omnium circulatione; omnia enim, etiam sol, spiritus, flumina in orbem eunt & abeunt; quare nihil sub sole nouum. Secundò v. 12. ex scientiis & studio sciendi, in quo magna elucet vanitas; quia qui addit scientiam, addit & laborem, & dolorem.*

VErba Ecclesiastæ, filij Dauid, regis Ierusalem. 2. Vanitas vanitatum,
1. dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, & omnia vanitas. 3. Quid ha-
bet amplius homo de vniuerso labore suo, quo laborat sub sole? 4. Ge-
neratio præterit, & generatio aduenit: terra autem in æternum stat.
5. Oritur sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur: ibique re-
nascens, 6. Gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem; lustrans vniuersa in
circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. 7. Omnia flumina intrant in
mare, & mare non redundat: ad locum, vnde exeunt flumina, reuertuntur vt iterum
fluant. 8. Cunctæ res difficiles: non potest eas homo explicare sermone. Non sa-
turatur oculus visu, nec auris auditu impletur. 9. Quid est quod fuit? ipsum quod
futurum est: quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est. 10. Nihil sub
sole nouum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est: iam enim præcessit in
sæculis, quæ fuerunt ante nos. 11. Non est priorum memoria: sed nec eorum qui-
dem quæ post ea futura sunt, erit recordatio apud eos; qui futuri sunt in nouissimo.
12. Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Ierusalem. 13. Et proposui in animo meo
quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem
pessimam dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea. 14. Vidi cuncta, quæ
fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas, & afflictio spiritus. 15. Peruersi difficile cor-
riguntur, & stultorum infinitus est numerus. 16. Locutus sum in corde meo, di-
cens: Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientiâ, qui fuerunt ante me in
Ierusalem: & mens mea contemplata est multa sapienter, & didici. 17. Dedique
cor meum vt scirem prudentiam, atque doctrinam, erroresque & stultitiam: & agno-
ui quòd in his quoque esset labor, & afflictio spiritus. 18. Eò quòd in multa sapien-
tia, multa sit indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem.

Vers. 1. VERBA ECCLESIASTÆ, FILII DAVID, REGIS IERVSALEM] *Ecclesiastæ*, id est Salomonis. Patet ex ipso verborum tenore, & sententia, hunc non tam esse libri titulum, vti censuere S. Gregorius Nyssen. Homil. 1. Hugo Victor. & Hugo Cardinalis, Dionysius, & alij, quàm ipsum libri exordium. Hic enim liber incipit, hicque ad marginem notatur primus primi capitis versus. Inde tamen desumptus est libri titulus & nomenclatura, vt vocetur Ecclesiastes quod nomen stolidè improbat Luther. in Colloq. Conuiu. dicens hunc librum non esse Ecclesiasten, sed *Politica* vel Oeconomica Salomonis nuncupandum, qua in re toti Ecclesiæ patribusq; omnibus, qui eum Ecclesiasten vocauere contradicit, eosque inscitiæ arroganti supercilio coarguit.

Verbum. VERBA] *Verbum* dicitur à verberato, quòd verberato lingua intra palatum aëre, omnis oratio proferatur, ait S. Consentius & S. Augustinus. *Verbum q. verum.* Varro verò verbum à veritate deducit, quasi verum; quod verum nos loqui oporteat. Talia sunt verba S. Scripturæ siue verba Dei, putà oracula

A verissima, grauissima saluberrima. Vnde Aben Ezra: *Verba Ecclesiastæ*, hoc est, inquit, non vulgaria; sed ex corde ad animum ascendentia, vtpote quæ vanitatem à veritate secernant, viamque ad veram felicitatem digito ad fontem intento omnibus palam demonstrent.

ECCLESIASTÆ] Hebr. קֹהֶלֶת *Coheleth*, id est congregatoris, collectoris, concionatoris. Radix enim קָהַל. *Cahal*, significat congregare cœtum, & ad eum verba facere. Vnde קְהִלָּה. *kehilla* vocatur congregatio, cœtus, Ecclesia, concio. Concio enim tam cœtum populi, quàm orationem ad populum significat.

Salomon cur vocatur Ecclesiastes? Resp. Primò, Quæres primò, cur Salomon hic Hebr. vocetur B *Coheleth*, Græcè, indeque Latinè Ecclesiastes? Resp. primò Iacob. Christopol. Præfat. in Cant. eum vocari *Coheleth*, id est collectorem, quod gnomas & scitè dicta Dauidis Patris sui, cæterorumque Patriarcharum & Prophetarum hoc libro coacervârit, & in vnum collegerit. Verùm hoc parum est probabile. Salomon enim cùm esset sapientissimus mortalium, non eguit aliunde corradere sapientiam, qua ipse à Deo donatus & repletus erat: suam ergo hic promit, & non alienam.

Secundò. Secundò, Caiet. censet Salomonem dici *Coheleth*, id est collectorem, quòd omnes vanitates mundi modos & species hoc libro collegerit, easque ad viuum oculis subiecerit, atque vt addit Arias Montanus, quod enumerans singulas res mundi, mox subiiciat ciphram o dicens, iteransque: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Ciphta enim o, si sola ponatur, etto multiplicetur, nil valet, nullumque indicat numerum, ideoque vanitatis & nihili est index & nota. Verùm hoc arctius & frigidius est.

Tertiò. Tertiò alij, eò quòd, inquiunt, anima Salomonis (*Coheleth* enim est femininum) cunctas in se scientias congregasset, vel potiùs Deus congregatas, & in vnum collectas in Salomonis sinum effudisset. Aut vt Nyssenus, quòd Ecclesiastes colligat omnia quæ ad probam Ecclesiæ pertinent administrationem, hoc est, per quæ quis probè & ex virtute vitam instituat. Aut vt Dauid de Pomis, quòd vniuersas Philosophorum de summo bono in quo sita est felicitas, sententias (quas Varro lib. de Finibus ducentas enumerat) summatim perstringat & confutet. Aut vt alij, quòd vniuersas voluptates rerum omnium, quas expertus est, congreget, earumque vanitatem ostendat.

Quartò. Quartò, meliùs alij censent Salomonem dici Ecclesiasten, quòd ex confuso hominum cœtu & tumultuante turba fecerit Ecclesiam ordinatam, pacatam & piam concionando & persuadendo ei, vt relictis vanis spebus & rebus amet & colat Deum verum. Ita S. Gregorius 4. Dialog. 4. *Hic liber*, inquit, *concionator dicitur: In concione verò sententia proponitur, per quam tumultuosæ turbæ sententia comprimatur. Sed concionator verax quasi extensa manu tumultus omnium sedat, eosque ad vnam sententiam reuocat, cum in eiusdem libri termino ait: Finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, & mandata eius obserua; hoc est enim omnis homo.*

Quocirca Salomon hîc repræsentat Christum, qui ceu verus Ecclesiastes Ecclesiam sanctam formauit, instituit, docuit tam verbo, quàm exemplo. Ita Nyssenus & Olympiodorus: *Ecclesiastes*, inquit, *vocatus est, tanquam cunctos mortalas in Ecclesiæ cœtum vocans, & in concordiam nectens.*

Quintò. Genuinè. Quintò & genuinè Salomon dicitur *Coheleth*, & *Ecclesiastes*, id est congregator & concionator, quòd populi cœtum conuocans, ad illum concionatus sit de vanitate rerum mundanarum, deque veritate virtutis & timoris Dei. Ita S. Athanasius in Synopsi, Salon. S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 4. Bonauent. & alij, quodque eamdem concionem scriptis mandans, ad vniuersam Ecclesiam seculorum omnium transmiserit. Omnis enim Ecclesia & Respub. omni æuo & sæculo sua habuit comitia, suos populi cœtus, suas conciones, in quibus Principes, senatores vel oratores perorabant de iis, quæ ad Rempub. vel ad ciuium certorum causas litesque spectabant. Ita fecere Græci; Athenienses sub Solone, qui conuersa à se statuta permisit concionis arbitrio, Spartani sub Lycurgo; Romani sub Romulo, & magis sub Consulibus; Hebræi sub Mose, Iosue, Dauide, Salomone, & ceteris.

Porrò Cathedra ex qua Salomon concionabatur, erat solium regale, quod ipse ad hanc rem extruxit. 3. Reg. 7. 7. *Porticum quoque solij*, inquit, *in qua tribunal est, fecit Salomon, & texit lignis cedrinis à pauimento vsque ad summitatem.* Similis concio Salomonis ad populum in dedicatione templi ab eo ædificati, recensetur 3. Reg. 8. 14. Audi S. Athanasium: *Ecclesiastes*, ait, *vocatus est, quia ad populum ipse concionatus est, & quæ spiritus sunt locutus*: & vt ait Thaumaturgus, *quia his verbis vniuersam Dei Ecclesiam affatur.*

Principes erant concionatores. Sic Moses legislator & dux Israelis crebrò concionatus est ad populum, cùm ei legem Dei promulgaret & inculcaret, vt patet Exodi cap. 20. & seqq. imò Deuteronomium non est aliud, quàm ardens & contenta concio, qua Moses moriturus Israëlem ad studium legis, cultumque Dei adhortatur. Similem eadem de re concionem ad populum habuit successor Mosis Iosue, iam moriturus cap. vlt. & Iob cap. 29. Samuel 1. Reg. 12. 7. Matthatias 1. Machab. 2. 49. ac Dauid Psalm. 48. 3. *Audite*, ait, *hæc omnes gentes, auribus percipite qui habitatis orbem*, &c. *Os meum loquetur sapientiam, & meditatio cordis mei prudentiam.* Similis concio Dauidis est Psalm. 77. 1. Sic fecit & Ezechias mittens præcones per totum Israëlem, vt eum ad Dei cultum & Pascha solenne reducerent, 2. Paral. 30. imò ipsemet rex ad ipsos sacerdotes & Leuitas concionatus est, exhortando eos ad purgationem templi, & legis zelum 2. Paral. 29. 5. Ezechiam auum suo zelo & concione imitatus est Iosias rex. 4. Reg. 23. v. 1. & 2. Paral. 34. vers. 31. *Stans*, ait, *in tribunali percussit fœdus inter Israëlem & Deum.* Similem exhortationem ad Patres Concilij Niceni habuit Constantinus Magnus, vti refert Eusebius in eius vita; ac Theodosius per litteras ad Patres Concilij Ephesini; Carolus Magnus ad Saxones, &c. ac auorum memoria Iagello Poloniæ rex, qui Lituanos ingenti zelo concionando, & præmiis inuitando ab idolorum cultu ad Christi fidem conuertit anno Domini 1387. ex quo deinceps prognati reges Poloniæ, ac nominatim modernus Sigismundus III. auiti regni æquè ac pietatis heres, Iagellonides cognominatur. Ita Cromerus lib. 15.

Talis ergo Ecclesiastes fuit rex Salomon: sapientiæ enim eius famâ exciti, certatim ad eum docentem ex toto orbe confluebant nationes & principes, ac inter eos regina Saba. 3. Reg. 4. Igitur non ad solos Iudæos, sed ad totam Ecclesiam, id est ad cœtum vel concionem ex cunctis mortalibus contractam hîc concionatur, docetque in quo sita sit vera sapientia, scilicet in rerum vanarum contemptu, ac veritatis verique Dei cultus studio, vt ab amore caducorum eos abducat, & ad desiderium æternorum transferat. Quocirca, vt notat Titelmannus, Salomon hîc veri concionatoris munia strenuè obit, dum statim à principio thema proponit: *Vanitas vanitatum*, &c. Idipsum subinde repetens & inculcans in sermonis progressu, & circa illud pertexens totum sermonem, & quamuis (quod peritus concionator facit) digrediatur nonnumquam ad alia, eòdem tamen recurrit, diligenter ac particulatim demonstrans veritatem primæ propositionis, quam sic plenè probat, vt conclusionem ad extremum & clausulam reponat. Præterea falsa, quæ obstant argumento proposito, refellit, veritatem confirmat, damnat vitia, virtutes laudat, prædicat, demum instat opportunè, importunè, arguit, obsecrat, increpat; prout Ephesinum

Ecclе-

Ecclesiasten Timotheum Paulus vt faciat, obtestatur. 2. Timoth. 4. 2.

Cur vocetur Coheleth, id est, concionatrix.

Quæres secundò, cur Salomon Hebr. vocetur *Coheleth* femininè? Est enim *Coheleth* Benoni, id est participium actiuum femininum in coniugatione *Cal*, significans *congregatrix* vel *concionatrix*. Respondent aliqui Nouantes, vt Auenarius & Forsterus in Lexicis Hebr. *Coheleth* vocari non Salomonem, sed Ecclesiam vel Synagogam. Illā enim hic à Salomone concionantem induci. Sed errant: Coheleth enim esse nomen non Ecclesiæ, sed Salomonis patet ex eo quòd sequitur, *Filij Dauid, regis Ierusalem*: vnde clarè vertit Chald. *Verba Coheleth ipse est Salomon*. Ita S. Gregorius Thaumaturgus, S. Hieron. Nyssen. Olympiad. & ceteri omnes.

Resp. Primò.

Dico ergo primò, *Coheleth* esse nomen masculinum, non femininum. Patet primò, quia est nomen Salomonis, qui vir est, non femina. Secundò, quia toto hoc libro *Coheleth* tribuuntur verba & epitheta masculina, non feminina, excepto vno loco cap. 7. 29. quem locum nonnulli suspicantur corruptum. Hinc sequitur *Coheleth* non esse hoc loco Benoni, id est participium femininum in Cal. sed esse Toar, id est nomen verbale masculinum; perinde ac apud Latinos hæ voces doctus, eruditus, auditus, visus, sæpè non participia sunt, sed nomina. Ita censent Marinus, Mercerus & alij in Lexicis, & confirmant ex eo quod Hebr. קָהַל, *Cahal* non sit vsitatum in *Cal*, sed in *Niphal* & *Piel*: *Coheleth* ergo nequit esse Benoni *Cal*: nomen ergo sit oportet. Imò nonnulli suspicati sunt *Coholeth* dici quasi עֵת קֹהֵל *Cohel & t*, id est *collector vel mensor temporu*, eo quòd Salomon tam suæ, quàm aliorum ætatis tempora, & temporaria bona voluptatesque hoc libro metiatur, numeret, & æstimet, dicens omnia esse vana. Aut quasi קֹהֵל תַּלְמוּד *Cohel Talmud*, id est, *Collector doctrinæ*, & vltima litera *Tau* valeat *Talmud*, vti Hebræi in abbreuiaturis per vnam literam initialem, totam dictionem significant.

Secundò.

Dico secundò, nomen *Coheleth* licèt sit masculinum, habet tamen puncta, formam & terminationem femininam, puta Benoni, siue participij feminini in Cal. Ita censent omnes Hebraicè periti.

Causa Prima.

Porrò causa huius rei varia à variis affertur. Primò multi afferunt hanc, quòd Hebræi sæpè permutent nomen femininum cum masculino, & vice versa masculinum cum terminatione feminina, quando rei præstantiam & pulchritudinem denotare volunt, qualis est hæc concio Salomonis, quæ proinde vocetur *Coheleth*, q. d. *concionatrix*, ob elegantiam sermonis. Solent enim Hebræi rebus eximiè pulchris tribuere genus femininum, quia imago & assecla pulchritudinis, eiusque maxima illecebra est femina. Concionatrix ergo idem est, quòd pulcher & eximius cōcionator. Solent enim feminæ in dicendo esse disertæ, gratiosæ, elegantes, patheticæ, efficaces, ideoque viris persuadere quicquid volunt. Sic Psal. 67. 12. *Dominus dabit verbum Euangelizātibus*, Hebr. est הַמְבַשְּׂרוֹת *hammebasseroth*, id est euangelizatricibus femininè, quò significat excellentissimos à Deo prædicatores constituendos. Et Aggæi 1. 13. *Nuntius Domini de nuntiis Domini*, Heb. est בְּמַלְאֲכוּת *bemalachot*, id est *denunciatricibus Domini*. Vide ibi dicta, ac Riberam ibidem. Sic Exodi 22. 18. *Maleficos* (Hebr. est *mecapsephoth*, id est *maleficas* femininè) *non patieris viuere*. Similia sunt 2. Reg. 13. 39. in Hebræo, & alibi.

Secunda.

Secundam dant alij, quòd sapientia hic sit quasi concionatrix, ac per os Salomonis concionatur, vt vis & energia concionis significetur, quasi eius anima & forma sit ipsa sapientia. Hæc enim hic fuit quasi anima sapientissimi Salomonis. Simili modo Salomon Prouerb. cap. 9. v. 1. & c. 8. v. 1. & seq. Et Ecclesiastes c. 24. 1. & sequent. ipsam sapientiam loquentem & concionantem inducit, ad maius concionis pondus.

Tertia.

Tertiam dant alij, quòd Salomon fuerit *Coheleth*, id est vir, sed desinens in feminam, cùm virile suum robur, quod hic ostendit, inflexit ad amorem feminarum, factusque est effeminatus & quasi femina. Hoc enim fore præuidebat Spiritus sanctus, ideoque ei nomen *Coheleth* indidit. Sic Isaias Principes mulierosos Israelis vocat mulieres ca. 3. v. 12. *Mulieres*, inquit, *Dominatæ sunt eu*, Et Nahum cap. 13. *Ecce populus tuus, mulieres in medio tui*. Sic Homerus Iliade 2. *O pepones*, inquit, *mala probra Achiuæ, non amplius Achiui*. Homerum de more secutus Virgil. 9. Æneid. *O verè Phrygiæ, ait: neque enim Phryges.*

Quarta.

Quartam dant nonnulli, quòd à matre Bethsabee hæc didicerit Salomon. Hæc enim eum puerum docebat fugere ventrem & venerem velut vanitates, vti patet ex illo Prouerb. 31. 1. *Visio qua erudiuit eum mater sua*, &c. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, & diuitias tuas ad delendos reges. Noli regibus ô Samuel, noli regibus dare vinum*, &c.

FILII DAVID, REGIS IERVSALEM] Græci habent *Regis Israel in Ierusalem*, sed perperam ait S. Hieron. Notat S. Hieron. tres Salomonis libros, scilicet Prouerbia, Ecclesiasten, & Cantica gradatim hominem ad perfectionem prouehere: primum enim esse incipientium; secundum proficientium, tertium perfectorum. *Primi libri titulus*, ait Hieronymus, *vocat Salomonem filium Dauid, regem Israël: Secundi filium Dauid, regem Ierusalem. In tertio non dicitur rex vel filius Dauid, quia plurimi sunt rudes, pauciores metropolitæ, rari qui superna tantum desiderent: propter primos ac secundos paterna dignitas, regniq́; proprij auctoritas indicatur: perfectis, quia non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, & æqualis magister est, & nescit se esse regem, qua etiam de causa obseruatum est, nullum toto Canticorum libro Dei nomen exprimi ex iis, quæ possint timorem incutere, sed nomina omnia amoris.*

S. Ambros. Præfat. in Lucam, & lib. de Isaac c. 4. quem sequitur Hugo de S. Victore triplicem hunc statum & gradum adaptat tribus Patriarchis, Abraham, Isaac, & Iacob. Primus obediens fuit: secundus puteos fodit: tertius scalam, cui Deus innitebatur, ac per eam ascendentes & descendentes Angelos, vidit Genes. 28. 12. Alij eidem accommodant tres prisci tabernaculi & templi partes, putà atrium, Sanctum, & Sanctum Sanctorum. Incipientes enim sunt in atrio paradisi, proficientes in Sancto, id est in ingressu eiusdem, perfecti sunt quasi in ipso cælo empyreo.

Censent

Censent Chald & alij nonnulli Salomonem scripsisse Ecclesiasten, post schisma decem tribuum, quod fecit Ieroboam earum se regem cōstituens, ideoq́ue Salomonem se hîc vocare regem Ierusalem, id est duarum tribuū, non Israël; sed errant. Hoc enim schisma contigit post mortem Salomonis, sub Roboam eius filio.

Vocat ergo se regem Ierusalem: Primò, quia illa erat metropolis duodecim tribuū, ac proinde regni totius caput. Sic Nabuchodonosor à Ieremia vocatur rex Babylonis, id est Monarchiæ Chaldæorum, cuius caput erat Babylon. Et Sardanapalus vocatur rex Niniues, id est Assyriorū, quorum Metropolis erat Niniue. Secūdò, quia in Ierusalem erat Academia, vigebatq́; studiū sapientiæ, quam hîc docet Salomon. Tertiò, quia in eadem erat aula regia, in qua regnare solet luxus, auaritia, inuidia, fastus, omnisq́ue vitiorum & cupiditatum vanitas, à qua ciues & aulicos suos hîc auocat Salomon.

De etymo & splendore Ierusalem dixi Hebr. 7.1. Genes. 14.18. & alibi. Vide & Iosephum & Adrichomium in descriptione Ierusalem.

Mysticè, Ecclesiastes est Christus, qui electis suis persuadens contemptum vanitatis mundi, & amorem cæli, est rex Hierosolymitarum, id est videntium & contemplantium Deum, ideoq́ue pace fruentium. Ierusalem enim Hebr. idem est quod visio pacis.

VERS. 2. VANITAS VANITATVM DIXIT ECCLESIASTES: VANITAS VANITATVM ET OMNIA VANITAS] S. August. lib. de Quantit. animæ c. 33. & de vera religione c. 21. & 33. & alibi legit: *Vanitas vanitantum*, id est vanitan seruientium rebusque vanis inhiantium. Hi enim sunt vanitantes factique vani sicut ea quæ dilexerunt, aut vanitantium, id est fallentium, & vana specie decipientium: *Vanitas*, ait S. August. est fallacia & *vanitantes* sunt falsi vel fallentes: Idem tamen S. August. lib. 1. Retract. cap. 7. ait, quòd licet ista expositio vera sit, mendosa tamen sit lectio, cùm iuxta Græcum legendum sit: *Vanitas vanitatum*. Chald. *Vanitas vanitatum seculum hoc: Vanitas vanitatum omne, quod laborani omnino vanitas*. Aquila, Symmac. Theodor. ceterique interpretes: ait S. Hier. vertunt *ἀτμὸς ἀτμῶν*, id est *vapor vaporum & omnia vapor*. Syrus: *Inanitas inanitatū & omnis res inanitas*. Arabicus: *Vanitas vanitatum, vniuersitas rerum vana*. Alij: *Nihilum nihil & omnia nihil*. Sic & Nyssenus. Gregor. Thaumaturgus metaphrasticè vertit. *Quam inania sunt, nulliusq́; pretij cuncta hominum studia, simul ac negotia*. Anonymus: *Cunctæ res otiosæ, viles, erroneæ, mendaces*. *Sublimis prorsus*, ait S. Chrysost. serm. contra Concub. *& cælo digna vox, quam Salomon ad se reuersus, & quasi ex vmbrosa quadam abysso ad lumen veræ sapientiæ respicere valens, emisit tandem*. Idem Parænetica ad Eutropium: *Hunc*, inquit, *versiculum si saperent qui in potentia versantur, in parietibus omnibus, & in vestibus suis scriberent, in foro, in domo, in ingreßibus; quoniam quidē multa sunt rerum facies, multa imagines falsæ, quæ decipiunt incautos, istud oportet quotidie salutare carmen, & in prandiis, & in cœnis, & in conuentu vnumquemque proximo suo canere, & à proximo suo libenter audire: Quia vanitas vanitatum est, & omnia vanitas*.

Vanitatis etymon. Grammaticè & Etymologicè vanitas est vacuitas, inanitas, leuitas à qua res dicitur euanida, dum citò perit & euanescit. Audi Nonium Marcellum lib. 4: *Vanum*, inquit, *leue inane. Virg. Geor. lib. 1. Sed illos Expect ita seges vann elusit aristn. Vanum est mendax. Virg. Æneid. 1. Ni frustra augurium vani docuere parentes. Salust. Iugurthæ bello: Mauri vanum genus. M. Tull. de Offic. lib. 1. Nihil enim proficiunt nisi admodum mentiantur, nec verò quicquam est turpius vanitate. Idem Tuscul. lib. 3. Tum ita varijs imbuimur erroribus, vt vanitati veritas & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. Vanum, insidiosum subdolum, Virg. Æneid. lib. 2. Nec si me miserum fortuna Sinonem finxit, vanum etiam mendacemq́; improba finget. Vanum, obscurum Virg. Æneid. 4. Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram M. Tull. de Repub. lib. 5. Vt nostra verò ætas cum Rempub. sicut picturam accepisset egregiam, sed iam euanescentem vetustate*.

Danatus verò & Arruntius ita distinguunt hæc tria, falsum, vanum, & fictum. *Falsum*, inquiunt, *est, quo tegitur id quod factum est: Vanum, quod fieri non potest: Fictum, quod non est factum & fieri potuit. Falsum est fictum mendacium simile veritati, vanum nec possibile, nec verisimile: Fictum totum sine vero, sed verisimile. Falsum loqui mendacis est, fictū callidi, vanum stulti. Falsum loqui culpæ est. fictum virtutis; vanum vecordiæ. Falsis decipimur, fictis delectamur, vana contemnimus*.

Vanitas ergo opponitur rei velut vmbra. Res enim, putà corpus, est ipsa veritas, cuius vanitas est eius vmbra. Quare sicut vmbra sequitur suum corpus, sic creatura sequatur suum creatorem, ne euanescat, & in nihilum abeat. Omnis enim res creata in fieri, esse & conseruari pendet à Deo, sicut radius à Sole. Quare sicut sole se subducente radius euanescit, sic Deo manum, id est, operationem & conseruationem suam subducente, res creata redit in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta est.

Vanus, ait Seruius, *dicitur quasi vacuus, & quasi vanno euentilatus*. Ouidius 3. Amor.

Ceres sterilem vanescit in herbam.

Hinc vanus vocatur stultus, quasi mente vacuus, qui in rebus inanibus studium collocat. Vanus quoque dicitur mentiens & infidus, qui leuia inaniaq́; pro grauibus & veris astutè componit.

Vanus ergo est vanidicus, vaniloquus, leuis, mendax. Hinc vanitas vocatur leuitas, mendacium, fallacia. Vanitati opponitur veritas, fidelitas, constantia. Vnde Cice libr. 2. de Natura Deorum: *Nulla igitur*, ait, *in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest, contraq́; omnis ordo, veritas, ratio, constantia*. Et lib. 2. de Legib. *Animi labes nec diuturnitate vanescere* (id est euanescere, aboleri) *nec manibus vllis elui potest*. Et ad Herennium lib. 2. *Vana est ratio, quæ ex falsa causa constat*.

Vanitas ergo multa significat. Nam vanitas primò est inanitas, secundò breuitas, tertiò mutabilitas, quartò interitus, quintò mendacium, sextò fraus & fallacia. quæ omnia huic loco congruunt. Vnde pari modo vertas: *Inanitas inanitatum & omnia inanitas: breuitas breuitatum & omnia breuitas; mutabilitas mutabilitatum & omnia mutabilitas*; & sic de ceteris, q. d. Omnia quæ in mundo, præsertim sublunari existunt, sunt summè inania, breuia, mutabilia, corruptibilia, mendacia, falsa & fallacia. Ex aduerso super lunam in cælo apud Deum omnia sunt solida, longa, *Vanitatis sex significata.*

ga, immutabilia, incorruptibilia vera & fidelia. A Vanitas enim terrestrium opponitur veritati cælestium, quòd in illis sit inanitas, in his soliditas: in illis breuitas, in his æternitas: in illis mutabilitas, in his immutabilitas: in illis interitus, in his constantia & constans existentia: in illis mendacium, in his veritas: in illis fallacia, in his fidelitas. O prima summaque veritas, veraque soliditas, solida charitas, chara æternitas, Deus meus & omnia, da vt nulla nos moueat vanitas, nec vana inanitas, nec inanis carnalitas, nec carnalis fugacitas; sed totos nos ad se rapiat tua veritas veraque felicitas.

Porrò Hebræi vtuntur abstractis pro concretis ad significandam rei excellentiam. Sic *Sanctum Sanctorum* ab eis vocatur *sanctitas sanctitatum*, id est eximiè & summè sanctum ac venerandum. Sic Deus ait Abrahæ Genes. 12. 2. *Erisq; benedictus*. B Hebr. *Eris benedictio*, id est affluens omni benedictione, vt non tam benedictus, quàm ipsa benedictio nuncupari possis. Psal. 110. 3. *Confessio & magnificentia opus eius*; hoc est, opus Dei ita magnificum est, vt ipsa magnificentia dici queat: ideoque adeo laudabilis, vt ipsa confessio, id est laus vocari possit. Sic 1. Corint. 1. 30. de Christo dicitur: *Factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio*; hoc est, factus est summus & sapientissimus iustificator, sanctificator, redemptor noster. Sic ergo dicitur creatura quælibet *vanitas vanitatum*, id est vanissima, idque triplici de causa.

Creatura vanissima tribus de causis. Prima.

Prima est, quia respectu Dei creatoris, qui est pelagus entitatis omnisque perfectionis, creatura omnis est quasi non ens & nihilum, C iuxta illud; *Substantia mea tamquam nihilum ante te*. Psalm. 89. 4. Et: *Omnes gentes quasi nihilum & inane reputatæ sunt*. Isaiæ 40. 17. Et: *Luna non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius*. Iob. 25. 5.

Secunda.

Secunda, quia nulla res creata hominem potest beare, aut eius desideriũ, vtpote immensum, exsatiare. Vera enim saties & felicitas sita est in solo Deo, vtpote quaquauersum infinito. Si alibi eam quæris, vanè & frustra quæris.

Tertia.

Tertia, quia homo sua stultitia rebus creatis abutitur ad vanitates, vt scilicet vanas suas concupiscentias illis expleat, quibus sibi interitum præsentem & æternum accersit. Id clarè ostēdit Sapiens ex idolis dicens. Sap. 14. 11. *Creaturæ Dei* (quæ à Deo bono bonæ creatæ sunt) *in odium factæ sunt* (vitio hominum, iis quasi diis inhiantium) D *& in tentationem pedibus insipientium* (offendentiũ in illarum abusu, nimio amore & cultu) *initium enim omnis fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. Supervacuitas* (vanitas) *enim hominum hæc adinuenit.*

Habel Hebr. quid.

Heb. pro *vanitas vanitatũ & omnia vanitas*, est: הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל *habel habalim haccol habel*. Vanitas dicitur הֶבֶל *hebel*, vel *habel* à rad. הָבַל *habal*, id est vanus fuit, viluit, euanuit. Vnde הֶבֶל *hebel*, ait Pagnin. est res quæ non est quippiam, aut quæ citò desinit, vt vapor, aut flatus qui exit ab ore. *Habal* cognationem habet cum אָבַל *abal*, id est luxit à lugeo: Lugemus enim res euanescentes, putà homines, cùm moriuntur: Et cum בָּהַל *bahal*; id est exterritus est: mors enim vanitatem vitæ amantibus est omnium terribilium A terribilissimum, ait Philos. Et cum בָּלָה *bala*, id est inueterauit, vetustate corruptus & consumptus est, iuxta illud Ouidij 15. Metamor.

Tempus edax rerum, tuq; inuidiosa vetustas
Omnia destruitis, vitiataq; dentibus æui,
Paulatim lenta consumitis omnia morte.

Tempus enim citò senectam, vetustatem, mortem & interitum rebus omnibus adducit: Et cum נָבַל *nabal*, id est cecidit, defloruit, emarcuit. Sicut enim rosa manè roseo colore & odore vernans, vespere marescit: sic iuuentus, eiusque decor in morte, vel senecta deperit, marcescit, euanescit. Hæc enim omnia tendunt ad vanitatem & nihilum. Ab Hebr. *habel*, id est vanitas, nonnulli per aphæresin deriuant Latinum *bulla*, qua nihil est vanius, vt B videre est, cùm pueri ex smegmate, & aqua per fistulam; eam halitu suo (quem significat *habel*) inflando educunt: hæc enim ascendens in aërem illicò tenuem vanescit in auram. Vnde illud: *Homo bulla*. Ab *habal* quoque deriuant Græcum φαυλίζω, id est vilipendo; & φαυλίζομαι, id est vileo, vilesco; & φαῦλος, id est vilis, vanus, contemptus, homo nihili. *Hebel* ergo & *habel* Hebr. idem est quod vanitas, nihilum, flatus, res nihili & nullius momenti, ait Nyssenus. Vnde quędam antiqua Hispaniensium Hebręorum versio, teste Pineda, sic legebat: *Nada de nada, dix cobeled: nada è nada, to lo es nada.* Hinc *Abel* Hebr. dicitur *Habel*, id est vanitas, quia occisus à Cain cito perit & euanuit, ideoque primum viuumque fuit speculum vanitatis & breuitatis vitæ humanæ; quia *in imagine* (instar vmbræ) *pertransit homo*. Et: *Vniuersa vanitas omnis homo viuens*. Psalm. 39. 6. quod sic explicat Hugo, q. d. In homine existit trina omnisque vanitas, scilicet *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum & superbia vitæ*, quæ ipse latè exaggerat.

ματαιότης quid.

Gręcè Septuag. vertunt: *ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης*, id est, *vanitas vel inanitas inanitatum, & omnia inanitas*: ματαιότης enim deriuatur à μάτην, id est frustra, inaniter, in cassum, in vanum, abs re, sine fructu, futiliter, ideoque stultè; vnde à μάτην deriuant Italicum *matto*, id est stultus. Sensus est q. d. homines vani, quasi cerebro vacui & stulti sectantur vanas opes, honores, delicias frustra & sine fructu, quia illas sæpe non obtinent: & esto obtineant diu iis D gaudere, iisque se satiare nequeunt; imò illa hominem ad finem suum, ad quem à Deo creatus, & ordinatus est, putà ad æternam felicitatem non conducunt, sed sæpe abducunt, & in gehennam deducunt. Stultus enim est, qui rebus futilibus se occupat, qui laborat frustra, ac labores suos prodigit, imò per labores seipsum perdit & damnat, cùm iisdem facilè se saluare, & beare potuisset, si eos Deo impendisset, *ματαιότης*, siue *Vanitas*, inquit Nyssenus, *hic est vel verbum, quod non cadit sub cogitationem & intelligentiam, vel res inutiles, vel consilium, quod non potest consistere, vel studium, quod non peruenit ad finem*, vel, vt in summa dicam, id quod in quauis re vtili non potest constare.

Vapor quid.

Aquila, Symmach. & Theod. vertunt, *ἀτμὸς ἀτμῶν, τὰ πάντα ἀτμός* id est, *vapor vaporum, & omnia vapor*: ἀτμὸς enim, ait S. Hieron. significat

cat vaporem fumi & auram tenuem, quæ citò resoluitur. Vapor est exhalatio calida & humida vi solis ab aqua, vel aqueo educta; vt docet Arist. 1. Meteor. Rursum vapor est causa materialis omnium eorum, quæ in alto vel imo generantur, ait Albertus Magnus de Passion. aëris: hinc omnia, æquè vt vapor, euaporant & euanescunt. Vnde illud nostri Iusti Lipsij funebre carmen, quod ipse viuens composuit, & moriens sepulchro suo velut sapientiæ & eloquentiæ suæ Epitaphium inscribi iussit:

Vis altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta fumus, vmbra, vanitas,
Et verbo vt absoluam, nihil.

De vaporis natura audi disserentem S. Gregor. Nyssen. in Hexamero, siue in historia sex dierum longiusculè ante finem: *Quoniam igitur vaporis concretio atque conglobatio, nubes est: vapor autem tenuium partium humoris expiratio atque exhalatio est: omnino necesse est, quum ardore nubes exusta fuerit, tenue illud & indiuiduum vaporis corpus etiamsi humidam qualitatem non conseruet; non tamen, quod ad ipsum attinet subiectum, ad interitum & abolitionem transire, ad nihilum redactum. Quatuor enim circa vaporem considerantur, humidum, frigidum, graue, quantitas. Ex his quæcumque igni contraria sunt, vi præualentis conficiuntur & e medio tolluntur. Neque enim humidum, neque frigidum si in igni versetur, tale permanet.*

Vita est vapor. Ad hanc Aquilæ, Symmach. & Theod. versionem respexit S. Iacobus in Epist. cap. 4. dicens: *Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, & deinde exterminabitur.* Vide ibi dicta. Hinc & Psalm. 77. 38. vbi nos habemus: *Defecerunt in vanitate dies eorum*; Chald. vertit: *Consumpti sunt dies vitæ vestræ tamquam vapor oris in hyeme.* Igitur sicut fumus & vapor quò altiùs ascendit, eò fit tenuior, citiùsque euanescit, sic homo quò ad altiores honores & plures vitæ annos prouehitur, eò citius abit & emoritur.

Res vanæ similes ciphra. Significat ergo hæc gnome, nihil sub cælo esse solidum, nihil stabile, nihil durabile; sed omnia esse inania, inconstantia, mutationi perpetuæ obnoxia, breuia, caduca, circulantia, in orbem euntia & abeuntia: Quare similia esse ciphræ o, inquit Arias Mont. quæ si à numero solido separetur, nil efficit, nec numerus est, sed inanis exilisque circulus: sic enim omnia sub cælo per se nudè spectata, inania sunt, paruique, imò nullius valoris & pretij. Rursum quò magis ciphram solam multiplicas, eò inaniùs plura inania coaceruas, quid enim efficiunt, aut significant oooooo? vtique nihil, Sic pariter quò plures opes, honores, cetera sque res vanas coaceruas, eò inanior & vanior, ac vano superbiæ vento fastuque turgidior efficeris. At sicut ciphra addito numero solido eum adauget, v. g. si ciphræ o præfigas 2. efficis viginti, si 3. triginta, si 6. sexaginta, si 9. nonaginta: sic pariter si vanitas veritati adhæreat & copuletur, id est, si homo Deo se iungat, & ad eius honorem opes in se vanas coaceruet, & expendat, efficiet actus nobiles charitatis, eleemosynæ, ceterarumque virtutum, quibus Deo honorem, proximis vitam, sibi salutem æternam conciliabit. Denique sicut ciphræ ordine collocatæ, quò loco situque vno remotiores sunt à numero solido, eò in decuplum immediatè præcedentem adaugent. Vnde o additum 2. eum adauget in decuplum; nam 20. faciunt viginti, quæ sunt decuplum binarij: si deinde secundum o subnectas viginti, augebis in decuplum; nam 200. faciunt ducenta, quæ sunt decuplum vicenarij: si vlterius tertium o subiungas, ducenta augebis in decuplum: Nam 2000. faciunt duo millia, quæ sunt decuplum ducentorum. Insuper si quartam ciphram o tribus præcedentibus annectas, augebis duo millia in decuplum: nam 20000. faciunt viginti millia, quæ sunt decuplum duorum millium: si quintam ciphram o ordine consequenti addas, facies ducenta millia, quę sunt decuplum viginti millium, & ita consequenter. Sic pariter quò plura temperantiæ, patientiæ, fortitudinis ac præsertim humilitatis & charitatis opera vitæ tuæ in se vanæ, attexis, eò maioribus gratiæ & gloriæ incrementis merita & coronam tuam adauges: ac præcipuè quò à numero solido, id est à Deo per crebros magisque demissos actus humilitatis te elongas, & profundiùs in abyssum tuæ vilitatis descendis, eò tuum, tuorumque operum & virtutum valorem & pretium maioribus, & quasi decuplatis lucris apud Deum intendis, ac indies prioribus meritis longè augustiora accumulas. Vnde Arias Montanus censet Ecclesiasten Heb. dici *coheleth*, id est collectorem, quòd Arithmeticè vanitates rerum singularum, adiectâ ciphrâ o. putà hoc lemmate: *Vanitas vanitatum*, enumeret. *Vbi putatis*, inquit Hugo Victor. *mens erat huius hominis, cùm hæc diceret? Homo erat, sed super hominem erat in claritate insolita* (lucis diuinæ) &c. *In hanc igitur iste supra omnia caduca & transitoria mente raptus, vidit vniuersorum nihil esse quod maneat, & quasi stupore nouæ huius atque insolitæ visionis territus, exclamauit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Vniuersitatem enim intuebatur, & totam vanitati subiectam, eiusque vanitatem omnium vanitatum vanitatem, id est omnem vanitatem in se continentem, quasi genus omnium generum (eò quòd omnia in se rerum genera contineat) appellauit. Omnia enim vanitas, & ex omnibus vniuersitas, & vniuersa vanitas.*

Aduertite ergo, ô filij Adæ, audite Salomonem, & Salomonis parentem Dauidem regem intonantem: *Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Psalm. 4. vt quid diligitis & ambitis opes, honores & delicias terrenas, quæ vanæ sunt & mendaces, imò ipsissima vanitas & mendacium: illicò enim euanescunt, & sui amatores in æterna gehennæ incendia detrudunt. Vt quid non ambitis opes & honores cælestes, quæ in æternum durant, & vos perpetuâ felicitate beabunt? vt quid seruitis mundo vano & fallaci? quænam hæc amentia? vt quid non seruitis Deo vero & fideli in promissis? Mundus enim est vanitas vanitatum & omnia vanitas: Deus est veritas veritatum & omnia veritas. *Mundus est vanitas. Deus veritas.*

Ratio à priori. Ratio à priori est, quòd Deus solus sit ipsum esse per essentiam, id est essentiæ pelagus immensum, solidissimum, æternum, independens, immutabile, optimum, sapientissimum, perfectissimum quaquauersum per omnes entis

gradus

gradus & species. Ceteræ verò res omnes à Deo creatæ, ac præsertim sublunares, esse ab eo participant diminutum, dependens, instabile, temporale, caducum, vmbraticum, mutabile, miserum, errans, imperfectum. In Deo ergo solo est veritas essendi, in creatutis verò vmbra dumtaxat & vanitas essendi. Vnde Deus ait Exodi 3.14. *Ego sum qui sum*, siue *ego sum Iehoua*. Vide quæ ibi hac de re fusè dixi; vbi ostendi, quòd sicut Dei nomen est *ens*, vel *qui est*, sic creaturæ nomen est, *non ens*, *non sum*.

Quocirca S. Athanas. in Synopsi sacræ Script. asserit: *Hunc librum quosuis instruere ad pietatem, & vniuersa transcendere, atque hortari vt æternorum memoriam seruemus, & sciamus futurum aliquando vt mundus hic præsens finiatur.* Additque hoc libro *confutari vanam & aberrantem Ægyptiorum philosophiam. Videtur ergo*, inquit, *in hoc libro de naturali philosophari theoria*, &c. *Deijcit etiam Ægyptiorum religionem circa diuinationem ex hominis natiuitate, dicens: Qui obseruat ventum non seret.*

Obiectio. Obiiciebant hæretici initio citatæ Ecclesiastæ, quòd videatur hîc criminari & damnare vanitatis omnes creaturas, cùm tamen ipsæ à Deo vero & bono veræ & bonæ creatæ sint. Vnde occasionem sumpsere Manichæi dicendi, creaturas corporeas esse vanas & malas, ac à Deo malo creatas. *Resp. Primò.* Respondeo primò, planè & genuinè, creaturas in se veras quidem & bonas esse, sed si cum Deo creatore comparentur, vanas esse & vmbraticas. Infinitis enim partibus à Deo superantur; sicut vmbram suam in immensum superat sol. Vnde Nyssen. *Huc*, inquit, *tendit vox Ecclesiastæ, non oportere ad hanc sensilem intueri vitam, quæ si conferatur cum ea, quæ verè est vita, non est, nec potest subsistere.* Et S. Hieron. *Aspiciens*, inquit, *elementa & rerum multiplicium varietatem, admiror quidem corporum multitudinem, sed recogitans omnia transire, & suo fine senescere, solumq; Deum idem semper esse quòd fuerit, cogor non semel, sed bis dicere: Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Et S. Gregor. lib. 5. in 1. Reg. cap. 1. 12. *Vanitas vanitatum & omnia vanitas. In comparatione etenim æternorum bonorum vana sunt omnia, etiam bona temporalia; quicquid enim in hoc seculo latum, delectabile, sublime, aut prosperum cernitur, vanum profectò est; quia difficilè habetur, & citò amittitur. Repentè quidem alta seculi corruunt, pulchra transeunt, læta & prospera euanescunt. Nam cum stare in his floribus mundus blandiens cernitur, repentina fortuna turbatur, aut festinâ, & omnia deturbante morte concluditur. Vana ergo sunt gaudia seculi, quæ quasi manentia blandiuntur, sed amatores suos citò transeundo decipiunt. Dicat ergo Propheta Samuel: Nolite declinare post vana, quæ non proderunt vobis, quasi dicat: stultè appetuntur bona seculi, quæ ab appetitoribus suis non poterunt diutius teneri.*

Secundò. Respondet secundò S. Chrysostomus ad illud Ephes. 4. *In vanitate sensus*, homil. 12. non tam creaturas esse vanas, quàm vana hominum studia, quæ in iis plus æquo desudant, nec eas ad debitum finem referunt: *Quæ*, inquit, *à Deo facta non sunt, sed nostri opificij. Cælum non est vanum, neque terra, neque sol, neque ipsum corpus nostrum. Absit hoc: sed quid vanum est? Plantaui mihi vineas, constitui mihi cantores, coacernaui aurum & argentum*, &c. Eleganter verò addit: *Rerum tuetur naturas solidas, & in bono constantes: humanas verò deprauata nostra natura artes & inuenciones suggillat, quæ non solùm animos nostros, sed creaturas ipsas corrũpunt & deprauant.*

Tertiò. Tertiò respondet S. Athanas. in Synopsi, non hic damnari creaturas, sed concupiscentiæ circa eas vanitatem & inconstantiam, præsertim dum in iis vltimum suum finem, omneque bonum & felicitatem Deo posthabito collocant: *Non*, inquit, *vt creaturam criminaretur, sed vt æterna cõtemplatus, temporariorum desideriorum admoneret esse vanitatem.* Quocirca Olympiod. non simpliciter *vanitatem*, sed *vanitatem vanitatum* dictam esse censet *vt manifestè nos doceret voluptatem hominum, quæ circa mundana versatur, vanitatem esse.* Idemque in præfatione: *Vt consilia*, inquit, *hominum reprehendat, qui in hoc mundo spem suam collocasse videtur.* Thaumat. verò in sua paraphrasi patheticè exclamat: *Quam vana & inutilia sunt omnium ea hominum negotia & studia, quæ in humanis rebus suscipiuntur?*

Hoc est quod ait S. August. lib. de vera relig. cap. 21. *Nisi sunt vanitates, non erunt alia vanitas.* Idque explicat exemplo arundinis in aquã immersæ, quæ cùm appareat fracta, nulla est arundinis peruersitas, sed vel iudicij, vel visus deceptio fractam opinantis: sic sanè non est vanitas aut peruersitas rei visibilis, quòd ad speciem fulgeat, sed animi carnalis & praui, qui illi totum se mancipat, illaque contra Dei legem voluntatemque vtitur & abutitur.

Accedit Vatabl. *Vna sententia*, inquit, *damnat omnes omnium opiniones, qui felicitatem alibi quàm in Deo ponunt.* Et mox: *Non hic damnantur creaturæ Dei, sed prauus affectus & cupiditas hominum, qui non sumus contenti præsentibus istis creaturis Dei, & earum vsu, sed semper auxij sollicitiq; cumulare diuitias, honores, gloriam, famam quasi perpetuò hic victuri, fastiditis interim illis quæ adsunt, & alia ex aliis semper affectantes. Hæc est enim summa vanitas & miseria, se vsu bonorum præsentium fraudare, & frustra affligi de futuris.*

Hæc de gnome ista summatim dicta sint; Nũc singula eius verba ad bilãcem reuocemus, & penitius libremus & expendamus.

VANITAS VANITATVM] Caietanus vertit: *vanitas, vanitates: Salomon enim*, inquit, *subiungit introducendo nunc aliquam vanitatem, nunc multas vanitates simul, nusquam verò introducit vnam aliquam vanitatem excessiuam, quam appellet vanitas vanitatum.* q. d. In omnibus rebus est vanitas, imò non vna vanitas, sed multæ vanitates in eas confluunt. Verùm longè melius Noster, Septuag. Chaldæus, Syrus, Arabicus, ceterique omnes vertunt per regimen genitiui *vanitas vanitatum*, quod Primò Gratian. de Pœnitentia distinct. 2. cap. finali in calce, per vanitatem accipiens mutabilitatem, exponit. q. d. Vanitas mutabilitatis, & mutationum continuarum est in rebus omnibus: omnes enim sunt in continuo motu, fluxu & permutatione, numquam in statu & requie. *Vanitas vanitatum quid? Prima expositio.* Audi Gratianum: *Hinc etiam*, ait, *Ecclesiastes: Cuncta quæ sub sole fiunt, id est, quæ temporum vicissitudinem recipiunt, non tantummodò vanitas, quæ omni creaturæ ratione mutabilitatis inest, sed etiam vanitas vanitatum varietate permutationis, quam recipiunt, esse dicuntur.*

Hic sensus appositus est, sed arctior. Nam A præter mutabilitatem multæ aliæ sunt vanitates in rebus.

Secundò.

Secundò, alij exponunt, q.d. Mundus hic est vanitas vanitatum, hoc est vniuersitas & complexio omnium vanitatum: conflatur enim ex singulis singularum rerum vanitatibus: ita Hugo Victor. quem audi: *Tantùm eleuatur Canticum Canticorum à Cantico, quantum canticum à verbo, & deinceps verbum à silentio: & tantùm seculorum seculum à seculo, quantùm seculum solum à momento, vel item momentum à nihilo: Similiq; progressione hic per contrarium facta, tanto vanitas vanitatum deterior est à simplici vanitate, quanto simplex vanitas ab essentia solida & permanente. Sic per inculcationem legi potest sententia: Vanitas vanitatum, vanitas vanitatum & omnia vanitas, vt in omnibus omnimoda vanitas exprimatur, & ex omnibus summa quædam confici intelligatur,* B *quæ omnem contineat vanitatem; vt quasi singula quæque per se vanitas sint, & vniuersitas ex omnibus collecta sit vanitas vanitatum. Sic in creatione rerum, cùm opera sua compleret Deus, vnumquodque opus per se bonum dicitur, & nouissime vniuersitas, perfectis omnibus valde bona nominatur.*

Tertiò & genuina.

Tertiò & genuinè, cum dicit Salomon *vanitas vanitatum*, est Hebraismus, significans vanitatis præeminentiam & summitatem. Hebræi enim cùm quid præcellens, & summum in aliquo genere significare volunt, illud congeminant per regimen genitiui, vt cùm dicitur, Canticum canticorum, hoc est carmen excellens, Deus deorũ, Rex regum, Dominus dominantium, cælum cælorum, Sabbatum Sabbatorum, Sanctum Sanctorum, sæculum sæculorum, Virgo Virginum, mysterium mysteriorum, seu Sacramentum Sacramentorum, C Græcè apud Dionysium Cælestis Hier. cap. 3. πλετὴ τελετῶν, putà Eucharistia. Dicitur ergo *vanitas vanitatum*, id est summa, maxima, plenissima, vanissima vanitas, scilicet est mundus hic sublunaris, siue res omnes terrenæ. Audi Nyssenum hic homil. 1. *Dicitur*, inquit, *vanitas vanitatum, id est exuperans in vanitate; perinde ac si quis dicat, mortuo magis mortuum, & inanimo magis inanimum: ita etiam vanitas vanitatum, ostendit inseparabilem in vanitate exuperationem.* Vnde inferiùs homines vana sectantes comparat pueris facientibus domos in arena, quæ mox arenà corruente corruunt: *Hoc est*, inquit, *humana vita, arena est ambitio, arena est potentia, arena diuitiæ, arena est quicquid est ex iis, quibus magno studio per carnem studemus, in quibus, vt quæ minime valeant subsistere, vanæ laborantes infantiles animæ, & in vnoquoque eorum multos labores tolerantes,* D *si studium arenæ locum reliquerint, quæ in carne, inquam, transigitur vitam, tunc agnoscent, quàm in hac re varium posuerint studium. Nam cùm vita materiali simul manet delectatio: secum autem nihil trahunt præter solam conscientiam.*

Audi S. Chrys. homil. 55. ad Popul. Antioch. *Vanitas vanitatum non simpliciter vanitas, sed per excellentiam. Salomoni quæso credamus, & res apprehendamus, in quibus non est vanitas, vbi veritas, vbi cuncta firma sunt atque stabilia, vbi sunt omnia supra petram ædificata, vbi senectus non est, nec transitus.* Idem Chrysost. in Psalm. 4. *Quis est adeò excors, vt quærat nomina, quæ rebus destituuntur? & persequatur inania, quæ oportet fugere? Nónne omnia mentiuntur & decipiunt? Ideo dixit Ecclesiastes; Omnia vanitas.*

Salomon de se in tertia persona loquitur, cur?

DIXIT ECCLESIASTES] Loquitur Salomon de se quasi de tertia persona. Primò, vt significet primarium auctorem libri esse Spiritum sanctũ; qua ratione Balaam de se ait: *Dixit auditor sermonum Dei.* Numer. 24. 3. & S. Ioannes c. 21. v. 7. ait de se: *Hic est discipulus ille, quem diligebat Iesus.* Secundò, id facit modestiæ & humilitatis ergô, qua de causa S. Paulus de se quasi de alio ait: *Scio hominem in Christo raptum in Paradisum.* 2. Cor. 12. 2. Tertiò, vt res adeo ingentes, salutiferas & admirabiles, obuias tamen, & quæ quotidie in oculos occurrunt, sed præ hominum stupore nõ aduertuntur, quasi de longinquo ostendat. Ita Hugo Victor. & Bonauent.

Omnia vanitas quid?

ET OMNIA VANITAS] In Hebr. non est τὸ &, sed subintelligitur à nostro, Septuag. & aliis. Hebræa ergo sic habent: *vanitas vanitatum omnia vanitas*, vel *omne vanitas*, vel *omnis vanitas*, vel *totum vanitas.*

Prima explicatio.

Primò genuinè hanc gnomen de vniuerso, siue mundo, præsertim sublunari cum Chaldæo sic exponas collectiuè, q.d. Vniuersum hoc quod oculis circumlustro, cum tota rerum suarum congerie, est *vanitas vanitatum*, id est summa & extrema (vt vertit Vatabl.) vanitas *& omnia*, quæ in ea existunt, sunt *vanitas*, id est mera, nuda, pura, integra vanitas. Sic enim non decrescit, sed potiùs accrescit vis & neruus sententiæ per τὸ *omnia vanitas*: tum quia τὸ *omnia* significat nullam planè rem in mundo esse expertem, sed plenam vanitatis: quis enim excipiat, dicatque, mundus quidem est vanitas vanitatum, id est, refertus variis vanitatibus; at non singula quæ in eo sunt, vana; occurrit illudque confutat, dicendo, imò singula & omnia quæ in eo sunt, vanitas: tum quia τὸ *vanitas* idem est, quod mera, imò ipsissima vanitas, hoc est vanissima vanitas. Vnde ex Chald. vertunt Reg. *omnino vanitas.*

Secundò, potest hæc gnome accipi distributiuè, & adaptari singulis rebus mundi. q. d. Non tantùm totus mundus, sed & singulæ partes, imò singulæ res mundi sunt *vanitas vanitatum*, id est vanissimæ: *& omnia* quæ in eis sunt, id est, omnia earum accidentia, dotes, formæ, species & qualitates sunt mera *vanitas.*

Vnde posset ex Hebræo sic verti: *vanitas vanitatum omnis vanitas*, sicq; exponi per metathesin, quasi dicat, *omnis vanitas*, id est, omnis res mundi in se vana est *vanitas vanitatum*, id est, plenissima vanitatibus.

Igitur sicut Xerxes ex sublimi specula contemplans suum exercitum, qui continebat ad decies septies centena milia hominum, illachrymans dixit: *Post centum annos nemo ex his omnibus in vita superstes erit:* sic Salomon ex alto felicitatis suæ, aut potiùs sapientiæ solio despiciens mundum hunc sublunarem, & omnia quæ in eo sunt, videnśque eorum vanitatem exclamat, & toti mundo, imò sæculis omnibus inclamat: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* O miseri vaniquè mortales, vt quid vanis inhiatis & intabescitis, vt quid vanis incubando cum vanitate euanescitis? Nónne vides, ô homo, nònne sentis, nónne manu

taogis

tangis res omnes esse vanas, fugaces, fallaces? Quænam ergo dementia illas tanto ardore prosequi, illis tanto affectu adhærere, illis inniti? cùm nihil sit in eis solidum, nihil magnum, nihil durabile, quod hominem beare, aut immensam animi eius capacitatem & desiderium exsatiare valeat. Esto enim res omnes bonæ, & consequenter veræ, à Deo bono & vero creatę sint, tamen in se & ex se non bonæ nec veræ, sed malæ & vanæ sunt, quia ex se nihil sunt, ideoque in nihilum procliues: continuâ enim declinatione deuergũt, vt in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, reuoluantur & relabantur. A Deo ergo habent quòd bonæ, quòd verę sunt: quia omne suum esse, omnem essentiam & existentiam à Deo acceperunt. Hæc rursum multa vanitate permista est: ideoque Salomon in hac gnome τὸ *vanitas*, iterat, triplicat, imò quintuplicat: quinquies enim repetit nomen vanitatis, vt multiplicem & quasi innumeram creaturarum vanitatem demonstret: quia enim ipsæ à Deo hauserunt esse participatum, imminutum, limitatum, modicũ & remotum, præsertim quæ sublunares & terrestres sunt; hinc illud habent, assiduo motui, agitationi, alterationi, defectui, miseriæ, interitui obnoxium, ideoque vanum & quasi vmbraticum, aut nullum præ Deo, qui est plena & omnimoda entitas, veritas, stabilitas, beatitudo & perfectio, ac præ Dei cultu, felicitate, & rebus æternis, quæ Dei veritatem & felicitatem participant. Hoc est, quod ait Apostol. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Quocirca hæc propositio: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*, cum sit generalis, vera est in rebus & obiectis tam lætis, quàm malis & tristibus. Hæc enim, æquè vt illa, sunt vana, id est exilia & breuia præ Deo, præ æternis gaudiis & pœnis. Salomon tamen priùs dumtaxat in sequentibus prosequitur; proposito enim hoc quasi libri themate: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*; Illud deinde ex singularum rerum inductione demonstrat, scilicet ex vanitate & circulatione ventorum, solis, fluminum, & fusissimè rerum humanarum; ac post singulas sæpè iterat suum thema, suamque conclusionem perurget: *Vanitas* ergo *vanitatum & omnia vanitas*. Subinde tamen eam reticet, & lectori inferendam relinquit. Hinc.

Vanitas vanitatum est homo. cur.

Tertiò, hæc gnome appropriari potest homini, propter quem totus hic mundus, & omnia hæc vana creata sunt, quique paruus quidam est mundus, imò ad hominem solùm eam arctat Chald. Caietan. & alij q. d. Homo est vanitas vanitatum, id est vniuersitas vanitatis, & omnia quæ in homine existunt, sunt mera & inanissima vanitas. Quid ergo est homo? est microcosmus vanitatum, est epitome & compendium vanitatum omnium, quæ per res ceteras sparsæ & distributæ sunt. Hoc autem à Patre Dauide didicerat Salomon, qui Psal. 38. 6. quò hic alludit Salomon, ait: *Ecce mensurabiles posuisti dies meos: & substantia mea tamquam nihilum ante te. Veruntamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Veruntamen in imagine* instar vmbræ & vmbraticæ imaginis) *pertransit homo*. Homo ergo est *vniuersa va-*

A *nitas, si viuens multò magis mortuus*, (ait S. Hieronymus,) quia sicut rerum omnium essentiam, sic & vanitatem in se comprehendit: nam subit iniurias corruptibilitatis, vt res inanimatæ: necessitatem nutritionis, accretionis, mortis, cum viuentibus: sensibilium affectionum & patibilium alternationem qualitatum cum sentientibus: alternationem cogitationum voluntatum, studiorum, consiliorum cum Angelis; at insuper peccatorum quæ nefanda, & cum natura pugnantia sunt, atrocitati; vt de morbis & ærumnis sileam, quibus supra animalia cuncta obnoxius est homo, vt docent medici, & naturalis historiæ Scriptores, & qui deplorant lapsi hominis calamitates. Ita noster Lorinus, & alij passim ex S. Gregor. homil. 29. in Euang. *Omnis creaturæ*, inquit S. Gregorius, *aliquid habet homo. Habet namque*
B *commune esse cum lapidibus, viuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Si ergo commune habet aliquid cum omni creatura homo, iuxta aliquid omnis creatura est homo. Omni ergo creaturæ prædicatur Euangelium, cum soli homini prædicatur.*

Gnome Philosoph. de vanitate. Græcorum.

Hinc à Dauide & Salomone idem didicere & docuere Philosophi. Antistrophæ ergo Salomoni sunt hæ eorum sententiæ. Persij: *O curas hominum ô quantum est in rebus inane!* Aristotelis, qui rogatus quid esset homo, sic eum definiuisse fertur. *Homo est vanitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludus, inconstantiæ imago, inuidiæ & calamitatis trutina, reliquum verò pituita & bilis.* Alius: *Homo est mancipium mortis, viator transiens.* Sophoclis in Aiace: *Video*, ait, *nos nihil aliud esse nisi simulacra, quotquot viuimus, aut tenuem vmbram.*
C Theognis: *Delectare*, ait, *anime mi, mox alij erunt viri, ego verò terra nigra ero.* Pindari: σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος, id est, *vmbra somnium est homo.* Philosophus quidam rogatus quid esset mundus? respondit: *Mundus est sinuum dolorum, schola vanitatis, forum impostorum.* Zeno Imperator audita suorum clade fugiens exclamauit: *Ludibrium Dei est homo.* Etenim vt ait Plautus: *Dij nos quasi pilas, homines habent.*

Latinorum.

Plinius scribit Appellem pinxisse Alexandrum Magnum tenentem fulgur manu, quasi imperio penetrantem ab ortu ad occasum, quia instar fulguris illicò vbique victor in triumphis gloriosus apparuit, & mox veneno & morte victus, velut inglorius disparuit. Vnde Iuuenalis de eius sepulchro Satyra 10.

Vnus Pelleo iuueni non sufficit orbis,
D *Sarcophago contentus erit: mors sola fatetur,*
Quantula sint hominum corpuscula.

Trismegisti: *Exue vestem* (corpus) *corruptionis vinculum, viuam mortem, sensitiuum cadauer, sepulchrum circumuertibile, velamen opacum.* Seneca consolat. ad Martiam c. 11. *Quid est homo? imbecillimum corpus & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigẽs, & ad omnem fortunæ contumeliam proiectum.* Idem in Prouerb. *Homo vita commodatus, non donatus est.* Idem Præfat. in lib. 1. Natural. quæst. *Hoc est punctum*, inquit, *quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur. O quàm ridiculi sunt mortalium termini?* imò quàm ridiculi sunt mortalium puncto inhiantium animi? Et mox: *Cùm te in illa verè magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modò altiora explorantem, modò à lateribus affusum,*

libeat dicere: It nigrum campis agmen, formicarum iſte diſcurſus eſt in anguſto laborantium. Quid illis & nobis intereſt, niſi exigui menſura corpuſculi? Punctum eſt illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna diſponitis, minima etiam cum illis vtrimque Oceanus occurrit. Surſum ingentia ſpatia ſunt, in quorum poſſeſſionem animus admittitur; at ita, ſi minimum ſecum ex corpore tulit, ſi ſordidum omne deterſit, & expeditus leuiſque ac contentus modico emicuit. Et poſt nonnulla: *Illic incipit Deum noſſe: Quid eſt Deus? mens vniuerſi. Quid eſt Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo ſua illi redditur, qua nihil maius excogitari poteſt. Si ſolus eſt omnia, opus ſuum & extra & intra tenet.* Hoc illi Platonicè.

B Arabum Prouerbium eſt: *Homo eſt filius defectus*, id eſt deficiens & plenus defectibus. Hebræorum: *Omnis homo mendax*, id eſt vanus, deficiens, fallax, errans & ad mentiendum procliuis. Pſal 115.11.

Democritus ſemper ridebat, Heraclitus ſemper flebat hominum vanitatem.

Denique Democritus quoties domo egrediẽs in publicum prodibat, ſemper ridebat; Heraclitus verò ſemper flebat. Rogati cur? reſponderunt ſe ridere & flere vanitatem mundi, vanaſque hominum occupationes, curas & ſtudia. Alteri enim omnia quæ agimus miſeria, alteri ineptiæ videbantur.

Magis piè & patheticè exclamat S.Hieron. in Epitaphio S.Paulæ: *O mortalium fragilis & caduca natura! & niſi Chriſti fides nos extollat ad cælum, & æternitas animæ promittatur, cum beſtiis ac iumentis corporum vna conditio eſt, idem occubitus iuſto & impio.* Et alibi: *Sine Chriſto vanum omne quod viuimus.*

C Quæres, quæ & quot in mundo rebuſque omnibus creatis ſunt vanitates? Reſpondetur eſſe multas & penè innumeras, ſed illuſtriores ceteris eſſe duodecim, contrarias totidem veritatibus, veriſque bonis in Deo & cælo exiſtentibus, quæ inſpectores mouent ad ſui contemptum & Dei amorem.

Vanitates mundi duodecim. Prima.

Prima eſt, exiguitas: nimirum quòd omnis creatura & creata voluptas ſit modica. Omnis enim creatura modicum eſſe accipit à Deo, ac conſequenter modicum bonum: bonum enim eſſe ipſum conſequitur, eſtque propriè paſſio entis. Quantum ergo eſt ens, tantum eſt eius bonum, non maius, non minus. Huic opponitur immenſitas Dei, omniumque eius bonorum, quæ profluit ex immenſitate eſſentiæ diuinæ. Sperne D ergo honorem modicum, quem tibi homines, qui ſunt quaſi formicæ terræ, tibi offerunt, & rependet tibi Deus honorem ſuum, qui eſt immenſus. Sperne delicias gulæ modicas, quæ ad ſpatium gutturis dumtaxat, quæ vix eſt vnius digiti, ſe extendunt, & fruere Deo, qui eſt mare deliciarum. Sperne opes terræ modicas, & poſſide regnum cælorum. Huc facit quod globus terræ & aquæ (& omnium quæ in eo ſunt) ita ſit exiguus, vt comparatus cum toto mundo, cum illo eamdem proportionem habeat quàm vnitas habet ad myriadum vndecim millia, & 623. myriades, vti docui Baruch 3. 25

Secunda.

Secunda eſt, vilitas: ſcilicet quòd omnis creata voluptas, præſertim humana & carnalis ſit terrea, vilis, & ſordida; cum increata quæ eſt in Deo ſit cæleſtis, ſublimis, angelica, diuina. Amas au-A rum & argentum? ſcis quid amas? amas terram rubram & albam, ait S.Bernard. amas purpuram, byſſum & margaritas? ſcis quid ames? amas excremẽta piſcium, concharum & vermium. Amas lautas menſas? ſcis quid ames? amas cadauera porcorum, vitulorum, anſerum, perdicum, &c. Amas puellam? putidum ſcortum, vel ſaccum ſtercorum amas.

Tertia.

Tertia eſt, inſatiabilitas: quòd omnis creata voluptas titillet animam, non ſatiet, ſed irritet, vt alia ſine fine concupiſcat. Eſt ergo quaſi hydrops, qui quò plus bibit, eò magis ſitim acuit, iuxta illud:

Quò plus ſunt potæ, plus ſitiuntur aquæ.

Diuina verò mentem ſatiat, omneque eius deſiderium explet; quia anima creata ad Dei imaginem, Dei eſt capax: vnde te quæ Deo minor eſt qualis eſt omnis creatura, expleri nequit. Audi S.Auguſt. in Confeſſ. lib. 1. c. 1. *Creaſti nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, donec requieſcat in te.* Quocirca Athanaſ. in Synopſi: *Per id*, inquit, *quod iſta vanitatem eſſe dicit, futurorum æternitatem ſignificat*, vt ab illa ad hanc mentem animumque transferamus.

Quarta.

Quarta eſt, breuitas: quòd omnis creata voluptas ſit temporalis, caduca momentanea, ſtatimque euaneſcat; diuina verò perpetua ſit & æterna, duretque quamdiu durabit Deus, qui eſt eius obiectum, auctor & cauſa. Vnde Pſalm. 77. v. 33. dicitur: *Defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorũ cum feſtinatione.* Hebr. *cum pauore* Chald. *cum ſtupefactione* tantæ feſtinationis & celeritatis. Lege cap. 5. Sapientiæ, vbi impij in inferno voluptatum ſuarum breuitatem ſerò agnoſcentes, deplorant ſe illi inhiaſſe, quæ tranſiit, imò tranſuolauit vt auis, vt nauis, vt nuntius percurrens, vt fumus, &c.

Quinta.

Quinta eſt, inſtabilitas: quòd omnis creata voluptas ſit fluxa, nec habeat conſiſtentiam, ſed conſiſtat in continuo motu & fluxu. Nam *omnia prætereunt more fluentis aquæ.* Nullam ergo habent conſtantiam, niſi in perpetua ſui agitatione & inconſtantia, ſunt ergo conſtans inconſtantia: Diuina verò conſiſtat in ſtatu eodem ſemper & vniformi; qui Deus eſt conſtans, ſtabilis & immutabilis. Venaris opes, delicias, gloriam? venaris ventos, inſequeris vmbram, ædificas in arena. Audi Apoſtolum 1. Corinth. 7. 29. *Hoc itaque dico, fratres: tempus breue eſt: reliquum eſt, vt qui habent vxores tamquam non habentes ſint, qui flent tamquam non flentes, & qui gaudent tamquam non gaudentes, & qui vtuntur hoc mundo tamquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi.* In quę verba Theoph. *Commoneſacit*, inquit, *figuram appellans, omnes huius mundi res oculos tantùm attingere, oculorumque pabulum eſſe, atque ſuperficiem fluxam, nihil ſtabile aut ſubſiſtens habentem.*

Sexta.

Sexta eſt, falſitas: quòd nulla creata voluptas ſit ſincera, pura, mera & liquida, ſed multis moleſtiis, doloribus & amaritudinibus permiſta. Paras conuiuium? quot dies ſolicitus es, vt epulas compares, appares, diſponas? & quid tandem? Extrema gaudij luctus occupat. In Deo eſt purum, merumque gaudium, mel ſine felle, vinum ſine aqua.

Quocirca terrena omnia plena ſunt fuco, quia exterius inſignem ſpeciem & pompam præ ſe ferunt,

ferunt; interiùs verò vacua sunt,& inania: Quare vani & vacui cerebro sunt qui iis inhiant. Sentiunt enim & tacitè dicunt illud, quod est apud Osee cap. 8. v. 12. *Verumtamen diues effectus sum, inueni idolum mihi.* Diuitiæ enim sunt diuitis idolum, id est numen, sed inane & vanũ. Audi Nyssenum: *Vanitas eorum dicitur, quorum nullus vsus, quæ magno studio & contentione facta sunt nullo scopo proposito, vt quæ in campo arenoso fiunt ædificia, quæ fit aduersus stellas iaculatio, ventorum venatio, cursoris aduersus suam vmbram decertatio, quando contendit quispiam vmbra suæ verticem ascendere, & si quid eiusmodi inuenimus in iis, quæ facta sunt temerè, quæ quidem omnia vanitatis verbo subijciuntur.* Denique sic omnia paucis concludit: *Vanitas est res inutilis, vel consilium quod non potest consistere, vel studium, quod non peruenit ad finem,* &c.

Septima. Septima est, insensibilitas: quòd omnis creata voluptas animam non peruadat, nec penetret, imò in se non attingat, sed tantùm corpus sensusque afficiat, & per eos animam obiter perstringat: quare similis est pomis Sodomæ, quæ mox vt tanguntur in fauillam & cinerem abeũt: ac præstigiis magorum & sagarum, quibus Dæmon epulum instruit in specie opiparum, sed reuera falsum, & inane; vnde eo peracto, tam esuriunt, quàm antè.

Audi Solinum Polyhist. capit. 44. de Pomis Sodomæ post cæleste eius incendium: *Ad speciem fulgent,* inquit, *mandi tamen non possunt: nam fuliginem intrinsecus fauillaceam ambitio tantùm extimæ cutis cohibet, quæ vel leni pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum puluerem.* Talis est omnis vana terræ voluptas. Diuina verò voluptas ipsam animam occupat, peruadit & replet. Deus enim solus animæ, hoc est menti & voluntati illabi potest. Vide Hieronym. Plat. de Bono status relig. lib. 3. cap. 1. *Vanum est, quod nec confert plenitudinem continenti, nec fulcimentum innitenti, nec fructum laboranti,* ait Guiliel. Paris. tract. de Vniuers. c. 52.

Octaua. Octaua est, infidelitas: quòd omnis creatura infidelis sit, sæpeque spem quam promittit non præstet: sic agri vineæ, prata sæpè non præstant fruges, quas in semente promittunt. Deus autem fidelissimus est, promissa sua præstat, imò superat plus dans quàm sit pollicitus. *Beatus ergo vir, cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit in vanitates & insanias falsas.* Psal. 39. 5. Nam vt dicitur, Psal. 101. 4. *Defecerunt sicut fumus dies mei.* Vbi eleganter Cassiodorus: *Fumum videmus de flãma quidẽ egredi, sed in auras liquidas tenuissimè dissipari, nec substantia eius manet; quamuis ex corporali incendio generatus esse videatur. Meritò ergo dies peccatorum globis fumiferis exæquantur, quos inuolutus ac tertis actionibus decepti homines perdiderunt, quod maximè ad superbiam mundi respicit, quæ quantò plus extollitur, tantò amplius euanescit.* Et Psal. 36. 2. ab impiorum felicitate auocans, eam ait instar fœni & olerũ subitò exarescere: *Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decident.* Et v. 20. eamdem comparans fumo: *Inimici Domini,* ait, *mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.* Quam fumi similitudinem exponit eleganter S. August. *Fumus,* inquit, *à loco ignis erumpens in altum extolli-*

A *tur, & ipsa elatione in globum erumpens intumescit: Sed quantò fuerit globus ille grandior, tantò fit vanior: ab illa enim magnitudine non fundata & solidata, sed pendente & inflata & in auras, atque in ventos dilabitur, vt videas ipsam ei obfuisse magnitudinem. Quantò enim plus erectus est, quantò extensus, quantò diffusus vndique in maiorem ambitum, tantò fit exilior & deficiens, & non apparens.* Sed Aug. Nebiens. ex Hebr. vertit: *Sicut pretiosiora arietum consumentur sicut fumus.* Clarius Chald. *Sicut gloria veruecum,* inquit, *qui cibo impinguantur, & finis eorum decollatio: sic impij confundentur, & in fumo gehennæ consumentur.*

Nona est, incertitudo: quòd omnis creaturæ voluptas sit incerta: quàm sunt diuitiæ incertæ, quæ à fure rapi, ab incẽdio comburi, à mari hauriri possunt? Quàm sunt honores incerti? tam incerti quàm homines hominumque voluntates, à *Nona.*
B quibus pendent. Cùm enim res omnes creatę incertæ sint, nullam certitudinem amanti præstare possunt. At diuina voluptas tam certa est, quàm certus est Deus, cui inhæret, & à quo in nos dimanat. Oremus ergo cum Psalte: *Auerte oculos meos ne videant vanitatem.* Psal. 118. 37. vbi Chald. vertit: *Ne videant falsitatem,* vel mendacium quo loco eleganter S. Hilarius rogat; *Quos oculos, & à qua vanitate orat auerti? Orat auerti & animi & corporis oculos; eos scilicet qui in theatralibus ludis captiui incubant, eos qui vestium pretia mirantur; eos quos auri splendor & gemmarum varietas occupat.*

Decima est, fallacia: nam omnis creatura separabilis est, sæpeque post vnum annum, mensem vel diem, & semper in morte ab amante separatur, eamque deserit. At diuina inseparabilis est. Beati enim in cælo numquam à summo bo- *Decima.*
C no, suaque beatitudine auelli, aut separari possũt. Falsa ergo cum creaturis amicitia est, vera cum Deo, Angelis & sanctis. Ama amicos, qui te numquam amare bonisque omnibus cumulare desinent, si tu prior eorum amicitiam non repudies. Falsa illa similis est segeti pulchræ, sed aurugine percullæ, ideoque sterili & siccæ de qua Virgil. 1. Georg.

illos, scilicet agricolas,
Expectata seges vanis elusit aristis.

Vnde Seneca Epist. 80. *Omnium istorum,* inquit, *personata felicitas est. Contemne illos, si despoliaueris.* Et Neruosius epist. 115. *Miramur,* ait, *parietes tenui marmore inductos, cum sciamus quale sit quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cùm auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus; scimus*
D *enim sub auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur, omnium istorum, quos incedere alios vides, bracteata felicitas est. Inspice & disces, sub ista tenui membrana dignitatis quantum mali lateat.*

Et S. Chrysost. in illud Psalm. 4. *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Hic,* inquit, *& idololatriam & flagitiosam vitam videtur exprimere. Vanum enim dicitur illud, quod est inane, cùm nomen quidem fuerit, rès non fuerit. Sic apud Gentiles multa quidem Deorum nomina, res verò nequaquam. Nec minus in humanis rebus nomen est diuitiarum, res nullo modo; nomen Principatus, & remanet nudum & exile nomen. Quis enim adeò vecors est, vt nomina quærat, quæ rebus destituuntur; & inania persequatur quæ fugere oporteat?* Hoc est

illud Psal.61.10. *Vani filij hominum, mendaces in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Hebræa habent: *Mendacium filij viri.* Chald. *Nihil hominum filij: mendacium viri filij,* id est viri principes, vel felicissimi hominum, neque vnus tantùm, sed in *idipsum* simul omnes, omnia humana adeò vana sunt, vt *de vanitate,* id est, præ vanitate *decipiant,* id est fallaciora & mendaciora se ostendant. q.d. Si in vna lance bilancis ponas omnes filios hominum, etiam magnates & principes, qui felicissimi videntur in altera verò colloces vanitatem, hæc vanitatis lanx illi Principum præponderabit. q.d. Omnes Principes, omnis eorum felicitas & gloria ipsa vanitate est leuior, vanior & inanior.

Vndecima.

Vndecima est, infirmitas: quia omnis creata voluptas infirma est. Amas mulierem pulchram? morbo ecce corripitur, deflorescit, decoloratur, B fit turpis, putida, fœda. Amas Deum? incorruptibilis est, immortalis, sanissimus, qui suos sanctos sanissimos perpetuò vegetos, iuuenes & florentes efficit; iuxta illud Malach. 4.2. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius.* Omnis ergo mundi gloria est velut puerorum pappus (putà carduorum flos & lanugo) qui cum suo ortu canescit, senescit (vnde & senecio vocatur) vanescit: ad minimum enim auræ motum in tenues villos, floccosque volantes abit.

Duodecima.

Duodecima est, pernicies: creata enim voluptas noxia est & exitialis, ducitque ad dolores præsentes & æternos: at voluptas diuina vtilissima est & salutifera, ducitque ad gaudia sempiterna. C Ergo creatas *sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.* Dicito cum Demosthene: *Ego tanti pœnitere nō emo. Delectare in Domino:* quia *delectationes in dextera eius vsque in finem.* Vide dicta Isaiæ 24.10. ad illa: *Attrita est ciuitas vanitatis:*

Plura vide apud Didacum Stellam, & Innocent. III. Pont. libr. de Vanitate & contemptu mundi, Hugonem Victor. Hugon. Cardin. Bonauent. Dion. Carthus. & Titelmannum in hanc Salomonis gnomen.

Vanitatis exempla.

Vis huius sententiæ & harum vanitatum exempla? Accipe apposita & pathetica. Primus in theatrū vanitatis mundi prodeat Gilimer Wandalorum rex, æquè ac Salomon Hebræorum, qui à Belisario victus, captus, & in triumphum ductus est. de quo audi Procopium lib. 2. de Bello Wandal. D *Erat autem intra triumphi captiuos Gilimer ipse, purpuream quamdam vestem humeros amictus, vnà cum omnibus consanguineis ac Wandalis, quòd proceritate corporum & pulchritudine præstarent. Postquam verò Gilimer in hippodromo constitit, ac Imperatorem in alta sede constitutum, populumque circumstantem conspexit, ac demum seipsum in quod statum peruenerit, considerasset, neque fleuit, neque aliter conquestus est, tantum illud Hebræorum voluminum memorauit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Nec mora, ipse pariter & Belissarius iussi ab his, qui Imperatoriam purpuram sustinebant, Iustinianum supplices adorauerunt.* Sed & ipse Belisarius eiusdem vanitatis factus est speculum & præco, cùm post tot tantasque victorias & triumphos, iussu Theodoræ Imper. violentas manus iniiciens in S. Syluerium Pontif. iustâ numinis vindictâ eò miseriarum redactus est, A vt excæcatus & bonis exutus stipem mendicare coactus sit, ac dicere: *Da obolum Belissario, quem extulit virtus, cæcauit inuidia:* Vti ex Volater. Crinito, Pontano, & aliis narrat Baronius tom. 7. anno Christi 561.

Lotharius Imper. Caroli Magni ex Ludouico patre nepos, qui Lotharingiæ nomen dedit, cùm ipsa priùs Austrasia diceretur, imperio quindecim annis iustè & piè administrato, recordatus sermonis, quem Ludouicus ipsius pater moriens habuerat de mundi vanitate, quam scilicet ipse quoque experiendo cognorat, humana omnia deserere constituit, atque ex illis imperij fluctibus in portum se religiosæ quietis recipere. Quamobrem mirante toto orbe terrarum in Pruniacensi monasterio se conclusit, vbi reliquam vitā transegit in paupertate & obedientia, B regno priùs inter tres filios diuiso. Contigit hoc anno Domini 855. atque eodem vitam religiosam cum pia morte commutauit. Laudatus inuenitur à Rabano lib. de Anima, & ab Angelomo Præfat. in Cant. Ita ex Regione Baronius anno Domini 855. & Hiero. Platus lib. 2. de Bonu status relig. c. 26.

Fulgentius Romam veniens anno Domini 500. cùm videret Theodorici regis aulā & Romanæ Curiæ gloriam: *Quàm speciosa,* inquit, *potest esse Ierusalem cælestis, si sic fulget Roma terrestris! Et si in hoc sæculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, qualis honor & gloria præstabitur sanctis contemplantibus veritatem?* Ita habet eius vita apud Surium 1. Ianuarij.

Sancto Benedicto mundi vanitas & exilitas, C Dei verò veritas & maiestas in raptu hoc schemate à Deo ostensa est, vti narrat S. Gregor. li. 2. Dialog. cap. 36. *Noctu,* ait, *ad fenestram stans & omnipotentem Deū deprecans, subitò intempesta noctis hora respiciens, vidit fusam lucem desuper cunctas noctis tenebras effugasse, tantoque splendore clarescere, vt diē vinceret lux illa, quæ in tenebris radiasset. Mira autem res in hac speculatione secuta est; quia sicut post ipse narrauit, omnis etiam mundus velut sub vno solis radio collectus, ante oculos eius adductus est. Qui venerabilis pater, dum intentam oculorum aciem in hoc splendore coruscæ lucis infigeret, vidit Germani Capuani Episcopi animā in sphæra ignea ab Angelis in cælum ferri.* Causamque & modum huius visionis subiicit S. Gregorius dicens: *Quia animæ videnti Deum angusta est omnis creatura. Quamlibet etenim parum de luce creatoris* D *aspexerit, breue ei fit omne quod creatum est; quia ipsa luce visionis intimæ mentis laxatur sinus, tantumque expanditur in Deo, vt superior existat mundo: fit verò ipsa videntis anima etiam super semetipsam. Cumque in Deo lumine rapitur super se, in interioribus ampliatur; & dum sub se conspicit, exaltata comprehendit, quàm breue sit, quod comprehendere humiliata non poterat.*

Sic S. Franciscus in oratione raptus mente in Deum, & corpore in aëre pendulus aiebat: *Quis ego sum Domine, quis tu? ego abyssus vanitatis, ignorantiæ, malitiæ & nihili; tu abyssus veritatis, sapientiæ, bonitatis & rerum omnium. Deus ergo meus & omnia.* Igitur sicut se habet vanitas ad veritatem, radius ad solem, gutta ad mare, vapor ad terram, vmbra ad corpus, punctum ad totum vniuersum; sic se habet mūdus ad Deum. Quid ergo

ergo tu, ô homo, es ad Deum, qui huius mundi & vniuerſi non es milleſima, nec multorum millionum milleſies milleſima pars & portio? ait S. Chryſoſt.

S. Saluius Epiſcopus vitâ functus raptuſque in cælum, cùm ibi Beatorum gaudia contemplatus eſſet, Dei iuſſu remiſſus ad corpus, quaſi ex graui ſomno expergectus, conuocatis omnibus exclamauit: *Audite, ô dilectiſſimi, & intelligite, quia nihil eſt, quod cernitis in hoc mundo, ſed ſunt iuxta id quod Salomon Propheta cecinit: Omnia vanitas. Felix eſt, qui ex agere poteſt in ſæculo, vt gloriam Dei mereatur in cælo.* Quocirca vitam deinceps in magna ſanctitate inſtituit, in eaque curſum feliciter conſummauit, vti fusè narrat oculatus & auritus teſtis Gregor. Turon. lib. 7. Hiſtor. c. 1.

Gnomen hanc Salomonis crebrò vſurpabat S. Dominicus: quare vbique priuatim & publicè magna libertate & ſpiritu omnes, etiam magnates ad ſæculi contemptum, & ad Chriſti amorem excitabat: ita habet eius vita. Eum imitentur omnes religioſi.

Noſter Thomas Theodidactos lib. 1. de Imitatione Chriſti capit. 1. *Vanitas vanitatum*, inquit, *& omnia vanitas, præter amare Deum & illi ſoli ſeruire. Iſta eſt ſumma Sapientia, per contemptum mundi tendere ad cæleſtia regna. Vanitas igitur eſt diuitias perituras quærere, & in illis ſperare. Vanitas quoque eſt honores ambire, & in altum ſe extollere. Vanitas eſt carnis deſideria ſequi, & illud deſiderare vnde poſtmodum grauiter oportet puniri. Vanitas eſt longam vitam optare, & de bona vita parum curare. Vanitas eſt præſentem vitam ſolùm attendere, & quæ futura ſunt non prouidere. Vanitas eſt diligere quod cum omni celeritate tranſit, & illuc non feſtinare vbi ſempiternum gaudium manet.*

B. Iacoponus in ſæculo vir nobilis, iuris Doctor, celebriſque cauſarum patronus, ſed ſuperbus, auarus & vanitatum mundi mancipiũ, cùm vxorem ſuam in feſtis ludiſque publicis ruina theatri oppreſſam, aſpero ad carnem cilicio indutam deprehendiſſet, tam ſubito eius caſu, quã aſperitate vitæ compunctus, ſæculo valedicens vexillum crucis in S. Franciſci ordine ſecutus, mirus extitit, ſui mũdique vanitatum contemptor, imò irriſor, anno Domini 1300. Inter alia, hunc de rerum vanitate rhythmum compoſuit, in quo inter cetera ita canit:

Quid mundus militat ſub vana gloria.
Cuius proſperitas eſt tranſitoria?
Tam citò labitur eius potentia,
Quàm vaſa figuli quæ ſunt fragilia, &c.
Dic vbi Salomon olim tam nobilis?
Vel vbi Sampſon Dux inuincibilis?
Quo Cæſar abiit celſus imperio?
Vel diues ſplendidus totus in prandio?
Dic vbi Iulius clarus eloquio,
Vel Ariſtoteles ſummus ingenio?
Tot clari proceres, tot rerum ſpatia,
Tot ora Præſulum, tot regna fortia,
Tot mundi principes tanta potentia,
In ictu oculi clauduntur omnia.
Superna cogita, cor ſit in æthere.
Felix qui potuit mundum contemnere.

Ita noſter Raderus in eius vita, & Annales Minorum.

Logicus. Huic non abſimilis fuit ille, qui mundi va- A nitate perſpecta, & deſpecta, ita cecinit in libro qui inſcribitur, *Lau*[?] *rerum conſcientiæ*:

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq; vanis;
Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergò.

Claudat Tragœdiam vanitatis mundi Eutropius, cuius initia fuere glorioſa, vltima verò tragica & funeſta. Fuerat ipſe Conſul Conſtantinopoleos, atque Arcadij Imperatoris tutor & moderator, qui eum, & per eum totum orbem regebat, vt cuncti in eum magis quàm in Arcadium reſpicerent, cuncti in eum gratiam ambirent. Incidit ſuo luxu & faſtu in odium militum & ciuium, ipſiuſq. Arcadij, quorum iras & ſtrictos enſes metuens, profugit ad Eccleſiam quaſi ad aſylum, ac ſub altari delituit. Inſtabant milites, eumque ad necem repoſcebant, imò vt ab altari extrahere conabantur, eò quòd ipſe paulò ante ius aſyli Eccleſia lege lata abrogare voluiſ- B ſet. Interuenit S. Ioãnes Chryſoſt. Eccleſiæ præſul, qui vt ius aſyli tueretur, & Eccleſiaſticam manſuetudinem in profugum oſtenderet, hac oratione (quæ extat ſub finem tom. 5. & inſcribitur *ad Eutropium*) furentes in eum animos deliniuit: *Semper quidem frater, ſed nunc præcipuè competenter dicetur: Vanitas vanitatum & omnia vanitas: vbi nunc eſt refulgens conſulatus ambitio? Vbi reſplendentes ad inuicem ſiderum toto orbe lampades? vbi equorum certamina? vbi diuerſorum munerum pompa? vbi corona & varius totius orbis ornatus? vbi tubæ & theatralis illa populi adulantis acclamatio? Repentini ſpiritus flatu tamquam folia cuncta decuſſa ſunt, & arbor nuda derelicta eſt; & non ſolum nuda, ſed & ab ipſis conuulſa radicibus: tanta enim vi ventus incubuit, vt ipſius arboris abſolnerit neruos.* Pergit deinde ce- C teras vanitatis ſpecies enarrare: *Vbi nunc ſimulati illi amici, vbi variæ adulationum facies? vbi conuiuæ & prandiorum cœnarumque aſſeclæ? vbi paropſides? vbi electa vina & per totum diem tracti conuiuia? vbi coquorum exquiſitæ artes? vbi denique omnis illa potentiæ & clientum greges ad gratiam cuncta loquentium? Mox erant omnia illa vt ſomnium, & die exorto nuſquam comparuerunt: vmbra erat, & pertranſiit: fumus fuit, & diſſolutus eſt: bullæ aquarum fuerunt, ac diſruptæ fuerunt: araneæ telæ erant, & diſciſſæ ſunt. Proptereaq; iterum ſpirituale iſtud carmen canimus dicentes: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Hunc enim verſiculum ſi ſaperent, qui in potentia verſantur, in parietibus omnibus & in veſtibus ſuis ſcriberent, in foro, domo, in ianuis, in ingreſſibus, & ante omnia in conſcientiis ſuis, vt ſemper eum oculis cernerent, & corde ſentirent.* Et nonnullis interiectis, ita eius miſe- D riam militibus furentibus repræſentat: *intuemini*, inquit, *eum qui in tanto culmine erat, nunc vſque ad ima deiectum: & eum qui orbem terræ extenta manu quatiebat, nunc lepuſculi aliciuius aut ranæ timiditate attractum latitare, abſque vllis vinculis ad baſin columnæ huius aſtrictum, formidantem ac trementem, &c.* Hac oratione S. Chryſoſt. turbam furentem ad commiſerationem commouit, & ad lacrymas inflexit, vt Eutropio parceret, & Arcadius iuraret ſe ei vitam condonaturum. Iureiurando igitur accepto eductus ex Eccleſia Eutropius, in exilium mittitur. Sed rurſus inſtante Gaina duce exercitus, eius æmulo, ac recrudeſcentibus odiis, Eutropius non tantùm conſulari dignitate & patritio gradu deiicitur, ſed & bonis vitaque priuatur, ac Calcedone ſecuri percutitur:

 ſtatuæ

statuæ plurimæ, etiam aureæ illi erectæ euertuntur, A omniaque eius monumenta abolentur: nomẽ è fastis deletur, & perpetua notatus ignominia obliuione sepelitur. Ita miseri tolluntur in altum, vt lapsu grauiore ruant, feriuntque summos fulmina montes.

Denique audi Ascanium Martinengum in Genes. p. 2. pag. 1235. vanitatis mundi exempla patheticè coaceruantem, *Vanitas vanitatum*, &c.

Aceruus exemplorum vanitatis.

vbi Nemrod fastus? vbi Nini inclytum nomen? vbi Assueri supra viginti septem prouincias dilatata sedes? vbi Cyri tot laboribus comparata gloria? vbi Crœsi immensum aurum? vbi Darij partum vafrè regnum? Xerxis innumerabiles copiæ sedecim millium myriades excedentes? Alexandri vix Indico Oceano & Riphæis montibus terminatum imperium? Pompeij amplissima potentia? Cæsaris inuicta fortuna? Augusti B amplissima monarchia? Caligulæ fœdæ voluptates? Neronis inexcogitatæ illecebræ? *Vanitas vanitatum*, &c. Vbi Semiramidis mirifica potentia? Helenæ species infausta? Hecubæ numerosa proles? Cleopatræ nimiæ deliciæ? Liuiæ augusta felicitas? Agrippinæ numquam satiatæ vanitates? *Vanitas vanitatum*, &c. Quonam loco conspici nunc possunt Babylon illa superba, Memphis immensa, Carthago Romani Imperij terror, Argos illustris, Athenæ disciplinarum nutrices, Corinthus pulchra, Sardis diues, Roma triumphans, Hierusalem sancta? *Vanitas vanitatum*, &c. Quò abiere septem illa ædificia toto orbe decantatissima, quæ propter admirandam operis magnitudinem extitere loco miraculi, vt nihil diuinius ars humana posset cõfingere aut excogitare? Scilicet Babylonis muri, Dianæ C Ephesiæ templum, apud Rhodios Solis Colossus, Ægyptiæ pyramides, sepulchrum Mausoli, turris Pharea, simulacrum Iouis Olympici? Quò Cyri Medorum Regia, Romana amphitheatra, & cetera mirifica ædificia, quæ nunc prostrata atque collapsa, vix quanta Roma fuerit suismet ruinis edoceut & prædicant? *Vanitas vanitatum*. Sed vt quid lubet exterarum rerum monumenta recensere, & nostrarum exempla non proferre? Vbi est amplissimum illud sapientissimi Salomonis imperium, quod vix à Dan ad Bethsabee terminabatur, cuius regia reginam Saba ad stuporem perduxit? vbi immanes eiusdem diuitiæ, qui in quotidianis sumptibus farinæ coros sexaginta (corus autem mille libras continebat) boues domesticos duodecim, campestres viginti, arietes centum, præter altilium D ac ferarum quæ venatione capiebantur copiam immensam, absumebat; qui equorum quadraginta millia alebat in stabulis, curruum & equitum duodecim millia; qui præter omnia vectigalia sexcenta sexaginta sex talenta auri pro munere exigebat (talentum autem erat pondere librarum sexaginta quinque) qui septingentas reginas, ac trecentas concubinas alebat, in cuius tandem regno tanta erat copia argenti, quanta & lapidum; imò & pro nihilo argentum putabatur. Nònne ipse in tanta humanarum terrenarumque rerum exundantia, verum hoc de rebus seculi iudicium tulit: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*?

Qui igitur hæc legis & alta mente recondis, A vanitati nuntium remitte, ne cum ea euanescas, veritatem amplectere, Deo iungere, æternitati semper consistenti cor mentemque affige, vt cũ ea stabili stabilis perdures, ac cum beata in omne æuum beeris. *Lux* enim *perpetua lucebit sanctis tuis Domine & ÆTERNITAS TEMPORVM. Alleluia.* Audi Esdram lib. 4. c. 2. 34. *Expectate pastorem nostrum, requiem æternitatis dabit vobis: quoniam in proximo est ille, qui in fine seculi adueniet. Parati estote ad præmia regni: quia lux perpetua lucebit vobis per ÆTERNITATEM TEMPORIS. Fugite vmbram seculi huius: accipite iucunditatem gloriæ vestræ. Ego testor palam Saluatorem meum. Commendatum donum accipite, & iucundamini gratias agentes ei, qui vos ad cœlestia regna vocauit.*

QVID HABET AMPLIVS HOMO DE VNIVERSO LABORE SVO, QVO LABORAT SVB SOLE?] Subaudi quàm vanitatem vanitatum? Vers. 3.

B

Pro *laborat* Hebr. est עמל *amal*, id est laborat anxiè & molestè; Græcè μοχθεῖ, id est affligitur, in ærumnis agit, vitam ærumnosam ducit. Labor ergo hic laboriosam tam actionem quàm passionem, omnemque dolorem, afflictionem, ærumnam siue corporis, siue animi significat. Sensus ergo est, q. d. Homo laborat assiduè, & fatigat se, milleque curis & ærumnis affligit, sed in vanum & frustra: quia omni suo labore, cura & afflictione nihil acquirit nisi vanitatem, putà vanas opes, honores, delicias, quæ ocyssimè in fumum abeunt & euanescunt. Vnde Hebr. est, *Quid residuum, vel superstes homini in omni labore suo quo laborat sub sole?* Septuag. Vatic. *Quid superest homini in omni labore suo?* Complut. verò & C S. Ambros. in Psalm. 118. serm. 12. *Quæ abundantia homini in omni labore suo?* Syrus: *Quæ vtilitas filij hominis in omni labore suo?* Arabicus: *Quæ præstantia homini in omni labore suo?* Aquila & Symmachus τί πλέον, id est, *Quid plus est homini*, vel *quid magis est homini?* Pagnin. *Quæ vtilitas homini?* Alij, *Quid reliquum post laborem? quid præmij? quid mercedis? quid magnum? quid amplum? quid excellens refert homo ex omni labore suo quo laborat*, & velut in pistrino assiduè se defatigat? Chaldæus Paraphrastes: *Nam quid tandem reliquum est homini, postquam è vita discessit ex omnibus studiis suis, quæ eum sub sole in hac vita occupatum tenuerunt præter studium legis, aliquando futuris seculis diligentiæ suæ à Domino præmium ferat?* Hebr. enim יתרון *iitron*, variæ amplæque significationis est: vnde significat *amplius, reliquum, superstes, superabundans exuperans, excellẽs, præstans, mercedem, præmium*, &c. D Tigurina: *Quantum* (quantulum, quàm modicum, vile & exiguum) *enim homini reliquum est post omnem laborem, quem perfert sub sole.*

Τὸ *enim* & *nam*, vt habet Chald. non est in Hebr. Septuag. & Vulgata, sed intelligitur. Dat enim causam cur omnia sint vanitas vanitatum, id est mera vanitas, quia scilicet ex omni labore & studio, quo ea anxiè & laboriosè prosequitur homo, nihil fructus refert nisi vanitatem, fumum & nihilum. Hugo Victor. verò censet hoc versu esse illationem ex præcedenti, q. d. *Si omnia vanitati subiecta sunt, operæ hominum à vanitate aliena esse quomodo possunt? Si quod Deus creauit?* (vanitas est) *quomodo non multò magis quod homo facit?* Hinc patet hæc verba non esse impiorum negantium

gantium animæ immortalitatem, resurrectionem & futura bonorum præmia, vt quidam autumat; sed esse ipsius Salomonis, vti S.Hieron. & ceteri omnes asseuerant, ipsumque loqui de labore hominum, qui rebus terrenis vanisque inhiant, hic enim vniuersus vanus est; non verò de labore Sanctorum, qui student pietati, virtuti & cultui Dei. Hic enim non vanus, sed verus vtilisque est, quia parit æternam gloriam, iuxta illud: *Non sunt condignæ passiones* (quas tum patiendo, tum agendo & laborando subimus pro Deo) *huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 2. Cor. 4.

Expositio prima Tò amplius. Igitur Hebr. *iitron* Græcum περίσσεια Latinum *amplius* multa notant, & multipliciter accipi possunt. Primò simpliciter & genuinè, q.d. quid post laborem continuum, grauem & molestum homini amplius superest, nisi vanitas vanitatum, putà exiguum lucrum, quod citò consumitur & euanescit? Erras ô miser homuncio, erras qui labore te defatigas & discrucias, quasi magna lucra relaturus, cùm non nisi vanitatem sis reportaturus. Ita Hugo & Dion.

Secunda. Secundò neruosius alij τὸ *amplius* referunt ad laborem, q.d. Quid ex labore suo amplius habet homo, subaudi, quàm ipsum laborem, q.d. Ex labore nil acquirit homo nisi laborem, indeque defatigationem, dolores, & cruciatus, qua in re homo miserior & stolidior est ceteris animantibus & creaturis, quæ minùs laborant & suauiùs viuunt, cùm homo plus laboret & ærumnosius viuat. Aues enim non serunt, neque metunt, sed grana ab agricolis seminata colligunt, indeque lætæ victitant, canunt, laudantque Deum: boues, oues, equi cibo illaborato, puta gramine quod sponte terra germinat, pascuntur. At homo noctu diuque laborat, seque euiscerat ac mille curis discruciat, vt se, vxorem & filios alat: & tamen post omnes hosce labores & sollicitudines, vix quidquam præter necessarium victum & vestitum acquirit. Adde; opes & honores quos acquirit, sæpè tot curis & molestiis esse permixtos, vt magis labores sint & dolores quàm honores & voluptates. Audi Senecam de breuitate vitæ cap. 2. *Quàm multis graues sunt diuitiæ? quàm multorum eloquentia quotidiana, ostentandi ingenij specie sanguinem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent; quàm multis nihil liberi relinquit circumfusus clientum populus!* Idipsum repræsentat illa inter onus & honorem non tam allusio vocis, quàm rei ipsius expressa veritas. Vt enim S. Isidor. dixit lib. 1. c. 26. *Honor ex onere venit, aut potiùs de honore onus.*

Tertia. Tertiò, τὸ *amplius* accipias pro mercede, q.d. ex omni labore quid mercedis refert homo, vtique exiguum vel nihil, q. d. Salomon: Appello citoque vos ô mortales ad rationes accepti & expensi supputandas. Expendistis tot annos maximis in laboribus ruralibus, fabrilibus, mercatoriis, quam ex omnibus mercedem tantis laboribus parem accepistis? vtique nullam: labor enim superat omnem fructum quem percepistis. Huc facit illud Prouerb. 11. v. 18. *Impius facit opus instabile* (Hebr. *opus vel laborem mendacij*, id est vanum, mendacem & fallacem, quia sterilem & inutilem) *seminanti autem iustitiam merces fidelis.*

A Quartò τὸ *amplius* & Hebr. *iitron* accipias pro vtilitate, commodo & emolumento, q d. *quid amplius*, id est, quid vtilitatis consecuti estis ex omni labore vestro? vtique parum. Laborastis vti asini & vix obolos aliquot comparastis. Vnde Isidorus Clarius vertit: *Quem stabilem fructum referet homo, etiamsi multis modis se torqueat in hoc, vt fructum aliquem inueniat?* Ita S.Gregor. Neocæs. Hugo Victor. & alij. *Quarta.*

Quintò potest τὸ *amplius* accipi non vt aduerbium, sed vt nomen (tale enim est Hebr. *iitron*) comparatiuum significans *præ ceteris amplum, excellens & præstans*, q.d. Quid amplum, magnum & præstās è tot tantisque laboribus retulistis? vtique nihil, sed viles & exiles dumtaxat nūmos vel fructus. Vnde Arabicus vertit, *Quæ præstantia*, siue *quæ virtus*, aut *quod beneficium vel munus?* S. Ambros. in B Psal. 118. serm. 12. & S. Aug. 20. Ciuit. c. 3. *quæ abūdantia homini?* *Quinta.*

Sic *amplius* pro amplo & præstanti sumitur Matth. 5. 47. *Si salutaueritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis?* Hoc est, vt Vatabl. *Quid eximium facitis?* Et Rom. 3. 1. *Quid amplius Iudæo?* id est, vt Tigur. *In quo præcellat Iudæus?* S. Chrys. & Theodor. *Quid honorificentius Iudæo?* Et 1. Thess. 5. 12. *Vt noueritis eos qui laborant inter vos, vt habeatis illos abundantius*, id est, vt Ambrosiaster: *Vt illos habeatis summum honorem.* Tiguiin. *Summopere in pretio.* Theod. *Plurimi eos facite.*

Nota τὸ *de vniuerso labore suo*, q.d. *Homo nascitur ad laborem*, sicut *auis ad volatum*, vt ait Iob c. 5. Sed ipse sibi hunc laborem aggrauat & multiplicat sine fine, & auaritia & cupiditate. Eumdem augent filij, amici, inimici, multaque alia quæ fusè C recenset. Eccli. c. 40. 1. & seq. *Occupatio* (molestia & labor molestissimus inquit) *magna creata est omnibus hominibus, iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium.* Vniuersus hic amplusque labor amplum exposcit præmium. Sed incassum; quia vile & exiguum ei redditur. Vide ibi dicta. Si quotidianæ occupationes quas Eccles. ibidem recenset, irascendi, contendendi, tumultuandi, fluctuandi, timendi nullum hominem non malè habent, neque non acriter pungunt; Quantum putas excruciabunt vanissimorum hominum mentes pertinacissimæ aliæ, atque grauissimæ iræ, contentiones, tumultus, fluctuationes, timores & labores verè sui illorum proprij, verè sua vanitate & culpa, nulla vera honestave causa suscepti. Ita D Pineda.

Sextò τὸ *amplius* & Hebr. *iitron* significat residuum, siue id quod post laborem remanet & superest, q. d. Quantulum est quod post tantos labores remanet & superest? vtique exiguum, & modicæ durationis paruique æui & temporis; quia labor durat vsque ad senectam, imò per totam hominis vitam; quid ergo post eum in vita remanet quietis, recreationis & gaudij? vtique perparum vel nihil; imò omne illud rursum in laborem & dolorem desinit, sicque omne vitæ huius mel in amarum fel vertitur. *Sexta.*

Hæc sententia vera est in vita, verior in morte, verissima post mortem. In vita enim post labores parum vel nihil remanet, quia totam vitam occupant labores, mordaces curæ, & dolores, vt

vt omnem penè ab ea quietem & gaudium excludant. A

In morte verior est, quia in morte cum vita finitur omne vitæ gaudium. Vnde illud: *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis.* Psal. 74. 6.

Post mortem verissima, quia vani impijque homines, qui in hac vita vanitati vanisque cupiditatibus seruierunt, laborarunt, sudarunt, in inferno videbunt se omni suo labore & sudore, non aliud sibi comparasse, quàm ignes & tormenta gehennæ. Vnde illa eorum lamentabilis & inconsolabilis vox: *Ergo errauimus à via veritatis,* &c. *& lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles: viam autem Domini ignorauimus? quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia quid intulit nobis? transierunt omnia illa tamquam vmbra,* &c. Sapient. 5. 6. Hinc ille sarcasmus, siue B hostilis irrisio impiorum apud Isaiam c. 50. 11. *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis: De manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.* Vide ibi dicta.

Sub sole quid? Resp. Primò. Qvo laborat svb sole] Primò q.d. Ego Salomon mentem eleuans ad cælum, ibique supra solem, vel in sole spiritu meipsum constituēs, indeque in terram despectans, omnes homines, hominumque labores, occupationes & studia, video omnia esse vana, nulliusque vtilitatis & fructus; quare eorum misereor, & miseratione cordis tactus eis inclamo! O miseri mortales: video opera vestra, vestras fabricas, vestras vrbes, prouincias, regna, imò totam terram esse instar puncti & centri, si cum vasta cælorum amplitudine C conferatur: video vos velut formicas discurrere, laborare, satagere, vt granula pauca conuehatis & in futuram ætatem recondatis. Video vos hac in re omnem vitam insumere: Omnibus ergo & singulis inclamo: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas,* vanum est omne in quo laboratis, vani omnes labores vestri, in vanum consumitis vires vestras: quia ex omni labore vestro nil nisi alimoniam modicam consequemini, quam sine labore habent aues, & boues.

Secundò. Secundò propriè τὸ *sub sole,* significat solē esse laboris moderatorem, dum oriens excitat hominem ad laborem, occidens ad quietem; dum laborantibus lumen & quasi facem præfert, dum eos suo assiduo & velocissimo motu ad motum & laborem extimulat. Sol enim singulis horis D conficit vnum millionem & centum quadraginta millia milliarium, vti ostendi Genes. 1. v. 14. imò quotidie sol circuit totum cæli ambitum. Hinc illud Psal. 103. 22. *Ortus est sol,* &c. *exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam.* Sol ergo laboris est index, symbolum, stimulus & exemplum. Hugo de Sancto Victore verò censet τὸ *sub sole* dici ad contemptum, & irrisionem vani & miseri laboris hominum, qui luce solis arctetur, & ea finiente sistere cogatur: *Considerauit Ecclesiastes,* inquit, *quàm abiecta & misera sit mortalium conditio, qui in terræ superficie quasi vermes quidam vana curiositate reptantes, subito lumine desuper infuso quasi ad illusionem excitantur captare quod vani appetunt, & eodem post modicum subtracto, subita rursum cæcitate obuoluuntur, & nequaquam vltra in effectum prodire possunt.*

Tertiò. Tertiò τὸ *sub sole* notat nil ampliùs habere laborantes ab otiosis, quia sub sole omnes relicta præsenti vita communem mortem subimus. Vnde Seneca epistol. 91. *Impares,* inquit, *nascimur pares morimur.*

Quartò. Quartò, Hugo: *sub sole,* inquit, id est sub tempore: Sol enim suo motu describit dies, annos & tempora, q.d. Vanus est labor hominis, quo laborat tempori, cùm natus sit vt laboret, & viuat æternitati. Ita Hugo vterque, scilicet Carensis siue Cardinalis, & Victorinus. Addit Carensis: *Sub sole,* inquit, *quasi luce, non duce.*

Quintò & genuinè. Quintò & maximè τὸ *sub sole,* notat tum locum laboris hominum, qui est sub sole in terra; tum materiam laboris, quæ sunt res terrenæ, ideoque viles & vanæ, tum finem laboris hominum terrigenarum: Hi enim sub sole vanè laborant vt subsolaria & sublunaria, id est terrena & caduca bona conquirant. Quare τὸ *sub sole* innuit quærendos homini esse labores, qui supra solem durent, & beent laborantem in cælo, inquit Olympiod. Mundanus ergo, vanus & impius homo laborat sub sole, sibique parat mortem & gehennam: pius verò laborat supra solem, quia virtutum opera & merita conquirit, quibus viuat Deo, ab eoque donetur cælo & vitâ æternâ. Vnde S. Gregor. Thaumat. hunc versum sic paraphrasticè vertit; *Neque enim facilè quis vel vnam aliquam recensebit vtilitatem concinnatam ex omnibus, quæ homines super terram reptantes tāto corporum animorumque molimine parturiunt. Et licet in his temporalibus efficiant nihil sed magis ab eis vincantur & fatigentur; ad contemplanda tamen supercælestia generosiores mentis oculos attollere noluit.*

Opera ergo alia fiunt supra solem, alia sub sole: quæ ex gratia fiunt, opera, inquam, spiritus, supra solem sunt; quia non læduntur à temporis edacitate, & in cælum empyreum æuumque felix & perenne operantem deducunt: quæ verò à carne prodeunt: sub sole fiunt, cùm à solis conuersionibus atque annorum temporumque rubigine caro, terrenæque res absumantur & consumantur. Omnia ergo sub sole sunt vanitas: Proinde super solem, ait Paulinus Epist. 4. *Est veritas: Ita & qui in veritate consistunt, etsi intra mundum viuant habitatione corporea, tamen supra mundum sunt conuersatione cælesti, & astrorum choros, vel cælorum polos, euolantes spiritu scandunt & superuadunt, celsioresque elementis agunt, non subditi rebus ac vsibus elementorum sed affixa in Christo vita superiores mundo sunt, manentes in eo qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.*

Huc accedit Aben Ezra, *Corpus,* inquit, *& corporeus labor est sub sole, & animus siue spiritus eiusque labor est supra solem, quia à Deo originem habet, & ad eum redit.* Et Auctor Catenæ Græc. *Si labor,* inquit, *is qui sub sole est, inutilis est, supra solem labores mittere oportebit; illo enim penetrant virtutum actiones.*

Denique noster Pineda τὸ *sub sole,* inquit, antithesim habet cum homine, qui solus, *sub sole* videtur non esse, vtpote quem Deus iusserit erectos ad sidera, & super sidera vultus tollere; ac minimè pronum, intentum numquam esse sublunaribus subsolaribusve. Ergo indignum prorsus, vt hominis labor, oculi, intentio ad ea quæ inferiora sunt sese abiiciant; cùm humanæ & liberæ hominis actiones neque à sole; neque ab hoc cælo

cælo pendeant, sintq; ac ipsis cælestibus influxibus superiores ac nubiliores. Neque indignum tantùm, sed miserum etiam; nam laboris in res sublunares impensi præmium sequi non potest animum hunc in regionem superam euolantem. Ergo videmur quasi de cælo audire Ecclesiastæ vocem hanc: Miseri mortui, *qui non in Domino moriuntur*, quorum est inanis labor: *opera enim illorum non sequuntur illos.* Apoc. 14.

Mysticè S. Ambros. in Psa. 118. Octonario 12. *Sancti, ait, spiritualibus semper intendunt, & vitæ æternæ profutura vel cognoscere gestiunt, vel docere. Vnde Ecclesiastes ait: Quæ abundantia homini in omni labore suo, quo laborat sub sole, id est, quæ abundantia spirituali homini laboranti sub sole iustitiæ? & subiecit: Generatio vadit & generatio venit: Vadit generatio, quia diuites eguerunt & esurierunt. Qui antè abundabant gratia* (Iudæi) *propter perfidiam suam egere cœperunt. Qui autem pauperes erant populi nationum, iam per fidem saturantur & abundant, sicut scriptum est: Edent pauperes & saturabuntur.* Psal. 21.

Vers. 4. GENERATIO PRÆTERIT ET GENERATIO ADVENIT: TERRA AVTEM IN ÆTERNVM STAT] Hebr. *Seculum vadens & seculum veniens; & terra in æternum stans.* Septuag. *Generatio vadit vel proficiscitur, & generatio venit: & terra in seculũ stat.* Symmach. αἰώνιος, id est, *est æterna.* Syrus: *Generatio abit & generatio venit; & terra in æternũ stans.* Arabicus: *Generatio discedit & generatio venit: & terra in æternum est.*

Sensus primus genuinus.

Explicat & probat id quod dixit vers. præcedenti, *sub sole* nihil homini esse residui ex omni labore suo, ex eo quòd generatio vna præterit cum suo labore laborisque fructibus, & generatio noua aduenit, quæ pari modo mox præteribit: terram autem eamdem semper manere, vt generationes hasce sibi assiduè succedentes ipsi constanter in se recipiat. Terra enim est quasi centrum, quod continet & sustinet tam homines quàm elementa, cælos, totumque vniuersum: quare circa hoc centrum immobile mouentur & gyrant assiduè, tam hominum generationes & tempora, seculaque sibi continuò succedentia, quàm sol & cæli, etiam venti & flumina, ac res vniuersæ, vt vers. sequent. explicat. Omnia enim hæc eo tendunt, vt vanitatem rerum terrenarum hominumque in iis laborantium ostendant ex continua vtrorumque mutatione, circulatione & successione, qua vna prætereunte & occidente aduenit oriturque altera in terra & circa terram, quam vbi res ortæ contigerint, mox voluuntur & abeunt, nouæque oriuntur pari celeritate voluendæ, & mox abituræ: quare in terra nil oritur noui, quod curiosi homines quærunt, sed idem est semper rerum hominumque sibi succedentium circuitus & circulus. Ita S. Hieron. *Quid est vanius*, inquit, *hac vanitate, vt aliis morientibus nascantur alij, & homo numquam permaneat? cùm tamen terra, quæ propter hominem facta est, in æternum stet.* Et Nyssenus: *Omne studium*, inquit, *quod versatur in iis, quæ ad vitam pertinent, est planè puerorum ludus in arena* (hæc est terra) *in quo quæ ex iis, quæ fiunt capitur oblectatio, simul desinit cum studio, quod ponitur in iis quæ facta sunt. Nam simul atque cœpit moueri arena, simul circumfluens nullum relinquit vestigium eorum, quæ fuerant elaborata. Hoc est humana vita; Arena est ambitio, arena est potentia, arena diuitiæ, arena est quicquid est & in iis vanè laborantes infantiles animæ, &c.*

Terra est q. arena puerorum.

Cum verò *arenam* dicimus, intelligere quoque licet terram esse perpetuum quoddam theatrum, in quo peragitur fabula vanitatis dicente Apostolo: *Spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus* 1. Corinth. 4. 9.

Pro *spectaculum* Græcè est θέατρον, id est, *theatrum facti sumus*: In theatro spectamur, in theatro huius mundi comœdiam, imò tragœdiam vitæ nostræ quasi personati histriones agimus. Histriones enim, siue personæ comicæ & tragicæ sunt Imperatores, Reges, Principes, voluptuarij, epulones; diuites, mercatores, egeni & mendici, viduæ, pupilli, orphani, domini, serui, milites, imbelles, pueri, senes, vlcerosus Lazarus, auarus epulo, sapientes, stulti, improbi & vanissimi mundanæ felicitatis sectatores. Hoc est quod ad mundi fugam adhortans Apostolus ait: *Præterit enim figura huius mundi*, 1. Corinth. 7. 31. q. d. Mundus non habet rem, figuram & vmbram. Vide ibi dicta.

Secundus.

Secundò, S. Gregor. Thaumaturgus hoc versu & sequenti censet notari breuitatem vitæ humanæ, ideoque hunc versum censet pendere à præcedenti, vnde vtrumque Paraphrasticè vertit: *Quid*, inquit, *est quod homines super terram reptantes, tanto corporum animorumque molimine parturiunt, atque ad cælestia mentis oculos attollere nolunt: Atqui interim generatio præterit & generatio aduenit, hoc est transeunt anni tempora transeunt & anni.* q. d. Abeunt & recedunt non modo priuati homines, sed integræ generationes: & terra quidem velut heres, superstes est vniuersarum hominis facultatum, supellectilisque pretiosissimæ, nam abeunte homine ipsa superstat humanæ vitæ spoliis onusta.

Ex aduerso Franc. Vallesius Sacr. Philosoph. cap. 62. censet hîc significari generationum perpetuitatem, per circulationem, quæ in orbem eunt & redeunt. Hoc, inquit, quod Ecclesiastes obseruauit nihil aliud est, quàm quod Aristotel. in duobus vltimis capitibus secundi de ortu & interitu disertè tradidit, putà circularem esse rerum omnium mutationem, & hinc pendere mundi æternitatem, quia scilicet, sola mutatio circularis potest esse perpetua. Partes ergo mundi quæ per se sunt perpetuæ, vt solem & alia corpora cælestia nullam mutationem substantiæ subire, sed circulo volui, accedereque & recedere eadem numero semper redeuntia: quæ verò corruptibilia sunt, fieri semper ex seipsis, circulo nascentia & intereuntia numero semper alia, sed specie eadem, vt ex aëre fit aqua, & ex aqua aër. Hunc generationum abeuntium & redeuntium circulum, quo mundus seruatur, innuit Ecclesiastes dicens: *Generatio præterit & generatio aduenit.* Ita Vallesius. Verùm error est contra fidem, dicere generationum successionem fore æternam.

Tertius.

Tertiò, Lyran. Titelm. & alij hæc referunt ad difficultatem scientiarum, quæ nascitur ex difficultate rerum cognoscendarum, eò quòd instabiles perpetuò gyrent, itaque fugiant stabilem oculi aciem mentisque contemplationem: talis enim est perpetua generationum, id est, rerum generabilium & corruptibilium mutatio, alternatio & vicissitudo

vicissitudo: talis quoque est solis circulatio, ventorumque flatus, fluminum cursus, quasi hæc omnia spectent ad illud. v. 8. *Cuncta res difficiles: non potest eas homo explicare sermone.* Ideo inquit Lyranus, fit mentio generationis prætereuntis, id est breuissimè labentis vitę mortalium, vt cùm vita breuis sit, ars verò longa, excludat hominem à perfecta acquisitione scientiarum. Ergo hęc sententia similis; aut ferè eadem est cum illa Sap. 9. 16. *Difficile æstimamus quæ in terra sunt; & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore; quæ autem in cælis sunt, quis inuestigabit?*

Quartus. Quartò, Olympiodorus censet terram hic induci vt quasi testis, imò quasi magister homine stabilior & sapientior redarguat hominum vanitatem, inconstantiam & improbitatem. Sic enim explicat: *Quid homines laboratis circa terrena, quando ipsa terra, sensu carens elementum, in longinquum tempus perdurat: vos autem secundùm generationem peritis? & terra quidem in æternum stat accusatrix vestri effecta, in qua nefaria opera perpetrastis.*

Sic & Saluuius. Accedit & Hugo Victor. *Quid est quod terra stat? Perseuerat in eo quod facta est; seruat naturam suam: conditionem suam non deserit: quod accepit, hoc retinet incorruptum. Quare igitur & tu non stetisti in eo, quod factus es super terram?* Et rursum: *Ausculta homo & erubesce. Terra stat, & tu stare non potes?* Et Nyssenus: *Ne sis terra magis inanimis: ne sis iis quæ sensu carent insipientior.* S. Hieron. quoque & Albin. *Quid,* inquiunt, *hac vanius vanitate, quàm terram manere, quæ hominum causa facta est, & ipsum hominem terræ dominum in puluerem repentè dissolui?* Igitur censent hi Auctores terram hîc induci, vt ex ea discamus rectè viuendi modum, scilicet vt ex eius firmitate discamus in agendo, & patiendo firmitatem & constantiam. Item ex eius vtilitate humilitatem, scilicet quod Adam factus dictusque sit ab Adama, id est homo ab humo, terrigena à terra, iuxta illud Ecclesiæ in die Cinerum: *Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris*, quod petitum est ex Genes. 3. 19. Rursum terra hic obiicitur vt palæstra, in qua velut stadiodromi decurrimus ad metam, & velut athletæ, certamus pro præmio. Sic ergo curramus, sic certemus vt comprehendamus.

Quintus. Quintò, alij censent vanitatis demōstrationem hic peti à similitudine terræ, solis, vētorum & fluminum. q. d. Sicut terra eumdem semper tenet locum, ac, sol, venti & flumina eumdem semper tenent cursum; sic homines eūdem seruant semper vanitatis tenorem & cursum. Sicut enim generatio præterita præteriit, & euanuit; sic & præsens & futura præteribit & euanescit; vt ex hominibus qui fuerunt & transierunt, iudicium facere possis de præsentibus & futuris, scilicet quod simili modo transibunt & morientur. Aut vt Rupertus, q. d. Vani & dementes sunt labores, quos homines auari in comparanda terra impendunt, cùm tot generationibus prætereuntibus & aduenientibus, hîc terra semper maneat, nec ab vllo tolli sibique appropriari possit.

Sextus. Sextò, nonnulli magis appositè censent terram, solem, ventos, flumina hic induci, vt probent id quod dicitur vers. 10. nihil noui fieri sub sole, sed omnia in orbem ire & redire, ad retundendam hominum nouitati & nouis inhiantium curiositatem, quæ vna in hominibus vanitatis pars est non minima. Huc accedit noster Pineda, qui sic exponit, q. d. Nihil ô homo ex tuo tibi labore peruenturum amplius, poteris ex rebus aliis natura constantibus intelligere. Numquid habet generatio adueniens, quod generatio præterita non habuerit? Quid iuuenis putat se inuenturum, quod senes non fuerint experti? Eadem terra, eadem vitæ semita calcatur omnibus; nam terra in æternum stat: sol ad occasum continenter currit anhelans: quid hodie inuenit denuò, quod heri non habuerit? Idem hemisphęrium occumbens deserit, idem inuenit renascens. Vel hac ratione: Nihil magnum sub sole: quippe ex nulla re subsolari retulit beatitudinem generatio præterita, sicut neque referet generatio aduentiens: non ex fluminum aqua, non ex terra, ergo cùm nihil sub sole nouum, nihilo plus erunt beati futuri homines, quàm fuerunt præteriti. Nec dicas: plus laborabo, & sic amplius quàm illi fructus percipiam, quia eædem tibi, siue multum siue parum laboranti, vitæ leges sustinendæ sunt; eadem quæ aliis tui tibi laboris merces percipienda: Idem ortus & occasus tibi expectandus est.

Anagogicè S. Gregor. in Psalm. 5. Pœnit. ad illa: *In generatione & generationem anni tui. Generatio,* inquit, *vadit & generatio venit, terra autē in æternum stat. Hæc est namque instabilis vitæ istius permutatio, vt decedentibus aliis alij succedant, quibus postmodum simili modo deficientibus, alij non æquali conditione oriantur. Ex quibus tamen omnibus, quæ in sæculo fuerunt, vel futuræ sunt, generationibus vitæ illa & diuina generatio perficitur, quæ in æternum claritatis Dei consortio perfruetur. In hac itaque annos, id est æternitatem Dei permansuram dicit Propheta; tunc videlicet, cum generatio quæ præcedit & quæ sequitur vna facta fuerit, nouissima vtpote morte destructa, quæ antequam in victoria absorbeatur nihil stabile, nihil solidum, nihil dimittit illæsum.* Sic & R. Isaac. in Midras *Coheleth*, id est, in expositione Ecclesiastis, ad hunc versum: *Generatio vadit, & generatio venit, terra autē in æternum stat, hoc est,* inquit, *regnum hoc ingreditur, & regnum hoc egreditur: Israel autem permanet.* Et *hoc est: Terra autem in æternum manet.* Qui enim sunt veri Israëlitæ, id est Sancti dominantes Deo, vocātur terra, ob stabilitatem & beatam æternitatem, qua in cælo perfruentur. Ita Galat. lib. 8. de Arcanis fidei c. 23.

Alleg. Generatio Iudæorum præteriit, generatio Christianorum aduenit; terra autem, id est Ecclesia in æternum stat, quia eadem est Ecclesia vetus & noua, ob eamdem fidem eumdemque Dei cultum. Ita S. Hieron. & Orig. in Psal. 89. 1. Generatio quoque tyrānorum & persecutorum, præteriit: huic successit generatio Arrianorum & hæreticorum; sed contra omnes immota persistis terra, id est Ecclesia.

Tropol. Nonnulli hîc referunt ad generationem & genera vitiorum, quorū personas & laruas successiuè induit homo. Nam vt ait S. Hieron. Epist. 18. ad Marcellam: *Nunc ira personam leonis nobis imponit, nūc cura superflua in annos plurimos duratura præcogitat: lætamur ad nummum, amisso obolo contristamur,* &c. *Cùm enim ad imaginem Dei conditi simus, ex vitio nostro personas nobis plurimas superinducimus: & quomodo in theatralibus scenis vnus atque idem*

idem histrio nunc Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelem; ita & nos tot habemus personarum similitudines, quot peccata. A

Rursum generatio veteris hominis præterit, & generatio noui aduenit per baptismum & pœnitentiam; itaque, Terra, id est anima in virtute fundata persistit, & permanet, adeoq; beata æternitate donatur. Denique generatio laborum præterit, generatio præmiorum aduenit in cælo, quæ est terra viuentium, ideoque in æternum stat eius felicitas & gloria.

Ex omnibus hisce expositionibus, illa quam primo loco posui maximè genuina & literalis videtur; proximè enim attingit scopum & finẽ Ecclesiastis, qui est ostendere omnia sub sole esse vana, ex eo quod omnia sint circulantia, eãtque in orbem & abeant. Hoc enim significat τὸ B *generatio præterit & generatio aduenit*, q. d. Generationes sæculorum omnium gyrant euntque in circulum, quia generatio generationi succedit continuò, sicut pars posterior circuli priori continuâ serie succedit. Sicut ergo posterior pars circuli, dum voluitur extendit priorem, sic posterior generatio excludit quãlibet antecedentẽ. Causam subiicit dicens: *Terra autem in æternum stat*, q. d. Terra est quasi centrum huius gyrationis & circuli; circa illã enim gyrant assiduè omnes generationes, reuolutiones, & successiones sæculorum. Sicut ergo centrum in circulo immotum sit oportet: in centro enim figitur vnus pes circini, & alter deinde pes in orbem circa centrum actus describit circulũ: sic in tota axis, qui est quasi centrum, immotus consistat oportet, vt circa eum tota rotari possit. Pari modo C terra, quæ huius circuli & gyrationis generationum est centrũ, immota stet oportet, vt in ea & circa eam gyrationes hæ assiduè continuari & perpetuari queant: præsertim quia terra materiã, & causam gyrationibus & generationibus hisce suppeditat. Omnia enim ex terra generantur. Ipsa rursum generationem plantarum, animalium, hominum prætereuntẽ in se recipit. Omnia enim corpora dum moriuntur, in terram ex qua orta sunt, velut in matrem suam redeunt, vt ex ea noua generatio nouarum plantarum, animalium, hominum assiduè germinare & procreari possit, dum ipsa pluuia irrigatur & solis radijs calefit, itaque fœcunda & fertilis efficitur. Quare terra similis est arbori, quæ, vt ait

Terra similis arbori.

Plinius lib. 16. c. 20. & 21. *Cum semper retineat comam, eadem tamen folia non durant, sed subnascentibus aliis arescunt vetera:* Simili enim modo in terra D subnascentibus alijs hominibus & animalibus, veteres arescunt & moriuntur. Et hoc innuit vox *generatio*: quicquid enim est generabile, idẽ est & corruptibile. Quæ enim generantur, oriũtur & crescunt, deinde decrescunt, senescunt & occidunt, iuxta illud Sap. 5. 13. *Nos nati continuò desiuimus esse.* Hinc collige vanos homines esse, qui vano & corruptibili mundo incubant, vtpote qui vniuersos eorum labores & fructus absumit & corrumpit; perinde ac stolida est columba, nec habet cor, vt ait Osee c. 7. v. 11. quæ cum videat oua & pullos ex nido suo semper auferri, quotidie tamen in nouis ibidem ponendis laborat.

Ex hoc deinde velut principio colligit Ecclesiastes v. 10. nihil sub sole esse nouũ, sed omnia pari modo gyrare, & tempore sibi à Deo præstituto oriri & occidere, ireque in orbem & abire. Vnde vers. 11. concludit: *Non est piorum memoria, sed nec eorum, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in nouissimo.* Nunc singula verba ad incudem reuocemus, & penitius examinemus.

Hebr. dor quid.

Generatio, Hebr. est דור *dor*, à דור *dur*, id est duro, moror, vitam duco, item peregrinor, habito: quare *dor* idem est quod *duratio*, sæculum, peregrinatio, generatio, ætas, tempus vitæ, quo homo peregrinatur in mundo. Hinc secundò per metonymiam *dor*, id est generatio & sæculum, significat homines illa ætate & sæculo viuentes: Item omnia, quæ illo sæculo oriuntur, accidunt, & occidunt. Noster aptè vertit generationem, vt notet rerum sublunarium tum corruptionem: quicquid enim generatur, idem corrumpitur, vti iam dixi: tum circulationem; generationes enim rerum quotannis cum sole innouantur, vaduntque in orbem. Denique vnius generatio est alterius corruptio, ac vice versa vnius corruptio est alterius generatio, vt ait Aristot. Hinc Forerius in c. 38. Isaiæ ad illa. *Generatio mea ablata est.* Hebr. *dor*, id est *generatio*, deriuat à nomine דור *dor*, id est sphæra, circulus, pila: vnde *dor*, inquit, seriem vitæ significat; nam reuolutionem quasi sphæricam notat: nostra autẽ vita tota in reuolutionibus & in vicissitudinibus cõsistit in c. 53. Isaiæ v. 8. *dor*, inquit, Hebræis ætatem seu sæculum notat à volubilitate, quòd ætas ætati & sæculum sæculo succedat, vt circulũ videatur conficere. Nam vt ait S. August. in Ps. 38. ad illa: *Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum, qui est*; non sunt, sed transeunt dies nostri, *& momentis transuolantibus cuncta rapiuntur.*

Præterit Hebr. est הולך *holech*, id est vadit, ambulat; septuag. πορεύεται, id est *proficiscitur*, q. d. In hoc mundo non sumus consistentes, sed ambulantes & viatores: assiduè enim proficiscimur tendimusque ad mortem, ac per eam ad immortalitatem. Hinc Arabicus: *discedit*. Syrus: *abit*. Alij, *transit, labitur*. q. d. humana & terrena cuncta accelerant iter, proficiscuntur, & quasi quopiam auolare velint, inducta iam pedibus talaria nectunt, abeunt, discedunt. Noster appositè vertit *præterit*: scilicet instar peregrini, qui terras perambulat, obit, relinquit & præterit. Omnes enim in hac vita peregrini sumus, & peregrinamur à Domino, atque, vt ait Apost. *præterit figura huius mundi*, vti paulo ante dixi: quia mundus non habet substantiam consistentem, sed figuram prætereuntem & vmbram fugacem, iuxta illud Poëtæ Christiani: *Præterit vna dies, nescitur origo secundi.*

Et Cicero libro de Senectute: *Aetas præterita*, ait, *quamuis longa, cum effluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem*; quia vt ait ibidem: *Tempus præteritum nunquam reuertitur.*

Et Virg. 8. Æneid. *O mihi præteritos referat si Iuppiter annos. Terra autem in æternum stat.*) Nonnulli per terram hic, æquè ac Genes. 1. accipiunt materiam primam quæ eadem stat, id est substat

substat rerum formis, & generationibus tam prætereuntibus, quàm aduenientibus. Ita Alex. Alensis, Bonau. & Albertus. Verùm hoc symbolicum & mysticum est. Constat enim ad literam per terram elementum terræ significari. Pro *æternum* Hebr. est עוֹלָם *olam* (vnde Latinum *olim*) id est sæculum, æternum; ac subinde non æternum absolutè, sed respectiuè, adeoque longum dumtaxat tempus significat. Vnde nonnulli sic explicant: *Terra in æternum stat*, id est stabit tamdiu, quamdiu eam incolent homines, quamdiu viuent in ea mortales. Sic Horat. ait libr. 1. Epist. 10.

Seruiet æternum, qui paruo nesciet vti.

Sæculum autem, ait Varro, *spatium centum annorum* (vnde ludi sæculares) *ita dictum à sene, quod hoc sit spatium senescendorum hominum.* Æternum tamen hic absolutè accipi potest. Terra enim in æternum stabit. Ita S. Thomas 1. p. quæst. 10. art. 3. *Æternitas*, inquit, *verè & propriè in solo Deo est, quia æternitas immutabilitatem consequitur, vt ex dictis patet, Solus autem Deus est omnino immutabilis. Secundum tamen quod aliqua ab ipso immutabilitatem percipiunt, secundum hoc aliquam eius æternitatē participant: quædam ergo quantum ad hoc immutabilitatem sortiuntur à Deo, quòd numquam esse desinūt, & secundùm hoc dicitur Ecclesi. 1. de terra, quod in æternum stat: & sic æternitas angelis attribui potest, secundum illud Psal. illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.*

Pro *stat* Hebr. est עָמַד *amad*, id est, stat, permanet, perseuerat, firma & stabilis est instar עַמּוּד *ammud*, id est columnæ quæ stat sub domo, illámque fulcit & sustentat. Sic enim terra velut columna, ac velut centrum sustinet omnes elementorū & cælorum orbes, totumque vniuersum.

Terra accusabit impios.

Rursum huic loco propriè congruit *terra stat*, inquit Hugo Victor. *Vt venientes nutriat, pertransseuntes portet, discedentes recipiat.* Salonius verò: *Terra stat*, inquit, *accusatrix vestri effecta, in qua nefaria opera perpetrastis.* In die enim iudicij terra quasi testis, muta voce accusabit impios coram Christo Iudice, ac vindictam de eis exposcet, quod se puram à Deo creatam suis sceleribus polluerint, maculauerint, violauerint. Vnde illud Psal. 49. 4. *Aduocabit cælum desursum, & terram discernere populum suum.* Hinc Moses cælum & terram in testes vocat sancitæ à Deo legis, & ab impijs violatæ. *Audite cæli*, inquit, *quæ loquor, audiat terra verba oris mei.* Deuter. 32. 1. Vide ibi dicta. Hinc Chald. hoc mysticè sic vertit: *Dixit Salomon Rex in spiritu Prophetiæ: Generatio bona iustorum abijt de hoc sæculo, propter peccata generationis pessimæ impiorum, quæ facturi sunt post eos: Terra autem in sæculum sæculorum stat, vt sustineat vltionem eorum, quæ ventura sunt in sæculo propter peccata filiorum hominum.*

Hinc patet perperam nonnullos Iudæos cēsuisse, τὸ *stat* significare terræ æternitatē, quòd illa increata sit & steterit ab æterno, quos recenset & refutat R. Moses lib. 2. Doctoris dubiorū c. 29. stare enim significat permanere, quòd scilicet terra postquam à Deo creata est, perstet in æternum.

Terra in æternum stat

Igitur τὸ *Terra in æternum stat*, significat primò, terram à sui creatione semper durasse, durare, & duraturam in æternum, cum generationes hominum, animalium, rerumque omnium nō durent, sed vna prætereunte altera & altera continuò succedat. Hæc enim est antithesis inter generationes & terram, quòd hæc perduret, illæ verò abeant & in terram redeant. Ideo enim terra durat, vt generationum harum sibi assiduè succedentium sit mater, materia, locus, receptaculum, & causa efficiens, dum plantis, animalibus & hominibus veteribus emorientibus, noua germinat & producit. Omnia enim hæc sunt proles, fœtus & filij terræ, ideoque inter se congeneres & quasi fratres, vtpote terrigenæ ex eadem matre, scilicet terra geniti, quæ magna hominis est vilitas & humiliatio. Hinc Empedocles dixit, terram & aquam esse materiam generabilium corporum, vt farinam & aquam: aërem verò & ignem efficientia magis quam accipientia esse, & vires præstare magis quàm corpora rebus generandis. Vnde de ijs subiicit Salomon: *Oritur sol & occidit*, &c. *Lustrans in circuitu pergit spiritus.* Solis enim assecla est calor & ignis.

Huc facit expositio Catenæ patrum Græc. quæ hic Romæ extat in Biblioth. Sfortiana, vbi eam vidi & legi, quæ sic habet: *Quæ à Deo facta sunt, eadem manent vt sunt; è terra nasci, in terram abire, eamdem stare terram, solem vniuersam terram circumeuntem, rursus in eumdem terminum recurrere, &c. at in humanis sermonibus nugarum multum, vtilitatis nihil reperitur.*

Terra ergo est velut stadium mouentium & currentium, ideoque Hebr. dicitur אֶרֶץ *erets*, à רוּץ *ruts*, id est currere (quod Italicè dicitur *ruzzolare*) eo quod ad ipsam fixam & stabilem currant & ferantur vniuersa, tamquam in centrum & quietam sedem, ipsaque sit velut stadium, in quo decurrunt ab ortu ad occasum homines, æquè ac animalia resque vniuersæ. Terra igitur in æternum stat, id est durat & permanet, nec præterit vti prætereunt generationes sæculorum, de quibus dixit: *Generatio præterit, generatio aduenit.* Hisce enim terram, vtpote permanentem opponit, dicens: *Terra autem in æternum stat*, id est permanet & consistit, nec circa cæli orbes rotatur vt sol, de quo per antithesim subdit: *Oritur sol*, vnde Nazianz. orat. 4. *Terra*, inquit, *est quasi hypostasis generationum sibi succedentium*, quia iis substat, easque fouet & sustentat. Et Origen. Hom. 14. in Numer. ait Angelos promouere animalium natiuitates, virgultorum & plantarum incrementa, quasi communes terræ mundique aurigas.

Hinc secundò τὸ *stat* significat terram non moueri, sed firmam & immotam consistere contra veteres quosdam philosophos, qui censuerunt cælum quiescere & terram moueri, quæ teste Cicerone libr. 2. Academ. quæst. & Plutarch. libr. 2. de Placitis Philos. cap. 13. & 15. fuit olim sententia Nicetæ Syracusij, Cleantis, Samij, Ecphanti Pythagorici, Heracliti Pontici, ac hoc sæculo Nicolai Copernici. Hinc plures philosophi censuere lunam esse solidam, in eaque habitare homines. Audi Macrobium libr. 1. in Somnium Scipionis: *Denique illam* (Lunam) *ætheream terram Physici vocauerunt, & habitatores eius lunares populos nuncupauerunt, quod ita esse plurimis argumentis docuerunt,*

Terram volunt multi consuerunt.

tuerunt. Et Plato in Conuiuio, Lunam vocat cælum terrestre, & terram cælestem. Audi & Lactant. lib. 3. de Falsa sapientia c. 22. *Xenophanes dixit intra concauum lunæ sitam esse aliam terram, & ibi aliud genus hominum simili modo viuere, quo nos in hac terra viuimus. Habent igitur illi Lunatici homines alteram lunam, quæ illis nocturnum lumen exhibeat, sicut hæc exhibet nobis. Et fortasse noster hic orbis alterius inferioris terræ luna sit. Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrumne soli quoq; suos populos daret, &c. Sed credo calor deterrebat, ne tantam multitudinem periculo* (combustionis à sole) *committeret.* Hucusque Lactant. Edidit nuper ad hanc sententiam propugnandam opus de Magnete Guiliel. Gilbertus, Anglus & Medicus Londinensis, vbi libr. 6. probare contendit terram esse velut ingentem magnetem, qui non tantùm polos cœli respiciat, sed & proprios habeat polos, circa

Eorum argumenta. quos rotetur quotidie & circumagatur 24. horarum spatio, idque ad sui commodum, vt scilicet diuersos cæli siderumque aspectus, & influxus ad rerum generationes oportunos recipiat.

Primum. Rationes eius friuolæ sunt, scilicet Prima, quod omnis generatio, inquit, nõ tam ex quiete quàm ex motu fiat, sine quo vniuersa rerum natura

Secundum. torpesceret. Secunda, quòd vires solis & lunæ generationes efficiant, moueri ergo & rotari debet terra, vt illis se opponat, itaque eorum influ-

Tertium. xus hauriat & suscipiat. Tertia, petitur ex terræ motibus, quos crebrò experimur: illi enim videntur promanare ex interiore terræmotu, qui totius terrestris globi spiritus commouet & ex-

Quartum. citat. Quarta, quod animalia ipsa non viuant sine motu cordis, arteriarumque motione & agitatione perenni: ergo & terra viuentium genitrix, similes motus & agitationes habeat oportet.

Refelluntur. Verùm hæc sententia repugnat non solùm Philosophiæ, sed & sacræ Scripturæ, quæ hoc loco alijsque asserit terram stare, firmamque & immotam consistere, vt Psalm. 92. 1. *Etenim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur.* Iosue ca. 10. 12. imperans soli vt sisteret, & à motu quiesceret: *Sol*, ait, *contra Gabaon ne mouearis, & luna cõtra vallem Aialon: steteruntq; sol & luna.* Sol ergo mouetur, non terra. Ecclesi. 48. 26. *In diebus ipsius retro rediit sol, & addidit regi* (Ezechiæ) *vitam*, putà quindecim annos vitæ. Baruch. 3. 32. *Qui* (Deus) *præparauit eam* (terram) *in æterno tempore*, hoc est, qui fundauit (hoc enim significat Hebr. כון *tum*, id est præparare) terram vt duret in æternum. Psal. 23. 2. *Quia ipse super maria fundauit eam*, scilicet terram. Psal. 67. 69. *Et ædificauit sicut vnicornis sanctificium suum in terra, quam fundauit in secula.* Psal. 118. 90. *Fundasti terram & permanet.* Similia sunt Prou. 3. 19. Isaiæ 51. v. 13. & 16. Iob 38. v. 4. 6. & 38. Huc facit quod S. Dionys. Areopag. Epist. Ad Polycarpum, narrat in ecclypsi, quæ contigit in Christi Passione, lunam in plenilunio expositam soli; illico ad solem regressam se interposuisse inter solem & terram, itaque fecisse ecclypsin. Denique congregatio Cardinalium sub Paulo V. anno Christi 1616. die quinta Martij, præsente Card. Bellarmino, ex hoc Salomonis loco damnauit Copernici sententiam, quæ docet terram moueri.

Ad primum. Ad primum respondetur terram non torpere, quia assiduè ab agricolis colitur, subigitur, aratur, sarritur, &c. vt fruges & fructus proferat. Omitto ventorum flatus ac alterationes caloris & frigoris, siccitatis & humoris, quos per quatuor anni tempora assiduè suscipit terra: Alteratio enim est species motus, qui terram torpere non sinit.

Ad secundum resp. solem & lunam moueri, vt terræ quiescenti influxus suos ad generationem necessarios imprimant. Causa enim efficiens accedere solet ad materiam, non materia ad causam efficientem. Agricola enim vadit ad agrum, non ager ad agricolam: Faber vadit ad ferrum, non ferrum ad fabrum. *Ad secundum.*

Ad tertium resp. terræmotus non oriri ex motu naturali terræ, sed ex ventis & exhalationibus intra terræ viscera inclusis, qui dum erumpere & sursum ascendere volunt, eam succutiunt vt exitum quærant. *Ad tertium.*

Ad quartum respondetur, animalia habere animam, ideoque egere cordis, & arteriarum agitatione & pulsu: terram autem esse inanimem, ideoque ijs non egere, imò ea habere non posse. Qui enim hæc terræ dat, animam quoque illi det oportet. Plura vide apud nostrum Christ. Clauium in Sphæra. Vide & quæ de terra dixi Genes. 1. v. 1. Denique audi S. Gregorium Thaumaturgum, qui paraphrasticè vertens, & hunc versum cum sequent. de sole, ventis & fluminibus connectens, & ex ijs causas cur terra stet ita paucis assignat, v. 7. *Res ipsa*, inquit, *rectè temperantur fluxus torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt. Sunt tamen, quæ eadem manent semper, qualia sunt nasci è tellure, verti in terram eamdem perpetuò consistere terram; solem, cum totam terram circumeat, perfecto circulo ad eamdem recurrere exitus sui metam; item flare ventos, totq; ac tantos amnes se in pontum effundere, ventosq; irruentes neque cogere illum suos egredi fines, neque ipsos suis aberrare legibus. Et ea quidem vti conducibilia nostra huic vitæ sic fieri congruebat.* *Ad quartum.*

Rursum τὸ *Terra in æternum stat*, significat terram non super aquas stare & fluitare, vti censuere nonnulli Philosophi & Theologi, sed sub ijs stare firmamque consistere. Nam Thales qui post Dauidem 500. ferè annis floruit sub Cyro: *Iudicauit*: ait Seneca libr. 6. Natural. quæst. cap 5. *totam terram subiecto humore portari, innatare & sustineri velut aliquod grande nauigium his aquis, quas premit.* Et alij apud Plutarch. libr. 3. de Placit. Phil. cap. 15. censent, *terram aquis innatare instar platani foliorum, aut asserum, ideoq; moueri.* Horum opinionem secuti sunt S. Athanas. orat. contra idola, S. Clemens lib. 8. Recognit. S. Chrysost. in Psalm. 133. S. Hilar. in Psalm. 135. Euseb. in Psalm 23. Procop. in Genes. cap. 1. Porrò Anaximenes, ait Plutarch. censuit *terram vectari aere*, cui incumbit, idque verisimile esse innuunt S. Basil. Ambros. & Damasc. qui idipsum colligunt ex illo Iob 26. 6. *Qui appendit terram super nihilum.* *Tertia.*

Verùm vtrumque confutat hic Salomon. τὸ, enim *stat*, significat terram firmam consistere, & substare aquis, aëri, ceterisque elementis & cælis velut basin & centrum vniuersi.

Immobilitatis terræ causa materialis. Ratio à priori est triplex, iuxta tria genera causarum; Materialis enim causa stationis & immobilitatis terræ est, ipsa eius opacitas, densitas & grauitas, quæ exigit infimum mundi locum, vt cælis & elementis ceteris magis diaphanis, & leuibus subsit & substet. Omnia enim grauia tendunt deorsum, sicut leuia sursum. Quod ergo grauissimum est inter elementa, infimum poscit locum: Grauissima autem est terra.

Finalis duplex. Finalis est duplex. Prior, vt terra sit quasi centrũ elementorum, cælorum & vniuersi: centrum enim debet esse in mediu & imo circuli, vt æquè distet à singulis circuli partibus. Rursum centrum in circulo est immotum: sic terra in medio mundi est immota: si enim ipsa moueretur, suũque centrum mutaret, totus mundus pariter excentricaretur, extraque suum locum moueretur.

B Posterior est, vt terra substet hominibus, animalibus & plantis, eorumque generationibus prætereuntibus & aduenientibus; hinc eadem firmaque consistat oportet. B. Alcuinus, siue Albinus Flaccus præceptor Caroli Magni, disput. cum Pipino Caroli filio: *Quid*, inquit, *est Terra? mater crescentium, nutrix viuentium, cellarium vitæ, deuoratrix omnium.* *Efficiens.* Causa efficiens est ipse Deus, creator & conseruator vniuersi, qui velut Athlas mundum in vacuo siue nihilo sustinet, atque in mundi medio terram velut pilam in aëre pendulam, sine vlla basi aut fulcro stabilem firmumque sustentat. Hoc est, quod ait Psaltes Ps. 133. *Qui fundauit terram super stabilitatem suam.* Aquila & Symmach. *Super sedem suam.* S. Hieron. & **C** Chald. *Super Basin suam*, melius alij, *Super locum suum stabilem*, vt scilicet in centro suo stabilis & firma consistat. Vnde S. Iustin. quæst. 130. ad Orthodoxos: *Sustinent*, inquit, *cælum aquæ, aquas terra, terram diuinus nutus.* Sic & S. Basil. homil. 1. Hexam & ex eo S. Ambros. lib. 1. Hexam. c. 6. quem audi: *Voluntate Dei immobilis manet, & stat in sæculum terra secundùm Ecclesiastæ sententiam: & voluntate Dei mouetur & nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsidit, nec fulcris suis stabilis perseuerat; sed Dominus statuit eam, & fundamento voluntatis suæ continet, quia in manu eius sunt omnes fines terræ.*

Theologica. Causa symbolica & theologica est, quòd terra sit sedes Dei, imò scabellum pedum Dei; decet ergô eam esse immotam, vtpote quæ sit thronus gloriæ, & scabellum immobilis & firmissimæ diuinitatis. Eadem de causa cælum **D** empyreum est immobile, quia ipsum est thronus gloriæ, in quo considet, & Beatis se ostendit Deus. Decet enim tam thronum, quam scabellum throni diuini esse immobile, vt Deum immobilem & iudicem quietissimum repræsentet. Atque hac ratione mundus, siue vniuersum est mobile, ideoque æternum, quia partes eius extremæ, putà summa & infima sunt immobiles, esto inter has medij orbes cælorum & elementorum rotentur ad tempus, propter vsum hominum & animalium. Hoc est, quod ait Deus Isaiæ 66. 1. *Hæc dicit Dominus cælum est sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Quæ est illa domus, quam ædificabitis mihi, & quis est ille locus quietis meæ?* Isaiam secutus Orpheus apud Clem. Alex. lib. 6. Stromat. ita de Deo canit:

A *Ipse autem in magno constans & firmus Olympo est:*
Aureus huic thronus est, pedibus subnixaque terra.

Ridiculum est quod de Philistion & Manete refert S. Epiphan. hæres. 66 contra Manichæos: Philistion, inquit, Humeriferum (Deum) confingens docet eum humero gestare vniuersam terram, & per triginta annos lassato humero, in alterum humerum transferre, indeque terræ motus fieri. Addit simile de Manete parente Manichæorum: Luna, inquit Manes, augescit & decrescit ac deficit, dum impletur ab animis eorum, qui in cogitatione incredulitatis ipsius moriuntur. Deinde easdem animas à Luna minore scapha deuehi dicit, & in solem assumi, atque in Beatorum sæculum deponi. Hæ Epiphanis fuere fabulæ, Maneris, & Philistionis.

Porrò huic stationi & quieti terræ non officit **B** terræmotus, quem subinde experimur, imò ipse confirmat id quod dixit, scilicet terram immotam consistere ex Dei voluntate & sustentatione. Inde enim sequitur, Deum ad nutum, vt suã potentiam, vel indignationem in terrigenas ostendat, eosque sui metu percellat, terram ad tempus aliquot concutere, adeoque subinde totam terram quassare, eamque è centro suo conuellere, vti accidisse in terræ motu qui accidit in Passione Christi, ad ostendendam indignationem necis Christi filij Dei, censent Didymus in Catena Græca in ca. 9. Iob, & alij, idque confirmant ex illo Iob 9. vers. 6. *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.* Et ex Eccli. c. 16. 18. & Psal. 17. 8. &c.

C Rursum graues Philosophi & Theologi censent huic stationi, siue consistentiæ terræ non officere motum trepidationis, quo eruditi Mathematici opinantur moueri, siue librari terram propter inæqualitaté partium eius magis minusque grauium, ob summum æquilibrium centri; quia hic motus tam lentus & exiguus est, vt ab hominibus sentiri nequeat. *Motus librationis terræ vnde.* Sicut ergo libra cõsetur eodem loco consistere, etiamsi eius lances librentur, & ex inæqualitate ponderis nunc ascendant, nunc descendant, quia in eo non obstante libra situm locumque non mutat; sic multò magis terra stat & consistit eodem loco, etiamsi modicè libretur. Imò eius consistentia, inquiunt, in hac libratione consistit, sicut libræ consistentia in libratione lancium consistit. Hoc vt intelligas, scito triplex in terra esse centrum, *Triplex terræ centrum.* Primum rotunditatis terræ, quod est punctum **D** medium in rotundo terræ globo, sicut centrum est punctum medium in circulo. Secundum centrum est grauitatis terræ, quòd est punctum in medio terræ, à quo omnes circumiectæ partes terræ æqualiter quoad grauitatem distât, ita vt centrum non magis accedat ad partem vnã, quæ leuior sit quàm altera; sed præcisè in grauitatis, partiumque æquè grauium sit medio, Tertium est centrum tonus vniuersi, quod est punctum in medio terræ æqualiter distans ab omnibus partibus perispheriæ, siue circuli & circumferentiæ cælorum. Hæc autem tria cẽtra subinde reipsa sunt diuersa, & loco situque à se inuicem distant, esto centrum grauitatis terræ semper nitatur, & tendat ad centrum totius vniuersi, vt sit in imo siue infimo mundi loco; hunc enim velut sibi proprium appetit & exposcit.

Ratio

Ratio ergo iam dictæ librationis terræ (æquè ac libræ) est inæqualitas ponderum, quæ nunc in vna lance vel parte terræ, nunc in alia maiora sunt, ideoq; nunc hanc, nunc illam partem degrauant, & impellunt ad centrum vniuersi, siue ad punctum medium vniuersi, quod ab omnibus peripheriæ cælorum partibus æqualiter distat. Ad hoc enim mundi centrum sua grauitate feruntur omnia grauia, totaque terra. Quare differt, ac subinde loco situque distat, vti iam dixi, centrum rotunditatis terræ à centro grauitatis terræ, à quo omnes partes terræ quoad grauitatem æqualiter distant: centrum enim grauitatis terræ est, vel esse appetit centrum mundi: centrum autem rotunditatis terræ, est punctum medium terræ, quod nõnihil à centro grauitatis terræ, & consequenter à centro mundi distare videtur: quia terra in vna parte grauior est, quàm in altera, habet enim plura onera & pondera, vt montes, rupes mare, &c. in vna parte, quàm in altera, imò sæpè noua pondera accedunt vni parti non alteri, vt cùm mare in æstu vnam partem terræ deserit & ad alteram fluit, eamq; occupat & degrauat, ideoque tūc mutatur aliquatenus centrum grauitatis terræ, ac consequenter mouetur & libratur terra motu trepidationis, quo sese agitat & librat, donec hoc nouum centrum grauitatis suæ mouendo se coæt, & quiescat in centro totius vniuersi. Hoc enim centrum vniuersi præcisè est punctum medium totius mundi, quod æqualiter ab omnibus orbium cælestium circumferentiæ partibus, velut centrū in circulo æqualiter distat: vnde ad illud omnia grauia tendunt, præsertim terra terræque partes omnes. Quocirca nonnulli insignes Mathematici censent, hanc terræ librationem esse verā causam æstus maris (non verò motum lunæ, vtpotè quæ noctu longissimè abest, estq; in alio hemisphærio, ita vt cū terra inter eam & mare intertecta sit, non videatur luna in mare posse agere, & causare æstū maris) dum enim libratur terra, mare ad partē terræ in libratione humiliorē, vtpote centro viciniorem fluit & accurrit, & quia in libratione nunc vna pars terræ est humilior, nunc altera, idcirco mare in æstu ad vnā partem terræ fluit, in reciprocatione verò æstus ad aliā.

Verùm huic sententiæ obstat, quòd hæc terræ libratio pro varietate ponderū accedentiū huic parti vel illi, sit vaga & instabilis: æstus verò maris sit certus & stabilis. Addūt alij egregij Mathematici, censentq; hanc fuisse causam diluuij tēpore Noë, nimirū quòd Deus globū terræ tunc ita librarit, vt nunc vltra centrum vniuersi eam depresserit, nunc eam super illud eleuarit. Cum enim eam depressit, illico maria & aquæ omnes confluentes ad centrum vniuersi, operuerūt totam superiorē superficiem terræ, vtpote depressam & centro vicinam, cùm verò eam eleuauit, maria & aquæ omnes refluentes ad superficiem terræ inferiorē, vtpote cèntro vniuersi viciniorē eam operuerunt; itaq; non simul, sed successiuè texerunt totum globū terræ, ita vt in ea successiuè submersi sint omnes homines & animantia vbiuis locorum. Nam sola pluuia 40. dierum à Deo in terram immissa, non sufficit ad eam totā operiendam, ac præsertim ad hoc, vt supra altissimos montes aqua emineret quindecim cu-

A bitis, vti dicitur Gē. 7. & 8. Verū hoc de diluuio maiori eget examine. Ceterùm, sententiā hanc de motu trepidationis terræ, ita inter alios clarè & solidè è principiis Geometriæ probare conatur noster Gabr. Vasq. in 1. 2. to. 1. disp. 81. c. 3. n. 20. Pro explanatione inquit, duarum difficultatū, notanda est doctrina quædam Archimedis, Mathematicorū facile principis; primùm quidē terram & omnia grauia, quæ ipsi terræ innituntur, ita efficere corpus vnū quod attinet ad grauitatem, vt ponderibus suis librentur, sicut dixit Ouid. lib. 1. Metamorphoseos in principio de ipsa terra: *Ponderibus librata suis*. Terram autē & cetera grauia, quæ terræ innituntur, ita grauitate sua tēdere, & appetere coniungi centro indiuiduo magnitudinis totius mundi, vt quamuis alteri corpori graui innitantur, & ab eo detineantur, B ne penetrent & coniungantur cùm centro, sua tamen grauitate perpetuò ad hoc conentur, ac proinde imprimant corpori sibi subiecto impetū, quo nitantur deorsum tendere, ac corpus sibi subiectum impellere, vt sibi ipsis cedat loco, quousque deorsum adeò se deprimant, vt sint coniuncta centro magnitudinis mundi. Neque verò hoc solùm efficit vnū corpus in aliud, quo impeditur & detinetur, verùm etiā partes eiusdem corporis inuicē conantur, & se mutuò impellunt impetumque imprimunt versus centrū mundi. Id quod in ipsa aqua conspicimus, cùm gutta aliqua in puluerē cadit; omnes enim eius partes in modum orbis se contrahunt & comprimunt. Deinde ex eodem notandum est, terram ita esse in centro vniuersi, vt nullo corpore C nitatur, sed ponderibus suis ita æquè libretur, vt centrum suæ grauitatis, quod est indiuisibile, penetret centrum magnitudinis totius vniuersi, nec vltra tendere possit, sed ibi necesse sit quiescere. Nā si hoc modo non quiesceret, ascenderet, & ex seipsa à centro moueretur, quod est impossibile. Centrum quidem magnitudinis vniuersi, est punctum indiuisibile æquè distans ab vltima superficie circuli, & orbis supremi ex omni parte: centrum autem grauitatis ipsius terræ est indiuisibile illud, à quo si ducantur lineæ ad totam peripheriam ipsius terræ per lineam rectam, est æquale pondus ex vtraque parte. Et hoc centrum in omni corpore graui necesse est reperiri. Cum igitur hoc punctum, quod est cētrum grauitatis terræ, penetrat punctum magnitudinis totius mundi, terra quiescit. Cumq; hoc D centrum grauitatis latitudinem non habeat, sed re ipsa indiuisibile sit, sequitur si ex vna parte terræ grauitas magis ponderet, mutari centrum grauitatis, & ita terram in eo statu quo antea erat, non quiescere. Nam impossibile est terram quiescere, nisi punctum centri suæ grauitatis penetret, & respondeat punctu totius orbis, alioquin sursum maneret. Sursum enim esse idē est, quod supra centrum magnitudinis vniuersi quiescere; mutato igitur centro grauitatis, quātumuis parua mutatio sit, terra mouebitur motu quodā trepidationis, vt aliud punctū grauitatis respōdeat, & penetret punctū totius orbis, & ita rursus pōderibus suis æquè ex omni parte librata quiescat. Porrò grauitas terræ ex vna parte potest magis ponderare, cū antea nō magis pōderaret, quàm ex alia, vel quia ipsa ex illa parte grauior redda-

reddatur natiua sua grauitate per Physicam aliquam mutationem, vel quia ei adiungatur corpus aliquod; nam corpus illud innixum terræ grauitat supra ipsam, eique impetum imprimit, sicut & partes ipsius terræ sibi ipsis innituntur, & impetum imprimunt. Quare ex eo quod aliquod corpus ex vna parte terræ coniungatur, mutabitur centrum grauitatis, & sequetur motus trepidationis in terra, vt diximus; & eo magis corpus illud ex illa parte ponderabit, quo maiorem impetum imprimet terræ; atque idcirco pars illa terræ magis tunc grauitabit, ac consequenter pro eo tempore maiori motu trepidationis terra mouebitur, quia centrum suæ grauitatis longius distabit à centro mundi, ideóque ad illud omni nisu tendet, vt in illo quasi vltimo suo totiusque mundi cētro conquiescat. Ita Vasquez geometricè & præcisè.

B Verùm hæc inæqualitas ponderum, & consequenter inæqualitas grauitatis laterum terræ, tam modica est, si cum tam vasta terræ mole & globo comparetur, vt imperceptibilis & insensibilis sit. Deus enim ita aquam terræ opposuit, vt terra in omni sua parte æquale quasi sustineat habeatque pondus, quare motus hic librationis & trepidationis terræ, si quis est, adeò modicus est, vt insensibilis sit. Quocirca Physicè loquendo, idem est centrum rotunditatis terræ cum centro grauitatis terræ, ac consequenter vtrumque coit & consistit in centro totius vniuersi, vt proinde verè dicat hic Sapiens: *Terra autem in æternum stat*: vti eruditè docet noster Christ. Clauius in cap. 1. Sphæræ.

Physicè trinum terræ centrum est vnum & idem.

Tropol. Nyssen. homil. 1. sic exponit q. d. *Estote stabiles & immobiles* 1. Corinth. 15. 58. *In te inconcussa maneat temperantia, firma fides, immutabilis*

C *charitas, stabilis & immobilis in omni bono statio, sic vt quæ est in te terra stet in æternum. Si quis autem auarus pluribus diuitiis inhiat, & quasi mare quoddam immensam expandens cupiditatem, lucris non potest satiari, is ad mare, quod hic est aspiciens, morbum curet*; vt sicut mare omnes fluminum aquas recipiens non redundat quia eas rursum ferat per vapores, vel per fontes & flumina emittit: Sic pariter diues opes & lucra, quibus abundat, in pauperes effundat.

Tropol. Terra ergo docet hominum constantiam & perseuerantiam in bono, contra omnes generationes persecutorum: Hæ enim prætereunt, esto vna alteri succedat, vt hac ratione homo fidelis constanter teneat æternitatis, ad quam aspirat (cuius pariter symbolum est terra) imaginem, iuxta illud S. Bernard. *Si in prosperis non extollaris,*

D *neque in aduersis deprimaris, sed eamdem animi constantiam tenoremq; tenueris, eris quandam æternitatis tenens imaginem.* Idem S. Bernard. ser. 2. de Sācto Petro & Paulo: *Moses*, Deuter. 32. *de quibusdam ait: vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. In quibus vtiq; verbis tria nobis video commēdari, sapientiam, intelligentiam prouidentiam. Arbitror sanè tribus eas assignari posse temporibus, vt æternitatis quædam imago reformari videatur in nobis; præsentia moderantibus per sapientiā, præterita per intelligentiā diiudicantibus, nouissima prouidentibus ad cautelam.*

Allegor. Allegor. Ergo terra repræsentat Ecclesiam in persecutionibus; Tropolog. animam sanctam in tentationibus constantem. Anag. Ecclesiam

A triumphantem & constanti æternitate perfructam, iuxta illud Psaltis: *Credo videre bona Domini in terra viuentium.* Terra enim morientium est palæstra certantium, terra viuentium est regnū Sanctorum, ait S. August. *In terra morientium spes mea Deus, in terra viuentium, portio mea Deus*, ait idem in Psal. 103.

Rursum terra in æternum stans est B. Virgo Maria, quæ semper in gratia stetit, adeoque Christo vsque ad crucem & mortem astitit, atque omnibus se inuocantibus ope sua semper assistit. Ita S. Aug. lib. 2. de Genesi contra Manich c. 4. *Fons* inquit, *ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ, id est dignitas terræ mater Domini Virgo Maria rectissimè accipitur, quam irrigauit Spiritus sanctus, qui fontis & aquæ nomine in Euangelio significatur, vt qualis de limo terræ, talis homo ille fieret, qui constitutus est in paradiso, vt operaretur ibi; & custodiret, id est in voluntate patris, vt eam impleret atque seruaret.*

ORITVR SOL, ET OCCIDIT, ET AD LOCVM SVVM REVERTITVR: IBIQVE RENASCENS (Hebr. & Sept. *Oriens.*) VERS. 5.

GYRAT PER MERIDIEM, ET FLECTITVR AD AQVILONEM: LVSTRANS VNIVERSA IN CIRCVITV PERGIT SPIRITVS, ET IN CIRCVLOS SVOS REVERTITVR] Pro *ad locum suum reuertitur*. Hebr. est שואף *sceeph*, id est anhelat, anhelus tendit, inhiat, ardenter cupit. Septuag. ἕλκει, id est *trahit*. Arabicus: *trahitur*. Aquila, *aspirat*. Symmach. & Theod. *recurrit.* Sol enim tanta velocitate rapitur ab ortu ad occasum, vt anhelare, & fessus anhelo spiritu ad occasum, quasi ad quietem rapi videatur, iuxta illud Psalm. 18. 7. *Exultauit vt gigas ad currendam viam: à summo cælo egressio eius & occursus eius vsque ad summum eius, nec est qui abscondat*, &c. quod ad literam de sole, Alleg. de Christo & Apostolis per orbem euangelizando velocissimè discurrentibus, cunctosque Dei fide illuminantibus, eiusque amore inflammantibus dicitur. Sol ergo est quasi gigas veloci cursu currens, & anhelans, ac quodammodo attrahens ventum, seu aërem præ desiderio redeundi. Certè Oriente sole frigidior quam ante sentitur aura, ait noster Lorinus. Chald. vertit: *In nocte respicit, & vadit per viam abyssi, & oritur cras ab eodem loco, in quo heri ortus est.* Alius: *Abyssinorum* (id est in gentium, & occultorum in aduerso nobis hemisphærio locorum apud Antipodes) *iter conficit.* VERS. 6.

Sol in cursu anhelat.

Loquitur de motu & cursu solis non tam annuo, vt vult Theoph. Alex. Epist. 3. Paschali, quam quotidiano, S. Hieron. tamen, Hugo Victor. Bonauent. Lyran. Hugo Cardin. Carthusianus, Caietanus, Albinus, Thaumaturgus, Ioannes Arboreus de vtroque cursu interpretantur, tum diurno, tum annuo etiam prima verba textus, ita vt oriri sol censeatur, quando per vernale æquinoctium ingrediens ad nostrum populum consurgit; occidere, quando exiens per autumnale ad inferiora descendit: gyrare per meridiem (quæ sunt verba sequentia) quando in hyemalibus signis commoratur, flecti ad aquilonem, quando in æstiuis, quæ polo boreali viciniora sunt, circumfertur.

Quæres, quorsum hic solis ortus, occasus & gyratio inducitur?

Cur hic solis motus inducitur.

Primò,

Resp. Primò. Primo, hæc accipias planè vt sonant, quasi significet hîc Salomon, vanitatem quandam non solum terræ & terrigenis, sed & soli cælisque inesse; vt sit argumentum à minori ad maius, q.d. Soli ipsi & cælis inest vanitas, id est instabilitas, Omnes enim assiduè rotantur & gyrant, & velut circulantes in orbem eunt & abeunt: quantò magis ergo homo & terrena omnia sunt vana & instabilia, atque transeunt & euanescunt. Vnde Didymus & Nyssen. in Catena Græc. *Hoc*, inquiunt, *sibi vult huius vniuersitatis naturam respiciens, siue quæ in sole, siue quæ in mari, siue quæ in cælo sunt consideres, tuam ipsius naturam intelliges; nam quemadmodum solis huius, sic & naturæ nostræ suus est ortus, & casus*. Et S. Hieron. *Hoc autem*, ait, *idcirco dicit, vt doceat mutationibus temporum & ortu occasuque siderum humanam ætatem labi, & interire dum nesciat.*

Secundò. Secundò, potest hic versus referri ad generationem prætereuntem & generationem venientem v. 4. vt significet rerum omnium circulationem, q.d. Omnia in mundo sunt circulantia atque in orbem eunt & redeunt: Nihil ergo in eo est fixum & stabile, cui cor affigas. Antecedens probo, quia generationes gyrant & circulares sunt, dum assiduè vna præterit, altera aduenit. Sic pariter sol gyrat, dum oritur & occidit assiduè, sic & venti & flumina. Atque inde concludit v. 10. nihil sub sole esse nouum, sed omnia in orbem ire & redire. Porrò sicut in generationum circulatione, terra velut earum omnium subiectum iugiter stat; sic in solis circulatione idem permanet sol, solisque motus, itus & reditus. Idem est de ventis & fluminibus, qui omnes labuntur in mare, illudque omnia excipit, nec tamen redundat.

Tertiò. Tertiò neruosiùs hic versus accipi potest, vt sicut v. præced. dedit causam materialem generationum, scilicet terram; sic hic earundem det causam efficientem, cur scilicet generationes in terra sibi assiduè succedant. Causa enim est gyratio solis, qui nunc accedens suo lumine ver & calorem, quo herbæ germinant & animalia prolificant, adducit: nunc abscedens, seque elongans hiemem affert & frigus, quo plantæ & animalia arescunt & emoriuntur. Cùm enim sol motu anhelo, & irrequieto iugiter moueatur, locum mutet, hemisphærium alternet, necesse est pariter iugiter moueri res sublunares, quæ ab eo pendent, eorumque ortus & occasus alternare. Quare inconstantiæ & fugacitatis rerum terrenarum causa est inconstantia, & fugacitas solis. Ita S. Hieron. Alcuinus & Nyssenus, quem audi: *Mortalium vita conteritur die diei succedente, annique partibus & conuersionibus, solisq; cursibus certis & definitis, nunc antecedentibus, nunc sensim recedentibus.*

Hinc sol Hebr. & Chald. dicitur שמש *scemes* id est *minister*, quòd quasi minister subseruiat Deo, & naturæ in rerum generatione, quòdque nobis operantibus minister, & quasi faciem præferat.

Quartò. Quartò, Noster Pineda hunc versum refert ad antecedentem ignorantiam humanam, quæ notatur v. 8. Ex Astronomiæ enim scientia, quæ præstantissima & iucundissima est, nil aliud certius de illa haberi potest, quàm quod sol cum
A cæteris sideribus oriatur & occidat, ac eosdem semper cursus repetat.

Denique Olympiod. *Certum*, inquit, *solis cursum dispositumque ostendit, vt nos ad illius contemplationem attollat, qui fabricatus est solem. Mouetur autem circulari motu, vt nonnulli arguunt ex verbis Esdræ ita dicentis: Magna est terra, & excelsum est cælum, & velox cursu est sol, & vertitur in circulo cæli, & in vna die ad locum suum reuertitur, quasi dicat: hic etiam sol, licèt magnus, ad solem iustitiæ comparatus, vanitas est. Mystico autem sensu ita intellige: Oritur sol in cordibus fidelium, dirigens, adhuc proficientes ad ea quæ agenda sunt; sed & in ipsis occidit, quando altitudines sententiarum inquirunt, atque ita maius desiderium cognitionis illis accendit.*

Nota τὸ *renascens*, id est rursum oriens: Ortus enim solis videtur eiusdem natiuitas, quia sol ex
B aurora velut proles è matre nasci conspicitur, & à rudibus existimatur. Vnde Ænigma: *Filia sum matris eadem mox gignitur ex me*, quod sicut dicitur de niue, quæ ex aqua gignitur & rursum in aquam resoluitur, sic etiam de sole dici potest, qui ex aurora & die nasci videtur, ac vicissim oriens auroram & diem progignit. Imò nonnulli Philosophi & Poëtæ censuere, verè solem nasci ex ignitis vaporibus coëuntibus. Vnde Lucretius lib. 5. auroram & solis ortum ita pingit.

Aetheris auroram defert, & lumina pandit,
Aut quia sol idem sub terras ille reuertens
Anticipat, cælum radiis accendere tentans:
Aut quia conueniunt ignes, & semina multa
Quæ faciunt solis noua semper lumina gigni.

C Sic & Epicurus censuit solem in occasu interire & in ortu renasci, teste Cleomede lib. 2.

Allegor. S. Chrysost. hom. de Turture tom. 5. *Allegor.* *Ortus est*, inquit, *nobis sol iustitiæ Christus, de S. Mariâ secundum carnem genitus. Oriens quippe nomen est illi.* Zachar. 3. 6. *Occidit verò quando post crucem ad inferna descendit, & ad locum suum reuertitur ipso dicente: Cum exaltatus fuero vniuersos traham ad me.* Ioann. 12. De hoc sole iustitiæ & Malachias pronuntiat dicēs c. 4. *In diebus illis orietur sol iustitiæ, & sanitas erit in pennis.* Vbi plura hac de re dixi. Christus ergo velut sol ortus est in natiuitate, occidit in morte, rursus ortus, & velut renatus est in resurrectione, inquit Olympiodorus: Sol enim sua luce, splendore, calore, efficacia, viuificatione, symbolum est Dei & Christi, vti per multas analogias ostendi Isaiæ 45. v. 1. Rursum
D S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 12. *Oritur*, inquit, *sol iustus, occidit autem iniustis: oritur tranquillitati piæ mentis; occidit iracundiæ, vnde ait: Sol non occidat super iracundiam vestram: hic potest colligi quia iisdem oritur & occidit, quorum & vitia sepeliat, & illuminet gratiam: mortuus est enim peccato, vt Deo viueret; hoc est, peccato sumus in illo mortui, vt Deo in perpetuum viueremus. Vide apud mysterium prænunciatum: Et oritur*, inquit, *sol & occidit, & in locum suum trahit, hoc est, quod ait Dominus: Cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum. Traxit enim ad se omnium studia, vt vel peccata nostra crucifigeret, vel bonum ingenium ad iustitiam prouocaret. Aduerte quemadmodum trahat ad se: Pater volo vt vbi sum, & isti sint mecum. Et ad latronem ait: Hodie mecum eris in Paradiso, Aduerte quomodo omnia trahat. Exaltatus est in cruce, & totus credit mundus.*

Tropol. Tropol. licèt sol splendidissimum sit mundi astrum, *cæli oculus, temporum rector, siderum Dux, vitæ dator, animantium pater*, vt ait S. Nazian. orat. 2. de Theol. & *expressa diuinæ bonitatis imago*, vt ait S. Dion. c. 4. de Diuin. nomin. tamen ille ipse vanitatis quoque est speculum & exemplū. *Sol vanitatis speculum.* *Primò.* Primò, quia instabilis est semperque rotatur, oritur & occidit, idque quotidie & celerrimè: nam quotidie totam terram circumit, quare ad viuū repræsentat breuitatem, ortum, occasum & interitum vitæ humanæ: sol enim continuo & velocissimo suo motu describit, definit & numerat horas, dies, menses & annos vitæ nostræ. Ita S. Hieron. Nyssen. Olympiod. & alij.

Secundò. Secundò, sol inconstantissimus est, dum singulis momentis locum & regionem mutat, ac vicissim singula Zodiaci signa percurrit; quare inconstantiæ humanæ est symbolum ac nominatim repræsentat inconstantiam & circumrotationem concupiscentiæ, vt habet textus Græcus Sapien. 4. 12. Ita R. Haccados apud Galatin. *Quamuis sol*, inquit, *cælestesque orbes irrequietis motionibus super suos axes voluantur, nihil noui, nihil perfectionis comparant; non aliter sanè qui ad suas appetitiones habenas laxant, & iisdem veluti versatilibus suarum concupiscentiarum axibus circumrotantur, nihil commodi boniue nanciscuntur. Naturæ itaque appetitionibus & animi motionibus inseruire, inutilis prorsus vanitas est.*

Tertiò. Tertiò, sol subinde altissimè eleuatur, ac in meridie coruscus refulget, sed illicò descēdit, lucēque & splendorē nobis minuit, eumque planè in occasu perdit: Sic pariter homo, subinde ad altos honorum gradus, celebritatem & gloriam attollitur; sed mox vertente rota fortunæ deprimitur, ac sæpè in vita, semper in morte omne eius decus perit & occidit. Ita Nyss. Disce ergo à sole modestiam, ac *in die bonorum memor esto malorum, & memento paupertatis in tempore abundantiæ*, vt monet Eccl. ca. 18. 25. sol enim vesperè tenebras patitur, imò abscedens eas inducit. Nam vt ait Plinius lib. 2. c. 10. liquet, *non aliud esse noctem, quàm terræ vmbram*. Vmbra autem & tenebræ obscuritatis, & aduersitatis sunt typus. Rursum sol interiectu lunæ patitur eclipsin, quę defectus & felicitatis humanæ est typus. Deniq; Plin. lib. 2. cap. 12. *Quis*, ait, *cernens statos siderum labores, non suæ necessitati mortalis genitus ignoscat.*

Quartò. Quartò, sol, licèt multis beneficus, aliis tamen est maleficus, qui nimio calore arefacit & exurit, quocirca sol, quo *exorto æstuauerunt, & aruerunt* bona Dei semina & virtutum germina, est diabolus eiusque tentationes, vti exponit Christus Marc. 4. v. 6. 15. & 17. ac ibidem S. Chrys. & Nazianz. orat. 1.

Quintò. Quintò, in Hebr. repetitur *vau* conuersiuum, id est, quod præterita vertit in futura. Vnde sic ex Hebræo ad verbū cum Pagnin. vertas: *Et orietur sol, & ingredietur, siue occidet sol*, vbi, τὸ & auxesim habet, & significat solem totum esse in cūdo & redeundo, idque continuè & constanter (futurum enim Hebræis significat continuationem & constantiam.) Rursum pro *reuertitur* Hebr. est *anhelat*, quæ omnia symbolicè significant hominem suis cupiditatibus abreptum, totum in ea ferri, præteritorum & futurorum oblitum: iis enim ardens, incitatissimo in eas cur-

A su rapitur velut æstuans & anhelus. Hinc vulgus putat solem à bobus trahi, qui vesperi fessi & anheli, in occasu solem secum ad stabulum ducant, vt ibi simul quiescant vti refert Plin. lib. 2. c. 98. & Seneca lib. 3. Natur. quæst. c. 26. *Fabula de solis occasu.* Poëtæ verò fabulantur solem vesperè anhelum in mare se immergere, vt eo refocilletur & refrigeretur, teste Strabone lib. 1. Hinc illud Catulli lib. 2. *Solis anhelantes abluit amnis equos*. Et illud Virg. 12. Æneid.

Orta dies, cùm primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemq; elatis naribus efflant.

Et illud Boëtij lib. 3. de Consol.

Cadit Hesperias Phœbus in vndas,
Sed secreto tramite rursus,
Currum solitos vertit ad ortus.

Verumenim verò idem sol homini magis veritatis veręque virtutis, quàm vanitatis & vitij est B scena & exemplum. *Sol typus veritatis & virtutis.* *Primò.* Primò, quia cælestis, docet hominem cælestia cogitare & amare. *Secundò.* Secundò, quia sua luce docet eū opera lucis, id est, virtutis operari. Ephes. 5. v. 8. *Tertiò.* Tertiò, quia ingenti sua velocitate, eaq; continua & eiusdem semper tenoris, docet hominē ad labores debere esse impigrum & infatigabilem, vt in iis eodē semper tenore perduret. *Quartò.* Quartò, quia suo calore, quo omnia viuificat, docet hominem charitatē & zelum, quo spiritu apostolico præditus omnes ad Dei amorem inflammet. *Quintò.* Quintò, ab occasu rediens ad locum suum, id est orientem *schoeph*, id est, anhelat, hoc est summa auiditate, cōcitatione rapidissima, & ardentissimo desiderio fertur, & rapitur, anhelitu velut attracto eorum more, qui aliquò celerrimè contēdunt, aut citum alicuius C operis finem consequi volunt. Hic solis anhelitus docet hominē labore fessum vires animumque meditatione & oratione, qua gratiā Dei attrahimus, innouare, vt per innouationē spiritus acuat desideria pia, nouaq; opera continuè nouo animo, nouo feruore & ardore ordiatur. Vt mysticus ergo sol numquā Zodiacum, id est institutū tuum exeas, & per illum discurrens, omnes vitæ exemplo illuminare contendas. Iam te per orationis exercitationes, supra res corruptui obnoxias effer. Iā per honestas actiones te proximis subiice; sed postquam per aliquod tempus laboraueris, ad locum tuum, id est ad quietem propriæ inspectionis & emēdationis reuertere. Dic animæ tuæ singulis mensibus: *Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi*. Psalm. 14. 7. Vbi nota orientem vocari, *locum* D *suum*, quia solis proprium, siue quia in oriente à Deo creatus est sol, vt vult Seuerianus siue quia in Oriente oritur & quasi nascitur. Locus enim natiuitatis vocatur suus & proprius. Orientem ergo vocat quasi solis & diei incunabula: siue quia sol ab Oriente declinans & occidens semper Oriētem repetit, ibique renascitur: siue quia in Oriente primo se videndum exhibet, nobisque apparet pulcherrimus, scilicet roseus, auricomus & flammeus. Huc facit illud Psalm. 18. quod paulò antè citaui: *Exultauit vt gigas ad currendam viam*, quod ad literam de sole dicitur; Alleg. de Christo & Apostolis. Vnde S. Gregor. Nazian. orat. quæ est in laudē S. Basil. cum soli cōparans: *Laudatur*, inquit, *apud Dauidem solis pulchritudo, & magnitudo; & cursus & celeritas, & vis*

ac

ac faculi: atquippe qui sponsum splendore, gigantem magnitudine referat, ac longè lateq; progrediendo tantum vim habeat, vt ab extremis extrema æquè collustret, nec locorũ internallis ipsius feruor vllo modo minuatur. Basilio autem pulchritudo virtus fuit, magnitudo Theologia, cursus perpetua virtutis agitatio, per quotidianos ascensus ad Deum ferens; potentia, doctrinæ semen ac distributio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum est: in omnem terram sonum illius exijsse, atque in fines orbis terræ vim illius verborum; quod de Apostolis Paulus dixit à Dauide mutuatus.

Denique sol videtur quasi quidam corporũ Deus, cum ipse omnibus corporibus summè emineat, & cumulum omnium bonorum impertiat: hinc iure optimo vocatur (quia reuera est) fons omnis corporalis boni; quia nihil est in corporibus sibi subiectis, quod ab illo tamquam à fonte non effluat. An bonum est vita? sed sol omnia corpora vitę capacia viuificat. An bonum est salus? sed suo motu mortalibus salutẽ affert. An bonum est diuturnitas? sed omnia cõseruat. An bonum est augmentum? sed omnia disponit atque gubernat. An bonum est pulchritudo? sed omnia suo splendore condecorat. An bonum est voluptas? sed sua venustate oculos mirificè recreat. Dulce enim lumen, vt est apud Ecclesiasticum, & delectabile est oculis videre solem. Ipse est qui terram fertilem reddit plantis, metallis, animalibus. Ipse aquam fœcundat piscibus. Ipse aërem suo splendore quasi veste condecorat. Ipse lunam, stellas & omnes orbes cælestes illuminat. Denique à supremo cælorum vsque ad infima terrarum viscera, omnia suo influxu replet, fouet atque tuetur. O pulcherrima imago Christi mei! ô formosissimum vestigium ducis mei! laudo eum qui in te posuit tabernaculum suum: Glorifico eum, qui te tam decorũ, tam agilem, tam fortem, tam admiralem creauit, vt in te atque in tuis effectis suam mihi eximiam charitatem ostenderet.

Christianus sit sol mundi. Esto & tu ô Christiane instar Christi, perinde, ac si ab eo relictus, imò factus esses sol mũdi. Futurus es sol in cælo; nam *fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum*. Matth. 13. *Esto ergo & sol in terra:* sol in contemplatione, sol in actione, sol in foro, sol in schola, sol in templo, sol in mensa, sol in cubiculo, vt omnes illumines, accendas, viuifices. Hæc & plura noster Aluarez de Paz lib. 3. de Natura perfect. part. 3. cap. 28. Sic sol Oriens fuit S: Franc. Xauerius. *Gyrat per meridiem & flectitur ad Aquilonem.* Hebr. *Vadens ad meridiem, & circuiens ad Aquilonem.* Septuag. *Vadit ad Austrum, & gyrat ad Aquilonem.* Syrus: *Abit ad meridiem & circuit ad Aquilonem.* Symmach. *Vadit ad meridiem & circumit ad Boream.* Alij: *Declinat, circumdat, deflectit, conuertitur ad Septentrionem.* Chald. *Vadit per omnem plagam australem, in æquinoctio Aprilis, & in solstitio Iunij: circuiens per gyrum pergit spiritus ad plagam septentrionalem in æquinoctio Septembris, & in solstitio Decembris egreditur ab exitu Orientico mane, & ingreditur ad ingressum Occidentico in vespere.* Censet ergo Chald. hoc versu notari quatuor solis annique tempora, putà duplex æquinoctium, & duplex solstitium, scilicet æstiuũ & Hibernum.

Nonnulli censent id dictum iuxta sententiã quorundam veterum, qui teste Arist. 2. Meteor.

A ca. 1. putabant totum mundum secundùm Septentrionalem partem in sublime assurgere, secundùm meridionalem verò demissum esse nõ solùm in cælesti, sed etiã in terrestri globo. Quare solẽ terram non circumcirca circuire, sed per diem meridiem duntaxat obire, noctu verò deflectere ad septentrionem, vt sub eius gibbo lateat & occultetur. Confirmant ex illo Isaiæ 14. *In cælum conscendam, super astra Dei & exaltabo soliũ meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis,* quasi scilicet aquilo excelsior cæli pars sit. Verùm hæc omnia repugnant Astrologiæ, Theologiæ & S. Script. quæ docet orbem esse rotũdum, ac proinde Septentrionem non esse altiorem australi parte, adeoque solem & cælũ planè in orbem rotari, ac totum terræ globum quaquauersum circuire & circumambulare.

B Rursum alij dicunt solẽ quotidie moueri per meridiem, cùm mouetur ad meridianum; cum enim ad eum peruenit, est meridies, cùm verò eum transit ab eoq; recedit, declinare videtur ad aquilonem. Sed errant, quia aliud est meridianus, qui efficit meridiem; aliud auster, siue plaga mundi meridionalis. Zodiacus enim obliquè, & lateraliter secat meridianum inter austrum & aquilonem; quò fit vt sol decurrẽs zodiacum & transiens meridianum, nunc vergat & pergat ad meridiem, nunc ad aquilonẽ, iuxta signa meridionalia vel australia, quæ obit & percurrit, vti ad oculum videre est in sphæra.

Explosa ergo vtraq; hac sententia, potest hic locus accipi dupliciter, scilicet primo de motu solis quotidiano; de illo enim dixit: *Oritur sol & occidit*. q. d. sol dũ ab ortu mouetur in occasum, *Sol gyrat per meridiem & aquilonẽ.*
C gyrat ad austrum & flectitur ad aquilonem: secundò de annuo, de diurno, & quotidiano accipiunt S. Greg. Thaumaturgus. Nyssen. Hugo, Lyran. Vales. & Titelm. de Annuo. S. Hieron. Olympiod. Theophil. Epist. 3. Paschali. Caiet. Pineda & alij. Primò ergo de quotidiano sic exponit Lyr. & S. Thomas scribẽs in c. 37. Iob, *Primo quotidie.* per aquilonem, inquiunt, intelligit nostrum hemisphærium, quod respicit polum arcticum siue septentrionalem: per austrum verò intelligit hemisphærium oppositum, in quo sunt antipodes, quod respicit polum antarcticum siue australẽ, q. d. sol oriens in nostro hemisphærio arctico per illud mouetur ad austrum, id est tendit ad hemisphærium antarcticum, putà ad antipodes; quò cùm peruenit, rursum flectit ad aquilonẽ, id est tendit, rediquę ad nos, nostrumque hemisphærium quod est sub polo arctico. Verùm
D sol gyrat propriè per meridiem in nostro hemisphærio, dum nobis exhibet horas meridianas. Meridies ergo est in nostro horizonte, & pars nostri hemisphærij; quare per meridiem non intelligit polum antarcticum & antipodes.

Quocirca magis præcisè & appositè respõdet Francisc. Valesius de Sacra phil. c. 62. hunc solis gyrum ab austro in aquilonem verum esse, vereque apparere ijs qui habitant sub tropico cancri (non verò ijs qui habitant sub æquinoctiali in sphæra recta) vti habitant Itali, Hispani, Syri & Palæstini, apud quos hæc scripsit Salomon. Illi enim cum habeant sphæram obliquam, hinc obliquè eis mouetur sol gyrando ad austrum, indeque flectendo ad aquilonem. *Obliqua* *Illis qui habitant sub tropico cancri.*

enim

& plantas, quæ in quauis orbis plaga, etiam alterius hemisphærij nostro oppositi, degunt & viuunt: illud enim gyrando obit lustratque sol.

Aenigma solis.

Acutum solis ænigma affert noster Pontanus volum. 3. progym. p. 1. c. 41.

Quale animal dic esse putes, quod mobile totum
Est oculus, neque pars præterita vlla manet.
Quotidie gignit natum, sine matre creatum:
Qui tamen vna ipsa hac interit ille die.
Cuius item soror absente est genitore creata,
Partita imperium fratris, & interitum.

Sol enim totus est oculus, & sua luce gignit diem, sua absentia noctem, quæ est quasi soror diei: dies autem & nox alternis orbi imperant, ac sese inuicem successiuè interimunt.

Apologus solis, id est, velocis beneficentiæ.

Symbolicè rursum, velocissimus hic solis motus & gyrus, notat velocem debere esse hominis in omnes beneficentiam. Habet hac de re festiuum solis & caliginis Apologum Cyrillus lib. 3. Apologetic. cap. 24. *Dum ortus sol*, inquit, *in primo principio Orientis copiosissimâ luce fusa, tenebras vndique ab inhabitato hemisphærio mox fugasset, caligo deorsum ita eidem conquesta est dicens: vt quid tanto largitionis impetu, tam repentino emissionis influxu, radiorum tuorum fulgores super terram fudisti? Numquid non satis erat debita moderatione paulatim influere, & ita me curialius modestâ contrarietate fugare? At ille respondit: tenebræ es, & ideo ignorantia cæcitate referta sunt tenebræ es locuta. Nimirum nescisti modum liberalis donationis. Nam cùm magna voluntas in dando est, facultas adsit, non minor est in effundendo velocitas. Sic qui effundere potuit & distulit, concupiuit quod tenuit, nec voluntate plena dedit. Clarum est speculum liberæ voluntatis, effusa celeritas donationis. Ea siquidem lucide panditur, quòd virtus,* C *non quod datur ametur! virtus autem in libera voluntate consistit. Audiuistine, quod in Prouerbio fertur: Qui citò dat, bis dat. Nempe bis, quia voluntatem & placidam rem. Aut certè bis dat, quia voluntate & re, vnde voluntate non dedit, qui totum de foris ipsum met opere donare tardauit. Nam vbi ad dandum facultas affuit, & interfuit tarditas, ibi voluntas non fuit. Remera si dare diligitur, non tardatur.*

Exempla.

Deinde ipsum exemplo fontium & cælorum commonstrat, *Attende quæso, quanto impetu à natura dati fontes scaturiunt, venti funduntur, cælum vt det beneficium voluitur & substantialis forma se totam materiæ, & puncto temporis elargitur. Beneficium ergo quantò datur velocius, tantò datur lubentius; & quantò liberalius, tantò charius sumitur & iucundius possidetur. Quibus dictis caligo disparuit.*

Vox *gyrat* significat cælum esse rotundum & D sphæricum, vt in orbem à sole gyrari & circuiri possit. Hinc patet esse Antipodes, id est Auersipedes, qui scilicet nobis oppositos & aduersos figant pedes, siue, vt ait Cicero in somnio Sapien. *Aduersa nobis vrgent vestigia*,

Antipodes olim multis incogniti.

Multi olim negarunt esse Antipodes, vt Lactantius, S. August. Plinius, Aristot. Lucretius, S. Gregor. Nazian. S. Chrysost. Theod. Theoph. sed alijs & alijs persuasi rationibus.

Lactantio cur.

Lactantij enim lib. 3. Instit. 24. & lib. 7. c. 23. ratio erat, quòd ridiculè metueret, ne nobis aduersi quasi sursum penduli, caderent in cælum. Quare censuit ipse cælum non esse sphæricum, nec ambire totam terram, sed tantùm nostrum hoc hemisphærium, in eiusque limitibus finiri. Sic & S. Chrysosto, hom. A 14. & 27. in Epist. ad Hebr. Theodor. & Theoph. in c. 8. ad Hebr. ac dubitat S. August. lib. 2. de Genes. ad liter. c. 9.

S. Augustino cur.

Ratio verò S. August. erat, quòd putaret partem terræ oppositam operiri aquis, ideoque esse inhabitabilem: aut si pars aliqua aquis operta non sit, eò non posse penetrari ob immensa marium spatia, quæ inter nos & illam interiacent. Quare non videri modum, quomodo homines ex Adam prognati eò peruenire potuerint. Ex Script. enim liquet nullos alios esse homines, quam qui ex Adam descendunt. Ita ipse lib. 16. de Ciuit. cap. 9. *Nimis absurdum*, inquit, *est, vt dicatur aliquos homines ex hac in illam partem Oceani immensitate traiecto, nauigare ac peruenire potuisse, vt etiam illic ex vno illo primo homine genus institueretur humanum.* Eadem fuit sententia & ratio S. Gregor. Nazian. Epist. 71. ad B Posthumanum.

Aristoteli cur.

Aristotelis denique ratio fuit, quòd ex quinque terræ zonis duas tantùm laterales censuerit esse habitabiles, putà illas quæ duobus tropicis Cancri & Capricorni subiacet. Nam mediam ob æstum, duas vltimas ob frigus censuit esse inhabitabiles: quare per illas in alium orbem nõ fuisse, nec esse transitum: nemo enim tunc vltra Gades & columnas Herculis nauigarat. Vnde Carolus V. eas superans, suo insigni inscripsit, *plus vltra*. Ita Arist. l. 2. Meteor c. 5. & Plin. lib. 2. c. 68.

Antipodes esse probatur.

Verùm has omnes rationes elidit hic Ecclesiastes, qui asserit solem gyrare circa terram per omnes mundi plagas, vt lustret Antipodes. Idẽ clariùs docet experientia: Nam à centum & triginta annis Christophorus Columbus, ceteriq; illius asseclæ, Nauarchi Hispani & Lusitani detexerunt nouum orbem & Antipodes, putà Peru, Mexico Brasiliam, &c. Vide nostrum Iosephum Acostam lib. 1. de Nouo orbe cap. 1. & sequent. Et nostros Conimbricenses in lib. 2. de Cælo c. 14. qu. 2. art. 2. & Christoph. Clauium in c. 1. Sphæræ Sacrobosci p. 106. & 107. vbi docet terram in medio mundi sitam esse, ibique immobiliter quiescere, vt grauitatis centrum sit Antipodibus æquè ac nobis.

Cælum esse sphæricum.

Hinc rursum patet cælum esse sphæricum siue rotundum, ac circa illud solem in orbem gyrari. Demonstrant id Physici & Mathematici. Lege Conimbric. li. 2. de Cælo c. 4. q. 1. & Clauium in sphæram; quamuis id negare videantur nonnulli Patres, vt Iustin. quæst. 130. ad Orthod. (licèt illud opus non videatur esse S. Iustini, sed alterius, qui eo, imò Origine sit posterior) S. Ambr. l. 1 Hexam. S. Chrysost. hom. 14. & 17. in Epist. ad Hebr. Theod. in c. 8. ad Hebr. (qui tamen mutauit sententiam q. 20. in Genes.) Lactant. lib. 3. Instit. c. 23. Procop. in c. 1. Genes. & Theoph. in c. 8. ad Hebr.

Alleg. de gyro Euangelij.

Alleg. Christus sol iustitiæ gyrauit per Austrum, dum euangelizando obiuit Iudæam quæ Australis est regio, deinde flexit ad Aquilonem, cum ad gentes infidelitate & torpore frigidas rigidasq; misit Apostolos, qui eas splendore fidei illustrarunt, & calore charitatis inflammarunt. Ita S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 12. *Ipse* (Christus) *Oriens vadit ad Austrum, & gyrat ad aquilonem. Ille vtique oriens, qui ait: Oriens nomen est mihi; qui semper oritur pijs, numquam occidit, Ipse oriens populo Hebræorum, ad Austrum iuit, ad molliorem populum*

pulum, luxuria magis feruentis corporis lubricum, quam impietatis immanitate præditum: aut certè ad nobiliorem plebem, quæ erat genus electum, vendicans sibi Patriarcharum prosapiã: sed quia perseuerabat in vitiis, nec emendabat errorem: ideo sol iustitiæ gyrauit ad gentes, quæ ante eloquiis cælestibus defraudatæ immanes & ignobiles habebantur. Aquilo enim grauis ventus, vt populi nationum, sed qui erant graues ante perfidiã, nunc super aquilas leuiores facti sunt fide atque pietate, postquam venit qui diceret, Ab oriente adducam semẽ tuũ, & ab Occidente congregabo te: dicam aquiloni, adduc: & Africo, ne prohibeas. Et in Euangelio: venient ab Oriente & Occidente, ab Aquilone & Austro, & recumbent in regno Dei & ecce sunt nouissimi qui erant primi; & sunt primi qui erant nouissimi. Denique & ipse Psalmista ait: Mons Sion, latera aquilonis, ciuitas regis magni; Hoc est, qui erant aquilonis latus, populus factus est regis æterni, qui solus est magnus Dominus. Et inferiùs post nonnulla: *Vide ergo venientem solem nostrum ad Austrum, postea gyrantem ad aquilonem,* &c. *vt fieret Deus omnia, & in omnibus. Ideo sanctus cælum dicitur, quia vicinior eum semper claritas solis illustrat. Habet splendorem suum domesticum, vt tenebras noctis non sentiat. Ideo Ecclesia & cælum dicitur, & mundus, quod habeat sanctos & Angelis & Archangelis comparandos, habeat etiam plerosq; terrenos. Dicitur & orbis terrarum, qui est fundatus super maria, & super flumina præparatus.*

Rursum sol iustitiæ, fidei & Ecclesiæ ortus est in oriente, putà Iudæa: inde translatus est in occidentem, cũ S. Petrus ex Syria migrauit in Italiam, ac sedem Pontificiam Antiochia transtulit Romam. Idẽ gyrauit ad meridiẽ, cum sub idem tẽpus illustrauit Ægyptum per S. Marcũ, Æthiopiam per S. Matthæum, Africam per alios Apostolos: inde deflexit ad aquilonem, sed tardiùs, cum S. Bonifacius cum sociis & asseclis sub annum Domini 700. conuertit Germaniã, Frisiam, Saxoniam, Daniam, Poloniam, Russiam, aliasq; Aquilonares regiones. Apostoli ergo vtique Apostolici sunt Samsones & soles iustitiæ. Sicut enim sol Hebr. & Chald. dicitur שֶׁמֶשׁ *semes*, id est minister, à שְׁמַשׁ *scamas*, quod Chald. & Syriacè significat *ministrare*, eò quòd quasi minister calorem & vitam impertiat creaturis omnibus, ac sui præstantia Dei Domini sui præstantiam iis repræsentet: sic pariter idem hominibus, & gentibus omnibus specialiter præstiterunt Apostoli: Ideoq́ue sunt Samsones. Hebr. enim שִׁמְשׁוֹן *samson*, idem est quod paruus sol, qui scilicet Hebræis in tenebris captiuitatis optatus illuxit, eosq́ue à Philisthæis suo robore liberauit.

Tropol. Tropol. Olympiod. Per quatuor mundi climata, quæ sol percutrit, accipit quatuor virtutes cardinales, quas sol iustitiæ Christus fidelibus aspirat, scilicet per Austrum, qui à calida mundi regione spirat, prudentiam, quæ omnibus actionibus calorem & vitam rationalem aspirat. Per aquilonem fortitudinẽ; est enim hic ventus acer, expeditus & rigidus. Per Eurum vel subsolanũ, qui ab oriente flat & sole oriente subnascitur, vt ait Plinius lib. 2. c. 47. iustitiam, quæ per omnes commeat extenditurq; virtutes. Per Zephyrum siue Lyben, qui flat ab Occidente, temperantiam, quæ refrigerat voluptates corporis & exsiccat. Omnes igitur animæ regiones illustrans interno splendore radiat sol iustitiæ. Hæc Olympiod.

Rursum locus solis est animus, sol verò est intelligentia spiritualis; Hæc oritur, quando à Deo cordi inspiratur; & occidit, quando radius lucis in pœnam imperfectionũ nostrarum, vel ex Dei dispositione subtrahitur. Ad locũ suũ reuertitur, cum ad propriæ infirmitatis consideratione animus redit: postmodum verò renascimur, cũ iterum ex seipso ad cognoscenda superiora conscẽdit. Gyrat per meridiẽ, cum beatitudinem cælestium spirituum recogitat, flectitur ad Aquilonem, cum damnatorum dolorem considerat.

Deniq; solis anniq; continua gyratio ad viuũ repræsentat rerum omnium, præsertim humanarum gyrum & circulationem, scilicet omnia quasi circulantia ire in orbem, abire, nouasque redire. Vnde Nyssen. *Ad solis*, inquit, *similitudinem nostra quoq; natura est ortus & occasus: vna est omnibus via, vnus ingressus vitæ circulus:* & B. Antiochus humil. 30. *Quid aliud, ait, est hominis vita, quàm rota quæ perpeti rotatu versatur?* Idq́ue significat etymõ anni. *Anni etymon.* Annus enim Hebr. dicitur שָׁנָה *Scana* ab iteratione & reuolutione: שָׁנָה *Scana* enim significat iterare, mutare, reuoluere: Græcè verò annus dicitur ἐνιαυτὸς, ἀπὸ τοῦ ἐν ἑαυτῷ ἰέναι, quòd in seipsum eat, instar rotæ, iuxta illud Senecæ in Hercule furente: *Rota præcipiti voluitur anni.* Latinè autem dicitur *annus*, inquit Seruius, quasi *anus*, id est annulus, quod in se redeat: Vnde Poëta:

Atque in sua per vestigia voluitur annus.

Nam vt ait Varro: *Vt paruuli circuli annuli sic magni dicebantur anni*: vel ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦν αὐτὰ, id est ab innouatione. Atteius Capito vero annum ait significare temporis circuitũ, ab *am*, id est circum. *Am*, inquit Priscian. lib. 14. Priscis significat *circũ*, Vnde Cato dixit *am terminum*, id est circumterminum; hinc ambio, id est circumeo; ambesus, id est circumesus; ambustus, id est circumustus. Idẽ docet Varro & Festus; noster verò Goropius Becanus annum à prisca voce Cimbrica *Anna*, id est circulus deriuat. *Anna* enim est vox circularis. Vnde si eã inuertas, & retrogrado ordine legas: sonabit pariter *anna*. Hinc Romanis *Anna*, Dea perenna nuncupata est, iuxta illud:

Idibus est Anna festum geniale perennæ.

Hanc enim Deam inuocabant quasi præsidem annorum; vt eius ope ad nouum annum possent redire. Eleganter S. Isidor. Pelus. 2. Epist. 158. *Tẽpus*, inquit, *rotæ speciem imitatur, vtpote quod in se torqueatur & cõuoluatur.* Nam vt ait Senec. de Breuit. vitæ: *Præsens tẽpus breuissimum est, adeo vt quibusdam nullũ videatur: in cursu enim semper est, fluit & præcipitatur: ante desinit esse, quã venit.* Porrò hęc vitę rota homini est laborũ & dolorũ rota, in qua assiduè rotatur & torquetur instar Ixionis, quem Poëtæ narrant ob stuprum à Ioue rotæ alligatum, in ea perpetuò rotari & cruciari. *Vita est rota laborum & dolorum.* Vnde Seneca libr. de Vita beat. c. 28. *Quid porrò*, inquit, *nónne nunc quoq; etiãsi parũ sentitis, turbo quidam animos vestros rotat, & inuoluit fugientes petentesq́, eadẽ & nunc in sublime alligatos, nunc in infima allisos rapit?* *Gnoma.* Et S. Greg. Nazian. in Carm. *Munde amice, ait, non tamen omnino amice, quid me in contrariũ proficisci cõtendentem trochi cuiuspiã instar versas?* Idem Epist. ad Sophronium. *Vides, ait, quæ sit conditio rerũ nostrarũ, vtq; rota quædã negotiorum humanorũ cursu circũagatur, nunc hos, nũc illos florẽtibus ac marcẽtibus, dũ neq; aduersitas, neq; prosperitas nobis constat, sed quã ocyssimè in diuersũ mutatur & trãsilit, vt aquis ac literis aqua inscriptis fidere*

liceat citiùs quã humanæ felicitati. Hæc est vertigo rerum humanarum, ô stolidi qui illi se credunt, ac velut perennaturæ cor affigunt, veræ æternitatis obliti. Idem Orat. de pauperum amore: *Naturâ, ait, nihil est in rebus humanis firmum, & æquabile ac durabile, atque eodem statu constanter manens: verùm res nostra velut orbe quodam voluuntur, aliàs sæpe vno eodemq́; die, atque etiam interdum hora mutationes aduehente.* S. Ambros. lib. de Abraham: *Bona, ait, huius sæculi instabilia sunt, & rotarum in morem cum ipso sæculo voluuntur.* S. Nilus in Parænesi: *Vmbra & rotæ tam tristia quàm læta huius vitæ comparat: Nã sicut vmbra non manent, & vt rota vertuntur;* ac subinde homines suosque heros in vertiginem fastus vel desperationis adigunt, peruertunt & euertunt, vti deplorat S. Petr. Damian. Epist. 15. *Ecclesiarum plane quoque Rectores,* inquit, *quibus potissimùm huius rei cura debuisset incumbere, tanto mũdanæ vertiginis quotidie rotantur impulsu, vt eos à sæcularibus barbirasium quidam diuidat, sed actio non discernat.* Et S. Aug. in Psal. 19. v. 8. *Hi in curribus & hi in equis,* id est, ait, *hi volubili successione temporaliũ bonorum trahuntur, & hi superbis efferuntur honoribus, atque in his exultant.* Sapientiùs Villegisus primus Vangionum Archiepiscopus, plaustralis fabri filius, vt se in humilitate natalium contineret, vbiq́; per cubicula rotas depingi curauit, crebroque sibi dicebat: *Villegise memento quis fueris, quis sis, quid eris.* Ita Bruscius de Episc. ac nuper Leo XI. cum 27 Pontifi. sui die gradu & vita decederet, Confessario magno animi sensu dixit: *Quã satius modò mihi foret, si monasterij postius, quã cæli claues tenuissem?*

Vt sis stabilis fige cor in Deo.

Qui ergo stabilitatem optat, vt nun cũ mundo temporeq́; rotetur, sed stabilis semper, idemque sui similis inter omnes sæculi turbines perseueret hic pedem mentis figat in Deu stabilique eius æternitate, qui, vt ait Boëtius:

— Tempus ab æuo
Ire iubet, stabilisq́; manens dat cuncta moueri.

Deus enim est basis mũdi, centrũ solis siderũque axis temporũ. Circa Deum enim eiusq́; æternitatem, velut axem immotum assiduè rotantur sol, cæli sidera, elementa, omniaq́; orbis tempora & sæcula, atque ab eo continentur & sustentantur. Vis ergo in orbe esse stabilis, in ipso cor tuũ defige, super cælos mente conscende, terrã pedibus calca. Viue Deo, viue Æternitati *Quid suauius homini?* ait S. Bern. tract. de Charit. c. 18 *Quid incũdius quàm mundum contemnere, & se reputare sæculo celsiorem, atque in bonæ conscientiæ vertice consistere, & mũdum habere sub pedibus, nihil in eo videre quod appetat?* Et S. Nilus in Parænesi: *Beatus qui voluptates calcat: metuunt enim dæmones cum eo certamen suscipere.*

LVSTRANS VNIVERSA IN CIRCVITV PERGIT SPIRITVS] Hebr. *Circuiens circuiens* (id est assiduè circuiẽs) *vadit spiritus, & in circuitus vel gyros suos reuertitur spiritus.* Septuag. *Gyrat Gyrans, vadit spiritus, & in circulos suos reuertitur spiritus.* Sic & Syrus, nisi quod pro *vadit* vertit *abit,* & pro *in circulos,* vertit *ad circulos suos.* Arab verò vertit: *Circũdat ambiens,* scilicet *sol* qui præcessit: Deinde subdit de spiritu, id est vẽto: *Discedũt venti, & ad circulos suos reuertũtur vẽti.* Symmach. *Perambulans vadit ventus, & per quæ circumierat reuertitur ventus.* Tigurina: *Aduersis mundi plagis venti surgentes meant, & in circulos suos venti reuertuntur.* Alius: *Conuersione sua circumiens properat aër, & secundum circuitus suos reuertitur aër.* Chaldaicam versionem recitaui superiùs.

Spiritus hic quis? Resp. Primò.

Quæres, quisnã hic spiritus? Primò, multi per spiritum accipiunt solem, quòd sol dicatur spiritus, tum ob velocitatem, tum ob radiorum & luminis subtilitatem, tum ob agendi vim & efficaciam. Sol enim omnia lustrat, & sua luce collustrat, ac in circulos suos reuertitur. Ita S. Hieron. Olympiod. Albinus, Hugo, Dion. Titelm. & nostri Conimbric. lib. 2. de cælo cap. 1. q. 2. art. 4.

Audi S. Hier. *Sol dicitur spiritus, quòd animet, & spiret, & vigeat, & annuos orbis cursus expleat, vt ait Poëta: Interea magnum sol circumuoluitur annum. Et alibi: Atque in se sua per vestigia voluitur annus. Siue quod luna lucentem globum, & astra Titania.*

Spiritus intus alit, totamq́; infusa per artus,
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

S. Dion. c. 4. Diu. nom. *Ad generationẽ,* inquit, *visibilium corporum confert* (sol) *& ad vitam ipsam mouet, & nutrit, & auget, & perficit, & mundat, & renouat,* instar spiritus.

An sol sit animatus.

Hinc nunnulli censent solem esse animatum, idque S. Hieron. tribuit S. Thom. 1. p. q. 70. art. 3. Ab hoc tamen errore seipsum liberat S. Hieron. epist. 59. ad Auitum, & in c. 45. Isaiæ, vbi Origenem perstringit, quòd cælis animas tribueret rationales. Audi clarè id docentem Isidorum de Natura rerum c. 27. vbi censet solem esse animatum ex S. Aug. *Salomon,* inquit, *cùm diceret de sole: Gyrans gyrando vadit spiritus, & in circulos suos reuertitur, ostendit solem ipsum spiritum esse, & quod animal sit, & spirat, & vegetat, & annuos orbes suos cursu expleat, sicut & Poëta ait? Interea magnum sol circumuoluitur annum. Et alibi: Luna lucentem globum, Titaniaq́; astra spiritus intus alit.*

Verùm iam dogma est Ecclesiæ, hoc est Patrũ in quinta Synodo Oecumenica, Theologorũ, & Philosophorum omnium, nec solem, nec cælos esse animatos. Verisimiliùs S. Thom. Opusc. 10. cẽset solem dici spiritum, quòd spiritum siue intelligentiam habeat non informantem, sed assistentem, mouentem & dirigentem: vbi S. Thomas per spiritum videtur accipere Angelum, qui soli assistit eumque voluit.

Secundò.

Secundò, Vallel. Sacr. Phil. ca. 62. Aben Ezra & alij per spiritum accipiunt ignẽ. Hic enim ob puritatem, subtilitatem & igniendi vim videtur esse spiritualis: hic rursum calore suo efficit rerũ generationes & transmutationes. Vnde est elementum nobilissimum & maximè necessarium, sicque Salomon hic ignem inter tria cetera elementa velut Principem assignat. Verùm hæc aliena & coacta videntur.

Tertiò genuinè.

Tertiò, propriè & genuinè per spiritũ accipias aërem & ventum, quem causat sol, de quo proximè sermo præcessit. Nam vt ait Seneca li. 5. Natur. q. c. 6. *Aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aërem, & ex denso coactoq́; explicans.* Plinius lib. 2. c. 47. & sequent. *Ventos à sole non solum impelli, sed & generari docet: Sol,* inquit, *& auget & comprimit flatus. Auget exoriens occidensq́;: comprimit meridianus æstiuis temporibus, itaq́; medio diei aut noctu plerumq́; sopiuntur, qui aut nimio frigore aut æstu soluuntur, & imbribus venti sopiuntur.*

Hinc Symmac. pro *spiritu* vertit *ventum.* Sic & Tigur. Vatab. & alij. Hæc est sentẽtia S. Gregorij Thaumat. Hugonis Victor. Caiet. Ioan. Feri, Pinedæ & aliorum. Sensus est ergo, q. d. Spiritus, id est aër impulsus, siue vẽtus per omnia omnesque

mundi

mundi plagas flando discurrit, & circuit, ac re- (A) uertitur in circulos; id est ad sui principium, à quo rursum in orbem circumeat, & quasi circulum suum percurrat. Ventus, inquam, idem non numero, sed specie aut genere, q. d. Omnia in cælo, æquè ac in terra sunt circularia non stabilia; imò ipse sol, qui est quasi rex cælorum; ipse ventus qui in terra vt rex dominatur; ipsum mare & flumina, æquè ac omnes generationes terrenæ, suam habent vanitatem, putà circulationẽ, mutationem, irrequietum statum, fugam, occasum, interitum. Alij per Antithesim explicãt, q. d. In sole, ventis, fluminibus stabilis est motus & naturæ cursus: at hominum gyri, casus, cupiditates, Phantasiæ sunt instabiles & incertæ, semperq; fluctuant. Meminit aëris & venti, quia hic rerum generationi & humanæ vitæ subseruit; & perutilis est: tum ad euentilandum aërem, quiete (B) torpentem & putrescẽtem: tũ ad vapores noxios difflandos: tum ad hominis respirationem & refrigerationem, eiusque spiritus ne pigrescant acuendos & roborandos. Vnde Arist. l. 6. Histor. Anim. c. 29. & lib. 4. de Generatione anim. cap. 2. docet Aquilone forti & acri flante gigni masculos, Austro verò leni & tepido flãte gigni feminas. Denique *ventum est aëris flumen*, ait Apuleius. Aptè ergo rerum humanarum tenuitatem, incõstantiam & fluxum repræsentat.

Venti commoda.

Spiritum ergo, siue ventum hic in scenã producit Salomon, tum quia is est vna inter causas generationis rerum, earumq; varietatis, tũ quia ipse sua inuisibili tenuitate, summa celeritate, impulsu & instabilitate, clarum est symbolũ humanæ instabilitatis, inconstantiæ & infelicitatis. Si- (C) cut enim flanti Euro ab oriente illico opponit se Zephyrus flans ab Occidente; hũc verò infringit Auster flans à meridie, cui mox aduersatur Aquilo flans à Septentrione: sic pariter prosperitati illico opponit se aduersitas, virtuti inuidia, opibus inopia, gloriæ calũnia, honori dedecus. Rursum sicut subinde pestilentes sunt venti morbosique hominibus affluant, sic pariter res terrenæ homini pestem & necem non rarò afferunt, præsertim si immodicè iis vtatur.

Ventus symbolum vanitatis.

Porrò dicitur hic spiritus, id est aër & ventus, lustrare omnia, & in circulos suos reuerti; tum quia aër subtilitate sua omnia in terra & circum terram peruadit & penetrat, ac quasi lustrat, tũ quia aër cælo vicinus motu cælorũ in orbẽ rapitur, & in circulos suos æquè ac cæli reuertitur, tũ quia venti subinde sunt circulares, resq; agitant (D) in circulos, quales sunt turbines & typhones; tũ denique quia venti suum habent ordinem, qui in orbem & circulum it & redit: iam enim flat Eurus ab Oriente, mox succedit illi Auster à meridie, hunc excipit Zephyrus ab Occidente, hunc Aquilo à Septentrione, alijque plures inter hos medij & collaterales. Vnde nautæ orbem ventorum conficiunt ex 32. ventis collateralibus: describunt enim circulum, in quo ad quatuor mundi plagas quatuor ventos primarios inde flantes collocant, ac cuique adiungunt alios octo collaterales, vt vniuersim sint 36.

Venti lustrant omnia, quâ ratione. — *Secundò.* — *Tertiò.*

Tropol. Quod multi putãt esse literale, per spiritũ accipias spiritũ hominis irrequietũ, vagum & inconstantem: talis enim est phantasia, & quæ eam sequitur cupiditas hominis, vt nunc hoc cogitet & velit, nunc aliud & aliud, ac rursum ad prima quæ cogitauit & voluit redeat, itaque gyret assiduè, & in circulos suos voluatur. Ita Nyssen. graphicè hanc cordis & spiritus instabilitatem depingit S. Bernard. in Meditat. cap. 9 *Nihil*, ait, *est in me corde meo fugacius*, &c. *Et dum per diuersa requiem quærit, non inuenit, sed in labore miserũ à requie vacuum manet, sibi non concordat, à se dissonat, à se resilit; voluntates alterat, consilia mutat, ædificat noua, destruit vetera, destructa reædificat, eadem iterum atque alio & alio modo mutat & ordinat, quia vult & non vult, & numquam in eodem statu permanet. Sicut enim molendinum velociter voluitur & nihil respuit, sed quidquid imponitur molit; si autem nihil apponitur, seipsum consumit: sic cor meum semper est in motu & numquam requiescit, sed siue dormiam, siue vigilẽ, somniat & cogitat quicquid ei occurrit. Et sicut molendinum arena, si imponatur exterminat, pix inquinat, palea occupat: sic cor meũ cogitatio amara turbat, immunda maculat, vana inquietat & fatigat.* Et inferiùs post nonnulla: *Cumq; elabitur ab illis & inuoluitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet inuidia, turbat iracundia, cruciat tristitia sicq; miseris casibus submergitur omnibus vitiis; quoniam vnum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, & huc illucq; quærit vbi requiescere possit, & nihil inuenit quo ei sufficiat, donec ad ipsum redeat.*

Cor est quasi molendinum.

B. Petrus Damiani opusc. 12. c. 13. Hãc spiritus vertiginem, rotationem & circulationem simili themate describit: *Mola*, ait, *in gyro ducitur, & farina profertur: vnaquæq; autem mundo huius actio mola est, quæ dũ multas curas congerit, humanas mentes quasi per gyrũ vertit, atq; ex se quasi farinas proiicit: quia seducto cordi sẽper minutissimas cogitationes gignit*, præsertim dum spiritu ventoque vanitatis & fastus rotatur & agitatur: hic enim est turbo mentium.

Alij per ventos alternantes & sæpè cõtrarios, accipiunt contrarios rerum casus, & mutabiles, imò aduersos fortunæ flatus, contra quos hunc clypeum suggerit Boëtius l. 2. de Cõsol. Prosa 1. *Postremò æquo animo toleres oportet, quidquid intra fortunæ areã geritur, cum semel iugo eius colla submiseris: quòd si manẽdi abeundiq; scribere legem velis ei, quã tu dominã sponte elegisti, nonne iniurius fueris, & impatientia tua fortẽ exacerbabis, quã permutare non possis? Si ventis vela cõmitteres, nõ quò voluntas peteret, sed quò flatus impelleret, promoueveris; Si aruis semina crederes, feraces inter se annos sterilesq; pensares. Fortunæ regendum dedisti: Dominæ moribus oportet obtemperes. Tu verò voluentis rotæ impetum retinere conaris. At omnium mortaliũ stolidissime, si manere incipit fors esse desistit.*

OMNIA FLVMINA INTRANT IN MARE, ET MARE NON REDVNDAT.] Hebr. *Omnes torrẽtes vadunt in mare, & mare non impletur.* Septuag. *Non est impletum.* Syrus: *Omnes torrẽtes præcipitãtur in mare, & non impletur.* Arab. *Et mare non cõgregatur plenũ.* Chald. *Omnes torrentes & fontes aquarum vadunt & currũt ad mare Oceanum, quod circuit mundum.* Vel: *Cuius ambitus tãquã annulo mũdũ cõtinetur.* vt vertit Costus noster pro *torrentes* aptiùs vertit *flumina*, quia ex torretibus concurrentibus nascũtur flumina quæ in mare decurrunt, cũ torrentes terra bibula sorbeantur, vel siccentur antequam ad mare perueniant. Ecclesiasten secutus Ecclesiasticus c. 40. 11. *Omnia*, inquit, *quæ de terra sunt in terrã cõuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.* Sicut dixi de sole & vento, quòd gyrent semper & in suos orbes recurrãt: Sic hîc ait de torrenti- VERS. 7.

bus,& inde nascentibus fluminibus, quod omnia decurrant in mare, indeq; recurrãt ad fluminum origines, vt hisce exemplis vanitatẽ, decursum & circulationẽ vitæ humanæ, omniumq; rerũ terrestriũ repræsentet. Vnde S.Hier. *Hebræi*, inquit, *sub torrentium & maris nomine, per metaphorã de hominibus significari arbitrantur, quod in terram de qua sumpti sunt redeant, & torrentes vocentur nõ flumina, eò quòd citò intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.* Hinc S. Greg. Thaumat. paraphrasticè vertit: *Res autẽ ipsæ rectè cõparantur fluxui torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt.* Eadem similitudine vsa Thecuitis 2. Reg. 14. 14. *Omnes*, inquit, *morimur, & quasi aquæ dilabimur in terrã, quæ non reuertuntur.* B. Alcuinus Flaccus disp. cum Pipino Caroli magni filio:

Maris Epitheta.

Quid, inquit, *est mare? audaciæ via, limes terræ, diuisor regionum, hospitium fluuiorum fons imbrium, refugium in periculu, gratia in voluptatibus. Quid sunt flumina? Cursus indefiiens, refectio solis, irrigatio terræ.*

Porrò mare ex tot fluminibus influẽtibus nõ impletur, nõ crescit, non redũdat, vt super littora sese effũdat terrásue superstagnet, sed velut gurges insatiabilis omnia surbet, & ad sẽper sorbendũ hiat: hinc Pontũ dici putãt παρὰ τὸ πίνειν, quòd aquas semper potet. Causã dat Arist. 2. Meteor. c. 2. quòd aquæ ex mari vi solis educãtur, & vel siccentur, vel in vapores & nubes vertãtur; quodq; mare sit vastissimũ, vt flumina eius respectu sint instar paucarũ guttarũ. Causam aliã dabit Ecclesiastes v. seq. Hinc Prouerbia: Aquam in mare deferre, ligna in syluam, vlulas Athenas, in Ægyptum frumentũ, crocum in Ciliciam; quæ dicũtur in eos, qui operãtur inutilia & superflua.

Mare prima est cupiditas insatiabilis.

C Tropol. Mare insatiabile notat insatiabilem cupiditatem hominis, quæ semper voluptates bibit & tamen semper sitit, iuxta illud quòd subdit Salomon v. 8. *Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.* Ita Nyssen. Vnde S. Ambr. lib. de Tob. c. 13. Docet mare insatiabile esse cor auari: *Omnes*, inquit, *torrentes vadunt in mare, & mare non adimpletur. Mare istud fœnerator est omnium patrimonia tãquam fluctus absorbet, & ipse nescit expleri. Mari tamen plerique vtuntur ad quæstum, fœneratore nemo vtitur nisi ad dispendium. Ille multorum commodum est, hic vniuersorum naufragium.*

Secũda mors & infernum.

Simili modo gula, luxuria, ambitio est mare quod omnia sorbet: gulosus enim & luxuriosus, æquè ac superbus, est helluo patrimoniorum, & gurges opum, rerumque omnium.

D Symbolicè Rabbini in *Midras cohelet*, id est Expos. Ecclesiastæ sic exponunt, q. d. *Flumina intrant in mare, & mare nõ redundat*, id est, Omnes mortui tendunt in infernũ, & infernus nũquã impletur, nec redũdat, iuxta illud Prouerb. 30. 15. *Tria sunt insaturabilia, &c. Infernus, & os vuluæ & terra quæ nõ satiatur aqua.* Ita Galatin. lib. 6. de Arcanis fidei, c. 7. Simili modo mare typus est mortis & sepulchri: ad vtrũq; enim homines omnes seu flumina decurrũt, imò velut torrẽtes celerrimè rapiũtur. Vide 1. Reg. 14. 14. Audi S. Aug. in Ps. 109. ad illud: *De torrẽte in via bibet. Sicut torrens*, inquit, *pluuialibus aquis colligitur, redundat, perstrepit, currit, & currendo decurrit, id est cursũ finit: sic est omnis iste cursus mortalitatis; nascuntur homines, moriuntur, alijs morientibus alij nascuntur, succedunt, accedunt decedũt, nec manebunt. Quid hic tenetur? quid non decurrit? quid nõ quasi de pluuia collectũ it in abyssum? Quomodo enim*

A *fluuius repentè collectus de pluuia, de guttis imbrium, it in mare, nec apparet, quia nec apparebat antequam de pluuia colligeretur: sic hoc genus humanum de occulto colligitur, & profluit in mortem. Rursus in occultum vergit, medium hoc sonat & transit. De hoc torrente bibit Christus, hoc est natus est, moriturus.*

3. Amaritudo voluptatis.

Rursum Richard. Victor. tract. 1. de Statu inter homines c. 10. *Omnia flumina*, ait, *in mare feruntur, & omnis aqua dulcis in amaram mutatur; quia oblectamentum in fastidium vertitur, & omnis delectatio carnis in amaritudine terminatur*, iuxta illud: *Extrema gaudij luctus occupat.*

Denique audi M. Antoninũ Imp. cognomẽto Philosophum, l. 4. de Vita sua: *Æuum*, inquit, *fluctus quidam est rapidus earum quæ fiunt rerum, simul enim vnumquodq; & apparet & præterit, & aliud subsequitur, mox item aliud succedet. Omne quod nobis ac-*

B *cidit ita consuetum est & notum, vt rosa vere, fructus æstate. Eadem est ratio morbi, mortis, calumniæ, insidiarum, omniumq; eorum quæ stultis vel gaudium, vel tristitiam afferunt.* Et post nonnulla. *Dictum Heracliti semper est memoriã tenendum: Terræ mortem scilicet, esse aquam, aquæ aërem, aëris ignem, idq; vicissim.* Et pluribus interiectis: *Collige etiam quos tu ipse nosti vnum post alium, cuius funus ipse curasses, mortuos, & quod heri fuit piscis, cras erit salsamentum, aut cinis. Momentaneum itaque tempus à natura esse constitutũ considerandum est, æquoq; animo è vita abeundum: perinde ac si oliua maturitatem consecuta decidat, arborẽ quæ ipsam tulit ac genuit collaudet, & gratias agat. Similis esse debes promontorij, ad quod assiduè fluctus alliduntur; ipsum autem persistit, vtcumque vndæ æstuãtes circumferantur.* Vnde concludit: *Proinde quoties in-*

C *ciderit quicquam, quòd ad dolorem te prouocet, recordare huius præcepti: non illud infortunium esse appellandum, sed felicitati tribuendũ, quod id fortiter feras.* Idẽ l. 9. *Iam nos omnes terra occultabit: post ipsa quoq; mutabitur, & res deinde aliæ item in infinitum mutabuntur. Enimuerò qui fluctus mutationum & motuum cõsiderabit, earumq; celeritatem, is omnia mortalia contẽnet. Torrẽtis instar causa vniuersi rapit omnia. Ad locũ vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterùm fluant.*

Duplex versio.

Pro *vnde exeunt* Hebr. est שְׁהוֹלְכִים *Scebolechim*, id est, *quò vadunt, quò*, id est ad quem locũ, vel ex quo loco. Vnde duplex hic est versio & duplex sensus: prior, vt significetur terminus ad quem tendunt flumina: posterior, vt significetur terminus à quo ipsa exeunt & prodeunt.

Prima.

Priorem secuti Septuag vertunt: *Ad locum quò torrentes eunt, illuc ipsi reuertuntur ad eundem*; vel vt

D habet versio Veneta: *Ad locum*, inquam, *maris pergunt flumina, vt iterum redeant & fluant.* Et Syrus: *Ad locum quò abeunt torrentes, ibi reuertuntur ad abeundum.* Et Arabicus *Ad locum ad quem vadunt torrentes, ad ipsum reuertitur spiritus eorum: Vadunt enim.* Sic & Pagnin. Tigur. & alij.

Posteriorem secutus est noster vertens: *Ad locum vnde exeunt flumina.* S. Hieron. in Comment. ex Symmacho: *Ad locum de quo torrentes exeunt, illuc ipsi reuertuntur vt introeant.* Chald. *Quasi ad locũ enim ad quem torrentes vadunt & decurrunt, inde reuertuntur, & defluunt per cataractas abyssi*; Vel vt vertit Costus: *Cumq; per cuniculos & abyssi commata, quo ex loco defluxerunt fluuij eodem ferantur, Oceanus ipse nullo completur modo.*

Prioris versionis hic est sensus, q. d. Flumina continuo cursu ad mare feruntur, in illudq; sese effundunt, quo fit vt iterum iterumque semper fluant:

fluant: continuò enim nouæ affluunt aquæ, quæ in mare defluũt: ficubi enim inhiberetur eorum fluxus in mare, sisterent, & alias affluere prohiberent; vtpote suum locum & alueum occupantes & implentes. Vnde ex Hebræo sic vertunt nonnulli: *Ad locum quo torrentes vadunt, illuc ipsi conuertuntur ad eundem*, q.d. flumina defluendo continenter sequuntur suos alueos & lectos, atque illum, per quem semel cursum inchoarunt, constanter retinent, nec mutant vnquam, quod sanè mirum est.

Posterioris hunc sensum assignat Titelm. & alij nonnulli, vt cum priori coincidat, q.d. *Ad locum vnde exeũt flumina*, id est, ad suas scaturigines & exordia, *reuertuntur*, id est rursus affluunt nouæ fluminum aquæ, vt iterum fluant; quasi assignet causam perennitatis fluminum, hanc scilicet, quòd defluentibus eorum aquis nouæ ex montibus affluant, quæ per scaturigines rursus emanent, & decurrant in mare.

Verùm hic sensus frigidior videtur & coactior; Hoc enim propriè non est reuerti flumina ad locum vnde exeunt. Adde videri tautologiã: idem enim est dicere, perenniter fluunt fontes & flumina, quod, defluentibus fluminum aquis aliæ continuò affluunt: perennis enim fluxus non est aliud, quàm priorũ aquarum effluxus, & nouarum affluxus. Insuper iuxta hunc sensum non exponitur, nec datur ratio, cur mare ex tot fluminũ influxu non redundet, quod sanè difficile est & stupendum.

Genuinus secundus sensus.

Aptiùs ergo magisque connexè, profundè & neruosè sic exponas, vt hic det causam non solũ perẽnitatis fontium & fluminum, sed & cur mare ex tot tantisq; in se influentibus non redũdet: hoc enim magis admirabile est, quàm perẽnitas fluminum. Causa hæc est, quòd flumina in mare decurrentia rursum ex eo reuertantur, & recurrant ad sua principia vnde exierunt, vt iterum fluant, reuertantur, inquam, per æqualitatem, scilicet non in se eadem numero, sed in sui simili, siue eadem specie; aqua enim fluminis quæ ingreditur mare, non egreditur eadem numero, sed alia illi similis, putà aqua maris, quæ vicina est terræ & abysso. Sic enim per aliam partem exoneratur mare, ac rursum implentur fluminũ fontes, vt iugiter emanent aquas ac perennent. Hunc esse sensum liquet primò, ex τῷ *reuertuntur*. Secundò, quia hęc est adæquata causa, cur mare ex tam numerosis amplisque fluminibus, quæ mare, imò plura maria efficerent, in se ingredientibus non redundet; quia scilicet tantum ex mare deorsum affluit, quantum sursum influit. Tertiò, quia Ecclesiastes hic ostendit vanitatem rerũ humanarum ex earum circulatione & gyro, quod semper gyrent & in orbem eant. Hanc autem circulationem probat ex sole, cælis, elementis, scilicet quòd sol & cæli in orbem gyrentur; quod aër & ventus in suos circulos reuertantur; quòd generationes hominum, animalium & plantarum ex terra nascantur & in terram redeant, vt ex ea rursum prodeant & germinent. Ergo cùm ad eandem circulationem probandam proferat flumina, eaque dicat reuerti ad sua principia, necessum est, vt id propriè intelligat, scilicet id fieri per circulationem, qua aquæ ex mari ad fluminum fontes remittantur. Sic enim sol, cæli & venti ad sua principia suosque ortus

Resp. Primò. Secundò. Tertiò.

A redeunt. Denique ita hanc reuersionem explicat S. Hieron. huius nostræ versionis auctor. S. Basilius, Theod. & alij plurimi mox citandi.

Breuiter sed neruosè S. August. li. 3. de Trinit. c. 6. *continuo*, ait *quasi fluuio labentium rerum ex occulto in promptum, ex prompto in occultum fit vbique circulatio.* Eleganter Ouidius lib. 15. Metam.

Cuncta fluunt, omnisq; vagans formatur imago.
Ipsa quoque assiduo labuntur tempora motu.
Non secus ac flumen, neque enim consistere flumen,
Nec leuis hora potest, sed vt vnda impellitur vnda,
Vrgeturq; eadem veniens, vrgetq; priorem.

Eadẽ similitudine vtitur 3. de Arte. Egregiè Basil. de Fame & siccit. *Fluunt*, inquit, *tempora nec moratorem expectant, festinat dies, ignauum & cessatorem prætereuntes, & quemadmodum fieri non potest, vt decursum fluuij sistas, ac aquæ eius ad necessaria vti possis,* B *nisi in primo occursu, & vbi sese obiicit haurias; ita neq; tẽpus necessariis circuitibus impulsum cohibere queas, aut iam elapsum ad caput reuocare, aut vsum illius habere, nisi quis cum se offert arripiat*, Hæc Basil.

Tropol. homo est quasi fluuius assiduè defluẽs in mortẽ, & per eam refluat ad Deum immortalẽ, qui solus habet esse stabile, constans & æternum. Audi Eusebium l. 11. Præpar. c. 7. *Cum enim omnia sensibilia in fluxu sint, cõtinue fiunt atque corrũpuntur, nec eadem vnquã permanere possunt. Fluuium autem eundem bis intrare, secũdum Heraclitum impossibile est. Quare nec mortalem substantiam si iterato cõsideres, eadem habitu esse dices, sed mirabili cõmutationis velocitate modò dissipatur, modò cõtrahitur.* Ex quo infert: *Ridiculosi ergo sumus homines, vnam timentes mortẽ, qui multoties iam mortui sumus, & sæpè morimur*, &c. C *Corrũpitur enim iuuenis in virũ, vir in senẽ, puer in iuuenem, infans in puerum. & qui heri fuit in eũ qui est hodie; quiq; hodie est, in crastinum: manet autem nullus idem. Nullus est idem: sed in vno momento circa phantasmata, circa vnã & cõmunem materiam influẽtẽ ad refluẽtem omni momento cõmutatur. Quomodo enim si sumus iidem, aliis numquam antea gaudemus? Alia modò amamus atq; odimus, alia laudamus atq; vituperamus, aliis verbis vtimur, aliis passionibus mouemur non eandẽ figurã, non eandẽ de rebus sententiã habentes? Non enim possibile est sine cõmutatione alius nunc, quã antea cõmoueri; nec qui alias atque alias mutatur, idẽ profectò est. Quod si idem non est, nec est, sed fluit continua mutatione: sensus autem ignorantia ipsius entis fallitur, & esse putat quod non est: quis igitur verè est? quod æternũ est, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tẽpore mutatur.* Et c. 6. Platonis ænigma D proponit: *Plato quoq; dicit, quid est quod semper est, & ortum non habet? & quid quod semper fit est autem nũquam?* Ac respõdet prius esse Deum, qui semper est, & numquam est ortus; posterius esse creaturã & corpus, quod semper fit, & nũquam est in statu suo consistens & stabile, sed continuò mutatur fluit & defluit. Idipsum apposito ceti marini & piscatoris Apol. choro Parabol. stip. ato. illustrat Cyrill. l. 1. Apol. mor. c. 8. cuius titulus: *Tua spei anchoram in bonis perpetuis tantum fige. Super maris vndam*, inquit, *cetus grandissimus in insulam eleuatus, cũ terra aridæ speciem mẽtiretur; piscator raticula fluctuãs, terra cupidus in portum sophisticũ hunc peruenit, moxq; ibi descendens paruam leuata pullicula manu, ex petra & ferro genito rogo, sibi pius, cœpit fouere corpusculum algore rigidum, labore fessum & esurie desiccatum. Verum cùm ignis acuta caliditas insensibili piscis trãsacta pinguedine, tandẽ in carnem sensibilẽ ardoris sensus descen-*

Homo est fluuius.

Æternis incumbe non fluxis.

disset: statim pisce commoto, terremotum existimans nauta stupidus, relictis omnibus cucurrit ad ratem. Sic inde veritate comperta tutus de nauicula, lamentabiliter ceto dixit, vt quid ostensa ingenti mole, & stabilitate lethaliter simulata, & tuae picta mentiebaris te portum? Ni certè natabile lignum statim profugo subuenisset, in te confidentem me raptum subitò non minùs, quàm naufragium submersisses. Cui piscis respondit: Tu autem, quare ad quiescendum super rem mutabilem descendisti? At ille: Certè quia tellus esse, non animal videbaris. Tunc alter: Numquid omne quod videtur existit? an ignoras, quod plura in sola sui apparentia, & non in veritate fundantur? Nam sophista videtur Philosophus, & hypocrita sanctus. Ex quibus hoc Epymithium, Apologi finem & fructum declarans colligit: *Propter hoc charissime, tu qui maris incola periculosis versaris in fluctibus, & perniciei castris vndiq; obsessus, in ligno perfragili circumdaris, quo in necessitate confugias, cui te credas, ac vbi stabilius confidas prius ruminante diligentia videas, & clara prudentiæ circumspectione attendas. Nam si ex toto semel erraueris, praeuentus morte, correctionis tibi postmodum nullus locus erit. Si ergo tutum stabilitate perpetua portum quærens, hunc meliorem, & bonis melioribus optimum prudenter eligas. vbi confidentiâ securâ quiescas. Nonne sapiens architectus in terra stabili fodiendo, quærit fundamentum stabilius? Et nauis peruigil gubernator, antequam suam anchoram accommodet, scrutator abyssi, plumbata cordula quærit tutissimum fundamentum? stultus enim est, qui super rem instabilem fabricat; & omnino amens, qui rebus mollibus se ab iisdem stabiliendum commendat. Vade igitur & hinc disce nequaquam in perituris confidere, sed in æternis de cetero tuæ spei anchoram tantùm fige. Quibus edoctus nauta consolatus discessit.*

Qua ratione flumina redeant ad suas Origines.

Quæres primò, qua ratione flumina ex mari reuertuntur ad suas origines?

Resp. Primò.

Respōdeo primò. quòd ex mari quotidie plurimi vapores vi solis educuntur, qui in aëre elati ibiq; vi frigoris in nubes densati & in aquas resoluti, decurrunt in flumina, eaque implent, vt iterum fluant. Ita Olympiod. Procop. Rupertus, Isidor. Caietan. Vatabl. & alij: vnde pro *flumina* Hebr. est *torrētes*; hi enim propriè fiunt ex pluuiis vel niuibus in aquam resolutis, & sic mare non redundat, quia magna pars maris euaporatur; tantum enim, inquiunt, ex mari abit in vapores, quantum fluminum in illud intrat. Verùm hoc remotum est & minus proprium.

Secundò.

Secundò propriè & proximè quia flumina in mare influentia, ex illo per subterraneos meatus & venas sensim redeunt ad sui origines. Modū, quo id fit mox explicabo. Hunc esse sensum liquet clarè ex S. Hieron. in Comment. qui vulgatam suam versionem ita interpretatur, vti ex S. Basil. homil. 4. Hexam. Theodor. serm. 2. de Prouidentia, imò & Plato in Phædone, ac Seneca lib. 3. Natur. q. c. 15.

Audi singulos. S. Hiero. *Putant quidam*, inquit, *aquas dulces, quæ in mare fluūt, vel ardente desuper sole cōsumi, vel salsugini maris esse pabula. Ecclesiastes autem noster, & ipsarum aquarū conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, & matrice abysso in sua semper ebullire principia.* S. Basilius asserit Dei nutu, aquas ex mari ad montium apices conscendere: *Aquæ*, inquit, *infra delabendi propensione defluūt remorarturæ, donec in suam amplitudinem effunderētur, vbi tamquā compedibus astrictæ non amplius diffusæ, nec decurrenti alluuie exundantes, sed subter mare fluitantes, per angustas fistulas in sublime subuectæ, ab agitante spiritu in altum impulsæ, superficie terræ vi disrupta erūpunt & emicāt, deponuntq; per transcolationem salsorem & amarorem, & potulentæ euadunt.* Theodoretus: *Aquæ naturā ne arbitreris sua sponte in altum scandere; sed Dei verbo obedientem summos montium vertices occupare. Creatori autem facillimum est factu, aquarum naturam non modo in montium vertices, sed in medium quoq; aërem subuehere, & amaram dulcedine condere, &c. eamq; cuius naturalis motus deorsum fertur, sursum currentem ostēdere.* Plato in suo Phædone Mosis, siue sacræ paginæ oraculi sententiā sequitur, vt in plurimis, inquiens: *Fontes ex ingenti illo Barathro, quod intra terram est partim per patentes quosdā poros, partim per terræ soliditatem excolatos sic iterum redundant, vt quantum vna pars confluat, tantum altera fluat.* Seneca ab eodem idem recēset: *Quidam iudicant terram quicquid aquarum emiserit, rursus accipere & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, nō in suam vertunt, sed protinus reddūt. Occulto enim itinere subit terras secreto reuertitur, colaturq; transitu mare, quod per multiplices anfractus terrarū verberatum amaritudinem ponit, & prauitatē saporis in tanta soli varietatem exuit, & in sinceram aquam transit.* Adde Rupertum & Hugonē Victor. Rupertus: *Terræ fundator*, inquit, *abyssum dispulit, & competens aquarum subsidium per intimas eius venas largè diffudit; terra trahens aquas in omnes venas, copiosam sugit abyssi mammam.* Hugo Victor. super id Genes. 2. *Fons ascendebat è terra*, &c. *Fons iste*, ait, *potest intelligi abyssus, scilicet matrix omnium aquarum, ex qua omnes fontes aquarum, & fluminum egrediuntur.* Plures mox citabo.

Quæ causa perennitatis fontium?

Quæres secundò, quæ sit origo & causa fontium & fluminum, ac perennitatis eorum; cur scilicet iugiter emanent aquas? Resp. varias à variis dari origines, & causas.

Prima sententia Arist. esse iuges vapores.

Primò, Aristot. 1. Meteor. c. 13. cum suis asseclis censet fontes & flumina oriri ex aëre & vapore, vi frigoris in aquā resolutis. Hinc in Alpibus aliisq; montibus oriuntur pleraque flumina, quia circa montes & rupes multi coëunt vapores, qui vi frigoris densantur, & in aquā resoluti defluunt in valles, ibique coëuntes torrentes & flumina efficiunt, vti oculis meis conspexi dum Alpes pertransirem.

Romæ insignis quidam Mathematicus è Societate nostra mihi asseuerauit, se perscrutatum esse Alpes ac Salinas Alpium, atque in earū summitate vidisse cauernas ingentes in rupibus, easque rimis plurimis interiectas, vt per eas aër copiosus ingredi posset, in quibus vapor & aër calefactus, rupium & saxorum deinde frigore cōdensatus, & resolutus in aquam defluebat, & riuum perennem efficiebat, quo liquabatur sal, quod internè ex eadem rupe effodiebatur. Cōtinuò enim aër aëri ad impediendū vacuū succedebat, isque illico in aquam resoluebatur, sicut videmus in hyeme columnas, marmora & parietes in templis continuò sudare, & guttas stillare, vtiq; ex aëre in aquā resoluto. Accedit quod circa cacumina montiū perpetui sint vapores, qui ad illa se colligūt & quasi colligāt, hiq; rotulēti à rupe illico in aquam resoluūtur, qui ex variis locis in vnū cōfluentes riuum, ac tandē torrentem, mox plurium influxu adaucti fluuium efficiunt.

Secunda esse statas niues & pluuias.

Secunda fluminū causa, sunt pluuiæ & niues:

Pluuiæ

Pluuiæ enim in hyeme crebræ & copiosæ magnam aquarum vim depluunt, quæ in cauernis montium amplis & multis collecta, per angustos meatus & angusta fontium orificia lenium effluit itaque continuationem fluminibus affert. Niues verò in Alpibus perpetuo solis calore per diem liquatæ, magnam aquarum vim fluminibus afferunt, adeò vt viri sapientes, inter quos fuit noster P. Leon. Lessius, censeant, præcipuam fluminum causam esse hanc niuium continuam & ordinatam liquationem. Ingens enim & immanis vis niuium est in Alpibus, qui in longum latumque per plura centena milliaria extendūtur (Sanè ego cum sociis equitando per Alpes iuxta Tridentum, vix per decem dies eas per latum secare & transgredi potui, cùm quotidie conficerem 30. circiter milliaria) quare niues per noctem decidentes in Alpes, per diem vi solis liquatæ, continuos torrentes, & hi confluentes continua flumina efficiunt. Argumento est, quod dū sub hyemem ingentes sunt pluuiæ, flumina excrescunt in duplum vel triplum, imò exundant, & latè circumcirca restagnant, vt Romæ experimur in exūdatione Tiberis. Idem fit dum liquantur niues Alpium in Martio: tunc enim Mosa, Rhenus, Onus, Mænus, Athesis ceterique fluuij, qui in Alpibus nascuntur, mirificè intumescunt & sæpe exundant: quare in hyeme crescunt in duplum, in æstate decrescunt in duplū. Alpibus consimiles sunt Apennini, Taurus, Olympus, Ardenna aliique montes plurimi & vastissimi.

Verùm hæc non videntur sufficere ad perennitatem tot tantorumque fluminum, quorum aliqui vastissimi sunt, & in latū ad viginti & plura milliaria extendūtur, (qualis est fluuius quem Argenteum vocant in India) vt videantur non tam esse flumina, quàm maria. Nulli enim vapores, nullæ niues & pluuiæ ad perennem eorum cursum, tam amplum & vastum sufficere videntur; præsertim quia pluuiæ per æstatem taræ sunt & modicæ. Adde plures fontes & flumina oriri in cacumine montium altissimorum, quibus nulli adiacent montes altiores, vbi tantæ cauitates & receptacula niuium & pluuiarum esse nequeunt: alios verò oriri in imo vallium, vbi nulli sunt montes vicini, nullæ niues, nullæ cauernæ aquarum pluuialium, idque tanta aquarū copia, vt statim sint nauigabiles. Hinc & putei multi sunt profundissimi, in quorū fundo ex imis terræ venis scatuiunt aquæ viuæ, quæ perennem puteis suggerunt aquam. Denique Script. hoc loco & Genes. 1. 9. & alibi aliam magis vniuersalem, magisque adæquatam fontium & fluminū causam assignare videtur.

Tertia, est mare. Tertia causa ergo plena & adæquata est hæc: matrix fontium, fluminum, aliarumque aquarū est mare. Quod vt intelligatur notādum est primò, Deum prima die creationis aquæ & mundi, aut potius die tertia, qua secreuit aquas à terra, produxisse sub terra ingentes quasdam voragines siue receptacula aquarum, quæ Script. abyssum, Philosophi barathrum vocant, noster interpres Deuter. 33. 13. vocat abyssum subiacentem, vbi Hebr. est *Abyssus cubans inferior*.

Aqua terra immissa quatuor de causis. Primò. Fecit autem id Deus hoc vsu & fine, primò, vt immensam vim aquarum quæ initio mundi terram operiebat, partim in illa reconderet, partim in ipsis maris alueis collocaret, quos tunc temporis etiam fecit, & è terra excauauit, sed non tantos nec tam profundos, vt soli illi omnem istam aquarum vim & molem caperent. alueum enim maris multis in locis valdè modicum, parumque profundum experiuntur nautæ. Secundò id fecit, ait Philo. libr. de Opificio mundi, vt terram, ne siccitate fatisceret, humore aquæ rigaret, contineret & coagularet. *Secundò.* Tertiò, vt ex terra aqueo humore perfusa, metalla & lapides coalescerent. Quartò ad plantarum, herbarum & stirpium, item fluminum, fontium, omnisque aquæ tam fontanæ quàm putealis productionem. Lege S. Basil. homil. 4. Hexam. S. Ambros. lib. 2. & 3. Theodor. serm. 2. de Prouidentia, ac Senecam libr. 4. de Beneficiis c. 5. & 6. *Tertiò. Quartò.*

B Notandum Secundò, sicut terra est mater viuentium & mixtorum terrestrium, sic mare est mater aquatilium, putà tot generis piscium, ostreorum, concharum, &c. Igitur sicut in matris & cuiuslibet hominis corpore magna sanguinis copia est in hepate & corde, atque inde per plurimas venas in singula membra totumque corpus dispergitur: simili planè modo, ait Seneca libr. 3. Natur. q. cap. 15. ingentes illæ ciuitates, siue voragines sub terra aquis refertæ, sunt terræ quasi hepar, ex quibus aquæ per occultos meatus & cuniculos quasi per venas, per omnes terræ partes, totumque orbem dispergunt, ac certis locis in fontes & flumina, vel in genesi mundi vel posterioribus sæculis factā viā erumpunt. Hoc enim est opus prouidentiæ Dei, qui C ad terræ vsus iam dictos, vbique gentium certis locis fontes & flumina immiscuit & inspersit, perinde ac iisdem ventos statis locis & temporibus impertiit & distribuit. Hinc illæ phrases: *Terra suis habet venas: vena aquarum viuentium vena sulphuris, argenti viui, auri, aurichalci*, &c. Terra enim est quasi animal quoddam quatuor humoribus aptè distributis constans, sicut vicissim homo est instar terræ, adeoque microcosmus. Ita Seneca lib. 3. Natur. quæst. c. 15. & Plutar. in vita Pauli Æmilij. *Aqua est quasi sanguis terræ.*

Igitur asserto matricem aquarum esse abyssum, id est mare tum patens & publicum; tum latens & reconditum in cauernis, specubus, venisque terræ. Hæc enim est abyssus initio mundi à Deo condita, quam primitus aqua primogenia, ideoque dulci, impleuit Deus, quæ effluente per varias cauernas & venas versus origines fluminum, eius loco aqua è mari subintrauit, & continuo subintrat: atque hac ratione semper ex abysso hac, siue barathro fluminibus & fontibus aqua subministratur. Hinc omnia maria, adeoque mare Caspium, quod terra interiacens à reliquo mari dispescuit, per subterraneos meatus Oceano iungi, illique ceu matrici cohærere Geographi, vt Plinius, Strabo, Dion. Mela, non dubiis indiciis deprehenderunt; præsertim ex eo, quòd plura ingentia flumina in illud influant, ipsum tamen cùm sit modicum non redundet, quia scilicet eadem per subterraneos meatus ex illo in Oceanum defluunt: Oceanus ergò est matrix omnium fluminum & fontium, id est omnium aquarum viuarū & fluentium. *Origo fluminum est Abyssus.* D

Id ita esse probatur primo, quia hic est planus *Prob. Primò.*

Tropol. Tropol. licèt sol splendidissimum sit mundi astrum, *cæli oculus, temporum rector, siderum Dux, vitæ dator, animantium pater*, vt ait S. Nazian. orat. 2. de Theol. & *expressa diuinæ bonitatis imago*, vt ait S. Dion. c. 4. de Diuin. nomin. tamen ille ipse vanitatis quoque est speculum & exemplũ. *Sol vanitatis speculum.* *Primò.* Primò, quia instabilis est semperque rotatur, oritur & occidit, idque quotidie & celerrimè: nam quotidie totam terram circumit, quare ad viuũ repræsentat breuitatem, ortum, occasum & interitum vitæ humanæ: sol enim continuo & velocissimo suo motu describit, definit & numerat horas, dies, menses & annos vitæ nostræ. Ita S. Hieron. Nyssen. Olympiod. & alij.

Secundò. Secundò, sol inconstantissimus est, dum singulis momentis locum & regionem mutat, ac vicissim singula Zodiaci signa percurrit; quare inconstantiæ humanæ est symbolum ac nominatim repræsentat inconstantiam & circumrotationem concupiscentiæ, vt habet textus Græcus Sapien. 4. 12. Ita R. Haccados apud Galatin. *Quamuis sol*, inquit, *cælestesque orbes irrequietis motionibus super suos axes voluantur, nihil noui, nihil perfectionis comparant; non aliter sanè qui ad suas appetitiones habenas laxant, & iisdem veluti versatilibus suarum concupiscentiarum axibus circumrotantur, nihil commodi boniue nanciscuntur. Naturæ itaque appetitionibus & animi motionibus inseruire, inutilis prorsus vanitas est.*

Tertiò. Tertiò, sol subinde altissimè eleuatur, ac in meridie coruscus refulget, sed illicò descẽdit, lucẽque & splendorẽ nobis minuit, eumque planè in occasu perdit: Sic pariter homo, subinde ad altos bonorum gradus, celebritatem & gloriam attollitur; sed mox vertente rota fortunæ deprimitur, ac sæpè in vita, semper in morte omne eius decus perit & occidit. Ita Nyss. Disce ergo à sole modestiam, ac *in die bonorum memor esto malorum, & memento paupertatis in tempore abundantiæ*, vt monet Eccl. ca. 18. 25. sol enim vesperè tenebras patitur, imò abscedens eas inducit. Nam vt ait Plinius lib. 2. c. 10. liquet, *non aliud esse noctem, quàm terræ vmbram.* Vmbra autem & tenebræ obscuritatis, & aduersitatis sunt typus. Rursum sol interiectu lunæ patitur eclipsin, quæ defectus & felicitatis humanæ est typus. Denique Plin. lib. 2. cap. 12. *Quis*, ait, *cernens statos siderum labores, non suæ necessitati mortalis genitus ignoscat.*

Quartò. Quartò, sol, licèt multis beneficus, aliis tamen est maleficus, qui nimio calore arefacit & exurit, quocirca sol, quo *exorto æstuauerunt, & aruerunt* bona Dei semina & virtutum germina, est diabolus eiusque tentationes, vti exponit Christus Marc. 4. v. 6. 15. & 17. ac ibidem S. Chrys. & Nazianz. orat. 1.

Quintò. Quintò, in Hebr. repetitur *vau* conuersiuum, id est, quod præterita vertit in futura. Vnde sic ex Hebræo ad verbũ cum Pagnin. vertas: *Et orietur sol, & ingredietur, siue occidet sol*, vbi, *vau* auxesim habet, & significat solem totum esse in eũdo & redeundo, idque continuè & constanter (futurum enim Hebræis significat continuationem & constantiam.) Rursum pro *reuertitur* Hebr. est *anhelat*, quæ omnia symbolicè significant hominem suis cupiditatibus abreptum, totum in ea ferri, præteritorum & futurorum oblitum: iis enim ardens, incitatissimo in eas cursu rapitur velut æstuans & anhelus. Hinc vulgus putat solem à bobus trahi, qui vesperi fessi & anheli, in occasu solem secum ad stabulum ducant, vt ibi simul quiescant vti refert Plin. lib. 2. c. 98. & Seneca lib. 3. Natur. quæst. c. 26. *Fabula de solis occasu.* Poëtæ verò fabulantur solem vesperè anhelum in mare se immergere, vt eo refocilletur & refrigeretur, teste Strabone lib. 1. Hinc illud Catulli lib. 2. *Solis anhelantes abluit amnis equos.* Et illud Virg. 12. Æneid.

Orta dies, cùm primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant.

Et illud Boëtij lib. 3. de Consol.

Cadit Hesperias Phœbus in vndas,
Sed secreto tramite rursus,
Currum solitos vertit ad ortus.

Verumenim verò idem sol homini magis veritatis veræque virtutis, quàm vanitatis & vitij est scena & exemplum. *Sol typus veritatis & virtutis.* *Primò.* Primò, quia cælestis, docet hominem cælestia cogitare & amare. *Secundò.* Secundò, quia sua luce docet eũ opera lucis, id est, virtutis operari. Ephes. 5. v. 8. *Tertiò.* Tertiò, quia ingenti sua velocitate, eaque continua & eiusdem semper tenoris, docet hominẽ ad labores debere esse impigrum & infatigabilem, vt in iis eodẽ semper tenore perduret. *Quartò.* Quartò, quia suo calore, quo omnia viuificat, docet hominem charitatẽ & zelum, quo spiritu apostolico præditus omnes ad Dei amorem inflammet. *Quintò.* Quintò, ab occasu rediens ad locum suum, id est orientem *scoeph*, id est, anhelat, hoc est summa auiditate, cõcitatione rapidissima, & ardentissimo desiderio fertur, & rapitur, anhelitu velut attracto eorum more, qui aliquò celerrimè contẽdunt, aut citum alicuius operis finem consequi volunt. Hic solis anhelitus docet hominẽ labore fessum vires animumque meditatione & oratione, qua gratiã Dei attrahimus, innouare, vt per innouationẽ spiritus acuat desideria pia, nouaque opera continuè nouo animo, nouo feruore & ardore ordiatur. Vt mysticus ergo sol numquã Zodiacum, id est institutũ tuum exeas, & per illum discurrens, omnes vitæ exemplo illuminare contendas. Iam te per orationis exercitationes, supra res corruptui obnoxias effer. Iã per honestas actiones te proximis subiice; sed postquam per aliquod tempus laboraueris, ad locum tuum, id est ad quietem propriæ inspectionis & emẽdationis reuertere. Dic animæ tuæ singulis mensibus: *Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Psalm. 14. 7. Vbi nota orientem vocari, *locum suum*, quia solis proprium, siue quia in oriente à Deo creatus est sol, vt vult Seuerianus siue quia in Oriente oritur & quasi nascitur. Locus enim natiuitatis vocatur suus & proprius. Orientem ergo vocat quasi solis & diei incunabula: siue quia sol ab Oriente declinans & occidens semper Oriẽtem repetit, ibique renascitur: siue quia in Oriente primo se videndum exhibet, nobisque apparet pulcherrimus, scilicet roseus, auricomus & flammeus. Huc facit illud Psalm. 18. quod paulò antè citaui: *Exultauit vt gigas ad currendam viam*, quod ad literam de sole dicitur; Alleg. de Christo & Apostolis. Vnde S. Gregor. Nazian. orat. quæ est in laudẽ S. Basil. eum soli cõparans: *Laudatur*, inquit, *apud Dauidem solis pulchritudo, & magnitudo, & cursus & celeritas, & vis*

ac facul: ac quippe qui sponsum splendore, gigantem magnitudine referat, ac longè lateq́; progrediendo tantum vim habeat, vt ab extremis extrema æquè collustret, nec locorũ interuallu ipsius feruor vllo modo minuatur. Basilio autem pulchritudo virtus fuit, magnitudo Theologia, cursus perpetua virtutis agitatio, per quotidianos ascensus ad Deum ferens; potentia, doctrinæ semen ac distributio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum est: in omnem terram sonum illius exijsse, atque in fines orbis terræ vim illius verborum; quod de Apostolis Paulus dixit à Dauide mutuatus.

Denique sol videtur quasi quidam corporũ Deus, cum ipse omnibus corporibus summè emineat, & cumulum omnium bonorum impertiat: hinc iure optimo vocatur (quia reuera est) fons omnis corporalis boni; quia nihil est in corporibus sibi subiectis, quod ab illo tamquam à fonte non effluat. An bonum est vita? sed sol omnia corpora vitę capacia viuificat. An bonum est salus? sed suo motu mortalibus salutẽ affert. An bonum est diuturnitas? sed omnia cõseruat. An bonum est augmentum? sed omnia disponit atque gubernat. An bonum est pulchritudo? sed omnia suo splendore condecorat. An bonum est voluptas? sed sua venustate oculos mirificè recreat. Dulce enim lumen, vt est apud Ecclesiasticum, & delectabile est oculis videre solem. Ipse est qui terram fertilem reddit plantis, metallis, animalibus. Ipse aquam fœcundat piscibus. Ipse aërem suo splendore quasi veste condecorat. Ipse lunam, stellas & omnes orbes cælestes illuminat. Denique à supremo cælorum vsque ad infima terrarum viscera, omnia suo influxu replet, fouet atque tuetur. O pulcherrima imago Christi mei! ô formosissimum vestigium ducis mei! laudo eum qui in te posuit tabernaculum suum: Glorifico eum, qui te tam decorũ, tam agilem, tam fortem, tam admirabilem creauit, vt in te atque in tuis effectis suam mihi eximiam charitatem ostenderet.

Christianus sit sol mundi.

Esto & tu ô Christiane instar Christi, perinde, ac si ab eo relictus, imò factus esses sol mũdi. Futurus es sol in cælo; nam *fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum.* Matth. 13. *Esto ergo & sol in terra:* sol in contemplatione, sol in actione, sol in foro, sol in schola, sol in templo, sol in mensa, sol in cubiculo, vt omnes illumines, accendas, viuifices. Hæc & plura noster Aluarez de Paz lib. 3. de Natura perfect. part. 3. cap. 28. Sic sol Oriens fuit S. Franc. Xauerius. *Gyrat per meridiem & flectitur ad Aquilonem.* Hebr. *Vadens ad meridiem, & circuiens ad Aquilonem.* Septuag. *Vadit ad Austrum, & gyrat ad Aquilonem.* Syrus: *Abit ad meridiem & circuit ad Aquilonem.* Symmach. *Vadit ad meridiem & circumit ad Boream.* Alij: *Declinat, circumdat, deflectit, conuertitur ad Septentrionem.* Chald. *Vadit per omnem plagam australem, in æquinoctio Aprilis, & in solstitio Iunij: circuiens per gyrum pergit spiritus ad plagam septentrionalem in æquinoctio Septembris, & in solstitio Decembris egreditur ab exitu Orientico mane, & ingreditur ad ingressum Occidentico in vespere.* Censet ergo Chald. hoc versu notari quatuor solis annique tempora, putà duplex æquinoctium, & duplex solstitium, scilicet æstiuũ & Hibernum.

Nonnulli censent id dictum iuxta sententiã quorundam veterum, qui teste Arist. 2. Meteor.
A ca. 1. putabant totum mundum secundùm Septentrionalem partem in sublime assurgere, secundùm meridionalem verò demissum esse nõ solùm in cælesti, sed etiã in terrestri globo. Quare solẽ terram non circumcirca circuire, sed per diem meridiem dumtaxat obire, noctu verò deflectere ad septentrionem, vt sub eius gibbo lateat & occultetur. Confirmant ex illo Isaiæ 14. *In cælum conscendam, super astra Dei & exaltabo soliũ meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis,* quasi scilicet aquilo excelsior cæli pars sit. Verùm hæc omnia repugnant Astrologiæ, Theologiæ & S. Script. quæ docet orbem esse rotũdum, ac proinde Septentrionem non esse altiorem australi parte, adeoque solem & cælũ planè in orbem rotari, ac totum terræ globum quaquauersum circuire & circumambulare.

B Rursum alij dicunt solẽ quotidie moueri per meridiem, cùm mouetur ad meridianum; cùm enim ad eum peruenit, est meridies, cùm verò eum transit ab eoq́; recedit, declinare videtur ad aquilonem. Sed errant, quia aliud est meridianus, qui efficit meridiem; aliud auster, siue plaga mundi meridionalis. Zodiacus enim obliquè, & lateraliter secat meridianum inter austrum & aquilonem; quò fit vt sol decurrẽs zodiacum & transiens meridianum, nunc vergat & pergat ad meridiem, nunc ad aquilonẽ, iuxta signa meridionalia vel australia, quæ obit & percurrit, vti ad oculum videre est in sphæra.

Sol gyrat per meridiem & aquilonẽ.

Explosa ergo vtraq; hac sententia, potest hic locus accipi dupliciter, scilicet primò de motu solis quotidiano; de illo enim dixit: *Oritur sol & occidit.* q. d. sol dũ ab ortu mouetur in occasum, C gyrat ad austrum & flectitur ad aquilonem: secundò de annuo, de diurno, & quotidiano accipiunt S. Greg. Thaumaturgus, Nyssen. Hugo, Lyran. Vales. & Titelm. de Annuo. S. Hieron. Olympiod. Theophil. Epist. 3. Paschali. Caiet. Pineda & alij. Primò ergo de quotidiano sic exponit Lyr. & S. Thomas scribẽs in c. 37. Iob, per aquilonem, inquiunt, intelligit nostrum hemisphærium, quod respicit polum arcticum siue septentrionalem: per austrum verò intelligit hemisphærium oppositum, in quo sunt antipodes, quod respicit polum antarcticum siue australẽ, q. d. sol oriens in nostro hemisphærio arctico per illud mouetur ad austrum, id est tendit ad hemisphærium antarcticum, putà ad antipodes; quò cùm peruenit, rursum flectit ad aquilonẽ, id est tendit, reditque ad nos, nostrumque he- D misphærium quod est sub polo arctico. Verùm sol gyrat propriè per meridiem in nostro hemisphærio, dum nobis exhibet horas meridianas. Meridies ergo est in nostro horizonte, & pars nostri hemisphærij: quare per meridiem non intelligit polum antarcticum & antipodes.

Primò quotidie.

Illis qui habitant sub tropico cancri.

Quocirca magis præcise & appositè respõdet Francisc. Valesius de Sacra phil. c. 62. hunc solis gyrum ab austro in aquilonem verum esse, vereque apparere ijs qui habitant sub tropico cancri (non verò ijs qui habitant sub æquinoctiali in sphæra recta) vti habitant Itali, Hispani, Syri & Palæstini, apud quos hæc scripsit Salomon. Illi enim cum habeant sphæram obliquam, hinc obliquè eis mouetur sol gyrando ad austrum, indeque flectendo ad aquilonem. *Obliqua enim*

enim & fracta linea per austrum pergit ad boream & A *ita ad Orientem reuertitur*, ait S.Hieron. Idque Vallef. hac ratione Mathematici demonstrat: Nam quacumque die conuertit homo faciem ad eam partem qua oritur sol, & inde ducens per suum zenith lineam, describat circulum magnum, & imaginatione secet mundum in duas partes æquales, eam mundi medietatem ad quã spectabit sua dextra vocabit meridiem, ad quã sinistra, septentrionem aut aquilonem; quia habebit polum à sinistris, & à dextris meridianum motum solis; quotidie autem sol postquam gyrauerit per meridiem, intersecans illum magnum circulum (qui est linea longitudinis) flectetur ad oppositam cæli medietatem; quare flectetur ad aquilonem. Intersecare autem eam lineam quotidie constat, quia sol cum fertur per æquinoctialem, describit magnum circulum: B duo autem circuli magni, non possunt non intersecare sese per medium: cùm verò recedere ab æquinoctiali non possit sol, nisi per triginta gradus, & obliquitas sphæræ dictis in locis maior sit (quod eleuatio poli ab horizonte indicat) fit vt numquam percurrat sol circulum, qui non intersecet circulum illum magnum, etsi non per medium & in partes æquales. Si autem intersecat, certè flectitur antequam perficiat diurnum motum ad oppositam medietatem, & quæ spectat ad aquilonem. Verissimè ergo sol ex quo nascitur gyrat per meridiẽ, & deflectens ad aquilonem redit in locum suum.

Causa ergo cur habitantibus sub tropico cãcri, sol dum est in signis borealibus videatur de- C clinare ad austrum, indeque reflecti ad aquilonem, est obliquitas situs, æquè ac zodiaci. Cum enim habitent in obliqua sphæra, hinc magis obliquum habent zodiacum, in quo perpetuo mouetur sol, qui proinde circulando eis videtur obliquare cursum, nec directo motu, sed obliquo gyrare ad austrum, inde regyrare ad aquilonem, dum tendit ad occasum. Hanc obliquitatem innuit vox *gyrat*, & Hebr. שׁוֹאֵב *soeb*, id est circuit. In obliquitate enim sunt gyri, flexus & circuitus, quibus sol oberrat. Cum enim zodiacus obliquè secet æquinoctialem, æquè ac meridianum, qui meridiem nobis efficit, ita vt pars eius superior vbi nobis oritur sol, tangat tropicum cancri, vicinaque sit circulo arctico, qui polum arcticum siue septentionem respicit; inferior verò eius pars tangat tropicum capri- D corni, vicinaque sit circulo antarctico, qui polum antarcticum siue australem respicit; Hinc fit vt sol oriens nobis in tropico cancri, dum est in signis borealibus, videatur mane ferri à septentrionali oriente ad meridianum, id est ad meridiem, ac deinde declinare ad aquilonem, vt tendat ad occasum; videatur, inquam, illi, qui sub verticali circulo, quem meridianus in meridie secat, consistit facie versa ad solis ortum; idque facit tùm obliquitas situs, & sphæræ, tum curuatura circuli zodiaci & circulationis in motu solis. Hic enim post meridiem curuatur, flectiturque à meridiano & meridie, ac magis accedit vergitque ad aquilonem, vt pergat ad occasum: zodiacus enim in quo per suam lineam eclipticam semper mouetur sol, à tropico cancri, qui respicit septentrionem, obliquè tendit ad æquatorem, & ad meridianum, eumque obliquè secat; quo facto obliquè regyratur & reflectitur per aquilonem in occasum, vbi sol occidit, dum, vt dixi, obit signa borealia.

Vallesio accedit noster Christoph. Clauius in sphæram de Sacrobosco c. 2. pag. 145. vbi docet partem australem & borealem, siue meridiem & septentrionem tripliciter posse accipi respectu trium circulorum, scilicet zodiaci, æquatoris & circuli verticalis, qui scilicet vtrumque polum ac zenith, id est verticem capitis nostri transit, secatque hemisphærium nostrum in duas partes, Australem, quæ est ad austrum, & borealem, quæ ad aquilonem vergit, atque tertia hæc acceptio borealis & australis valde seruit horologijs. Audi Clauium: *A tribus circulis, scilicet Zodiaco, æquatore & verticali propriè dicto, tripliciter sphæra ab astronomis diuiditur in Hemisphærium Boreale & Australe*, &c. *Ex hac acceptione verticalis efficitur, vt sol in signis Borealibus decurrens, iuxta eius ortum & occasum dicatur Septentrionalis, reliquo verò diei tempore ante & post meridiem, Meridionalis vocatur.* Hunc sensum de motu solis diurno & quotidiano exigere videtur versio vulgata, quæ habet, *gyrat per meridiem*: Esto Hebr. & septuag. habeant, *vadit ad meridiem.* Vnde.

Secundò potest hic locus accipi de motu solis annuo, siue de accessu & recessu solis inter tropicos cancri & capricorni, vt sicut per τὸ *sol oritur & sol occidit*, expressit motum solis diurnum, quo quotidie iuxta motum primi mobilis per duodecim horas diei ab ortu fertur in occasum; ita per τὸ *gyrat per meridiem*, vel vt hebr. est *ad meridiem, & flectitur ad aquilonem*, exprimat motum solis annuum. q.d. Sol à tropico cancri gyrat ad austrum & meridiem, id est ad tropicum capricorni, qui australis est, quia respicit polum antarcticum siue meridionalem; quò cùm peruenit rursus flectitur reditque ad aquilonem, id est ad tropicum cancri, qui respicit polum arcticum, siue borealem & aquilonarem. Sol enim inter hos duos tropicos semper mouetur, cumque vtrumque circumiuit, annuũ suum cursum circulumque expleuit. Numquam enim sol hos duos tropicos excedit, eo quòd hi duo tropici contineant terminentque zodiacum, in quo semper mouetur sol. Quare sol dum est in tropico cancri, obit sex signa æstiualia (quæ tamen Mathematici vocant borealia, eo quod polum arcticum siue borealem respiciant, ait Clauius in c. 2. sphæræ pagin. 142.) quæ sunt: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo. Arietem ingreditur in Martio, vnde 21. Martij facit æquinoctium vbique ferè terrarum. Hisce sex decursis ingreditur tropicum Capricorni, eoque obit sex signa hyemalia (quæ tamen Mathematici vocant australia, eo quod polum antarcticum, qui australis est, respiciant) quæ sunt Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces: quibus decursis, cursu annoque expleto redit ad tropicum Cancri, eiusque sex signa æstiua iam dicta, itaque nouum orditur cursum & annum. Libram ingreditur sol in Septembri; vnde 21. Septembris

Secundò, in motu annuo.

bris

bris facit æquinoctium Autumnale.

SOL igitur GYRAT PER MERIDIEM] Hebr. *ad Meridiem*; septuag. *ad Notum*, id est ad Austrũ, *& flectitur ad aquilonem*, dum à tropico Cancri qui Aquilonem respicit, obit semicirculum zodiaci illi Tropico obiectum, sexque eius signa æstiualia, ac per ea decurrit tenditque ad tropicũ Capricorni: Hic enim spectat ad Austrum, id est ad polum Antarcticum siue Australem, quo cùm peruenit rursus flectitur & regyrat ad aquilonem, id est, ad tropicum cancri, qui respicit polum Arcticum siue Aquilonarem. Rursum noster Pineda *τὸ per meridiem*, quod habet vulgata. exponit q.d. à meridie vel trans meridiẽ, vel vltra meridiem. Fortè planius sic exponi posset: *Sol gyrat per meridiem*, id est per signa æstiualia, quæ magnum meridiem & æstum efferant, ita vt sex signa tropici cancri iam recensita ab Ecclesiaste vocentur meridionalia, quia æstiualia (esto à Mathematicis contrariè vocentur borealia, qui respiciunt polum Arcticum siue Borealem, vti paulò antè dixi) ac vice versa sex aduersa signa Capricorni vocentur ab Ecclesiaste Aquilonaria, quia hyemalis & frigida, (esto à Mathematicis vocentur Australia, co quod polum Antarcticum siue Australem respiciant) Hebr. enim דרום *darom*, æquè ac latinum *meridies*, sæpè notat plagam æstiuam & calidam; talis enim est in meridie: aquilo verò hyemalem & frigidam, talis enim est aquilo.

Denique multi & graues auctores, qui censent, mundum à Deo creatum in Septembri; tũ enim tempus est fructuum, quos initio mundi creatos fuisse patet ex pomo vetito, quod comedit Adam (esto alij non minùs probabiliter censeant mundum creatum in vere, cùm omnia florent & amœna sunt, putà 25. die Martij, quo die incarnatus & post 34. annos mortuus est Christus, vt hoc eodem die mundus à Deo creatus, à Christo recreatus & redemptus sit, vti dixi Genes. 1. & in Chronotaxi, quam Actis Apostol. præfixi ad annum Christi 34.) Hi, inquam, qui mundum in Septembri conditum volunt, sic exponunt q.d. Sol cursum suum orditur in Septembri, ac *gyrat per meridiem*, id est decurrit per sex signa Australia Mathematicorum iam recensita, quæ sunt in tropico Capricorni: quibus decursis *flectitur ad Aquilonem*, id est decurrit per sex signa Borealia, quæ sunt in tropico Cancri. Hi ergo censent initium anni vulgaris primitus fuisse Septembrem, licet postea tempore Mosis, Deus sanxerit vt primus mensis sit Nisan, id est Martius, vel Aprilis, eo quòd ille sit Paschalis; vnde ab eo iussit Hebræos annum suum ordiri. Exodi 12. vers. 1. & seq. postea Romani secuti sunt, donec Iulius Cæsar statuit vt annus inchoetur à Ianuario; quod in honorem natiuitatis, & circumcisionis Christi secuti sunt Christiani.

Igitur hac phrasi *gyrat, per meridiem*, id est versus meridiem siue austrum, *& flectitur ad Aquilonem*, significatur cursus solis annuus inter duos tropicos, Cancri scilicet & Capricorni. Semper enim sol mouetur à Cancro in Capricornum, & à Capricorno in Cancrum: Ab Aquilone in Austrum, & vicissim ab Austro in Aquilonem.

Summa Ecclesiastes notat hic duplicem mo-
A tum solis, scilicet primò communem & diur-
num, quo motu primi mobilis quotidie mouetur
ab ortu ad occasum, & inde redit ad ortum: se-
cundò proprium & annuum, quo spatio vnius
anni successiuè percurrit zodiacum in sua linea
Ecliptica, cuius vna medietas declinat ab Æ-
quatore ad Austrum, altera ad Boream siue A-
quilonem. Sic ergo sol vna parte anni mouetur
à Borea ad Austrum, tuncque dicitur Borealis;
altera ab Austro ad Boream tuncque dicitur
Australis. Mouetur à Borea versus Austrum, cũ
percurrit semicirculum zodiaci ab Ariete per
Cancrum vsque ad Libram, hoc est à Martio
vsque ad Septembrem, quo tempore percurrit
sex signa Borealia iam dicta: Mouetur verò ab
Austro in Boream, dum percurrit alterum zo-
diaci semicirculum à Libra per Capricornum
B vsque ad Arietem, quo tempore obit sex signa
Australia, quod facit in Septembri vsque ad
Martium. Breuiter vult dicere Ecclesiastes, so-
lem proprio annuoque cursu nunc moueri ad
Austrum, nunc ad Aquilonem, sicut motu diur-
no mouetur ab Oriente in Occidentem itaque
successiuè obire, lustrare, fœcundare omnes
mundi plagas. Nominat Austrum priùs, quia
Australis pars mundi dignior est, suauior, cali-
dior, & fœcundior Boreali: vult tamen dunta-
xat dicere, solem successiuè nunc moueri ad
Austrum, nunc ad Aquilonem, imò nunc per
Austrum, nunc per Aquilonem, nec curat an
prius ad Austrum nunc priùs ad Aquilonem
moueatur. Hæc videtur genuina & solida, iuxta
sensum & phrasim Mathematicorum huius loci
expositio. Porrò Ecclesiastes id dicit hoc fine & *Scopus Ecclesiast.*
C scopo, ait Pineda q.d. Non contentus sol motu
vnius hemisphærij diurno, alias etiam cæli op-
positas plagas tentat & percurrit, sed non ideo
quicquam maioris quietis, aut felicitatis adeptus
ex annuo labore, quàm ex quotidiano; nihil in
meridie, aut aquilone amplius inueniens quàm
in Oriente, aut occidente; in quo repræsenta-
tam vides cordis humani inconstantiam, & il-
lam veluti innatam loca mutandi, ac nouas sem-
per stationes expetendi cupiditatem vt meliùs
habere possit, ac lucri aliquid feliciorisve con-
ditionis adipisci: sed frustra: locus enim cupidi-
tatem non minuit, nec internas passiones animo
exuit, sed potiùs exulcerat, & molestias adau-
get iuxta illud: *Cælum, non animum mutant, qui*
trans mare currunt. Vide S. Basil. Ep. 1. ad Greg.
Theol. & Senecam Ep. 28. qui egregiè id ipsum
D probat ex Socrate. Virgil. Flacco; ac eumdem
Senecam lib. de tranquillitate vitæ, vbi inter alia
libr. 1. cap. 12. citat laudatque illud Democriti:
Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa,
nec publice ad superuacua se ferat. Quare qui in cel-
la sua sedens cum Deo & Angelis versatur, hic
in Deo suo conquiescit illoque gaudet, & frui-
tur, ideoque cella ipsi est præludium cæli, imò
cælum terrenum, vti sancto Bernardo cella fuit
instar cæli.

Igitur significat hic Ecclesiastes, solem moueri ab ortu in occasum, & gyrare per Austrum & Aquilonem, itaque quatuor mundi climata obire, perque totum mundi ambitum gyrare & circuire, vt scilicet lustret, illuminet, calefaciat, viuificet omnes homines, omniaque animalia

& plan-

A & plantas, quæ in quauis orbis plaga, etiam alterius hemisphærij nostro oppositi, degunt & viuunt: illud enim gyrando obit lustratque sol. Acutum solis ænigma affert noster Pontanus volum. 3. progym. p. 1. c. 41.

Ænigma solis.

Quale animal dic esse putes, quod mobile totum
Est oculus, neque pars præterita vlla manet.
Quotidie gignit natum, sine matre creatum:
Qui tamen vna ipsa hac interit ille die.
Cuius item soror absente est genitore creata,
Partita imperium fratris, & interitum.

Sol enim totus est oculus, & sua luce gignit diem, sua absentia noctem, quæ est quasi soror diei: dies autem & nox alternis orbi imperant, ac sese inuicem successiuè interimunt.

Apologus solis, id est, velocis beneficentiæ.

Symbolicè rursum, velocissimus hic solis motus & gyrus, notat velocem debere esse hominis in omnes beneficentiam.
B Habet hac de re festiuum solis & caliginis Apologum Cyrillus lib. 3. Apolog. mor. cap. 24. *Dum ortus sol*, inquit, *in primo principio Orientis copiosissimâ luce fusa, tenebras vndique ab inhabitato hemisphario mox fugasset, caligo deorsum ita eidem conquesta est dicens: vt quid tanto largitionis impetu, tam repentino emissionis influxu, radiorum tuorum fulgores super terram fudisti? Numquid non satis erat debita moderatione paulatim influere, & ita me curialiùs modestâ contrarietate fugare? At ille respondit: tenebra es, & ideo ignorantia cacitate referta sicut tenebra es locuta. Nimirum nesciuisti modum liberalis donationis. Nam cùm magna voluntas in dando est, facultas adsit, non minor est in effundendo velocitas. Sic qui effundere potuit & distulit, concupiuit quod tenuit, nec voluntate plena dedit. Clarum est speculum libera voluntatis, effusa celeritas*
C *donationis. Ea siquidem lucide panditur, quòd virtus, non quod datur ametur! virtus autem in libera voluntate consistit. Audiuistine, quod in Prouerbio fertur: Qui citò dat, bis dat. Nempe bis, quia voluntatem & placidam rem. Aut certè bis dat, quia voluntate & re, vnde voluntate non dedit, qui totum de foris ipsum met opere donare tardauit. Nam vbi ad dandum facultas affuit, & interfuit tarditas, ibi voluntas non fuit. Remuera si dare diligitur, non tardatur.* Deinde ipsum exemplo fontium & cælorum commonstrat, *Attende quaso, quanto impetu à natura dati fontes scaturiunt, venti funduntur, cælum vt det beneficium voluitur & substantialis forma se totam materia, & puncto temporis elargitur. Beneficium ergo quantò datur velocius, tantò datur lubentius; & quantò liberaliùs, tantò charius sumitur & iucundius possidetur. Quibus dictis caligo disparuit.*

Exempla.

D Vox *gyrat* significat cælum esse rotundum & sphæricum, vt in orbem à sole gyrari & circuiri possit. Hinc patet esse Antipodes, id est Auersipedes, qui scilicet nobis oppositos & aduersos figant pedes, siue, vt ait Cicero in somnio Sapien. *Aduersa nobis vrgent vestigia*, Multi olim negarunt esse Antipodes, vt Lactantius, S. August. Plinius, Aristot. Lucretius, S. Gregor. Nazian. S. Chrysost. Theod. Theoph. sed alijs & alijs persuasi rationibus. Lactantij enim lib. 3. Instit. 24. & lib. 7. c. 23. ratio erat, quòd ridiculè metueret, ne nobis aduersi quasi sursum penduli, caderent in cælum. Quare censuit ipse cælum non esse sphæricum, nec ambire totam terram, sed tantùm nostrum hoc hemisphærium, in eiusque limitibus finiri. Sic & S. Chrysosto, hom.

Antipodes olim multis incogniti.

Lactantio cur?

A 14. & 27. in Epist. ad Hebr. Theodor. & Theoph. in c. 8. ad Hebr. ac dubitat S. August. lib. 2. de Genes. ad liter. c. 9. Ratio verò S. August. erat, quòd putaret partem terræ oppositam operiri aquis, ideoque esse inhabitabilem: aut si pars aliqua aquis operta non sit, eò non posse penetrari ob immensa marium spatia, quæ inter nos & illam interiacent. Quare non videri modum, quomodo homines ex Adam prognati eò peruenire potuerint. Ex Script. enim liquet nullos alios esse homines, quam qui ex Adam descendunt. Ita ipse lib. 16. de Ciuit. cap. 9. *Nimis absurdum*, inquit, *est, vt dicatur aliquos homines ex hac in illam partem Oceani immensitate traiecto, nauigare ac peruenire potuisse, vt etiam illic ex vno illo primo homine genus institueretur humanum.* Eadem fuit sententia & ratio S. Gregor. Nazian. Epist. 71. ad
B Posthumanum. Aristotelis denique ratio fuit, quòd ex quinque terræ zonis duas tantùm laterales censuerit esse habitabiles, putà illas quæ duobus tropicis Cancri & Capricorni subiacēt. Nam mediam ob æstum, duas vltimas ob frigus censuit esse inhabitabiles: quare per illas in alium orbem nō fuisse, nec esse transitum: nemo enim tunc vltra Gades & columnas Herculis nauigarat. Vnde Carolus V. eas superans, suo insigni inscripsit, *plus vltra*. Ita Arist. l. 2. Meteor c. 5. & Plin. lib. 2. c. 68.

S. Augustino cur?

Aristoteli cur?

Verùm has omnes rationes elidit hic Ecclesiastes, qui asserit solem gyrare circa terram per omnes mundi plagas, vt lustret Antipodes. Idē clariùs docet experientia: Nam à centum & triginta annis Christophorus Columbus, ceteriq; illius asseclæ, Nauarchi Hispani & Lusitani de-
C texerunt nouum orbem & Antipodes, putà Peru, Mexico Brasiliam, &c. Vide nostrum Iosephum Acostam lib. 1. de Nouo orbe cap. 1. & sequent. Et nostros Conimbricenses in lib. 2. de Cælo c. 14. qu. 2. art. 2. & Christoph. Clauium in c. 1. Sphæræ Sacrobosci p. 106. & 107. vbi docet terram in medio mundi sitam esse, ibique immobiliter quiescere, vt grauitatis centrum sit Antipodibus æquè ac nobis.

Antipodes esse probatur.

Hinc rursum patet cælum esse sphæricum siue rotundum, ac circa illud solem in orbem gyrari. Demonstrant id Physici & Mathematici. Lege Conimbric. li. 2. de Cælo c. 4. q. 1. & Clauium in sphæram; quamuis id negare videantur nonnulli Patres, vt Iustin. quæst. 130. ad Orthod. (licèt illud opus non videatur esse S. Iustini, sed alterius, qui eo, imò Origine sit posterior) S.
D Ambr. l. 1. Hexam. S. Chrysost. hom. 14. & 17. in Epist. ad Hebr. Theod. in c. 8. ad Hebr. (qui tamen mutauit sententiam q. 20. in Genes.) Lactant. lib. 3. Instit. c. 23. Procop. in c. 1. Genes. & Theoph. in c. 8. ad Hebr.

Cælum esse sphæricum.

Alleg. Christus sol iustitiæ gyrauit per Austrum, dum euangelizando obiuit Iudæam quæ Australis est regio, deinde flexit ad Aquilonem, eum ad gentes infidelitate & torpore frigidas rigidasq; misit Apostolos, qui eas splendore fidei illustrarunt, & calore charitatis inflammarunt. Ita S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 12. *Ipse* (Christus) *Oriens vadit ad Austrum, & gyrat ad aquilonem. Ille vtique oriens, qui ait: Oriens nomen est mihi; qui semper oritur pijs, numquam occidit, Ipse oriens populo Hebræorum, ad Austrum iuit, ad molliorem populum*

Alleg. de gyro Euangelij

pulum, luxuria magis feruentis corporis lubricum, quam impietatis immanitate præditum: aut certè ad nobiliorem plebem, quæ erat genus electum, vendicans sibi Patriarcharum prosapiã: sed quia perseuerabat in vitiis, nec emendabat errorem, ideo sol iustitiæ gyrauit ad gentes, quæ ante eloquiis cælestibus defraudatæ immanes & ignobiles habebantur. Aquilo enim grauis ventus, vt populi nationum, sed qui erant graues ante perfidiâ, nunc super aquilas leuiores facti sunt fide atque pietate, postquam venit qui diceret, Ab oriente adducam semẽ tuũ, & ab Occidente congregabo te: dicam aquiloni, adduc: & Africo, ne prohibeas. Et in Euangelio: venient ab Oriente & Occidente, ab Aquilone & Austro, & recumbent in regno Dei & ecce sunt nouißimi qui erant primi; & sunt primi qui erant nouißimi. Denique & ipse Psalmista ait: Mons Sion, latera aquilonis, ciuitas regis magni; Hoc est, qui erant aquilonis latus, populus factus est regis æterni, qui solus est magnus Dominus. Et inferiùs post nonnulla: *Vide ergo venientem solem nostrum ad Austrum, postea gyrantem ad aquilonem,* &c. *vt fieret Deus omnia, & in omnibus. Ideo sanctus cælum dicitur, quia vicinior eum semper claritas solis illustrat. Habet splendorem suum domesticum, vt tenebras noctis non sentiat. Ideo Ecclesia & cælum dicitur, & mundus, quod habeat sanctos & Angelis & Archangelis comparandos, habeat etiam plerosq́; terrenos. Dicitur & orbis terrarum, qui est fundatus super maria, & super flumina præparatus.*

Rursum sol iustitiæ, fidei & Ecclesiæ ortus est in oriente, putà Iudæa: inde translatus est in occidentem, cũ S. Petrus ex Syria migrauit in Italiam, ac sedem Pontificiam Antiochia transtulit Romam. Idẽ gyrauit ad meridiẽ, cum sub idem tẽpus illustrauit Ægyptum per S. Marcũ, Æthiopiam per S. Matthæum, Africam per alios Apostolos: inde deflexit ad aquilonem, sed tardiùs, cum S. Bonifacius cum sociis & asseclis sub annum Domini 700. conuertit Germaniã, Frisiam, Saxoniam, Daniam, Poloniam, Russiam, aliasq́; Aquilonares regiones. Apostoli ergo viriq́ue Apostolici sunt Samsones & soles iustitiæ. Sicut enim sol Hebr. & Chald. dicitur שֶׁמֶשׁ *scemes*, id est minister, à שְׁמַשׁ *scamas*, quod Chald. & Syriacè significat *ministrare*, eò quòd quasi minister calorem & vitam impertiat creaturis omnibus, ac sui præstantia Dei Domini sui præstantiam iis repræsentet: sic pariter idem hominibus, & gentibus omnibus specialiter præstiterunt Apostoli: Ideoq́ue sunt Samsones. Hebr. enim שִׁמְשׁוֹן *samson*, idem est quod paruus sol, qui scilicet Hebræis in tenebris captiuitatis optatus illuxit, eosq́ue à Philisthæis suo robore liberauit.

Tropol. Tropol. Olympiod. Per quatuor mundi climata, quæ sol percurrit, accipit quatuor virtutes cardinales, quas sol iustitiæ Christus fidelibus aspirat, scilicet per Austrum, qui à calida mundi regione spirat, prudentiam, quæ omnibus actionibus calorem & vitam rationalem aspirat. Per aquilonem fortitudinẽ; est enim hic ventus acer, expeditus & rigidus. Per Eurum vel subsolanũ, qui ab oriente flat & sole oriente subnascitur, vt ait Plinius lib. 2. c. 47. iustitiam, quæ per omnes commeat extenditurq́; virtutes. Per Zephyrum siue Lyben, qui flat ab Occidente, temperantiam, quæ refrigerat voluptates corporis & exsiccat. Omnes igitur animæ regiones illustrans interno splendore radiat sol iustitiæ. Hæc Olympiod.

Rursum locus solis est animus, sol verò est in-
A telligentia spiritualis; Hæc oritur, quando à Deo cordi inspiratur; & occidit, quando radius lucis in pœnam imperfectionũ nostrarum, vel ex Dei dispositione subtrahitur. Ad locũ suũ reuertitur, cum ad propriæ infirmitatis consideratione animus redit: postmodum verò renascimur, cũ iterum ex seipso ad cognoscenda superiora conscẽdit. Gyrat per meridiẽ, cum beatitudinem cælestium spirituum recogitat, flectitur ad Aquilonem, cum damnatorum dolorem considerat.

Deniq; solis anniq́; continua gyratio ad viuũ repræsentat rerum omnium, præsertim humanarum gyrum & circulationem, scilicet omnia quasi circulantia ire in orbem, abire, nouaq́ue redire. Vnde Nyssen. *Ad solis*, inquit, *similitudinem nostra quoq́; natura est ortus & occasus: vna est omnibus via, vnus ingressus vitæ circulus:* & B. Antiochus
B homil. 30. *Quid aliud*, ait, *est hominis vita, quàm rota quæ perpeti rotatu versatur?* Idq́ue significat etymõ anni. Annus enim Hebr. dicitur שָׁנָה *Scana* ab iteratione & reuolutione: שָׁנָה *Scana* enim significat iterare, mutare, reuoluere: Græcè verò annus dicitur ἐνιαυτὸς, ἀπὸ τοῦ ἐν ἑαυτῷ ἰέναι, quòd in seipsum eat, instar rotæ, iuxta illud Senecæ in Hercule furente: *Rota præcipitu voluitur anni.* Latinè autem dicitur *annus*, inquit Seruius, quasi *anus*, id est annulus, quod in se redeat: Vnde Poëta: *Anni etymon.*

Atque in sua per vestigia voluitur annus.

Nam vt ait Varro: *Vt paruuli circuli annuli sic magni dicebantur anni:* vel ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, id est ab innouatione. Atteius Capiro vero annum ait significare temporis circuitũ, ab *am*, id est circum. *Am*, inquit Priscian. lib. 14. Priscis significat *circũ*,
C Vnde Cato dixit *am terminum*, id est circum terminum; hinc ambio, id est circumeo; ambesus, id est circumesus; ambustus, id est circumustus. Idẽ docet Varro & Festus; noster verò Goropius Becanus annum à prisca voce Cimbrica *Anna*, id est circulus deriuat. *Anna* enim est vox circularis. Vnde si eã inuertas, & retrogrado ordine legas: sonabit pariter *anna*. Hinc Romanis *Anna*, Dea perenna nuncupata est, iuxta illud:

Idibus est Annæ festum geniale perennæ.

Hanc enim Deam inuocabant quasi præsidem annorum; vt eius ope ad nouum annum possent redire. Eleganter S. Isidor. Pelus. 2. Epist. 158. *Tẽpus*, inquit, *rotæ speciem imitatur, vtpote quod in se torqueatur & cõuoluatur.* Nam vt ait Senec. de Breuit. vitæ: *Præsens tẽpus breuißimum est, adeo vt quibusdam nullũ videatur: in cursu enim semper est, fluit & præcipitatur: ante desinit esse, quã venit.* Porrò hęc vitę rota
D homini est laborũ & dolorũ rota, in qua assiduè rotatur & torquetur instar Ixionis, quem Poëtæ narrant ob stuprum à Ioue rotæ alligatum, in ea perpetuò rotari & cruciari. Vnde Seneca libr. de Vita beat. c. 28. *Quid porrò*, inquit, *nónne nunc quoq́, etiãsi parũ sentitis, turbo quidam animos vestros rotat, & inuoluit fugientes petentesq́, eadẽ & nunc in sublime alligatos, nunc in infima allisos rapit?* Et S. Greg. Nazian. in Carm. *Munde amice*, ait, *non tamen omnino amice, quid me in contrariũ proficisci cõtendentem trochi cuiuspiã instar versas?* Idem Epist. ad Sophronium. *Vides*, ait, *quæ sit conditio rerũ nostrarũ, vtq́; rota quædã negotiorum humanorũ cursu circũagatur, nunc his, nũc illis florẽtibus ac marcẽtibus, dũ neq; aduersitas, neq; prosperitas nobis constat, sed quã ocyßimè in diuersũ mutatur & trãsilit, vt aquis ac literis aqua inscriptis fidere* *Vita est rota laborum & dolorum.* *Gnoma.*

liceat citiùs quã humanæ felicitati. Hæc eſt vertigo rerum humanarum, ô ſtolidi qui illi ſe credunt, ac velut perennaturæ cor affigunt, veræ æternitatis obliti. Idem Orat. de pauperum amore: *Natura, ait, nihil eſt in rebus humanis firmum, & æquabile ac durabile, atque eodem ſtatu conſtanter manens: verùm res noſtræ velut orbe quodam voluuntur, aliàs ſæpe vno eodemq́; die, atque etiam interdum hora mutationes aduehente.* S. Ambroſ. lib. de Abraham: *Bona, ait, huius ſæculi inſtabilia ſunt, & rotarum in morem cum ipſo ſæculo voluuntur.* S. Nilus in Parænesi: *Vmbræ & rotæ tam triſtia quàm læta huius vitæ compara: Nã ſicut vmbræ non manent, & vt rota vertuntur;* ac ſubinde homines ſuoſque heros in vertiginem faſtus vel deſperationis adigunt, peruertunt & euertunt, vti deplorat S. Petr. Damian. Epiſt. 15. *Eccleſiarum plane quoque Rectores,* inquit, *quibus potiſſimùm huius rei cura debuiſſet incumbere, tanto mũdanæ vertiginis quotidie rotantur impulſu, vt eos à ſæcularibus barbiraſium quidam diuidat, ſed actio non diſcernat.* Et S. Aug. in Pſal. 19. v. 8. *Hi in curribus & hi in equis,* id eſt, ait, *hi volubili ſucceſſione temporaliũ bonorum trahuntur, & hi ſuperbis efferuntur honoribus, atque in his exultant.* Sapientiùs Villegiſus primus Vangionum Archiepiſcopus, plauſtralis fabri filius, vt ſe in humilitate natalium contineret, vbiq́; per cubicula rotas depingi curauit, crebroque ſibi dicebat: *Villegiſe memento quis fueris, quis ſis, quid eris.* Ita Bruſcius de Epiſc. ac nuper Leo XI. cum 27 Pontifi. ſui die gradu & vita decederet, Confeſſario magno animi ſenſu dixit: *Quã ſatius modò mihi foret, ſi monaſterij potius, quã cæli claues tenuiſſem?*

Vt ſis ſtabilis fige cor in Deo.

Qui ergo ſtabilitatem optat, vt non cũ mundo temporeq́; rotetur, ſed ſtabilis ſemper, idemque ſui ſimilis inter omnes ſæculi turbines perſeueret hic pedem mentis figat in Deo ſtabilique eius æternitate, qui, vt ait Boëtius:

— Tempus ab æuo
Ire iubet, ſtabiliſq́; manens dat cuncta moueri.

Deus enim eſt baſis mũdi, centrũ ſolis ſiderũque axis temporũ. Circa Deum enim eiuſq́; æternitatem, velut axem immotum aſſiduè rotantur ſol, cæli ſidera, elementa, omniaq́; orbis tempora & ſæcula, atque ab eo continentur & ſuſtentantur. Vis ergo in orbe eſſe ſtabilis, in ipſo cor tuũ defige, ſuper cælos mente conſcende, terrã pedibus calca. Viue Deo, viue Æternitati. *Quid ſuauius homini?* ait S. Bern. tract. de Charit. c. 18. *Quid iucũdius quàm mundum contemnere, & ſe reputare ſæculo celſiorem, atque in bonæ conſcientiæ vertice conſiſtere, & mũdum habere ſub pedibus, nihil in eo videre quod appetat?* Et S. Nilus in Parænesi: *Beatus qui voluptates calcat: metuunt enim dæmones cum eo certamen ſuſcipere.*

LVSTRANS VNIVERSA IN CIRCVITV PERGIT SPIRITVS] Hebr. *Circuiens circuiens* (id eſt aſſiduè circuiẽs) *vadit ſpiritus, & in circuitus vel gyros ſuos reuertitur ſpiritus.* Septuag. *Gyrat Gyrans, vadit ſpiritus, & in circulos ſuos reuertitur ſpiritus.* Sic & Syrus, niſi quod pro *vadit* vertit *abit*, & pro *in circulos*, vertit *ad circulos ſuos.* Arab verò vertit: *Circũdat ambiens,* ſcilicet *ſol* qui præceſſit: Deinde ſubdit de ſpiritu, id eſt vẽto: *Diſcedũt venti, & ad circulos ſuos reuertũtur vẽti.* Symmach. *Perambulans vadit ventus, & per quæ circumierat reuertitur ventus.* Tigurina: *Aduerſis mundi plagis venti ſurgentes meant, & in circulos ſuos venti reuertuntur.* Alius: *Conuerſione ſua circumient properat aër, & ſecundum circuitus ſuos reuertitur aër.* Chaldaicam verſionem recitaui ſuperiùs.

Spiritus hic quis? Reſp. Primò.

Quæres, quiſnã hic ſpiritus? Primò, multi per ſpiritum accipiunt ſolem, quòd ſol dicatur ſpiritus, tum ob velocitatem, tum ob radiorum & luminis ſubtilitatem, tum ob agendi vim & efficaciam. Sol enim omnia luſtrat, & ſua luce colluſtrat, ac in circulos ſuos reuertitur. Ita S. Hieron. Olympiod. Albinus, Hugo, Dion. Titelm. & noſtri Conimbric. lib. 2. de cælo cap. 1. q. 2. art. 4.

Audi S. Hier. *Sol dicitur ſpiritus, quòd animet, & ſpiret, & vigeat, & annuos orbis curſus expleat, vt ait Poëta: Interea magnum ſol circumuoluitur annum. Et alibi: Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus. Siue quod luna lucentem globum, & aſtra Titania.*

Spiritus intus alit, totamq́; infuſa per artus,
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

S. Dion. c. 4. Diu. nom. *Ad generationẽ,* inquit, *viſibilium corporum confert* (ſol) *& ad vitam ipſam mouet, & nutrit, & auget, & perficit, & mundat, & renouat,* inſtar ſpiritus.

An ſol ſit animatus.

Hinc nonnulli cenſent ſolem eſſe animatum, idque S. Hieron. tribuit S. Thom. 1. p. q. 70. art. 3. Ab hoc tamen errore ſeipſum liberat S. Hieron. epiſt. 59. ad Auitum, & in c. 45. Iſaiæ, vbi Origenem perſtringit, quòd cælis animas tribueret rationales. Audi clarè id docentem Iſidorum de Natura rerum c. 27. vbi cenſet ſolem eſſe animatum ex S. Aug. *Salomon,* inquit, *cùm diceret de ſole: Gyrans gyrando vadit ſpiritus, & in circulos ſuos reuertitur, oſtendit ſolem ipſum ſpiritum eſſe, & quod animal ſit, & ſpirat, & vegetat, & annuos orbes ſuos curſu expleat, ſicut & Poëta ait? Interea magnum ſol circumuoluitur annum. Et alibi: Luna lucentem globum, Titaniaq́; aſtra ſpiritus intus alit.*

Verùm iam dogma eſt Eccleſiæ, hoc eſt Patrũ in quinta Synodo Oecumenica, Theologorũ, & Philoſophorum omnium, nec ſolem, nec cælos eſſe animatos. Veriſimiliùs S. Thom. Opuſc. 10. cẽſet ſolem dici ſpiritum, quòd ſpiritum ſiue intelligentiam habeat non informantem, ſed aſſiſtentem, mouentem & dirigentem: vbi S. Thomas per ſpiritum videtur accipere Angelum, qui ſoli aſſiſtit eumque voluit.

Secundò.

Secundò, Valleſ. Sacr. Phil. ca. 62. Aben Ezra & alij per ſpiritum accipiunt ignẽ. Hic enim ob puritatem, ſubtilitatem & igniendi vim videtur eſſe ſpiritualis: hic rurſum calore ſuo efficit rerũ generationes & tranſmutationes. Vnde eſt elementum nobiliſſimum & maximè neceſſarium, ſicque Salomon hic ignem inter tria cetera elementa velut Principem aſſignat. Verùm hæc aliena & coacta videntur.

Tertiò genuinè.

Tertiò, propriè & genuinè per ſpiritũ accipias aërem & ventum, quem cauſat ſol, de quo proximè ſermo præceſſit. Nam vt ait Seneca li. 5. Natur. q. c. 6. *Aliquando per ſe ipſe ſol cauſa venti eſt, fundens rigentem aërem, & ex denſo coactoq́; explicans.* Plinius lib. 2. c. 47. & ſequent. *Ventos à ſole non ſolum impelli, ſed & generari docet: Sol,* inquit, *& auget & comprimit flatus. Auget exoriens occidenſq́;: comprimit meridianus æſtiuis temporibus, itaq́; medio diei aut noctis plerumq́; ſopiuntur, qui aut nimio frigore aut æſtu ſoluuntur, & imbribus venti ſopiuntur.*

Hinc Symmac. pro *ſpiritu* vertit *ventum.* Sic & Tigur. Vatab. & alij. Hæc eſt ſentẽtia S. Gregorij Thaumat. Hugonis Victor. Caiet. Iuan. Ferr. Pinedæ & aliorum. Senſus eſt ergo, q. d. Spiritus, id eſt aër impulſus, ſiue vẽtus per omnia omneſque

mundi

mundi plagas flando discurrit, & circuit, ac reuertitur in circulos; id est ad sui principium, à quo rursum in orbem circumeat, & quasi circulum suum percurrat. Ventus, inquam, idem non numero, sed specie aut genere, q. d. Omnia in cælo, æquè ac in terra sunt circularia non stabilia; imò ipse sol, qui est quasi rex cælorum; ipse ventus qui in terra vt rex dominatur; ipsum mare & flumina, æquè ac omnes generationes terrenæ, suam habent vanitatem, putà circulationẽ, mutationem, irrequietum statum, fugam, occasum, interitum. Alij per Antithesim explicãt, q. d. In sole, ventis, fluminibus stabilis est motus & naturæ cursus: at hominum gyri, casus, cupiditates, Phantasiæ sunt instabiles & incertæ, semperq; fluctuant. Meminit aëris & venti, quia hic rerum generationi & humanæ vitæ subseruit; & perutilis est: tum ad euentilandum aërem, quiete torpentem & putrescẽtem: tũ ad vapores noxios disflandos: tum ad hominis respirationem & refrigerationem, eiusque spiritus ne pigrescant acuendos & roborandos. Vnde Arist. l. 6. Histor. Anim. c. 29. & lib. 4. de Generatione anim. cap. 2. docet Aquilone forti & acri flante gigni masculos, Austro verò leni & tepido flãte gigni feminas. Denique *ventus est aëris flumen*, ait Apuleius. Aptè ergo rerum humanarum tenuitatem, incõstantiam & fluxum repræsentat.

Venti commoda.

Spiritum ergo, siue ventum hic in scenã producit Salomon, tum quia is est vna inter causas generationis rerum, earumq; varietatis, tũ quia ipse sua inuisibili tenuitate, summa celeritate, impulsu & instabilitate, clarum est symbolũ humanæ instabilitatis, inconstantiæ & infelicitatis. Sicut enim flanti Euro ab oriente illico opponit se Zephyrus flans ab Occidente; hũc verò infringit Auster flans à meridie, cui mox aduersatur Aquilo flans à Septentrione: sic pariter prosperitati illico opponit se aduersitas, virtuti inuidia, opibus inopia, gloriæ calũnia, honori dedecus. Rursum sicut subinde pestilentes sunt venti morbosque hominibus affluant, sic pariter res terrenæ homini pestem & necem non rarò afferunt, præsertim si immodicè iis vtatur.

Ventus symbolum vanitatis.

Porrò dicitur hic spiritus, id est aër & ventus, lustrare omnia, & in circulos suos reuerti; tum quia aër subtilitate sua omnia in terra & circum terram peruadit & penetrat, ac quasi lustrat, tũ quia aër cælo vicinus motu cælorũ in orbẽ rapitur, & in circulos suos æquè ac cæli reuertitur, tũ quia venti subinde sunt circulares, resq; agitant in circulos, quales sunt turbines & typhones; tũ denique quia venti suum habent ordinem, qui in orbem & circulum it & redit: iam enim flat Eurus ab Oriente, mox succedit illi Auster à meridie, hunc excipit Zephyrus ab Occidente, hunc Aquilo à Septentrione, alijque plures inter hos medij & collaterales. Vnde nautæ orbem ventorum conficiunt ex 32. ventis collateralibus: describunt enim circulum, in quo ad quatuor mundi plagas quatuor ventos primarios inde flantes collocant, ac cuique adiungunt alios octo collaterales, vt vniuersim sint 36.

Venti lustrant omnia, quâ ratione.
Secundò.
Tertiò.

Tropol. Quod multi putãt esse literale, per spiritũ accipias spiritũ hominis irrequietũ, vagum & inconstantem: talis enim est phantasia, & quæ eam sequitur cupiditas hominis, vt nunc hoc cogitet & velit, nunc aliud & aliud, ac rursum ad prima quæ cogitauit & voluit redeat, itaque gyret assiduè, & in circulos suos voluatur. Ita Nyssen. graphicè hanc cordis & spiritus instabilitatem depingit S. Bernard. in Meditat. cap. 9 *Nihil,* ait, *est in me corde meo fugacius,* &c. *Et dum per diuersa requiem quærit, non inuenit, sed in labore miserũ à requie vacuum manet, sibi non concordat, à se dissonat, à se resilit; voluntates alterat, consilia mutat, ædificat noua, destruit vetera, destructa reædificat, eadem iterum atque alio & alio modo mutat & ordinat, quia vult & non vult, & numquam in eodem statu permanet. Sicut enim molendinum velociter voluitur & nihil respuit, sed quidquid imponitur molit; si autem nihil apponitur, seipsum consumit: sic cor meum semper est in motu & numquam requiescit, sed siue dormiam, siue vigilẽ, somniat & cogitat quicquid ei occurrit. Et sicut molendinum arena, si imponatur exterminat, pix inquinat, palea occupat: sic cor meũ cogitatio amara turbat, immunda maculat, vana inquietat & fatigat.* Et inferiùs post nonnulla: *Cumq; elabitur ab illis & inuoluitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet inuidia, turbat iracundia, cruciat tristitia sicq; miseris casibus submergitur omnibus vitiis; quoniam vnum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, & huc illucq; quærit vbi requiescere possit, & nihil inuenit quo ei sufficiat, donec ad ipsum redeat.*

Cor est quasi molendinũ.

B. Petrus Damiani opusc. 12. c. 13. Hãc spiritus vertiginem, rotationem & circulationem simili themate describit: *Mola,* ait, *in gyro ducitur, & farina profertur: vnaquæq; autem mundo huius actio mola est, quæ dũ multas curas congerit, humanas mentes quasi per gyrũ vertit, atq; ex se quasi farinas proiicit: quia seducto cordi sẽper minutissimas cogitationes gignit,* præsertim dum spiritu ventoque vanitatis & fastus rotatur & agitatur: hic enim est turbo mentium.

Alij per ventos alternantes & sæpè cõtrarios, accipiunt contrarios rerum casus, & mutabiles, imò aduersos fortunæ flatus, contra quos hunc clypeum suggerit Boëtius l. 2. de Cõsol. Prosa 1. *Postremò æquo animo toleres oportet, quidquid intra fortunæ areã geritur, cum semel iugo eius colla submiseris: quòd si manẽdi abeundiq; scribere legem velis ei, quã tu dominã spontè elegisti, nonne iniurius fueris, & impatientia tua sortẽ exacerbabis, quã permutare non possis? Si ventis vela cõmitteres, nõ quò voluntas peteret, sed quò flatus impelleret, promoueteris; Si aruis semina crederes, feraces inter se annos sterilesq; pensares. Fortunæ regendum dedisti: Dominæ moribus oportet obtemperes. Tu verò voluentes rotæ impetum retinere conaris. At omnium mortaliũ stolidissime, si manere incipit sors esse desistit.*

OMNIA FLVMINA INTRANT IN MARE, ET MARE NON REDVNDAT.] Hebr. *Omnes torrẽtes vadunt in mare, & mare non impletur.* Septuag. *Non est impletum.* Syrus: *Omnes torrẽtes præcipitãtur in mare, & non impletur.* Arab. *Et mare non cõgregatur plenũ.* Chald. *Omnes torrentes & fontes aquarum vadunt & currũt ad mare Oceanum, quod circuit mundum.* Vel: *Cuius ambitu tãquã annulo mũdũ cõtinetur.* vt vertit Costus noster pro *torrentes* aptiùs vertit *flumina,* quia ex torrẽtibus concurrentibus nascũtur flumina quæ in mare decurrunt, cũ torrentes terra bibula sorbeantur, vel siccentur antequam ad mare perueniant. Ecclesiasten secutus Ecclesiasticus c. 40. 11. *Omnia,* inquit, *quæ de terra sunt in terrã cõuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.* Sicut dixi de sole & vento, quòd gyrent semper & in suos orbes recurrãt: Sic hîc ait de torrenti-

VERS. 7.

bus,& inde nascentibus fluminibus, quod omnia decurrant in mare, indeq́; recurrãt ad fluminum origines, vt hisce exemplis vanitatẽ, decursum & circulationẽ vitæ humanæ, omniumq́; rerũ terrestriũ repræsentet. Vnde S.Hier. *Hebræi*, inquit, *sub torrentium & maris nomine, per metaphorã de hominibus significari arbitrantur, quod in terram de qua sumpti sunt redeant, & torrentes vocentur nõ flumina, eò quòd citò intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.* Hinc S.Greg. Thaumat. paraphrasticè vertit: *Res autẽ ipsa rectè cõparantur fluxui torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt.* Eadem similitudine vsa Thecuitis 2. Reg. 14.14. *Omnes*, inquit, *morimur, & quasi aquæ dilabimur in terrã, quæ non reuertuntur.* B. Alcuinus Flaccus disp. cum Pipino Caroli magni filio: *Quid*, inquit, *est mare? audacia via, limes terræ, diuisor regionum, hospitium fluuiorum fons imbrium, refugium in periculis, gratia in voluptatibus. Quid sunt flumina? Cursus indeficiens, refectio solis, irrigatio terræ.*

Maris Epitheta.

Porrò mare ex tot fluminibus influẽtibus nõ impletur, nõ crescit, non redũdat, vt super littora sese effũdat terrãue superstagnet, sed velut gurges insatiabilis omnia sorbet, & ad sẽper sorbendũ hiat: hinc Pontũ dici putãt παρὰ τὸ πίνεσθαι, quòd aquas semper potet. Causã dat Arist. 2. Meteor. c. 2. quòd aquæ ex mari vi solis educãtur, & vel siccentur, vel in vapores & nubes vertãtur; quodq́; mare sit vastissimũ, vt flumina eius respectu sint instar paucarũ guttarũ. Causam aliã dabit Ecclesiastes v. seq. Hinc Prouerbia: Aquam in mare deferre, ligna in syluam, vlulas Athenas, in Ægyptum frumentũ, crocum in Ciliciam; quæ dicũtur in eos, qui operãtur inutilia & superflua.

Mare prima est cupiditas insatiabilis.

Tropol. Mare insatiabile notat insatiabilem cupiditatem hominis, quæ semper voluptates bibit & tamen semper sitit, iuxta illud quòd subdit Salomon v. 8. *Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.* Ita Nyssen. Vnde S. Ambr. lib. de Tob. c. 13. Docet mare insatiabile esse cor auari: *Omnes*, inquit, *torrentes vadunt in mare, & mare non adimpletur. Mare istud fænerator est omnium patrimonia tãquam fluctus absorbet, & ipse nescit expleri. Mari tamen plerią; vtuntur ad quæstum, fæneratore nemo vtitur nisi ad dispendium. Ille multorum commodum est, hic vniuersorum naufragium.*

Secũda mors & infernus.

Simili modo gula, luxuria, ambitio est mare quod omnia sorbet: gulosus enim & luxuriosus, æquè ac superbus, est helluo patrimoniorum, & gurges opum, rerumq́ue omnium.

Symbolicè Rabbini in *Midras cohelet*, id est Expos. Ecclesiastæ sic exponunt, q.d. *Flumina intrant in mare, & mare nõ redundat*, id est, Omnes mortui tendunt in infernũ, & infernus nũquã impletur, nec redũdat, iuxta illud Prouerb. 30.15. *Tria sunt insaturabilia, &c. Infernus, & os vuluæ & terra quæ nõ satiatur aqua.* Ita Galatin. lib. 6. de Arcanis fidei, c. 7. Simili modo mare typus est mortis & sepulchri: ad vtrũq; enim homines omnes seu flumina decurrũt, imò velut torrẽtes celerrimè rapiũtur. Vide 1. Reg. 14.14. Audi S. Aug. in Ps. 109. ad illud: *De torrẽte in via bibet. Sicut torrens*, inquit, *pluuialibus aquis colligitur, redundat, perstrepit, currit, & currendo decurrit, id est cursũ finit: sic est omnis iste cursus mortalitatis; nascuntur homines, moriuntur, aliis morientibus alij nascuntur, succedunt, accedunt decedũt, nec manebunt. Quid hic tenetur? quid non decurrit? quid nõ quasi de pluuia collectũ it in abyssum? Quomodo enim fluuius repentè collectus de pluuia, de guttis imbrium, it in mare, nec apparet, quia nec apparebat antequam de pluuia colligeretur: sic hoc genus humanum de occultis colligitur, & profluit in mortem. Rursum in occultum vergit, medium hoc sonat & transit. De hoc torrente bibit Christus, hoc est natus est, mortuus.*

3. Amaritudo voluptatis.

Rursum Richard. Victor. tract. 1. de Statu inter homines c. 10. *Omnia flumina*, ait, *in mare feruntur, & omnis aqua dulcis in amaram mutatur; quia oblectamentum in fastidium vertitur, & omnis delectatio carnis in amaritudine terminatur*, iuxta illud: *Extrema gaudij luctus occupat.*

Denique audi M. Antoninũ Imp. cognomẽto Philosophum, l. 4. de Vita sua: *Æuum*, inquit, *fluctus quidam est rapidus earum quæ fiunt rerum, simul enim vnumquodq́; & apparet & præterit, & aliud subsequitur, mox item aliud succedet. Omne quod nobis accidit ita consuetum est & notum, vt rosa vere, fructus æstate. Eadem est ratio morbi, mortis, calumniæ, insidiarum, omniumq́; eorum quæ stultis vel gaudium, vel tristitiam afferunt.* Et post nonnulla. *Dictum Heracliti semper est memoria tenendum: Terræ mortem scilicet, esse aquam, aquæ aërem, aëris ignem, idq́; vicissim.* Et pluribus interiectis: *Collige etiam quos tu ipse nosti vnum post alium, cùm funus ipse curasses, mortuos, & quod heri fuit piscis, cras erit salsamentum, aut cinis. Momentaneum itaque tempus à natura esse constitutũ considerandum est, æquoq́; animo è vita abeundum: perinde ac si oliua maturitatem consecuta decidat, arborẽ quæ ipsam tulit ac genuit collaudet, & gratias agat. Similis esse debes promontorij, ad quod assiduè fluctus alliduntur; ipsum autem persistit, vtcumque vndæ æstuãtes circumferantur.* Vnde concludit: *Proinde quoties inciderit quicquam, quòd ad dolorem te prouocet, recordare huius præcepti: non illud infortunium esse appellandum, sed felicitati tribuendũ, quod id fortiter feras.* Idẽ l. 9. *Iam nos omnes terra occultabit: post ipsa quoq; mutabitur, & res deinde aliæ item in infinitum mutabuntur. Enimuerò qui fluctus mutationum & motuum cõsiderabit, earumq́; celeritatem, is omnia mortalia contẽnet. Torrẽtis instar causa vniuersi rapit omnia. Ad locũ vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterùm fluant.*

Duplex versio.

Pro *vnde exeunt* Hebr. est שׁהֹלְכִים. *Scebolechim*, id est, *quò vadunt, quò*, id est ad quem locũ, vel ex quo loco. Vnde duplex hic est versio & duplex sensus: prior, vt significetur terminus ad quem tendunt flumina: posterior, vt significetur terminus à quo ipsa exeunt & prodeunt.

Prima.

Priorem secuti Septuag. vertunt: *Ad locum quò torrentes eunt, illuc ipsi reuertuntur ad eundem*; vel vt habet versio Veneta: *Ad locum*, inquam, *maris pergunt flumina, vt iterum redeant & fluant.* Et Syrus: *Ad locum quò abeunt torrentes, ibi reuertuntur ad abeundum.* Et Arabicus *Ad locum ad quem vadunt torrentes, ad ipsum reuertitur spiritus eorum: Vadunt enim.* Sic & Pagnin. Tigur. & alij.

Posteriorem secutus est noster vertens: *Ad locum vnde exeunt flumina.* S. Hieron. in Comment. ex Symmacho: *Ad locum de quo torrentes exeunt, illuc ipsi reuertuntur vt introeant.* Chald. *Quasi ad locũ enim ad quem torrentes vadunt & decurrunt, inde reuertuntur, & defluunt per cataractas abyssi*; Vel vt vertit Costus: *Cumq́; per cuniculos & abyssi commata, quo ex loco defluxerunt fluuij eodem ferantur, Oceanus ipse nullo completur modo.*

Prioris versionis hic est sensus, q.d. Flumina continuo cursu ad mare feruntur, in illudq́; sese effundunt, quo fit vt iterum iterumq́ue semper fluant:

fluant: continuò enim nouæ affluunt aquæ, quæ in mare defluūt: sicubi enim inhiberetur eorum fluxus in mare, sisterent, & alias affluere prohiberent; vtpote suuoi locum & alucum occupantes & implentes. Vnde ex Hebræo sic vertunt nonoulli: *Ad locum quo torrentes vadunt, illuc ipsi conuertuntur ad eundem*, q.d. flumina defluendo continenter sequuntur suos alueos & lectos, atque illum, per quem semel cursum inchoarunt, constanter retinent, nec mutant vnquam, quod sanè mirum est.

Posterioris hunc sensum assignat Titelm. & alij nonnulli, vt cum priori coincidat, q.d. *Ad locum vnde exeūt flumina*, id est, ad suas scaturigines & exordia, *reuertuntur*, id est rursus affluunt nouæ fluminum aquæ, vt iterum fluant; quasi assignet causam perennitatis fluminum, hanc scilicet, quòd defluentibus eorum aquis nouæ ex montibus affluant, quæ per scaturigines rursus emanent, & decurrant in mare. B

Verùm hic sensus frigidior videtur & coactior; Hoc enim propriè non est reuerti flumina ad locum vnde exeunt. Adde videri tautologiā: idem enim est dicere, perenniter fluunt fontes & flumina, quod, defluentibus fluminum aquis aliæ continuò affluunt: perennis enim fluxus non est aliud, quàm priorū aquarum effluxus, & nouarum affluxus. Insuper iuxta hunc sensum non exponitur, nec datur ratio, cur mare ex tot fluminū influxu non redundet, quod sanè difficile est & stupendum.

Genuinus secundus sensus.

Aptiùs ergo magisque connexè, profundè & neruosè sic exponas, vt hic det causam non solū perēnitatis fontium & fluminum, sed & cur mare ex tot tantisq; in se influentibus non redūdet: C hoc enim magis admirabile est, quàm perēnitas fluminum. Causa hæc est, quòd flumina in mare decurrentia rursum ex eo reuertantur, & recurrant ad sua principia vnde exierunt, vt iterum fluant, reuertantur, inquam, per æqualitatem, scilicet non in se eadem numero, sed in sui simili, siue eadem specie; aqua enim fluminis quæ ingreditur mare, non egreditur eadem numero, sed alia illi similis, putà aqua maris, quæ vicina est terræ & abysso. Sic enim per aliam partem exoneratur mare, ac rursum implentur fluminū fontes, vt iugiter emanent aquas ac perennent.

Resp. Primò. Secundò.

Hunc esse sensum liquet primò, ex τῷ *reuertuntur*. Secundò, quia hęc est adæquata causa, cur mare ex tam numerosis amplisque fluminibus, quæ mare, imò plura maria efficerent, in se ingredientibus non redundet; quia scilicet tantum ex ma- D re deorsum affluit, quantum sursum influit.

Tertiò.

Tertiò, quia Ecclesiastes hic ostendit vanitatem rerū humanarum ex earum circulatione & gyro, quod semper gyrent & in orbem eant. Hanc autem circulationem probat ex sole, cælis, elementis, scilicet quòd sol & cæli in orbem gyrentur; quod aër & venti in suos circulos reuertantur; quòd generationes hominum, animalium & plantarum ex terra nascantur & in terram redeant, vt ex ea rursum prodeant & germinent. Ergo cùm ad eandem circulationem probandam proferat flumina, eaque dicat reuerti ad sua principia, necessum est, vt id propriè intelligat, scilicet id fieri per circulationem, qua aquæ ex mari ad fluminum fontes remittantur. Sic enim sol, cæli & venti ad sua principia suosque ortus

A redeunt. Denique ita hanc reuersionem explicat S. Hieron. huius nostræ versionis auctor. S. Basilius, Theod. & alij plurimi mox citandi.

Breuiter sed neruosè S. August. li. 3. de Trinit. c. 6. *continuo*, ait *quasi fluuio labentium rerum ex occulto in promptum, ex prompto in occultum fit vbique circulatio.* Eleganter Ouidius lib. 15. Metam.

Cuncta fluunt, omnisq; vagans formatur imago.
Ipsa quoque assiduo labuntur tempora motu.
Non secus ac flumen, neque enim consistere flumen,
Nec leuis hora potest, sed vt vnda impellitur vnda,
Vrgeturq; eadem veniens, vrgetq; priorem.

Eadē similitudine vtitur 3. de Arte. Egregiè Basil. de Fame & sicci. *Fluunt*, inquit, *tempora nec moratorem expectant, festinat dies, ignauum & cessatorem prætereuntes, & quemadmodum fieri non potest, vt decursum fluuij sistas, ac aquæ eius ad necessaria vti possis, nisi in primo occursu, & vbi sese obijcit hauriās; ita neq; tēpus necessariis circuitibus impulsum cohibere queas, aut iam elapsum ad caput reuocare, aut vsum illius habere, nisi quis cum se offert arripiat*, Hæc Basil.

Homo est Fluuius.

Tropol. homo est quasi fluuius assiduè defluēs in mortē, & per eam refluat ad Deum immortalē, qui solus habet esse stabile, constans & æternum. Audi Eusebium l. 11. Præpar. c. 7. *Cum enim omnia sensibilia in fluxu sint, cōtinue fiunt atque corrūpuntur, nec eadem vnquā permanere possunt. Fluuium autem eundem bis intrare, secūdum Heraclitum impossibile est. Quare nec mortalem substantiam si iteratò cōsideres, eandem habitu esse dices, sed mirabili cōmutationis velocitate modò dissipatur, modò contrahitur.* Ex quo infert: *Ridiculosi ergo sumus homines, vnam timentes mortē, qui multoties iam mortui sumus, & sapè morimur.* &c. C *Corrūpitur enim iuuenis in virū, vir in senē, puer in iuuenem: infans in puerum. & qui heri fuit in eū qui est hodie; quiq; hodie est, in crastinum: manet autem nullus idem. Nemo est idem: sed in vno momento circa phantasmata, circa vnā & communem materiam influētē ad restinctionem omni momento cōmutamur. Quomodo enim si sumus idem, alijs numquam antea gaudemus? Alia modò amamus atq; odimus, alia laudamus atq; vituperamus, alijs verbis vtimur, alijs passionibus mouemur non eandē figurā, non eandē de rebus sententiā habentes? Non enim possibile est sine commutatione alijs nunc, quā antea cōmoueri; nec qui alias atque alias mutatur, idē profectò est. Quod si idem non est, nec est, sed fiunt continua mutatione: sensus autem ignorantia ipsius entis fallitur, & esse putat quod non est: quid igitur verè est? quod æternū est, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tēpore mutatur.* Et c. 6. Platonis ænigma D proponit: *Plato quoq; dicit, quid est quod semper est, & ortum non habet? & quid quod semper fit est autem nūquam?* Ac respōdet prius esse Deum, qui semper est, & numquam est ortus; posterius esse creaturā & corpus, quod semper fit, & nūquam est in statu suo consistens & stabile, sed continuò mutatur fluit & defluit. Idipsum apposito ceti marini & piscatoris Apol. choro Parabol. stipato, illustrat Cyrill. l. 1. Apol. mor. c. 8. cuius titulus: *Tuæ spei anchoram in bonis perpetuis tantum fige. Super maris vndam*, inquit, *cetus grandissimus in insulam eleuatus, cū terræ aridæ speciem mētiretur; piscator raticula fluctuās, terræ cupidus in portum sophisticū hunc peruenit, moxq; ibi descendens parum leuata pellicula manu, ex petra & ferro genito rogo, sibi pius, cœpit fouere corpusculum algore rigidum, labore fessum & esurie desiccatum. Verùm cùm ignis acuta caliditas insensibili piscis trāsacta pinguedine, tandē in carnem sensibilē ardoris sensus descen-*

Æternis incumbe non fluxis.

disset: statim pisce commoto, terremotum existimans nauta stupidus, relictis omnibus cucurrit ad ratem. Sic inde veritate comperta tutus de nauicula, lamentabiliter ceto dixit, vt quid ostensa ingenti mole, & stabilitate lethaliter simulata, & cute picta mentiebaris te portum? Ni certè natabile lignum statim profugo subuenisset, in te confidentem me raptum subito non minùs, quàm naufragium submersisses. Cui piscis respondit: Tu autem, quare ad quiescendum super rem mutabilem descendisti? At ille: Certè quia tellus esse, non animal videbaris. Tunc alter: Numquid omne quod videtur existit? an ignoras, quod plura in sola sui apparentia, & non in veritate fundantur? Nam sophista videtur Philosophus, & hypocrita sanctus. Ex quibus hoc Epymithium, Apologi finem & fructum declarans colligit: *Propter hoc charissime, tu qui maris incola periculosis versaris in fluctibus, & perniciei castris vndiq; obsessus, in ligno perfragili circumdaris, quo in necessitate confugias, cui te credas, ac vbi stabilius confidas priùs ruminante diligentia videas, & clara prudentiæ circumspectione attendas. Nam si ex toto semel erraueris, prauentus morte, correctionis tibi postmodum nullus locus erit. Sic ergo tutum stabilitate perpetua portum quærens, hunc meliorem, & bonis melioribus optimum prudenter eligas, vbi confidentiâ securâ quiescas. Nonne sapiens architectus in terra stabili fodiendo, quærit fundamentum stabilius? Et nauis peruigil gubernator, antequam suam anchoram accommodet, scrutator abyssi, plumbata cordula quærit tutissimum fundamentum? Stultus enim est, qui super rem instabilem fabricat; & omnino amens, qui rebus mollibus se ab iisdem stabiliendum commendat. Vade igitur & hinc disce nequaquam in perituris confidere, sed in æternis de cetero tuæ spei anchoram tantùm fige. Quibus edoctus nauta consolatus discessit.*

Qua ratione flumina redeant ad suas Origines.

Quæres primò, qua ratione flumina ex mari reuertuntur ad suas origines?

Resp. Primò.

Respõdeo primò, quòd ex mari quotidie plurimi vapores vi solis educuntur, qui in aërẽ elati ibiq; vi frigoris in nubes densati & in aquas resoluti, decurrunt in flumina, eaque implent, vt iterum fluant. Ita Olympiod. Procop. Rupertus, Isidor. Caietan. Vatabl. & alij: vnde pro *flumina* Hebr. est *torrẽtes*; hi enim propriè fiunt ex pluuiis vel niuibus in aquam resolutis, & sic mare non redundat, quia magna pars maris euaporatur; tantum enim, inquiunt, ex mari abit in vapores, quantum fluminum in illud intrat. Verùm hoc remotum est & minus proprium.

Secundò.

Secundò propriè & proximè quia flumina in mare influentia, ex illo per subterraneos meatus & venas sensim redeunt ad sui origines. Modũ, quo id fit mox explicabo. Hunc esse sensum liquet clarè ex S. Hieron. in Comment. qui vulgatam suam versionem ita interpretatur, vti ex S. Basil. homil. 4. Hexam. Theodor. serm. 2. de Prouidentia, imò & Plato in Phædone, ac Seneca lib. 3. Natur. q. c. 15.

Audi singulos. S. Hiero. *Putant quidam,* inquit, *aquas dulces, quæ in mare fluũt, vel ardente desuper sole cõsumi, vel salsugini maris esse pabula. Ecclesiastes autem noster, & ipsarum aquarũ conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, & matrice abysso in sua semper ebullire principia.* S. Basilius asserit Dei nutu, aquas ex mari ad montium apices conscendere: *Aquæ,* inquit, *infra delabendi propensione defluũt remoratur æ, donec in suam amplitudinem effunderẽtur, vbi tamquã compedibus adstrictæ non amplius diffusè, nec decurrenti alluuie exundantes, sed subter mare fluitantes, per angustas fistulas in sublime subuectæ, ab agitante spiritu in altum impulsæ, superficie terræ vi disrupta erũpunt & emicãt, deponuntq; per transcolationem salsorem & amarorem, & potulentæ euadunt.* Theodoretus: *Aquæ naturã ne arbitreris sua sponte in altum scandere; sed Dei verbo obedientem summos montium vertices occupare. Creatori autem facillimum est factu, aquarum naturam non modo in montium vertices, sed in medium quoq; aërem subuehere, & amaram dulcedine condere, & c eamq; cuius naturalis motus deorsum fertur, sursum currentem ostẽdere.* Plato in suo Phædone Mosis, siue sacræ paginæ oraculi sententiã sequitur, vt in plurimis, inquiens: *Fontes ex ingenti illo Barathro, quod intra terram est partim per patentes quosdã poros, partim per terræ soliditatem excolatos sic iterum redundant, vt quantum vna pars confluat, tantum altera fluat.* Seneca ab eodem idem recẽset: *Quidam iudicant terram quicquid aquarum emiserit, rursus accipere & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, nõ in suam vertunt, sed protinus reddũt. Occulto enim itinere subit terras secreto reuertitur, colaturq; transitu mare, quod per multiplices anfractus terrarũ verberatum amaritudinem ponit, & prauitatẽ saporis in tanta soli varietatem exuit, & in sinceram aquam transit.* Adde Rupertum & Hugonẽ Victor. Rupertus: *Terræ fundator,* inquit, *abyssum dispulit, & competens aquarum subsidium per intimas eius venas largè diffudit; terra trahens aquas in omnes venas, copiosam sugit abyssi mammam.* Hugo Victor. super id Genes. 2. *Fons ascendebat è terra,* &c. *Fons iste,* ait, *potest intelligi abyssus, scilicet matrix omnium aquarum, ex qua omnes fontes aquarum, & fluminum egrediuntur.* Plures mox citabo.

Quæ causa perennitatis fontium?

Quæres secundò, quæ sit origo & causa fontium & fluminum, ac perennitatis eorum; cur scilicet iugiter emanent aquas? Resp. varias à variis dari origines, & causas.

Prima sententia Arist. esse iuges vapores.

Primò, Aristot. 1. Meteor. c. 13. cum suis asseclis censet fontes & flumina oriri ex aëre & vapore, vi frigoris in aquã resolutis. Hinc in Alpibus aliisq; montibus oriuntur pleraque flumina, quia circa montes & rupes multi coëunt vapores, qui vi frigoris densantur, & in aquã resoluti defluunt in valles, ibique coëuntes torrentes & flumina efficiunt, vti oculis meis conspexi dum Alpes pertransirem.

Romæ insignis quidam Mathematicus è Societate nostra mihi asseuerauit, se perscrutatum esse Alpes ac Salinas Alpium, atque in earũ summitate vidisse cauernas ingentes in rupibus, easque rimis plurimis interfectas, vt per eas aër copiosus ingredi posset, in quibus vapor & aër calefactus, rupium & saxorum deinde frigore cõdensatus, & resolutus in aquam defluebat, & riuum perennem efficiebat, quo liquabatur sal, quod internè ex eadem rupe effodiebatur. Cõtinuò enim aër aëri ad impediendũ vacuũ succedebat, isque illico in aquam resoluebatur, sicut videmus in hyeme columnas, marmora & parietes in templis continuò sudare, & guttas stillare, vtiq; ex aëre in aquã resoluto. Accedit quod circa cacumina montiũ perpetui sint vapores, qui ad illa se colligũt & quasi colligãt, hiq; rotulẽti à rupe illico in aquam resoluũtur, qui ex variis locis in vnũ cõfluentes riuum, ac tandẽ torrentem, mox pluuium influxu adaucti fluuium efficiunt

Secunda esse fluxus niues & pluuias.

Secunda fluminũ causa, sunt pluuiæ & niues:

Pluuiæ

Pluuiæ enim in hyeme crebræ & copiosæ magnam aquarum vim depluunt, quæ in cauernis montium amplis & multis collecta, per angustos meatus & angusta fontium orificia sensim effluit itaque continuationem fluminibus affert. Niues verò in Alpibus perpetuo solis calore per diem liquatæ, magnam aquarum vim fluminibus afferunt, adeò vt viri sapientes, inter quos fuit noster P. Leon. Lessius, cẽseant, præcipuam fluminum causam esse hanc niuium continuam & ordinatam liquationem. Ingens enim & immanis vis niuium est in Alpibus, qui in longum latumque per plura centena milliaria extendũtur (Sanè ego cum sociis equitando per Alpes iuxta Tridentum, vix per decem dies eas per latum secare & transgredi potui, cùm quotidie conficerem 30. circiter milliaria) quare niues per noctem decidentes in Alpes, per diem vi solis liquatæ, continuos torrentes, & hi confluentes continua flumina efficiunt. Argumento est, quod dũ sub hyemem ingentes sunt pluuiæ, flumina excrescunt in duplum vel triplum, imò exundant, & latè circumcirca restagnant, vti Romæ experimur in exũdatione Tiberis. Idem fit dum liquantur niues Alpium in Martio: tunc enim Mosa, Rhenus, Onus, Mænus, Athesis ceterique fluuij, qui in Alpibus nascuntur, mirificè intumescunt & sæpe exundant: quare in hyeme crescunt in duplum, in æstate decrescunt in duplũ. Alpibus consimiles sunt Apennini, Taurus, Olympus, Ardenna aliique montes plurimi & vastissimi.

Verùm hæc non videntur sufficere ad perennitatem tot tantorumque fluminum, quorum aliqui vastissimi sunt, & in latũ ad viginti & plura milliaria extendũtur, (qualis est fluuius quem Argenteum vocant in India) vt videantur non tam esse flumina, quàm maria. Nulli enim vapores, nullæ niues & pluuiæ ad perennem eorum cursum, tam amplum & vastum sufficere videntur; præsertim quia pluuiæ per æstatem raræ sunt & modicæ. Adde plures fontes & flumina oriri in cacumine montium altissimorum, quibus nulli adiacent montes altiores; vbi tantæ cauitates & receptacula niuium & pluuiarum esse nequeunt: alios verò oriri in imo vallium, vbi nulli sunt montes vicini, nullæ niues, nullæ cauernæ aquarum pluuialium, idque tanta aquarũ copia, vt statim sint nauigabiles. Hinc & putei multi sunt profundissimi, in quorũ fundo ex imis terræ venis scaturiunt aquæ viuæ, quæ perennem puteis suggerunt aquam. Denique Script. hoc loco & Genes. 1. 9. & alibi aliam magis vniuersalem, magisque adæquatam fontium & fluminũ causam assignare videtur.

Tertia, est mare.

Tertia causa ergo plena & adæquata est hęc: matrix fontium, fluminum, aliarumque aquarũ est mare. Quod vt intelligatur notãdum est primò, Deum prima die creationis aquæ & mundi, aut potiùs die tertia, qua secreuit aquas à terra, produxisse sub terra ingentes quasdam voragines siue receptacula aquarum, quæ Script. abyssum, Philosophi barathrum vocant, noster interpres Deuter. 33. 13. vocat abyssum subiacentem, vbi Hebr. est *Abyssus cubans inferior*.

Aqua terra immissa quatuor de causis. Primò.

Fecit autem id Deus hoc vsu & fine, primò, vt immensam vim aquarum quæ initio mundi terram operiebat, partim in illa reconderet, par- A tim in ipsis maris alueis collocaret, quos tunc temporis etiam fecit, & è terra excauauit, sed non tantos nec tam profundos, vt soli illi omnem istam aquarum vim & molem caperent. alueum enim maris multis in locis valdè modicum, parumque profundum experiuntur nautæ. Secundò id fecit, ait Philo. libr. de Opificio mundi, vt terram, ne siccitate fatisceret, humore aquæ rigaret, contineret & coagularet. Tertiò, vt ex terra aqueo humore perfusa, metalla & lapides coalescerent. Quartò ad plantarum, herbarum & stirpium, item fluminum, fontium, omnisque aquæ tam fontanæ quàm putealis productionem. Lege S. Basil. homil. 4. Hexam. S. Ambros. lib. 2. & 3. Theodor. serm. 2. de Prouidentia, ac Senecam libr. 4. de Beneficiis c. 5. & 6.

Secundò. Tertiò. Quartò.

B Notandum Secundò, sicut terra est mater viuentium & mixtorum terrestrium, sic mare est mater aquatilium, putà tot generis piscium, ostreorum, concharum, &c. Igitur sicut in matris & cuiuslibet hominis corpore magna sanguinis copia est in hepate & corde, atque inde per plurimas venas in singula membra totumque corpus dispergitur: simili planè modo, ait Seneca libr. 3. Natũr. q. cap. 15. ingentes illæ ciuitates, siue voragines sub terra aquis refertæ, sunt terræ quasi hepar, ex quibus aquæ per occultos meatus & cuniculos quasi per venas, per omnes terræ partes, totumque orbem disperguntur, ac certis locis in fontes & flumina, vel in genesi mundi vel posterioribus sæculis factâ viâ erumpunt. Hoc enim est opus prouidentiæ Dei, qui C ad terræ vsus iam dictos, vbique gentium certis locis fontes & flumina immiscuit & inspersit, perinde ac iisdem venios statis locis & temporibus impertiit & distribuit. Hinc illæ phrases: *Terra suas habet venas: vena aquarum viuentium vena sulphuris, argenti viui, auri, aurichalci*, &c. Terra enim est quasi animal quoddam quatuor humoribus aptè distributis constans, sicut vicissim homo est instar terræ, adeoque microcosmus. Ita Seneca lib 3. Natur. quæst. c. 15. & Plutar. in vita Pauli Æmilij.

Aqua est quasi sanguis terræ.

Origo fluminum est Abyssus.

Igitur assero matricem aquarum esse abyssum, id est mare tum patens & publicum; tum latens & reconditum in cauernis, specubus, venisque terræ. Hæc enim est abyssus initio mundi à Deo condita, quam primitus aqua primogenia, ideoque dulci, impleuit Deus, qua D effluente per varias cauernas & venas versus origines fluminum, eius loco aqua è mari subintrauit, & continuo subintrat: atque hac ratione semper ex abysso hac, siue barathro fluminibus & fontibus aqua subministratur. Hinc omnia maria, adeoque mare Caspium, quod terra interiacens à reliquo mari dispescuit, per subterraneos meatus Oceano iungi, illique ceu matrici cohærere Geographi, vt Plinius, Strabo, Dion. Mela, non dubiis indiciis deprehenderunt; præsertim ex eo, quòd plura ingentia flumina in illud influant, ipsum tamen cùm sit modicum non redundet, quia scilicet eadem per subterraneos meatus ex illo in Oceanum defluunt: Oceanus ergò est matrix omnium fluminum & fontium, id est omnium aquarum viuarũ & fluentium.

Prob. Primò.

Id ita esse probatur primo, quia hic est planus

nus & obuius sensus huius loci, vti passim interpretes docent. Idem innuitur Ecclesiastic. cap. 23.39. *A mari,* inquit, *abundauit cogitatio eius, & consilium illius ab abysso magna. Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio. Ego quasi fluuius Dioryx, & sicut aquæductus exiui de paradiso.* Et ca.40.11. *Omnia quæ de terra sunt in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.* Et Genes.1.9. *Dixit Deus: Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum vnum, & appareat arida: Et factum est ita. Et vocauit Deus aridam terram, congregationesq́; aquarũ appellauit maria.* Vnus enim locus sunt mare cum sua abysso, siue cauitate subterranea. Et Psal.32.7. *Congregans sicut in vtre aquas maris: ponens in thesauris abyssos.*

Secundò. Secundò, quia necessario dicendum est de fluuio paradisi, qui in quatuor ingentia flumina diuidebatur: necdum enim pluerat Deus B super terram, vt ex pluuia vel vapore progigni posset, Genes.2.10. vt rectè ibi obseruauit Rupert. Ex mari ergo illa eduxit Deus. Idem à pari, vel simili dicendum videtur de reliquis terræ fontibus & fluminibus, saltem præcipuis & maioribus. Sicut enim Deus tertio mundi die terram ornauit montibus, arboribus, plantis, herbis, ceterisque seminibus; sic & eandem, æquè ac mare, ornauit fontibus & fluminibus ex abysso marina prodeuntibus, ad irrigandum & fouendum arbores, plantas, herbas & germina à se producta, vt flores & fructus germinarent, idque planè significat, scriptura Genes.2.4.5.& 6. *Istæ,* inquit, *sunt generationes cæli & terræ, quando creata sunt in die, quo fecit Dominus cælum & terram, & omne virgultum agri antequam oriretur in terra omnemque terram regionis* C *priusquam germinaret: non enim pluerat Deus super terram, & homo non erat qui operaretur terram: sed fons ascendebat de terra, irrigans vniuersam superficiem terræ.* Et Ecclesiasticus cap. 24.39. verbis paulò antè citatis. Rursum Genes.6.vers.11. dicuntur *rupti omnes fontes abyssi magnæ,* id est barathri iam dicti, ad inducendum terræ vniuersale diluuium, ad hoc enim non sufficit sola pluuia quadraginta dierum.

Tertiò. Tertiò, quia alia ratio adæquata, cur mare ex tot fluminibus non redundet, dari nequit, nisi illa, quam dat hic sapiens, scilicet quòd quantum aquarum ex fluminibus in mare influit, tantundem effluit in abyssum; nam causa quam dat Aristot. scilicet mare esse vastissimum, ideòque flumina illi parum addere, ac statim euaporari, non satisfacit. Plurima enim & maxima flumina D assiduè in mare gurgites suos effundunt: quare vno anno, vno mense, imo vna hebdomada, côtinuo suo fluxu in tam vasto aquarum gurgite, quem in mare iugiter effundunt, multa maria efficerent, cùm videamus vapores in aëre & mari sæpe esse exiguos vel nullos; nec terram, quæ magis quàm aqua euaporat, quicquam ex sua quantitate deperdere. Certè tot tantorumque fluminum per tot annos, imò per tot secula & annorum millia assiduus in mare illapsus, abyssum efficerent, ipsumque mare superarent. Cur ergo mare non intumescit supra omnes colles & montes? Sanè Pontus augescit annuum accessu, eaq; de causa se exonerat in Propontidem, teste Plinio li.2.c.97. Causa ergo cur mare ex tot fluminibus non redundet, est, quia vna eius pars A abit in vapores & nubes, quæ in pluuias & niues resolutæ ad capita fontium & fluminum confluunt, & riuos efficiunt: alia verò eius pars partim abit in lacus & flumina, quæ ex mari oriuntur, ipsoq; sunt demissiora; partim effluit in cauitates subterraneas, ex quibus per venas plurimas, & per omnes terræ partes dispersas, & diffusas vel immediatè, vel mediatè ad capita fontium & fluminum confluit, ibiq; aquis pluuialibus, & niualibus ac vaporalibus, id est iis quæ ex niue, vel aëre & vapore in aquas conuertuntur, commista, riuos efficit: hæ enim eius venæ iam dictæ magnæ sunt & plurimæ, quare magnam aquarum vim conuehunt, quæ dum in vnum alueum confluit, riuos & torrentes, atque ex eorum confluxu flumina ingentia efficit, perinde ac in homine sanguis in hepate copiosus, per venas plurimas toti corpori inspersas, in omnes corporis partes dispergitur; ac si venam vnam incidas, eò vndequaque confluit, & magna copia effluit, vt totus in peluim defluens, illam impleat. Porrò flumina plura mari esse demissiora, ex illoque oriri, liquet ex Geographia & Geographis, Imò Plinius lib.2.ca.103. *Subeunt terras,* inquit, *rursusque redduntur. Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia: Et quæ in Æsculapij fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur: Et in Atinate Campo fluuius mersus, post viginti millia passuum exit, & in Aquileiensi Timauus.* Addit quid miri de Alphæo fluuio, qui in Elide sub mari labitur, & intactus emergit in Arethusa Siciliæ flumine.

Quartò, alia quoque causa perennitatis tot fontium & fluminum dari nequit, quæ menti satisfaciat. Rursus, cur omnibus pœnè locis si fodias, inuenturus sis aquam, eamque subinde loco profundissimo, quo nec pluuia nec vapor hic noster pertingunt, alia causa dari nequit, quàm quòd Deus mundi prouisor & aquilex, aquas per venas in omnes mundi partes distribuerit: vbique ergo sunt venæ aquarum in terra, sicut in corpore vbique sunt venæ sanguinis. Et sicut hæ venæ connectuntur in hepate, indeque fugunt sanguinem, sic venæ aquarum prodeunt à mari, indeq; fugunt aquas, quæ è montibus erumpentes faciunt fontes, qui in valles confluentes, ibiq; coëuntes faciunt riuos & flumina. Hanc quoq; causam innuit hic Sapiẽs. Huc faciunt cauernæ, quas in montibus plurimas & maximas esse constat experientia, scilicet ad excipiendum hasce aquas, quæ in scaturigines defluat ibique fontes & fluuina efficiant. Quartò.

Quintò, id ipsum liquet ex sympathia multorum fluminum, quæ minùs à mari distant, vel minus terra percolantur: quædam enim salsa sunt vt mare: quædam æstum maris æmulantur, vt vnum in Gadibus, alterum Burdegalæ, tertium Antuerpiæ. Quintò.

Sextò, fauet experientia. Nam tempore belli Mitridatici apud Apameã Phrygiæ vrbem, quæ tamen longè distat à mari, nouos lacus & fontes emersisse scribit Nicolaus Damascen. & ex iis fluuium vnum salsum, qui magnam Ostrearum & marinorum piscium copiam effudit. Prodibat ergo ex mari per cauitates subterraneas. Rursum Asclepiadorus narrat legatos missos à Philippo Macedone, ad scrutandum thesauros & venas auri, per subterraneã specũ multis diebus deambulasse, vidisseq; ingentes fluuios, & immania Sextò.

mania aquarũ inertium receptacula. Alias ex hoc barathro aquarũ inundationes Valentiæ & alibi factas, narrãt nostri Conim. in Meteora, tr. 9. c. 4.

Septimò.

Deniq; hæc est expressa sentẽtia S. Hier. S. Basil. Theod. Platonis, Senecæ, Ruperti, Hugonis Victor, quorum verba paulò ante recitaui: Item Tertull. contra Hermogen. Salonij & Albini in hunc locum, Procopij, S. Aug. Bedæ in Genes. 2. v. 5. S. Greg. 30. mor. 2. Damasc. l. 2. de Fide c. 9. Isidori. 3. Orig. 20. Plinij lib. 2. c. 65. Philonis lib. de Mundi opificio, Magistri Sent. in 2. d. 14. in fin S. Tho. in 2. dist. 17. q. 3. a. 2. ad 4. & 1. p. q. 69. a. 1. ad 2. 3. & 4. S. Bern. ser. 13. in Cant. initio. Alberti in 2. Meteor. tract. 2. c. 11. Dion. in c. 8. Prouerb. Vallesij S. Philos. c. 63. Conimbr. loc. citat. Pinedæ & Lorini hic. Franc. Suarez lib. 2. de Opere sex dierũ c. 6. in fine; imò Arist. 1. Meteor. t. 3. ait hanc esse communem sententiam veterũ Philos. Hinc Homer. Iliade 14. & 21. Oceanum vocat *fluuiorum & rerum omnium principium*, imò *Deorum parentem*. Strabo lib. 1. eundem vocat *terræ coronam*; Alij *Zonam & cingulum orbis*; Alij *mammam viuentium*. Audi Philonem lib. de Mundi Opif. *Liquet necessario humidam essentiam partẽ esse terræ omnia parientis, sicut mulieres opus habent menstruis; cuilibet etiam matri tanquam partem summè necessariam, natura scaturientes mammas addidit, præparans alimenta nascituris infantibus. Mater autem etiam terra esse videtur: quapropter & priscis illis placuit, vt vocaretur γεμήτηρ, composito ex matre & terra nomine: non enim terra mulierem, vt dixit Plato, sed mulier terram imitatur. Meritò igitur terræ antiquissimæ matrum ac fœcundissimæ natura tanquam mammas dedit amnium fluenta fontiumq́, vt stirpes rigentur, & omnia animalia potum copiosum habeant.*

Obiectio.

Obiicit Arist. contra hoc Platonis barathrum: Altior est origo fluminũ, quàm sit ipsum mare; quia flumina in mare velut inferius defluunt & descendunt: Ergo fieri nequit; vt ex mari rursum aquæ sursum ascendant ad originem fontium & fluminum. Hoc est enim contra naturam iuxta illud: *Sursum flumina*. Vnde causa cur per artem non possint fieri fontes perpetui, est, quod aqua altius sua origine ascendere nequeat.

Respondetur: Eadem difficultas est in Aristotelis & aliorum omnium sententiis. Nam quidã fontes oriuntur in summis altissimorũ montium cacuminibus, quouis mari & terra altioribus, vt necesse sit aquam eò ascẽdere ex sua origine vel matrice, quæcumq; illa assignetur, quædam tamen flumina quæ proximè & publicè ex mari oriuntur, ipso mari sunt humiliora.

Resp. Primò.

Igitur Iulius Scaliger Exercit. 46. respondet aquam esse extra locum suum naturalẽ, eò quòd aëris locum occupet: aqua ergo superior, inquit, premit inferiorem, cupiens redire ad locum sibi debitum, ac premendo illam exprimit, facitq́; vt pressa exiliat in montibus per fontes & flumina. Cũ enim ex prima Dei creatione aqua deberet terram totam operire, deinde ob habitationem animalium pars terræ liberata sit aqua, hinc illa aqua accumulari debet alteri aquæ, & attolli occupareq́; locum aëris, ita vt ibi sit aqua extra naturalẽ locum: quare suo pondere incubat aquæ illi quæ est in cauernis, vt locum suum naturalẽ recipiat: aqua autem in cauernis compressa, per canales quasi tubos à Deo factos, in montibus erumpit altius quàm sit mare premens, quia pondus maris maius est, quia cogit aquam erumpere per canales arctos, cum alius erumpendi non sit locus. Sic enim videmus in aquæ ductibus magnis, si canales arctentur, vt totam aquam simul effundere nequeant, impetu aquarũ affluentium aquã protrusam, è canalibus solito altiùs exilire. Huc accedũt Doctores nonnulli, qui opinantur aquã esse altiorem terra, atque aliud à terra habere centrum, ideoq́ue altius in terra exurgere.

Huc quoq; pertinent nonnulli patrũ, qui cẽsent aquam terra sublimiorẽ, ideoq́; illam vi diuina quasi fræno per miraculum perpetuũ cõtineri, ne terrã obruat; ac ne id faciat, arenã velut compedes illi inijci & obijci à Deo. Ita opinãtur S. Basil. homil. 4. Hexam. S. Chrysost. in Catena Iob, Theod. in Ps. 103. S. Ambr. li. 3. Hexam. c. 2. & 3. S. Tho. loc. iam cit. Eadẽ fuit sententia Lucretij & Ciceron. li. 2. de Nat. Deor. Verùm idipsum cõfutãt Mathematici, Philosophi & Theologi, qui docent aquam non esse altiorẽ terra, sed cum ea vnum efficere globum, ideoq́; vnum cum ea habere cẽtrum. Ita Clauius in c. 1 Sphæræ Peres. lib. 1. in Genes. Molina & Valentia in opere 3. diei, Conim, lib. 2. de cælo q. 4. & alij passim.

Causa cur aqua sursum ascendat.

Vera ergo responsio & causa, cur aqua è mari sursum ad origines fontium surrepat, & ascendat, est Dei voluntas, ordinatio & prouida distributio, qui, vt dixi, aquam per omnia loca supera & infera ita distribuit, & dispertit ad vsus terræ hominumq́, & animalium necessarios vel commodos (sicut aquileges & aquarum mensores aquas per canales & fontes distribuunt in vrbes, agros & hortos) perinde ac sanguinẽ distribuit in corpore humano. Sicut enim hepar sanguinem naturâ suâ grauem & deorsum vergentem, naturaliter vi animæ distribuit non tantùm deorsum in femora, tibias & pedes, sed etiã sursum in pectus collum & caput: Sic pariter mare naturaliter virtute à Deo sibi indita, aquas per venas & meatus dispertit in omnes partes terræ, superas æquè ac inferas. Locus enim naturalis cuique est is, quẽ illi assignat Deus, ait D. Tho. Et quid mirum aquam ascendere supra montes, cũ primitùs ascenderit super cælos, ibiq́; adhuc consistat? firmamentum enim diuidit aquas superas ab inferis Genes. 1. 6. Accedit, quòd montes sint è terra terrei, ac proinde maris locus naturaliter exigat iis esse superior, vt eos sibi subiiciat. Terra enim imum poscit locũ, aqua secundum, aër tertium: hinc aquæ initio mundi operuerunt totam terram; quare hic aquæ ascensus non est violentus, sed naturalis; tũ quia fit à Deo Auctore naturæ; tum quia aqua poscit esse supra terram, cuius pars sunt montes; tum quia hic aquæ ascensus fit ob bonum vniuersi, ad quod omnes eius partes inclinant, consequenter & aqua, quæ vna est vniuersi pars: tũ demq; quia aqua è mari per venas toti terræ, singulisq́; eius partibus superis & inferis, eo modo se impertit & inspergit, sicut sanguis ex hepate per venas in omnia mẽbra supera & infera sese infundit, & communicat per mutuam membrorum vnionem & sympathiam.

Modus quo aqua ascendit.

At qua arte & modo Deus facit aquas ascendere ad origines fontium? Varij varios modos assignant.

Primò.

Primò, nonnulli probabiliter censent aquam ascendere terræ exuctu, & venarum spongiosarum attractione; sicut videmus aridã spongiam humorẽ ex vase suo suctu ad partes superiores

riores attrahe, ac pannum in dolium immissum sensim illud euacuare. Si enim ex alto linea vel lanea fascia pendeat in vas aquæ, aliotie humore plenum, ima fasciæ pars ex vase suget aquam, & ex ima suget altera illi proxima pars, & ex hac altera illi vicina, & ita deinceps; eoq; modo sensim aqua sursum proserpit & ascendit, donec ad summum fasciæ conscendat, vbi illam reflexam & deorsum vergentem sequens distillet in terrã, itaque omnem ex vase aquam educat, & in terrã stillãdo demittat. Addit Lyran. aqnas maris terra percolatas fieri leuiores, & altius posse ascẽdere, quàm sit maris altitudo. Adiũgit Albertus, aquã in terræ venis calefactã euaporare, itaq; per vapores sursum ascendere ad capita fontium, ibiq; vapores vi frigoris in aquã resolui, ac fontes efficere. Sic venæ suo suctu trahunt sanguinem ex hepate sursum ad pectus & caput. Hac de causa Deus fecit varias in terra cauitates spongiosas, ideoq; aquarum attractiuas, quæ gradatim vsque ad summos montes aquam è mari sugant quasi per siphones, ait Plinius: Dico quasi, quia in siphonibus nasus, &, vt ita dicã, proboscis, hoc est fistula exterior prominens ex qua aqua in terram defluit, debet esse longior & demissior fistula interiore, quę ex vase aquam sugit; si enim exterior non sit longior interior non suget aquã; In montibus autẽ orificium fontiũ nõ est demissius, sed altius mari, ex quo aquã sugit. Quare in hoc à siphonibus fontes discrepant. Causa est, quòd est in siphonibus in fistulã exteriorẽ, per quã suctu attrahitur aqua ex vase, nisi sit lõgior, aër subintret, itaque impediat vacuum in fistula; ad quod impediendum si longior sit, ascendit aqua, cum aër illam ingredi, eiusque vacuum impedire nequeat. Secus est in venis aquarum tam latis & vastis in terra & montibus. Sic ergo aquæ è cauernis terræ sursum transmittuntur, & non tantùm vsque ad maris libramenta, sed etiam vsque in altissimos mõtes distributim penetrant & assurgunt. Igitur sicut Deus indidit magneti vim attrahendi ferrum, sic in terræ venis est vis attractoria aquarum, & quasi magnetica.

Discrimen siphonum & fontium.

Secundò.

Secundò, alij censent aquam ex barathro sursum ascendere ad caput fontium vi flatuum subterraneorum, ventorum & spirituum in terra inclusorum. Sic enim mare vẽtis agitatum subinde altissimè intumescit, & fluctus ad sidera tollit Quid ergo mirum, si ad capita fontium eodem suo æstu agitatum, aquas per canales eleuet? Ita S. Basil. S. Hier. Plato, Plinius, Vallef. & Pineda. Audi Plinium lib. 2. c. 65 qui ex Græcis Geometricã subtilitate sic colligit: *Ergo totas, omniq; ex parte aquas vergere in centrum, ideoque non decidere, quoniam in interiora nitantur, quod ita formasse artifex natura debet; vt cum terra arida & sicca constare per se ac sine humore non posset, nec rursus stare aquæ, nisi sustinente terra mutuo implexu iungerentur, hac sinus pandente, illo verò permeante totam intra, extra, supra, venis vt vinculis discurrẽtibus atque etiam in summis iugis erumpente, quo spiritu acta, & terræ pondere expressa, siphonum modo emicat, tantumq; à periculo decidendi abest, vt summa quæque & altissima exiliat.* Qua ratione manifestum est, quare tot fluminũ quotidiano accessu maria non crescant.

Tertiò.

Tertiò, alij hunc ascensum tribuunt cælo & sideribus; sic enim luna causat æstum maris. Ita D. Thomas.

Quartò.

Insuper alij plures sunt modi eleuandi aquã, vt patet in anthliis, & in machina Tribica, per quam in vasis conclusis aëre plenis, si aliunde aqua per foramẽ infundatur, videmus aërẽ aquas in alio vase sibi superpositas sursum eiaculari, vt sibi locũ quærat, & in aquarum locũ subintret.

Deniq; hic aquarum ascensus, & per totã terram æqua distributio, sicut & ventorũ, pluuiarũ, fulminum, grãdinis, niuis, &c. stata generatio, & per singulas prouincias diuisio, est opus peculiare diuinæ prouidẽtiæ, ait Theod. serm. 2. de Prouidentia, toti vniuerso de aqua, salubritate & fœcũditate prouidentis, admiratione magis, cõtemplatione & gratiarum actione venerandum, quàm nimis exacta & curiosa disquisitione scrutandum, vt subiũgit Ecclesiastes v. 8. & c. 7. v. 24. Dei enim sapientia & prouidẽtia est, quæ Prouerb. 8. 28. ait, se ab initio librasse fontes aquarũ, vel vt Hebr. est *fontes abyssi*, ita scilicet aquas eleuans ac suspendẽs, tum in nubibus, tum maximè in matrice fontium abysso, vti ipsa loquitur, vt numquam fontium & fluminum cursus sistatur, quibus velut vberibus terra quasi mater animãtia omnia potet, iisque alimẽta præbeat, ait Philo lib. de Mundi opif. Huc facit illud Psal. 103. 6. *Super montes stabunt aquæ.* Chald. *Erumpent super montes stagna aquarum.*

Obiectio secunda.

Obiicies secũdo: Aqua fontium & fluminum ab aqua marina plurimùm differt, tum dulcedine, tum colore, tum leuitate, tũ aliis qualitatibus; ergo non videtur esse eadem, nec ab illa prodire.

Resp. Primò.

Resp. primò, in genesi & creatione mundi, vna ab alia non differebat: Omnium enim eadẽ erat aqua, eaque dulcis: alioquin enim sua salsedine terram quam operiebat, fecisset siccam, sterilem & adustam; die ergo tertia mundi, qua secreta est aqua à terra, & deducta in suos alueos & cauitates, factaque est mare, ac maris nomen accepit, effecta est salsa, idque ob hosce fines, scilicet primò, ne semper stando nec fluendo (vti stat mare) putresceret. Secũdò, ad connaturalem piscium, qui ex mari nascuntur, generationem & nutritionem. Tertiò, ad faciliorem nauigationem: aqua enim marina, quia salsa, grauior est aqua dulci, ideoque facilius fert & sustentat naues, earumque onera ingentia. Ita Conimb. tract. 10. in Meteora c. 9. Mansit tamẽ aqua dulcis, quæ primitùs fuerat, in fontibus, fluminibus & sinibus subterraneis, eaque per suas venas in varias terræ regiones diffluente, marina salsa illi succedit, quæ pari modo per varios terræ meatus & anfractus percolata, fit dulcis, vt docet Arist. leuis, ac alterius à mari coloris & qualitatis, maximè cum per mineralia sulphuris, ferri æris, auri, vitrioli, &c. labitur, quorũ virtutes imbibit & contrahit, ideoque medicinalis efficitur, vt patet in fontibus Spadanis, thermis Aquensibus, ceterisq; similibus, qui proinde tã inter se, quam à mari multis qualitatibus differũt & discrepãt.

Eccles. 1. 7. flumina in mare. Symbolicè rursũ perennis hic fluminũ in mare decursus significat perennẽ debere esse hominis beneficentiam. Habet hac de re appositũ Danubij & maris Apologum multis rerum parabolis fœcundũ, Cyrillus lib. 3. Apolog. Mot. c. 23. cui titulus. *Quomodo beneficiũ liberalis debeat esse perpetuum. Semper inundanti Danubio ait, sic locutum est æquor: Quãdo tuæ manationis impetus cessabit? quando terminabitur influxus?*

Apologus profusa liberalitatis.

quousq;

quousque latices dabis? at ille paululum indignatus respondit; Profectò loqueris sicut mare, quia omnia flumina insatiabiliter recipis, nec tamen iustè creuisti. Nimirum tunc liberalitatis meæ cessabit influxus, cum insatiabilitatis tuæ terminabitur appetitus. Non enim minor est valetudo virtutis, quàm defectio vitiositatis; & propter hoc, sicut cupiditati nihil satis est, ita liberalitati nullus est finis. Responde mihi, quomodo, ex quo, propter quod, & quid tribuat liberalis. Nónne ex inclinatione virtutis hoc præstat ratione delectationis se totum communicat? Quoniam virtus, quemadmodum natura illam inclinat, semper peragit, nec vmquam existit otiosa. Vnde semper humilis inclinatus, Iustus est, innocens, rectus, misericors, prudens, pius, liberalis, beneficus & profusus. Similiter verus amor sine fine est. Charitas enim numquã excidit, & qui amicus est perpetuò diligit, numquam à dilectione retrahitur, nisi dilectio finiatur. Operatur enim amor magna si est, sin autem desinit operari, amor non est. Deinde modum docet, quo quisque etiam pauper possit semper esse liberalis. *Attamen numquam deficit beneficium liberali ad dandum, cùm sit virtute & amore ditissimus. Nempe si pecunia deficit, adest lingua: si deest census, adest manus. Si est cellarium vacuum, non est consilium diminutum. Numquam siquidem desunt virtuti diuitiæ. Non ergo deficiat virtuosa voluntas, quia non deerit fructuosa facultas.* Denique exemplo naturæ, cæli & solis idipsum confirmat. *Attende quæso, quàm sint perpetuæ emanationes beneficiorum liberalis naturæ. Nónne cælum vitales virtutes semper inferioribus influit? Sol perpetuo lumen effundit, & semper gratissima tellus pascua gignit, & donec vixerit cor membra singula calefacit, hepar nutrit, cerebrum animat? Igitur liberalis beneficij perpetuus est influxus. Quibus dictis magus Damibus redundauit.*

Eius modus

Exempla.

Mysticè, mare plenissimum & immensum sapientiæ, virtutũ & gratiarum omnium est Deus & Christus. Vnde ipse ait Ioan. 7. 38 *Qui credit in me, &c. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Itẽ B. Virgo Maria. Vnde S. Bonau. de Laud. Virginis c. 7. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat*, sic mysticè exponit: *Sicut in mari aquarũ, ita in Maria sunt congregationes gratiarum.* Insuper mare est sapientia, vti ipsa ait Eccles. 24. 39. vide ibi dicta. Porrò fontes & flumina sunt prædicatores & doctores, imò quilibet iusti & sancti, quin & peccatores, qui per orationem, gratiarũ actionem aut pœnitentiam ad Deum omniũ bonorum fontem in omnibus recurrunt, vt nouum lumen & gratiam impetrent. Vnde S. Tho. in c. 1. ad Rom. lect. 5. Redeunt, inquit flumina, id est beneficia per gratitudinem ad suum principium vnde exierunt, putà ad datorẽ Deum, itaq; iterum fluunt, quia gratitudo de datis prouocat liberalitatẽ Dei ad noua danda. Nã vt ait S. Chrysost. hom. 26. in Matth. *Optima beneficiorum custos est memoria beneficiorum, & perpetua gratiarũ confessio.* Et iterum idem homil. 2. ad populum Antiochenum: *Gratiarum actionem*, vocat, *magnum thesaurum, inconsumptum bonũ*, diceret, *perennia fluenta.* Secus namq; flumini non reuertenti exaresceret mare: ingratis etiam exarescit Deus. Quippe vt S. Bern. ait: *Ingratitudo est ventus vrens, siccans fontem pietatis, roremq; misericordiæ, fluẽta gratiæ.* Et iterũ: *Vias* & occultos *gratiæ* canales *obstruit*, quod ex Augustino in Soliloq. c. 18. transcripsit.

Mysticè mare est Christus & B. Virgo.

Gratia recurrunt ad datorem Deum.

Sanè flumina plus reddunt mari, quàm nos reddamus Deo; illi enim rem ipsam reddunt, nos tantùm verba & verbalem gratiarum actionem. Imitemur ergo flumina in velocissimo ad mare cursu, vt incitatissimo cordis affectu, si non operum effectu, ad Deum per amorem, confessionem & laudem recurramus. Audi S. Bernard. serm. 13. in Cant. initio. *Origo fontium & fluminum omnium mare est, virtutum & scientiarum Iesus Christus Dominus. Quis enim Dominus virtutum, nisi ipse est rex gloriæ? sed & iuxta Annæ Canticum, idem ipse Deus scientiarum Dominus est. Continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant. Non solùm autem, sed & si quis callet ingenio, si quis nitet eloquio, si quis moribus placet, inde est. Inde scientiæ, inde sapientiæ sermo. Thesauri siquidem sapientiæ & scientiæ ibi omnes absconditi sunt. Quid? casta consilia, iusta iudicia, sancta desideria, nónne riuuli fontis illius sunt? Quod si copiæ aquarum secretis subterraneisq; recursibus incessanter æquora repetunt, vt inde rursus ad visus vsusq; nostros iugi & infatigabili erumpant obsequio, cur non etiam spirituales riui, vt arua mentium rigare non desinant, proprio fonti sine fraude, & sine intermissione redduntur? Ad locum vnde exeunt reuertantur flumina gratiarum, vt iterum fluant. Remittatur ad suum principium cæleste profluuium, quo vberius terræ refundatur. Qualiter inquis? qualiter dicit Apostolus: In omnibus gratias agentes. Quicquid sapientiæ, quicquid te virtutis habere confidis Dei virtuti, & Dei sapientiæ deputa Christo.*

Rursum S. Gregor. 3. Moral. cap. 2. vel iuxta aliam editionem 4. per mare accipit vitam contemplatiuam, ad quam flumina, id est prædicatores ceterique sancti, qui vitam actiuam agunt sæpè recurrant oportet, vt ex ea vim agendi sugant & hauriant: flumina, inquit, sunt fulgura, de quibus Iob ait cap. 28. *Numquid mittes fulgura, & ibunt; & reuertentia dicent tibi: Adsumus: quia post opera exteriora quæ sancti peragunt, semper ad sinum contemplationis recurrunt, vt illic ardoris sui flammam reficiant, & quasi ex tactu supernæ claritatis ignescant, &c. Ad locum ergo de quo exeunt flumina reuertũtur, vt iterũ fluant; ipsi quippe illic flumina, qui hic fulgura sunt vocati: quia enim corda audientium rigant, dicũtur flumina; quia vero accendunt, fulgura vocantur. De quibus alias scriptum est. Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina voces suas. Et rursum: illuxerunt fulgura eius orbi terræ. Ad locum ergo de quo exeunt flumina reuertuntur, quia sancti viri etsi à conspectu creatoris sui, cuius claritatem mente conspicere conantur, foras propter nos ad actiuæ vitæ ministerium veniunt, incessanter tamen ad sanctum contemplationis studium recurrunt: & si in prædicatione sua exterius nostris auribus per corporalia verba se fundant, mente tamen tacita ad considerandum semper ipsum fontem luminis reuertuntur.*

Actio recurrat ad orationem.

Eleganter & neruosè S. Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Otiosum non est*, inquit, *vacare Deo, imo omnium negotiorum negotium; quoniam ex hoc vires perueniunt ad negotium*, & qui scit prudenter ad tempus quiescere, sciet postea strenuè & vtiliter laborare.

VERS. 8.

CVNCTÆ RES DIFFICILES: NON POTEST HOMO EAS EXPLICARE SERMONE. NON SATVRATVR OCVLVS VISV, NEC AVRIS IMPLETVR AVDITV] Septuag. *Omnes sermones graues; non poterit vir loqui: Et non satiatur oculus videndo & non impletur auris ex auditu.* Syrus: *Omnes responsiones sunt laboriosæ: non satiabitur vir ad loquendum, neque saturabitur oculus ad videndũ, neque*

impletur

impletur auris ad audiendum. Arab. *Sermones omnes sunt diuisi, non potest nisi loqui : & oculus non satiatur visu & auris non impletur auditu.* Alij : *Non satiatur oculus videndo nec auris impletur audiendo.*

Pro *cunctæ res difficiles.* Hebr. est *Omnes sermones* יְגֵעִים *iegeim*, Septuag. ἔγκοποι, id est laboriosi, graues, difficiles. Interpres Nysseni, *laborantes.* Minus rectè Complut. & Regij legunt ἔγκωποι, per, ω, vertuntque *implicati*, nam ἔγκωποι per ω Græcis inusitatum & Lexicographis incognitũ est. Symmach. κοπώδεις, id est operosi, molesti. Aquila κοπιῶσιν, id est, *laborem afferunt.* Alij: *Pleni laboris: lassi & sine deficientes, vexati, fatigati.*

Expositio Prima. Primò multi hãc gnomen exponũt de scientiis, q.d. omnes scientię tam Philosophicæ & naturales, quàm Theologicæ & supernaturales, quę sermone Doctoris docentur & discipulis explicantur, sunt difficiles & laboriosæ. Laborat enim Doctor vt eas appositè ad captum discipulorum eloquatur; laborat & discipulus, vt eas hauriat & capiat, vtque cõceptum suum conceptui doctoris conformet & adæquet: Hunc laborem experiuntur nostrarum scholarum magistri, æquè ac discipuli. Ita S. Hieron. Olympiod. Salon. Lyran. Hugo, Caiet. & alij.

Ex aduerso S. Gregor. Thaumaturgus censet, hic hominum dicta & facta opponi gyrationi fluminum, ventorum & solis, quòd hæc sit stabilis & hominum vitæ perutilis, illa verò instabilia sint & inutilia. Vnde sic vertit : *Sol, venti, flumina suos non egrediuntur fines, nec à suis aberrant legibus: At vero quæ ab hominibus elucubrata, siue verba, siue opera, mensuram modumque nesciunt. Quàm frequens enim sermonum stultæq; nugacitatis farrago? citra omnem tamen commoditatem. Veruntamen ita se habet hominum genus, audiendo narrandoq; fabulas & rerum elabentium, quamuis incertis, affectibus expleri nequit.*

Rursum Chald. hanc gnomen limitat ad prophetias & prænotiones futurorum: hæ enim sunt obscuræ & difficiles. Vnde sic vertit: *In omnibus verbis, quæ parata sunt vt fiant in sæculo, defatigati sunt Prophetæ antiqui, & non potuerunt inuenire fines eorum: verùm utique non est facultas viro, vt loquatur quod venturum est post se ; & non potest oculus videre omne id quod futurum est, vt accidat in mundo; & non potest auris impleri audiendo verba omnium incolarum terræ.*

Secunda. Secundò sermones accipi possunt pro rebus quæ sermone explicantur, per vsitatam Hebræis metonymiam, vti accepit Noster: Vnde vertas; *Cunctæ res sunt laboriosæ*, id est laborant, defatigant se, suspirant & quasi gemunt : יָגַע *iaga* enim significat laborare cum anhelitu, defatigari, suspirare, gemere, vt sensus sit q.d. Sicut sol, flumina, venti iam recensiti, sic & ceteræ res omnes assiduè mouentur, agitantur, laborant ac præ labore videntur delassari, suspirare & gemere, adeo vt hunc eorum laborem & gemitum homo non possit condignè, & plenè verbis explicare. Considera enim laborem quem subeunt boues, equi, asini, cameli, ceteraque animalia & iumenta in arando, onera portando, currum trahendo, currendo, certando, pugnando, &c. atque videbis omnia sub onere sæpè suspirare ac gemere, ac subinde cõsidere & exanimari. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8. 20. *Vanitati creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe: quia*

A *& ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei: scimus enim quod omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc.* Ita noster Pineda.

Tertia & Genuina. Tertiò genuinè, labor hic rerum non proprius & passiuus, sed improprius & actiuus accipitur, q.d. Cunctæ res sunt laboriosæ, id est, molestæ homini, quia eum defatigant tum in earum acquisitione, possessione, vsu & fruitione; tum in earum cognitione, quæ ex possessione & vsu cõsequitur : Omnes enim res delassant hominem vt eas capiat, possideat, vtatur & gustet, itaque eas per experientiam cognoscat & intelligat; præsertim quia post magnum laborem, quo eas homo nanciscitur, illico abeunt vel pereunt itaque modicum sui vsum & gustum homini præbent, nec satiant eius oculos intuitu, vel aures au-
B ditu. Sunt enim instar fulminis, quod in momento se ostendit & illico transit ac disparet. Vnde Fonteius vertit:

Res nostris pereunt oculis, ac auribus omnes:
Tamq; cito fugiunt vt nullas mente tenere,
Atque videre diu, vel in illis dicere quicquam
Appositè certóve queas, nec si sapis ausis.

Hinc Noster vertit, *Cunctæ res difficiles*, scilicet tũ ad possidendum & fruendũ, tum ad cognoscendum. τὸ enim *difficiles* idem est quod laboriosæ, molestæ, auaræ, morosæ, vt ægrè & modicè sui copiã præbeant, ac vix visæ & gustatæ aufugiãt. Tales enim sunt omnes res terrenæ. Sic Cicero senes difficiles vocat morosos & molestos. Et Comicus meretrices difficiles vocat auaras, quæ sui copiam non faciunt nisi magnis precibus &
C pretiis. Hanc enim artem emungendi pecunias callent, si se difficiles præbeant; quibus proinde persimiles sunt omnes ceteræ mundi illecebræ.

Sensus ergo est q.d. Sol, venti, flumina in orbem eunt & abeunt, suisque gyris se implicant & inuoluunt ; quare eos sistere & statis frui est impossibile; eosdem verò explicare & euoluere est perdifficile ; perinde ac glomum filorum implicatum & intricatum extricare, & explicare est difficile, etiam nendi peritis: sic difficile est explicare gyros fluminum, ventorum & solis per Zodiacum, eorumque dare rationes & causas, cur scilicet in orbem eant & quotannis recurrãt; cur fluminibus in mare intrantibus, illud tamen non redundet: cur venti in orbem eant, & nunc flent ab oriente, nunc ab occidente, nunc ab a-
D quilone, nunc à meridie: sic ceteræ res omnes & captu & cognitu sunt difficiles. Vnde *sermones*, vt est in Hebr. vel *res*, vt vertit noster Olympiod. transfert *rationes: Omnes*, inquit, *rationes difficiles.* Quis enim rationes & causas omnium rerum & mutationum assignet?

Ad scientiam enim & rerum cognitionem hæc propriè pertinere ; patet ex τὸ *sermones laboriosi*, vti habent Hebr. Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, & ex eo quod addit : *Non potest homo eas applicare sermone.* Et, *non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu.*

Præter vanitatẽ rerum ergo consistentẽ in earum perpetua agitatione, inconstantia & circulatione aliã hîc assignat in homine, quæ ex priori cõsequitur, scilicet, quòd homo partim ex innata sibi cæcitate & ignorantia, partim ex rerũ ipsarum instabilitate, non possit in eis figere mentis oculum easque plene perspicere & intelligere.

Ipsæ

ipsæ ergo sunt *difficiles*, id est asperæ, auaræ, sui copiam negantes, vt fugiant & prætervolent quumlibet auidè contuentem oculis, & auribus auscultantem: quare in ijs mentem figere & cōquiescere nequit homo, vtpote vanis & illico euanescentibus; sed bonum, verum, stabile, & æternum putà Deum, in quo planè conquiescat, quærat oportet. Homo enim quia animal est rationale, naturaliter appetit scire, ait Arist. quare hominis, vt homo est, bonum & perfectio consistit in cognitione & scientia. Vnde Herillis summum bonum constituebat in scientia, teste Lactan. lib. 3. c. 3. Verùm quia hominis anima corpori misero immersa est, ideoq́ue infima est in genere creaturarum spiritualium, ac per peccatú originale perdidit iustitiam originalem, quæ nō tantùm gratiam conferebat, sed & naturam intellectumq́ue perficiebat: hinc magna ei inest B cæcitas, ignorantia & difficultas cognoscendi res tum naturales, tum multò magis supernaturales & diuinas; quæ ingens eius est vanitas & ærumna. Vnde Socrates teste Laërtio in eius vita, dicebat *se hoc tantùm scire quod nil sciret, & nostram cognitionem magis vocandam esse doctam ignorantiam quàm perfectam scientiam*; quem secutus Nicolaus Cusan. Card. tres libros scripsit de *docta ignorantia*: quin & Philosophi dicti Academici, siue sceptici, negabant hominem de rebus posse habere certam scientiam, cum tantùm habeant dubiam opinionem. Vnde ille (Empedocles si rectè memini) dicebat niuem reuera non esse albam, sed tantùm homini videri albam.

Mysticè. *Prima.*

Mysticè, idq́ue variè explicat Olympiodorus: *Omnes rationes, inquit, tam quæ ad sæcularem, quàm quæ ad diuinam sapientiam pertinent, non sine labore* C *tradi possunt: Sæculares tamen ac mundanæ scientiæ plerumq́; discentibus detrimentum adducunt. Scientia verò Dei, ac diuinus sermo semper est vtilis; quem tamen non poterit homo pro dignitate explicare, licèt alioquin prudens sit, nisi qui accepit donum doctrinæ, sapientiæq́; sermonem.*

Secunda.

Aliter: semper ferè diuini verbi doctores laborant, atque in angustia sunt, ac plerumque ab ipsa doctrina retrahuntur, cùm frustra se videant operam insumere, ac laborem solùm lucrari ob auditorum inobedientiam aut desidiam. Prædicationis itaque officium deterret eos, qui cum negligentia audiuntur. Aliter: Oportet prius facere, ac deinde alios docere.

Tertia.

Labor est itaque non vulgaris atque exiguus, sed valde periculosus, quemquā alios ea docere, quæ prius ipse non fecerit. Quapropter homo perfectus ac prudens cum rei magnitudinem contemplatur, ab ipsa prædicatione resilit & retrahitur. Et S. Hieron. *Notandum*, ait, *quod omnia verba sint grauia, & magno labore discantur, contra eos, qui putant* D *otiosis sibi & vota facientibus venire notitiam scripturarum.* Hinc S. Basil. Epistol. 68. confutat Eunomium dicentem, se veritatem, imò Deum comprehendisse, proponens ei minutas quæstiones de natura formicæ, indeque concludit: *Si verò scientiâ minutissimæ formicæ naturam necdum es assecutus, quo modo incomprehensibilem Dei potentiam imaginatione tua comprehensam esse gloriaris?*

Causæ cur res omnes homini sint difficiles. *Prima.*

Porrò causæ, cur res omnes homini sint difficiles ad intelligendum, & consequenter ad eloquendum & explicandum, sunt variæ. Prima est, quòd intellectus hominis sit corpori, & phantasiæ ac sensibus alligatus. Vnde nihil intelligit nisi cuius habet phantasma in imagina- A tione: nullius autem rei phantasma imaginatur, nisi quam oculis vidit, vel aure audiuit, vel alio sensu percepit. Sensus autem solùm percipiunt accidentia rerum, vt visus colorem, auditus sonum, gustus saporem, odoratus odorem, tactus calorem, &c. Sensus ergo non penetrant intima rerum, putà earum essentias, proprietates & differentias essentiales, quas penetrant Angeli. Hinc fit vt homo paucissimas rerum naturas cognoscat, sed tantùm earū accidentia, ex quibus quasi per vestigia, & quasi per vmbram discurrendo conijcit, de ipsis naturis & substantiis quibus inhærent. Rursum sensus nisi eminus, non pertingunt ad res subtiles & remotas, quales sunt Angeli, animæ, aër, venti, cæli, sol, luna, sidera, quę tamen cognoscere & planè intelligere summè desiderat, æquè ac eloqui; sed non valet, quia elo- B cutio respondet conceptui & intellectui, ac proinde rem non adæquat. Verbum enim oris respondet verbo mentis, imò sæpè illud non adæquat. Plura enim concipimus, quæ eloqui non valemus. Conceptus autem noster non adæquat rem ipsam, præsertim quoad essentiam & substantiam: hanc enim non nisi per velamen accidentium conspicit & concipit.

Secunda.

Secunda est, ipsa rerum agitatio, instabilitas, celer ortus & occasus. Hæc enim non faciunt diu sui copiam ad ea oculis perlustrandum, ceterisq́ue sensibus peruestigandum. Vnde Hyppocrates initio Aphorismorum; *Ars longa*, inquit, *vita breuis, tempus præceps, experimētum periculosum, iudicium difficile.* Hinc Isidor. & Campensis paraphrasticè vertunt: *Non enim subsistunt, donec oculis, quantumuis diligenter contemplantis vel auribus auidissimè auscultantis, fiat satis.* C Exemplum est in hyacintho gemma, qui vt ait Plin. lib. 37. ca. 9. *Prima quoque aspectu gratus, euanescit antequam satiet, adeoq́; non implet oculos, vt penè non attingat, marcescens celerius nominis sui flore.*

Tertia.

Tertia causa est, animæ humanæ, præsertim post peccatum depressio, hebetudo, ignorantia & cæcitas, de qua iam dixi. Vnde Seneca Epist. 89. *Si Pratagoræ credo*, inquit, *nihil in rerum natura est nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est præter vnum. Si Zenoni ne vnum quidem.*

NON SATVRATVR OCVLVS VISV, NEC AVRIS IMPLETVR AVDITV] Hebraicè *Non satiatur oculus videndo, nec auris ab audiendo.* Educit hanc gnomen ex præcedēti, q.d. quia res omnes sunt difficiles ad intelligendum & eloquendum, hinc earum intuitu non satiantur oculi, nec auditu D aures, & multò minùs satiatur curiositas, siue cupiditas videndi & audiendi, quæ in homine est immensa. Ratio est, quòd homo habeat mentem rationalem, quæ infinitarum rerum est capax, eò quòd creata sit ad imaginem Dei, ac proinde nulla re nisi solo Deo satiari & expleri possit. Hæc ergo oculorum & aurium insatiabilitas in homine, non prouenit ex ipsis potentiis sensitiuis, vti notant Philosophi, quia hæ secundùm se limitatæ sunt. Vnde in brutis visus & auditus, imò auiditas videndi & audiendi, limitati sunt, & facilè satiantur, dum per eos nanciscuntur pabula, ceteraque naturæ suæ conuenientia. Prouenit ergo ex coniunctione cum intellectu & voluntate, quæ in homine insatiabilis est.

Sensus ergo est q.d. Adeò cælorum, ventorum, solis flum.numque gyrationes, ceteræque res omnes variæ & difficiles sunt, vt oculos & aures sui admiratione semper detineant, nec eorū cupiditatem, & sentiendi sciendique sitim expleant. Hinc S. August. in Soliloquiis ca 30. *Cùm anima*, inquit, *creaturam desiderat, continuam famem habet; quia licèt quod de creaturis desiderat adipiscatur, vacua tamen remanet, quia nihil est quod eam impleat, nisi tu Domine, ad cuius imaginem est creata.*

Apposite ad scopum suum Ecclesiastes nominat oculos & aures præ ceteris sensibus, quia hi duo nobilissimi sunt, & ad cognoscendum aptissimi. Vnde visus & auditus sunt duo sensus disciplinæ, quia præ ceteris celerrimi sunt, certissimi & efficacissimi. Sentiunt enim ad magnā distantiam, & cum parua sui immutatione, & cum maiore in phantasiam impressione. Vnde & nomen acceperunt. *Aurium*, ait S. Isid. lib. 11. Orig. c. 1. *inde dictum nomen à vocibus hauriendis. Vnde & Virgil. vocemq; his auribus hausi. Aut quia Græci vocemq; ipsam αὐδὴν vocant, ab auditu. Per immutationem enim literæ aures, quasi audes nuncupatæ sunt. Vox enim repercussa per anfractus earum facit sonum, quo sensum excipiant audiendi.* Et paulò superius: *Oculi inter omnes sensus viciniores animæ existunt. In oculis enim omne mentis indicium est: vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi*, ait Cicer. l. 2. de Natur. deor. *tamquam speculatores altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes funguntur suo munere.*

Aurium Etymon.

Audi Olympiod. *Audiendi sensus ac videndi principales regiiq; sunt, ac ceterorum sensuum maximè rationales: proprias namque operationes humanæ vitæ perutiles ac necessarias sine vlla satietate efficiunt. Gustus autem, odoratus ac tactus citiùs fatigantur ac tædio afficiuntur.*

Causa est, quòd visus & auditus sint magis spiritales, reliqui verò sensus magis corporales & crassiores.

Porrò causa, cur oculi & aures hominum sint insatiabiles, cùm in brutis facilè satientur, est vt dixi, mentis infinita amplitudo, & cupiditas, quę cum infinita scire cupiat, vt immensam suam capacitatem expleat, nec possit ea scire nisi priùs eorum species hauriat; adeoque sentiat per aures & oculos, hinc infinita oculis videre & auribus audire concupiscit. Hæc ergo eorum in hac vita est vanitas, quam in futura explebit immensa Dei visi veritas. Accedit rerum quæ videntur & audiuntur exilitas & fugacitas, quæ visum & auditum non satiant, sed irritant potiùs & cruciant. Vnde S. August. ser. 23. de Verb. Apost. *Temporalia bona*, inquit, *non cessant nos inflammare ventura, corrumpere venientia, torquere transeuntia, concupita marcescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt.*

Exemplum insigne dat Seneca epist. 73. *Solebat Attalus*, inquit, *hac imagine vti; vidisti aliquando canem missa à Domino frusta panis, aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit protinus integram deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proijcit, id sine vlla voluptate dimittimus, statim ad rapinam alterius recti & attoniti* (alij legunt *attenti.*) *Hoc sapienti non euenit, plenus est; etiamsi quid obuenit, securè excipit ac reponit, lætitia fruitur maxima, continua, sua.*

Huc facit illud Prou. 27. 20. *Infernus & perditio*

A *numquam implentur: similiter oculi hominum insatiabiles.* Et Eccles. c. 14. 9. *Insatiabilis oculus cupidi: non satiabitur, donec consumat arefaciens animā suam.* Vide vtrobique dicta. Præclarè Hugo Victor. *Cor hominis*, inquit, *non sufficit toto orbi, quia cunctæ res difficiles, non valet homo eas comprehendere; & vicissim totus orbis non sufficit cordi hominis; quia oculus non saturatur visu, nec auris impletur auditu.* Et S. Ambr. lib. de Bono mortis c. 7. *In vanum accipit animam suam (vt iam de huius vitæ dicamus molestiis) qui secularia struit, ædificat corporalia. Quotidie ad edendum & bibendum surgimus, & nullus expletur, vt non post momentum esuriat ac sitiat. Quotidie lucrum quærimus & nullus cupiditati modus ponitur. Non satiabitur*, inquit, *oculus visu, nec auris auditu: Qui diligit argentum, non satiatur argento, Nullus finis laboris, & nullus est fructus abundantiæ. Cupimus quotidie scire noua: & quid*
B *est ipsa scientia, nisi quotidiani doloris adiectio?*

Audi totum hunc Ecclesiastæ locum graphicè explicantem nostrum Martinum de Roa lib. 2. Singular. c. 1. *Cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone: non satiatur oculus visu, nec auris auditu adimpletur*; hoc est, cunctæ res duræ, morosæ, auaræ numquam se dant, numquam sui copiam faciunt neque sui fruendi locum potestatemve relinquunt; atque ita *non potest eas homo explicare sermone*, hoc est, cum eas vix gustarit, vix oculis, vix auribus acceperit, quid in illis boni vel mali insit, aut cuiusmodi tandem sint, explicare non potest. Quantumuis enim attentissimè contemplantis aut celerrimè intuentis aspectum fugiunt, & aures auidissimè auscultantis prætervolant. *Non satiatur oculus visu*; Cùm neque oculis,
C neque mente comprehendatur, nec sit qui eas explicare sermone possit. *Nec auris auditu adimpletur.* Cōtrà verò quæ à Deo sunt bona, vera sunt, & quæ cor satiant. *Satiabor*, inquit Dauid, *cùm apparuerit gloria tua.* Audi Esdrā Prophetam lib. 4. c. 10. quem Deus iubet in templum suum ingredi, & oculos pariter atque aures illius splendore, magnitudine, atque etiam pulchritudine pro arbitrio pascere: *Tu ergo*, inquit, *noli timere, neque expauescat cor tuum, sed ingredere, & vide splendorem & magnitudinem ædificij, quantum capax est tibi visus oculorum videre: & post hæc audies quantum capit auditus aurium tuarum audire.*

QVID EST QVOD FVIT? IPSVM QVOD FVTVRVM EST: QVID EST QVOD FACTVM EST? IPSVM QVOD FACIENDVM EST; NIHIL SVB SOLE NOVVM] Aliqui ex Hebræo assertiuè vertunt, sed
D eodē sensu: *Id quod fuit illud futurum est, & id quod factum est illud fiet.* Syrus: *Quod est ipsum est quod factum est & ipsum fiet.* Arabicus obscurè: *Quæ res formans, format animam suam faciendo idem.* Chald. *Quod iam ab antiquo fuit, id certè post eventurum est; & quod primis illis temporibus factum est, id etiam sub seculorum exitum fiet; neque hic sub sole neotericum quicquam reperias.*

Distinguit solerter Euseb. libr. 11. Præpar. Euangel. cap. 6. *Id quod fuit*, ab eo, *quod factum est*, siue esse à factum esse, ac per id *quod est*, vel *fuit*, intelligit res incorruptibiles, quales sunt sol, cæli, elementa, Angeli: hæc enim habent esse stabile: vnde Dei stabilissimi nomen est, *Ego sum qui sum*; per id verò, *quod factum est*, accipit res corruptibiles, quas facit natura vel ars.

Probat nihil sub sole esse nouum argumento à simi-

A à simili, q.d. Sicut res incorruptibilis eadem numero est quæ fuit, & quæ futura est, v.g. idem est sol præsens & futurus; sic res corruptibilis eadem specie est quæ facta est, & quæ facienda est: nam generationi hominum & animalium transeunti succedit alia & alia continuò similis, & eiusdem speciei; vnde concludit: Ergo nihil nouum est sub sole.

Caiet. opinio. Hebræi apud R. Moysen lib. 2. Ductoris perplex. cap. 29. & Hugo censent hîc à Salomone astrui æternitatem mundi, non ex sua, sed ex gentilium, & præsertim vxorum suarum alienigenarum, quas offendere non audebat, sententia. Hos secutus Caiet. seductus à suo Hebræo Interprete, censet Salomonem *argumentari ex æternitate temporis, res omnes in motu circulari consistere, tam secundùm esse, quàm secundùm fieri. Salomonem autem concionando loqui, & vti opinione, quamuis* B *falsa, probabili tamen secundùm id, quod probabilius est ex sensibilibus. Rationes enim naturales suadent æternitatem mundi.*

Refellitur. Primò Verùm errat tripliciter. Primò, quòd asserit probabilem esse opinionem de mundi æternitate. *Secundò.* Secundò, dum ait eam astrui ex rebus sensibilibus, cùm potius ex iis mundi origo & creatio colligatur. *Tertiò.* Tertiò, quòd censet Salomonem, imò Spiritum sanctum, qui per os Salomonis hæc dictauit, vti ratione falsa, esto in speciem probabili, æternitatis mundi, ad probandam rerum omnium circulationem; hoc enim Spiritu sancto indignum est.

Annus Platonicus. Huc pertinet error Origenis, scribentis in hunc locum teste Methodio lib. de Resurrect. & libr. 3. Periarchon, qui censet hic statui magnum Platonis annum, quo ipse putabat post C duodecim (teste Cicer. 2. de Nat. deor.) annorũ millia omnia præterita fore reuocanda, vt fiant præsentia, scilicet vt post aliquot sæcula ijdem qui nunc viuimus redeamus, idemque quod nũc facimus tunc quoque repetamus & faciamus; imò damnatos inferno tunc fore saluãdos. Censebat enim ante hunc mundum præcessisse alios, & post eum alios secuturos, citans ad hoc illud Isaiæ. 65. *Ecce ego creo cælos nouos & terram nouam,* Putant aliqui hunc errorem à falsarijs affictum Origeni, eiusque libris insertum, eò quòd ipse lib. 4. contra Celsum eum damnare videatur. Vt vt est, Origenistarum fuit error, quos refellit S. Hieronym. Epistol. ad Auitum, & S. August. lib. 12. de Ciuit. cap. 13.

D Sic Epicurus, ait S. Hieron. asserit per innumerabiles periodos, eadem & eisdem in locis, & per eosdem fieri: & Pythagoras censuit animas in alia & alia corpora migrare & remigrare. Omissis manifestis hisce erroribus.

Expositio Prima. Primò, R. Moses loco citato, censet hoc dici ad significandam æternitatem mundi à parte posteriori, scilicet mundum deinceps duraturũ in æternum: Sed quid hoc ad scopum Ecclesiastæ, scilicet ad probandam mundi vanitatem, id est instabilitatem? huic enim directè opponitur mundi stabilitas & æternitas.

Secunda. Secundò, melius ex aduerso Euseb. li. 11. Præp. Euang. c. 5. 6. & 7. censet hæc dici, vt notet mũdi fluxum, fugam & corruptionẽ: scilicet res mundi cum tempore continuò fluere & præterire, aliasque succedere, & in futuro successuras quæ pari A modo fluent & præteribunt, ideoque nihil sub sole nouum, sed omnia veterascunt, senescunt, occidunt.

Tertiò. Lyran. censet hîc post solis, ventorum & fluminum circulationem, tria alia argumenta ad probandam mundi vanitatem proponi. *Tertia.* Primum esse, quòd omnes res mundi sunt ad fruẽdum & cognoscendum obscuræ, cùm ait: *Cunctæ res difficiles*, &c. Secundum, quòd non satient oculos & cor hominis, cùm ait: *Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu.* Tertium, quòd nil in eis sit nouum, sed omnia antiqua & vetera, cùm ait: *Nihil sub sole nouum.*

Quarta. Quartò, alij referunt hæc ad scientias & opiniones. q.d. Nullæ sunt nouæ opiniones & scientiæ, sed quæ nunc videntur nasci eædem olim extiterunt, esto tempore sint abolitæ, iuxta illud B Comici in Eunucho: *Nihil est dictum, quod non sit dictum prius. Vnde preceptor meus Donatus,* inquit S. Hieron. *cùm ipsum versiculum exponeret: Pereant inquit, qui ante nos nostra dixerunt.* Huc facit illud Plat. li. 3. de Rep. *Nihil inauditum.* Et Arist. l. 1. de Cælo, textu 22. & 1. Meteor. cap. 3. *Necessum est,* inquit, *vt infinities eadem recurrant opiniones mundi æternitate supposita*, quam ipse supponit & constanter astruit.

Verùm hic sensus arctior est & minùs appositus: non enim de rerum cognitione vel opinione, sed de rebus ipsis loquitur Eccles. cùm ait: *Nihil sub sole nouum*, esto ad scientias & opiniones, vtpote cùm ipsæ sint res & reales qualitates, hæc gnome extendi possit.

Quinta. Genuinè. Quintò & genuinè Ecclesiastes hîc redit ad thema initio propositum, scilicet vt probet om- C nia in mundo esse vana ex eo, quòd omnia eant in orbem & abeant. Probauit id ex gyratione continua solis, ventorum & fluminum; nunc idipsum probat ex gyratione cæterarũ rerum, quòd scilicet omnia cum tempore eant & prætereant; ideoque post præterita succedant præsentia & futura, quæ pariter ibunt in præterita. Esto ergo futura ijs, qui præterita non viderunt, videantur noua, sunt tamen antiqua visa, & trita ijs, qui olim vixerunt: res enim præteritæ in futuris sui similibus, quæ succedunt, videntur nouæ, sed non sunt, quia resurgunt dumtaxat & renascuntur; vnde Thuanus vertit:

Nempe omnia, quæ nunc
Miramur, priscis ea visa auditaq; seclis.

At Horat. in Arte Poet.

D *Mortalia facta peribunt;*
Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq;
Quæ nunc sunt in honore.

Ita exponunt S. Hieron. Olympiod. Albinus & S. August. 12. de Ciuit. c. 13.

Dicit hoc Ecclesiastes, vt retundat hominum vanitatem, vanamque curiositatem, qua vetera fastidientes semper nouis inhiant, ideoque circumuagantur vt noua congerant; sed frustra, cùm nihil sit sub sole nouum; quia omnia in orbem eunt & redeunt. Hoc enim est thema, quod ab initio huc vsque probare contendit; esto v. præcedenti obiter quasi per parenthesin iniecerit aliud vanitatis argumentum, scilicet rerum ad fruendum & cognoscendum difficultatem, quodq; auris non impleatur auditis, nec oculus visis, quò tamen etiam hi versus referri possunt; vt

vt scilicet ostendant aures & oculos, quia curiosos & nouorum auidos non satiari, eò quòd nihil sit sub sole nouum. q.d. frustra laboras, ò homo, in cassum te crucias & torques dum per omnia vagaris, vt aurium, oculorum & cordis tui curiositatem nouorum auidam expleas, cùm nil noui sis reperturus, esto gyres ab oriente ad occidentem, sed omnia prisca & vetera. Hæc enim est mũdi senescentis conditio; hæc temporis natura & ratio æquè ac omnium temporalium, vt scilicet consistant in continuo fluxu & gyratione, vtq; præterita abeant, succedant præsentia, sequantur futura, quę dum abierint in præterita, alia succedent præsentia, aliaque similia sequentur futura. Hic est perennis temporis & temporalium circulus, hic gyrus & rotatio.

Igitur Ecclesiastes postquam adscripsit circularem motum partium vniuersi, putà cęlorum & solis, aëris & ventorum, fluminum & fontium, nunc describit eumdem ex parte temporis, cui res omnes subiacent, cum eoque voluuntur & prætereunt. q.d. nihil stabile, nihil constans sub sole; sed omnia æquè ac tempus, cui subsunt, circularia sunt & præterfluunt. Vis ergo scire, ò homo curiose, quid omni tuo curioso & molesto labore cõsecuturus sis, inspice præteritos & pręterita, quod enim illi cõsecuti sunt tu consequeris, non aliud; frustra noua quęris quæ non sunt, nec fuerunt, nec erunt. Vnde Nyssenus: *Ad rogatum*, inquit, *breuis est responsio: Cogita quid sit quod est futurum, & cognosces id quod* fuit, q.d. Semper homines sollicitat futurorum appetitus: præsentia enim fastidiunt, velut possessis saturi: anhelant ad futura, velut ad noua curiosi. *Nouis*, inquit Seneca lib. 3. de Benef. cap. 3 *cupiditatibus occupati non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus; non in quod est, sed in quod appetimus intenti.* Hæc eorum vanitas fallit eos, quia nihil noui fit sub sole: nihil eximium habuerunt præteriti, nihil habebimus nos melius futuri; ex pręteritis ergo colliges & metieris, quale quantumque bonum tibi tempus vitaque dabunt; colligent similiter ex nobis futuri. Notant Nyssen. & vterque Hugo, Card. scilicet & Victor. nullam præsentis temporis hîc fieri mentionem, sed tantùm præteriti & futuri, eò quòd ex præsenti nil habeamus nisi vnicum nunc indiuisibile: quare præsens illicò transit in præteritum; pertinet ergo ad præteritum, vel ad futurum, quasi nexus & copula vtriusque, quia præsens nectit præteritum futuro.

Symbolicè, Rabbini quidam (qui putant hunc sensum esse genuinum & literalem: sed errant, apud Galat. li. 10. c. 2. & 4. hęc accipiunt de lege noua adumbrata in lege veteri. q.d. Id quod per tot figuras adumbratum est in lege Mosaica, hoc reipsa explendum est per Christum in lege Euangelica. Ita R. Barachias ibidem: *Quid est*, ait, *quod fuit? ipsum quod erit; sicut fuit redemptor primus, id est Moses, ita erit redemptor vltimus*, putà Messias siue Christus.

Et Procop. in cap. 48. Isaiæ: *Quærunt nonnulli*, ait, *quomodo se noua fecisse asserat, cum docente Ecclesiaste nihil nouum sub cælo sit, Christi ergo mysterium longè ea quæ cernitur creatura maius quod à Paulo etiam absconditum nominatur, intellexit.* Accedit Chald. qui vers. 11. sic vertit: *Præteritarum nationum memoria non extat, neque earum quæ post futuræ sunt recordatio erit iis, qui temporibus regis Messiæ victuri sunt.*

Anagog. Olympiod. hæc accommodat ad merita præsentis vitæ & præmia futuræ: quod enim, quantumque præcessit meritum in terra, hoc tantumque nos sequatur præmium in cælo. *Secun. ide.*

Rursum S. Hieron. S. Aug. 12. de Ciuit. 13. & Hugo cẽsent Ecclesiasten loqui (in sensu mystico & anagogico) de præscientia & prædestinatione, in qua iam ea facta sunt quę futura sunt: *Qui enim*, ait S. Hieron. *electi sunt in Christo ante constitutionem mundi, in prioribus seculis iam fuerunt*, scilicet in Dei mente & prædestinatione.

Denique Nyssen. notat *τὸ quod fuit*, mysticè de anima dici, quia creata est, *τὸ quod factum est*, de corpore, quod formatum est de terra: animam ergo dici futuram quod erat per sanctificationem, per hanc enim redditur ei gratia perdita per peccatum Adæ: corpus verò dici fore id quod factum est, per resurrectionem, qua resurgent olim facti & nati, sed mortui: quod vt feliciter fiat, redeundum esse animæ & corpori ad statum quem priùs habuerunt, scilicet ad puritatem & sanctitatem, in qua creati sunt à Deo in protoplasto Adamo.

NIHIL SVB SOLE NOVVM; NEC VALET QVISQVAM DICERE:) *Ecce hoc recens est: iam enim præcessit in seculis quæ fuerunt ante nos.* Septuag. *Non est omne* (id est *nullum est*) *recens sub sole, qui loquetur ac dicet: Vide hoc nouum est? Iam fuit in seculis, quæ fuerunt ante nos.* Syrus: *quæ fuerunt ab æterno*, id est à priscis primisque mundi temporibus Chald. *Detur enim res de qua facilè quisquam prædicit: Vide nouum inuentum est; veruntamen veterum memoriâ id aliquando contigit.* Arabicus. *Et omne renouatum sub sole non potest loqui, & dicere: considera hanc rem, quia non est, quæ iam facta est in præterito in seculis ante nos.* Vers. 10.

Quæres, quomodo nil sub sole sit nouum, cùm multa noua fiant per nouas artes nouè inuentas, cùm noua fiant prodigia, cùm nouus Christus, nouam legem, nouaque in ea dederit præcepta, Sacramenta & præmia: noua etiam sunt miracula, de quibus dicitur Eccles. 36. *Innoua signa & immuta mirabilia?* Resp. Primò S. Thom. 1. p. q. 73. art. 1. ad 3. hæc omnia præcessisse, & olim facta esse vel in se, vel in suis causis, vel in sui similibus. *Præcesserunt*, inquit, *secundum similitudinem, sicut animæ quæ nunc creantur: Et similiter incarnationis opus, quia vt dicitur Philip. 2. Filius Dei est in similitudinem hominum factus. Gloria etiam spiritalis secundum similitudinem præcessit in Angelis, corporalis verò in cælo præcipuè Empyreo.* *Nil nouum sub sole quo sensu.* *Resp. Primò.*

Secundò, S. Hieron. hæc arctat ad hominem, q.d. Homini nihil accidit noui: solus enim homo, inquit, loqui & dicere potest, vt habent Hebr. *Vide hoc nouum.* *Secundò.*

Accedit Pineda, qui hæc ad hominum mores refert, quasi significetur mortaliũ studia & conatus ad felicitatem non esse nouos, neq; nouas ad animi trãquillitatẽ vias iniri ab hominibus huius nostri sęculi. Tentata iam omnia à veteribus sub sole pro felicitate laborantibus; sed labore irrito. Fauet Thaumat. interpretatio: *Quid in posterum fieri queat, quod non iam confectum fuerit, aut geratur ab hominibus? quid nouum, quod nondum experimento compertum fuerit, dummodo insigne sit & memorabile.*

Tertiò,

Genuinè Tertiò.

Tertiò, planè & genuinè hæc referas ad naturam & artem, siue ad opera ordinaria quæ fiunt à natura vel arte, q.d. Nihil nouum sub sole, id est nihil noui accidit in naturali rerum cursu, scilicet cælorum, elementorum, siderum, ventorum, maris, hominum, animalium; item in artibus vitæ humanæ necessariis, quibus scilicet natura indigèt, quales sunt fabrilis, agricultura, mercatura, vestiaria, pistoria, &c. Nil ergo obstat, quin non tantùm prodigia & miracula noua fiant, sed & artes mirę nouè inueniãtur, vt bombardaria, typographica, &c. quamquam vtramque harum apud Sinas multis sæculis, antequam in Europa inuenirentur, extitisse, licèt Europæis inferiorem, tradant Historiæ Sinensium, præsertim illa quæ à nostro Nicolao Trigautio conscripta est. Lege Poliodorum Virgilium de Rerum inuentione, qui singularum artium inuentores assignat, scilicet nobis nostroque æuo cognitos. Addit S. August. 12. Ciuit. 13. Prodigia & monstra quæ iam fiunt, olim facta, si non eadem, certè illis similia vel affinia.

Occurrit curiositati hominum otiosorum, quibus sua sors præsensque status displicet, placet alienus & remotus: quare optãt videre aliud sæculum, dicuntque: vtinam vixissem sæculo Noë, Abrahæ, Mosis, Christi, Constantini, vel vtinam viuerem sæculo sequenti, multa vtique noua & meliora experirer. Alij optant auiditque; vtinam vidissem Noë, Abraham, Mosen, Christum; vel vtinam viderem Reges, Pontifices, Heroës post hoc sæculum secuturos; vtinam viderem noua quæ sub ijs facta sunt, vel fient. Mira enim per otium imaginatur quæ numquam extiterunt, nec extabunt. Hos retundit hic Salomon, dicens: Quid vanè desideras cernere prætenta vel futura, esto præsentibus contentus, quia hæc similia, imò eadem sunt cũ præteritis & futuris; nihil enim sub sole nouum. Optas videre Noë, Abraham, Mosen, &c. at homines fuere similes nostris. Vides viros doctos, sanctos Apostolicos; cogita te in illis videre Noë, Abraham, Mosen. Eundem vides solem, idem cælum, eandem terram quam ipsi viderunt. Vides similes arbores, plantas, frumenta, fructus, domos, artes & artifices, qualia ipsi viderunt, & qualia posteri videbunt. Quid ergo noui quæris, cùm in orbe nil sit nouum? Ars enim & natura eadem produxit & producet semper, quæ nunc producit.

Porrò constat supernaturaliter in lege noua multa per Christum facta esse, & à Christianis fieri noua, ac in cælo omnia futura noua, iuxta illud Apocal. cap. 21. *Ecce noua facio omnia.* Mysteria enim incarnationis Verbi, mortis, crucis, Eucharistiæ, etsi multis veterum typis, fuerint tenuiter præfigurata; tamen reipsa planè fuerunt noua, stupenda, inaudita cùm in Christo extiterunt; Christus ergo nouus homo, noua lege & gratia fecit hominem nouum. Nam vt ait S. August. serm. 39. de Temp. *Ille qui venit per crucis irrisionem, carnis perimere corruptionem, & vetustatem vinculi mortis nostræ sua mortis nouitate dissoluere, mandato nouo fecit hominem nouum. Res enim vetus erat vt homo moreretur, quod ne semper valeret in homine, res noua facta est vt Deus moreretur.* Hoc est quod prędixit Ierem. cap. 31. *Nouum faciet Dominus super terram: mulier circumdabit virum.* Ita Olympiod. *Nihil*, ait, *nouum est in hominum, animalium plantarumq́; successionibus.* Et S. Thom. in 4. Dist. 48. q. 2. art. 1. ad 1: ait Ecclesiasten loqui de cursu naturali rerum, & de his, quæ à sole fiunt, & à solis virtute pendent. Sic & S. August. 22. Ciuit. c. 13.

Nouus orbis priscis cognitus.

Hinc nouum orbem, siue Indias veteribus fuisse cognitas, ex Platone, Seneca & alijs ostendit noster Iosephus à Costa li. 1. de Nouo orbe, & Pineda lib. 4. de Rebus Salom. cap. 15. idque patet ex classibus Salomonis euntibus in Ophir, sed obliterata deinde fuit itineris huius semita & memoria.

Quare nonnulli censent priscis pariter cognitam fuisse acum nauticam, siue calamitam & virtutem magneticam: per hanc enim, vtpote semper vergentem ad polum, cognoscunt nautę polum polique Aquilonaris eleuationem, ac consequenter ceteras tres mundi plagas, vt. de sciunt in qua orbis parte plagaque versentur, & quò tendere debeant, vt ad locum sibi destinatum pergant. Plures auctores tamen negant acum nauticam ijs fuisse cognitam; id enim volunt recens & nuperum esse inuentum: sed alia ipsis nauigandi, cursumque per mare dirigendi instrumenta, artes & modos concedunt, ac præsertim Chaldæorum & Ægyptiorum Astronomiam, per quam exactè lunæ, stellarum, siderumque situm, motumq́; contemplantes, iuxta ea iter suum dirigebant. Vide Pinedam lib. 4. de Rebus Salomonis cap. 15. §. 4. & sequent. Certè Astrolabium fuisse cognitũ priscis, ac nominatim Ptolomæo, ab eoque vocari planisphærium, docet noster Clauius initio libri de Astrolabio.

NON EST PRIORVM MEMORIA, SED NEC EORVM QVIDEM, QVÆ POSTEA FVTVRA SVNT ERIT RECORDATIO APVD EOS, QVI FVTVRI SVNT IN NOVISSIMO; id est posteriori tempore. VERS. 11. Heb. enim אחרון *acharon*, quod noster vertere solet *nouissimum*, idem est quod *posterius*, *sequens* Septuag. *Non est memoria primis, & quidem nouissimis cum facta fuerint, nõ erit memoria eorum cum eis, qui futuri sunt in nouissimo.* Chal. *Non est memoria generationum* (Costus vertit *nationum*) *priorum, neque etiam posteriorum, quæ futura sunt, erit recordatio cum generationibus, quæ erunt in diebus regni Messiæ.* Arabicus: *Non reperitur recordatio sæculorum præteritorum, neque faciendorum nouissimè.* Vatab. *Non durat memoria rerum priorum, neque apud posteros memoria rerum quæ posthac erunt, durabit.*

Hæc gnome tum de rebus omnibus prioribus & posterioribus accipi potest. Harum enim omnium est obliuio apud sequentes & posteros. Vnde noster vertit in genere neutro: *Sed nec eorum quæ futura sunt erit recordatio*: tum propriè hominibus hominumq́; dictis & factis, qui pariter statim obliuioni traduntur: vnde S. Hieron. & Septuag. vertit masculinè: *Sed nec eorum qui futuri sunt erit memoria.* Dicit hoc Ecclesiastes primò; vt occurrat tacitè obiectioni. Dicet enim quis: multa sub sole fieri noua, eò quòd similia non legerimus, vel audierimus olim esse facta. Respondet Ecclesiastes, illa esse facta, sed obliuioni tradita, eò quòd rerum memoria cum rebus ipsis dilabatur & euanescat, presertim post plures annos & sæcula. Vnde Thuanus vertit:

Temporis exacti veniens obliuia tempus
Inducit: rerum quæ porro & cumq; gerentur,
Vix minima ad seros manabit fama nepotes.

Secundò, vt elidat vanam in homine cupiditatem formæ, memoriæ, & gloriæ apud posteros: Cùm enim sciat homo sibi moriendum esse, nec posse se perenniter viuere, hinc optat viuere saltem in memoria & fama posterorum, sed frustra: quia & hoc citò effluit & perit. Hæc ergo est noua vanitas rerum humanarum, quæ earum contemptum inducit; quòd scilicet homo citò moriens & euanescens, ne sui quidem memoriam diu apud posteros relinquat, sed illa cum tempore rotetur & abeat. Hinc sæculum Hebr. dicitur עוֹלָם *olam*, quasi occultum, vel quasi עֹלֵם *olem*, id est occultans & abscondens, à rad. עָלַם *alam*, id est abscondit, eò quòd gesta prioris sæculi occultantur & abscondantur à sequenti sæculo. Vide Sapient. 5. vers. 10. & seqq. Loquitur Ecclesiastes de memoria rerum naturalium & vanarum, quàm vani homines consectantur, non de memoria virtutum operumque gratiæ, præsertim heroicorum: hæc enim perennat in multa sæcula, vti videre est in Martyrologio & festis Ecclesiæ, quæ quotannis celebrat memoriam Apostolorum, Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum, Virginum, tum vt eos honoret, tum vt eorum virtutes fidelibus imitandas proponat. De his ergo dixit Christus: *Gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cælis.* Lucæ 10. 20. & Psaltes: *In memoria æterna erit iustus.* Psalm. 111. 6. Et Ecclesiast. cap. 44. vers. 14. *Nomen eorum viuit in generationem & generationem,*

Iusti ergo in cælo scribuntur, quia perennis erit eorum memoria & gloria. Vani verò & impij in terra & aqua scribuntur, quia illico conculcatur, deletur & diffluit eorum nomen & fama, iuxta illud Ierem. 17. 13. *Recedentes à te in terra scribentur:* Et Psal. 9. 8. *Perijt memoria eorum cum sonitu.* Et Prou. 10. 7. *Nomen impiorum putrescet.* Licèt enim Alexander, Iulius Cæsar, Pompeius, Nabuchodonosor memoriam habeant apud posteros & famam, tamen hæc putida est & infamis, scilicet quòd fuerint tyranni, raptores, impij & scelerati.

Loquitur Ecclesiastes à toto genere, siue de eo quod plerumque & plurimis accidit, esto in paucis sit exceptio. q. d. Omnia rerum, dictorum factorum, animalium, hominum genera, quæ priori sæculo extiterunt, sequenti sæculo obliuioni traduntur, esto singulares aliqui viri ob eximiam sapientiam, eloquentiam, aliamve dotem habeant famam posthumam per plura sæcula, vt Socrates, Plato, Arist. &c. Sed hi perpauci sunt, & memoria eorum tenuis & rara apud paucos literatos extat, eaque plurium errorum & vitiorum næuo, vt libidinibus & falsorum Deorum cultu maculata. Vnde Apost. Rom. 1. in eos detonat dicens: *Qui cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, &c. Dicentes enim se sapientes, stulti facti sunt, &c. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam vt contumeliis afficiant corpora sua;* per pæderastiam aliosque infames libidines, quas ibidem recenset.

Huius obliuionis priorum sæculorum, viuum

A exemplar & speculum est Roma. Cùm ante octodecim annos eam ingrederer, quæsiui à viris in eius antiquitate versatis, in quanam Vrbis parte extitissent olim domus & palatia Iulij Cæsaris, Augusti, Pompeij, Scipionis, Vespasiani, Traiani, &c. ac responsum accepi de multis planè ignorari, de paucis coniecturam esse tali loco fuisse, sed obscuram & incertam. Vestigaui priscas Heroum statuas, mausolæa, titulos, pyramides, templa, basilicas, ac ex omnibus vix quidquam integrum reperi nisi Pantheon M. Agrippæ, sed ruinarum veterum ruderibus in terram depressum, & magna ex parte sepultum. Vbi ergo trophæa & monumenta Romuli, Numæ, Seruij Tullij, Tarquinij, Collatini, Bruti, Metelli, Coruini, Publicolæ, Torquati, Camilli? euanuerunt ac si numquam fuissent, imò plurimorum nomina ignorantur, paucorum tenuis dumtaxat est memoria. Antiquissimæ & nobilissimæ familiæ Roman. vt Corneliorum, Lentulorum, Fabiorum, Pisonum, Ciceronum, Seruiorum, Scipionum ceteræque ad vnum omnes ita ex-
B tinctæ sunt, vt nulla prorsus supersit, imò plerarumque nomen ignoretur. Nimirum noua Roma sepeliuit veterem, Christiana gentilem, sancta profanam, &. *Romæ Roma sepulta iacet.* Ite nunc vani mortales, æternate cum Romanis in terris nomina vestra, incidite illa in marmoribus, erigite in statuis, statuite in colossis: breui hæc omnia delebit succedentis æui obliuio. *Papæ, quàm cito apud homines mortui gratia diffluit, & deserta apparet,* ait Euripides in Aiace. Et Naso 15. Metamorph.

Tempus edax rerum, tuq; inuidiosa vetustas
Omnia destruitis.

Et Horat. lib. 2. Epist. 2.

Quæ priscis memorata Catonibus atque Cethegis,
Nunc situs informis premit, & deserta vetustas.

Nam & marmora vetustate videmus exesa. *Mors etiam saxis nominibusq; venit: Vt in littore maris cumuli alij super alios appulsi, priores occultant: ita in vita quoque priora à sequentibus celeriter absconduntur,* ait M. Anton. Imper. lib. 6. de Vita sua. Et lib. 12. *Quàm ridiculus & peregrinus, qui miratur ea quæ*
C *in vita sunt.*

Anag. Olympiod. Beati ait in cælis, diuinæ visionis gaudijs absorpti, vix recordantur priorum laborum & dolorum, quos in hac vita subierunt; sed neque multum considerant damnatorum pœnas, siue eorum qui puniuntur in nouissimis per omnem æternitatem; esto vtraque sciant, nec vlla eos capiat obliuio, nec ignorantia.

Tropol. S. Hieron. ex Septuag. sic vertit, sicque explicat: *Non est memoria primis, & quidem nouissimis qui futuri sunt, non erit eis memoria cum his, qui futuri sunt in nouissimo: ille de Euangelio sensus est: quod qui in isto sæculo primi sunt, sint omnium nouissimi, Et quia Deus vt benignus & clemens, & minimorum quoque & omnium recordatur, his qui propter vitium suum nouissimi esse meruerunt non tantam dabit gloriam, quantam his qui se humiliantes nouissimi in mundo esse voluerunt. Dicitur itaque in consequentibus: Non est memoria sapientis cum stulto in æternum.* Alludit ad parabolam operariorum primorum & nouissimorum. Matthæi 20.

Ex aduerso alij hæc referunt ad decreta prio-
rum

rum & maiorum, quæ posteriores nepotes reuellunt & obliterant. Agis rex; cùm senex quidam videns leges antiquas elangnescere, prauasque alias surrepere diceret; Spartæ res sursum versum inuerti, dixit per iocum: Hoc si fit, rationi conuenienter fit; nam puer ipse audiui à patre meo, sursum versum res sua ætate inuersas esse, idemque is se puerum ex suo patre audiuisse aiebat. Non ergo mirandum est, si posteriora prioribus deteriora eueniunt, sed si quando meliora aut similia obtingerent. Ita Plutarch. in Lacon.

Vers. 12. Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Ierusalem] *& proposui in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole.* Septuag. *Ad inquirendum & considerandum in sapientia de omnibus quæ fiunt sub sole.* Sic & Syrus. At Arabicus: *Ego congregans (alij, ego concionator) factus sum rex super Israël in Ierusalem, & immutaui cor meum vt quæreret, & perspiceret cum sapientia de omnibus creatis sub sole.* Chaldæus multa ex suo admiscet, quæ mox recensebo.

Fabulantur Rabbini Salomonem hæc dixisse cum post lapsum, abdicato regno factus pauper & quasi mendicus, dedidit se obsequio & doctrinæ dæmonis Asmodæi, qui præerat thesauris. Vnde Elias Leuita in Tisbi in voce *Asmodai*, ex Tharghum sic legit: *Ego Coheleth, Asmodai, rex Dæmonum*; quasi Salomon hic ex ore dæmonis, siuè dæmon per os Salomonis loquatur. Franc. Georgius more suo secutus Hebræos, Problem. 82. ait hæc dicta à Salomone, *quando erat in deserto in cauea, & negotiabatur cum Asmodai.* Sed audi sodes Rabbinorum nugantium sessa sequentem & exprimentem Chaldæum: *Cùm Salomon rex sedisset in throno imperij sui, rebus secundis, plus æquo elatus, edictum Dei transiliit, cōparauitq́, equitia, lectias & equites multos; magnam præterea auri & argenti vim congregauit, & affinitate cum exteris nationibus coniunctus est; quare vehementer commotus Dominus, in eum Asmodæum dæmonum regem immisit, qui illum regno priuaret, & annulum de manu eius extraheret: perfectumq́, est vt ille vagus & profugus orbē peragraret, hominesq́, increparet: rediensq́, ad prouintias & loca terræ Israël: neque continens lachrymas sic vociferabatur: Ego Ecclesiastes, olim Salomon, appellatus fui rex Ierusalem animumq́, adieci vt postularem prudentiam à Domino, ille ipso die quo in Gibon apparuit mihi; vt probaret me, & sciscitaretur quidnam essem, quod eum rogaturum existimarem. Neque verò ab eo aliud quicquam contendi, quàm sapientiam; vt possem inter honestum & turpe in his omnibus rebus, quæ sub sole vsui venire consueuerunt, iudicium & scientiam adhibere, animaduertiq́, facinorosa illa hominum opera, malum quiddam hominibus à Deo datum, vt in eo seipsos conficerent,* &c. ita habet versio Chaldæi facta à Petro Costo, & à Complut. licèt in Biblijs Regiis multa ex his, quia fabulosa, è Chaldæo sublata sint. Omissis hisce nugis & fabulis.

Primò Rabbini & nonnulli Catholici apud Hugonem Victor. homil. 5. censent hæc verba esse Salomonis, de lapsu suo pœnitentis. *Idcirco* inquiunt, *noluit dicere, Rex sum in Ierusalem, quia deposita regni purpura de solio suo iam descenderat, contemptaq́, quam male tenuerat potestate, in habitu pœ-*

A *nitentiæ reatum suum plangebat, ideoq́, ait, rex fui.* Addit Beda in fine tom. 7. cap. *de Salomone iudicium. Aiunt*, inquit, *libri Hebræorum, Salomonem quinquies tractum fuisse per plateas Ierusalem, causa pœnitentiæ. Item eum aiunt venisse in templum, quod ipse ædificauerat, cum quinque virgis, de quibus quatuor legisperiti dederit, vt verberaretur ab illis: qui communi consilio dixerunt, quod in Christum Domini manum non mitterent, vnde frustratus ab illis, à se depositus est à regno.* Verùm hæc Hebræorum narratio videtur fabella ab eis more suo conficta, ad astruendam Salomonis pœnitentiam & famam. Videturque aduersari S. Script. quæ narrat Salomonem regem perdurasse vsque ad mortem, ac tum ei successisse Roboam filium. Probabilius alij censent Salomonem retento regno & sceptro pœnituisse, & pœnitētem hæc dixisse. Vnde
B Hugo ponderat *τὸ fui*: hoc enim verbum videtur omnino sonare regni mundique contemptum, quasi quod antea tanti fecerat, nunc nihili faciat, imò nihil esse testetur. *Fui*, inquit, *iam non sum, quia etsi sum idipsum, iam nihil esse agnosco quod sum.*

Secundò, planè & genuinè, hæc verba sunt Salomonis in regno regnique opibus mundi vanitatem experti, ideoque ait *fui*, vt præteritis regni annis plenam vanitatis huius experientiā se accepisse demonstret. Igitur Salomon hic à thesi descendit ad hypothesin, id est, à generali mundi vanitate ad particulares, atque vt eas confirmet asserit, se omnes expertum, & in omnibus vanitatem deprehendisse. Ita S. Hieron. S. Gregor. Thaumaturgus & alij.

Ait ergo: Ego Ecclesiastes, id est concionator,
C qui Israëli totique mundo hic de vanitate mundi concionor, vt ab eius amore ad Dei cultum omnes traducam, iam per plures annos fui rex Israël, id est rex populi Iudaici, siue duodecim tribuum residens in eorum metropoli, putà in Ierusalem: ibi enim in regali solio post Dauidem patrem meum consedi; quare omnibus hisce annis regni multa vidi, multa audiui, ac per sapientiam mihi à Deo inditam cuncta lustraui, cuncta examinaui, & in omnibus meram vanitatem agnoui. *Proposui in animo meo quærere, & inuestigare sapienter de omnibus quæ fiunt sub sole.*

Primò, nonnulli censent Salomonem hic confiteri suam curiositatem, qua res omnes, etiam minimas nimis curiosè voluit scrutari &
D intelligere, ideoque subiungere: *Hanc* (curiositatis) *occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.* Curiosi enim scrutantur inutilia & sæpe noxia, qualia sunt artes magicæ, quas Salomonem didicisse cum coluit idola, id est dæmones, nonnulli autumant non improbabiliter; nam vt docet S. Hieron. Præfat. in Epist. ad Ephes. Curiositas magicarum artium solet idololatriæ iungi, eiusque esse quasi appendix. Hinc de Manasse ad idola declinante dicitur 4. Reg. 21. 6. *Extruxit altaria*, &c. *ariolatus est, obseruauit auguria, & fecit Pythones & aruspices multiplicauit.* Sic & Iulianus factus Apostata, colensque Deos gentium per magos, dæmones de suis rebus, ac nominatim de successu belli Persici, quo ipse perijt, consuluit, vti ex Procop. & alijs docet Baron. Rursum impudicitiæ solet

 iungi

iongi veneficium. Vnde Quintil. Declamat. 4. *Veneficium*, inquit *tota vita meretricis est*, & Auctor ad Herennium lib. 4. *Maiores nostri*, inquit, *quam impudicam iudicarunt, eam veneficij quoque damnatam existimabant*. Nam vt Apuleius ait lib. 9. *Hæ sunt familiares mulierum artes*; Salomon autem summè fuit mulierosus & impudicus. Ita censet Pineda lib. 7. de Rebus Salom. cap. 12.

Huc spectat expositio S. Hieron. quem sequuntur Albin. Hugo. Card. Dion. & Arboreus; scilicet Salomonem hîc accusare suam curiositatem inuestigandi, non tam res naturales, quàm fortuitas Dei prouidentiæ subiectas, cur scilicet hic sit diues, honoratus, felix; ille pauper, vilis, infelix; cur hic sit princeps, prælatus, rex; ille priuatus, ciuis, rusticus: cur impij euehantur, pij deprimantur & affligantur. Audi S. Hieron. *Dedit Ecclesiastes primo omnium mentem suam ad sapientiam requirendam, & vltra licitum se extendens voluit causas rationesq; cognoscere: quare paruuli corriperentur à dæmone: Cur naufragia & iustos & impios pariter absorberent, vtrum hæc & his similia casu euenirent, an iudicio Dei? & si casu, vbi prouidentia Dei? si iudicio, vbi iustitia Dei? Hæc, inquit, nosse desiderans, intellexi superfluam curam & sollicitudinem per diuersa cruciantem à Deo hominibus datam, vt scire cupiant quod scire licitum non est.*

Secundò, meliùs alij censent hîc agi de vera sapientia, licitoque eius vsu, siue per studium à Salomone acquisita, vt volunt Lyran. & Caiet. siue potiùs à Deo postulanti infusa: hac enim sapienter vestigabat res omnes, tam naturales, quã diuinas, quæ sub sole fiunt. Ita Olympiod. Accedit Chald. qui vertit; *Neque aliud à Deo postulaui quam sapientiam, vt possem inter honestum & turpe in his omnibus rebus, quæ sub sole vsu venire consueuerunt, iudicium, & sensum adhibere.*

Tertiò & optimè, planeque genuinè hæc accipias de sapienti consideratione actionum & occupationum hominum, quibus se varij variè occupant sub sole in hac vita. q. d. Ego Salomon per sapientiam mihi inditam sapienter scrutatus sum singulas hominum sub sole occupationes, negotia, curas & studia, vt viderem eo in iis aliquid solidi, boni, gaudij & felicitatis reperire possem; nihil tale reperi, sed potiùs in omnibus vanitatem & afflictionem spiritus. Hunc esse sensum liquet ex sequentibus, in quibus fusè singulas hominum occupationes, voluptates & studia ordine enumerat, ac sese per experientiam in singulis non nisi vanitatem & afflictionem inuenisse commemorat. Dicit, *de omnibus quæ fiunt sub sole*, vt omnia se lustrasse ostendat, nullo prorsus excepto. Rursum vt exactè & clarè quasi in solari lumine, se ea perspexisse insinuet, q. d. Sicut sol cuncta clarè lustrat & illustrat, sic & ego eadem sole illustrante perspicuè conspexi, imò perinde ac si edito solis orbe consistens, omnia terrena longè sub me posita, velut exilia aspexi, & despexi. Præclarè S. Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum lapsum: *Omnia*, inquit, *vmbra, somnia, cursus. Cursor est vita. Vt si quispiam rupis excelsæ verticem tenens, pelagus omne prospiciat, multosq; inde nauigantium crebris fluctibus freti vndâ submergi, alios in prærupti montis saxo collidi, nonnullos ad alia littora contendendo properare, aliquos tabulæ vnius auxilio eu fragmentis nauis inuentæ à morte defendi, aliquando pro gubernaculo atque remigiis manibus tantummodo suis vti, alios autẽ videat turbidos fluctus multiformi, atq; multiplici genere cadauera ferre. Ita est qui militat Deo, cum se à tempestatibus atque turbinibus vitæ istius separarit, consistit in arduo semper ac tuto securus loco. Quid enim celsius potest esse, quid tutius, quàm vnam tantum nos sollicitudinem gerere, quomodo Deo placere possimus? vidisti naufragia huiusmodi: pelagus vndasq; declina, & excelsum illum huiuscemodi pelago quære nauigantem, & excelsum locum occupa, à periculo captiuitatis immunem.*

HANC OCCVPATIONEM PESSIMAM DEDIT DEVS FILIIS HOMINVM, VT OCCVPARENTVR IN EA.] VERS. 13. Septuag. *Quoniam distentionem malam dedit Deus filiis hominum, vt distendantur in ea.* Syrus: *Conuersationem malam dedit Dominus filijs hominum, vt sollicitentur in ea.* Arabicus: *Deus enim dedit filiis hominum confusionem, vt occupentur in illa.* Alij: *Vt affligerentur in ea.* Alij: *Vt mitescerent in ea.* Alij vtromque complexi: *Vt illi (Deo) cum labore, sollicitudine, mansuetudine respondeant*, & satisfaciant. Vnde R. Haccados vertit: *vt humilient se*, scilicet coram Deo creatore suo. Hebr. enim עָנָה *ana* significat affligi, prosterni, opprimi, humiliari, mansuescere, mansuetè respondere. Vnde ab *ana* deriuatur עִנְיָן *inian*, id est afflictio, sollicitudo, cura, humiliatio. Noster vertit: *Occupatio pessima*, id est, laboriosissima & molestissima, quæ hominem assiduè affligit, torquet, cruciat velut in equuleo vel pistrino. Alij vertunt, *negotiatio misera*. *Septuag.* ait S. Hieron. *Aquila & Theodotion περισπασμὸν transtulerunt, quod in distentionem Latinus interpres expressit, eò quòd in varias sollicitudines mens hominis distenta lanietur.* Interpres Nysseni vertit, *distractionem*, qua mens in varias quasi partes distrahitur & dissecatur: περισπασμὸς enim est distractio, diuulsio, distentio, qua quis distrahitur, distinetur circa multa, distenditur, satagit. Hoc enim significat περισπάομαι. Ad hæc περισπασμὸς verti potest *circumflexio*, vt persistat in metaphora circulationis & gyrationis sæculorum, temporum, hominum, rerumque omnium, q. d. in hac terrenæ occupationis, laborum & dolorum rota assiduè circumflectuntur, rotantur & gyrantur homines, instar Ixionis, vti pluribus dixi v. 9.

Rursum Septuag. cap. 5. 2. Heb. *inian* vertunt πειρασμός, id est *tentatio*. Quæres, quænam hæc *occupatio pessima* homini à Deo data? Primò S. Hieron. quem sequuntur Albin. Hugo Card. Dion. Arboreus, respondet esse curiositatem cognoscendi parum vtilia, imò vetita: *vt scire cupiant*, inquit, *quod scire non est licitum*, vt scilicet velint nimiâ & difficili, longâ & superbâ curiositate scrutari omnia planè, tam mala, quàm bona, quæ fiunt sub sole, ibique sistant, nec ad creatoris cognitionem tendant vel assurgant. Hanc autem hominibus dedit Deus tum positiuè, quia scilicet indidit homini ingens scientiæ studium, moderandum tamen frænis rationis discretæ, sed homo eo abutitur ad nimiam curiositatem: tum obiectiuè, quia scilicet obiecit oculis mentique hominum omnes res mundi, & vt dicitur cap. 3. 11. *Mundum tradidit disputationi eorum*, quasi illum ceu ænigma hominibus naturâ suâ curiosis scrutandum proponens.

Occupatio pessima quæ? Resp. Primò.

Secundò. Secundò, meliùs alij per occupationem hanc intelligunt studium, siue speculationem rerum ad eas cognoscendas, & hauriendum earum scientiam. Hoc enim sciendi desiderium Deus homini indidit, vt eum à rebus carnalibus auocaret, & ad contemplanda sublimia, præsertim cælestia & diuina traduceret. Eadem est pessima & molestissima, quia laboriosissima, adeoque sæpè spiritus & vires exhaurit, stomachum cerebrumque debilitat, vitamque minuit vel adimit. Ita Lyran. & S. Cyrill. lib. 7. contra Iulian. & noster Lorinus. Probant, quia sermo præcessit de sapientia, & sapienti rerum inuestigatione, q. d. Ego Salomon dedi me sapienti speculationi rerum; quia hanc occupationem Deus homini indidit, cùm ei indidit mentē rationalem res omnes scrutandi & cognoscendi auidam. Fauet Symmach. qui vertit ἀσχολίαν, id est otium litterarium, ita dictum, quia summum est negotium, vt ait Seneca lib. de Breuitate vitæ cap. 13. & 14. externa negotia cetera respuens, & laxamento quoque indigens: vnde σχολὴ est schola, de cuius etymo ita canit. Auson. Edyllio. 32.

Et cessare licet: Graio schola nomine dicta est.
Iusta laboriferis tribuantur vt otia musis.

Hinc rursus Hugo Victor. dicit occupationem hanc à Septuag. vocari distentionem; quia occupatio scientiæ distendit homines vt exteriùs intumescant, interiùs inanes euadant; vt foris maiores appareant, intus soliditatem amittant, seipsos considerare nō valendo. Nam *scientia inflat* (vti ventus inflat vtrem & follem) *charitas ædificat*, 1. Corin. 81. Verùm minùs congruè C Salomonis sapientia illi à Deo indita, optimeque, quia sapienter, vtiliter & iucundè contemplabatur omnia, quæ sub sole fiunt, vocatur occupatio pessima.

Tertiò. Genuinè. Tertiò, ergo genuinè & aptissimè, occupatio hæc est circa ea quæ sub sole fiunt, vti proximè antecessit, putà varia hominum negotia, studia, curæ, sollicitudines circa res terrenas, quibus alius in mercatura, alius in agricultura, alius in fabrili, alius in studijs, alius in aula, alius in alia re se occupat vt vitæ alimenta, vel delicias, opes honores & dignitates consequatur, q. d. Ego Salomon contemplatus sum omnia hominum sub sole studia, & curas quibus sese occupant, magnis continuisque laboribus & angoribus, circa res terrenas; hanc enim circa terrena occupationem Adæ, id est terreno homini, eiusque posteris indidit Deus, Hebr. *Elohim*, id est D summus gubernator, iudex & vindex, vt occuparentur & distenderentur in ea, tum ad fugam otij; tum in pœnam peccati; iuxta illud Dei ad Adam; *Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram de qua sumptus es: quia puluis es & in puluerem reuerteris.* Genes. 3. 17. Vnde appositè hanc occupationē pessimam explicans, subdit Ecclesiastes: *Vidi cuncta quæ fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas & afflictio spiritus.*

Dicit ergo Ecclesiastes occupationem sub sole, qua scilicet homines se occupant, circa res terrenas soli subiectas, ac quærunt bona subsolaria & sublunaria, putà terræ opes, voluptates, A honores esse pessimam, id est molestissimam, laboriosissimam summè cruciantem; tum vt bona hæc acquirant; tum vt conseruēt & augeant; tum dum ea amittunt, vel in morte relinquere coguntur.

Quā phrasi tacitè per argumentum à contrario colligendum relinquit, occupationem supra solem, quâ scilicet homo quærit bona cælestia, ac versatur cum Deo & Angelis, esse optimam, id est honestissimam æquè ac iucundissimam. Hæc enim occupatio est prælibatio paradisi, ac prægustus vitæ beatorum & felicitatis æternæ: *Septem sunt*, ait Beda in Collectaneis, *quæ non inueniuntur in hoc mundo: vita sine morte, iuuentus sine senectute, lux sine tenebris, gaudium sine tristitia, pax sine discordia, voluntas sine iniuria, regnum sine commutatione: Septem vero hæc inueniuntur in regno cælorum.* B Hunc esse sensum liquet ex Hebræo הוא *hic*, quod est exegeticum; exponit enim τὸ *omne quod fit sub sole*, ab hominibus per τὸ *occupatio pessima*, vt sit epexegesis vel appositio. Vnde ex Hebr. sic præcisè vertas cum Vatab. *Vt inuestigarem omne factum sub sole, id quod est occupatio misera quam tradidit Deus hominibus vt occuparentur in ea*, vt sit quasi Parenthesis. Latinè sic verti posset: *Nam ea est occupatio misera, quæ voluit Deus homines occupare.* Vel vt Tigur. *Quam occupationem laboriosam Deus hominibus iniunxit, vt ea humiles redderet.* Hinc & Chald. vertit: *Et vidi quod omnia opera filiorum hominum sunt occupatio pessima, quam Deus dedit filijs hominum peccatorum, vt affligerentur in ea.* S. Greg. Thaumat. *Sanè*, inquit, *diligenti indagine animaduerti, maximè variam esse rerum quæ in terris aguntur conditionem, didicique, cum primus hominem ad laborem natum, plurimisque, frustra occupari.* Deinde v. sequentem ita nectit & reddit. *Animum enim inferiora hæc omnia, grauia, maculento, & abominato spiritu distendunt.* Clarè quoque Olympiod. *Laboriosam occupationem dedit Deus filijs hominum, ad magnam illorum vtilitatem; quod in comparandis diuitiis, & in acquirenda inani gloria, ac etiam in iis, quæ ventri ac gulæ gratificantur, summoperè laborandum: Si enim labores & angustias tantas subimus, vt possideamus quæ vana sunt, quonam flagitij progrederemur, si hæc ipsa otiosis nobis vltrò aduenirent? Suum igitur quisque in pistrinum detrusus.*

Hæc enim occupatio pessima, est quasi equuleus, in quo distenduntur, vt vertunt Septuag. & quasi pistrinum, in quo molam vertere coguntur assiduè mortales. Vnde Thuanus ita paraphrasticè vertit:

Quippe hoc regnator Olympi
Pistrinum, in pœnas, vitæ mortalibus omni
Versandum sine fine dedit, sine fine mouendum.

Et S. Paulinus Epist. 4. ad Seuerum: *Considera*, ait, *huiusmodi mortalium vitam, & tota tibi species iumenti molentis occurret, vt ille pannis oculos corporis, sic iste sordibus vitæ suæ oculos mentis confusus per errores suorum sensuum, quasi circa ambages molarum, laboriosa miser statione versatur.* Solebant olim capti in bello, putà mancipia, damnari (vti Samson à Philisthæis damnatus est Iudic. 16. 21.) ad pistrinum vt molam rotarent, idque suo æuo factitatum scribit S. August. Epist. 50. atque idipsum etiamnum factitant Saraceni. Tale prorsus pistrinum est vita hæc ærumnosa, ad quā omnes ob peccatum damnati sumus instar Ixionis.

Et

Et tamen sunt nōnulli, *qui molam negotiorum voluere suauem deputant voluptatem*, ait B. Petrus Damiani Opusc, 13. de Perfectione monachorum.

Occupationem hanc ærumnosam, Salomonem secutus Siracides graphicè depingit c. 40. 1. *Occupatio*, inquit, *magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, vsq; in diem sepulturæ in matrem omnium.* Eius deinde partes siue species enumerat, *tumultum, fluctuationem, iracundiam, furorem, zelum, timorem, contentionem, mortem, rompheam, oppressionem, famen*, &c. Vox *occupatio* significat primò, eam non esse vnius horæ vel diei, sed continuam, assiduam & perpetuam per omnē vitam. Secundò, eam totum hominem distinere & occupare, vt aliis vacare nec libeat, nec liceat. Tertiò, hominem tot laboribus, & doloribus huius vitæ occupatum, & quasi obrutum, nullum in ea inuenire solatium; ac proinde oculos mentis debere attollere ad Deum eiusque opem & consolationem humiliter implorare. Ideo enim ipsa illi à Deo in pœnam peccati immissa est, vt coram Deo se humiliet, supplexque veniam opemque postulet. Alias causas & fines ob quos Deus illam homini immisit, suggent Olymp. scilicet vt homo ex ipsa sua occupatione, tam dura & molesta, sic secum ratiocinetur: Si quoquò te vertes, & circa bonum, & circa malum laborare oportet, eligendus est labor & occupatio circa bonū, quem consequitur voluptas ineffabilis. Prudens enim est Sapientis dictum: *Ne labores citra præmiū*, multò magis: *ne laborem facias laboris præmium*, vti faciunt qui laborant in vitio & scelere: per hoc enim non nisi labores & dolores sibi accersunt.

Cur homini datur

Rursus ex duobus malis minus est eligendum: eligo ergo occupationem & laborem circa virtutem; quia is minor, quam labor impensus vitio; tum ob honestatem virtutis; tum ob gaudium & præmium, quod ex virtute consequitur. Dicat ergo sibi ipsi Sapiens: Omnis hæc mortalium vita dolore & mœrore est grauida, est equuleus, est pistrinum; vt quid ergo illa me occupem? vita futura omni gaudio & iubilo est opulenta; vt quid ergo eam non ambiam? cur omne studium ei non impendam? Quicumque te cælo natum & destinatum agnoscis, terram despice, terrena despice, viue Deo, viue cælo, viue Æternitati.

Vis nosse quid sint omnes mundi opes, voluptates, honores? Audi respondentem S. Gregor. Nazian. in Carm. de Vitæ itineribus, dum illi hæc Epitheta tribuit:

Lanugo, spectrum, ros, & leuis vmbra, vaporq́,
Flumineus fluxus fluxus & æquoreus,
Somnia, fluctiuaga nauis vestigia, ventus,
Penna celer volitans, puluis & aura leuis.
Circulus æquali qui motu cuncta volutat,
Constans atque rotans, fixus & interiens.

Vnde concludit:

Nil autem hic firmum prouidit Christus vt esset,
Quo tua firmorum pectora tangat amor.

Et S. Athanas. in Synopsi S. Script. in Ecclesiaste: *Vniuersa vanitas*, inquit, *& afflictio spiritus & nihil amplius, quàm vanitas consilij, & inanis voluntatis conatus, futurum bonorum æternitatem significat: quapropter vniuersa transcendens hortatur, vt æternorum memoriam feramus.*

A VIDE CVNCTA (opera, vt habent Hebr.) QVÆ FIVNT SVB SOLE: ET ECCE VNIVERSA VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITVS.] Hæc verba pendent à v. 12. *Ego Ecclesiastes*, &c. Nam versus 13. quasi per parenthesim insertus est, vti ibidem dixi, minùs congruè alij referunt arctantque ad v. sequentem, vti ibidem explicabo, Arabicus vertit: *Et cognoui omnes artes quæ fiunt sub sole: ecce omnes sunt vacua, & angustia spiritus.* Pro *vanitas* Aquila vertit ἀτμὶς, id est vapor. Vide dicta initio capitis v. 2. VERS. 14.

Pro *afflictio spiritus* Hebr. est רְעוּת רוּחַ *reut ruach*, vbi *reut* secundùm diuersas radices diuersè à diuersis exponitur. Primò enim si *reut* deriues à רֹעַ *roa*, id est malum esse, conteri, affligi, idem erit quod malitia (id est miseria) contritio, afflictio, vt vertit Noster. Hinc Syrus vertit, *sol-*

Hebr. reut Pruach, est afflictio.

B *licitudo spiritus*. Arabicus: *angustia spiritus*: Chald. *Contritio spiritus*: vel vt Costus vertit. *Animi molestia*. Alij: *Irritamentum spiritus*. Alij: *Defatigatio spiritus*. Vatab. *Fractio spiritus*, q. d. Ego Salomon contemplans omnia hominum studia, omnes occupationes & labores, inuenio omnia non tantùm vano, hoc est suscipi conatu irrito, casso labore, exitu vano ac nullo; sed etiam spiritum, id est mentem hominis affligere, cruciare & contere; singula enim tot curas, angores, ærumnas, molestias, labores homini afferunt, vt videātur nata ad affligendum illius animum. Ita S. Hieron. *Nihil aliud*, inquit, *deprehendi quam vanitatem, & malitias, id est miserias spiritus, quibus anima diuersis cogitationibus afflictatur.*

Rursum alij *malitiam spiritus* sic explicant, q. d.

C Omnia quæ in mundo sunt, malefico & quasi venenato spiritu sunt plena, quia hominem affligunt, cruciant, necant. Vnde Thaumaturgus vertit, vti transfert Brigittanus; *Animum inferiora hæc omnia graui, amarulento, & abominato spiritu distendunt.* Alij verò transferunt: *Spiritu prodigioso & execrando omnia hæc inferiora plena sunt, adeò vt ea colligere nemo queat, imò ne quidem cogitare, quanta res humanas absurditas inuaserit?* q. d. malus spiritus, putà diabolus, qui post peccatum homini & aëri huic dominatur, omnibus mundi illecebris se immiscet, facitque vt speciosiores & delectabiliores multò appareant, quàm reuera sint; itaque homines illicit, vt illis se oppleant & peccent, ac deinde virus suum per eas tum in corpus, tum in animum hominis instillat, vt corpus morbis, animum dolore & remorsu, ceterisque

D peccatorum pœnis affligat & cruciet. Hinc & S. Hieron. ad v. sequentem: *Cuncta*, ait, *quæ sub sole facta sunt diaboli arbitrio & spiritu malignitatis euersa sunt, dum ad eius instinctum peccata peccatis cumulantur.*

Secundò Aquila, Symmach. & Theodot. *reut* deriuantes à רָעָה *raa*, id est pascere, vertunt νομὴ vel, βόσκησις, id est *pastio* vel *pastura spiritus*, id est *venti*. Iam pastio tripliciter accipi potest. Primò, obiectiuè, q. d. omnes mundi honores & illecebræ non sunt nisi perflantes venti, qui animum distendunt, ac pascere & satiare nequeunt, iuxta illud Ierem. 14. 6. *Onagri steterunt in rupibus* (vbi magis perflant venti) *traxerunt ventum quasi dracones*, quare tales sunt sicut Chamæleon, qui vt ait Plinius l. 8. c. 33. *Hianti semper ore, solus animaliū nec cibo nec potu alitur, nec alio quā aëris alimento.* Se-

cundò

cundò actiuè, q.d. Qui sequitur vanas mundi opes & honores, similis est pastori, qui pascit non oues, sed ventos, id est illi qui tentant rem inutilem & impossibilem. Quis enim ventos pascere & regere queat? iuxta illud Prou. 10.4. *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos: idem autem ipse sequitur aues volantes.* Tertiò, pastio sumi potest pro depastio, q.d. Omnes res mundi non sunt aliud, quam depastio, perditio, destructio & consumptio spiritus. Sicut enim bos depascitur gramen, sic illæ depascuntur & consumunt omnes animæ vires, omnes spiritus, omne gaudium.

Tertio, רְעָה *raa* Syrochaldaicè significat *cogitare*: vnde רעות *reut* à Pagnino vertitur *cogitatio*, à Sept. προαίρεσις, id est libera electio & voluntas.

B Est allusio ad Hebr. רָעָה *raa*, id est pascere, eò quòd cogitatio sit pabulum mentis, vel quod mens pascat regatque suas cogitationes, sicut pastor oues, sensus ergo est, q.d. Omnes mundi illecebræ, quæ cupidis videntur eximiæ, non sunt nisi eorum cogitatio, & imaginatio, quàm pant cupiditas: ex illa enim imaginantur sibi eis inesse ingentia gaudia, satiem & felicitatem, quæ reuera non insunt: quare illecebræ non pascunt nisi eorum imaginationem, imò reuera non sunt aliud quàm imaginationes, & imaginaria gaudia & somnia: sicut enim somnians videtur sibi epulari, potare, saltare, ac reuera non epulatur, non potat, non saltat: vnde dum expergiscitur ieiunum, sitibundum & cubantem se reperit magis, quàm antè; sic pariter mundi deliciæ vi- C dentur mentem exhilarare, & satiare; at reuera non exhilarant & satiant, nec solida menti dant gaudia. Vnde Plato: *Spes mortalium*, ait, *sunt somnia vigilantium.* Et Platonem de more secutus Philo lib. de Ioseph: *Vigilantium imaginationes*, ait, *somniis sunt simillimæ, veniunt, abeunt, occurrunt, refugiunt, & priusquam comprehendantur auolant.* Rursum προαίρεσις est libera voluntas, electio, propositum, delectus, animi sententia, secta. Significat ergo ait S. Hieron. *Quod agat vnusquisque, quod velit, & sibi rectum esse videatur, atque in diuersa libero homines ferantur arbitrio: & vana sunt vniuersa sub sole, dum inuicem nobis in bonorum & malorum finibus displicemus.* Quisque igitur in mundo pro libito agit, & voluntatis corruptissimæ ductum sequitur: ex quo fit, vt mundus iste sit velut carcer quidam insanientium, & singulorum quidem suis singulis erroribus, ac falsis opinionibus D furentium. Et quod mirabile est, cum insaniant omnes, quisque solum se sapere, ceteros insanire existimat: sicut Prouer. 18.2. scriptum; *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris, quæ versantur in corde eius.* Ita Pineda.

Spes hominum somnia vigilantium.

Accedit Olympiod. qui vanitatem summam in eo ponit, quod voluptuarij non ex necessitate, sed libera electione capessant voluptates illicitas, quibus sibi accersunt æterna gehennæ tormenta. Ad hæc προαίρεσις verti potest *præsumptio spiritus*, id est audacia ac superbia, qua elati multa magnaque, etiam vetita & supra vires audent & præsumunt. Ita S. August. homil. 1. de Serm. Domini in monte: *Vulgo*, inquit, *magnos spiritus superbi habere dicuntur, & rectè, quandoquidem spiritus ventus vocatur.* Naziánz. verò orat. 10. *Præsum-*

A *ptio*, inquit, *spiritus est inconsideratus quidam animi impetus. & distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati.* Vbi Elias Creten. Nazianzenum exponit *de anima temerè atque inconsideratè impulsa ad mundi vanitatem, atque huius vitæ labori & ærumnis ob violatum Dei mandatum addicta.*

Quartò, alij apud Pagnin. in Lexico, *reut* vertunt societas vel amicitia: רֵעַ *rea* enim est socius vel amicus, q.d. Dum quæris amicitiam hominum, vel societatem creaturarū, non aliud quæris quàm amicitiam & societatem cum spiritu, id est cum vento, quem videre & tenere nequis vt eo fruaris, cum ille dicto ocyùs perflet, & diffluat & transeat. Ex hac rerum vanitate & afflictione colligit S. Cyprian. l. 3. Testim ad Quirinum c. 11. Fidelem cælestia tantùm & spiritalia B cogitare debere, nec attendere ad sæculum: vtpote qui iam illi in Baptismo renuntiauit, idque multis Script. testimonijs confirmat. *Quartò.*

Verè S. Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum Lapsum: *Sicut*, inquit, *in vtero puellus, sic in mundo viuimus multis interclusi angustiis, venturique seculi nec fulgorem, nec claritatem valentes contueri.* Quin & Pindarus Pyth. Ode 8. *Breui*, inquit, *mortalium oblectatio crescit: itidem verò & cadit in terram, infausto consilio concussa: diei vnius sunt homines. Quid est aliquis? quid verò nullus? vmbræ somnium homines. Sed cum lux à Ioue data accesserit, splendidum est lumen hominum & suauis vita.*

Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus.] Vers. 15. C Hebr. ad verbum habent: *Quod deprauatum, vel peruersum est non poterit quis recōcinnare: & diminutio, vel defectus non poterit numerari.* Ita Vatab. Alij: *Curuitas non potest dirigi, & defectus non potest numerari.* Alij: *Quod curuatum est non poterit rectificari, & quod defectum habet non potest numerari*, vel in numerum venire. Septuag. *Peruersum non poterit adornari, & imminutio non poterit numerari.* Alij: *Peruersum non potest componi, restitui, aptari, præparari, emendari, conuenienter disponi, æquari.* Hæc omnia enim significat Hebr. תָּקַן *takan*, scilicet, id quod distortum, incuruatum, obliquum vel deprauatum est corrigere, erigere & aptare, componere, inæqualitatem ad æqualitatem, curuitatem ad rectitudinem, difformitatem ad conformitatem & conuenientiam redigere, vt partes inter se congruant & cōsentiant. Vnde Heb. vertunt *regulare*, vel *rectificare*. Arabicus: *Peruer-* D *sum non potest dirigi, neque diminutū potest aggregari.* Noster solerter & clarè neutrum vertit in masculinum: putà peruersum in peruersos, ac per imminutionem vel defectum accipit defectum sapientiæ, putà stultitiam quę est in stultis. Vnde vertit: *Stultorum*: Hi enim sunt minuti, non capite, sed cerebro, hoc est sensu & sapientia. Vnde & Syrus vertit; *Perturbatus non potest confirmari, & stultus non potest numerari.* Accedit Chal. cuius versionem inferiùs recitabo. Pro *stultus* Hebr. est חסרון *chesron*, id est defectuosum, mancum, indigēs; item defectus, penuria, egestas. Est metonymia frequens Hebræis, qua ponitur abstractum pro concreto, scilicet defectus pro deficientibus sensu. Rursū est Auxesis: stulto enim deest sapiētia, ac cōsequenter bona omnia, adeò vt ipse possit vocari *chesron*, id est ipsa egestas: Sicuti Ebion

hæresiar-

hæresiarcha dictus est, quasi אֶבְיוֹן *ebion*, id est pauper à summa pauperie, quam ipse velut perfectionis studiosus præ se ferebat, aut potiùs quod pauperrimè de Christo sentiret, negans eius diuinitatem, vt ait S. Ignatius Epist. ad Philad. *Si quis*, ait, *confitetur Iesum Christum nudum esse hominem*, &c. *inops est sensu cognomento ebion*.

Pro *chesron* Septuag. vertunt ὑστέρημα, id est *defectus*. Sic & Symmach. *Defectus*, inquit, *non potest explere numerum*. Quare minùs rectè Complut. & Regij ὑστέρημα vertunt *posteritas*: Posteritas inquiunt, *non potest numerari*. Hebr. enim *chesron*; & Græcum ὑστέρημα significat defectum, inopiam, penuriam, & partes posteriores eius qui deficit, vinciturque, non autem progeniem vel posteritatem.

Peruersum non potest reconcinnari. *Primò.*

Iam si cum Hebræo aliisque in neutro legas: *Peruersum non potest reconcinnari, nec defectus numerari*: Primò, aliqui censent hoc dici contra illos, qui putabant mundum factum casu, ideoque imperfectum esse; tunc autem sententiam cum interrogatione legi oportere, hoc modo: Quidnam deprehenditur in hoc mundo, quod imperfectum sit atque peruersum, vel ita vt emendari oporteat illud? Quid verò etiam deficit in vniuerso mundo, vt addendum annumerandumque sit? S. Hieronymus hæreticos illos hinc arguit, qui quasdam naturas introducerent quæ non reciperent sanitatem: Recta enim, inquit, ornatum recipiunt, & curua correctionem, nec peruersus dicitur, nisi qui deprauatus à recto est.

Secundò.

Secundò, alij ex aduerso censent hæc pertinere ad vanitatem rerum sublunarium, de qua v. præcedenti, eamque explicare & confirmare ex eo, quòd hæ res omnes, præsertim post peccatum Adæ, in eius pœnam deprauatæ sint ac imperfectæ, diminutæ, deficientes, euanidæ, quas nemo possit redintegrare, vt partibus omnibus suisque numeris sint plenæ & absolutæ; nemo perficere, aut adipisci, vt ijs beatè fruatur: quia quod in ijs deprauatum est non potest corrigi, quod in ijs deest (vti plurima desunt) non venit in numerum: quod enim non est, sed deest, non potest æstimari & numerari. Præclarè S. Gregor. Nazian. Orat. de Cura pauperum: *Nihil est in rebus humanis naturâ stabile, nihil æquabile, nihil sufficiens, nihil in eodem statu permanens: sed omnia quadam veluti rota circumuoluuntur, diuersas sæpe diebus singulis, etiam horis vicissitudines afferente, vt instabilibus ventis, & nauigij mare secantis vestigiis, & fallacibus nobis insomniis, quorum breuis est gratia, & his quæ per ludum in arena fingunt pueri, magis fidendum sit, quàm præsenti hominum prosperitati. Quare prudenter faciunt, qui propterea quod non fidunt rebus præsentibus, rationibus suis consulunt in futurum; & propter instabilem humanæ felicitatis conditionem, benignitatem & misericordiam, quæ numquam deficit, complectuntur.*

Hinc rursum defectus rerum sublunarium numerari non possunt, quia sunt plurimi & innumerabiles, & tamen cum tot defectibus & egestatibus scateant, præ se ferunt & promittunt rerum abundantiam & copiam, quæ hominis cupiditatem satient & expleant, perinde ac Prouerb. 9. 13. meretrix illa, *stulta & clamosa plenaque illecebris, & nihil omnino sciens*, vel vt legunt

A Septuag. *Mulier insipiens & audax, & indiga buccellæ*, tamen ambitiosè & mendaciter inuitat ad *panem suauem*. Non aliter mundus panis egens, fame enectus, siti confectus mentitur conuiuium splendidum & opiparum, omnium deliciarum locuples, atque refertum. Hæc ergo est earum vanitas. Ita Pineda.

Huc accedunt illi, qui priorem partem versus referunt ad indomabilem peruersitatis & malignitatis rerum contumaciam, posteriorem verò ad stultorum illis obstinatè inhiantiū multitudinem, q.d. Omnia in mundo vana, id est molesta, absurda, peruersa sunt; quibus accedit vanitas & stultitia hominum, illis stultè inhiantium, & tam se quàm ipsa magis deprauantium. Vnde Thaumaturgus vertit: *Atque adeò ad tantam rerum deordinationem peruentum est, vt nec vel ad integrum*
B *boni statum mundus reparari, nec quantis absurditatibus humana negotia inuoluantur possit cogitari.* Et S. Hieronym. qui varios hic sensus conglomerat: *Tanta malitia*, inquit, *in mundi huius capacitate versatur, vt ad integrum boni statum mundus redire vix valeat: nec possit facile recipere ordinem & perfectionem suam, in quibus primum conditus est. Aliter: Omnibus per pœnitentiam ad integrum restitutis, solus diabolus in suo permanebit errore. Cuncta enim quæ sub sole facta sunt, illius arbitrio & spiritu malignitatis euersa sunt, dum ad eius instinctum peccatis peccata cumulantur. Denique tantus numerus est seductorum, & eorum qui de grege Domini ab eo rapti sunt, vt supputatione non queat comprehendi.*

Porrò res omnes per peccatum deprauatæ sunt, tum à Deo, vt esset homini in pœnam & flagellum, vt patet Gen. 3. c. 18. tum à diabolo, quia
C illarum speciem magis illecebrosam, quam reuera sit, homini ostentat, vt eum ad peccatum illiciat, vti dixi v. præcedenti: tum à concupiscētia hominis, quæ illis abutitur, illasque deprauat & corrumpit, vt sese ijs magis oblectet & expleat. Gula enim adinuenit nouas ferculorum illecebras, nouas mixtiones, noua condimenta eaque innumera, quibus simplex escarum natura corrumpitur & peruertitur. Luxuria adinuenit nouas & portentosas libidines. Superbia adinuenit nouos titulos, nouas pompas, nouos fastus. Curiositas adinuenit nouas vestium formas, nouos equorum rhedarumque apparatus, denique rerum omnium nouitatem. Hinc

Tertiò, aliqui referunt hanc gnomen ad humanæ naturæ per peccatum deprauationem, q.d. Deus hominem, putà Adamum creauit in- *Tertiò.*
D tegrum & rectum, tum in natura, tum in sanctitate & gratia. Iustitia enim originalis non tantùm sanctificabat Adamum, sed etiam humanam in eo naturam in se imperfectam, & vt ita dicam mutilam, vtpote in qua appetitus sensitiuus sæpe aduersatur rationi & menti, ex eo quòd anima hominis partim sit animalis, habēsque appetitus carnales eosdem, quos habent animalia: partim sit rationalis & spiritalis, habensque appetitus spiritales eosdem, quos habent angeli; hanc, inquam, aduersam, & quasi mutilam hominis naturam inter se confligētem, & compugnantem iustitia originalis sanabat, corrigebat, perficiebat, subdens appetitus omnes rationi & menti. Verùm sublata per peccatum hac iustitia, relapsus est homo in naturalem naturæ

Sanctitas & [illegible]

turæ ſuæ imperfectionem, vt ſenſus rebellet ra- A tioni, concupiſcentia voluntati, appetitus legi. Dicit ergo Salomon, hanc naturæ deprauationem eſſe tantam, vt à nullo hominum vel angelorum poſſit corrigi & redintegrari, quodque eius defectus, propenſiones in omnia vitia, miſeriæ & ærumnæ ſint tot & tantæ, vt à nullo queant enumerari: ideò ad omnes eos reſtaurãdos opus eſſe gratia Chriſti: hæc enim omnes inchoatè ſanat in hac vita, ac perfectè ſanabit in futura gloria. Viderunt hanc naturæ deprauationem philoſophi: ſed eius cauſam, ſcilicet peccatum originale ignorarunt. Vnde alij impiè accuſarunt Deum, qui hominem tam miſerum creaſſet: alij naturam, quaſi hominum eſſet nouerca, non mater, vt Cicero lib.3. de Republ. quem citat S. Auguſt. lib.4. contra Iulian. c.12.

Hinc Nyſſen. ſic explicat, q.d. vanitas iam di- B cta, accidit non à natura, non à Deo, ſed ab hominis electione, vt vertunt Septuag. Quia ſpiritus noſter à ſuo ornamento & integritate liberè diſcedens, factus eſt peruerſus, mãcus, diſtortus: & *quod peruerſum eſt non poterit exornari*; id eſt, hæc hominis per peccatum corruptio & deprauatio non eſt conueniens, nec congruit naturæ primitus à Deo inſtitutæ & iuſtitia originali exornatæ, ac velut ad amuſſim rationis & legis Dei directæ.

Quartò. Quartò, perperam ex hoc loco argumentantur Donatiſtæ, peruerſum eſſe baptiſmum qui malè credenti confertur, aut à malè credenti, putà ab hæretico, impenditur, ac proinde non poſſe eum redintegrari, ſed debere iterari ac de nouo conferri. Audi Parmenianum obijcientem S. Auguſt. lib.2. contra Parmen. cap.16. *Qui malè* C *credidit non poteſt conſequi baptiſmi Sacramentum, quia ſcriptum eſt, Peruerſum non potes adornare.* Cui reſpondet S. Aug. *Peruerſum nõ potes adornare: quia non ei adornatum valeret Sacramentum quod acceperat, ſi in fide peruerſa perſiſteret. ſed potiùs ad ſupplicium: cùm tamen ipſum Sacramentum per ſe etiam in peruerſo, quem non ornabat, ſed indicabat, integrum permaneret, & ideo nullo modo eſſet illius ſacramenti violanda ſanctitas, etiam cùm eſſet illius hominis corrigenda peruerſitas.* Baptiſmus ergo hæreticorum & impiorum eſt peruerſus, non in ſubſtantia, quia ſi debitam materiam & formam ſeruent, verum & validum eſt Sacramentum, ideoque ſine ſacrilegio iterari nequit, vt eo quis rebaptizetur; ſed in vſu, quia grauiter peccat tam impiè conferens, quàm impiè ſuſcipiens; quare non con- D fert gratiam, ſed imprimit characterẽ, per quem conferet quoque gratiam, cùm per pœnitentiam ſublatus fuerit peccati obex.

Quintò. Quintò, Pagnin. in Lexico vertit explicatque in ſenſu formali: *Peruerſitas numquam poterit eſſe rectitudo*; hoc eſt vitium numquam poteſt eſſe virtus: ſiue vt Græci in Catena: *Peruerſus & in malitiam lapſus, dum in malitia eſt, virtutem recipere non poteſt*, ſcilicet in ſenſu compoſito quamdiu in malitia perſiſtit. Caiet. verò: *Tortum non poteſt aptari*; quod ipſe non tantùm de moribus, ſed etiam de rebus phyſicis accipit, v.g. *quòd agnus rapitur à lupo, quòd ſegetes deſtruantur ab imbribus vel cauniatibus*: nemo enim agnum à lupo laniatum redintegrare, vel ſegetes imbre diſiectas, aut æſtu exuſtas reſtaurare poteſt.

A Verùm hic ſenſus perergus eſt, futilis & impertinens. Quare ſenſus ſecundo loco recenſitus imprimis eſt genuinus, deinde tertius.

Sed iuxta Vulgatam, quæ habet: *peruerſi difficilè corriguntur, & ſtultorum infinitus eſt numerus.* Varius huius ſententiæ occurrit nexus & ſenſus.

Peruerſi difficilè corriguntur quo ſenſu? Reſp. Primò. Primò, cenſent aliqui eſſe occupationem, qua Salomon occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: ſi omnia in mundo ſint vana, hominemque ſibi indulgentem affligunt, vt quid ergo homines rationales vanitatem hanc videntes & audientes, iis tamen obſtinatè inhiant? Reſpondet cauſam eſſe, hominum illecebris mundi inescatorum, & dementatorum peruerſitatem & ſtultitiam, qua velut effrænes furenteſq; equi in ſua damna & præcipitia ruunt; hæc enim ipſi, vtpote cupiditati cæci non vident, concupiſcentia ſua B occupati non præſentiunt, ſed poſtea pœnã ſentiunt & ſerò pœnitẽt. Hîc colligit Salomon: Non ergo illis, vtpote inſipientibus, ſed mihi ſapienti, qui ſedato rectoque iudicio omnia examinaui & iudicaui omnia eſſe vana, fidem adhibere.

Secundò. Secundò, vterque Hugo Card. & Victor. ac Lyran. cenſent hanc gnomen nectendam præcedenti, illam enim explere, quaſi vanitas illa de qua v. præcedenti: hic ea dumtaxat intelligatur, quam viri ſapientes, præſertim rectores & reges, qualis erat Salomon, experiuntur in gubernando, ſcilicet, difficultates corrigendi ſubditorum cupiditates & vitia, quòd peruerſi difficilè corrigantur. Verùm hic ſenſus nimis arctat gnomen præcedentem de vanitate rerum, cum illa in ſe ſit indefinita, ampla & generalis. Huc accedunt illi, qui hanc gnomen nectunt v.13. C ibique per occupationem peſſimam accipiunt ſtudium ſciendi, mentiſque ſpeculationem, q.d. Non tantum cognitioni & ſpeculationi ſua ineſt vanitas & afflictio ſpiritus, ſed & praxi: fruſtra enim hominum peruerſorum mores corrigere velit ſapiens, ideoque affligitur.

Tertiò. Tertiò, alij cenſent hîc probari vanitatem rerum ex vanitate & peruerſitate hominũ, qui ſtultis ſuis concupiſcentiis deprauati, à fine ſuo & felicitate declinant, ſeque coiiciunt in æterna tormenta. Quid enim vanius, quàm aberrare à ſuo fine? Quid ſtultius, quid miſerius, quàm ſibi accerſere ignes perpetuos? Alij ex aduerſo cenſent vanitatis rerum cauſam hic tribui, non Deo creatori, ſed electioni vt habẽt Septuag. & peruerſitati hominum, qui res bonas à Deo creatas D ſuo abuſu diſtorquent in malum, ac deprauant, itaque *harmoniacum mundi concentum vitiant, & diſſonum efficiunt*, aiunt Patres in Catena Græcor.

Quartò. Quartò, Chald. hæc refert ad morientes in peccato, hi enim poſt mortem pœnitere & corrigi nequeunt: *Vir*, inquit, *cuius peruerſæ viæ ſunt in ſæculo & moritur in eis, & non conuertitur ad pœnitentiam, non habet poteſtatem corrigendi. Et vir deficiens in lege & præceptis in vita ſua, poſt mortem ſuam non habet poteſtatem, vt commoretur cum iuſtis in paradiſo voluptatis.* Verùm hic ſenſus myſticus eſt potius quàm literalis. Huc accedit illa inter alias S. Hier. expoſitio paulò antè recenſita, nimirum de improbis, quorum dux & auctor ſit diabolus, qui pœnitentiæ incapax in ſuo permanet errore. Et illa Catenæ Græc. *Peruerſus & in malitiam lapſus, dum in malitia eſt, virtutem recipere non poteſt;*

& qui gratia Dei est destitutus, haudquaquam piis Dei cultoribus potest adnumerari.

Quinta, & genuinè. Quintò & genuinè, assignat hic Ecclesiastes per modum exempli, vnam inter alias insignem vanitatem & afflictionem spiritus, quæ Ecclesiesten, id est virum sapientem & concionatorem præsertim rectorem & regem, cui reipubl. & subditorum salutis cura incumbit, mirè affligit & cruciat, nimirum quòd ex officio simul & zelo summè cupiat reformare rempublicam, & subditos ab amore peruerso vanitatis, rerumque vanarum traducere ad amorem castum, veri boni, putà Dei, virtutis & felicitatis, id tamen omni suo labore & conatu assequi nequeat nisi in paucis, eò quòd plurimi sint peruersi, qui difficilè se corrigi sinunt, & stultorum, vanis stultisque cupiditatibus feruientium infinitus sit numerus, B iuxta illud Ierem. 23. 23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malum.* Peruersi enim sunt, qui habitum malitiæ peccando induerunt, in eoque occalluerunt.

Sensus ergo est q. d. Ego Ecclesiastes rex Israel, consideraui omnia quæ fiunt sub sole, omnes hominum mores, omnia studia, ac vidi in omnibus esse vanitatem & afflictionem spiritus, atque inter alias vidi vnam insignem, quæ me, meique similes reges & rectores maximè affligit & pungit, scilicet quòd omni mea concione, omni lege & iussu, omni meo labore & conatu, parum & apud paucos proficiam; quia multò maior hominum pars fucata & fallaci vanitatis, vanarumq; opum, deliciarū & bonorum specie inescata, peruersè & obstinatè iis inhiat, ideoque C corrigi non vult; quare stultorum vanis stultisq; mundi illecebris incumbentium, iisque se inebriantium & dementantium numerus est innumerabilis.

Stulti ethicè qui. Stultos vocat non physicè, sed ethicè, qui in veritate non speculatiua, sed practica errant & delirant, putà impios suis cupidinibus mancipatos qui prauè de rebus agendis æstimant, dum vana bona veris, breuia æternis, terrena cælestibus anteponunt. Hæc enim ingens est stultitia. Rursum stultos vocat eos, qui in agēdo sunt præcipites, temerarij, audaces, furiosi, quales non rarò sunt potentes & diuites, qui vanis mundi opibus incubant & abundant. Conatur Eugubinus

Mundus creatus etiā propter impios. lib. 7. de Perenni Philos. c. 9. Cottæ apud Ciceronem argumentum contra prouidentiam dissoluere, quòd cùm tātus sit numerus stultorum, D non videatur à Deo mundus factus propter illos, ac proinde casu extitisse, non ab illo. Contendit enim ostendere magnam proborū omni ætate multitudinem fuisse, maximā peccantium multitudinem pœnitere, paucos prodigiosè malos esse: longè paucissimos esse, qui si deprauatissimè viuant, non denique Deum quoquo tempore agnoscant & fateantur. Felicius alia succedit Eugubino respondendi via, donando plures improbos esse, pluris autem Deo censeri vnum probum mille improbis Ita Lorinus. Denique Deus mundum fecit primario propter se, vt in eo suam potētiam, sapientiam & bonitatē ostenderet; secundariò propter Angelos & homines, præsertim probos, sed & propter improbos, vt scilicet hi ex mundo agnoscentes bonitatē creatoris erga se eum redament, itaque eius gratiam A & gloriam consequantur: quòd si nolint, sentiant iustitiam eiusdem & vindictam, in qua æquè ac in misericordia probis exhibita, Deus glorificatur.

Porrò quàm exiguus sit sapientum, id est proborum & saluandorum numerus, quàm magnus verò stultorum, id est impiorum & reproborum, patet ex illo Christi: *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* Matth. 20. 16. & ex illo: *Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem; & multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt, qui inueniunt eam?* Matth. 7. 16.

Vnde S. Chrysost. hom. 40. ad Pop. *Quot*, inquit, *esse putatis in ciuitate nostra* (*Antiochiæ*, in qua erant plusquam centum hominum millia) *qui salui fiant? Infestum quidem est quod dicam: dicam tamen. Non possunt in tot millibus centum inueniri qui saluentur, quin & de his dubito.* Rationem subdit: *Quanta enim in iuuenibus, quaso, malitia? quantus in senibus torpor? filij curam gerit nemo, nemo zelum habet.* &c. Vide dicta Iacobi c. 2. v. 13.

Quis prælatus id aduertens non lugeat, non se affligat? Quàm affligebat Paulum Iudæorum Euangelio salutique suæ obsistentium stulta occæcatio. Audi eum luctum suum patheticè expectorantem, Rom 9. 1. *Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi prabente conscientiâ meâ in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundùm carnem, qui sunt Israëlitæ*, &c.

Anagog. filij Israel, id est fideles & sancti soli Deo numerantur, & libro vitæ inscribuntur: at filij Esau, id est infideles & improbi non computantur, nec veniunt in numerum Dei, sed scribuntur in libro mortis & diaboli. Audi Patres in Catena Græc. *Dei numerus quo sanctos numerat, spiritualem quamdam & definitam ordinationem significat: Numerans enim, inquit, multitudinem astrorum. Hoc eodem numero etiam Mosi iubet Dominus, vt numeret filios Israel. Dauid verò de hominibus quid ait? Illic reptilia quorum non est numerus. Et in Prouerbiis Salomon: Multos enim confossos vulneribus prostrauit, & innumerabiles sunt quos occidit. Quid igitur nunc dicitur ὑστέρημα, id est defectio, & qui occisi, & qui reptilia dicuntur, eiusdem sunt conditionis, illius nempe, quæ spirituali numero minimè congruit.*

Similia habet S. Hieron. dum ait masculos, id est fortes & generosos à Deo numerari, feminas verò, id est molles & effeminatos non venire in numerum.

Moraliter hîc disce quanta sit vis consuetudinis, siue in bonum, siue in malum: sicut enim *Vis consuetudinis.* bene agere assueti difficilè peruertuntur, ita peruersi malè agere assueti difficilius conuertuntur. *Diu*, ait Seneca epist. 59. *in vitiis iacuimus, diu difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti, ne ab alia imagine in aliam transeamus: ita nos stultitia tam pertinaciter tenet.* S. Hieron. verò, vel potiùs Rabanus (hic enim est Commen. Auctor) explicans illud Ierem. 13. 23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam*, &c. neruosè ait, *Quidquid enim discitur, non natura est, sed studij, & propria voluntatis: quæ nimia consuetudine & amore peccandi quodammodo in*

in naturam conuertitur. Et S.Chrysost.2.Cor.c.4. A *Magna est consuetudinis tyrannis, adeoq; magna, vt perinde cogat ac natura.* Consuetudo enim ligat hominem, & quasi vinculis constringit ad id, cui consueuit, iterandum & prosequendum, adeoque videtur verti in naturam. Vnde Isaias c.5.18. *Væ,* ait, *qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum:* Et S.August. id ipsum expertus lib.8.Confess.c.5. *Ligatus eram,* inquit, *non ferro alieno, sed mea ferrea volũtate. Velle meum tenebat inimicus & inde mihi catenam fecerat, & constrinxerat me; quippe ex voluntate peruersa facta est libido; & dum seruitur libidini facta est consuetudo; & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas.* Vide S.Bernardum serm. de septem Spiritus sancti donis.

Idem S.August.in Enchirid.c.80. *Peccata,* inquit, *quamuis magna & horrenda cùm in consuetudinem venerint, aut parua aut nulla esse creduntur, vsque* B *adeò, vt non solùm non occultanda, verùm etiam prædicanda ac diffamanda videantur.*

Et S.Gregor.4.Moral.c.18. *Quot vicibus praua frequentationis homo astringitur, tot quasi vinculis ad mentem ligatur.*

Peccatum est summa stultitia, cur

ET STVLTORVM INFINITVS EST NVMERVS] *ו* Hebræis sæpè est causale, idemque valet quòd *nam, quia.* Dat ergo causam cur peruersi difficilè corrigantur, quia scilicet stulti sunt: Idque primò, quia peccant, peccatum enim est summa stultitia, quia sensum rationi, cupiditatem virtuti, præponit creaturam creator, id est obolum millioni, granum segeti, guttam mari, globulum terræ toti cælo. Quid stultiùs? Secundò, quia peccata iterando, eorum habitum ac quasi necessitatem sibi inducunt. Tertiò, quia in iis obstinatè perseuerant, eaque sensim lau- C dant, nec peccata æstimant, sed virtutes. Quartò, quia corrigi se non sinunt, sed recta ducentes & monentes spernunt & rident. Hinc à Salomone stultitia hæc moralis vocatur egestas cordis, & stulti vocantur indigentes corde, id est priuati mente, hoc est recto rationis mentisque vsu, putà destituti vera prudentia sanoque mentis iudicio, vt patet Prouerb.10.13.& 21. Sic Roboam ab Eccles.c.47.28. vocatur gentis stultitia, & imminutus à prudentia.

Aliter R.Haccados apud Galatin. qui vertens ex Hebræo: *Egestas hominum non potest numerari,* sic explicat: Plurimi hominum sunt pauperes, qui non sunt experti opum deliciarumque varietatem; vnde putant illas ingens esse bonum, æstimantque se felices si eas adipisci queant; sed D errant, quia peruersè iudicant de rebus sibi incognitis, quarum non habent experientiam, perinde ac cæci de coloribus. Quare illis non est fides adhibenda, sed mihi Salomoni, qui sum ditissimus, omnemque rerum humanarum abundantiam habui, ac omnia expertus & scrutatus in iis nullam felicitatem, sed meram vanitatem deprehendi. Verùm hic sensus languet & friget.

Moral. hîc disce primò, prudentiam & virtutem hominem efficere sapientem, imprudentiam verò & cupiditatem eum efficere insipientem & stultum, vti passim hîc & in Prouerbiis vtrumque vocat Salomon, & hisce nominibus discriminat. causis ibidem recensui. Idem per vmbram videre, imò à Salomone didicêre

A Philosophi, vt patet ex Socrate & Platone passim in dialogis, atque ex Aristotele lib.3.& 9. Ethic. Verè Dion. orat. 20. ita definit: *Stultus est, qui non est animi sui dominus: circumuoluitur enim, trahiturq; facilè à leni quacumque occasione & colloquio.* Et Seneca epist. 9. docet, *Sapientem seipso contentum nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contrà stulto nulla re opus est, nulla enim re scit vti, sed omnibus eget.* Idem epist.15. *Quam vitam,* inquit, *dici existimas stultam? nostram: quos cæca cupiditas in nocitura, arte numquam satiatura præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset; quàm non cogitamus quàm iucundum sit nihil poscere; quàm magnificum plenum esse, nec ex fortuna pendere. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur.*

Secundò, hinc disce concupiscentiam esse meram magnamque stultitiam; vitiosos enim B sui assectas facit stultos. Id patet in ira, quæ hominem ratione priuat, facitque furere instar insani. In libidine, quæ sapienter dementat, vti dementauit Salomonem, Sampsonem, Dauidem: amor enim est cæcus & amens, ideoque amantes facit amentes, vti cernimus meretrices & puellas amore iuuenis alicuius captas, rationem cum iudicio perdere, ac velut mentis impotes, & amore amentes. In superbia, quæ superbos instar, vt putent se omnibus esse sapientiores, ditiores, potentiores, etiam si sint insipientissimi, pauperrimi & vilissimi. Nónne stulta est vox illa regis Babylonis, velut noui luciferi: *In cælum conscendam super astra Dei, & exaltabo solium meum, sedebo in montes testamenti, in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem, nubium, similis ero Altissimo?* Isaiæ 14.v.13. Et illa C Pharaonis: *Meus est fluuius* (Nilus fœcundans Ægyptum) *& ego feci memetipsum.* Ezechiel.2. Sic in auaritia, acedia, gula, inuidia, ceterisque vitiis, atque in ipsis auaris, gulosis, acedis, inuidis, &c. multa dictamina, æquè ac opera stulta, stolidaque reperies, vt si sincerè iudices dicere debeas, illos videri mente captos, fatuos, deliros.

Concupiscentia sunt stultitia.

Tertiò, hinc collige non esse sequendam multitudinem; hæc enim est stultorum, sed paucitatem; hæc enim est sapientum: *Stultorum,* inquit, *infinitus est numerus: infinitus,* id est maximus & quasi innumerabilis, vt habent Hebr. Rursum, *infinitus* syncategorematicè, quia assiduè singulis annis, imò diebus oriuntur & succedunt noui stulti, talesque succedent sem- D per, quamdiu durabit hæc in mundo hominum vita.

Hoc est quod veteri adagio dicitur: *Loquendum vt multi, sapiendum vt pauci.* Vulgus enim sæpè de rebus, præsertim agendis sinistrè iudicat, erronea habet dictamina, animos depressos, & in terrena demersos; vitiis & scandalis abundat, sapientiæ & veræ virtutis expers est, vti multis patrum gnomis & exemplis ostendi Numer.cap.11.v.4.& cap.20.v.3. Hac de causa viri sapientes, quales fuere olim Essæi, Ascetæ & Anachoretæ, turbas, vrbesque fugerunt, & in solitudine cum paucis Sanctis, imò cum Deo & Angelis conuersati sunt. Hinc S. Antonius dictitabat, *aquam piscibus alimento esse, solitudinem autem monachis afferre ornamentum, atque pisces quidem vbi terram attingunt vitam amittere, monachos*

Sapienti turba vitanda.

Gnoma.

autem cùm vrbes adeunt, grauitatem monasticam deperdere. A Ita refert Sozomen.lib.1.Histor.c.13. viderunt id per vmbram Philosophi, è quibus Seneca lib. de Vita beata c.2. *Cùm de beata Vita agitur,* inquit, *non est quod mihi illud discessionum more respondeat. Hæc pars maior esse videtur. Ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis geritur, vt meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid vsitatissimum, & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo veritatis pessimo interpreti probatum sit.*

Idem Epist.7. *Quid,* inquit, *tibi vitandum præcipuè existimem quæris? turbam. Nondum illi te tutò commiseris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores, quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod cõposui turbatur, aliquid ex his quæ fugaui redit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque adeo affecit,* B *vt nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo inficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commodat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est.* Et pluribus interiectis: *Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facilè transitur ad plures. Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset, adeo nemo nostrûm, qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum luxuriæ aut auaritiæ multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat, malignus comes quamuis candido & simplici rubiginem affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publicè factus est impetus. Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrùm autem* C *deuitandum est, ne vel similis malis fias, quia multi sunt, néue inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes: cum his versare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores.* Exemplis idipsum denique confirmat. *Democritus ait, vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cùm quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ: satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregiè hoc tertium. Epicurus, cùm vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc inquit ego non multis, sed tibi; satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. ista mi Lucili condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem ex plurium assensione venientem. Multi se laudant. Ecquid habes cum placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrsus bona tua spectent.* Ac rur- D sum Epist. 8. seipsum in exemplum statuens: *Secessi,* inquit, *non tantùm ab hominibus, sed etiam à rebus; & primùm à rebus meis. Posterorum negotium ago. Illis aliqua quæ possint prodesse conscribo. Salutares admonitiones velut medicamentorum vtilium compositiones litteris mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus*

Vers.16 LOCVTVS SVM IN CORDE MEO (Aquila & Symmach. *cum mente mea.* Chald. *In cogitatione cordis mei dicens:*) ECCE MAGNVS EFFECTVS SVM, ET PRÆCESSI OMNES SAPIENTIA, QVI FVERVNT ANTE ME IN IERVSALEM, ET MENS MEA CONTEMPLATA EST MVLTA SAPIENTER] Hebr. *Et cor meum vidit multam sapientiam & scientiam.* Sic & Septuag. Chald. Syrus, Arabic. & ceteri. Tigurini: *Subduxi autem rationẽ eiusmodi apud animum meum; Ecce ego res magnas perfeci, & auxi sapientiam præ omnibus,* &c.

Hucusque Ecclesiastes probauit suum thema, nimirum omnes res mundi esse vanitates per rationes genericas & vniuersales, nunc idem probat per rationes specificas & particulares. Quare à toto rerum genere descendit ad singulas rerum species, in iisque vanitatem demonstrat. Est ergo hic inductio, qua singularum rerum vanitatem probat, indeque inducit & colligit omnia sub sole esse vana, nec quicquam ex eis posse animum hominis satiare & beare. Incipit autem à sapientia, tum quia illa ceteris rebus dignitate eminet, ac plus veritatis minusque vanitatis videtur habere; tum quia Philosophi totum studium, omnemque suum decus posuere in sapientia. Vnde Seneca de Breuitate vitæ: *Sine sapientiæ studio,* ait, *nulla potest esse vera & solida animi beatitudo:* tum denique & potissimè, quia Salomon sapientiæ fuit studiosissimus, eamque à Deo præ rebus omnibus postulauit & impetrauit, atque per eam omnium hominum occupationes, studia, & curas studiosè contemplatus est, vt ipse ait v.13. in eaque contemplatione animum suum pascebat & oblectabat: quare in ea videbatur sibi esse magnus sapiens & beatus. Verùm super illam ipsam hîc se suamque considerationem reflectens, inuenit in illa quoque inesse vanitatem magnamque afflictionem spiritus. Ait ergo,

LOCVTVS SVM IN CORDE MEO] Primò sensus est, q.d. Peruersorum & stultorum turbam, de qua v præcedenti, deuitans recessi in cordis arcanum, ibique cum sapientia ipsa conuersatus, per eam omnia sapienter lustraui, consideraui, & expendi. *Loqui aliquis dicitur in corde suo,* ait Olympiod. *cùm mentem ad cogitandum applicat, secum disputat & ratiocinatur.*

Secundò, loqui in corde notat magnam cordis, id est, mentis attentionem ad id quod homo sibi loquitur, & cogitat, qualem habent cogitabundi, tristes & melancholici. Tertiò, notat affectum & pathos, nimirum ingentem vel lætitiam & plausum, vel mœstitiam & molestiam. Vtraque hîc notatur in Salomone, q.d. Locutus sum in corde, mihi secretò gaudens & applaudens de sapientia tanta mihi cælitus infusa; sed dum per eam vana & molesta hominum studia inspicio, mihi molestiam mentisque afflictionem inflixi, vti mox pleniùs ostendam. Sic Anna amaro corde & flens largiter, & attentè orans loquebatur in corde suo, *quia ex multitudine doloris & mœroris mei locuta sum,* ait ipsa ad Heli 1.Reg.1. v.13. & 16.

ECCE MAGNVS EFFECTVS SVM] Magnus opulentia, magnus potentia, magnus animo, magnus imperio, magnus operibus & fabrica templi, magnus sapientia, magnus in mensis & ferculis, magnus comitatu & pompa equorum, curruum, famulorum & militum, magnus fama & gloria: fuit enim Salomon regum omnium sapientissimus, opulentissimus, potentissimus, deliciosissimus, magnificentissimus, famosissimus, gloriosissimus, vt patet 3.Reg.10. & 11. Vnde vocatus fuit *rex magnus & rex regũ,* teste Euseb l.9. de Præpar. c. vlt. Hugo vterque Card. & Victor. putant hæc dici à Salomone in iactãtia, & vana sui complacentia. Melius alij censent hæc ab eo dici

dici ex animi candore, & gratitudine erga Deũ. Vnde non ait: Ego magnum me feci, sed *magnus effectus sum*, scilicet à Deo. Legit Interpres cum Septuag. הוּגְדַּלְתִּי *bogdalti* in *hophal* passiuè, id est magnificaturus sum: iam legunt הִגְדַּלְתִּי *bigdalti* in *biphil* actiuè, id est *magnificaui*, scilicet meipsum, vel potiùs sapientiam meam, vt sequitur. Vnde Chald. vertit: *Ego auxi & addidi sapientiam super omnes sapientes, qui ante me fuerunt* (alij *præfuerunt*) *in Ierusalem.* Alij: *Ego magnificaui & auxi sapientiam*, &c. Alij: *Præcessi prudentiâ, & omnibus sapientibus præcellui.* Vatabl. *Ego res magnas perfeci.*

AC PRÆCESSI OMNES SAPIENTIA QVI ANTE ME FVERVNT IN IERVSALEM] Hebr. *super Ierusalem*, id est, qui præfuerunt Hierosolymæ & Iudææ vel vt reges, sicut Dauid & Saul; vel vt iudices & principes, vt Othoniel, Gedeon, Sampson, Iepte, Heli, &c. vel vt Doctores & legisperiti, vel vt sacerdotes & Pontifices: quare dum eos sapientia antecellui, ceteros omnes mundi reges & philosophos eadem superaui; quia Iudæi, præsertim legisperiti & Pontifices philosophis omnibus fuere sapientiores. Vnde 3. Reg. 3.12. Salomon audit à Deo: *Dedi tibi cor sapiens vt nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit*: fuit ergo Salomon à toto genere sapientior Adamo, Abrahamo, Moyse, Iosepho, Dauide, ceterisque Patriarchis & Prophetis, etsi id hoc loco neget S. Hieron. Esto in certo genere, v.g. in Prophetia superatus sit à Prophetis, in Psalmodia & sanctitate à Dauide. Et mox cetera addens Deus: *Dedi tibi*, inquit, *diuitias & gloriam, vt nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus.* Pro *processi sapientia*, Hebr. est, *addidi sapientiam*, q.d. Sapientiam mihi cælitus inditam valdè adauxi per experientiam, & quotidianam rerum speculationem. Ita Olympiod. Vnde Symmach. vertit: *Superexcedebam sapientia.* Quàm ampla fuerit sapientia Salomonis, ipsemet fusè explicat Sapient. cap. 7. v. 17. & seq. Vide Sixtum Senensem verbo Salomon, & Pinedam lib. 3. de Rebus Salomonis.

ET MENS MEA CONTEMPLATA EST, MVLTA SAPIENTER, ET DIDICI] *Contemplata est*, per speculationem & meditationem: *didici*, per experientiam. Hinc Origenes Prooem. in Cant. docet sapientes Græcorum suam Philosophiam hausisse à Salomone: illo enim fuere posteriores, teste Clemente lib. 5 Stromat. Scientia enim naturali, putà rerum Physicarum, Ethicarum, Oeconomicarum & Politicarum Salomon omnes homines superauit: in supernaturali & diuina superatus fuit à Mose, Prophetis & Apostolis.

Vers. 17 DEDIQVE COR MEVM VT SCIREM PRVDENTIAM, ATQVE DOCTRINAM, ERRORESQVE, ET STVLTITIAM; ET AGNOVI QVOD IN HIS QVOQVE ESSET LABOR ET AFFLICTIO SPIRITVS] Syrus, *Perturbatio spiritus.* Septuag. *electio vel præsumptio spiritus.* Alij, *irritamentum spiritus.* Aquila, *Pastio venti.* Vide dicta v. 14. Alienum est illud Caiet. *Traditur hic*, ait, *fructus scientiæ quòd ipsum studium sciendi est fractio spiritus, vel ratio præcipua frangendi spirituum. Ignorantes enim suos prosequuntur spiritus, suis aguntur impulsibus.* Hoc enim est veritas non vanitas, vtilitas non noxa & vilitas, sancta stabilitas non rixosa leuitas; cùm ex aduerso vanitatem & noxam sciendi hic astruat Salomon.

Pro *errores* Hebr. est הוֹלֵלוֹת *holelot*, quod Septuag. vertunt *parabolas.* Syrus & Arabicus, *prouerbia.* Noster & Aquila, *errores.* Theodotion, *prolapsiones.* Caiet. *tricas*, siue intricationes operum & negotiorum, quibus multi se intricant, adeò vt se extricare nequeant. Alij, *insanias.* Arias, *nugas.* Fonteius, *furores.* Viuianus, *arrogantiam.* Thuanus, *Insanos pectoris æstus.* Chald. *Et dedi cor meum vt scirem sapientiam & stultitiam regni, & scientiam & intellectũ probaui, & cognoui quod etiam hoc est contritio spiritus viro qui diligenter laborat vt inueniat ea.*

Pro *stultitiam* Hebr. est שִׂכְלוּת *fichlut*, quod si per *Samech* scribas significat stultitiam, sin per *sin* (quod idem valet quod *Samech*) significat prudentiam & intellectum, vt vertunt Septuag. & Chald. nimirum vani rerum mundi amatores, dum in iis conquirendis se putant sapientes, coram Deo stulti fiunt & delirant. Nam vt ait S. Paulus: *Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum.* 1. Corinth. 3. 19.

Vers. 28 EO QVOD IN MVLTA SAPIENTIA MVLTA SIT INDIGNATIO: ET QVI ADDIT SCIENTIAM, ADDIT ET LABOREM] Ita legunt Codices Romæ emendati. Alij ex Hebræo legunt, *& dolorem*: vtrumque verum, & eodem res redit: quia omnis labor est dolor, & omnis dolor est labor. Aquila vertit: *Et tormentum.* Septuag. Hebr. מַכְאוֹב *macob*, vertunt *flagella*, Psal. 31. 10. Tigur. vertit: *Qui auget scientiam, simul auget quod eum cruciet.*

Pro *indignatio* Hebr. est כַּעַס *caas*, id est ira, indignatio, Syrus, *furor.* Septuag. *cognitio* Arabicus, *Nam in multitudine sapientiæ multiplicatur doctrina, & quod augetur doctrina augetur dolore.* Chald. accipit hæc de ira Dei: *Quoniam vir*, inquit, *qui multiplicat scientiam cùm peccauerit, si non conuertitur ad pœnitentiam, multiplicat iram ad faciem Domini; & qui addit scientiam & moritur in iuuentute sua, addit dolorem proximus suis.* Costus verò sic vltima ex Chald. vertit: *Conflat in se inuidiam & iram Domini, à quo ille scientia auctus fuerat: quod si ineunte ætate moriatur, secum ipse intestinam animi molestiam adauget.* Auctor Catenæ Græcæ: *Qui profundiorum*, ait, *causas inquirit, nec inuenit, hic addit laborem. Hoc minimè illis euenit, qui perfunctoriè student.*

Repetendo exaggerat Ecclesiastes, & inculcat suum studium in vestiganda sapientia & scientia, vt ostendat se vtramque penitus inspexisse, & in vtraque deprehendisse vanitatem & afflictionem. Pro *prudentiam & doctrinam*, Hebr. est *sapientiam & scientiam.* Sapientia, ait S. August. & Theologi, est cognitio rerum altissimarum, putà diuinarum & cælestium: scientia verò naturalium & humanarum, præsertim circa mores & res agendas. Sapientiæ opponit errores, id est falsas antiquorum siue Philosophorum, siue hæreticorum opiniones, ait R. Haccados, quales sunt hæreses de Deo Deique prouidentia, omnipotentia, omniscientia, &c. Scientiæ opponit stultitiam, qua stultè quis iudicat de rebus agendis, & stultè operatur, dum vitium præ virtute, imò pro virtute sectatur. Rursum sapientia accipi potest practica, pro prudentia

supernaturali, ad ritè cognoscendum, colendum, amandum Deum per virtutes Theologicas: scientia verò pro prudentia naturali ad honestè viuendum, per virtutes morales, quibus quis fit fortis, temperans, castus, iustus, &c. Vice versa per errores accipias superstitiones, idololatriam, falsosque numinum cultus, vero Dei cultui oppositos: per stultitiam verò imprudentiam, & incontinentiam viuendi: per gulam, luxuriam, fraudem, furtum, &c. Salomon enim passim in Prouerbiis, Ecclesiaste, & sapientia; per sapientiam & scientiam non tam speculatiuam, quàm practicam intelligit, putà Ethicam, quæ mores ad Deum ritè colendum, & ad se, æquè ac proximum legitimè amandum, iuxta normam rectæ rationis & legis diuinæ conformat: atque hanc maximè spectauit & sectatus est Salomon, vt eamdem alios doceret, vti hisce libris facit. Sensus ergo est, q. d. Summo studio incubui, vt peruestigarem sapientiam & scientiam, tum speculatiuam, tum potiùs practicam, eamque secernerem ab erroribus & stultitia, hoc est, vt virtutes tum Deum, tum hominem & proximum spectantes, à vitiis illi aduersis secernerem & distinguerem; vt hac ratione viam ad veram animi felicitatem vestigarem, scirémque quid in hac vita hominem beare & felicem efficere posset. Verùm post longum studium & examen, inueni in his quoque suam inesse vanitatem & afflictionem spiritus; quia *in multa sapientia multa inest indignatio & qui addit scientiam, addit dolorem.* Scientiæ enim & studio assecla est labor & dolor: quare qui addit scientiam, addit & dolorem; tum quia quamdiu durat scientia, durat & labor; tum quia crescente studio crescit pariter capitis corporisque totius, deficientibus spiritibus vitalibus defatigatio, labor & dolor.

In scientia est indignatio.

Quæres, quomodo in multa sapientia sit multa indignatio, atque in scientia dolor? nam vt docet D. Thom. 1. 2 q. 17. art. 1. *In contemplatione veritatis, maxima delectatio consistit. Omnis autem delectatio dolorem mitigat, & ideo contemplatio mitigat tristitiam vel dolorem: & tantò magis, quantò perfectius aliquis est amator sapientiæ: & ideo homines ex contemplatione diuina, & futura beatitudinis in tribulationibus gaudent, secundùm illud Iacob 1. Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis,* &c. Hæc S. Thomas.

Respondet Chald. per indignationem accipiendam esse iram & vindictam Dei, q. d. Deus indignatur sapientibus, qui cùm sciant quid agere debeant, id tamen non agunt; sed peruersè viuunt, nec agunt pœnitentiam. Sic & R. Salomon, ac ex parte S. Hieron. Olympiod. Albinus, licèt magis in aliam sententiam deuergant. Rursum alij accipiunt indignationem, id est iram & inuidiam æmulorũ, qui sapientibus sapientiam, famam & honorem inuident, q. d. Cùm quis studendo euadit sapiens & eruditus, concitat sibi aliorum inuidiam, qui ægrè ferunt illum sibi in doctrina & fama anteponi; quare illius sapientiæ & famæ detrahunt, eamque deprimunt. Hinc illud c. 7. 8. *Calumnia conturbat sapientem.*

Verùm meliùs alij accipiunt indignationem ipsius sapientis, & dolorem scientis.

Primò.

Primò ergo: *In multa sapientia est multa indignatio & dolor,* ait D. Thom. loco citato ad 1. *Vel propter difficultatem & defectum inueniendæ veritatis, vel propter hoc quod per scientiam homo cognoscit multa quæ voluntati contrariantur, & sic ex parte rerũ cognitarum scientia dolorem causat; ex parte autem contemplationis veritatis, delectationem.* Studium enim sapientiæ auocat mentem ab omnibus sensuum voluptatibus, totamque ad contemplationem colligit & cogit. Hinc studiosi & speculatiui speculando consumunt optimos spiritus, & calorem naturalem à stomacho in cerebrum ad speculandum euocant: quo fit vt stomachus calore destitutus cibos concoquere nequeat: sed indigestos cibos, crudosque eorum succos ad hepar & membra transmittat: ex quibus gignuntur cathatri, flatus, febres, cacochymia, hemicrania, aliique plures morbi, ac subinde hectica & phthysis, aut hydrops ex abundantia pituitæ, atque hæc est causa, cur literati plerique laborent stomacho, vti laborauit S. Greg. S. Chrysost. S. Hier. S. Bern. &c. *Labores sunt scientiæ comites,* ait Nyssen. additque Salomonem non prius voluptatibus se dedisse *quàm gustata austeriori & seueriori vita, cùm se præstitisset, & a risu alienũ, grauemq́, & constantem, per quæ à studiosis maximè comparatur disciplina sapientiæ.* sed huius seueritatis pertæsum, laxasse fræna voluptati & concupiscentiæ. Accedunt nocturnæ studiosorum vigiliæ & lucubrationes, abstinentia & ieiunia, lectio varia & multiplex, quæ cerebrum desiccant, accendunt & extenuant, vt illico in bilem concitetur.

Secundò.

Secundo, quia valdè studiosi & sapientes vel nascuntur, vel per studium & speculationem assiduum fiunt melancholici, morosi, tetrici, vti tradit Aristot. sect. 30. Problem. cap. 1. vbi docet summos sapientes & philosophos fuisse melancholicos, adeoque nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ extitisse (melancholia enim est quædam amentia.) Rursum ingeniosi propter spirituum multitudinem, feruorem, celeritatem, ait Pineda, accedente etiam sapientia, quæ ad deliberandũ de rebus non longo spatio indiget, concitati sunt & indignabundi, quod dicebat Arist. inueniri in iis, quibus *atra bilis permulta & calida,* & oppidò flatulenta inest, qui fiunt *perciti & ingeniosi amasij, propensi ad omnem excandescentiam & cupiditatem, nonnulli etiam loquaciores.* Qua de re sapienter disserit Plato lib. 2. de Republ. & in Theæteto; *Admodum,* inquit, *difficile est reperire hominem ingeniosum simul & præ ceteris mansuetum: nam acuti sagacesq́, memoriosi, ac dociles, vt plurimum in iracundiam impetusq́, præcipites sunt: proruunt enim atque captantur quemadmodum sine retinaculis naues, & furiosi potiùs quàm fortes existunt.*

Tertiò.

Tertiò, quia in scientiis innumeræ sunt tricæ, obscuritates, antilogiæ, difficultates, quæ hominem studiosum faciunt tetricum, morosum, iracundum, præsertim dũ videt se frustra laborare, nec veritatem assequi, dum videt tot sententias & opiniones inter se pugnantes, nec in eis cernit quid verum sit & certum, sed omnia dubia & implexa. Rursum dum quo plura cognoscit, eò plures nouas quæstiones & difficultates sibi incognitas exoriri aduertit, adeoque quò plura scit eò plura se ignorare perspicit: quæ res illi molestiam & bilem concitat. Insuper dum suæ sententiæ ab aliis contradici, eamque confutari videt, affligitur. Ita S. Hieron. Thaumaturgus, Albinus,

Albinus, Olympiod. Vatabl. Audi S. Hieronymum: *sapiens dolet tam in abdito quàm in profundo latere sapientiam, nec ita se præbere mentibus vt lumen visui, sed per tormenta quædam & intolerandum laborem, iugi meditatione & studio prouenire.* Videas ergo sapientes inter ipsas vigilias & lucubrationes veluti excandescere atque indignari, aduersus eas ipsarum rerum cognoscendarum difficultates, quas vel consequi, vel superare non possint, & quod in longiori conflictatione & lucta euenire solet, iam desperent de victoria, iam iterùm aggrediantur & pugnent, nunc fessi & lassi subsistant desideantque parumper, nunc iterùm assurgant & cum rerum difficillimarum cognitione luctam instaurent. Ita Pineda. Doctorum ergo magna licet rerum cognitio, tamen non tam est plena scientia, quàm docta ignorantia. Doctores enim quò magis procedendo inuestigant rerum notitiam, eò magis se deprehendunt doctè ignorantes, vel ignoranter doctos, quia vix vllas rerum naturas clarè perspicere possunt, sed tantùm earum accidentia, quæ sensibus patent.

Hominum scientia est docta ignorantia.

Quartò. Quartò, quia scientia inflat facitque hominem tumidum & superbũ: superbi autem proni sunt ad iracundiam, præsertim dum vident sibi vel à rationibus, vel ab hominibus obsisti & contradici, aut obices suæ prætensioni opponi, vt non possint sententiarum suarum firmam assertionem aut præmia, quæ per eam præsumpserant, consequi. Rursum sapiens videtur mereri honorem & eminentiam, quare dum à minùs sapientibus vel æmulis despicitur, ridetur, arguitur, censet sibi grauem fieri iniuriam, ideoque dolet, fit impatiens & irascitur. Vide Platonem in Theæteto. Ita vterque Hugo Card. & Victor. Lyran. Caiet. & alij. Sic videmus viros valde doctos procliues esse ad iram, impatientiam, & anxietatem, leuique verbo ad eam concitari.

Quintò. Quintò, indignatur sapiens sibi, dum videt suam cæcitatem & infirmitatem ad perscrutandum tot tantasque rerum abditarum veritates, etiam ethicas & practicas, dumque longè maiorem difficultatem sentit ad eas opere explendum. Vnde S. Hieron. & Olympiod. *Quanto magis*, inquiunt, *qui sapientiam fuerit consecutus, tantò plus indignatur, quòd subiaceat vitiis, & procul sit à virtutibus, quas requirit; ac proinde dolet super delictis suis, cum sciat cui plus traditur plus exigi ab eo, & potentes potenter tormenta passuros.* Addit Hugo ex scientiæ acquisitione notitiam nobilitatis animæ suæ, vnde indignetur in inferioribus occupari, quæ sunt ea minus digna. Ad hæc fastidium vitiosum nonnullorum super nobilissimo studio sacrarum litterarum, sicut olim nauseabant Hebræi super diuino cibo. Rursum honestam nauseam atque abominationem ad fœdas voluptates, ob gustatum suauem spiritualium rerum saporem. Postremò, iram cum indignatione in seipsum, in dæmonem, in vitia, in ea omnia quæ nos prouocant ad peccandum, si multa adsit sapientia, hoc est rerum diuinarum cognitio, beneque viuendi peritia multa. Idem iudicium de indignatione & iusto dolore, quem sentimus aduersus aliena peccata. *Si ego contristo vos*, dixit Apostolus, *& quis est qui me lætificat, nisi qui contristatur ex me?* 2. Corinth. 2. 2. Ita Lorinus.

Rursum sapiens irascitur discipulis & aliis, quos videt sapientiæ & prudentiæ expertes, ac sæpè incapaces disciplinæ & incorrigibiles. Videt enim maiorem hominum partem vitiosam, concupiscentiæ & vitiis suis indulgentem, aspernari sana sapientiæ monita & virtutum præcepta, quæ res sapientem, præsertim rectorem & doctorem, qualis erat Salomon, valdè cruciat & affligit.

Sextò. Sextò, S. Hieron epist. 30. de Fabiola loquens, dolorem ponit in cupidine sciendi: *Iesu bone*, ait, *quo illa feruore, quo studio intenta erat diuinis voluminibus?* &c. *Nec vero satiebatur audiendi cupidine, sed addens scientiam addebat dolorem, & quasi oleum flammæ adiiciens, maioris ardoris fomenta capiebat.* Accedit S. Greg. Nazian. qui in Apolog. sic explicat, q. d. Quantum voluptatis quis studendo haurit, ex eo quòd inuenit, tantum mœroris refert ex eo quòd assequi non potest; perinde ac sitiens qui ab aquis delibatis auellitur, hic enim aquam, quam putat se habere, manibus tenere non potest; aut perinde ac qui fulguris splendore illustratus, illico ab eo disparente deseritur.

Denique maximè & potissimè intendit hic Ecclesiastes significare studiũ sapientiæ & scientiæ, tum speculatiuæ, tum practicè esse vanum, laboriosum & afflictum, dum in sola speculatione & cognitione rerum naturalium, & ethicarum, putà virtutum & vitiorum consistit, nec ad ipsam virtutum operationem & exercitationem transit, vt fiat practicè practicum. Virtus enim & vera sapientia ac scientia, quæ animæ dat quietem & satiem, non in arida speculatione, sed in honesta actione & operatione sita est; qua si careat vana est, & mera capitis fatigatio; quia suo fine & fructu, qui est actio vitaque honesta quæ ducit ad felicitatem, destituitur. Hoc est quod propriè spectat hic Salomon, scilicet nudam sapientiam, & scientiam, ethicam, non satiare, nec honestare, nec beare hominem, sed solum timorem & amorem Dei studiumq; virtutum; cetera omnia esse vana. Vnde c. 12. 13. concludens ait: *Deum time & mandata eius obserua. Hoc est enim omnis homo.* Addit Olympiod. homines non nasci sapientes, sed fieri studio & labore. Rursum adepta iam sapientia hominem stimulat & cruciat, vt id quod per sapientiam faciendum nouit, hoc opere exequatur, scilicet vt concupiscentiis suis resistat, vt arduos virtutis labores capessat, qua in re magnam sentit difficultatem & spiritus afflictionem, instar Ezechielis, qui c. 3. v. 3. & 14. iussu Dei comedit volumen, in quo erant lamentationes, carmen, & væ, eratq; in ore ipsius vt mel dulce, sed abiit postea amarus in indignatione spiritus sui: & instar S. Ioannis, qui Apoc. 10. v. 9 librum sumpsit in ore dulcem, vt mel, sed qui fecit amaricari ventrem ipsius. Talis est scientia, quæ initio delectat, sed postea dolorem, laboremque generat. Iam audi Olympiod. *Sapientiam & cognitionem non iam vanitatem esse dicit, sed spiritus electionem, monens nos nequaquam fati beneficio nasci, aut fieri homines sapientes, sed sapientiæ desiderio ac labore, petitamq; à Domino Deo sapientiam consequentes. Quod si quis adhuc scientiæ plus habere desiderat, addat inquit & studiosos labores. Aut etiam sic intellige: Qui adeptus scientiam cognitionemq; delinquit, longè ampliùs puniendus est: ideo qui addit cognitionem, addit & dolorem.*

A Tropol. Hæc accipias de cognitione sui: homo enim seipsum suasque infirmitates ad contemplandum, & multò magis ad rectè operandum considerās(quæ est vera sapientia & scientia;tot & tantas videt, vt ingentem tristitiam & iram contra seipsum concipiat, vti fusè explicat Auctor lib. de Anima & Spiritu apud S. August. tom. 3. cap. 49. *Qui apponit scientiam, apponit & dolorem: quia*, inquit, *quantò magis homo sua mala intelligit, tantò amplius suspirat & gemit: meditatio siquidem parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio deuotionem deuotio perficit orationem*; quæ deinde multis prosequitur. Et S. Gregor. 28. Moral. cap. 24. *Qui apponit scientiam, apponit & dolorem: quia quantò plus homo cœperit scire quid perdidit, tantò plus lugere incipit corruptionis suæ sententiam, quam* B *inuenit. Considerat namque vnde, quò lapsus est: quod à paradisi gaudiis ad ærumnas vitæ præsentis; ab Angelorum societatibus venit ad curas necessitatum. Pensat in quot iam periculis iacet, qui prius sine periculo stare contempsit; luget exilium quod damnatus patitur, & suspirat ad cælestis gloriæ statum, quo perfrui securus posset, si peccare noluisset.*

Tu ergo, ô studiose, ô religiose, ô magister, ô doctor, qui in arida speculatione annos perplures impendisti, vitam consumpsisti, vires exhausisti; expende quæso, quàm sis à vera sapientia alienus: si notitiæ rerum humanarum & diuinarum minimè virtutem iungis, & rationem disputandi sciens, viam humilitatis & perfectæ charitatis ignoras. Nam si vera sapientia (vt dixit Lactantius) C non potest cuiquam sine scientia & virtute contingere, quomodo te sapientem appellabo, quem scientia inflans, dementatum tenet, & charitas ædificans in sui contubernium non retinet. Si sapientia (vt ait Nazian.) ad Dei amorem non subuehit, & ex seruis iam amicos ac filios efficit, quanam ratione te sapientem existimabo, quem verus Dei amor seruum non nouit, & Christus nec amicum nec filium agnoscit.

Lan-franci conuersio.

Alia igitur via ad veram sapientiam quæ te beet, incedendum est, nimirum via humilitatis, charitatis, contemptus mundi, &c. vti fecit resipiscens Doctor Lan-francus, Berengarij Heresiarchæ Antagonista & debellator, qui in Alpi- D bus à prædonibus captus & indignè exagitatus, cùm hanc iniuriam impatientiùs tulisset, in se reuersus suamq; insipientiam accusans & puniens, tradidit se vitæ monasticæ in cœnobio Beccensi, vt veram sapientiam, putà patientiam disceret, vbi plures annos incognitus delituit; agnitus tandem creatus est Prior, mox Abbas, tandem Archiepiscopus Cantuariensis, ac successorem reliquit suum discipulum S. Anselmum sub annum Domini 1060. Ita Trithemius tract. de Viris illust. ordinis S. Benedicti c. 99.

Anagog. S. August. lib. 4. de Trinit. c. 1. docet scientiam infirmitatis suæ addere dolorem peregrinationis suæ, idque ex desiderio patriæ cælestis & conditoris sui: *Præposuit*, ait, *scientiam scientiæ, præposuit scire infirmitatem suam magis quam scire mundi mœnia, fundamenta terrarum & fastigia cælorum: & hanc apponendo scientiam apposuit dolorem, dolorem peregrinationis suæ ex desiderio patriæ suæ, & conditoris eius beati Dei sui. In hoc genere hominum, in familia Christi tui Domine Deus meus, si inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere hominibus, qui non esuriunt & sitiunt iustitiā, sed satiati sunt & abundant: satiauit autem illos phantasma eorum, non veritas tua, quam repellendo resiliunt & in suam vanitatem cadunt. Ego certè sentio quàm multa figmenta pariat cor humanum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum?*

Et S. Gregor. in Ezech. l. 1. hom. 10. *Mentem*, ait, *quam Spiritus sanctus replet, in amaritudinem temporalium & delectationem æternorum commouet.* &c. *rixatur secum de his quæ malè egisse se recolit, & sibimetipsi displicet, cùm ei illi placere iam cœperit, qui omnia creauit. Supernis inhiat, terrena iam omnia per mentis despectum calcat.* Et paulò post: *Dedignatur itaq; subiacere temporibus, & ardenter suspirat æternis. Vnde rectè quoque per Salomonem dicitur: eò quòd in multa sapientia multa sit indignatio, & qui apponit scientiam apponit dolorem. Cælestia etenim cognoscētes, terrenis animum subdere dedignamur. Et dum plus sapere incipimus de his quæ malè egimus: nobis ipsis irascimur, & fit in multa sapientia multa indignatio: quia quantò plus proficimus in cognitione, tantò nobis indignamur amplius de peruerso opere. Atque cū scientia dolor crescit; quia quantò magis æterna cognoscimus, tantò magis esse nos in huius exilij miseria dolemus, vel sicut in translatione alia dicitur. Et qui addit scientiam, addit dolorem. Quò enim scire incipimus quæ sint cælestia gaudia, eò magis vt errorum nostrorum laqueos possimus euadere, flendo laboramus. In multa ergo sapientia multa est indignatio: quia si æterna iam sapimus, concupiscere temporalia dedignamur. Si æterna iam sapimus, nosmetipsos despicimus egisse hoc, quod nos potuit ab æternitatis amore separare? Reprehendit semetipsum conscientia, accusat quod egit, damnat per pœnitentiam quod accusat, fit rixa in animo, parturiens pacem cum Deo.* Igitur qui apposuit scientiam, scilicet supernorum, apponit dolorem, scilicet imorum & terrenorum: nam vt ait S. Isidorus lib. 3. sententent. cap 20. *Quantum quisque potuerit superna scire quæ appetat, tantum de infimis quibus inhæret, acrius dolere debet.*

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ecclesiastes fugiens laborem, quem senserat in studio sapientiæ, dat sese deliciis & voluptatibus, at in his quoque videns vanitatem rursum v. 12. applicat se sapientiæ, iterumq́ in ea vanitatem experitur. Denique v. 18. perstringit vanitatem eorum, qui opes accumulant futuro heredi, quem qualis sit futurus ignorant.

1. DIxi ego in corde meo: Vadam, & affluam deliciis, & fruar bonis. Et vidi quòd hoc quoque esset vanitas. 2. Risum reputaui errorem: & gaudio dixi: Quid frustra deciperis? 3. Cogitaui in corde meo abstrahere à vino carnem meam, vt animum transferrem ad sapientiam, deuitaremque stultitiam, donec viderem quid esset vtile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vitæ suæ. 4. Magnificaui opera mea, ædificaui mihi domos, & plantaui vineas. 5. Feci hortos, & pomaria, & conseui ea cunctis generis arboribus. 6. Et extrui mihi piscinas aquarum, vt irrigarem siluam lignorum germinantium. 7. Possedi seruos & ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque, & magnos ouium greges, vltra omnes qui fuerunt ante me in Ierusalem. 8. Coaceruaui mihi argentum, & aurum, & substantias regum, ac prouinciarum: feci mihi cantores, & cantatrices, & delicias filiorum hominum, scyphos, & vrceos in ministerio ad vina fundenda. 9. Et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Ierusalem: sapientia quoque perseuerauit mecum. 10. Et omnia, quæ desiderauerunt oculi mei non negaui eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his, quæ præparaueram: & hanc ratus sum partẽ meam, si vterer labore meo. 11. Cumque me conuertissem ad vniuersa opera quæ fecerant manus meæ ad labores, in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole. 12. Transiui ad contemplandam sapientiam, erroresque & stultitiam (quid est, inquã, homo, vt sequi possit regem factorẽ suum?) 13. Et vidi quod tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux à tenebris. 14. Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat, & didici quòd vnus vtriusque esset interitus. 15. Et dixi in corde meo: Si vnus & stulti & meus occasus erit, quid mihi prodest quòd maiorem sapientiæ dedi operam? Locutusque cum mente mea, animaduerti quòd hoc quoque esset vanitas. 16. Non enim erit memoria sapientis similiter vt stulti in perpetuum, & futura tempora obliuione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter vt indoctus. Et idcirco tæduit me vitæ meæ, videntem mala vniuersa esse sub sole, & cuncta vanitatem & afflictionem spiritus. 18. Rursus detestatus sum omnẽm industriam meam, qua sub sole studiosissimè laboraui, habiturus heredem post me. 19. Quem ignoro, vtrùm sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus desudaui & solicitus fui: & est quidquam tam vanum? 20. Vnde cessaui, renuntiauitque cor meum vlterà laborare sub sole. 21. Nam cùm alius laboret in sapientia, & doctrina, & solicitudine, homini otioso quæsita dimittit: & hoc ergo, vanitas, & magnum malum. 22 Quid enim proderit homini de vniuerso labore suo, & afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est? 23. Cuncti dies eius doloribus & ærumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit: & hoc nónne vanitas est? 24. Nónne melius comedere & bibere, & ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? & hoc de manu Dei est. 25. Quis ita deuorabit & deliciis affluet vt ego. 26. Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, & scientiam, & lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem, & curam superfluam, vt addat, & congreget, & tradat ei qui placuit Deo: sed & hoc vanitas est, & cassa solicitudo mẽtis.

VERS. 1. DIXI EGO IN CORDE MEO (ex Hebr. verias *cordi meo.* Ita Syrus) VADAM ET AFFLVAM DELICIIS, ET FRVAR BONIS: ET VIDI QVOD HOC QVOQVE ESSET VANITAS.]

Pro *affluam deliciis*: Hebr. est אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה, *anassecha besimcha*, quod dupliciter verti potest; A primò, *tentabo te in gaudio*, vt *anassecha* deriuetur ex נָסָה *nasa*, id est *tentauit*, cui annectitur pronomen affixum כָה *cha*, id est *te*. Ita Septuag. Secundò, *miscebo gaudium*, vel *miscebo in gaudio*, scilicet vina: vel potius *effundam in gaudio*, scilicet cor meum, vt *anassecha* deriuetur à נָסַךְ *nasach*, id est miscuit, fudit, effudit, libauit, cui de more

more annectatur in futuro *He* paragogicum. Hoc secutus Noster vertit: *affluam deliciis*, putà, vina, symposia & conuiuia frequentabo, quæ homines animales summa æstimant gaudia. Vnde Tigur. vertit: *Lætus indulgebo poculis.* Sed eodem redit vterque sensus. Salomon enim alloquitur seipsum, cordique suo dicit: *tentabo te in gaudio*, id est ô anime mi, qui in vestigatione sapientiæ afflictionem inuenisti, probabo te epulis festiuis & lætis, & videbo an in iis satiem, quietem & felicitatem, quam vestigas, inuenies: genio ergo indulgebo, opiparè viuam. Complut. *Assuefaciam te deliciis.*

Rursum pro *fruar bonis* Hebr. est *vide in bono*, id est vide bonum, id est gusta bonum, fruere bonis: visus enim quia omnium sensuum nobilissimus, hinc pro gustu & quouis sensu capitur, vt Psalm. 33. v. 9. *Gustate & videte* (id est, *sapite*) *quoniam suauis est Dominus.* Tigurina: *Experiar quantum in eo bonum sit.* Alij: *videbis ô anime mi vniuersam bonorum cohortem, & eliges tibi optimum.* Septuag. hanc gnomen ita reddunt: *Dixi ego in corde meo: veni nunc* (Olympiod. *age iam*) *tentabo te in lætitia, & vide in bono, & etiam hoc vanitas.* Pagnin. & Tigurin. *Etiam hoc inanitas est.* Syrus: *Dixi cordi meo: Veni & inuestigem te in lætitia, & vide bonum; & ecce etiam hoc vanitas.* Arabicus: *Ego dixi in corde meo: veni vt narrem tibi in lætitiis, & videam in sorte bona: & ecce hoc vanum est.* Chald. Costi: *Mecum verò tacitus dixi: Eia probabo me deliciis, & viuens voluptatibus fruar.* Chald. Complut. *Videbo bona sæculi huius: & quando peruenit ad me tribulatio & tristitia: dixi in verbo meo; ecce etiam hoc est vanitas.* Aquila: *Vapor & fumus est.* Auctor Catenæ: *Omnino decreui meipsum vitiis tradere, & voluptates experiri; & intellexi hæc omnia esse vana.* Nyssen. in Septuag. videtur legisse ἐν ἀφροσύνῃ; vnde vertit, *Tentabo te in insipientia.* Sed legendū cum Complut. Vatic. & Reg. ἐν εὐφροσύνῃ, vertendumque *tentabo te in lætitia*: sic enim habet Hebr. Chald. Syrus, Arab. & vulgata. Iam

Primò. Primò Albinus, Hugo Cardin. Dionys. Vatabl. quin & Gregor. 4. Dialog. cap. 4. censent Salomonem velut concionatorem hic non tam ex suo, quàm ex vulgi hominumque carnalium sensu & opinione loqui. Verùm id refellunt verba ipsius: *Dixi ego in corde meo:* quasi intima cordis eius hæc fuerit cogitatio & electio.

Secundò. Secundò, ex aduerso Hugo Victorin. & Auctor Catenæ Græc. censent Salomonem desperantem de felicitate per studium sapientiæ, vtpote laboriosum & molestum, acquirenda, totum hîc sese dedere voluptatibus, vt in iis felicitatem meraque gaudia inueniat: *Ecce*, inquit, *qualiter desperata mens totam se in voluptatem proijcit, & carnis blandimenta iam solum bona vocat, quia in eis laborem & afflictionem non inuenit; quasi malam reputans inquisitionem veritatis, in qua prius plus iusto per curiositatem se distendens laborauit.*

Tertiò. Tertiò, S. Hieron. censet hic sermonem esse de spiritali quoque lætitia, quæ vanitas dicatur, quòd per speculū eam videamus & in ænigmate, non facie ad faciem, vti faciunt beati in cælo. 1. Corinth. 13. Accedit Caietan. qui vertit *miscebo gaudium*, vbi inquit, τὸ *miscebo* significat Salomonem voluisse se totum abijcere velut fucum in voluptates, sed eas voluisse miscere cum studio sapientiæ, vt huius tædium illarum gaudio temperaret & condiret: sicut studiosi suas habent recreationes honestas, quibus corpus animumque reficiunt, vt studiorum laborem sufferre queant, iuxta illud Catonis:

Interpone tuis interdum gaudia curis,
Vt possis animo quemuis perferre laborem.

Quartò. Quartò, & genuinè Salomon vestigans mentis quietem, satiem & felicitatem per res omnes totius mundi, cùm eam non inuenisset in studio sapientiæ, vt dixi in fine cap. præcedent. vtpote difficili & tetrico, adiecit animum eam vestigare in aduersa parte, putà deliciis, commodis & voluptatibus: iis ergo se dedit non ex desperatione, nec ex temperantia, sed experientiæ causa, vt scilicet experiretur quid in eis esset veri gaudij, & felicitatis. Ita Nyssen. qui docet Salomonem, *certo consilio, facta sua prosequi, atque volentem se ad voluptates demisisse.* Vult enim Salomonem adhuc sibi mente constitisse; & *remisisse se ad ea, quæ sensui censentur esse iucunda & delectabilia: non animi ad hæc attractum perturbatione, sed vt consideraret an ad veri boni cognitionem aliquid conferat sensus, qui in eis fuerit immoratus.*

Ait ergo Salomon cordi suo adhuc sapientiæ studioso, timido, verecundo, & à voluptatibus carnis alieno; sed ex sapientiæ studio molestiore, mœrenti & dolenti quasi blandiendo, vt ad eas illud inflectat, iisque mœrorem leniat & abstergat: Eia age cor meum, obsecro, solue nonnihil rigorem tui studij, & laboris seueritatem adeò molestam tantisper dispone, experire suauioris vitæ institutum, voluptatibus te recrea, gusta quod tibi propono deliciarum poculum: vide an non iucundius sit austero sapientiæ vino: experientiâ disces, quod adeò scire aues, an in deliciis sita sit huius vitæ iucunditas & felicitas. Id vult Nyssen. dum ait, *Gustata seueriori vita delapsus est ad iucundorum participationem, & cùm se præstitisset à risu alienum, grauemque, & constantem, per quæ à studiosis maximè comparantur disciplinæ sapientiæ; tunc se remittit ad ea quæ sensui censentur esse iucunda, non animo.*

Iam singula verba expendamus. *Dixi in corde meo*, id est cogitaui, deliberaui, decreui tacitus apud me, & secretè in corde meo, quod publicè dicere non fuissem ausus: puduisset enim me profiteri vitam voluptuariam, eamque præferre sapientiæ, ne viderer Epicureus. *Vadam.* Hæc vox significat studium vagandi, & oberrandi per omnia voluptatum genera. Cùm enim voluptatis illa sit natura, vt animum non satiet, sed in fine sui cùm expleta est voluptuarium amaricet, & stimulo doloris configat, hinc facit eius animum ab ea resilire, aliaque quærere, & alia sine fine; quia vbique inuenit voluptatem desinere in mœrorem, quem fugiens aliam & aliam semper vestigat iucunditatem.

AFFLVAM DELICIIS] Hebr. *anassecha*, id est, *effundam in gaudium*, scilicet cor meum; vel *potabo in gaudium*, cor meum; vel *libabo gaudio*, id est totum me dabo gaudio, vt eo circumfluam; sicut vinum vel liquor, qui libatur Deo, totus Deo libatur, & ad pedem altaris in Dei honorem effunditur. Per *gaudium* metonymicè intelligit non solas gustus delicias, sed & quaslibet similes gaudium sensibus afferentes, scilicet

risum,

risum, vinum, domos magnificas, hortos, pomaria, familiam splendidam, opes, auri argentique thesauros, ceteraque oculos oblectantia, quæ enumerat à v. 1. vsque ad 10. Sic Matth. 25. 21. dicitur: *Intra in gaudium Domini tui*, id est intra in epulum nuptiale bonis omnibus, quæ gaudium cient, affluens, vt si in illud intres, in medium gaudium intrare videaris. Hinc aliqui hîc vertunt: *cooperiam me gaudio*. Hebr. enim נסך *nasach*, id est *effundere*, alludit vni literis ita significato ad סכך *sachach*, id est tegere, abscondere, operire.

Et frvar bonis] Hebr. *Et vide bonum*. q. d. *O corculum meum, vide*, id est gusta, & experire quanta bona sint reposita in deliciis & gaudiis, iisque oblecta & fruere. Theologi distinguunt vti à frui, quòd vtamur mediis, fruamur fine & summo bono. Præposterum ergo est vtendis B frui, hisque inferioribus bonis amore adhærescere, quod est, ait Hugo Cardinalis, amplexari arcam pro pretio, munusculum pro amico, gaudiola pro sponso, vestigia pro ceruo, phantasma pro re, vmbram pro corpore, viam pro fine, intuitus vanissimos pro summa veritate, stillas tenuissimas pro suauitatis abysso, creaturam pro creatore Deo.

Et vidi qvod hoc qvoqve esset vanitas] quia deliciæ sunt illecebrosæ, ac hominem animalem vel nominatæ dumtaxat illico irritant, & ad sui concupiscentiam accendunt; idcirco antequam eas sigillatim recenseat, ne quis earum memoria capiatur, statim earum antidotum subiungit, scilicet quòd sint vanæ, imò mera vanitas, idque

Delicia vanæ. Primò.

Primò, quia tenues sunt breues, & exiles: at- C que palatum sensumque tantùm titillant & irritant; perpetuò enim fluunt fugiuntque antequam capiantur, vti docet S. August. serm. 25. de Verbis Domini. Quare animam non explent nec satiant, ideoque mox in tædium & nauseam vertuntur, vti docet S. Gregor. hom. 36. in Euang. Hinc non tam bona censendæ sunt quàm minora mala. Comedis enim quia esuris, scilicet comestio minùs te affligit quàm esuries: pelle comedendò esuriem, & comestio tibi pœna erit. Ita S. Bernard. serm. de primordiis, mediis & nouissimis: *Comedere appetis*, inquit, *quia fames te cruciat. Vtrumque labor est, sed quia fames grauior magis, comedere nescis esse laborem. Denique postquam fames depulsa fuerit, vide si non grauius ducis comedere quàm esurire. Sic se habent vniuersa sub sole, vt nihil sit in eis verè iucundum, sed ab vno sem-* D *per transire velit homo ad aliud, solaque vicissitudine releuetur vtrumque, ac si prosiliat ab aqua in ignem, & inde rursus in aquam resiliat, vtpote qui neutrum ferre possit. Omnis siquidem laboris remedium, alterius laboris initium est. Nemo in hoc seculo nequam quod vult habere potest, quando quidem nec iustus iustitia satiatur, nec voluptuosus voluptate, nec curiositate curiosus, nec ambitiosus inani gloria.* Rursum cui has epulas tam studiosè apparat? vtique corpori. Et quid est corpus? Respondeat Solon vnus è septem Græciæ sapientibus: *Corpus*, inquit, *cùm oritur, putredo est: cùm viuit, bellua: cùm moritur, vermium esca*. Ita nunc & sagina carnem tuam, vt delicatum vermibus post mortem epulum appares.

Comedere est labor. Prob.

Denique S. Basil. in psalm. 33. *In corporis volu-* A *ptatibus, ait, plus molestiæ quàm voluptatis inest. In nuptijs sterilitas, viduitas, zelotypia: in agricultura infæcunditas: in mercatura naufragia: in diuitijs insidiæ. Ipsæ verò deliciæ & saturitas, & assiduus voluptatum vsus multos & varios secum trahunt morbos, multiplices affectiones.* Huc facit Prouerbium Arabum cent. 1. n. 67. *Non est in durante*, id est non est durans, *in æternum voluptas, sic miseriæ non sunt reliquiæ.* q. d. Nemini vnquam tam bene & volupe est, vt sit durabile, ac vicissim nullum est malum, quod finem non habeat, siue nulla voluptas aut miseria perpetua vel diuturna est. Nota Arabismum: *Non est in durante*, id est, *non est durans*. Sic dicunt: *Deus est in potente*, id est, *potens est: ego sum in credente*, id est *credens*. Ergo nihil voluptate breuius aut vanius. Vbi enim ab ea labia separata sunt, nullum eius superest vestigium.

Secundò, quia magno labore, curis & sumptu parantur, quorum molestia grauior & diuturnior est modica & breui voluptate, quæ ex iis percipitur. Quot sunt qui vt conuiuium splendidum instruant, plures dies, septimanas & menses sollicitè curant vina delicata, phasianos, cygnos, artocreas, bellaria omnis generis, & ad ea conquirenda apparandaque turbam famulorum, cocorum, totamque familiam occupant: atque plures centenos nummos, quibus plures pauperes ad aliquot menses ali potuissent, in vnum prandium expendunt, vt paucos conuiuas opiparè excipiant, ad duas vel tres horas dumtaxat? Ego certè tam modicam breuemque voluptatem tantis curis, tantaque opum, temporis, & famulorum iactura non emerem, diceremque: *Nocet empta dolore*, & tanto dolore *voluptas*, præsertim, quæ mox in mœrorem, ex quo nata est, rursum conuertitur. Aspice è conuiuio domum redeuntes, & videbis vino grauatos, tetricos, mœstos, anxios, quòd in mensa aliquid vel dixerint, vel audierint, vel fecerint, vel passi sint incongruum, molestum, noxium. Verè sapiens: *Extrema gaudij luctus occupat.* Hinc Chald. vertit: *Cùm primùm aduenit super me angustia & afflictio, dixi: Etiam hoc vanitas.*

Secundò.

Tertiò, quia stomachum onerant, somnum impediunt, membra cetera affligunt & cruciant ac statim in sordes & stercora vertuntur. Nam vt ait Nazian. Orat. 38. *Deliciæ non sunt aliud quàm pretiosum stercus. Pretiosum*, quia in pretio guloso, ab eoque magno pretio comparatum. Nazianzenum magistrum secutus S. Hieron. epist. 13. ad Paulinum: *Qui Christum*, inquit, *desiderat, & illo pane vescitur, non quærit magnopere, de quàm pretiosis cibis stercus conficiat: quidquid post gulam non sentitur, idem sit tibi quod panis & legumina.* Et Nicetas in Orat. 38. Nazianzeni sub finem: *Omnis*, ait, *voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo suscipitur, voluptatis excrementum est.* Id ipsi didicerunt ex S. Paulo, qui Philip. 3. 8. ait: *Propter quem* (Christum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Cristum lucrifaciam,*

Tertiò

Ecclesi. 2. v. 1. vel. 11. verè Climacus Gradu 26. *Quod si vndique*, inquit, *corrupto vino fætet, epulis satur est, cogita infelicem animam in tali corpore tamquam in sepulchro defossam.* Viuaciùs S. Chrysost. homil. 29. in Matth. *Certè*, inquit, *si posses animam hominum deliciis dediti cernere, non dubitares multò melius esse in sepulchro iacere, quàm his irretitum teneri, &*

graui

graui insensibilitatis operculo tamquam saxo premi. Et postquam ebrios & gulosos cum mortuo quatuor iam dies sepulto comparauit, subdit: *Age igitur videamus caput ipsorum vinctum: etenim cùm crebrò ebrij sint, perinde vt mortui multis velaminibus & institis ligantur. Ita istis omnia sensuum organa concluduntur & vinciuntur.* Ac post nonnulla subiungit: *Vidistis mortuum, nunc & pollinctorem videte. Quis igitur pollinctor est? nempe nullus alius nisi diabolus, qui eos diligenter ita stringit & polit, vt non homines, sed ligna esse videantur.*

Quartò. Quartò, quia mentem obruunt, hebetant, ineptam faciunt ac stupidam, vt orare, studere, operari, ratiocinari nequeant: denique faciunt, vt homo non videatur esse homo rationalis, sed porcus & brutum irrationale. Quocirca rectè S. Eucherius epist. ad Valerianum: *Anne aliquis,* inquit, *ex illa Aristippi schola veritatem videbit, qui ingenio suo à suibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate constituat, cui Deus venter est & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatij: *Epicuri de grege porcus.* Et Seneca: *Voluptas,* ait, *non hominis, sed pecoris bonum est.* Et Clemens Alex. Exhortat. ad Gentes: *Illi,* ait, *instar vermium in cœno & voraginibus, nempe voluptatis fluentis volutati, inutilibus & stultis pascuntur delicijs, suilli quidem homines. Sues enim cœno magis delectantur, quàm aquâ mundâ, & in congesta palea versari cumulo est quædam eis insana delectatio, vt ait Democritus. Ne ergo porcis efficiamur similes, sed vt germani filij lucis intueamur lucem, & sursum aspiciamus: ne nos esse adulterinos deprehendat Dominus sicut sol aquilas.* Et S. Chrysost. hom. 58. in Matth. *Quid,* ait, *deliciarũ fœditas mali non inducit; sues ex hominibus facit, imò verò etiam multo maiores. Sus enim in luto voluitur & stercore nutritur: hic verò abominabilem magis sibi mensam construit, iniquas commixtiones excogitans. Hic nullo certè à Dæmoniaco discrimine separatur, imprudens enim & furiosus pariter est. Et dæmoniacum quidem miseramur, hunc verò auersamur & odimus, quia sponte sibi furorem attrahit, & os, oculos, aures & cetera simpliciter sensuum instrumenta amarissimas voluptatis conficit cloacas.* Et post nonnulla: *Quantò melior asinus ebrioso, quantò canis præstantior? Omnes certa animantes, quæ rationis expertes sunt, cùm bibunt aut comedunt vltra quam satis est, etiamsi mille homines cogerent, numquam elabuntur: peiores igitur estis canibus & asinis, qui inebriamini.*

Denique Plato lib. 9. de Republ. voluptuarios vocat pecora, voluptates verò vmbras & simulacra veræ voluptatis: sicut Stesichorus Poëta ait: Troianos veram ignorantes Helenam, de ipsius tantùm imagine contendisse. Similes ergo sunt pomis Sodomæ, quæ exteriùs speciosa videntur, at vbi ea aperueris, in fauillas & cineres resoluuntur, vti dixi Genes. 19. ex Iosepho & aliis.

Quintò. Quintò, quia febres, morbos & mortẽ creant. Nam vt ait Sapiens: *Plures occidit crapula, quàm gladius. Propter crapulam,* ait Ecclesi. c. 37. 34. *multi obierunt; qui autem abstinens est, adijciet vitam.* Vide ibi dicta. Præclarè S. Chrysost. hom. 45. in Matt. *Quemadmodum,* ait, *acuti vepres vbicumque capiuntur atque constringuntur, manus cruentant, eodem modo deliciæ pedibus, manibus, capiti, oculis, omnibus similiter membris efficiunt: steriles etiam sunt, nullum quemadmodum vepres fructum producentes, ac multò magis quàm cetera penè omnia hominem conficiunt. Delicijs enim senectus citiùs surrepit, delicijs sensus obtunduntur, delicijs cogitatio retardatur, citiùs mens tenebris obducitur, corpus dissoluitur, maior stercoris copia reconditur atque reponitur: ita ex ingenti afflictorum aceruo, nauigio nimiùm oneribus oppresso, crebra contingunt naufragia. Quid enim, responde quæso, ita corpus pingue efficere studes? An vt te ad immolandum deducamus, an vt mensæ immolatum apponamus? aues certè pingues ad saniorem dietam inutiles sunt.* Et inferiùs: *Quare amentiam atque stoliditatẽ ipsorum: inde maximè quispiam admirabitur, quia nec ita sibi parcere volunt, sicut vtribus ceteri. Nam qui vina huc illucq; traducunt, nolunt nimium vtres implere, ne distenti rumpantur: isti verò ærumnosum ventrem nec vtris quidem dignitate condonant, sed distentant & replent vsque ad fauces duplices.*

Sextò. Sextò, quia deliciæ pertrahunt hominem in gulam, ebrietatem, crapulam, & gehennam; adeoque signum reprobationis certum est, si quis in hac vita diuitiis & deliciis abundet: prædestinationis verò è contrario, si quis vtrisque careat, vti patet in diuite epulone & Lazaro. Luc. 16. v. 25. vbi Abraham ait ad epulonem, suam, & Lazari opem implorantem: *Fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala. nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris.* Causam dat S. Hieron. epist. ad Furiam de Viduit. seru. *Non Æthnei ignes,* inquit, *non Vulcania tellus, non Vesuuius & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ & dapibus inflammatæ.*

Deliciarum ergo vanitas & noxa ex eo liquet, quòd gulosus carnem suam saginet ad fomenta gehennæ: sicut herus saginat porcum vt mactet, iuxta illud Martial. lib. 14.

Ille tibi faciat bona Saturnalia porcus,
Inter spumantes ilice pastus apros.

Apologus gulosi. Hinc porcus dictus est, quod porrecto rictu pascatur & terram, dum herbarum radices rimatur, latiùs porrigat. Gulosus ergo est Epicuri de grege porcus, quem impinguat dæmon ad saginam gehennæ. Extat hac de re elegans Apologus vulpis & porci apud Cyrillum lib. 4. Apolog. mor. c. 2. *Lautè,* inquit, *porcus à suo domino enutritus, cùm impinguatus recumberet, ad eum vulpes veniens salutauit & dixit: Quomodo est tibi frater? At ille respondit: Quid petis? Nonne cernis vt lætus satiatus, incrassatus; numquam fatigatus, sed semper delectatus quiesco.* Sine cura ergo, *procurante hero, semper vino in croceis. Vt quid ergo tu tota die vaga & famelica circuis & cum tali amico ad habitandum non venis?* Quibus auditis vulpes insensatum deridens, subiunxit, *Certè verum est, quòd crassities obtundit sensum, tollit motum, & continuata deliciæ subuertunt intellectum. Propter hoc parum vidisti, nec vmquam rectè iudicasti. Nimirum iste homo piscator factus est super terram, cibi dulcedine adornat hamum, & ad mortem suauiter trahit incautum. Ille magnes effectus est hominis attractiuus, qui cum risu occidit, & cibis allectum deducit ad suspendium, & veluti venator callidus dulci fistula vocat ad laqueum. Replet enim ventrem tuum, vt te decoctum sapidius comedat. Dat furfures, vt pinguiorem te faciat; accommodat brodium vt carnem sumat. O si interesses domum eius & diligentius circumspexisses, profectò ex alijs infumatis porcis ibi pendentibus, quos ita nutrierat, ab eo tibi præparatum, incendium cognouisses. Bonis ergo & dulcibus cibis te ducit ad mortem, & hasce delicias conuertet tibi in tristitias sempiternas.*

Vnde

Vnde hoc epimythium abstinentiæ colligit. *Absit à me talis amicus, qui subornat amore odiũ, & æternæ mortis sub mundi deliciis condit hamum. Abominor cibũ eius, & manum blandientẽ repudio ac ex nunc eius solatiũ sperno. Nolo sanè vt risus me conducat ad luctum & suis falsis deliciis à me pellus separet vitale cõsortium. Calicem Pharaonis eligo, non ferculorum canistrum; sperno paleam, non flagellum; sagittam Ionathæ diligo, & Ioabi basium refugio. Quibus dictis mox fugit.*

VERS. 2. RISVM REPVTAVI ERROREM; ET GAVDIO DIXI: QVID FRVSTRA DECIPERIS] Deliciis subnectit aptè risum, quia deliciæ & gaudia hominem soluunt in risum, q. d. Solent homines deliciis diffluere, indeque solui in risus, cachinnos & inepta gaudia, quasi iam adepti summum suum votum, summum bonum & felicitatem rerum: ego deprehendi illos toto cælo aberrare; nec mentis quietem, multò minùs felicitatem esse consecutos; sed potiùs ex iis prauatos, inquietos, anxios, & mœstos discedere: quare eorum risum dixi non esse risum, sed errorem; ac gaudiũ non esse gaudium, sed deceptionem.

Per *risum* ergo & *gaudium* accipe nimiam & effusam lætitiam, tum internam, tum externam; quæ risu, iocis, & cachinno proditur. Item delicias, diuitias, rerumque splendorem & copiam quæ lætitiam hanc risumque cient; per metonymiam, vt risus ponatur pro obiecto, vel causa risus, putà pro illecebris, quæ risum cient. Minùs aptè ergo Arbóreus hunc risum arctat ad adirrisores & subsannatores, quasi in illos hic inuehatur Salomon. Est Apostrophe emphasis & pathos. Alloquitur enim risum & gaudium quasi personas stultas, & fallaces, easque obiurgat, ac stultitiam & fallaciam exprobrat.

Pro *errorem* Hebr. est מְהוֹלָל *meholal*, quod R. Salomon vertit *mistum*, à radice מָהַל *mahal*, id est *miscere*, iuxta illud Isaiæ 1.22. *Vinum tuum mistum est aqua.* Alij verò censent passim litteram primam *mem* in *meholal* esse seruilem, non radicalem; radicem enim esse הָלַל *halal*, id est ouauit, iubilauit, laudauit. Vnde aliqui vertunt. *Risui dixi, laudabilis est*: quò respexisse videtur Syrus, dũ vertit: *Risui dixi, vtilis sit.* Verùm ceteri omnes cõtrariè vertunt. Vnde *meholal* Noster primò vertit, *errorem*; secundò Chald. *derisionem*; tertiò Symmach. *tumultum*; quartò Septuag. περιφοράν, id est *circumlationem, circulationem*; Quintò Nyssen, Olympiod. & alij vertunt, *amentiam*.

Risus est error. Cur Primò ergo Noster vertit *errorem*, q. d. Risus est error, & ridiculi errant: quare longè absunt à vera sapientia & prudentia, quia temerè iudicio & debita mensura ob res, & voluptates mũdanas tam exiles & viles, adeò gaudent sibique applaudunt, vt in effusum risum & cachinnos prorũpant, cùm, vt paulò antè dixi, deliciæ mœrorem pariant, fletumque potiùs ciere debeant quàm risum. Nam vt ait S. Augustin. loco mox citando: *Qui plorant de rebus vanis, inaniter plorant: Et qui rident de rebus vanis, de malo suo rident.* Errant ergo, quia gaudent vbi dolere, rident vbi flere deberent: sicut infantes ludunt & rident, etiam dum parentes ipsorum moriuntur. Vnde Physici docent risum oriri ex admiratione, admirationem ex ignorantia: hæc autem error est, vel errori coniuncta. Error ergo notat immodicam animi exultationem, suprà quàm oporteat, aut deceat, supra modum, supra mensuram, suprà quam rerum merita & ordo patiantur. Errat enim qui de re & delectatione modica non modicè, sed summè gaudendum iudicat, ideoque summè gaudet, ridet & cachinnatur. Rursum per *dixi errorem* intellige, *compescendum esse*: error enim corrigendus est, & quod nimium est in risu vel alia re, hoc refrænandum & compescendum est, vt sit metalepsis. Vnde Thaumaturgus vertit: *Risum solutum compescui, & voluptatem ad temperantiam coërcui, acerbeq; ei succensui.* Risus enim immoderatus error est, tum passiuè, quia reuera errat vti iam dixi; tùm actiuè, quia ridentes errare facit, seducit & decipit, vt in delicias se effundant, ob quas mox summè dolebunt & lugebunt: quare vtraque de causa frænandus & compescendus est.

Secundò, Chald. vertit. *Risum dixi derisionem in tempore tribulationis meæ*, vel vt Costus vertit: *De lætitia ipso calamitatis tempore dixi: ridicula est*: Quia ridiculum est ridere ob rem leuem & nullius momenti. Risus enim hic dignus est qui irrideatur. Vnde sapientes rident ridentes temerè sine ratione: quin & mundus suis ludicris prouocans nos ad risum, irridet nos. Vnde S. August. serm. in cap. Ieiunij: *Iste mundus*, ait, *aut ridet nos, aut irridetur à nobis, aut despicimur, aut contemnimus.* *Idem est ridiculus.*

Tertiò Symmach. vertit: *Risum dixi tumultum, idq; sine causa.* Et Arabicus: *Risui dixi, quæ est causa elationis tuæ?* Qui enim effusè rident plaudunt &; cachinnantur, magnos excitant strepitus, clamores & tumultus, iactantque inconcinnè caput, brachia, totumque corpus, vtpote agitati & concussi ab effrænata lætitia. Moral. disce hic mundi illecebras plenas esse stulto clamore & strepitu. Itaq; mundi risus, ait Pineda, tumultus est, vociferatio est: & cùm animi tranquillitatem atque quietem illæ eius deliciæ polliceantur, nihil minus quàm quietem efficiunt; quippè nihil aliud sunt quàm animi commotio, perturbatio, fremitus, clamor, tonitru, & si quid aliud est, quod animi quieti & tranquillitati aduersetur. Dicas mundanam vanitatem instar gallinarum vili ouo parto gracillare, atque perstrepere cantando. Quamquam is tumultus siue cantus non tam lætitiæ & risus, quam interni doloris, singultus & conceptæ vanitatis argumentũ est; Sic de ea ipsa aue testante Columella, *parituras se gallinæ testantur crebris singultibus.* At doloris quæ causa alia, quam quod parto ouo venter vacuus vanissimum aërem susceperit? Ita Columella lib. 8. capit. 5. Adde gallinas subinde parere oua subuentanea, imò inania & vento turgida: talia prorsus sunt vana mundi gaudia. Nota *tò elationis tuæ*, vt vertit Arabicus. Risus enim effusior & iactantior signum est eleuationis & fastus, qualem præ se ferre solent gloriosi & arrogantes, qui sua ostentant & iactant spernentes alios, & subinde Deum ipsum. Vnde Hebr. *meholal*, significat superbiam, stultitiam, & impietatem arrogantium, vt patet Psal. 74. 4. *Dixi iniquis, nolite inique agere*; Hebr. est *lahotelim al tahollu: nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deum iniquitatem.* *Et tumultus.*

Quartò, Septuag. vertũt: Risũ dixi περιφοράν, id est *Et vertigo.*

A id est circumlationẽ, circuitum, circumuagationem, vertiginem, item errorem, hallucinationem.

Primò. Vnde primò, Thaumaturgus per circumuagationem accipit risum solutum, temereque vagantem in ineptos iocos, cachinnos, gesticulationes, iactationes capitis, manuum ceterorumque membrorum, vti faciunt stulti. *Secundò.* Secundò Olympiod. vertit: *Risui dixi: Circumuagare longiùs à me, & abscede*: Sed hoc alienius videtur. *Tertiò.* Tertiò meliùs alij censent risum vocari circumuagationem, quòd hominem extra modestiæ ac rationis fines educat, & in incoditos effusæ lætitiæ gestus prorumpere, errare & vagari faciat. *Quartò.* Quartò, quòd hominem intemperantem per omnia voluptatum genera, vt sese exsatiet oberrare cõpellat, velut miserum mendicum & vagabundũ, instar eius qui laborat capitis vertigine, vt in orbem ire & circulare semper optet. Vnde S. Basil. in Psalm. 1. B in Catena Græc. citans huoc locum, risum vocat vertiginem: *Omnis anima*, ait, *quasi vertigine correpta ratiocinando vacillat, cùm & cælestia in eligenda virtute animo versat, & cùm præsentia intuens voluptatem præfert.* *Quintò.* Quintò, quòd homini grauem errorem & hallucinationem inducat vti dixi explicatione prima: περιφορὰ enim hic potiùs errorem, vti habent Hebr. & Vulgata, quàm circulationem significat. *Sextò.* Sextò, περιφορὰν vertas *circumlationem, id est delirium & amẽtiam.* Vnde

Et mentis emotio vel insania. Quintò, Nyssenus vertit: *Risum dixi mentis emotionem.* Olympiod. *Dixi risui amentiam. q. d. Insanus & emota mentis*, quia effusè ridendo indecorè te geris formamque peruertis, vt ob gestus ridiculos morio videaris, amens & stultus. C Additque *risum*, id est voluptates terreoas vocari περιφορὰν, id est circumlationem, *vel quod*, inquit, *ad omnem ventum circumferantur bona ista terrena, quæ materiam suggerunt lætitiæ, ac voluptati; vel ι mutato in α, περιφορὰν legimus. sed περιφορὰν, hoc est insanam extasin mentisq́, excessum: insanire enim videntur, ac esse sui obliti, qui in loco miseriæ & lachrymarum, lætandum sibi esse falsò existimant.* Et huiusmodi sunt; qui vt dixit Seneca capit. 12. de Vita beata: *Hilari insania insaniunt, ac per risum furunt*: Hine vertunt nonnulli: *Risum dixi insaniam.* Alij: *Risui assuetum vocaui amentem.* Alij: *Risui & incomditati dixi; Insanis, vel insanire facis.* Hebr. enim הָלַל *hallal* significat in altum attollere vocem laudando & iubilando; vnde *Halleluia* est canticum lætitiæ, iubili & laudis. Hine per catachresio *halal* significat stultescere, insanire: Solent enim stulti gloriabundi & iactabundi cum D effuso clamore, risu & cachinno res suas supra fidem & veritatem celebrare & deprædicare, quod certum est amentiæ signum. Qui ergo de re exili & voluptate vili adeo gaudet, vt in risum & cachinnum effuudatur, emotæ mentis, iactabundus & insanus; præsertim quia voluptatem expertam fastidiens, aliam & aliam inutilem & noxiam circumuagando quærit iostar famelici, miseri & dementis, iuxta illud Sapien. 4. 11. *Inconstantia* (Græcè ῥεμβασμὸς, id est, *turbo*) *concupiscentiæ transuertit sensum sine malitia.* Rationem dat Nyssen. risum ita describens: *Oris indecora dilatatio, tremorq́, spiritus & totius corporis concussio, & genarum diductio, dentiumq́, & linguarum & palati apertio, colliq́, & vocis præter rationem fractio, quæ* A *simul cũ fractione spiritus intersecatur, quid hoc aliud fuerit quàm dementia?* Vnde Græci hunc immoderatum & impotentem risum vocant συγκρήσιον, quòd totum hominem quatiat: & Nazian. in Car. Cygnæis: *Risus, ait, est genarum impulsus & subsultatio cordis.*

Causa à priori Physica est, quòd risus oriatur ex petulaotia quadam lienis, quando à sanguine fæcem maximè haurit, tunc enim extendit soluitque neruos & arterias, atque spiritus dispergit. Vnde subinde his extenoatũ corpus suopte nutu decidit. Hinc risu nonnullos legimus mortuos & animam exhalasse, vti Xeuxi & Verrio pictoribus eximiis contigisse docet Rhodigin. li. 1. cap. 48. *Causa & ratio à priori.*

Rursum Arist. lib. 3. de Part. anim. c. 10. causam risus assignat titillatiooem? *Rident enim celeriter*, inquit, B *qui titillantur, quia motus celeriter ad eum locum perueniat, qui quamquam leuiter calefaciat, tamen aperit, & mẽtem mouet præter voluntatem. Causæ autem cur homo animalium vnus titilletur, & cutis tenuitas est, & quòd solus animalium omnium rideat. Est enim titillatio risus per eiusmodi motum partis, quæ alam complet. Ictum etiam, traiectu præcordiis, in prælijs risum attulisse, proditum est. scilicet ex calore, quem moueat vulnus.* *Titillatio causat risum.*

Qui ergo immodicè rident immodicam habẽt titillationem, vel corporis, vel animi, ideoque in effusum risum soluuntur, quòd animi sui impotis & amentis est signum: mox enim titillatio hæc in dolorem, & risus in mœrorem conuertitur; sicut candela extincta flamma vertitur in fumum, & lux in caliginem. Hinc videmus melancholicos effusè lætari, & ridere, mox cessante C lætitia & risu magis fieri tristes, vel iracũdos quã fueriot ante; vnde Beda in Prouerbiis. *Præceps ad risum, præceps quoq́, fertur ad irã.* Plenius & clarius Conimbr. lib. 3. de Anima c. 13. q. 1. ar. 6. Physicas causas risus ita assignant: Offerente se nobis re iucunda, & quæ risum excitare queat, perfunditur animus gaudio & lætitia, qua infectum cor moræ impatiens se dilatat, magnaque sanguinis efferuescentis & vitalium spirituum fit diffusio, ad quam musculorũ thoracis, ac præsertim diaphragmatis motus sequitur (est verò diaphragma membranula quædam, partim cornea, partim neruosa, præcordia à visceribus disiungens, quam Arist. 3. de Partib. animal. c. 1. succincturã vocat, eiusque munus esse putat impedire ne vapores, qui è ventriculo attolluntur, cor lædant) D ad diaphragmatis autem agitationem & porrectionem extenduntur simul musculi, qui à lateribus buccæ sunt, gestusque ille oris fit qui risus vocatur quo animi gaudiũ & lætitia exprimitur. *Modus quo causatur risus.* Erit igitur causa efficiens risus, principalis quidẽ anima, instrumentaria appetitus & virtus motum exequens, simulq́; effusio sanguinis, & spirituum, qui suot quasi anteambulones risus: finis, gaudij, seu lætitiæ explicatio. forma, ipsa oris ac faciei diductio. Ita verò hunc in modum risus diffiniri potest. *Quatuor causa risus.* *Risus est concitatio quædam animi ex re iucunda motus, ad conceptum intus gaudium explicandum, quò thoracis & oris musculi impetu quodam mouentur.* Sunt autem quidam ad risum proclìues, alij seueri. Nam cùm obiectum risus sit res noua, ij quibus quodlibet nouum videtur, vt pueri & plebs, ex causa hac facilè rident; noo ita senes & phi-

A & philosophi. Item quia obiectum risus est res iucunda & læta, ducuntur assiduè in risum ij, qui suopte ingenio hilares sunt, quales ferè esse solēt, qui plurimum habent sanguinem, & cum dulcē, non biliosum aut melancholicum.

Agelasti qui?

Sic Agelasti, id est, qui numquam in vita risere, fuerunt Anaxagoras, Heraclitus, Phocion, Aristoxenus, Socrates, Cato, Crassus, vti Cicero, Plinius, Ælian. Laërtius & alij testantur.

Nota hæc de intempestiuo nimioque risu dici; nam modicus & tempestiuus hominem decet, eiusque naturæ congruit, ac serenum lætumque efficit. Vnde Clemens Alexan. lib. 2. Pædag. capit. 5. docet risum homini esse naturalem & congruum, si ei modus adhibeatur: *Concinna*, inquit, *& decora vultus per risum remissio, instar instrumenti musici est μειδίαμα, id est subrisio; inconcinna vero est dissolutio & cachinnatio.* B Et Philo lib. de Præmiis & pœnis, ridendi affectum inter alios honestissimum dicit, vt qui repleat tranquillitate ac securitate totam animam. Risus ergo animam hilarem efficit. Vnde Martial. libr. 7. Epigr. 24.

Nec grata est facies, cui gelasinus abest.

Gelasinus, id est, diductio oris, & lineæ quæ ridendo efficiuntur: *γέλως* enim Græcis est risus. Hinc sicum vitulinæ, & lubentiæ, lætitiæ præsidibus, Romani diuinos honores decreuerunt: sic Risum in Deos retulerunt Græci, diemque festum instituerunt, & annuos ludos cum solēnibus sacris ei Deo fecerunt, præcipuè Thessali & ex iis Hypatenses, qui veneratione cultuque *γέλωτος θεοῦ* valdè celebres & insignes extiterunt, Lycurgus quoque seuerissimæ, ac rigidissimæ auctor disciplinæ, C Risus marmoreum simulacrum Spartæ in delubro posuit; sanxitque, vt ciues sui militiæ laboribus perfuncti, ei Deo religiosè supplicarent ait Gyraldus Syntagm. 1. ibi elegans carmen Cæli Calcagnini in Risum recitatur. Ita noster Pontanus in Atticis bellariis num. 113.

Risus Deus.

Ineptus ergo, immodicus, scurrilis, & inhonestus, qui ex obiecto turpi oritur, hic risus intelligitur, qui homines omnes, sed præsertim fideles, prædicatores & religiosos dedecet. Vnde S. Augustin. S. Basil. S. Bernard. & alij notant legi sæpius de Christo, quòd fleuerit, numquam quod riserit: Hinc & eius voces sunt: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Matth. 5. *væ vobis qui ridetis, quia flebitis.* Lucæ 10.21. D Hinc & notat S. Chrysostom. hom. 6. in Matth. in Scripturis non legi de Paulo, vel quolibet alio sancto, quòd riserit. Excidit S. Chrysostomo Abraham, qui sanctus fuit & risit accepto oraculo de Isaac sibi nascituro. Genes. 17. 17. Quocirca S. Basil. reg. 31. ex Breuior. & S. Ephrem. tom. 1. tract. *Non esse ridendum*, par. 110. in edit. Sosij Romana, videntur omnem omnino in fidelibus, præsertim monachis, qui luctum profitentur, damnare risum: Quærit enim sanctus Basilius: *An in vniuersum ridere non liceat?* ac respondet: *Cùm Dominus eos damnet, qui in hac vita rident, admodum perspicuum est nullum omnino locum dari fideli, in quo ridere debeat, & maximè in tam magno numero eorum, qui per transgressionem*

S. Basil. vetat omnem risum quo sensu?

A *legis Deum inhonorant, & in peccatis morti se dant, quorum vicem mœrere & gemere conuenit.* Verùm hoc intellige de multo, crebro, & effuso risu; item de necessario; vnde cautè ait: *in quo ridere debeat*, non *liceat*: modicum ergo & sanctum, qui ob conuersionem peccatorum, de qua teste Christo gaudent Angeli, similíve pia de causa nascitur, non vetat, vti patet ex eius Admonit. ad filium spiritualem. Nam vt ait Eccles. cap. 21. 23. *Fatuus in risu exaltat vocem suam; vir autem sapiens vix tacitè ridebit.* Vide ibi dicta. Refert Sanctus Gregorius libr. 4. Dialog. cap. 14. 5. Isaac magnis virtutibus clarum, tantâ tamen lætitiâ perfusum, vt per eam suas virtutes celare, imò nonnullis obscurare videretur. Salomonem secuti sunt Philosophi. Celebris inter eos est Heraclitus, qui quoties domo egrediebatur fle- B bat, sicut Democritus vice versa ridebat; quòd illi, omnia quæ agimus, miseriæ, huic ineptiæ viderentur. Plato libr. 3. de Republ. in risum nimis profusos damnat: *Nam effusum risum*, inquit, *vehemens mutatio sequitur.* Epictetus in Enchiridio: *Risus, ait, neque multus; neque ob multa, neque solutus.* Dionys. Philos. apud Stobæum sermon. 72. *Risus continuus & intentus*, ait, *deterior est iracundia. Idcirco maximè viget in scortis & pueris stolidioribus. Mihi sane facies magis ornari videtur lachrymis quàm risu: lachrymis enim, vt plurimum bona aliqua doctrina coniungitur, risui vero lasciuia: & flendo quidem nemo sibi concitauit auctorem contumeliæ, ridendo autem spem dedecoris auxit.* Sed erant stolidi Anabaptistæ cognomento Eiulantes, qui perpetuò flent & eiulant, dictitantes, nihil æquè gratum esse Deo ac iugiter lachry- C mari & eiulare, vti refert Staphylus, & ex eo Gabriël Prateolus in Catal. Hæresum verbo *eiulantes.*

Gnoma de risu.

ET GAVDIO DIXI: QVID FRVSTRA DECIPERIS?] Explicat risus errorem, scilicet, quòd risus, & gaudium huius mundi non sit aliud, nisi mera fraus, & deceptio: promittit enim animo quietem, lætitiam, felicitatem, & non præstat, sed potius contraria affert, scilicet inquietudinem, mœrorem, miseriam. Hoc enim posterius hemistichium more Hebræo, explicat prius, vti crebrò fit in Psalmis. Risus ergo idē est, quòd gaudium, error idem quòd deceptio.

Hebr. & Septuag. habent: *Et gaudio dixi, quid hoc facis?* Symmach. *Quid ipsa facis?* Syrus: *Quid fecisti?* Arabicus: *Cur fecisti hoc?* Pagnin. *Quid bo-* D *ni facis?* Tigur. *Lætitiam nescio, quid parere.* Vatabl. *Quidnam est id quod affers?* Chald. *De gaudio sic censi: quæ vtilitas est viro, quod eo mirificè incensus fuerit?* Alij clarè q. d. Quorsum te effundis in risum, iocos & effusam lætitiam? Pineda vertit: *Quid hoc coquis?* q. d. Putas te coquere delicias, at nescis te coquere res amarissimas; putas te coquere epulum, at coquis morborum mortifque pabulum. Paras mel, at inuenies fel. Sic facere pro coquere sumitur Genes. 18. 7. Vbi de Iacob coquente hœdum dicitur: *Festinauit & coxit* (Hebr. *& fecit*) *illum*: Facere enim coci est coquere. Gaudium ergo decipit perditque hominem, & simul ipsum cum

homine decipitur, quia veram solidamque & permanentem lætitiam, quam promittit non affert, sed illicò desinit & in mœrorem conuertitur. Per gaudium accipe delicias, & quasuis voluptates parientes gaudium, sed fallax, fucatum, & in vana opinione dumtaxat hominum iis inhiantium situm, cùm reipsa potiùs pariant mœrorem & luctum. Vnde pro *gaudio* Thaumaturgus vertit, *voluptati* alij *iucunditati*: quare voluptates, quod videntur esse, reuera non sunt, nec mentis inopiam & auiditatem explent, vti fatentur & serò dolent damnati in inferno, Sapien. 5.4. Audi Nyssenum: *Tanquam feræ alicui ad meos sensus adrepenti, voluptati statim resistebam & aduersabar, dicens: Quid facis? quid natura virtutem effeminas? cur animi robur emollis? cur animæ vires eneruas? cur affers interitum rationi? cur impurarum cogitationum serenitatis puritati caligine tua immittis tenebras?*

Salomonem secutus M. Aurelius Imper., ita de vanitate mundi ad suos perorasse dicitur: *Quæ sum expertus liberè proferam, licèt cum mei nominis nota, sed olim forsitan futuro sæculo profutura: Per omnia me vitia exercui, periculumque feci, possetne seipsam exsaturare humana malitia. Deprehendi quo plus cibi sumo, famem acriorem, quò bibo magis, ardentiorem sitim, quò sum in somno indulgentior, maiorem somni cupiditatem: quò plura mihi sunt adhuc, his plura concupiscere, quò quæro diligentiùs, minùs inuenire: nihil demum vmquam obtinuisse, quod appetitum sedaret, ac non aliud habendi potiùs libidinem prouocaret.*

Vers. 3. COGITAVI IN CORDE MEO ABSTRAHERE A VINO CARNEM MEAM, VT ANIMVM MEVM TRANSFERREM AD SAPIENTIAM, DEVITAREMQVE STVLTITIAM, DONEC VIDEREM QVID ESSET VTILE FILIIS HOMINVM: QVO FACTO OPVS EST SVB SOLE NVMERO DIERVM VITÆ SVÆ] Hebr. & Chald. *Donec probarem & viderem, quid ex eis esset bonum filiis hominum, vt facerent, cùm ipsi subsistunt in hoc sæculo sub sole numero dierum vitæ suæ. Reputaui quale nō bonum esset in hominibus, & quidnam operari possent dum in hoc mundo sunt, ex quo perpetuam in hac vita lætitiam voluptatemque consequantur.* Syrus: *Cogitaui in corde meo lætificare vino carnem meam: & cor meum cogitauit sapientiam, & tenuit stultitiam.* Arabicus: *Et sperauit cor si posset trahere humanitatem meam, tanquam abstractionem vini: Misit enim me cor meum ad sapientiam, & ad amplectendum gaudiū peream, &c.*

Nota pro *vt abstraherem à vino carnem meam*; Hebr. est: *ad trahendum in vino* (*vel in vinum*) *carnem meam.*

Quod primò nonnulli sic explicant de mixtura sapientiæ cum voluptate, q. d. Ego Salomon expertus in solo sapientiæ studio magnum inesse laborem & dolorem; in solis verò voluptatibus magnam inesse vanitatem & vilitatem, statui vtrumque coniungere, alterumque altero miscere & temperare, sicque experiri an in hac mixtura animus conquiesceret, & quæsitam diu tranquillitatem felicitatemque reperiret: decreui ergo trahere in vinum carnem meam, id est, indulgere carni potum vini ad excitandam lætitiam, & ad sufficiendos spiritus animales, qui necessarij sunt ad contemplationem & studium sapientiæ: cor verò & mentem statui dare sapientiæ, vt sic & caro suas vini delicias, ac cor siue mens suum sapientiæ pabulum epulumque nancisceretur. Ita ex R. Abraham Vatabl. *Cùm vidi*, inquit, *quòd sapientia sola generat dolorem, & quòd visus solus non prodest, scrutatus sum viam vt concordarem vtrumque, & traxi carnem meam in vinum, & intellectum meum in sapientiam.*

Verùm incongrua videtur hæc expositio, tum quia nemo ex professo potest simul vacare sapientiæ & gulæ præsertim vinolentiæ, iuxta illud S. Hieronym. *Non potes simul implere ventrem & mentem*: venter enim mero æstuans, offuscat hebetatque caput, ne possit contemplari, meditari & studere sapientiæ, idque optimè sciebat Salomon: tum quia suum de huius mixturæ experimento iudicium vtique more suo subiecisset Salomon, dixissetque: *Et inueni quòd hoc quoque esset vanitas*: Hoc autem non fecit.

Secundò, Chald. vertit: *Exploraui in corde meo attrahere in domum vini carnem meam*: vel vt vertit Costus, *vt inter epulas & pocula corpus meum producerem.* Sic & Syrus. Et Vatabl. *Indagaui ergo corde meo corpus meum diutina voluptate oblectare*, quasi trahere sit idem quod distendere, ac protrahere moram. Et Caietan. *Trahere carnem in vino*, ait, *est esse bibacem, & numquam esse sobrium. Huiusmodi enim homines trahunt carnem suam in vino: & quoniam priuantur actibus vera vita rationalis, vtpote numquam plenè sobrij, idcirco non tam vitam, quàm carnem suam trahunt, non ducunt, vsque ad mortem.* Accedit S. Hieronym. qui in Comment. vertit: *Consideraui in corde meo, vt traherem in vino carnem meam*; Sicque explicat: *volui vitam meam traducere deliciis, & carnem meam ab omnibus curis liberare, & quasi vino, sic voluptate sopire.* Deinde quod sequitur: *at cor meum deduxit me in sapientia*, ita cum posteriori nectit, vt significet luctum carnis & spiritus, siue vinolentiæ & sapientiæ in Salomone. Vnde Hebr. est: *cor meum deduxit in sapientia*, id est, ait S. Hieronym. *Cogitatio mea & ratio naturalis retraxerunt me, & deduxerunt ad sapientiam requirendam stultitiamque calcandam, vt viderem quidnam boni illud esset, quod homines in vitæ suæ possent agere curriculo. Eleganter autem voluptatem ebriati comparauit. Siquidem ebrietas euertit animi vigorem; quam qui poterit sapientiâ commutare, & (vt in quibusdam codicibus habetur) obtinere, is poterit ad scientiam rei istius peruenire, quid in hac vita appetendum sit, quid deuitandum.*

Tertiò Septuag. pro ביין *beiain*, id est *in vino*, legentes כיין *keiain*, id est *sicut vinum*, vertunt: *Consideraui si cor meum trahet vt vinum carnem meam, & cor meum deduxit me in sapientia, & vt obtinerem lætitiam.* Vbi nota pro *trahet* Græcè est ἑλκύσει, pro quo Thaumaturgus & alij nonnulli legunt ἐκλύσει, id est dissoluet; sed prior lectio conformis est Hebræo, Vulgatæ, Chaldæo, Syro, Arabico & ceteris.

Sensus

Sensus est q. d. Cogitaui facere de vino, quod feci de risu, dicens, *Risum reputaui errorem.* Cogitaui ergo experiri, an sicut vinum attrahit carnem & palatum suo gustu & dulcedine, ita Sapientia suo decore & specie attraheret ad se cor & mentem, vt ipsa sapientiæ se dedens traheret ad se carnem, dominaretur voluptati, compesceretque omnes gulæ & vinolentiæ appetitus. Ita Moringus. *Cogitaui mecum,* inquit, *an animus & ratio sit efficax ad trahendam carnem meam sicut est vinum*, id est, quam est vinum efficax ad trahendam carnem & gulam. Olim enim dubitatum fuit an vinum fortius sit quàm rex, quàm mulier, quàm veritas, vt patet 3. Esdræ 3. Accedit S. Gregor. Thaumatur. *Cùm eam,* inquit, *vim esse animæ cogitassem, vt temulentam corporis naturam atque instar vini diffluentem sistere posset, rursusq́; continentiæ cupiditatem domare, perspiciendum mihi esse constitui, quidnam tandem hominibus propositum sit serium, verèq́; bonum & honestum.* Eam verò cum vino comparationem vrget adhuc Olympiod. *Poculum*, ait, *quod bibentes haurimus, à conspectu nostro tollitur, & euanescit. Considerauit itaque num in prosperitatibus mundanis, voluptatibusq́; humana mens esse possit ita virilis, vt absumere, ac delere valeat, quasi vinum epotum, concupiscentias carnis.* Igitur Salomon erubescens se victum à vino cogitat sic vincere vinum. Cogitat ergo experiri an non potentior sit mens ad vincendum vinum, domandamque gulam, quàm vinum fuerit ad vincendam, & de statu rationis deiiciendam mentem. Ita Nyssen. *Si quando,* inquit, *sentiebam voluptatem sensim irrepere, ac blandiri, & sensus delinire; continuò resistebam increpans, quod me emollire, ac effeminare vellet: ad hunc modum considerabam, quemadmodum motus corporis ratio vinceret, in ipsa secum natura pugnaret, ac dissideret: cùm aliò mens, aliò traheret caro, quin potius ratio carnis prudentiam absorberet; Sicuti cum sitientes exhauriunt poculum; neque enim remanet vinū in eo, sed mutatur in eum qui bibit illud: quo facto expedita & certa extitit mihi via, omni remoto errore ad scientiam rerum.*

Quartò, & genuinè S. Hieronym. qui in Comment. verterat: *vt traherem in vino carnem meam*; posteà iussu Damasi vulgatam cudens versionem, re melius consideratâ vertit: *vt abstraherem à vino carnem meam*; illamque versionem recepit & probauit Ecclesia. Hebr. enim משך *masach*, significat trahere cum omnibus compositis (compositis enim carent Hebræi, ideoque pro iis vtuntur verbo simplici, siue ipsa radice & themate) scilicet attrahere, protrahere, detrahere, abstrahere. Rursum ביין *beiain*, id est *in vino*, non rarò sumitur pro מיין *meiain*; id est *à vino*, ב enim subinde capitur pro מן *min*, id est *à*, *abs*, *de*; Itaque hic accipiendum esse, patet ex nexu & filo totius orationis. Præcessit enim, *risum reputaui errorem, & gaudio dixi: quid frustra deciperis?* Huic enim aptè subiungitur: *Cogitaui abstrahere à vino carnem meam.* Per vinum enim æquè ac per risum, symposia, conuiuia, & quaslibet voluptates carnales, accipit per synecdochen. Ex vino enim sequitur luxuria, risus, tripudia, omnisque lasciuia. Propriè tamen vinolentiam intelligit: hæc enim contraria est studio sapientiæ, quia fumus vini caput hebetat, offuscat, ac subinde ratione & iudicio priuat, vt sapientiæ vacare nequeat. Per vinum ergo, immodicum vini vsum accipe. Nam vinum modicè sumptum acuit ingenium.

Sensus ergo est q. d. Cùm deprehendissem risum, omniaque mundi gaudia esse meras vanitates, errores, & deceptiones, cogitaui abstrahere carnem meam à vino, ceterisque voluptatibus, vt vacarem sapientiæ, donec per eam viderem, quid hominibus esset vtile ad consequendam solidam lætitiam & felicitatem: *quo facto opus*, id est, quidque eos facere oporteat sub sole omnibus diebus vitæ suæ, vt in eam dicta lætitia & felicitate persistant constanter per totam vitam. Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, Chald. Olympiod. & Patribus in Catena Græc. qui sic explicant: *Cogitaui qua ratione rerum intelligibilium studium superius carnis sensum intelligibili animæ parti obedire cogat, quasi tracto & cedente deteriore præstantiori.* Alius ibidem: *suspicans,* inquit, *voluptatis accessionem, non secus, ac furis cuiusdam accessum, qui sese in thesauris animæ latenter insinuat.*

Iam singula verba expendamus. Pro *cogitaui* Hebr. est תַּרְתִּי *tarti*, id est peruestigaui, exploraui, circumlustraui. Radix enim תור *tur*, significat indagare, per gyrum lustrare singula in orbem, circumspicere omnia circumcircà per ordinem. Vnde תור *tor*, est *turtur*, quòd caput assiduè gyret, vt omnia circumspiciat, quodque meditabunda quasi secum consultet & deliberet: licèt alij à sono vocis quem gemendo edit, turturem dici autument. Significat ergo Salomon, se non temerè ex tempore hæc pronuntiare; sed magno examine prius omnia scrutatum, hæc maturo iudicio dictare. Ex vestigatione enim & examine per metalepsin intelligendum relinquit iudicium, & decretum, quod post examen sequi solet. τὸ *abstrahere à vino* notat magnam naturæ corruptæ ad vinum & voluptates inclinationem, vt ingenti vi & dolore ab iis abstrahi & auelli debeat, perinde ac si cutis illi abraderetur: sicut cani os, quod rodit, non nisi magna vi eripi potest. Pro *vt animum meum transferrem ad sapientiā*, Hebr. est. *Cor meum conducens me in sapientiam,* per quam deuitaui stultitiam, vt sequitur. & per quam vt Nyssen. legit: *Dominatum obtinui in lætitiam* (voluptatem.) Vnde R. Haccados: *Cor meum,* inquit, *duxit me per sapientiam, ne inualesceret super me calcaneus, qui me pessumdaret.* Hebr. enim נהג *noheg*, significat propriè abducere, siue aliò, & in contrariū ducere vti puer à pædagogo à lusu abducitur ad scholam. Ait ergo Salomon: statui carnem meam abstrahere à vino, vt mentem à deliciis corporalibus abducerem ad spirituales, putà à gula ad sapientiam; quo significat hæc duo esse contraria, & sibi inuicem ex diametro aduersari; quare eum qui vult vacare sapientiæ debere renuntiare voluptati, cui quò magis renuntiat, eò arctiùs sapientiæ iungitur, eiusque fit capacior. Hinc Caiet. & Pagnin. vertunt: *Vt cor assuefacerem sapientiæ.*

Nam vt aiunt Græci in Catena: *Qui sapientiæ ductum sequitur, voluptatibus imperat cum lætitia.*

DELVTAREMQVE STVLTITIAM] Chald. *Vt stultitiam inuenirem ediscerem*, Septuag. videtur vertisse ἀφροσύνην, id est *stultitiam*, vt habet noster Hebr. Syrus & alij; Iam tamen in Septuag. legitur εὐφροσύνην, id est *lætitiam*. Vnde vertunt: *vt obtinerem lætitiam.* Olympiod. *Cor meum pollens* (abundans) *in lætitia*, Arabicus: *Misit me cor ad sapientiam, & ad amplectendum gaudium per eam:* Sed eodem redit sensus: per lætitiam enim, inceptam, & effusam in voluptates carnales intelligunt, quæ non aliud est, quàm stultitia. Hinc Emblema:

Ne hilarem insaniam insanias.
Ne rapiat mentem nimium damnosa voluptas,
Et tua mundo membra furore premat.
Non nisi ridenti vecors insania vultu
Allicit, in flauo toxica melle gerit.

Rursum per *obtinerem* non intelligunt *haberem, possiderem, fruerer*; sed *vt obtinerem*, id est vt dominarer lætitiæ, sicut dux belli obtinet hostem, dum eum vincit & capit: hoc enim significat Græcum τοῦ κρατῆσαι ἐπ' εὐφροσύνην, id est vt regerem imperio, ac dominarer in exultantem lætitiam, ac immodicè gestientem voluptatem compescerem. Vnde Thaumaturgus: *Continentia*, ait, *in seruitutem redigit cupiditatem.* Et Nyssen. *vt dominatum obtinerem in lætitiam.* Et Caietan. *vt retinerem stultitiam, ne baccharetur cor meum per eam.* Posset ex Hebræo verti: *vt obtinerem*, id est possiderem sapientiam; hanc enim significat שכלות *sichlut* per ש, licèt per ס significet stultitiam, vti dixi cap. 1. v. 17. Vnde S. Hieron. in Comment. vertit: *vt obtinerem stultitiam*, hoc est vt apprehenderem, caperem, subiicerem (hoc enim significat Hebr. לאחז *leechoz*) stultitiam, quod idem est cum eo, quod idem in vulgata vertit: *Deuitaremq́; stultitiam.* Hostis enim vincitur & capitur, vt caueatur & vitetur ne lædere possit: gula verò & libido vincitur non tam resistendo, quàm occasiones & illecebras fugiendo, quod vt Noster significaret, solerter vertit *deuitarem.* Minus rectè ergo Olympiod. censet Salomonem hic significare, se sapientia sibi à Deo indita abusum ad indagandum voluptates carnales, vt eas obtineret, usque se pasceret & immergeret.

DONEC VIDEREM QVID ESSET VTILE FILIIS HOMINVM] Hebr. *Quid esset bonum.* Chald. *Quid esset bonum illud filiorum hominum*, quod scilicet eos tranquillet, lætificet & beet.

QVO FACTO OPVS EST SVB SOLE] Hebr. *quod faciant sub sole*, id est quod facere debeant homines vniuersi, si sapiunt & felices esse volunt; in quo occupare se debeant, quamdiu hîc viuunt; quare hoc vnum faciant oportet, huic vni totos sese impendant, hoc vnum omnibus viribus prosequantur, iuxta illud Christi ad Martham: *Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum est necessarium:* nimirum *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Lucæ 11.

NVMERO DIERVM VITÆ SVÆ] Significat Salomon se vestigasse hoc bonum

A ait Nyssen. *quod non vni tantùm ætati conueniret, sed perpetuum sit, & non temporarium, & in vitam vniuersam extendatur; & bonum sit omni ætati, primæ, & mediæ, & vltimæ, & omni numero dierum: nam propter nullum eorum, quæ fiunt in corpore, licet perpetuò voluptate affici, sed bibendi voluptas simul desinit cum satietate, & in comedendo similiter saturatio extinguit appetitum.*

Rursum τῷ *numero* significat paucos esse hominis dies, & facilè numerabiles. Sic enim *dies*, vel *homines numeri*, Hebr. vocantur pauci, qui statim numerari queunt, vti dixi Genes. 34. 30. & Num. 9. 20. Hoc est quod ait Iob cap. 14. 5. *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est.* Hinc vetus adagium: *Tota vita dies vnus: Diarij omnes: Hemerobia voluptas & vana gloria.*

B Moraliter hic nota primò, studioso sapientiæ abstrahendam esse carnem à vino, ceterisque carnis voluptatibus, vti fecit Daniel cum socijs, qui per hoc assecuti sunt magnam rerum scientiam, & Daniel donum Prophetiæ. Daniel. 1. 8. & sequent. vbi multa hac de re dixi. Idem fecere S. Hieronym. S. Basil. S. Gregor. S. Chrysostomus ceterique Doctores, quin & Philosophi, vti Crates, Zeno, Socrates; maximè verò Ascetæ & Anachoretæ, inter quos primas duplici titulo obtinent Esseni, de quorum continentia mira narrant Euseb. Philo & Iosephus. Secundò, sapientis opus esse in omnibus suis actibus respicere finem, vt scilicet eos dirigat ad salutem & felicitatem: hic enim est finis ob quem creatus est, hoc summum eius bonum. Iugiter ergo cogitet illud: *Oculus in metam: Oculus in occipito*, vt non
C tantùm ea quæ à fronte, sed etiam ea quæ à tergo sunt, putà finem & futura respiciat. Et illud Aristotel. *Voluptates specta non venientes, sed abeuntes.* Venientes enim sua specie & fuco illiciunt, abeuntes mœroris aculeum menti infigunt. Et illud Sapientis: *Quod commodauit fortuna, tollet, quod mutauit natura, repetet: quod parauerit virtus retinebit.*

MAGNIFICAVI OPERA MEA, ÆDIFICAVI MIHI DOMOS ET PLANTAVI VINEAS. (Redit ad vers. 1.) DIXI: VADAM ET AFFLVAM DELICIIS] Suas ergo delicias quas experiri voluit, vt scrutaretur quid in eis esset veri gaudij & felicitatis, hic sigillatim enumerat; ac tandem recensitis omnibus vers. 11. subiungit, repetitque se in omnibus inuenisse vanitatem & afflictionem spiritus. Vers. 4.
D *Quæsiuit in salsugine margaritam*, ait Nyssen. at non inuenit, ideoque idipsum confitetur, & toti mundo proclamat, vt omnes ab eius vanitate ad veritatem, verumque Dei timorem & cultum abducat; eoque efficaciùs persuadeat, quo expertus loquitur, & se clara longaque experientia idipsum comperisse asseuerat, licet enim vers. 3. proximè præcedenti dixerit: *Cogitaui à vino abstrahere carnem meam*, tamen per vinum non accipit omnia oculorum oblectamenta, quibus hic se pascit, sed gulam dumtaxat, vinolentiam & ebrietatem à qua se abstraxit, vt posset serena liberaque mente vacare sapientiæ, vt per eam scrutaretur, quid vtile esset filiis hominum, & quo facto iis

esset

esset opus, hoc est quid facere debeant ad assequendam veram lætitiam & felicitatem per omnem vitam. Scrutatur ergo idipsum hic in fabricis, vineis, hortis, &c. quæ longè absunt à vinolentia, & amœnam habent mentis occupationem & recreationem. Vnde S. Gregor. Thaumaturgus & Olympiod. hunc versum rectè connectunt cum præcedenti. Sic enim ait Thaumaturgus: *Mirum me incepit desiderium, vt viderem in quo digne per hanc vitam occuparentur mortales. Quocirca nihil omnium, quæ admiratione digna censentur, omisi quod non tractarim. Exstructa sunt in excelsum palatia, vineæ consitæ sunt*, &c.

MAGNIFICAVI OPERA MEA] multa, magna & magnifica opera exstruxi, putà magnificas domos, vineas, hortos, &c. sub magnitudine enim intelligitur multitudo, adeoque *magnus* Hebr. idem sæpè est quod multus, & magnitudo idem quod multitudo, vti alibi ostendi. Est enallage quantitatis, qua continua ponitur pro discreta, & vice versa, Vnde Syrus vertit: *Multiplicaui opera mea.* Et Chald. *In extruendis sanè Hierosolymis magnificis operibus multus fui.* Alij *Multa numero, & magnitudine ingentia opera construxi.* Per opera intellige, non tam publica in bonum Hierosolymæ, vel regni erecta, qualia fuere templum, mœnia, fossæ, arces, turres, vrbes, propugnacula.3.Reg.9. quàm priuata, quæ Salomon ad suam non necessitatem, sed oblectationem & luxum splendidè extruxit. Ait enim: *Opera mea; & ædificaui mihi domos; & plantaui vineas.* Rursum per opera intelligit affabrè facta, artificiosa, elaborata, expolita per ingens studium artem & industriam. Vnde Arabicus vertit: *Magnificaui artes meas.* Quicquid etiam in natura excellens est, quicquid in arte reconditum, hoc sibi ex Tyro, & circumquaque acciuit, Salomon.

ÆDIFICAVI MIHI DOMOS] qualis fuit illa, quam Salomon præ sua opulentia & magnificentia ædificauit tredecim annis, adeò splendida & admirabilis, vt ad eius intuitum obstupuerit regina Saba 3.Reg.cap.7.& cap.10. vers. 27. Similis fuit domus saltus Libani, & altera quam ædificauit filiæ Pharaonis, quam in sponsam acceperat. Vide Ioseph. octauo Antiquit. capit.5. vel iuxta aliam editionem 2. & Abulens.3.Reg.7. quæstion. 1. & seq.plures alias ædificasse Salomonem, vt suo fabricandi desiderio satisfaceret, liquet ex hoc loco, & ex Chald. qui vertit. *Ædificaui mihi domos plurimas.* Et ex illo 3. Reg. capit.9. vers.10. *Ædificauit quodcumq; ei placuit vt ædificaret in Ierusalem, & in Libano, & in terra potestatis suæ.* Hebr. est, *Ædificauit desiderium, quod desiderauit Salomon ædificare*, quæ phrasis notat ardens in Salomone ædificandi studium, ne dicam libidinem. Addit Chald. *feci thronum ex dentibus elephantis & sellam regni.*

Tropologicè vide Nyssen. qua ratione domus animæ spiritalis virtutibus exstrui & ornari debeit, ideoque caueri ornatus nimius domus corporalis, ne in illum mens suas curas, opes & tempus insumat & exhauriat; vt parum ei

A superfit, quod in animæ fabricam impendat, vti fecit Nero, qui nulla in re damnosior fuit, quàm in ædificando, ait Sueton.c.31. vitæ eius: ædificauit enim Romæ palatium à Colle Palatino vsq; ad Esquilinum tam immane, vt esset instar vrbis. Vnde vt idem Sueton. scilicet ca.39. hoc in illam scriptum fuit Distichon:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
Si non & Veios occupet ista domus.

Et Martial. Epigram.2.

Vnaque iam tota stabat in vrbe domus.

Extant etiamnū eius ruinæ & rudera, quæ miram eius magnitudinem indicant. Sapienter Seneca epist.90. *A natura, inquit, luxuria desciuit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat vitia: omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerit, cui omnia*

B *olim tamquam seruo præstabantur, nunc tamquam Domino parantur.*

PLANTAVI VINEAS] Vinearum Salomonis in libris Regum nulla fit mentio, sed Cantic.8.11. vbi ait sponsa: *Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos*; Hebr. *Salomon in Baal hamon*, quod Aben Ezra ait esse nomen proprium loci prope Ierusalem, vbi maior pars populi vineas habebat præstantissimas. Alij quibus fauet Chald. censent esse cognomen ipsius Ierusalem, quæ ob habitantium frequentiam sic vocata sit: Nam *Baal hamon* idem est, quod *Dominus* vel *Domina multitudinis*, id est plurimi populi. Porrò hæc vinea tam fuit fertilis, tantique prouentus, vt ille quotannis æstimaretur mille argenteis. Subdit enim, *Tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu eius mille argenteos.* Rur-

C sum nonnulli huc referunt vineas Engaddi laudatissimas, quòd vuæ referrent saporem & odorem Cyprinum: Cyprus enim est arbor aromatica, idque putant significari Cantic.1.14. *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Verùm an hæc comparatio dilecti cum Cypro & vineis Engaddi, petatur à proprijs Salomonis vineis; an ab alienis non satis liquet, præsertim quia Engaddi procul aberat à Ierusalem, vtpote vicinum Iericho; sed quid vetat Salomon in remotis Iudææ locis suas habuisse delicias, villas & vineas, vti olim habuere Romani Capuæ, & in tota Campania? Sanè olim in sola Iudæa, adeoque in solo Engaddi erat vinea balsami præstantissima: balsamum enim frutex est qui si acuto vitro, lapide, vel osse incidatur, stil-

D lans succum pretiosissimum, eximiæ suauitatis & virtutis ad sanandos morbos, quem opobalsamum vocant, præferturque omnibus odoribus. Vide Andrichom. in Engaddi. Sic in monte Libano erant horti amœni fluuij, quos irrigabat fons hortorum, de quo Cantic.4. Hic fons sensim excrescens efficiebat fluuium, qui Sabbaticus vocabatur, eo quòd mira Dei prouidentia, Sabbato dumtaxat flueret, reliquis sex diebus siccaretur, teste Iosepho libr.7. Belli 24. vide Adrich.

Porrò vinearum plantatio & cultura est honestissima, suauissima & vtilissima, vti docet Columella libr.3. capit. 3. proferunt enim vina præstantia in magna copia. Sanè eximia fuisse & delicatissima (qualia sunt Falerna Italorum)

hæc Salomonis dubitare nequit, qui hæc eius verba & sequentia penitus introspicit; simulque eius indolem, ingenium, & studium scrutandi omnia, quæ in mundo sunt delicata, pretiosa, eximia considerat.

Iam verò vites & botros in Palestina esse ingentes & eximios liquet ex botro, quem duo exploratores missi à Iosue, ad eam explorandam, inde illum extulerunt, & in vecte ad eundem detulerunt. Numero 3. 25. & ex vite Sorec præstantissima, de qua Isaiæ 5. 2. cuius vuæ non habebant acinum, vti testantur Hebræi, dabantque vinum rubens delicatissimum, adeoque vinum *Cos*, id est optimi coloris, odoris & saporis, ait Adrichom. in descript. terræ sanctæ in Dan. Item ex eo, quòd Israel dicatur quietè habitasse sub vite sua & sub ficu sua 3. Regum 4. 25. vites ergo altæ sint oportet instar arborum & ficuum. Vnde & Genes. 49. 11. Iacob benedicens Iudæ ait: *Ligans ad vitem pullum suum*, vt scilicet ex ea oneret asinum.

Rursum Salomon quicquid in orbe, adeoque in India erat rarum & pretiosum, per naues in Iudeam accersebat: quare non dubium, vites quoque preciosas ex regionibus, vbi illæ eximiæ sunt, euocasse. Certè Plinius libro decimoquarto capit. primo scribit in Africa interiore tantas gigni vuas, *vt magnitudinem infantium puerorum exuperent*, & vuæ etiam *tumeant mammarum modo bumasti*. Dicitur enim Græcè vua *bumasti*, quòd bouis mammas tumore & magnitudine referat: vnde à Varrone libro secundo de Re rustica capit. 4. *Bumamma* vocatur, & à Macrobio libr. 3. Saturn. cap. vltimo *Bumammia*. Strabo quoque lib. 2. cap. 11. & 15. meminit botrorum bipedali magnitudine, atque bipedales in nonnullis Italiæ locis produci cernimus. Denique in Palæstina potentia gigni vua, omniaque rubra, nulla alba, Romæ ab iis, qui illam lustrauere cognoui.

Vua bumasti quæ?

Sub vineis & vinetis nonnulli intelligunt olineta & ficeta: hæc enim iungi solent, adeoque in eodem sæpè campo feraci videre est oleas & ficus vitibus insertas & immixtas, vti in Lombardia est cernere. *Eccles. 2. 4. plantaui vineas.*

Prou. 14. iuxta Sept.

Mysticè plantanda, putanda, colenda est cuique vinea animæ, tam suæ quàm alienæ. Audi S. Ambros. lib. 2. epistol. 7. *Rescindatur*, ait, *luxuries, deliciæ resecentur, & si quis fuit luxuriosus, valedicat superioribus. Rescissa enim vinea fructum affert, semiputata frondescit, neglecta luxuriat; ideoque scriptum: Tamquam agricultura homo imprudens, & tamquam vinea homo egens sensu, si reliqueris eum desertus erit. Colamus ergo corpus hoc nostrum, castigemus illud, redigamus ad seruitutem, non illud despiciamus: sunt enim membra nostra arma iustitiæ, sunt & arma peccati.*

VERS. 5. FECI (alij *plantaui*, ac singulari arte & industria concinnaui) HORTOS ET POMARIA, ET CONSEVI EA CVNCTI GENERIS ARBORIBVS] Hebr. *feci hortos & paradisos*. Hortus communium est olerum: vnde *hortus* dicitur quasi *ortus*, quòd in eo olera oriantur. Paradisus verò hortus est exquisitarum arborum, fruticum, florum, fontium, statuarum, auium, piscium & viuariorum, capreatum, ceruorum, ferarum, omnisque generis amœnitatum & deliciarum, quales fuere veterum Romanorum Luculli, Pompeij, Ciceronis, &c. in agro Tusculano & Tiburtino, quibus modo ibidem vel pares vel suppares sunt Estensium, Aldobrandinorum & similium, qui amœnitate & pretio certant cum hortis Alcinoi, si non superant, vbi hydralicos non tantùm organorum, sed & auium cantus meis auribus audiui. De voce Paradisi vide dicta Genes. 2. 8.

Noster vertit *pomaria*, quia in paradisis eminent arbores fructiferæ omnis generis, putà pomiferæ: pomum enim quemlibet fructum, qui molliori est cortice significat, & à nuce distinguitur, quæ amigdala, auellanas & omnes fructus duri corticis continet. Subinde quoque pomum omnes fructus tam duri quàm mollis corticis, nucesque omnis generis complectitur. Ita hic accipitur. *Cuncti generis arboribus*. Hebr. est & Græcè, *cuncti fructus arboribus*; non quòd omnes essent fructiferæ, solasque fructiferas plantarit Salomon, cùm & infructiferæ, vt cedrus, platanus, & cypressus foliorum copia, celsitudine, odore, aliisque dotibus miram afferant amœnitatem; sed quod præter has etiam plantarit fructiferas diuersorum fructuum atque pomorum fertiles, ait S. Hieron.

Verisimile est Salomonem frutices & arbores pretiosas ex Arabia, Ægypto, India totoque orbe conquisitas in suos Hierosolymitanos paradisos transtulisse; vnde Ioseph. libro octauo Antiqu. capit. secundo tradit plantam balsami dono allatã à regina Saba, feliciter à Salomone suo satam in solo, vbertim in Palæstina deinceps prouenisse, atque adeò in tanta copia, vt postea scripserit Plin. duodecimo capit. vigesimoquinto. *Balsamum vni terræ Iudeæ concessum.* Balsamum enim olim proprium fuisse Sabæ & Arabiæ Felici, ac felicissimè prouenisse, apud Mecham & Medinam præcipuas Arabiæ Felicis ciuitates, docet Prosper Alpinus Dial. de Balsamo capit. secundo Strabo libr. 16. Diodorus Siculus lib. 2. Pausanias libr. 9. & alij. Inde à regina Saba translatum in Iudæam ad Salomonem, eo plantante felicissimè prouenit in Iericho. Inde translatum in Ægyptum irrigatum fonte, qui B. Virgini & puero IESV scaturiit, cum fugiens Herodem eò secessit, copiosè germinare docent Baron. Burch. Adrichom. & alij. Rursum verisimile est omnes frutices & arbores, præsertim aromaticas, quæ nominantur à Salomone in Canticis, ab eo plantatas in suis paradisis, vt cedros, cypressos, calamum, myrrham, thus, cinnamomum, aloën, fauum cum melle Cantic. 5. 1. id est cannam mellitam, siue sacchaream, ex qua eruitur saccharum, vti nonnulli transferunt.

Tò *Conseui* innuit Salomonem non tantùm alienis, sed & suis manibus plantasse paradisos, vti fecit Cyrus minor in Sardiano paradiso, teste Cicerone de Senectute, de quo mox plura, & Diocletiano Imper. abdicante spontè imperio

Prisci hortis dediti.

imperio Salonam in rus suum secessit, ibique plantationi & hortensi operi vacauit. Laertem Vlyssis patrem describit Homerus Odyssea vlt. repertum à filio agros colentem. Imò Noë vineam plantauit, primusque ex ea vinum expressit. Adam verò ceterique ante diluuium, ac post illud Abraham, Isaac, Iacob, ceteriq; Patriarchæ fuere agricolæ. Romæ celebres fuere Hortensij, ita dicti à vultu studioque hortorum. Similes hortensios habet hæc ætas, inter quos Louanij olim vidimus Iustum Lipsium vacuum à studiis, tempus floribus in horto conserendis studiosè impendere. Vide ipsummet libr.2. de Constantia capit.2.& 3.ac Virgil.1. Georg. vbi mirâ elegantiâ hortorum culturam & amœnitatem celebrat. Iam verò horti magnam vtilitatem æquè ac delectationem afferunt. Romæ videmus hortulanos plurimos, eosque opulentos, quia Itali magis herbis quàm carnibus vescuntur & pascuntur. Inter eas *Brassica sunt decus hortorum*, ait Columella. Sub τῶ *conseui* intellige quoque *inseui*. Nam vt ait Cicero de Senectute: *Non modò consitiones delectant, sed etiam insitiones*; & harum peritissimus erat Salomon, vtpote qui omnium arborum, herbarum, fruticum vires & dotes callcret, sciretque, quæ cui, qua ratione deberet inseri & inoculari. Vnde Fonteius vertit:

Posui ordine vites,
Inseruiq; pyros, ficus, cydonia, pruna,
Innumeras posui species, genus omne ferarum.

Porrò paradisos Salomonis fuisse eximios, ac superasse pensiles hortos Nitocris, quos ei, velut vxori erexit Nabuchodonosor, mira arte & maiore sumptu, vt orbis miraculum habiti sint, de quibus Plinius lib.15.capit.4. facilè persuadet Salomonis cupiditas, opulentia & magnificentia. Illi autem partim erant in vrbe Ierusalem, putà in palatio regali Sionis, partim extra vrbem vbi speciosiores sunt campi. Sicut Romani in suburbano excitabant hortos, quales fuere Cæsaris & Antonij prope Tiberim, de quibus Dion. libr.47. Hinc noster Vilalpandus tom.3.p.1.lib.2.ex Ioseph.lib.6.de Bello cap.6. docet portam Ierusalem dictam *Genath*, siue *portam gregis*, fuisse pariter portam hortorum (גן *gan* enim Hebr. hortum significat) per quam erat egressus & descensus in vallem Hennon amœnissimam, & torrentem Cedron hortis nobilem, atque ad vallem Iosaphat. Ibi ergo erant horti amœnissimi, qui rigabantur torrente Cedron. Vnde illud sponsæ Cantic.6.10. *Descendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium.* Septuag. vertunt: *Poma torrentis*. Vnde ibidem ab Adrichom. in descript. Ierusalem depingitur hortus regius, qui in Canticis dicitur hortus conclusus, in quo erat fons Rogel & omnis amœnitas.

Tropol. Nyssen. hic inuectiuam habet in inutilem hortorum cultum, ostenditque qua ratione & quanta vanitate deliciæ quærantur in terra per ædificia, in aëre per plantas, in aqua per piscinas & fontes: moderata tamen hortorum cultura & agricolatio amœna, laudabilis vtilisque est, & à Deo Adamo in paradiso commendata, Genes.2.15. Nam vt ait S. August.lib. 8.de Genes.ad litter.cap.9. *Quid hoc opere innocentius vacantibus, & quid plenius magna consideratione prudentibus.* Hortus, ait S. Isidor.lib.17. Origen.cap. 10. nominatur, quod ibi semper aliquid oritur. Nā cùm alia terra semel in anno aliquid creet, hortus numquam sine fructu est. Olus ab alendo dictum, eo quòd primùm homines ab oleribus alerentur antequam fruges & carnes ederent. Tantum enim pomis arborum & oleribus alebantur, sicut animalia herbis. Igitur sicut Adam excoluisset paradisum, si innocens in eo perstitisset, non tantùm ad esum fructuum, sed etiam ad perspiciendas per experientiam herbarum, fructuum, fruticum naturas, dotes & proprietates, atque ex iis assurrexisset ad clariorem Dei creatoris cognitionem, amorem, laudem & gratiarum actionem, eodem prorsus modo suos paradisos coluit Salomon. Vnde dicitur *disputasse super lignis à cedro, quæ est in Libano vsque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete.* 3 Reg. 4. 33. quare ea manibus tractare, serere, excolere Salomoni volupe fuit, æquè ac vtile: sicut & fuit Herculi manu sua quercus conserere, vt scribit Plin.l.16.capit.4. Atque Agamemnoni plantare platanos, vt idem Plin. refert. lib.16.ca.44. Cyro gloriari solito agrum se habere suis manibus consitum, & directos in quincuncem ordines, multasque arbores manu sua satas, teste Cicerone de senectute Antiquitas ait Plin.lib.19.cap 4. *Nihil prius mirata est quàm Hesperidum hortos, ac regum Adonis & Alcinoi, itemq; pensiles, siue illos Semiramis, siue Assyria rex Cyrus fecit. Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam superbus Tarquinius nuntium illum sæuum, atque sanguinarium filio remisit ex horto.*

Porrò Chald. ex versione Conimbr. & Costi multa hic paraphrasticè addit. Sic enim habet: *Institui in Iabne circumcirca vineas, vt ego & silentiarij mei aliquando epularemur, & vinum nouum & vetus ad altare libraremus. Plantaui hortos irriguos & amœnitatis plenissima viridaria, vbi omnis generis olera seminaui, quæ ad victum & conuiuia, aut ad sanitatem vsui forent: herbas quoq; olfactu nobiles adieci, item & arbores steriles & aromata ferentes, quas ad me dæmones & nocentes Angeli ex India detulerant: omnes item arbores fructiferas. Horti autem termini erant à muro Ierusalem vsque ad littus aquarum Siluach.*

Silentiarij erant officiales intimi regis, qui quietem & silentium in aula procurabant, ac tumultus famulorum, rerumque omnium compescebant, ne regis aures obtunderent, de quibus Iustinianus, C. de Silentiariis, & Procopius lib.2. Belli Persici *Romani*, ait, *ad ea, quæ quietis sunt in palatio, ministrum silentiarium vocant siue domesticum arcanorum principis conscium.*

Verum hæc meritò ex Chald. in Bibliis Regiis resecta & accisa sunt. Continent enim quædam dubia & apocripha, quædam fabulosa & indigna, vt quod aiunt Salomonem arte magica vsum, & per dæmones accepisse plantas peregrinas ex remotis terræ regionibus.

Denique in hortis & paradisis suis testatur Salomon vers.11. se inuenisse vanitatem & afflictionem spiritus. Præter communem enim omnibus rebus terrenis vanitatem, paradisorum illa propria est, quod perpetuam exigant curam & culturæ,

A cultutæ, ac iuge areolarum, pergularum, sepium, fontium, apothecarum, labyrinthorum, viuariorum, &c. instaurationem, in quam ingentes quotannis expendendi sunt sumptus. Rursum quòd à multis, etiam Prælatis & Principibus visitentur, quos excipere oportet lautè & splendidè: quare paradisi non tam seruiunt hero, quàm hospitibus, cum quibus hero tempus perdendũ est, & opes profundẽdę. Insuper in paradisis vacatur commessationi, symposiis, lasciuiæ, luxuriæ, aliisque sceleribus. Denique paradisi, sæpè totam heri cogitationem, cupiditatem & sollicitudinem ad se rapiunt, vt de aliis, quæ illi incumbũt cogitare nec liceat, nec libeat. Quocirca S. Carolus Borromæus dictabat Episcopis & Prælatis non alium debere esse paradisum, quàm Biblia & S. Script.

B Præclarè S. Greg. Nazian. orat. 9. *Quousq;*, ait, *vanitatem quæritis & mendacium? hanc scilicet vitam & delicias, & exiguam gloriolam & humilem potentiam, falsam prosperitatem, magnũ aliquid & amplum esse existimantes: quæ quidem hanc rationem habent, vt non magis eorum sint à quibus obtinentur, quàm eorũ, qui habituros sesperauerunt; neque horum rursus magis, quàm illorum apud quos ne in expectatione quidem vmquam fuerunt; verum vt puluis à turbine, sic ea ab aliis ad alios subinde ventilentur ac iactentur, & sicut fumus dilabantur, & tamquam insomnium homines deludant, vmbræq; instar manibus teneri nequeant, ac denique ita comparata sint, vt nec cum absint de iis consequendis desperent qui non habent, nec cum adsunt, fida sint & certa.*

Notum est illud S. August. *Homo* (Iob) *vicit in stercore, victus est* (Adam & Salomon) *in paradiso.*

Vers. 6. C Et extruxi mihi piscinas aquarum vt irrigarem sylvam lignorum germinantium] Hebr. & Græc. *Syluam producentem ligna.* Chald. *Syluam quæ alit ligna ad incendendum*, id est syluam cæduam. S. Ambros. lib. de Isaac c. 4. *Saltum germinantium* scilicet ad inumbrandum, ad exhilarandum, ad fabriles vsus, ad ignem, &c. Aliqui syluam hanc referunt ad domum, quam Salomon ædificauit & indigitauit saltum Libani, eò quòd cedris è libano allatis, inquiunt, ibiq; plantatis cincta foret.

Pro *piscinas* Aquila vertit λίμνας, id est paludes, stagna. Symmach δεξαμενάς, id est cisternas, canales, aquarum conceptacula.

Piscina quid? Resp. Primò. Piscinę hîc propriè capi possunt pro viuariis, in quibus seruantur & alũtur pisces. Pisces enim priscis erant in deliciis, imò nonnulli piscibus duntaxat vescebantur, non carnibus. Pisces enim D sunt humidiores, frigidiores, & faciliores ad digerendum; atque longè maior varietas est piscium, quàm sit carnium. Tales fuere piscinæ Neronis, in quibus ipse piscabatur reti aureo, purpura coccoque funibus nexis, ait Sueton. c. 30. & 31. vitæ eiusdem. Mira sunt quæ de piscium in piscinis mansuetudine & oblectatione scribit Plin. lib. 32. cap. 2. vbi inter cetera ait: *E manu vescuntur pisces in pluribus Cæsaris villis, &c. in Labradij Iouis fonte anguillæ inaures additas gerũt. In fonte Apollinis, quem Curiam vocant, ter fistula euocati veniunt ad augurium. Hierapoli Syriæ in lacu Veneris æditorum vocibus parent vocati, exornati auro veniunt, adulantes scalpuntur, ora hiantia manibus inferendis præbent.* Idem lib. 20. c. 11. hoc pharmacum piscibus ęgris assignat: *Pisces si ægrotent in piscinis, apio viridi recreantur.*

Rursum per piscinas generatim accipi possũt cisternæ, lacus, riui & quæuis aquarum receptacula. Hęc enim primò seruiunt ad amœnitatem: aquæ enim pellucidæ & crystallinæ mirè oblectant aspectum, præsertim dum in eis per cimbas nauigatur. Secundò ad refrigerium: in piscina enim lauabant se, imò natabant. Vnde & κολυμβήθρα, id est lauacrum siue natatoria vocabatur, qualis fuit natatoria Siloë, ad quam missus à Christo cæcus, in ea se lauans illuminatus est. Ioan. 9. Vnde Plinius iunior lib. 5. epist. 6. ad Apollin. *Si natare*, inquit, *latius aut tepidius velis in area piscina est.* Idem libr. 2. epist. 17. *Cohæret piscina calida mirifice, ex qua natantes mare aspiciunt.* *Secundò.*

Tertiò, per piscinas accipi possunt thermæ & balnea, in quibus aquis calidis corpora abluebãt, fouebant, & à frigidis morbis curabant, quales sunt thermæ Caroli magni, quæ Aquisgrani calidissimæ è terra scatuniunt, ita vt balneantes earum æstum aquâ frigidâ temperare debeant. Sic Romanorum magnificentia fuit in thermis, illæque erant opus imperiale & regium, quales fuere thermæ Diocletiani, Constantini, Antonini, quarum reliquias, pristinæ magnificentiæ indices, etiamnum intuemur. *Tertiò.*

Quartò, in piscinis siue stagnis fiebant naumachiæ, siue ludi & prælia naualia ad spectantium oblectationem. Sic Nero, Tiberi in hortos Romæ decliues inducto, piscinam siue stagnum effecit, in quo naumachia exercebatur, ad eius populique recreationem. *Quartò.*

Quintò, & maximè hæ piscinæ & stagna seruiebant ad irrigationem hortorum & arborum. Vnde subdit Salomon: *Vt irrigarem syluam lignorum germinantium.* Cùm enim Iudæa sit sicca & siticulosa, vt fiat humida & fœcunda, aquarum irrigatione indiget: Hæcque in Script. vocatur eius benedictio. Vnde & Piscina Hebr. vocatur בְּרֵכָה *berecha*, id est benedictio. Hinc Axa petiit illam à Patre suo Caleb dicendo: *Da mihi benedictionem*, id est irrigationem aquarum. *Terram australem & arentem dedisti mihi, iunge & irriguam. Dedit itaq; ei Caleb irriguum superius & irriguum inferius*, Iosue 15. 19. *Quintò.*

Ita Thaumaturgus: *Piscinæ*, ait, *erant ingentes ad aquarum exceptionem confecti ad vberem & copiosam arborum irrigationem distributi.* Hinc ex piscinis fiebant aquæductus, quibus aqua per omnes hortorum areolas, perque officinas & cubicula magna arte, æquè ac commoditate & iucunditate deriuabatur. Sanè Romanorum veterum magnificentia fuit in aquæductibus, quorum reliquias etiamnum spectamus. Hinc Chald. sic habet: *Adieci præterea ad domum continuj aquarij fistulas, ad arborum & herbarum irrigationem apprimè commodas, feciq; ex eis castella & aquæductus ad syluam, variis arboribus consitam irrigandam.* Pleræque enim arbores irrigationem aquarum amant, excipe paucula: Nam *aquas oderunt cupressi, iuglandes, castaneæ laburnum*, ait Plinius lib. 18.

Porrò quæ, quot & quales fuerint piscinæ Salomonis incertum est, quia nec Script. nec Ioseph, eas exprimunt: tantùm Iosephus lib. 6.

lib. 6. Belli capite 6. nominat *Stagnum Salomonis*.

Piscinam probaticam, id est ouinam siue pecuariam, in qua lauabantur oues immolandæ, opus fuisse Salomonis censet Villalpando, Adrichom.& alij in descriptione templi: sed illa huc non pertinet, quia non Salomonis delicijs, sed vsibus templi deseruiebat. Piscinam siue natatoriam Siloë, in qua curatus est cæcus Iohan. 9. opus fuisse Salomonis opinantur nonnulli. Oritur hæc piscina ex fonte Siloë vicino, qui è radice montis Sion scaturit: aqua eius clara, dulcis, & vberrima cum silentio placideque fluit in torrentem Cedron. Isaiæ 8. 22. de quo ita scribit Salignacus libr.10. cap.1. *Fontis huius aqua hodie adhuc ipsis etiam Saracenis in pretio est. Nam cum corpore naturaliter instar hircorum fœteant, in hoc fonte se & pueros suos lauant, eaq; lotione fœ*- B *torem suum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quod eius vsum oculorum visui conferre experiantur.*

Salomoni quoque aliqui tribuunt piscinas in Esebon, eò quòd earum pulchritudini comparet oculos sponsæ Christi ob claram Dei cognitionem. Cant.7.

Denique sub piscinis accipe fontes, qui è loco altiore per canales deducti, in hortis & atrijs exiliunt magna intuentiũ voluptate; hi enim piscinam siue stagnum efficiunt. Celebris in Ierusalē erat fons Gion, isque duplex scilicet superior & inferior: oritur ex monte Gion, vbi Salomon in regem à Nathan Propheta & Sadoc Pontifice vnctus fuit 3.Reg.1.

Mysticè, piscinæ sunt merita Christi & S.Sacramenta, quæ merita Christi continent, quæ C Christus Dominus quasi verus Salomon instituit, vt irrigent syluam, id est Ecclesiam, in qua germinant omnes generis arbores, id est omnes eminentes sancti, tam Patriarchæ & Prophetæ quàm Apostoli, virgines, & martyres, Piscina superior est baptismus, inferior est pœnitentia.

Vers.7. POSSEDI SERVOS ET ANCILLAS MVLTAMQVE FAMILIAM HABVI, ARMENTA QVOQVE ET MAGNOS OVIVM GREGES, VLTRA OMNES QVI FVERVNT ANTE ME IN IERVSALEM.] Septuaginta. *Mercatus sum vel emi seruos & ancillas*, &c. Hebræum enim קנה *kana* significat emere, comparare, possidere. Multa ergo mancipia emit Salomõ, sicut iam emuntur Æthiopica; & præter Chananæa, Ægyptia, aliarumque gentium, Æthiopica quoque emisse Salomonem, docet Iosephus lib.8. Antiq.cap.2. D

Per *seruos*, tum mercenarios accipe, tum mancipia; hæc enim propriè possidentur, sicut iumenta agri & census. Vnde à Platone vocantur *animata possessio*, à Plutarcho *animata instrumenta*, Hinc Nyssen. vertit: *Possedi seruos & ancillas tamquam caprarum & porcorum greges, vtpote quod in pari ordine potestatis, & hæc & illa subiecta essent*. Per *familiam* accipe vxores, filios, vernas, id est filios ex seruis dominatos. Vnde Hebr. est *filios domus*. Septuag. *& vernaculi fuerunt mihi*. Arabic. *Et facti sunt filij gentis domus meæ*. Campensi. *Et ex eis nati sunt mihi vernæ*. Horum copia facit tum ad heri splendorem & magnificentiam, tum ad A imperium & operas, vt per eos tum domi, tum foris efficiat quicquid libet siue ad vtilitatem, siue ad oblectationem. Serui enim ad nutum hero obediunt, omniaque eius negotia obeũt siue domestica, siue ruralia, siue forensia. Tales sunt agricolæ, coci; equisones, camelarij, thedarij, piscatores, pistores, fabri, textores, Phrygiones, afseclæ, satellites, armigeri, cubicularij, silentiarij, & tabellarij, &c.

Habuit Salomõ innumeram seruorum & ancillarum turbam. Noster Villalpondo tom.2.lib. 5.disp.3.c.51. numerat ad 48. hominum millia & sexcentos. Verùm si præfectos, officiales, & aulicos hic adnumeres, longè maior fuit copia, vt colligitur ex annona quotidiana aulæ Salomonis, 3.Reg.4.22. *Erat*, inquit, *cibus Salomonis per dies singulos triginta cori similæ, & sexaginta cori farinæ, decem boues pingues, & viginti boues pascuales, & centum arietes, exceptâ venatione ceruorum, capreærum atque bubalorum & auium altilium.*

Armenta dicta quasi *armamenta* ab armis, quos habent validos ad onera ferenda, & vt armentur ad prælium. Vnde Virgil.4 Æneid.

Bello armantur equi, bello hæc armenta parantur.

Vel *armenta* quasi *aramenta*, putà iumenta quibus aratur; talia sunt equi, asini, cameli, vaccæ, boues, bubali. Porrò equi Salomonis erant plurimi, vt patet ex eorum stabulis: *habebat enim quadraginta millia præsepia equorum currilium, & duodecim millia equestrium* 3.Reg.4.26. hoc est habebat quadraginta millia equorum currilium in præsepus, & duodecim millia equestrium. Est hypallage. Hunc esse sensum liquet 2.Paral.9. 25. vbi dicitur: *Habuit quoque Salomon quadraginta millia equorum in stabulis.* Cuique enim equo in stabulo commune suum erat præsepium, id est locus præceptus, in quo ei dabatur pabulum. Habuit ergo Salomon vniuersim quadraginta duo millia equorum in stabulis.

Porrò possedit Salomon, æquè ac Saul, Dauid ceterique prisci reges, magnos armentorum & ouium greges, tum ad cibum & vestitum, tum ad mercaturam, tum ad sacrificium, vt cùm ipse mille hostias vna vice immolauit, 3.Reg.3.4. adeò vt animarum victimarum eius numerum admirata sit regina Saba 3. Reg.6. 25. Sic Deog. erat princeps Pastorum Saulis. 1. Reg. 15. Sic *Messa rex Moab nutriebat pecora multa, & soluebat regi Israël centum millia agnorum, & centum millia arietum cum velleribus suis*. 4. Reg. 3.4. Priscorum ergo opes erant non auri, argenti, sed pecorum, & pecudum: vnde pecunia, quæ postea signata est effigie pecorum, quibus successit, nomen accepit. Ita Varro lib.4. de lingua latina & Plin.libr.8. capit. 3. nimirum viuo adhuc mundo viuæ placebant diuitiæ, & florentes crescentesque: Iam verò senescenti ac propè mortuo placent mortuæ, sepultæque æris, auri, & argenti: qua in re ait Nyssen. limites à Deo præscriptos trangressus est homo, exenterans & eruderans terram, eruens quæ Deus voluit abscondi.

Porrò vanitas propria seruorum & ancillarum est, quòd hero seruiant, non ex amore, sed ex metu, vel spe mercedis & lucri. Rursum, *Seruorum vanitas.*

ſum, quòd ſeruili ſint ingenio, magnaque egeant heri curâ & aſſiduâ gubernatione, iuxta illud Eccleſ. 33. 25. *Cibaria, & virga & onus aſino: panis, & diſciplina, & opus ſeruo. Operatur in diſciplina, & quærit requieſcere; laxa manus illi & quærit libertatem. Iugum & lorum curuant collum durum, & ſeruum inclinant operationes aſſiduæ. Seruo maleuolo tortura, & compedes: mitte illum in operationem, ne vacet.* Inſuper quòd ad oculum dumtaxat ſeruiant, ac ſæpè ſint infidi ac furaces. Huc facit inſignis gnome R. Hillel in *Pirke Aboth*, id eſt ſententiis Patrum capit. 2. *Qui multiplicat carnem, multiplicat vermes: qui multiplicat diuitias, multiplicat cum eis dolores: qui mulieres multiplicat, multiplicat faſcinationes: qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem: qui multiplicat ſeruos, multiplicat fures: qui multiplicat legem, multiplicat vitam: qui ſtudium multiplicat, pariter ſapientiam multiplicat: qui multiplicat conſilium, multiplicat prudentiam: qui multiplicat iuſtitiam, multiplicat pacem: qui verbum legis acquirit, vitam in altero ſæculo fœneratur æternam.*

Alleg. S. Hieron. Chriſtus, inquit, qui verus eſt Salomon in aula, id eſt in Eccleſia ſua habet *ſeruos, qui habent ſpiritum timoris in ſeruitute, & ſpiritalia magis deſiderant, quàm teneant. Ancillas verò eas animas appellat, quæ adhuc corpori terræq; ſunt deditæ. Vernas, qui ſeruos & ancillas antecedunt, necdum tamen libertate donati ſunt, nec nobilitati à Domino. Sunt autẽ alij ad inſtar boum & ouium, propter opera & ſimplicitatem, qui abſque ratione & ſcientia Script. laborant quidem in Eccleſia, ſed necdum ad id peruenere, vt homines eſſe mereantur, & redeant ad imaginem conditoris; de quibus dicitur: Homines & iumenta ſaluabis Domine.* Pſalm. 35. 8.

VERS. 8. COACERVAVI MIHI ARGENTVM ET AVRVM, ET SVBSTANTIAS REGVM AC PROVINCIARVM. Septuag. ἤθροισα, id eſt collegi, Coegi, congeſſi vbertim. Arabicus: *Aggregaui.* Chald. *Auri & argenti theſauros congregaui, conflauique ex auro poſtulato ſtateras & pondera æqui & boni. Cenſus* (vel *peculia*, vt vertunt Complut.) *quoque regum & prouinciarum mihi in tributum illati ſunt.* Aurum poſtulatum eſt ſæpiùs igne excoctum, ideoque purgatiſſimum & optimum: hoc enim crebra ignis actione tubercula & poſtulas contrahit, vti docet Sabel. ad ca. 44. Suetonij in Nerone, & Cuiacius lib. 7. obſeru. c. 39. de quo dicitur Pſalm. 11. 7. *Argentum igne examinatum, purgatum ſeptuplum*, id eſt multipliciter, quale eſt aurũ obryzum.

Quanta opes Salomonis? Reſp. Primò. Quæres, quæ & quantæ fuerint opes Salomonis? Reſp. Id colligi poſſe primò, ex eo quòd illæ ex ſingulari Dei promiſſo & dono ei obtigerint: Dona autem Dei ſunt eximia, ſuperantque humana omnia. Audi Deum ad Salomonem loquentem: *Diuitias autem & gloriam dabo tibi, ita vt nullus in regibus, nec ante te, nec poſt te fuerit ſimilis tui.* 2. Paral. 1. 12. quæ verba licet aliqui limitent ad reges Iſraël, alii aliis modis, tamen ipſa per ſe illimitata & abſoluta ſunt. Vnde noſter Vilalpãdo multis oſtendit, Salomonem omnibus omnino regibus & monarchis fuiſſe opulentiorem: de quo mox plura.

Secundò, ex eo quòd Dauid pater eius pro fabrica templi, reliquerit ei *mille millia talentorum argenti; mille millia*, id eſt decies centena millia, & *auri centum millia talenta.* Talentum Hebræorum, vt oſtendi in fine Pentateuchi, duplo maius erat talento Attico; nam continebat *tria millia ſiclorum*, hoc eſt 125. libras auri, quæ faciunt *duodecim millia Coronatorum Francicorum.* Addit noſter Salianus in Annal. *& quingentos*, Vnde hæc Dauidis talentorum auri & argenti millia cenſet confeciſſe 2672. milliones, ac inſuper 125. millia nummorum aureorum. Quibus ſi addideris 72. milliones ac 926. millia & 666. aureos, qui à populo liberaliter dati ſunt 1. Paral. 29. 4. hæ duæ ſummæ aſcendent ad bis mille ſeptingentos & 45. milliones, 51. millia & 666. aureos. Vnde Budæus libr. 4. de Aſſe cenſet has Dauidis opes Salomoni relictas, fuiſſe decies maiores quàm Darij vltimi regis Perſarum, quas eo victo occupauit Alexander. Darius enim tantùm habuit 87. millia talentorum: quas autem Salomoni congregauit in infinitum ire. Sanè hæc Dauidis opum & millionum ſumma videtur penè incredibilis: continet enim tantum auri, quantum vix eſt in tota Europa; ac Iuſtum Lipſium meditantem opus de Amplitudine imperij Hebræorum, quaſi antiſtrophon alteri quod ediderat de Amplitud. Imperij Romani, ab eo deterruerit, cùm non caperet tantam opum magnitudinem. Quocirca aliqui opinantur talenta iam recenſita fuiſſe minora, quibus fauet Euſeb. lib. 9. de Præpar. ſub finem: *Talentum autem dico*, inquit, *quod ſiclum appellant.* Siclus habebat pondus quatuor drachmarum; quare ſi argenteus erat, valebat quatuor Iulios ſiue regales Hiſpanicos: ſin aureus, valebat quatuor coronatos Francicos: hi enim pondus habent quatuor dragmarum. Verùm ſic ſumma hæc Dauidis exilis fuiſſet; niſi dicas ſiclos hos non fuiſſe ſimplices, ſed duplos, imò decuplos, quomodo regalis Hiſpanicus, ſi decupletur, facit Philippicum, dalerum vel aureum. Hæc Dauid Salomoni reliquit pro templo; pro aula verò & propriis vſibus ex ampliſſimis & continuis hoſtium, cum quibus per omnem vitam pugnauit, ſemperque victor extitit, ſpoliis; item ex reditibus ceteriſque erogationibus plurima addidit, adeò vt Ioſephus libr. 7. Antiq. cap. 12. ſcribat: *Tantas diuitias hæredi reliquit rex Dauid, quantas nullus alius rex vel Hebræorum, vel aliarum gentium.* Subdit Hyrcanum Pontificem ex ſepulchro Dauidis accepiſſe tria talentorum millia, Herodem deinde magnam auri vim, &c. adeò vt nonnulli cenſeant cum Dauide ſepultos fuiſſe mille milliones.

Tertiò, ex auro & opibus, quas ei deferebant naues ex Tharſis & Ophir, de quibus dicitur 3. Reg. 9. 26. 2. Paral. 8. 17. & 3. Reg. 10. 14. *erat pondus auri, quod afferebatur Salomoni per annos ſingulos, ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri, excepto quòd negotiatores afferebant*, vt videantur illa ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri ex ipſis fodinis, per Salomonis ſeruos quotannis erui ſolita: alia verò quorum nullus numerus, negotiatione & commercio earũ gentium, quarũ littora legebant Salomonis

lomonis naues, Hierosolymam aduecta. Ita Pineda.

Quartò, ex tributis & vectigalibus, quæ pendebant ei quotannis, tum singulæ tribus Israël, quod aliqui ex 3. Reg. 9. v. 15. coniectant fuisse tantumdem, quantum Hiram rex Tyri dedit Salomoni, scilicet 120. talenta auri, non quòd tantum penderent singulæ tribus (hoc enim immane fuisset & impossibile) sed simul vniuersæ, tum reges omnes circumcirca illi vectigales & subditi. 2. Paralipom. 8. v. 8. & 3. Reg. 4. v. 21. & 24.

Quintò. Quintò, ex donis & muneribus. Nam Hiram dedit ei centum & viginti talenta, non quotannis, vt aliqui putant, sed semel. Regina Saba dedit ei totidem. 3. Regum 10. v. 10. & 2. Paralipom. cap 9. vers. 23. dicitur: *Omnes reges terrarum desiderabant videre faciem Salomonis*, &c. *& deferebant ei munera, vasa argentea & aurea & vestes & arma & aromata, equos & mulos per singulos annos.*

Sextò. Sextò, ex sapientia Salomoni indita, qua census annuos agrorum, pecorum, redituum, negotiationum, &c. mira industria augebat præter communem aliorum morem. Item ex summa pace, quæ in regno fuit perpetua per annos quadraginta. Hoc est quod de sapientia dicitur Sapient. 8. v. 18. *In operibus manuum illius honestas* (id est diuitiæ) *sine defectione.* Et Prouerb. 8. 18. ait ipsa Sapientia: *Mecum sunt diuitiæ & gloria, superba opes & iustitia.*

Septimò. Septimò, ex fabricis quas extruxit. Certè aliqui opinantur eum in templum insumpsisse tria millia millionum auri. Fuit enim hoc templum mundi miraculum, ac quantum homini facere licèt Deo digna domus, & inter mortales gloriæ thronus. Hinc Dauid vouens pro fabrica templi reliquit Salomoni *tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi.* 1. Paralipom. cap. 29 vers. 4. Quid ergo pro ipsa tantæ fabricæ machinæ eidem reliquisse credemus? Item ex sumptibus magnificis aulæ & familiæ penè innumerabilis, vers. præcedenti recensitis, atque operariorum. Aluit enim per omnes fabricæ templi & domorum suarum annos triginta millia Israëlitarum cædentium ligna in libano, *& septuaginta millia eorum qui onera portabāt; & octoginta millia latomorum in monte, absque præpositis qui præerant singulis operibus, numero trium millium & trecentorum.* Erant hi Tyrij, quos ei submiserat Hiram rex Tyri, cui proinde Salomon præbebat *coros tritici viginti millia in cibum domui eius; & viginti coros purissimi olei per singulos annos.* 3. Regū. 5. 11. & sequent. Insuper alebat equorum 52. millia cum suis equisonibus, rhedis & curribus, vti dixi v. præcedenti.

Salomon ditior omnibus monarchis. Denique noster Vilalpando tom. 2. libr. 5. cap. 44. vsque ad 52. singula obuentionum Salomonis capita prudenter supputans, Salomonis opes, regum & monarcharum Assyriorum, Persarum, Græcorum, Romanorum etiam reditibus & opulentiæ confert & præfert, adeo vt æstimet Salomonis censum, quadragies superasse censum regum Persarum. Salomon enim, inquit ipse quotannis colligebat ex tributis 2226. talenta ex Ophir, præterea 450. talenta, quæ simul iuncta, faciunt plusquam quadraginta quinque milliones aureorum. His iunge vectigalia portorionum, pastiorum, negotiorum, insuper spolia plurima & maxima, quæ Dauid per omnem vitam pugnans retulit ex hostibus. Addunt aliqui annuum censum capitationis, quo quisque quotannis dimidium Sicli ex lege dabat templo: hunc enim Iudæi singuli pendebant, tum qui in Iudæa erant, tum qui in toto orbe erant innumeri. Verùm hic census cedebat Pontifici & templo, non regi & aulæ.

Noster Lorinus singulos Salomonis prouentus præcisè recensens, supputans & definiens tandem concludit, aitque: *Horum omnium quæ in omni vita sua Salomon habuit, quorum scriptura certum numerum designauit, summa est ter mille nongenti tres milliones, & septingenta sexaginta quinque millia, & nongenta viginti quatuor scutorum moneta Romanæ argenti: quibus si addamus mille quadringenta quadraginta auri talenta per triginta sex annos multiplicata, erunt quater mille sexcenti octoginta sex milliones, ducenta triginta tria millia, centum viginti quatuor. Præter hæc verò, vt colligitur ex dictis, magnam valde aliam summam habebat ex aliis multis rebus collectam, quarum iniri summa non potest, vt ex vectigalibus, negotiationibus, muneribus, qualem & quantum nullus vmquam monarcha vel respublica habuit.*

Verùm præcisa hæc opum Salomonis supputatio difficulter ex Script. probari potest, ac nonnulla incerta, imò minus probabilia pro veris & certis supponit, vt quòd Hiram quotannis dederit Salomoni 120. talenta, cùm verius sit semel tantùm dedisse: quod singulæ tribus totidem talenta quotannis soluerint Salomoni, cùm verius sit vniuersas simul non amplius persoluisse, &c.

Sufficit ergo dicere in genere, opes Salomonis fuisse maximas & innumeras, vtpote quæ repræsentarint opes spiritales Christi, qui verus est Salomon. Hæ enim maximæ sunt, putà gratiæ dona, virtutes, ac coronæ cælestis gloriæ innumeræ, quas Christus tum in se habet, tum in innumeros sanctos Prophetas, Apostolos, martyres, virgines & partitur & distribuit. Hinc Salomon dicitur fecisse, vt tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta esset lapidum. 3. Regum 10. v. 27. ac collegisse vt aurichalcum aurum, & vt plumbum compleuisse argentum. Ecclesiast. cap. 47. vers. 20. & rursum 2. Paralipom. cap. 9. vers. 20. *Argentum*, inquit, *in diebus illis pro nihilo reputabatur*, quæ licet per hyperbolem dicantur, tamen immanes Salomonis fuisse opes significant. Quo euasit tanta opum copia? Abiit, euanuit instar fumi. imò ex omnibus illis Salomon moriens ne obulum quidem secum detulit. Ita nunc cupidi, aurum auro cumulate, argento cistas opplete; ac scitote hæc omnia vobis in morte relinquenda, nec quidquam nisi virtutem & beneficentiam vos comitaturum ad tribunal Christi. *Et substantias*) Hebræo est סגלות *segula*, id est the-

ſauros & res pretioſas, vti ſunt gemmæ, cymelia, monilia. Hinc Septuag. vertunt: *Opes regum.* Syrus: *Poſſeſsionem regum.* Arabicus: *mundos regum, & regionum.* Vatabl. *Mundum pretioſum.* Tigur. *Peculium regum.* Alij: *Theſaurum deſiderabilem.* Campenſ. *Quæ propriè pertinent ad reges & prouinciarum dominos.* Arias: *Peculium regum, regalium ærariorum gaza, & reconditoria aliorum principum.* Ergo Salomon à regibus & prouincijs accipiebat non vulgaria, ſed eximia & optima quæquè, putà aurum præſtantiſſimum, argentum nitidiſſimum, gemmas pretioſiſſimas, ac quidquid apud ipſos rarum, eximium & pretioſum erat. Hinc de Iſraële ait Deus; *Eritis mihi in peculium* (Hebr. *in ſegula*) *de cunctis populis.* Exodi cap. 19. verſ. 5. Vide ibi dicta, & 1. Petr. 2. verſ. 9. ad illa: *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis.*

Porrò Salomon coaceruauit has opes primò, iunior ex dono Dei, vnde τὸ *coaceruaui* ſignificat, ingentes opum aceruos & cumulos ab eo collectos; Deinde ſeneſcens ex auaritia, ait Nyſſen. tuncque ex *neches*, id eſt, ſubſtantia à Deo data, ſtimulante cupiditate fecit *kenes*, id eſt, coaceruationem & corraſionem opum, opprimens ſubditos per nimia tributa, quæ deinde, in ſuos adulatores & paraſitos, ac in mille vxores & concubinas, ceterumque menſæ & voluptatum ſuarum luxum profundebat: qua in re peccauit contra legem Dei de rege ita ſancientis, Deuteron. 17. 17. *Non habebit vxores plurimas, quæ alliciant animum eius; neque argenti & auri immenſa pondera.* Atque hac de cauſa decem tribus ob nimias eius exactiones rebellarunt, ac reiecto eius filio Roboam ſibi Ieroboam regem conſtituerunt. 3. Reg. 12. v. 4. & ſequent. *Pater tuus,* inquiunt, *duriſsimum iugum nobis impoſuit, &c.*

Vanitas opum. Prima. Denique vanitas propria diuitijs eſt prima, quod aurum & argentum, nil ſint niſi terra rubra & alba, vt ait Sanctus Bernardus, cui ſola hominum æſtimatio dat pretium, quæ tamen coaceruatur, id eſt, in aceruos redigitur, vt ex ea conflati nummi in arcis recondantur, nec vlli ſint vſui vel commodo, ſed in tenebroſis quaſi ergaſtulis compactæ retruſæque deliteſcant. Vnde D. Chryſoſtomus Orat. 4. diſputans cum Alexandro ait, genium auarum opes *non congregare, ſed diſpendia ſalturum, aut diuitijs congregatis vſurum, ſed vinctas, & infrugiferas cuſtodire opes, reuera clauſas in quibuſdam occultis &* D *tenebroſis carceribus.* Et Nyſſenus homilia 4. vrgens τὸ *coaceruaui*: *Libenter,* inquit, *ſcirem quid emolumenti redibit ad eum, qui hanc congregat materiam, & illud cernit in vniuerſo, quod nunc cernit in exiguo, neque animæ vllum affert lucrum. Numerauit, repoſuit, ſigillo obſignauit, cùm ab eo peteretur, negauit; & cùm ei fides haberetur, etiam peierauit. Hæc eſt beatitudo, hic eſt finis eius, quod in ea ponitur ſtudij.*

Secunda. Secunda, quòd mille curis, timoribus, angoribus diuitem cruciet, ne quis eas ſurripiat; ne naufragio, incendio, rapinâ pereant. Vnde ſanctus Gregorius: *Nolite,* ait, *amare, quæ amata inquinant, poſſeſſa onerant, amiſſa cruciant.*

A Et ſanctus Baſilius apud Anton. in Meliſſa p. 1. cap. 34. *Quidquid vides* (ô auare inquit) *quidquid imaginaris, aurum eſt. Hoc tibi dormienti ſomnium, & vigilanti cogitatio eſt. Nam vt qui per inſaniam delirant non ipſas res vident, ſed quæ eis afflictio ſuggerit, imaginantur. Sic animum tibi auaritia detentus; nihil quam aurum & argentum videt: & ſuauius quidem aurum quàm ſol conſpectui tuo ſe offert.* Audi & Senecam in Hercule Oeteo, Actu 2.

O ſi paterent pectora ditum,
Quantos intus ſublimis agit
Fortuna metus? Bruttia, Coro
Pulſante fretum, mitior vnda eſt.
Pectora pauper ſecura gerit.

Tertia. Tertia, quòd cupiditatem augeant in immenſum, qui enim lucratus eſt centum aureos mox B cupit lucrari ducentos, illicò trecentos, quadringentos, mille, ac deinde millionem, non vnum, ſed plures, iuxta illud:

Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.
Quo plus ſunt potæ plus ſitiuntur aquæ.

Quarta. Quarta, quòd opes gulæ, luxuriæ, ſuperbiæ, rapinæ, omniumque ſcelerum ſint occaſio & ſtimulus, vti Salomoni fuerunt: nam ab opibus itur in luxum, à luxu in luxuriam, ab hac in hæreſim, idololatriam & atheiſmum. Audi ſanctũ Chryſoſtomum, opum vanitatem, imò peruerſitatem graphicè depingentem: *Diuitias dico luxus omnis ac nequitiæ parentes, intemperantiæ omnis ac libidinis patronas, vitij omnis inuentrices, exitioſarum omnium voluptatum adiutrices, continentiæ hoſtes, pudicitiæ inimicas, clandeſtinas virtutis omnis fures.* C Sic recitat Chryſoſtomus verba D. Damaſceni in Parellelis libr. 2. cap. 17. ex Baſilio ſic adſcribit: *Quouſque tandem ſtudio aurum erit animarum laqueus, mortis hamus, peccati illecebra? Quouſque diuitiæ bellorum parentes, ob quas arma cuduntur, enſes acuuntur? Ob eas cauſas cognati naturam non agnoſcunt, fratres infeſto ac ſanguineo oculo ſeſe intuentur. Propter opes ſolitudo prædones alit; mare piratas, vrbes ſycophantas? Quis mendacij pater eſt? quis falſæ conſcriptionis artifex? quis periurij procreator? nónne opes? Quis vobis ea, quæ veſtra ſunt, ad perniciem veſtram conuertit? Ad ſubſidium vitæ, an vitiorum materiam & ad adiumentum opes conceſſæ ſunt?* &c. Et iterum ex eodem: *Vide ne cùm opes innumeris laboribus tibi cumulaueris, peccatorum materiam tibi atque alijs compares, ſicq; duplicem pœnam tibi accerſiuiſſe comperiaris, nempe* D *tum ob eos, quibus abs te iniuria illata eſt, tum etiam ob eos quibus vitiorum anſam & viaticum ſubminiſtraſti.*

Vide & ſanctum Baſilium homilia in diuites auaros. & Iſidorum Peluſiotam libro ſecundo epiſtola 146. vbi citat illud Iſocratis: *Diuitiæ vitii potiùs quàm virtutis ſunt miniſtra, vt quæ licentiam quidem inertiæ afferant, iuuenes autem ad voluptates cohortentur.* Et mox: *Apud veteres hoc in more poſitum erat, vt poſt conuiuium lyram caperent, illìcque canerent: O diuitiæ, vtinam nec in terra videamini, nec in mari* Idque confirmat exemplo Ariſtidis, Platonis, Epaminondæ, ac Crateris, qui opes ſuas ſenatui cedens dixit: *Crates Craterem libertate donat.*

Quinta,

Quinta, quòd hominem periculo mortis præsentis & æternæ exponant: multi enim diuites occiduntur ob pecunias, vt illas occidens surripiat: multi pariter ob easdem damnantur, vnde Christus ait: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum*, Matth. 19. vers. 24. Quid ergo profuit Salomoni omnis hæc opulentia, imò quantum obfuit, cùm in periculum salutis æternæ eum deduxit, imò reum gehennæ effecit; Quantò satius Salomon fuisset pauperior Iro, quàm ditior Cyro? Quàm mallet nunc mendicasse cum Lazaro, quàm ingurgitasse cùm Epulone? Fuit enim ipse opum gurges, & patrimoniorum tot regum & populorum helluo. Meminerint Principes, qui vt se ditent, nimiis tributis populum grauant, & pauperum sanguinem sugere, ac in tribunali Christi velut homicidij reos accusandos fore, & ad mortem æternam damnandos. Nam vt ait Ecclesi. cap. 34. vers. 25. *Panis egentium, vita pauperum: qui defraudat illum homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum, qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario; fratres sunt.*

FECI MIHI CANTORES ET CANTATRICES] Hebr. שרים ושרות *sarim vesaroth*, quod si per *sin* scribitur significat *principes & principissas*. Verùm hic scribitur per *schin*. Vnde significat *inspectores & inspectrices*, item *cantores & cantatrices*, qui iugiter notas musicas & rem canendam inspiciunt. Addunt aliqui significare *instrumenta musica*: his enim canunt cantores.

Vnde Pagnin. vertit: *feci mihi diuersa instrumenta musica*. Et noster Pineda per *Cantores & Cantatrices*, vt propriè vertit Noster, accipit omne genus instrumenrorum musicorum: quippe idem nomen substantiuum variarum per diuersa genera, notat eius rei, quam nomen, significat, omnem diuersitatem & vniuersitatem. Cùm enim Hebræi non habeant nisi duo illa genera, masculinum & femininum; qui vtrumque genus alicuius rei dicit, rem illam vniuersam comprehendit; Isaiæ capite tertio vers. 1. *Auferam à Iuda validum & fortem, omne robur panis & omne robur aquæ*: Quem locũ sic legit Cyprianus lib. 1. testim. ad Quirinum: *Auferam valentem & validam valentiam panis & valentiam aquæ*. Berzellai ait 2. Regum cap. 17. v. 3. *Numquid audire possum vltra vocem Cantorum & Cantatricum*: vbi Chald. Complut. *Audiam multam vocem cytharatum & hymnorum?* vbi cernis cantatores & cantatrices accipi pro instrumentis musicis.

Porrò Dauid ad cultum Dei in templo, & Salomon ad suas delicias in mensa & aula, hæc fecere musices instrumenta, psalterium, organum, citharam, tibiam, tympanum, decachordum, tintinnabulum, & cymbalum, chordas, tubam, fistulam, Sambucam, quàm nonnulli vocant harpam, alij buccinam, alij tubam, vt *Sambuca* dicta sit quasi שמש *semes*, id est solis *bucca*, id est *tuba*; quod bucca inflata instar tubæ clangeret. Meliùs alij sambucam dictam volunt, quòd ex sambuco arbore, vel potiùs arbusto fistuloso conficeretur, vti indicat Sanctus Hieronymus ad Dardanum. Optimè alij Sambucam censent esse vocem Hebræam. Nam Danielis capite 5. vers. 5. *sabbecha* quasi *sambuca* (littera enim m. in dages absorbetur, & Euphoniæ causa in b. vicinam labialem commutatur & liquescit.) Radix enim סבך *sabach* significat implectere, implicare, perplectere, vna alteri inseritur, & iam adducitur, iam à Sambucino laxatur.

Sambuca etymon.

Verùm planè & genuinè *Cantores & Cantatrices*, accipe pro viris & feminis, siue iuuentibus & puellis, canorè canentibus, tum voce, tum instrumento musico, simul enim dum ore canunt, manu pulsant organum, cytharam, psalterium, aliudve instrumentum, itaque duplex plenaque fit harmonia ab vno eodemque cantore; quòd si plures idem faciant, concinnè & harmonicè fit symphonia admirabilis & cælestis, quæ audientes rapit & mirâ oblectatione demulcet. Porrò principes solent habere musicos in aula ad manum, vt quoties lubet iubeant eos canere, atque hac illorum modulatione curas suas & mœrores dispellant, præsertim verò iis vtuntur ad cœnam vel à mensa, hicque vetus fuit mos, præsertim Syrorum & Ægyptiorum, vt puetos comatulos comptosque canentes mensæ adhiberent, qui suâ tum formâ & habitu decoro, tum voce modulante conuiuarum aures æquè ac oculos pascerent. Vnde Ecclesiasticus c. 32. *Gemmula carbunculi*, inquit, *in ornamento auri, & comparatio musicorum in conuiuio vini. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in iucundo & moderato vino*. Vide ibi dicta.

Sensus ergo est, q. d. *feci*, id est comparaui, constitui, disposui, ordinaui, per choros distribui mihi cantores & cantatrices, qui statis horis & locis canendo me oblectarent. Facere enim generale est verbum significans quamlibet actionem, dispositionem, ordinationem. Rursum *feci* propriè, id est iussi fieri, & dato pretio confici curaui omnis generis instrumenta musica, pretiosa & affabrè elaborata, quibus psaltores & psaltriæ, æquè ac voce canerent, meque recrearent. Vnde Chald. vertit: *feci in domo sanctuarij* (meliùs dixisset *in aula*) *instrumenta musices, vt canerent in illis cantores & cantatrices.*

ET CANTATRICES] Has planè plerique deliciosi & effeminati adhibebant ad cantus delicias: feminarum enim vox mollior est, dulcior & delicatior; quare virorum aures oientemque euirare & effeminare solet. Ita Antoninus Verus Imperator, ait Capitolinus capite octauo Vitæ eius; *Adduxerunt secum* (è Syria) *fidicines, & tibicines, & histriones, scurrasque mimarios, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate.* Sic & apud Hebræos cantores erant serui & seruæ. Audi Esdram libro secundo capite sexagesimo septimo: *Absque seruis & ancillis, qui erant septem millia trecenti triginta septem, & inter eos cantores &*

cantatrices 245. Similes fuere apud Romanos. Vnde Plautus in Sticho: *fidicinas, tibicinas, sambucinas* (quæ Sambuca canerent) *aduexit secum forma eximia.* Et Liuius libro.9. Bell. Macedon. *Tunc psaltriæ, sambucitriæque, & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulo;* similes cantatrices & Psalterias tum voce tum instrumento musico, in delicijs habuisse reges Persarum docet Xenophôn libro quartu Pædiæ, Curtius libro quinto, Athen. libro tertio, & Brisson. libro quarto de Regno Persar. adduntque eas cum cantu iunxisse brachiorum gestus, saltus, & numerosos corporis motus, qui sanè parum casti erant, imò libidinis illices. Vnde Ouidius de remedio amoris:

Eneruant animos citharæ, cantusque, lyræque,
Et vox, & numeris brachia mota suis.

Cantorum vanitas. Prima.

Porrò vanitas propria cantorum Prima est, quòd cantus non sit aliud quàm vox & sonus aërem verberans & transiens: vbi enim sonuit, abit & euanuit.

Secunda.

Secunda, quòd cantores suauitate & varietate modulationis vincantur ab auibus, præsertim à merula & philomela, quæ cùm sit auis vilis & pusilla, tamen cantu omnes aues & homines superat, ideoque non aliud nisi vox & cantus esse videtur.

Tertia.

Tertia, quòd vox puerorum delicata & gracilis post paucos annos mutetur & crassescat, perdatque suam in canendo delicatam gratiam & venustatem.

Quarta.

Quarta, quòd voces puerorum & præsertim feminarum animum effeminent, ac sensim ad impudicos amores inuitent. Sicut enim Sirenes, sic & meretrices cantu amasios alliciunt, dementant & perdunt. Vnde Prouerb. 5. 3. dicitur: *Fauus distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: nouissima illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps.* Quocirca S. Hieronymus ad Furiam mandat, *vt fidicinas & Psalterias & istiusmodi chorum diaboli, quasi mortifera Syrenarum carmina proturbet ex ædibus suis.* Et Nyssenus hic: *O improbum,* inquit, *& importunum artificium, quàm densum aceruatim immittit voluptatum fluentum, quod veluti quibusdam duplicibus torrentibus per auditum & visum mundat animas, vt videatur & audiatur malum. Cantus euertit auditum, cantus superat & prosternit oculum. Hinc muliebris sonus per factam cantuum harmoniam, secum sumit cor & deducit ad vitium. Illinc visus tamquam aliqua machina bellica in oculos eò quòd in aures cantibus incurrerat iam fracto, incurrens auertit animum. Huius autem aciei dux est vinum, quod veluti quidam improbus sagittarius duplicibus telis hominem confodit, ad aures & oculos dirigens aculeos.* Hinc cantus vanitati opponitur eiusdem veritas, qua olim Christiani in Agape siue conuiuio Eucharistico, Deo laudes & hymnos canebant, teste Tertull. Apolog. cap. 39. ad instar Christi, qui peracta vltima cœna Ὑμνήσαντες id est, *hymno dicto* cum Apostolis exiuit in montem Oliuarum. Matth. cap. 26. vers. 30. Vnde Apostolus Ephes. 3. vers. 18. *Nolite,* ait, *inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in Psalmis, & Hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.* Vide ibi dicta.

Et delicias filiorum hominum] Alij qui delicias has interpretantur *cantores & cantatrices* iam recensitos, vt sit epexegesis, qua exponatur finis & vsus eorum. q. d. Cantores & cantatrices alteri rei non seruiunt, nisi ad delicias, vt oblectent deliciosos hominum filios. Vnde Syrus vertit: *Feci mihi cantores & cantatrices, & suauitatem in filijs hominum.* Arabicus, *Feci mihi cantantes & cantatrices cum voluptate cum filiis hominum.*

Planius alij quaslibet mensarum, epulatum, vinorum, pincernarum, vasorum, lancium, lauacrorum, thermarum, vt ait Chald. coronarum, tricliniorum siue lectulorum, in quibus veteres discumbebant, iuuenum comptulorum in conuiuiis ministrantium, &c. delicias & lautitias accipiunt, quas graphicè depingit Philo lib. de Vita contempl. vnde pro *delicias* Aquila vertit τρυφάς, id est mollities, voluptates, luxus. Symmach. αγαπήλας, id est cibos delicatos, cupedias, lautitias. Lyran. per delicias accipit speciosas vxores & concubinas Salomonis, easque plurimas, scilicet mille.

Deliciarum fallacia.

Tropolog. deliciæ sunt vanæ & fallaces, quia vita carnis in delicijs sæpè est mors animæ, rationis & spiritus. Non ego id assero, sed S. Paulus loquens de vidua 1. Timoth. 5. 6. *Quæ in delicijs est,* inquit, *viuens mortua est.* Qui enim delectatur in carne, nequit delectari in omnipotente. Iob 27. v. 10. Causam dat ibidem S. Gregorius 18. moral. cap. 8. *Vtrique se amores,* ait, *in vno corde non capiunt, nec in eo seges supernæ charitatis pullulat, in quo illam spinæ infimæ delectationis necant.* Similem causam dat S. Chrysostomus hom. 13. in Epist. 1. ad Timoth. *Mortuus est,* inquit, *quisquis viuens cum delicijs degit. Quonam modo? Ventri solummodo viuit, sensibus ceteris mortuus. Neque enim aspicit quæ aspicienda sunt, neque audit quæ necessariò audire conuenit, neque ea loquitur quæ decet loqui, nihilque in se viuere præter solam ventris ingluuiem indicat; ceterùm quemadmodum mortuum quispiam in lectulo iacens complosis palpebris clausisque, luminaribus nullum omnino sensum habet, ita & hic, immò longè hic deterius quàm ille effectus est. Ille enim bona æquè ac mala eadem ratione nõ sentit, hic autem malorum tantùm admittit sensum, sed nihil boni penitus sentit. Nihil illum ex his, quæ in futura vita seruantur, mouet, sed ad omnia perstat immobilis, atque ita mortuus est, quemadmodum in cuniculum quemdam obscurum & tenebrosum antrum præcipitatus, atque immunditia omni plenus intimis & opacis vitiorum finibus conditus, semperque in tenebris instar mortuus degit.*

Et inferius in Morali: *Maiori nos in dies fœtore implemus, cùm delicijs magis inflamus, corpore nostro instar viri defluente, & dum quispiam huiusmodi satietate distentus, crebris ructibus etiam cerebrum violat, vapores vndique ex corpore tetri exhalant, veluti ex fornace quadam calore intrinsecus feruescente, vt est sapientum sententia. Quod si & hi qui forinsecus sunt, ita indignantur & grauiter ferunt, quid pati existimas cerebrum intrinsecus, dum iugiter eiusmodi vaporibus quatitur nec euaporare valet? quid lacunas illas, iecur ac lienem? quid ipsa receptacula stercoris? & quod deterius est, latrinas cautè curamus*

curamus, vti obstruantur ne stercus ad superiora exhalat ventris autem nostri latrinas non emundare curamus, verùm obstruimus atque oppilamus, & fumo ipso ad superna ascendente vbi rex ipse sedem habet, cerebrũ scilicet, desidemus, nullaq́; mouemur cura. Cur id quæso? Nempe quia ipsum non vt regem honestum ducimus, sed veluti immundum quempiam canem. Et post nonnulla: *Meritò igitur ait, quæ in deliciis est viuens mortua est: nihil enim vel loqui, vel audire conuenienter potest delicijs obsessa anima, efficitur namque mollis, ignaua, imbecilla, illiberalis, timida: interdum verò audaciæ, assentationis, imperitiæ plena: indignationis, iracundiæ, malorumq́; omnium receptaculum, bonis virtutibusq́; omnibus destituta. Quæ in delicijs,* inquit, *est viuens mortua est.*

Non decent stultum deliciæ. Prouerb. 19. v. 10. veræ scilicet, cælestes & diuinæ, quas Deus habet in dextera sua. Psalm. 15. 10. & quas promittit sanguine Christi redemptis. Isaiæ 51. 3. putà delicias S. Script. Eucharistiæ, deuotionis, amoris, futuræ beatitudinis, quibus affluebat sponsa Cantic. 8. 5. Nam in illa, vt ait Psaltes Psal. 35. v. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ* Domine, *& torrente voluptatis tuæ potabis eos. Inebriabuntur* verè, quia vt ait S. Augustinus: *Absorbebitur & perdetur mens humana, & fiet diuina, quia torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Mundus hic nos potat calice, imò gutta voluptatis, quæ tamen sæpe plus aloës, quàm mellis habet; sed in futuro potabit torrente dolorum. Tu Domine nos hîc potas gutta doloris, sed in futuro potabis torrente, imò pelago voluptatum, *quoniam apud te est fons vitæ*, scilicet ipse *Deus erit ipsorum Deus*: ipse Deus replens in bonis desiderium animæ erit rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriæ continuatio æternitatis. Verbo dicam: Deus erit omnia in omnibus, Deus omnes gloriæ, omnes opum, omnes scientiæ, omnes gaudij, omnes deliciarum suarum thesauros in electos amicos suos, imò se totum transfundet, itaque animam gloria & gaudio inebriabit, vt nec illa nec se capere posset anima & cor nostrum, sed lætitia dirumperetur & dissiliret, ni Deus supra naturam ea fulciret. Cur ergo infelix homo per multa creata vagaris, delicias quæris, & non inuenis, ama vnum in quo sunt omnia. Si delectat honor, si diuitiæ, *gloria & diuitiæ in domo eius*: si pulchritudo? *Fulgebunt iusti sicut sol*; si scientia, si libertas, si fortitudo? *Similes erunt Angelis Dei*; si satietas, si ebrietas? *Satiabimur cùm apparuerit gloria tua*, si melodia? Ibi cum Angelis, Sanctus, Sanctus, Sanctus, & perpetuum alleluya canemus: Si societas, si amicitia? ibi Sanctorum mira societas & omniũ temporum æterna est longitudo. Et hæc omnia in omnes æternitates, quamdiu mundus, quamdiu infernus, quamdiu Angeli, quamdiu Deus erit Deus. O chara æternitas, æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, Deus meus, amor meus, Deus meus & omnia. *Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* O cor humanum, cor indigum, cor ærumnas expertum, ærumnis obrutum, quomodo non totum te in hoc vno tuo bono, tua requie, tuo centro defigis, hoc vnum omnibus votis & studiis prosequeris: *Scyphos & vrceos in ministerio ad vina fundenda* Hebr. est שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת *scidda vesciddot*, quod à varijs variè vertitur. Primò, Septuag. quos olim secutus fuit S. Hieronymus, vertunt: *Ministrum vini & ministras.* Olympiodor. *Propinatores & propinatrices; vt ex vario,* inquit, *propinantium aspectu, ac alternata mutatione appetitum sibi ad pocula prouocaret: vel tamquam valde mollis existens, ac mulierosi hominis ingenium* exprimens. Addit Nyssenus: *Iuuentus exornata ad pulchritudinem, aut pueri per ornatum effeminati, aut etiam ipse sexus femininus versans in conuiuio, benignis inuitationibus flammam excitat indecoram.* Neocæs. *Pocillatores ex vtroque sexu delectos & eximios, nec numero quidem complecti possim.* Secundò, Syrus: *Feci mihi potatores & potatrices.* Sic & Arabicus.

Vera deliciæ in solo Deo & cælo.

Primò.

Secundò.

Tertiò, Chald. accipit thermas & balnea: *Feci,* inquit, *siphones qui effunderent aquas tepidas, & siphones qui effunderẽt aquas calidas.* Prisci enim Hebræi, Ægyptij, Syri, Persę, Gręci, Romani ad nitorem & delicias crebrò se lauabant in thermis & balneis, vt patet Iudith. 10. 3. Exodi 19. 3. Exodi 2. 25. Daniel. 13. 15. 2. Reg. 11. 2. & ex Brissonio l. 2. de Regno Persar.

Tertiò.

Quartò, R. Salomon vertit: *Quadrigam & quadrigas, vel plaustrum, & plaustra.*

Quartò.

Quintò, Reuchlinus in Lexico, *honorem & magnificentias*, id est, res splendidissimas & magnificentissimas.

Quintò.

Sextò, Marinus & Nouatores passim, *symphoniam & concentum musicum.*

Sextò.

Septimo, Aben Ezra, Campensis, Vatabl. Pagnin. *mulieres selectissimas & pulcherrimas bello captas.* Huc spectat Hutteri nouatoris versio in Lexico, qui transfert, *coniugem & liberos.*

Septimò.

Octauò, optimè Noster vertit, *Scyphos & vrceos in ministerio ad vina fundenda*, id est, quibus pincernæ, ceteriq́ue ministri mensæ, dum conuiuis ministrant, vina fundunt, temperant & ad bibendum porrigunt. Nam & Septuag. vertunt: *Feci mihi ministros vini & ministras.* Et Aquila: *Feci vasculorum diuersas species.* Et Symmach. *Feci mensurarum diuersas species & appositiones.* Vnde S. Hieronymus in Comment. *Siue vrceos, siue scyphos, siue crateres, qui in ministerijs ordinantur, auro gemmisq́; distinctos Salomonem habuisse credendum est, & quod ex vno cratere alius minoribus vasculis hauriretur, & per ministrorum manus potantium vinum turba susciperet.* Nimirum à שַׁד *scad*, id est mamma, dicitur שִׁדָּה *scidda*, id est Scyphus & vrceus, quòd mammæ tumentis speciem referant, atque vinum, vti mamma lac, propinet. Vinum enim est lac senum. Porrò aurei erant, & plurimi Salomonis scyphi & vrcei, iique variæ formæ & figuræ, qui à Pincernis & iuuenibus nobilissimis tanto ordine, decore & elegantia ministrabantur, vt eos cernens Regina Saba obstupuerit. 3. Reg. 10. 5. Vnde S. Hieron. in Tradit. Heb. Genes. 40. *Nec vile,* ait, *putetur officium* (Pincernæ) *cùm apud reges barbaros vsque hodie maximæ dignitatis sit, regi poculum porrexisse. Poëta quoque de Catamito & Ioue scriptitant, quod amasium suum huic officio manciparit,* putà Ganimedem. Sic Athen. lib. 10. docet Menelai filium fuisse pocillatorem. Plura similium exempla refert lib. 1. quin & Esdras fuit Pincerna Assueri regis, 2. Esdræ 1. v. 11. Sic Romæ Cardinalium pocillatores

Octauò.

cernimus viros nobiles & honoratos, atque à A primarijs hoc munus adhiberi. Audi de vano poculorum genere S. Ambros. lib. de Elia & Ieiun. c. 13. *Cernens*, ait, *poculorũ diuersorum ordines, aciem ordinatam putes, vasa exposita aurea & argentea (variarunt sæpe in materia cornea, lignea, figulina, vitrea, crystallina, murrhina, lapidea, cerea, &c.) Pompam arbitrere, cornu in medio vino plenum, non epularum, sed præliaris instrumentum buccinæ, quod discumbentes in certamen accendat. Primò minoribus poculis, velut velitari pugna præluditur: vbi res calore cœperit, poscunt maioribus poculis; tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum, &c. cedunt pincernarum manus vina fundentium.*

Porrò Scyphus est vas potorium notum & celebre in conuiuijs; in scyphis enim æquè ac pateris bibuntur vina: σκύφος ait Athen. lib. 11. B dicitur quasi σκύθος, à Scythis, quòd Scythæ eo vterentur præ ceteris, seseq; inebriarent. Vrceus, & diminutiuè vrceolus, propriè est vas aquariũ, quo vinum in Scypho infusa aqua diluebant. Vnde Martial. lib. 4.

Hic tibi donatur panda ruber vrceus ansa:
Stoicus hoc gelidam Fonte petebat aquam.

Inde dictus Græcè κρατήρ & Latinè crater à κεράννυμι, id est misceo, tempero, diluo, cuius præteritum est, κέκερακα vnde κεράτης, & κεραστής, id est pocillator, pincerna, qui vinum aqua scitè temperat, miscet & diluit.

Mysticè S. Hieron. ex Aquila vertens κύλικας καὶ κυλίκια, id est, calices magnos & paruos, siue crateres & scyphos. vt scilicet ex maioribus in minores vinum effusum conuiuis præberetur, C hæc Christo adaptat, qui velut *Sapientia Patris in cratere misto.* Prouerb. 9. *prætereuntes ad se conuocat: Corpus dominicum*, inquit, *craterem magnum debemus accipere, in quo non mera diuinitas, vt in cælestibus fuit; sed propter nos humanitate media temperata est, & per Apostolos in minora κυλίκια, id est, scyphos paruulos in toto orbe credentibus effusa sapientia est.*

VERS. 9. ET SVPERGRESSVS SVM OPIBVS OMNES, QVI ANTE ME FVERVNT IN IERVSALEM: SAPIENTIA QVOQVE PERSEVERAVIT MECVM] *Omnes*, tum reges, tum mercatores, tum quoslibet alios licèt opulentissimos.

Tò opibus non est in Hebr. Septuag. & Syro, sed intelligitur; sed pro opibus delicias & bonorum omnium copiam accipe. Nam Ops opis (vnde opes) gentilibus erat filia cæli ex Vesta, & soror D vxorq; Saturni, putà Tellus; quam vt scribit Seruius Græci Rheam vocat ἀπὸ τοῦ ῥέειν, id est fluere, quòd terra rebus omnibus affluat. Hinc Festus: *Ops*, inquit, *antiqui dicebant, quem nunc opulentum vt testimonio est ei cõtrarium inops.* Et Cicero de Senectute: *Quibus*, ait, *nihil est opis in ipsis ad bene beateq; viuendum, his omnis grauis est ætas.* Sicut ergo opes sunt auri & argenti sic sunt & deliciarum, vinorum, scyphorum, vrceorum, &c. putà eorum copia & affluentia.

Hebræa ergo aduerbium habent: *Magnus euasi & auxi, vel cumulaui.* Quid? Varij varia supplent. Arabicus supplet *famam & statum. Magnificata est*, inquit, *fama mea, & auctus est status meus maximè omnium, qui me præcesserunt in Ierusalem.* Symmach supplet *magnitudinem. Magnitudine*, ait, *superaui omnes*; vt in Hebræo sit Hendiadis: *Magnus euasi & auxi vel superaui*, id est; *magnitudine superaui.* S. Hieron. in veteri editione, quam habet in Comment. supplet *sapientiam: Et magnificatus sum*, inquit, *& adieci sapientiam.* Tigur. *Cumulaui res suaues.* Vatabl. *auxi meipsum, id est, meam dignitatem & magnificentiam.* R. Haccados: *Maior fui aliorum regum consuetudine, sicut scriptum est: Feci mihi thronum eburneum, quod nusquam in alijs regibus factum est.*

Verùm Noster optimè supplet *opes* cum Chald. qui vertit: *Multiplicaui bona & addidi diuitias*, vel vt vertit Costus: *Delicijs, diffluens opes congessi cumulatiores, quàm ante id tempus in Ierusalem habuerit nemo.* De delicijs enim & opibus fuit omnis sermo præcedens: Atque opes, magnitudinem, famam, statum, res suaues, dignitatem & magnificentiam gignunt, ideòque tacitè complectuntur. Repetit & inculcat id quod dixit vers. præcedenti. Alludit ad illud 2. Paral. 9. 22. *Magnificatus est rex Salomon super omnes reges terræ diuitiis & sapientia.* Nimirum voluit Deus eum ita magnificare, vt in hac magnitudine melius rerum omnium vanitatem experiretur, eamque efficaciùs alijs repræsentaret & persuaderet, ait Nyssen. Vnde omnes reges superauit, iuxta illud 3. Regum 3. vers. 12. *Vt nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus.* Et 2. Paral. 1. v. 12. *Vt nullus in regibus nec ante te, nec post te fuerit similis tui.* Breuiter sed neruosè S. Laurent. Iustin. de Ligno vitæ cap. 3. *Fallax suauitas*, ait, *in temporalibus bonis, infructuosus labor, vana spes, perpetuus timor & periculosa inest iucunditas, cui initium sine prudentia, progressus absque rubore, & finis cum pœna.*

SAPIENTIA QVOQVE PERSEVERAVIT MECVM] Hebr. *Sapientia quoque stetit vel stetit mihi.* Alij: *Permansit mecum.* Syrus: *Sapientia me surrexit sibi.* Arabicus: *Attamen permansit sapientia mea, apud me.* Interpres Olympiod. *Stabilis mihi fuit.*

Qui putant Salomonem hunc librum scripsisse post lapsum, & pœnitentem hic laborant, vt sapientiam cum illo in lapsu perseuerantem assignent. Igitur primò aliqui per sapientiam accipiunt humanam & animalem, putà solertiam in excogitandis nouis voluptatum generibus, & augendis opibus, delicijs, luxu, pompa & gloria, quæ est sapientia mundanorum & peccatorum, Ita Nyssen. *Inueni*, inquit, *quidquid ad fruendum potest excogitari, & eruditus omni sapientia accessi ad faciendum earum rerum periculum. Itaq; & visus opera tenit cupiditati, & liberum arbitrium repletum fuit iis quæ erant delectabilia.* Et Hugo de sanct. Vict. *Quæ est ista sapientia*, ait, *quæ discursus amat & secretum fastidit? Vide ne fortè similitudo fallat te: & non sit sapientia quod sapientia esse videtur.* Et Olympiod. *Adeo exaltatus sum, vt in nullo vnquam consilio rationeque aberrauerim.* q.d. Nullus iactus aut piscatus in voluptate scrutanda irritus mihi cecidit. Fauet huic sententiæ Chaldæus qui vertit: *Sapientia quoque stetit in me, & ipsa auxiliata est mihi*; vel vt vertit Costus: *Opes congessi, &c. Idq; acceptum fero sapientiæ meæ, quæ mihi auxilium præstabat.*

Sapientia hic quæ. *Resp. Primò.*

Secundò, Bonauentura, Titelman. & Dionys. respondent sapientiam hîc accipi non practicam sed speculatiuam, quam Dionys. informem vocat, id est gratiâ, charitate & bonis operi-

Secundò.

operibus destitutam & vacuam: sicut & nunc, inquit multi Theologi & Iuristę non mediocriter docti, & prompti in allegando Scripturas & documenta patrum & iura, sunt detestabilis vitæ. Eodem pertinet quod ait Moringus, indicatque Glossa interlinearis, perseuerasse sapientiam contemplatione & iudicio speculatiuo, non praxi & vsu morali. Abutens enim Salomon sapientiâ, reddidit eam animalem, sæcularem, diabolicam, terrenam. Hinc exaggeratur Salomonis peccatum, & in eius confessione pœnitentia magis declaratur, quòd sciens ac prudēs peccauerit, & adeò insignem sapientiam ad eius auctoris offensam conuerterit, idque cognoscat & præ se ferat.

Tertiò. Tertiò, Thaumaturgus & Alcuinus pro *perseuerauit* ex Hebr. vertunt; *Stetit mecum*, illudque contrariè explicant; *stetit*, id est cessauit & imminuta est, q. d. Inualescente in me concupiscentia, sapientia in me crescens stetit, sensimque imminuta est & decreuit, quod enim vlteriùs non proficit, sed deficit, stare asserimus. Sic 4. Reg. 4. v. 6. dicitur: *Stetit oleum*, id est cessauit, subsidit, defecit. Hinc Patres docent luxuriam Salomonis punitam fuisse priuatione sapientiæ. Nam & naturaliter voluptates hebetant rationem, mentem & sapientiam. Ita S. Augustinus 3. doctr. Christ. c. 21. S. Ambros. Apol. 2. Dauid. cap. 6. & 7. S. Greg. 3 p. Pastor. Admon. 27. & alij.

Quartò. Quartò, alij per sapientiam accipiunt, scientiam rerum naturalium, quam Deus Salomoni æquè ac Adæ infudit, quæ in vtroque post peccatum remansit, vt eamdem posteros docerent.

Quintò. Quintò, Pineda sapientiam accipit pro experimento & verissima rerum cognitione, q. d. In fruendis voluptatibus assistebat & auxiliabatur mihi sapientia, vt de rebus quarum capiebam experimentum rectè censerem, verumque iudicium proferrem.

Sextò, genuinè. Sextò, & genuinè, sapientia hîc, vti in Prouerbiis ceterisque libris Sapientis, non speculatiua, sed practica accipitur pro prudentia, & sincero de rebus agendis iudicio practico, quod proinde cum recta voluntatis electione ac virtute coniunctum est, imò illam imperat & producit. Vnde Lyran. ait perseuerasse sapientiam cum Salomone etiam delicijs vacante, donec immoderatè ijs vsus à mulieribus fuit deceptus, & ad idola abductus. Igitur videtur Salomon hîc de se loqui eo statu, quo voluptatibus quidem indulgebat, sed moderatè & honesto fine, scilicet vt indagaret & experiretur quid in singulis esset boni, & num aliqua re animus hominis satiari, conquiescere & beari posset. Nam dum paulò post ijs immoderatè vsus Deum dereliquit, veram sapientiam & sanctitatem perdidit ac infatuatus est & deprauatus, vt ait Script. 3. Reg. 11.

Hinc Hebræi pro *perseuerauit* habent *astitit*. q. d. In tot delicijs sapientia mihi astitit velut directrix & pędagoga, tum ne ijs seducerer neque totum immergerem, tum vt sincerè de earum vanitate, alibique quærenda vera felicitate iudicium proferrem. Vnde Chald. vertit: *Sapientia auxiliata est mihi.*

Idipsum confirmatur ex præcedentibus, vbi planè significat se integra adhuc & incorrupta mente scrutatum omnia, studio veræ sapientiæ & felicitatis, vt in quo illa sita esset, inueniret. Vnde cap. 1. vers. 12. ait: *Proposui in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole.* Et vers. 16. *Mens mea contemplata est multa sapienter, & didici: dedique cor meum vt scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque & stultitiam.* Et cap. 2. vers. 3. *Cogitaui in corde meo abstrahere à vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad sapientiam, deuitaremque stultitiam, donec viderem quid esset vtile filiis hominum.* Quod ergo ibi dixit, idem hic asserit dicendo: *Sapientia quoque perseuerauit mecum*; quæ omnia significant Salomonem adhuc purum & illibatum hæc fecisse, studio non cupiditatis, sed experientiæ & disciplinæ: quamquam experientia hæc illi occasio fuit excessus, intemperantiæ & luxuriæ, qua per mulieres deprauatum est cor eius: quam ad rem iuuit præsumptio sapientiæ, quòd videlicet videret sapientiam secum perseuerare, illique nimis præfidens lapsum non timeret, nec à sapientia & sanctitate se posse excidere crederet. Vnde Hugo Victor. *Grandis fiducia*, ait, *ideo securè peccasti, ideo confidenter effudisti cor tuum in delicias voluptatis, quia sapientia perseuerabat tecum. Quare enim intus positam quæreres, si ipsa foris vagum non reliquit?* Denique quis credat Salomonem iam luxuria & idololatria deprauatum, suum hic iudicium de rerum vanitate proferre & conscribere? Quis credat Spiritum sanctum instrumento tam scelerato vsum, hæc adeò sancta dictasse: Dicamus ergo Salomonem adhuc rectum, sapientem & sanctum hæc expertum esse, sensisse, sapuisse, iudicasse.

Allegor. S Hier. Hæc exponens de Christo, cuius typus fuit Salomon, ait, non in Salomone, sed in Christo stetisse sapientiam, quasi plenam & omnibus suis partibus cumulatam, vt augere non posset: *Qui profectum habet in sapientia*, inquit, *non ei stat sapientia; qui autem non recipit profectum, nec per momenta sua crescit, sed semper in plenitudine est, iste dicere potest: Astat mihi sapientia.*

ET OMNIA QVÆ DESIDERAVERVNT OCVLI MEI, NON NEGAVI EIS, NEC PROHIBVI COR MEVM, QVIN OMNI VOLVPTATE FRVERETVR.] Pro *non negaui*, Hebræum est לֹא אָצַלְתִּי *lo atsalti*, id est, *non separaui, non seruaui apud me.* Septuag. *Non abstuli.* Arabicus: *Non abscondi.* Alij: *Non segregaui, non eripui, non remoui è conspectu.* Vers. 10.

Pro *nec prohibui*, alij vertunt: *non compescui, non coërcui, non refrænaui, non auocaui.* Notat spontaneam & incitatam oculorum cordisque ad voluptates inclinationem, impetum & cursum, quem ipse non refrænarit, sed ei plenas laxarit habenas, intra limites tamen licitos honestatis & legis, ne quid illicitum vetitumve committeret. Iam

Primò, Chald. per oculos accipit senatores & iudices, quorum quæstionibus omnibus respondebat Salomon: sic enim habet in versione Complut. *Omnia quæ quæsierunt à me Principes & iudices ordinarij ad mundandum, & ad contaminandum*

nandum, non prohibui ab eis interpretationem verborum; neque prohibui cor meum ab omni gaudio legis, quando tempus mihi vacabat; quoniam cor meum exultabat in ſapientia, quæ data eſt mihi facie Domini, & ab omnibus filiis hominum; & lætatus ſum in ea magis quàm in omnibus laboribus meis: & hæc eſt pars mea bona, quæ parata eſt mihi, vt pro ea recipiam retributionem perfectam in ſæculo venturo ab omnibus laboribus meis.

Verùm hi oculi ſymbolici ſunt. Vnde tota Chaldæi verſio ſymbolica eſt & myſtica, non literalis & genuina.

Secundò. Secundò, R. Haccados apud Galatin. accipit oculos non corporis, ſed mentis & ſpiritus: Intelligentiæ ait animi mei, oculis fræna laxaui, totumque me dedi veſtigationi & contemplationi rerum ſpiritualium & cæleſtium, ac in ea miram cordis voluptatem hauſi, magiſque lætatus ſum quàm in rerum corporearum ſenſu & geſtu. Verùm hic ſenſus pariter ſpiritualis eſt & myſticus.

Tertiò. Tertiò ergo genuinè ad litteram oculos corporis accipe, q.d. Quidquid oculis meis placuit, quidquid eis pulchrum & gratum videbatur, id eis indulſi, nil eis eripui, nil aſſeruaui, ſed permiſi vt in res iucundas ad libitum plena poteſtate ſe effunderent, ſeque cupita rerum ſpecie aſpiciendo pleno ore & orbe exſatiarent, tamen intra limites honeſtatis; necdum enim eos tranſilierat Salomon, vti tandem iis nimis indulgendo fecit.

Ait autem *deſiderauerunt*, Hebr. שָׁאֲלוּ *ſcaalu*, id eſt, *poſtularunt*. Symmach. ἐπεθύμησαν, id eſt *concupierunt*; quia oculi ſunt concupiſcentiæ indices & illices. Vnde à S. Ioanne epiſtola 1. cap. 2. verſ. 16. vocatur concupiſcentia oculorum: quare oculos hic non nudos & ſolos, ſed cum appetitu ſenſitiuo & concupiſcentia rerum, quæ oculis inſidet vel aſſidet, accipe. Vnde explicans ſubdit; *nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur.* Per oculos ergo cor quoque, id eſt appetitum & voluntatem accipe; quia vbi oculus, ibi eſt cor & amor. *Oculi affectus indices.* Vnde illud: *Oculos habentes plenos adulterij.* 2. Petri 2.14. Oculi enim ſunt in amore duces, quia nullus ſenſus eſt cordi mentique vicinior & coniunctior, quàm viſus & oculus. Vnde in ea propria eſt ſedes animi, ait Plinius lib. 11. cap 37. Hinc in oculo omnes animi affectus patent & cernuntur, nec vllus ſenſus eo celerius ac ſpiritalius operatur, ait Philo lib. de Special. legibus. Denique ſumma eſt ſympathia cordis & oculorum. Vnde illud vulgo tritum: *Oculi & cor proxenetæ* (id eſt conciliatores & mediatores) *peccati.* Et illud cap. 11. verſ. 9. *Ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.* *Ratio à priori.* Ratio à priori eſt, quòd oculus à Deo & natura cordi datus ſit, quaſi lux & dux ſuarum appetitionum & actionum. Sine oculo enim quaſi cæcum eſt cor, nec quidquam viſum velle vel appetere poteſt. Ignoti enim nulla cupido. Sicut ergo homo in tenebris ſequitur lucernam præeuntem, quocumque illa ducit, ſic cor ſequitur oculum & viſum. Hinc oculus quia celer, ſubtilis & verſatilis eſt, quocumque ſe vertit & verſat, eodem trahit & cor. Vice verſa cor per oculum ſuos affectus pandit & enuntiat, atque per oculum velut nuntium alios ad ſe allicit, & inuitat. Oculus ergo mouet imaginationem, imaginatio mouet appetitum ſenſitiuum, hic voluntatem, perinde auicula mouet puerum, puer mouet matrem, mater mouet patrem vt auiculam proſequatur & capiat, puerοque tradat. Oculus enim ſimilis eſt auiculæ, imaginatio puero, appetitus matri, voluntas patri. Audi hanc vagam & verſatilem oculorum concupiſcentiam graphicè depingentem Hugon. Victor. hîc homil. 1. *Fallaces*, inquit, *rerum fucos & lubricos captat aſpectus: oblita ſui foras funditur, ac tota ſe curioſitati dedens circuit omnia, luſtrat vniuerſa, ſi qua forte noua, ſi qua mira occurrant: ad omnes rerum motus ſemper altera, ſemper præceps, procax, petulans, impatiens & lubrica, vritur more impatientis, expectans videre quod futurum eſt, & ad omnem rerum viciſſitudinem, ſiue triſtes, ſiue lætæ fuerint, inconſtanti mentis fluctuatione variatur.*

Mor. de cuſtodia ocul. Moral. hîc diſce primò, quàm noxij ſint oculi, ſi eis habenæ laxentur; ex aduerſo quàm neceſſaria ſit continentia oculorum, vt mentis integritas ſeruetur. Oculi enim ſunt portæ & feneſtræ, per quas obiecta bona vel praua in animam ingrediuntur. Hinc per oculos Dauid lapſus eſt in adulterium cum Bethſabea, & Salomon in amorem 700. concubinarum. Plura hac de re dixi alibi, præſertim Thren. 3. v. 51. ad illa: *Oculus meus deprædatus eſt animam meam.* Et Eccleſ. 25. v. 28. ad illa: *Ne reſpicias in mulieris ſpeciem.* Et Ierem. 9. verſ. 22. ad illa: *Aſcendit mors per feneſtras.* Quocirca Iob. cap. 31. 1. *Pepigi*, inquit, *fœdus cum oculis meis*, id eſt, vt S. Chryſoſtomus legit homil. 34. in Matth. *Legem poſui oculis meis* (fœdus enim hîc legem & decretum ſignificat) *vt ne cogitarem quidem de virgine.* Cogitationis enim origo eſt oculus & intuitus. Vnde Eccleſiaſt. cap. 9. *Virginem*, ait, *ne conſpicias, ne ſcandalizeris in decore eius.* Quocirca Seneca de Remediis fortuitorum, in cæcitate conſtituit caſtitatem & innocentiam: *Oculos perdidi*, inquit, *quàm multis cupiditatibus via inciſa eſt? quàm multis rebus carebis, quas ne videres vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ eſſe cæcitatem? Huic oculi adulterium monſtrant, huic inceſtum, huic domum, quam concupiſcat, huic vrbem & mala omnia. Certè irritamenta ſunt vitiorum duceſque ſcelerum.* Hinc ſancti gauiſi ſunt cæcitate, ac nonnulli eam à Deo poſtularunt & impetrarunt, vt S. Audomarus, S. Aquilinus, Maris Calcedon.

Secundò, quàm noxium ſit indulgere ſuis deſiderijs & affectibus; ex aduerſo quàm ſalutaris ſit eorum mortificatio. Salomon enim indulgẽs ſuis deſideriis præcipitauit ſe in luxuriam & idololatriam.

Rurſum quàm periculoſum ſit velle experiri quidquid eſt licitum, nec terminos voluptatis ſibi ſtatuere, niſi in eo quòd illicitum eſt. Facilè enim terminos hoſce & confinium liciti & illiciti, vtpote exiguum & indiuiſibile curioſus tranſgreditur, itaque in peccatum prolabitur, vti fecit Salomon. Sic qui nil vult cauere, niſi quod eſt peccatum mortale, venialia multa committit, per quæ vicinus fit mortalibus, ac tandem in ea corruit, iuxta illud:

Qui

Qui spernit modica, paulatim decidet. Ecclesi. 19, 2. Vide ibi dicta. Vis ergo cauere ab illicitis, tempera à licitis, ait quidam Sanctorum.

ET OBLECTARET SE IN HIS QVÆ PRÆPARAVERAM] Hebr. Quia cor meum lætatum est in omni labore suo. Symmachus: Ex omni studio laborum meorum: Nimirum magis oblectant quæ labore sunt parta, quàm quæ ex hereditate vel donatione vltrò quasi dormienti obueniunt, tum quia magis propria sunt, tum quia carò steterũt, iuxta illud Psalm. 125. 6. Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos, Et illud Psalm. 127. 2. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. Hinc Beniamin charissimus fuit patri Iacob, quia ei fuerat Benoni, id est filius doloris, moriente in eius nixu matre, Genes. 35. 18. Quin & Aristoteles lib. 9. Ethic. cap. 7. Omnibus, ait, sua cariora sunt omnia, quæ summo labore confecta sunt. Et Liuius Decade 1. lib. 4. Labor, ait, & voluptas dissimillima naturâ societate quadam coniuncta sunt. Et alius: Sicut optimum cibi condimentum est fames, sic optimum virtutis veræq; voluptatis obsonium est labor. Regia est Alphonsi Aragonum regis apud Panormitan. lib. 1. de gestis eius vox: Regum cibus est honos, quem Dij immortales non otio aut luxu, sed improbis laboribus multisq; sudoribus hominibus vendunt.

Labor & voluptas. Curt.

ET HANC RATVS SVM PARTEM MEAM SI VTERER LABORE MEO] Hebr. & Septuag. Et hæc fuit portio mea ex omni labore meo. Campens. In omni molesto conatu meo. Alij: In corporis & animi mei defatigatione, assidua sollicitudine & cura. Ecclesi. 2. vers. 10. & 11. voluptatis. Hæc omnia eleganti canis & vulpis Apologo, neruosis argumentis prægnanti, graphicè repræsentat Cyrillus lib. 4. Apol. Moral. cap. 3. cuius titulus: De malo deliciarum. Sub meridiano æstu, inquit, ad canem aperto ore & inquieto pectore, sui cordis refrigerium attrahentem, inuenis lupus dixit: ô insensate, miser & sponte calamitati subiectus, si tantùm tibi placent angustiæ vt quid cum Empedocle Siculo te non proijcis in fornacem? Nimirum si delectant tantùm contra naturam pœnalitates expecta parum, quia in morte cũcta pœnalia inuenies Vt quid ergo in tantilla vita spretis refrigerijs, ex nunc ardes. Nam tu in nocte ouibus quiescentibus somnum nescis; illis tota die pabulantibus, panem tantùm & aquam sumis: Nocturno gelu & æstu diurno, illis spisso vellere coopertis ac mutuo se fouentibus, tu nuda pelle in aëris tempestate solus degis. Illis sine timore iacentibus, tu suspensa palpebra hinc dentem, inde vngulam in aperto vigilans pertimescis. Quænam sunt interdum deliciæ tuæ, nisi acetosum lac, intestinum fœtidum, lectus lapideus, & suauis odor stercoris ouium? Quid plura? Infelicior es cunctis, & tu tibi mundum iam fecisti infernum. Surge miser, & relictis pœnis quære delicias, vt saltem antequam vitam finias, stillicidio gustatæ consolationis delibato experientiâ quid bonum sit agnoscas. Hisce rationibus Lupus persuasit cani vitam otiosam, & voluptuariam; vnde subdit: Canis autem huius valida exhortatione deuictus, pro manumissione ad ouiculas venit & dixit: Dudum seruiui vobis, & obsessus vndique miserijs fleti vobiscum. Vadam ergo, vt iuxta lupi monita in delicijs aliquantulum requiescam. Quo audito illæ gementes dixerunt: Quamquam simpliciores te sumus, tamen sapientia cum simplicibus conuer-

Apologus de liciarum.

A satur (Prouerb. 3. v. 32.) propter hoc rogamus te, vt antiquas amicas audias, & inimico tuo in æternum non credas: nosti vtique quod callidus lupus, quem dente non deijcit, arte ferit: Vnde quia te rigida vita dudum hostem acerrimum habuit, nunc per hortamenta deliciarum inuadit, vt delicijs emollitum inueniat, ac delicatæ carni inimicum dentem callidius infigat. Deinde grauia deliciarum damna recensentes: An nescis, inquiunt, quod delicijs caro non solùm emollitur, sed rigor etiam animæ frangitur, vitiorum ardor acuitur, virtutumq; iugum curuatur, rumor passionum cor ipsum ingreditur, & rationis splendor obfuscatur? Nimirum deliciæ (Iudic. 15) fregerunt Samsonem virum fortissimum, ac (2. Reg. 11. 2) subuerterunt Dauidem virum sanctissimum, & (3 Reg 11.) deceperũt Salomonem virum sapientissimum. Quidnam mali corporales deliciæ non faciunt? foris mollificant cunctos vestimentis, balneis & vnguentis; intus verò replent edulijs, condimentis & vinis. Idcirco pes timorositate grauatur, calor humiditate obtunditur, & emollita cutis hinc inde leuissimè penetratur. Ex quibus rectè concludunt: Igitur frater mi si delicias quæris, perniciem diligis, & in dulci flumine lethaliter vis submergi. Venenum in sacchаro appetis, & in æternas angustias risu & canticis vis deduci. Crede nobis, crede, & in huius vitæ delicijs, omne malum latitare agnosce. Rigor enim carnis est valetudo virtutis. Quo audito, canis placatus cum ouibus quieuit.

Deliciarum damna.

Pars quinque significat, Primò pars est portio totius, totum enim diuiditur in suas partes. Vnde חֵלֶק chelec, id est pars, dicitur à חָלַק chalac, id est partior, diuido, quòd totum in suas partes partiẽdo diuidatur. Alij pars à pari deriuant, quòd partes simul iunctæ æquales sint toti. Alij à parum,

Pars quinque significat. Primò.

C quòd pars parum quiddam sit respectu totius.

Secundò, pars est sors cuique obueniens. Ex toto enim sortium, conditionum & rerum genere, toti hominum generi à Deo attributo, cuique ab eodem sua assignatur pars & sors.

Secundò.

Tertiò, pars & hereditas siue portio hereditaria; tota enim hereditas paterna in fratres heredes diuiditur, quorum cuique sua cedit pars; iuxta illud Psalm. 15. 6. Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei.

Tertiò.

Quartò, pars est fructus, vt vertit Campensis, merces, lucrum cuique ex opere vel labore proueniens. Vnde aliqui pars deriuant à pario siue partu, quòd pars à labore deducta, & quasi parta sit.

Quartò.

Quintò, pars cuiusque est id quod illi est charissimum, putà bonum, quod ille præ ceteris adamat, sibi seligit & ambit. Sic Christus minatur

Quintò.

D Petro: Si non lauero te, non habebis partem mecum in regno cælorum Ioan. 13 8. & Psaltes: Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum. Psal. 72. 26.

Hic omnibus hisce modis accipi potest, sed magis secundo & quarto, & maximè quinto. Salomon enim suam sortem & sui laboris fructum assignat, hunc scilicet quòd frueretur labore suo partis, tamquam parte, id est fructu laborum suorum, summè à se adamato. Sensus ergo est, q. d. Hanc partem, id est sortem fortunatam, hunc fructum, hoc summum meum in hac vita bonum, hanc felicitatem meam esse censui, si vterer labore meo, id est opibus & delicijs quas labore meo acquisieram. Vbi nota vanitatem huius partis, tum quòd pars esset gau-

dij

dij, non totum gaudium, ac proinde eum nõ satiaret, ideoque ex vnius rei voluptate in aliam & aliam sine fine dilaberetur, satiem quærens & non inueniens, eò quòd illam non sit reperturus nisi in Deo & cælo, iuxta illud: *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Psal. 16. 15. tum quòd pars hæc parum ei lætitiæ dederit, quæ scilicet laborem non excederet, sed ei commensa esset: quantum enim laborauit, tantum labore suo deliciatus est sine vllo lucri auctario, imò cum damno, cùm ex aduerso Deus pro vncia laboris rependat talenta gaudiorum, iuxta illud: *Qui reliquerit patrem*, &c. *& secutus fuerit me, centuplum accipiet & vitam æternam possidebit.* Matth. 19.

Mysticè, Chald. hæc accipit de felicitate æterna. *Et hæc ipsa*, inquit, *fuit pars mea bona, quæ statuta ad accipiendum super eam præmium perfectum in sæculo venturo ex omni labore meo.* S. Hieron. *Oculi animæ*, ait, *& mentis intuitus contemplationem desiderant spiritalem, quam peccator ignorans prohibet à veraiucunditate cor suum. Huic se ergo Ecclesiastes totum dedit, & leues tribulationes in sæculo æterna gloria compensauit, Hæc enim portio nostra est, præmiumq́ perpetuum si hic pro virtutibus laboremus.*

Vers. 11. Cvmqve me convertissem ad vniversa opera qvæ fecerant manvs meæ, et ad labores, in qvibvs frvstra svdaveram, vidi in omnibvs vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere svb sole] Sensus clarus est. q. d. Cùm reflexissem animum ad considerandum fructum operum & laborum meorum, putà hortorum, palatiorum, piscinarum, ferttorum, rhedarum, thesaurorum, auri, argenti, &c. vidi me labores meos frustra impendisse, eò quòd in omnibus illis animi quietem, & felicitatem quam quærebam, non inuenerim, sed vanitatem & afflictionem spiritus: nihil enim diu permanet sub sole, sed omnia sensim intereunt & euanescunt, itaque herum inanem relinquunt, imò afflictum, eò quòd suis, quæ tanto labore parauit, priuetur. Vide dicta vers. 1. cap. 1. v. 2. verè Seneca de Vita beata. cap. 14. *Vt feras*, inquit, *cum labore & periculo venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominum; ita habentes magnas voluptates in magnum malum euasere.* Vide eumdem toto libro de Breuitate vitæ. Ita Auctor Catenæ Græc. *Nam einsmodi omnium*, inquit, *vnus finis est, vanitas, cuius quod superstit nihil in posterum reperitur. Nam simulatque operatio cessat, voluptas abraditur, nec aliquid in crastinum recondit, transactaque voluptatis operatione ne vestigium quidem lætitiæ, aut voluptatis reliquiæ iis supersunt qui voluptati vacabant.* Nazianz. in laudem Cæsarij: *Vidi quòd hoc quoque esset vanitas. Omnia vidi, ait Ecclesiastes, humana omnia cogitatione peragraui, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quæ magis suffugit quàm tenetur, delicias iterum, sapientiam iterum, eadem sæpius renouans, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam: pincernas vtriusque sexus, cantores & cantatrices, arma, satellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique tam ad vitæ vsum necessaria, quàm superflua. Et quid post hæc omnia? Omnia vanitas, vanitas vanitatum & præsumptio spiritus, hoc est consideratus quidam animi impetus & distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati.*

Et nihil permanere svb sole] Hebr. *Et non est* יתרון *iitron*. id est residuum, reliquum, remanens. S. Hieron. in Comment. vertit: *Et non est abundantia sub sole*; idque mysticè sic explicat: *Christus in sole posuit tabernaculum suum, itaque qui necdum ad solis claritatem, ordinem, constantiamq́ peruenit, in hoc Christus nec habitare poterit, nec abundare.* De Hebr. *iitron* plura dixi cap. 1. v. 3. Præclarè S. August. lib. 20. de Ciu. c. 3. *In hac vanitate, ait, cui quantum satis visum est intimanda, totum istum librum vir sapientissimus deputauit, non vtique ob aliud, nisi vt eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo qui fecit hunc solem.*

Vers. 12. Transivi ad contemplandam sapientiam erroresqve et stvltitiam (qvid est, inqvam, homo vt possit seqvi regem factorem svvm?] Est parenthesis τὸ enim *transiui ad contemplandum sapientiam*, pendet ab iis, quæ post parenthesin sequuntur, ibique eius nexus & sententia expletur. Ita re meliùs considerata vertit S. Hieronymus, nam primò verterat: *Quia quis est hominum, qui possit ire post regem ante factorem suum?* Dicit ergo se contemplatum sapientiam, vt eam sequeretur, & stultitiam, vt eam caueret; ac deprehendisse quod tantum sapientia præcellat stultitiæ, quantum lux tenebris: si tamen eadem cum Dei Sapientia comparetur, exiguam & inanem esse.

Pro *transiui* Hebr. est פניתי *paniti*, id est faciem conuerti, respexi. Hæc vox notat tædium voluptatum, & animum Salomonis fluctuantem ac veritatis auidum, q. d. Post expertam opum, deliciarum, rerumque corporalium vanitatem, ex desiderio & studio inueniendæ quietis & felicitatis, iterum conuerti animum ad intermissam sapientiæ velitationem, iterum tentaturus, an in ea quietem & felicitatem adeò optatam reperirem: ipsa enim mihi videbatur melior, dignior, cælestior, rebus omnibus corporeis, sed illico in ea quoque exilitatem & vanitatem deprehendens, per abruptum & patheticum epiphonema exclamo: *Quid est, inquam, homo, vt possit sequi regem factorem suum?* q. d. Quid est non tantùm in opibus, delicijs, omnique magnificentia, sed & in sapientia humana Deo æquandum, aut præ Deo non vanum, exile, mancum & defectuosum? Qua ratione enim homo miser, ignorans & cæcus possit sequi, nedum assequi Deum creatorem suum, suâ sapientiâ omnia, quæ sunt vel esse possunt, lustrãtem, & comprehendentem? Et vt ait Gloss. Interlin. Quomodo homo imitari queat Deum in comprehensione sapientiæ? Ita S. Hieron. *Dicit, inquit, se post delicias voluptatesq́, damnatas reuertisse ad sapientiam perquirendam, in qua plus erroris stultitiæq́, repererit quàm vera certæq́, prudentiæ; non enim puto posse hominem tam liquido & purè scire sapientiam creatoris & regis sui, quam sit ille, qui conditor est. Itaque illa, quæ nouimus, opinari nos potiùs quàm tenere, & æstimare magis quàm scire quod verum est.* Sic & Hugo Victor. Olympiod. S. Bonauent. Caietan. Lyranus, Arboreus & alij. Rursum hanc parenthesin referas apposité & genuinè ad errores & stulti-

stultitiam, q.d. Errores & stultitiam adiunxi sapientiæ; quia quis hominum est ita sapiens & circumspectus, vt instar Dei fixus maneat iugiter in sapientia, nec aliquando declinet in aliquem errorem & stultitiam, vt aliquid imprudenter, ignoranter & insipienter cogitet, dicat & agat? Sanè nemo.

Porrò cùm triplex sit sapientia Dei, prima speculatiua, secunda practica siue artificialis, qua res omnes creat, format, seruat, gubernat, perficit: tertia actiua, siue moralis & Ethica, qua omnes suas actiones, tum internas, tum externas prudenter, iustè & sanctè iuxta dictamen rectæ rationis & legis æternæ exercet; in nulla harum homo Deum imitari & proximè sequi præualet, sed ab illo in infinitum transcenditur & distat. Primò enim sapientia Dei speculatiua, B in infinitum omnem hominis scientiam & sapientiam superat & transcendit, quia Deo immenso est commensa. Secundò, idem facit sapientia Dei practica: Quis enim creet, formet & faciat ea, quæ facit Deus? Imò quis ea quæ creat & facit Deus, modumque ea creandi & faciendi scrutari & penetrare valeat? Quid habent horti, domus, piscinæ à Salomone fabricata, ad cælum, solem, stellas, terram, mare, &c. à Deo creata? præsertim quia Christus lilium vnum vltrò nascens, comparans cum aureis & gemmeis Salomonis vestibus, dicit: *Quia neque Salomon in omni gloria vestitus est sicut vnum ex istis.* Matth. 6.29. Quis peruestiget arcana Dei consilia & decreta, cur hic sit diues, ille pauper, hic rex, ille plebeius, hic sapiens, ille insipiens, ac præsertim cur hic sit fidelis, ille infidelis, hic sanctus, ille impius, hic prædestinatus, ille reprobus? C Omnes vtique cum Apostolo exclamare debemus! *O altitudo sapientiæ & scientiæ Dei. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius?* Roman. 11. Tertiò, sapientiam Dei Ethicam quis imitetur? quis enim sequatur, imò mente intelligat & comprehendat, quanta sit Dei bonitas, iustitia, patientia, magnificentia, sanctitas? Quis comprehendat charitatem Dei, quam exhibuit nobis per Christum in eius incarnatione, prædicatione, passione, Eucharistia, totaque eius œconomia? Quantula est nostra, qui terræ vermiculi sumus, humilitas, si comparetur cum humilitate Christi; *Qui cùm in forma Dei esset, semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo.* Philipp. 2. Quantula est nostra obedientia; si conferatur cum obedientia Chri- D sti, qui cùm esset Rex gloriæ, Patri suo *factus est obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis?* Quantula nostra patientia, si supputetur cum patientia Christi, qui atrocissimos dolores, summa opprobria, extremam paupertatem, denique omnis generis tormenta in cruce passus est diuinâ patientiâ, mansuetudine & constantiâ. Idem cogita de ceteris omnibus Sanctorum virtutibus, quæ Christi virtutibus collatæ, non aliud sunt, quàm quod vmbra ad corpus, quod vanitas ad veritatem: quod gutta ad mare, quod punctum ad cælum, quod granum arenæ ad totum vniuersum. Hic genuinus est sensus Vulgatæ versionis; cuius auctor S. Hieronym. in Hebræo legit עֹשֵׂהוּ *osehu*, id est factorem suum A vel עָשׂוּהוּ *asahu*, id est, fecit illum, pro quo iam alijs punctis legunt, עָשׂוּהוּ *asuhu*, id est fecerunt illum vel illud. Igitur S. Hier. sic ad verbum ex Hebræo transferendum censuit: *Quid est homo vt sequi possit regem, quem iam fecit illum: quem* scilicet hominem *fecit rex*, hoc est, cuius factor est Deus. Vnde secundò in Vulgata clariùs vertit *factorem suum*, τὸ enim *illum* ex pleonasmo Hebræo redūdat: Hebræi enim pronomini relatiuo adiungūt demonstratiuum, ad expressiorem rei siue subiecti demonstrationem, *vt cuius semen eius in ipso est*. pro quo Latini dicunt, *cuius semen in semetipso est*. Genes. 2. 11.

Huc facit explicatio R. Haccados, quæ talis est: Quis est tam perfectus tamque numeris omnibus absolutus, qui pari cum diuina lege per omnia Dei præcepta passu contendere valeat? B Et aliorum qui sic explicant, q.d. Quis hominum est, qui cum Deo conditore suo pari de felicitate gressu certare, eiusque tranquillæ vitæ beatitudinem sibi arrogare audeat, cùm nec quidem opera illius imitari queat, nec creaturas illius etiam abiectiores elegantiâ, efficacitate, ceterisque dotibus assequi & adæquare? Vnde Campensis peraphrasticè sic vertit: *Iterum me conuerti ad ea, vt saltem viderem quanta sapientia vsus essem in omnibus illis, & deprehendi in vino insaniam multam, & in reliquis manifestam stultitiam. Quid enim est homo, vt imitatione regis Dei aliquid magnum conetur, cùm nullam quantumuis paruam ex omnibus rebus, quas ille innumeras fecit, æquare possit?*

Ex dictis liquet perperam Lyran. & Dionys. censere, Salomonem hæc dicere ex sententia C Epicuræorum & Simonidis, qui teste Aristotele Et hic. libr. 10. docuit hominem corpore constantem corporalia tantùm debere sectari, nec ad spiritualia assurgere. Insolens enim hoc loco, & dura est personarum mutatio? antecedentia enim & sequentia indicant, omnia hæc ex vna & eadem Salomonis persona mentéque dici.

Meliùs Titelmanus hanc parenthesin refert ad magnifica opera Salomonis, de quibus sermo præcessit, q.d. Ideo à meis hisce operibus transeo ad contemplandam sapientiam, quia in illis nulla ratione possum æmulari Dei magnificentiam, possum autem imitari Dei sapientiam. Quid enim inquit, erant illa, licet tam magnifica Salomonis ædificia, domus saltus Libani, & regia eius habitatio, si ad cæli structu- D ram conferantur? Quid idem templum illud tam celebre, tam admirabile omnibus, si ad templum Dei non manufactum conferas? Quid horti illi manu consiti & plantati, si cum vniuersa terra verbo Domini pulchrè germinante, quasi latissimo & amœnissimo viridario vno comparentur? ita & in ceteris omnibus. Profectò nihil erat Salomon, quamuis tantus in omni gloria sua, vt regem factorem suum sequi posset. Atque iuxta hanc enarrationem redarguit hîc Salomon, & irridet semetipsum, quemadmodum solemus interdum nosipsos irridere, pro insanijs præteriti temporis, quòd ea olim maximi fecerimus, quæ nunc æstimamus minimi.

Huc accedit Isidorus Clarius qui vertit: *Quid*

est

est homo, vt sequi possit regem in iis quæ fecit? id est, qui imitatione regis aliquid magni conetur, cùm nullam quantumuis paruam ex omnibus rebus: quas ille innumeras & maximas fecit æquare possit.

Hæc de versione Vulgata. Alij enim distinguunt regem à factore, siue Deo, aliterque vertunt: Vnde

Secundò. Secundò, Syrus sic reddit: *Et prospexi ego ad videndam sapientiam, transgressionem & stultitiam. Nam quis est ille vir, qui ingredietur post regem in iudicium? dein cum illo qui fecit ipsum?* Vbi per regem accipit Salomonem, per factorem verò Deum, q.d. Perspexi exitium esse hominum sapientiam. Quis enim eorum est, qui in sapientia mecum, qui rex sapientissimus à Deo constitutus sum, certare aut iudicio contendere valeat? Qua ratione ergo contendat cum Deo ipso? Alij hæc referunt ad pœnitentiam Salomonis, quasi suo exemplo ad eamdem hortetur subditos, quos suo scandalo induxerat ad idololatriam, quasi dicat: Perspexi sapientiam sitam esse in Dei fide & cultu, perspexi & insipientiam sitam in perfidia & idololatria. Qui ergo secuti estis me desipientem & idola colentem, sequimini nūc resipiscentem & Deo adhærentem. At quis hoc faciet? Pauci vtique; quia omnes proniores sunt ad malum quàm ad bonum, pronius sequuntur praua quàm sancta regum exempla. Ita Tgaumaturgus, Olympiod. S. Hieron. & Albin. Audi Thaumaturgum: *Tandem expergefactus atque oculis restitutus, ea quæ in manibus habebam, flagitiosa simul acerbitatisque plena esse perspexi, spiritusque non boni opificia. Proinde collectis & sapientiæ bonis & stultitiæ malis, magna hanc virum admiratione profectus fuerim; qui cum præceps ferretur, temereque vagaretur, postea mente recepta ad virtutem officiumque redyt.*

Sic & S. Hieron. atque ex eo Albinus: *Tandem, ait, in me reuersus, & opera mea plena vanitate, plena sordibus, plena spiritu erroris intuitus sum; nihil enim quod in mundo putaram bonum, bonum potui reperire. Reputans igitur quæ essent sapientiæ bona, & quæ stultitiæ mala, consequenter in laudem illius hominis erupi, qui post vitia se refrenans, virtutum possit esse sectator.*

Tertiò. Tertiò, Septuag. pro *regem* vertunt *consilium*, quia Hebræo מלך melech, id est rex, significat quoque consultorem & consilium, eò quòd regum sit consulere reipubl. vti multis ostendi Daniel. cap. 4. vers. 24. vertunt ergo: *Quis est homo qui ingrediatur post consilium, simul quæcumque fecerunt illud.* Ita Compluten. licèt Vatican. deleant τὸ *simul*. Alij vertunt, *simul quæcumque fecerint cum illo.* Aquila: *Quid autem homo vt sequatur consilium?* Arabicus: *Quis enim trahitur post consilium?*

Sensus est, q.d. Quis est homo, qui ita sapienter & consultò omnia sua agat, vt numquam à sapientia & consilio declinet in errorem & stultitiam, per quam aliqua insipienter & inconsultò admittat? Qui sensus idem est cum eo quem ingerit Vulgata, vti initio dixi, vt Thaumaturgus & S. Hieron. iam citati: consilium enim prudens est, relictis vitijs sectari virtutes. Aliter Olympiod. qui tripliciter explicat, ac primò censet hic doceri, quantum differt sapien- A tia à stultitia, id est virtus à voluptate: per consilium accipit consolationem de modo implendi sua desideria & vota: *Quæramus*, ait, *an possit homo, qui elegerit sibi secundum hanc stultitiam viuere, complere sua desideria; hoc enim significat sequi post consultationem.* q.d. Ego Salomon meorum consiliorum & votorum, cui tantum suppetebat facultatum, compos non fui: ergo non est, quòd quis alius se suorum compotem fore confidat. Quis ergo homo est, qui ibit post, vel qui sequi possit consilium siue consultationem suam, q.d. Nullus aut rarus; neque enim quicumque directè appetit, penitus hoc consequitur, nec qui gloriæ cupidus est, voti prorsus efficitur compos, vt eadem ratione in ceteris sese res habet: qui verò sapientiam adamarit, Deo duce feliciter ductus sequitur peoitus consulta- B tionem, hoc est, inuenit quod affectat. Alter sensus Olympiod. est, vt Salomon attonitus erumpat in interrogationem: Quisnam est homo qui possit recipere, atque conuerti à desiderijs suis, & inspicere motus electionis suæ, propositumque finem, vt diiudicet, vtrùm sapienter viuat, an stultè? Tertiò, Olympiodor. exponit sic, q.d. Salomon eleuatus extra corpus, & per sapientiam, videns quòd post exitum huius vitæ nemo potest redire ad vitam, & iterum frui eisdem rebus, quas dum viueret certo consilio exercebat, præposuit sapientiam stultitiæ.

Quartò. Quartò, Chald. vertit: *Animo etiam lustraui sapientiam in regni administratione & intelligentiam, quid enim confert homini vti deprecatione latâ iam à C rege sapientiâ, cùm iam vt repetatur ab eo supplicium decretum est?* q.d. Nemo decretum à Deo in stultos, id est, voluptuarios supplicium effugere aut euertere potest: ergo sapientia præferenda est stultitiæ.

FACTOREM SVVM] Legit interpres *osehu*, vt dixi: iam legunt עשוהו *asahu*, id est, fecerunt illum vel illud. Vnde varij varia supplentes varios dant sensus. Primò, Vatabl. & Pagnin. vertunt: *Quid est homo, vt veniat post regem, quod iam fecerunt?* sicque explicat, q.d. *Quid est homo vt veniat post regem scilicet vt cognoscat, quod iam fecerunt facientes? hoc est quod gestum est ab hominibus & stultè & sapienter*, q.d. *Quis est ille homo priuatus, qui exactius perspicere & cognoscere possit, quæ gesta sunt, quàm ego cognosco, qui sum rex?*

Secundò, alij iuxta Septuag. sic explicant, q. D d. Quicumque est, qui sequatur consilium sanctæ & sapientis vitæ, & impleat omnia ea, quæ illud fecerunt, id est omnia annexa & prærequisita consilio, quæ illud quasi pariunt & gignunt. Sanè pauci sunt, ac fortè præter me Salomonem vix vllus. Tam multa enim agenda consilium hoc circumstant, vt difficile sit omnia circumspicere, nedum seruare & implere: verti quoque potest: *qui fecerunt illud*, q.d. Quis sequetur heroës illos eximios, qui consilium hoc sapientis & perfectæ vitæ capessiuerunt, & reipsa moribus impleuerunt; quales fuere Noë, Abraham, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, &c. Sanè perpauci: plerique enim omnes sequuntur suas cupiditates, & instituta vitamque parentum & maiorum, atque in opibus & delicijs, in quibus illi felicitatem suam posuêre, hi quoque

que posteri eorum suam ponunt & collocant. Vnde aliqui vertunt: *Quis est homo,&c. qui non sit facturus ea,quæ fecerunt alij.*

Tertiò Arabicus vertit: *Quis enim trahitur post consilium, & sciet id quod fecerunt homines per ipsum?* Hebr.enim את *eth* significat *per,cum, ante, apud;* multaque alia,vt patet ex Lexicis.

Quartò,Caiet.Ratio,inquit,redditur,vt indicat particula (quia) cur Ecclesiastes venerit se ad videndam sapientiam & stultitiam, &c. Seu ad discernendum inter sapientes & stultos, ac intricatos, quia illi per sapientiam venient post regem,& obedient ei· (*quem iam fecerunt eum*) id est electum à se; hi per stultitiam & tricas redacti sunt in potestatem tyrannorum,& malorum principum.

B Quintò planiùs Pagnin. vertit: *Nam quid est homo, qui venturus est post regem,qui non sit facturus quod iam fecerunt alij ipsum?* id est: Quis præsumat plus in posterum vel nosse, vel prosperari quàm rex,qui sum ego, cùm frustra id hactenus alij conati sint: cœperũt enim, nec perficere potuerunt.

Sextò, simpliciùs Titelmannus vertit: *Quid est homo, vt possit sequi regem per ea quæ fecerunt?* hoc est: Quæ est hominis potestas, vt conetur assequi regem omnium Deum, & quasi videri illi æqualis per ea opera, quæ fecerunt homines vel facere possunt? q.d. Per nulla opera, aut in nullis operibus quæ ab hominibus possunt fieri, quispiam potest Deum assequi vt faciat paria.

C Septimò, sublimiùs & diuiniùs alij censent hic innui mysterium S. Trinitatis. Sicut enim Genes.1.1. dicitur in plurali; *Elohim bara,* id est *Deus* trinus in personis *creauit cælum & terram;* sic hîc dicitur *rex fecerunt illum*, id est tres regiæ & diuinæ personæ fecerunt, & crearunt hominem ad imaginem & similitudinem suam, vt per memoriam similis sit Deo Patri, per intellectũ Filio, per voluntatem & affectum Spiritui sancto.Ita Galatinus lib.2.cap.9 Quocirca tota hominis sapientia, iustitia & felicitas in eo consistit,vt se Deo assimilet,quoad potest.Nam vt ait Eccles.cap.23.38.*Gloria magna est sequi Dominum.* Quin & M.Antonius Imp. cognomento Philosophus,rogatus quodnam esset summum hominis bonum,respondit: *Si Deos imitetur:Deorum autem imitationem esse, quàm paucissimis indigere, & quàm plurimis benefacere,* vti refert Iulianus Apostata in Cæsaribus.

D Moraliter hîc, & alibi S.Script. celebrat Deum, qua rex est & qua factor, id est Dei gubernationem,creationem, siue Dei sapientiam & omnipotentiam, illaque opponit nostræ insipientiæ & infirmitati, vt hac ratione sternat nostram superbiam, præfidentiam, ingratitudinem, diffidentiam, anxietatem & nimiam sollicitudinem.Hinc Iob cap.9.4.*Sapiens corde est,* inquit, *& fortis robore: quis resistit ei & pacem habuit?* Et vers.10. *Qui facit magna & incomprehensibilia & mirabilia,quorum non est numerus.* Et versu 14.*Quantus ergo sum ego vt respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo?* Vide Isaiam cap.40.vers.12.& sequent.

VERS. 13. ET VIDI QVOD TANTVM PRÆCEDERET SAPIENTIA STVLTITIAM, QVANTVM DIF- A FERT LVX A TENEBRIS.] Pro *præcederet & differt* Hebraicè est יִתְרוֹן *itron,* id est residuum, superans,dignitas,excellentia, vt dixi cap.1.v.3. Vnde Septuag. vertunt. *Et vidi quia abundantia,* (Complut. *excessus*) *est sapientiæ super stultitiam.* (Symmach. *ἀμαθίας*, id est carentiam disciplinæ,imperitiam,rusticitatem,insipientiam, ineptiam, temeritatem) *Sicut abundantia lucis super tenebras.*Thaumaturgus: *Grande etenim sapientiæ insipientiæque interstitium, tantũque discrimen quantum diei est ac noctis.* Arabicus: *Tantum præstantiæ,quantum præstat præstantia luminis super tenebras.* Syrus: *Et vidi esse lucrum in sapientia multo magis quàm in stultitia sicut præstantius est lumen tenebris.* Vatab. *Et dignitas vel excellentia sapientiæ supra stultitiam.* Pagnin. *Vtilior est sapientia,quàm stultitia, sicut vtilior est lux,quàm tenebræ.* Alij: *Tanta est amplitudo,fructus,præmium, merces sapientiæ præ stultitia,quanta est amplitudo,fructus,præstantia lucis præ tenebris,solis præ caligine, visus præ cæcitate.* Chald. *Vidi ego in spiritu prophetiæ quoniam excedit sapientia stultitiam, quantum lux diei tenebras noctis.*

Virtutis & lucis analogia. Nota appositè sapientiam, id est prudentiam, virtutem,sanctitatem conferri luci; stultitiam verò, id est imprudentiam, vitium & scelus conferri tenebris ob multas vtrimque analogias.

Prima. Prima est, quod sicut lux est vera qualitas habens solidam essentiam & existentiam; tenebræ verò nil nisi lucis sunt priuatio, ideoq; nihil: sic & sapientia,id est virtus solidam habet subsistentiam,tenebræ verò, id est vitia virtutis tantùm sunt priuatio, nec solidam essentiam aut bonitatem habent.Ita Nyssen.

Secunda. Secunda, sicut lux fugat tenebras, & tenebræ lucem; sic sapientiam pellit insipientia ac virtus vitium, atque vice versa insipientia si dominetur abigit sapientiam, & vitium virtutem. Ita Olympiod.

Tertia. Tertia, summa est antipathia lucis & tenebrarum, qua fit vt nullam habeant societatem loci, temporis aut subiecti, iuxta illud: *Diuisit lucem à tenebris.*Genes. 1.4. Et: *Quæ societas luci ad tenebras?* 2.Cor.6. 14. Et Eccles.16. 17. Græci Codices Complut. habent: *Lucem à tenebris diuisit adamante,* id est tantâ firmitate & separatione lucem dispescuit à tenebris, ac si inter vtramque murum adamantinum fabricasset.

Quarta. Quarta, lux est qualitas nobilissima, cælestis & diuina; talis est & sapientia ac virtus: tenebræ verò sunt caligo horrida, infernalis, & diabolica: Talia pariter sunt insipiẽtia & malitia.

Quinta. Quinta, lux dirigit omnes hominis gressus & actiones;tenebræ verò vtrosque impediunt. Sic sapiẽtia dirigit omnes hominis operationes, quas insipientia perturbat & peruertit.

Notant secundò Pineda, per lucem accipi posse solem & diem; quia sol efficit lucem, & lux diem; per tenebras verò noctem & caliginem, quia eam causant. Sapientia ergo & virtus similis est soli & diei: insipientia verò & vitium simile est nocti. Sicut enim sol mundum & res omnes illustrat,sic sapientia hominis animum iubare suo ac radiis illuminat, illique splendorem,dignitatem atq; ornamentum mirabile

bile addit. Rursum sicut sol inferiora ista suo calore fouet atque vegetat, varietatem pulchritudinemque efficit; sic sapientia suum ad corpus splendorem transmittit. *Sapientia* quippe *hominis lucet in vultu eius*: humanos sensus moderatur, modum oculis, ori, auribus adhibet, vniuersisque actionibus temperationem & pulchritudinem: contra verò stultitia, cùm semel animo insedit, caligine & tenebris omnia inuoluit, horrore atque squalore omnia deturpat, mentem obcæcat, sensus torpidos atque squalentes facit; toti corpori deformitatem intemperiemque offudit.

Plures analogias solis & sapientiæ, siue lucis & virtutis recensui Genes. 1. vers. 8. & 16. Isaiæ 45. Eccles. 43. 2. Ephes. 5. 8. ad illa: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate: fructus autem lucis est in omni bonitate, iustitia, & veritate.* Iacobi 1. 17. 1. Ioannis 1. 5. & sequent.

Symbolicè, lux symbolum est oculi & visus, tenebræ verò exoculationis & cæcitatis: hinc sapientia quæ lux est spiritualis, similis est oculo & visui; stultitia verò exoculationi & cæcitati. Quod enim est lux oculo, hoc oculus est corpori, & intellectus animæ. Vnde sequitur: *Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat.*

VERS. 14. SAPIENTIS OCVLI IN CAPITE EIVS: STVLTVS IN TENEBRIS (alij *in tenebrositate*) AMBVLAT: ET DIDICI QVOD VNVS VTRIVSQVE ESSET INTERITVS.] Campen. *Sapiens oculos habet in fronte, stultus velut cæcus palpitat.* Vatabl. *Circumspectus est sapiens, videt quid agendum sit,* cùm stultus cæcus sit & improuidus, Chald. *Sapiens contemplatur in principio quod futurum est in fine: oransque, infausta iudicia Dei ab hominibus auertit & retardat: sed noui quòd si non orauerit sapiens, neque ex orbe infelix illud decretum depulerit, cùm in mundum veniet vindicta, omnes eodem euentu censeri.* Pro *interitus* Hebr. est מִקְרֶה *micre*, id est *occursus*, euentus. Syrus: *Accidens vnum accidit omnibus.* Arabicus: *Occursus vnus occurrit omnibus eis.* Thaumaturgus: *Æqualis sors,* Scholiast. Græcus: *Vnus finis.* S. Hiero. *Communis interitus, eadem plaga, eadem mors, pares angustiæ.* S. August. *Vnus incursus.* Campens. *Idem exitus,* Tigur. *Eadem fortuna.*

Explicat & confirmat quod dixit sapientiam esse lucem, stultitiam verò tenebras, ex eo quòd sapientia sit quasi oculus in sapientis capite, omnia quæ circum illum sunt instar lucis illustrans, stultitia verò tenebras mentis Cimmerias stulto circumfundat.

Igitur huius adagij sensus est q. d. Sapiens oculos lucidos habet in capite, ceu speculatores, oculos, inquam, tum corporeos frontis, tum potiùs spiritales mentis, quibus ex alta quasi capitis arce & specula omnia cominùs circumspicit, & eminus prospicit: quo fit vt omnia ipsi lucida & clara sint, atque in luce perpetua ambulet, vtque omnibus prouideat, noxia caueat, vtilia capessat. Lux hæc est circumspectio, prudentia & prouidentia: stultus verò perinde ac si oculos haberet in calcaneo, non in capite; in talis, non in cerebro, damna vel commoda non præuidet nec prouidet, sed velut in tenebris ambulans obuias voluptates sectatur, ideoque in multa noxia, imò in exitium corporis & animæ corruit, iuxta illud Prouerbior. 4. 19. *Via impiorum tenebrosa, nesciunt vbi corruant.* Ita S. Basil. in Psalm. 33. Audi Nyssen. orat. 2. in illud: *Faciamus hominem ad imaginem nostram: Genitus es,* inquit, *vt Deum videas & contempleris, non vt humi deiecta serpat vita tua, non vt pecudum voluptates consecteris, sed vt vitam cælestem agas. Idcirco sapientis oculi sunt in capite ipsius. Cur autem non ad caput, sed in capite? nempe vt quæ excelsa ac sublimia sunt intueantur & spectent; qui autem ea non aspicit, sed terrena, is oculos humi defixos & sepultos habet.*

Sapientis oculi in capite.

Hinc Chaldæus vertit: *Sapiens contemplatur in principio id, quod futurum est in fine.* Vnde illud: *In occipitio oculus*, vt finem respiciat. Et Caietanus: Vident, inquit, oculi sapientis caput, id est principium operis, qui finis est, & consequenter media congrua. Finis enim est primum in intentione, quod hominem mouet ad opus, velut medium ad finem, quem præconcepit assequendum. Quocirca Poëtæ Ianum, qui prudentiæ est typus, pinxerunt bifrontem, eò quòd vir prudens antecedentia æquè, ac sequentia tempora rerumque euentus procul aspiciat & præuideat, sibique prouideat, igitur sapiens oculos habet in capite, quasi in cælum defixos, stultus verò in pedibus quasi in terram demersos. Huc faciunt veterum Adagia. *In virtute oculi & manus*, id est prudentia & operatio. *Oculi vita est sapientia: sal vita amicitia: antidotum vitæ patientia.*

Secundò, sapiens oculos habet in capite, quia excelsa, cælestia & diuina contemplatur & spectat, eoque omnem mentis suæ cogitationem, omnem actionem, omne studium, omnem intentionem suam dirigit. Stultus verò oculos videtur habere in pedibus, quia non nisi terrena, vilia, exilia, cogitat, amat, sectatur. Ita Olympiod. Caput, inquit, in corpore emicat & eminet, hinc oculos habere in capite, est superna & æterna contemplari. Et Thaumaturgus: *Nam qui virtutem,* ait, *sectatur, similis est homini clarè sursum, & vndequaque cernenti, atque fulgidissimo iubare iter facienti. Contrà qui vitiis erroribusque implicitus, comparandus est erranti in tenebris: Cæcus enim est; & oculos illi tenebrosa opera sua effoderunt.* Et Auctor Catenæ Græc. ex Nyssen. *Quando,* ait, *speculatrix animæ vis rebus sensibilibus vacat, à natura situque suo auulsi luxantur oculi, & quamdiu per illos aspicit res infimas, in calcaneos migrant, illaque rerum sublimium contemplationis fit expers.* Sin autem vana quæ deorsum despiciens sursum aspiciat, oculos dicitur habere sursum in capite. Pulcherrimè verò S. Basil. hom. 9. Hexam. sub finem: *Vt herbas depascatur & attondeat ouis, facta est: eoque caput acclinat ac deflectit in terram, vt spectet ventrē, & quæ sub ventre sunt: quādo in hunc scopum felicitatis illorum exitus conspirat pastu vt exsatient ventrem, ac voluptate. Homo non item. Nec enim oculos in ventrem demittit. Ipsi etenim caput est spectans in sublime, quo cælestem illam suam cognationem agnoscat & contempletur: Oculi nequaquam terra innuunt. Caue igitur quidquam designes, quod generositati tuæ repugnet naturæ. Terrena hæc ne circumspicias, sed cælestia vbi Christus est. Si consurrexistis enim, ait, cum Christo,*

quæ

quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est. Hac enim conditione & lege formatus es. Tui corporis effigies rudimentum quoddam est, quo docearis ad quem sis finem conditus; vt Deum contemplere factus es, non vt humi repat vita tua, non vt pecudum ritu voluptate perfruaris: verùm vt ad normam & institutum cælestiu vita tuam ipsius componas. Et hac gratia non insciè dixit sapiens Ecclesiastes: Sapientis oculi in capite eius. Cuiusnam oculi non sunt in capite? Atqui hic, In capite, hoc est, vt ea contemplentur, quæ in sublimi sunt. Nam qui non ad bona quæ in sublimi sunt, sed quæ in terra, respectat; is vtique defigit detrahitve oculos in terram.

Alludit ad primam hominis & animalium creationem, in qua homo creatus est erecto corpore & capite, vt oculis cælum & cælestia aspiciat & ambiat; cetera verò animalia creata sunt capite & oculis ad pedes, & terram depresso, quia non nisi terrena pabula & gramina cogitãt, amant & sectantur, iuxta illud Nasonis in Metamor. lib. 1.

Pronaq́; cùm spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, cælumq́; tueri
Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Hinc nonnulla animalia, præsertim pisces, habent oculos in ventre, vnde illud apud Homerũ; *solea occulta*, notantque stultos, *qui terrena sapiunt; quorum Deus venter est.* Philip. 3. 19. qui proinde rectè Dagonistæ vocitentur.

Oculorum dignum.

Audi S. Ambros. lib. 6. Hexamer. cap. 9. *Ac primùm omnium cognoscamus, humani corporis fabricam instar esse mũdi. Siquidem vt cælum eminet aëri, terris maria, quæ velut quædam membra sunt mundi: ita etiã caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere præstantissimumq́; esse omnium, tamquam inter elemẽta cælum, tamquam arcem inter reliqua vrbis mœnia. In arce autem hac regalem quandã habitare sapiẽtiã, secundùm propheticum dictũ, quia oculi sapientis in capite eius: hanc esse ceteris tutiorem, & ex illa omnibus membris vigorem prouidentiamque proferri. Quid enim robur & validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum, nisi capitis velut principis sui, imperialis quadã adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur vniuersa aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce vtatur in prælium? Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus, tenebroso inhorrens situ, nisi oculorum illuminetur aspectu. Quod ergo sol & luna in cælo, hoc sunt oculi in homine. Sol & luna duo mundi lumina. Oculi autem quædam in carne sidera fulgent desuper, & inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur noctis quibusdam nos tenebris implicari; speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam & ex sopore membris ceteris citius excitantur, & vigilantes circumspectant omnia: viciniores enim sunt cerebro, vnde omnis manat vsus videndi.* Et nonnullis interiectis: *Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.* Vide eundem lib. de Arca Noë.

Oculos comparat soli & lunæ.

Hac de causa in baptismo inungitur caput baptizati. Audi S. Ambrosium tract. 2. de Sacramentis, & habetur de Consecrat. distinct. 4. can. 88. *Accepisti mysterium, hoc est vnguentum super caput. Quare super caput? quia sapientis sensus in capite eius.*

Tropol.

Tropol. Caiet. *Sapientis oculi*, ait, *sunt in capite*, id est iugiter caput reflexè velut in speculo intuentur, eò quòd sapiens primùm noscat seipsum, omnesque mentis suæ cogitationes & intentiones exactè discutiat, itaque omnia in luce operetur. Huc facit vetus adagium:
Oculus in pectus, q. d. inspice teipsum.

Sic demum qui sis, quantus, qua sorte videbis,
Et pede prudenter te metiere tuo.

Rursum q. d. Sapiens ex oculis & capite dignoscitur, iuxta illud ca. 8. vers. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius.* Et prouerb. 17. 24. *In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ.*

Insuper oculi sapientis, id est Principis (hic enim præ ceteris pollere debet sapientiâ, quâ subditos omnes sapienter regat) sunt in capite eius: quia Princeps, qualis erat Salomon, vti capite, id est dignitate & auctoritate, sic & oculis, id est vigilantiâ & circumspectione ceteris eminere debet, vt ex alto regni sui throno omnes sibi subditos circumlustret, ab eisque omnia noxia arceat, & profutura procuret. Hinc Ægyptij Dei Hieroglyphicum dabant, *Oculum in baculo*, oculo Dei prouidentiam, baculo potentiam denotantes. Vnde illud: *Oculus in sceptro*, id est vigilantia sit in rege & principe. Ita S. Ambros. in Psalm. 1. pro *oculi* legens *sensus*: *Sensus*, inquit, *sapientis in capite eius; Quod referri potest etiam ad Ecclesiæ præeminentes.* Idem Exhort. ad Virgin. *Oculi hominis in capite eius, id est*, inquit, *sapientiæ tuæ sensus.* Oculi enim typus sunt sapientiæ & sensus.

Alleg. S. Hieron. Olymp. Salonius Hugo, & alij per caput accipiunt Christum, in quem iugiter oculi mentis nostræ intendant oportet, vt ab eo sapientiam discamus & hauriamus: *Qui in perfectum virum peruenerit*, ait S. Hieron. *& meruerit vt caput ipsius Christus sit, oculos suos semper habebit ad Christum, & eos in sublime eleuans numquam de inferioribus cogitabit.* Et S. Gregor. 17. Moral. cap. 5. *Oculi sapientis*, inquit, *in capite eius, quia videlicet sapiens quisque illum totâ intentione considerat, cuius se membrum esse per fidem pensat.* Et lib. 20. 4. *Oculi*, ait, *sapientis in capite eius sunt, dum redemptoris sui semper opera, quæ imitari debeat, contemplatur.* Et vt idem ait Hom. 2. in Ezec. *Cùm omnis nostra intentio in eum se erigit, ne si vias lucis aspicere oculus mẽtis neglexerit, statim clausus in tenebris erroris cadat.* Hinc ait Psaltes Psalm. 118. *In mandatis tuis exercebor & considerabo vias tuas.* *Allegor.*

Anagog. Oculi spirituales eorum qui vacant vitæ contemplatiuæ sunt in capite, id est in parte superiori animæ, quæ mens & spiritus dicitur; extaticorum verò sunt in ipso apice mentis, quo ad Deum euolant, in eumque se mergunt vt videantur deificari, vnusque cum eo spiritus fieri; quia per ænigma vident Deum, in eoque futuræ felicitatis gaudia prælibant. Ita Lyranus quin & S. Hier. in c. 51. Isaiæ & in c. 2. Daniel. *Anagog.*

ET DIDICI QVOD VNVS VTRIVSQVE ESSET INTERITVS] Hebraicè est מִקְרֶה *micre*, id est occursus, accidens, casus, euentus, vt vertunt Septuag. Syrus, Chald. Vatab. Pagnin. per quem S. Aug. lib. 20. Ciuit. ca. 3. accipit *ea mala, quæ bonis & malis videmus esse communia*. Olympiod. verò accipi tam bona quàm mala, q. d. indifferenter sapienti & stulto, id est probo & improbo obuenit morbus æquè ac sanitas, opes æquè ac inopia, honor æquè ac contemptus, ac præsertim vita æquè ac mors. Hinc No-

A ster aptè vertit *interitus*, nullus enim euentus ita communis est omnibus, qui certò singulis obuenit, tam piis quàm impiis, ac mors, iuxta illud Horatij:

Pallida mors æquo pede pulsat pauperum tabernas,
Regumq; turres.

Mors ergo est *micre*, id est communis omnium, nemine prorsus excepto, casus & occasus. Rursus mors est *micre*, id est occursus; occurrit enim non cogitantibus, & non expectantibus, occupat incautos, intercurrit negotiis, deliciis & prosperitatibus hominum, vt cum in mediis versantur opibus, honoribus & gloria, mors eis ex latere obuiet, hæcque omnia in momento succidat, ipsosque exaltantes interimat.

Multi censent Salomonem hoc dicere non ex sua, sed ex aliorum, qui animæ immorta- B litatem negant, persona: *Vt repræsentet*, ait Nyssen. *obiectiones eorum, qui ad hanc vitam sunt pusilli & abiecti animi, & qui ex virtute nihil credunt lucri accidere, quoniam in eumdem finem vtrisque vita desinit.* Sic & Thaumaturgus, Olympiod. Hugo Victor. Liran. & alij. Verùm nil est quod cogat hoc dicere, imò sequentia & antecedentia indicant hic Salomonem ex se suaque mente loqui.

Sensus ergo est, q.d. Suggessit mihi mens vestigare, quid intersit inter sapientiam & insipientiam, ac deprehendi sapientiam quoad animam quidem tantùm superare stultitiam, quantum lux superat tenebras; in eo tamen pares reperi, quòd quoad corpus vtrisque, scilicet sapientibus & insipientibus, eadem sors & mors obueniat, C atque ex eo tam sapientiæ, quàm stultitiæ suam quoque inesse vanitatem, id est fugacitatem & interitum, quo euanescat, comperi. Omnia enim hæc eò spectant, vt ostendat omnibus in rebus, quæ sub sole in terra sunt, se inuenisse vanitatem, vt inde concludat veritatem ambienti, mentem figendam esse in Deo & cælo, in quo nulla est vanitas, sed vera stabilitas & stabilis æternitas.

VERS. 15. ET DIXI IN CORDE MEO: SI VNVS ET STVLTI ET MEVS OCCASVS ERIT. QVID MIHI PRODEST QVOD MAIOREM SAPIENTIÆ DEDI OPERAM] *Quid mihi prodest*, scilicet ad hanc vitam prorogandam in terra, cum sapientia mihi vitam hanc conseruare, eamque à morte præseruare nequeat; sed sapiens æquè ac stultus, id est probus æque ac improbus, legem mortis D omnibus communem & fatalem subire debeat: nam in altera multum proderit sapientiæ, id est virtutis studium, vtpote quæ sapienti æternam felicitatem & gloriam conciliabit, cùm stultitia, id est impietas & scelera, impio parient gehennam & mortem æternam. Abstrahit ergo hic Salamon à futuro piorum & impiorum post hanc vitam statu, & tantùm præsentem huius vitæ spectat, vti solent facere Philosophi & Physici, quia loquitur rudi sæculo & rudibus Iudæis. Vnde signanter addit v. sequen. *sub sole*, q.d. Omnia sub sole sunt vana: Si ergò quæris veritatem veramque felicitatem, quære eam supra solem, apud Deum in cælo empyreo. Toto enim hoc libro ostendit omnia terrena esse vana, id est morte finiri & euanescere: cælestia verò esse vera, id est durare, firmari, æternare.

Alij censent Salomonem, hæc dicere ex mente stultorum, id est impiorum, qui præsentibus inhiant, futura non curant, nec credunt aut sperant: quibus fauent Septuag. qui pro יותר iother, id est maiorem, vertunt *abundanter & in abundantia.* Vnde sic ex eis legit S. Hieron. *Vt quid sapiens factus sum ego? Tunc abundanter locutus sum ego in corde meo, quoniam insipiens loquitur ex abundantia*, (id est ex superfluente in ipso stultitia, ait Olympiod. Nam *garrulitatis fluenta tamquam ex fonte erumpunt stultitiæ*, ait sanctus Gregorius) *quoniam hoc quoque vanitas.* Et Syrus Septuag. more suo assectans: *Locutus sum*, ait, *in corde meo, quòd hoc etiam vanitas sit, quia stultus multò magis loquitur.* Arabicus. *Quando locutus sum in corde meo præstantiam eius, quoniam stultus ex præstantia cordis sui loquitur.*

Verùm τὸ *stultus* non est in Hebræo. Quocirca nostra Vulgata versio, eiusque interpretatio paulò antè recensita, verior & germanior est.

Denique Chald. Thesin ad hypothesin deducens, per stultum accipit Saul, per sapientem verò ipsum Salomonem; vnde vertit: *Et dixi in corde meo, sicut euenit Sauli Regi, qui declinauit in stultitia sua, & non custodiuit mandatum, quod ei præceptum fuit super Amalec, & ablatum fuit ab eo regnum, mihi quoque veniet: & ad quid sapientior fui ego illo? Et locutus sum in corde meo, quod etiam hoc est vanitas, & nihil est nisi per sententiam verbi Domini.*

LOCVTVSQVE CVM MENTE MEA, ANIMADVERTI QVOD HOC QVOQVE ESSET VANITAS. VERS. 16.
q.d. Atque ita mecum in corde meo ratiocinans & disputans, definiui quòd etiam hoc esset vanitas, nempè in sapiẽtia propter seipsam velle quiescere, & nolle ad finem vlteriorem, putà ad vitam æternam tendere, ad quem perducere debet sapiẽtia. Hæc enim est lux & dux ad vitam iugem & beatam. Ita Titelm. & alij.

Aliter Septuag. qui hæc ad stultum referunt. Vnde eos secuti S. Hieron. Thaumaturgus Olympiod. Albinus & alij censent hîc esse correctionem. Salomonem enim corrigere stultorum sententiam v. præcedenti recensitam, q.d. Stulti ex eo, quòd idem interitus, eademque mors obtingat sapienti quæ stulto, inferunt: ergo nil prodest studere sapientiæ & virtuti. At ego hoc eorum iudicium vanitatem, id est vanum & stultum esse pronuntio.

NON ENIM ERIT MEMORIA SAPIENTIS SIMILITER VT STVLTI IN PERPETVVM, ET FVTVRA TEMPORA OBLIVIONE CVNCTA PARITER OPERIENT: MORITVR DOCTVS SIMILITER VT INDOCTVS.] VERS. 17.
S. Hieron. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus, & Hugo Victor. secuti Septuag. Putant hîc notari discrimen sapientis & stulti, siue pij & impij, quod sapientis memoria duret in perpetuum, stulti verò non sit illi similis, sed dissimilis, eò quòd cum hac vita euanescat. Itaq; negationẽ *non* referunt ad τὸ *similiter.* q.d. *Non erit similiter*, id est similis memoria sapiẽtis & stulti in perpetuum, id est in futuro æternitatis sæculo, quod omnia præsentia tempora obliuione operiet & sepeliet: quare nõ moritur doctus similiter vt indoctus; negationem enim *non* per Heb. ex initio versus hic repetẽdam censent; q.d. in

q. d. in futuro sæculo dissimilis erit memoria sapientis & stulti, id est probi & improbi, quia tunc florebit memoria sapientis, stulti verò obliuioni æternæ tradetur. Vnde Chal. vertit: *Non est memoria in sæculo venturo prudentibus cum stultis: & simul atque homo è viuis decedit, & ea quæ temporibus suis acciderunt, & quæ post eum euenient, omnino obliuione conterentur. Quare igitur existimabunt homines eundem iustorum & sceleratorum euentum esse?* sic pariter vltima hæc verba per interrogationem efferunt S. Hier. in Comment. Olimpiod. Arabicus, Vatab. & alij, cum ex aduerso vulgata Latina ea assertiuè legat, dicatque: *Moritur doctus similiter vt indoctus*; quæ lectio Hebræo conformior ideoque verior est.

Vulgatæ ergo sensus planus est, q. d. Esto sapientia natura sua præstet stultitiæ, hoc est virtus vitio, quantum lux præstat tenebris, tamen io B hoc pares sunt, quod vtramque succidat mors: adeò enim sapientia vitam conseruare nequit, vt nec memoriam possit. Tempus enim omni homini sicut vitam, sic & memoriam tollit, cumque obliuione sepelit. Quare moritur sapiens æquè ac insipiens, ac post mortem memoria vtriusque illicò obliuioni traditur & euanescit. Vtrique ergo sua hæc inest deploranda vanitas, imò subinde stulti, id est improbi longiorem habent memoriam, maioremque famam, quàm sapientes, id est probi; vti habuit Pharao, Nabuchodonosor, Alexander, cæterique Gentilium tyranni: ex quo viri cordati rectè colligunt, post hanc vitam superesse iudicium, vitamque alteram, in qua à iusto iudice Deo probis præmia pro meritis, improbis supplicia reddentur. Hoc enim exigit Dei prouidentia & iustitia. C Licet ergo ea sit dignitas Dei, tantaque eius in nos merita, vt etiamsi nulla probis præmia, nec improbis supplicia decreuisset, à quouis tamen omni amore, obedientia & cultu colendus foret: virtutis etiam tanta sit honestas & decor, vt per se expetenda & ambienda sit, nullâ quoque propositâ pœnâ vel præmio, imò etiamsi nulla superesset homini altera vita, sed anima cum corpore interiret: qua ratione S. Bonauentura diabolo suggerenti, ipsum esse reprobum, ac proinde suadenti vt captaret huius vitæ voluptates, cùm à futuris à Deo foret exclusus, respondit: *Si non datur frui Deo & virtute post hanc vitam fruamur eo in præsenti:* tam enim vera & solida eius sunt gaudia, vt omnes mundi & carnis deliciæ cum eis non sint conferendæ: pax enim, serenitas, & lætitia bonæ conscientiæ, D quam parit virtus, superat omnes mundi voluptates: his tamen non obstantibus, magna sapientiæ & virtuti hæc annexa est vanitas & miseria, quod morte succidatur & finiatur. Vnde nisi speraret aliam vitam beatam & æternam, valdè foret ærumnosa, paucique eius labores & dolores, vtpote præmio carentes, capesserent. Quocirca ait Apost. 1. Corinth. 15. vers. 19. *Si in hac vita tantùm sperantes in Christo sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*, quia sine spe & fructu studemus mortificationi carnis, eiusque voluptates abdicamus, quibus ceteri indulgent.

Nota hæc omnia accipienda esse de vita & memoria præsenti apud homines, quam pari

A fine in morte terminant sapiens & stultus, probus & improbus; nō verò de futura apud Deum. In illa enim erūt impares & dissimillimi probus & improbus. Nam *pretiosa* apud Dominum *mors sanctorum eius*. Psalm. 115. Ex aduerso *mors peccatorum pessima*. Psalm. 33. similiter: *In memoria æterna erit iustus*. Psalm. 111. Rursum: *Iusti autem in perpetuum viuent, & apud Dominum est merces eorum, & cogitatio eorum apud Altissimum*. Sapien. 5. Ex aduerso de impiis dicitur Psalm. 87. 6. *Quorum non es memor amplius & ipsi de manu tua repulsi sunt*. Et Psalm. 48. *Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos*. Infernus etiam vocatur λήθη id est obliuio, & terra obliuionis. Psalm. 87. 13. eò quòd damnati, qui in eo degunt, reiecti, despecti & velut obliuioni æternæ traditi sunt. Hinc Poëtæ fabulantur Lethen esse fluuium apud inferos, B cuius latices si quis gustauerit, omnium rerum obliuiscitur, de quo Lucanus lib. 9.

Quam iuxta Lethes tacitus perlabitur amnis.
Infernis (vt fama) trahens obliuia venis.

Similia habet Virgil. 6. Æneid. & Ouidius lib. 1. Tristium Elegia 7. Quin & Varro ac Festus lethum, id est mortē deriuant à Græco λήθη id est obliuio, quàm affert mors; licet Priscianus deriuet à prisco verbo *leo*, id est deleo, quoniam mors omnia delet. Hinc & antiqua apud S. Hier. versio hoc loco sic habet: *Eò quòd ecce diebus qui superuenient vniuersa obliuio operiret*: Quod Olympiod. sic explicat, q. d. In venturo seculo quæcūque in hac vita nobis occurrerint, siue infirmitas, siue sanitas, siue diuitiæ, siue paupertas in obliuionem ibunt.

ET IDCIRCO TÆDVIT ME VITÆ MEÆ Vers. 17.
C VIDENTEM MALA (misera, ærumnosa, caduca, quæ in morte finem accipiant) *vniuersa esse sub sole, & cuncta vanitatem & afflictionē spiritus*. Hebr. *Et odiui vitam, quod malum esset super me opus, quod factum est sub sole: quia omnia vanitas, &* רְעוּת *reut, id est malitia siue afflictio spiritus*, vt vertit Arabicus. Septuag. vertunt *προαίρεσις*, id est *electio* vel præsumptio spiritus. Chal. *Contritio spiritus*, vel vt Costus vertit, *Ægritudo animi*. Syrus: *Perturbatio spiritus*. Pagnin. *Cogitatio spiritus*. S. Hieron. *Pastio venti*. Caiet. *Fractio spiritus*. Campensis, *Cruciatus animi*. Alij. *Irritamentum vel defatigatio spiritus*. Alij: *Molestia animi*. Vide dicta v. 15. & c. 1. v. 14.

Hoc tædium vitæ sentiunt sapientes quoque & sancti, tum ob vitæ labores, molestias & dolores, tum ob eius breuitatem & finem quòd scilicet omnia eius bona finiantur in morte, tum ob eius cupiditates, tentationes & pericu-D la peccati ac damnationis, quæ crebrò suggerit, tum in perfectis ob desiderium fruendi Deo, quem tantoperè diligunt, eumque intentissimè semper amandi & laudandi. Vnde hoc tædium sentiebat S. Paulus dicens: *Infelix ego homo, Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Roman. 7. Et *Coarctor autem e duobus: desiderium habens dissolui & esse cum Christo*. Philip. 2. v. 23. Vide ibi dicta. Idē huius vitæ tædium & migrationis ad meliorem desiderium habuit S. Iob. cap. 10. 1. Ionas ca. 4. 8. Rebecca Genes. 27. 46. Elias 3. Reg. 19. 4. Dauid Psal. 141. 8. Ieremias 20. 14. S. Augustinus obsessa à Wandalis sua Hippone; quin & Christus imminente passione, Marci 14. 33. Vide S. Cyprian. de Mortalitate, & S. Ambr. lib. de Bono mortis.

Porrò alij aliam huius tædij Sapientis causam afferunt, scilicet quod videat stultorum stultitiam, id est impietatem & scelera, ob quæ dolet & ingemiscit: Vnde Chald. vertit: *Odi certe improbam vitam degentes. Neque enim nisi grauatè ferre possum nefaria illa facinora, quorum homines hoc in orbe sunt perquam studiosi.* Et Symmachus: *Malum mihi visum est opus, quod fiet sub sole, Malum enim opus* (inquit Olimpiod.) laboriosam vitam peccatorum hominum intelligit. Nyssen. & Thaumaturgus referũt ad ipsos exactę vitæ labores & studia vanitatis: *vitam* (inquit) *omnem meam execrari cœpi, quam in rebus vanis traduxeram; atque consumpseram terrenis laboribus intabescens: etenim omnia mihi magna cum molestia elaborata sunt.*

VERS. 18. RVRSVS DETESTATVS SVM OMNEM INDVSTRIAM MEAM, QVA SVB SOLE STVDIOSISSIME LABORAVI, HABITVRVS HEREDEM POST ME.

VERS. 19. QVEM IGNORO, VTRVM SAPIENS, AN STVLTVS FVTVRVS SIT: ET DOMINABITVR IN LABORIBVS MEIS, QVIBVS DESVDAVI ET SOLLICITVS FVI. ET EST QVICQVAM TAM VANVM? Hebr. *Odiui etiam ego omnem laborem meum, quem laboraui sub sole, eò quod dimittam illum homini, qui venturus est post me. Et qui scit vtrum sapiens sit an stultus, qui dominaturus est in omni labore meo, quo laboraui, & in quo sapui sub sole?* id est quem sapienter obiui sub sole, quo sapienter opes paraui. Interpres Nysseni, *quem meâ industriâ excogitaui.* Alius per antiphrasin vertit: *Quo desipui vel quo deceptus sum.* Chald. *Et obstupui in corde meo, & dixi hoc etiam vanitas.* Ita & Septuag. nisi quod pro *qui dominaturus est*, vertant dubitanter *vtrum dominaturus sit.* Sic & Arabicus. Alius vertit: *An in libidinibus versaturus sit*, siue an pro libito & libidine dominaturus sit, vsurusque & abusurus opibus meis. Septuag. vertunt ἐξουσιάσει id est, *auctoritatem & principatum exercebit.* Interpres Nysseni: *Imperabit.* Complut. *Licentiosus erit.* Alij. *Potestatem habebit.* Campensis; *Accipiet omnia mea.* Hebr. est verbum שָׁלַט *scalat*, id est ad libitum pleno iure dominari. Vnde *Sultan* siue *Soldanus*, est rex vel imperator absolutus, qualis est Turca. *Odiui*, id est tædiuit me, vti vertit Noster vers. 17. nauseaui, abhorrui, detestatus sum:

Transit ad vanitatem studij ditandi filios & heredes, quod magnam hominum partem detinet & occupat; transit autem accommodè & oportunè. Cùm enim initio capitis recensuisset vanitates opum, hortorum, deliciarum, &c. ab iis transit ad sapientiam, in qua licet ceteris pręstantiore hanc vanitatem se reperisse asserit, quòd sapiens æquè moriatur ac stultus; nunc ne quis occurrat & dicat, etsi sapiens moriatur, relinquit tamen post se filios & heredes, in quibus supersit eius nomen & fama, adeoque in quibus quasi in viua sui imagine superstes sit & viuat; respondet magnam & multiplicem in quærendo ditandoque hærede esse vanitatem.

Cura heredes ditandi est vanitas. Prima. Prima est, quòd hac in re ingens sit vti cupido homini innata, sic & sollicitudo ac assiduus labor & dolor, adeoque tota vita insumatur in coaceruandis opibus, quibus coaceruans nõ fruitur, imò paulò post in morte eas deserere cogitur, ac inops reuerti in terram, è qua inops processit, iuxta illud: *Nudus in hoc mundum veni, nudus reuertar ad sepulchrum.* Et illud Apostoli: *Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus.* 1. Timoth. 6. 7. Vnde Saladinus, qui magnis laboribus & prælijs conquisierat regnum Syriæ & Ægypti, moriens iussit linteum, cui cadauer suum inuoluendum erat, in hasta erectum per castra circumferri, ac præconem per vias & compita proclamare: *Saladinus Asiæ Imperator, moriens nihil aliud ex tantis opibus secum auferet.* Ita Blondus Decade 6. lib. 6. Talis ergo defraudat suum genium, vt alterius fauces hiantes impleat. Verè Seneca epist. 14. *De incremento*, inquit, *cogitat; oblitus est vsus, fit ex Domino procurator.* Quocirca Plutar. in Moral. eos comparat canalibus, qui aquam non sibi sed alijs seruant; *vt hi quoque alijs*, inquit, *ij alijs seruent instar figliuorum canalium, qui nihil in se retinent aquæ, sed vnusquisque proximo à se eam tradit, donec extrinsecus sycophantæ aliquis aut tyrannus, fracto tubulo, aliò deriuet auertatque diuitias.*

Secunda, quòd ea relicturus sit alteri, & nesciat cui, an filio, an extero. *Secunda.* Sępè enim desunt filij, aut si sint, bonis paternis priuantur, iuxta illud: *Thesaurizat, & ignorat cui congregabit ea.* Psalm. 38. 7. Et: *stulte hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti cuius erunt?* Lucę 12. 20. Sic Roboam opes sibi à patre Salomone relictas, ac regnum decem tribuum amisit. 3. Reg. 12. 20. Insuper Sesac rex Ægypti anno quinto post mortem Salomonis, diripuit eius thesauros. Vnde sanctus Antonius apud sanctum Athanasium citans hunc locum (licèt paulò aliter translatum) sic suos adhortatur ad veritatis virtutisque studium: *Ad summum illud perspicere debemus, quòd etsi nostras velimus retentare diuitias, cum lege mortis ab ipsis diuellamur inuiti, vt in libro Ecclesiastæ scriptum est: quia nescit homo, quid sit post eum in labore suo. Cur ergo non facimus de necessitate virtutem? cur non ad lucranda regna cælestia vltrò relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? Nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt; illud potiùs debemus expetere, quod nos ducat ad cælum; sapientiam scilicet, castitatem, iustitiam, virtutem, sensum peruigilem, pauperum curam, fidem in Christo robustã, animum iræ victorem, hospitalitatem. Hæc sectantes mansionem nobis in terra quietorum, secundùm Euangelium præparabimus.*

Tertia, quòd nesciat an heres, esto sit filius, *Tertia.* cui opes tantâ curâ (ac subinde per fas & nefas, cum certo animæ suæ damnationisque periculo) coaceruat, sit futurus sapiens, an stultus, gratus an ingratus, custos, an prodigus sæpè enim filij lautè & luxuriosè viuendo, illicò dilapidant opes à parentibus tot annis, tantis laboribus partas. Idem faciunt nepotes, qui bona sibi à patruis, eò quòd filiis careant relicta atque magna sollicitudine coaceruata, aleis, symposiis, nugis & pompis prodigunt, aut in meretrices effundunt. Quare quid vanius est; videtur Salomon præsagiisse stultitiam Roboam filij sui, imò eius initia certaque indicia in ipso notasse: Iam enim grandis natu, adeoque quadragenarius successit patri in regno. Vnde Chald. vertit: *Et odi labores, qui me in hac vita sub sole versarunt: quod enim relinquetur Roboã filio meo, qui mihi in regnum succedet, insurgens Ieroboam seruus*

eius

eius decem tribus de manu illius auferet, & cum eo in societatem regni veniet. Hinc Eccles.cap.47. 27. de Salomone ait: *Et derelinquit post se de semine suo gentibus stultitiam, & imminutum à prudentia Roboā, qui auertit gentem consilio suo.* Sic sæpè filios à parētum sapientia & virtute degenerare experimur, adeoque commune ferè est vt sapientum filij minùs ceteris sapiant, imò desipiant. Vnde illud: *Heroū filij noxæ.* Cuius rei causas physicas & ethicas recensui. Eccles. 30. vers. 13.

Quarta, quòd heres sæpe ignotus, ingratus, stultus & prodigus *dominabitur in laboribus, quibus desudaui*; vt scilicet ego fuerim opum mearum seruus, ille sit dominus: ego in laboribus vt eas congererem desudauerim, ille iis voluptuariè dominetur & triumphet. Quocirca sapienter Olympiod. *Melius est*, inquit, *per seipsos, dum sumus in hac vita, dispensare diuitias nostras in pauperum & egenorum necessitates, vt thesaurum indeficientem in cælis nobis comparemus, quàm alios in eorum hereditatem transmittere, qualescumque demum eos fore contingat.* Et S.Chrysostom.homil.9. de Pœnit. *Cupis*, ait, *hereditatem bonam filiis relinquere? eleemosynam relinque.* Et S.Cyprian.tractat. de Oper. & eleēmosyna, longiusculè ante finem, loquens de vidua quæ filiis postpositis farinam, quam habebat, in pane dedit Eliæ. 3. Reg. 17. ideoque ab eodem farinæ & olei multiplicationem accipere meruit: *Nec filiis*, ait, *abstulit mater, quod Eliæ dedit, sed magis contulit filiis, quod benignè & piè fecit.* Obiicit deinde sibi: *sed enim multi sunt in domo liberi & retardat te numerositas filiorum, quo minùs largiter bonis operibus insistas*; ac respondet, *Atqui in hoc ipso operari ampliùs debes, quò multorum pignorum pater es. Plures sunt, pro quibus Dominum depreceris: multorum delicta redimenda sunt, multorum purgandæ conscientiæ, multorum animæ liberandæ.* Et post nonnulla: *Si ergò verè filios tuos diligis, si eis exhibes plenam & paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, vt filios tuos Deo iusta operatione commendes. Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui & temporarius & infirmus est: sed illum pares, qui æternus & firmus filiorum spiritualium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas heredibus seruas: ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias seculares diuinâ maiestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit: nec fiscus inuadit, nec calumniæ aliqua forensis euertit. In tuto hereditas ponitur, quæ Deo custode seruatur. Hoc est charis pignoribus in posterum prouidere, hoc est futuris heredibus, paterna pietate consulere, secundùm fidem Scripturæ sanctæ dicentis. Iunior fui & senui, & non vidi iustum derelictum, neque semen eius egens pane. Tota die miseretur & fænerat, & semen eius in benedictione est.* Et iterum. *Qui conuersatur sine vituperatione in iustitia, beatos post se filios relinquit.* Prouerb. 20.

Mysticè, S. Hieron. & ex eo Albinus (licèt ipsi hunc sensum vt litteralem afferant) hæc exponunt de labore spiritali, quo diebus ac noctibus, vir sapiens in Scripturis laborat vt componat libros, vt memoriam sui posteris derelinquat, & nihilominùs in manus stultorum veniant, qui frequenter secundùm peruersitatem cordis sui, semina inde hæreseos capiant & alienos labores calumnientur. Probat S. Hieron. hunc esse magis conuenientem sensum etiam secundùm litteram; quia subditur: *Et dominabitur in omni labore meo in quo laboraui, & in quo sapiens factus sum sub sole; Quæ enim*, inquit, *sapientia est, terrenas diuitias congregare?* Sed hæc ratio non vrget: Sapientia enim apud Hebræos latè sumitur pro quauis prudentia, solertia, industria, vti superiùs ostendi.

VNDE CESSAVI, RENVNTIAVITQVE COR MEVM VLTRA LABORARE SVB SOLE.] *Renuntiauit*, hoc est nuntium remisit vlteriori labori, valedixit labori, noluit amplius laborare. Sic dicimur renuntiare officio, vitæ, amicis, cùm illa abdicamus. Vnde Quintil. lib. 10. cap. 7. *Mea sententia*, inquit, *ciuilibus officiis renuntiabit*, id est valedicet. Et renuntiare deposito apud Vlpianum, est rerum depositarum curam & custodiam deponere. Hebr. est. *Et conuersus sum ego vt abdicarem à corde meo omnem laborem, quo laboraui sub sole.* Symmach. *Circumegi me.* Syrus: *Et conuersus sum vt lenirem essentiam cordis mei de omni labore, quo laboraui sub sole.* Arabicus: *Reuersus sum ad contemnendam in corde meo vniuersitatem laboris mei.* Schol. *Vt recusarem laborem.* Alij: *Vt cohiberem cor meum à labore.* Chal. *Vt facerem desperare cor meum, super omnem laborem quem laboraui ad requirēdum.* Hebr. enim יִאֵשׁ *iaas* in piel significat abdicare animum ab ea re, quam perficere satagebat, ac connotat diffidentiam & desperationem. Vnde נוֹאָשׁ *noas* in Niphal passiuè singnificat obrui Vers. 20.
malo, vt quis desperet, & à cœptis desistat, quasi malum sit extremum & immedicabile, q. d. Vers. 21.
actum est, conclamatum, desperatum, deploratum est.

NAM CVM ALIVS LABORET IN SAPIENTIA ET DOCTRINA ET SOLLICITVDINE, HOMINI OTIOSO QVÆSITA DIMITTIT: ET HOC ERGO VANITAS ET MAGNVM MALVM. Nonnulla hęc par parenthesin interiiciunt; hoc modo: *Nam (cum alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine. Hebr. in rectitudine) homini otioso quæsita dimittit. Et hoc ergò vanitas.* q.d. Vanitas est coaceruare opes heredi. Nam illas magno labore & cura quæsitas otioso dimittit; cùm alius, qui sapit, sibi vacet, sibique coaceruet sapientiam doctrinam & rectitudinem, siue iustitiam. Fauent Septuag. qui vertunt: *Quid est homo, quia labor eius est in sapientia & in scientia & in virtute: & homini, qui non laborauit in eo, dabit partem suam.* Campensis: *Quicquid sic illi partum est.* Ita Olympiod. Qui Septuag. ita exponunt, q.d. *Contempsi laborare circa res vanas, rationibus colligens, quòd est alter labor dignus laude, qui stabiles congregat virtutum diuitias. Est autem huiusmodi labor, quem laborat homo, vt acquirat sapientiam, scientiam & fortitudinem. Hunc igitur laborem ego potiorem ducens conuersus sum, vt renuntiarem cordi meo in omni labore quem laboraui sub sole, hoc est circa res vanas.* Sic & Thaumaturgus: *Ceterùm*, inquit, *vbi eos* (vanos, qui opes coaceruent heredi incerto) *abiecerimus, tunc perspicuum erit vera hominis bona esse sapientiæ thesauros, & fortitudinis peculium: quod si quis, harum curâ neglectâ, alterius cuiuspiam rei cupiditate incitatur, hic & mala bonis anteponit, & vitium pro benignitate & virtute consectatur.* Sic & Nyssen.

Verùm Latini & Græci codices omnes æquè ac Hebræi, nullam hic ponunt parenthesin. Quare pergit Salomon multis amplificare vanitatem eorum, qui omne studium collocant

in corrogandis opibus heredi; quem nesciunt qualis futurus sit, sapiens an stultus, probus an improbus. *τὸ nam* significat hic dari causam eius quod præcessit, cur Salomon cessarit laborare, nuntiumque remiserit labori, quo ditandus erat heres, quia scilicet hic labor cùm sit negotiosus, otioso & inerti heredi quæsita relinquit. quare laborans nil habet præter laborem & molestiam; otiosus verò heres habet omnem laboris fructū, rerumque copiam: quod *vanitas est & malum magnum: malum*, id est misera indignitas, afflictio magna.

Porrò quod ait: *Cùm alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine*: Per hæc tria accipe tres egregias animæ dotes, quibus parantur opes, non solùm spiritales sed etiam corporales. *Sapientia* enim notat rerum cælestium & diuinarum studium, Deique religionem & cultum; qui à Deo meretur & impetrat omnia corpori necessaria, iuxta illud Christi promissum: *Quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis*. Matth. 6. Per *doctrinam* accipe prudentiam humanam, quæ prudenter dirigit negotia & actiones omnes, quo fit vt feliciter succedant pariantque copiosos fructuum, opumque prouentus. Per *sollicitudinem* accipe sedulitatem, diligentiam, industriam, quæ mirè valet ad opes augendas. Pro *sollicitudinem* Hebr. est כִּשְׁרוֹן *kisron*, id est rectitudinem, congruentiam in rebus conuenienter agendis, industriam. Septuag. vertunt *ἀνδρείαν*, id est *virtutem, quæ viri fortis est*. *fortitudinem*. Arabicus vertit, *robur*. Scoliast. *vigorem*. Syrus *prosperitatem*. Interpres Nysseni, *Excelsi animi virtutem*. Thaumaturgus; *fortitudinis peculium, vel adeptionem*. Chald. *iustitiam*. Campensis, *frugalitatem*. Hisce omnibus enim parantur, vel partę augentur opes. Hæc omnia augent rei vanitatem. Primò enim vanum & malum id est miserum, est opes, quas tanta sapientia, prudentia, virtute parasti, relinquere homini otioso & inerti, qui nihil in eis laborauit, vt habent Hebræa.

Vanitas ditare heredes. Primò.

Secundò. Secundò, vanum & miserum est, ait sanctus Hieronymus; *quod sudor mortui delitiæ sunt viuentis*, præsertim cùm heres viuens opibus, virtute defuncti partis, abutitur ad luxum & vitia, vti fecit filius prodigus. Lucæ 15. 13. ac faciunt nepotes, id est prodigi: quia enim nepotes sæpè patruorum vel auorum patrimonia prodigunt per gulam & luxuriam, hinc *prodigi* vocantur nepotes. Similiter mysticè, posteri sæpè magistrorum suorum scripta vel opera contemnunt, imò vituperant, carpunt, perdunt. Causam dat Hugo Victor. *Quia subsequentium negligentia hoc paratum in vsu assumere respuit, quod priorum sagax diligentia non sine grandi labore & cura acquisiuit.* Præclarè S. Chrysostomus apud Anson. in Melissa p. 1. cap. 35. *inexplebilitas*, ait, *admodum violenta est, & auaritia præpotens; rapaces vitam hominum perturbant, & huius quidem rapinæ sunt, delitiæ autem aliorum: in ipsum cadit execratio, fruitio in alios: aduersus ipsum eduntur suspiria, abundantia contingit aliis: aduersus ipsum funduntur lachrymæ, ab aliis vsurpantur pecuniæ: ipse apud inferos punitur, & alij sæpenumerò in ipsius diuitiis voluptuantes cantillant.*

Gnoma.

Sapienter Demochares: *Non diues*, inquit, *sed diuitiis vtens beatus est*. Et Democritus: *Multi diuitiarum sunt procuratores, non Domini, diuitiarum.* Ita Maxim. serm. 12.

Tertiò, quòd auari opes suas sæpe non filiis, sed exteris heredibus, imò hostibus relinquant. Vnde Chald. vertit: *Hominem enim inuenias, cuius summum in sapientia cognitioneq́ue, rerum & iustitia est studium: is absque liberis ex hac vita migrans, cui non vigilauerit, sua tamquam illius partem derelinquet. Nunquid & hoc vanitas & insigne malum?* Nam vt rectè ait Saluian. initio lib. 4. de Gubernat. Dei *Quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto?*

Præclarè S. Ambros. lib. de Nabuth. c. 4. hanc vanitatem auarorum exaggerans: *A vobis igitur*, inquit, *primis pœnam exigitis, quàm pauperibus erogetis. Vos igitur vestro affectu luitis miseræ paupertatis ærumnas, & pauperes quidem non habent quo vtantur; vos autem nec ipsi vtimini, nec alios vti sinitis; eruitis aurum de metallis venis, sed rursum absconditis: Quantorum vitas in illo infoditis auro? Cur illa seruantur, cùm legeritis de auaro diuite; Thesauros condit & ignorat cui congregat eos? heres otiosus expectat, heres fastidiosus, increpat quod serò moriamini. Odit intremēta hereditatis suæ, ad damna festinat. Quid igitur miserius, quàdo nec apud illū tui laboratis gratias derelinquitis? Propter illum totis mœstam diebus toleratis famem, quotidiana mensæ vestræ damna metuentes: propter illum diurna aggeratis ieiunia.*

Quartò, quòd auari pauperes, & in eis Christum debitâ ex charitate alimoniâ defraudent. Patheticè Saluian. li. 4. ad Eccles. Cathol. *Omnis*, inquit, *egestuosus pro se tantùm & in se eget: Solus tantummodo Christus est, qui in omnium pauperum vniuersitate mendicet. Et cum hæc ita sint, quid ais ô homo, qui Christianum te esse dicis, cùm Christum egere videas, vt facultates tuas in quibuscumque non indigentibus derelinquas? Christus pauper est, & tu opes diuitum cumulas. Christus esurit, & tu delitias affluentibus paras. Christus etiam aquam sibi deesse queritur, & à te apotheca ebriosorum vino replētur. Christus rerum omnium egestate conficitur, & à te luxuriosis copiæ cōgreguntur. Christus tibi & pro muneribus à te datis præmia sempiterna promittit, & tu nil præstaturis cuncta largiris. Christus tibi pro bonis bona immortalia, & pro malis mala æterna proponit; & tu nec bonis cælestibus flecteris, nec malis perennibus commoueris: & credere te Domino tuo dicis, cuius nec remunerationem desideras, nec iracundiam contremiscis? Non credis igitur, sicut iā diximus libro superiore, non credis*, &c.

Antitheses Christi & auari.

QVID ENIM PRODERIT HOMINI DE VNIVERSO LABORE SVO, ET AFFLICTIONE SPIRITVS, QVA SVB SOLE CRVCIATVS EST. VERS. 22

CVNCTI DIES EIVS DOLORIBVS ET ÆRVMNIS PLENI SVNT, NEC PER NOCTEM MENTE REQVIESCIT. ET HOC NONNE VANITAS EST? VERS. 23

Campens. *Et hoc stultum est*. Hebr. *Nam quid est homini in omni labore & malitia cordis sui, quo ipse laborat sub sole? Quia cuncti dies sui in doloribus, & indignatio occupatio eius. Et quidem in nocte non dormit cor eius: Et hoc est vanitas?*

Pro *afflictione* Hebr. est רַעְיוֹן *raion*, id est malitia, hoc est miseria, afflictio. Septuag. vertunt *ἐν προαιρέσει*, id est *in electione, vel voluptate cordis sui*. Pagnin. *In cogitatione*. Alij, *In molimine, vel defatigatione cordis sui.* q. d. Quo fine, quo fructu auarus tanta & tam multa assiduè molitur, seque defatigat vtique nullo.

Campens.

Campenſ. *In animi tormentis, quibus ſe torquet.* Alij, *in contritione.*

Auarorum vanitas. Primò.

Pro labore Aquila vertit βάσανος, id eſt tormentum, pœna, cruciatus, ſupplicium, quæſtio, examen. Septuag. ἄλγημα, id eſt moleſtia, calamitas, tormentum doloris, mæroris, & ægritudinis.

Pergit exaggerare vanitatem & afflictionem auarorum, qui coaceruant opes heredi incerto eorumque vſu & fructu genium ſuum defraudant. His enim omnis labor, ipſæque opes non proſunt, ſed valdè obſunt, idque primo, quia talis perpetuò laborat, nec labore ſuo fruitur; quare tota eius vita eſt labor & cruciatus, imò laborum & dolorum continuus eculeus: *& cuncti dies eius doloribus pleni ſunt.* Quia vt ait Hugo & Bonauent. *Pœnam magnam habet inquiſitio, ſed fructum inuētio non habet.* Quare minus genuinè Olympiod. hæc refert ad laborem bonorum æquè ac malorum: *Aduenit,* ait, *homini labor, quem laborat, ſiue bonus ſit ſiue malus, ab electione conſilij, vt in virtutem impēſus laudandus ſit ſi vero in vitium, efficiat dies plenos dolorum & moleſtiarum.*

Conſtat enim ex anteced. & ſequent. hic tantùm agi de labore malorum & auarorum, non verò bonorum. Præclarè Saluian. libr. 2. contra Auaritiam in auaros, filios ditare ſatagentes, inuehitur: *Quæ,* ait, *inſania eſt, ô miſerrimi, vt heredes alios quoſcumque faciatis, vos ipſos verò exheredetis? vt alios relinquatis vel breui diuites, vos ipſos æterna mendicitate damnetis?* Quin & Plutar. in Moral. *Auaritia,* ait, *vel moleſta & moroſa hera parare cogit, frui prohibet, & concupiſcentiam cum excitet, voluptatem adimit: & planè multa poſſidens, ac numquam conſequens vt benè ſibi ſit, refert balneatoris aſinum, qui ligna & malleolos identidem adportans ſumo ſemper & fauilla oppletus in nullam lauacri, caloris, munditieq́; partem venit.*

Quocirca Palladius aurum vocauit doloris & curæ filium, nec ab illo tantùm exiſtimat natū, ſed nutritum, educatum, fotum, perpetuoque cū illo, cum dolore nimirum ac labore diuites agere vitam affirmauit. Proſper lib. 2. de Vita contemplat. cap. 13. *Diuitias,* inquit, *qui habent, ſine labore nō quærunt, ſine difficultate non inueniunt, ſine cura non ſeruant, ſine noxia delectatione non poſſident, ſine dolore non perdunt.*

Secundò.

Secundò, quòd cuncti dies eius *ærumnis pleni ſunt,* Hebr. *Ira occupatio eius.* Chald. *Ira furoris eſt negotium eius.* Septuag. *Iracundiæ ſunt diſtentio eius.* Syrus: *Furor conuerſatio eius.* Alius: *Indignatio negotiatio eius.* Campenſ. *Conatus eius tædio pleni.* Interpres Nyſſeni: *Iræ ſunt vexatio animi eius.* Arabicus: *Quoniam vniuerſitas dierum eius in confuſione, plena doloribus & iracundia.*

Multa enim auaro occurrunt, quæ eius iram exacuunt & bilem accendunt, vt famulorum negligentia, ſociorum perfidia, opum naufragia, hoſtium rapinæ, incendia, mercium corruptio, prætij decrementum, & mille talia, ob quæ iraſcitur, excandeſcit, tumultuatur, furit, ſæuit. Omne ergo diuitum opus & labor non eſt aliud, quàm animi ſui irritatio & excruciatio. O virum inſignem in ſe diſcruciando & excarnificando occupatum. Verè Seneca Epiſtola 40. *Horum,* inquit, *qui felices vocantur, hilaritas ficta eſt, aut grauis & ſuppurata triſtitia,* A *quidem grauior, quia interdum non licet palam eſſe miſeros, ſed inter ærumnas cor ipſum exedentes neceſſe agere felicem.*

Huc facit illud Iuuenalis ſatyra 14.

Sed quo diuitias hac per tormenta coactas?
Cùm furor haud dubius, cùm ſit manifeſta phreneſis;
Vt locuples moriaris egenti viuere fato.

Rurſum Seneca 108. *Deſunt,* ait, *inopiæ multa, auaritiæ omnia. In nullum auarus bonus eſt, in ſe peſſimus.*

Tertiò.

Tertiò, quòd nec per noctem mente requieſcit, quia curæ & ſollicitudines ne merces pereant, ne decipiantur, ne vilius vendantur, &c. eum quieſcere non ſinunt; cùm pauper ſua tenui ſorte contentus per diem lætus viuat, noctu quietus altum dormiat. Igitur auarus per diem torquetur triſtitia & ira, eaque multiplici; per B noctem verò inquietudine, vigilijs & curis. Thaumaturgus: *Siquidem diu noctúque,* inquit, *ſemper vrgentibus & corporis & animi laboribus, cor ſuum perpetuis & euanidis curis lancinat, ſeq́; moleſtis negotiis & curis torquet & diſcruciat:* vel vt alius vertit: *Perpetuis anima curis diuexatur, pectore illi ob abſurda negotia ingemiſcente & palpitante.* Et S. Cyprian. epiſt. ad Donat. *Inter diuitias ſuas trepidas cogitationes incerta ſollicitudo diſcruciat: Non cibus ſecuro ſomnuſue contigit: ſuſpirat ille in conuiuio, & cum epulis marcidum corpus mollior alto ſinu condiderit, vigilat in pluma. Exigit pœnas pariter de potentiori ſublimitas.*

Neruoſius S. Auguſt. tractat. 9. in Ioannem. *O homo,* inquit, *qui laboras amando auaritiam, cum labore amatur quod amas; ſine labore amatur Deus, Auaritia iuſſura eſt labores, pericula, triſtitias, tribulatio-* C *nes, & obtemperaturus es. Quo fine? vt habeas quo impleas arcam, & perdas ſecuritatem. ſecurior fortè eras antequam haberes quàm cum habere cœpiſti. Ecce quod tibi iuſſit auaritia. Impleſti domum, timentur latrones: acquiſiuiſti aurum, perdidiſti ſomnum. Deus ſine labore cùm amatur, acquiritur & tenetur.*

Auaritiæ ſchema viuum.

Iſidor. Peluſ. lib. 2. Epiſtol. 233. Auaritiam ſiue opum cupidinem comparat hydræ, quæ multa capita & inexplebilem habebat ventrem; Briareo gyganti centimano, & Scyllæ omnia cum nauibus ſorbenti: ac tandem eam ſimilem eſſe dicit mulieri amanti & improbæ, *Belluina forma præditæ,* inquit, *ignemq́; ſpiranti, ac ſexcentas viperas crinium in loco capite habenti, perpetuò ſibilantes ac mortiferum venenum euomentes, ſexcentas item manus vnguibus abundantes, quarum opera & adiumento alios* D *lacerat, alios ſagittis impetit, ab alijs pecunias extorquet, ac denique ſexcenta ora. Neque enim minatur duntaxat, aut calumnias ſtruit, verùm etiā adulatur, ac ſeruilem in modum alloquitur, & peierat, turpiſq́; quæſtus cauſa innumeras occaſiones excogitat.*

Inſuper dat eidem oculos acres, aſperos, & igneos, aures occluſas ad gemitus pauperum; apodem, id eſt ſine pedibus eſſe dicit, eò quòd quem ſemel corripuerit ab eo recedere nequeat, vel neſciat. Vnde concludit: *Ecquis igitur acerrimo huiuſmodi & inexplebili furore, atque innumera peccata & maledicta, & dedecora, & intēperātias, ac petulātias; nobis conflante capiatur? Ecquis animum inducat tum in hac vita tam miſerè viuere, vt dies noctesq́; velut flagris quibuſdam laceretur, ne requiem vllam aut ſomnum ſentiat & in futurā ſuppliciorum atq; cruciatuū initium accipere? Quid autem initium dico? Hic enim eos*

quos

quos ceperit, tyranno quouis acerbiùs torquet & excruciat, in eos insultans, ac præcipuas partes attingens, ac ne tantillum quidem interquiescere sinens; verùm grauiorē ipsis pœnam ingerens, quam ij luant, qui ad metalla (quæ atrocissima pœna est) damnati sunt. Nam illis confecto opere somno ac quiete frui licet: his ea somni quoque portum velut aggesta terra obstruens, noctu quoque sæua alia & inhumana adicta proponit: hos enim ad latrocinia mittit, illos ad cædes perpetrandas, &c.

Hinc patet auaros esse auri seruos & mancipia, imò deteriores seruis. Serui enim defraudāt genium suum, cibisque parcunt vt erogent pecuniam, qua se redimant & in libertatem asserant. At auarus defraudat genium vt opes recondat, & arcæ quasi carceri includat ac simul se eidem mācipat. *Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est cor tuum,* ait Christus: miseriores ergo sunt Tantalo, qui in mediis aquis sitit? Et Mida, qui auro pro esca vtens fame periit. Vide Horat. libr. 1. serm. Satyra 3. Haitonus Armenus in Histor. Tartariæ cap. 26. narrat anno Domini 1258. Caliphum ab Haolano hoste captum, fame mori coactum, cum illum cōclaui auro gemmisque pleno inclusisset, eò quòd auri cupidus, ex auaritia necessarios ad bellum sumptus non suppeditasset, ideoque victus in Haolani manus incidisset.

Quartò, quòd auari vt filios vel nepotes ditent multas fraudes, vsuras, iniquos contractus crudelitatem in pauperes committant, quibus sibi gehennam & æterna tormenta accersunt. Exaggerat hoc grauiter Saluianus libr. 3. ad Eccles. Cathol. *Amate,* inquit, *non obsistimus, amate filios vestros, sed tamen secundo à vobis gradu: ita illos diligite, ne vos odisse videamini. Inconsultus namque & stultus amor est alterius memor, & sui immemor. Non accipiet,* inquit *Scriptura sacra, iniquitatem patris filius, neque pater accipiet iniquitatem filij sui. Et Apostolus: Vnusquisque, inquit, onus suum portabit.* Vnde sic concludit: *Relictæ itaque filiis diuitiæ, parentes non liberant de mendicitate; immò relicta immoderatè filiis facultas, parentum est sempiterna mendicitas: ac per hoc nulli parentibus magis noxij, quàm filij nimis amati. Dum enim illi patriis bonis affluunt parentes in sempiternitate cruciantur. Etiamsi tam pius sit filius, vt refrigerandi supplicij paterni gratiâ communicare cum patre postea bona relicta cupiat, non valebit: reddere si quidem post mortem patri pietas filij non poterit, quod vnicuique indeuotio sua & infidelitas denegarit.*

Et paucis interiectis idipsum, acrius exemplo Epulonis perurget: *Flamma,* ait, *infelicium mortuorum diuitiis non refrigerantur heredum. Diues ille in Euangelio, qui purpura induebatur & bysso, absque dubio qui locuples in hoc sæculo ipse fuerat, etiam heredes suos morte ditarat: sed nequaquam hoc ei proderat, quod opibus ac talentis eius germani diuites incubabant; & ille guttam refrigerij impetrare non poterat. Illi erant in abundantia, sed ille in egestate: illi in gratulatione, sed ille in dolore: illi in diuitiis, sed ille in tormentis: illi fortasse iugiter in luxuria, sed ille semper in flamma. O infelix, ô miseranda conditio! Bonis suis aliis præparat beatitudinem, sibi afflictionem: aliis gaudia, sibi lachrymas: aliis voluptatem breuem, sibi voraginem perennem. Vbi erant tunc affines, vbi propinqui, vel filij si habuerat, vel germani quorum meminerat, & quos certè tanto amore dilexerat, vt eorum ne in supplicio quidem positus obli-*

A *misceretur? Quid ei proderant, quid suffragabantur. Torquebatur infelix, & opes suas aliis deuorantibus, ille refrigerij guttam ardens petebat, & impetrare non poterat.*

Ac rursum post pauca in eorum stoliditatem miserandam exclamat: *O grauis nimium & lugenda conditio! Pauper beatitudinem emit mendicitate, diues supplicium facultate. Pauper cùm penitus nil haberet, emit æternas diuitias egestate. O quanto has faciliùs tam multâ rerum possessione diues potuerat comparare, qui inter tormenta æstuans & inter supplicia proclamans: Pater inquit, Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aqua, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma,* &c.

Vers. 24. NONNE MELIVS EST COMEDERE ET BIBERE DE LABORIBVS SVIS, ET OSTENDERE ANI-
B MÆ SVÆ BONA? ET HOC DE MANV DEI EST.] Quidam vertit: *Imò ego video quod hoc ipsum est de manu Dei,* Tigur. *Non enim aliud homini bonum obuenit ex labore suo, quàm quod comedit; quod etiam video manu Dei exhiberi.*

Olympiod. Bonauent. & Hugo vterque, scilicet Cardinalis siue Catensis & Victorinus, imò S. Gregor. 4. Mor. t. & 4. censent hæc & sequentia, dici ex sententia stultorum, puta Epicuræorum, qui pecuinam vitam agebant, quorum hæc erat mens & vox.

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Hoc ergo censebant esse de manu Dei, id est hoc esse bonum & donum felicitatis datum à Deo. Sic diues ille voluptuarius dicebat Lucæ 12. 16. *Anima mea comede, bibe, epulare, habes multa bona posita in annos plurimos.* Quin & Socrates
C dixit, *probos edere vt viuant, improbos verò viuere vt edant & bibant.* Ita Laër. libr. 8. & Aurelianus de Boneso potatore aiebat, *eum natum non vt viueret, sed vt biberet,* teste Æliano lib. 12. variar. histor. c. 29.

Verùm nexus orationis poscit, hæc dici ex mente eiusdem Salomonis, q. d. Ego videns vanitatem & stultitiam auarorum, qui corrogant opes heredi incerto, non sibi, dico satius esse comedere & moderatè vti suis bonis, nec fraudare genium suum, sed ostendere, id est exhibere animæ suæ bona, id est commoda & iucunda, vt honestè genio indulgeat, hocque esse insigne Dei donum. Ita S. Hieron. Albin. Lyran. Dion. Titelm. & alij passim. Vnde quidam ex Hebr. sic vertunt: *Et quis iustius comedet, aut quis fe-*
D *stinabit (ad laborem meum) magis quàm ego?* Sic ostendere sæpè in Script. significat exhibere, dare, præstare: donum enim quod datur, & cui datur, ostenditur, vt oculos sensusque eius pascat. Est metalepsis. Sic Psalmo 48. 8. Psaltes orat: *Ostende,* id est exhibe *nobis misericordiam tuam,* vnde explicans subdit. *& salutare* (id est salutem vel saluatorem) *tuum da nobis.* Sic exodi 33. 19 Deus dicit Mosi: *Ego ostendam omne bonum tibi,* id est exhibebo tibi meam essentiam siue meipsum, vt me videas facie ad faciem, sed in corpore assumpto. Visio enim Dei continet omne bonum. Psalm. 70. 20. *Quantas ostendisti,* id est immisisti, *mihi tribulationes.* Psalm. 59. 5. *Ostendisti,* id est immisisti, *populo tuo dura.*

Tropol. Titelm. Ostendere, ait, animæ bona, non tantùm significat exhibere commoda

sibi,

sibi, sed & aliis per opera misericordiæ. Insuper A vacare pietati; hæc enim est animæ pabulum, vita & salus. Vnde Chaldæus vertit: *Igitur qua te alia summum hominis bonum censeri possit, quam vt edat & bibat, seque in luce omnium lautissimè accipiat: Et videre faciat animam suam bona ante filios hominum, exequendo mandata Domini, & ambulando in viis, quæ rectæ sunt coram eo, vt benefaciat ei ex labore suo.* Verum hoc mysticum est, non litterale, vti mox ostendam.

ET HOC DE MANV DEI EST.] hoc scilicet comedere & ostedere animæ suæ bona, q.d. Frui velle fructu laboris proprij, neque auarè illud heredi recondere, insigne est donum & beneficium à manu Dei datum & acceptum: manus ergò quia donationis & largitionis est instrumentum, hinc pro ipsa donatione & largitione sumitur metonymicè donum: intellige naturale, B quod manet ex naturalis prudentiæ dictamine, atque ex licito & liberali amore, quo quis amat seipsum.

Mysticè S. Augustinus hæc accipit de Eucharistiæ sumptione; sic enim ait libro. 17. Ciuitat. 20. *Quid enim in hac sententia credibilius dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensæ pertinet, quam sacerdos ipse mediator noui testamenti exhibet secundum ordinem melchisedech, de corpore & sanguine suo?*

Rursum S. Hieron. & S. Gregorius 4. Mor. 1. hæc accipiunt de pabulo S. Script. & verbi Dei; Thaumaturgus quoque & Nyssen. de sapientia & doctrina, quæ instar cibi animam pascit, exhilarat, roborat & beat. Thaumaturgus enim sic vertit: *Neque enim summum & perfectum bonum in esculentis & poculentis consistit, & si alioqui maximè Dei beneficio alimenta mortalibus contingunt. Verùm probitate præditus vir, sapientiamq́, Dei dono consecutus, cælesti voluptate fruitur.*

Et Anastasius Sinaita in quæstion. & resp. de varijs argumentis quæst. 43. *Non carnaliter*, inquit, *comedere & bibere iubet Ecclesiastes, sed spiritualiter. Nam qui dixit: Ne decipiamini in saturitate ventris, quomodo ad ea quæ dixit euertenda, iubet lætari & ventri indulgere? Comedit autem quispiam & bibit spiritualiter operans mandata Dei, cibum manentem in vitam æternam.*

QVIS ITA DEVORABIT ET DELICIIS AF-
VERS. 25. FLVET VT EGO?] Hebr. *Quis comedet, & quis festinabit* vel *accelerabit extra* (scilicet ad fructum laboris sui, putà ad epulas) *præ me.* Hebr. est verbum חוש *chus*, quod propriè significat *festinare*; Addit Pagnin. & *sentire, vel sensibus frui*. Vnde ipse vertit: *Quis comedet & sensibus* (præsertim gustu) *fruetur vt ego?* Symmachus vertit ἀφαλώσει, id est sumptus faciet vel consumet. Aquila, & eum secutus S. Hieron. in Comment. contrariè vertit φείσει, id est parcet; *Quis commedit*, inquit, & *quis parcit sine illo?* quia pro חוש *chus*, per *schin*, legit חוס *chus* per *sin*, quod idem est cum חוס *chus* id est parcere. Iam.

Primò, Olymp Hugo vterque, Bonau. & Lorin. hæc censent dici ex sententia Epicureorum: hi enim vt lupi deuorant & deliciis affluunt, vti fecit Salomon post lapsum.

Secundò, alij censent Salomonem hac phrasi vti, vt auarum & sordidum in alterum extremum & contrarium, in quo ipse aliquando fuerat, declinet, scilicet ad liberalem suarum opum vsum. Sic enim Ethici (vt Aristoteles 2. Ethicor.) docent vitiosum in alterum extremum conari debere, vt ad medium virtutis perueniat; peninde ac virga curua in aduersam planè partem flectitur, vt ad medium rectitudinis deducatur.

Tertiò, & genuinè Salomon hîc suo exemplo confirmat id, quod dixit versu præcedenti, allicitque auaros, vt opibus labore suo partis moderatè vtantur, nec iis se defraudent, vt ea seruent heredi, q.d. me accipite in exemplum vsus & fruitionis bonorum, meque regem sapientissimum imitamini. Ego enim pro regali magnificentia deuoraui, id est largiter comedi & deliciis circumfluxi. Quis enim me vixit sumptuosior, liberalior, magnificentior? vt vertit Campensis. Patet ex libr. 3. Reg. cap. 4. Hinc & Tigur. vertit: *Quis enim comedit, & ad laborem quis promptior fuit quàm ego?* Vatablus: *Quisnam edere debeat, & quis præparare debeat* (scilicet ad fruitionem opum labore meo partarum) *præter quam ego?* Deuorare enim, æque ac inebriare, subinde non in malam partem, vt gulam significet, sed in bonam, vt liberalem vsum copiamque notet, accipitur, idemque est quod cibo & potu affluere, sed intra terminos temperantiæ & licitæ hilaritatis. Sic enim fratres Ioseph cum eo epulantes inebriati, id est exhilarati sunt. Genes. 43. 34. Sic & S. Ioannes deuorauit, id est auidè comedit librum, Apocalyp. 9. Et virga Aaron deuorauit virgas Magorum, id est serpens Aaronis deuorauit serpentes Magorum. Vtrique enim virgæ versæ erant in serpentes.
C Exod. 7. 12.

Mysticè hæc referas ad sapientiæ studium, vti dixi in fine versus præced. Sapientia enim cælitus indita fuit Salomoni. Vnde Chald. vertit: *Et quis quæso vel in sententia legis vigilantior, vel circa summi illius venturi iudicij diem sollicitus magis quam ego?*

Porrò Septuag. pro ממני *mimmenni*, id est, *præ me*, vel *sicut ego*, legentes ממנו *mimmennu*, id est *ab illo*, id est sine illo, vertit: *Quis enim comedet, & quis bibet sine illo?* scilicet Deo, q.d. cibus & potus, quem edis & bibis non tuum, sed Dei est donum, ab eius liberali manu acceptum, vti dixit v. præced. illi ergò per gratiarum actionem referendum est.

Sic & Arabicus: *Quoniam*, ait, *quis in inducat aut bibit extra seipsū.* Sic & Syrus & Thaumaturgus:
D *Nihil enim*, inquit, *salui nostræ seruiens, extra ipsius est prouidentiam.* Hinc Clemens Roman. lib. 4. Constit. cap. 4. monet viduas, pupillos & pauperes, vt illa quæ sibi dantur cum omni metu, reuerentia & gratiarum actione recipiant. *Quis enim vestrûm*, inquit, *edit aut bibit sine ipso?* scilicet Deo. Citat enim hunc locum iuxta Septuag. Necdum enim extabat S. Hieron. eiusque Latina vulgata versio. Et Olympiod. *Dona adiaphora*, inquit, *à Deo hominibus tribuūtur, qualia sunt diuitia, bona valetudo, auctoritas; nihil ergo in hominibus inuenitur boni, præter edendi bibendiq́, voluptatem.*

HOMINI BONO IN CONSPECTV SVO (Symmach. *qui placuit ei*) DEDIT DEVS SAPIENTIAM ET SCIENTIAM ET LÆTITIAM: PECCATORI AVTEM DEDIT AFFLICTIONEM ET CVRAM SVPER VERS. 26.

SVPER

SVPERFLVAM, VT ADDAT ET CONGREGET, ET TRADAT EI QVI PLACVIT DEO: SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLLICITVDO MENTIS] Hebr. est *malitia*, id est *afflictio spiritus*, de qua dixi vers. 11. & cap. 1. vers. 14. Pro *peccatori*, Tigur. vertit: *aberranti à recto itinere* sapientiæ & felicitatis, vitæque iucundæ. Syrus vertit: *Quoniam viro, cui est bonum in conspectu suo, dedit sapientiam*, &c. Arabic. *Concessit enim homini bonum, & dedit huic faciem sapientiæ & gaudij: & dedit illi qui peccat confusionem, vt augeatur & congreget, vt det illud bono ante faciem Dei*. Chald. *Quoniam viro, cuius opera recta sunt, concedit in hoc mundo sapientiam & cognitionem, tandem quoque venturo seculo lætitiam; improbo vero subiicit malum quoddam, vt opes congreget, congregetq; res multas mancipi, vt aliquando ab eo receptæ; illi, quem elegerit Deus, transcribantur. Hoc etiam est vanitas impio, & animi ægritudo*. Huc pertinet prouerbium Arabicum Cent. 1. numer. 33. *Allide malum Medicum (narangum) malo punico*, id est, *pone in corde tuo sapientiam, & thesauriza in corde tuo scientiam*.

Instituit declarandæ vanitati auarorum, coaceruantium opes suis filiis & heredibus, eamque confirmat ex discrimine bonorum & peccatorum. Sensus est, q. d. Hoc est discrimen inter sapientem siue bonum, & insipientem siue peccatorem, quòd Deus sapienti, qui in conspectu suo bonus est, hoc est qui Deo placet & acceptus est, det sapientiam cognoscendi veritatem, scilicet verum vnicumque hominis bonum situm esse in Deo, Deique cognitione, amore & cultu; & scientiam, qua prudenter opes congreget, easque dispenset ex legis Dei præscripto ad suam suæque familiæ sustentationem, & quod superest subuentioni egenorum impendat: indeque lætitiam, quòd veritati, id est Deo innixus vanas opes parui pendat, easque ritè distribuat ad vsus honestos, quibus sibi Dei gratiam & gloriam conciliet. Vnde Chald. vertit: *Deditque et lætitiam cum iustis in futuro seculo: peccatori autem Deus dedit afflictionem & curam*, vt laboriosè & anxiè coaceruet opes, easque deinde relinquat heredi, non quem ipse mente destinauit, sed ei, qui placuit Deo, quem scilicet Deus designarit, qualis est pauper vel iustus aliquis liberalis, qui eas in pauperes vel opera pia expendet. Symmach. vertit: *Vt dentur illi qui placuerit Deo*, iuxta illud Prouerbiorum cap. 13. vers. 22. *Bonus relinquet heredes filios & nepotes, & custoditur iusto substantia peccatoris*; velut legit S. Augustinus epist. 50. *Thesaurizantur iustis diuitiæ peccatorum*. Et Iob c. 27. vers. 16. *Si comportauerit quasi terram argentum, & sicut lutum præparauerit vestimenta; præparabit quidem, sed iustus vestietur illis, & argentum innocens diuidet*.

Nota primò, quòd dicitur, *bonus in conspectu suo*, Albinus τὸ *suo* refert ad ipsum hominem bonum, q. d. homo, qui sibi ipsi in conscientia videtur bonus & probus: Verùm τὸ *suo* refert Deum, qui sequitur. Iam bonus in conspectu Dei, per Hebraismum idem est quòd placens Deo, gratus oculis Dei. Potest autem quis gratus esse Deo multis nominibus, & ob varias dotes tum naturæ tum gratiæ; ob dotes naturæ possunt etiam peccatores placere Deo, ob dotes gratiæ soli iusti, qui propriè dicuntur grati esse Deo, illique placere velut eius amici, filij & heredes. Et sic hic accipitur. Opponitur enim peccatori, quamquam per peccatorem propriè hic intelligitur auarus, ac consequenter per bonum in conspectu Dei, liberalis, vt Psalm. 117. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius*.

Nota secundò, pro lætitia, quam indit sibi placenti & grato Deus, peccatori dat afflictionem & curam, id est laborem, sollicitudinem, Molestiam, difficultatem coaceruandi opes. Hæc afflictio partim est pœna, & hac ratione positiuè à Deo immittitur peccatori, vt illâ ceu flagello eius peccata præsertim auaritiæ castiget, eumque ad bona cælestia quærenda impellat & adigat, ait Olympiod. partim est culpa, quatenus ab auaritia proficiscitur, eiusque est affectus & actus; & sic non positiuè, sed permissiuè à Deo infligitur peccatori. Deus enim peccatum minus peccato maiore castigat, permittit vt peccator in pœnam præcedentium peccatorum labatur in auaritiam tantam, quæ illi mille curas angores & dolores conciliet. Igitur sicut sapientia, virtus & liberalitas parit mentis lætitiam, & conscientiæ de bonis operibus exultantis mirificum gaudium; sic insipientia, vitium & auaritia parit mentis angores, dolores & sollicitudines. Verè Seneca epistol. 23. *Huius* (bonæ mentis) *fundamentum quod sit quæris? Ne gaudeas vanis: fundamentum hoc esse dixi; etiam culmen est*.

Nota tertiò, hæc gnome significat quid sæpe fiat à Deo, non quid semper: nam subinde vice versa Deus iustos ad incrementum patientiæ & meriti sinit paupertate affligi, vt omni suo labore & curâ vix sumptus ad alendam familiam necessarios parare possint: Impiis verò dat copiam opum vltrò & sine labore, qui proinde illis lætantur & epulantur, vt non rarò fecit in nouo testamento: in veteri enim ferè faciebat contrarium. Iudæis enim promiserat copiam rerum temporalium, si sibi fideliter seruirent. Vnde exempla huius sententiæ sunt in Hebræis, qui duce Mose exeuntes ex Ægypto, à Deo obtinuerunt opes & spolia Ægyptiorum. Exodi cap. 12. vers. 36. Iidem duce Iosue expugnantes Chananæos eorum diuitias possederunt, vt patet ex libro Iosue. Sic Dauid possedit bona stulti & auari Nabal, ducens eius vxorem Abigail. 1. Reg. 25. vers. 42. item opes Syrorum, Ammonitarum. 2. Regum 10. & 11. ac Maobitarum. 2. Regum 8. vers. 4. & 11. Sic opes congestas à Diocletiano & Maximiano iuratis hostibus Christianorum obtinuit Constantinus Magnus, qui ex eis basilicas & templa plurima Christianis magnificentissimè exædificauit. Idem hodie sæpe fieri videmus. Sanè hæreticorum opes perplures Deus ad Christianos, imò ad religiosos deuauit. Ita ex hæreticorum bonis erexit plura collegia Societatis Iesu, quæ hæresim conuellerent, & hæreticos ad fidem orthodoxam conuerterent. Tale est collegium Augustæ Vindelicorum à Fuggeris, quorum nonnulli tum Lutherani erant, ere- *Exempla.*

ctum-

ctum: Tale quoq; est Collegium Gandauense A in Belgio, vbi natus fuit Carolus V. & alia plura.

SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLLICITVDO MENTIS] Loquitur de peccatore & auaro, cui Deus dedit afflictionem & curam superfluam: nam bono & liberali dedit sapientiam & lætitiam, vti paulò antè dixit. Minus rectè ergo Caiet. idipsum ad bonum & liberalem extendit, qui fruitur opibus labore suo partis. Licèt enim, inquit ipse, sit hoc donum Dei, tamen vanitas vocatur, quia res modica est citoque euanescens. Minùs aptè quoque Hugo Victor. idipsum dilatat *ad vanitatem & cassam sollicitudinem iusti requirentis diuitias peccatoris, aut illas concupiscentis, & si acceperit, cor apponentis.* Pro *cassa sollicitudo mentis* ex Hebr. vertas; *Pastio venti*, q. d. opes & res omnes terrenæ non magis replent mētem, quàm ventus satiet famē. Audi S. Bern. de Dilig. Deo: *Iustitia ratione vtentis spiritus, cibus est vitalis & naturalis; pecunia verò* (& idem de aliis bonis diceret) *sic non replet vel minuit animi famem quomodo nec corporis ventus. Denique si famelicum hominem apertis faucibus vento, inflatu haurire buccis aerem cernas, quo quasi consulat fami, nónne credas insanire? Sic non minoris insaniæ est, si spiritum rationalem rebus putes quibuscumque corporalibus non magis inflari, quàm satiari. Quid namque de corporalibus ad spiritualia? Nec illa sane spiritualibus, nec isti è regione refici corporalibus queunt.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ostendit vanitatem rerum ex tempore, cui omnes subiacent. Primò, ex eo quòd singula cum tempore transeant, ac suas subeant vices & vicißitudines, idq́ multis exemplis per antithetorum combinationes demonstrat. Secundò, v. 14. ex eo, quòd tempus, & res temporales comparata Deo, Deiq́ operibus, vtpote constantibus & perpetuis, sint vana & instabiles, fluida & caduca. Tertiò, v. 16. quòd tempus omnia mutans subinde inducat tyrannides & tyrannos, sub quibus regnant scelera & scelerati, affliguntur & exulant virtutes ac virtute præditi. Quartò, v. 18. quòd tempus hominibus omnibus adducat mortem, & interitum similem bestiis.

1. OMnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub cælo. 2. Tēpus
nascendi & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tempus euellendi
quod plātatum est. 3. Tēpus occidendi, & tempus sanandi. Tempus destruendi,
& tempus ædificandi. 4. Tempus flendi, & tempus ridendi. Tempus plangendi, & tempus saltandi. 5. Tempus spargendi lapides, & tempus colligendi. Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. 6. Tempus acquirendi, &
tempus perdendi. Tempus custodiendi, & tempus abiciendi. 7. Tempus scindendi, & tempus consuendi. Tempus tacendi, & tempus loquendi. 8. Tempus
dilectionis, & tempus odij. Tempus belli, & tempus pacis. 9. Quid habet amplius homo de labore suo? 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, vt distendantur in ea. 11. Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum
tradidit disputationi eorū, vt non inueniat homo opus, quod operatus est Deus
ab initio vsque ad finem. 12. Et cognoui, quòd non esset melius nisi lætari, & facere benè in vita sua. 13. Omnis enim homo, qui comedit & bibit, & videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est. 14. Didici quòd omnia opera, quæ fecit
Deus, perseuerent in perpetuum: non possumus eis quidquā addere, nec auferre,
quæ fecit Deus vt timeatur. 15. Quòd factum est, ipsum permanet: quæ futura
sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat quod abiit. 16. Vidi sub sole in loco iudicij
impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem. 17. Et dixi in corde meo: Iustum &
impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit. 18. Dixi in corde meo de
filiis hominum, vt probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestiis. 19. Idcircò vnus interitus est hominis & iumentorum, & æqua vtriusque conditio, sicut
moritur homo, sic & illa moriuntur: similiter spirant omnia, & nihil habet homo
iumento amplius: cuncta subiacent vanitati. 20. Et omnia pergunt ad vnum locum: de terra facta sunt, & in terram pariter reuertuntur. 21. Quis nouit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorū descendat deorsum. 22. Et deprehendi nihil esse melius, quàm lætari hominem in opere suo, &
hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, vt post se futura cognoscat?

VERS. 1. OMNIA TEMPVS HABENT, ET SVIS SPATIIS TRANSEVNT VNIVERSA SVB CÆLO. Pro *tempus* Hebr. est זמן zeman id est tempus statutum siue constitutum. Heb. ergo sic habent: Omni

Quid suaue est. Thales nonnulla corrigens & trāſponens, ita ad ſingula reſpondit: *Quid eſt antiquiſſimum? Deus: Ortu enim caret. Quid maximum? Locus. Reliqua enim mundus continet, ab hoc continetur. Quid pulcherrimum? mundus. Omnes enim eius partes ordine aptæ ſunt. Quid ſapientiſſimum? Tempus: id enim alia inuenit, reliqua inueniet. Quid communiſſimū? Spes. Quibus enim reliqua omnia deſunt hæc adeſt. Quid vtiliſſimum? virtus: hæc enim reliqua etiam rectè vtendo vtilia facit. Quid damnoſiſſimum? Animi vitium: huius enim præſentia plurima bona corrumpuntur. Quid validiſſimum? neceſſitas, ea enim ſola eſt inſuperabilis. Quid facillimum? quod eſt naturæ conſentaneum: nam voluptates etiam ſint, quæ ſæpenumerò reſpuantur. Cùm Thaletis dicta omnes approbaſſent, Cleodemus: Huiuſmodi, inquit, Niloxene quæſtiones proponere & ſoluere regibus conuenit.*

Temporis hieroglyphicum ſtella.

Hinc Ægyptij, & veteres Mythologi ac Philoſophi myſtici, hæc dabant temporis hieroglyphica & ſymbola: Stella eſt temporis hieroglyphicum, quia nihil in mundo toto ſtatam temporis legem obſeruat, quàm ſtellæ & cæli, quæ cùm ſemper moueantur, eodem ſemper temporis interuallo, certiſque periodis eò redeunt, vnde moueri cœperant. Ita Pierius Hierogl. 56. pag. 536.

Populus arbor.

Per populum quoque arborem tempus indicabant, quòd arbor ea bicoloribus ſit foliis prædita, quibus præcipuas ipſius temporis partes ſcilicet diem & noctem repræſentat. Ita Pierius Hierogl. 52. p. 505.

Falx.

Falcem etiam attributam Saturno, cui tempora ſubiiciuntur, ad ſignificandum tempus nōnulli volunt, quòd tempus omnia metit, exæcatque & aufert. Ita Pierius Hierogl. cap. 56. p. 536. Appoſitè Phocylides:

Temporibus ſemper cautus ſeruire memento,
Nec reſlare velis aduerſum flumina venti.

Serpens.

Ruſum Ægyptij temporis reuolutionem ſignificabant per ſerpentem conuolutum, & ore caudam apprehendentem. Audi Claudian. lib. 2. Stilicon.

Eſt ignota procul, noſtræq́; imperuia menti,
Vix adeunda deis, annorum ſqualida mater,
Immenſi ſpelunca æui, quæ tempore vaſto
Suppeditat, reuocatq́; ſinu, complectitur antrum
Omnia qui placido conſumit numine ſerpens,
Perpetuumq́; viret ſquamis, caudamq́; reducto
Ore vorat, tacito relegens exordia lapſu.

Et mox.

Scribit iura ſenex, numeros qui diuidit aſtris,
Et curſus ſtabileſque moras, quibus omnia viuunt,
Ac pereunt, fixis tum legibus ille recenſet.

Inuerſores temporum cauſi.

Porrò priſci notabant inuerſores temporum, velut vitæ præpoſteræ actores & duces. Ita notarunt Heliogabalum, qui traiecit dierum actus noctibus, & nocturnos diebus, æſtimans hoc inter inſtrumenta luxuriæ, ita vt ſerò de ſomno ſurgeret, & ſalutari inciperet, manè autem dormire. Ita Lampridius in eius vita. Seneca epiſt. 123. *Sunt*, ait, *qui officia lucis noctiſq́; peruertunt. Talis horum contraria omnibus non regio, ſed vita eſt. Sunt quidam in vrbe antipodes, qui vt ait M. Cato, nec orientem vmquam ſolem viderint, nec occidentem.* Et inferiùs in quemdam lucifugam, qui

A ſub noctem expergiſcebatur, diluculo ibat cubitum, ita acute & ſalsè iocatur, vt dicat eum admodum frugaliter viuere, quippe qui nihil inſumeret niſi noctem. Et quibuſdam illum ſordidum & auarum dicentibus: *vos*, inquit, *& lichnobium dicetis.* Eſt autem hæc vox ambigua, ſignificans eum vſque adeò non eſſe auarum, vt etiam lucernas abſumeret, vel adeò parcum vt lucernis victitaret. Pericles Tolmidem belli ducem, alieno tempore molientem incurſionem in Bœotiam, retinere tentauit dicens: Si non crederet Pericli, at non erraturum tamen, ſi prudentiſſimum conſiliarium operiretur tempus. Verùm Tolmides reſpuens ſanum conſilium, temeritatem luit ſtrage exercitus, & ſui cæde. Ita Plutarch. in Pericle.

Præfectus Adriani Imp. nomine Similis, præ- B fecturæ renuntians, ſeptem annos ſibi vixit; vnde hoc epitaphium ſuo ſepulchro incidi iuſſit: *Hic ſitus eſt Similis, qui multos annos egit, ſeptem autem vixit.* Ita Xiphilinus in Adriano.

Mor. de pretio temporis.

Tropol. hìc diſce, quantum ſit pretium temporis tam citò tranſeuntis & auolantis, quantaque eius habenda ſit cura. A tempore enim hoc modico & fugaci pendet æterna noſtra ſalus vel perditio, iuxta illud, *Momentum vnde pendet æternitas.* Deus enim ab æterno cuique ſuum præſtituit tempus, imò annum, horam & diem. v. g. vt ſæculo primo, tali anno, menſe, die & horâ naſcatur, ac poſt tot annos tali die & hora moriatur S. Petrus, S. Paulus, Nero, Veſpaſianus, Domitianus; ſæculo ſecundo S. Ignatius, S. Dionyſ. S. Policarpus, Traianus, Adrianus, Antoninus; ſæculo tertio Conſtantius, Conſtantinus, Diocletianus, Maximian. &c. Sic cuique C hominum præfixit certum ſæculum, certum annum, certam diem, quo naſciturus, victurus & moriturus eſt. Vtere ergo, ô homo, ſi ſapis, tempore tibi à Deo præſtituto & admenſo: aliud enim non habebis ex omnibus ſæculorum voluminibus per omnem æternitatem, imò nec horam, nec punctum temporis, quo pœnitentiam agere, merita comparare, & vitam æternam promereri valeas. Suum tempus habuere damnati, ſed malè expenderunt, & quo lucrati poterant cælum, acquiſiuêre infernū. Quàm vellent nunc ſibi dari horam pœnitentiæ! quantos labores & cruces vltrò ſuſciperent, ſi ad vitam redire liceret! Sed fruſtra, clauſa eſt ianua, tranſiit tempus eorum: tibi adhuc ſupereſt, vide vt illud ritè expendas, nec ſerò malè expenſi te ſi- D militer pœniteat. Præclarè Hugo Victor. hìc & lib. de Vanitate mundi in fine: *Omnia*, ait, *tempus habent, videlicet certum & definitum, vel quando incipiant, vel quando finiantur: ſine etiam quamdiu ſubſiſtant, vt prudens animus in his omnibus non putet aliquid eſſe, quod ſemper ſtare poſſit, vt in eo fiduciam ponat, ſed potiùs veris & permanentibus bonis ſe conformans, ita rerum mutabilium vanitatem deſpiciat; vt licèt vnaquaque re pro tempore vtatur dū præſens eſt, numquam tamen in eius tranſitu animum à ſtatu ſuo declinare permittat. Ille enim prudentiſſimus eſt, qui ſic ſcit tranſeuntia in vſum vertere, vt tamen non norit in eorum defectu mentem à ſua ſtabilitate declinare. Malè ergo fecit, cùm quædam ſibi quaſi potiora*

ex omnibus ad iucunditatem elegit, & in eis felicem se esse posse credidit: quia & omnia suo tempore bene vtenti bona sunt, & tamen omnia, quæ mutabilitati subiacent, licèt in miseria qualemcumq; consolationem præbeant, felicitatem tamen conferre non possunt. Nihil ergo suo tempore abyciendum, & nihil non suo tempore eligendum. Sed sic animus ad vsum temporis præparetur, vt tamen ad mutabilitatem temporis nõ mutetur.

Audi sanctum Bernard. in Declamat. *Filij hominum vsquequò graui corde? vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Tempus hoc animabus non corporibus est assignatum, dies salutis vtique non voluptatis. Omnia tempus habent: animabus nunc operam dare necesse est. Nam in carne qui seminat, solùm exinde metet corruptionem.* Memento illius sancti Ambros. in Psalm. 1. *Tu dormis, & tempus tuum* non dormit, sed *ambulat*. Circa æternitatem enim voluuntur omnia tempora & sæcula, sicut rota circa axem. Audi & Senecam epistol. 121. *Nihil satis est morituris, imò morientibus; quotidie enim propius ab vltimo stamus, & illo vnde nobis cedendum, hora nos omnis impellit.* Et mox: *Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit; ideo magnus animus conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam vt in hac statione, qua positus est, honestè se atque industriè gerat; nihil tamen horum, quæ circa ipsum sunt, suum indicat, sed vt commodatis vtitur peregrinus & properans.*

Secundò. Sapiens sua facit opportunè.

Secundò, sapientis est omnia facere tempore opportuno, & captare occasiones benè agendi: insipiens enim non obseruat opportunitatem, ideoque insipienter & præposterè, ac sine fructu laborat & operatur. Vide sanctum Antiochum homil. 91. cuius titulus est: *Quod semper captanda sit temporis opportunitas.* Sapiens ergo ex animo euellit nimiam & intempestiuam agendi sollicitudinem, ac tempus actioni opportunum expectat, imò à Deo postulat, vt occasiones merendi, & heroicos virtutum actus exercendi sibi suggerat, iuxta illud Ephes. cap. 2. vers. 10. *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo* IESV *in operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in iis ambulemus.* Sapienter Boëtius libro 2. de Consol. Metro 6.

Signat tempora propriis
Aptans officiis Deus;
Nec quas ipse coërcuit,
Misceri patitur vices.

Et Ouidius lib. 1. de Remed. amor.

Temporibus medicina valet, data tempore prosunt,
Et data non apto tempore vina nocent.

Hoc vt repræsentarent Poëtæ, occasionem finxere esse Deum, volubili rotæ, alatis pedibus insistentem, vertigine quadam celerrimâ se in orbem circumageorem, anteriore capitis parte crinitâ, vt prehendi posset, posteriori caluâ, vt teneri nequiret. Vnde illud: *Fronte capillata est, à tergo occasio calua.* Vide dicta Ierem. 8. 7.

Tertio.

Tertio, nonnulli hæc accommodant inconstantiæ cogitationum & cupiditatum hominis, quibus fauent Hebræi, quæ sic habent: *Omni voluntati,* (id est cupiditati & voluptati hominis) *suum est tempus.* Hanc inconstantiam graphicè hisce versibus depingit Horat. lib. 1. epist.

mea sic pugnat sententia secum,
Quod petit hoc spernit, repetit quod nuper omisit,
Æstuat, & vita disconuenit ordine toto,
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis.

Quartò. Aurea mediocritas.

Quartò, Nyssen. & Olympiod. per tempus accipiunt modum siue mensuram, putà auream mediocritatem in omni actione seruandam, iuxta illud Græcorum: *μηδὲν ἄγαν, καιρὸς ἄριστος*, id est, *ne quid nimis, occasio res est optima.* Et illud Horat. libro 2. Carm. Ode 10.

Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret inuidenda
Sobrius aula.

Apologus temporis.

Eccles. cap. 3. vers. 1. Hanc Salomonis gnomen insigni cicadæ & formicæ Apologo, pulchris exemplis illustrato, graphicè depingit Cyrillus lib. 1. Apol. moral. c. 4. *In feruore messis,* inquit, *cantans & quiescens cicada, cùm vidisset formicam multo labore granum suis organulis attrahentem, compatiens ei dixit: vt quid in tanto æstu, cum natura refrigeratiuam quietem & humectantem vmbram requirat, tu non solùm aridam circuis & tempestatem sustines, sed quod peius est, graui onere te occidis? Nónne vides, quod ego in vmbra viridi cum iubilo requiescens, in suffocante æstu refrigerantem cordis anhelitum capere vix possum? Quiesce ergo donec messis transeat incentiuum. Cui mox improuidæ, prouida formica prouidè respondit:* (Eccles. 3. 1.) *Omnia tempus habent, & suis spatiis vniuersa transeunt sub cælo. Quamobrem sicut quæque suo loco & tempore agenda sunt, ita & inquirenda. Nam si rei opportunum tempus negligens transierit, cùm illo indiguerit, postea minimè ipsum reperiet, eò quòd horâ debitâ sibi necessaria non quæsiuit. Sic ergo charissimâ nobis vtendum prouidentia est, vt vitæ quidem alimenta accommodata illo tempore vigiles colligamus, quando illa naturæ beneficentia, dum hæc quærimus, inuenimus. Tempus autem colligendi est messis, vnde nunc prouidè laboribus colligo, vt in arida hyeme opulenta requie viuam: Tu verò improuida futurum tempus negligens, in instabili puncto quietu nunc existis, imò nunc magis abuteris cantilenis, & cùm folium, quo nunc delectaris quasi vmbra transierit, grauis ardor famis simul cum egestate succedet, cùm in messe nihil congregaueris. Nónne igitur diro improuidentiæ gladio vitam, quam multùm diligis, peremisti.* Deinde hanc gnomen, quòd *omnia tempus habent,* variis exemplis fontium, zodiaci, solis, terræ, vitis confirmat. *Sed attende quæso, vt in suis rebus regularitate mirabili prouidentia natura ducatur.* (*Exempla.*) *Nam venarum plenos fontes in pastum animalium semper habet, vt cùm necesse fuerit, in debitum ac præparatum prouida distribuat alimentum. Etenim in circuitu zodiaco sol prouido ductore conducitur, vt sic prouideatur mutatis temporibus, cum prouidentia gignit. Similiter pro sequenti anno semel suauiores palma dactylos generat: sic & vitis liquorem dulcissimum pari ordine distillat. Ita quoque fontes, qui non semper scaturiunt, terrâ virtute stellarum, diutinâ semel humiditate imbutâ, profusi cernuntur. Nónne totius naturæ ordo prouidentiâ gubernatur? Quid igitur eâ spretâ, quæ est vita tam cõmoda gubernatrix, futuroq; neglecto de præsentibus tantũ cogitas?*

cogitas? Ego certè, ni fallor, de futuris plus curo. Nam præteritum perdidi, præsens cæli cursu rapidissimo iam transijt, & tantum quod superest futurum possideo. Deinde epimythium, siue finem & fructum Apologi subiicit dicens: *His auditis muta cicada rogauit formicam, vt hæc quid essent definitione monstraret. At illa libenter preces admittens ait: Prouidentia quidem (si verbum dignum habeo) est hæc: Arte vigili rationis, in hac vita transitoria temporalia iustè congregare, & congregata inuiolabiliter conseruare, ex quibus semper viuas in æterna & gloriosa quiete. Quo dicto, onerata processit ad nidulum suum.*

VERS. 2. TEMPUS NASCENDI ET TEMPUS MORIENDI. Pro *nascendi* Hebr. est לָלֶדֶת *laledet*, quod & nasci & gignere significat. Vnde Septuaginta, Arabicus, Vatabl. Camp. Arias, & alij vertunt: *Tempus gignendi & tempus moriendi.* Chald. verò Costi: *Quandoque infinitum est tempus procreationi & soboli, quandoque moriendi.* Rabbini in Midras exponunt q. d. aliquando partus iungitur cum morte, cum scilicet fœtus mox post conceptionem in vtero, aut post natiuitatem iam in lucem editus moritur. Verùm hæc expositio coactior & arctior est, æquè ac illa Chaldæi Complut. *Tempus est electum ad pariendum filios: tempus est ad occidendum filios rebelles & prouocatores, vt obruantur lapidibus secundùm verbum iudicum.* Meliùs noster Pagnin. Syrus, Clarius, Tigurin. & alij vertunt: *Tempus nascendi*; huic enim directè per antithesin opponitur *tempus moriendi*. Hinc Thaumaturgus vertit: *Nata sunt aliqua, dein emoriuntur.*

Salomon suum thema, quod versu primo proposuit, scilicet *omnia tempus habent, & suis spatijs vniuersa transeunt sub cælo*, probat per inductionem variorum exemplorum & contrariorum sibi vicissim succedentium, per quatuordecim eorum combinationes vsque ad vers. 8. vbi ex illis infert & concludit, omnia sub cælo esse vana, nec quidquam ex labore continuo homini relinqui, sed omnia transire & euanescere. Primum exemplum est, quod cuique rei viuenti tempus à Deo & natura præfinitum sit nascendi & moriendi. Sicut enim omnibus quæ oriuntur, stata est lex vt occidant & moriantur; sic pariter iisdem statum est tempus oriendi & occidendi, siue nascendi & moriendi. Sic flores, frondes, germina oriuntur in vere, occiduntur in hyeme. Sic animalia & homines nascuntur in infantia, moriuntur in senecta. Atque hoc tempus ab homine mutari, prorogari, inuerti nequit. Frustra ergo laborat senex, vt proroget sibi annos viuendi, rectè operandi & merendi, cùm illi moriendi instet tempus, &c, vt ita dicam fatum: qui ergo sapit, dum viuit & viget, accumulet sibi virtutum & bonorum operum merita. Hæc igitur biga nascendi & moriendi est, qua omnes vehimur ad mortem, & per eam ad immortalitatem, vel beatissimam in cælis, vel miserrimam in gehenna. Tacitè ergo hominem monet Salomon, q. d. Scias ô homo, qui natus es in mundo, tibi moriendum esse & exeundum de mundo; para te ergo, & virtutum opera compara, quæ post mortem iudici Christo offeras, vt propter ea ab illo cælo adiudicari, non verò ad gehennam damnari merearis. Hoc vt innueret Moses Genesi, id est ortui rerum, subiunxit Exodum, id est exitum & occasum, ait Nyssen. & Olympiod. Igitur Salomon hæc dicit eo fine, *vt temporariæ vitæ nos admoneat*, ait Olympiod. *vt mentione mortis velut quodam stimulo eos expergefaciat, qui in carnalis vitæ profundum sunt immersi, & ad curam futurorum excitet*, ait Nyssen. Rursum natiuitati subiungit mortem, quasi nullum sit tempus viuendi medium, vt innuat mox à natiuitate hominem tendere ad mortem, & incipere mori, iuxta illud: *Nos nati continuò desiuimus esse.* Sapient. cap. 5. vers. 13. quia quot horis iam nati viuimus, totidem quasi passibus pergimus ad mortem. Ita *nascendo morimur, moriendo viuimus omnes.* Quid est vita? assiduus cursus ad mortem. Quid mors? transitus ad immortalitatem.

Tropolog. S. Hieron. spiritaliter renascimur ait, per timorem, iuxta illud Isaiæ c. 26. v. 18. iuxta Septuag. *A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus & peperimus spiritum salutis*: morimur verò per amorem: dum enim crescimus ad amorem Dei, moritur timor, iuxta illud: *Perfecta charitas foras mittit timorem.* 1. Ioan. 4.

Symbol. Hebræis Israëli, inquiunt, siue Synagogæ & populo Hebræorum tempus nascendi fuit, cùm in Ægypto post mortem Ioseph succrescere cœpit. Exodi 1. de quo Ezech. cap. 16. vers. 4. ait: *Quando nata es in die ortus tui?* Tempus moriendi fuit, cum in captiuitate Assyriaca, Babylonica & maximè Romana respub. Iudæorum euersa & dispersa quasi interiit. Vnde Ezech. 37. 12. Captiuitas Iudæorum comparatur sepulchro, captiui ossibus aridis, reduces in patriam resurgentibus. Meliùs primi Christiani nascebantur in Ecclesia per baptismum, moriebantur gloriosè per martyrium. Eis ergo tempus nascendi erat baptismus, moriendi martyrium.

Denique tempus nascendi Ecclesiæ Christi & Christianorum fuit tempus moriendi Synagogæ Iudæorum; tunc enim hæc periit, cùm illa nata mox peperit, adeoque cùm ex sterili Ecclesia natus est Gentilium populus, amisit filios Synagoga, ait S. Hieronym. in cap. 5. Michææ.

TEMPUS PLANTANDI, ET TEMPUS EVELLENDI (Hebr. *eradicandi* vel *extirpandi*. Sic & Syrus & Arab.) QUOD PLANTATUM EST] Campens. *Nunc amputantes quæ olim vt adolescerent curauimus.* Chald. *Tempus consitionibus & euulsionibus arborum suum est.*

Post opus naturæ (tempus scilicet nascendi & moriendi) subnectitur opus artis & artificis cooperantis naturæ, ait Hugo, putà tempus plantandi arbores, frutices, herbas, vt caules, betas, brassica, &c. ac tempus eas euellendi, vt nouæ plantentur. Tempus singulas plantandi iuxta ortum certorum siderum, præsertim lunæ, ventorum, pluuiarum, serenitatum, &c. exactè describit Columella lib. 2. de Re rustica ca. 8. & seq. ac Varro lib. 1. cap. 27. & seq. Ita Chald. Thaumaturgus & alij. Quare quod S. Hieronym.

A tonym. & Albinus exponunt, tempus plantandi esse tempus nascendi, & tempus euellendi esse tempus moriendi, quod præcessit, non litterale est, sed mysticum.

Tropolog. Tempus plantandi virtutes est, cùm statis temporibus oportet nunc vacare pœnitentiæ, vt in quadragesima; nunc lætitiæ spirituali, vt in Paschate; nunc operibus eleemosynæ, vt tempore pestis, famis, belli, nunc patientiæ, vt tempore morbi, tentationis, persecutionis; nunc operibus vitæ actiuæ, nunc contemplatiuæ prout obedientia vel necessitas ea requirit, & alternis iniungit, vt sæpe oporteat relinquere Deum propter Deum, id est orationem propter actionem. Obedienti ergo nunc quies contemplationis plantanda est, nunc euellenda, & cum actione commutanda, cùm id obedientia exigit. Rur-
B sum tempus eradicandi zizania est, cùm concupiscentiæ, suggestiones dæmonis, ac tentationes carnis & mundi ex imaginatione & appetitu euellendæ sunt.

Symbol. Hebræi, inquit S. Hieron. hasce omnes combinationes referunt ad Synagogam & populum Israël. *Tempus*, inquit, *generandi & plantandi Israël, tempus moriendi & ducendi in captiuitatem. Tempus occidendi eos in Ægypto, & tempus de Ægypto liberandi. Tempus destruendi templi sub Nabuchodonosor, & tempus ædificandi sub Dario. Tempus flendi & plangendi euersionem vrbis, & tempus ridendi atque saltandi sub Zorobabel, Esdra & Nehemia. Tempus dispergendi Israël, & tempus in vnum congregandi. Tempus quasi cingulum & baltheum circumdandi Deo populum Iudæorum, & tempus ducendi eos in Ba-*
C *bylonium captiuitatem, & ibi computrescere trans Euphratem. Lege* περίζωμα *Hieremiæ. Tempus quærendi illos & seruandi, & tempus perdendi illos & proiiciendi. Tempus scindendi Israël, & tempus iterùm consuendi. Tempus tacendi Prophetas nunc in captiuitate Romana, & tempus loquendi eos tunc, quando etiam in hostili terra Dei consolatione & alloquio non carebant. Tempus dilectionis, qua eos sub patribus ante dilexit; & tempus odij, quando in Christum intulerũt manus. Tempus prælij, modò non agentibus eis pœnitentiam; & tempus pacis in futuro, quando intrante plenitudine gentium omnis Israël saluus erit.*

Anag. Tempus plantandi choros beatorum in cælo, & reprobos eradicandi è terra, vt detruduntur in gehennam, ibidem perpetim arsuri, erit dies Iudicij: tunc enim omnis *plantatio, quam non plantauerit pater meus eradicabitur,* ait Christus
D Matth. 15. 13.

Vers. 3. TEMPVS OCCIDENDI, ET TEMPVS SANANDI] Sirus: *Tempus ad occidendum, & tempus ad viuificandum.* Thaumaturgus: *Quæ nunc curabilia, dein lethalia sunt.*

Primò, Hugo Victor. Tempus occidendi, inquit, oues & boues est, cùm eos mactamus, vt eorum carnibus à Deo, ob corporum post diluuium debilitatem, indultis vescamur: Tempus sanandi est, cùm iis in quadragesima & ieiunio abstinemus, eos seruamus & quasi sanamus.

Secundò, & genuinè tempus occidendi est, cùm reus à Iudice ad mortem damnatur, item cùm hostes iusto prælio inuaduntur: tempus
A sanandi, cùm in prælio, aliáve re læsi, infirmique curantur, cùm damna bello illata per pacem resarciuntur. Vnde Arabicus vertit: *Tempus certandi, & tempus medendi.* Et Chald. *Tempus sæpè expostulat omnia flammis & ferro miscere: aliud verò male habentibus mederi,* puta quo ægri curandi sunt.

TEMPVS FLENDI, ET TEMPVS RIDENDI: TEMPVS PLANGENDI, ET TEMPVS SALTANDI] Arabicus: *Fletui tempus, & risui tempus. Conquerendi tempus, & saltandi tempus.* Chald. *Tempore suo deflendi sunt ægri, & alio tempore hilaritate & risu colligendus est amicus. Statuta die lugendi sunt mortui, & alia die gaudio exultandum est.* Thaumaturgus: *Lachrymatur, paulò pòst ridetur: nunc luctus, dein & tripudium.* Campens. *Interdum mæsti lugemus, interdum lætitiâ subsilimus.* Lyran. *Tempus flendi est,* in- Vers. 4.
B quit, *in infortuniis, tempus ridendi in eufortuniis.* Tempus ergo flendi & plangendi est in luctu, ob funera parentum vel amicorum, ob clades priuatas vel publicas, ob pericula & aduersa quælibet. Tempus ridendi & saltandi est in publica lætitia, putà in triumphis, victoriis, festis, epulis, nuptiis; vbi nota flere & ridere est priuatum, plangere & saltare publicum. Sensus ergo est q.d. Iam planges in funere, iàm saltabis in conuiuio; iam efferes ad funus tuam vxorem, iam aliam nuptiis secundis assumes; nunc funeralia conuiuia, nunc celebrabis nuptialia. Sic omnia contrarietatibus plena sibi succedentibus, & ex disparibus nexa catena, viduitas cum nuptiis; sessitatio in puluere tempore planctus, & saltatio at-
C que tripudium in lætiori tempore, publicoque gaudio, ait noster Pineda. Aduertit Nyssenus in Caten. Græc. κοπετὸν, id est planctum seu pectoris tonsionem, intensionem addere in fletu & eiulatu: Et ὄρχησιν, id est saltationem, addere intensionem & amplificationem in lætitia foras erumpere gestiente, atque tripudio exultanti.

Nota choros & choreas ex se non esse illicitas, imò subinde esse sanctas, vti fuêre Dauidis saltantis, ante arcam ex iubilo mentis in honorem Dei 2. Regum 6. 14. & 16. & Hebræorum in gratiarum actionem ob transitum maris rubri, & submersum Pharaonem. Exodi c. 15. 20. Item illæ feminarum ob cæsum à Dauide Goliath. 1. Regum 18. 6. Imò iusserat Deus, vt Hebræi quotannis celebrarent festum Tabernaculorum sacro tripudio, ac saltarent in taberna-
D culo coram Domino, vti ostendi Leuit. 23. 40. Sic à saltu sacro Gentiles Romæ celebres erant Salij, in Creta Curetæ, in Phrygia Corybantes.

Verùm magnus in choreis adhibendus est modus, ne in lasciuiam & luxuriam abeant. Vnde Iudæis carnalibus permissæ sunt potiùs quàm Christianis. Quare in choreas Christianorum inuehuntur acriter omnes ferè Patres, vt S. Basil. hom. 14. contra Ebriet. S. Ambros. lib. de Elia & Ieiun. cap. 18. S. August. serm. 215. de Temp. S. Chrysostom. hom. 48. & 56. in Genes. & 49. in Matth. Clemens Alexand. 2. Pædag. 20. Euseb. 13. de Præpar. cap. 12. Lactan. 6. Institut. 20. & alij. Quin & contra eas extant leges Imper. vt Constantini apud Euseb. in vita

eius

eius c.18. Theodosij & Valentin. *de Spectat. c.* 5. Arcadij *Lamnes, C. de ferijs*; Leonis & Anthemij ibidem l. vlt. Multò magis eas vetant leges Canonicæ, de Consecr. distinct. 1. cap. *qui diebus*, & dist. cap. 3. *irreligiosa*. Quocirca Matth. Clingius in locis Theolog. cap. de Chorea: *Quid*, inquit, *est chorea? Est circulus cuius centrum est diabolus; & circumferentia omnes angeli eius.*

Tropol. S. Hieron. *Nunc*, inquit, *flendi tempus est, in futuro ridendi. Beati enim flentes, quoniam ipsi ridebunt. Luca 6. Plangendum est impræsentiarum, vt postea saltare valeamus illa saltatione, quâ saltauit Dauid ante arcam: quia qui in præsenti sæculo sua plangit peccata, ridebit potius in futuro*, iuxta illud Malach. 4. 2. *Egrediemini & salietis sicut vituli de armento*. Et Didymus in Catena Græc. *Tempus præsentis vitæ*, ait, *flendi opportunum est: tempus verò ridendi in spe iacet.*

B Nota in hisce antithesibus indicari ordinem contrariorum: prius enim est tempus flendi, posterius ridendi. Sic prius est tempus nascendi, deinde moriendi: prius est tempus plantandi, deinde euellendi: prius tempus tacendi, deinde loquendi, & ita de ceteris.

Vers. 5. TEMPVS SPARGENDI (Hebr. *proiiciendi*. Septuag. *mittendi*. Syrus *iaciendi*) LAPIDES, ET TEMPVS COLLIGENDI] Campens. *Nunc diruimus vetera ædificia, nunc noua construimus.* Mirum est aliquos pro *lapides* substituere *fructus*; vnde Thaumaturgus vertit: *Nunc terræ fructus quis congregat, dein abijcit.* Iam

Tempus spargendi lapides est, cùm diruuntur domus, cùm ex agro, horto, vinea lapides abijciuntur, ne semina, herbas & plantas suffocent: tunc ergo ager elapidatur, cùm lapidibus liberatur & purgatur. Tempus colligendi est, cùm ijdem lapides colliguntur & in aceruum adunantur, vt ex ijs fiat sepes aut murus agro, horto vel vineæ contra bestias & fures tutando.

Secundò, Arboreus hanc gnomen arctat ad fabricas Salomonis, quas nunc ædificarit, nunc destruxerit; sicut & hodie videmus homines opulentos sæpe domum quam ædificarunt destruere, hoc solo nomine, quòd forma displiceat, ac nouam nouæ formæ velint exædificare; quæ sanè sumptuosa est vanitas & inconstantia.

Tertiò, Caietan. per lapides accipit pretiosos putà gemmas, q.d. Tempus est colligendi gemmas & ornamenta, ac tempus est proijciendi illa, putà in tempore vastitatis & exeidij, iuxta illud Thren. 4. 1. *Dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum.* Rursum q.d. Hoc sæculo patui fiunt gemmæ, & quasi sparguntur, mox alio sæculo colliguntur, magnoque habentur in pretio. Æstimatio enim hominum dat pretium gemmis, æquè ac medallijs, eumque illa sæpe cuariet, hinc sæpè variatur pariter pretium gemmarum.

Quartò, profundius Pineda hoc refert ad lapides sacculi, putà ad pondera quibus merces & nummi ponderabantur: hæc enim olim erant lapidea & lapides. Prouerb. 16. 11. q.d. Est tempus quo homo vacet mercaturæ, ideoque colligat lapides, id est pondera quibus suas merces,

A æquè ac nummos ponderet & mensuret. Vicissim est tempus, quo hominem iam opulentum & senem tædet mercaturæ, cupitque quietus sibi viuere & Deo, ideoque spargit abijcitque lapidea hæc pondera.

Tropol. Auctor Catenæ Græc. Lapides ait, sunt virtutes, quibus vitia lapidamus & obtuimus. *Quid enim aliud est temperantia, quàm lapis, quo effrænu adhibimensq; animæ affectus deturbatur atque prosternitur. Rursum lapides sunt sermones S. Script. quibus hostem deijcere & obruere possumus; eosdem tamen in sinum animæ recolligere nos iubet, vt opportuno tempore illis in aduersarios vtamur, vt eiusmodi lapidum iactus nullo vnquam tempore deficiant, neque vnquam succumbamus.*

Symbolicè primò, S. Hieron. refert nonnullos, qui sic exponunt, q.d. Legi seueritatis successit lex clementiæ, putà legi veteri lex noua. In lege enim veteri rei adulterij aliorumque criminum iubentur lapidari: Lex noua verò hunc rigorem legis veteris sustulit, cùm Christus adulteram absoluit, & Pharisæis eam lapidare volentibus dixit: *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Ioan. c. 8. vers. 7. Verùm ipse hanc expositionem non probat, scilicet vt litteralem: vt mysticâ enim admitti potest.

Alleg. S. Hieron. Hoc tempore, inquit, lapides, id est corda Iudæorum lapidea dispersa sunt à Christo, fide, veritate, salute; sed in fine mundi colligentur, cùm ad Christum conuertentur, & vniuersi congregabuntur.

Anagog. Lapides electi sunt Sancti, quos Deus mittit in mundum, vt illum sanctificent: C colligit verò, cùm eos ad se per mortem recipit, ne videant mala gentis suæ, vtque cælestem Ierusalem ædificent, ait S. Greg. 3. Dialog. cap. 37. in fine.

TEMPVS AMPLEXANDI, ET TEMPVS LONGE FIERI AB AMPLEXIBVS] Arabicus, *separandi.* Communiter interpretes accipiunt amplexum coniugum, vsumque matrimonij, q.d. Nûc tempus est dandi operam procreandis liberis, nunc abstinendi & continendi cùm scilicet vacandum est orationi, pœnitentiæ, ieiunio (vt in quadragesima) iuxta illud 1. Corinth. 7. *Nolite fraudare inuicem nisi fortè ex consensu ad tempus; vt vacetis orationi.* Item cùm vxor est ægra, patitur menstrua, senex est, abest, &c. Ita S. Hieron. Olympiod. Hugo, Bonauent. Lyran. Dion. & ceteri ferè omnes. Sic Noë cum filijs omnibusque animalibus in arcâ abstinuit vsu D coniugij, ob communem in totius mundi per diluuium subuersione luctum, vti dixi Genes. 8. 16. Hinc Chald. *Suo tempore ad vxorem est aditus; septem verò diebus luctus ab ea recedendum est.* Sic Saræ dixit Tobias sponsæ suæ cap. 8. *Surge & deprecemur Deum hodie & cras & secundum cras, quia his tribus noctibus Deo iungimur: tertiâ autem transactâ nocte in nostro erimus coniugio: filij quippe sanctorum sumus.* Accedit Vatab. qui sic exponit, quòd contrahamus matrimonium, aut non, sed maneamus cælibes, hoc pendet à Deo: matrimonium habet suum tempus.

Paulò aliter Thaumarurgus: *Nunc*, ait, *vir mulierem deperit, atque insano amore complectitur; nunc*

tam impensè odit, & auersatur, præsertim post copulam, cuius rei Physicam causam dat Aristot. & Physici, vti post eam exosam habuit Thamar Amnon, *ita vt maius esset odium, quo oderat eam, amore, quo antè dilexerat*. 2. Reg. 13. 14. Hinc Campensis hoc loco vertit: *Nunc operam damus amplexibus, nunc ad amplexus nauseamus.*

Secundò, Hugo, Pineda, amplexum accipiunt amicorum & amicitiæ, q.d. Nunc tempus est amplexandi amicos colendique amicitiam, nunc ab iis abstinendi, vt cùm absunt, moriuntur, vel infideles deprehenduntur, q.d. Instabilis est hominum amicitia, in eaque est vanitas vel mortis, vel absentiæ, vel perfidiæ, vel mœstitiæ. Stabilis verò est cum Deo, in eaque est veritas, sinceritas, constantia & beata æternitas. Illi ergo inhære, & *in illo veterasce*. Ecclesi. 2. 6.

Allegoricè, tempus amplexus & coniugij fuit in lege naturæ & Mosaica, cùm dictum est: *Crescite & multiplicamini*. Gen. 1. Tempus verò continentiæ est in lege noua, cùm dicitur: *Sunt eunuchi, qui se castrauerunt propter regnum cælorum*. Matth. 19. *Quia præcepti veteris* (testamenti) *est, vt terra procreationibus impleretur: noui verò, vt continentiâ atque virginitate cælum impleatur*, ait S. Isidor. lib. 2. de Offic. Eccles. cap. 17. Sic & S. Hier. & Olympiod.

Symbolicè, tempus suum est vacandi sapientiæ, contemplationi & amplexibus Dei cum Maria, tempus pariter abstinendi eis, vt vacetur actioni cum Martha, putà vt seruiatur necessitatibus corporis, vel saluti proximorum. Ita S. Hieronym. & Hugo. Sic Moyses accepturus legem per 40. dies in monte collocatus est cum Deo, at postea peccante populo, & idololatrante, descendit, vt eum corrigeret. Exodi 32. 7.

Vers. 6. TEMPVS ACQVIRENDI (Hebr. *quærendi*) ET TEMPVS PERDENDI] Arab. *Iacturam faciendi tempus*. Chald. *Tempus est electum ad quærendam pecuniam, & tempus est electum ad perdenda supellectilia*. Campensis: *Nonnunquam magno studio quærimus, quod paulò post perdamus.*

Primò. Primò, Hebræi hoc arctant ad Dauidem & Salomonem, q.d. Tempus acquirendi tribui Iudæ regnum Israël fuit sub Dauide, tempus illud perdendi fuit sub Roboam filio Salomonis ob eius idololatriam 3. Reg. 12.

Secundò. Secundò, Olympiod. q. d. Tempus est, quo rem tuam perdas, & tempus est, quo perditam rursum inuenias, vt sit hysteron proteron. Primò enim ponitur τὸ *acquirendi* deinde *perdendi*, cùm in reipsa priùs sit perdere, quàm perditum acquirere.

Tertiò. Tertiò, Thaumaturgus, Nyssenus, Lyranus, Hugo, Bonauent. & alij hæc adaptant mercatoribus & lucra captantibus, q.d. Est tempus, cùm mercatores lucra acquirant, est cùm eadem perdant, vt cùm naues mercium patiuntur naufragium, aut capiuntur ab hostibus, vel merces ipsæ corrumpuntur, aut ob aliarum appulsum minoris veneunt. Suadet ergo, ait Pineda, vt æquo iacturas animo patiamur, & siue cum fortuna, siue potiùs cum Deo supremo rerum arbitro & gubernatore lucri & iacturæ societatem ineamus, in rerum tempora-

A lium negotiatione & possessione: Nam *si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non sustineamus?* Temperanda lucri lætitia cum amissionis & iacturæ ægritudine. Itaque vt ille alius sapienter dicebat: *Fortunæ obiicienda animi confidentia, & perturbationi ratio*. Neque magnifacienda fortuna, quæ *non tam dono quam mutuo dat*, pro libito repetitura. *Non est enim valde optabilis* (vt refert ex Lacone quodam Cicero) *fortuna aptata rudentibus*, rei nimirum inconstanti, & vel cum ventis, vel cum fluctibus mille semper in discriminibus versanti.

Quartò, & genuinè, τὸ *perdendi* hic verbum est, non neutrum sed actiuum, vt idem sit, quod corrumpere, abiicere, dissipare; hoc enim significat Hebr. אָבֵד *abbed*. Et sic eadem penè hæc est combinatio, cum sequenti: *Tempus custodiendi,* B *& tempus abiiciendi*, q.d. Est tempus, cùm res, putà annonam, fruges, opes compares & acquiras: est rursum tempus, cùm easdem perdas & prodigas, vt cum ingruit tempestas in mari, pestis in terra, hostis in vrbe. Rursum cum fruges ipsæ sunt corruptæ, aut cùm alia de causa res nostras fastidimus, ideoque eas abiicimus & flammis tradimus. Ita S. Hieron. Albinus & alij.

Mysticè, S. Athan. tract. in illud: *Profecti in pagum, qui ex aduerso est, inuenietis pullum*, primò exponit de Christo, q.d. Christus quæsiuit hominem peccato Adæ perditum: *quia*, inquit, *iam longo tempore perditum erat genus humanum, & peribat diaboli fraudibus. Tempus enim quærendi venit, & eximendi è captiuitate*. C Secundò, de peccatore pœnitente, q.d. Require per pœnitentiam, quod perdidisti per culpam. Aut q.d. acquire gratiam, perde peccatum. Tertiò, de iusto, q.d. Vt acquiras animæ salutem, perde & mortifica eius concupiscentiam; vt acquiras virtutes perde vitia; vt acquiras cælum perde terram; vt acquiras spiritualia perde temporalia, iuxta illud Christi: *Qui inuenit animam suam; perdet illam*: Et; *Qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam*. Matth. 10. 39. *vt scilicet tempore martyrij neque possessionibus, neque liberis, neque parentibus, neque corpori, ut ipsi quidem animæ parcitum velimus, sed nos offeramus vsque ad mortem, vt inueniamus animam nostram in regno cælorum. Qui igitur vult inuenire animam suam, perdat eam in hoc tempore. Necessum est ergo in nobis perdi malitiam, vt quærentes virtutem eam inueniamus. Si quis enim non conquieuerit ab ira, quomodo ad* D *mansuetudinem exercebitur? si quis à se non exterminarit fornicationem, quomodo is ausit temperantiam profiteri? Quæsiui, inquit, quē diligit anima mea, quæsiui & inueni eum, & introduxi illum in domicilium matris meæ, & in cellam genitricis meæ*. Hucusque S. Athanas.

Rursum Auctor Catenæ Græc. *Tempus, ait, acquirendi vniuersa, hæc vita est, acquirēdi, inquam, Dominum, quē quærere nos oportet; è contrario autem id amittere debemus, cuius possessio iactura, cuius amissio lucrum est.*

TEMPVS CVSTODIENDI, ET TEMPVS ABIICIENDI] Syrus: *Tempus ad connectendum est, & tempus ad soluendum*. Thaumaturgus: *Nunc anxia seruat custodia, quod dein fastidiens sponte proiicit*, q.d. Est tempus, cùm res tuas custodias,

custodias, est vicissim tempus, cùm eas abiicias, cùm scilicet corruptæ sunt, aut imminet tempestas, pestis, mors, hostis, latrones, &c. vti iam dixi. Arctius Campensis: *Nonnumquam*, ait, *comparcimus, quod postea dilapidemus.* Alienius Olympiod. Dispensator, ait, nouit quo tempore pecunias apud se custodiat, quo expendat. Alij: Nouit liberalis quando pecunias seruet, quando eas in pauperes eroget.

Tropol. tempus custodiendi opes est, cùm iuuant ad alendam familiam, & virtutem eleëmosynæ operandam; tempus eas abiiciendi est, cùm nocent animæ, eamque incitant ad gulam & luxuriam, aut à studio orationis & perfectionis auocant: vnde Christus ad adolescentem: *Si vis*, ait, *perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus* Matth. 19. Ita Hugo.

Mysticè, Hugo Victor. Tempus est, ait, cùm Deus suos fideles à tentationibus & periculis custodit: rursum tempus est, cùm eos illis exponit & obiicit, vel in pœnam peccati, vel vt probet & augeat eorum patientiam, fidem & virtutem.

VERS. 7. TEMPVS SCINDENDI (alij *lacerandi*) ET TEMPVS CONSVENDI] Arabicus: *Tempus abscindendi, & tempus consuendi.* Alij, *suendi.* Alij, *resarciendi.* Campensis: *Quandoq; discerpimus quod olim consuimus.* Chald. *Die sua super mortuo vestis conscindenda, & tandem etiam fractura est sarcienda.*

Tempus scindendi vestes Hebræis erat in graui clade, vel audita blasphemia quapiam, vti Caiphas scidit vestes suas Christo asserente se esse Filium Dei, dicens, *blasphemauit.* Matth. cap. 26. vers. 62. Vice versâ cessante clade vestem laceratam consuebant. Tempus ergo scindendi est tempus luctus: tempus consuendi est tempus lætitiæ & gaudij. Rursum vt vestis quæpiam conficiatur, pannum appositè ad corpus scindere, deinde consuere oportet. Ad hæc vt ex vna veste alia concinnetur, v.g. vt ex tunica fiat thorax, eam scindere & pectori aptare, ac deinde sarcire necesse est. Sic Deus, qui fuit primus mundi sartor, Adæ è pellibus consuit tunicam. Genes. 3.

Minus aptè Thaumaturgus hæc refert ad scissionem corporis. q.d. Est tempus, quo corpus gladio conscindas & vulneres in bello, vel iudicio ad puniendum crimen: Est rursum tempus, quo illud conscissum redintegres, & quasi consuas. Alienius quoque Didymus in Catena Græc. *Homo*, inquit, *iam occidit, iam occiditur.*

Mysticè, Hebræa, *Tempus*, inquiunt, scindendi regnum Israël fuit sub Roboam, quo decem tribus ab eo descíscentes regem constituêre Ieroboam. 3. Regum 12. Tempus consuendi erit, cum in fine mundi omnes Israëlitæ conuersi ad Christum, in vnam Ecclesiam & regnũ numquam discindendum conspitabunt. Ezech. 34. 26.

Symbolicè Hugo Victor. hæc refert ad fœderis & amicitiæ copulationem & dissociationem. *Habet enim*, inquit, *consutionem suam tempore suo consensus socialis: habet & scissionem in tempore*

A *suo zelus iustæ contradictionis.*

Sublimiùs idem Hugo inferiùs hæc refert ad copulationem naturæ & gratiæ. *Ea*, inquit *quæ scinduntur substantialiter vnum sunt: ea verò quæ consuuntur essentialiter quidem diuersa sunt, sed mediante vinculo fili quasi accidentaliter vnum fiunt. Sic enim omnis homo corruptibilibus & periturus vnitur per naturam; sed efficitur particeps æternorum per gratiam. Sic quippe consuuntur humana & diuina in vnũ, vt quæ duo fuerant per naturam fiant vnum per gratiam. Compunctio siquidem ipsa acus est, & dilectio filum. Et facit viam acus & perforat vtrumque, vt filum vtrumque contineat; neque enim consutio aliter fieri potuisset, nisi vtrumq; foraratur & vtrumq; contineretur, quia discederet alterum ab altero, & facilè se ab vnitate diuideret, si vtrumq; vinculum non contineret. Propter hoc vtrumq; perforat acus compunctionis, &* B *filum dilectionis connectit vtrumq;, vt sient simul & non discedant ab inuicem.*

Rursum tempus scindendi est tempus excommunicandi, quo peccator impœnitens abscinditur ab Ecclesia, vt per hanc pœnam & infamiam pœniteat; itaque rursus Ecclesiæ assuatur & vniatur, vti Paulus fornicarium abscidit, & pœnitentem rursum assuit Ecclesiæ. 1. ad Corinth. cap. 5. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Allegatione discissum fuit Christi corpus in passione, consutum in resurrectione. Idem fiet nobis.

Tropol. Scindimus corda per pœnitentiam & resecationem vitiorum, consuimus per nouæ vitæ virtutumque texturam. Rursum societatem cum hæreticis vel improbis discindimus, ac C Catholicis probisque sociamur, dum iniquos contractus rescindimus & æquos inimus. Denique Arrius lacerauit tunicam, id est Ecclesiam Christi; quam S. Athanasius rursum consuit; vti S. Petro Alexãdrino Episcopo Christus per visum ostendit. Vide eius vitam apud Surium 26. Nouemb.

TEMPVS TACENDI, ET TEMPVS LOQVENDI] Chald. Complur. *Tempus est electum ne proferantur verba contentionis & tempus est electum ad proferendum verba contentionis.* Chald. verò Costi sic habet: *Aliquãdo ponendus est orationi & precibus modus: alias verò contentione verborum vtendum.* Refert ergo ipse hæc ad precum studium vel silentiũ. Didymus in Catena Græc. *Homo*, ait, *iam loquitur, iam tacet.* Tempus tacendi est in schola, in precibus, in concione. Rursum cũ superior, præ- D ceptor vel senior loquitur, subdito, discipulo, & iuueni tacendum & auscultandum est: cùm doctor vel concionator iam senex voce, memoriâ, facundiâ, gratiâ destituitur, taceat, ac lampadem munusque loquendi docendi & prædicandi resignet iuniori iis pollenti. Tempus loquendi est doctori, cùm docendum est, prædicatori, cùm prædicandũ; superiori, cùm monendus vel corripiendus est subditus; pari, cùm cõsilium, consolationem, vel directionem impendere debet proximo: Hinc Salon. *Verba tua*, inquit, *tantisper silentio premes, donec commoda loquẽdi sese offerat occasio.* Audi S. Hierõ. *Pythagoricos reor, quorum disciplina est tacere per quinquẽnium, & postea eruditos loqui, hinc originem sui traxisse decreti.*

Discamus

Discamus itaq; & nos prius nō loqui, vt postea ad loquendum ora reseremus. Sileamus certo tempore, & ad præceptoris eloquia pendeamus. Nihil nobis videatur rectum esse, nisi quod discimus: vt post multum silentium de discipulis efficiamur magistri. Nunc verò pro sæculorum quotidie in peius labentium vitio, docemus in Ecclesiis quod nescimus. Et si compositione verborum, vel instinctu diaboli, qui fautor errorum est, plausus populi excitauerimus contra conscientiam nostram, scire nos arbitramur, de quo aliis potuimus persuadere. Omnes artes absque doctore non discimus. sola hæc tam vilis & facilis est, vt non indigeat præceptore.

Silentium docet loqui. Hac de causa Salomon præponit tempus tacendi tempori loquendi, quia tacendo discimus loqui. Quocirca Hugo Victor. Institut. moral. 16. *Non ait Salomon*, inquit, *tempus loquendi & tempus tacendi, sed tempus tacendi & tempus loquendi; quia priùs in silentio forma loquendi sumitur, quæ postmodum tempore loquendi in voce teneatur.* Vnde S. Basil. in Reg. fus. cap. 13. *Silentium* ait, *est gymnasium benè loquendi.* *Gnoma.* Et B. Diadochus lib. de Perfect. spirit. cap. 70. *Præclara ergo res*, inquit, *est silentium, nihilq; aliud quàm mater sapientissimarum cogitationum.* Rursum S. Hieron. in Regul. monach. c. 22. *Ex hoc enim*, inquit, *in eremo edocti S. Patres, summa cum diligentia obseruant silentia, tamquam sanctæ contemplationis causam.* Et S. Bernard. epist. 88. *Iuge silentium, & ab omni strepitu secularium perpetua quies, cogit cælestia meditari.* B. Dorotheus serm. 20. *Caue à multiloquio: hoc enim sanctas ac rationabiles, & à cælo aduenientes cogitationes penitus extinguit.* Denique silentium docet facere id quod iubet S. Bernard. in Specul. Monach. *Antequam verba proferas, bis ad limam veniant, quàm semel ad linguam.* Et illud S. Augustin. *Omne verbum prius veniat ad limam, quàm semel ad linguam.* Albert. Magnus lib. de Virtutib. c. 31. *Vbi non est taciturnitas, ibi homo facilè ab aduersario superatur.*

Plura hac de redixi Prouerb. 25.11. & Eccles. 20.6. & 7. vbi citaui S. Gregor. & S. Ambrosium, hunc locum exponentes. Pluribus exemplis idipsum cunfirmat Zozymus Papa, vt habetur distinct. 36. cap. *Qui Ecclesiastici: Hinc etiam*, ait, *idem Saluator noster, prius in medio Doctorum sedit, audiens illos & interrogans, & postea prædicare cœpit; quia prius quisque discere, & postea prædicandi officium vsurpare debet. Hinc etiam Salomon ait prius tempus tacendi, & postea loquendi: quia veritas prius tacendo discitur, & postea loquendo prædicatur. Hinc idem Dominus ait: qui audit, dicat veni. Hinc etiam prius Apostolos docuit, deinde eos ad prædicandum misit, dicens: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Sic etiam prius post resurrectionem illis sensum aperuit & scripturas explanauit, & postea dixit eis: Euntes in mundum vniuersum, &c.*

Scopus sententiæ. Primò. Porrò, Salomon hanc gnomen ponit hoc fine. Primò, vt ostendat vanitatem sapientiæ & facundiæ, ob quam non raro superbiunt viri docti & eloquentes, præsertim doctores & prædicatores, cùm ob dicendi gratiam plausum habent, & post se trahunt greges auditorum & discipulorum, qui ab ore eorum pendent. Hisce enim succedit tempus tacendi, cùm ob senium, morbum, aliamue causam deflorescit hæc docendi, dicendique gratia, aut cùm superuenit alius doctor, vel concionator magis disertus, quem populus priore relicto sequitur: qua in re sæpe naufragium & auditorum, & nominis, & tranquillitatis patiuntur concionatores, qui proinde si vanam hanc populi auram sectentur, miserrimi sunt: illa enim instar venti mutatur, & nunc hunc, nunc illum sequitur, priorem deserens. Qui ergo sapit, hoc munus obeat purè ex obedientia & amore Dei, ac cum S. Francisco eâdem quiete animi, & eâdem alacritate concionetur paucis & multis, plebeis & nobilibus: magnum cogitet se habere auditorem Deum. ac de eo dicat id quod Plato de Aristotele: *Hic vnus mihi sufficit: pluris enim est, quàm mille alij.*

Secundò. Secundò, vt doceat prudentem prudenter distinguere tempus quo tacendum est, & quo loquendum; quare cum fructu loqui & tacere: cùm imprudens vtrumque peruertat, ac loquatur cum tacendum esset, & taceat cum loquendum foret; ideoque sine fructu, imò cum damno tam suo, quàm proximi loquatur vel taceat, iuxta illud: *Est tacens non habens sensum loquelæ: & est tacens sciens tempus aptum. Homo sapiens tacebit vsque ad tempus: lasciuus autem & imprudens non seruabunt tempus.* Eccles. cap. 20.6. Ita S. Greg. 3. p. Pastor. Admon. 15. *Tempus tacendi*, inquit, *& tempus loquendi: discretè quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut cum restringi lingua debet, per verba inutiliter defluat: aut cùm loqui vtiliter potest, semetipsam pigrè restringat.*

TEMPVS DILECTIONIS, ET TEMPVS ODII] VERS. 8. Septuaginta: *Tempus amandi, & tempus odiendi.* Syrus: *Tempus ad amandum, & tempus ad odiendum.* Arabicus. *diligendi tempus, & contumeliæ tempus.* Campensis: *Interdum amamus, interdum odio prosequimur amatum.*

Sensus est q. d. Nihil in orbe, nihil etiam in hominis appetitu fixum & stabile, vel variantia omnia & vana; nam rem quampiam, putà amicum, quem nunc diligis, odio prosequeris, cùm cum noxium, infidelem, contrarium experieris, aut certè cum mutato affectu tuo ille tibi displicebit. Sic dilectio & odium accipitur actiuè: potest & accipi passiuè, q. d. Ne nimis confidas amico & amicitiæ, quod ab eo diligaris; quia is qui nunc te diligit mox odiet. Sic enim in hominibus hi affectus alternant, vt quod nunc ardenter concupiscunt, mox vbi & potiti fuerint, fastidiant, & subinde odiant. Quocirca Bias monebat: *Sic ama tamquam osurus, sic odi tamquam amaturus.*

Propriè sapientis & iusti amoris causa & obiectum est virtus, odij peccatum: quare iusto tempus dilectionis est, cùm proximum viderit vacare virtuti; odij, cùm viderit eumdem declinare ad peccatum; tunc enim cum odit non vt hominem, sed vt peccatorem, imò propriè peccatum dumtaxat in eo odit, vt illud exterminet, proximumque ab eo liberet; aut certè si superior sit, illud iustâ punitione ad aliorum terrorem vindicet. Vnde Chaldæus vertit: *Tempus idoneum vt vnus amet socium suum, & tempus idoneum vt odio habeat virum peccatorem*, præsertim qui te & alios

alios in peccati societatem pertrahere satagit.

Denique, tempus amoris est in iuuentute, quæ sanguine, calore & spiritibus abundans procliuis est ad amandum: tempus odij est in senectute quæ frigida, torpida, tristis & tetrica ad fastidium & odium propendet. Hinc Synagogæ adhuc teneræ & iuuenculæ ait Deus: *Ecce tempus tuum, tempus amantium.* Hebr. דודים *dodim*, id est amorum vel vberum. Ezech. cap. 16. vers. 8.

Tropol. nunc est tempus diligendi carnem & animam, vt eam ad Dei gratiam & gloriam promoueamus: nunc odiendi eamdem, cùm prauis eius cupiditatibus resistendum est, iuxta illud Christi: *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Lucæ cap. 14. 26. Ad B hæc S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Tempus amandi*, ait, *& tempus odio habendi. Ama feminas inter sacra solennia* (vt ad illa ipsas, ô Clerice, admittas) *& odio habe in communione priuata* (ne priuatim cum illis verseris) *si vis Salomonis tenere doctrinam.*

Rursum S. Hieronym. Tropol. sic exponit: *Tempus est amandi post Deum liberos, vxorem, propinquos: & tempus odiendi eos in martyrio, cum pro Christi confessione rigidos impietas oppugnat inimica.* Sic & S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 15. *Tempus amandi*, inquit, *& tempus odio habendi, hoc est tempus martyrij, quando ea quæ diuina sunt omni charitati necessitudinum præferenda fuit, &c. vt quos dilexeris odisse, & quos oderis amare conueniat.*

Alleg. idem sanctus Hieronym. q. d. Tempore Salomonis amanda erat circumcisio & lex Iudaica, nunc tempore Christi odienda est & repudianda. Anag. idem q. d. Tempus huius vitæ est, quo præsentia amamus, quæ in futura beatitudine fastidiemus & odio prosequemur.

Denique, Auctor Catenæ Græc. Amandi ait, nec non odio habendi tota vita tempus est, sed amoris scopus non alius, quàm Deus: Scopus odij, hostis vitæ nostræ dæmon.

TEMPVS BELLI, ET TEMPVS PACIS] Hæc antithesis subalterna, & ferè eadem est cum præcedenti. Tempus enim belli est tempus odij, & tempus pacis est tempus concordiæ & amoris. Vnde Arabicus vertit: *Tempus belligerandi, & tempus pacificandi & salutandi.* Chald. *Tempus est electum ad præliandum, & tempus est electum ad faciendum pacem.* Campensis: *Interdum inimicitias exercemus, iterum amplectimur pacem.* Sensus ergo est q. d. Tempus est quo bello paranda est pax, vt cùm hostes rempubl. inuadunt aut lædunt, cùm seditiosi vel improbi turbant quietem communem, cùm vitia & cupiditates in nobis aliisve resecanda sunt; quo facto tempus est pacis. Pax enim per se expetenda est, vtpote quæ virtute, iustitiâ, bonisque omnibus temporalibus & spiritalibus florere facit rempubl. Hinc in Script. vocatur *Deus pacis, & pax Dei*, scilicet donum singulare & proprium. Philip. 4. 7. Roman. 15. 33. bellum verò suscipiendum est non propter se, sed propter pacem. Vnde bellum dicitur per

Belli etymon.

A antiphrasin quasi minimè bellum, id est pulchrum; vel à belluis, quasi belluinum; vel bellum quasi duellum (sicut pro *bonum* olim dicebant *duonum*) Aut à Belo, qui primus bellum mouit, vti alibi dixi ex Cassiodoro libr. 1. variar. epist. 30.

Rursum Thaumaturgus sic exponit, q. d. *Res humanæ nunc bello affliguntur, nunc tranquillæ & pacatæ sunt: tantaq; est earum inconstantia, vt quæ modo secundæ esse videbantur, celeri momento in certissima mala dilabantur.*

Mysticè, S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 15. *Tempus belli est*, inquit, *quo etiam bellum pro Christi nomine perfidis pignoribus inferamus. Tempus pacis, quia in pace locus eius est.* Et Nyssen. in Caté. Græc. *Tempus pacis est tota vita, vt pax nobis*, inquit, *cū Deo sit eo quod hostilem infestumq; animum erga aduersarium* (satanam) *sumpserimus.*

Denique, Noster Aluarez de Pax libr. 2. de Vita spirit. part. 2. cap. 15. Omnes has Salomonis antitheses eò applicat, vt significet quemque sibi suæque perfectioni prius vacare debere, deinde in proximi salutem incumbere: Cogita, inquit, quia omnia tempus habent, & prius debes virtutibus adolescere, & ad perfectionem spiritalis ætatis peruenire, quàm filios Deo generes & aliorum mater appelleris. Aduerte ô anima, quia nunc in principio conuersionis tuæ *tempus* est *nascendi*, & ad diuinum amorem perueniendi, & postea erit *tempus moriendi* pro fratribus, ita vt cum Paulo possis dicere: *Quotidie morior per vestram gloriam fratres.* 1. Corinth. 15. 3. Nunc *tempus* est *plantandi*, ac in teipsa virtutes inserendi; postea erit tempus euellend. de cordibus a- C liorum, quod perperam à veternoso hoste plantatum est. Nunc *tempus occidendi*, vt scilicet inordinatum tui amorem extinguas, & in matutino interficias omnes peccatores terræ: & deinde erit *tempus sanandi*, cùm apta eris aliorum vulneribus mederi, & verbo doctrinæ infirmis mentibus curationem afferre. Nunc *tempus destruendi*, quæ malè in sæculo ædificaueras; & postmodum erit *tempus ædificandi*; cùm opes aggregaueris, quibus valeas virtutum arcem in aliis extruere. Nunc *tempus flendi* propria delicta, & postmodum erit *tempus ridendi*, atque gaudendi de impiorum à te facta conuersione. Quia de prædicatoribus ita scriptum est: *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Nunc *tempus plangendi* propter propria mala, & D deinde erit *tempus saltandi* ex deuotionis affectu propter fratrum bona. *Tempus colligendi lapides* & parandi arma necessaria ad prælium, ac in posterum erit *tempus dispergendi* eos & infigendi in fronte Philisthæi. Nunc *tempus amplexandi* sponsum, qui pascitur inter lilia, ac deinceps erit *tempus longe fieri ab amplexibus*, cum charitatis dono perfecta, dicas cum Paulo: *Optabam ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis.* Nunc *tempus acquirendi* dona quæ postea distribuas, & deinde erit *tempus perdendi* teipsam, hoc est laborandi & affligendi, vt lucrum animarum acquiras. Nunc *tempus custodiendi*, arcem mentis tuæ, & postea erit *tempus abiiciendi* ex parte curam tui,

vt

vt aliorum quoque curam admittas. Nunc *tempus scindendi* cor tuum; & peccatorum dolore molliendi; ac deinde erit tempus consuendi, hoc est, in bonum proximorum conficiendi sermonem ex sententiis Scripturarum. Nunc *tempus tacendi*, & postea *tempus loquendi*: quia (vt inquit Hugo) prius per silentium tempore tacendi discitur, quod postea per verbum tempore loquendi proferatur. Denique nunc *tempus dilectionis* Dei, & *tempus belli* aduersus ea quæ huic dilectioni obsistunt; & in posterum erit *tempus* exercendi *odij* aduersus ea quæ tuus dilectus odit, & *tempus* inter occupationes quietis & *pacis*.

Vers. 9. QVID HABET AMPLIVS HOMO DE LABORE SVO] Nisi hanc contrariorum vicissitudinem iam recensitam, inconstantiam, lancinationem, vanitatem, quod est thema & argumentum totius libri initio propositum, ac deinde post singulas inductiones iteratum, velut epiphonema & conclusio. Vnde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus?* q.d. nullum, quia omnia sibi inuicē per vices temporum succedunt, cruciant & euanescunt. Vnde infert Thaumaturgus: *Dicamus igitur*, inquit, *tam infructuosis laboribus aliquando lōgum valere*, vt scilicet vtamur iis obiter velut in trāsitu, nimirum qualibet re in tempore suo, sed interim maneamus mente fixi in Deo & æternitate, ad illamque tendamus iugiter & aspiremus. Et S. Hieron. *Cùm omnia*, ait, *suo labantur tēpore, quid frustra conamur & tendimus, & breuis vitæ labores putamus esse perpetuos? nec contenti sumus secundùm Euangelium malitiâ diei: nihilq́ in crastinum cogitemus. Quid enim possumus habere in hoc sæculo amplius laborando? in quo id tantùm à Deo hominibus datum est, vt alius alia sectando habeat, in quo erudiri, & exercere se possit.*

Rursus Nyssen. censet hæc de morte dici, quòd omnes hominum labores eorumque fructus finiantur in morte, vt τὸ *de labore* sit idem quod *post laborem & vitam. Perinde*, inquit, *est, ac si diceret: Quid habet ex humanis omnibus laboribus, & quibus nihil ad eum redit, amplius? Agros colit, nauigat, militaribus operibus affligitur, mercaturam exercet, damnum patitur, lucratur, litigat; pugnat, causâ cadit, sententiâ datâ litem vincit, infelix censetur, beatus existimatur, domi manet, errat apud exteros. Quid ei, qui per hæc studiis consumit vitam, amplius affert? An non simulatque desiit viuere, omnia tecta sunt obliuione, & ab iis quorum studio tenebatur desertus abit nudus?*

Insuper Chald. sic habet: *Quid amplius habet vir operans, qui laborat vt faciat thesauros, & vt congreget pecuniam, nisi adiuuetur desuper sidere bono?* Septuag. *Quæ abundantia est facienti in quibus ipse laborat?* Syrus: *Quæ vtilitas in opere, quo ipse laborat?* Arabicus. *Quid restat illi, qui facit omnibus in rebus quibus laborat?* Hæc enim omnia significat Hebr. יתרון iitron, vti dixi cap. 1. vers. 3. Sensus omnium est, q.d. Ex dictis temporum vicissitudinibus liquet, nihil homini ex omni labore remanere fixum & stabile, in quo conquiescat: ac proinde nihil superesse, nisi vt per illas omnes opportunè decurrat, & cum transeuntibus transeat; quare nullam sibi in hac vita felicitatem statuat, cùm nil in ea sit perpetuum, nil durabile, sed omnia temporalia, transeuntia & vana. Felicitatem ergo quærat in futura æternitate, ad eamque se paret seruiendo Deo vero, in eoque omnes suas spes defigat, apud quem omnia sunt solida, firma, æterna.

VIDI AFFLICTIONEM, QVAM DEDIT DEVS FILIIS HOMINVM, VT DISTENDANTVR IN EA] Hebr. ענות anoth, id est vt humilientur, affligantur, crucientur in ea.

Vers. 10. Hæc gnome Hebraicè & Græcè iisdem verbis extat cap. 1. vers. 13. (licet Noster pro *afflictionem* ibi vertat *occupationem*; pro *distendantur*, *occupentur*) vbi eam explicui: quare ibi dicta hîc non reperam. Pertinet hæc gnome ad præcedentem interrogationem, & ad illam videtur esse responsio, aut certè tacitè responsionis ratio & confirmatio. Vnde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus? Deprehendi quòd Deus illas immiserit animis hominum, vt ipsi se illis torqueant.* Et Thaumaturgus, cùm v. præcedenti vertisset: *Dicamus igitur tam infructuosis laboribus aliquando longum valere*; Hoc versu rationem, subdens ait: *Siquidem omnia hæc meâ sententiâ ad exagitandos homines venenatis aculeis armata sunt.* Sic & vterque Hugo, Caiet. Osorius, & alij.

Porrò Sanctus Hieronymus, & ex eo Albin. ac Tirelm. hanc gnomen referunt ad sequentem de inuestigatione mundi, & rerum à Deo creatarum, q.d. Deus homini hanc occupationem scrutandi res in mundo à se creatas indidit, vt ea honestè occupatus, Deum creatorem agnosceret, amaret, laudaret, itaque abstineret à curiosa rerum diuinarum & abditarum vestigatione, atque ab omni vitio.

Denique Nyssen. hanc afflictionem à Deo homini datam censet, non per se, sed ex occasione, qua homo rebus Dei bonis abutitur nimio amore & studio, quo se affligit; perinde, inquit, ac si quis conuiua cultro ad cibos secandos dato abuteretur ad sui, vel aliorum necem. Sic & Olympiod. *Homo*, ait, *lapsus à recto, & à constanti ratione auersus, id quod est in vnoquoque vtile, vertit in contrarium.* Fauet versio Chaldæi, qui in pœnam peccati hanc afflictionem homini impio datam opinatur: *Vidi*, inquit, *negotium castigationis & vindictam, quam dedit Dominus filiis hominis qui sunt improbi, vt affligantur in eo.*

Vers. 11. CVNCTA FECIT (Deus præcessit) BONA IN TEMPORE SVO] Hebr. *Omne fecit pulchrum in tempore suo*: hinc mundus Græcè vocatur κόσμος, à rerum ornatu & pulchritudine. Docet vices temporum iam assignatas esse bonas, vtpote factas & ordinatas congruè ad tempus quodlibet, ab optimo & sapientissimo, Deo, ad creaturam, & hominis bonum & commodum.

Pulcher, vel vt prisci dixere *polcer*, à pollendo dicitur, quòd polleat formâ. Nam vt ait Cicero 4. Tuscul. *Pulchritudo corporis est apta figura membrorum cum coloris quadam suauitate.* Sic pulchritudo mundi consistit in apta elementorum, cælorum, cæterarumque partium figura, dispo-

dispositione, nexu, suam in mistis habens variegatam, & omnigenam colorum suauitatem. Pulchritudo temporis, & rerum temporalium consistit in congrua partium eius successione, proportione & nexu, quòd scilicet tempus nascendi præcat, sequatur tempus crescendi, generandi, ac tandem finiat tempus moriendi. Sic pulchritudo anni est, quod hiemi frigidæ & rigidæ succedat ver tepidum, florens & virens (vnde *ver* dicitur quod omnia *faciat virere*) veri succedat æstus messe fœcunda, æstati autumnus vuis, pomis, fructibusque diuersicoloribus ornatus, & quasi picturatus. Sic ergo Deus fecit omne pulchrum in tempore suo, quia v.g. verna amœnitas pulchra est in vere, nec pulchra aut decora foret & commoda in hyeme, vel æstate: sic & frigus pulchrum est in hyeme, non in æstate, &c. Hoc est quod dicitur Genes. 1.10. & 12. *Et vidit Deus quod esset bonum*: bonum enim est, decorum, & pulchrum. Vnde Septuag. hîc vertunt: *Vniuersa quæ fecit bona in tempore suo*. Et Syrus: *Omne quod facit optimum in tempore*. Et Arab. *Omnes res quas fecit cognoui esse optimas*. Symmach. *Bonum vnumquodque in tempore proprio*. Chald. *Dixit Salomon in spiritu prophetiæ: Omnia fecit Dominus bona in tempore suo.*

Est occupatio, qua occurrit tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: Si creaturæ in se sunt vanæ & caducæ, qua ratione ergo à Deo vero & æterno creatæ sunt? Respondet, creaturas quatenus à Deo factæ sunt esse bonas & pulchras: quatenus verò in seipsis subsistunt, vanas esse, & ad nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, sponte suâ inclinare & vergere. Rursum vanas esse, quatenus homo ijs abutitur, ijs quasi summis bonis præ Deo, imò contra Deum cor suum affigens, vt ijs fruatur seque exsatiet, cùm solus Deus mentem hominis exsatiare queat, ideoque homo creaturis dumtaxat vti, solo autem Deo frui debeat, vti docet S. August. & ex eo Theologi.

Mundus datus disputationi qua ratione.

ET MVNDVM TRADIDIT DISPVTATIONI EORVM] Campensis: *Et mundum hunc totum exposuit examinandum ingenio illorum*. Hebr. est עֹלָם *olam tradidit in corde eorum*. *Olam* autem primò significat absconditum quid, ab עָלַם, *alam*, id est abscondit. Secundò, perpetuum & æternitatem, cuius finis nobis absconditus est. Tertiò, sæculum & mundum, siue decursum temporum rerumque omnium in mundo, quorum limites & termini nobis absconditi sunt. Syrus vertit, *Essentiam mundi*, id est naturam & substantiam mundi.

Hinc multiplex oritur versio, & consequenter multiplex interpretatio.

Resp. Primò.

Primò, aliqui apud Titelmanum vertunt. *Deus tradidit absconsionem in corde hominum: absconsionem*, id est ignorationem mortis; hæc enim summè homini est abscondita: vnde prima antithesi v. 1. posuit tempus moriendi, ad quod hîc alludit. q.d. Mors cuilibet certa imminet, sed incertus est nobis eius dies & hora; idque voluit Deus à nobis abscondere, vt vigilare nos doceret, sanctèque viuere, vt scilicet ita viuamus quasi quotidie morituri.

Secundò.

Secundò, Caiet. & Dauid de Pomis vertunt: *Perpetuitatis desiderium dedit Deus in corde hominum*. Quocirca nil inueniet homo in rebus terrenis, vtpote caducis, quod hoc eius desiderium satiet, sed ad Deum & cælum animum attollat oportet, vt in eo defixus æternitatis desideratæ fiat capax & compos, contemnendo temporalia & sectando æterna. Et Didymus in Catena Græc. *Æuum*, inquit, *dedit illis, hoc est æternitatis disciplinam & scientiam, id est regnum cælorum, quod intra nos esse Dominus pronuntiauit: quod dum multiplici perturbationum operitur atque obsidetur tumultu, non facilè ab hominibus inuenitur.*

Tertiò.

Tertiò, & optimè Septuag. Syrus & Arab. vertunt: *Et sæculum* siue *mundum tradidit in corde eorum*. Verùm hic quæritur, quid sit *in corde eorum*? Primò, *eorum*, scilicet dæmonum, qui dominantur in mundo, ait Thaumaturgus, q.d. Deus mundum permisit diabolo cum asseclis suis, vt in eo vsque ad diem iudicij dominetur, hominesque tentet. Vnde à Paulo Ephes. 2.2. Vocatur Princeps aëris huius; & à Christo Princeps huius mundi. Ioan. 12.31. Audi Thaumaturgum: *Omnis hæc meâ sententiâ ad exagitandos homines aculeis venenatis armata sunt & malignus dæmon, qui ab initio mundi vsque ad finem nocendi semper est auidus, ringenti ore sæculum hoc circuit, & immodicè contendit, si quâ occasione nactâ figmentum Dei perdere possit.*

Cor multa notat. Primò.

Secundò, melius alij τὸ *eorum*, intelligunt *hominum*, de quibus hic omnis est sermo: nam dæmonum nulla facta est mentio. Iam quia cor sedes & symbolum est multarum rerum, scilicet; primò amoris & oblectationis; secundò voluntatis & dominij; tertiò electionis; quartò disputationis & examinis; hinc multiplex hîc oritur sensus. Aliqui ergo sic exponunt. q.d. Deus quidem creauit mundum, & omnia quę in mundo sunt pulchra & bona, illaque tradidit cordi hominis, vt eorum amore, vsu & gustu modestè & honestè se oblectaret: sed hominis cor ijs abutitur dum totum se in illa effundit; ideoque rebus pulchris à Deo creatis seipsum deformat, & sordibus peccatorum conspurcat. Vnde S. Hieron. sic exponit, q. d. *Dedit Deus mundum ad inhabitandum hominibus, vt fruantur varietatibus temporum, & non quærant de causis rerum naturalium, quomodo creata sint omnia, quare hoc vel illud ab initio mundi vsque ad consummationem fecerit crescere, manere, mutari.*

Secundò.

Nyssen. vero censet hîc significari, *Vndenam humana natura distracta sit à bono & recto, videlicet occasione accepta ex diuinis beneficijs: nam Deus quidem ad bonum fecit omnia, hominibus autem dedit rationem, qua discernant id quod est melius: malo autem consilio recedentes à ratione & tempore id quod est vtile vertunt in contrarium.*

His adde expositionem Vatabli, quæ talis est: omnia opera Dei bona sunt, & facta in tempore suo, & quæ in hoc mundo fiunt, id est negotia huius mundi, id est cupiditatē & desiderium cognoscendi res huius mundi indidit menti hominum, & ita in hoc mundo negotiantur quasi semper victuri sint.

Tertiò.

Tertiò, alij cor accipientes pro voluntate & dominio, sic exponunt, q.d. Deus mundum adeò pulchrum conditum tradidit cordi, id est

voluntati & dominio hominis, vt eius esset dominus, princeps, & quasi rex mundi, vt ad libitum vteretur herbis, plantis, arboribus, animalibus, auro, argento, metallis, &c. Sed homo hoc dominio abusus, rebellis fuit Deo summo omnium Domino, ideoque hoc dominium non quidem omnino illi ademptum, sed valdè à Deo accisum & imminutum est. Hinc noster Pineda sensatè sic exponit: Deus dedit mundum & sæculum, omnesque sæculi & temporis vanitates in corde hominis, q. d. Deus effecit hominem microcosmum, & paruum mundum, vt illam temporum varietatem & inconstantiam in seipso experiretur; ac præterea intelligeret nihil extra seipsum quærendum esse, neque in externo aliquo bono ponendam esse humanam felicitatem, sicut scriptum est: *Regnum Dei intra vos est.* Quicquid ergo boni & tranquillitatis aut voluptatis concupiscis, noli extra te quærere, sed in teipso & in corde tuo, cùm perturbationes animi composueris, desideria clauseris, impetus effrænatos compescueris, ac externa omnia contempseris, animi tui bona propria tua sunt, perpetua sunt, & tecum illa portabis vbicumque tandem esse contigerit: non item illa externa, quæ breuiter deserent,

Quartò. Quartò, alij accipiunt cor pro cordis, id est mentis electione, q. d. Deus mundum totum, omniaque contraria, quæ in eo sunt, tradidit electioni hominis, vt eligat in eo bona, vel mala, prout ipsi libuerit, iuxta illud Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mandata & præcepta sua. Si volueris mandata seruare, conseruabunt te,* &c. *Apposuit tibi aquam & ignem; ad quod volueris porrige manum tuam.*

Quintò. Quintò, optimè Noster cor accipit pro cordis, id est mentis examine, disputatione, meditatione, disquisitione, cognitione. Horum enim officina est cor, siue mens: Vnde illud:

Cor sapit, & pulmo loquitur, fel commouet iram.

Idipsum euincit id quod sequitur: *Vt non inueniat opus quod operatus est Deus*: Disputauerunt enim Philosophi, & etiamnum disputant de mundo, dum alij eum ex aquis, alij ex atomis, alij ex terra, &c. conflatum dixêre. Hinc tot eorum sectæ, Academicorum, Stoicorum, Scepticorum, Peripateticorum, &c. Adeoque quot sæpè Philosophi, tot sunt diuersæ de mundo, cælis, stellis, ventis, &c. opiniones & sententiæ.

Porrò duplici disputationi hominis mundum tradidit Deus, scilicet intellectus & voluntatis, cognitionis & electionis, speculationis & affectus.

Primò enim, Deus mundum quasi pilam pulchram obiecit obtutibus hominum, vt eius, rerumque in ea contentarum, putà cælorum, elementorum, ventorum, plantarum, animalium, &c. naturas, proprietates, vires, actiones, æquè ac temporum varietates iam recensitas scrutarentur, itaque in ijs agnoscerent laudarentque Dei creatoris pulchritudinem, sapientiam, potentiam, beneficentiam, ac in rebus agendis tempus cuique rei gerendæ à Deo destinatum, & accommodatum disquirerent &

A captarent. Ita Didymus, S. Hieron. Titelm. & Franc. Vallesius Sacræ Phil. c. 64. & 65. Porrò Olymp. censet permisisse Deum, vt circa mundum sint solliciti & occupentur sapientes mundi huius, ne si assiduè & tranquillo animo attendissent ad fabricam, & structuram mundi huius perspectâ & cognitâ illius pulchritudine, visibilia hæc Deum esse, vel Deos arbitrarentur. Item dedisse omnibus filijs hominum sæculi præsentis cognitionem, quòd nempe cuncta esse cœperint ac desitura sint. Eorum verò, quæ ante initium temporis fuerunt, quæque post hoc sæculum futura sunt, certam & manifestam scientiam non haberi.

Nyssen. verò & Hugo censent mundum à Deo datum disputationi, id est contemplationi & moderatæ peruestigationi hominum, sed ab eis per abusum euasisse materiam, & obiectum

B curiosæ noxiæque disputationis & disceptationis, tam varia, tam multa, tam absona, tam temeraria, tam impia de conditore ipso, de prudentia, & iudicijs ipsius, de felicitate, &c. inquirendo, disceptãdo, iudicando, & interim ad exactam rei quoque cuiuspiam naturalis notitiam vix, ac ne vix quidem perueniendo ex omnibus, quas fecit Deus à principio creationis, ac deinceps vsque ad finem.

Secundò, Deus tradidit mundum disputationi hominis, vt homo secũ disputans & ratiocinans de vanitate mundi, deque temporum rerumque omnium temporalium successione, rotatione & transitu; atque ex alia parte Dei veritate, constantia, æternitate & omnimoda perfectione inde concluderet, sibique diceret: Ergo cor tuum & amorem auoca à mundo, & transfer ac defige in Deũ: ille enim solus immensum tuum sciendi & amandi desiderium satiare, & beare

C potest. Hoc enim fine mundus à Deo creatus hominique traditus est, vt per mundum transcenderet ad mundi opificem, in eoque omnes suas res & spes defigeret, itaque stabilem quietem & felicitatem perpetuam nancisceretur. Quocirca Nyssen. *Quicumque illis, inquit, quæ acceperunt, non vt oportet, & ad vtilitatem vsi sunt, non inuenerũt opus Dei, quod fecit Deus ad scopum vtilitatis ab initio creationis vsque ad vniuersi consummationem, cùm in ijs quæ sunt nihil sit mali.*

VT NON INVENIAT HOMO OPVS, QVOD OPERATVS EST DEVS A PRINCIPIO VSQVE AD FINEM] q. d. Traditus est mundus disputationi hominum, vt videntes Dei opus tam pulchrum, tam sublime, tam perfectum & consummatum, non inueniant, id est inuenire nequeant intimas eius dotes & perfectiones, quæ illi plu-

D rimæ insunt *à principio vsque ad finem*, id est, à capite ad calcem, ab imo ad summum, à fundamentis ad tectum, à centro terræ vsque ad culmen cælorum; sed de illis iugiter disputent, & inter se disceptent: quotit, vt cogantur hoc opus admirari & obstupescere, ac multo magis eius opificem Deum, qui hanc mundi admirandi machinam, velut palatium magnificentissimum omnibus suis numeris absolutum exædificauit, ac summum illi fastigium imposuit, manumque extremam addidit, vt ex hac admiratione omnes ad eius amorem, venerationem & cultum raperentur.

(Secundò,

Secundò, alij contrariè exponunt, q.d. Deus mundi opera noluit condere plena & omni ex parte perfecta, vt omnimodam in eo consummationem non inueniret homo, ideoque ijs mentem non affigeret, sed ad Deum assurgeret, in eoque suam felicitatem constitueret. Non inueniet ergo homo hoc opus perfectum & vtile, cui non aliquid perfectionis desit: non enim voluit Deus sua opera *ab initio vsque ad finem*, id est ita perfecta, vt non aliquis illis desit numerus: nihil voluit esse perpetuum, & omni tempore vtile ab initio vsque ad finem, sed suo tantùm tempore, id est breui & præscripto. Ita Pineda.

Tertiò, alij per interrogationem affirmatiuè explicant, q.d. Quomodo non inueniet homo hoc Dei in mundo opus? imò verò si diligenter illud consideret, inueniet vtique illud perfectum & numeris suis absolutum à principio vsque ad finem, vt nihil vspiam ei desit. Rursum inueniet idipsum à principio vsque ad finem, id est semper & omni tempore quo singulas eius partes & membra perlustrarit, ac singulorum naturam, vsum & vtilitatem attentiùs perpenderit.

Verùm primùs sensus est genuinus, vt patet ex sequent. sic enim explicat Salomon. v. 14.

A PRINCIPIO VSQVE AD FINEM] Hoc est penitus, ait Caiet. qui id refert ad τὸ *inueniat*, q.d. tradidit Deus mundum disputationi hominum, vt homo penitus eius proprietates & condiciones, eorumque causas & effectus inuenire nequeat, ideoque iugiter velut dubius de ijs disputet. Vatab. verò, *vt non inueniat à principio vsque ad finem*, id est, inquit, vt omnia quæ in mundo sunt perfectè & intimè cognoscere & penetrare nequeat, peruadendo ea à principio vsque ad finem. Chald. *Ne innotescat viro à principio, quid futurum sit in fine dierũ vsque ad sæcula sæculorum.* Additque: *Dies etiam extremus mortis eos latuit, ne homini exploratum esse posset, quid à capite ad rerum calcem euenturum esset*, Cui accedit Bonau. & Carthus. *A principio*, inquit, *vitæ hominis vsque ad mortem. seu per totam vitam.*

Melius alij referunt ad opus, eo sensu quo paulò antè dixi, q.d. Opus Dei, putà mundus hic adeò pulcher & perfectus creatus est, *à sui principio vsque ad finem*, hoc est à primo creationis die vsque ad sextum & vltimum, Genes. 1. vt eius pulchritudinem, harmoniam, connexionem, perfectionem homo inuenire & comprehendere nequeat, imò vt à *principio vsque ad finem*, id est à prima, id est minima & vilissima creatura vsque ad vltimam, id est nobilissimam & præstantissimam, nullam, ne minimam quidem plenè perspicere & penetrare valeat. Quis enim comprehendat naturam dotesque omnes muscæ, culicis vel pulicis; nimirum:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Vers. 12. ET COGNOVI QVOD NON ESSET MELIVS, NISI LÆTARI, ET FACERE BENE IN VITA SVA.

Vers. 13. OMNIS ENIM HOMO QVI COMEDIT ET BIBIT, ET VIDET BONVM (id est fruitur bono) DE LABORE SVO, HOC DONVM EST DEI] Hebr. *Et scio non esse melius in eis* (mundi operibus & creaturis) *quàm lætari & facere bonum in vita sua.* Vatabl. *Cognoui quod nulla hominibus sit felicitas in eis, nisi vt gaudeant & beneficijs afficiant proximos.* Didymus in Catena Græc. *Cognoui sanè res per seipsas nullam vel bonitatem, vel felicitatem continere, sed ipsas rerum rationes, id est scientiam atque veram illarum notitiam, propter quã naturam gaudere rationalem comparatum sit, atque ipsum benefaciendi exercitium hoc demum bonũ faustum felixq; hominibus est. Nihil enim sic nutrit & adaquat animam, quemadmodum virtutis pabulũ scientiaq; fluenta.*

S. Bonauent. hæc accipit dicta ex mente & persona non Salomonis, sed insipientium & Epicureorum. Verùm Thaumaturgus, S. Hieronym. Albinus, S. August. vterque Hugo, Lyran. Caietan. Vatab. Titelm. & ceteri omnes hæc accipiunt, vt dicta ex persona Salomonis, idque verba ipsa planè significant. Sensus ergo est, q. d. Ego Salomon contemplans partim rerum instabilitatem & vicissitudinem, quàm successio temporis continuè affert, vti dixi initio capitis; partim curiosam, molestam, inutilem hominum de mundo disputationem, cum impossibile sit res mundi penetrare & comprehendere, satius esse iudicaui modestè vti creaturis, secundùm stata cuique tempora, quibus à Deo ad fruendum nobis offeruntur, atque in eorum moderato vsu & gustu honestè me oblectare, itaque vitam agere in honesta lætitia & bonis operibus; quia hoc est voluntas Dei, cuius proinde donum est frugalis rerum creatarum vsus, nec lasciuiendo per abusum, nec fraudando genium per sordidam auaramque parsimoniam. Vide dicta cap. 24. Repetit enim hîc & inculcat, quod ibi dixit. Lætitiam hãc opponit afflictioni spiritus, quam affert cupiditas, & labor rerum humanarum, vti sæpiùs dixit.

Alleg. Nil est melius, quàm comedere carnem & bibere sanguinem Christi in Eucharistia, ita S. August. lib 17. Ciuit. 20. vbi contendit hunc sensum esse literalem. Nam Salomonem, inquit, *non sapere carnales epulas voluptatis satis illud ostendit*, vbi ait (cap. 7.) *Melius est ire in domum luctus, quàm ire in domum potus.* Et paulò post: *Cor*, inquit, *sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum.* Verùm has gnomas suis locis ad literam explicabo.

ET BENE FACERE] Hæc vox tria significat: Primò, feliciter viuere, iucundè & hilariter vitam agere, quod Græcè vocant εὖ πράττειν, vt sit ferè idẽ quod lętari. Sic hîc accipit Aben Ezra: *Facere bene*, inquit, *est frugali vsu bonorum se exhilarare.* Et Campensis: *Exhilarare*, inquit, *sese, bene facere sibi dum viuit.* Et Bonau. sic distinguit: *Lætari*, inquit, *in fruendo, & facere bona delectabilia operando.* Verùm cùm hoc vult significare Script. addere solet quippiam, ac dicere, facere bene sibi, vel animæ suæ.

Benefacere tria notat. Primo,

Secundò ergo meliùs alij, per facere benè censent notari beneficentiam. Ita S. Hieron. *Habentes*, inquit, *victum & vestitum, his contenti simus: & quicquid supra habere possumus, in pauperibus nutriendis & egentium largitione consumamus.* Et Didymus in Catena Gręc. *Cognoui*, inquit, *animi*

tranquillitatem & beneficentiam maxima homini esse bona. Et Moringus: Cognoui, ait, nil melius quàm bona concessa in honestos vsus conuertere, dum vita suppetit, primùm in modestam sui tutelam; mox si quid superest, in largitiones pias & alienas necessitates erogare, iuxta illud Pauli, imò Christi: *Beatius est magis dare quàm accipere.* Actor. 20. 35. vide ibi dicta. Nihil enim tam diuinum quàm benefacere, omnesque beneficijs sibi deuincire. Sic & Vatab. Arboreus, & alij: Sapienter ex Heraclito Maximus serm. de Beneficentia: *Opportuna beneficentia,* ait, *quasi cibus fami conueniens, animi indigentiam* (ex auaritia, sacram, inquam, illam auri famem) *sanat.* Quin & Plutar. lib. *de Suauiter viuendo secundùm Epicurum,* ex eius mente asserit, suauius esse affici maleficio & iniuriâ, quàm eodem alios afficere. Et Seneca lib. 3. de Beneficijs cap. 15. *Generosi animi,* ait, *& magnifici est, iuuare & prodesse; qui dat beneficia, Deos imitatur.*

Tertiò plenè & optimè, facere benè idem est, quod ex virtute operari, facere quod honestum est, Dei legem implere. Hoc enim significat facere benè vel bonum. Psalm. 33. 15. *Diuerte à malo & fac bonum.* 2. Paral. 24. 16. & alibi. Ita Thaumaturgus: *Persuasum habeo,* inquit, *maxima hominis bona esse, iucunditatem mentis, & bonorũ operum actiones.* Et Chald. *Dixit Salomon rex spiritu prophetiæ: Perspectum mihi est, nihil aut melius aut præstantius hominibus datum, quàm vt gaudio legis seipsos recreent, totamq; vitam optimis operibus transigant.* Sic & Nyssen. Olympiod. & alij.

Aptè nectit hæc duo, scilicet lætari & benefacere; vt indicet non esse veram lætitiam, nisi in benefaciendo; adeoque causam veræ lætitiæ esse, benè semper agere. Vis ergò semper lętari? Semper bene agito: sic enim semper eris lætus; Non enim est lætior mens, quàm quæ sibi conscia recti: lætior, inquam, *Nunc quidem per spem lætitiæ, postea autem bona lætitiæ fructu accepto, propria ijs, qui digni sunt, lætitia,* ait Nyssen. & Auctor Catenæ Græc. Hinc multi felicitatem constituerunt in lætitia. Vnde Aristot. lib. 7. Ethic. vocem μακάριος, deriuat à χαίρειν, id est gaudere, lætari, quasi μακάριος, hoc est beatus sit, qui valde lætatur, Et S. Isidor. lib. 10. Orig. *Beatus, ait, dictus, quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoscendas,* inquit, *& propter bonum operandum rationalem naturam lætari, naturâ comparatum est.* Et Thaumaturgus: *Hæc sola,* ait, *voluptas diuinitùs obuenit, si rebus gerendis iustitia præeat.* Hinc olim anachoretæ, & nunc veri religiosi semper sunt læti; adeoque S. Antonius ex sola mentis lætitia, à ceteris omnibus dinoscebatur teste S. Athan. in eius vita. Vide Hieron. Platum li. 3. de Bono status religiosi c. 2. & seq. Ex aduerso de voluptatum gaudijs γλυκυπίκροις, mellefelleis & amarulentis. Sic scribit Eccles. 3. 12. benè agere & lætari. S. Chrysost. homilia de Compunctione: *Vt homines ægri,* inquit, *cum multis febribus aguntur, si in aquas semetipsos frigidas immerserint, ad præsens sibi aliquid quidẽ videtur quæsijsse solatij, mul-*

A *tiplicatas verò flãmas febrium sibi reparant: Ita & nos agimus, cùm conscientia stimulis agitamur, si merè externas gaudij & lætitiæ causas quæramus.* Idem hom. 65. ad popul. docet mundi gaudia parere tristitiam; gaudia verò spiritus durare & crescere: *Bona,* inquit, *est talis lætitia, omni mundanâ melior lætitiâ; ita lugentem omnibus gaudentibus propono.* Et infrà: *Propterea gaudio lætamur inutili, quod est mundi, quod statim extinguitur & infinitos parit mœrores. Tristemur potiùs tristitiâ gaudij genitrice, non autem lætitiâ tristitiæ parente gaudeamus; Lachrimas fundamus, multam seminantes voluptatem: neque risu rideamus, dentium stridorem nobis pariente. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia nascitur: neque delicias quæramus, ex quibus multa tribulatio paritur & angustia.*

Et videt bonum] id est gustat bonum, pu-
B tà comedit, & bibit rem sapidam, ac illa fruitur, seseque oblectat. Visus enim, quia sensuum nobilissimus, metonymicè pro gustu & quouis sẽsu sumitur.

Quare quod Nyssen. ait. *Videt bonum,* id est, *facit bonum,* putà vacat pietati, & bonis operibus, mysticum est, non litterale. *Quia,* inquit, *quod est cibus & potus corpori per quæ cõseruatur natura, hoc est animæ ad bonum aspicere, & hoc est verè donũ Dei, in Deum defixos habere oculos, & sicut homo carnalis in comedendo, & bibendo habet vires: ita qui ad bonum aspicit,* &c. Atque Auctor Catenæ Græc. *Nihil sic nutrit, & adaquat animam, quemadmodum virtus & scientia.*

Hoc donum Dei] Scilicet insigne & exi-
C mium. Hebr. *Donum Elohim ipsum,* q. d. hoc donum est peculiare numinis & prouidentiæ: hanc enim significat *Elohim,* Campensis: *Donum Dei manifestum esse putet.* Chal. *Atque adeò qui ederit & biberit, si hic toto æuo indulserit, & filijs moriens fructum laboris sui reliquerit, hoc ipso videatur summo beneficio affectus à Deo.* Didymus in Catena Græcorum: *Exploratum habeo temporalium hunc rerum vsum cælitus homini obuenire, dummodo iustitia actionũ omniũ dux sit.* Causam dat Eccl. 3. 12. S. Chrisost. hom. 1. in epistol. ad Corinth. *Is,* inquit, *qui spirituali gaudio fruitur, à mœrore arripi non potest; sed probè vndique armatus ingruẽtia tela propulsat: Etenim quibusuis armis violentior est voluptas ea, quæ secundũ Deum percipitur.* Et mox. *Contra verò qui terrenis voluptatibus affluit, à quibusuis arripi & expugnari potest, ac perinde ei accidit atque illi, qui imbecillibus armis instructus est, ac vel leuissimo ictu sau-*
D *ciatur.*

Didici quod omnia opera, quæ fecit Vers. 14.
Devs, perseverent in perpetuum: non possumus eis quicquam addere, vel auferre, quæ fecit Devs, vt timeatur] Arabicus: *Cognoui omnes creaturas, quas creauit Deus, futuras in æternum secundum ordinem & statũ suum: neque potest addi eis, aut diminui ex eis.* Septuaginta: *Super illud non potest adijci, & ab illo nõ potest auferri.* Syrus: *Super illo non est addendum, & ab illo non est diminuendum.*

Quæres, quomodo hic versus nectatur & cohæreat præcedentibus?

Primò Caiet. Hebr. לְעוֹלָם *leolam,* inquit, id est *in perpetuum,* verti potest *in sæculum,* q. d. Quidquid facit Deus illud erit in suo sæculo, in sua temporis periodo, vt idem hic dicatur,

quod

quod v. 1. *Omnia tempus habent*: sed hoc frigidum est, obscurum & coactum. Sic enim dixisset בעולם *beolam*, id est in sæculo, non *leolam*, id est in sæculum, siue in perpetuum: Quare minus aptè quoque vertit Campensis: *Quicquid facit Deus, erit quale ipse id esse volet.*

Secundò, Thaumaturgus hunc versum nectit cum eo quod immediatè præcessit, scilicet moderatè comedere, bibere, & frui labore suo, esse donum Dei, si nimirum illa fiant hoc fine, vt per ea tendamus ad bona cælestia & perpetua. Vnde sic paraphrasticè vertit: *Quamquam non inficias ierim ex Deo esse, etiamsi temporalibus fruamur, modo per ea duce iustitiâ ducamur in cælestia, intermoritura, numquam opera.*

Tertiò, Hugo Victor. per opera Dei, accipit iudicia Dei, præsertim prædestinationis electorum & reprobationis impiorum. Fauet versio Chald. *Scio, inquit, in spiritu prophetiæ, quod omnia quæ fecit Deus in sæculo, siue bonum, siue malum, quidquid determinatum est ex ore eius, hoc erit in sæculum: neque est potestas viro, vt addat ei, nec habet potestatem minuendi: & in tempore quo venit vindicta in sæculo, Deus fecit vt timeant filij hominis à facie eius.* Dilucidius ex Costo: *Peruidi etiam quæ fecit Dominus in hoc mundo probis & sapientibus, &c. vt eum obseruent homines & colant.*

Verùm hæc omnia mystica sunt, non litteralia & genuina.

Quartò, noster Pineda hanc gnomen refert partim ad affectionum cordis humani vicissitudinem, qua nunc amat, nunc odit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abijcit, &c. vti dixit initio cap. vt illi hîc per antithesim opponat Deum, in quo est constans diuinæ naturæ firmitas & æternitas, iuxta illud Iacobi 1.7. *Apud quē non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Humana igitur opera sibi inuicem in orbem succedunt abeuntque cum tempore: vnde ijs semper aliquid addimus, vel detrahimus; mutamus & mutamur in horas; vetera fastidimus, noua semper sectamur. At Dei cogitationes & opera firma sunt, sibi constant, durantque in perpetuum: voluntas eius immutabilis est: quod semel voluit semper vult; ac decreto à se tempore assequitur. Rursum hanc gnomen refert ad id quod præcessit: *Qui videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est*, vt significet Salomon, quæ cum frugalitate, moderatione, pietate, coniuncta sint, ea opera Dei esse, Dei dona esse quæ ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria, & inconstanti fortuna, sed perpetua esse & constantia.

Quintò & genuinè, hæc refert more Hebræo non ad proximè præcedentia, sed remotius & superius, putà ad v. 1. *Omnia tempus habent*, &c. & ad v. 11. *Cuncta fecit bona in tempore suo.* Dat enim antithesin duplicem inter opera hominum & opera Dei; prior est, quòd opera hominum non durent, nisi stato, illoque modico tempore; Dei verò opera durent in perpetuum. Posterior, quòd homo pro tempore opera mutet, iisque aliquid addat, vel detrahat; eò quòd diminuta & imperfecta sint: Dei verò opera perfecta sint; ideoque nihil eis addi aut detrahi possit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi, rerumque omnium, quæ in mundo sunt; tum earumdem conseruationem, prouidentiam, & gubernationem, qua facit vt omnia stato tempore sibi succedant, nuncque sit tempus viuendi, nunc moriendi, nunc plantandi, nunc euellendi, &c. Hæc enim successio ex lege Dei est continua & perpetua. Igitur licèt quoad indiuidua singuli homines, eorumque opera in orbem succedant & abeant, alijs nouis succedentibus; tamen Deus facit, vt quoad speciem eadem perdurent, scilicet vt successio indiuiduorum cuiuslibet speciei, tam animalium, quàm rerum & actionum quarumlibet sit perpetua iugiterque continuet, scilicet vsque ad consummationem sæculi. Et hoc maxime spectat hic Salomon, vt patet tum ex connexione huius versus cum v. 1. & ceteris sequen. hucusque, tum quia ita se explicat v. sequenti dicens: *Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat quod abijt.* Ne quis enim cum temporum rerumque mutatione putaret Deum, Deique decreta & opera mutari, occurrit, asseritque Deū, Deique opera & decreta esse immutabilia, ac sibi constare in perpetuum: quia Deus facit vt res incorruptibiles, quales sunt angeli, animæ, cæli, in seipsis semper durent; corruptibiles verò durent non in se; sed in continua nouorum indiuiduorum successione. Deus enim procurat & efficit, vt sit constans perpetuaque temporum, rerumque omnium in eo successio, ordo, vicissitudo: hoc enim pertinet ad *Elohim*, id est ad Dei numen & prouidentiam, eiusque proprium est munus & officium perpetui enim gubernatoris est, omnia suo ordine perpetuare: quare homo nil ei addere potest, nil detrahere, vel auferre; ideoque frustra ei reluctabitur vel obnitetur, quia certò eueniet id quod ordinarit, ac peribit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porrò D. Thom. 1.2. q. 98. art. 2. ad 2. hanc gnomē extendit ad legem veterem, cui successit lex noua. Lex enim vetus per nouam impletur, perficitur, & quasi perpetuatur: quamquam de lege propriè hic non sit sermo. Ita, vt dixi, hanc gnomen explicat S. Hieron. *Nihil, ait, est quod in mundo nouum fit. Solis cursus & lunæ vices & terræ, arborumque, fœcitas vel viror cum ipso mundo nata sunt, atque concreta. Et idcirco Deus certâ ratione cuncta moderatus est, & iussit humanis vsibus elementa seruire, vt homines hæc videntes intelligant esse prouidentiam, & timeant à facie Dei, dum ex rerum æqualitate, cursu, ordine atque constantia intelligunt creatorem. Inuisibilia enim Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius & diuinitas.*

Ex hac gnome, quòd omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thom. 1. p. quæst. 104. art. 4. colligit nullam rem creatam annihilari: quia esto sit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam primam. Idem quæst. 65. artic. 1. ad. 1. ex eadem docet creaturas quò magis appropinquant Deo, eò magis perpetuari & esse incorruptibiles: vnde corpora mixta corrumpi substantialiter quoad formam, cælos verò mutari quoad locum, Angelos verò in se mutari dumtaxat quoad actus internos cognitionis & volitionis. Vis ergo magis magisque firmari & stabiliri? mentem tuam magis magisque iunge Deo.

NON POSSVMVS EI QVIDQVAM ADDERE VEL AVFERRE] q. d. Non poſſumus nouas rerum ſpecies producere, quas non produxerit Deus; nec etiam ſpecies à Deo productas poſſumus auferre, & interimere. Rurſum non poſſumus ſtatam temporum ſucceſſionem, cuique actioni & rei à Deo præſtitutam immutare, vel inuertere. Inſuper nihil eſt in mundo ſuperfluum; nihil etiam deeſt, quod faciat ad eius complementum. Ipſamet animalia noxia & venenata etiam homini proſunt: quia eum *aut pœnaliter lædunt, aut ſalubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent*, ait S. Auguſt. lib. 3. de Geneſ. ad lit. c. 17. Eſto enim poſſit homo ex commixtione variarum ſpecierum ſimplicium, nouam mixti ſpeciem producere, vt patet in pharmacis, in monſtris, in mulis, leopardis, lyciſcis, &c. Hæc enim primitus non creauit Deus, ſed ex commixtione ab hominibus procurata equorum cum aſinis, nati ſunt muli; ex commixtione leonum cum pardis, nati ſunt leopardi; ex commixtione luporum cum canibus, nati ſunt lyciſcæ: tamen tota vis nouas haſce ſpecies producendi eſt in natura vtrique animali à Deo indita: ac proinde hæc ipſa primitus produxit Deus non formaliter in ſeipſis, ſed cauſaliter quaſi in ſemine & radice, putà in animalibus ex quorum commixtione iſta naſcuntur. Tacitè hac ſententia Salomon hominem auocat à vano labore, æquè ac timore, nam per eum nulla rei fit acceſſio ſine Dei ope, nec vlla deceſſio ſine Dei nutu & voluntate, iuxta illud de iuſtis Pſal. 33. 11. *Non minuentur omni bono*, q. d. Nemo iuſtis vel minimam partem voluptatis, gaudij aut victus eripere poterit; quia Deus eos fortunat & proſperat. Omne enim Dei opus eſt efficax, ratum & firmum, cùm vice verſa omne opus hominis ex ſe ſit inefficax, irritum & caſſum.

QVÆ FECIT DEVS VT TIMEATVR] Dum immenſa eius potentia, ſapientia ex operibus & gubernatione iugiter æſtimatur & celebratur. Hebr. *Vt timeant* (homines) *à facie eius.* Arabicus: *Et Deus fecit vt terrerentur à facie eius.* Olympiod. *Vt timeant faciem eius.* Campenſis: *In hoc fecit vt nos illum revereamur.* Thaumaturgus: *Reuerentiâ enim, & admiratione digna ſunt* Dei opera, ac conſequenter ipſe Deus multò magis, vt exultemus ei cum tremore. S. Hieron. *Deus hæc omnia fecit, vt timeant homines ab eo, quòd ſemel diſpoſuit, in aliud declinare* (vt ſe totos diuinæ diſpoſitioni & legi ſubdant, nec aliud illi repugnans attentent) *pulchrè autem temperauit dicens. Vt timeant à facie eius. Vultus quippe Domini ſuper facientes mala.* Pſal. 33. Alludit ad etymon *Elohim. Elohim* enim dicitur ab אָלָה *ala*, id eſt adiurauit, obligauit, obſtrinxit, quòd Deus omnia creando, creaturas iuramento ſibi obſtringat ad ſui timorem, cultum, & amorem, vti dixi Geneſ. 12. Timor Dei enim in Script. comprehendit Dei metum, amorem, reuerentiam, obedientiam, cultum illi quaſi ſummæ maieſtati, ſummæque poteſtati, prouidentiæ & beneficentiæ debitum. *Primus in orbe Deos fecit timor*, ait Statius. Vnde & nonnulli, inter quos eſt S. Clemens Rom. epiſt. 1. nomen Deus ſiue θεὸς, deriuant à δέος, id eſt timor. Quis enim non timeat Deum fulminantem, tonantem, ventis, procellis & terræmotibus omnia quaſſantem? quis non amet dantem fruges, fructus, rerumque copiam? Sic Deus à Iacobo vocatur timor Iſaac, id eſt quem timebat & reuerebatur Iſaac. Geneſ. 31. 42. Et Deus Malachiæ 1. 6. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Et ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?* Deo enim, propter ſummum dominium & imperium necis & vitæ, cæli & gehennæ, debemus ſummum timorem: eidem quaſi ſummo omnium patri debemus ſummum honorem, ſummam obedientiam & ſummum amorem. Hinc Iob c. 31. 23. *Semper*, inquit *quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Et S. Ioannes Apoc. 15. 3. *Magna*, ait, *& mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens: iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia ſolus pius es: quoniam omnes gentes venient: & adorabunt in conſpectu tuo.*

QVOD FACTVM EST, IPSVM PERMANET: QVÆ FVTVRA SVNT, IAM FVERVNT: ET DEVS INSTAVRAT ID QVOD ABIIT] Vers. 15. Hebr. *Id quod fuit iam eſt, & quod futurum eſt iam fuit, & Deus requirit id quod perſecutioni ſubiacet.* Hoc enim eſt Hebr. נִרְדָּף *nirdaph*, quod quidam vir doctus vertit, *quod raptum eſt*; ſed hallucinatus eſt: *nirdaph* enim cenſuit per metatheſin eſſe נִטְרָף *nitraph*, id eſt *raptum*, cùm hæc duo, litteris licèt affinia, ſignificatione tamen ſint valdè diuerſa: radix enim רָדַף *radaph* ſignificat perſequi, טָרַף *taraph* verò rapere.

Inculcat & confirmat id quod dixit v. præcedenti, nimirum perpetua eſſe Dei opera, perpetuamque rerum temporalium ſucceſſionem, v. g. *Sol qui nunc oritur, & antequam nos eſſemus in mundo, fuit, & poſtquam mortui fuerimus, oriturus eſt*, ait S. Hieron. Et: *Homo fuit, homo etiam eſt: arbor fuit arbor etiam eſt*, ait Olympiod. Idem dixit c. 1. v. 9. quare plura hîc non addam.

Pro *Deus inſtaurat id quod abijt*, Hebr. eſt *Elohim quærit, vel requirit perſecutum, vel inſecutum* id eſt præteritum, hoc eſt Deus reſtituit & reſtaurat ea, quæ à tempore inſequenti abrepta ſunt. & iam præterierunt. Vnde Campenſis vertit: *Aſſiduè namque reuocat, quæ velut fugata hinc abierunt.* Et Vatab. *Deus inquirit id quod ab inſequenti propellitur. Inquirit*, id eſt, *inſtaurat.* Sic Dauid Pſal. 118. v. 167 petit ſe à Deo quæri, id eſt inſtaurari. Et Iob c. 3. 4. rogat Deum, vt non requirat, id eſt reſtituat diem, qua natus erat. Et S. Hieron. *Deus requirit id quod perijt, quod expulſum eſt, quod eſſe ceſſauit.* Tempus enim præteritum pulchrè dicitur à præſenti & futuro propelli, & ab eo velut inſequenti perſecutionem pati & fugari, ſicut in flumine aqua præcedens à ſequenti propellitur & fugatur.

Porrò Thaumaturgus hanc gnomen refert ad præſcientiam & decreta voluntatis diuinæ, quæ ſemper durant; ſic enim vertit: *Iuxta præſcientiam Dei ea, quæ olim ſunt facta, nunc exiſtunt: & futura perinde certa ſunt, atque ſi nunc ſint facta.* Et Campenſis: *Quod fuit olim nunc eſt, & decretum fuit olim, vt etiam temporibus futurum eſſet.* Inſuper Hugo Victor. cenſet hanc gnomen accipiendam eſſe, *non ſolùm de operibus Dei, quibus creatu-*

ram

ram mundi disponit; quod sine mutatione & confusione ordinis maneant in æternum; sed etiam de dispositione iudiciorũ eius, quod legem prouidentiæ suæ non mutent, vt fiat quod ipse eum disposuit.

Hinc & alij hanc gnomen & præcedentem accipiunt de iudicijs Dei, quibus bonos præmiat, improbos punit. Hæc enim licèt Deus ad tempus intermittat, tamen mox rursum reuocat & instaurat. Quocirca Septuag. & Syrus vertunt: *Deus requirit eum qui persecutionem patitur.* Arabicus: *Et Deus requirit petitum.* Symmach. *Deus inquirit pro ijs, qui vexati expelluntur,* q.d. Deus vindicat innocentis iniustè afflicti iniurias & necem, vti vindicauit cædes martyrum occidendo persecutores, Neronem, Decium, Diocletianum, &c. per hanc enim persecutorum occisionem, martyrum innocentia declaratur, eorumque nomen, fama, gloria & quasi vita restituitur & instauratur. Ita S. Hieron. *Et Deus,* inquit, *quæret eum qui persecutionem patitur: vtitur hoc testimonio in persecutione Gentilium, ad consolandum eum qui in martyrio perseuerat. Et quia omnes iuxta Apostolum, qui piè viuere volunt in Christo, persecutionem patiuntur, habent consolationem; quia Deus quærit persecutionem patientem; sicut requirit sanguinem interfecti, & venit quærere, quod perierat, & erroneam ouem suis humeris ad gregem reportauit.* Et Thaumaturgus: *Is qui iniustè læsus est,* inquit, *Deo auxiliatore vtitur.* Nam vt ait Ecclesi. c. 1. 29. *Ad tempus sustinebit patiem, & postea redditio iucunditatis.* Et Christus, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. citat, vrgetque hunc locum Lucifer Calarit. Episcopus in Apologia pro S. Athanasio.

Accedit Chald. Sed ipse hanc vindictam prorogat vsque ad diem iudicij: *In die iudicij magni,* inquit, *futurus est Dominus, vt requirat egenum & pauperem de manu impij, qui persecutus est eum.*

Anag. Deus in resurrectione instaurabit corpus, quod perijt, quodque passum est in martyribus, vt reuiuiscat & gloriosum resurgat. Ita S. Hieron.

Vers. 16. VIDI SVB SOLE IN LOCO IVDICII IMPIETATEM: ET IN LOCO IVSTITIÆ INIQVITATEM] Campens. *In quo regnat impius.* Alij: *In quo dominatur impietas,* vel *iniquitas.*

Porrò Codices Septuag. hîc variant. Vaticani etiam habent: *Et adhuc vidi sub sole locum iudicij, illic impius: & locum iusti, illic pius;* quam lectionem secutus Arabicus vertit: *Cognoui quoque sub sole locum iudicij: ibi est enim apostata; & locum iusti & ibi est fidelis,* nimirum pro ἀσεβὴς id est impius, nonnulli legerunt, εὐσεβὴς id est pius. Sic quoque legit Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanas. quod aliqui exponunt. q.d. Vidi paradisum præparatum pijs, & gehennam præparatam impijs. Vnde Thaumatur. *Vidi,* inquit, *in infimis partibus punitionis quidem barathrum impios recipiens, pijs autem locum alium tranquillum.* Sic & Olymp. qui dubitat an paradisus piorum sit in terra, an in cælo, eò quòd dicatur hîc esse *sub sole.*

Verùm Codices Septuag. Complut. vtroque loco legentes ἀσεβὴς id est *impius,* sic vertunt: *Et adhuc vidi sub sole locum iudicij, illic impius: &* A *locum iustorum, illic impius.* S. Hier. iuxta editionem priscam acceptam à Septuag. *Vidi,* inquit, *locum iudicij, vbi impietas: & locum iustitiæ, vbi iniquitas.* Sic quoque Syrus: quæ sanè lectio respondet Hebræo & Vulgatæ Latinæ, ideoque vera est & genuina. Accedit & Chald. *Iterum,* inquit, *sub sole vidi forum iudicij, in quo conscripti corrupti iudices innocuos condemnarent, nocentesque sententijs suis absoluerent: & locum in quo inuenitur iustus, præterea & impius, qui ei præsit propter peccata generationis huius.*

Sensus ergo clarus est, q.d. Vidi in tribunali iudicij sedentem iudicem impium, qui iniustas proferret sententias; ideoque in loco, vbi regnare debebat iustum iudicium, vidi regnantem impietatem, ac in solio iustitiæ vidi præsidentem iniquum, qui contra ius & fas iudicaret, B ideoque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem sumit iudicium & iustitiam, atque iniquitatem & impietatem, cùm alioqui propriè impietas sit scelus contra Deum, iniquitas sit scelus contra æquitatem, quo iustitia & ius proximi violatur. Sed vt dixi, impietas hîc accipitur pro iniquitate & iniustitia, putà pro iniusta iudicis sententia; hæc enim rectè vocatur impietas, quæ lædit iustitiam, qua non tantùm proximus, sed & Deus, qui iuris & iustitiæ omnis est auctor, violatur. Quare iniquus iudex facit vt in solio iustitiæ sedeat iniustitia, in eoque velut regina imperet & dominetur, ac thronum Christi occupet Antichristus.

Igitur per locum iudicij & iustitiæ, propriè hîc publica tribunalia & subsellia iudicum intelliguntur, generatim tamen quiuis locus iu- C dicandi sententiamque proferendi; accipi potest, qualis est vbi lites mercatorum, agricolarum, opificum, priuatim dirimuntur. Porrò hæc primò vocat locum iudicij, deinde iustitiæ, vt iudicet iudices prius debere diligenti maturoque iudicio rem examinare, antequam æquam certamque pro iustitia ferant sententiam. Nota τὸ *sub sole,* q.d. Iniustitia non nisi sub sole, inter homines cupidos & auaros locum habet: nam supra solem in cælis habitat iustitia. Vnde à Poëtis fingitur Themis iustitiæ Dea assidere Deo supremo iudici. Hinc & illud Ouidij lib. 1. Metamor.

Et virgo cæde madentes,
Vltima cælestum terras Astræa reliquit.

quasi ab iniustis hominibus auolans ad iustum D Deum. Rursus τὸ *sub sole,* notat indignitatem & impudentiam iniquorum iudicum, quod in conspectu lucidissimi & purissimi solis, adeoque solis iustitiæ, putà Christi Domini, audeant impuram, tenebrosam & iniustam pronuntiare sententiam, itaque iustitiam, velut virginem castissimam suæ fidei commissam violare, iuxta illud Ecclesi. 20. 2. *Concupiscentia spadonis deuirginauit iuuenculam, sic qui facit per vim iudicium iniquum.*

Quocirca in eos detonat Isaias 59. 14. *Conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longè stetit; quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in obliuionem, & qui recessit à malo prædæ patuit, & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius: quia non est iudicium.* Difficultas hîc est in nexu, quâ ratione scilicet

hæc gnome hic inferatur, & cohæreat cum præcedentibus.

Primò, aliqui nectunt cum τῷ *vt timeatur* v.14. q.d. Deus fecit omnia, vt timeatur, sed tanta est improbitas hominum, vt ipsum non timeant, sed palam in tribunalibus cum eiusque veritatem & iustitiam, proferendo iniquas sententias, conculcent. Ita Ferus. Sed hoc longè petitum videtur.

Secundò, Hugo Victorinus, quem sequitur noster Lorinus, censet hîc nouum vanitatis genus recenseri. Cùm enim vanitatem magnam recensuisset, sitam in temporum rerumque omnium vicissitudine & fugacitate, quasi *non satis esset malorum ex hac inconstantia*, ait Campensis, subtexuit hanc maiorem de iudiciorum corruptela. Ex qua, sicut & ex priori, homines accipiunt occasionem murmurandi contra diuinam prouidentiam, quòd videant *iustum hic multa mala perpeti, & impium regnare pro scelere*, ait S.Hieron. Vnde illi respondet Ecclesiastes v.17. Deum hæc iniqua iudicia reformaturum, & iusto suo iudicio ius suum cuique restituturum.

B

Tertiò, Thaumaturgus, Didymus & Olymp. censent hæc spectare ad pœnas impiorum & præmia piorum, quasi post recensitas hominum vanitates & prauitates, hîc eorum congruum supplicium attexat. Citaui verba Thaumaturgi initio huius versus. Verùm eorum versio, & consequenter explicatio planè dissonat ab Hebræo & à Vulgata.

Quartò, noster Pineda sic vertit, vt postquam dixerit rerum omnium humanarum vicissitudinem esse summam inconstantiam; sola autem Dei opera firma & stabilia, nunc obijciat firmiter & stabiliter visam tibi *sedere in loco iudicis impietatem*, & vbi maximè videbatur regnatura iustitia, *iniquitatem* dominari per summam tyrannidem, ac tam constanter exerceri iudicia iniqua, vt in hac re nulla esse vicissitudo videatur, neque tempus vllum iustitiæ castè & integrè colendæ. Respondeat verò v. 17. non defuturum suum quoque tempus sempiternæ legi & supremi arbitri iudicio, cum videlicet *iustum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit.*

C

Quintò, alij qui secuti versionem Septuag. censent versu præced. agi de iudicijs Dei, quibus punit eos, qui insontes persequuntur, apposité cum ijs hanc gnomen connectunt, vtpote quæ explicet hanc persecutionem maximè cerni & sentiri in impijs iudicum sententijs, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum consolationem Deum hæc iudicia suo tribunali correcturum.

D

Sextò, & genuinè hic versus pertinet ad v. 10. *Vidi afflictionem*, &c. vt patet conferenti vtrimque verba, præsertim in Hebræo. Hebræa enim hic habent: *Et adhuc vidi sub sole in loco iudicij impietatem*. q. d. Vidi duplicem in hac mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem recensui v. 10. scilicet quòd homo affligatur continuo labore operum temporalium, quæ non constant nec durant, sed cum tempore voluuntur & abeunt: quare labor eorum & afflictio irrita est & vana; quia caret fructu, qui stabilis sit & perseueret. Posteriorem hic recenseo, quòd scilicet in solio iudicij sæpè præsideat iudex impius, regnetque impietas, quæ pios, & pietatem opprimat. Iungit hanc priori; quia illi similis est analogicè. Illa enim afflictio laboris naturalis est & physica, hæc verò peruersi iudicij moralis & ethica. Atque sicut ille oritur ex vicissitudine temporum, & fugacitate rerum temporalium, sic hæc pariter oritur ex vicissitudine iudicum & iudiciorum, quòd scilicet probis iustisque iudicibus in solio succedant improbi & iniusti. Rursum sicut de illis dixit Deum instaurare id quod abijt, itaque res successiuas perpetuare, non in indiuido, sed in specie eadem: sic hic asserit Deum instauraturum iniqua improborum iudicia, cùm ea publicè condemnabit, & punìet iustisque læsis suum ius restituet.

Igitur est sequela hîc nexus totius capitis: v.1. proponit hoc thema capitis: *Omnia tempus habent, & suis spatijs transeunt vniuersa sub cælo*. illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: *Tempus nascendi, & tempus moriendi tempus plantandi, & tempus euellendi*, &c. Ex quibus concludit v. 10. se in omni hac temporum successione, vidisse succedentem assiduè laborem labori, & afflictionem afflictioni. Idem thema hic probat per res ethicas siue morales, scilicet ex eo quòd in solio iudicij & iustitiæ, iustis iudicibus per temporum successionem sæpè succedant iniusti, qui improbis patrocinentur, ac probos affligant & opprimant, sed his quoque succedet tempus diuini iudicij iustissimi, quo Deus solio iudicij iustitiam ab improbis ademptam restituet, & iniquitatem ex eo deturbabit. Vnde apposité ad thema: *omnia tempus habent*, subdit sequenti v.17. *Iustum & impium iudicabit Deus, & tempus vniuscuique rei tunc erit*. q.d. Sicut res physicæ suum tempus habent, sic & ethicæ: sicut opera operibus in tempore succedunt, sic & iudicia iudicijs; adeoque omnia cum tempore transeunt & euanescunt; transit enim iustitia, cùm à succedente iniquo iudice profligatur per iniustitiam: transit vicissim eius iniustitia, cùm à Deo iudice arguitur & plectitur. Præclarè S.Gregor. lib. 26. Moral. *Summus locus*, ait, *bene regitur, cum is, qui præest, vitijs potius quàm subditis dominatur.*

Graphicè hanc iudiciorum iniquitatem depingit S.Cyprian. lib.2. epist.2. ad Donatum. *Iudiciorum iniquitatis schema.* *Sæuit*, ait, *inuicem discordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum, hasta illic & gladius, & carnifex præsto est, vngula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens: ad hominis corpus vnum supplicia plura, quam membra sunt. Quis inter hæc vero subuenitat? patronus? sed præuaricatur & decipit. Iudex? sed sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit, & vt reus innocens pereat, fit nocens iudex. Flagrant vbique delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur.* Particulatim deinde modos iniustitiæ enarrat, subdens: *Hic testamentum subijcit; ille falsum capitali fraude conscribit: hic arcentur hereditatibus liberi; illis bona donantur alieni. Inimicus insimulat, calumniator impugnat, testis infamat, vtrobique grassatur in mendacijs criminum prostituta vocis venalis audacia, cùm interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus est, de quæsitore, de iudice pauor nullus: quod potest redimi, non timetur: esse*

iam

iam inter nocentes innocuum crimẽ est: malos quisque non imitatur, offendit. Consensere iura peccatis, & cœpit licitum esse quod publicum est. Quis illic rerum pudor, quæ esse posset integritas; vbi qui damnent improbos, desint? soli tibi qui damnentur occurrunt.

Porrò, afflictio hæc ethica grauior duriorq; est priori physicâ & naturali, quia nil magis cruciat homines, quàm si iudicentur, damnentur & puniantur, vt nocentes, cùm sint innocentes. Et quid indignius, quàm si in solio iustitiæ sedeat & præsideat iniustitia? si in tribunali æquitatis regnet & dominetur iniquitas? si pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, sanctitatem scelus, humanitatem tyrannis & sæuitia? Audiant iudices & paueant Dauidem, Imò Deum summum iudicem ijs intonantem: *Deus stetit in Synagoga deorum* (iudicum) *in medio autem deos diiudicat. Vsquequò iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?* &c. *Ego dixi: Dij estis, & filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis.* Psalm. 81.1. vbi pro *deos* Hebr. est *Elohim*, id est Angelos vel deos, quo significat iudicem debere esse quasi Angelum, imò Deum inter homines, vt liber ab omni carnis & sanguinis affectione iuxta Deum & veritatem sententiam ferat; itaque sit quasi *ambulans in terra Deus, & sanctus in carne Angelus.* Vnde Philo lib. de Iudice, in eo requirit sinceritatem, & tranquillum animum nulli perturbationi obnoxium; vt imitetur Deum de quo ait Sapiens c.12.18. *Tu autem Dominator virtutis cum tranquillitate iudicas.* Hinc & iniquus iudex hoc loco vocatur רשע *rasca*, id est inquietus, tumultuans, turbulentus; imò vocatur in abstracto רשע *resca*, id est inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miscet, turbat, offuscat, peruertit. Et Psalm. 74.3. *Cùm accepero tempus, ego iustitias iudicabo.* Audiat Iosaphat regem grauiter ijs inculcantem: *Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini, & quodcumque iudicaueritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite: Non enim est apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.* 2. Paral. 19. Hinc in Conc. Calcedonensi & Ephesino c.22. in subsellio quasi pro tribunali collocabatur codex Euangeliorum, vt Christi iudicis personam repræsentaret, quàm in iudicando Episcopi præ oculis haberent, atque iustam ex eius mente sententiam proferrent. Sic Æthiopes feruntur in Senatu cathedram excelsam statuere, eamque vacuam, quasi in ea resideat Deus iudicij arbiter & moderator, quem proinde Senatores omnes in ferendis sententijs intueri, vereri, imitarique debeant. Ægypti reges de more iudices ad iusiurandum adigebant, vt etiã si quid rex iuberet eos iudicare, quod iustum non esset, ne iudicarent, ait Plutar. in Moral. qui & addit; at qui fieri potest, vt ciuitas iudices habeat incorruptos, vbi potestatem iudicandi magno vendit princeps? M. Antoninus Imperator dictitabat *priuatos quidẽ homines multos habere iudices: principi autem nullum alium esse iudicem, quàm Deũ.* Ita Xiphilinus in eius vita. Traianus Imper. præfecto vrbis strictum porrexit gladium, dixitque: *Cape ferrum hoc, & si quidem rectè gessero imperium, pro me; sin aliter, cõtra me hoc vtere.* Ita Niceph. libro 3. Histor. Eccles. cap. 23. Cambyses Sicannum Iudicem, quòd iniquam pecuniâ corruptus sententiam protulisset, excoriauit, corioque tribunal siue sellam iudiciariam instrauit, ac in ea Othonem Sicanni filium Iudicem sedere iussit, dicens: *Memento in qua sella sedeas & iudices.* Ita Herodot. lib. 5.

Euangelia in tribunali Conc. Ephes. om.

ET DIXI IN CORDE MEO: IVSTVM ET IMPIVM IVDICABIT DEVS (*In die iudicij*, ait Chald.) ET TEMPVS OMNIS REI TVNC ERIT. Vers. 17.

Tunc, scilicet in die iudicij, quo iudicabit Dominus. Per *iustum* quemlibet accipe, sed propriè innocentem iniuriam passum, & iniustè ab iniquo iudice condemnatum, per *impium* verò, iniquum iudicem, qui insontem iniquè condemnauit. Hac gnome enim Salomon solatur se, & simul eos, qui insontes condemnantur, spe iudicij diuini, quòd scilicet Deus hæc iniqua hominum iudicia suo æquissimo iudicio reformabit & corriget, ac insonti suum ius & patientiæ coronam; iniquo verò iudici meritum supplicium, & pœnã talionis decernet ac reipsâ irrogabit. Hoc enim est officiũ *Elohim*, id est numinis & prouidentiæ, vt iustis læsis suum ius & famam restituat, iniustos verò lædentes pro meritis castiget? Imò inde colligimus esse numen, forteque vniuersale Dei iudicium: sic enim argumentamur, in hac vita sæpè innocentes à nocentibus damnantur & opprimuntur: ergo iustitia & rectus rerum ordo exigit, vt sequatur Dei iudicium, quo iniustitiæ hæ detegantur, corrigantur, damnentur, plectantur, ac innocentibus suæ innocentiæ laus & merita restituantur. Tunc ergo *stabunt iusti in magna constantia aduersus eos: qui se angustiauerunt, & abstulerunt labores eorum.* Sapient. 5. quia vt ait Eccles. c. 35.16. *Non accipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem læsi exaudiet. Iudicabit iustos & faciet iudicium, vt tollat plenitudinem superborum & sceptra antiquorum contribulet.* Ita explicat S. Hieronimus quem audi: *Sub sole*, inquit, *isto veritatem & iudicium exquisiui, & vidi etiam inter iudicum ipsa subsellia nõ veritatem valere, sed munera.* siue aliter: *Arbitratus sum aliquid iustitiæ in præsenti sæculo geri; vel pium nunc pro suo merito recipere; vel impium pro suo scelere puniri, & è contrario reperi quàm putabam. Vidi enim & iustũ multa mala hic perpeti, & impium regnare pro scelere. Postea verò cum corde meo colloquens & reputans, intellexi non per partes Deum, & per singulos iudicare, sed in futurum tempus reseruare iudicium vt omnes pariter iudicentur, & secundùm voluntatem & opera sua ibi recipiant. Hoc est enim quod ait: Et tempus omni voluntati, & super omne factum ibi, id est in iudicio? quando Dominus cœperit iudicare, tunc futura est veritas: nunc iniustitia dominatur in mundo. Tale quid & in sapientia, quæ filij Sirach inscribitur, legimus; Ne dixeris: quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim tempore suo requirẽtur.* Eccles. 39.

ET TEMPVS OMNIS REI TVNC ERIT] *Tempus*, scilicet examinis, iudicij & tribulationis, quo innocenti læso patientiæ corona, nocenti & lædenti supplicium pro meritis irrogetur

getur. Hoc ergo erit tempus iudicij Dei, sicut in hac vita tempus est libertatis & iudicij hominum, vt agant & iudicent quodlibet. Respicit ad v. 1. *Omnia tempus habent*, q.d. & nocentes suum nocendi tempus habent, & innocentes patiendi; vicissim Deus habebit tempus vtrumque iudicandi; sicut fures suum habent tempus furandi, & prætor suum habet tempus eos suspendendi.

Hebræa habent: *Et tempus omni voluntati, & super omne opus ibi*. S. Hieron. ex Septuag. in versione antiqua: *Tempus est omni voluntati* (alij *complacentiæ*) *super omne factum*; vt sit hendiadis, per quam, omissa copula *&*, voluntas cum facto & opere copuletur, q.d. Tempus ibi erit iudicij extremi, quo scilicet Deus iudicabit omnem voluntatem, id est omnem actum voluntatis, putà quicquid liberè volueris, & elegeris, ac insuper omne opus quod ex hac electione patraueris, à quo iudicio nulla cadit appellatio, nulla euasio, nulla excusatio. Τὸ *super* notat iudicium hoc Dei superius fore & dominaturum omnibus hominum, etiam Regum & Imperatorum, operibus, vt illi omnes se subdere, & ab eo sententiã iustam æquè ac ineuitabilem, quam nemo euadere possit, recipiant. Hinc Pagnin. vertit: *Quia tempus omni est quod voluerit, & super omne opus ibi erit iudicium*. Tigurina: *Illic enim tempus est quo omni voluntati, & omnibus factis præmium condignum rependitur*. Vatab. *Tempus est omni rei, idq; iuxta omnia opera illic, q. d. posteaquam omnia consideraui per verbum Dei, dixi apud me, iudicaturum esse Deũ iustos & impios, iuxta vniuscuiusq; opera illic, id est in die iudicij quia omnia fiũt suo tempore*. Alius: *Est enim tibi tempus oportunum pro omni re & pro omni opere*. Syrus & Aquila: *Quia tempus omni negotio est, & omnia opera ibi*. Arabicus: *Quoniam omni rei & omni operi tempus*. Chald. clarè *Quoniã iudicium paratur omni rei, & omni operi: quæ fiunt in hoc sæculo iudicabuntur ibi*.

Dices, Apoc. 10. v. 6. Angelus in fine mundi, putà sub diem iudicij, iurat per viuentem in sæcula sæculorum: *Quia tempus non erit amplius*, quomodo ergo hîc dicitur tunc tempus fore omni rei? Respondetur. in die iudicij non erit tempus amplius merendi, vel demerendi, sed tempus iudicandi & præmiandi, vt pro meritis quisque pœnam, vel præmium recipiat. Rursus tunc tempus non erit amplius, quia cessabit motus cælorum ac consequenter tempus, quod est mensura motus. Tempori ergo succedet æternitas gloriæ in iustis, & gehennæ in iniustis.

Hinc colligunt Doctores, in die iudicij Deum reuelaturum hominum conscientias, vt quisque videat tum sua, tum aliorum hominum quorumlibet dicta, facta, cogitata, & volita etiam secretissima, quia hoc exigit publica Dei iudicis iustitia, vt scilicet ex ijs omnes videant iustè Deum cuique gloriam, vel supplicium condignum pro meritis decernere: iuxta illud Sibyllæ:

Cunctaq; cunctorum cunctis arcana patebunt.

Ita censet S. August. tractat. 53. in Ioan. S. Basil. tractat. de Virginit. Lactan. lib. 7. c. 21. & 22. Isidor. Pelus. lib. 2. epist. 94. Anselm. in Elucidario, Magister Scholast. in 4. distinct. 43. vel. 47. Hoc est quod ait S. Ioan. Apoc. 20. 12. *Et libri aperti sunt, &c. & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundùm opera ipsorum*. Vide ibi dicta.

Dixi in corde meo de filiis hominum, vt probaret eos Devs, vt ostenderet similes esse bestiis] Ita passim legunt Codices Latini; vnde mirum in Vaticanis legi: *Dixi in corde filijs hominum*, nisi Calcographorum sit mendum. Nam & Hebr. Chald. Septuag. Syrus, Arab. & ceteri habent præpositionem *de*, sic enim habent Hebræa: *Dixi in corde meo de verbo filiorum Adæ*. Septuag. & ex ijs S. Hieron, in priori sua versione, per verbum accipiunt loquelam hominis; vnde vertunt: *Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis, quia separabit illos Deus, & vt ostẽdat quia ipsi iumenta sunt*. Vers. 18.

Quod S. Hieron. sic exponit: *Hoc solum* (discriminis) *inter homines & iumenta Deus esse voluit; quia nos loquimur, illa sunt muta; nos voluntatem sermone proferimus; illa torpent silentio*. Et Thaumaturgus: *Discreta, ait, inter se soli vocis articulatione*. Olympiod. verò pro *separabit* vertens, *iudicabit*, exponit, q.d. De omni verbo tum oris tum mentis, reddenda est ratio in die iudicij, de quo sermo præcessit, iuxta sententiam Christi Matth. 12. 36. *Dico autem vobis, quoniã omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij*. Septuag. de more secutus Syrus vertit: *Dixi ego in corde meo de colloquio filiorum hominum, quos creauit Deus*. Et Arabicus: *Dixi autem ego in corde meo de verbis filiorum hominis, quod Deus iudicauerit ea, & ostendit eis quod sint bestiæ*. Verùm noster cum Chald. per verbum, meliùs accipit rem & negotium, per metonymiam Hebræis vsitatam. Vnde vertit *de filijs hominum*. Sic & Pagnin. Tigur. Campensis, Vatab. & alij. Nota pro *vt probaret eos* Hebr. est לְבָרָם *lebaram*; quod secundò verti potest, *vt purgaret*, vel *purificaret eos*; Tertiò, *vt eligeret eos*. Ita Pagnin. Quartò, *vt separaret, secerneret diiudicaret eos*. Ita ex Septuag. Arabicus & Olympiod. Quintò, *vt crearet eos*. Ita Syrus & Vatab. qui בָּרָם *baram*, deriuant à בָּרָא *bara*, id est creauit, quasi א, vtpote littera quiescens, sit prætermissa. Ex hisce versionibus colligas mortem & miserias corporis humani post peccatum, quibus homo similis est bestijs, hoc fine illi à Deo inflictas: primò, vt superbiam eius, qua contra Deum se erexerat, humiliaret, & sterneret: secundò, vt eius inobedientiam iudicaret & castigaret: tertiò, vt eius cupiditates frænaret & purgaret: mors ergo & morbi sunt superbiæ remedium, inobedientiæ supplicium, concupiscentiæ frænum & piaculum, imò sal & nitrum. Nunc ad sensum. *Miseria hominis tres fines.*

Hæc sententia videtur imperfecta & pendula; quæritur ergo vnde pendeat, vbi perficiatur & expleatur? Triplex est responsio. Primò enim aliqui censent eam pendere à v. sequenti. Secũdò alij à v. præcedenti. Tertiò alij censent illam in seipsa consistere, seseque explere.

Primò ergo, aliqui eam nectunt versui sequenti hoc modo q.d. Vt Deus probaret hominum fidem & spem de futura vita & beatitudine, ostendẽdo & faciendo eos quoad corpus similes esse bestijs, idcircò constituit, vt vnus sit interitus hominis, & iumentorum, &

æqua

æqua vtriusque conditio. Hoc ipso enim probat & explorat eorum fidem & spem; dum alios videt ex hac hominis & bruti æqualitate non credere animam esse immortalem, sed censere eam cum corpore mori & interire, ac proinde desperare de futura vita & felicitate: alios verò ex aduerso videt solerter secernere animam à corpore, ac sentire hominem quidem bestijs esse similem quoad corpus, sed dissimilem quoad animam: hanc enim immortalem habet homo, cùm bestijs omnibus illa sit mortalis, pereatque cum corpore; quare satagunt animam excolere virtutibus, vt à Deo futurâ gloriâ donentur; hos ergo sibi asciscit & beat Deus, illos verò reiicit & damnat. Hic nexus probabilis est; planè enim hæc sententia videtur spectare ad sequentia. Tantùm ei obstat dispunctio, putà punctum, quòd hūc versum à sequenti dispescit & discriminat: & quod pro *idcirco* Hebr. sit כִּי *ki*, id est *quia*, quæ vox significat versum sequentem non explere præcedentem, sed eius causam dare.

Secundò, alij nectunt eum v. præcedenti, sed vario nexu. Primò S. Hieron. sic nectit: *Non mirandum*, inquit, *in præsenti vita inter impium & iustum nullam esse distantiam, nec aliquid virtutis valere; sed incerto euentu omnia voluntari; cùm etiam inter pecudes & homines secundùm corporis qualitatem nihil differre videatur, & sit eadem nascendi conditio, sors vna moriendi.* Secundò, Aben Ezra, Caiet. & Dion. censent Salomonem hîc non ex sua, sed ex Epicureorum sententia loqui, qui censent animam hominis æquè ac brutorum cum corpore interire ac proinde indulgendum esse voluptatibus huius vitæ: nec enim sperandas esse alias in futura. Huc accedit paraphrasis Thaumaturgi: *Quomodo ergo olim insipienter censui, apud Deum reputari, iudicariq́ꝫ similiter; nihilq́ꝫ differre iustè & iniustè agere; ratione præditum, vel brutum esse; Quia omnibus sine discrimine tempus dispensatur, & mors irrogatur.* Tertiò, noster Pineda magis cordatè censet, Salomonem hîc significare, quòd Deus in die iudicij examinaturus sit cuiusque hominis vitam; an scilicet ille vixerit, vt homo; an vt bestia: iniqui enim iudices, qui vt dixit v. 16. sontes iustificant, insontes condemnant, viuunt vt bestiæ, imò sicut feræ, similesq́ue sunt leonibus & lupis, qui animalia cetera laniant & vorant, iuxta illud: *Leo rugiens & vrsus esuriens, Princeps impius super pauperem.* Prou. 28. 15. & iterùm Habac. 1. 13. & 14. *Quare non respicis super iniqua agentes, & taces deuorante impio iustiorem se? & facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem.* Maior enim piscis deuorat minorem, idq́ue impunè nullo prohibente. Vnde Cāpens. vertit: *Cùm non inuenirem causam aliam quare Deus hæc permitteret, visum est mihi velle illum huiusmodi humanis tumultibus hominem sic exercere, vt videat se in hac vita parum differre à brutis; non aliter enim inter se homines tumultuantur, nec maiori sæpe ratione, quàm bruta inter sese.*

Tertiò, & genuinè hæc sententia per se consistit, & in seipsa expletur, vt patet ex Hebræo qui sic habet: *Dixi in corde meo super verbo* (id est super re & negotio) *filiorum Adam* (id fieri hoc fine) *vt probaret eos Deus.*

Vis & energia sententiæ consistit in τὸ *super*

A *negotio filiorum Adæ*, q. d. Corde meo considerans negotium, id est conditionem, naturam & sortem filiorum Adæ, quòd scilicet ex Adama factus sit Adam, id est ex humo creatus sit homo; ideoq́ue similis bestijs in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, &c. Hoc, inquam, negotium hominum considerans, dixi de eo, ipsum hoc fine esse factum à Deo, vt per illud probaret homines; an scilicet credant & sperent animæ immortalitatem & gloriam suam æternam, q. d. Vt experiretur Deus hanc hominum fidem & spem, ostendendo eos externis similes esse bestijs, quæ carent omni fide & spe; ideo dedit eis corpus terrestre, corruptibile, & mortale, quale habent bestiæ: insipientes enim & carnales ex hoc coniiciunt animam suam, æquè ac corpus, similem
B esse animæ bestiarum, ac cum corpore morituram; ideoq́ue dant se ventri & veneri: sapientes verò secernunt animam à corpore, ac animam hominis rationalem & immortalem esse censent, bestiarum verò irrationalem & mortalem; ideoq́ue satagunt viuere, non vt bestiæ, sed vt Angeli; vt eorum felicitatem adipisci mereantur. Ita Olympiod. *Monet nos per hæc*, inquit, *ne corpori indulgeamus, sed animam quæ prædita est ratione, quâ similes Angelis sumus, virtutibus excolamus.* Et Vatabl. *Æstimaui in corde meo conditionem hominum, vt Deus excellentissimos creauerit, simul cernens quomodo ipsi sese in pecudum conditionem abijciunt.* Et Chald. *Dixi ego in corde meo propter negotium filiorum hominum, quibus adduxit dominus plagas & infirmitates malas, vt tentaret eos, & vt probaret eos, fecit Deus; vt videret, si conuerterentur ad pœ-*
C *nitentiam, vt dimitteret eis, & sanarentur. Impij autem, qui sunt sicut iumenta, non conuertuntur; ideoq́ꝫ corripiuntur, vt malè sit eis.* Videtur Chald. pro דָּבָר *dabar*, id est verbum, alijs punctis legisse דֶּבֶר *deber*, id est pestis, mortalitas, mors. Vnde vertit: *Quod venient super eos percussiones & morbi mali*: Pessimus enim est pestis.

Porrò, licèt non sit necesse scrupulosè scrutari hîc omnium sententiarum inter se connexionem, eò quòd Salomon hîc varias vanitatis mundi species sigillatim recenseat, & ab vna ad aliam planè diuersam sine ordine & nexu transeat; tamen hoc loco commoda connexio & transitio assignari potest. Dixerat enim v. 16. inter alias vanitates, non minimam esse iniquitatem iudiciorum & iudicum qui reos absol-
D uunt; ac insontes damnant & morte plectunt. Iam similem illi vanitatem attexit, scilicet quòd homines quoad corpus sint similes animalibus & bestijs; adeò vt ipsimet verè animalia sint, & nonnullis bestiæ & bruta esse videantur, præsertim quia vnus est interitus hominum & bestiarum. Si dicas, discrimen esse quoad animam, quòd hominum anima sit immortalis, adeoq́ue iudicanda à Deo, vt præmium, vel supplicium æternum recipiat, vti dixit v. 17. brutorum verò anima sit mortalis & pereat cum corpore; subiungit: multis hoc esse obscurum & dubium, imò si externa & sensus spectes videri falsum. Multi enim ex eo quod videant homines mori vt bruta, censent animam hominum interire, vti interit anima brutorum. Hoc est enim quod ait v. 21. *Quis* (quotusquisque) *nouit si spiritus*

filiorum

filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat deorsum? atque hæc maxima hominis est vanitas, imò ærumna, error & vitium, nimirum quòd animæ suæ nobilitatem & æternitatem ignoret, ac proinde non curet benè viuendo illi consulere, vt in æternum illam beet, sed voluptatibus illicitis se dedat, quibus æternum ignem illi accersit. Ne quis verò putet verè rem ita se habere, scilicet ex interitu corporis hominis, rectè colligi interitum animæ eiusdem, addit, Deum id fecisse, vt probaret & tentaret homines, hominumque de animæ immortalitate fidem & spem. Vnde paulò antè clarè dixit & edixit: *Iustum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*, quò clarè significat animæ immortalitatem, eiusque pro meritis iudicium, præmiumque, vel supplicium æternum.

Homo videtur sibi bestia.

Et ostenderet similes esse bestiis.] Hebr. *ad videndum quod ipsi iumenta ipsi sibi*; quod variè accipi potest. *Primò.* Primò, q. d. vt videre liceat, quòd ipsi sunt iumenta; ipsi, inquam, apud se. Vnde Arabicus vertit: *Ostendit eos quòd ipsi sunt bestiæ.* Sic & Septuag. Complut. *Secundò.* Secundò, q. d. vt ostenderet hominem in hominem grassari instar bestiæ, iuxta illud: *Homo homini lupus.* *Tertiò.* Tertiò, q. d. vt ostenderet, quòd sicut homines sunt iumenta, & bestiæ cum bestijs; sic vicissim bestiæ sint bestiæ ipsis hominibus, dum in eos sæuiunt eosque laniant & deuorant, vt faciunt leones, lupi, tigrides, pantheræ, &c. *Quartò,* Quartò, pro *ipsi sibi* verti potest *ipsis sibi*, q. d. Homo non tantùm quoad corpus, sed etiam quoad suam opinionem, secundùm animam ac mores bestiales, atque ignorantiam, quæ eum facit propriæ obliuisci dignitatis; perinde ac si nihil differret à bestijs illis similis esse videtur. Sicut Nabuchodonosor similis factus est boui, partim quoad figuram corporis quia incedebat vt quadrupes, & herbis vescebatur vt bos, partim quoad corruptam suam imaginationem, qua sibi videbatur esse pecus. Daniel 4. 22. Denique homo, qui viuit vt bestia, moritur vt bestia. *Quintò,* Quintò, Caietan. vertens: *Et ad videndum quòd ipsi bestia ad ipsos*, exponit q. d. Homo est bestia ad seipsum, id est homo est politica quædã bestia; quoniam communicant homines inter se; sed alij dolosè, vt vulpes; alij crudeliter, vt lupi; alij superbè despiciendo ceteros, vt leones; alij gulosè, vt porci; alij libidinosè, vt asini, &c. Pro *bestijs* enim Hebr. est בהמה *behema*, quod omne quadrupes, siue cicur & mansuetum, vti sunt equi, oues, & boues; siue agreste & ferum, vti sunt lupi, leones, pardi, significat. Vnde Elephas vocatur *behemoth*, id est bestiæ in plurali, quod mole corporis multarum sit instar bestiarum. Iob. 40. 10. Noster crebrò vertit *iumenta*.

Homo ergo similis est bestijs, quæ impetu passionum non iudicio rationis aguntur, nec vni bestiæ, sed omnibus peior est bestijs. Bestiæ enim non sæuiunt in bestias eiusdem speciei, sed in illas, quæ diuersæ: at homo in hominem sæuit. Homo igitur imitatur, imò superat canis inuidiam, lupi voracitatem, leonis superbiam, tigridis sæuitiam, asini acediam, serpentis malitiam, vulpis fraudulentiam, suis immunditiam, hirci luxuriam: vbi nunc est gloriatio tua, ô nobilis? quid te iactas, ô diues? quid pauperem spernis, quid ignobilem alloqui dedignaris, cùm non tantùm homini pauperi, sed & iumentis, porcis & hircis factus es similis, par & æqualis? Iro nunc auro splendidus, alto supercilio tumidus, equis rhedisque superbus, famulorum turbâ magnificus: sed inspice te, memento, quia comparatus es iumentis insipientibus, & similis factus es illis.

Tropol. Vestes bestiarum pelliceæ, quibus Deus induit Adamum post peccatum, significat nos bestiarum indolem per illud induisse; ideoque cum eis exuturos corium mortalitatis, ait S. August. in Psal. 103.

Idcirco vnus interitus est hominis et iumentorum, et æqua vtriusque conditio. Sicut moritur homo, sic et illa moriuntur: similiter spirant omnia, et nihil habet homo iumento amplius: cuncta subiacent vanitati. Vers. 19.

Thaumaturgus: *Neque esse iura mortis seueriora in alia animãtia quàm in homines.* Chal. hæc arctat ad hominem peccatorem. Sic enim vertit: *Quoniam occasus hominis peccatoris & occasus bestiæ immundæ, occasus vnus est omnibus hu*: *& sicut moritur bestia immunda, sic moritur iste, si non conuertitur ad pœnitentiam ante mortem, & spiraculum spiritus amborum simul iudicabitur omnimodo, & nihil amplius remanet de viro peccatore, quàm de iumento immundo, neque est alia differentia inter ambos, nisi domus sepultura; quoniam omnia sunt vanitas.*

Hinc nonnulli opinati sunt impios tam quoad animam, quàm quoad corpus interire, vt bruta. Verùm hic est error: quare perperam Chald. hæc arctat ad peccatorem, cum Hebræa, Græca, Syra, Arabica habeant absolutè & generatim, *vnus interitus est hominis & iumentorum.*

Pro *interitus*. Hebr. est מִקְרֶה *micre*, id est, accidens, ita Syrus; euentus, ita Septuag. Suis, ita Arabicus, conditio, occursus, casus; Puta ijdem affectus eædem cupiditates, ijdem morbi & ærumnæ, ijdem casus, ijdem mores & vitia. Vnde Olymp. vertit: *Iumentorum itaque brutalis vita, quæ veneri indulget; vanitas mera est.* Noster tamen vertit, *interitus*, siue mors, quia ipsa est accidens omnibus hominibus commune, necessarium, certum ineuitabile; dies tamen eius & hora est anceps & incerta. Rursum mors homini est casus vltimus, in quem omnes alij humanæ vitę casus recidunt, vti dixi c. 2. v. 14. & hoc voluisse Salomonem patet ex eo quòd *micre*, id est accidens & casum hunc explicans subijcit: *Sicut moritur homo sic & illa moriuntur.*

An Eccles. loquatur ex mente insipientium

Nonnulli censent Salomonem hîc loqui non ex sua, sed ex Epicureorum sententia, qui negant animæ immortalitatem, ita Thaumaturgus, Clarius, & S. Gregor. 4. Dialog. c. 4. quem audi. *Concionator noster velut ex mente infirmantium humanæ suspicionis sententiam proponit, dum dicit: Vnus interitus est hominis & iumentorum & æqua vtriusque conditio; sicut moritur homo, sic & illa moriuntur. Similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumentis amplius. Qui tamen ex definitione rationis suam postmodum*

modum sententiam profert, dicens: Quid habet amplius sapiens à stulto, & quid pauper, nisi vt pergat illuc vbi est vita? Qui igitur dixit: Nihil habet homo iumentis amplius, ipse rursum definit, quia habet aliquid sapiens non solum amplius à iumento, sed etiam ab homine stulto, videlicet vt pergat illuc vbi est vita. Quibus verbis primum indicat, quia hic hominum vita non est, quam esse alibi testatur. Habet ergo homo hoc amplius iumentis, quia illa post mortem non viuunt, hic verò tunc viuere inchoat, cùm per mortem carnis hanc visibilem vitam consumat. Probat deinde idipsum alio Ecclesiastę testimonio *Qui etiam longè inferiùs dicit: Quodcumq; potest manus tua facere, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erit apud inferos, quò tu properas. Quomodo ergo vnus interitus hominis & iumenti, & æqua vtriusque conditio? aut quomodo nihil habet homo iumentis amplius, cùm iumenta post mortem carnis non viuunt, hominum verò spiritus pro malis suis operibus post mortem carnis ad inferos deducti, nec in ipsa morte moriuntur? sed in vtraque tam dispari sententia demonstratur, quia concionator verax & illud ex tentatione carnali intulit, & hoc postmodum ex spiritali veritate definiuit.*

Resp. negatiuè.

Meliùs alij censent Salomonem ex sua mente & sensu loqui, q.d. Deus volens hominis fidem probare & explorare, fecit eum quoad corpus similem bestiis: idcirco sicut interit & moritur corpus bestiæ, sic & hominis. Corpus enim hominis simile est corpori bestiarum, sicut in ortu & progressu, sic in occasu ac morte. Oritur enim & nascitur ex terra, progreditur siue continuat vitam spirando, putà per respirationem. Occidit & moritur, dum in terram, ex qua ortum est, redit. Ita S. Hieron. *Ne putaremus*, inquit, *dici de anima, intulit: Omnia facta sunt de terra, & reuertentur in terram: de terra autem nihil aliud nisi corpus factum est.* Et S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. notat hæc dici de corpore hominis, non de anima, idque hac ratione probat: *Nam anima brutorum*, inquit, *producitur ex virtute aliqua corporea* (virtute seminis per traducem: sicut enim lux vnius candelæ lucem in alia accendit; sic anima vaccæ, ouis, lupi, leonis, &c. producit animum vituli, agni, lupi, leonis, quem generat) *anima vero humana producitur à Deo, & ad hoc significandum dicitur Genes. 1. Quantum ad alia animalia: Producat terra animam viuentem. Quantum verò ad hominem dicitur, quod inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Et ideo concluditur Eccles. vlt. Reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Similiter processus vitæ est similis quantum ad corpus, ad quod pertinet, quod dicitur in Eccles. similiter spirant omnia. Et Sap. 2. Fumus & flatus est in naribus nostris, &c. Sed non est similis processus quantum ad animam; quia homo intelligit, non autem animalia bruta: vnde falsum est, quod dicitur: Nihil habet homo iumento amplius; & ideo similis est interitus quantum ad corpus, sed non quantum ad animam.* Hucusque Doctor Angelicus.

Homo similis bestiis corpore non anima.

Rursum *idem est interitus hominis & iumentorum*, quia quantum per sensum & experientiam colligi potest, idem est modus generationis & corruptionis in iumentis, qui est in homine (simili enim modo procreantur & senescentia moriuntur iumenta, quo homines) excepta dumtaxat differentia perfectionis & subsistentiæ formæ humanæ, putà animæ rationalis, quam ex modo generationis & corruptionis hominis non colligeremus, nisi illa aliunde nobis innotesceret, putà ex spiritali operatione intellectus, quâ etiam Deum & Angelos incorporeos intelligit, ac libertâ voluntatis, ex extasi, & raptu, ex meritis & demeritis, & maximè ex actibus gratiæ, atque ex fide & reuelatione S. Script.

Moraliter S. Bernard. toto serm. 82. in Cant. pulchrè ex hoc loco docet, quòd anima hominis, quæ Deo similis est, creata in simplicitate, immortalitate, & libertate, per peccatum in tribus hisce facta sit illi dissimilis, similisque bestiis; sic enim ait: *Inde* (ex peccato) *anima dissimilis Deo, inde dissimilis est & sibi: inde comparata iumentis insipientibus & similis facta est illis: inde quod legitur commutasse gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fœnum: inde homines tamquam vulpes duplicitatis & fraudis foueas habent, & quia pares vulpibus se fecerunt, partes vulpium erunt: inde iuxta Salomonem vnus exitus homini & iumento: quid ni similiter exeat qui similiter vixit? more bestiali incubuit terrenis, more bestiali excedet terris. Audi aliud: Quid mirum si similem sortimur exitum, qui & similem habemus introitum? vnde enim hominibus, nisi de similitudine bestiali ille tam intemperans ardor in coitu, tam immoderatus dolor in partu? Ita homo in conspectu & ortu in vita & morte comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis. Quid, quod libera creatura sibi subditum appetitum non regit vt domina, sed sequitur & obsequitur vt ancilla? Nónne & in hoc se assimilat & annumerat ceteris animantibus, quæ natura non in libertatem vocauit, sed condidit in seruitutem, seruire suo ventri, appetitui obedire?*

Similiter spirant omnia] Hebr. vnus רוח *ruach*, id est, *spiritus est omnibus. Spiritus*, id est, habitus siue respiratio, vt vertit Symmach. Flatus siue aura vitalis, vt vertit Vatabl. omnia enim animalia æquè, ac homo respirant, ac respiratione attrahunt aërem, vt calorem cordis & viscerum temperent itáque vitam conseruant & prorogant: vnde cùm respiratio, vel strangulatione vel catharro impeditur, homo suffocatur & moritur. Vide Arist. lib de Respiratione. Hinc anima nonnullis dicitur ab ἄνεμος, id est aura, ventus, ait Isidor. lib. 11. Orig. c. 1. licèt ipse id refutet, additque *anima est vitæ, animus consilij. Anima enim est spiritus quo viuimus*, ait Nonius. *Animus quo sapimus*. Græcè dicitur ψυχὴ à ψύχεσθαι, id est à refrigerando. Vnde Campensis vertit: *Nec apparet aliam hominis, aliam brutorum esse animam*, id est, halitum vitalem.

Notant Rabbini nonnulli animam Hebr. tria habere nomina, quæ triplicem eius vim significent, scilicet נשמה *nescama*, significare vim rationalem, quæ est radius diuinitatis: נפש *nephes* vim sensitiuam: רוח *ruach* vim vitalem. Hinc R. Abraham *nescama* constituit in cerebro, *nephes* in iecore, *ruach* in corde: sicut Physici & Medici triplices constituunt in homine spiritus, scilicet rationales, qui subseruiunt discursui & speculationi mentis; animales, qui subseruiunt sensationi & ambulationi; vitales, qui subseruiunt respirationi & vitæ. Verùm hoc discrimen non est perpetuum: nam *ruach* significat quoque vim rationalem, vt patet vers. 21. & cap. 12. 7. Imò Spiritus sanctus, qui non tantùm est rationalis, sed & diuinus, imò Deus, in

Script. & à Rabbinis passim vocantur *ruach baccados.*

ET NIHIL HABET HOMO IVMENTO AMPLIVS] Septuag. *Et quid abundauit homo à pecore? nihil.* Theodotion: *Quæ præstantia hominis?* Symmach. *Et quid amplius habet homo pecore?* Tigur. *Nec habet homo quidquam præstantius pecore.* Alij: *Dignitas hominis supra belluis nulla;* scilicet quoad corpus; nam quoad animam homo habet vitam perennem & immortalem, quam non habent bruta. *Nihil* ergo subaudi quoad corporis mutabilitatem, mortem & externa omnia. Vnde Chald. vertit: *Residuum viri pro iumento non est quidquam inter vtrumque, nisi domus sepulchri.* Nobiles enim & diuites inter homines splendida sibi erigunt sepulchra, qualia non eriguntur bestiis.

B Cauendus hîc est Comment. Vatabl. vel potius Vatabl. ab hæreticis insertus, qui sic explicat q.d. *Humana ratio sola non deprehendit excellentiam hominis supra belluas: quia quidquid videtur oculo rationis in homine est vanissimum.* Hoc enim erroneum est & sapit Epicureismum. Nam certum est seclusa fide, sola ratione naturali, cognosci hominem præstare bestiis per animam rationalem & immortalem. Animam enim hominis esse immortalem multis rationibus naturalibus probant, & euincunt Physici in lib. de Anima: Quocirca Doctores, qui Vatablum castigarunt, censoria virgula hunc locum notarunt, ac verba iam citata expunxerunt.

Mysticè S. Hieron. Homo, inquit, est iustus, iumentum peccator, qui sæpè per Dei gratiam & pœnitentiam iustum æquat, imò superat, de quo mox plura. C

VERS. 20 ET OMNIA (*omnia*, id est, vtraque, scilicet homo & iumenta: de his enim solis sermo præcessit) PERGVNT AD VNVM LOCVM (in terram, vt sequitur) DE TERRA FACTA SVNT, ET IN TERRAM PARITER REVERTENTVR] Septuag. & Syrus: *Omnia facta sunt de puluere, & omnia reuertentur in puluerem.* Nam Hebr. pro *terra* est עָפָר *aphar*, id est, puluis, scilicet aquâ mixtus, putà limus vel lutum. S. Hieron. *Omnia de humo facta sunt, & omnia reuertentur ad humum.*

Alludit, imò citat illud Genes. 3. 19. *Donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Vide ibi dicta. Hinc terra ab Eccles. c. 40. 1. vocatur mater omnium: quocirca Iunius Brutus accepto Delphis Apollinis oraculo, eum dominaturum Romæ, qui primus osculatus fuisset matrem, illicò osculatus est terram, ac eiectis Tarquiniis regibus, primus Romæ D consul creatus est, teste Liuio lib. 1. Simile somnium Iulio Cæsari orbis imperium portendisse narrat Sueton. in vita eius cap. 7. Hinc quoque prisci Gentiles, teste Varrone lib. 1. de Lingua Latina, puerum recèns natum in terra statuebant, & Opem deam (id est Terram) implorabant, quàm & Leuanam, à leuando de terra nuncupabant, & Faunam à fauendo, & Fatuam à fando, quasi non ante contactum eius fari fas sit, & Maiam ac Bonam, denique Magnam matrem. Ita noster Lonnus.

VERS. 21 QVIS NOVIT SI SPIRITVS FILIORVM ADAM ASCENDAT SVRSVM, ET SPIRITVS IVMENTORVM DESCENDAT DEORSVM] Hebr. Septuag. & Syrus addunt, *in terram.* Arabicus; *ad profundum terræ.* Campensis; *Quotusquisque interim nouit, an hominis ascensura sit sursum; an anima reliquorum animantium cum corporibus interitura sit?*

S. Gregor. 4. Dialog. cap. 4. Olympiod. Lyran. Bonauent. Caietan. & alij censent hæc dici à Salomone, non ex persona & mente sua, sed impiorum, putà Epicureorum negantium animæ immortalitatem; vel certè de ea dubitantium. Id enim verba præ se ferunt. Vnde Thaumaturgus vertit: *Insipienter olim censui, &c. incertum esse de animabus humanis, an in altum subuolaturæ sint, & de reliquis brutorum, an deorsum defluxuræ sint.*

B Verùm si antecedens de similitudine, similique interitu hominis & bestiarum, quod ex suo sensu posuit vers. 18. & 19. ac conclusionem, quam ex eo elicit v. 22. dicens: *Et deprehendi nihil esse melius, quàm lætari, &c.* intuearis, omnino censebis eum hîc pariter ex sua mente sensuque loqui, vt scilicet significare velit homines, præsertim illius æui rudes & animales, ex eo quòd vident corpora hominum corrumpi & mori æquè ac iumentorum, atque externa omnia simili modo se habere in homine ac in brutis; interna verò hominis, præsertim animam & spiritum non peruident, ideirco vix perspicere animam hominis esse immortalem, cùm brutorum sit mortalis. Sensus ergo est, q.d. Quis nouit, id est, quotusquisque nouit & certò sibi persuadet spiritum, id est, animam hominis post mortem C corporis ascendere sursum ad Deum, qui illam creauit, vt illam velut immortalem iudicet, ac pro meritis immortale illi præmium, vel supplicium decernat, ac reipsa tribuat; animam verò brutorum descendere in terram, vt corpore in puluerem resoluto intereat & euanescat, quasi dicat: Pauci hoc nouerunt, idque ægrè admodùm, difficulter & dubiè; adeò vt Aristoteles vir summi ingenij à multis putetur de animæ immortalitate dubitasse. Ita S. Hieronymus: *Quis nouit si spiritus filiorum Adam, &c. Non inter pecudes & hominem, inquit, secundùm animæ dignitatem nihil interesse contendit, sed adiiciendo: Quis, difficultatem rei voluit demonstrare. Pronomen enim, quis, in Scripturis sanctis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur, vt Isaiæ 35. 8. Quis enarrabit? Psal. 14. 1. Quis habitabit.* Ierem. 17. 9 *Quis cognoscet?*

D S. Hieronymum de more sequitur Alcuinus, Salonius, Hugo Cardin. & passim Latini. Hinc & Chald. vertit: *Quis adeò sapientiâ excellit, vt ei exploratum esse possit, num animi hominum in cælum peruolent, spiritus verò iumentorum descendat sub terram?* Atque hæc est insignis hominum vanitas, ignorantia & error, quam hîc deplorat Salomon, quòd scilicet seipsos, hoc est, animam suam eiusque conditionem non cognoscant, nesciantque, an mortalis sit, an immortalis; an in cælum, an in terram reditura sit. Nam Philosophi, ac inter eos diuinus Plato hac de re dubiè, obscurè, friuolè locutus est. Plato enim in Phædro, & alibi Deum vocat mundum, qui circulo fertur. In huius conuexa parte ait existere ideas veras, quas anima alis subuecta contempletur

Platonis de anima delicia.

templetur, donec redire domum cogatur. Postea negat eôdem reuerti eam, nisi elapsis decem mille annis, donec alæ recrescant. Nisi quis sincerè sit philosophatus, cur reditus detur post tres mille annos, &c. Homines assignat certis planetis quos quisque sequatur, & cum eis lustre: ideas mundi intellectualis. Epicurus quoque hoc Sorite ridebat mortem, dicens eam *nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere*, inquit Cicero lib. 2. de Finib. Soritis vitium & paralogismum detegit Tertull. lib. de Anima: *Dissoluitur*, inquit, *& caret sensu non ipsa mors; sed homo qui eam patitur. At ille de lit ei passionem, cuius est actio, quòd si hominis est pati mortem dissolutricem corporis & peremptricem sensus, quàm ineptum, vt tanta vis ad hominem non pertinere dicatur?* Adde sensum animæ morte non extingui, imò illo eam sentire ignes æternos, iisq; vri in gehēna.

Spiritum ire sursum significat. Primò. Nota: *Spiritum hominis ascendere sursum*, multa significat. Primò, animam hominis non esse è terra, nec ex traduce animæ parentum generari, vti generantur animæ brutorum, quæ proinde cum corpore moriuntur, & resoluuntur in terram, ex qua prodierunt, sed sursum è cælo à solo Deo creari, & creando homini infundi: ideoque illam esse spiritalem & immortalem, ac proinde post mortem corporis ad Deum creatorem suum reuerti & sursum ascendere, vt illi se sistat & reddat, iuxta illud cap. 12. 7. *Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum* Hinc animam hominis poëta dixit esse *diuinæ particulam auræ*. Et alius: *Igneus*, ait, *est illis vigor, & cælestis origo.* Itaque ex hoc loco non infirmatur, sed potiùs confirmatur animæ hominis æternitas & immortalitas. Eamdem clarè astruit c. 11. v. vlt. & c. 12. v. 8. & 15.

Secundò. Secundò, quòd ascendat ad Deum velut ad suum iudicem, vt prout gessit in vita bonum vel malum, ab eo sententiam supplicij vel præmij accipiat. Licèt enim Doctores graues, vt Domin. Soto in 4. dist. 45. art. 3. conclus. 2. Franc. Suarez 3 part. tom. 2. quæst. 59 art 6. disput. 52. sect. 2 Greg. de Valentia tom. 4. disp. 11. quæst. 1. punct. 2. Barthol. Sibylla in Quæst. peregrinis: Petrus Tyræus lib. 1. de Apparit. spirit. cap. 14. num. 134. Henricus Henriques lib. vlt. Summæ cap. 25. §. 1. & alij censeant animam post mortem hominis iudicium particulare subire, dum adhuc est in corpore, ac iudicari primo instanti post mortem vt peracto iudicio mox è corpore vel in cælum, vel in infernum deferatur: tamen per catachresin dicitur anima ascendere sursum, quia ascendit ad Deum iudicem, qui sursum in cælis habitat, ibique in throno gloriæ cum Angelis residet. Vnde S. Augustinus vel quisquis est Auctor lib. de Vanitate sæculi c. 1. *Cum anima*, inquit, *separatur à corpore, veniunt Angeli, vt perducant illā ante tribunal Iudicis.* Idem asserit S. Chrysost. hom. 1. in Matth. Quocirca Suarez loco citato ait animas dici ascendere in cælum, quia eleuantur intellectualiter ad audiendam sententiam Iudicis, putà Christi hominis, quod ipse subinde per se, subinde per Angelos exercet, inquit Thyræus, esto iudicandi nec Christum, nec Angelos videant.

A Tertiò, significat animam hominis creatam esse à Deo, vt cælo cælestique felicitate fruatur. Quare illam, si ex Dei lege vixit, ab eo cælo gloriaque æterna donari & beari. Hinc Apost. ait, quòd Christo veniente ad iudicium *simul rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus*. 1. Thess. 4. 17. Ita S. Bonau. Lyran. Caiet. Dion. & alij.

Ad hanc expositionem accedunt, qui sic explicant. q. d. Quis nouit, id est, quis oculis conspexit, aut euidenti ratione & clarâ demonstratione cognouit, animam hominis esse immortalem & cælestis gloriæ capacem; brutorum verò esse mortalem, & in terram ire? Multi enim non credunt, nisi quæ oculis conspiciunt, præsertim circa futura bonorum præmia in cælo, &

B malorum supplicia in inferno. Vnde diues epulo petebat ab Abraham mitti Lazarum ad fratres suos, qui testaretur eum torqueri in gehenna, cumque Abraham diceret: *Habent Moysen & Prophetas, audiant illos*, regessit: *Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos pœnitentiam agent.* Lucæ 16. 29. Sic Genes. 3. 7. de Adam & Eua post peccatum dicitur: *Cognouerunt* (id est senserunt & viderunt) *se esse nudos.* Ita Hugo: *Nemo*, inquit, *hominum hoc scit, quemadmodum sciuntur ea quæ videntur & audiuntur, & tanguntur & ceteris sensibus percipiuntur; non enim putant scire aliquid posse, nisi oculo carnis videatur & contingatur sensu.*

Porrò Caiet. sic explicat. q. d. *Quis nouit*, id est, nullus nouit: *Nullus enim philosophus*, inquit, *hactenus demonstrauit animam hominis esse immortalem: & nulla apparet demonstratiua ratio, sed fide hoc credi-*

C *mus, & rationibus probabilibus confirmat.* Sic & Vatabl. Campensis, Ferus, quin & Scotus in 4. dist. 43. quæst. 2. Verùm hos refellit Melchior Canus lib. vlt. de locis c. vlt. & S. August. li. de Immort. animæ, duodecim rationibus Physicis probat eam esse immortalem, atque passim alij veriùs censent ratione naturali demonstrari posse animam hominis esse immortalem; sed hanc rationem non capiunt nisi rari, qui celso & perspicaci sunt ingenio. Quare multi fidelium potiùs fide credunt, quàm per rationem sciunt animam esse immortalem.

Rursum R. Salomon exponit q. d. *Quis nouit*, id est quis cogitat, quis aduertit, quis considerat animam esse immortalem, vt ex hac consideratione moueatur ad sanctam vitam, vt animæ saluti consulat. q. d. Pauci id faciunt, pauci id pra-

D cticè sciunt. Sic de Deo dicitur psalm. 138. 1. *Tu cognouisti* (id est tu aduertis, inspicis, consideras) *sessionem meam, & resurrectionem meam.*

Denique S. Hieron. hæc exponit de limbo Patrum, ad quem tempore Salomonis post mortem descendebant animæ iustorum: multi enim ignorabant vbinam hic limbus foret, an sursum in cælo, an deorsum in inferno. q. d. Quis nouit quonam eant animæ eorum, qui nunc moriuntur, an scilicet ascendant in cælum, an descendant in infernum? Audi S. Hieron. *Hoc autem dicit, non quòd animam putet perire cum corpore, vel vnum bestiis & hominibus præparari locum, sed quod ante aduentum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Vnde & Iacob pariter ad*

inferos descensurum se dicit. Et *Iob pios & impios in inferno quaritur retentari.* Et *Euangelium, Chaos magnum interpositum apud inferos, & Abraham cum Lazaro & diuite in suppliciis esse testatur; & reuera antequam flammeam illam rotam, & igneam rompheam ad paradisi fores Christus cum latrone referaret, clausa erant cælestia, & spiritus pecorum hominisq; æqualis vilitas coarctabat. Et licet aliud videretur dissolui, aliud reseruari, tamen non multum intererat perire cum corpore, vel inferni tenebris detineri.*

Moraliter hîc disce, quanta sit vanitas & cæcitas animæ, quæ seipsam suasque dotes & æternitatem non perspicit, nisi à Deo illuminetur.

Exempla de immortalitate animæ. S. Augustinus epist. 100. ad Euodium, narrat Gennadium medicum dubitantem de immortalitate animæ, per angeli apparitionẽ in somnis eamdem fuisse edoctum. Dicebat enim illi Angelus: *Vbi est modò corpus tuum: ille respondit: in cubiculo meo. Scisne, inquit ille, in eodem corpusculo nunc illigatos esse, & clausos & otiosos oculos tuos, nihilq; illis oculis te videre? Respondit: Scio. Tunc ille: Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inueniens, quid responderet, obticuit. Cui hæsitanti ille, quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit, & continuò: sicut, inquit, illi oculi carnis vtique in dormiente atque in lectulo iacente nunc vacant, nec aliquid operantur; & tamen sunt isti quibus me intueris, & istâ vteris visione: ita cùm defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ, vita tibi inerit quâ viuas sensusq; quo sentias. Caue iam deinceps ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis ablatam dicit huius rei dubitationem. Quo docente, nisi prouidentiâ & misericordiâ Dei?*

Simile exemplum probans animæ immortalitatem recenset Ioannes Moschus in Prat. Spiritual. cap. 195. de Euagrio Philosopho, qui post mortem chyrographum pecuniæ in pauperes erogandæ, & post mortem recipiendæ à Synesio Episcopo acceptum, ipsi reddidit dicens, sibi iam esse satisfactum. Marsilius Ficinus disputans de immortalitate animæ cum Michaële Mercato magni nominis Philosopho, vterque cum altero pactus est, vt e eorum ex hac vita prior decederet (si liceret) alterũ de alterius vitæ statu redderet certiorẽ. Prior decessit Marsilius Florentiæ, qui in hora mortis Mercato absenti longeque dissito apparens: O Michaël, inquit, ô Michaël, vera sunt illa, quæ de immortalitate animæ disseruimus: quo dicto ex oculis mirantis euanuit: atque exinde Mercatus licèt probè vixisset, tamen perfectiori virtuti se dedit, ac philosophiæ valedicens, quod reliquum fuit temporis, mundo defunctus, soli vitæ futuræ vixit. Rem fusè narrat Baron. tom. 5. ad annum Christi 411.

Galenus ait animam esse mortalem. Quin & Galenus Medicorum princeps, ex sympathia animæ cum corpore censuit eam esse mortalem. Vide eum tom. 1. lib. *Quod animi mores corporis temperantiam sequantur.* cap. 3. vbi docet, quòd anima in genere non sit aliud quàm temperatura quatuor primarum qualitatum, putà caloris, frigoris, humiditatis & siccitatis. *Eius ratio.* Anima verò rationalis, inquit, quæ species est animæ, non est aliud quàm temperatura cerebri: vnde cerebro nimis calefacto, vel frigefacto anima abit, & homo moritur. Cùm ergo temperatura hæc intereat, videtur & anima rationalis interire. Ita ipse. *Refellitur.* Verùm antecedens est falsum; Anima enim rationalis non est temperatura qualitatum, sic enim esset corporea, cùm sit spiritualis, imò purus spiritus. Vnde Galenum refellit Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 124. *Animam immortalē censet Pythagoras ceteriq; Philosophi.* Pithagoras verò, Plato & ceteri censuere eam esse immortalem. Vnde & Heraclitus epist. ad Amphidamanta: *Non occumbet, ait, morbo Heraclitus, morbus occumbet Heracliti, &c. Corpus descendet a fatalem locum: at animus non descendet, cùm sit immortalis, in cælum euolabit sublimis. Eum accipient æthera domicilia, & Ephesios criminabor. Versabor non in hominibus, sed in diis.* Idem asserit Cicero in somnio Scipionis & Quintil. Declam. 10. §. 18. vbi ait: *Animam verò flammei vigoris impetum, perennitatemq; non ex nostro igne sumentem, sed quò sidera volant & quò sacri torquentur axes, inde venire, vnde rerum omnium auctorem parentemq; spiritum ducimus, nec interire nec solui, nec vllo mortalitatis affici fato: sed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus, leui se igne lustrauerit, petere sedes inter astra: donec in alia fata seculo pugnanta transmigret. Deinde prioris corporis meminisse; inde euocatos prodire manes, inde corpus & vultus & quidquid videmus accipere, occurrere suis imagines charas aliquando, & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, sentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum.*

Clemens Alexand. libr. 4. Stromatum sub finem: *Admiror,* inquit, *Epicharmum qui apertè dicit: si fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Superiùs manet in cælo spiritus. Et Poëtam Lyricum canentem: impiorum autem animæ sub cælo volant in cruentis doloribus, sub malorum iugis ineuitabilibus; piorum autem in cælis habitant, cantibus beatorum principem canentes in hymnis. Non ergo huc de cælis anima ad ea quæ sunt deteriora demittitur. Deus enim facit omnia ad ea quæ sunt meliora, sed ea quæ vitam elegit optimam ex Deo & iustitia, cælum terra commutat.* Plures Philosophorum sententias pro immortalitate animæ citat Eugubinus lib. 9. de Perenni Philos.

Præclarè Alphonsus Aragon. rex reuoluens opera Senecæ, rogatus cur animus hominis ita esset insatiabilis? respondit: *Animus hominis à Deo profectus, non prius conquiescit, quàm eò redeat, vnde profectus est.* Ita olim Lucretius:

Cedit enim retrò de terra quod fuit antè
In terra, sed quod missum est ex ætheris oris,
Id rursum cæli fulgentia templa receptat.

Et Neotericus:

Cæli ratio in animo, terræ est in corpore.
Cui magnus animus est, ei magnum nihil.

Porrò longè maior meliorque Philosophorum numerus censuit quidem hominum animas post mortem corporis ascendere sursum, sed huic sententiæ sua quisque addidit commenta & fabellas. Ita censuit Trismegistus, Orpheus, Socrates, Musæus, Pherecides Pythagoræ magister, Aratus, Homerus, Empedocles, Seneca, Virgilius, Phocylides, cuius est illud:

Defunctis superest vita, & dij deinde creantur;

quod respondet illi sententiæ Christi: *Erunt sicut Angeli Dei in cælo.* Matth. 22. 30. Citat eos Eugubinus lib. 9. Verùm Plato addidit animas sapientum

rum & fortium euchi in cælum ad stellas, quæ eis ante descensum in corpora dominabantur: Ariuè ad aërem. Virgil. 6. Æneid. ad Campos Elysios: Stoici ad Lunam, quos secutus Lucanus ita canit:

Quodq́; patet terras inter, lunæq́; meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita, patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animum collegit in orbes.

Horum errores recenset & refutat Tertull. lib. de Anima cap. 54. Addit Gregor. Nyssen. (vel potiùs Nemesius: huic enim adscribitur hic liber in Biblioth. S. Patrum tom. 9. editionis secundæ) lib. 2. Philos. cap. 7. Ethnicos omnes qui animam immortalem dixere, animarum transmigrationem in alia & alia corpora vnanimi consensu docuisse, cùm tantùm circa animarum formas, locum, & statum diuersa sentirent. Fides verò Catholica docet animas impiorum ab initio mundi illicò à morte in infernum detrudi, iustorum verò, quæ purgatione egent in purgatorium amandari, vbi cùm plenè purgatæ fuissent, ante Christum in limbum patrum migrasse, post Christum verò statim in cælum recipi, vt definit Concil. Florent. in decreto vnionis. Errant ergo Caluinus & Nouantes, qui censent animas in antro delitescere, aut dormire vsque ad diem iudicij extremi.

Immortalitas animæ coniuncta cum Numine.

Denique immortalitas animæ coniuncta est cum numine, siue prouidentia & iustitia Dei; hanc enim decet impios, qui in hac vita opprimunt pios in altera punire, ac pios præmiare. Hinc qui negant immortalitatem animæ, mox negant numen, fiuntque athei. Vice versa fides immortalitatis animæ & spes felicitatis eiusdem, hominem excitat ad omnem virtutem, quantumuis arduam. Ita martyres ad martyrium accendebantur spe futuræ vitæ, vt patet in Machab. cap. 7. Quin & Socrates iniustè damnatus ad mortem, gaudebat quòd animus corpore, velut carcere, liber inciperet sui esse iuris, meliusque quàm antè victurus foret, vti refert Plato & Laert. in eius vita: *Cyrus moriens filijs suis ait: Nullo modo filij hoc vmquam mihi persuasi vt animus viuat, donec fuerit in corpore mortali; quum verò ab hoc solutus fuerit, moriatur*, ait Xenophon & Cicero in Cato. Alphonsus Aragonum rex maximum argumentum immortalitatis sibi videri dicebat, quòd corpus in hac vita decrescere, ac per omnia membra suos quasi fines & terminos habere videret; animos verò quantò ad annos accederent, tantò magis intelligentiâ, virtute, & sapientiâ crescere.

Mysticè S. Hieron. Homo, inquit, est iustus, iumentum est peccator, aut homo est vir eruditus iumentum est simplex & rusticus, de quibus dicitur Psalm. 35. v. 8. *Homines & iumenta saluabis Domine.* Et Psalm. 72. *Vt iumentum factus sum apud te, & ego semper tecum. Et in omnibus prophetis homines & pecora in Ierusalem saluanda dicuntur, & impleri terram repromissionis pecoribus & iumentis. Quis scit vtrùm sanctus, qui hominis appellatione dignus est, ascendat in cælum; & vtrùm peccator, qui iumentum vocatur, descendat in terram? fieri enim potest vtrumque pro incerto vitæ huius & lubrico statu, vt & iustus concidat, & peccator resurgat; & nonnumquam eueniat, vt rationabilior & eruditus in Scripturis, id est homo non circumspectè, & vt scientiâ suâ dignum est viuat, & deducatur ad inferos; & simplicior quisque atque rusticior, qui iumentum, hominis comparatione dicatur, melius viuat, & martyrio coronetur, ac Paradisi sit colonus.*

Sic & Auctor Catenæ Græc. Ascendere sursum, inquit, est ascendere ad sublimem virtutis statum, descendere deorsum, est ruere in profundum vitiorum. q. d. *Ne per ea quidem, quæ iusti & iniusti faciunt dignosci planè ante iudicium possunt. Multi quippe iniusti ad iustitiam transierunt, & in sublime euecti sunt; & contra multi iusti iustitiâ exciderunt seseq́; in vitia demerserunt.*

Præclarè S. Gregorius Nyssen. lib. de Virgin. cap. 5. *Vt porcorum oculi*, inquit, *naturâ in terram conuersi, mirificarum rerum cælestium aspectum non habent; sic animus corporis luxu perditus, cùm ad humilia & ea quæ sunt pecudum inclinatus sit, non cælum amplius, neque reliquarū rerum conuenientiam & decorem cernere poterit: Quare vt voluptatem diuinam & beatam animus noster quietus ac liber maximè respiciat, ad nullas omnino res caducas & terrenas se ipse conuertet, neque earum voluptatum particeps fiet, quæ ad communis vitæ indulgentiam comparatæ sunt, sed omnem potiùs amoris vim à rebus corporis ad eam traducet pulchritudinis contemplationem, quæ & corporis expers est & mente cernitur.*

Et Iulius Firmicus lib. 1. Astron. cap. 2. *Animus*, inquit, *qui immortalis est, si à vitijs ac libidinibus terreni corporis fuerit separatus, ac sui originis & seminis constantiam retineat, vim suæ maiestatis agnouerit, omnia, quæ difficilia atque ardua putantur, facilè diuinæ mentis inuestigatione consequetur. Dic mihi quis in cælo iter maris vidit? quis attritu lapidum scintillam latentis ignis excussit? quis potestates cognouit herbarum? cui se tota natura diuinitatis & ostendit & prodidit; nisi animo, qui ex cælesti igne profectus ad regimen & gubernationem terrenæ fragilitatis immissus est? Ipse huius scientiæ rationem, ipse computos tradidit, ipse solis ac lunæ & ceterarum stellarum, quæ à nobis errantes, & à Græcis verò planetæ dicuntur, cursus, regressus, stationes, societates, augmenta, ortus, occasus monstrauit, & in fragilitate terreni corporis constitutus, breui maiestatis suæ recordatione hæc omnia, vt traderet, non didicit, sed agnouit*, quod vltimum cum grano salis accipe, ne in Platonis errorem, scilicet scientiam nostram esse dumtaxat reminiscentiam eorum, quæ priùs sciuimus, incidas.

ET DEPREHENDI NIHIL ESSE MELIVS, QVAM LÆTARI HOMINEM IN OPERE SVO, VERS. 22
ET HAEC ESSE PARTEM ILLIVS. QVIS ENIM EVM ADDVCET, VT POST SE FVTVRA COGNOSCAT] Multi rursum censent Salomonem loqui in persona Epicureorum, aut sua, dum desiperet, & voluptatibus indulgeret. Ita Thaumaturgus, Olympiod. Bonauentura, Hugo Victor. & alij, quin & S. Gregor. 4. Dialogor. 4. quasi hic idem dicat, quod Epicurus: *Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas*, Audi S. Gregor. *Salomonis liber, in quo hæc scripta sunt, Ecclesiastes appellatus est: Ecclesiastes autem propriè concionator dicitur. In concione verò sententia promitur, per quam tumultuosæ turbæ seditio comprimatur. Et cùm multi diuersa sentiunt, per concionantis rationem ad vnam sententiam perducuntur. Hic*

igitur liber idcirco concionator dicitur, quia Salomon in eo quasi tumultuantis turbæ suscepit sensum, vt ea per inquisitionem dicat, quæ fortasse per tentationem imperita mens sentiat. Nam quot sententias, quasi per inquisitionem mouet, quasi tot in se personas diuersorum suscipit: Sed concionator verax, velut extensa manu, omnium tumultus sedat, eosq; ad vnam sententiam reuocat, cùm in eiusdem libri termino ait: finem loquendi omnes pariter audiamus: Deum time, & mandata eius obserua. Hoc est enim omnis homo. Et post nonnulla: *Hoc itaque mihi visum est bonum, vt comedat quis, & bibat, & fruatur lætitiâ ex labore suo. Et longè inferiùs subiungit: Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij. Si enim bonum est manducare & bibere, melius fuisse videbatur ad domum conuiuij pergere, quàm ad domum luctus. Ex qua re ostenditur, quia illud ex infirmantium persona intulit, hoc verò ex rationis definitione subiunxit.*

Melius S.Hieron. Auctor. Catenæ Græc. Lyran. Hugo Victor. Titelm. & alij censent hæc dici ex persona Salomonis & sapientum, idque duplici sensu: priori quasi dicat: Suppositâ animi immortalitate, iudicio diuino & cælesti felicitate, quæ pauci cognoscunt, deprehendi & conclusi nihil melius in hac vita esse, quàm lætari hominem in opere suo, vt scilicet lætus incumbat operibus honestis & sanctis, præsertim charitatis & eleëmosynæ; hæc enim sunt opera hominis qua homo est, putà rationi & menti conformia, quibus ad finem suum, putà ad cælestem gloriam perducatur.

Secundò & germanè, ex similitudine hominis cum brutis, præsertim in morte colligit nihil esse melius quàm nimiis vanisque curis & sollicitudinibus de rebus futuris valedicere, ac se dare honestæ & modestæ lætitiæ, vti faciunt cetera animalia, quæ nobis temperantiæ, fortitudinis, lætitiæ, ceterarumque virtutum dant exempla. q.d. Saltem, ô vanissime homo, qui nihil præ brutis sublimius, nil melius sapis, conare tamen sapere, quod sapiunt illa; pelle inanes animo curas, præsentibus vtere frugaliter, futurorum cupiditatem abiice; & animum relinque liberum paratumque melioribus animi cogitationibus, atque iucundissimæ animi tranquillitati. ita Pineda, Lorinus, & ceteri.

Lætari ergo in opere suo, est frui bonis labore suo partis; frui, inquam, non ad libidinem, sed secundùm rectam rationem, quæ dictat, vt ex illis tibi primò, deinde aliis per eleëmosynas ceteraque opera bona benefacias. Virtus enim parit veram solidamque lætitiam, intemperantia verò & vitium parit nauseam & mœstitiam. Ita S.Hieron. Lyran. & alij. Hic enim propriè est labor suus; quia nil tam nostrum, quàm benefactum ex virtute: hoc enim est opus nostri liberi arbitrij gratiâ Dei adiuti & imbuti.

Et S.Hieron. *Nihil est ergo*, ait, *bonum in vita ista, nisi quod lætatur homo in opere suo faciens eleëmosynam, & futuros sibi thesauros in regno cælorum præparans. Hanc solùm habemus portionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, & quæ nos post mortem sequetur.* Hoc enim sensu conclusionem hanc ex simili rerum vanitate intulit vers. 12. & cap. 2. v. 24. vbi simili modo dixit hanc esse partem, id est, sortem illius, vt scilicet sibi consulat, non suis heredibus. Id clarè significat Chald. dum vertit: *Tandemq; perspicio nihil esse in hac vita melius, quàm vt exhilaretur homo in optimis operibus, comedatq; & bibat, & animum lætitiâ afficiat. Hæc enim ei optima pars in hoc sæculo assignata est, vt futuram sibi vitam conciliet. Cur enim sit apud se loquitur homo: Quorsum mihi diuitiarum erogatio, vt iustitiam colam? Satius est, vt eas liberis meis relinquam, aut meipsum extremâ senectute colam. Quis enim ipsum adducet, vt videat, quæ post eum futura sunt?* Mysticè Sanctus Augustinus (licèt ipse id velit esse litterale) lib. 12. de Ciuitate cap. 20. hanc gnomen accipit de Eucharistia, dum ait: *Non est bonum homini, nisi quod manducabit & bibet: quid credibilius dicere intelligitur, quàm quod ad participationem mensæ huius pertinet, quam sacerdos ipse mediator testamenti noui exhibet secundùm ordinem Melchisedech, de corpore & sanguine suo? id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificijs veteris testamenti quæ immolabantur in vmbra futuri: propter quod etiam vocem illam in Psalmo tricesimo nono eiusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: Sacrificium & oblationem noluisti: corpus autem perfecisti mihi: quia pro illis omnibus sacrificijs & oblationibus corpus eius offertur, & participantibus ministratur.* Probat id hac ratione: *Nam istum Ecclesiasten in hac sententia manducandi & bibendi, quam sæpè repetit, plurimumq; commendat non sapere carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, vbi ait: Melius est ire in domum luctus, quàm ire in domum potus. Et paulò post: Cor, inquit, sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum.* *Eccles. 7.* Sic & Philastrius lib. de Heresibus sub finem, vbi impugnat Epicureos: *Quis enim eum adducet* (ad hanc notitiam, ait Lyran.) *vt post se futura cognoscat?* Campensis: *Quis indicabit illi, quid post ipsum futurum sit?*

Varij variè hoc exponunt. Primò, Epicurei, q.d. Fruere bonis huius vitæ, indulge ventri & veneri, quia hæc certa sunt, futura verò bona, æquè ac animæ immortalitas, dubia & incerta.

Secundò, q.d. fruere bonis huius vitæ dum viuis, quia post mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita Thaumaturgus. Adduque Olympiod. *Non dabitur reditus ad vitam, vt pœnitentiam agas.*

Tertiò, Pineda censet hic tangi illam quæstionem, an scilicet animæ needum beatæ cognoscant ea, quæ circa suos in terris aguntur, iisque intersint. Respondet enim negatiuè, non cognoscere, nec interesse. Eodem modo respondet S.August. lib. de Cura pro mortuis c. 13. & seq.

Quartò, & genuinè, q.d. fruere honestè & modestè bonis tuis, nec futura, aut futuros heredes respice; quia hæc est pars & sors tua, quam scis & tenes; quis enim te ad futurorum prænotionem adducet, vt scilicet cognoscas, quales habiturus sis heredes, cùm illi tibi planè incerti & dubij sint? Quis rursum te adducet, vt cognoscas, quò anima tua post mortem itura ad limbum, perrectura sit; an scilicet in cælum; an in infernum? Sufficiat tibi honestè & modestè viuere, vt ad limbum & sinum Abrahæ deducaris, vbicumque ille sit. Quare noli te anxiè vexare & excruciare, vt cognoscas, quid post mortem

mortem animæ tuæ, vel heredibus tuis euentu-rum sit. Ita S. Hieron. Chald. Hugo Victor. Dion.& alij. Hoc enim sensu hanc clausulam. siue conclusionem vsurpauit cap.2.vers.24. Redit enim hic ad insignem & communem illam præ ceteris vanitatem, qua auari magno labore & curâ opes congerunt, easque recondunt filiis, nepotibus, aliisque incertis, & sæpè ingratis stultisque heredibus, itaque genium suum defraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, vt vers. 12. & cap. præced. vers.18.19.20.21. & seq. Insuper posito, quòd homini cuipiam non possit persuaderi animæ immortalitas, quod rudi illo sæculo frequens erat, persuadet ei saltem, vt bonis suis rectè & frugaliter vtatur, eaque ipsemet ritè dispenset.

Denique hæc gnome torqueri potest in nimis anxios, qui curiosè & scrupulosè se vexant incertitudine suæ prædestinationis & reprobationis, itaque vel in desperationem, vel in amentiam aguntur; nam hoc dilemma semper animo versant: Nescis an sis à Deo prædestinatus; an reprobatus, nec potes Dei prædestinationem, vel reprobationem auertere, vel mutare. Si ergo ab æterno Deus te reprobauit, quidquid agas damnaberis, sin te prædestinauit, quidquid agas saluaberis. Quid ergo agam incertus & anceps? quò me vertam? quis mihi dicet, an reprobus sim & damnandus, an prædestinatus & saluandus? quis scit an spiritus meus ibit sursum in cælum; an deorsum in tartarum. Hisce rectè opponas hanc gnomen Salomonis: fruere honestè & modestè tuis bonis & Dei donis ad tuam aliorumque salutem, & caue peccata ac lætus Deo seruito: ita certo saluaberis. Noli ergo scrutari secretum prædestinationis & reprobationis: hoc Dei est: illi ergo illud committe & resigna. Quis enim te adducet in altam illam diuinitatis speculam, vt futura, quæ in eius præscientia & prædestinatione recondita sunt, præuideas & prænoscas? Hac ratiocinatione anxietatem hanc, & tentationem ex incertitudine prædestinationis conceptam, dispulit S. Ægidius socius S. Francisci, vir magnæ prudentiæ & sanctitatis, & Thomas à Kempis lib. 1. de Imitatione Christi cap. vlt. de seipso narrat: Cùm, inquit, quidam anxius inter metum & spem frequenter fluctuaret, & quadam vice mœrore confectus, in Ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostrauisset, hæc in se reuoluit dicens: O si scirem quòd adhuc perseueraturus essem! statimque audiuit intus diuinum responsum: Quid si hoc scires, facere velles? fac nunc quod tunc facere velles, & benè securus eris; moxque consolatus & confortatus diuinæ se commisit voluntati, & cessauit anxia fluctuatio: noluitque curiosè inuestigare, vt sciret, quæ sibi esset futura, sed magis studuit inquirere, quæ esset voluntas Dei benè placens & perfecta, ad omne opus bonum inchoandum & perficiendum.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasione iniquorum iudiciorum & iudicum, de quibus egit cap.3.v.16. transit ad vicinam quamdam, eamq; vniuersalem, & insignem mundi vanitatem & affectionem, scilicet calumniam, id est, mendacium, vim & fraudem, quæ vbique grassatur. Videmus enim vbique pauperes & imbecilles à diuitibus & potentibus iniustè vexari & opprimi: Inde v.2. transit ad affinem inuidiam, ac v.5. ad desidiam: mox v.7. ad auaritiam eius, qui cùm herede careat, laborat assiduè, non sibi, sed incerto successori. cuius occasione v.9. attexit damna solitudinis & commoda societatis: mox v.13. proponit regum & reginarum vanitatem. Denique v.17. præponit obedientiam stultorum victimis.

Hinc liquet argumenta huius capitis esse varia, nec inter se connexa: nam ab vna vanitate transit ad aliam disparem & diuersam, vti idem in Prouerbiis, & Siracides in Ecclesiastico varias materias disparatas eodem capite sine nexu, & ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hæc connecti, ad vnumq; scopum redigi, dicat cum Lyrano, Pineda, & aliis Salomonem, sicut cap.1. ostendit vanitatem scientiarum humanâ industriâ acquisitarum, & cap.2. deliciarum, & cap.3. longæuitatis siue desiderij longæ & diuturnæ vitæ, sic hoc cap. demonstrare vanitatem regendi & dominandi, quæ sita est in bonorum cupiditate & ambitu, ac libidine regnandi: huius enim vanitatem demonstrat sex argumentis. Primò, quòd illa pariat tyrannides, scilicet pauperum calumnias & oppositiones, vers. 1. Secundò, quòd pariat inuidiam. v.4. Tertiò, quòd pariat desidiam & auaritiam, vt opes per fas & nefas corradat, quibus aliis præcellat v.4. & seq. Quartò, quòd pariat Leoninam solitudinem, qua superbè amicos præ se contemnat, velitq; solus omnibus eminere vers.7. & 8. Quintò, quòd ex hac superbia oriatur stultitia v.9. & seq. Sextò, ex regni breuitate & instabilitate, quod sæpè rex regno deijciatur, & pauper ad regnum euehatur v.14. Vnde colligendum relinquit in tanta regnandi vanitate nullam inesse animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca v.17. concludit nihil esse melius pietate & Dei cultu: in hoc enim sitam esse veritatem & stabilitatem, veramq; & stabilem felicitatem.

1. **V**Erti me ad alia,& vidi calumnias,quæ sub sole geruntur,& lacrymas inno-
centium,& neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiæ,
cunctorum auxilio destitutos. 2. Et laudaui magis mortuos, quàm viuentes.
3. Et feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus est,nec vidit mala,quæ sub
sole fiunt. 4. Rursùm contemplatus sum omnes labores hominum,& industrias
animaduerti patere inuidiæ proximi: & in hoc ergo vanitas,& cura superflua est.
5. Stultus complicat manus suas, & comedit carnes suas,dicens: 6. Melior est
pugillus cum requie,quàm plena vtraque manus cum labore,& afflictione animi.
7. Considerans reperi & aliam vanitatem sub sole. 8. Vnus est,& secundum
non habet,non filium,non fratrem,tamen laborare non cessat,nec satiantur oculi
eius diuitiis: nec recogitat,dicens: Cui laboro,& fraudo animam meam bonis? in
hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima. 9. Melius est ergo duos esse simul,
quàm vnum: habent enim emolumentum societatis suæ. 10. Si vnus ceciderit,
ab altero fulcietur. væ soli: quia cùm ceciderit,non habet subleuantem se. 11. Et
si dormierint duo,fouebuntur mutuò: vnus quomodo calefiet? 12. Et si quispiam
præualuerit contra vnum, duo resistunt ei: funiculus triplex difficilè rumpitur.
13. Melior est puer pauper & sapiens, rege sene & stulto, qui nescit præuidere in
posterum. 14. Quòd de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum:
& alius natus in regno, inopiâ consumatur. 15. Vidi cunctos viuentes, qui ambu-
lant sub sole cum adolescente secundo,qui consurget pro eo. 16. Infinitus numerus
est populi omnium,qui fuerunt ante eum, & qui postea futuri sunt,non lætabun-
tur in eo,sed & hoc vanitas & afflictio spiritus. 17. Custodi pedem tuum ingre-
diens domum Dei,& appropinqua vt audias. Multò enim melior est obedientia,
quàm stultorum victimæ,qui nesciunt,quid faciunt mali.

VERS. 1. **V**ERTI ME AD ALIA, ET VIDI CALVMNIAS (Syrus *oppressiones*) QVÆ SVB SOLE GERVNTVR, ET LACRYMAS INNOCENTIVM, ET NEMINEM CONSOLATOREM: NEC POSSE RESISTERE VIOLENTIÆ, CVNCTORVM AVXILIO DESTITVTOS] Chald. *Et conuersus sum, & vidi omnes violentias,quæ factæ sunt iustis,qui angustiati sunt in hoc sæculo sub sole,de manu tribulantium eos, & non est qui loquatur eis consolationes,neque qui redimat.*

Calumnia propriè est falsi criminis obiectio, ait Cicero Orat. 1. in Salust. siue est alicuius in litibus per fraudem & frustrationem vexatio, siue, vt Nonius, est malitiosa & mendax infamatio. Vnde actores in iudicio præstare debent iuramentum calumniæ, se scilicet nihil malitiosè,mendaciter, & fraudulenter dicturos vel acturos. Hæc est verbalis calumnia: realis verò est, cùm quis alteri per vim aut fraudem nocumentum in bonis,fama,aut vita iniustè infert,siue in iudicio,siue extra iudicium,& sic calumnia accipitur hîc, & passim in Script. vt significat violentiam, fraudem, insidias, circumuentionem,oppressionem, vti dixi Prouerb. 28. v. 16. Hoc enim significat Hebr. עשק *asac*. Sept. vertunt sycophantium, de qua voce ibidem multa notaui. Nocentissimum est hoc malum. Vnde Prouerbium: *Sycophantæ morsus immedicabilis.* Idem dicitur *vitilitigator*; quasi vitiosus litigator,obtrectatur,calumniator,quales sunt, qui nil nisi contentiones, rixas & pugnas quærunt: de quibus Plinius in Prologo: *Ergo securi,* ait, *etiam contra vitilitigatores,quos Cato eleganter ex vitiis & litigatoribus composuit, quid enim illi aliud, quàm litigant aut litem quærunt.*

Hebr. עשוקים *ascukim*, abstractum est simul & concretum, tamque actiuum,quàm passiuum. Vnde significat oppressiones, oppressos & opprimentes, quales in litibus sunt malitiosæ & cauillosæ interpretationes testamentorum pactorum & decretorum,frustrationes, lites sumptuosæ in re minima, fraudes. Arabicus ע accipiens pro vicina gutturali ח ac pro *ascukim* legens חשקים *chasukim* (חשק *chasac* enim significat concupiscere, desiderare, amare) vertit: *Et conuersus sum & vidi desideria quæ fiunt sub sole, omnes simul,& vim deriuantem à manu eorum,qui ea requisierunt, & non reperitur eis consolator.* Totus mundus enim plenus est concupiscentiis & desideriis,vt ait S. Ioan. epist. 1. c. 2. v. 16.

QVÆ SVB SOLE GERVNTVR] Omnes enim prouinciæ, vrbes, pagi pleni sunt calumniâ, hoc est violentiâ & fraudulentiâ. Vnde Ierem. c. 6. 6. *Hæc,* ait, *est ciuitas visitationis:omnis calumnia in medio eius.* Vide ibi dicta & Psal. 13. 4. *Qui deuorant plebem meam sicut escam panis.* Idipsum graphicè depingit S. Cyprian. lib 2. epist. 2. ad Donatum: *Paulisper,* ait, *te crede subduci in montis ardui verticem celsiorem: speculare inde rerum infra te iacentium facies,& oculis in diuersa porrectis, ipse à terrenis contactibus liber, fluctuantis mundi turbines intuere. Iam sæculi & ipse misereberis, tuiq; admonitus, & plus in Deum gratus maiore lætitiâ, quod euaseris,gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clausa; maria obsessa prædonibus, cruento horrore castrorum bella vbique diuisa; madet orbis mutuo sanguine, & homicidium, cùm admittunt singuli crimen est, virtus vocatur,cùm publicè geritur: impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, sed sæuitiæ magnitudo.* Sic Daniel c. 6. per calumniam coniectus est in lacum leonum. S. Ioseph in carcerem. Susanna in mortis discrimen. Daniel. 13. Vnde de hac impiorum in pios potestate, imperio, & grassatione queruntur apud Deū passim Prophetæ, vt Dauid psal. 72. Abacuc c. 1. 13. Iob 21. 7. Ierem. 12. 1. Hinc Philosophus: *Mundus,* ait, *est forum impostorum*, adde & tyrannorum, vt in eo pauperibus & oppressis cum da-

mis

mis dicere liceat illud Martial. lib. 14.

Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum:
Imbelles damæ quid nisi præda sumus?

Et lacrymas innocentium] Hebr. est *ascukim*, id est, *oppressorum*. Verùm Comment. Hebr. actiuè vertit *opprimentium*: *Vidi, ait, per Spiritum sanctum omnes deceptores in gehenna secundùm opera eorum, quæ facta sunt sub sole, propter transgressiones legis, & ecce lacrymæ ipsorum flentium super animabus suis.* In gehenna enim *est fletus, & stridor dentium*. Matth. 8. 12. præsertim iis qui insontes vexauere, eosque ad lacrymas adegere. Verùm de iis hic non est sermo.

Et neminem consolatorem] Siue quia tanta est calumniantium potentia, vt nemo ei se opponere valeat, vel audeat; siue quia ea est inhumana & praua hominum indoles, vt potentiori se iungant, & infirmiorem ruentem deserant, imò in lapsum impellant, iuxta illud B Psalm. 38. 10. *Domine quis similis tibi? eripiens inopem de manu fortiorum eius, egenum & pauperem à diripientibus eum.* Hoc enim est proprium Dei opusque Numinis. Et Psalm. 61. 4. *Irruitis in hominem, interficitis vniuersi vos, tamquam parieti inclinato, & maceriæ depulsæ.* Talis erat Christus in passione. *Circumspexi, ait, & non erat auxiliator.* Isaiæ c. 65. 5. Quocirca Deus ab omnibus desertos in suam tutelam suscipit, protegit, vindicat, iuxta illud psalm 71. 12. *Liberabit pauperem à potente, & pauperem, cui non erat adiutor.* Et psalm. 9. 14. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*; & Prouerb. 23. 10. *Ne attingas paruulorum terminos, & agros pupillorum ne introeas: propinquus enim* (Deus qui Hebr. vocatur גואל *goel*, id est redemptor & vindex, qualis olim erat propinquus, v. g. frater) *illorum fortis est, & ipse iudicabit* (vindicabit) *contra te causam illorum.* Symmach. vertit: *Non est eis παρηγορούμενος*, id est, qui in calamitate verbis adhortetur, & incommodum fortunæ leniat. C

Nec posse (innocentes à violentis oppressos) resistere eorum violentiæ; vtpote omni auxilio destitutos] Hebr. *Et à manu calumniantium, vel opprimentium eos fortitudo*, scilicet non est: Chald. *Et non est, qui vindicet eos de manu molestantium eos in fortitudine manus, & in virtute.* Pagnin *Et de manu opprimentium eos viribus, non erat eis consolator.* Campensis: *Nec esset qui eos consolarentur, multò minus, qui de violentis opprimentium manibus eos eriperet.* Alius: *Nec habent vim vllam contra manum illorum, qui eos calumniis afficiebant.* Alius: *Et in manu opprimentium est potentia.* Alius: *Et de manu opprimentium eos potenti, non D est eis consolator.* Horum enim vox est Sapient. 2. 11. *Sit fortitudo nostra lex iustitiæ*, vt quodlibet liceat, quodque possumus & volumus hoc legitimum iustumque habeatur, sit pro ratione voluntas, pro lege gladius, pro iustitia potentia, quod est tyrannorum axioma.

Vers. 2. Et laudavi magis mortuos quam viventes] Chald. addit, *qui adhuc permanent in tribulatione.*

Vers. 3. Et feliciorem utroque iudicavi; qui necdum natus, nec videt mala, quæ sub sole fiunt] Campensis: *Quæ homines in homines designant.* S. Hieron. *Qui necdum expertus est omnia mala mundi.* Chald. *Non enim scelerata*

A *illa opera vidit, quæ toto orbe sub sole fiunt.* Tigur. verò *Qui nondum expertus est molesta negotia, quæ fiunt sub sole.*

Olympiod. Hugo, Card. & Dion censent hæc dici ex mente rudium, qui impatientes ad tantas mundi oppressiones, ex desperatione optant sibi mortem, vt iis liberentur. Melius S. Hieron. Alcuinus, Hugo Victor. & alij passim autumant, hæc dici ex mente Salomonis, & Sapientium. q. d. feliciores, ideoque laudabiliores sunt iam vita functi, vtpote exempti omni calumniâ, hoc est iniuriâ, fraude & violentiâ, quàm viuentes, cui illi semper expositi sunt, ac reipsa sæpè illâ vexantur & cruciantur; vtrisque autem feliciores sunt, necdum nati, quia non viderunt, id est, non senserunt, nec experti sunt hæc mala. quæ mortui senserunt, viuentes adhuc sentiunt; melius ergo est illorum, quàm horum sors, illi-
B que sunt fortunatiores. Addunt S. Bonauent. & Titelman. hanc gnomen extendi ad ceteros homines viuentes, qui ab iniuriis immunes oppressionibus aliorum, quas passim vident, sensu compassionis condolent, iisque affliguntur & cruciantur, hisce enim feliciores sunt mortui, qui nullo sensu doloris, vel propriæ, vel alienæ calamitatis tanguntur.

Valdè enim cruciat pios viros oppressorum afflictio, & opprimentium violentia. Vnde Mathathias visâ tyrannide Antiochi in Iudæos exclamauit: *Væ mihi, vt quid natus sum videre contritionem populi mei.* 1. Machab. 2. 7. Sic passim Ieremias gemit & suspirat ob calamitates Iudæorum, mortemque optat, ne eas videat. cap. 20. 14. eamdem optat Elias 3. Reg. 19. 4. Tob cap. 3. 6. Moyses Numer. 11. 15. Et S. Polycar-
C pus visâ persecutione Imperatoris in Christianos exclamat: *O bone Deus, in quæ tempora me seruasti, vt hoc patiar?* Testis Euseb. lib. 5. Histor. cap. 19.

Et feliciorem (non positiuè, vtpote qui non est, nec existit, ac proinde felicitatis non est capax; sed negatiuè, id est minus infelicem) utroque iudicavi. qui necdum natus est] S. Hieron. id refert ad animas, *quæ*, inquit, *antequam ad nos in corpus descendant, versantur apud superos, & tamdiu beatæ sunt, quamdiu cælesti Ierusalem & choro perfruuntur Angelico.*

Verùm hic est error Origen. ex cuius sententia hîc loquitur S. Hieron. non ex sua. Hunc enim errorem passim ipse impugnat epist. 8. ad Demetriadem, & 27. ad Eustochium, & 9. ad
D Auitum, & 61. ad Pammach. contra errores Ioannis Hierosolymitani.

Rursum Origen. homil. 7. in Numer. S. Bonauent. Caiet. Titelm. Vatabl. & alij per necdum natum intelligunt abortiuum, quales sunt paruuli, qui sine baptismo decedunt, eumque ad limbum, ibique feliciorem, quàm viuentes agunt vitam.

Verùm planè & simpliciter hîc accipias eum, qui necdum generatur, nec conceptus est, ac necdum extitit in rerum natura. Vnde Hebr. habent, *qui necdum fuit.* Septuag. & Syrus: *Qui necdum est factus*: Chald. *Qui adhuc non fuit, nec creatus est in sæculo.* Hîc enim nullum sensum doloris habuit vel habet, sed habiturus est, si

nascatur,

nascatur, cùm mortui sensum doloris habuerint, viuentes adhuc habeant.

Componantur hic viuentes & mortui cum non nato, quoad bona malaque naturæ, non gratiæ, in his enim gratiæ, viuentes superant mortuos & necdum natos, cùm in illis superentur. Sensus ergo est q.d. Si commoda & incommoda naturalia spectem, quæ sunt tam in vita, quàm in interitu, tam in eo qui viuit, quàm in eo qui mortuus est, vel necdum natus, satius est, & optarim interiisse, & numquam esse natum, quàm viuere. Tunc enim caruissem omnibus calumniis & ærumnis vitæ, quas tantas tum in me, tum potiùs in aliis experior & video, iisque intimè condoleo, vt omnia vitæ commoda & iucunda cum eis nun sint comparanda. Simili sensu ait Ieremias c.20,14. *Maledicta dies in qua natus sum.* Vide quæ ibidem fusè hac de re dixi.

An præstet non esse, quàm malè esse?

Quæres, an melius beatiusque sit, non esse, quàm malè esse? Resp. Primò, melius est mori, imò non esse, & annihilari, quàm peccare. Peccatum enim, præsertim mortale, est malorum omnium summum, ac summa diuinæ maiestatis offensio & iniuria. Melius est autem tollere hanc Dei iniuriam, quàm priuato huic homini dare esse, & vitam tam malam, tamque noxiam.

Melius est annihilari, quàm peccare, cur?

Sicut enim bonum reipubl. commune & publicum est, reos læsæ maiestatis regiæ interfici, sic multò magis bonum publicum tam Dei, quàm totius vniuersi est, reos læsæ maiestatis diuinæ interimi, & si fieri posset annihilari. Omnis enim creatura appetitu naturali magis inclinatur in bonum Dei, vtpote commune, quàm in suum proprium, vtpote priuatum; ideoque magis appetit pugnare pro bono Dei, quàm suo proprio, quare magis malum Dei, putà peccatum auertere satagit, quàm suum esse conseruare, imò suum esse exponit periculo pro bono Dei. Hinc iustus mallet in nihilum redigi, quàm peccatum habere, quia peccatum peius est quàm non esse, licèt enim non esse nil habeat boni, tamen pariter nil habet mali; peccatum autem nil habet boni & plurimum mali. Ex parte verò Dei & vniuersi melius est reprobos esse etiam in tormentis gehennæ, quàm non esse, quia in eis resplendet decor iustitiæ & gloria vindictæ diuinæ, quod est bonum publicum vniuersi; in eis enim culpæ respondet, & adæquatur pœna, in eaque resplendet maiestas diuinæ iustitiæ, & potentiæ. Quòd si ad hoc possent attendere damnati, minus laborarent in tormentis, Deique iustitiam magis redderent commendabilem, ait noster Salmeron tom.9. c. 10. Sit ergo hoc primum axioma.

Satius est non esse, quàm damnari.

Secundum esto: Satius est non esse quàm damnari & cruciari in inferno: vnde animæ damnatæ in inferno optant mori & annihilari, vt tanta gehennæ tormenta euadant, imò iuxta rectum id optabilius est. Quis enim prudens non mallet perire omnino ac nihil sentire, quàm tot tamque atroces gehennæ ignes & dolores in æternum sentire, sine vlla spe consolationis & gaudij. Quid enim prodest esse, viuere, & sentire, si non nisi in igne summisque doloribus sit, viuat, & sentiat? Hinc communis illa damnatorum in die iudicij vox & lamentatio, vt dicant *montibus, Cadite super nos; & collibus, operite nos.* Apocal.6. Docet id disertè Christus loquens de Iuda proditore: *Bonum* (id est melius & vtilius) *erat ei*, inquit, *si natus non fuisset.* Matth.26. & Marci 14. Nam, vt ait, ibidem S. Hieron. *Multò melius est non subsistere, quàm malè subsistere.* Et Auctor serm. ad fratres in Eremo apud S. August. serm. 20. *Quare*, inquit, *illi melius fuisset, si natus non fuisset, nisi quia melius est omni esse carere, quàm in inferno iacere?* Idem docent ibidem Theoph. Victor Antioch. Anselmus, Beda, Lyran. Franc. Lucas, Barradius, & alij passim, quorum hoc est axioma: *Satius est non esse, quàm miserum esse; satius est non viuere, quam viuere in supplicio.* Quin & S. Bernar. serm.35. in Cant. & S. Thom. in 4. distinct. 50. quæst.2. art.1. quæstion.3. idem asserunt.

Contrarium videtur sentire S. August. lib.3. de Lib. arbitr. c.7. & 8. quem sequuntur Dionys. Arboreus & Titelmannus hîc. Ratio eorum est, quòd melius sit esse, quàm non esse; ergo & melius est esse miserum, quàm non esse. Quia miser saltem habet suum esse, quod est primum & summum hominis bonum, & fundamentum ceterorum. Verùm hoc physicè verum est, ac nudè & simpliciter melius est esse, quàm non esse. Moraliter verò, & secundùm prudentem æstimationem melius & eligibilius est nō esse, quàm habere esse omni voluptate & bono vacuum, ac omni dolore & malo plenum, quale habent damnati in gehenna. Quid enim prodest esse, physicè in se bonum, si tot malis & doloribus vndique circumplicetur & inuoluatur. Sicut, quid prodest mel, si plenum sit felle? quid prodest cibus optimus, si vndique veneno sit infectus & vitiatus? Porrò qui Deum diligit mallet esse in inferno, quā non esset: quia vel sic pœnas sustinendo, gloriam Deo daret, & quia talis diligeretur à Deo, vt amicus & filius, quod summum est bonum. Vnde Moyses optauit ex charitate & amore Iudæorum, deleri de libro vitæ. Exodi 32. & Paulus anathema fieri à Christo pro Iudæis. Roman. 9. Imò S. Anselmus: *Si hinc*, inquit, *inferni ardorem, inde peccati horrorem cernerem, & alterutrum mihi eligendum foret, mallem in infernum insilire, quàm peccatum committere.*

Pueri in limbo malunt esse, quàm non esse.

Tertium axioma: Animæ puerorum, qui mortui sunt in peccato originali, deguntque in limbo puerorum, malunt esse, quàm non esse. Ratio est, quia peccatum originale non est actus illarum proprius, nec ex actu proprio, sed alieno, putà Adami protoplasti contractum, ita S. Thom. 1.2. q.83. art.1. ad 5. *Melius*, inquit, *est sic esse animæ* (in peccato originali) *secundùm naturam, quàm nullo modo esse, præsertim cùm possit per gratiam damnationem euadere.* Fauet S. August. lib.5. contra Iulian. cap.8. *Ego*, inquit, *non dico, paruulos tantâ pœnâ esse plectendos, vt eis non nasci potius expediret.* Et Lyran. *Habebunt paruuli*, inquit, *vitam iucundiorem, quàm in hoc mundo naturaliter haberi possit.* Scotus in 2. distinct. 3.37. cap.1. censet *paruulos omnium rerum naturalium cognitionem habituros longè maiorem, quàm omnes philosophi habuerunt.* Marsil. in 2. quæst.29. articulo 5. ait eos *amaturos Deum super omnia*, similia docent ceteri Scholastici in 2. distinct. 33.

Ratio à priori.

qui

qui paruulis tantùm tribuunt pœnam damni, A pœnam verò sensus adiununt: vnde S. Bonauen. asserit eos sua sorte contentos viuere.

Hinc colligit noster Lessius lib. 13. de Perfect. diuinis cap. 22. sub finem, paruulos hosce cognituros vtcumque clarè & distinctè essentiam animæ suæ, & etiam naturas angelicas; etsi non tam perfectè, quodque semper laudaturi sint Deum ex sui & aliarum rerum creatione. Adhoc enim à Deo conditi sunt, neque eo per peccatum aliquod proprium priuari meruerunt; non tamen dicendi sunt beati, etiam beatitudine naturali, vt asseruit Pelagius, quia labes peccati originalis obstat, quo minùs beatitudinem naturalem obtineant, ob quam damnati sunt pœna damni, id est, carent visione Dei, quæ summa est pœna & miseria. Addit tamen eos B nullum concepturos mœrorem ex amissione visionis beatificæ, eò quòd illam sua culpa non amiserint. Hæc ille. Alij aliter sentiunt: sed hæc alibi discutienda sunt.

Præstat mori vita miserum. Quartum: multi in hac vita tot morbis, carceribus, tormentis, persecutionibus, ceterisque ærumnis circumuallantur, vt si hæc in se spectes, & nudè cum bono vitæ conferas, seposita fide & spe, melius sit eis mori, quàm viuere. Satius enim est carere vita, quàm eam habere tot malis oppressam. Nam vt ait Comicus: *Non est viuere, sed valere vita.* Quin & Iob c. 3. 20. *Quare*, ait, *misero data est lux, & vita his qui in amaritudine sunt? qui expectant mortem, gaudentque vehementer cùm inuenerint sepulchrum.* Et Ecclesi. c. 30. 17. *Melior est mors, quàm vita amara; & requies æterna, quàm languor perseuerans.* Sic Iob ærumnis obrutus optabat mortem, & non esse c. 3. 1. *Pereat*, inquit, *dies, in* C *qua natus sum.*

Excipe fidelis. Dico seposita fide & spe, quia hæc suadet homini omnia aduersa fortiter tolerare ob spem futuræ gloriæ, vti tolerarunt martyres. Hæc enim gloria tanta est, vt omnis tribulatio ei comparata sit exigua, iuxta illud Apost. *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 2. Corinth. 4. Quin & Christus: *Beati*, ait, *qui persecutionem patiuntur propter iustitiam; quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. Vnde dicebat sanctus Franciscus; *Tanta est gloria, quam exspecto, vt omnis me pœna delectet.* Addo etiamsi Deus nullum statuisset tolerantiæ præmium in futuro, imò etiamsi anima interiret cum corpore, tamen fideli ex amore D Dei, & virtute fortitudinis, fortiter sustinendæ forent omnes tribulationes, quas Deus illi immitteret, aut immitti permitteret, velletque ab illo sustineri. *Ratio à priori. Prima.* Ratio est, quia Deo creatura sese per omnia submittat, resignet, & obediat oportet. Ipse enim summus omnium, ac vitæ necisque est Dominus. *Secunda.* Rursum maius est bonum charitatis, fortitudinis, & conformitatis cum voluntate diuina, quàm sit bonum vitæ, famæ, sanctitatis, &c. quod proinde priori cedat oportet, vt si per aduersitates auferatur, libens eas fidelis subeat ex charitate, fortitudine, & obedientia, ob quas omnia aduersa parui æstimanda, & sustinenda sunt. Christiano ergo philosopho dicendum cum S. Gregorio Nazianz epist. 64. ad Philagrium: *Morbo crucior & gaudeo*, A *non quia crucior, sed quia alijs patientiæ sum magister.*

Sancti mori optant ne videant tot mala. Quintum, multi sancti desiderant mori ex affectu pietatis & charitatis, ne videant tot Dei offensas, totque suas, & proximorum ærumnas & tentationes. Ita Apostolus: *Infelix ego homo*, inquit, *quis me liberabit de corpore mortis huius?* Rom. 7. 24. Et: *Cupio dissolui, & esse cum Christo.* Philip. 2. Sic Dauid: *Hei mihi*, inquit, *quia incolatus meus prolongatus est!* Psalm. 119. 5. Sic loco beneficij à Deo datum fuit Ezech. 4. Reg. 20. 19. & Iosiæ 4. Reg. 22. 21. priùs mori, quàm videre mala Iudæis inferenda à Chaldæis. Sic S. Augustinus Hippone sua obsessa à Wandalis petiit à Deo vnum è tribus, scilicet aut vrbem liberari obsidione, aut dari patientiam ad eam sustinendam, aut eripi ex hac vita, & tertium obtinuit, B teste Possiod. in eius vita.

Mysticè Olympiod. multo feliciores, inquit, sunt mortui peccato, & viuentes Christo, quàm qui viuunt in peccato; & beatiores viuentibus sunt mortui, tum iusti, quia labores deseruerunt; tum peccatores, quoniam lassabantur hîc in peccatis, & futuram gehennæ pœnam sibi minuerunt; dum enim citiùs mortui sunt, pauciora secum detulerunt peccata. Hinc Thaumaturgus vertit: *Inter iniustos & impios, melius habent vitâ defuncti, quàm superstites, & vtrinque conditione potius eligeretur sors eius, qui futurus malus nondum natus est, neque humanam attigit improbitatem.* Et sanctus Ambrosius in Psalm. 118. Octon. 18. *Mortuus*, inquit, *præfertur viuenti, quia peccare desiuit: mortuo præfertur qui natus non est, quia peccare nesciuit.* Idem lib. de Fide resurrectionis ex hoc Salomonis loco, ac simili Dauidis Psalm. 119. 5. & Ieremiæ cap. 15. colligit fideli optandam esse mortem potius, quàm vitam: *Si igitur*, inquit, *viri sancti vitam fugiunt, quorum vita, etsi nobis vtilis, sibi tamen inutilis æstimatur, quid nos facere oportet, qui nec alijs prodesse possumus, & nobis vitam hanc quasi fœnebrem pecuniam vsurario quodam cumulo grauescentem, onerari indies peccatorum ære sentimus?* Citatque illud Apostoli 1. Corinth. 15 *Quotidie morior*; & illud Platonis in Phœdone: *Philosophia est meditatio mortis.*

Antistrophæ, imò assecla Salomonis sunt hæ Philosophorum gnomæ. Plutarchi in consol. ad Apollonium: *O mors, Pæan medicus accedas. Portus enim procul dubio vnicus es, per terrarum orbem.* Ibidem refert ex Aristot. hoc Sileni dictum, quasi oraculum vulgari prouerbio celebratum: *Non nasci omnium est optimum, mortuum autem esse longè est melius, quàm viuere.* Additque, multis numen ipsum sic reuelasse, & testatum esse. Hinc antiquis mel symbolum mortis, fel vitæ habebatur. Senecæ: *Mors est.*

Portus æternâ placidus quiete.

Exempla. Agria, aut vt alij Cydippe, sacerdos Veneris, à Cleobe & Pitone filiis ad Dianæ templum curru vecta, cùm deam orasset, vt illis pro pietate præmium daret, quod homini videretur optimum; mortuos in lecto manè reperit, vt refert Cicero Tuscul. 1. qui & addit: Silenum pro magno munere regem Midam docuisse, *non nasci hominem optimum esse, proximum autem quamprimùm*

mum mori. Idem Pindaro principi Lyricorum ab Apolline Delphico fuisse responsum, vt scilicet moreretur, hocq; esse optimum refert Suidas & Plutarc. lo o citato. Euripides in Bellephronte: *Ego*, ait, *iuxta sententiam vulgò celebratam optimum esse dico: non nasci hominem.*

Plato in Axioco graphicè humanæ vitæ miserias depingens, narrat Agamedem & Trophonium cum Apollinis Pythij templum ædificassent, orasse pro mercede dari sibi, quod optimum esset, cumque obdormiissent, numquam deinde surrexisse. Idem accidit Iunonis Argiuæ sacerdotibus; vnde ille de Amphatao:

Iupiter hunc totis animis, hunc magnus Apollo
Diligit, & illi metas non attigit aui.

Causiani, & plures populi lugent in lucem editos, defunctos autem beatos prædicant. Hinc homo dum nascitur à fletu vitam inchoat, vt indicet se nasci ad miserias vitæ, ac ex felici statu, quo nondum natus fruebatur, ad infelicem nascendi viuendique transire. Ariminestus interrogatus, *quod maximum homini bonum esset?* respondit: *benè mori*, vti refert Stobæus serm. 119. vbi & hæc duo addit.

Aristoteles sæpè dicebat, *è vita migrare esse optimum, velut è conuiuio non sitibundum, nec temulentum.*

Aristides cognomento Iustus, rogatus quatenus deceat hominem viuere? *Tantisper*, ait, *dum deprehendat emori præstare, quàm in calamitatibus viuere.*

Gorgias Senex rogatus, *an libenter moreretur? Maximè*, inquit, *nam tamquam ex putri & diffluente domuncula non inuitus discedo.* Ita Stobæus ser. 125.

Bassus Senex, *Si quid incommodi aut metus in morte esse diceretur ab aliis, morientu hoc esse vitium dicebat, non mortis; mors enim nihil incommodi hominibus affert, sed ab omnibus incommodis ac fortunæ miseræ procellis liberat*, teste Seneca epist. 30.

Sublimiùs Alphonsus Aragon. rex cernens Gabrielem Surrentinum adolescentem moribundum, timore mortis perculsum: *Non est*, ait, *cur tantopere mortem timeas, cum hæc benè pereq; morientibus sit vita, atque eius vita principium, quæ neque doloribus, neque metui, neque inuidiæ, neque ærumnis vllis subiecta est.* Ita Panorm. & Æneas Syluius de Gestis & dictis Alphonsi.

Polyænus, non dolendum esse propter mortuos dicebat, eò *quòd melius sit mori, quàm miserè viuere.* Ita Maxim. serm. 35.

Lacæna quædam, cùm filium audisset in acie cecidisse, ait:

Plorentur timidi, mi infletus humabere nate:
Et matre hac verè dignus es, & patria.

Ita Plutar. in Lacon.

Hæc nimirum à Salomone hausere Plato, & Philosophi: Salomoni ergo, vt sapientiæ fonti, reddantur.

RVRSVM CONTEMPLATVS SVM OMNES LABORES HOMINVM, ET INDVSTRIAS, ANIMADVERTI PATERE INVIDIÆ PROXIMI: ET HOC ERGO VANITAS, ET CVRA SVPERFLVA EST] id est, cura mala, molesta, anxia, imò pessima & summè affligens. Nam Hebr. est רעות רוח *reut ruach*, id est afflictio spiritus. Septuag. *Præsumptio spiritus.* Complut. *Electio spiritus.* Tigur. *Negotium permolestum.* Campensis: *animi molestissimum tormentum.* Vide dicta cap. 1. v. 14. Syrus: *Et vidi ego omnes laborantes, & omnes artifices operis, quia zelus viri à socio suo, & hoc quoque vanitas, & perturbatio spiritus.* Arabicus: *Et cognoui ego omnes labores, & vniuersitatem roboris artium, quòd inuidia natura homini à proximo illius erit; hoc quidem vanum, & afflictio spiritus.*

Proximi Hebr. est *socij*. Inuidia enim est inter æquales, & homines eiusdem artis & sortis, hinc *figulus figulo inuidet, faber fabro, cantor cantori, vicinus vicino*, ait Hesiod. in Oper. & Diebus: Vide Aristot. 2. Rhetor. c. 11. & 11. & Plutarch. Opusc. de Fraterno amore. Sic ab initio mundi Cain ex inuidia occidit Abel fratrem suum, Esau persecutus est Iacobum, filij Iacob Iosephum fratrem; Core, Dathan, & Abiron Mosen & Aaronem contribules suos Numer. 16. Saul Dauidem, Romulus Romæ conditor Remum fratrem occidit, de quo Lucan. lib. 1.

Fraterno primùm maduerunt sanguine muri.

φθόνος enim parit φόνον, id est inuidia parit homicidium, imò parricidium, iuxta illud Pauli: *Plenos inuidiâ & homicidio.* Rom. 1. 29. Notat tamen S. August. lib. 11. de Genes. 1. ad literam, inferiorem subinde inferiori, quia optat ei coæquari; ac vicissim superiorem inferiori, dum metuit ne ei coæquetur, fiatque par pari.

A calumnia transit ad inuidiam, vel tamquam ab effectu ad causam: inuidia enim causat calumniam; inuidus enim calumniatur facta alterius, vt ea obscuret, & sua præ illis illustret extollatque: vel tamquam à simili ad simile; sicut enim potentiores per calumniam, id est vim & fraudem opprimunt infirmiores. Sic inuidi persequuntur sibi similes & æquales.

INDVSTRIA] Hebr. כשרון *kiston*, id est rectitudo, congruentia, industria. Vnde S. Hieron. vertit: *Fortitudinem & gloriam laborantium.* Auctor Catenæ Græc. *Robur & virtutem.* Septuag. *Virtutem operis.* Pagnin. *Congruentiam operis.* Caietan. *Rectitudinem.* Campen. *conatum.* Alij, *aptitudinem.* Symmach. vertit γοργότητα. id est, vigorem, alacritatem, acrimoniam, viuacitatem, agendi facilitatem & velocitatem, quæ faciat hominem in opere efficacem, expeditum & terribilem. Inuidia enim petit non viles & vulgares, sed industrios, magnanimos & eximios. Horum enim fulgor obstat splendori aliorum, cumque offuscat, qui proinde illi inuident. Vnde illud: *Alta petit liuor, perflant altissima venti.* Optima. cibus inuidia. Hinc Sidonius Apollinaris epist. 4. lib. 1. ad Gaudentium ait: *O terq; quaterq; beatum te, de cuius culmine datur amicis lætitia, liuidis pœna, posteris gloria, vegetis & alacribus exemplum, & desidibus & pigris incitamentum.* Et Apuleius lib. 1. Florid. *Quoniam in magna ciuitate, ait, hoc quoque genus inuenitur, qui meliores obtrectare velint, quam imitari, & quorum similitudinem desperant, eorum affectant simultatem.* Extat hac de re pulchrum emblema, in quo pingitur palma excelsa, ramis & dactylis luxurians, ad cuius radices infernè glomerantur ranæ, & serpentes qui eam arrodunt, vel coaxando conuitiantur, subicitur Lemma: *Inuidia integritatis assecla.* Vnde carmen:

Inuidia petit magnos.

Inuidiæ emblema.

Palma

Palma caput tollit cælo arduo, cuius ad ima
Rana loquax stabulatur & hydri.
Oppugnant proceres, quorum via consona recto est.
Degeneres, atque invida lingua.

Meminit huius emblematis Plutar. libr. de Silentibus Pythiæ oraculis. Hinc Poëtæ dixêre vel finxêre fortunam cum inuidia colligatam. Audi Statium lib. 5. Silu.

Quisnam implacatâ consanguinitate ligauit
Fortunam inuidiamq́, Deus? quis iussit iniquas
Æternùm bellare deas? nullámne notabit
Illa domum, toruo quam non hæc lumine figat
Protinus, & sæua perturbet gaudia dextra.

Primò.

INVIDIÆ PROXIMI] Inuidia hîc tripliciter accipitur primò mutua, qua superbi sibi inuident, & se mutuò in eâdem arte, scientiâ, officio æmulantur, vt alter alterum superare contendat, q. d. labores hominum, quibus magna machinantur, sæpè non ex veritate veráque virtute, sed ex vanitate vanoque fastu & inuidia promanant: ideo enim quisque laborat, omnesque vires animi & corporis in opere exerit, vt socium superet ceterisque emineat. Vnde Hebr. habent: *Vidi omnem laborem & omnem industriam operis, quod ipsa sit zelus, vel æmulatio viri à socio suo.* Tigur. *Vidi omnem laborem & omnem industriam agendi, mutuam esse æmulationem.* Pagnin. *Vidi omnem laborem & omnem congruentiam operis, quod esset inuidia vniuscuiusque ad proximum suum.* Campensis: *Multâ*, inquit, *experientiâ didici hominum conatus & studia non aliò tendere, quàm vt quisque vicino suo quibus possit artibus, noceat, & rem propriam promoueat. Quod quid est aliud, quàm molestissimis curis animum miserè torquere?*

Secundò.

Secundò, inuidia cum Lorino accipi potest actiuè. Vnde Chald. vertit: *hoc quoque vanitas est peccatori* (inuido) *& contritio spiritus*, q.d. Vidi labores & industrias hominum proborum & sapientum, ex virtute susceptos, parere inuidiam intuentium, quæ magna est vanitas & afflictio inuidorum. *Inuidia enim est animi inuidentis serra*, ait Socrates, *& cordis rubigo*, ait Antisthenes apud Laërt. libr. 6. capit 1. quia cor ipsum rodit, exedit, consumit. *Putredo ossium inuidia*, ait Salomon Prouerb. 14. 30. *Zelus & iracundia imminuunt dies*, ait Eccles. cap. 30. 26. Quocirca S. August. serm. 13. de Temp. *Inuidia*, ait,

Inuidia vipera.

est animæ tinea, tabes, carnifex, vipera. Vnde Seneca *Vellem*, inquit, *oculos inuidorum esse vbique, vt omnium felicitatibus torquerentur.* Ita accipit S. Hieronym. dum ait: *Quid enim vanius, quid instabilius, quàm homines non suas flere miserias, sed melioribus incidere?* Et Thaumaturgus, qui paraphrasticè sic vertit: *Iam hoc* (calumniarum & calumniantium, de quibus v. 1.) *exemplo meo liquidum fit, si qui in viros claros euadant, quanta eos proximorum sequatur inuidia. Tametsi is, qui maligni dæmonis æstrum & stimulum illum in præcordiis gerit, & ex aliena felicitate inconsolabilem mærorem concipit, nihil aliud inde consequatur, quàm quod suam ipsius animam vna cum corpore consumens discruciet.*

Quocirca, sapiens consilium & acutum ad inuidiam profligandam, præsertim in scientia & eloquentia, suggerit Plinius Iunior libro 6. epistol. 17. ad Restitutum: *Disertior ipse es*, inquit, *tantò magis ne inuideris: nam qui inuidet, minor est. Denique siue plus, siue minus, siue idem præstas; lauda vel superiorem, vel inferiorem, vel parem. Superiorem, quia nisi laudandus ille non est, non potes ipse laudari: inferiorem, aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam quàm maximum videri, quem excedis vel exæquas.*

Tertiò.

Tertiò, & genuinè inuidiam, quatenus *vanitas est & afflictio spiritus*, accipe passiuè, q.d. labores & industriæ virorum strenuorum, magna probè sanctéque molientium, in se quidem vera est virtus & gloria, sed tamen secum vehit non leuem vanitatem & afflictionem; nam sibi conciliat æmulorum inuidiam, quæ heroica generosorum molimenta impedit, & interuertit, ac eos affligit, prosequitur, cruciat & deprimit, ne eis videatur inferior. Ita S. Bonauent. Lyran. Hugo Victor. Caietan. Titelm. & alij. Hunc sensum exigit nostra versio, quæ habet: *Industrias animaduerti patere inuidiæ* æmulorum, vt ab eis industrij vexentur, & sæpè euertantur, patere enim inuidiæ, idem est quod obnoxium esse inuidiæ, pati inuidiam, vexari ab inuidis.

Denique plenus erit sensus si tertio addas secundum, ac inuidiam non solùm passiuè, sed & actiuè accipias. Ita S. Hieron. & ex eo Alcuinus: *Vidi*, inquit, *omnem fortitudinem & gloriam laborantium, & deprehendi bonum alterius esse alterius malum, dum inuidus aliena felicitate torquetur, & patet insidiis gloriosus*, q.d. Opera gloriosa hoc vanitatis & afflictionis adiunctum habent, quod pariant inuidiam, quæ torquet & exagitat tam inuidos, quam eos, quibus inuidetur, dum ab inuidis inuidias & calumnias sustinere coguntur. Vnde illud: *Inuidia sibi & aliis est venenum.* Sic & Olympiod. & Hugo Victor.

Socrates rogatus, *quid viris bonis molestum esset?* dixit *malorum felicitas. Quid malis? bonorum prosperitas.* Ita Anton. in Melissa serm. 70. p. 1.

Aristot. rogatus, *quid esset inuidia? Est*, inquit, *fortunatorum antagonista.* Ibidem serm. 62.

Cleobulus rogatus, *quænam præcipuè essent cauenda?* respondit *amicorum quidem inuidia, inimicorum autem insidiæ.*

Modus vincendi inuidiam. Primus.

Porrò modi declinandi, vel superandi inuidiam sunt varij. Primum dat Crates Thebanus apud Laërt. lib. 6. c. 5. *Si* præclara quidem geras, sed gloriam, opes, & honores contemnas: hæc enim tria ferè pariunt inuidiam. Cato senior; eos qui fortunâ moderatè sobriéque vterentur, dicebat minimè peti inuidiâ. Non enim, inquit, nobis, sed bonis quæ nos circumstant, inuident homines. Externa bona extra hominem sunt, at insolenter vtenti vitium intra hominem est; qui eo sibi conflant inuidiam, verè sunt inuidiosi; Ita Plutarch. in Rom. apopht. & Stobæus serm. 36. *Diuitiæ*, ait ille, *iniuriæ sunt pignora.*

Rursum prudenter monet Comicus: *Propter inuidiam vela opulentiam*; & Cato in Distichis:

Inuidiam nimio cultu vitare memento,
Quæ si non lædit, tamen hanc sufferre molestum est.

Vide quæ de inuidia dixi Genes. 37. vers. 4. & 5. Prouerb. 19. 30. Eccles. 14. vers. 8. Præclarius idem docet S. Basil. homil. de Inuidia, vbi ostendit, remedium inuidiæ esse, nihil ex fluxis

A hisce bonis quæ inuidiæ sunt materia, magnifacere, sed vana & exilia, vti sunt, existimare. *Secundus.* Secundus est, cedere honori & officio, cui æmuli inuident. Ita D. Grego. Nazian. cùm intelligeret se ob successum felicem in Ecclesia, quorumdam odio laborare, respondit: *Absit vt mei causa aliqua simultas inter Dei sacerdotes oriatur. Si propter me est illa tempestas, tollite & mittite me in mare.* Ita Ecclesi. Histor. lib. 11. ca. 9. & Seneca epist. 105. *Inuidiam, ait, effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere.* Sapienter Auctor Emblem.

Falle viuens, sed non te.
Vixerit is bene, qui natus moriensq; fefellit
Externos, solus cognitus ipse sibi,
Felix qui latuit, λάθε βιώσας, latenter viue. Difficilis est gloriæ custodia.

Tertius est, inuidorum obloquia non verbis, B sed factis retundere & superare, ideoque obloquia dissimulare & contemnere, imò ea accipere, vt virtutis testimonia, in eisque gloriari. Nemini enim inuidetur, nisi qui præclara gerit, qui clarus est & eximius. Hinc Cicero 1. Catilin. *Inuidia,* ait, *virtute parta, gloria putanda est, non inuidia. Ceterùm ego inter homines* (ait Chares) *tam diu mihi videor esse fortunatus, quamdiu inuidiosus fuero. Inuidiam non probo* (inquit Euripides) *velim tamen propter bona mihi ab aliis inuideri.* Sapienter Philosophus: *Ora virtute obtura, non metu. Linguas non præscinde, sed caue.* Rursum, *Satius est, vt quis sit inuidiosus, quàm miserabilis,* ait Herodot in Thalia, & Pindarus in Nemeis hymno 8. Vnde Themistocles dum adolescens, nihil adhuc præclari se facere dixit: Nondum enim inuideri sibi. C Nam sicut Cantharides vegeto maximè tritico innascuntur; & rosis pulchrè florentibus; sic inuidia maximè inuadit bonos viros, & in virtute proficientes, & ingenij personæque gloriam sustinentes, ita Anton. in Melissa par. 1. serm. 62. Sicut sol affert necessario vmbram, & qui in sole ambulant eos statim sequitur vmbra: sic virtus parit inuidiam, & eos qui in gloria versantur, necessario sequitur æmulatio. Hinc *paruulum occidit inuidia.* Iob 5. 2. quia sicut sol non eclipsat lunam, nec luna terram, sed è conuerso, terra lunam, & luna solem, id est inferior superiorem, sic superiores virtute & gloriâ non inuident inferioribus, sed inferiores superioribus. Inuidia ergo signum est paupertatis & egestatis, quòd quis eo, cui inuidet, sit inferior, pusilli & parui animi. Nam & *inuidere agritudinis est, & æmulari & obtrectare,* D ait Cicero Tuscul. 3. Rursum Plutar. libr. de Differ. odij & inuidiæ asserit felicitatis animique magnitudine sæpè inuidiam extingui: *Neque enim,* inquit, *credibile est Alexandro aut Cyro inuidere quemquam cunctorum iam dominis.* Sapienter Beda in Prouerb. *Nihil,* ait, *magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciens.*

Exemplum S. Bernardi. Quocirca S. Bernardi triplici ratione inuidiam superandam esse, scilicet primò humilitate, secundo charitate, tertiò auctoritate, non tam verbo quam facto docebat. Audi Auctorem vitæ eius libr. 1. sub finem: *Tanta ergo virum illum sanctum vsque hodie apud Deum, & apud homines commendant sacrarum insignia virtutum, testimonia circumuallant sanctitatis, charismata sancti* A *Spiritus illustrant, quodque maius his omnibus & difficillimum est in rebus humanis, hæc ei omnia sine inuidia adesse videntur. Compescit autem ab eo inuidiam, quod omni inuidia maior est, in quantum nequitia cordis humani, hoc sæpè cessat homini inuidere, quo non potest aspirare; sed & ipse omnem inuidiam aut mortificat exemplo humilitatis, aut mutat in melius prouocatione charitatis, aut si nequior, vel durior est, obruit pondere auctoritatis.* Et post nonnulla: *Sed qui omnem hominem diligens, nullum aliquando inimicum habet virtute sua, nonnumquam tamen est quod patiatur inimicantem tibi gratis iniquitate aliena. Charitas autem quæ totum eum possidet, patiens est, benigna est, & sapientiâ vincens malitiam, patientia impatientiam, superbiam humilitate.*

Denique licèt inuidia afflictionem pariat ei cui inuidetur, tamen eidem affert solatium & B gaudium. Indicat enim tantum ipsi boni inesse, quantum adest inuidiæ; sicut enim quantum crescit corpus tantum crescit eius vmbra, sic quantum crescit virtus, tantum crescit & inuidia. Inuidiæ ergo afflictionem sopiat inuidendi causa, putà virtus & gloria. Quocirca Plutarch. lib. de Perniciosopudore, taxat eos qui ob metum inuidiæ à præclaris operibus cessant: *quando sæpè non minorem malè audiendi, quàm malè patiendi metu ducti, honestatem prodiderunt nonnulli, ob impatientiam infamiæ.* Idem per allegoriam Scyllæ & Charybdis repræsentat Annulus in picta poësi, dum ita canit:

Inuidia obtrectans monstris, est Scylla, caninis;
Funditus at mergens paupertas, vasta Charybdis.
Incidet in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.
C *Allatrat liuor mordax, absorbet egestas.*
Ex vtroq; malo minus elige: qui sapit, optat
Inuidiosus enim mage, quàm miserabilis esse.

Satius ergo est incidere in Scyllam, id est in inuidiam, quàm in Charybdin, id est in miseriam & inopiam, præsertim virtutum & meritorum. Inuidiosum vocat eum, qui ob opes & virtutes occasionem dat vt sibi æmuli inuideant, inuidos verò eos qui inuidioso inuident, adeoque præstat inopem esse & miserum, quàm inuidum; sed inuidiosum præstat esse, quàm miserum. Plura de inuidia vide apud S. August. ser. 83. de Tempor. Nazianz. orat. 12. S. Cyprian. tract. de Zelo & liuore, S. Basil. hom. de Inuidia, S. Chrysost. in c. 12. epist. 1. ad Corinth. S. Ephrem. tom. 1. pag. 37. S. Gregor. 5. Mor. c. vlt. & 3. p. Pastor. c. 11. B. Antiochum homil. 55. S. Bernard. homil. D 13. in Psal. 90. Anton. in Melissa ser. 62. Maxim. serm. 54.

STVLTVS COMPLICAT MANVS SVAS, ET COMEDIT CARNES SVAS, (S. Ambrosius legit, *viscera sua*) DICENS] Vers. 5. Chald. *Stultus vadit & complicat manus suas in æstate, & non vult laborare, & in hyeme comedet quidquid est ipsi, & etiam operimentum quod est super pellem carnis suæ:* hoc enim diuendit vt cibum comparet. *Complicat manus & edit carnes suas.* S. Hieron. *Stultus continet manibus pectus suum.* Campensis: *Stulti iuncti manibus desident otiosi, & quidquid habent consumunt.* Vatabl. *Absumit omnia sua.*

Primò. Inuidus. Primò, aliqui putant hîc pingi inuidum: hîc enim ex dolore & inuidia complicat, stringitque manus, & carnes suas comedit, dû eas liuore tabescens consumit, corque suum exedit. Ita

Thau-

Thaumaturgus & Ioannes Ferus. Vnde symbolum Pythagoræ: *Cor ne edito*, id est ne curis vel liuore te conficias.

Secundò. Superbus. Secundò, alij censent hic pingi ambitiosum: hic enim superbè complicat manus, putans sibi otioso & inerti omnia deberi, & omnia vltrò in sinum inuolatura. Superbia enim parit inertiam: vnde superbos videmus pigros, nec velle laborare. Ita Lyran.

Tertiò. Auarus. Tertiò, autumant nonnulli hic pingi auarum, hic enim arctat manus ne quidquam eroget, ac præ auaritia genium suum fraudat, vt macrescat & carnes suos exedat. Ita Hugo.

Quartò. Gulosus. Quartò, alij opinantur hic describi gulosum, & libidinosum; hic enim per gulam & luxuriam, quam manibus perpetrat, lædit valetudinem, carnesque & vires suas exhaurit, vti docet Salomon Prou. 5. 11. Vnde Auct. Catenæ Græc. *Impius*, ait, *comedit carnes suas, dum exsatiat se malis; quæ ex carne nascuntur.*

Quintò. Otiosus. Quintò, & genuinè pingitur hic otiosus, piger & iners, qui complicatis manibus torpidus desidet, ac torpore, indeque consequente egestate, fame & inediâ carnes suas consumit. Commodè enim transit ab inuido ad pigrum, quia multi vt vitent inuidiæ morsus & damna, dant se inertiæ, vt viuant tranquillè, sed egentes & miseri. Ita S. Hieronym. Campens. Caietan. & Titelm. Huc pertinet emblema Scyllæ & Charybdis, quòd sub finem v. 4. recitaui. Audi S. Hiero. *Totum quod disserit hoc est, vt ostendat & eum, qui laborat, & habet aliquid in mundo, patere inuidia: & rursum eum, qui viuere vult quietè, inopiâ opprimi, & esse vtrumque miserabile, dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egestate conficitur.* Hinc Symmach. vertit: *Stultus complicatur manibus suis.* S. Clemens libr. 2. Constitut. Apostol. cap. 4. *Otiosus*, inquit, *manus suas complexus est, & carnes suas deuorauit*: indeque concludit: *Si quis inopia premitur, quia edax, aut ebriosus, aut otio deditus sit, hic non est subsidio dignus, imò neque dignus Ecclesia Dei.* Vnde colligit viduæ otiosæ, voraci & temulentæ non esse largiendam eleemosynam. Symbolicè Hugo Victor. *Complicat*, ait, *manus suas quasi pactum faciens cum otiositate*, Caietan. *Tamquam charas habens manus, vt illas complectatur seruando ab exercitij labore.* Olympiodor. *Tamquam complectens eas ob delectationem, eisque salutando blanditur*, comeditque carnes, quia caro eius egestate consumitur: Sic idem Salomon pigrum pingit conserentem manus; eidemque nuditatem & famem minatur. Prou. ca. 6. 9. & 10. & c. 18. 8. & c. 19. 24. & c. 24. v. 33. & c. 26. 15.

Huc facit prouerb. Hebræorum: *Fuit fames, & non transiuit per ostium artificis*; quia opifices laborando lucrantur vitæ necessaria, itaque famem depellunt. Porrò otiosus hic vocatur *stultus*, quia summa stultitia est otio se ad famem & tabem adigere.

Hinc S. Clemens lib. 2. Constit. cap. 63. suo & seniorum sacerdotum exemplo iuniores clericos ad laborem seriò hortatur: *Etenim & nos*, inquit, *verbo Euangelij incumbimus, tamen exercere illa quasi adminicula operis huius non negligimus: partim enim nostrûm sunt piscatores, partim tabernaculorum opifices, partim agricolæ, ne vmquam otiosi simus.*

Edere carnes, quid. COMEDIT CARNES SVAS.] Primò Chald. per carnes accipit vestes quæ tegunt carnes, q. d. *Resp. Primò.* otiosus consumit vestes, dum eas vendit, vt victum comparet. *Secundò.* Secundò meliùs alij, *comedit carnes*, id est otio extenuatur & fit macilentus; otium enim succum corporis deterit & exhaurit, sicut exercitatio & labor eumdem adauget, facitque fortes & succulentos, quia *quantum otiositas sua impinguat, tantum subsequenti inediâ maceratur; ideo comedit carnes suas*, ait Olympiod. *Tertiò.* Tertiò, & optimè *comedit carnes suas*, id est summâ inediâ & fame carnes suas consumit, ac subinde emoritur. Est hyperbole. Vnde Vatab. & Camp. vertunt: *Omnia sua consumit.* *Quartò.* Quartò, comedere carnes, significat rabiem famis, quâ adacti otiosi, famelici in vxores, filios, & carnes suas grassantur, eorum opes deuorant, imò subinde eos mordent & vorant, vti Iob ait cap. 13. 14. *Quare lacero carnes meas dentibus meis?* Potuit enim fieri, ait Philippus Presbyter ibidem, vt Iob præ vehementia doloris manus siue labia sua dentibus laceratet, & se iam tormentis deficiente, animã exeuntem, velut efferendam, portatet in manibus. Similes phrases sunt Iob. c. 19 22. & c. 31. 31.

Sic polypus brachia sua vorare perhibetur ab Oppiano li. 2. licet idipsum neget & refutet Plinius lib. 9. cap. 9. & Arist. l. 8. Histor. anim. cap. 2. Omnes enim otiosum pigrumque auersantur, nec ei succurrere dignantur. Ingerunt enim ei legem Apostoli, *Si quis non vult operari nec manducet.* 2. Thess. 3. 10. Simili schemate ait Moyses Deuter. 28. 53. *Comedes fructum vteri tui, & carnes filiorum tuorum, & filiarum tuarum in angustia, & vastitate, quâ opprimet te hostis tuus*: sicut in obsidione Hierosolymit. matres fame rabidæ comederunt proprios filios. Et Isaias c. 9. 19. *Et erit*, ait, *populus quasi esca ignis, vir fratri suo non parcet, & declinabit ad dexteram, & esuriet: & comedet ad sinistram, & non saturabitur; vnusquisque carnem brachij sui vorabit, Manasses Ephraim, & Ephraim Manassem, simul ipsi Iudam.*

Mysticè, S. Ambros. epist. 30. in editione Roman. iuxta aliam edit. 36. *Stultus*, ait, *complicat manus suas, & deuorauit viscera sua, id est corporalibus se implicauit negotiis, & deuorauit viscera sua, sicut mors præualens, & ideo non inueniet vitam æternam. Sapiens autem attollens opera sua, vt lucerent coram patre suo, qui in cælis est, non absumpsit, sed eleuauit viscera sua, vsque ad resurrectionis gratiam. Hæc gloriosa sapientis saltatio, quàm saltauit Dauid; & ideo vsque ad sedem Christi sublimitate spiritualis saltationis ascẽdit, vt videret atque audiret dicentem Dominum Domino suo: sede à dextris meis.*

DICENS: MELIOR EST PVGILLVS CVM REQVIE, QVAM PLENA VTRAQVE MANVS CVM LABORE, ET AFFLICTIONE ANIMI.] Tò *dicens* non est in Hebræo, Chaldæo, Græco, Syro, Arabico. Vnde Thaumaturgus, sanctus Hieronymus, Olympiodorus, Albinus & Caietanus censent hic esse antithesin versus præcedentis, quasi ibi otiosus, qui complicat manus & fame tabescit, hic negotiosus describatur, isque duplex, scilicet nimis laborans, & moderatus in labore. Virtus enim consistit in moderatione, & in medio duorum extremorum vitiorum, quæ hic sunt otium, & nimius labor, nimiaque sollicitudo: in medio horum duorum consistit mediocritas laborandi, quæ dicit: *Me-*

lior est pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore & afflictione animi. Vnde Thaumaturgus vertit: *Atqui præoptarit vir sapiens & cordatus alterã manum cum facultate & lenitate implere, quàm vtramq́ ærumnâ, & fraudulenti spiritus calliditate & versutiâ.*

Id reipsa verum est. Vnde idipsum sæpe alibi docet Scriptura, vt: *Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas.* Psal. 36. 16. *Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni & insatiabiles.* Pro. 15. 16. *Melius est parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniquitate.* Prou. 16. 8. *Melior est buccella sicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum iurgio.* Prou. 17. 1. Victui necessaria sufficiunt, vt sicut sine paupertate, sic absque diuitiis sit: quod Salomon à Deo poscebat, quin & Apollonius Tyaneus, cùm diceret: *Concedite mihi dij pauca habere, & nullius indigere.*

Verùm meliùs noster Interpres. Hunc versum nexuit præcedenti, censuitq́ue vtrumque ad vnum & eumdem pertinere, putà ad otiosum & pigrum, ac proinde per mimesin eius sensa hîc exprimi, ideoq́ue supplendum esse τὸ *dicens.* Otiosus ergo hac sententiâ, quæ in se sæpe vera est, abutitur ad velandam suam pigritiam. Ita S. Bonau. Hugo Victor. Campensis, Titelm. Osorius & alij.

Hebr. ad verbum habent: *Bonum plenitudo manus cum quiete, præ plenitudine manuum duarum* (vel *plurium*. Heb. enim חָפְנַיִם *chaphnaim*, cùm sit tantùm duale, & duas manus, & plures manus significat, tamq́ue est plurale, quàm duale) *cum labore & afflictione spiritus.*

Vbi nota *plenitudo manus*, est pugillus, siue paruus pugnus, putà tantum, quantum quis digitis ad manum complicatis compressisq́ue stringere & complecti potest. Vnde Hebr. כַּף *caph* significat manum curuam, qualis est in pugno siue pugillo.

Pro *plena vtraque manus*, Hebr. est *plenitudo chaphnaim*, id est plenitudo duarum (vel plurium) volarum siue palmarum, putà manuum extensarum. Opponitur ergo pugillus vnus, duabus manibus extensis, quæ non tantum pugilli duplum, sed quadruplum & amplius complectuntur. Hinc Symmach. vertit: *Melior est plenus pugillus cum requie, plenitudine vtrarumq́ manuum cum labore.* Septuag. quos sequitur Syrus & Arabicus, vertunt: *Bona plenitudo pugilli requietis, super plenitudines duorum pugillorum laboris, & præsumptionis spiritus.* Syrus: *Melior est plenus pugillaris requie, quàm plena manus labore & perturbatione spiritus.* Arabicus: *Plena palma requie, multò magis, quàm plenæ duæ palmæ labore & afflictione spiritus.*

Nonnulli sic explicant, q. d. præstat duplo minus victus & sumptus etiam necessarij, si duplo quietis & otij adderetur, quam è contrario duplo amplius cibi, diuitiarum, & delitiarum, si de quiete & otio alterum tantum detraheretur. Verùm hic sensus arctus est, nimisq́ue Arithmeticus.

Sensus ergo genuinus est, q. d. pugillus farinæ, vel escæ, id est modicum & minimum cibi, quo frui possis cum quiete, præstat vtraque manu plenâ deliciis, id est præstat copiosissimis & lautissimis epulis, si eas comparare debeas cũ

A labore & afflictione animi; quia melior est quies animi cum cibo modico, quàm afflictio & tumultus animi cum cibo optimo & maximo: melior est pax mentis cum fame, quàm perturbatio mentis cum satietate. Id verum esse liquet in religiosis, qui feliciores sunt suâ frugalitate cũ quiete, quàm reges & principes suis epulis cum tot curis. Tranquillitas enim animi est bonum altioris ordinis, quòd omnes delicias, omniaq́ue bona corporalia longè superat & transcendit. Hoc verum est, sed inde perperam concludit otiosus & piger: Ergo mihi supersedendum est omni labore & afflictione: Ergo cauenda est mihi vita laboriosa & industria, quæ concitat æmulorum inuidiam: malo esse pauper, & carere inuidiâ, quã præclara gerere, quæ mihi moueant inuidiam. In qua collectione siue conclusione errat primò,
B quia ab vno extremo nimij laboris declinat ad alterum extremum, putà ad merũ otium & desidiam, cùm mediam virtutis, putà moderati laboris sortem capessere deberet. Vnde Campensis vertit: *Melius est paululùm cum ignauia, quàm multa conquirere laboriosè*, qui manifestus est error, & dictamen acediæ. *Pigri paralogismus. Primò.*

Secundò, quia dum declinat inuidiam passiuam, incidit in actiuam, quæ peior est: paupertas enim impellit eum, vt aliena concupiscat & furetur, vt diuitibus opes inuideat & auferat; dum ergo non vult fieri per laborem & opes inuidiosus, per desidiam & inopiam fit inuidus, quod longè deterius est; pigri enim, quia inopes, industriis opulentorum inuident tam industriam, quã opulentiam. *Secundò.*

C Tertiò, quia otium & desidia mille ingerunt homini cogitationes, cupiditates, timores, sollicitudines quæ longè magis affligunt otiosum, quàm labor negotiosum. Id docet Salomon Prouerb. 21. 2. *Desideria occidunt pigrum. Noluerunt quidquam manus eius operari: totâ die concupiscit & desiderat.* *Tertiò.*

Quartò, quia licèt in temporalibus subinde melius sit modicum cum requie, quàm multum cum labore, tamen in spiritualibus id falsum est; si enim fidelis, præsertim sacerdos, vel religiosus, diceret: Volo quiescere in mea iustitia, nolo laborare, vt fiam sanctior, nolo crescere in gratia, meritis & gloria, nolo tendere ad perfectionem, grauiter peccaret. Vnde S. Chrysost. acriter inuehitur in eos, qui dicunt sufficit mihi si saluer, si in vltimo Angelorum choro in cælo consistam:
D imò verò, inquit, debes conari, vt ad Cherubinos, & Seraphinos euebaris. *Quartò.*

Mysticè, Olympiod. tripliciter exponit. Primò, pugillus ait, est indeficiens fides, quæ est in Dominum Iesum Christum. Duo autem pugilli intelligendi sunt, cùm quis duobus dominis seruire studet, Deo scilicet, & mammonæ, & opprobria illa pati, quæ Propheta commemorat: *Vsquequo claudicabit in vtrumque poplitem?* 3. Reg. 18. melius est ergo sine vlla controuersia, quod hîc prius ponitur. Aliter: Pugillus vnus, vnitas ipsa quæ materiâ caret: pugilli duo, materialia, quæ diuidi possunt. Habetur præterea ipsa dualitas in Scripturis sacris immunda & impura. Nam immunda animalia bina ingrediebantur in arcam Noë. Melius ergo est vnitatem sequi, ac officiosam vitam ducere cum quiete, hoc est sine *Primò.* *Secundò.*

inanis

A inanis gloriæ fuco, quàm occupari circa dualitatem, hoc est res materiales. Aliter: Contemplari possumus hominem fuisse olim pugillum, cùm videlicet Deus puluerem de terra accipiens, ac veluti pugillo concludens plasmauit hominem. Pugillus etiam fuit mulier: à latere enim Adam costam manu Deus apprehendens Euam plasmauit. Melior ergo est cælibatus pugillis duobus, hoc est dualitate & copulâ coniugali. Quãuis enim coniugium damnandum non sit, cælibatus certè laudabilis & molestiâ carens. Hucusque Olymp.

ET AFFLICTIONE ANIMI] Hebr. *reut* & afflictionem, & malitiam significat. Posterius hoc secutus Thaumat. vertit; *Subdoli spiritum malitiam.* Et Chald. *Melior*, ait, *homini est plenus cibi pugillus in trãquillitate animi, & à furto & rapina alienus, pugillis* B *duobus cibo refertissimus, vi & concussione cõquisitus: nã & hos aliquando in iudicio repensurus est summâ suâ molestiâ, & animi perturbatione*, q.d. Satius est parũ iustè partum cũ quiete, quàm multa iniustè parta cum rapina & tumultu. Nam, vt ait S. Hieron. *Iustitia requiem habet, iniquitas laborem.* Verùm *reut* hoc toto libro non tam malitiam culpæ, quàm pœnę, id est afflictionem significat, vti ceteri passim vertunt: hæc enim directè opponitur quieti & tranquillitati.

Vers. 7. CONSIDERANS REPERI, ET ALIAM VANITATEM SVB SOLE.

Vers. 8. VNVS EST, ET SECVNDVM NON HABET, NON FILIVM, NON FRATREM, ET TAMEN LABORARE NON CESSAT, NEC SATIANTVR OCVLI EIVS DIVITIIS, NEC RECOGITAT DICENS: CVI LABORO, ET FRAVDO ANIMAM C MEAM BONIS? IN HOC QVOQVE EST, ET AFFLICTIO PESSIMA] A vanitate pigri fame tabescentis transit ad contrariam vanitatẽ auari sordidâ parcimoniâ tabescẽtis, qui semper laborat, vt corradat opes, non sibi, nec filio aut fratri, quibus caret, sed incerto & ignoto heredi: hæc magna est vanitas, vnde eãdem sæpiùs iterat & inculcat, ac perstringit Salomon, vt cap. 2. v. 18. & seq. c. 3. vers. 22. Vide ibi dicta.

VNVS EST] Hoc est vnicus est, siue solus sine filio, & fratre, hoc est sine proximo & necessario herede: vnus enim pater multiplicatur, & fit multus in filiis: vnde vna eius hereditas in multos filios diuiditur, fitque multiplex. Licet enim iure Cæsareo laterales, putà nepotes, ab intestato succedant in bona patrui defuncti, vsque ad D decimum gradum inclusiuè, tamen non tenetur testator deficientibus, tum ascendentibus (vti sunt pater, auus, abauus) tum descendentibus (vti sunt filij & filiorum filij) instituere heredes consanguineos in linea transuersali, vt patet institut. de Inoffic. testam. in princ. vers. Soror autem l. frater. C. eod. tit.

Porrò per vnum maximè notat sordidè auarum, qui nummos suos abscondit, solusque crebro inspicit, ne à quo furto subducantur. Vnde à nullo eos videri sinit, qualis fuit Comicus ille Euclio, qui opes domi defodit & anum domo extrudit, ne illa opum sit conscia; sic enim ait:

Exi, age, exi, exeundum hercle est hinc foras.
Circumspectatrix cum oculis emissitiis.
Oculos hercle istos improbos effodiam tibi,

Ne me obseruare possis, quid rerum geram.
Quæ in occipitio quoque habes oculos pessima.

Huc accedit Olympiod. *Vnum*, inquit, *hoc loco accipit, qui seipsum tantummodo fouet & diligit, qui nec habere quidem velit filios, ac fratres. Nam qui desiderio illorum tenetur, quamuis natura nullos affines & consanguineos habeat, qui tamen secundùm Dei præcepta charitatem sectatur, omnes homines quamuis externos esse sibi filiorum loco putat, & fratrum, iuxta illud; Esto orphanis tamquam pater, & tãquam maritus matri eorum.*

Mysticè, S. Ambr. lib. de Instit. virg. c. 10. hæc explicat de Christo: *Est vnus*, inquit, *& non est secũdus is, de quo dictum est; magister vester vnus Christus est, vnigenitus Dei filius, solus, primus, vnus Deus, quod vult faciens, non quod imperatur (videlicet vt Deus est) est vnum quid cum patre, vnicus sine peccato, solus sine adiutorio (in passione) non est finis laborum eius, quia pro omnibus aduocatus est apud patrem, & infirmitates nostras suscepit, & pro nobis dolet & infirmatur: non satiatur oculus eius diuitiis, quia ipse est altitudo diuitiarum, sapientiæ, & scientiæ Dei, in quo sunt thesauri mysteriorum cælestium. Non est finis omni populo eius, quia populus Christi innumerabilis finem non habet, cui fides resurrectionis æternæ perpetuæ vitæ acquirit ætatem.* Sic & Salonius & Alcuinus.

Verùm Christo non conuenit id quod sequitur: *In hoc quoque vanitas est.* Vnde S. Ambros. idipsum applicat Christianis, qui vno Christo relicto, vano seruiunt sæculo, vti mox patebit; sanè hæc allegoria literæ & scopo Salomonis parum consona, imò dissona videtur. Vnde Hugo Card. *Hæc*, inquit, *impositio potiùs, quàm expositio videtur*, nisi S. Ambros. & S. Hieron. auctoritate fulciretur, ob quorum reuerentiam illam repudiare nõ audeo.

ET SECVNDVM NON HABET] id est, deest ei legitimus heres, putà filius vel frater. Vnde Chald. clarè vertit: *Et non est secũdus præter eum, neque etiam filium, neque fratrem habet, ad hereditandum facultates eius.*

ET TAMEN LABORARE NON CESSAT] Hebr. Septuag. & Syrus: *Nec est finis omni labori eius.* Arabicus: *Nec in omni labore suo est confusus*, non pudet eum laborare assiduè instar alini. Aquila vertit τελὸς, quæ vox & finem, & perfectionem significat, q.d. Nondum se satis opibus plenum perfectumque existimat, sed plura & plura semper appetit, nondum res suas confectas, nondum se vicisse difficultates & impedimenta fortunatæ sortis autumat. Campensis: *Cupiditatibus eius nullæ diuitiæ satisfaciunt*, Nimirum egenus est, qui egenum se æstimat, ideoque coaceruare non cessat, esto sit ditissimus: *Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licèt imperet mundo*, ait Seneca epist. 9. Et Comic. *Non est beatus esse qui se non putat;* nec miser, qui se non æstimat miserum. *Tuum quidem malum*, ait Marcus Antonius Imper. cognomento Philosophus lib. 4. de vita sua, *non est in alterius animo positum, neque in conuersione vlla aut mutatione cæli, vbi ergo? in opinione de malis tua. Nihil igitur malum esse iudica, & omnia bene habebunt. Quod si corpus, quod animo tuo est proximum, secetur, vratur, suppuretur, putrescat; tamen ea pars, quæ iudicare de his debet, quieta sit: hoc est existimet nihil esse neque bonum, neque malum, quod ex æquè*

potest bono atque malo accidere: nam quod ei qui secundum naturam viuit, ex æquo accidit, id neq; secundùm, neque contra naturam est.

NEC RECOGITAT DICENS] Campensis: *Neque vnquam ad se redit, vt apud se dicat, quibus laboro?* Hæc verba non sunt in Hebræo & Græco, sed subintelliguntur: vnde solerter ea supplenit Noster & Chald. Est hæc insignis incogitantia, & dementia auarorum, quòd non recogitent vsum & fructum, imò vanitatem suorum laborum, & curarum, quibus continuò frustra se vexant. Similis est illa diuitis auari, qui proinde audit à Christo: *Stulto hac nocte repetent animam tuam à te; quæ autem parasti, cuius erunt?* Lucæ 12. 19. Dementiam hanc clarius repræsentat Eccles. cap. 11. vers. 18. & seq. *Est qui locupletatur parcè agendo, & hæc est pars mercedis eius, in eo quod dicit. Inueni requiem mihi, &* B *nunc manducabo de bonis meis solus, & nescit quod tempus præteriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia alijs, & morietur.*

CVI LABORO] τὸ *cui* non est neutrum, q.d. ad quam rem, quo fine, quo fructu laboro; sed masculinum, *cui*, scilicet homini vel hæredi; hunc enim significat Hebr. מי *mi*. Chald. *Cui tandem me excrucio?* Thaumat. *Ex eo lubens quæsiuerim, quā ob causam laboribus se conficiat?*

ET FRAVDO ANIMAM MEAM] Defraudo genium meum, non audens vti opibus, tanto labore meo partis, sed eis parcens, easque asseruans incerto heredi. Hebr. *Et deficere facio animam meam.* Alij: *Imminuo animam meam.* Septuag. *Fraudo animam meam bonitate*, id est iucunditate & voluptate sua. Syrus: *Perdere facio animam meam bona.* Arabicus: *Bonum*: Chald. *Et non dicit in* C *corde suo, cui ego laboro & fraudo animam meam bonis? Surgam & faciam ex eo eleemosynam, & lætabor in hoc sæculo cum filiis hominum, & in sæculo venturo cum istis.*

Tropol. S. Ambros. de Institut. Virg. cap. 1. *Cur ergo*, inquit, *sæculo (& non vni Christo) laboramus & fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alij, nisi huic Domino seruire deberemus?*

Auari ergo similes sunt Iudæis, qui auarè colligentes manna, plusquam edere poterant, mox viderunt illud putrescere, & scatere vermibus Exodi 16. idem fit auaris, quos proinde obiurgans S. Iacob cap. 5. 2. *Diuitiæ vestræ*, inquit, *putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt: aurum & argentum vestrum æruginauit: & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit* D *carnes vestras sicut ignis.* Vide ibi dicta. Eccles. 4. 8. Oenopola Chius alijs pretio vendebat vinum optimum, quæstumque faciebat non modicum, ipse acidum & vappam ad vsum suum reseruabat. Percunctabatur fortè quispiam seruum eius, quare ab hero fugisset? audiuit eum in bonorum copia sibi quærere mala, id quod omnes sordidi & auari faciunt, quibus æquè deest quod habent, quàm quod non habent. Historiam hanc refert Plutarch. libr. de Tranquill. animi. Alciat. Emblem. 85. hoc genus hominum simile facit Asino, qui cùm obsonia delicata tergo portet, ipse interim carduis pascitur.

A AFFLICTIO PESSIMA] Septuag. *Distentio pessima.* Syrus: *Conuersatio mala.* Arabicus: *Hoc vanum est & confusio mala.* Symmach. *Occupatio mala.* Campensis: *Hoc quidem infinitè stultum est, & animi molestissimum tormentum.*

MELIVS EST ERGO DVOS ESSE SIMVL, Vers. 9.
QVAM VNVM: HABENT ENIM EMOLVMENTVM SOCIETATIS SVÆ] Hebr. *Boni duo præ vno: est enim merces labori eorum.* Olympiodor. *Quibus est bonum pretium.* Septuag. *Boni duo super vnum, quibus est eis merces bona in labore suo.* Syrus: *Meliores sunt duo vno, quibus est merces bona in labore suo.* Arabicus: *Duo boni meliores vno, cùm habeant conuersationem bonam in laboribus suis.* S. Hieron. *Meliores duo quam vnus.* S. Ambros. epistol. 17. *Optimi duo super vnum.* Chald. *Meliores iusti duo in ge-* B *neratione vnico; & hi quidem ad siderum rationem seipsos componentes, & verbis annuentes paratam esse illis futuræ vitæ mercedem, optimam, eius laboris, quo seipsos, vt æquales suos erudirent, impendio defatigarunt.* Vatab. *Feliciores sunt duo vnico.* Tigur. *Melius est duos coniunctos viuere, quàm vnum solum.* Campensis: *Quare meliorem & commodiorem iudicaui vitam duorum vnà viuentium, quam vnius solius: affert enim boni non parum ipsa societas.* Alij: *Feliciores sunt duo quàm vnus*, q.d. Felicior est vita socialis, quam solitaria.

Vox illatiua *ergo* non est in Hebræo, Græco, Syro, Arabico, sed subintelligitur, vti solerter aduertit vulgatus interpres, ideoque eam expressit: sed difficile est illationem hanc ostendere, & ex antecedente sententia elicere. Omissis variis variorum connexionibus.

C Dico hanc esse illationis vim & energiam. Dixerat v. præced. *Vnus est, & secundum* (Hebr. שני *sceni*) *non habet* v. g. *non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitiis, nec recogitat dicens: Cui laboro & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima*, q.d. vnitati & solitudini hæc inest vanitas, & afflictio, quòd non habeat heredem vel amicum, cui laboret, & cum quo laboret, seque recreet, ac bonis labore suo partis animam suam pascat, & oblectet. Inde rectè hic infert: *Melius est ergo duos* (Hebr. שנים *scenaim*, quòd planè respondet τὸ *sceni* v. præced.) *esse simul, quàm vnum: habent enim emolumentum societatis suæ*, vt scilicet simul laborent, simul se solentur & recreent, simul opibus labore partis, communi, ideoque duplicato gaudio fruantur. Nam τὸ *melius est ergo esse duos simul, quàm vnum*, antithesis est eius, quod dixit: D *Vnus est, & secundum non habet*, &c. *In hoc quoque vanitas est*: q. d. quia tanta est vanitas solitatij auari, nec habentis heredem & socium, hinc melius est esse duos, quàm vnum, quia melior est amica societas morosâ & mœstâ solitudine.

Vnitas ergo est vanitas, dualitas fratrum, vel amicorum est veritas, veraque fraternitatis vel amicitiæ iucunditas & felicitas: hæc enim vitam efficit longè suauiorem, vtiliorem, honestiorem, tutiorem, hominemque contra æmulos, hostium insidias, & quasuis fortunæ aduersæ vices flatusque obuallat, & munit. Ita S. Hieronym. Bonau. Hugo Victor. Titelm. & alij.

Igitur

Igitur hæc sententia imprimis pertinet ad fratres & filios, quos v. præcedenti nominauit, q.d. Melius est esse duos fratres, quàm vnum solum; melius est esse duos, putà patrem & filium, quàm solum patrem, vel solum filium; quia frater fratrem, pater filium, & filius patrem in labore adiuuat, solatur, roborat, eiusque, si moriatur, est successor, defensor & heres. Arctissima enim est societas inter fratres ac patrem & filium; quare ipsa ceterarum societatum est radix, origo, & exemplar, vti mox ostendam. Hinc Chald. vertit: *Meliores sunt duo iusti in generatione magis, quàm vnus,* &c. *In labore suo, quo laborant ad sustentandam generationem suam.*

Secundo, pertinet ad socios & amicos; q.d. Melius est duos esse simul socios & amicos, quã vnum solum sine socio & amico. Ratio est, quod in defectum fratrum & filiorum, quos multis natura negat, eadem surrogarit socios & amicos, quos quilibet officiis & beneficiis sibi parare, & procurare potest, q.d. si tibi non sit filius, aut frater, eius loco para tibi amicum, vt non sis vnus & solus, sed societate fruaris & gaudeas. Amicus enim erit tibi consolationi, vtilitati & decori, perinde ac si esset frater, imò in locum fratris succedet: sicut enim *frater* dicitur quasi *ferè alter*, vt ait Gellius lib. 12. cap. 10. Sic amicus dicitur quasi alter ego. Nam *vir amabilis ad societatem, magis amicus erit, quàm frater.* Prouerb. 18:24. Idẽ ex Salomone docet Plutarch. lib. de Fraterno amore: *Pleræq;*, inquit, *amicitiæ nihil aliud sunt, quàm vmbræ & imagines illius primæ, quam natura liberis erga parentes, fratribusq; aduersum fratres ingenuit: quã qui non veneratur & colit, an is fidem facit vllam, se aliis esse beneuolum? aut qualis tibi videtur, qui socio in salutatione ac literis nomen fratris tribuens, neque eãdem quidem viã cum fratre sibi ambulandum putat?* Addit deinde amicum esse quasi alterum fratrem. Huc accedit Olympiod. qui asserit liberalem in pauperes suâ liberalitate eos sibi deuincire, vt habeatur & colatur ab eis quasi frater, imò pater; quare quot pauperes alit, tot filios & fratres sibi creat. Sic Iob. 29. 16. ait: *Pater eram pauperum.* Hinc Cyrus aiebat, securissimos thesauros esse opes apud amicos depositas, teste Xenophonte libr. 8. Cyripædiæ. Idem asserit Seneca lib. 6. de Benef. cap. 3. probatque ex eo, quòd opes in cistis seruatæ, à furibus sæpe auferantur, amici autem auferri nequeant. Vnde idem epist. 9. *Iucundius*, inquit, *est amicum facere, quam habere.* Amicum facit, qui illi benefacit. Et clarè Martial. lib. 5. 43.

Extra fortunam est, quicquid donaris amicis.
Quas dederis, solas semper, habebis opes.

Nunc singula ad incudem reuocem.

MELIVS EST ERGO DVOS ESSE SIMVL] Per *duos* accipe quoque tres, quatuor & plures: plurium enim conuictus & amicitia suauior & vtilior est vita solitaria. Ita Thaumaturgus, Lyran. & alij; sequitur enim: *funiculus triplex difficile rumpitur.* Vnde S. Hieronym. in cap. 5. Matth. v. 45. *Quantò duo*, inquit, *vno differunt, si amore coniuncti sint; tantò etiam trium contubernium plus valet. Etenim vera charitas & nullo violata liuore, quantò augetur numero, tantò crescit & robore.* Vnde Philosophus aiebat: *Amicorum neque nobis, neque cuiquam hominum satis fuit.* Dicit tamen *duos*, vt innuat perfectam societatem, & amicitiam tantùm consistere inter duos vel tres, hoc est inter paucos, iuxta illud Ecclesi. cap. 6. 6. *Multi pacifici tibi sint, & consiliarius sit tibi vnus de mille.*

A

Charitas ergo propter vnum Deum omnes amat, sed ex omnibus inisce, amicitia paucos sibi in familiares & consiliarios deligit. Vide Plutarch. Opuscul. de Amicitia inter plures diffusa, quam idcirco marcescere, & in communem frigidamque beneuolentiam abire docet.

HABENT ENIM EMOLVMENTVM SOCIETATIS SVÆ] Hebr. Septuag. Syrus & Arabic. *Est enim merces labori eorum, labori;* scilicet sociali, id est societati. Vnde Anton. in Melissa cap. 43 legit: *Est illis merces in labore communi*; Et Thaumaturg. *Qui vitæ*, inquit, *societatem inierunt, & rebus iisdem incumbentes, optimos fructus decerpere queunt, & prosperi successus voluptatem sibi inuicem conduplicant.* Merces hæc est, quòd duo fortiter, maioreque commodo & lucro, velut socij simul in commune laborent; quod societate mutui colloquij, consilij, consolationis, protectionis fruantur; quòd alter alterum relinquere potest successorem & heredem; quòd vnus non auderet, duo audent, quod vnus præstare non valet, duo præstant. Sic in mercatura societatis ingens est lucrum, dum collatis à duobus vel tribus in commune opibus, industriâ & negotiatione, maior mercium conflatur copia, indeque maius lucrum.

B

C Chald. Olympiod. & alij, per laborem accipiunt dona, eleëmosynas, officia & beneficia, quibus quis alium sibi deuincit facitque amicum. Huius enim amicitia, magna donorum datorum est merces, magnaque dann afferr commoda & emolumenta.

Moraliter disce hic, quantum sit bonum Societatis & amicitiæ; per hoc enim vnus fit quasi multus, & per multos operatur & negotiatur, ideoque multa & magna efficit. Id patet in societate ciuium & militum concordium, quæ inexpugnabilis est, ceteraque expugnat, iuxta illud Homeri: *Scutum hæsit scuto, galeæ galea, atque viro vir.* Et in societate religiosorum & cœnobitarum, quæ adeò potens est, vt magnas hominum, vrbium, prouinciarum conuersiones, morumque *Mor. de bono societatis.*

D in melius commutationes efficiet. Audi sanctum Chrysostomum apud Maxim. homil. 6. de Fraterno amore. *Nihil est concordiæ comparandum: vnus enim quasi multiplicatur, si concordes fuerint duo aut decem vnus non est vnus, sed illorum quisque decuplex redditur, inueniesq; in decem vnum, atque in vno decem. Quod si hostes illis aliqui sint, qui in vnum impetum fecerit, is quasi in decem irruerit, sic capitur. Eget vnus, at non premitur egestate; nam maiori parte & numero inopia obumbratur: illorum vnusquisq; viginti habet manus, ac viginti oculos, totidemque pedes, animas item decem: non enim suis tantum, sed illorum etiam membris quisque vtitur in omnibus; ac si centum forent, idem rursus contingeret. Idem apud Persas & Romæ esse potest; quodque natura non potest, id amicitia potest. Si igitur mille habeas amicos aut etiam duo millia amicorum, cogitare debes quo rursus euadat numerus. Hoc*

enim est admirabile, vnum millesimum fieri: optabilius enim esset solem nobis extingui, quàm amicis orbari. Etenim multi solem videntes, in tenebris sunt: at qui multos habent amicos, ne incidere quidem possunt in calamitatem; Nihil enim, nihil amicitiâ & charitate suauius esse possit: quid enim est quod non efficiat verus amicus? quam voluptatem non afferat, quam vtilitatem, quam securitatem? Ibidem Dion. Quot amicos pararis, tot oculos habes, quibus, quæ velis, videas: tot consilia, quibus de iis quæ conducunt, consultare & prospicere possis. Non enim aliter se habet plurium amicitia, quàm si cui Deus vnum corpus habenti, multas daret animas, quæ omnes illi prouiderēt & consulerent.

Hinc Psaltes: Ecce, inquit, quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres in vnum. Psal. 132. Mala solitudo, inquit S. Bonau. per inopiam delectationis, vti est in auaro & superbo; misera, per defectū consolationis, laudabilis & honesta, per quietem contemplationis. Porrò Dion. Carth. Loquitur hic Salomon, inquit, secundùm legem communem naturæ, non secundùm præeminentiam gratiæ, quæ transcendit naturam, nec lege arctatur communi. Nam Anachoretæ, Carthusiani, Monachi, viuunt solitarij, & tamen agunt vitam angelicam. Vnde Abbas Moyses apud Cassian. collat. 1. capit. 7. docet pro puritate cordis, & contemplatiuæ sectandam esse solitudinem, instar Christi, qui exiit in montem orare solus, & erat pernoctans in oratione Dei. Luc. 6. Verùm notat rectè S. Thom. 2. 2. quæst. 188. artic. 8. solitudinem & vitam contemplatiuam esse perfectorum duntaxat, qui iam in virtute solidati, sibi sufficiunt, nec sociorum auxilio indigent, ideoque tales priùs exercendos & perficiendos esse in vita sociali, & cœnobitica. Vnde S. Hieronym. epistol. 4. ad Rustic. Quid igitur? ait, solitariam vitam reprehendimus? minimè, quippe quam sæpe laudauimus: sed de ludo monasteriorum huiusmodi volumus egredi milites, quos eremi rudimenta dura non terreant, qui specimen conuersationis suæ multò tempore dederint; qui omnium fuerint minimi, vt primi omnium fierent; quos nec esuries aliquando, nec saturitas superauit, qui paupertate lætantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus doctrina virtutum est. Verùm nec his etiam in media Thebaide desunt socij & amici, imò verò plurium societas singulos munit & roborat, vt monasteria faciant, repleantque, ac ordines numerosos velut castrorum Dei acies ritè ordinatas efficiant. Lege vitas Patrum Palladium in Lausiaca, Cassianum, & similes. Denique audi S. Basilium, cœnobialis & socialis vitæ religiosa commoda recensentem in Constitut. Monast. capit. 19. Primum, inquit, qui communionem ac consociationem hanc vitæ complectuntur, ad illud bonum, quod ex natura est, reuertuntur. Siquidem perfectissimam ego illam vitæ communionem appello, à quo omnis propria & priuata rei cuiuslibet possessio exclusa est, & à qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio & rixa. Contra verò vbi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque, quibus necessariò ad cultum & victum vtimur. Communis Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia & certaminum coronæ, vbi multi vnus, & vnus non solus, sed in pluribus. Huic vitæ instituto quid est tandem quod iure æquiparari possit? quid beatius dici? quid hac coniunctione, vnitate & necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutua inter se morum animorumq; contemperatione? Idipsum ad oculum viua hypothesi repræsentat, dum subdit: Homines ex diuersis nationibus ac regionibus profectos, per exactam morum ac disciplinæ similitudinem adeo veluti in vnum coaluisse, vt in pluribus corporibus vnus tantùm animus inesse videatur, vicissimque plura corpora vnius mentis instrumenta cernantur. In his, qui infirma corporis valetudine est, is complurium animos infirmitatis suæ participes habet. Qui verò animo æger est, ei complures præsto sunt, à quibus curetur, & à quibus assidue erigatur. Hi æquabili iure inter se alij aliorum & famuli sunt & Domini; & inuicta libertate summam inter se seruiunt seruitutem, quam non necessitas, aut casus aliquis fortuitus violenter cum ipsorum mœrore innexit, sed cum gaudio libera animi voluntas induxit, quippe cùm charitas ipsos, alioquin liberos, alios aliis subiectos efficiat, & tamen integram illis nihilominus libertatem conseruet. Tales nimirum nos Deus esse voluerat cum nos ab initio finxit, atque in hūc finem creauit. Hac de causa Christus societatem duodecim Apostolorum instituit, per quam totum orbem ad se conuertit. Hebræis celebre est Prouerbium: O chebreta, ô temutha, id est, aut societas, aut mors. Id expertus S. Augustinus ita amorem suum erga amicum, ac dolorem ob eius mortem explicat libro 4. Confess. capit. 6. Mirabar, inquit, cæteros mortales viuere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter erat, viuere, illo mortuo mirabar. Bene quidā dixit de amico suo; dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam illius vnam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo fortè mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram. Gnomæ.

Idem à Salomone didicere & docuere Philosophi, vt Plato in libro de Repub. & Aristot. 1. Polit. cap. 2. vbi ait: Solitarius & nullius indigens aut Deus est, aut bestia, hoc est, diuinis, aut bestialibus est moribus. Idem lib. 3. ca. 7. Singuli, ait, licèt minus boni sint, iidem tamē in vnum collecti meliores sunt, quàm singuli eorum optimi, vt fit in cœna, quæ ex symbolo multorum lautior est, quàm ab vno instructa. Euripides in Heraclide: Solitaria manus, ait, inualida pugna est. Et Vnus vir haud videt omnia. Hinc illud tritum: Vnus vir nullus vir, Plutar. asserit ea quæ dederis amico redire ad te cum fœnore. Socrat. apud Laertium ait: Amicum esse lucro potiorem, Crassus apud Maximum Ser. 6. Agrum frugiferum. Isocrates Admon. ad Nicoclem tria maximè requirit in amicitia: Virtutem tanquam honestam, & familiaritatem vt iucundam, & vsum tamquam necessarium. Et Lacon ille Antalcidas apud Plutarch. in Lacon. requirit: Vt amicus loquatur iucundissima, præstet autem vtilissima.

Mysticè S. Ambros. de Instit. Virgin. ca. 11. & in hunc locum Eccles. sub finem tom. 2. per duos, accipit Christum & Christianum, per vnum, qui est sine Christo: Optimi; inquit, duo super vnum, quia est merces in labore ipsorum, vbi sunt duo optimi, super vnum, nisi vbi Christus est, & is quem Christus tuetur? quoniam si ceciderit, qui cum Domino est Iesu, eriget eum Iesus. Addit deinde Iesum non cadere, sed sese demittere ad mortem, vt se & nos resuscitet, commortuus est enim nobis, vt

nos calefaceret igne charitatis, quem venit A mittere in terram, & ceu Elisæus vitæ calorem daret.

Symbol. Olympiod. Melius est, ait, duos esse simul, hoc est corpus animæ consentire, illamq; adiuuare in opibus virtutum, vt nec caro repugnet spiritui, nec spiritus de carnis mortificatione inani gloriâ efferatur & insolescat. Si enim corpus ab anima dissentiat, illud secum trahet in ruinam.

VERS. 10. SI VNVS CECIDERIT, AB ALTERO FVLCIETVR. VÆ SOLI: QVIA CVM CECIDERIT NON HABET SVBLEVANTEM SE] Hebr. *Si ceciderit, vnus socium suum stare faciet.* Pro *socium* Septuag. vertunt μέτοχον, id est participem, Aquila φίλον, id est amicum. Arabicus: *Quoniam si ceciderit vnus, eleuabit participem suum. Et væ vni, anima eius cùm ceciderit, & non erit ei alter, qui eriget* B *eum.*

SI CECIDERIT] Scilicet alteruter; tunc enim stans lapsum eriget, vel nutantem fulciet; vel vterque; tunc enim alter alterum, vel nutantem in casum suâ ope, industriâ, & consilio fulciet, ne labatur & cadat; vel iam lapsum attollet. Hebr. enim יָקִים iakim, id est stare faciat, duo significat; scilicet primò pronum in lapsum fulcire ne labatur, secundò iam prolapsum suscitare & erigere. Vtrumque amico præstat socius & amicus. Rursum τὸ *ceciderit*, vel actum perfectum, putà pronitatem, vel initium siue periculum lapsus significat, iuxta illud Dauidis Psalm. 117. 13. *Impulsus euersus sum vt caderem, & Dominus suscepit me,* ne caderem in profundum, quo impellebar ab æmulis & hostibus. Ami- C cus ergo amicum labantem sustinebit, ne prolabatur, prolapsum eriget, erectum fulciet & roborabit, ne iterùm cadat. Hæc omnia significat Hebr. *iakim.*

Rursum *si ceciderit* subaudi in terram, fossam, aquam, ignem, vel in morbum, vt explicat Chald. vel in paupertatem, vt Ferus, vel in carcerem aut seruitutem, vt R. Moyses, vel in perplexitatem & inopiam consilij, vt Olympiod. vel in peccatum, vt Dionys. vel in quamlibet aliam aduersitatem & calamitatem, vt S. Hieron. Thaumat. Lyran. & alij. Verus enim amicus quodlibet amici infortunium subleuare satagit. Audi Thaumaturgum: *Nam cum duo viri in idem negotium incumbant, acciderítq; aliquid aduersi vni, is non longè requiret auxilium. Habet enim ad manum qui iuuet. Contrà homini infeliciter agen-* D *ti, & refocillationis indigo, calamitas summa est, solitudo. Contubernales sanè & qui in eodem cænaculo victitant, si qua oriatur tempestas, statim eam sedant mutuis consolationibus, geminâ nimirum felicitate.* Ostendit Salomon particulatim emolumenta societatis, atque ex multis tria dumtaxat per modum exempli recenset. Primum est, quòd *si vnus ceciderit, ab altero fulcietur.* Secundùm, *si dormierint duo, fouebuntur mutuò.* Tertiò, *si quispiam præualuerit contra vnum, duo resistent ei.* Primum consistit in releuando, secundum in conseruando, tertium in defendendo, ait sanctus Bonau.

VÆ SOLI, QVIA CVM CECIDERIT NON HABET SVBLEVANTEM SE] Hebr. *Væ illi, qui vnus* (id est solus) *est, quia cùm ceciderit non habet secundum, qui stare faciat eum.* Chald. pro אִילוֹ *ilo,* id est, *væ illi,* legens aliis punctis אִלוּ *illu,* id est *si* vertit: *Nam si ceciderit vnus ex eis super lectum & cubauerit ægrotans, alter surgere faciet socium suum oratione suâ. Et si vnus innocens solus fuerit in generatione suâ, in tempore, quo decidet super lectum, & cubabit ægrotans, non erit illi in generatione sua socius secundus ad orandum super eum, sed in puritate sua surget ex ægritudine sua.*

Interiectio, *væ,* in scripr. nota est non tam minantis vel dolentis, quàm denuntiantis certam pœnam, vel cladem ineuitabilem. Rursum τὸ *cùm ceciderit* significat infallibilem casum & lapsum, siue is perfectus sit, siue inchoatus, vt dixi. In huius enim vitæ fragilitate, periculis, infortuniis, quæ cuilibet sæpe, imò quotidie occurrunt, impossibile est, quin quandoque quis in aliquam calamitatem, imò & culpam saltem venialem prolabatur. Porrò Thomas Cantiprat. magnæ doctrinæ & experientiæ vir, libr. 2. apum cap. 11. §. 1. Religiosos adhortans vt numquam sint sine socio instar apum, quæ vnà viuunt, laborant, egrediuntur, subdit: *Quàm vera sit hæc sententia: Væ soli, ego noui, qui triginta annis vices Episcopi in diuersis diœcesibus habui: qui in hoc articulo, quo religiosi vel soli vadunt in viis, vel soli manent in curiis, horrenda mala, horrenda scandala, horrendaque pericula frequenter audiui: quæ numquam sustinuissent adiuncto socio, vel fecissent.*

NON HABET SVBLEVANTEM SE] imò multos habet impellentes in lapsum, ac de lapsu eius gaudentes, ridentes & subsannãtes. Est misera hæc enim est hominum conditio, vt si quem felicem viderint, & in altum attolli, illi applaudant: sin quem miserum ruere viderint, illũ propellant, spernant, insultent, iuxta illud: *Felicitas multos habet amicos, felicibus multi sunt cognati. Viri infortunati procul amici, plures adorant solem orientem, pauci occidentem.*

Huius sententiæ veritatem cognouere tyranni, qui vt martyres superarent, eos à se inuicem separabant, & quemque solum minis, promissis, & tormentis vrgebant ad negandum Christum, vti separarunt Primum à fratre Feliciano, Ruffinam à sorore Secunda, Cornelium Pontificem à Clero & populo Rom. sed frustra; totus enim populus cum suo Pontifice in vnam fidei confessionem conspirauit; quem proinde laudans S. Cyprian. epistol. 1. ad Cornelium: *Quantum,* ait, *terroris & fortitudinis attulit* (Decius Imper. & Persecutor) *tantum fortitudinis inuenit & roboris. Vnum* (Cornelium Pont.) *Primò aggressus, vt lupus ouem secernere à grege, vt accipiter columbam ab agmine volantium separare tentauerat: nam cui non est aduersus omnes satis virium, circumuenire quærit solitudinem singulorum: sed retusus adunati exercitus fide pariter & vigore, &c.* & Mox: *Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, &c. ad pugnam quam tentauerat hostis inferre, non singulos milites, sed tota semel castra prodisse?*

Ex hac Salomonis gnome: *Væ soli; quia cùm ceciderit, non habet subleuantem se,* Concil. Toletanum vndecimum, & habetur 7. quæst. 1. Can. 15. *illud diuini,* sancit, vt sacerdoti celebranti semper alter assistat, vtque *sacrificans habeat post se vicini solaminis adiutorem, vt si aliquo casu* ille

ille qui impleturus officia accedit, turbatus fuerit, vel ad terram elisus à tergo semper habeat, qui vicem exequatur intrepidus. Idem iam ante sanxerat Soter Pontifex cap. Nullus Episcopus. de Consecrat. dist. 1. Septima Synodus verò, vt habetur distinct. 81. Can. 24. In omnibus, vetat ne clericus solus sine socio cum muliere colloquatur: Certè solum, inquit, ad solam accedere nulla religionis ratio permittit. Melius enim est duos esse simul, quàm vnum. Simul enim & fidelius & tutius res geritur. Væ enim vni, quia si ceciderit, non est qui erigat eum. Hinc quoque Apostoli bini à Christo missi sunt ad euangelizandum. Lucæ 10. 1. Concil. Lateran. de statu monach. cap. Monachi, ex hac gnome decernit ne monachi soli in villis, oppidis, vel parochiis habitent, sed in conuentu, vel cum fratribus, ne, inquit, inter sæculares homines spiritualium hostium conflictum experiantur. Vetus est vsus vt religiosi non soli, sed bini incedant, quod nuper ædito hac de re decreto iussit S.D.N. Vrbanus VIII. Vnde S. Thom. Aquinas, religiosum solum & sine socio vocabat dæmonem solitarium. Patet enim hominum & dæmonum insidiis, insultibus, calumniis, & sinistris suspicionibus. Exemplum clarum est in Loth, cum Abrahæ societatem deseruit. Ecce enim, inquit, S. Chrysost. hom. 35. in Genes. vt diuisus est à iusto, & putabat se in maiori esse vbertate ac copia, ac potiora se assecutum & abundare, repente factus est seruus, carens domo, carens & foco, vt discas quantum malum sit, diuisio, & quantum bonum, concordia, & quod conueniat non maiora temerè capessere, sed potius humilitas diligenda est. Ita sanè accidit Loth, & ita omnibus illis eueniet, qui vt apud homines crescant & splendeant, alios fratres in opinione minuunt, & verbis tamquam nube quadam obnubilant. Quid miseri, vt se honore vestiant, honore fratres spoliant? quid insani, vt seipsos promoueant, aliorum bonam opinionem conuellunt? quid amentes, vt soli luceant, alios obscurant? soli lucere volunt, at non soli lucebunt, sed soli sine luce permanebunt. Væ autem soli, quia si ceciderit non habet subleuantem se. Seuerum est, sed iustum Domini decretum, cuius iudicia abyssus multa, vt qui se non habitatione, non veste, sed corde & amore à fratribus separant, tempore necessitatis soli relinquantur, & tentationibus absorbeantur: permittit enim Dominus, vt neque exemplis, neque consiliis, neque doctrinâ eorum proficiant, quos à se per odium & malam voluntatem abiecerant. Vide nostrum Aluarez de Paz plura incommoda vitæ solitariæ recensentem tractat. de Vita spirit. lib. 2. par. 4. cap. 24. & Iulium Nigronium Comment. Ascetico in Regulas communes Societ. Iesu, regula 43. Hæc tropologica est solitudo, quam depingens S. Bernard. serm. de Fallacia præsentis vitæ: Errauerunt, ait Propheta Psalm. 106. in solitudine, in inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt. Solitudo hæc superborum est, quia solos sese reputant, solos appetunt reputari. Litteratus est, odit socium. Fortis est, aut formosus, da ei parem, & contabescit. Solitarius est, sed erroneus; errat in solitudine sua; non enim solus habitare poterit super terram: Nec mirum quod solitudini huic inaquosum additur, vt dicatur, in solitudine, in inaquoso. Si enim in solitudinibus aquæ deesse solent, & loca deserta, sterilia quoque & arida esse consueuerunt, sic superbiam impœnitentia comitatur. Elatum enim cor, durum, & expers est pietatis, ignarum compunctionis, siccum ab omni rore gratiæ spiritualis: quia superbis Deus resistit; humilibus verò dat gratiam.

Mysticè S. Greg. lib. 4. in cap. 10. libr. 1. Reg. Væ soli, inquit, quia si ceciderit, non est qui erigat eum. Solus namque est, qui à Deo relinquitur. Hunc certò cadentem nullus erigit, quia relictum à Deo sanctorum aliquis non assumit. Electus ergo quisque securus ascendit: quia solus non est. Qui enim per nos loquitur, nobiscum est. Nam & repromittit dicens: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi. Solus quippe non erat, qui dicebat; Solus non sum, sed qui misit me mecum est. Solus item non erat, qui exquirebat dicens: An experimentum eius quæritis, qui in me loquitur Christus?

Matth. 3. vlt. Ioan. 3. 2. Corinth. 13.

Moraliter hinc rursum disce, quanta sit vtilitas societatis & amicitiæ. Audi S. Augustin. vel quisquis est Auctor (stylus enim humilior est, quàm vt deceat S. Augustinum) libr. de Amicitia cap. 5. Disce, inquit, quid vtilitatis habeat (amicitia) cùm in rebus humanis nihil sanctius appetatur, nihil difficilius inueniatur, nihil experiatur dulcius, nihil fructuosius teneatur. Habet enim fructum vitæ præsentis & futuræ: ipsa enim omnes virtutes sua ostendit suauitate, vitia sua virtute confodit; aduersa temperat, componit prospera, ita vt sine amico, inter mortales, nihil ferè possit esse iucundum; & homo bestiæ comparetur, non habens qui secum collætetur in rebus secundis, in tristibus contristetur: cui euaporet, si quid molestum mens conceperit; cui communicet, si quid præter solitum sublime vel luminosum accesserit: Probat ex hac Salomonis gnome. Væ soli, quia cum ceciderit, non habet subleuantem se. Solus omnino est qui sine amico est. At quæ felicitas, quæ securitas, quæ iucunditas est habere, cum quo æquè audeas loqui vt tibi? cui confiteri non timeas, si quid deliqueris? cui non erubescas reuelare in spiritualibus, si quid profeceris? cui cordis tui secreta committas, & commendes consilia? Quid igitur iucundius, quàm ita vnire animum alterius, & vnum efficere de duobus, vt nulla iactantia timeatur, nulla formidetur suspicio; nec correptus alter ab altero doleat; ne laudantem alter alterum adulationis notet vel arguat? Speciatim verò commoda vitæ socialis & cœnobiticæ recenset Thomas à Kempis theodidactos 1. part. sermon. 2. Qui, inquit, bonæ voluntatis est, & Deum quærit, inter Deum quærentes amplius proficiet, & firmius stabit. Ibi homo magis in virtute probatur & exercetur. Ibi frequenter de negligentia arguitur. Ibi ad perfectiora verbo & exemplo trahitur. Ibi suam imperfectionem considerare & lugere compellitur. Ibi alterius feruore excitatur, alterius humilitate docetur, istius obedientia, illius patientia monetur. Ibi confunditur inueniri tardior. Ibi inuenit quos timet. Ibi habet quos diligit, & sic ex omnibus proficit. Ibi alterius correptio, ipsius fit admonitio. Ibi alienum periculum, proprium efficitur speculum. Ibi vnus alterius est custodia. Ibi homo portat & portatur. Ibi multa audit & videt, vnde doceatur. Prosequitur deinde idipsum luculentiùs, dum subdit: Ibi boni commendantur, vt meliores fiant. Ibi negligentes arguuntur, vt referueant. Ibi homo non permittitur torpescere, nec secundùm suum libitum agere. Ibi diuersa sunt officia, & multa exhibentur charitatis obsequia. Ibi omnia tempus habent, & ad

opus

opus suum quisque ex obedientia vadit. Ibi infirmus à fortiori sustentatur. Ibi sanus infirmum visitans Christo seruire lætatur. Ibi vno deficiente, alius locum eius supplet. Ibi sana membra pro debilibus sollicitantur. Ibi actiuus pro vacante laborat, vacans pro laborante exorat. Ibi homo habet multos pro se orantes, & in extremis se contra diabolum protegentes. Ibi tot auxiliarios inuenit, quot socios habet.

VERS. 11. ET SI DORMIERINT DVO, FOVEBVNTVR MVTVO: VNVS QVOMODO CALEFIET] Hebr. & Septuag. *Si cubent duo calor erit eis, vnus quomodo calefiet? Et si requieuerint duo, calefient.* Arabicus: *Et si dormierint duo, erit eis calor & æstus; & vnus quomodo calefiet?* Campensis. *Si duo simul dormierint, alter alterum calefaciet.* Hoc significat nostrum. *Fouebũtur mutuò*: qui enim alium fouet calore suo, eodé fouetur & ipse: incalescit enim illo ipso calore, quem in altero conseruat eum coniungens cum B alieno, sed tam suum, quàm alienum adauget: sicut duo ligna ardentia ignem fouent, & in se mutuò adaugent, qui in vno langueret & extingueretur. Vnde igitur vertit: *Si duo simul cubent plus caloris erit eis.* Alter enim alteri vicissim addit suum calorem, itaque eum conseruat, roborat, & quasi conduplicat.

Ad literam ergo & physicè, gnome hæc clara est, intelligiturque, vt sonat. In somno enim consistit magna pars sanitatis, & roboris animalis. Vnde vulgò dicitur: *Somnus nutrit æquè ac cibus*, idque patet in gliribus, qui dormiendo pinguescunt: item in vrsis, qui magnam hyemis partem dormiendo transigunt, tumque non alio cibo, quàm somno aluntur, teste Plin. & Arist. in Hist. anim.

Somnum dat calor, frigus vigiliam.

Somnum autem conciliat calor: quare frigidi, C vt senes, ægroti, nudi, parum dormiunt. Notus est Aphorismus Hypocratis lib. 1. n. 14. & 15. *Euidenter vigilans calidior est exterius, interius autem frigidior: dormiens è contrario.* Id in me experior quotidie: noctu enim multas horas peruigilo, eò quòd stomachus per senium, & studium calore destituatur: qui verò stomachum habent calidũ, vt iuuenes, totas noctes altùm dormiũt. Rursum idem: *ventres*, inquit, *hyeme & vere calidissimi sunt naturâ* (per antiperistasin enim externi aëris frigidi circumstantis, internus stomachi calor se intendit, & roborat, vt externo frigori resistat) ideoque *somni longissimi*. Vide Galenum l. 6. de morbis vulg. com. 4. & 5.

Sensus ergo est q. d. si duo simul cubent, magis calefacient se mutuo, ideoque diutius dormient: solus verò si frigeat, ægrè calescet, ideoq; D parum dormiet.

Chald. hæc refert ad coniuges, quasi Salomon hic Iudæos animales hortetur ad coniugium, vt melius dormiant: *Si vir & vxor* inquit, *cubitum discesserint, mutuum sibi hyeme calorem præstant: vnus autem quî tandem incalescet?*

Alij ℞. Anas hanc gnomen referunt ad debiles & ægros, qui si foueantur calore secundi, meliùs dormiunt. Sicut Dauid in senio cùm non posset calescere, nec dormire, per societatem Abisag Sunamitidis & calorem & somnum sibi conciliauit.

Verùm generatim hæc parœmia grammaticè, siue in cortice litteræ loquitur de duobus quomodolibet simul cubantibus, in eodem, A siue lecto, siue stragulo, siue tentorio, siue cubiculo, vti cubant milites, & Hungari etiam nobiles, qui vt expediti & fortes sint ad crebra cum Turcis bella, scamno vel pauimento pro lecto vtuntur: duo enim vel plures in eodem cubiculo cubantes, non solum se mutuo, sed & totum cubiculum suo calore & halitu calefaciunt. Honesti enim & casti ex honestate & pudicitia nolunt in lecto admittere sociũ nisi sint coniuges.

Symbolicè verò & parabolicè, hæc duorum simul cubantium parœmia, notat fomentum & auxilium quod amicus amico præstat, præsertim debili & afflicto: afflictionis enim & aduersitatis, ac consequenter timoris & mœstitiæ symbola, & causæ sunt, nox, tenebræ, frigus & vigilia: sicut ex aduerso fortitudinis, animositatis & B lætitiæ symbola & causa sunt, dies, & lux, item calor & somnus. Id patet in senibus & iuuenibus. Senes enim ob frigus debiles sunt, meticulosi & melancholici, iuuenes verò ob calorem sunt robusti, audaces & hilares, quare expedit iuuenes iungi senibus, vt illi horum mœstitiam suâ hilaritate discutiant, illi horum audaciam suo timore & prudentiâ temperent. Hoc voluit Thaumaturg. dum vertit: *Nam & per diem dicendi libertate festiui, & per noctem honestâ grauitate fulgent.* Dies enim felicitatis, nox aduersitatis est symbolum.

Rursum hæc parœmia notat mutuam confidentiam, qua amicus curis & sollicitudinibus æstuans, eas in sinum amici deponit, in eoque quasi placidè indormit & conquiescit. Ita S. Hieron. & Lyran.

C Tertiò hæc parœmia notat feruorem, quo amicus torpidior amici exemplo & cohortatione ad charitatis & virtutum opera inardescit, iuxta illud; *Frigidiores feruentiorum exemplo in virtute incalescunt.* Ita Olympiod. Idem significat similis parœmia Salomonis Prouer. 12. 17. *Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui.* Vide ibi dicta.

Ignis symbolum amicitiæ.

Denique, amicitiæ typus est ignis & calor: quod enim hic præstat mundo; hoc amicus amico. Vnde Plutarch. libr. de Adul. & Amic. *Sicut*, inquit, *optimum conditorum est ignis, sic Deus amicitiã vitæ admiscens, omnia læta, dulcia, ac grata, vt essent amico præsente, vnaq; fruente, fecit.* Et Cicero de Amicitia: *Amicitia*, ait, *hoc est vitæ humanæ, quod sol est mundo.* Eccles. 4. v. 9. & 10. *væ soli.*

Apologus societatis.

Hanc gnomen eleganti apis & passeris Apologo oculis subiicit Cyrillus libro 2. Apolog. D mor. ca. 7. cui titulus: *Contra appetitum singularitatis. Apis*, inquit, *inueniens passerem solitarium, præmissa salutatione dixit ei: Vt quid mi frater amaram diligis solitudinem, cùm amicitiæ societas sit tam dulcis? At ille respondit; nimirum minime placet multitudinis fluctuare procella, vel vnus esse de turba. Nónne inter sydera sol est vnus & super omnia vnus est Deus? quo audito, cùm subtiliter procedens illa singularitatis eius superbiam notasset; In hac causa taliter arguendo processit argumentosa: Quamquam vnus, inquit, essentialiter sit, comparis tamen trinitatis hypostaticæ indiuisibili societate gaudet. Sol autem Lunam stellarum infimam ne sit solus, dono lucis efficere sibi sociam splendoris in granditate conatur. Sic & primum mobile cùm sit vnum, lationis primaria communicata virtute,*

tute, secum ceteros orbes rapit, ne sit in officio suo singulare; quin & vniuersitas mundi cunctarum suarum partium iunctura vnitatis connectitur, vt nulla earum distinctionum solitudinem vllatenus patiatur. Nonne anima naturaliter societatis amatrix, mox dolet si vel in puncto suum corpus deseruerit. Cùm à principio Deus hominem creasset vnum, mox statim dixisse fertur (Genes. 2.18.) *Non est bonum hominem esse solum faciamus ei adiutorium simile.* Deinde idipsum exemplo oculorum, alarum, manuum, pedum demonstrat. *Propter hoc etiam duo creati sunt oculi, alæ duæ, manus totidem, ac pedes dualitate consimiles, vt pluralitate munerum & vnitate formarum, membris omnibus ex simili adiutorio sit prouisum. Ad quid nimirum constructæ sunt vrbes, collectæ ciuitates, legisque fœdere adunatæ sunt politiæ, nisi vt communi obsequioso consortio, non solùm sint sufficientes, sed etiam tranquillæ res humanæ? Væ ergo soli, quia cum instabili pede superbiæ ventilatus ceciderit, societate priuatus, subleuans adiutorium non habebit. Quin & animalia domestica turmatim viuunt: cetera quoque quantum possunt, naturæ politiam colunt: is qui fugit consortium, aut rabiosus est, aut ferus. Eremita verò, socius est Deorum. Quibus dictis, tristem reliquit solitudinis amatorem.*

Exempla.

Mysticè S. Hieron. per socium, accipit Christum, qui instar Helisæi nos peccato mortuos viuificat: *Nisi,* inquit, *nobiscum Christus dormierit, & in morte quieuerit calorem æternæ vitæ accipere non valemus.* Rursum noster Aluarez de Paz libro 3. de Natura perfect. pat. 3. cap. 32. *simul dormiunt,* ait, religiosi; qui in lecto religionis decumbentes, & charitate cooperti, simul orationi & sanctis occupationibus instant: isti enim mutuis desideriis & actionibus incalescunt: solus autem dormit, qui animo ab aliis segregatus orat aut occupatur; non enim habet penes se aliquem amore coniunctum, à quo calefiat.

ET SI QVISPIAM PRÆVALVERIT CONTRA VNVM (Symmach. *inualuerit super vnum*) DVO RESISTVNT EI] Hebr. *Duo stabunt coram eo,* id est contra eum, vt se ei opponant bello, non solùm defensiuo, sed & offensiuo. Est enosis: per *resistunt,* enim intelligitur *oppugnabunt & expugnabunt eum.* Nam sicut vnus fortior præualet vni minus forti: sic duo minus fortes præualent vni fortiori alterutro: quia *ne Hercules quidem contra duos,* & vt aiunt Arabes: *Duo infirmi fortiores saxo.* Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Et si corroboretur vnus, ipsi duo insurgunt aduersus eum.* Septuag. Complut. clarè: *Et si victus fuerit vnus, duo stabunt contra eum.* S. Hieron. *Si robustior inimicus quis contra vnum surrexerit, imbecillitas alterius amici solatio sustentabitur.* Thaumat. *Temere ac periculosè sibi consulit, qui multos homines mutuo præsidio circumseptos adortus fuerit.* Huc facit prouerbium Heb. in *Res chelec in sanhedrin: Duo arida ligna vnum viride exurunt,* id est, *Duo inualidi, facilè superant vnum valentem, si solus sit,* quia *Ne Hector quidem duobus par est.*

Chald. hanc gnomen accipit de iustis, qui iram Dei concitatam ab impio auertunt: *Quod erumpat,* inquit, *vir flagitiosus & potens, cuius reproba opera propensitate quadam ferantur in occasionem euehendæ in orbem vindictæ, prodibunt duo iusti ex aduerso, qui meritis suis imminentem hanc vindictam auertunt.*

A Verùm hic agitur de eo, qui resistit iræ non Dei, sed hostis inuadentis amicum, vt patet ex verbis. Significat ergo tertium emolumentorum societatis & amicitiæ, quod est, amicum præstare munimen amico, dum eum contra inuasorem tuetur & propugnat, etiam cum vitæ periculo, iuxta illud Prouerb. 18. 20. *Frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma.* Vide ibi dicta. Vnde S. Leo serm. 4. de Ieiun. 7. mensis: *Ecclesiasticus miles,* ait, *etiamsi specialibus præliis possit fortiter facere, tutiùs tamen & feliciùs dimicabit, si contra hostem palàm in acie steterit, vbi non suis tantùm viribus certamen ineat, sed sub inuicti regis imperio, fraternis consociatus agminibus, bellum vniuersale conficiat. Minore enim discrimine multi confligunt cum hoste, quàm singuli; nec facilè patet vulneri locus, quem opposito scuto fidei, non sua tantùm, sed etiam aliorum* B *fortitudo defendit; vt vbi vna est omnium causa, sit vna victoria.*

Hinc Ioab ait Abisai fratri suo: *Si præualuerint aduersum me Syri, eris mihi in adiutorium; si autem filij Ammon præualuerint aduersum te, auxiliabor tibi,* 2. Reg. 10. 11. Quin & Seneca lib. 4. de Benef. cap. 18. *Nam quo alio,* inquit, *tuti sumus, quàm quod mutuis iuuamur officiis? hoc vno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? Præda animalium & victimæ, ac bellissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui, satis virium est: quæcumque vaga nascuntur, & acturæ vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit, non vnguium vis, non dentium terribilem ceteris fecit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validissimum facerent.* C Vnde concludit, plerumque dominium euincit. *Itaque qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum in alienæ naturæ transmisit imperium; & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quòd licèt contra fortunam aduocare. Hanc societatem tolle, & vnitatem generis humani, qua vita sustinetur scindes.*

Hinc patet charitatem & amicitiam, licèt non obliget, vt quis vitam pro vita amici prodigat, vel periculo exponat, tamen idipsum permittere, imò suadere: quare generosæ & perfectæ charitatis & amicitiæ, æquè ac fortitudinis & magnanimitatis actus erit, si quis id D faciat: quia tunc non tam vitam pro vita amici, quàm pro generosis tot virtutibus discrimini obicit. Maius enim est bonum harum virtutum, quàm sit vitæ. Ita D. Thom. 22. quæst. 26. artic. 4. ibique passim Theologi, ac noster Suarez pluribus rationibus confirmat. Quin & Philosophi, qui virtutes Christianas & supernaturales non agnouêre, sed tantùm naturales, qualis est ciuilis amicitia, idem docuêre, vt Aristot. 9. Ethic. cap. 8. Cicero de Amicitia, Seneca epistol. 9. *In quid,* ait, *animum paro? vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam.* Tales amici inter Gentiles fuere, Pylades & Orestes, Nisus & Euryalus, Theseus & Pirithous, Damon & Pythias, Eucritus & Euephenus, Seruius Terentius & D. Brutus, quos recenset Valer.

Heroicus actus mors pro amico.

Exempla.

ler. Max. libt. 4. cap. 7. quorum vnus, pro altero, vltro se neci obtulit, quod ne tantùm Philosophi, sed & Patres ac Theologi dilaudant, vt Sanctus Augustinus 4. Confess. cap. 61. Sanctus Ambrosius libro 3. Offic. cap. 12. Sanctus Hieronymus in ca. 7. Micheæ; sed audi Aristot. libro 9. Ethic. cap. 8. *Verùm est quod de probo viro dicitur, eum amicorum causa & patriæ, multa agere, etiamsi mors sit oppetenda.* Et inferius: *Qui pro aliis mortem obire consueuerunt, eligunt magnum quoddam honestum sibiipsis.*

FVNICVLVS TRIPLEX (Hebr. מְשֻׁלָּשׁ *mesullas*, id est triplicatus. Est enim Paul Piel, id est participium passiuum à שִׁלֵּשׁ *Silles*, id est triplicauit) DIFFICILE RVMPITVR.] Quasi dicat funiculus simplex facilè rumpitur; duplex difficulter; triplex difficiliùs: sic & homo si solus sit, faciliùs ab hoste vincitur; si cum socio, difficulter; si cum duobus, difficiliùs. Syrus: *filum trium non citò discerpitur.* Arabicus: *filum triplicatum non laceratur subitò.* Hebr. est: *filum triplicatum non rumpitur in festinantia, vel in celeritate.* Chald. *Quàm pulchri sunt tres iusti in generatione, inter quos est pax sicut funiculus fimbriæ ex tribus chordis, qui non citò rumpitur.* Vel vt vertit Costus: *Similes sanè sunt propugnaculis triplici ordine, quæ nisi ægrè expugnari nequeunt.* Vel vt alij: *Sicut catena quæ contorta est ternis funibus, quæ non festinanter connectetur*, S. Ambros. epist. 17. *Spartum triplex non citò rumpitur.*

Funiculus triplex quid

TRIPLEX] id est multiplex: difficiliùs enim rumpetur si sit quadruplex, quintuplex, sextuplex, &c. Vnde Symmach. vertit: *Funiculus triplex, aut quadruplex non citò rumpitur.* Dicit tamen *triplex*, tum quia funiculus solet triplicari, id est tribus filis vel licijs implecti, ad elegantiam & firmitatem; tum vt notet paucorum societatem, quales sunt duo, vel tres, esse robustam, tum vt symbola ternarij indicet, de quibus mox; tum quia triplex sæpè est tripliciter triplex. Solent enim restiarij primò funiculum ex tribus filis intorquere, deinde funiculum hunc triplicare, ac ex triplici vnum contorquere, deinde triplicatum iam rursum triplicare, quin & crassos rudentes, quibus machinæ & moles sustinentur, ex funibus paruis sæpiùs triplicatis contorquent. Sensus ergo est quasi dicat: sicut funis ex pluribus filis implexus & intortus rumpi nequit, adeoque est validus, vt trabes, saxa & moles ingentes in altum attollat & sustineat, cùm singula fila stupea tenuia sint, illicoque rumpantur: sic pariter vis duorum vel trium vnita, fit bina, vel trina, adeoque valida, vt expugnari frangique nequeat. Rursum sicut funiculi, quo magis intorquentur, sæpiusque triplicantur, fiunt densiores & validiores, vt rumpi nequeant; sic quo arctior trium vel plurium est societas, quoque pluribus & maioribus amoris beneuolentiæque officijs nectitur & stringitur, eò robustior est, & inexpugnabilior, vt patet in acie castrensi ritè associata & densata.

Addit S. Bonauent. τὸ *triplex*, respicere & notare triplex emolumentum societatis iam recensitum.

Exemplum appositum est in Scyluro Scytha, qui moriturus conuocans filios 80. cùm ipsi

A fasciculum iaculorum ab eo iussi frangere non possent, sed sigillatim vnumquodque facilè rumperent: *Pari modo*, inquit, *si concordes fueritis, validi inuictiq; manebitis; si dissidiis dissociemini imbecilles eritis, & expugnatu faciles.* Ita Plutarch. Apophth.

Moraliter, funiculus triplex significat perfectam amicitiam inter paucos, putà inter duos vel tres consistere: hi enim imitantur S. Trinitatem, in qua trium personarum summa est vnio & concordia, quæ inter plures solet languescere vel euanescere. Ita auctor lib. de Amicitia tomo 4. S. Augustin. cap. 5. Hinc Christus Matth. 20. *Vbi*, ait, *fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum*, vti tribus pueris in fornace Babyloniæ, in Dei fide & laude consentientibus & constantibus accessit B *quartus similis filio Dei*. Daniel 3. 92. Ad hoc significandum, vt rectè notat Pineda, à Poëtis finguntur Gratiæ tres, quòd tribus maximè videatur coalescere, & conseruari amicitia: nam & tertius amicus interueniens solet tollere omnem quotidiani conuictus cum vno & eodem satietatem. Tum etiam exorientes sæpiusculè expostulationes, & suscipiones inter amicos duos, facilè sedantur & componuntur tertij interuenientis hortatu & iudicio.

Tres Gratiæ cur

Symbolicè, primò funiculus triplex est S. Trinitas, ait S. Paulinus epist. 4. ad Seuerum, quæ est fons omnis societatis, amicitiæ & concordiæ, adeoque prima insolubilis & increata societas, & charitas, ideoque inuictissima, quæ omnia domat & subigit. Ita Sanctus Ambrosius epist. 17. *Spartum triplex*, inquit, *non citò* C *rumpitur. Tria enim quæ non sunt composita, non rumpuntur. Trinitas incompositæ naturæ rumpi non potest, quia Deus vnum est, & simplex, & incompositum est quidquid est.* Addit Hugo Card. potentiam Patris, sapientiam Filij, bonitatem Spiritus sancti, quo triplici funiculo diabolus ligatus est, vt non possit nocere nolentibus. Accedit S. Basil. qui libro 5. contra Eunomium volentem discindere S. Trinitatem, & Patrem à Filio, ac Spiritu sancto: *Trinitas*, inquit, *non dirumpitur, & est colenda in vna & æterna gloria, eadem vnam & solam deitatem vbiq; circumferens irrupta, inscissa, indiuisibilis, adimplens omnia, omnia continens, in omnibus existens, creans, gubernans, sanctificans, viuificans. Hic diuinus & maximè admirandus nexus, non dirumpitur, vt scriptum est; funiculus triplex non disrumpetur.* Porrò R. Iohanam apud D Galatin. libro 6. cap. 10. Funiculus triplex, inquit. hoc est mysterium Dei vnius & trini, non citò rumpitur, hoc est non facile discutitur & enucleatur.

Primò.

Brachmanes, siue Gymnosophistæ apud Indos gestant funiculum ex tribus alijs contortū, quorum singuli rursum tribus linis constant, ad tres personas in Sancta Trinitate significandas, vt vnam esse naturam Deitatemque indicent, extrema funiculi inter se vno nodo constringūt, vti referunt Maphæus, Osorius, & alij de Rebus Indicis scribentes, ac Perpin. orat. 8. de Deo trino & vno. Porrò mysteria ternarij plura recensui Amos 1. v. 3.

Secundò, S. Hieron. per funiculum triplicem accipit S. Trinitatem, quatenus nos mu-

Secundò.

nit & roborat; item Christum, cuius sodalitas nos omnibus hostibus superiores efficit: *Melius est*, inquit, *in se habere Christum*, (ceu socium) *quam solum patere diabolo; quod si & Pater & Filius & Spiritus sanctus aduenerint, non citò rumpetur ista sodalitas*. Sic & Salonius.

Tertiò. Tertiò, alij accipiunt incarnationem, in qua arctissimo nexu coniuncta sunt tria, putà anima, caro, & Verbum; ac licèt in morte Christi duo priora soluta sint, non tamen ab ijs tertium, putà Verbum, separatum est: & post resurrectionem redditus est funiculus triplex indissolubilis.

Primò. Tropol. Primò, Sanctus Gregorius 33. Mor. cap. 9. vel iuxta aliam editionem 12. per funiculum triplicem accipit fidem S. Trinitatis: *Quia fides*, inquit, *quæ de cognitione Trinitatis ab ore prædicantium texitur, fortis in electis permanens, in solo reproborum corde dissipatur*. Et S. Isidor. in Exod. cap. 46. *Funis triplex non rumpitur*, inquit, *quæ est S. Trinitatis fides, ex qua dependet, & per quam sustinetur omnis Ecclesia*.

Secundò. Secundò, Sanctus Bernardus serm. 16. in Cant. per funiculum triplicem accipit tria præcipua hominis membra, putà cor, os & manus, quæ inspirata à Spiritu sancto conspirant in bonum. *Hoc semel*, inquit, *contulit vniuersitati, hoc quotidie singulis in nobis actitari sentimus, & cordi scilicet tribuit intelligentiæ lumen, & ori ædificationis verbum & manibus opus iustitiæ. Dat sentire fideliter, dat proferre viriliter, dat efficaciter adimplere. Et est funiculus triplex qui difficilè rumpitur, ad extrahendas animas de carcere diaboli, & trahendas post se ad regna cælestia: si rectè sentias, si dignè proloquaris, si viuendo confirmes*.

Rursum Olympiod. accipit animam, corpus & spiritum, quæ tria oportet connectere, & innectere Dei cultui & obsequio, vt docet Apost. 1. Thes. 5. 23.

Tertiò. Tertiò, Sanctus Hieronymus accipit fidem, spem & charitatem, in quibus consistit vera Dei religio. Sic & S. Paulin. epist. 4. ad Sulpicium, vbi monet: vt hoc triplici spatio texamus opera nostra. Alij ex aduerso referunt ad triplicem concupiscentiam: scilicet carnis, oculorum, & superbiæ, quæ cùm nectuntur, difficilè rumpuntur, quibus irretita fuit Eua. Ita S. Bernard. serm. de Annuntiat.

Quartò. Quartò, Hebræi carnales apud Galatin. lib. 2. cap. 1. funiculus triplex, inquiunt, est amor firmissimus inter maritum, vxorem, & prolem.

Quintò. Quintò, alij accipiunt tres partes pœnitentiæ, contritionem, confessionem & satisfactionem, ex quibus funis gratiæ & charitatis conflatur. Rursum Hugo Card. funiculus triplex, inquit, est charitas quæ tribus quasi partibus implectitur, quæ sunt, rectitudo, amplitudo & fortitudo dilectionis. Amplitudo, vt omnes, etiam inimicos sinu charitatis amplectatur; iuxta illud Christi; *Diligite inimicos vestros* Matth. 5. fortitudo vt pro Deo suo omnia pati & mori non dubitet, iuxta illud *fortis est vt mors dilectio*. Cant. 8. Rursum funiculus triplex, est charitas ex triplici quasi fune composita, qua scilicet Deum propter seipsum amamus, & proximos propter Deum diligimus, & nostram salutem propter ipsum Deum amore complectimur: quæ proinde non facilè tentatione vllâ superatur, ac proinde par est vt proximis mutuò amoris nexu iungamur, quorum viribus fulti aduersarios quoslibet vincamus.

MELIOR EST PVER PAVPER ET SAPIENS, REGE SENE ET STVLTO, QVI NESCIT PRÆVIDERE IN POSTERVM] Thalmudici in Midras, censent hîc opponi genios, siue spiritus & angelos homini à Deo assignatos, vnum bonum, qui notatur hîc per puerum pauperem & sapientem: vocatur puer, eò quòd post 14. ætatis annum homini se insinuet: alterum malum, qui notatur hîc per regem senem, & stultum, eò quòd antiquior sit, & à natiuitate homini adsit, in eoque regnet. Vocatur stultus, quia rationi & sapientiæ aduersatur: facit enim, vt infans, non nisi escam, & sensilia bona cogitet & appetat. Verùm hæ sunt Thalmudicorum næniæ: fuit tamen multorum Hebræorum, Græcorum, & Latinorum olim opinio, homini ab origine dari duos angelos, bonum & malum, vti alibi dixi, eamdemque ex R. Barachia tradit hic S. Hieron. Idem S. Hieron. addit tres alias expositiones: Primam Thaumaturgi, q. d. Præstat sapiens, licèt puer & pauper, stulto, licèt is rex sit & senex, quòd hic sæpè regno excidat, ille ad regnum extollatur: Secundam Laodiceni, q. d. Præstat puer sapiens, futuræ vitæ bona & mala præuidens, quàm rex stultus qui futura non cogitans, præsentibus & caducis, quasi magnis & perpetuis, delectatur: Tertiam Origenis & Victorini, q. d. Puer pauper & sapiens est Christus, de quo Isaias c. 9. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis*, rex senex & stultus, est diabolus, qui in hoc mundo ab eius origine mundanis quasi rex imperat. Verùm hoc tertium mysticum est, secundum verò tropologicum, primum literale, & genuinum. VERS. 16.

Caietanus more suo acutè hæc refert ad funiculum triplicem, quem, inquit, si implectas ex pueritia, paupertate, & sapientia, robustior erit, quàm si alium triplices ex regno, senio & stultitia. Verùm hæc subtilior, quàm solidior est expositio.

Dico ergo planè & genuinè, per antithesin conferri & præferri hîc sapientiam stultitiæ, etiamsi principatu & senio ornatæ, quibus ille caret. Sensus igitur est, q. d. Tanti est sapientia, & sapiens, etiamsi pauper & puer, vt præstet stultitiâ & stulto, etiamsi is rex sit & senex: Sapientia enim tam excellens est, vt pueritiam & paupertatem, quæ videntur aspernabiles, faciat commendabiles; insipientia verò etiam regiam & senilem dignitatem, quæ per se laudabiles sunt, faciat vituperabiles: quare sæpè fit, vt iuuenis pauper ob prudentiam euehatur ad regnum, rex verò senex & stultus ob imprudentiam eò deijciatur, vti explicat v. sequenti, eò enim pertinent hic versus, & duo sequentes. Sapientia ergo est velut aurum, quod æs, stannum ceteraque metalla inaurat, facitque aurea, & quasi aurea; imò ipsa est instar lapidis Philosophici, quo Alchimistæ perhibent, se æs aliaque metalla conuertere in aurum; simili enim modo sapientia paupertatem & iuuentutem, quæ in se viles & insipientes sunt, decorat,

Rex pauper & puer sed sapiens præstat diuite sene & stulto.

Sapientia est lapis Philosophicus mutans æs in aurum.

rat, & quasi inaurat, imò in se suamque dignitatem transmutat, dum ea velut informat & animat, vt videantur sapere, esseque sapientia. Vnde ipsa *linguas infantium facit disertas.* Sapien. 10. 21. pauperes verò per Dei timorem & amorem (hic enim est practica veraque sapientia) facit similes regibus, imò Verbo Deique filio, ideoque heredes gloriæ & regni sempiterni. Vice versâ, stultitia regiam & senilem dignitatem, quæ instar auri refulget, dedecorat, ac in se velut in vile æs, aut plumbum commutat, dum per superbiam, auaritiam, similemve impietatem, reges stultos & impios deijcit in terram, ac deinde in tartara, eosque facit folles & fomenta gehennæ.

Transit à vanitate solitudinis & solitarij, per antithesin, ad vanitatem regni & regum, hi enim minimè sunt soli, quia abundant famulis, militibus & sequacibus.

Alludit Salomon ad se, seipsumque hîc tacitè pingit; ipse enim puer creatus est rex, scilicet anno 12. ætatis, vt vult Sanctus Ignatius epist.6. ad Magnesianos, vel potiùs, vt Pineda & alij anno 18. tumque opibus fuit exiguis, & quasi pauper præ opibus, quas senex habuit, sed tamen ob sapientiam illi inditam præstantior fuit Saule, Rege sene & stulto. Imò Salomon puer sapiens præstantior fuit seipso iam sene & stulto: tunc enim per luxuriam & idololatriam desipuit, seseque & regnum perdidit, tumque Deus ad regnum decem tribuum euexit Ieroboam iuuenem tenuis fortunæ, sed sapientem, id est strenuum & industrium. 3. Reg.11.27.

Significat ergo hæc gnome primò, sapientiam iuuenum & pauperum præstare regno senum insipientium. Secundò, sapientiam acui tum iuuentute, tum paupertate: iuuentus enim acri est ingenio, animoque viuido & generoso, adeoque magna meditatur & sperat, magnaque molitur, vt sese promoueat & euehat. Talis fuit Hermogenes qui anno 15. ætatis tantæ fuit sapientiæ & eloquentiæ, vt ad eum audiendum Antonius Imperator ventitaret; vnde illud: *Hermogenes inter pueros senex.* Rursum iuuentus est simplex, & candida, ac modesta & humilis, præsertim si sit tenuis fortunæ & pauper, ideoque capacior sapientiæ. Vnde Philosophus: *Paupertas,* ait, *est reparatrix sapientiæ.* Hinc Socrates, Diogenes, Crates, pluresque alij contempserunt diuitias, vt Philosopharentur, & expeditiùs liberiusque vacarent sapientiæ. Paupertas ergo & iuuentus acuunt sapientiam. Ex aduerso ætas & opes, præsertim in regibus & principibus, obtundunt sapientiam: sunt enim occasio gulæ, luxuriæ, superbiæ, quæ hominem infatuant. Hinc tertiò significat reges sæpè in senio infatuari, partim quia per opes deliciis, ventri & veneri, per omnem ferè vitam vacarunt; partim quia ex diuturnitate regnandi, fiunt nimis securi, superbi & tyranni, ideoque populo exosi, qui proinde non raro eos throno deponit, & alios sibi principes creat. Vnde pro *stulto* Hebr. est כְּסִיל *kesil*, id est vanus & inconstans, qui

Cornel. in Ecclesiasten.

A mutatur vt luna: sic enim rex insipiens mutatur, tum per varias cogitationes & desideria, quibus instar Euripi æstuat, tum per varias fortunæ vices, quas vitæ huius mutabilitas parit, quales sunt populi murmura, seditiones, tumultus, quos cùm prouidere nesciat, vel negligat, sed securè & oscitanter regno tot annis possesso indormiat, illo subinde spoliatur.

Exempla sunt, Primò in Saule, qui iuuenis & *Primò.*
pauper sapuit, ideoque euectus est ad regnum; sed senescens, per præsumptionem, arrogans sibi ius sacrificandi, desipuit, ideoque regno deiectus est. Vnde audiuit à Deo: *Nonne cum paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israelis factus es?* 1.Reg.15.17.

Secundò in Dauide, qui iuuenis & pauper, *Secundò.*
putà pastor ouium, sed sapiens, innocens &
B sanctus, Sauli seni, superbo & stulto in regno surrogatus est. Idem tamen senescens, factus insolens, adulterium & homicidium commisit, ac regno penè per Absalonem filium deiectus est. Sic & Cyrus inter Pastores enutritus, suâ iuuenili solertiâ & fortitudine parauit sibi regnum Persarum.

Tertiò in Salomone, qui Dauidi seni iuuenis *Tertiò.*
successit, floruitque sapientiâ & sanctitate; sed senior factus super omnes desipuit per luxuriam & idololatriam.

Quartò in Ieroboam, qui iuuenis pauper *Quartò.*
profugus & exul, sed prudens & sagax, creatus est rex Israëlis. Verùm senescens vitulos aureos erexit, & idololatriam in Israëlem
C inuexit, ideoque regno, vitâ & stirpe priuatus est.

Quintò in Ioseph, qui iuuenis sapiens inclu- *Quintò.*
sus carceri futuram famem præuidit, & Pharaoni ignoranti prædixit, ideoque princeps Ægypti creatus toti Ægypto, mox orbi in fame de alimentis prospexit: ad Ioseph enim hîc alludi patet ex v.seq.

Sextò Chald. exemplum statuit in Abra- *Sextò.*
ham & Nemrod: sic enim vertit: *Abraham qui fuit pauper, & erat in eo spiritus sapientiæ à facie Domini, & cognouit Creatorem suum cùm esset ætatis trium annorum, & noluit seruire idolis, melior fuit Nemrod impio, qui fuit rex senex & stultus. Et quia noluit Abraham seruire idolis, proiecerunt eum in medio fornacis ignis succensi, & accidit ei miraculum à Dominatore sæculi, & liberauit eum*
D *inde, & postea non fuit scientia in Nemrod, vt admonitus esset deinceps, vt non seruiret idolis, quibus antea seruiebat.* Verùm horum fides sit penes Chaldæum.

Denique significat hæc gnome reges & prin- *Rex amet*
cipes decere, vt sint pauperes, id est paupertatis & pauperũ amatores, ne si auarè opibus inhient, subditos expilent, & pauperes opprimant. *paupertatem cur.*
Ita Moses, Samuel, Saül & Dauid initio regni, fuere pauperes; ac de rege sancit Deus Deuter. 17.17. *Non habebit vxores plurimas quæ alliciant animum eius, neque argenti & auri immensa pondera.* Nam mulieres & opes nimiæ perdidêre Salomonem. Sic pauperes, adeoque agricolæ fuere Romulus & Remus Romæ conditores, Camillus, Fabius, Attilius, Cincinnatus, Scipio

eiusdem principes & dictatores, ceteriq; quos recenset Valer. Max. lib. 4. cap. 4. de Mæcenate Cæsaris Augusti amico & principe scribit Dio. lib. 20. *In re familiari summa parsimonia vsus est, & in republica liberalissimus extitit.* Lycurgus Spartæ legislator sanxit, vt principes æque ac ciues odissent auaritiam nimiasque opes; sic enim illius imperium æternum fore. Idem in principe Christiano requirit S. Ambros. r. lib. 1. offic. Historiæ Indicæ narrant apud Perüanos Ingas reges, antequam regnum ineant, per dies aliquot laceris indutos vestibus, velut pauperes & mendicos, per vrbem incedere, vt indicent paupertatem & pauperes sibi cordi, curæque esse & fore. Simile est in auguratione Archiducis Corinthiorum. Archidux enim inaugurandus rusticano vestitu incedit, quem vbi rusticus è saxo conspicatur, rogat quis ille sit; respondent asseclæ esse Archiducem, ac post nonnulla vltro citroque dicta, rusticus Archiduci leuem dans colaphum, iubet, vt velut princeps legitimè ius dicat, princeps verò rustico vestes suas donat: quòd indicium est primitus non nisi agricolam fuisse electum in Archiducem. Ita Æneas Syluius in descript. Europæ, & ex eo Petrus Gregor. lib. 7. de Repub. c. 15. n. 15.

QVI NESCIT PROVIDERE IN POSTERVM] Ostendit in quo stultitia regis senis sita sit, nimirum in improuidentia, sapientia enim regis est prouidentia; qua tam sibi, quàm regno in futurum prospiciat: sibi, vt se in regno confirmet, motus populi compescat, conatus exterorum, regno inhiantium dissipet, ceteraque omnia sibi noxia quasi è specula præuideat, & discutiat: regno, vt annona sit sufficiens, vt scelera & rapinæ arceantur, vt pax inter nobiles & plebem conseruetur, &c. Vnde S. Hieronym. vertit: *Qui nescit præcauere vicissitudinem.* Thaumat. *Cui numquam in mentem venit tantam fieri posse vicissitudinem.*

Pro *prouidere* Hebr. est הִזָּהֵר *hitsaher*, quod noster variè varijs in locis vertit, scilicet *fulgere, obseruare, præoccupare, cauere, custodire.* Septuag. nunc vertunt *fulgere*, vt Daniel 12. 3. nunc *distinguere*, vt Ezech. 19. vers. 20. & 21. nunc *custodire*, vt Psalm. 18. 12. nunc *præcauere*, vt hoc loco; nunc *significare*, vt Ezech. 33. 3. nunc *prænuntiare* vt Ezech. 33. 9.

Propriè *hitsaher* est splendere: vnde זֹהַר *zohar*, vocatur claritas, splendor, fulgor; inde significat admonere seipsum, admoneri ab alio, alteriusque admonitionem recipere, vt vertit Pagnin. Camp. Tigur. & alij (vnde vertunt: *Qui admonitionem ampliùs non admittit*) inde præuidere, præcauere, circumspectum esse, monere, docere, instituere, quia salubris admonitio, est quasi quædam illuminatio, splendor, & fulguratio, id est prænuntiatio & præuisio futuri; eadem est quasi radius & fulgor quidam prudentiæ & prouidentiæ. Qui enim regno diuturno superbiens non vult moneri, sed monentes spernit & odit, sæpè in rebellium vel hostium insidias incurrit, & vitâ regnoque spoliatur. Vnde Chald. vertit: *Et vltra hæc non est cognitio, vt admoneatur amplius.* Symmach. *Qui nescit præcauere vicissitudinem.* Syrus: *Qui nescit cauere amplius.* Arabicus: *Non cognouit quod reuerteretur in semetipsum.*

Igitur improuidentia hæc in rege sene & stulto nascitur ex diuturna felicitate regnandi, hæc enim eum ita inebriat, vt dementet: præteritæ enim fortunæ memor, futuræ immemor, præsenti incertæ quasi certæ securus incubat, itaque facilè insidijs æmulorum & hostium patet, ijsque ex improuiso obruitur: Felicitas enim facit securum & superbum, vt neminem putet sibi posse resistere: eadem cum senio facit eum oscitantem, & negligentem ad prouidendum iuxta illud: *Bis pueri senes*: & : *delirus senex.* Ex continua enim regni prosperitate, ita segniter & securè degit, ac si rotæ fortunæ & felicitati regni sui clauum infixisset, cum ex aduerso nullum maius regi & regno sit periculum, quàm à nimia securitate & præsidentia; hæc enim negligit præuidere insidias, machinationes, tumultus, bella, aliaque aduersa sibi regnoque imminentia, ideoque pariter negligit prouidere remedia ad ea præcauenda vel auertenda: hoc dum vident æmuli & hostes, incautum & securum per vim & dolum inuadunt & opprimunt, vti quotidiana docet experientia.

QVOD DE CARCERE, CATENISQVE INTERDVM QVIS EGREDIATVR AD REGNVM: ET ALIVS NATVS IN REGNO INOPIA CONSVMITVR] *Quòd*, Hebr. כִּי *ki*, id est quia, quoniam. Dat enim causam cur puer pauper, sed sapiens, melior sit rege sene & stulto, eò quòd ille per sapientiam subinde etiam è carcere, hoc est ex imo loco & statu euehatur ad regnum, hic verò regno deijciatur, & ad inopum statum, vitamque redigatur. Natus enim in regno, idem est quòd natus parente rege, regio sanguine prognatus: hîc enim opponitur seruo incarcerato, qui patre seruo progenitus ascendit ad regnum. Vers. 14.

Alludit ad Ioseph qui è carcere ob sapientiam, & præuisionem futuræ famis euectus est ad principatum Ægypti. Genes. 41. Vice versâ Sedechias rex Iuda, à Chaldæis captus, excæcatus, vinctusque ductus est in Babyloniam. 4. Reg. 2. & Nabuchodonosor natus in regno, id est filius regis, putà Nabuchodonosoris senioris, & in regno per triginta & plures annos confirmatus, ob insipientiam & superbiam regno, imò humanâ formâ deiectus, mutatus est in bestiam. Daniel. 4. 30. sic Seruius Tullius, quartus à Romulo Raman. rex, à seruo (vnde dictus est Seruius) euectus est ad regnum. P. Ventideus à Pompeio captus, è carcere prodijt Imperator exercitus Romani, ac victor de Parthis triumphauit. Teste Valer. Max. lib. 6. cap. 10. Simile contigit Caio Mario, qui de Cimbris triumphum egit. Huc facit quod scribit Heraclides in libro de Polit̃ijs, in Cymmensium politia: *Lydij*, inquit, *cùm graui dominatu premerentur, & audissent Cymmæ quemdam esse præstantem, missâ legatione in regnum accersiuerunt, & in officina fabri plaustrarij seruum inuentum cum seruitute, pretio soluto, assumpserunt.* Similia recenset L. Florus lib. 2. cap. 19. & Paulus Emilius in Dione. Plura exempla

Serui euecti ad regnum.

ex

ex Plinio recensui Ecclesi. 10. 28. ad illa: *Seruo sensato liberi seruient*. Verè Plutar. tract. de Præceptis gerendæ reipub. *seruire qui nescit*, inquit, *dominari non potest*.

Huc facit ille Saccurum dies festus apud Persas, quem ita describit Dio Orat. 4. de Regno: *Accipiunt vnum ex captiuis ad mortem, collocantq́; in regis thronum, & eumdem illi dant vestitum regium, & imperare sinunt, ac viuere & deliciari & concubinis vti illis regni diebus, & nemo illum vetat quidquam facere quæ velit; post hæc autem exutum, virgisq́; cæsum, suspendunt*. Deinde causam & significationem huius moris & ritus affert dicens: *Cuius rei putas hoc esse signum, & quamobrem fieri apud Persas? nónne illeo, quòd sæpenumero stulti homines & praui talem potestatem & nomen adipiscuntur, deinde aliquanto tempore viuentes turpissime atq; ocyssimè perduntur?*

Huc alludens Barlaam, Iosaphat regi simili parabolâ vitæ huius vanitatem & fallaciam ad viuum repræsentat apud Damascen. in Histor. cap. 14.

Porrò Chald. Complut. (nam in regia hæc succisa sunt) pergit hæc adaptare Abrahæ & Nemrod: *Quoniam*, inquit, *Prouincia idolorum egressus est Abraham, & regnauit super terram Chananæorum: & in diebus regni Abraham factus est Nemrod pauper in sæculo*: Vbi, *regnauit*, idem est, quod diues & potens effectus est: amplam enim Abraham habuit familiam, in qua quasi princeps regnabat: vnde ex ea eduxit 318. milites, quibus quatuor reges profligauit, & Loth ab eorum manibus liberauit. Genes. cap. 14. alioqui certum est Abrahamum non fuisse regem super terram Chanaan. Rursum quod Nemrod factus sit pauper, incertum est; nam nusquam id legimus. Hæc quoad lectionem vulgatam.

Hebræa enim, Septuag. & Syrus, Arabicus, Pagnin. Vatabl. & ceteri Hebraizantes non habent τὸ *alius*. Vnde sic sonant: *Quoniam de domo vinctorum prodijt ad regnum, quia etiam in regno eius natus est pauper*; quod totum multi de vno & eodem accipiunt, variè vertunt, & explicant; sed communiter sic, vt per carcerem accipiant vterum matris, q. d. Rex quoque dum nascitur ex vtero matris, quasi ex carcere prodit vinctus, & miser, putà secundinis religatus: nudus & pauper sicut ceteri homines: quare huius conditionis suæ memor in regno non insolescat, nec se super alios superbè efferat, sed modestè se gerat ne regno deijciatur, & ad primæuam nuditatem & inopiam relegetur. Ita Olympiod. Aben Ezra, Vatab. Osorius & ceteri.

Verùm hanc gnomen non de vno & eodem, sed de duobus inuicem oppositis intelligi patet, primò, ex eo quòd det causam versus præcedentis, cur scilicet melior sit puer pauper, sed sapiens, rege sene & stulto. Causa hæc est, quòd scilicet ille subinde per sapientiam ad regnum euehatur, hic ab eodem ob insipientiam deijciatur, eò quòd imprudenter, superbè, & iniustè regnarit. Secundò, ex Chald. qui hæc de duobus, putà Abraham & Nemrod accipit, & ex Symmacho, qui vertit: *Alter*

A *enim exit de carcere ad regnandum, alter verò cùm esset rex natus, paupertate oppressus est*. Tertiò, ex S. Hieron. qui in veteri sua editione ex Septuag. sic vertit: *Quoniam de domo vinctorum egreditur, vt regnet, quia etiam in regno eius natus est pauper*, q. d. rex senex, sed stultus, non aduertit fieri posse, vt aliquis ex his, quos ipse vinxerat, exeat ad regnum è carcere, ipse verò de regno excidat, quod insipienter ac iniustè gessit. Vnde mysticè S. Hieron. per puerum sapientem & pauperem accipiens Christum, per regem senem & fatuum accipiens diabolum, sic explicat: *iste* (Christus) *natus est in regno senis* (Diaboli, qui ante Christum regnabat per infidelitatem in mundo) *& idcirco dicit: Si esset de hoc mundo regnum meum, ministri vtique mei certarent pro me, vt non traderer Iudæis. Nunc autem non est de hoc* Ioan 18.

B *mundo regnum meum. In illius itaque stulti senis regno, qui ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eius,* Matth. 4. *natus optimus puer de domo vinculatorum (de quibus Ieremias in lamentationibus loquitur: Vt humiliaret* Tren. 3. *sub pedibus eius omnes vinctos terræ) processit ad regnum, & abijt in regionem longinquam, & contra eos* Luc. 19. *qui super se regnare nolebant, post aliquantum temporis rex reuersus est. Præsago itaq; spiritu vidit Ecclesiastes omnes viuentes, qui possunt adolescentis participes esse, dicentis: Ego sum vita: vetere stulto rege dimisso, Christum sequi. Simulq́; duo ex Israël populi significantur. Prior qui in aduentu Domini fuerit; & posterior qui Antichristum pro Christo suscepturus est; quòd prior non penitus sit abiectus. Prima quippe Ecclesia ex Iudæis & Apostolis congregata est, & in fine Iudæi, qui Antichristum pro Christo suscepturi sunt, non lætabuntur in Christo.* Ioan. 14.

C Moraliter disce hîc vanitatem regnorum & regum, ex eo quòd infimæ sortis homines, putà serui & incarcerati subinde è vinculis exaltentur ad regnum: reges verò, regumque filij è throno ad inopum statum locumque deiciantur. Hæc enim est fortunæ inconstantia, hæc vitæ huius instabilis aleâ, hæc regnorum mutabilis vicissitudo. Sicut enim mercatorum sæpè hîc solet esse exitus, vt bonis cedant, nauigantium, vt submergantur, ita qui diu rempubl. administrat, sinistrum aliquem casum sustinere cogitur. Casum, occasum patiens consolationis loco repetat illud Macrobij. *Moral. de vanitate regum.* *Gnoma.*

Non possunt primi esse omnes omni tempore.
Summum ad gradum claritatis cum veneris,
Consistes ægrè, & citius quàm descindas decides.
D *Cecidi ego, cadet qui sequitur, laus est publica.*

Parua enim, ait Polybius, temporis interualla in excelso fastigio collocant, & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem redigunt, atque eos maximè qui in aulis principum vitam agunt. Hi enim similes sunt calculis, in publicis consilijs dari solitis. Nam vt illi modo ænei, modo aurei dantur, ita aulici pro regis voluntate, nunc beati, nunc miseri fiunt. Agesilaus adhuc puer cum in gymnicis ludis loco parum honorifico locaretur à chori magistro, licèt rex declaratus esset, paruit dicens: *Ostendam non loca viris, sed viros locis dignitatem conciliare*. Seneca lib. de Tranquillitate cap. 3. *Officia si ciuis amiserit*, inquit, *hominis exerceat* &

anterius: *Habet vbi se, etiam in priuato lare explicet magnus animus.* Et inferius sapiens & prouidum dat consilium: *Non expectes, donec res te dimittant, sed ab ipsis te ipse disiungas.* Vtilis est hæc mutatio. Nam vt ait Mantuanus:

Pluribus excelsa, vel opum, vel honoris ab arce
Profuit, ad modicæ sortis cecidisse quietem,

In qua, vt ait Poëta,

Gaudebis minus, & minus dolebis.

Et hoc modo vilis mundus redditur ijs, qui æternum spectant: decepti enim à vanitate mundi, quærunt veritatem, veraque bona in cælis, dicuntque illud Poëtæ:

Inueni portum, spes & fortuna valete:
Nil mihi vobiscum, ludite nunc alios.

Cogitantque illud Senecæ in Hercule furente:

O fortuna viris inuida fortibus,
Quàm non æqua bonis præmia diuidis?

Et illud Lucretij lib. 5. de Rerum natura:

Namque, hos è summo quasi fulmen deijcit ictos,
Inuidia, interdum contemptum in tartara terræ.

Exempla. Sic Hermias Antiocho in delicijs, eo spectante & probante, occisus est, ait Polybius libr. 7. Seianus Tiberij collega, hac ab eo sententiâ mulctatus est: *Seianum capite plecti placet; corpus in Gemonias proijci, eiusque liberos omnes interfici.* Ita Dio in Tiberio. Plautianus Seueri Imper. penè collega miserè interiit, & cadauer eius in viam contumeliosè proiectum. Ita Zonar. tomo 2. Annal. *Inter tot obsequia fortunæ non satis cauta mortalitas est*, ait Curtius libr. 8. Meritò exclamat Seneca:

O regnorum magnis fallax
Fortuna bonis, in præcipiti
Dubioque, nimis excelsa locas.
Nunquam placidam sceptra quietem,
Certumue sui tenuere diem.

Arbores magnæ, ait Curtius, *diu crescunt, vna hora extirpantur. Stultus est, qui fructum earum spectat, altitudinem non metitur. Vide ne, dum ad cacumen peruenire contendis, cum ipsis ramis, quos comprehenderis, decidas. Leo etiam aliquando minimarum auium pabulum fuit, & ferrum rubigo consumit. Nihil tam firmum est, cui non periculum sit etiam ab inualido. Proinde fortunam tuam pressis manibus tene: impone felicitati tuæ frenos facilius eam reges.* Manilius libr. 4. Astronom.

Quid numerem euersas vrbes, regumque ruinas?
Inque, rogo Crœsum? Piramumque, in littore truncum,
Cui nec Troia rogus? Quid Xerxem, maius & ipso
Naufragium pelago? quid captos agmine reges?

Sesostris rex Ægypti curru aureo vectus, iussit illum trahi à quatuor regibus à se deuictis, quorum vnus oculos in rotas assiduè conijciens, rogatus ab eo cur id faceret? miror, ait, rotam voluendo, nunc in sublime attolli, nunc ad ima deprimi. Intellexit Sesostris notari ab eo inconstantiam fortunæ, & felicitatis humanæ: quare eamdem sortem sibi obuenire posse considerans, statuit, ne illi posthac currum traherent. Ita Niceph. lib. 18. c. 29. Huc facit illud Iuuen. Satyra 7.

Si fortuna volet, fies de rhetore consul.
Si volet hæc eadem, fies de Consule rhetor.

Quocirca prudenter monet Ausonius:

Fortunam reuerenter habe, quicumque repente,

A *Diues ab exili progrediere loco.*

Plura hac de re dixi Eccles. cap. 10. ferè toto. VERS. 15.

VIDI CVNCTOS VIVENTES, QVI AMBVLANT (velut anteambulones, comites & pedissequi) SVB SOLE, CVM ADOLESCENTE SECVNDO (Syrus repetit) QVI CONSVRGET PRO EO,] Septuag. *Qui stabit pro illo*, scilicet rege, sene, patre suo, de quo sermo præcessit v. præcedent. Vnde Campens. *Vidi maximo numero homines sequi adolescentem illum: qui seni in regno successurus est.* Minùs rectè Chald. hanc gnomen arctat ad Roboam & Ieroboam: *Dixit*, inquit, *Salomon Propheta in spiritu prophetiæ à facie Domini: Vidi cunctos viuentes, qui ambulant in sapientiâ suâ, vt renuant Roboam sub sole, & diuidant regnum eius, vt detur Ieroboam. Veruntamen cor tribus Beniamin, & Iuda, fecit perfectum cum adolescente Roboam filio meo, qui* B *fuit secundus in regno meo, vt consurgeret & regnaret in loco possessionis suæ in Hierusalem.*

Omnes ad iuuenem regem afficiuntur. Pergit vanitatem regnorum & regum ostendere, ex eo quòd subditi regem senescentem, quasi mox moriturum, deserant, & filium eius, adolescentem à rege secundum, ideoque eo mortuo regnaturum, sequantur, stipent, honorent, eiusque gratiam ambiant, vtpote à quo maiora & diuturniora sperent. Viderat Salomon id fieri in patre suo Dauide, quem senem deseruit penè totus Israël, secutus Absalonem filium, regnum patris inuadentem. 2. Reg. 15. 13. Idem expertus fuit in seipso; nam eum velut senem delirantem spreuit populus, & ad Roboamum filium respexit; quia ipse *ex luxuria & idololatria factus est abominabilis suo populo, & contemptui habitus etiam suis seruis*, vt ait D. Thom. lib. 3. C de Regim. princ. c. 8.

Ratio duplex, nouitas & spes. Ratio est duplex, scilicet nouitas & spes. Omnes enim aulici, æquè ac plebei auidi sunt nouitatis; vnde pertæsi diuturni regni regis sui, eiusque mores fastidientes, & fortè ab eo læsi, ad nouum iuuenemque regem sese conuertunt; præsertim quia senes sunt auari, morosi, tetrici, iuuenes verò solent esse liberaliores, animosiores, ac maius dare specimen magnarum rerum, initio regni. Hic ergo eis videtur nouus benefique Iupiter: hoc oriens liberalitatis sidus. Spes, quia qui à rege sene iam ditati sunt, plura ab eo non sperant; à iuuene verò nouiter regnaturo, noua & maiora expectant. Hisce aliisque de causis semper grauis & molesta est aulicis, populoque longa principum vita, & potestas, vti Romæ ad oculum subinde cernimus. Nota τὸ *sub sole*, quia sicut sol oriens post longas noctis D tenebras, oculis intuentium gratissimus est; sic & nouus rex subditis senem regem pertæsis. Vnde Pompeius, cùm Scylla sibi abnueret triumphum, respondit: *Ignorat Scylla, quòd plures adorent solem orientem, quàm occidentem:* Quo audito, Scylla exclamauit: *Triumphet.* Ita Plut. in vita Pompeij. Aulici ergo & populus circumaguntur cum principibus nouis, sicut Heliotropium sese conuertit & circumagitur cum sole. Quare eis non confidant reges & principes. Verè Seneca; *Pauci reges, non regna colunt.* Et Timotheus apud Athenæum lib. 3. *Non cano vetera: noua si quæ sunt, eadem & meliora. Iupiter, qui iuuenis est, regnat: olim Saturnus imperabat.*

INFINITVS

VERS. 16. INFINITVS NVMERVS EST POPVLI OMNIVM, QVI FVERVNT ANTE EVM (Hebr. *ante eos*. Symmach. *Ante vtrumque*, scilicet regem senem, & filium adolescentem) ET QVI POSTEA FVTVRI SVNT NON LÆTABVNTVR IN EO: SED ET HOC VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITVS] Hebr. *Non est finis omni populo, vniuersis, qui fuerunt ante illos: & etiam nouissimi vel sequentes non gaudebunt in eo: quia etiam hoc vanitas & malitia spiritus.* Septuag. *Præsumptio spiritus.* Syrus: perturbatio spiritus. Arabicus; *Nonne confusio omni populo erat, & omnibus qui præcesserunt eos: & numquam posteri gaudebunt eo: propterea hoc est vanum, & afflictio spiritus.* Chald. pergit hæc adaptare Roboam, quem ob duritiem fastidientes Israëlitæ, crearunt regem sibi Ieroboam, quod valdè afflixit Roboam. Iam

Primò. Primò, planè sic exponas q.d. Infinita, id est, plurima & quasi innumerabilis fuit hominum turba, quæ reges priores, qui fuerunt ante hunc adolescentem regem, eiusque patrem iam senem, secuta, illis adulata est, & applausit: posteri quoque qui plurimi erunt, hunc adolescentem non videbunt, nec incedentem prosequentur festiuis acclamationibus, equis, rhedis, curribus: quare non est quòd ipse iuueniliter hoc suo regno exultet & insolescat, vtpote à paucis honorato cognitoque modicè duraturo, & ad alios transferendo. Igitur regnum & rex iuuenis, eiusque applausus & triumphi, mera sunt vanitas & afflictio spiritus. Si sapit ergo, dicet sibi: Ecce iam quidem regno potior, mihique vt regi totus populus applaudit, sed quanta iam elapsa sunt sæcula, in quibus nulla fuit mei notitia? quot iam sine fine mortua sunt hominum millia, qui de me, neque vel fama, vel nomine quidquam cognouerunt; quanta item in sæculis post venturis erit hominum multitudo, apud quos, vel nulla omnino, vel admodum tenuis, atque ea apud paucissimos erit mei memoria? Quid igitur gestire volo, quasi magnum aliquid tenens, aut quid exultare, quasi beatus; cùm potiùs tanta hæc præsens exultatio, mihi ita perpendenti vertatur in afflictionem spiritus?

Secundò. Secundò & pressiùs q.d. infinita fuit populi multitudo, omnium scilicet qui fuerunt ante eos. Hebr. *ante faciem eorum*, id est, qui velut antecambulones, honoris causâ, cum gaudio, pompa & plausu præcesserunt regem adolescentem, eiusque patrem olim iuuenem; sed posteri id non facient, *nec lætabuntur in eo*, eo modo, quo solet populus in rege suo oblectari & exultare, sed eum vel deserent & fastidient, vtpote pariter iam senescentem, aut durè & tyrannicè regnantem, aut ex propria leuitate obliuioni tradent, vtpote iam mortuum & sepultum; sicque ad alium, qui successit, transibunt. Vide ergo hîc vanitatem regni & regum: nimirum *sic transit gloria mundi*, instar stuppæ accensæ. Vnde Campens. vertit; *Non minor fuit numerus eorum qui senem hunc olim sequeretur, cùm regno præficeretur: ita & potestas huius qui nunc tantopere placet, grauis videbitur posterioribus: quare & ambitus ille suam habet vanitatem & animi tædia.*

Huc pertinet expositio Titelm. & Clarij, qui censet adolescentem secundum, esse puerum sapientem de quo vers. 13. vtrobique enim in Hebr. est ילד *ieled*, id est puer, iuuenis, adolescens. Sic ergo exponunt: Vidi maximo numero homines illum sequi adolescentem, qui regi seni & stulto successurus est. Præcessit etiam ante iuuenem eumdem multitudo innumerabilis eorum, qui senem affectabantur, sed postea grauis visa est illius potestas, ideoque desciuerunt ab eo. Ad eumdem modum rex nouus, qui pro alio assumptus est, quamuis habeat in principio qui ei cum gaudio plausuque adhærescant, postquam tamen fuerit in regno confirmatus, non lætabuntur illi in ipso, sed incipiet etiam videri grauis, perinde vt præcedentis auctoritas & potestas. Fit autem hoc, vel successoris vitio, quoniam non qualis futurus videbatur, cùm assumeretur in regnum, permanet, sed in tyrannidem vergit, ob quam prior abiectus est, aut etiam in maiorem: vel subditorum, qui sine causa murmurant, licèt minùs eos tractet, quàm prior: aut cùm sint iuniores, ideoque non experti sint tyrannidem regis prioris, hinc non lætantur in successore, sicut lætantur ij, qui sub priore vixerant, & dura ab eo passi sunt. Duas alias expositiones affert Titelm. ex Hebræo, sed quia à vulgata dissonant. Hinc eas omitto. Consule eum si libet.

Summa significat quanta sit vanitas regnorũ & regum, vtpote in quibus nulla sit firmitas & constantia, sed necesse sit perpetuis angi curis, timoribus, sollicitudinibus, suspicionibus, odijs, insidijs.

Porrò Thaumaturgus aliter exponit, aliamque vanitatem suggerit, scilicet morositatem & inuidiam, quam rex adolescens ob fauorem populi apud patrem senem, eiusque consiliarios & aulicos incurrit, adeò vt propterea subinde principatu deijciatur, vel veneno perimatur, vti hoc sæculo non semel factum vidimus. Sic ergo vertit: *Nonnumquam enim euenit, vt qui iuueni quidem, ceterum cordato, subsunt, mæstitiæ vacent saltem maiores natu. Est enim illud proprium senum, vt morosi fiut aduersus adolescentiores, atque adeò etiam erga mores & acta iunioris principis, laudantes semper actum tempus.*

Alleg. S. Ambr. de Instit. Virg. c. 11. & 12. legens per interrogationem hoc modo: *Vidi vniuersos qui viuunt, qui ambulant sub sole, cum iuuene secundo, quis resurget pro eo? Iuuenis secundus*, inquit, est, Christus, qui est primus secundùm diuinitatem, secundus autem secundùm carnem, quia post Adam, iuxta illud: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis* 1. Corinth. 25. *Quis enim pro Christo resurget, cùm ille pro omnibus resurrexerit, & in illo omnes resurrexerint, cùm spem resurrectionis acceperint?* Et mox: *Non est finis omni populo eius: quia populus Christi innumerabilis, finem non habet, cui fides resurrectionis æterna, perpetuæ vitæ acquirit ætatem.* Rursum auctor Catenæ Græc. per adolescentem secundum, accipit Antichristum, quem pro Christo omnes Iudæi secuturi sunt in fine mundi. Item Adamum, quem secuturi sunt omnes posteri ab eo prognati. Eadem ex Victorino & Origen. habet S. Hieron.

A SED ET HOC VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITVS] Syrus *perturbatio spiritus.* Alij: *Tormentum spiritus.* *Hoc*, scilicet mobilitas populi nunc cum rege patre, nunc cum filio ambulantis, illique applaudentis; nam cum relicto patre ad filium se transfert, subinde iram & vindictam patris incurrit, vt ab eo durè tractetur, vel grauiore pœna mulctetur, vt omittam ambitum hunc magnam habere seruitutem, molestias & tædia. Ita Hugo Victor. Clarius, Vatabl. & alij.

Secundò & magis genuinè, *hoc*, scilicet regnum & plausus regis adolescentis, quòd scilicet *omnes viuentes ambulant cum adolescente secundo*: hic enim plausus est aura popularis, quæ citò siue ætate & senio, siue mobilitate vulgi, siue regnandi vitio, libidine, & fastu deflorescit, marcescit, mutatur & euanescit; tuncque adolescentem, cùm videt se à suis deseri, cruciat & affligit. B Vnde Symmach. vertit: *Sed & hoc aura est & pastio venti*: Plausus enim populi, & acclamationes non sunt aliud, quàm leuis aura & ventus, qui cũ sonitu perstrepit & abit. Ita Hugo Card. Lyran. Caiet. Titelm. & alij: qui tamen id aptant ad adolescentem regnum Patris inuadentem, vti fecit Absalon. Eccles. p. 445. ante v. 17. *Custodi pedem tuum.*

Apologus, nobilitatem non in regno, sed in virtute consistere.

Moraliter disce hîc, quanta sit regni, regalis prosapiæ & nobilitatis vanitas, quam proinde apposito burdonis & muli Apologo oculis subijcit Cyrill. lib. 2. Apolog. Mor. c. 19. cui titulus: *Contra superbientes ex progenie seu nobilitate. Cùm burdo*, inquit, *mulo occurrisset, eum spernendo se iactabat, quòd à meliori patre genitus esset*, C *cui mox ille armati pedis calco retento, cum acumine rationis respondit, ac dixit; quidnam tibi inde amplius est, cùm sis burdo? Bonum enim aut malum generationis, ex assimilatis genitoribus existit; vbi ergo hæc conformitas attollitur, nihil, vnde sis, differre videtur. Nam de dracone, draconites pretiosissima gemma oritur, & de gallo serpentum nequissimus basiliscus generatur: Medicinalis rosa de spina producitur, & aurum de sulphure gignitur, & de flamma perlucida teter fumus suscitatur. Sed quoniam ex patre extolleris, iste quasi alterum asinum confunditur genuisse.* Idipsum deinde ratione à priori demonstrat: *Igitur cùm vera nobilitas tam in corporeis rebus, quàm in spiritualibus non sit aliud, quàm virtus possessa, mihi plus est equinâ fortitudine, quàm tibi tantùm generatione gaudere. Ceterùm dum ex nobilitate carnis erigeris, mox dignitatem tam glorificatam animæ ventosa* D *vitiositate perdis; & sic ex pretiositate vilis, ex luce nubilosus efficeris, ac de bona reus notabilitate vilescis; accidit que tibi sicut albedini, quæ argento denigratur, & flammæ liuiditate fœdatur. Sed aurum quantò pretiosius, tantò humilitatis pondere grauius est: & lapis minor etiam pretiosior existit, vti & lignorum minima sunt pretiosissima, vt balsamus & cinnamomum. Vera igitur & gloriosa nobilitas est humilitas, quæ ima sursum eleuans mentem Deo coniungit, virtute replet, gratiâ desicit & sapientiâ illustrat. Quibus dictis obticuit.* Nota, burdo vocatur, qui ex equo & asino nascitur, ait Sipontinus, mulus verò, qui ex asino & equa gignitur, teste Plinio lib. 8. cap. 44.

Ratio à priore.

CVSTODI PEDEM TVVM INGREDIENS A DOMVM DEI, ET APPROPINQVA VT AVDIAS: MVLTO ENIM MELIOR EST OBEDIENTIA, QVAM STVLTORVM VICTIMÆ, QVI NESCIVNT QVID FACIVNT MALI] Aliqui in Septuag. pro κακὸν, id est malum, legunt, καλὸν, id est bonum. Ita Complut. quos secutus Syrus vertit: *Quia ignorant facere quod est bonum.* Et Arabicus: *Quoniam ignorant quod faciunt optimum.* Vbi aduerte Arabicum & Syrum passim sequi Septuag. ac proinde versiones vtriusque non esse factas ex Hebræo, sed ex Græco Septuag. Hi enim Græcè scribentes, ob monarchiam Græcorum vbique tum dominantium, qui linguam Græcam toto orbe sparsere, gentibus omnibus Hebræum idioma ignorantibus innotuere. Verùm perperam hîc legitur καλὸν pro κακὸν, id est *bonum* pro *malum*. Hebr. enim est רע *ra*, id est malum, vt habet vulgata latina.

B Hæc verba pertinent ad initiũ capitis sequentis: vnde Caiet. hîc inchoandum censet c. 5.

Congruè transit à vanitate regnorum & regum ad veritatem Dei: tum vt reges doceat modestiam & humilitatem, ne regno superbiant, sed regnum sceptrumque, vt par est, demissè & reuerenter submittant Regi regum & Domino dominantium; tum vt subditos moneat metiri reuerentiam Dei ex reuerentia, quam exhibent regibus. Si enim tanto concursu, plausu, studio, gaudio sequuntur adolescentem secundum, quanto sequi debent Deum regem vniuersi? Rursum hoc referas ad nouam speciem vanitatis, quæ cernitur in victimis rebusque sacris, q. d. C Adeò vanitas rebus omnibus humanis se ingerit & inserit, vt religioni quoque & sacrificio pedem inferat. Nam multi sunt, qui ex legis monitique huius mei omissione, victimas offerunt Deo indignas & impuras, quia ipsi indignè & impurè ad eas accedunt, quæ magna est vanitas, imò sacrilega impietas ideoque Deum non placat, sed potius eius offensam magis irritat. Coactior est nexus Lyrani, qui censet hîc nouâ ratione probari regni temporalis contemptum, ex eo quòd Deus sit summè reuerendus & colendus, regia verò potestas retrahat reges à Dei timore, reuerentia & cultu.

Alludit ad ritum ingrediendi & orandi in templo. Hebræorum enim sacerdotes, ob reuerentiam templi, nudis pedibus illud ingrediebantur, orabant, & sacrificabant, vnde pedes D ante ingressum abluebant, nitoris & reuerentiæ causâ, vti ostendi Exodi 30. 19. Idem iam antè à Deo iussum fuerat Mosi, vt accessurus ad rubũ, in quo per flammam ignis apparebat Deus, poneret calceamenta. Exodi 3. 2. & Iosue cap. 5. 16. Vbi Abulen. asserit *eum fuisse antiquiorum morem, vt sacra loca non intrarent calceatis pedibus, atque Iudæos* (etiam laicos) *id obseruasse post illam admonitionem Angeli factam Mosi*: Idem docet Ribera lib. 2. de Templo, quod intellige de laicis religiosioribus. Hi enim religionis ergô, sponte suâ Moseo & sacerdotes imitabantur, ac nudis pedibus, vel certè positis calceis ex corio factis, templum ingrediebantur, etiamsi nullâ lege diuinâ, vel humanâ, ad id obligarentur, vti Berenicen Herodis vxorẽ nudipedem templũ ingres-

Iudæi nudipedes in templo curt

sam

A fam narrat Ioseph. libr. 2. belli cap.26. Hinc illud Pythagoræ: *nudis pedibus rem sacram facito, & adorato.* Et Plato scribit, triumphantes in ipso triumpho fronde coronatos, lotis manibus, nudis pedibus sacrificasse. Hinc & nudipedalia sacra, quorum meminit Tertul. Apolog. cap. 40. de quibus vide Gyrald. Syntag. 10. Porrò Ægyptiorum sacerdotes sacrificabant calceati non corio, sed papyro, puritatis ergò, teste Herodiano libr. 2. & 5. Sacerdotes calceati lino. Apud Romanos quoque nefas erat Flamini vti calceis coriaceis, teste Gellio lib. 10. cap. 15. Ratio eorum erat, quod impurum & indignum videretur, vt morticina, id est calcei facti ex pellibus animalium mortuorum, tangerent terram sanctam. Vide dicta Exodi 3. vers. 2. & cap. 30. vers. 19. Neque id mirum; nam prisci Romani non tantùm in templo, sed domi quoque, & in vrbe, B sine calceis incedebant nudipedes, vti docet vetus Schol. Iuuen. ad vers. 111. sat. 1. quin & insignes belli duces, ac Philosophos, vt Phocionem, Germanicum, Socratem, Diogenem, Catonem Vticensem, nudis pedibus passim incessisse, tùm paupertatis, tùm tolerantiæ studio, docet Plutar. in eorum vita, qui & in vita Licurgi scribit Spartæ iuuenes omnes calceis caruisse, quò expeditiores essent. Adde & castiores: nuditas enim pedum ex frigido aëre, & terra quam calcant, pedes frigefacit, qui per sympathiam frigus suum partibus, ceterísque membris communicant, itaque in eis ardorem libidinis restinguunt. Hinc multi religiosi nudipedes incedunt, tum humilitatis & pœnitentiæ, tum castitatis causa.

Romani nudipedes.

Religiosi nudipedes, studio castitatis.

C Sensus ergo est, q. d. Cùm ingrederis templum, vide vt modestè, honestè, castè, purè, & reuerenter incedas, cogitans te ingredi locum sacrum, in quo residet diuina maiestas, vt illam adeas & audias: quare custodi pedem tuum, ne præceps sit, necubi ad lapides & offendicula impingat, ait Sanctus Hieronymus & Salon. Alij: ne offendas ad gradus quindecim, per quos ascendebatur ad templum; ne superbè & pompaticè incedat, ne quò euagetur ad profana, vel illicita, vt curiosè spectet feminas, nobiles, &c. sed totum se pes, & pedis rector animus colligat, ad adeundum sacra, vt illis totus intendat. Sub pede enim oculos, aures, totumque corpus & mentem intelligit per synecdochen. Nominat tamen præ ceteris pedem, quia pedum est ingredi in templum. Custodia ergo pedum significat hic omnem modestiam, attentionem & reuerentiam, tum externam, tum internam debitam Deo in templo. Ita Olymp. *Custodi,* inquit, *totum corpus tuum (à parte enim totum significauit) nec instrumentis eisdem, quibus templum Dei frequentas, theatrales adito ludos, & obscœna spectacula, & impia & profana loca. De aliis quoque humani corporis membris idem intellige faciendum.* Hunc esse sensum liquet ex eo quòd subditur: *& appropinqua vt audias,* q. d. Custodi pedem ne quò euagetur, sed rectà tendat ad audiendum Deum, eiusque legem, quæ ad altare à sacerdote legitur & explicatur. Vnde Campens. vertit: *Ingressurus domum Dei vide diligenter quid faciendum sit tibi, & scito illum proximè tibi adesse, & audire cuncta.*

Pedes sunt affectus cur?

Symbolicè, pedes, teste S. Gregor. S. August. S. Basil. Origene, S. Hieron. & aliis passim, notant affectus animi, quia sicut pedibus iter ad locum destinatum, sic affectibus itur ad opus externū. Affectus ergo sunt quasi pedes animæ, quibus ipsa se mouet & promouet ad opus. Sensus ergo est, q. d. Ingressurus templum custodi pedes, id est affectus animæ; ne quid animo voluas aut concupiscas Deo indignum, vetitum, ingratum, sed omnes cogitationes & affectus conuerte in Deum ad eum puro corde, affectu, & desiderio colendum, inuocandum, amandum. Hinc Chald. vertit: *Tu fili hominis custodi pedes tuos in tempore, quo ieris in domum sanctuarij ad orandum, ne venias eò plenus peccatis ante Dominum, quasi ad conuertaris.* Quocirca custodiam hanc pedis Dauid explicat per innocentiam manuum, & munditiam cordis: vtramq; enim requirit in ingressuris domum Dei, dum Psalm. 14. 1. interrogat: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto suo?* ac respondet: *Innocens manibus & mundo corde qui non accepit in vano animam suam,* id est, qui nullam rem vanam & caducam concupiscit, ait Theodor. *Hic accipiet benedictionem à Domino & misericordiam à Deo salutari suo.* Et Isaias c. 33. 15. *Qui,* inquit, *ambulat in iustitia, & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam, &c. regem in decore suo videbunt.* Vide ibi dicta, ita Salonius: *Quamuis,* inquit, *semper honestè, & cum timore ac silentio debeamus ingredi domum Dei, tamen non pedem corporis docet custodiendum, sed pedem animæ, id est gressum mentis, vt in conspectu Dei mundas preces effundamus. Quando igitur ingrederis Ecclesiam custodi gressum mentis tuæ, ne offendas in malis cogitationibus, vt oratio tua pura dirigatur.* S. Greg. Neocæsar. *Porrò,* inquit, *quantum ad Ecclesiam attinet, principio vitæ tuæ rationem habe, vt ipse rectus ambules.* Consonat S. Hieron. dicens. *Præcepta vitæ dat, & non vult offendere euntes ad Ecclesiam. Non enim ingredi in domum Dei, sed sine offensione ingredi, laudis est.* Vbertus Tuelman. *Cùm ingredi volueris domum Dei, vide, vt mundi sint pedes tui neue (vt in Prouerbio est) illotis pedibus in eam irruas; non attendens reuerentiam, quam debes exhibere erga locū sanctum diuino cultui dedicatum, & diuina præsentia peculiariter sanctificatum.* Hoc est custodire pedē, obseruare vt mundus introeas. Hinc illud Dauidicum: *Domum tuam decet sanctitudo Domine.* Psalm. 92. Caiet. ex Hebræo vertit: *Domi tuæ pulchruit sanctitas,* hoc est inquit, *sanctitas & pulchritudo Christianorum.*

Reuerentia in templo.

D Ratio à priori est, quod templum sit locus Deo consecratus, ideoque Dei domus & thronus; quare sicut reueremur regem in throno; ita longè magis Deum in templo, velut domo sua residentem. Origo huius nomenclaturæ, quòd scilicet templū sit & vocetur domus Dei, fuit visio Iacobo à Deo exhibita Genes. 28. 11. *Iacob enim vidit scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cælum: Angelos quoque Dei ascendentes per eam, & Dominum innixum scalæ. Cumq; euigilasset de somno, ait: verè Dominus est in loco isto, & ego nesciebam: pauensq;, quàm terribilis est,* inquit, *locus iste! non est hic aliud, nisi domus Dei, & porta cæli, appellauitq; nomen vrbis Bethel,* id est domus Dei. Chal. vert. *Quā terribilis est locus iste? non est locus*

Ratio à priori.

cus communis, sed locus ad quem voluntas est ab ipso Domino; id est quem vt sibi placitum voluit, & ex omnibus selegit sibi Deus. Huc facit præceptum ac promissum à Deo factum Moysi Leuit. 19. *A sancta* (Hebr. *à sanctitate*, id est à sanctuario) *meo timebitis.* Et cap. 26. 11. *Ponam tabernaculum meum in medio vestri, &c. Ambulabo inter vos & ero Deus vester, vosq; eritis populus meus*, Et Psalm. 64. 5. *Sanctum est templum tuum mirabile in æquitate.* Et Ieremiæ cap. 7. vers. 2. *Audite*, inquit, *verbum Domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, vt adoretis Dominum: Bonas facite vias vestras & studia vestra, & habitabo vobiscum in loco isto.*

Hinc particulatim nonnulli exponunt hunc locum de odio, q.d. Ingressurus templū, custodi pedem, id est affectum animæ tuæ ab odio, sed si *frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum*, vt iubet Christus Matth. cap. 15. vers. 23. *Deus enim est charitas, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*, vt ait S. Ioan. quare si accedis ad Deū, qui pura meraque est charitas, odium omne deponas necesse est.

Moral. de veneratione templi.

Moral. hîc disce quanta reuerentia debeatur locis sacris. Audi Sanctū Chrysostomū homil. 15. in epist. ad Hebr. *In aulam*, inquit, *regiam intraturus & habitu, & oculis, & incessu, & in cunctis aliis componis & ornas temetipsum. In templum autem ingressurus, vbi verè aula regia est, & talis qualis est cælestis, rides? Tu quidem nō vides: audi tamen, quia Angeli præsentes sunt vbique, maximè in domo Dei, vbi astant regi, & omnia plena sunt incorporeis illis virtutibus,*

Quin & Seneca lib. 7. Natur. quæst. cap. 30. & 31. *Egregiè Aristot. ait, numquam nos verecundiores esse debere, quàm cùm de Deo agitur. Si intramus templa compositi, sed ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, in omne argumentum modestiæ fingimur, quantò hoc magis facere debemus, cùm de sideribus, de stellis, de Deorum natura disputamus; ne quid temerè, ne quid impudenter aut ignoranter affirmemus, aut scientes mentiamur?* Externa enim morum compositio, vel dissolutio, index est internæ, iuxta illud Ecclesi. 19. 27. *Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enuntiant de illo.* Vide ibi dicta; vbi inter alia recensui Sanctum Ambrosium noluisse quemdam promouere ad sacerdotium, eò quod ex immodesto & inconcinno eius incessu, conijceret similem mentis immodestiam & inconcinnitatem, qualem reuera postmodùm in eo deprehendit. Ita Sanctus Martinus, teste Sulpicio in eius vita, in templo semper genuflexus vel erectus, numquam verò sedens, pallido pauidoque vultu orabat. Rogatus causam dixit: *Non timebo consistens hîc coram Deo meo?* Vnde meruit, vt crebrò visitaretur à Sancto Petro, Paulo, Agnete, Thecla, atque ab ipsa B. Virgine. In templo enim, quasi in domo, Deus vt paterfamilias residet, vt reuerenter ad se accedentes audiat & exaudiat: quare ibi est liberalissimus, & omnia quæ ritè postulantur concedit, iuxta illud: *Quoniam illic* (in templo ait Theodor.) *mandauit Dominus benedictionem* (omnis

In templo Deus est liberalis curt

A boni copiam) *& vitam vsque in sæculum.* Psalm 132. 2. Vnde idem aiebat: *Replebimur in bonis domus tuæ.* Psalm. 64. 5. Et: *In multitudine misericordiæ tuæ introibo in domum tuam, & adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.* Psalm. 5. 8. Idem postulat & impetrat Salomon toto cap. 8. lib. 3. Reg.

Ex aduerso Deus irreuerentiam & iniuriam templo illatam, excidio gentium & vrbium vlciscitur, vti hac de causa excidit Hierosolymam & Iudæos. Vnde Sophon. cap. 1. vers. 9. *Visitabo*, ait, *super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini iniquitate, & dolo.* Et Amos cap. 6. vers. 1. Væ intentat in *optimates ingredientes pompaticè domum Israël.* Quare vbi violantur templa & religio, ibi certa imminet Dei ira &

B vindicta, certumque vrbis vel religionis excidium.

Anagog. Pes significat vias, modos, rationes viuendi, quas purissimas conseruare oporter, vt ingrediamur in templum cælestis Ierusalem. Nam *non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.* Apocal. 21. vers. 27. Si ergo eò ingredi optas, si regnare cum Christo, animi affectus comprime, eosque velut mentis pedes, illuc dirige, audiendo & obediendo præceptis Dei, cui hoc placet magis, quàm victimæ stultorum.

ET APPROPINQVA VT AVDIAS] Ex Hebræo variè vertunt. Primò Arabicus: *Anteito proximum tuum ad audiendum*, q.d. Alacer & celeriter adito templum. Secundò, Syrus & alij hæc nectunt sequent. hoc modo;

C *Accedere ad audiendum, melius est donis stultorum*; quod noster vertit: *Melior est enim obedientia, quàm stultorum victimæ.* Tertiò, Vatablus & Pagnin. *Quia propinquior & propensior est* (Deus) *ad audiendum preces tuas magis, quàm ad suscipiendum sacrificium quod darent stulti.* Quartò, Campens. *Et scito illum* (Deum) *proximè tibi adesse, & audire cuncta.*

Verùm meliùs vertit noster: *Et appropinqua vt audias*, quia Septuag. vertunt: *Et propinquus ad audiendum.* Et Chald. id explicans: *Applica*, ait, *aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis à sacerdotibus & sapientibus*; templa enim eriguntur tres ob fines, primò ad sacrificandum, secundò ad orandum, tertiò ad audiendum Dei verbum. Docet ergo ad templum eundum ma-

D gis hoc fine, vt audiamus Deum, quàm vt audiamur à Deo, imò vt audiamur à Deo, priùs debere audire Deum, tum exteriùs per sanctas inspirationes cordi nostro loquentem: qua ratione enim Deus audiet eum, qui ipsummet loquentem audire renuit? Vis ergo, vt te audiat Deus, tu prior, audi eum eiusque legi & iussis obedi. τὸ enim *ad audiendum* hîc sumitur in actu perfecto, significatque audire ita vt obedias. Audit igitur, qui auditu percipit, & audita custodit opereque exequitur. Hic enim habet aurem audientem & obedientem, vt ait Moyses Exodi cap. 20. vers. 18. & Salomon Prouerb. cap. 25. 12. siue aures audiendi, vt ait Christus Matth. cap. 11. vers. 15. Noster Lorinus Hebr. קָרַב, *karob*, id est *appropinqua*, vertit *offer*,

inde enim קָרְבָּן, *carban*, vocatur *oblatio*, quia res offerenda appropinquat altari & Deo. Summa enim oblatio est audire & obedire Deo. Verùm קָרֵב, *Karab*, significat offerre in coniugatione Hiphil, non in Cal vti est *karob*. Adde non rectè dici: *offer victimam ad audiendum*. Mysticè Hugo Card. τὸ *appropinqua* significat, inquit, ei excundum de terra, qui res cælestes velit audire.

MVLTO ENIM MELIOR EST OBEDIENTIA QVAM STVLTORVM VICTIMÆ.] Hebræa concisè sic habent: *Et appropinqua, vel appropinquare* (Hebr. enim קָרוֹב, *karob*, tam est modi infinitiui, quam imperatiui) *ad audiendum præ dare stultos sacrificium*, quod Noster clarè explicuit dicens: *Appropinqua Deo; multò enim melior est obedientia* (qua audis & obedis Deo) *quàm stultorum victimæ*. Et Syrus: *Accedere ad audiendum melius est dono stultorum*. Et Arabicus: *Et sit sacrificium tuum præstantius dono insipientium*. Et clarè Chald. *Applica aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis à sacerdotibus & sapientibus & non* (facias) *sicut stulti, qui hostias pro peccatis offerunt, neque tamen se à nefandis operibus, quæ manibus suis quasi concluserunt, auocant*. Sic & Tigur. Paulò aliter sanctus Hieronymus in veteri editione: *Super domum enim insipientium*, inquit, *sacrificium tuum*, scilicet erit, si Deum audieris, vti præcessit, quod eodem redit. Campensis verò hæc refert ad battologiam & multiloquium in orando: *Et scito*, inquit, *illum tibi proximè adesse & audire cuncta: Quare caue ne multis verbis cum illo agas stultorum more*.

Porrò *melior est obedientia, quàm victimæ; quia per victimas aliena caro, per obedientiam voluntas propria mactatur*, ait S. Gregor. 35. Mor. 10. *Tantò igitur quisque Deum citiùs placat, quantò ante oculos eius repressa arbitrij sui superbia, gladio præcepti se immolat*. Quantò ergo præstat voluntas carne, tantò præstat obedientia victimis. Vide Hieron. Platum lib. 1. de Bono status relig. cap. 1. & lib. 2. cap. 5.

Simile est illud: *Misericordiam volui, & non sacrificium*. Oseæ. 6. 6. Vide ibi dicta. Hanc Salomonis sententiam primitùs Samuel obiecit Saüli, qui præter voluntatem Samuelis, & Dei, sacrificarat, ideoque regno & vitâ priuatus est: *Melior est enim*, inquit, *obedientia quàm victimæ, & auscultare magis, quàm offerre adipem arietum: quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere*. 1. Reg. 12. 22. Vbi vide S. Gregor. Deinde eamdem vsurpauit Dauid in persona Christi: *Sacrificium*, inquit, *& oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi, &c. tunc dixi: ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei*, Psalm. 39. 7. Heb. 10. 5. vbi fusè hac de re egi.

QVI NESCIVNT QVID FACIVNT MALI.] Pagninus: *Qui nesciunt facere voluntatem eius*, scilicet Dei. Heb. enim רַע *ra*, id est malum, Chaldaicè significat voluntatem: רְעוּת *raa*, enim Chald. idem est quod Hebraicè רָצָה *ratsa*, id est velle, complacere. Vatab. *Quia nesciant facere nisi malum*. Campens. *Quorum opera sunt ingrata Deo, quæ faciunt*. Clarius: *Nesciunt aliud quàm facere malum*. R. Dauid. *Nesciunt aptare & corrigere malum quod habet sacrificium ipsorum*. Alius: *Qui non ipsi scientes* (sed ignorantes & insipientes) *ad faciendum malum*. Sicut enim sciens & sapiens facit bonum, sic ignorans & insipiens facit malũ. Hebræa enim concisa sunt, & nonnulla supplẽda relinquunt; vnde variè verti possunt. Noster cum Septuag. optimè vertit supplendo *τὸ quid*. Sensus est, q. d. Obedientia est melior quam victimæ stultorum, id est impiorum; quia hi etsi victimas in se bonas offerant, tamen multa perpetrant mala quæ ipsimet sæpè nesciunt, vel nõ aduertunt. Adeò enim præcipites feruntur ad explendas suas concupiscentias, vt quantum in eis mali insit, non aduertant. Similiter dum offerunt victimas, multa ignoranter & irreuerenter in oblatione, committunt, ac imprimis quòd peccatis oppleti, nec de eis pœnitentes, sed ijs immorantes contra legem & voluntatem Dei eas offerant, quò fit vt suis victimis magis Deum offendant, quàm placent: sed ipsi hæc non aduertunt, putantque Deum nudis victimis placari: qua in re grauiter falluntur; ideoque insipientes sunt & stulti. Tales & hodie multi sunt apud Christianos. Hinc Chal. vertit: *Ideo Dominus animo placato ea non suscipiet, cùm nec illi inter bonum & malum facere discrimen norint*. Hoc ipsum ignorant esse malum & peccatum, non obedientiâ & operibus bonis, ait Hieronymus, sed donis & victimis emendare velle, quod fecerint; præsumendo se per solas victimas iustificari, inquit Caietanus; & quod in malè offerendo careat zelus discretionis iudicio, inquit Olympiodorus; & quod putant se illa ipsa in re benefacere, ait Carthusianus; quia putant sine obedientia se solis externis muneribus placare Deum; ait Titelm. mentiuntur enim Deum ex se & sui similibus, quasi Deus placetur donis & xenijs, vti placantur homines. Ignorant ergo quid Deo gratum sit, quid ingratum, idcirco totos se dant externis cæremonijs, nil de interna puritate & pietate curantes. Peruersum ergo habent de virtute & de Deo iudicium, ac vtrique insignem iniuriam irrogant, dum censent Deum colendum carneis victimis, non in spiritu & veritate adorandum. Denique Thaumaturgus totum hunc versum applicat Ecclesiastæ, id est concionatori: sic enim vertit: *Porrò Ecclesiastæ est munus inprimis vt vitæ suæ rationem habeat, & ipse rectus ambulet: dein pro insipientibus precetur, vt in posterum recepto intellectu, mala opera vitare discant*. Verùm hæc versio ab Hebræo, Græco, Latino, Syro & Arabico dissonat.

Ab ijsdem pariter dissonat, esto minùs, Isid. Clarius dum vertit: *Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei qui propinquus est vt audias. Ne des sacrificium stultorum, qui nesciunt aliud quàm facere malum*; sicque explicat, q. d. Proximè adest Deus, ad audiendum omnia tua. Ne ergo multis verbis cum eo agas, stultorum more: quorum sunt Deo ingrata, quæ faciunt, omnia, scilicet etiam sacrificia; quippe cùm plenas habeant manus sanguine, ob rapinas & homicidia.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit dare præcepta de modo orandi & colendi Deum, ac tria assignat. Primum, ne temerè quis multa effutiat coram Deo. Secundum, ne temere quid voueat, sed prudenter, idq́; expleat. Tertium, venerandam esse Dei prouidentiam, etiam dum permittit pauperes opprimi, ac vim inferri iustitiæ. Hinc inserit quædam de vanitate somniorum. Deinde v. 9. transit ad vanitatem auaritiæ; præsertim quod illa auarum numquam satiari sinat, quodq́; ille sæpè congerat opes in sui noxam, & necem. Vnde v. 17. concludit felicitatem non consistere in opibus, sed in frugali & honesto opum vsu.

1. NE temerè quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum ser-
monem coram Deo, Deus enim in cælo, & tu super terram: idcirco sint
pauci sermones tui. 2. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermoni-
bus inuenietur stultitia. 3. Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere: displicet
enim ei infidelis & stulta promissio: sed quodcumque voueris, redde. 4. Mul-
toque meliùs est non vouere, quàm post votum promissa non reddere. 5. Ne
dederis os tuum vt peccare facias carnem tuam: neque dicas coram angelo: Non
est prouidentia: ne fortè iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta ope-
ra manuum tuarum. 6. Vbi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, & ser-
mones innumeri: tu verò Deum time. 7. Si videris calumnias egenorum, &
violenta iudicia, & subuerti iustitiam in prouincia, non mireris super hoc nego-
tio: quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alij.
8. Et insuper vniuersæ terræ rex imperat seruienti. 9. Auarus non implebi-
tur pecunia: & qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis: & hoc ergo vanitas.
10. Vbi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodest possessori,
nisi quod cernit diuitias oculis suis? 11. Dulcis est somnus operanti, siue pa-
rum, siue multum comedat: saturitas autem diuitiis nō finit eum dormire. 12. Est
& alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: diuitiæ conseruatæ in malum do-
mini sui. 13. Pereunt enim in afflictione pessima: generauit filium, qui in sum-
ma egestate erit. 14. Sicut egressus est nudus de vtero matris suæ, sic reuertetur,
& nihil auferet secum de labore suo. 15. Miserabilis prorsus infirmitas: quo mo-
do venit, sic reuertetur. Quid ergo prodest ei quòd laborauit in ventum? 16. Cun-
ctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque
tristitia. 17. Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis, & bibat, &
fruatur lætitia ex labore suo, quo laborauit ipse sub sole, numero dierū vitæ suæ,
quos dedit ei Deus: & hæc est pars illius. 18. Et omni homini, cui dedit Deus di-
uitias, atque substantiam, potestatemq́ue ei tribuit, vt comedat eis, & fruatur par-
te sua, & lætetur de labore suo: hoc est donum Dei. 19. Non enim satis recor-
dabitur dierum vitæ suæ, eò quòd Deus occupet delicijs cor eius.

VERS. 1. NE TEMERE QVID LOQVARIS, NEQVE COR TVVM SIT VELOX AD PROFERENDVM SERMONEM CORAM DEO. DEVS ENIM EST IN CÆLO, ET TV SVPER TERRAM; IDCIRCO SINT PAVCI SERMONES TVI] Hebr. אַל־תְּבַהֵל *al tebahel*, id est, *ne acceleres ex sollicitudine*, & mentis æstu, ne præcipites, ne tumultueris, ne percellas sicut audaces, potentes & impudentes verba accelerant & præcipitant, vt ijs velut grandinibus percellant, obruantq́ue audientem, cogantq́ue eum facere id quod ipsi petunt. Simili enim modo quidam fideles, sed rudes in oratione verba multiplicant, & præcipitant, quasi ijs cogere velint Deum, vt det quod postulant; & sicut faciunt balbi & blæsi, qui quia celeres habent phantasiæ motus, vt eos verbis nequeant assequi, & eloqui, A quia phantasiæ celeritas linguæ tarditatem anteuertit, & præuolat; hinc balbutiunt. Conantur enim & solliciti sunt, vt celeritatem cogitandi celeritate loquendi adæquent, ideoque verba præcipitant, confundunt, balbutiunt, eoque magis, quò celeriùs loqui satagunt, vt docet Arist. sect. 3. Problem. in 30. Notatur ergo & carpitur hîc præcipipatio oris, proueniens ex corde cupiditatibus & passionibus ardente & æstuante: Vnde Septuag. vertunt: *Noli festinare in ore tuo.* Syrus & Arabicus: *Ne velox sis in ore tuo, & ne acceleret cor tuum ad proferendum verbum.* Noster: *Ne temerè quid loquaris.* Symmach. *Ne sis προπετὴς, id est præceps, temerarius, pronus & corruens, audax, effrænatus, immodestus, inconsideratus ad loquendum.* Tigur. *Ne quid præcipitanter loquaris.* Costus & Chald. vertit:

Ne

Ne inconsulte sermone prorumpas in verborum strepitu, neque praeceps animus tuus feratur, vt vim & orationis aculeos effundas, cùm tu ad Deum precaturus venis.

Porrò Georgius Cadrenus in Compendio hist. c. 9. taxans Origenem, quòd libros plurimos non tam componeret, quàm temere effunderet alter legit: *A librorum, inquit, compositione & multitudine syntacticus, quasi compositer, dictus fuit. Apparet eum non parasse Salomonis dicto ita præcipientis: fili caue ne multos libros facias, neque festina loqui, neque properet animus tuus coram Deo verba facere.*

Verùm hæc lectio ab Hebræo, Græco, Latino, & ceteris dissonat.

Multiloquiũ quadruplex. Igitur temerarius & velox sermo coram Deo, est præceps multiloquium: idque quadruplex, primò, quod fit de qualibet re in præsentia Dei: secundo, quod fit de ipso Deo; tertiò, quod fit Deo per votum; quartò, quod fit coram Deo per orationem; hinc quadruplex oritur sensus.

Primò enim Thaumat. Olympiod. Bonauen. Hugo Card. censent hic præcipi silentium, & moderationem linguæ in qualibet locutione, eo quod corã Deo, id est in Dei præsentia agamus, & loquamur, quidquid agimus & loquimur. Audi Thaumaturg. *Tum etiam perpulchrum fuerit linguæ parcè, pectore autem constanter vti. Nam licet absurdis quibusdam motibus impetatur animus, dedecus tamen foret eos continuè effutire; motibusq́, esse mimus cõpositis. Licèt enim à cælo longè distemus (quod diligenter aduertendum est) præsenti tamen, auscultantiq́, Deo loquimur. Grauiter itaque loqui vtilissimum.*

Nam vt docet Arist. lib. 4. Ethic. c. 3. Magnanimi habent motum, tardum, vocem grauem, locutionem tardam, stabilemque. *Nam neque qui circa pauca studet, inquit, est festinabundus; neque qui nihil magnum existimat, contentus & vehemens. Acuta autem vox, & celeritas ex his efficitur,* qui sunt pusillanimes.

Secundò, pressiùs S. Hieron. *τὸ coram Deo* exponit *de Deo. Iubet, inquit, ne aut loquentes, aut cogitantes plus de Deo, quàm possumus opinemur, sed sciamus imbecillitatem nostram, quod quantum distat cælum à terra, tantum nostra opinio ab illius natura separatur.* Sic & Hugo Victor. Lyran. Titelman. Dion. & alij: Præclarè Hugo Æthenanus libr. 2. de Hæresi: *Sicut, inquit, qui Ægyptiam palmam gustarit, mens eius obstupescit; sic lingua retardatur, cùm dicendum est de Deo.* Lactantius libr. de Ira Dei celebrat illam Platonis sententiam io Timæo: *Maiestas Dei tanta est, vt nec mente comprehendi, nec linguâ exprimi possit;* & illam Socratis: *sermõ Dei non oportet conquiri.* Cui similis est illa Trismegisti ad Tatium: *Deum inuenire difficile; cùm inueneris, mentéue conceperis, indicare in vulgus, nefas: enarrare verbis impossibile, ob nimiam & inæstimabilem eius potestatem.* Quocirca Cicero pro lege Manil. *Homini, inquit, timide de potestate Deorum, & pauca dicenda sunt.*

Tertiò, arctius alij apud S. Hieron. censent, hic agi de voto, vetarique ne quid temerè voueamus coram Deo, id est ipsimet Deo. Verùm de voto agetur, vers. 3.

Quartò ergo, & genuinè agitur hic de oratione: hæc enim fit coram Deo, vnde Campen. vertit: *Ne præceps sis in lingua tua oratura Deum.* Iubet ergo, ne in oratione simus præcipites, verbosi & polylogi, vt quidquid in buccam venit, quidquid cor, vel concupiscentia suggent, coram Deo promamus.

Rursum ne in oratione simus leues, impręmeditati, & impudentes, sed prius meditemur, quid orare & postulare conueniat, ne petamus aliquid Deo indignum, vel nobis noxium. Sub oratione accipe quamuis Dei inuocationem; siue ea fiat per iuramentum; siue per votum; siue per exorcismum; siue per aliam rationẽ & modum, q. d. Ne temerè quid iures per Deum, vt eum inuoces faciasque testem rei vanæ, vel falsæ, nec præcipitãter quid voueas Deo; sed prius cogita; an id quod voues, Deo gratum sit, ac tibi vtile, & facile, vt de execution non dubites; ne temerè diabolum, vel res creatas per Dei nomen coniures, &c. Vetatur enim hic omnis irreuerentia, quæ fit Deo per præcipitem nominis ipsius sanctissimi inuocationem. Vnde generale hoc præceptum particulatim de voto explicans, subdit: *Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere,* &c. Ita Chald. *Non accelerabis, ait, super dictum tuum, vt confundas eloquia oris tui, & cor tuum non festinabit proferre loquelam in tempore, quo tu es ante Dominum: Namque Dominus imperat super omnem mundum, & sedet super solium gloriæ in cælis altissimus, & tu sedes super terram, propterea erunt verba oris tui modica:* Taxat Gentiles, qui putabant Deum flecti bellis sermonibus, & orationibus, quibus Cicero & oratores flectebant iudices ad misericordiam, vel vindictam, contra quos Christus Matth. 6. 7. *Orantes, inquit, nolite multum loqui, sicut Ethnici; putant enim, quòd in multiloquio suo exaudiantur.*

Rursum Gentiles putabant Iouem, & Deos dormire, vel aliò profectum abesse, aut bibere in diuersorio, vel aliis negotiis occupatum distineri: quare vt eum excitarent, & attentum facerent, multis magnisque clamoribus orabant, vt sacerdotibus Baal improperat Elias 3. Reg. 17. 18. *Clamate, inquit, voce maiore: Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere, aut certè dormit, vt excitetur.*

Verè Seneca lib. 2. de Benef. ca. 1. *Vota, inquit, homines parciùs facerent, si palam facienda essent.* Et rursum: *Sic viue cum hominibus, tamquam Deus videat: sic loquere cum Deo tamquam homines audiant.*

Præclarè Nyssen. in Orat. Dominicam: *Qui in tempore orationis, ait, in ea, quæ anima conducunt, intentus nõ est, sed vitiosis & perturbatis animi sui motibus Deum obsequi postulat nugator quidem reuera, atque blaterater est; quippe qui oret, vt Deus suarum ineptiarum & vanitatum adiutor, & minister fiat.*

Vetat ergo hic Salomon, ne ex vitiosa animi cupiditate, libidine, petulantia, præcipitatione, inconsideratione quid oremus vel effutiamus coram Deo, sed prius prudenter iuxta dictamen rectæ rationis expendamus, quid & quale, quantumque à Deo petere oporteat, ne irreuerentiæ crimen incurramus, ideoque sobriè & parcè coram Deo loquamur. Deus enim est cardiagnostes, id est cordium scrutator, ideoque magis attendit cor, & mentem, quàm linguam orantis. Maximè autem notatur & carpitur hic præceps in multiloquio, & oratione celeritas. Eamdem carpsit Prou. 29. 20. *Vidisti, ait, hominem velo-*

velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quàm illius correptio. Et S. Iacob. cap. 1. 19. *Sit omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum. Festinatio indicat iudicium, quod loquens habet de sua ipsius sapientia, quasi aliis praeferenda sit, neque sit diu sibi expectandum in proferenda sententia, ne alius praeuertat. Confusio illa verborum nascitur ex nimia praecipitatione loquendi,* ait rectè noster Lorinus.

DEVS ENIM IN CAELO, TV SVPER TERRAM] Septuag. *Quia Deus in calo sursum & tu super terram.* Addunt aliqui *deorsum.* Campen. *Deus è calo videt tua omnia, qui in terra degis.* Olympiod. *Deus enim qui in altissima calorum specula sedem habet, quae in imo sunt, conspicit vniuersa.* Sensus ergo est.

Probè cum Deo agendũ. Primo. Primò, q. d. Noli in oratione verba multiplicare, & praecipitare, quasi Deum excitaturus ad audiendum, & concedendum quod petis, quia Deus è caelo cominùs terram, & omnia, quae in terra fiunt, intuetur: Quare cominùs intuetur, & audit omnia, quae postulas: *Calum enim sedes mea; terra autem scabellum pedum meorum,* ait ipse Isaiae 66. 1. Quare sicut sedes vicina est scabello, sic caelum vicinum est terrae, at Deus residens in caelo, è vicino audit te in terra, quasi ad scabellum sedis suae orantem. Ita Taumaturg. Addit Caiet. Caelum semper est praesens terrae, nec terra à caelo elongatur, q. d. Deus numquam discedit, aut recedit à caelo; ac consequenter nec à terra: quare nulla est ratio festinandi, & accelerandi preces: Deus enim semper praesens & immotus consistit vt eas audiat.

Secundò. Secundò, & neruosiùs, q. d. Deus in celsissimo caeli solio gloriosus residet, tu autem in humili vilique terra, supplex humi oraturus procumbis. Quare decet te reuereter eum timore, & tremore, ac submissè, paucisque Deum alloqui, & dicere cum Abrahamo: *Loquar ad Dominum meũ, cum sim puluis & cinis.* Genes. 18. 27. Cùm ergo sis vilis & infimus, par est, vt summam Dei maiestatem in caelo regnantem, summa demissione & veneratione interpelles. Vnde Costus & Chald. vertit: *Nam in vniuersum orbem principatum obtinet Deus, sedetq; id summo calo, velut in sede gloria: tu verò cum depressus humi iaceas, in dicendo moderatione vtere.* Porrò Vatab. interpretatur: *Deus est verax, tu autem mendax, ignorans, & insipiens:* Idcirco pauca, eaque praemeditatè, coram Deo loquere, ne iste falsitatis, ignorantiae, & insipientiae coarguat.

Tertiò. Tertiò, sicut caelum complectitur, fouet, regit, illustrat, & fecundat terram, sic & Deus homines se inuocantes: quare non multis verbis in oratione ad eum est opus, sed pio affectu, resignatione & fiducia, qua credamus & speremus ab eo omnia quae poscimus, si nobis salutifera sint: in illius ergo sancta prouidentia, silentes & sperantes recumbamus, & securi conquiescamus.

IDCIRCO SINT PAVCI (& diligenti examinatione perpensi, ait Olympiod.) SERMONES TVI] Tum ob rationes iam dictas, tum quia Deus è caelo totam terram, & omnia, quae in ea fiunt, velut exiguum globulum pellucidum peruidet, & perspicit, vti raptus in Deum, cundè totũ perspexit S. Benedictus, teste S. Greg. 4. Dial. cap. 36. quare cum Deus tuas preces, aerumnas & desideria perspiciat, non est quod ea multis illi explices, vtpote iam illi cognita. Secundò, quia sicut coram principe paucis agendum est, reuerentiae causa, sic magis coram Deo. Tertiò, quia Deus è caelo peruidet affectum cordis, eũque poscit, non sonum, copiamque verborum. Vnde Mosi silenti, sed summè desideranti dicebat: *Quid clamas ad me?* clamor enim in Dei auribus est vehemens affectus, & desiderium. Exodi 14. 15. Hinc S. Franciscus totam noctem orans, ac è terra subleuatus in caelum, non aliud dicebat, quàm *quis tu Domine? quis ego? Deus meus & omnia;* sed hisce verbis totum cordis affectum in Deum effundebat. Sic Martha & Maria, Lazaro aegrotante, non aliud nuntiarunt Christo, quàm: *Ecce quem amas infirmatur.* Ioan. 11. quem enim amas, non deseris: amanti sat est indicasse necessitatem & voluntatem amati. Et Dauid Psalm. 141. 3. *Tribulationem meam,* ait, *ante ipsum pronuntio,* id est verbo enuntio. Arabicus: *Proieci inter manus eius voluntatem meam, detuli apud eum.*

Quartò. Quartò, quia Deus, qui ex alto omnia vno mentis cernit in ictu, omniaque dicit & eloquitur vnico mentis suae verbo, videt & ridet nostrum in oratione multiloquium, postulata temeraria & stulta iudicia: quia *sicut exaltantur cali à terra, sic exaltata sunt via mea à viis vestris, & cogitationes mea à cogitationibus vestris,* ait ipse Isaiae 55. 9.

Huc facit symbolum Pythagorae: *In astrum numquam digitum intendas, id est de calitibus & summis viris nil temerè loquaris.* Et illud eiusdem. *Dei imaginem in annulo ne circumferas, id est de diuinis parcè disseras.* Et illud Syrorum: *Ne os & vultum contra solem obfirmes,* id est ne obluctaris Deo, aut principibus; ne illis contradicas, aut maledicas.

MVLTAS CVRAS SEQVVNTVR SOMNIA, ET IN MVLTIS SERMONIBVS INVENIETVR STVLTITIA] *Et,* id est, *Sic:* comparat enim curas sermonibus multis; & somnia stultitiae, quòd sicut ex curis sequuntur somnia, sic ex multis sermonibus stultitia. Hebr. *Vox inconstantis,* id est stulti. Tigur. *Nam in multa occupatione occurrit somnium & in multis verbis stulti vox erumpit.* Campens. *Sicut diurna cura gignunt somnium, ita multa verba stultam faciunt orationem:* Chald. *Quoniam sicut venit somnium propter cogitationes cordis in multis negotiis, similiter est vox stultorum in multis verbis otiosis:* vel vt vertit Costus, *Sic & stultorum vox ad verborum inanium varietatem fertur.* VERS. 2.

Hic versus pendet à praecedenti, eiusque dat causam, cur scilicet, sermones coram Deo debeant esse pauci; vnde iuxta quadruplex multiloquium coram Deo, initio versus assignatum quadruplex hic oritur sensus.

Primò enim, absolutè & generatim multi sermones possunt significare quodlibet multiloquium, & quamlibet garrulitatem, quae fit coram Deo, id est Deo intuente & audiente, q. d. Vetui quoduis multiloquium, quia illud communiter comitatur stultitia, sicut curas multas comitantur somnia. Haec enim est causa adaequata, cur vetuerit multiloquium, & praecipitationem loquendi, quia scilicet in omni multiloquio

A loquio inuenitur stultitia: hæc enim illius partim est causa, partim effectus. Causa, quia qui multa garrit, multa impertinentia, futilia, vana & stulta, imò falsa effutit, quæ eum stultiorem efficiũt. Effectus, quia garrulitas prodit, ex mente vaga, errante, inconstante, delira. Ita Lyran. Caiet. Titelm. Vatab. & alij. Accedit Olympiod. qui sic exponit: *Sicut qui per diẽ multis tentationibus curisq; agitantur, per quietem subinde somniis conturbantur; ita & stultus in multiloquio peccans, sua ipsius voce arguitur.*

Secundò, multiloquium coram Deo, accipi potest garrulitas de Deo rebusque diuinis, de qua sic exponit S. Hieronym. *Præcipit*, inquit, *ne simus loquentes, aut cogitantes, plus de Deo, quàm possumus, opinemur, sed sciamus imbecillitatem nostram, quòd quantum distat cælum à terra, tantum nostra opinatio à natura illius separetur, & idcirco debere verba nostra esse moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus est, ea somniat frequenter, de quibus cogitat, ita qui plura voluerit de diuinitate disserere, incidit in stultitiam. Vel certè sic: verba nostra pauca ideo esse debere, quod etiam ea quæ nosse nos arbitramur, per speculum videmus, & in ænigmate, & velut somnium comprehendimus, quod tenere nos æstimamus. Cumq; plura* (1.Cor 13.) *(vt visum nobis fuerit) diximus, finem disputationis nostræ esse stultitiam. Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum.*

Accedit Auctor Catenæ Græc. qui & causam subdit: *Nec enim*, inquit, *fieri potest, vt homo qui sen-* (Prou. 10.) *sili naturâ constat, & omnem suam cogitationem à sensibus mutuatur, is rectè & citra errorem de Deo disputet*, vtpote spiritali & incorporeo.

Tertiò, multiloquium coram Deo, potest accipi præcipitatio ad vouendũ. Huius enim comes C est stultitia, dum vel stulta, aut contraria vouet, & stultè vota tot & tanta explere non vult, imò non potest. Denique hæc vota prodeunt ex mẽte inconstante, insipiente & stulta.

Quartò, & magis pressè ac propriè per multiloquium coram Deo significatur præcipitatio, & multiloquium precum, quæ procedit ex animo variis desideriis agitato, ac cupiditatibus & sollicitudinibus æstuante & perturbato: hoc enim significat Hebr. תְּבַהֵל *tebahel* v. præced. Talis enim oratio procedit ex anima cupida, perturbata, & stulta: ideoque multa similia effutit & precatur. Sensus ergo est q.d. Sicut multitudo curarum præsertim inanium & futilium prodit ex mente inani & futili, ac variis desideriis æstuante, paritque somnia inania, futilia & perturbata: sic pariter multitudo sermonum & precum prodit ex mente vaga, instabili ac variis cupidinibus & passionibus iactata; ideoque inconstante & stulta, ac proinde multa contraria, perturbata & stulta effutit ac postulat, quæ eam stultam, stultiorem efficiunt: quod enim nunc petit, mox renuit; quod nunc placet, mox displicet; quod nunc ait, mox negat. Ergo multiloquium in orando prodit, augetque orantis stultitiam, id est mentis variis & inter se pugnantibus cupiditatibus agitatæ, & impulsæ inconstantiam. Hanc enim significat Hebr. *kesil*. Sic enim ad verbum habent Hebræa: *Quia venit somnium in multitudine occupationis, & vox inconstantis, siue stulti in multitudine verborum.*

A Porrò aptè cõparat multas curas multis sermonibus, quia multæ curæ pariunt multos sermones: quæ enim mens cupit & curat, hæc eloquitur: somnium verò appositè comparatur stultitiæ, Primò, quia somnia sunt quædam phãtasiæ ludibria & deliria: vicissim stultitiæ & deliria sunt quasi mentis emotæ, & aberrantis somnia. Sicut ergo somnia sunt deliria dormientium; sic stultitiæ sunt deliria æquè ac somnia vigilãtium. (*Somnium est stultitia. Primò.*)

Secundò, sicut somnia prodeunt ex animo curis agitato: sic stultitia ex anima variis cupiditatibus, quas per multiloquium prodit, æstuante. Verè Seneca in Octauia hanc somniorum dat causam: *Quæcumque*, inquit, *mentis cogitat infestus vigor, ea per quietem sacer, & arcanus refert, veloxq; sensus.* Et Claudian. de raptu Proserp. (*Secundò.*)

Omnia quæ sensu voluuntur vota diurno,

B *Tempore nocturno reddit amica quies.*

Tertiò, sicut in somniis mentis perturbatæ propter rerum variarum, ait Pineda, atque multarum imagines, atque phantasmata concursantia, & nonnullo ordine rerum & intelligẽtiæ seruato, tumultuariò & confusè menti impressa, & memoriæ tradita, necesse est multa inesse deliria, & specierum atque simulacrorum ingentem perturbationẽ & confusionem qualia sunt ebriosorum, & furentium hominum insomnia, quæ Hippocrates aliquando appellauit *peregrinas opiniones, quæ mentem exterrent*: Ita sanè multa verba non possunt non parere multam in narrando, pollicendo, vouendo, aut quidpiam aliud verbis & sermone tractando stultitiam, incõstantiam, & delirationem. (*Tertiò.*)

Quartò, quia crebræ stultitiæ & stultiloquia, (*Quartò.*) C pariunt stulta insomnia. Ita Olymp. *Ne*, inquit, *multiloquus esto ac nugax, neque stultitiam tibi insitam tuo profer sermone; quoniam multa nugacibus adueniũt tentationes, quæ ipsos interdiu non solùm vigilantes conturbent, sed per quietem quoque dormientes exterreant.*

Porrò Septuag. hîc variant. Vaticani enim & Regij Græcum πειρασμοῦ vertunt: *Quia aduenit somnium in multitudine sollicitudinis, & vox stulti in multiplicatione sermonum.* Sic & Syrus. Complut. verò: *Quoniam aduenit insomnium in multitudine tẽtationis, & vox stulti in multitudine sermonũ.* Et Arabicus: *Nam somnium affert multitudinẽ tentationum, & vox stulti affert multitudinem sermonum*; quod secutus B. Antiochus hom. 85. accipit hũc locum de insomniis immundis, & obscænis. Audi eum: Insomniis ne commodetis fidem: sunt enim hæc D aliud nihil, quàm mentis implanatæ ac deerrantis simulacra, imaginationes, & frustratoriæ ludificationes reproborum dæmonum, nobis vt imponant, & implanent sic miserè seductos, vt inescent istis delinimẽtis atque oblectẽt, vt deinceps nullo negotio hominem pertrahant ad captanda lenocinia illecebrosæ voluptatis, iuxta verbum Iudæ Apostoli Iacobi fratris, de eiusmodi quibusdam dicentis: *Similiter & hi insomnia sua sectantes, carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, maiestatem verò blasphemant.* Ecclesiastes item præcipit dicens: *Insomnium in multitudine tentationis & vox stulti in multitudine sermonum.* Inducit: *Ne des os tuum, vt exerrare facias carnẽ tuã, vt ne irascatur Deus super voce tua, & corrũpat labores manuum tuarũ, quia in multitudine somniorũ & vani-*

tatum, & sermonum multorum. Accedit Olymp. *Qui multis tentationibus per diem agitatur, multis subinde somniis, vel ad auaritiam, vel ad libidinem tentantibus per quietem conturbatur; sed tamen inutilibus & statim auolantibus: ita multiloquum & nugacem, ac multa blaterantem multa videtur dicere, sed tamen inutilia omnia & nugatoria.*

Auctor verò Catenæ Græc. *De Deo,* inquit, *sint pauci sermones tui, id est veri & circumspecti. Nam qui documentum hoc amplecti contemnunt, ijs longo tentationum agmine adueniunt somnia. Insomnij enim nomine dæmonem vocat, cùm longo ille tentationum comitatu, somno deditas animas opprimit atque perturbat. De quo Iobus cum Deo loquens ita dicit: Perterrefacis me in somnis, & obtundis me visionibus. Dauid etiam hunc hostem vitare desiderans, ita sibi Dominum aduocat: Illumina oculos meos ne vmquam obdormiam in mortem. Et quæ sequuntur.* Aliud: *Quemadmodum qui interdiu tentantur etiam tum cùm dormiunt perterrentur insomniis, ad eundem quoque modum, sua stultum loquacitas redarguit, variisq; tentationibus circumuoluit.* Denique Symmach. vertit: *Accedet somnium propter multitudinem iniquitatis,* quam parit tentatio vehemens, quæ enim per diem concupiscimus, hæc per noctem somniamus. Vnde rixosi somniant de suis rixis & cædibus, gulosi de sua crapula, scortatores de suis scortis, auari de suis vsuris, &c.

Vers. 3. Si qvid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis, et stvlta promissio: sed qvodcvmqve voveris, redde] Septuag. *Prout voueris votum Deo, ne moreris reddere.* Votum enim reddendum est integrè, eo loco, tempore, modo, ceterisque circumstantiis, quibus conceptum & nuncupatũ est. Vnde Interpres Olympiod. vertit: *Sicut vouisti, &c. ne tardes reddere.*

Præclarè Saluianus lib. 2. *Professio,* ait, *religionis, non aufert debitum, sed auget: quia assumptio religiosi nominis, sponsio est deuotionis, ac per hoc tanto plus quispiam debet opere, quantum plus promiserit promissione, secundùm illud: Melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere.* Votum enim Deo nuncupatum mirè placita res est Deo, adeo vt ipse non tantùm promissione de re bona ac sancta sibi facta gaudeat, verum & rem illam voto sibi consecratam sine vlla mora ac celeriter exigat, ægreque ferat, si differatur, aut mora ei inijciatur. Vnde S. Ambros. lib. 1. de Cain & Abel cap. 8. *Prima,* inquit, *voti gratia est celeritas solutionis.* Vnde solutionem differre, perinde est aliquando, quod auferre, quod mihi videtur Sapiens hoc loco innuisse; Nam ad celerem votorum solutionem hortatur: *Si quid,* inquit, *vouisti Deo, ne moreris reddere.* Et statim reddens huius celeritatis rationem: *Multo,* inquit, *melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere,* hoc est, post votum promissa morari: has enim moras tollendas esse præmonuerat, & tamen dicit *promissa non reddere,* quia perinde est morari promissa, ac negare, vt benè D. Ambros. lib. cit. ca. 7. aduertit: *Cùm enim,* inquit, *moram facis, non reddis.* Quid enim magis profuit Caino serò offerre, quàm non offerre?

Aptè hæc gnome nectitur, & educitur è præcedenti. Qui enim inconsiderati, & præci-

A pites sunt ad loquendum, orandum, vouendum, hi post votum, dum considerant eius difficultatem, tardi sunt ad soluendum, quare sicut peccarunt præcipitatione in vouendo, sic longè grauiùs peccant tarditate in persoluendo.

Porrò votum est promissio Deo facta; quæ vt sit valida, quinque requirit. Primò, vt sit deliberata: secundò, vt libera; hinc ait, *si quid voueris:* tertiò, vt vouens intendat se obligare: quartò, vt sit de re grata Deo: quintò, vt vouens possit se obligare. Hinc votum est actus religionis & latriæ, voto enim colitur Deus, vt docet D. Thom. 2. 2. q. 88. art. 5. Vnde orationi hîc votum subnectitur, præsertim quia orantes sæpè, vt impetrẽt, quod postulant, Deo nuncupant vota, iuxta illud Isaiæ 19. *Colent eum in hostiis & muneribus,* B *& vota vouebũt & soluent.* Hinc Græci votum vocant ἐυχὴν, id est orationem. Vide nostrum Lessium tract. de Voto.

Quocirca in baptismo, quo fideles profitẽtur se seruaturos legem Christi, & abrenuntiant Satanæ, propriè non est votum: quia hæc non est promissio, sed propositum dumtaxat, & professio fidei & vitæ Christianæ. Eadem tamen sæpè à patribus vocatur votum, largè sumendo nomen voti, pro proposito & professione. Vnde ab iis eadem nunc vocatur sponsio, nunc promissio, nũc cautio, nunc iuramentum, nunc eiuratio, nunc professio, nunc contestatio, nunc votum, vti videri potest apud S. Basil. de Spiritu sancto c. 27. Tertul. de Corona mil. c. 3. Gregor. homil. 29. in Euang. Aug. Psalm. 75. S. Hieron. Apol. 1. contra Ruffin. & alios.

C Ne moreris reddere] Campens. *Absque mora illud persolue.* Votum explendum est eo tempore, quod intendit mens vouentis; si nullum certum determinarit, mox vt commodè potest, illud explere tenetur; iuxta illud Deuter. 23. 21. *Cùm votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus; & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, obseruabis, & facies sicut promisisti Domino Deo, & propriâ voluntate & ore locutus es. Quocirca ruina est deuorare sanctos, & post vota retractare.* Prouerb. 20. 25. vide ibi dicta. Ratio est, quòd per votum vouens se obstringat ad rem, quam vouit, illi præstandam: votum ergo est debitum, & vouens se facit debitorem Deo, reumque voti: quare peccat, si de- D bitum hoc Deo exoluere tardet. Iam enim post votum, res non tam est eius, quàm Dei: transiit enim in ius Dei, cui per votum est consecrata: quare iniuriam ei facit, si rem eius, id est illi debitam & obligatam sibi retineat. Rectè ergo ait: *Ne moreris reddere,* q. d. citò, alacriter, & hilariter, persolue Deo, quod vouisti: *Hilarem enim datorem diligit Deus.* 2. Corinth. 9. Nam *bis dat, qui citò dat.* Vide S. Bernard. serm. 71. in Cant. Aliam rationem, cur citò explendum sit votum, dat Olympiod. *Quia,* inquit, *simul ac reus voti factus fueris, multitudo te circumueniet tentationum, quæ persoluere promissionem impediat, ita vt ne dormiens quidem, sine molestia sis futurus:* Qualem in sponsore describit Salomon Prouerb. 6. 2.

Hinc

Hinc pro *reddere.* Hebr. est שַׁלֵּם *scallem*, quod propriè significat pacificare, pacem conciliare; qui enim debitum soluit, pacem cum creditore restaurat, & firmat: Sic vota soluentes, pacem cum Deo ineunt & sanciunt. Quocirca Dauid: *Vota mea reddam*, inquit, *in conspectu omnium timentium eum.* Psalm. 21. 26. Audi S. Ambros. libr. 2. de Cain & Abel capit. 7. *Si voueris votum, non facias moram reddere illud. Cùm enim mora facis; non reddis. Votum est autem postulatio bonorum à Deo cum soluendi muneris promissione. Et ideo cùm impetraueris, quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum, aut negligentibus irrepit obliuio impetratorum, aut timidis & elatis arrogare euentus sibi, & bonum quod agit, vel quod à Deo consequitur, propriis virtutibus vendicare, nec auctoris reputare gratiæ, sed ipse se suorum bonorum auctorem ducere, hebetis & elati cordis est.*

Hinc Apostolus de viduis, quæ post votum castitatis nubere volunt, ait, *habentes damnationem, quia primam fidem* (promissionem & votum castitatis) *irritam fecerunt.* 1. Timoth. 5. 12. Ananias quoque & Sapphira, morte à S. Petro puniti sunt, quòd votum paupertatis implere tardarent. Hinc Vrbanus I. Pont. vt habetur 12. quæst. 1. cap. *scimus*, docet clericis omnia esse cõmunia, quòd eo tempore id vouerint: *Quicumque vestrum*, inquit, *communem vitam susceptam habet, & vouit se nihil proprium habere, videat ne pollicitationem suam irritam faciat, sed hoc quod Domino est pollicitus, fideliter custodiat, ne damnationem, sed præmium sibi acquirat; quoniam melius est non vouere, quàm votum, prout melius potest non perficere. Grauius enim puniuntur, qui votum fecerunt, aut fidem perceperunt, & votum non perfecerunt, aut in malis vitam finierunt, quàm illi, qui sine voto, aut fide mortui sunt, & tamen bona egerunt opera: Displicet enim Deo infidelis & stulta promissio.*

Alia est ratio, cur votum sit citò soluendum, quòd Deus, cùm sit fidelissimus, fidelissimos exigat sui cultores. Si enim homini fides seruanda est, multo magis Deo; alioqui enim videris Deũ ridere & ludificare, eiusque honorem dedecori & ignominiæ exponere: quare Deus votorum violatores, velut infideles, votifragos & sacrilegos grauiter solet plectere & vlcisci, vti iam exemplis ostendi. Idem sunt stultis: stultum enim est vltrò se voto obligare ad rem, quam nolis, vel non possis præstare: stultum est vltra vires quippiam promittere: *Insipiens enim est, qui sui ipsius ignorat quantitatem*, ait Ptolomeus in præfatione Almegesti, quid scilicet valeant humeri, quid ferre recusent. Porrò stulta est voti promissio quãdo fit inconsideratè, præcipitanter, aut cum vouet quis rem impossibilem, indifferentem, malã, minus bonam, quæ scilicet maius bonum impediat. Sic stultum fuit votum Iepte, quo vouit se Deo immolaturum quidquid reuertẽti sibi post victoriam, primùm è domo occurreret, occurrit autem filia, vnde eam immolauit: *Nam in vouendo fuit stultus, quia discretionem non habuit, & in reddendo impius*, ait S. Hieron. & ex eo S. Thom. 2. 2. q. 88 art. 2.

Canendus hîc error Angeli in summa verbo *votum*, qui censet stultitiam indeliberationis, siue insufficientiam colligi ex eo, si quem post votũ,

A statim voti pœniteat. Multi enim deliberatè vouerunt ideoque voto obligantur, quos tamen paulò post pœnitet voti, vt patet in Apostatis à religione: quare docent Theologi ad votũ illam deliberationem absolutè sufficere, quæ sufficit ad peccandum mortaliter.

Hebr. est: *quia non est voluntas* (Dei) בַּכְּסִילִים *backesilim*, id est, *in inconstantibus*, hoc est stultis, qui scilicet promittunt, & promissa non implent, vel reuocant ex inconstanti mentis concupiscentia, iuxta illud Arabum: *stabilimentum fidei est abstinentia; labefactatio fidei est concupiscentia.*

Causa enim cur multi vota non impleant, est mentis inconstantia, quę facit eos pœnitere voti, iuxta illud Prouerb. 25. 14. *Ventus & nubes & pluuia non sequentes, vir gloriosus, & promissa non complẽs.*
B Chald. hic vertit: *Quoniam propterea non est beneplacitũ in stultis, quòd differant vota sua.* Symmach. οὐ πάρεστι χρεία ἀφρόνων, id est, *Non est opus insipientibus*, scilicet Deo: vel *nulla est vtilitas insipientium*, qui tam leuiter vouent, vt mox ea retractent, iuxta illud: *Homo apostata vir inutilis* Prouerb. 6. 12. Arabicus: *Non est voluntas Dei in diuitibus*, quos diuitiæ sæpè faciunt arrogantes, inconstantes & stultos. Tigur. *Non enim Deus stultis delectatur.* Campens. *Ne illum stultorum more, multa promittendo, grauiter offendas.* Extat hac de re Apologus apud Æsopum: *Vir pauper*, inquit, *ægrotans, vouebat diis, si euaderet, boues centum in sacrificium oblaturum: sed Dei tentatum à morbo liberarunt; at ille surgens, quoniam bobus carebat, ex pasta boues centum à se formatos, in ara positos sacrificauit; ipsum vltum in*
C *somniis adfuerunt Dei dicentes: Abi ad littus ad eum locum, illic enim Atticas mille dragmas inuenies. Ille autẽ excitatus, lætus & alacer ad demonstratum locum perrexit, aurum disquirens; sed illic in piratas incidit, ab ipsisq; comprehensus est. Captus ergo, vt dimitteretur, piratas orabat, mille auri talenta daturum ipsis promittens, sed cum non crederetur, abactus, ab ipsis dinenditus est mille drachmis. Affabulatio, fabula significat mendaciis hominum inimicum esse Deum.*

Mvltoqve melivs est non vovere, qvam post votvm promissa non reddere] Vers. 4. Ait, *non vouere*, dumtaxat: quia votum de non vouendo illicitum est. Qui enim vouet se non facturum votum, vouet se non facturum maius bonum, quod illicitum est, ideoque votum eius irritum vti docet noster Franc. Suarez tom. 2. de Relig. lib. 2. de Voto cap. 11. *Quàm gra-*
D *uia vincula*, ait S. Ambros. lib. 9. in Lucam ad cap. 20. *promittere Deo, & non soluere? Melius est non vouere, quàm vouere & non reddere: maior contractus fidei, quàm pecuniæ. Redde promissum, dum in hoc corpore es, priusquam veniat exactor, & mittat te in carcerem.*

Porrò delirant Hæretici nostri æui, dum ex hoc loco damnant vota castitatis, religionis, ieiunij, ac voti reos absoluunt. Non enim ait Eccles. Bonum est non vouere, vel malum est vouere: Sed *melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere.* q. d. Melius est non vouere, quàm votum facere & violare. Optimum est ergo votum facere, & illud præstare. Hic enim est duplex actus religionis, cultusque Dei, primò, in eo quòd rem Deo voueas & consecres;

secundò, quòd consecratam illi exhibeat. Nam A idcirco displicet Deo infidelis & stulta promissio,quia placet fideliter & prudenter suscepta:& hac de causa melius est non vouere, quàm post votū promissa non reddere.quia bonum est promittere, & quod promiseris præstare: etsi ipsum *non promittere* dicatur melius.non absolutè, sed respectiuè, quando scilicet non inplendum est quod promittitur.

Melius est opus ex voto, quàm sine voto. Ratio prima. Melius ergo est opus factum est voto, quàm sine voto. Ratio est triplex. Prima, quòd votum sit actus religionis & latriæ, vt dixi, quæ inter morales prima & nobilissima est virtus,sicut charitas inter Theologicas. Quare actus,v.g. ieiunij in se simplex est virtus, putà actus temperantiæ; sed si accedat votum fit duplex, duplicisque valoris & meriti: Accedit enim dignitas religionis & voti,quæ longè nobilior est tēperantiā. Quo- B circa sicut religio melior est irreligiositate, ait Saluian.lib.2.ad Eccl.Cathol.sic melius est ieiunium votum,quàm non votum. Ita D. Thomas 2.2.qu.88.art.6.

Secunda. Secunda, quòd qui facit opus,actum dumtaxat dat Deo;qui verò addit votum,simul cum actu dat vim & potentiam, putà voluntatem & libertatem. Hanc enim per votum tradit Deo. vt non liceat in contrarium ei,quod vouit,velle. Facit ergo sicut ille , qui dat principi non solùm fructus , sed totam arborem cum fructibus, ait S.Ansel.lib.de Simili. Hinc Psaltes. Psal.75. *vouete,ait,& reddite Domino nostro.* vbi S. Augustin. *Quisque,ait,quod potest voueat & reddat; non sitis pigri ad vouendum: Non enim viribus vestris implebitis.* Dabit enim vires implendi,qui dat deuotionem vouendi.

C

Tertia. Tertia,quòd votum voluntatem ex se flexilem & inconstātem in actu virtutis,quam vouet, roboret & confirmet , quo fit,vt actus qui ex voto prodit,fit firmior,robustior & constantior, ideoque melior & perfectior, iuxta illud S.Bernard. de Præc.& dispens. *Felix necessitas quæ ad meliora compellit.* Audi S.Aug.de Virgin. cap.8. *Neque enim ipsa,* inquit, *virginitas,quia virginitas,sed quia Deo dicata est, honoratur : quæ licet in carne seruetur, spiritus tamen religione ac deuotione seruatur , ac per hoc etiam virginitas corporis spiritualis est, quam vouet & seruat continentia pietatis.* Idemque paulò infrà. *Honoratus in animi bonis illa continentia numeranda est, qua integritas carnis ipsi creatori animæ & carnis vouetur,consecratur,seruatur.*

VERS.4. NE DEDERIS OS TVVM , VT PECCARE FACIAS CARNEM (Arabicus *humanitatem*) D TVAM : NEQVE DICAS CORAM ANGELO, NON EST PROVIDENTIA. NE FORTE DEVS IRATVS CONTRA SERMONES TVOS, DISSIPET CVNCTA OPERA MANVVM TVARVM.] Primò, multi hæc accipiunt de voto temerè facto,votique violatione : de voto enim proximè sermo præcessit. Hinc Tigur: vertit : *Ne committas, vt os tuum præbeat carni tuæ occasionem peccandi.* Vatabl. *Ne habenas laxes ori tuo, vt peccet.* Isidor. Clarius: *Ne totum te peccato inuoluas.* Clarè Chald. *Ne violes verbum oris tui, nec sis causa gehennæ super carnem tuam, & in die iudicij magni non poteris dicere coram Angelo crudeli, qui arguet te, quoniā ignorantia est: ne irascatur furor Dei super omnia verba tua, quæ dicta sunt in ignominia , & dissipet opera manuum tuarum.*

Sensus ergo est, q.d. Ne dederis os tuum ad temerè vouendum, quippiam, quod ægrè præstare poteris, vt peccare facias carnem tuam, dum illa transgredietur votum difficilis religionis,ieiunij,castitatis,pœnitentiæ per gulam,luxuriam,&c.vel *carnem*, id est teipsum,dum per infirmitatem carnis tuæ violabis votum. Neque dicas coram Angelo, qui tibi velut custos semper adest,quemque vbique revereri debes: *Non est prouidentia* , id est Deus non cognoscit, vel non curat res humanas , ac proinde nec vota mea. Hebræa habent: *Ne dicas error est*, id est casu & errore fortuito regitur mundus,non certā numinis prouidentiā : vnus omnium rerum, ac proinde mei quoque voti fortuitus est error ; vouendo ergo erraui : quare errorem hunc iam à me agnitum,mihique molestum & difficilem corrigā, votumque erroneum rescindam. Aquila vertit ἀκούσιον,id est *non spontaneum est*,q.d. Non spontaneè voui, sed per errorem & improuidentiam votum mihi excidit : ergo eo non obligor. Hic enim grauis est error & graue scelus, imò sacrilegium,cuius testes, accusatores,& vindices erūt Angeli,cæli,sol, sidera,terra & elementa,in quorum conspectu votum nuncupasti , & deinde violasti.

Suadet ergo Salomon , vt qui cupit vouere, priùs prudenter consideret suas vires, inclinationes,conditiones , an votum facilè explere possit, vt planè sese per Dei gratiam illud expleturum confidat; ne si improuidè votum emittat,serò illum pœniteat , ac votum violet, seseque excuset dicendo:Improuidè voui,erraui vouendo, non cogitabam votum fore mihi tam difficile. Hæc enim frigida & friuola est excusatio. Sapientis est præuidere futura,itaque amputare *nō putabam*,& *non putabam*.

Sunt enim nonnulli ardentiores, ideoque leuioris & inconstantioris ingenij, qui dum feruēter orant,aut sentiunt diuinæ motionis impulsus & cælestis consolationis æstus, illicò cupiunt vouere magnas vitæ austeritates, magnas eleemosynas,statum religionis rigidæ,vt Carthusianam, vel vitam Anachoreticam. At vbi feruor hic & æstus transiit, sentiunt se imbecilles, & inualidos, nec habere tantas naturæ & gratiæ vires, quantas votum requirit; quare serò dolent, votique pœnitent, ac tandem illud violant, ruuntque in omnem carnis licentiam. Hos hic monet Salomon, ne in illo deuotionis æstu præpropere voueant,sed sinant illū defervescere, tumque prudenter & discretè considerent an,quid,quantum, & quamdiu vouere conueniat, imò votum non emittant,nisi præuio confessarij,aut viri prudentis consilio & consensu.

Hæc expositio planè inhæret litteræ,eamque cum præcedentibus de voto optimè connectit: quare germana omnino & genuina videtur, eamque sequuntur Gloss.interl. Titelm. Pineda, Lorinus,& Doctor Hebræus. S. Hieron. quem audi : *Hebræus ita sensit, quod non potes facere, ne promittas. Non enim in ventum verba transeunt: sed à præsenti Angelo, qui vnicuiq; adhæret comes, statim perferuntur ad Dominum , & tu qui putas ignorare Deum quod*

quod pollicitus es prouocas eum ad iracundiam, vt omnia opera tua dissipentur.

Audi nunc, & alias aliorum expositiones probabiles.

Secundò, Olympiod. Thaumatur. & Salonius exponunt q.d. Ne dederis os tuum gulæ, vel verbis incautis, aut libidinosis, præsertim cum mulieribus, quibus caro tua excitetur ad luxuriam. Sic & Hugo Card. Lyran. & Titelm. hæc exponunt de vitanda gula & luxuria.

Tertiò, S. Hieron. Salon. Alcuinus & Gloss. exponunt q.d. Noli quærere caluas excusationes, quibus des occasionem carni tuæ ad peccandum, hoc est, ne dicas: Non ego peccaui, non ego me inebriaui, non ego fornicatus sum, sed natura infirma, & per concupiscentiam corrupta ad illud inuitum me impulit; nam ita in Deum naturæ conditorem peccatum tuum regens, ipsumque facis peccati, æquè ac naturæ tam fragilis, auctorem, quæ est horrenda blasphemia, ideoque Deum grauiter offendit & ad vindictam irritat. Audi S. Hieronym. *Arguit eos, qui de vitio carnis queruntur, & aiunt se corporis necessitate compulsos ea facere, quæ nolint, secundùm dictum Apostoli Rom. 7. & vanas excusationes quærunt & dicunt, non ego pecco, sed quod habitat in carne mea peccatum.*

Quartò, Bonauent. refert ad negationem diuinæ prouidentiæ, q.d. Ne dederis os tuum, vt dicat coram Angelo: Non est prouidentia, non est numen voluptatum & scelerum vindex; itaque securus ruas in omnia vitia carnis. Negatio enim numinis hominem impellit ad omnem gulam & luxuriam.

Quintò, Dion. Carth. & ex eo Caietan. quia triplex est oris vsus scilicet comedere, osculari, loqui; tria quæ in his peccantur, vult inuolui, gulam, impudica oscula, & verba, & iuxta dictam editionem Hebræam subdi, ne quis hæc excuset, tamquam errore atque inuoluntariè facta, caueatque id serió dicere; quoniam, qui adest Angelus nouit, qua mente sic ipse loquatur, & quàm in Dei vergat iniuriam.

Sextò, Moringus generaliùs hanc gnomen accipit, quasi dictam, non tantùm contra gulam & luxuriam, sed & contra omnia vitia carnis, quæ recenset Apost. Galat. 5. 19. Ne quis ea excuset per carnis suæ fragilitatem ac violentiam quamdam, vel necessariam carnis concupiscentiam.

Septimò, nonnulli censent hic præcipi ne quis votum vocet errorem, ac errare eos qui vouent, quasi aut id non liceat, aut non debeat reddi votum. Verùm primus sensus, vt dixi, est genuinus.

NE DICAS CORAM ANGELO] Crudeli, inquit, Chald. hoc est coram Diabolo. Meliùs alij Angelum bonum accipiunt, qualis est custos cuique à Deo deputatus. Hic enim prouidentiæ est administer: quare qui illam negat, tam Angelo, quàm Deo est iniurius. Vnde nõnulli hinc probãt custodiam Angelorum circa homines. Rursum ex hoc loco concludit D. Thomas 1. par. q. 57. art. 2. Angelos habere cognitionem & prouidentiam rerum creatarum. Angelum ergo nominat, quia hic est prouidentiæ diuinæ executor,

A æquè ac tutor & vindex: perinde ac si quis dicat: Ne dicas coram prætore: In hac ciuitate nõ est iustitia: quia prætor qui est iustitiæ tutor & vindex, hanc iniuriam à se depellet, reúque ob eã iustè capiet & puniet.

Denique nonnulli, vt Pineda, hæc accipiunt de Angelo peculiari, cui à Deo (vnde S. Hieron. *Non enim*, inquit, *in ventum dicta transeunt, sed à præsente Angelo, qui vnicuique comes adhæret, statim perferuntur ad Dominum*) commissa sit cura orationum & votorum Deo offerendorum, qualem vidit Ioannes Apocal. 8. 3. *Et alius Angelus*, inquit, *venit & stetit ante altare aureum, & data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus Sanctorum super altare aureum, quod est ante thronum Dei, & ascendit fumus aromatum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo.* Fuit enim vetus Origenis & aliorum opinio, B certos diabolos certis vitiis præesse, ad eaq; homines instigare. Vnde in Script. & in vitis Patrum crebrò nominatur spiritus vel Angelus blasphemiæ, luxuriæ, superbiæ, gulæ, auaritiæ, acediæ, &c. atque ex aduerso certos Angelos præesse certis virtutibus, ad easque homines prouehere, vt vnus Angelus sit orationis, alius humilitatis, alius temperantiæ, alius castitatis, &c. qua de re alibi dixi.

In vita S. Onuphrij, qui per 70. annos in eremo angelicè vixit, quam scripsit oculatus testis Paphnutius Abbas, legimus Deum per Angelos de omnibus prouidere hominibus, præsertim religiosis voto obstrictis, solitariis & eremitis: *Omnipotens Deus*, inquit, *non derelinquit sperantes in se, circumdat eos armis potentiæ suæ, vt hos* C *incursio satana non valeat prosternere, quos protegit celsitudo diuinæ misericordiæ. Quapropter ad eos Angeli Dei iugiter mittuntur, ac per manus illorum quæcumque necessaria crebrius eis administrãtur.* Et mox: *Certissimè scias, ô fili, quoniam Angeli Dei sanctis ac iustis viris quotidie famulantur, atque virtute supernã corpora & animæ illorum iugiter illuminantur.*

Angeli proprij Religiosorum, & Anachoretarum.

Paulò post narrat B. Onuphrius, se ab Angelo habente speciem viri pulcherrimi ductum in eremum, cùm diceret: *Noli pauescere, ego enim sum Dei Angelus, tibi ad custodiendum ab ortu tuo prouidentia diuinâ destinatus, vt iubente Deo tecum manerem, & te in hanc eremum ducerem. Perfectus esto, humilis incede coram Domino, cum gaudio labora, cor tuum in omni custodia conserua, viue sine querela, in bono opere persenera. Ego verò te non derelinquam, donec animam tuam in præsentia summæ maiestatis* D *offeram.* Et post nonnulla: *S. Angelus quotidie mihi panem offerebat, & aquam pro mensura ministrabat vt corpus meum confortaretur, ne deficeret, & iugiter in Dei laude perseueraret, &c. Omni die Dominico vel Sabbato Angelum Domini paratum inuenio, Sacrosanctum corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi secum deferentem, de cuius manibus mihi pretiosissima donantur munera, vitaq; mea salus perpetua. Verum etiam omnes, qui vitam spiritalem ducunt in eremo monachi, tali participantur gaudio. Hi vero sancti Eremitæ, qui hanc solitudinem habitant, si fortasse aliquando videre hominem desiderant, illico in cælum ab Angelo deportantur: visionem illic animæ iustorum fulgentium sicut sol in regno patris eorum, ibi multitudinem contemplantur Angelorum, suasq; animas cœtibus mixtas beatorum. Quare omnes qui in agone contendunt,*

Exemplum S. Onuphrij.

dunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere feruent, quatenus gloriam cælestis patriæ cum Christo & cum sanctis mereantur possidere.

Subdit Paphnotius de morte S. Onuphrij: *Post hæc surrexit, & Dominum lacrymis orauit, genua flexit atque subito dixit: In manus tuas Deus commendo spiritum meum. Cumque hæc dixisset, lumen splendidum corpus eius obumbrauit, & in ipsius claritate luminis, anima sancta carne soluta est. Repentè verò vocem Angelorum multorum audiui laudantium Deum, & in discessu sanctissimæ animæ S. Onuphrij, æthera scilicet Angelicis canticis resonantia, gaudium ineffabile astris intulerunt per quæ cælestes exercitus animam militis inclyti cæli inuexerunt.*

Denique quàm Angeli ab initio mundi fuerint administri & executores diuinæ prouidentiæ, præsertim in populo fideli collectis omnibus è tota S. Scriptura exemplis, ostendi Exodi 23.20. & seq. Hoc est, quod ait Apost. *Nónne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capient salutis?* Hebr. cap. 1. v. 14.

Mysticè Dion. per Angelum accipit sacerdotem, de quo ait Malach. cap. 2. 7. *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est.* Sacerdotis ergo est, docere populum Dei, legem & prouidentiam, siue numen vindex bonorum & malorum omnium. Fides enim huius prouidentiæ hominem refrænat ab omni scelere, & ad omne virtutis decus extimulat.

Non est providentia] in Deo non est numen, non est Deus, qui omnium habeat prouidentiam: Deo enim ita agnata est prouidentia, vt si hanc tollas cum Epicuro, Democrito, & Atheis, tollas & Deum. Deus enim ignorans & improuidus, non est Deus, sed idolum saxeum vel ligneum. Aquila vertit *ἀκούσιον*, quod si Deo attribuas, sensus est q. d. Deus non liberè, sed coactè, vel necessitate fatali, ac proinde sine prouidentia operatur: sin homini assignes, sensus est q. d. Non spontè sed coactè voui, ergo voto non teneor.

Hebr. est כִּי שְׁגָגָה *ki seggaga*, id est, *quia error*, vel incogitantia, improuidentia, inconsideratio est, siue numinis, q. d. Non est prouidentia numinis, sed omnia errore, & casu fortuito fiunt in mundo, sicut Democritus censebat mundum factum esse ex fortuito concursu atomorum: Sic dicũtur planetæ errare in cælo, & oues bouesque in montibus; siue hominis, q. d. Improuidè & inconsideratè voui. Septuag. *Quia ignorantia est.* q. d. Ignorans feci & voui. Chald. *Imprudens feci;* igitur voto non obligor. Arabicus: *Et ne dicas quod coram Deo est corruptio cognitionis*, vt non cognoscat vota & facta nostra. Campen. *Neque putes Angelum, qui tua obseruat, rem tam æstimaturum leuem, qui præ multitudine verborum vix sciebas, quid promitteres.* Nam, vt ait Olympiod. *Qui in ipsa fæce nequitiæ volutantur, ita prouidentiam Dei negant & asseruantur, vt dicant dedignari Deum curare ac scire, quæ hic ab hominibus scelera committantur.* Eleganter alias vertit:

Quod iam vouisti, errorem ne dicito, neue
Excuses præsente illo, qui cuncta, fideli
Verba hominum stylo, in tabulis notat Angelus.

Angeli ergo curam habent, & prouidentiam votorum nostrorum, ac sicut de eorum conceptione & adimpletione lætantur; sic de eorum violatione dolent & indignantur: ac vtrumque in tabulis memoriæ consignant, vt ad Deum referant, qui pro meritis cuique præmia, vel supplicia decernet: vnde psallebat Dauid: *In conspectu Angelorum psallam tibi, adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo.* Psalm. 137. 1.

Porrò prouidentiæ opponuntur duo extrema sibi contraria, scilicet fatum & fortuna: prouidentia enim est libera, fatum necessarium: quare qui Deum subiicit fato, Deum & prouidentiam è medio tollit. Absit ergo à fideli illa Comici vox: *Prouidentia opponitur fatum & fortuna.*

Fatis agimur, cedite fatis.

Quare eos qui fatum astruunt, fatuos æstimat S. Augustinus tract. 37. in Ioannem & lib. 5. de Ciuit. cap. 9. Rursum prouidentiæ opponitur casus & fortuna: licèt enim respectu causarum secundarum præter mutuam intentionem, quasi fortuitò concurrentium, sit casus & fortuna, quę causæ effectus contingentes & fortuitos, tamen respectu Dei nullus est casus. Nam, vt ait Sapiens capite 4. 3. *Tua autem prouidentia pater cuncta gubernat.* Quocirca Deo nihil est fortuitum, quia omne prævisum & prouisum. *In regno prouidentiæ nil licet temeritati*, ait Seneca; quia nil temerè fit, sed omnia consultò & ex certa prouidentia; *vbi maximus est intellectus, ibi minima est fortuna*, ait Boëtius; quia intelligens & sapiens omnia agit cum deliberatione & consilio: vnde Deo nihil est fortuitum, nullus casus, nulla fortuna, sed hominibus, quibus multa improuisa & inopinata accidunt. Deus enim omnes causas secundas, etiam contingentes, præuidet, ordinat, & combinat.

Ne forte iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum] Pro *dissipet* Hebr. est יְחַבֵּל *chibbel*, id est vt Septuag. *disperdat.* Chald. Arab. & Syrus *corrumpat.* Vatab. *maledicat.* Tigur. *destruat.* Marinus *deuastet.* Propriè *chibbel* est disrumpat magna vi & dolore. Quomodo in Deo sit ira, scilicet non vt passio, sed vt appetitus iustę vindictæ, contra Epicurum docet Lactant. libr. de Ira Dei, cap. 4. Verè S. August. 1. Confess. c. 9. Deum compellans: *Pœnitet*, inquit, *te, & non doles: irasceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas consilium.* Iam

Sensus est primò, q. d. Ne Deus ob tuum hoc votifragij & negationis prouidentiæ scelus, omnia opera bona, eorumque merita, quæ antea cũ saperes, fecisti, aboleat & mortificet. Ita Olympiod. *Ne*, inquit, *& fructum operum tuorum amittas Iratus enim Deus delet de libro vitæ, si quid est, quod piè videamur nobis laudabiliterq́; fecisse.* Et Clarius: *Quod tu tam leue putas, Deum sic offendit, vt non solùm orationem tuam, sed propter eam & alia opera sit exe-craturus.*

Secundò, vt ait S. Hieron. *Ne Deus talia sentientem tradat in reprobum sensum, vt faciat ea quæ non conueniunt.*

Tertiò, addit Olympiod. Deum votifragos & eos, qui negant numen, solere punire paupertate,

tate,infortuniis,morte, itaque fortunas eorum & opera corrumpere. Denique Arabicus vertit: *Ne irascatur Deus in stultitiam tuam, & corrumpantur artes manuum tuarum*,id est opera exquisita, quæ contento studio,arte, ingenio meditatus ac molitus es, perinde ac si tuâ contentus prouidentiâ diuinam penitus non agnosceres, diceresque superbiens: Manus mea excelsa, & non Dominus fecit hæc omnia. Intelligi quoque possunt cuncta,quæ quis sibi comparauerit, vel corporis,vel animi bona, etiam virtutes ac merita, quorum meritò facit iacturam, qui negat Dei prouidentiam,inquit noster Lorinus.

Ita videmus religiosos, qui dum in religione votorum obseruantes viuerent, ac mirâ gratiâ docendi, dicendique apud homines pollerent, cùm ab ea desciscunt,fiuntque Apostatæ, omnem hanc gratiam deperdere,fiuntque odium & probrum Dei, æque ac hominum. Exempla crebra spectauimus & in dies spectamus. Hinc nonnulli vertunt: *Deus putrefaciet opera tua*. Sic enim Isaiæ capit 10.26. Noster Hebr. חבל chibbel vertit *computrescet*. Apostasia enim est putredo, id est corruptio & infamia, quæ apostatas facit viles, infames & putridos, ac opera eorum, non tantùm præsentia,sed & præterita, quæ in religione heroica ediderant, putrefacit, id est conspurcat, infamat, corrumpit. Hebr. *chibbel* est contrariæ significationis; significat enim ligare & dissoluere, ac disrumpere cùm vehementia & dolore, vti fit in parturientibus, à quibus quasi disrumpitur proles, dum paritur. Vnde *chibbel* sæpè significat parturire,& habere dolores parturientis. Vtrumque huic loco conuenit: Nam & votifragi negantesque numen videntur habere ligatam linguam, mentem & manum, vt qui erant ante eloquentes, sapientes, & in omni opere potentes, per hoc scelus fiunt elingues,insipientes, inertes & ad omne bonum impotentes. Rursum eorum opera disrumpuntur cum ingenti eorũ confusione & dolore, qualis est parturientium.

Moraliter hic disce,quàm Deum offendat negatio numinis & prouidentię,quamque grauiter eam negantes puniat & vlciscatur. Deus impiis dicentibus: *Non videbit Dominus nos,dereliquit Dominus terram suam*, minatur: *Ergo & ego faciam in futuro,non parcet oculus meus, nec miserebor*. Ezech. 8.18.& ca. 10. Dauid.Psal.13.14. *Propter quid*,inquit,*irritauit impius Deum? Dixit enim in corde suo: non requiret. Vides quoniam tu laborem & dolorem cõsideras,vt tradas eos in manus tuas.*

Prouidentia demonstratur. Porrò prouidentiam esse ex dissona elementorum,cælorum, animalium rerumque omnium consonantia, ordine, motu, constantia demonstrant Patres. Audi Lactant.libr.3.capit.10. *Quis enim non sentiat mundum hunc tam mirabili ratione perfectum, aliquâ prouidentiâ gubernari? quandoquidem nihil est quod possit sine vllo moderatore consistere. Sic domus ab habitatore deserta dilabitur. Nauis sine gubernatore abit pessum: Et corpus relictum ab anima defluit. Nedum putemus tantam illam molem, aut construi sine artifice, aut stare sine rectore tamdiu posse*. Audi Damascen.in histor. Barlaam cap.17. *Si nauis sine gubernatore non potest subsistere, sed mox submergitur, & domus modica sine prouisore; mundus quomodo constat tanto tempore, creatura sic magna, sic bona & mirabilis, sine gloriosa quadam ac magnifica atque mirabili gubernatione, & sapientissima prouidentia? Ecce enim cælum quantum tempus habet, & non denigratum est, terra virtus non est lassata ex tanto tempore,fontes non desierunt fluere,ex quo facti sunt; mare tot & tanta suscipiens flumina non supergreditur mensuram. Cursus solis & lunæ non mutantur: ordines diei & noctis non peruertuntur.* Audi Philonem lib.de Somniis: *Credendum est sicut in curru aurigam,aut in naui gubernatorem, ita in rebus omnibus superstare eum,qui est, corporibus,animabus, animantibus, mentibus, angelis, cunctis,quæ terra, vel aëre, vel cælo continentur,naturis, tum visibilibus,tum inuisibilibus, totum enim mundum ex se pendentem regit.*

Prouidentiæ officia. Minutim verò prouidentiæ officia ex officiis singulorum in choro, & membrorum in corpore, & famulorum in aula, ita graphicè depingit S. Athanas.libr.contra Idola: *Vt in choro, qui constat ex diuersis hominibus,viris,puellis,feminis, senibus, iuuenibus, sub vno præside & moderatore, quisque quantum potest,cantat pro sua natura,ille quidẽ vt vir,iste vero vt puer, alius vt senex,alius quemadmodũ iuuenis,omnes tamen vnam absoluunt harmoniã; vel vt nostra anima eodem tempore sensus nostros pro cuiusque officio exercet, & ad vnam rem oblatam simul mouetur, adeò vt oculus videat,auris audiat,manus palpet,olfactus odores accipiat,gustus delibet, sæpè quoque interea ne alia quidem corporis partes in otio sunt, adeo vt inter ista pedes quoque obambulent: Vel vt in præsentia regis imperantis simul & ad omnia oculos intendentis,omnes sunt in obsequio: est qui agros colat, est qui ad aquæductus aquarum properet, alius item pabulatum proficiscitur, alius ad curiam pergit, alius ad concionem ingreditur,& alij eodem modo sese referunt, eaq; omnia ad præsentiam vnius moderatoris, & disciplinam fiunt,& constituuntur: Ita quoque omnia in vniuersa rerum natura geruntur.*

S.Maxim. serm.48. citat illud Platonis: *Deus omnia,& secundum Deum, fortuna, & occasio humana gubernat vniuersa*. Et illud Socratis:

Si quid cura potest, cura: at si Deus ipse iubendo
Te curat, cur tu sollicitus tibi sis?

Pulchrius Aristot. vel quisquis est Auctor de Mundo: *Quod*, inquit, *in exercitu est Imperator, in domo paterfamilias, in choro præcentor, in naui nauarchus, in corpore oculus, in curru auriga, hoc in mundo est Deus.* Plura vide apud S.Chrysost.Theodor.Saluian. Synesium & nostrum Lessium, lib.de Numine & Prouidentia.

VBI MVLTA SVNT SOMNIA, PLVRIMÆ SVNT VANITATES, ET SERMONES INNVMERI: TV VERO DEVM TIME] Transit à prouidentia ad somnia; siue à religione ad superstitionem, sicut enim cultores prouidentiæ sunt cultores veri numinis veræque religionis; sic negantes prouidentiam sunt irreligiosi & athei, quibus agnati & vicini sunt superstitiosi, quales sunt obseruantes somnia. Ab illis ergo ad hos congruè sermonem traducit, quia olim multi multum tribuebant somniis, idque quod somniarant, censebant diuinum & immissum à Deo: vnde iuxta somnia dirigebant vitæ suæ rationes & actiones. Contra eos hic docet somnia esse somnia, id est meras vanitates,nugas,inania spectra & phantasmata. Quare asserit non esse obseruãda,nec timenda somnia, *Vers.6.*

sed

ſed Deum Deiq́ue prouidentiam, vbiq́ue excubantem, ad præmiandum bonos & puniendum malos. Vnde Syrus vertit: *Quoniam in multitudine ſomniorum & vanitatum & ſermonũ, multi errores.* De vanitate ſomniorũ multa dixi Eccleſ. 34. 1. & ſeq. Memorabile & terribile eſt quod ſcribit B. Antiochus hom. 34. Anachoretam quendã inſignem per ſomnium à diabolo illuſum; cum enim in ſomno vidiſſet Chriſtum & Chriſtianos in tenebris, Moſen verò & Iudæos in luce, apoſtatauit à fide, factuſq́ue Iudæus ſe circumcidit, & carnali vitæ ſe dedit, quare punitus à Deo, & à vermibus corroſus, corpus Iudęis, animam diabolo tradidit.

Adde ex ſomniis vanis non rarò oriri, vanitatem & leuitatem vouendi, æquè ac vota (de quibus ſermo præceſſit) violandi, ſeq́ue ab eorum obligatione excuſandi. Multi enim mouentur ad vouendum quippiam ex eo, quòd de eo noctu ſomniarint, quod feminis eſt frequens. Alij à votorũ perſolutione ſe excuſant, quòd ſomniarint ea non eſſe perſoluenda: quę omnia ſomnia ſunt vanitates, errores & dementiæ. Vnde Septuag. vertunt: *Quia in multitudine ſomniorum & vanitatum, & verborum plurimorum*, ſubaudi vota multa fiunt, vel excuſantur: & S. Hieron. ex Hebræis ſic exponit q.d. *Nec ſuperiora facias, de quibus iam dictum eſt: Ne facilè ſomniis credas. Cùm enim diuerſa videris per nocturnam quietem, & variis anima fuerit exagitata terroribus, ſiue incitata promiſſis, tu ea contemne, quæ ſomnij ſunt, & ſolum Deum time. Qui enim ſomniis crediderit, vanitatibus ſe & ineptiis tradet. Aliter: Quia dixi ac præcepi: Non des os tuum, vt peccare facias carnem tuam, & quæras varias excuſationes. Hoc nunc infero: Quoniam in ſomnio vita iſtius, & in imagine vmbræ nubis, qua viuimus, multa poſſumus inuenire, quæ nobis veriſimilia videantur. & noſtra excuſare peccata. Propterea admoneo, vt id ſolum caueas, ne putes abſentem Deum, ſed eum timeas, & ſcias cunctis operibus tuis adeſſe præſentem, teq́; liberi arbitrij conditũ non cogi, ſed velle, quod facias.*

Huc accedunt alij, qui hic cenſent dari rationem, cur non temerè ſit vouendum vel loquendum, ſcilicet eò quòd, vti plerumque inſomnia, ſic & verba pleraque vana ſint. Vnde Thaumat. vertit: *Sentiet ſicut ſomniorum, ita verborum maiorem partem eſſe vanam.*

Et Olympiod. Iraſcitur, inquit, Deus, ſomniantibus, id eſt fruſtra laborantibus & loquacibus, quaſi admoneri ſe ſomniis exiſtiment ad vota concipienda & proferenda.

Alij, vt Moringus, hæc referunt ad negantes prouidentiam, q.d. Negare prouidentiam, non eſt aliud, quàm ſomniare atque garrire, id eſt nil veri & ſolidi aſſerere, ſed falſum prorſus & erroneum, quale ſomnium, comminiſci.

Tropol. Chald. per ſomnia, accipit falſa oracula & doctrinas erroneas, quaſi hic pſeudoprophetæ opponantur veris prophetis, & falſi doctores veracibus. Sic enim vertit: *Tot autem ſomniis pſeudoprophetarum, & diuinorum vanis reſponſis, infinitiſq́; impiorum ſermonibus fidem ne adhibeas: ſed ſapientes & iuſtos cole, & ab eis diſciplinam quære, Deumq́; time.*

Et sermones innvmeri] dum ſomnia aliis & aliis enarrantur, varieq́ue à variis coniectando explicantur, Inſuper omnia multis ſuſpi-

A cionibus, hiſtoriis, fabulis, coniecturis recenſendis materiam ſuggerunt.

Tv vero Devm time.] Timor enim Dei iudicis, vt vindicis, valet ad refrænandam vanam ſomnij diuinationem, docet Dei prouidentiam, adigit ad ſoluenda vota, carnis concupiſcentiam caſtigat, linguam effrænem refrenat. Quocirca timor Dei eſt initium, promotio & perfectio ſapientiæ omniſq́ue virtutis, vti pluribus oſtendi Eccleſ. 1. 10. & ſeq. ac in Prouerbiis crebrò.

Vers. 7. Si videris calvmnias egenorvm (Arabicus *ſtultitiam aduerſus pauperem*) et violenta ivdicia, et svbverti ivstitiam (Septuag. *direptionem iudicis & iuſtitiæ.* Compl. *rapinam iudicij.* S. Hieronym. *ruinam iudicij.* Thaumat. *Iudices ſubdolis ſtrophis circumuenire leges*) in B Provincia non mireris svper hoc negotio: qvod excelso excelsior est alivs; et svper hoc qvoqve eminentiores svnt alii: et insvper vniversæ rex terræ imperat servienti] Hæc ſpectant ad τὸ *Ne dicas coram Angelo: Non eſt prouidentia.* Eſtque occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni hominum dicentiũ: Si eſt prouidentia, eaque iuſta, cur ergo permittit calumnias egenorum, violenta iudicia, & ſubuerti iuſtitiam? Cur ea non impedit & tollit, aut illicò punit & plectit? Vt inde diſcant homines eam reuereri, Deumq́ue timere. Reſpondet hoc non eſſe mirandum: iuſta enim de cauſa hæc permitti à Deo, vt poſtea acriùs plectantur. Ceterùm ſolari nos debere, quòd exiſtat vnus cũctorum rex Iudexq́ue, qui vicarios iudices ipſos C diiudicabit, interim diſſimulans, non ignorans, illos ipſos adhuc expectans ad pœnitentiam, oppreſſos exercens ad patientiam, præparanſq́ue ad Coronam.

Ita ſanctus Hieronymus, Olympiod. Alcuinus, Salonius, Bonauent. Hugo, Lyran. Lorinus, & alij.

Non mireris svper hoc negotio] Hebr. *Ne obſtupeſcas ſuper voluntate*, id eſt ſuper re volita, vel ab oppreſſore poſitiuè, vel à Deo permiſſiuè. Vnde Pagnin. accipit voluntatem Dei: *Ne mireris*, ait, *de voluntate diuina* permittente tot violentias. Tigur. *Ne mireris diuinam voluntatem* Vatabl. *Ne mireris ſuper hac re quæ ſit diuino nutu.* Chald. *Non mireris*, ait, *in corde tuo, quomodo voluntas Domini ſit ſuper omnia hæc.* Quòd innocentes opprimantur à nocentibus, mirati D ſunt Ieremias capit. 12. Abacuc. cap. 1. Dauid Pſalm. 72. Sed Salomon edoctus à patre, & magis à Deo, crebroq́ue expertus, idipſum non miratur, nec mirandum eſſe docet, ait S. Athanaſ. Apolog. de Fuga ſua, quia nil mirum eſt niſi nouum: pauperes autem à potentioribus opprimi non eſt nouum, vel inſolitum, ſed tritum, frequens & communi ſæculorum omnium vſu confirmatum. Adde hoc permitti à ſapientiſſima Dei voluntate ad maiorem iuſtorum virtutem & gloriam, & impiorum ignominiam ac pœnam. Olympiodorus vertit & explicat q.d. *Ne indigneris, aut fluitare mundum ſine vlla prouidentia ſuſpiceris.*

Qvia excelsior est alivs, et svper hos qvoqve eminentiores svnt alii] Hebraicè

Hebraicè & Græcè: *Quia excelsus desuper excelsum custodiens est, & excelsi super eos.* Campens. *Habet enim oppressor ille superiorem, qui ea quæ facit diligenter obseruat. & supra vtrumque illorum alij superiores sunt.* S. Hieronymus in veteri editione: *Quia excelsus super excelsum* (Vatab. *obseruat*) *& excelsior est super illos* scilicet Deus, ait S. Hieronymus. Alij Angelus, aiunt, q.d. Etsi iudices & principes sinant opprimi iustitiam & iustos, tamen iis à Deo præpositi sunt Angeli vrbium, & prouinciarum præsides & custodes, qui eos subinde monent, castigant, deponunt, vti deposuerunt Nabuchodonosor, iuxta illud: *Ecce vigil & sanctus de cœlo descendit, clamauit fortiter, & sic ait: succidite arborẽ.* Daniel 4. vers. 10. & vers. 14. *In sententia vigilum,* id est Angelorum Babyloniæ præsidentium, *decretum est:* Aut certè iidem Angeli Dei nutu, vindictam iniustorum & præmium iustorum differũt vsque ad diem iudicij. Sic & Albinus, Glossa, Caietan. Vatabl. Vnde Arabicus vertit: *Quoniam excelsus conseruabit te super rem excelsam: & illis qui se efferunt super præstantius est.* Audi S. Hieron. *Ne mireris: excelsus quippe super excelsum hæc respicit Deus: qui angelos suos super iudices & reges terræ posuit: qui possunt vtique prohibere iniustitiam, & magis in terra valere, quàm quæuis hominum potestates, sed quoniam seruat in finem iudicium, ideò nunc expectat & differt sententiam.* Grassetur ergo licet nunc impietas, & impij iudices impunè, sed non impunè abibunt: dabunt enim tandem pœnas iudici nunc prospectanti, atque eius ministris nunc testibus tantæ iniquitatis. Hæc sanè interpretatio admirationem tollit, cur diuina prouidentia violenta iudicia, & calumnias pauperum permittat, aut non statim puniat. Hucusque S. Hieronymus, & ex eo Pineda.

Planiùs hæc omnia accipias cum Lyrano, Dion. & Hugone Card. non de Angelis, sed de hominibus, putà de Principibus subordinatis, quorum minor maiori gradatim subest, vsque ad summum, qui est rex vel imperator. q.d. Si inferior iudex permittit iudicium & iustitiam, appellatio & recursus est ad superiorem alium & alium gradatim, quorum quisque potest & debet inferioris sibi subordinati, & subditi iniustitiam corrigere & castigare. Vnde Chald. vertit: *Quia Deus potens super cœlos altißimos, obseruat opera filiorum hominum, tam bona quàm mala, & à facie eius mittuntur viri magnifici & robusti, vt potestatem exerceant in improbos, & vt sint præpositi magistratus super eos.*

Secundò, hæc ad pœnam talionis & indolem potentiorum referas. q. d. Si inferior iudex innocentem opprimat, iusto Dei iudicio talione punietur, vt pari modo à superiore suo opprimatur, sicut videmus tyrannos, instar minorum piscium, à maioribus tyrannis deuorari, iuxta illud Ierem. 30. 16. *Omnes qui comedunt te, deuorabuntur, & vniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur, & qui te vastant vastabuntur, cunctosq; prædatores tuos dabo in prædam.* Quod S. Hieron eo loco impletum intelligit, cum Assyrios vastauerunt Babylonij, Babylonios & Chaldæos Medi Persæque. Sic Isaias 33. 1. Assyrio minatur: *Væ qui prædaris, nónne & ipse prædaberis?* In vniuersumque Prouerb. 22. 16. *Qui calumniatur pauperem, vt augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori & egebit.* Potentiores enim sæpè potentiâ suâ abutuntur, eaque inferiores iniquè opprimunt. Ea enim est hominum viciata conditio, ideoque non admiranda, sed miseranda & lugenda. Hæc expositio quoque apposita est illique fauet Hebr. גָּבֹהַּ *gaboah,* id est excelsus, superbus, tumidus, qui inferiores dispicit, premit & deprimit; iuxta illud Iacobi 2. v. 6. *Nónne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia?* Quis ergo hoc miretur, quod commune est & natura quasi insitum diuitibus & potentibus: Vermis enim potentiæ & diuitiarum est superbia, ait S. Aug. fastus & tyrannis.

Tertiò, alij exponunt q.d. Non mireris inter iudices aliquos reperiri improbos, quia rex non potest omnia solus iudicare, sed constituit viceréges, & hi constituunt gubernatores vrbium, & hi constituunt Iudices subinde non satis notos vel iniquos, eò quòd pecuniam offerant. Igitur in tanta tamque multiplici iudicum subordinatione & turba, non mirum aliquos irrepere prauos, qui iura ob munera corrumpant. Mirãdum magis non plures & plura corrumpi. Nam omnes ad maiora aspirãt, & Eccles. 5. 7. super hos quoque ambitio non habet terminum. Audi Senecam ad Lucilium epist. 86. *Relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa, nullum habens terminum.* Et alibi: *Nemo agit de tribunatu gratias, sed conqueritur, quod non est ad præfecturam vsque perductus, & si desit consulatus, nec hoc quidem sufficit: cupiditas enim non vnde venerit respicit, sed quo tendit.* Idem lib. 2. de Beneficiis: *Numquam,* inquit, *improbæ spei quod datur, satis est: omnia meruisse se existimat nec satis pretio æstimatum putat. Maiora enim cupimus quò maiora venerint intentioq; concitatior est: ambitio enim sine cupiditas, vt flammæ infinita vis acrior est, quo ex maiori incendio emicuit.* *Ambitio insatiabilis.*

ET INSVPER VNIVERSÆ TERRÆ REX, IMPERAT SERVIENTI] Pro *insuper.* Hebr. est יִתְרוֹן *itron,* quod vertit Olympiod. *Superfluum terræ.* Complut. *Abundantia terræ.* Septuag. Vatic. *Et præstantia terræ in omni est rex agri culti.* Syrus: *Hereditas terræ in omnibus est rex qui agrum colit.* Symmach. *Et amplius terræ in omnibus rex est regioni cultæ.* Rex hic accipi potest propriè. q.d. Si omnes iudices & principes sint iniusti & violenti, respubl. recurrit ad regem, vt is eos in ordinem redigat. VERS 8.

Verùm meliùs per regem accipias Deum: hic enim solus imperat vniuersæ terræ, q.d. Omnes iudices, principes & reges subiecti sunt seruiuntque Deo, qui cùm sit iustissimus, omnes iudices & reges, adeoque ipsas iustitias iudicabit æquissimè, ac læsus suum ius, lædentibus iusta supplicia irrogabit. Læsus ergo ad Dei tribunal prouoca, eiusque sententiam patienter expecta.

Pulchrè & sapienter Horatius libr. 3. Ode 1. monet dicens:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis,
Clari giganteo triumpho,
Cuncta supercilio mouentis.

Hinc pauperes à Iudicibus & Principibus læsi clamant in cælum, & à Deo exaudiuntur,

iuxta

iuxta illud Prou. 22. 22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper est; neque conteras egenum in porta, quia iudicabit Dominus causam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius.* Ita S. Hieronym. Alcuinus, Bonauent. Hugo, Lyran. & passim alij.

Pro *imperat* Interpres legit לְשָׂרֹה *lisro*, id est *ad imperandum*, hoc est *imperat*: שָׂרָה *Sara* enim est dominari, imperare. Est enallage modi: ponitur enim infinitiuus pro indicatiuo.

Iam pro ר substituentes vicinum ד pro *lisro*, id est *imperat*, legunt לְשָׂדֶה *lesade*, id est ager. Sic enim habent: וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הוּא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד *veiitron erets baccol hu melech lesade nebad*: & ita legerunt Septuag. Syrus, Arabicus, quod varij variè vertunt & explicant.

Primò, Tigur. *Est post omnia terra Deus semper sui similis expectandus est, vt rex agri qui colitur*, vt scilicet
B
orbem hunc quasi agrum suum lustret, iudicet & puniat, vel præmiet; zizania, id est iniustos, tradendo ignibus gehennæ, triticum verò, putà iustos colligendo in horreum cæli.

Secundò, Vatab. *Porrò excellentia terræ super omnia est, rex agro seruit*. q. d. *ratio agriculturæ est potissima omnium conditionum viuendi; nam ipse etiam rex colit aut colendum curat agrum, idq; necessariò.* Et Isidor. Clarius: *Residuum quod colligitur ex terra in omni re, est rex propter agrum cultum*, hoc sensu: Nemo non abundè viuere potest ex cultura terræ, etiamsi rex sit, cùm omnis victus, quo opus habet humana natura, ex terra colligatur. q. d. Quid tot opibus opes? quorsum tam multæ lites, quando paruo contenti queamus esse ac
C
regiè viuere, id est copiosè satis & otiosè, absque fori molestiis? Laus vtique agriculturæ maxima.

Sic & Arias ac plures alij censent, hîc consuli studium agriculturæ; per hoc enim vitantur lites forenses, in quibus non rarò innocens & iustus causâ cadit. Vnde Campens. vertit: *Summum, quod terra præstare homini potest, est agellus aliquis, qui colenti eum satis esse posit, vt ex eo viuat, & cui ille contigit, & eo contentus est, is planè rex est*; vti fuit Abraham, Isaac, Iacob, Iob, primique reges orbis. Huc facit vetus oraculum:

Vui seruit ager tibi: quorsum tanta requiris?

Tertiò Titelm. vertit: *Præterea rex est in omni terra ad colendum agrum.* q. d. Rex imperat in sua terra & regione, eamque ab iniuriis tuetur, vt possint agri coli, quorum messe subditi viuant.

D
Quartò, Caiet. Hebr. יִתְרוֹן *iitron* vertens *superfluum*, sic traducit & explicat. Sicut aget producit herbas superfluas, quæ non euelluntur ante messem, ne simul euellatur & triticum; sic Deus ex certa scientia & prouidentia permittit calumnias & scelera violentorum, ad iustorum probationem & profectum, vt eos in die iudicij vindicet & coronet. Sciant ergo principes mundum quasi agrum sibi à Deo traditum, vt eius sint coloni, eumque iustitia & omni virtute excolant, itaque iustitiæ fruges Deo mundi Domino, velut censum persoluant. Sed sicut colonus permittit zizania ad tempus, ita recta gubernandi ratio poscit, permittere nonnulla crimina, donec oportunitas sit ea euellendi. Sic & S. Hieronym. qui in veteri editione vertit: *Et amplius terra in omnibus est rex in agro culto.* Et Olympiod. qui vertit: *Super omnes rex est Dominus agri elaborati*; idque dupliciter explicat, tum de Deo, tum de homine: *Deus*, inquit, *instar varidarij mundum sibi hunc excoluit & ornauit, & in eo dominatur, vt agri Dominus, cuius & assiduam prouidentiam gerit. Non itaque decet opinari mundum carere gubernatione regnantis, ob eas, qua inter homines fiunt, iniquitates, imò reuocare in mentem oportet, quòd cùm mundus hic ager nuncupetur, iuxta euangelicam parabolam, Deus hominem mundi huius regem dominumque constituit, sicut scriptum est: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Admonet itaque nos hoc loco Ecclesiastes dignitatu nostræ, vt debitam venerationem Deo exhibentes, qui nos regiâ honestauit coronâ, piè officiosèq; viuamus. Aliter. Quandoquidem Deus vniuersi huius mundi est Dominus & possessor, veluti agri cuiusdam, diligentiâ summâ elaborati, idcirco sedulò caueamus, ne demoliamur vineam Domini Sabaoth, aut iniquis actionibus, aut impiis dogmatibus, aut perniciosis doctrinis. Omnibus enim præest, omnia speculatur agri Dominus & possessor elaborati.* Addit Olympiod. Iudices & principes iniusti, inquit, non aliud censendi sunt, quàm superfluitas terræ, hoc est inutilis globus & massa, gleba & cinis, quem Deus euertet in die iudicij, trudetque in gehennam, iuxta illud: *Quid superbis terra & cinis?* Eccles. 10. 9.

Quintò, Pagnin. vertit: *Et vtilitas, cultura terræ, in omnibus est: & rex propter agrorum vtilitatem est seruus.* Alij: *Rex agro seruit*, vel *fit seruus*. Clarius: *Etiam rex agro obligatus est*: quia ex illo tum & suos nutrit, tum ampla tributa colligit, Chald. *Et laudabilior est terra cultura super omnia, quoniam in tempore, quo filij regni, & rex habitat in turribus à facie illorum; si ille rex non habet frumentum ad comedendum fit seruus subiectus vni agricolæ.* Alij vertunt: *Rex propter agrum factus est.* q. d. Agricultura adeo est vtilis, adeoque à priscis exercita, vt ex agro promoti sint ad solium & sceptrum, atque ex agricolis facti sint reges, quorum exempla plura recensui c. 4. 14.

Sextò, sic vertas & explices, q. d. Quia lites & oppressiones pauperum ferè oriuntur ob bona terræ, scilicet ob opes & fruges, quas dat agricultura; hinc vnus summus regioni præficitur rex, vt ipse inferiorum iudicum iniusta iudicia impediat, corrigat, emendet.

Verùm Vulgata versio, vti planior, ita verior & germanior est iuxta sensum, quem initio assignaui, cui tamen ceteras sex, excepta quinta, iam assignatas adaptare est facilè.

Mysticè, Richard. Victor. de Statu inter. hom. capit. 6. *Quisnam*, ait, *est iste rex, qui omnibus imperat? Est*, inquit, *liberum hominis arbitrium, quia omnia corporis membra ei ad nutum deseruiunt, & appetitum si aliquando rebellent, potest ab actu refrenare, & refrænatos graui vltione percutere; & eorum audaciam forti castigatione frangere & emollire. Inuestigemus igitur, quatenus ratione rex hic interioris reipublicæ nostra Deo sit subiiciendus, & ab omni, quod non doceat, auocandus.*

Rex est liberum arbitrium.

Tropol. Docet hic Salomon regem verum esse, quem regit non ira, non libido, non auaritia, sed ratio, continentia & iustitia. Hic enim

Rex est qui suos regit affectus.

enim imitatur Deum, qui iustitiam regit, imò iudicat & vindicat. Hic dominatur iræ, affectibus, animo ac sibiipsi quasi victor sui, ideoque Rex terræ est,& Dominus mundi. Hic superior est regibus, imò rebus omnibus creatis, ideoque regum est Rex. Audi S. Ambros. in Psalm.118. Octon.14. ad illa: *Anima mea in manibus meis semper. Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira & aliis passionibus turbari animam suam, rector sui congrua vi permiserit, is bene regia quadam potestate se cohibens Rex dicitur, quòd regere se nouerit,& arbiter sui iuris sit,nec captiuus trahatur in culpam.*

Lege S.Chrysostom.lib.5.de Compar. regis & monachi, vbi monachos passionum dominos regibus componit, imò anteponit. Audi & Ciceronem in laudem Cæsaris, hæc gratulando,vel adulando, dicentem Orat. pro Marcello: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quæ & naturam & conditionem, vt vinci possent, habebant. Nulla enim est tanto vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit: verùm animum vincere, iracundiam cohibere*, &c. *hæc qui faciat non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico.*

Audi denique Senecam in Thyeste:

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyria color
Non frontis nota regia,
Non auro nitida trabes;
Rex est, qui posuit metus,
Et diri mala pectoris,
Qui tuto positus loco,
Infra se videt omnia,
Occurritq; suo libens
Fato, nec queritur mori.
Rex est, qui metuit nihil.
Hoc regnum sibi quisque dat.

Vers. 9. AVARVS NON IMPLEBITVR PECVNIA, ET QVI AMAT DIVITIAS FRVCTVM NON CAPIET EX EIS. ET HOC ERGO VANITAS] Commodè ab oppressionibus pauperum, & iudiciorum corruptione transit ad auaritiam, velut ab effectu ad causam: quia enim iudices auari sinunt se muneribus corrumpi, hinc peruertunt iudicia: quare ministra prætorum auaritiæ est calumnia, ait Cicero libr.1. epist. ad Quintum fratrem. Rursum diuites auari, vt se ditent, expilant & opprimunt pauperes. Igitur auaritiæ vanitatem, æquè ac inquultatem hic ostendit. Addit Thaumaturgus: *Sicut*, inquit, *facultates per rapinam parta ac per vim extorta, perniciosissima & sceleratissima sunt: sic etiam homini, pecuniarum cupiditate flagranti, numquam satietas, nec proximorum beneuolentia proueniet, quamlibet maximam argenti vim acquisierit*, quia scriptum est:*Victoriam & honorem acquiret,qui dat munera, animam autem aufert accipientium*, scilicet corda eorum rapit, vt illa largientem redamare cogantur.

AVARVS NON IMPLEBITVR PECVNIA] Hebr. *Amans argentum non satiabitur argento.* Ita Septuag.Syrus, & Arabicus.

Auaritia insatiabilis, Cur? Ratio à priori est, quòd animus hominis sit immensus, & cupiditas auari sit maior capaciorque toto orbe, quare auro totius orbis impleri nequit. Hinc auaritia est insatiabilis & inexplebilis; quo enim plus acquirit eò crescit, & plura appetit. Vnde *auarus* dicitur quasi *auri auidus*, ait S. Isidor. Auaritia ergo est auri sacra fames, quæ proinde similis est hydropico, qui quò plus bibit, eò plus sitit, quòd potus in eius corpore putrescēs, ob calorem quem gignit putredo,salsuginosus effectus, os stomachi assiduè pungat, itaque salsedine sua illius sitim semper exacuat. Addit Aristot.1.Polit.cap.6. aliam causam,scilicet quòd auarus amet opes, non ob luxum, aut quid aliud, sed propter seipsas: quare cum amandi in eo non sit finis; hinc & auaritiæ non est finis. Hinc S.Augustin. serm.10.de Sanctis,veras virtutum diuitias à falsis auri & argenti discriminat, quòd illæ sui famem satient, hæ augeant: *Illa*, inquit, *vera dicuntur diuitia, quia quisquis eas habuerit, non egebit, dum iuxta Apostolum, habens victum & vestitum his contentus est! Illas verò terrenas diuitias iniustum est putare diuitias, quæ non auferunt egestatem. Tantum enim magis quisque ardebit egestate auaritiæ, quantò magis eas diligens maiores habuerit. Quomodo ergo sunt diuitiæ quibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quantum fuerint ampliores, non afferunt satietatem, sed inflammant cupiditate diuitem? Tu putas quia minus indigeres, si magis haberes? Vnde bene quidam dixit: Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Cum pecuniæ enim incremento rabies cupiditatis augetur. Nam omnes auari vel cupidi, velut hydrops morbo ægrotare videntur. Quomodo enim hydropicus quantùm plus bibit, tantùm amplius sitit, ita auarus, vel cupidus acquirendo non satiatur.* 1.Tim.6. Iuuenal. Satyra 14.

Quocirca Galenus de Dignoscendis animi morbis cap.9. docet insatiabilitatem esse causam paupertatis & indigentiæ, item mœroris & mœstitiæ. Hinc Prouerbium Syrorum & Arabum: *Non est in toto orbe pauper, qui sit adeò miser, sicut est diues, qui non expletur pecunijs suis.* Hinc auaritia ab Apostolo vocatur idolorum seruitus, & auarus idololatra, quia aurum quasi idolum suum adorat & colit. Ephes.5.5. quin & Ouid. aurum vocat deorum maximum, imò solū & vnicum. Sic enim canit. Eleg.12.

At nunc desertis cessant sacraria lucis.
Aurum omnes, victa iam pietate, colunt.

Hugo Card. octo refert causas, cur auarus opibus non satietur, suntque hæ; quia infinita est cupiditas: quia exhaunt affectum auari; quia quò crescit magis crescunt arcæ, cellaria, stabula, &c. quia quo magis crescit, crescit flamma cupiditatis: quia cum eius augmento aduenit noua indigentia, vt custodum, arcarum, serarum, clauium, timor amittendi, dolor de amissione, &c. quia non habet proportionem cum animo & corde nostro, vt nec sapiētia vel gratia cum bursa: quia nequit esse duobus in locis, in bursa & in mente: quia famem cordis non satiat pecunia, quæ est in bursa, vt nec panis manens in cophino. Denique sanctus Gaudentius Episcopus Briciensis serm.14. ad Neophytos rom.2. Biblioth. SS. Patrum: *Qui amat*, ait, *pecuniam non satiabitur ea: Pradatoris enim rapacitas non comprimit auaritiam, sed irritat.* *Octo causæ cur auarus non satietur.*

Verè ergo, ait S. Hieronym. *dixit Flaccus: Semper auarus eget.* Audi S. Bernard. hunc locum sapienter & piè pertractātem, tract. de Dilig. Deo post medium: *Qui diligit pecuniam non saturabitur pecunia; qui autem esuriunt, & sitiunt iustitiam, ipsi saturabuntur. Iustitia siquidem, ratione vtentis spiritus, cibus est vitalis & naturalis: pecunia verò sic non replet, vel minuit animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique si famelicum hominem apertis faucibus vento, inflatis haurire buccis aërem cernas, quo quasi consulat fami, nónne credas insanire? Sic non minoris insania est, si spiritum rationalem rebus putes quibuscumque corporalibus non magis inflari, quàm satiari. Quid namque de corporibus ad spiritus? Nec illa sane spiritualibus, nec isti è regione refici corporalibus queunt. Benedic anima mea Domino, qui replet in bonis desiderium tuum. Replet in bonis, excitat ad bonum, tenet in bono, præuenit, sustinet, implet.*

B Et qui amat diuitias (Hebr. est הָמוֹן *hamon*, id est copia, tumultus, turba tam hominum, quàm opum, qualis est Mammon) *fructum non capiet ex eis*: quia eis non audet vti in bonum suum, vel aliorum, sed eas auarè recondit in arca, ibique eas quasi defodit & sepelit, vt lucem non videant. Vnde S. Hieronym. vertit: *Non fruetur eis.* Arabicus: *Qui amat censum, multitudine eius non satiabitur.* Syrus: *Qui diligit mamnona, non possidebit illud*, sed magis possidebitur ab illo. Auarus enim, opum non est dominus, sed seruus & mancipium. Vide sanctum Ambrosium libr. de Naboth. cap. 4. Est miosis; minus enim dicitur & plus significatur: *Fructum non capiet*, id est damna multa & magna accipiet. *Radix enim omnium malorum est cupiditas.* Græcè φιλαργυρία, id est cupido argenti.
C 1. Tim. 6. Porrò Chald. hic vertit: *Qui amauerit congregare diuitias copiosiores, non est ei laus in seculo venturo, nisi fecerit ex eis eleëmosynam, propterea que non est ei merces prouentus ad comedendum.* Nam vt ait S. Gregor. 3. part. Past. Admon. 21. *Fructus ei ex illis* (opibus) *caperetur, si eas bene spargere non amando voluisset; qui verò eas diligendo retinet hic vtique sine fructu derelinquet.* Qui sementem nimis amat, non mandat terræ, ideoque nec metit. Pecunia enim quasi semen fructificat seminanti pro Deo redemptionem peccatorum, emptionem regni cælorum, promissionem vitæ, quæ nunc est, & futuræ: qui amat animam, perdit, sic & qui pecuniam effundit, qui eam vt semen terræ mandat. Sere ergo copiosam summam, vt metas copiosam messem. Sere opes in pauperes, vt longè maiores percipias in
D cælis. Vide quæ de auaritia dixi Ecclesi. 10. 9. & seq.

ET HOC ERGO VANITAS] Campens. *Quisquis talis, insigniter vanus est.* Vide dicta cap. 1. vers. 2. Nam vt acutè ait Plutarch. in Moral. *Cupiditates cum voluptate coniunctæ sunt: at auaritia, cùm concupiscentiam excitet, voluptatem adimit, & velut molesta ac morosa hera parare cogit, frui prohibet.*

Felix qui cõtemnunt opes. Ex hoc loco collige veritatem, veramque virtutem & felicitatem non consistere in opibus, sed in contemptu opum, quem affert paupertas spiritus, vti pulchrè docet S. Ambros. libr. 3. epist. 10. Idem cognouêre per vmbram Philo-

A sophi. Socrates dixit: se non admirari diuitem superbum & arrogantem, nisi experiretur illum diuitias dispensasse, & in alios effudisse. Hinc Seneca epistol. 10. *Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est.* *Gnome.* Hinc Plutarchus: *Vt qui vestes flagellant, corpus non attingunt; sic qui paupertatem exprobrant, hominem non tangunt, sed externa calumniantur.* *In Moral.* Hinc Epictetus: *Vt qui geniti sunt inter Persas, non desiderant in Græcia habitare; ita & pauperes, quibus diuitiarum nota est natura, non student ditescere.* Videntur isti legisse illud Salomonis: *Auarus non implebitur pecuniâ, & qui amat diuitias fructum non capiet ex eis.*

Ratio à priori. Ratio à priori est duplex, scilicet immẽsa hominis cupiditas, & auri opumque exilitas vilitasque, quæ tãtæ cupiditati longè est impar & inferior, vt eam explere nequeat, iuxta illud: *Diuites eguerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.* Psal. 33. 11.
B

VBI MVLTÆ SVNT OPES, MVLTI ET QVI COMEDVNT EAS, ET QVID PRODEST POSSSESSORI, NISI QVOD CERNIT DIVITIAS OCVLIS SVIS] Hebr. *In multitudine boni* (cùm multiplicantur bona.) *multi comedentes illud.* Septuag. *In multitudine bonitatis, multiplicati sunt, qui comedunt eam.* Aduolant enim ad rem bonam & sapidam, sicut muscæ ad mel. Arabicus: *In multitudine panis, multiplicantur ij, qui comedunt illum.* VERS. 10.

Dupliciter, adeoque contrariè hæc gnome ab Interpretibus accipitur. Primò, vt significet laudem liberalitatis; secundò, vt significet vanitatem diuitiarum & auaritiæ.

C Primò ergo Olympiod. de Liberalitate sic exponit: *Quibus legitimo honestatis iure opes atque diuitiæ augescunt, multiplicantur etiam, qui illis vtantur, & pauperibus impertiunt. Nam quid prodest impudenti auaro ac tenaci sua turpis vtilitas, quæ oculorum solo intuitu pecuniis vti permittit? Solo namque intuitu principatum tenet in pecuniis. Quid melius* (inquit Orator) *& quid præstantius bonitate & beneficentiâ?* Fauet Syrus, qui pro eo, quod sequitur: *Et quid prodest possessori, &c.* vertit: *Quo iustitia nisi, &c.* Caietan. *Quæ rectitudo.* Syrus: *Factum est felix possidentibus se; quoniam de capite meo vidi oculis meis.* Sic & Lyran. Hugo Card. Glossa, Dionys. Huc spectat Thaumat. dum vertit: *At probitas* (beneficentia) *familiares suos maiorem in modum oblectat, fortesque efficit, rem vnamquamque perspiciendi facultatem præbens.*

D Secundò, & genuinè significat vanitatem opum & opulentorum auarorum. q. d. Vt quid, ô auare tantis curis opes congeris; cum tu ex eis non nisi tuum ventrem impleturus sis: ad hoc autem modicum sufficit: reliquum quod congeris, non tibi, sed aliis congeris; quia sicut vbicumque est cadauer, eò conuolant vultures & aquilæ. Matth. 24. 28. sic vbi sunt opes, eò conuolant egeni & parasiti, vt eas deuorent. *Cadauera lupi, muscæ mel, prædam, non hominem, sequitur turba ista*, ait Seneca. Quare tu, diues auare, non tam opum tuarum es herus & dominus, quàm procurator, & dispensator, ait idem epistol. 4. & epistol. 89. *Infelices, ait, quod non intelligitis vos maiorem famem habere, quàm ventrem.*

Et

Et epist. 114. *Furor est quòd nemo nostrum vnum se esse cogitat. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? cui tot regionum vina conduntur? Si vnusquisque se numeret & metiatur corpus, sciat se multum capere, nec diu posse.*

Rursum cruciat auarum, quòd videat opes suas, tanto labore partas, adeoque adamatas, tam prodigè à tot tantisque consumi, cùm ipse ex iis nil aliud voluptatis capiat, quàm quòd eas cernat & oculos pascat, non vẽtrem. Sicut enim vbi multi sunt panes, ibi multi sunt mures, qui eos rodunt; sic vbi multæ sunt opes, ibi sunt multi procuratores, famuli, parentes, hospites, amici, adulatores, coci, lixę, adde & fures qui eas absumũt. Ita S. Hieron. Olymp. Alcuinus, Hugo vterque & alij.

Huc accedit Glossa, quæ sic exponit q. d. Qui multas opes congregauit, non potest illis vti ad B gloriam & magnificẽtiam, si solus sit, sed ad hoc opus est conuocare plurimos, vt per eos opes dispersæ latiùs splendeant, putà seruos, ancillas, clientes, magnates, milites, vti fit in aulis regum & principum.

Expertus est idipsum in se Salomon, qui tantas opes habuit, sed pariter tot deuotantes eas, vt quotidie absumerent triginta coros similæ, sexaginta coros farinæ, decem boues pingues, viginti boues pascuales, & centum arietes, exceptâ venatione ceruorum, caprearum, bubalorum, & altilium 3. Reg. 4. 23. Vt enim alios taceam, alebat quotidie 70. millia portantium onera, & 80. millia latomorum, ibidem cap. 5. 15. Sic & hodie videmus reges opulentos tot habere aulicos, officiales, milites, &c. vt opes regiæ ad omnes alendos vix sufficiant: quare illi, reges licèt, paupe- C riores sunt mercatore, qui paucas opes habet, sed liberas & ab omni debito onereque immunes.

Alexander Magnus cùm orbem subiugasset, audiens plures alios esse mundos ingemuit, *& quando*, ait, *illos subiiciam.* Tanta est ambitio & auaritia: Quare verè de eo lusit Satyricus Iuuen. Sat. 10.

Vnus Pelleo iuueni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit.

Denique audi S. Bernard. hunc locum pertractantem de Conuers. ad Cleric. cap. 12. *Hinc ait, diuitiarum amor insatiabilis longè amplius desiderio torquet animam, quàm refrigeret vsu suo; vtpote quarum acquisitio quidem laboris, possessio verò timoris, amissio plena doloris inuenitur. Postremo vbi multæ opes, multi etiam qui comedunt eas, & vsus qui-* D *dem diuitiarum apud alios, diuitibus solum nomen cedit & sollicitudo. Et in his omnibus pro tam exiguis, aut magis ne exiguis quidem, sed nullis, eam paruipendere gloriam, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se, non tam insipientiæ, quàm infidelitatis esse videtur.*

Praxis ditescendi. Oeconomicè monet hæc gnome diuites, vt sint opum frugales œconomi, quales sunt mercatores; quia vbi sunt multæ opes, domestici & famuli liberaliùs eis vtuntur, itaque eas citò exhauriunt multitudine ad prodigalitatem illecti, sed tandem sentient illud: *Sera in fundo parsimonia.* Quare principes, quibus frugales & prouidi

A sunt œconomi, licet census habeant modicos, ditescunt; quibus verò sunt prodigi, vel improuidi, licet opes habeant ingentes, depauperantur. Igitur ratio ditescendi consistit in prudenti & frugali œconomia. Sanè hac ratione Hollandi ad tantas opes, quantas videmus, euaserunt, quia attenti sunt ad rem, & minima curant: quare tantùm efficiunt vno aureo, quantùm alij tribus vel quatuor: *Diuitiæ*, inquit ille, *non quantitate, sed vsu & frugalitate metiendæ.*

ET QVID PRODEST POSSESSORI] Hebr. est כִּשְׁרוֹן *kisron*, id est quæ congruentia, rectitudo, industria, commoditas, vtilitas hero? Septuag. *Quæ virtus aut fortitudo possidenti bona? quia principium*, vel potiùs *principatus* (hoc enim est ἀρχὴ) *videre oculis suis.* Olympiod. *Principatus est illi, vt videat oculis suis.* q. d. Quæ vtilitas ex bonis B tanta virtute & st tenuitate partis, quando principatum auarus gerit solo intuitu, nec alium habet vsum dominij, quàm quòd apposita contemplatur. Arabicus: *Quæ iustitia*, &c. Syrus: *Et factum est felix possidentibus se.* Symmach. *Quæ vtilitas inest habenti ea bona, nisi vt tantummodo spectet oculis suis?* Campens. *Quid habet amplius, cuius sunt diuitiæ, quàm quòd videt alios eas consumere?* Alij: *Nisi aspectus oculorum eius?* q. d. Diues ex tot opibus pascit oculos duntaxat; non mentem, nec ventrem: Opes ergo illi non sunt, nisi inanis aspectus & vana visio, iuxta illud Horatij 1. sermone 1. Sat. 1.

Mihi plaudo
Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arcâ.

Et mox:

Congestis vndique saccis
C *Indormis inhians, & tamquam parcere sacris*
Cogeris, aut pictis tamquam gaudere tabellis.

Audi S. Chrysost. homil. 2. ad Pop. *Auarus, ait, custos est, non dominus: pecuniarum seruus, non possessor. Facilius enim alicui ex propriis carnibus, quam ex defosso auro communicaret. Velut enim quodam mandante & iubente nihil de repositis tangere, sic cum omni diligentia ea seruat & continet, à suis, tamquam alienis abstinens, & quippè sunt aliena: quæ cum aliis erogare numquam pateretur, neque in necessariis impendere etiamsi infinitas sustineret pœnas, quomodo hac esse propria putare posset? Quomodo vero earum habet possessionem, quorum nec vsum, nec fructum cum libertate habet?*

Apologus Auari ex talpa. Eccles. 5. 10. Porrò auarus ita cernit opes suas, vt ab iis excæcetur, ne veras sapientiæ & liberalitatis opes videat. Quocirca eius symbolum est talpa, de quo pulcher extat Apologus D apud Cyrillum libr. 3. Apol. Mor. capit. 2. cui titulus: *Rerum terrenarum cupidos esse cæcos.* Talpæ, inquit, incusabant naturam, quòd oculorum vsum visumque sibi denegasset, quem dedisset Basilisco & Hyenæ. Cui natura respondit, se id iustè & sapienter fecisse. *Nam latebras incolis,* inquit, *& terrena totaliter dilexisti, nec non amore terrestrium perdidisti cælestia, & diligendo odibiles tenebras lumine caruisti. At nescis, quòd auaritia monstrosa, quia nimis adamauit terrestria, perdidit cælestia, & habet oculos & non videt. Nam vt cæca, dimisit vera bona pro falsis, fixa pro fluidis, cælestia pro terrenis, sic & infinita maximaque bona pro minimis, gloriosa pro miseris, secura pro dubiis, sancta pro pessimis, & gaudiosa pro afflictis commutauit.*

mutauit. Congregat quidem stulta exterius, sed intus depauperatur; in magis se tenet desluentibus, terram possidet & à diuis inferis possidetur. Quin & vorat vt euomat, amat quo pereat, acquirit quod perdat, enrat quod doleat, & se onerat, vt velocius in abyssum descendat. Si audisti (Genes. 3.) *homo auaritiâ occæcatus, deliciarum mox perdidit paradisum. Nam cùm animus à Deo auersus apparentium tantùm cupiditatem concepit, illico mentis lumen intus perdidit, & foris talpeis oculis reseruauit, nuditatis suæ dumtaxat pauperiem videt. Quin etiam* (3. Reg. 15.9.) *Saul contuitu rationis orbatus, dum pecora concupiuit, regali gloriâ caruit. Et male possessis bestiis, vna secum pares amisit.* Idem nouo chamæleontis apologo confirmat. *Quàm benè profectò chamæleon coruo, carnis eius cupiditate ipsum infestanti respondit: ô si vitiositatis interiectâ caligine, visum prudentiæ tibi cupiditas non abstulisset, vtique attenderes, quod te, si me possides, perdes. Habes igitur talpa, cur sic fueris fabricata, cùm compositionis tuæ ratio auaritiæ sit imago. Quibus auditis, vna cum verbis querimonia cessauit.*

Et Chamæleonte.

Nouem dãna auaritiæ.

Ostendit hîc Ecclesiastes vanitatem opum & auaritiæ nouem rationibus. Prima est, quòd auarus non impleatur pecuniâ: secunda, quòd fructum non capiat ex ea: tertia, quòd vbi multæ sunt opes, sint & multi, qui eas consumunt: quarta, quòd nil voluptatis ex eis capiat, nisi quòd eas videat: quinta, quòd saturitas diuitis non sinit eum dormire: sexta, quòd diuitiæ conseruentur in malum Domini sui: septima, quòd diues sæpè relinquat filium & heredem pauperem: octaua, quòd nudus reuertetur ad sepulchrum: nona, quòd vitam omnem transigat in curis, labore, ærumna & tristitia. Hinc concludendum relinquit in opibus frustra requiri, aut collocari animi quietem & felicitatem, vti pulchrè ex hoc loco docet S. Thom. quæst. 2. articul. 1. ad 3. Huc spectant decem auarorum vanitates, quas recensui Eccles. 14. vers. 3.

VERS. 11. DVLCIS EST SOMNVS OPERANTI, SIVE PARVM, SIVE MVLTVM COMEDAT. SATVRITAS AVTEM DIVITIS NON SINIT EVM DORMIRE] Septuag. & Arabicus. *Dulcis est somnus serui, qui toto die operatur & laborat*, præsertim in agro colendo. Hebr. enim עֹבֵד *obed*, alludit ad agrum נֶעֱבַד *nebad*, id est laboratum & cultum v. 8. Camp. *Suauis est somnus ei, qui laborando se exercet.* Vatab. *Qui labore manuum victum sibi parat.*

Quinta opũ vanitas.

Est hæc quinta opum vanitas; quòd opes pariant otium, inertiam, gulam & crapulam, item curas & anxietates, indeque ἀγρυπνίαν siue vigilias, vt diues ob stomachum cibo onustum, indigestionem & cruditatem, æquè ac curas & sollicitudines, noctu dormire nequeat, sed in mente anxiis curis, in stomacho flatibus, in capite vertigine, & doloribus torqueatur: cùm ex aduerso paupertas cogat ad opus & laborem, atque ad frugalem cibum; quò fit, vt per diem labore fessus, curarum expers noctu placidè & suauiter dormiendo conquiescat. Nam vt ait Galenus libr. 1. de Symptomat. caus. cap. 8. *Natura poscit, vt qui liberalius se exercuerunt, eos altior somnus premat, tamquam multæ vires iis, cùm laborent, à principio defluxerint.*

A Quocirca nihil ita somnum conciliat, vt exercitium, labor & lassitudo, adeò, vt suppleat vicem cibi. Lassus enim dormit, *siue parum siue multum comedat.* Audi S. Chrysostom. de Virginit. cap. 70. *Dulcis illi somnus non propter lectum mollem; sternitur enim humi, vel super paleas: non propter libertatem, quia ne temporis quidem punctum ei liberum est: non propter otium, nam laboribus & ærumnis conficitur assiduè: sed hi ipsi labores, & quòd coactus prius necessitate somno se dederit, sunt in causa cur adeo dulciter dormiat.*

Idem hom. 2. ad popul. *Cur*, ait, *addidit, siue parum comedat? Ambo*, inquit, *hæc vigiliam inducere solent, indigentia, & crapula: illa quidem arefaciens & palpebras corneas reddens, nec claudi permittens, hæc vero anhelitum angens, & elidens, & multos inferens dolores; sed tanta est laborum medicina, quòd*
B *si etiam ambo adsint, seruus dormire potest.* Inde S. Chrysostom. colligit pulchra quædam, vel theoremata, vel axiomata. Primum est, veram voluptatem, qualis est somni dulcedo, emi non auro, non delitiis, non otio sed exercitio & labore; illius enim esse mercedem. Secundum, pauperes magis honestam, æquè ac iucundam agere vitam in paupertate & labore, quam diuites in otio & luxu: quia per diem vilis cibus pauperi esurienti magis sapit, quàm omnes deliciæ diuiti saturo & nauseanti: per noctem verò pauper suauiter dormit, cùm diues peruigilet, ac crapula & curis mille torqueatur. Tertium, pauperes saniores & robustiores esse diuitibus, qui proinde medicè, id est miserè viuere coguntur: *Diuitibus enim*, inquit, *in iucunditate multa ægritudines irruunt: pauperes autem à medi-*
C *corum manibus immunes sunt. Si vero nonnumquam & in imbecillitatem incidant, breui seipsos instaurant mollitie omni liberi, & corpora robusta habentes. Magna possessio paupertas sapienter ipsam ferentibus. Thesaurus qui nequeat auferri, baculus firmissimus, inculpabilis possessio, diuersorium ab insidiis tutum.* Vide Titelman. hic diuitum noctes insomnes, ac corporis animique tormenta graphicè describentem.

Mysticè, somnus est quies conscientiæ, quam possidet operans virtutum operâ, qua caret diues, qui bonis terrenis inhiat. Audi Cassian. collat. 24. capit. 5. *Et reuera si comparare volueris suaueolentem virginitatis florem, & tenerrimam castimoniæ puritatem tetris, ac fœtidis libidinum volutabris, quietem securitatemque monachorum periculis & ærumnis, quibus mundi huius homines*
D *implicantur; paupertatis nostræ requiem edacibus diuitum tristitiis, ac peruigilibus curis, quibus non absque summo vitæ periculo diebus ac noctibus consumuntur, suauissimum iugum Christi onusque, leuissimum facilè comprobabis.* Hinc Septuag. hoc loco vertunt: *Dulcis est somnus serui*, id est obedientis, qualis est religiosus, qui se ab omni cura liberauit, imò secutus psaltis consilium iactauit super Dominum curam suam. Psal. 54. vers. 23. ideoque dormit in vtramque aurem pacatissimus.

SIVE PARVM, SIVE MVLTVM COMEDAT] Non quòd si notabilis in comedendo sit excessus, non possit somni quoque difficultatem pati, sed quia propter fatigationem & stomachum valentiorem, quamuis

paulò

paulò largiùs vescatur, indormiscit facilè; nec quia parcior sit cibus, laborat in somno capiendo, laboribus lassatus, nam *fessos sopor irrigat artus.* Vehemens enim labor calorem cõcitat, humor liquatur calore: cerebrum calor petens ibi refrigeratur, ac densatus conciliat somnum: nimius item labor cum spiritus consumat, fit vt refrigeratum corpus opprimatur somno.

Ita ex Arist. Galeno. Tertull. Platone, Plutar. Plinio, & aliis noster Lorinus.

SATVRITAS AVTEM DIVITIS NON SINIT EVM DORMIRE] Saturitas hic tum ciborum & deliciarum, tum diuitiarum copia accipi potest: hæc enim parit diuiti auaro mille curas & sollicitudines, quæ non sinunt eum dormire. Cura enim sollicitans animum, agitat in cerebro spiritus vitales, itaque vigiliam parit, iuxta illud Virgil. Georg. *Somnos abrumpit cura salubres.* Vnde Septuag. vertunt: *Et ei, qui repletus est ditescendo,* (Complut. *Et repleto ditari.* Olympiod. *Et pleno diuitiarum dormire*) Et Arabicus: *Auiditas in diuitiis non permittit ei, vt dormiat.* Nam vt ait S. August. in epistol. S. Ioan. *Impleuisti domum timentur latrones: acquisiuisti aurum, perdidisti somnum.* Et Thaumat. *Ecce pauper*, inquit, *quamuis senex sit, nec habeat quo ventrem suum expleat, placido tamen somno refocillatur, cùm interim auaro vigiliæ, cruciatusq; animi quietem excludant.*

S. Hieron. & ex eo Alcuinus & Olymp. vtramque saturitatem siue copiam tam ciborum, quàm curarum accipiunt, q. d. Diues dapibus distentus redundante crapula, & incocto cibo in stomachi angustiis eructante; atque insuper cogitationibus & curis pungentibus lancinatus, dormire non valet. Sicut enim cibi indigesti in stomachu, sic & curæ atque anxiæ sollicitudines in mente molestos cient flatus & tumultus, qui omnem quietem eripiunt. Audi S. Ambros. in Psalm. 1. *Quomodo potest dormire, qui sollicitam auri exercet custodiam? qui damna formidat? qui lucra cogitat? qui vsuras computat? qui hypothecas numerat?*

Idem de Nabuth. c. 6. *Natura*, inquit, *ipsum nescit munia, nec somni nouit vices: excitat eum cupiditas: exagitat cura peruigil aliena rapiendi; torquet inuidia; mora vexat; sterilitas prouentuum infœcundorum perturbat, sollicitat abundãtia. Ne ipse quidem Deus ipsum dormire permittit; interpellat cogitantem; excitat dormientem. Sed nec ipse se quietum esse patitur, qui in vbertate fructus sollicitatur, & vocem egentis emittit: Quid faciam? inquit, Nónne hæc pauperis vox est, non habentis subsidia viuendi?*

Porrò Chald. mysticè, per somnum accipit mortem, & per operantem colentem Deum: *Suauis, ait, somnus viri qui colit Dominum mundi, & est quies in domo sepulchri eius, siue paucos annos vixerit siue multos, postquam seruiuit Domino mundi in sæculo hoc, ad sæculum venturum mercedem operum manuum suarum hereditabit, & sapientia legis Domini erit viro diuiti in sapientia. Ecce quemadmodum studuit in eam sæculo hoc, & sollicitus fuit in doctrina: sic requiescet super eum in domo sepulchri eius, & nõ deseret eum solum, quemadmodum non sinit vxor virum suum, vt dormiat solus.*

Igitur curæ sunt velut apum vesparum examen, quod suo murmure & bombis, ac multò magis aculeatis ictibus assiduè pungit, vellicat, & tantum non enecat auarum.

Rursum, sicut culices, licèt exigui, agminatim volitantes & in hominem inuolantes, suâ armantur tubâ & lanceâ: tubâ qua resonant; lanceâ qua feriunt: sic multò magis vtrâque armata, in auarum noctu inuolant plurima anxiarum curarum agmina, instar Sciniphum Ægypti. Exodi 8. 17. Hinc curæ à Poëtis vocantur mordaces & edaces. Audi S. Bernard. serm. 39. in Cant. tumultuantem auaritiæ currum graphicè depingentem. *Auaritia rotis & ipsa vehitur quatuor vitiorum, quæ sunt pusillanimitas, inhumanitas, contemptus Dei, mortis obliuio. Porro iumenta trahentia, tenacitas & rapacitas: & his vnus auriga ambobus præsidet, habendi ardor. Sola siquidem auaritia, quoniam cõducere plures non patitur, vna contenta est seruitore. Ipse verò, iniuncti operis promptus admodum atque infatigabilis executor, vrgendis sanè iumentis trahentibus flagris vtitur acerrimis, libidine acquirendi & metu amittendi.* Hinc est ergo, quod auari & diuites, esto splendidè epulati, æstuent totâ nocte insomni: & pauperes labore diurno fatigati, & frustulo panis cõtenti placidos hybernis noctibus somnos producant.

Moraliter hîc disce, quàm parcitas, æquè ac labor sit vtilis & suauis: hinc vita agricolarum laboriosa, eosdem facit robustos, hilares, honestos, sanos, sanctos; quare suauiùs & meliùs dormiunt. Magna enim somni est vtilitas & suauitas. Somnus enim vires restaurat & nutrit, æquè ac cibus. Hac de causa: *Somnus dimidium vitæ nobiscum partitur*, ait Philo. Vnde S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 1. cap. 42. *Gratias age*, inquit, *illi qui nos mirabiliter per somnum ab assiduis laboribus recreat, & modicæ quietis beneficio rursus ad vigorem virium reducit.* Hinc Sicyonij pingebant somnum leones domantem. Pausanias in Corint. *Nullus*, ait, *tam sæuus est dolor, qui non sopiatur somno:* Causamque reddit, quòd tum sopiantur sensus, qui dolores sentiunt: iidem somno roborantur, vt faciliùs dolores & labores ferant in vigilia: *Somnus*, ait Cicero libr. 2. de Diuinatione, *est omnium laborum perfugium, & famis domitor*, ait Menander: *Est otium animæ, tamquam onus deponentis, seq; recreantis & in secessum abdentis;* ait Themistius: *Est vitæ portus;* ait Seneca in Herc. fur. *Est donum deorum & laborum obliuio;* ait Plutarch. de Superstit. *Est suaue velamen oculorum, & mentis;* ait Poëta: *Est iunior & puerilis Deus;* ait Euclides apud Stob. serm. 6. Hoc somni bonum auaro excutit auaritia, & diuiti crapula. *Saturitas enim diuitis non sinit eum dormire. Excitat enim eum cupiditas, excitat cura peruigil aliena rapiendi, torquet inuidia, mora vexat, sterilitas prouentuum infœcunda perturbat, sollicitat abundantia,* ait S. Ambros. de Nabuth. capit. 6. In eo ergo impletur illud Ierem. 16. 13. *Seruietis diis alienis* (Mammonæ & ventri) *die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Idem locum habet in superbo, inuido, rixoso, guloso, & quouis peccatore.

Hoc est quod ait Siracides c. 31. 23. *Vigilia & cholera & tortura viro infrunito: somnus saturitatis in homine parco: dormiet in mane, & anima illius cum ipso delectabitur.* Vide ibi dicta. Quocirca S. Hier. vel quisquis est Auctor exhortat. ad Virgin. c. 35.

Tanta, ait, *sit in sumendo cibo sobrietas, tanta talisq; parcitas, vt venter potiùs conqueratur, quàm gaudeat. Non egeat in digerendo stomachus medicinis, ructum potiùs vacuatio, quàm nimia repletio inducat.*

In mensa mens alenda.

Vnde S. August. 10. Confess. cap. 31. ait: *Hoc me docuisti*, Domine, *vt quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam*; vt sicut medicamenta, non accipiuntur ad satietatem, sed ad salutem corporis, ita alimenta non ad satietatem, sed ad eiusdem corporis sustentationem sumantur. Idque seruabat S. Edmundus Cantuariensis Archiepiscopus, cui (vt in eius vita legitur) numquam curæ fuit, vt pasceret corpus, sed vt sustentaret. Qui autem propter Dominum dabat carni suæ panem arctum & aquam breuem, meruit pane vitæ & intellectus refici, cùm fuerit sapientiâ clarus, & sui temporis doctor eximius.

Hinc Patres docent in refectione corporis partem potiorem dandam esse refectioni mentis, in pia lectione, vel cogitatione. Audi S. Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Cùm manducas nequaquam totus manduces, sed corpore tuo suam refectionem procurante, mens suam non negligat, sed de memoria suauitatis Domini, vel scripturarũ aliquid, quod eam pascat meditando, vel saltem memorando secum ruminet & digerat.* Et S. Basil. *Inter epulandum hoc cauere conuenit, ne helluantium speciem præbeamus, sed & constantiam & mansuetudinem vbique retineamus, atque in percipiendis voluptatibus æquabilem continentiam; ne tum quidem porro ita animus esse feriatis nos oportet, vt commentatione rerum diuinarum vacemus: quippè qui alimentorum naturam, corporisq; aliti opificium argumentum habeamus diuinas laudes exordiendi, vtique cum in mentem nobis venit, quomodo varia cibi genera corporum qualitati accommodata ab eo sint inuenta, qui omnia moderatur & regit.* Hæc S. Basil. epist. 1.

VERS. 12. EST ET ALIA INFIRMITAS PESSIMA QVAM VIDI SVB SOLE, DIVITIÆ CONSERVATÆ IN MALVM DOMINI SVI] *Infirmitas*, id est miseria, afflictio ærumna. S. Hieron. *Languor pessimus*. Symmach. *Morbus malus*. Olympiod. *Grauis & intensus morbus*. S. Ambros. in Psal. 1. *Lãguor malus*. Syrus: *Infirmitas mali*. Arabicus: *Est auiditas*. Vatab. *Est malum atrox*. Alij: *Est ægritudo mala*. Camp. *Inueni aliud tristissimi mali genus.*

CONSERVATÆ IN MALVM] Malum hic tum culpæ accipi potest. Vnde Aquila vertit: *In malitiam eius*. Opes enim diuiti sunt occasio superbiæ, gulæ, luxuræ, rapinæ omniumque scelerum: tum potiùs pœnæ. Vnde Olympiod. vertit: *In perniciem suam*. Tigur. *A suis possessionibus in ipsorum exitium.*

Sexta opum vanitas.

Est hæc sexta opum & auaritiæ vanitas, quod sint perfidæ, ipsumque diuitem affligant, ac subinde strangulent & necent, eò quòd necis ipsius sunt causa vel occasio: nam diuites sæpe litibus vexantur, opibus mulctantur, quin & occidũtur, vt diuitiis spolientur, siue à prædonibus, siue ab iniustis iudicibus & principibus, siue à sociis, &c. vti Naboth occisus est ab Achab; vt eius vineam possideret. 3. Reg. 21. Narrat Plutar. in Parall. Brennum Gallorum regem rogasse suos milites, vt in sinum auarissimæ virginis, quàm adamabat, amantem tamen plus auri, quàm regis, aurum, quod gestabant, immitterent: quo factum est, vt magnâ vi auri viuens obrueretur. Ita auro suo suffocantur opulenti.

Quocirca Thaumaturg. vertit: *Reconditas opes conseruare esse sexcentenorum malorum occasiones sibi ipsi custodire.* Timotreon Græcus Poëta lyricus, scripsit carmen aduersus Plutum deum diuitiarum, in quo ita canit: *Vtinam ô cæce Plute neque in terra, neque in mari, neque in continenti compareres; sed Tartarum habitares & Acherontem. Propter te enim omnia inter homines mala.*

Audi S. Ambros. in Psal. 1. *Auaritiæ languor inexplebilis cupiditatis languor. Istæ diuitiæ sunt, vt dicit Ecclesiastes: Est languor malus, quẽ vidi sub sole, diuitias custodiri in malũ possidentis eas. Dic mihi ô Ecclesiastes, qua ex causa malus hic languor sit? Respondebit: Quia multos auara spes deuorat. Insatiabilis edacitas cupiditatis est, nescit satiari argento, qui concupiscit argentũ. Distendunt diuitiæ, non explent, & si quis satiatus fuerit diuitiis, non est, inquit, qui sinat eum dormire. Et quidẽ omnes dies eius in tenebris & luctu, & iracundia multa, & languore & ira.*

Vnde concludit: *Malus ergo languor, qui bonam aufert mentis quietem.* Quocirca per *malum Domini* accipi etiam potest cura, sollicitudo, afflictio, quam opes afferunt hero, dum vt ait S. Ambros. libr. 1. de Cain & Abel, auarus *elementa concutit, mare sulcat, & terram effodit, cælum votis fatigat, nec sereno gratus, nec nubilo, condemnat prouentus annuos fœtusq; terrarum arguit.*

Denique Chald. per malum hoc auari accipit supplicium futuri sæculi: *Est*, inquit, *perniciosum malum, quod vidi sub sole, cui medicina non est: homo qui diuitias congregat, neque eas ad pietatem confert, parum sanè perpendens dierum finem. Hæc enim substantia illi in perniciem venturo sæculo seruatur.*

In futura enim vita auari torquebuntur summâ pauperie, inopiâ, fame, siti in igne gehennæ, vti torquetur diues epulo, quod repræsentarunt Poëtæ per Tantalum, qui sitiens in mediis aquis vsque ad os pertingentibus, numquam tamen sinitur ore eas haurire, & sitim restinguere.

Audi Saluian. lib. 1. ad Eccl. Cathol. *Auaro, inquit S. Script. nihil est scelestius, & pessimum ac feralissimum morbi genus, diuitiæ conseruatæ ad malum Domini sui: verum est: quid enim peius; aut quid miserius, quàm si quis præsentia bona in futura mala conuertat, & quæ ad hoc à Deo data sunt, vt pararetur ex eis vitæ beatitudo perpetua, per hæc ipsa quæratur mors ac dãnatio sempiterna?*

Tropol. Hugo per diuitias accipit copiam scientiarum, & virtutum, quæ conseruantur in malum Domini, cùm ipse iis ad vanitatem vel gloriæ, vel lucri abutitur.

Noster Aluarez de Paz libr. 1. de Vita spirit. p. 2. ca. 13. per diuitias accipit copiam gratiarum, ac mediorum omnium ad perfectionem, quibus abundant religiosi; sed dum iis per acediam vti negligunt, cedunt illis in maiorem damnationem.

Eccles. 6. 12. *Diuitiæ conseruatæ in malum Domini sui.*

Hanc gnomẽ illustri Pauonis & Corui Apologo aureis gnomis velut gemmis interstincto, repræsentat S. Cyrillus libr. 3. Apolog. Mor. c. 16.

Pauonem,

Apologus de quem noxa. Pauonem, inquit, *pennis aureis vndique spoliatum cùm coruus aspiceret, deridens pomposum, & olim diuitem dixit: Vbi est miris picta luminibus desiderabilis tua penna? quonam abiit alarum splendentium gloria? quóve plumarum gemmantium fugit mirabilis ornatura? At ille minùs patiens, illusoriis verbis indignatus respondit: Quamquam insatiabilis humanæ cupiditatis vorago pennarum opes absorbuerit, natura tamen beneficio ars reparatrix non deerit verè liberalis. Vnde licèt pennis modo priuatus sum, spem tamen recuperandi non perdidi, tu vero semper miser es. Cui ille: In aduersis vt video, calamitas tua calamitatibus non eruditur.* Amentiam deinde Pauonis exaggerans subdit: *Iam decaudatus es & vnde acciderit non vidisti, depauperatus es, & vnde damnum euenerit non sensisti. Malum minimè te docuit: quamobrem absque moderamine crescit. Reuera prædilecta penna odibilem te reddidit, & placida cauda te dehonestauit, atque adeo tua tibi opulentia quid nisi paupertas fuit? etenim quia hanc habuisti, perdidisti, & iterùm concupiscis, vnde cum doloribus exspolieris infelix.* Vnde hoc Epimythium, velut scopum fructumque Apologi colligit: *Quare non habere melius est, quàm rem desideratam perdere, dignas certè gratias lætus ago naturæ, quod pennam mihi pauperem dederit, ac tali naturæ puto me esse diuitem. Nam hoc modo meus sum, & nemini in prædam dilectus. Nigra penna illustrat me, & pluma paupercula me ditat, ac spreta caudula tutatur. Verum te diuitiæ tuæ pauperem faciunt; desiderabilitates odiosum, deliciæ dolorosum, gloriositates inhonestum, felicitates miserum & excrescentia minoratum. Maledictæ igitur sunt tales diuitiæ, quæ suum depauperant, decaudant & vituperant possessorem. Quarum nempè conuertitur in nuditatem possessio, in dolorem dulcedo, in confusionem gloriatio, & decor in deformitatem. Gaude igitur si prudens es, quod hostiles opes amiseris, nec eas vltra appetas, sed opulentum iudices te, si illis careas. Quibus eruditum ditauit depauperatum magister.*

VERS. 13. PEREVNT ENIM IN AFFLICTIONE PESSIMA] τὸ *pereunt* nequit referri ad τὸ *Domini sui*. Sic enim dicendum fuisset *perit Dominus*: quare referendum ad τὸ *diuitiæ*. Vnde Hebr. habent: *periit opulentia illa in occupatione mala*. Et vetus editio S. Hieron. habet: *Perierunt diuitiæ illæ in distensione pessima.*

Sensus est, q.d. Opes sæpè conseruantur in malum Domini sui, quia illi pereunt, id est ab eo vi, vel fraude, vel naufragio alióve casu auferuntur, eumque pauperem relinquunt, affligunt & cruciant; ac subinde perire faciunt perduntque, dum propter eas vitâ spoliatur. Vnde illud S. Augustin. *Quod non capit Christus, rapit fiscus*. Et: *Auarus, dum colligit, colligitur; dum vult esse prædo, fit præda*, ait idem S. Augustin. in Psalm. 38. Appositè Plutar. opusc. de Cupid. diuit. Cupiditatem auarorum nuncupat asinam, & fornicariam; quia sicut asinus ad balnea ligna comportans, fumo semper oppletus & fauillâ, in nullam lauacri, caloris munditiæque partem venit: sic auaritia hominem cumscerat labore, vt ditescat, & tamen numquam diuitiis suis satiatur. Comparat præterea cum muribus, qui vorant in metallis Chrysitidem, nec eam reddunt nisi mortui & dissecti: item cum figlinis canalibus, qui nihil in se retinent: sic enim auari coaceruant multa, vt heredibus relinquant, & hi aliis, sicque deinceps.

Præclarè S. Chrysostom. hom. 20. in epist. ad Hebr. *Intuere*, ait, *quanta fiant mala propter pecunias, quòd affectione, & passione quadam tenemur circa eas: verbi gratiâ; si perdit aliquis pecunias, vitam ducit omni morte peiorem. Quid doles ô homo? quid lachrymaris? quia te à cura custodiendi superflua liberauit Deus? quia non sedes tremens, & metuens? Dic itaq; si te quispiam alliget ad thesaurum præcipiens, vt illi semper assideas, vigilem curam alienis impendas, nónne doleres, & difficulter ferres? Tu teipsum alligaueras vinculis pessimis, & quia illa seruitute liberatus es, doles.* Idem hom. 33. *Propterea Deus abstulit tibi diuitias, vt te liberet à pessima seruitute. Nam & pater optimus, cùm viderit filium amore meretricis alicuius deperire, si admonitiones eius audire neglexerit, illam meretricem de medio auferens in exilia longinqua detrudit. Talis est etiam abundantia diuitiarum. Curam igitur de nobis gerens verus pater & optimus Dominus, volens nos ab hac læsione liberare aufert nobis pecunias, quarum amore mens nostra corrumpitur.*

Pro *afflictione pessima* Hebr. est *in occupatione mala*, quod aliqui accipiunt de vitio & peccato, q. d. diuitiæ sæpè pereunt diuiti, eò quòd per scelus, putà per vsuram, fraudem, rapinam, iniustum contractũ sint comparatæ, iuxta illud S. Hieron. epistol. 160. ad Hedeb. qu. 1. *Diues, aut iniquus est, aut iniqui heres*. Et illud Platonis libr. 5. de Legib. *Sermo nobis rectus, id est verus, quòd admodum diuites non sunt boni.* Et Menander: *Numquam vir æquus diues euasit citò.* Vnde Chald. vertit: *Quia enim malis artibus comparauerat, in filium eius non confirmabitur, nec illi quicquam erit reliquum.*

Meliùs tamen Noster per *occupationem malam* accipit *afflictionem pessimam*. Et Septuag. *Distentionem pessimam*. Campens. *Pereunt diuitiæ postquam Dominos suos grauiter afflixerunt.* Affligitur enim auarus sollicitudine in conseruando & augendo suas opes, dolore verò ac mœrore in perdendo, dum videt eas sibi à furibus, vel principibus, vel amicis, vel æmulis, vel casu aduerso eripi.

GENERAVIT FILIVM QVI IN SVMMA EGESTATE ERIT] Hebr. Græcè, Syrè, & Arabicè: *Et non est in manu eius quidquam*. Tigur. *Qui prorsus nihil habuerunt*. Camp. *Neque enim ipsis, neque filiis eorum quidquam reliquum fuit*. Chald. *Et liberis post mortem dimissa hereditas omnino peribit*. Est noua hæc diuitis auari afflictio, quòd videat diuitias perire non tantùm sibi, sed & filio, vt eum in summa egestate relinquat: quia scilicet perierunt opes siue furto, siue casu aliquo parenti; aut quia filius eas prodigè consumpsit; vel quia filius patrem secutus sordidè opibus inhiat, nec audet iis vti, sed fame & ærumnis tabescit, vt opes intactas conseruet. Porrò communiter magis affligit parentes egestas ac damnum filiorum, quàm propria. Hinc in Anglia vidimus Catholicos nonnullos, qui fortes steterant in tormentis, à fide defecisse, ne spoliarentur bonis & nobilitate, ac cogerentur filios relinquere pauperes & ignobiles. Durum enim parenti est à filiis & nepotibus iugiter audire: Tui causâ sumus miseri, egeni, exules, ignobiles: Tu perdidisti & extinxisti decus familiæ nostræ. Per te periit nobilitas totius prosapiæ *Septima.*

nostræ; cùm ex aduerso homini si solus sit & illiberis, facile sit & gloriosum ob amorem Dei, fidei, & religionis orthodoxæ perdere fortunas, nobilitatem & vitam. Hoc enim est laus & gloria martyrij.

Est hæc septima vanitas opulētiæ & auaritiæ, sequitur octaua.

VERS. 14. Octaua. SICVT EGRESSVS EST NVDVS DE VTERO MATRIS SVÆ, SIC REVERTETVR, ET NIHIL AVFERET SECVM DE LABORE SVO] Arabicus: *Et nihil reperit ex labore suo, vt vadat portans illud in manu sua.* Sic ferè & Hebr. Septuag. & Syrus. Vnde S.Hieron. *Nihil accipit vt teneat in manu ipsius.* Vatab. *Vt discedat sicut venit.* Campens. *Ita nudi, eò reuertentur, vnde prodierunt, nec vlli quidquam eorum hinc secum asportabunt, quæ tantis molestiis acquisierunt*, q.d. Tam pater depauperatus qui genuit filium; quàm filius, quem in egestate reliquit, nudi reuertentur in terram moriendo, sicut ex ea nudi prodierunt nascendo, nec quidquam eorum, quæ tanto labore corrogarunt, secum auferent, iuxta illud: *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc* Iob 1.20. S.Cypr. tract. de Mort. legit: *Nudus exiui de vtero matris, nudus etiam redibo sub terram.* Et illud: *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia neque auferre quid possumus.* 1. Timoth 6.7. Et illud: *Cùm interierit non sumet omnia*, (*Non omnia*, id est *nibil*, est Hebraismus) *neque descendet cum eo gloria eius.* Psalm. 48.18. Omnes ergo opes, omnes pompæ, omnia bona huius mundi sunt exuuiæ cuique exuendæ in morte. Idem videre Philosophi. Seneca lib. de Morbus: *Omnes infantes*, inquit, *terra nudos excipit.* Plinius initio libr. 7. comparans hominem cum ceteris animantibus, quòd inter cūcta nudum & inermem natura generarit: *Hominem*, inquit, *tantum nudum, & in nuda humo, natali die abiicit ad vagitus.*

Nota: τὸ *sicut* vim habet comparationis & illationis, q.d. Ex eo quòd nudi nascimur liquet vestes, opes ceteraq; bona quæ mundus hic nobis ministrat, non esse nobis propria, sed commodata & ad vsum concessa, quamdiu hic viuimus: quare non licèt nobis dum abimus & morimur ea nobiscum asportare, perinde ac famulus qui init domum principis, accipit gladium, pallium & vestes principe dignas; at vbi domum deserit, eadem in illa reponit & reddit, quasi ad tempus seruitij commodata, & aliena, non propria.

Porrò Chald. exponit diuitem è vita egredi nudum, quia egreditur sine meritis bonorum operū, quæ neglexit ex auaritia, acedia, gula, &c.

VERS. 15. MISERABILIS PRORSVS INFIRMITAS] Hebr. *mala*, id est pessima *infirmitas*, de quo v.12. Alius vertit: *Etiam malū hoc dolorosum.* Tigur. *Malus est ille morbus.* Vatabl. *Istud etiam supplicium laboris plenum.* Cāpens. *Sed & hoc etiam triste malum est.* Chald. *Malus morbus, cui non est medicina, vel cui mederi non possumus.* Est epiphonema humanæ miseriæ, quam per sequentia exaggerat; licèt enim eā omnes mortales experiātur, tamen maximè sentiūt diuites & auari, quibus in morte graue tormentum est, opes adeò adamatas & tanto labore partas relinquere, nec quidquam ex eis posse secum, vel ad viaticum efferre.

QVOMODO VENIT SIC REVERTETVR] Pro *quomodo* Hebr. est כָּל עֻמַּת *col vmmath*, quod

A Caiet. vertit: *omnis contra*, vel *è regione*; vnde vertit: *Omnis contra*, vel *iuxta quod venit, sic abit*, q.d. Quilibet homo eo modo quo venit nascēdo sine opibus, sic ibit moriendo; venit obuiando nuditati, nudus, ibit obuiando pariter nuditati, quæ nudum natum, nudum pariter morientem recipiet. Est prosopopœia: fingitur enim nuditas, quasi persona & mater omnes homines nudos in vitam emittere, dum nascuntur, & nudos recipere, dum moriuntur. Alius vertit: *Omni pacto*, vel *omnibus modis sicut venit sic abit.* Tigurin. *Omni respectu, siue oppositione qua venit*, id est *plenissimè, eo prorsus modo quo quisq; in mundum venit, ita egredietur.* Camp. *Omnes quomodo intrauerunt in mundum, eo & relicturi sunt mundum.* Campens. *Omnium rerum est vicissitudo.* עֻמַּת *vmmat* enim significat cōiunctionem, consequentiam, necessitudinem,

B societatem, similitudinem. Vnde עָמִית *amith* vocatur socius. Igitur ad verbum propriè sic vertas: *Omni congruentia & similitudine sicut venit sic reuertetur.* Forrè etiam Massoretæ malè per Diastolē duabus dictionibus scripserunt *col vmmat*, cùm per sistolen vnâ dictione scribendum videatur כְּלְעֻמַּת *Kilummat*, id est ad verbum, *secundùm congruentiam*, vel similitudinem, id est sicut, similiter, vti vertit Noster, Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, ceterique omnes. Summa *kilummat* significat summam congruentiam, conuenientiā, similitudinem in nuditate nascendi & moriendi, quòd homo, sicut prorsus nudus natus est, sic prorsus nudus moriatur, & abeat è mundo. Hinc Gentiles olim morienti obolum dumtaxat in os inserebant, vt eum pro naulo solueret Charonti, qui defunctorum animas per stygem & A-

C cherontem deuehit ad inferos, vt refert Lucian. Dial de Luctu, quo significabant eum plenè nudum, solum, ab omnibus desertum, & omnium rerum inopem, gementem & plorantem, omniumque iniuriis expositum, vti natus fuerat, ita mori & redire ad terram communem omnium matrem, æquè ac sepulchrum. Chald. addit cum redire, vt venit expertem meritorum: *Sicut, ait, venit in mundum homo meritis priuatus, sic in aliud sæculum pergit.*

QVID ERGO PRODEST EI QVOD LABORAVIT IN VENTVM] Pro *prodest* Hebr. est יִתְרוֹן *iitron*, quod Septuag. vertunt: *Quæ abundantia, qua laborat in ventū:* Syrus, *in spiritum.* Symmach. *Quid igitur amplius ei qui laborauit?* Vetus editio S.Hier. *Quæ abundantia eius qui in ventum laborat?* Arabic.

D *Qua præstantia ei qui laborat ventis?* Tigur. *Quid operæ pretium contigit ei, qui vanè labores imponat?* Alij: *Quid vtilitatis, vel quid supererit ei.* Campens. *Quid proderit animū hic variis curis afflixisse?* Chald. *Quænam accessio ei esse potest, quòd laborauit, vt ventum aucuparetur?* Olympiod. *Quid laboras in ventum cùm sint diuitiæ prorsus instabiles, & aquatili bullæ cùm detumescit persimiles?*

Sic Zach. 6. Regna splendida eorumque opes & gloria comparantur vento, quia instar ventorum fugacia sunt, contraria, & contra se mutuò confictantia, impetuosa, abeuntque illicò in fumum & ventum. Addit Titelm. Quia ventus dispergit congregata, vt nullus sit eorū vsus. Et Thaumat. ventus, ait, notat impetum & ardorem, quo diues congregauit opes, illicò cum opibus transire, & tenues vanescere in auras.

Iam

Iam cogita, quanta sit miseria, afflictio & mentis ægritudo operario, qui post asininos plurium annorum labores, sine mercede, sine veste, nudus domo exturbatur? Quanta sit agricolæ, qui post assiduos & maximos hiemis labores nudus, infirmus & famelicus agro messeque sua expellitur, ac scito similem esse diuitis auari in morte.

Vers. 16. CVNCTIS DIEBVS VITÆ SVÆ COMEDIT IN TENEBRIS, ET IN CVRIS MVLTIS, ET IN ÆRVMNA ATQVE TRISTITIA.] Septuag. *Et quidem omnes dies eius in tenebris, & in luctu, & iracundia multa, & languore & insania.* Syriac. *Et etiam omnes dies suos in tenebris comedit, & in furore multo, & in ira & tristitia atque infirmitate.* Arabicus: *Et propterea omnes dies eius in tenebras & lamentationem, & in iram multam, & infirmitatem & amaritudinem.*

Lyran. Hanc gnomen refert ad diuitem, qui perdidit diuitias v. 12. & 13. Inde enim oratio continuo filo deducitur hucusque, q. d. Diues auarus, qui perdidit opes suas, versatur in tenebris & luctu, id est iugi dolore & squallore contabescit.

Alij tamen passim generatim accipiunt de auaro, qui collectis opibus auarè inhiat, q.d. Auarus non tantum cùm moritur, aut cùm perdit opes, sed & cum viuit opibusque abundat, miserè & sordidè viuit. At cur *comedit in tenebris*.

Auarus degit in tenebris. Respondet primò Chald. *In tenebris habitat, vt panem suum solus comedat.* Addit Gloss. Interlin. *Primò.* *Abscondite & in mœrore*, q. d. Solus secretò in tenebris comedit, ne in publico cogatur splendidius cum aliis viuere.

Secundò. Secundò, quia adeo per diem distinetur negotiis, mercimoniis & lucris, vt non prandeat nisi obiter, sed tantùm cœnet noctu, vti in Belgio plures mercatores facere scio. Ita Caiet.

Tertiò. Tertiò, Hugo tres affert causas: primam, quia differt comedere in cœnam propter hospites: secundam, ex pudore, quia tam viliter comedit, vt pudeat eum in die, & luce comedere: tertiam, ex auaritia, ne bis comedat per diem: sic veteres, ex temperantia semel tantum, teste Platone comedebant in die, idque vesperè, vt diem totam darent actioni vel studio & contemplationi, vti fecere Esseni, siue primi Christiani Alexandriæ, sub S. Marco, teste Iosepho, Euseb. S. Hieronym. & aliis. Idem fecit S. Antonius, S. Hilarion, & plures Anachoretæ, quos pudebat per diem comedere instar animalium, qui mentem pascebant deliciis Angelorū; vesperè ergo cibum sumebant. Idem etiamnum faciunt nonnulli viri valdè studiosi & religiosi.

Quartò. Quartò, notat auaritiam luminis. Auari enim vt oleo parcant noctu exiguum habent lumen, ad quod operātur & comedunt. Vnde Lucianus in Timone graphicè depingit eos, *qui parcerent asseruarentq́, ad fuliginosam & ora angusti lucernulam, ac siticulosum scirpulum vsuris inuigilantes.* Nouimus mercatores ditissimos, qui famulos magnis clamoribus obiurgabant, quod elychnium densius facerent ad maius lumen, quererentque illud plus olei sugere & consumere. Ac rogati causam, responderunt, se minima ista curando & cauendo ad tantas opes euasisse.

Quintò. Quintò & genuinè tenebræ notat auari sordes, & squallorem vitamque obscuram, atram, tristem & mœstam. Vnde eas explicans subdit: *Et in curis multis, & in ærumnis atque tristitia*: Harū enim symbolū & causa sunt tenebræ, sicut ex aduerso lux symbolū & causa est hilaritatis, alacritatis & lætitiæ. Vnde Septuag. habent. *Omnes dies eius in tenebris & luctu.* Arabicus: *In tenebris & lamentatione.* Taumaturg. *Huiusmodi homini dies tenebræ sunt, ac vita luctus.* Camp. *Sordidè vixit.*

Mysticè, auarus viuit in tenebris, id est in ignorantia, ait Olympiod. in malis culpæ & pœnæ, ait Dionys. S. Ambros. lib. de Naboth c. 8. notat à S. Luca auaro rectè dici: *Stulte hac nocte repetunt animam tuam à te. Nocte enim anima auari reposcitur, quæ à tenebris incipit, & in tenebris perseuerat. Auaro semper nox est, qui sicut luna mutatur; dies iusto, cui dicitur: Hodie mecum eris in paradiso.* Et: *Iusti fulgebunt sicut sol in regno patris.*

B

ET IN CVRIS MVLTIS] Hebr. *In ira multa.* Septuag. *In indignatione multa.* Hanc enim parit curæ multæ. Vnde dicta est *cura, quòd cor edat, vel cor vrat*, ait Festus; hinc cura vocatur edax & mordax. *Cura*, ait Donatus, *est in spe bonorum sollicitudo in metu malorum.* Verè S. Bern. *Humana vita, ait, plena est dolore præteritorum, labore præsentium, timore futurorum.*

ET IN ÆRVMNA] Hebr. *Et in infirmitate*, vel *languore*, vel *dolore suo.* Chald. *In ægrotationibus.* Septuag. *In iracundia.* Olympiod. *In tristi iracundia.* Ægritudines animæ enim præcipuæ sunt in tristitia & ira. Vatabl. *Quia præ indignatione & ira frequenter incidit in morbum.* Camp. *Seipsum crucians.*

C

Ærumna est molestia, miseria, afflictio perseuerans. *Ærumnosus à rumine dictus, quod per inopiam miser factus esuriat & sitiat*, ait Isidor. lib. 10. Orig. q.d. Ærumnosus est, qui nihil habet quod comedat & ruminet: Festus verò: *Ærumnulas*, inquit, *Plautus refert furcillas, quibus religatas sarcinas viatores gerebant: quarum quia C. Marius retulit vsum, Mulì Mariani postea appellabantur. Itaque ærumnæ labores onerosos significant. Siue à Græco sermone deducuntur, nam αἴρειν Græcè, Latinè tollere dicitur.* Hæc Festus. Cic. 4. Tuscul. 29. *Ærumna*, ait, *ægritudo laboriosa.* Idem lib 2. de Finibus 187. *Vel Herculis perpeti ærumnas (sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas etiam in Deo nominauerunt) exigerem ex te.* Plaut. Amphitr. *Vno vt labore exolueret ærumnas duas.* Sic Poëtæ ærumnas vocant labores. Plaut. in Persa: *Superauit ærumnis ærumnas Herculis.*

D

Plurimæ sunt ærumnæ auari: vna non minima est, quam refert R. Haccados, scilicet quòd in paupertate & omnium rerum indigentia velit viuere, vt possit mori in opulentia, ac rerum, quas relinquere cogitur, abundantia & copia: quare *auaritia neque copiā, neque inopiā minuitur*, ait. S. Hier.

ATQVE TRISTITIA] Sic & Syrus. Arabicus: *In amaritudine.* Hebr. *In indignatione*, vel *furore*, quæ est ira bulliens, feruens & spumans instar maris æstuantis. Vnde Septuag. vertunt, *In insania.* Campens. *Simultates exercens.*

Cognatæ sunt & sociæ passiones, ira & tristitia: ira enim parit tristitiam, dum iratus nequit malum, ob quod irascitur, depellere. Vicissim tristitia gignit iram; tristis enim irascitur malo, quod

quod illi tristitiam affert. Vnde Olympiod. *Tristi, au, iracundiâ stimulatur, & leui occasione in contentionem surgit, & excandescit animi graui ægritudine occupatus.* Adde atram bilem naturaliter mixtam esse cum flaua, quare vbi abundat vna, emicat & altera: atra autem bilis in corpore causat melancholiam & tristitiam in anima, flaua verò iram & indignationem. Curis auarus angitur, ait Hugo Cardinalis, vt acquirat: ærumna, vt conseruet: tristitia, si amittat: sæpeque præ indignatione incidit in morbum. Vel in curis multis, inquit Bonauentura, propter sollicitudinem, sicut & solitudinem in tenebris; in ærumna, propter expensarum tenuitatem: in tristitia propter expendendi necessitatem. Eleganter Viuiamus vertit:

Vita tenebris obsita,
Vix dulce quicquam pertulit.
Omnia querelis omnia
Angore plena atque miseris
Contentionum fluctibus.

Et S. Hier. *Languor est pessimus pro perituris opibus cogitatione torqueri, & in tristitia, in gemitu, in indignatione, in litibus, casso illas labore conquirere.* Vnde Lucian. in Somnio siue Gallo exclamat: *O miser cuiusmodi viuit vita! pallet totusq; exaruit, atque extenuatus est curis; neque enim auditum est illum alioqui malè habere. Hostibus eueniat ad hunc modũ diuites esse.*

Hinc diuitiæ à Christo vocãtur spinæ, Matth. 13.22. quia vt spinæ acutissimæ, acres dolorum aculeos animo æquè ac corpori infligunt & infigunt, quibus hominem assiduè stimulant & pungunt, vti pulchrè docet S. Greg. homil. 15. in Euang. Audi & S. Chrysost hom. 3. in epistol. 2. ad
C Thessal. *Irrationalium camelorum cibus sunt spinæ, alimonia sunt ac sumptus ignis ad nihil vtiles. Tales sunt diuitiæ, nulli sunt vsui nisi ad incendium camini; ad incendium eius diei, qui ardebit velut clibanus, ad alimoniam affectionum irrationalium, vtpote iniuriarũ memoriam & iram: Talis est etiam camelus spinis vescens: fertur etiam ab his qui talia viderunt, nullum esse ex omnibus iumentis, quod ita iniuriam acceptam tenaciter contineat, ita difficilis ira sit, ita malum illatum recordetur, vt camelus. Tales sunt diuitiæ, irrationales animi affectiones pascunt: rationales verò pungunt ac vulnerant, quemadmodum spinæ faciunt.*

Idem hom. de Auaritia tom. 5. *Diuitiæ, ait, dum includuntur & defodiuntur acriùs rugiunt, quàm leones, perturbantq; omnia. Quod si eas e tenebris eduxeris, & in egenorum ventres disseminès, ex feris bestiis
D fiunt oues, quæ fuerant insidiosa duces; pro scopulis, fiunt portus; pro naufragio, tranquillitas.*

Hanc gnomen, quæ ad literam dicitur de auaris, à pari adaptes superbis, gulosis, acedis, inuidis, iracundis, quin & vanis scientiarum studiosis. Hi enim noctes diesque peruigilant, vt honores, delicias, otium, eminentiam, vindictam & vanam scientiam assequantur, atque ita omnem ætatem frustra consumunt, miserique eam traducunt *in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque tristitia.*

Vers. 17. Hoc itaqve visvm est mihi bonvm, vt comedat qvis, et bibat, et frvatvr ex labore svo, qvo laboravit ipse svb sole, nvmero diervm vitæ svæ, qvod dedit ei Devs; et hæc pars illivs] Hæc gnome & sequens explicatæ sunt
A c. 2 & 3. quare paucis eas expediã. Est enim conclusio subinde repetita, qua ex vanitate opulentiæ & auaritiæ concludit, se experientia didicisse satius esse moderatè & honestè opibus, labore suo partis vti, quàm eas auarè recondere in nullum, vel incertum incerti heredis vsum. Hebr. *Ecce quod vidi ego bonum, quod est pulchrum comedere & bibere, & cernere bonum.* S. Hieron. *Cernere iucunditatem*, id est frui iucundè & lętè rebus labore suo partis. Arabicus: *Hoc est bonum, quod est optimum, comedere*, &c. Syrus: *Bonum erit quod & decorum est.* Vatab. *Bonum est & honestum.* Camp. *Meo ergo iudicio suauius est comedere, bibere & frui bonis inter has miserias, quibus affligimur sub sole, paucis diebus illis vitæ nostræ, quos nobis Deus concessit; quia nihil amplius ex omnibus accepturus est homo.* Chald. verò per cernere bonum vel bonitatem accipit, tam benefa-
B cere, quàm frui bonis; vnde vertit: *Ecce quod mihi visum est bonum filij hominum, & quod pulchrum est eis, vt faciant in hoc seculo, vt comedant & bibant ex laboribus suis, & non extendant manum suam ad violentiam & rapinam; & custodiant verba legis, & vt misereantur pauperum & peregrinorum, vt videant bona in omnibus laboribus suis; quibus laborauerint in hoc seculo sub sole numero dierum vitæ suæ, quos dedit eis Deus sidere bono, quoniam hoc est pars illius, & non est alius præter eum.* Et Thaumat. *Non negauerim etiam opes bonas esse, Dei enim donum est, si homo lętè perfruatur laboribus suis; modo opes illæ à Deo sint concessæ. Talis enim benefico in omnes est animo, & in munere diuino exultat, & omnem vitam suam bonis operibus ac largitionibus adornat.*

Viuiamus strictè sed acutè:

Dixi hunc beatum, qui lare
C *Nitente vitam temperet*
Modico labore & gaudio.

Nam, vt ait S. Hier. & ex eo Alcuinus: *Licèt parua voluptas sit in fruendo, tamen in eo qui opibus suis in curarum tenebris vescitur, & cũ grandi desiderio perituras comparat, tantummodo est sollicitudinum magnitudo.* Et Olymp. *Decet, ait, te, ô auare, etiam id cogitare, quòd paucos, & numerabiles tibi dies ad viuendum dederit Deus.*

Nvmero diervm] Symmach. ψήφῳ, id est calculo, quasi calculo & suffragio Dei, diu stet sua cuique dies. Rursum quod calculo decreti diuini numerati & definiti sint cuique dies vitæ, iuxta illud: *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius, qui præterirè non poterunt.* Iob 14.5.

D Et hæc est pars illivs] *Pars*, id est sors, vti dixi superiùs. Alleg. & Anag. Olymp. Pars liberalis est hereditas gloriæ in cælis, illi decreta, & stabilis perpetuò duratura: *Et vero est*, inquit, *dispergere pauperibus opes suas, & de huiusmodi dispensatione solidam lætitiam capere.*

Et omni homini, cvi dedit Devs divitias atqve svbstantiam, potestatemqve ei tribvit (eximendo ei auaritiam, & dando ei cor lætum & liberale, vt audeat suis frugaliter & liberaliter vti & frui) vt comedat ex eis, et frvatvr parte sva et lætetvr de labore svo, hoc donvm est Dei] Pro *potestatem ei tribuit*, Hebr. est הִשְׁלִיטוֹ *hislito*, id est *dominari eum fecit* suis diuitiis. Tigurin. *Eumq; Dominum præficit, vt comedat ex eo.* Campens.

Dederit

Dederit ei animum. Debet enim homo priùs dominari animo suo, id est cupiditati suæ, vt dominetur suis opibus. Significat auaros opum nõ esse dominos, sed seruos; liberales vero esse dominos.

Nam vt ait Seneca: *Auari non tam dicendi sunt habere diuitias, quàm haberi ab illis. Diuitiæ apud sapientẽ in seruitute sunt, apud stultũ in imperio.* Chald. *Omnis quoque homo, cui dedit Deus diuitias & substantiam, & potestatem dedit ei Deus, vt comedat ex eo in hoc sæculo, & vt faciat ex eo eleemosynã, & vt recipiat mercedem perfectam patris sui in sæculo venturo, & gaudeat in labore suo cum iustis: ecce hoc donum est, quod datum est ei fidere bono suo à facie Domini.*

Et Thaumat. *Dei beneficio homini contingit, vt laboribus suis cum animi oblectatione perfruatur, diuinitus acceptas, ac non vi extortas opes possidens: Neque enim ille mœroribus afficitur; nec vt plurimum malis & perditis cogitationibus vitam suam metitur, in omnibus rebus animi tranquillitate fruens, atque ob Dei donum lætitiâ gestiens.*

Hoc donvm est Dei] Campens. *Hoc ingens donum Dei est*, longè maius quàm sint ipsæ opes.

Bonus vsus opum est donum gratiæ Dei.

Hinc S. Prosper probat bonum vsum opum esse donũ Dei: sic enim ait lib. 1. de Vocat. gent. cap. 29. *In libro verò Ecclesiastæ dicitur, quod & habere necessaria, & eis bene vti, donum sit Dei. Non est, inquit, bonum homini, nisi quod manducet & bibat, & ostendat animæ suæ bonum in labore suo. Et quidem hæc vidi ego, quia à manu Dei est. Quoniam quis manducabit aut pascet absque illo? Item in eodem libro legitur, quòd corda & opera iustorum in manu sint Dei, & tantùm in studiis suis proficiant, quantum ille donauerit. Quantumcumq; laborauerit homo vt quærat, non inueniet: & quodcumque dixerit sapiens; vt sciat, non poterit inuenire: quia vniuersum hoc dedi in cor meum, & cor meum vniuersum hoc vidit, quia & iusti & sapientes & operationes eorum in manu Dei. In libro autem sapientiæ de eodem gratiæ opero dicitur: quoniam ipse & sapientiæ dux est, & sapientum emendator. In manu eius enim & nos & sermones nostri & omnis sapientiæ & operum scientia & disciplinæ. De continentia quoque quod ex Dei habeatur munere eadem Scriptura sic loquitur. Vt sciui, quia aliter non possum esse continens, nisi Deus det: & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum.*

Iam si bonus vsus opum est donũ gratiæ Dei: ergo pariter donum Dei est bonus vsus scientiarum, honorum, officiorũ, statuum, præfecturarum, &c. eoque maius, quò maius bonum est scientia, honor, officium, status, præfectura, &c. quàm sint opes, præsertim, quia iisdem ad maius reip. bonum vel malum vti, vel abuti possumus: ad vtrumlibet enim magis idoneæ sunt, quàm sint opes.

Vers. 19. Non enim satis recordabitvr dierum vitæ svæ, eo qvod Devs occvpet deliciis cor eivs] q. d. Talis non multum recordando dierum, scilicet molestiarum huius vitæ, affliget se, quia Deus dat ei lætitiam, vt latè rebus suis fruatur. Syrus: *Quia Deus sollicitat illum in lætitia cordis sui.* Arabicus: *Quia Deus attrahit illum lætitiis cordis sui.* Chald. *Neque verò tantum ætate prouehitur quisquam, vt dierum suorum reputationem facere possit, quot ex illis felices & quot calamitosi illucebant; non enim ex voto & arbitratu hominibus dati sunt, sed à Domino decretum præscriptum est, quot ille dies in luctu, quotq; in animi tranquillitate sit transacturus.* Campens. *Parum qui talis est recordabitur incommodorum vitæ suæ: Deus enim exercet cor eius hilaritate.* Vatabl. *Quia Deus exaudit eum in lætitia cordis sui.* Alij: *Quia Deus rependit in lætitiam cordis sui*: vel *respondet in lætitia cordis eius.* Hebr. enim עָנָה *ana* (vnde מַעֲנֶה *maane*) propriè significat respondere, rependere, q. d. Diues, qui liberaliter suis ad suum & aliorum commodum vtitur, laborat quidem in opibus colligendis & honestè expendendis, sed Deus ex æquo respondet labori ipsius, eique rependit lætitiam æqualem, imò maiorem, quam sit labor. Sicut enim in concentu musico basso respondet altus, & quantum ille deprimit & aggrauat vocem, tãtum hic erigit, exaltat & exultat: sic pariter Deus liberalis temperat dolores & gaudia, tristitiam & lætitiam huius vitæ, vt hæc illi ex æquo respondeat, imò præponderet: quantum ergo tristitia eum deprimit, tantum & amplius lætitia eum exaltat, vt exultet, itaque ex vtrisque concinna fit musica & harmonia, quæ tam iustum liberalem: quàm Deum & Angelos oblectat. Iam

Primò, hanc gnomen referas ad breuitatem vitæ. Vnde Vatabl. vertit: *Parum sollicitus est quantum vixerit, aut victurus sit*, quia semper est lætus.

Secundò, eandẽ referas genuinè cum Campensi ad vitæ ærumnas, labores, dolores, quos nõ cogitat, non æstimat, & quasi non sentit liberalis; quia suis commodè vtens hilarior est, itaque gaudet, nec tristes in animo de longitudine dolorum & laborum admittit cogitationes

Tertiò, eandem referas partim ad præteritos, partim ad futuros vitę dies. q. d. Auarus dolet de præteritis, sollicitus est de futuris: metuit enim vt opes deficiant: at liberalis iucundè exigit præteritos vitæ dies, & iucundos sperat futuros. Quocirca auaro & infelici vita est longa, liberali verò & felici breuis videtur.

Quartò, Chald. refert ad computum, & comparationem dierum lætorum & tristium, q. d. Auari computant plures dies tristes, quàm lætos; at liberalis plures lætos quàm tristes.

Quintò, Olympiod. bimembrem faciens sententiam censet hic duas afferri rationes, quæ auaro persuadeant bonum opum vsum. Prior est, quòd vita hæc sit breuis & molestiis plena. Secunda, quòd bonus opum vsus sit Deo gratissimus, ac mentẽ vtentis & benefacientis mirè lætificet, iuxta illud: *Iucundus homo, qui miseretur & commodat.* Psal. 111. 5.

Denique R. Salomon & ex eo Caiet. vertunt: *Non recordatur dierum vitæ suæ, quia Deus præbuit testimonium felicitatis ipsius diuitis iugiter illius mentem exhilarando.* Verùm Hebr. *maane* propriè significat *respondet*, non *præbet testimonium.*

Tropol. Olymp. accipit hanc gnomen de diuitiis spiritualibus, quales sunt opera virtutum, præsertim orationis & contemplationis, & crebra dignaque perceptio Eucharistiæ. Hæc enim Angelicis deliciis animum oblectat, sopitque omnes dolores & mœrores. Ita enim teste S. Hier. spiritualis vir deliciis purissimæ contemplationis perfusus obliuiscitur dierũ vitæ suæ, quos

quia

quia cælestes consolationes angustant, non tam transire quàm volare conqueritur. Hinc magn. Anton. orans, & has diuinas voluptates experiens, cum solis ortus cœpisset infundi, solebat proclamare: *Quid me impedis sol, qui ad hoc iam oriris, vt me ab huius veri luminis abstrahas claritate?* His videlicet quærimoniis noctem, quam contemplando transegerat, breuitatis accusans, & solem ab oratione abstrahentem, & ad aliquam necessariam occupationem vocantem compellans. Verè iucunda vita, quæ vitam mortalem abbreuiat, non aliquid ex eius spatiis demendo, sed mentem nostram summis voluptatibus inescando. Iucunda vita, qua Deo inhæremus, & fonti immensæ suauitatis immergimur. Quid enim prohibet, ô homo, licet inter mundi huius miserias commoreris, illud Ambrosij dicere: *Potes & hic esse, & adesse ad Dominum, si illi adhæreat anima tua, si post ipsum cogitationibus tuis ambules, si fide non specie vias eius sequaris, si ad ipsum confugias. Est enim refugium & virtus, cui Dauid: Ad te confugi, & non sum deceptus.* Ita S. Ambros. de Fuga sæculi cap. 8.

Anagog. Beati in cælo non recordantur dolorum & laborum præsentis vitæ, ita vt eos sentiant & doleant; quia Deus immensa lætitia implet cumulatque corda eorum, quæ omnem excludit dolorem, metum, tristitiam, curam, &c; iuxta illud: *Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.*

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit ostendere vanitatem & ærumnas auari, qui cùm bonis abundet, iis tamen auarè genium suum defraudat, & sæpè bona tanto sudore collecta extraneo relinquit: vnde eo meliorem pronuntiat abortiuum, aliaq; addit vanitatis eius & infelicitatis argumenta. Eandē materiam tractauit præced. Capitibus: Quare hic breuis ero.

1. EST & aliud malum, quod vidi sub sole, & quidem frequens apud homines:
2. Vir, cui dedit Deus diuitias, & substantiam, & honorem, & nihil deest animæ suæ, ex omnibus, quæ desiderat: nec tribuit ei potestatem Deus, vt comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud; hoc vanitas, & miseria magna est.
3. Si genuerit quispiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies ætatis habuerit, & anima illius non vtatur bonis substantiæ suæ, sepulturaque careat: de hoc ego pronuncio, quòd melior illo sit abortiuus.
4. Frustra enim venit, & pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius.
5. Non vidit solem, neque cognouit distantiam boni & mali:
6. Etiam si duobus millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis: nónne ad vnum locum properant omnia.
7. Omnis labor hominis in ore eius: sed anima eius non implebitur.
8. Quid habet amplius sapiens à stulto? & quid pauper, nisi vt pergat illuc, vbi est vita?
9. Melius est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias, sed & hoc vanitas est, & præsumptio spiritus.
10. Qui futurus est, iam vocatum est nomen eius: & scitur quòd homo sit, & non possit contra fortiorem se in iudicio contendere.
11. Verba sunt plurima, multaque in disputando habentia vanitatem.

VERS. 1. EST ET ALIVD MALVM (Septuag. πονηρία, id est *malitia*, id est miseria, afflictio) QVOD VIDI SVB SOLE, ET QVIDEM FREQVENS APVD HOMINES] Hebr. *multū super homines*. Chald. *Super filios hominum*. Symmach. *Apud homines*. Arabicus *sub cælo*, Septuag. *sub homine*; quia scilicet homines spontè illi incubant, & in eo iacent, vt videātur velle esse mali, id est vani & miseri. sicut scabiosus gaudet fricando suam scabiem & pruritum, etsi per hoc scabiem suam foueat, & augeat. Idem malum est *super hominem*, quia illi dominatur illumque cruciat & vexat. Vnde Tigur. vertit: *Est malum principatum obtinens inter homines*. Alius: *Est malum multum magnum apud homines*.

Vox *aliud* non est in Hebr. Græco, Syro, Arab. sed explicationis gratiâ ab interprete additum. Significat enim aliam auaritiæ ærumnam, & vanitatem distinctam ab ea, quam recensuit capit. præced. vers. 12. scilicet, quòd opes sæpè congregentur in malum diuitis, & auaritia perdat auarum herum suum. Hic ergo aliam eius vanitatem, siue vanitatis speciem attexit, scilicet quod auarus inter opes suas egeat, easque alieno, qui eas prodiget, relinquat. Licèt enim in fine capit. præced. dixerit ingens bonum & Dei donum esse suis vti & frui, tamen contrariam auari vanitatem, qui suis non audet vti, non recensuit, quod ptoinde hic facit.

Porrò auaritia hæc frequens est apud homines, præsertim Iudæos, quibus hæc scribit Salomon. Vnde etiamnum videmus Iudæos nil nisi lucra & opes cogitare, easque per vsuras, per fas & nefas prosequi. Audi S. Hieronymum in illud Isaiæ 2. 7. *Repleta est terra argento & auro, & non*

& non est finis thesaurorum eius: vtraque, inquit, *gens* A *& Iudæorum & Romanorum per hæc verba auaritiæ suggillatur. Quod historiæ quoque tam Græcæ narrant, quàm Latinæ, nihil Iudæorum & Romanorum gente esse auarius*, illo scilicet æuo.

Vers. 2. VIR CVI DEDIT DEVS DIVITIAS ET SVBSTANTIAM ET HONOREM, ET NIHIL DEEST ANIMÆ SVÆ EX OMNIBVS, QVÆ DESIDERAT, NEC TRIBVIT EI POTESTATEM DEVS, VT COMEDAT EX EO, SED EXTRANEVS VORABIT ILLVD, HOC VANITAS ET MISERIA MAGNA EST] Septuag. *Hoc vanitas est & languor pessimus.* Arabicus: *Hoc vanum est & infirmitas immunda.* Vatab. *Grauis dolor.*

ET HONOREM] honorem iungit diuitiis tamquam filiam matri, & effectum causæ. Opes enim dant honores, hinc opulentos videmus ab B omnibus honorari & coli. Vnde Chald. vertit *gloriam facultatum:* Arab. *Nobilitatem.* Alij *splendorem dignitatis*, quem conciliant diuiti opes.

SVBSTANTIAM] Nouè Caiet. suo Iudæo credulus vertit *gemmas. Et nihil deest animæ suæ*, id est desiderio & voto suo, q. d. habet opes & rerum copiam, quantum quis iustè & honestè optare potest.

Dices, quomodo ergo dicitur vers. 7. *anima eius non implebitur?* Resp. primò, quia auarus suis non audet vti. Itaque habet opes quoad dominium, sed non quoad vsum & fructum. Vnde Sanctus Hieronymus epist. 103. ad Paulin. *Auaro*, ait, *tam deest quod habet, quàm quod non habet.* Secundò, quia insatiabilis est, & quò plura habet, eò plura desiderat instar canis semper hiantis. C Audi Senecam epist. 72. *Vidisti canem missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem, quidquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis, quidquid expectantibus natura proiecit, id sine voluptate dimittimus statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit, plenus est, etiamsi quid obuenit, securè excipit ac reponit: lætitia fruitur maxima, continua sua.*

NEC TRIBVIT EI POTESTATEM DEVS] Hebr. *Nec dominari fecit eum Deus*; hinc fit, vt opum suarum sit seruus, non dominus. Vnde Tigur. *Deus non instituit illum dominum.* Campens. *Sed animum eis vtendi illi non tribuit.*

Nota τὸ *nec tribuit*, vel potest accipi permissiuè, vt sermo sit de culpa auaritiæ. Ad hanc enim Deus auarum non cogit, sed permittit ei prauum vsum liberi arbitrij vt se dedat auaritiæ, ait O- D lympiod. quomodo Deus dicitur tradidisse Philosophos, ob superbiam in passiones ignominiæ. Rom. 1. 26. vel positiuè, vt sermo sit de pœna auaritiæ, hanc enim Deus auaro infligit, dum eum bonis suis spoliat, vel vti prohibet, siue per morbum immissum, vt vult Lyran. siue quo alio modo, vt vult Thaumat. & Caiet.

SED HOMO EXTRANEVS (S. Hieron. *alienus.* Tigur. *externus.* Campens. *ignotus*) VORABIT ILLVD] id est, vt explicat Eccles. cap. 14. *Congregat. & in bonis illius alius luxuriabitur*, idque variis fit modis: vnum assignat hic Chald. dum paraphrasticè ita vertit: *Non dedit ei potestatem dominus ob peccatum suum, vt gustaret ex eo, sed morietur absque liberis, & non misertus est proximi sui, vt heredem* A *eum sibi constituerit: etenim vxor eius tradetur viro alieno: qui hereditabit eas & comedet eas. Omnis huius rei causa peccata sua illi fuerunt, quod non fecerit ex illis quidquam boni, & conuersæ sunt ei diuitiæ eius, vt essent in vanitatem & in ægritudinem malam.*

Alij modi sunt, cùm fures & prædones auaro opes abripiunt, aut litigatores per lites illi auferunt, aut potiùs eum deficientibus vel exclusis filiis externus in hereditatem eius, per vafritiem se insinuat & subintrat. Vox *vorabit*, notat prodigè ab extraneo consumi, quæ auarè ab hero collecta sunt, vt sæpè fieri videmus. Sic enim congruâ talionis pœnâ Deus auaritiam & auaros castigat. Auarus ergo ditat alium, non se; exterum sæpè, non filium, iuxta Italorum prouerbium, quod citat Tiraquellus: *Ditant hominem hæc* B *quatuor*, scilicet, vt inquiunt Itali, *il morto, il porco, il portò, el' horto.*

Tropol. Noster Aluarez de Paz lib. 1. de Vita spirit. p. 2. c. 13. hanc gnomen adaptat religiosis tepidis, qui cùm omnibus bonis spiritualibus abundent, tamen per acediam iis vti fruique negligunt, quia sub sole degunt, id est affectus suos in terrena defigunt, nec eos ad cælum attollunt: quare hæc eorum bona deuorat extraneus, id est diabolus, dum ea in ipsis inutilia, imò exitialia efficit, vt scilicet ipsis cedant in maiorem damnationem. Eccles. 6. 2.

Huius rei varietatem eleganti diuitis & fortunæ Apologo, pulchris exemplis adornato, demonstrat Cyrill. lib. 3. Apol. mor. c. 4. cuius titulus: *Contra eos, qui non sunt contenti, cùm satis habeant:* *Apologus diuitis auari.* C *In secundis*, inquit, *rebus, cùm homo sibi factus sufficiens & diues, minimè contentus amplius sitiret, & secum tempestuosus plus quæreret, fortunam obuiam habuit, quæ ei dixit: Vt quid charissimè non quiescis, cùm iam tribuerim tibi satis? At ille respondit: sua nimirum dulcedine trahit bonum, & donec additum fuerit, est molestum. Cui illa: Rectè, inquit, video quòd pauper effectus es, postquam cupiditate plus sitis. Nam si satis haberes, amplius nullatenus quæreres. Plus enim cupit ille, cui quidem satis non est. Ecce te depauperauit auara voluntas, exinaniuit cupiditas, expoliauit sitibunda tempestas: Attamen si totum inuenires aurum malè conditum Salomonis, amplius non habebis. Sed illud, quo bene vtimur, hoc demum habemus. Nam fossus humi census, non est hominis, sed telluris. Igitur cùm ad vsum opes proficiunt, tunc habentur. Vsus autem vsque ad finem sufficientiæ extendendus est. Quoniam si vltra quod satis est comedas, natura mox euomet, & si plus quàm requirit necessi-* D *tas indueris, grauatus sustinere non potes.* Probat idipsum exemplo Hebræorum, eamdem mannæ mensuram colligentium & comedentium: *Nescis, quòd* (Exod. 16.) *filiis Israel in deserto* *Exemplum.* *ex manna viuentibus, magnis & paruis, diuitibus & pauperibus, eademq; cunctis cælestis edulij mensura dabatur, nec collectum plus inueniebat auarus, nec minus, qui fuerat pigritatus? nimirum quoniam vna est sufficientia omnibus, & vniuersalis prouisor eamdem hominibus opulentiam necessitatis largitus est. Non enim plus habet diues quàm pauper, sed tantùm in qualitate titulorum vtrisque est differentia.* Astruit idipsum oraculo Apollinis: *Non audisti olim Apollinis idolum pastori Lydiæ regi facto per Achatem sciscitanti, si quis eo in mundo* *Oraculum* *felicior*

felicior existeret, deliciosas eius diuitias confutans responderit: ipsi nimirum superbienti Arcadium senem pauperem praetulit, qui numquam agri sui terminos exiuerat, dixitq́; plus laudari & probari securitate videns tugurium, quàm curis & sollicitudinibus tristem aulam, paucasq́; glebas pauoris expertes, quàm arua latissima metu referta; vnumq́; tutela facilè iugum boum, quàm equitatum impensis voracibus onerosum, Denique Epicuri sententia Apologum concludit: *In veris diuitiis multiplicandis nihil esse adijciendum pecuniæ, sed auaritiæ subtrahendum. Tantò namque dignoscitur quis esse ditior, quantò in eo cupiditas est minor: quibus dictis, ab eruditore docto disparuit.*

Axioma.

Vers. 3.

SI GENVERIT QVISPIAM CENTVM LIBEROS, ET VIXERIT MVLTOS ANNOS ET PLVRES DIES ÆTATIS HABVERIT, ET ANIMA ILLIVS NON VTATVR BONIS SVBSTANTIÆ SVÆ, SEPVLTVRAQVE CAREAT, DE HOC EGO PRONVNTIO, QVOD MELIOR ILLO SIT ABORTIVVS] *Centum*, id est, *plurimos*: ponitur numerus definitus pro indefinito. Olim licita erat & vsitata polygamia: vnde ex multis vxoribus centum & plures poterant filios generare. Sic Achab genuit 70. filios. 4. Reg. 10. 1. Roboam vero 88. 2. Paral. c. 11. 21. Porrò filij, quos natura dedit in gaudium parentibus, auàro augent molestiam: cruciatur enim in expensis quas facit, vt illos alat: item curis, vt illis de hereditate prouideat.

NON VTATVR BONIS] Hebr. Chald. & Theodot. *Non satietur bonis*. Vetus translatio, & Septuag. *Non impleatur ex bonitate*. Græcè est ἀγαθωσύνης, quòd bonitatem, id est iucunditatem æquè ac beneficentiam significat. Thaumat. *Animum suum impinguare negligit*. Addit Chald. *Eò quòd pepercit diuitiis suis, & non emit ex eis nomen bonum*, per eleëmosynas, aliaque beneficentiæ opera & monimenta.

SEPVLTVRAQVE CAREAT] Magnus est honos, ideoque magna cura sepulturæ apud omnes gentes. Auarus autem caret sepulturâ decenti, & dignâ, quia ex auaritia illam sibi nec in vita, nec in morte per testamentum curauit; vnde heredes, qui eius opibus inhiant, illam negligunt. Est hæc iusta Dei pœna, qua auarum punit, vt qui pecunias sepeliuit, careat ipse sepulturâ. Ad hæc auari, præsertim mercatores, sæpè apud exteros moriuntur ignoti, miseri, insepulti.

Adde, auarus, quia nulli fuit beneficus, omnibus inuisus est, ideoque decus sepulchri ei negant. Denique auari ob opes non rarò à prædonibus occiduntur, itaque vel in cloacas, vel in aquas, vel in fossas insepulti abiiciuntur. Exemplum est in auaro rege Ioakim, de quo ait Ieremi. c. 22. 17. *Tui verò oculi ad cor & auaritiam, &c. proptereà hæc dicit Dominus, &c. Non plangent eum, væ frater & væ soror: non concrepabunt ei: væ domine & væ inclyte. Sepulturâ asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalē.* Auarus ergo caret sepulturâ, hoc est honore & pompâ funeris, ad quam pertinent parentum & amicorum luctus; præfici & præficæ, qui eum plangant, exequiæ, monumentum, epitaphium, &c. hæc enim negant auaro, quia auarus est, ideoque omnibus vilis & exosus. Audi S. Hieron. *Significat, quòd diues de sua morte non cogitet, & cùm omnia possideat, etiam in extructione sepulchri auarus sit, siue quòd sæpè propter istas diuitias occisus insidiis, insepultus abijciatur, siue quòd melius puto, quòd nihil boni facti & honoris egerit, ex quo sibi queat apud posteros memoriam comparare, & non vitam silentio transire, velut pecudes, cùm habuerit materiam, per quam potuerit apparere quòd vixerit.*

Ex aduerso de Christo liberali & vitæ suæ pro nobis prodigo ait Isaias c. 11. *Erit sepulchrum eius gloriosum.* Denique olim sepulturæ priuatione damnabantur reipub. patriæque hostes, item sui suorumque patricidæ. Tales sunt auari, qui suâ auaritiâ se suos patriamque conficiunt, & quasi interficiunt. Vide Durantum Casellium lib. 2. Variar. c. 3.

QVOD MELIOR ILLO SIT ABORTIVVS] *Melior*, id est melioris conditionis, potior, felicior. Vnde Thaumat. *Melior est illo conditio intempestiui fœtus.* S. Hieron. *Deterioris conditionis est abortiuo.*

Mysticè S. Ambros. hæc adaptat Christo, qui non in suo, sed in alieno, putà Iosephi ab Arimathia sepulcro sepultus est. Sic enim ait in cap. vlt. Lucæ: *Non habebat Christus tumulum suum. Etenim tumulus his paratur, qui sub lege sunt mortis, victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim communio tumulo & Deo. Denique Eccles. cap. 6. de eo qui meditatur in bonis: & sepultura non est illi. Specialis igitur præter communem omnium mortem mors Christi est, & ideo non cum aliis sepelitur, sed tumulo solus includitur.* Verùm hæc allegoria parum literæ respondet. Quæ enim comparatio auari & abortiui cum Christo.

Abortiuus est, qui ex vtero prodit mortuus, aut agens animam. Hebr. vocatur [illegible] *nephel*, id est deciduus, caducus, marcidus, minimè vitalis; instar immaturi fructus, qui ex arbore decidit inutilis: radix enim [illegible] *naphal*, significat labi & cadere. Syrus pro *abortiuo* vertit *peccatorem*; quomodo S. Paulus se persecutorem olim fidelium vocat abortiuum. 1. Corinth. 15. 8. sed hoc mysticum est: abortiuus enim propriè est fœtus imperfectus, informis, infirmus, languidus, abortu natus, & ante maturum partum eiectus, quales vel mortui sunt, vel parum vitales: quo respiciens S. Iob cap. 10. 19. ait: *Quare de vulua eduxisti me? Qui vtinam consumptus essem, ne oculus me videret: fuissem, quasi non essem, de vtero translatus ad tumulum.* Huc facit illud Hippocratis apud Gellium lib. 3. cap. 16. *Est & non est octimestris partus: quia illicò moritur, & esse desinit: aut certè miserè viuit trahitq́; animam.* Vnde Campensl. vertit: *Iudicaui illo fortunatiorem, qui matre abortiente eiectus est.* Hinc in iure abortiuus habetur pro non nato.

Comparat auarum abortiuo, quia sicut hic viuens, non viuit; imò non viuit ad vitam, sed ad mortem: nam conceptus in vtero illico moritur; nec nascitur, vt videat lucem, eaque fruatur, sed vt ex ea abeat & excedat: sic & auarus viuens non viuit, quia opibus bonisque vitæ frui non audet; imò nec gaudet, sed iis quasi mortuus, vitæque gaudiis defunctus, funestam instar abortiui & moribundi vitam agit in sordibus, squalore & mœrore.

Auarus similis abortiuo.

Præfert autem abortiuum auaro, eò quòd abortiuus,

abortiuus, sicut caret bonis & gaudiis huius vitæ, sic pariter careat malis & doloribus eiusdem: vt auarus carens bonis & gaudiis abundar malis; putà laboribus, timoribus, mœroribus, curis & angoribus, quos & pariunt opes & auaritia. Hoc est, quod dixit cap.4.2. *Et laudaui magis mortuos quàm viuentes, & feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus est, nec vidit mala, quæ sub sole fiunt.*

Vers.4. Frvstra enim venit et pergit ad tenebras, et oblivione delebitvr nomen eivs] Pro frustra Hebr. est הֶבֶל *hebel*, id est vanitas, de quo c.1.2. Vnde Septuag. & Syrus vertunt: *In vanitate quippe venit & in tenebris vadit, & in tenebris nomen eius abscondetur.* Olympiod. *occultabitur.* Alij: *In tenebrositate nomen eius operietur.* Arabicus: *Veniet enim cum vanitate, & in tenebras discedet, & abscondetur nomen eius in tenebris.* Thaumaturgus; *Vt enim abortiuum vanè aduenit, ita & absque omni satietate & fructu clanculum abit.* B Tigur. *Is enim vt res inanis prodit, ac in tenebras abit, tenebræq́ nomen eius occultant.* Vatabl. *Hic enim in vanitatem, id est in mundum, qui mera est vanitas,* prodit, & vadit ad mortem. Campensis: *Hic enim vt nugamentum aliquod, à conceptu in vtero aliquousque obscurè progressus est, sic tamen vt ne nomen quidem eius vlli cognitum fuerit.*

Denique Chald. sic vertit: *Quoniam in vanitate venit ad hoc seculum, & in vanitate ibit ad seculum venturum, & in tenebris nomen eius operietur, eò quòd non habet meritum, & nomen bonum non acquisiuit, vt memoriam sui ab iniuria mortalitatis assereret.*

Ad literam loquitur de abortiuo, vti censent Thaumat. Lyran. Clarius, Campensis, & alii: consequenter, tum loquitur de auaro: hunc enim comparat abortiuo, vti censent Olympiod. C Bonauent. Hugo vterque, Caiet. Titelm. & alij. Sensus ergo est, q.d. Sicut abortiuus frustra venit in mundum, quia natus, vel iam mortuus est, vel post vnum alterumve diem moritur, itaque à luce vitæ pergit ad tenebras mortis, ibique obliuione perpetua sepultus delitescit, adeò vt ne nomen eius quidem sciatur: sic pariter auarus frustra venit in mundum, quia luce vitali gaudiisque vitæ non fruitur, sed quasi ea non vidisset sordidus, miser & famelicus pergit ad tenebras mortis, ibique perpetua obliuione sepelietur. Vterque ergo frustra venit in mundum & vitam, quia fine & fructibus vitæ, putà iucunditate & gaudiis huius lucis & vitæ frustratur & destituitur; abortiuus quidem per naturam, auarus verò per voluntatem & auaritiam: sed abor- D tiuus natus est dumtaxat frustra, & in vanum; at auarus, non tantùm frustra, sed ad miserias ærumnasque maximas.

Pergit ad tenebras] id est ad sepulchrũ, ait Lyran. ad mortem ait Bonau. & Titelm. ad nominis obscuritatem & obliuionem, ait Chald. ad ærumnas & mœrores, in quibus viuit auarus, ait Hugo Victor. ad sordes & squalorem, ait Pineda, quòd nullis huius vitæ commodis perceptis, in angulo, & in abscondito sordidus & squalidus contabescat, non magis notus, quàm si numquam in apertum emersisset ex tenebris, vt etiam viuens adhuc mortuus censeatur. Nulla illius in humana politia ratio ducitur, nulli A natus, reipublicæ bono, non patriæ, non amicis, non sibi Omnia hæc eodem recidunt.

Denique auarus æquè ac abortiuus pergit ad tenebras, id est ad limbum & infernum, orcum & tartarum, vbi sunt cimmeriæ & perpetuæ tenebræ, ob quas infernus Græcè vocatur ᾅδης, quasi ἀΐδης ab α particula priuatiua & ἰδεῖν, id est videre, quòd priuatus sit visu, imò omnes suos priuet lumine & visu. Audi Plutar. in illud, *Latenter viue: Qui solem Apollinem esse credunt, ex maiorum & priscorum mysterijs, Delium & Pythium eundem cognominant. Ceterum eum, qui aduersæ partis est dominus, siue Deus is est, siue dæmon, Haden, id est Orcum appellant, quòd mortui in locum tenebrosum & obscurum demigremus, ad densæ noctis somniiq́; inertis regem.*

Mysticè, auarus æquè ac abortiuus in vtero mortuus frustra venit, quia non peruenit ad finem suum, ad quem à Deo creatus est, scilicet ad æternam felicitatem: in vanum ergo accepit animam rationalem, in vanum factus est homo. Rursus auarus pergit ad tenebras ignorantiæ & imprudentiæ, quibus occæcatus non considerat se suamque conditionem, aut finem, ideoque pergit ad tenebras densissimas & ardentissimas gehennæ. Vnde Chald. vertit, *Lumen quoque legis non vidit, neque cognouit distantiam inter bonum & malum, vt discerneret inter hoc seculum & futurum.* Hic est error communis & grauissimus hominum, quòd non discernant hanc vitam à futura, quòd pluris æstiment momentum temporis, quàm totam æternitatem: viuunt ergo tempori præsenti, & moriuntur æternitati, imò viuunt miserrimæ & gehennali æternitati. O error, ô stupor!

C Oblivione delebitvr nomen eivs] Hebr. *In tenebris nomen eius operietur*, id est memoria eius citò peribit, obscurum & ignotum erit nomen eius, imò abortiuo nullum nomen imponetur: quia Hebræi nomen non imponebant ante octauum diem, quo circumcidebatur infans: fiebatque Hebræus & membrum Synagogæ, sicut modò infans per baptismum fit Christianus membrumque Ecclesiæ, tumque ei inditur nomen. Sic Romani masculis octauo die nomen imponebant, feminis nono, teste Plutar. Proble.102. Græci verò vtrisque decimoseptimo die, teste Arist. lib.7. Histor. anima. c.12. Porrò Barbari nonnulli, vt Atlantes nulla pueris dabant nomina, vt ait Plin. l.u.c.5. Sic auari nomen & memoria illicò datur obliuioni, tum quia in- D uisum & exosum est nomen eius, tum quia vadit ad gehennam, quæ est terra obliuionis. ps.87.6. Ad hæc abortiuis nullum erat proprium sepulchrum, nullusque titulus nominis index, sed sine titulo, sine pompa, sine ritu in commune parentum sepulchrum, aut communẽ omnibus, terram proijciebantur, teste Plutar. Consol. ad vxorem. Vnde sepulchrum eorum à Fulgẽtio Placiade, & Rutilio Gemino in Astyanacte vocatur Suggrundariũ. Sic pariter auarus sæpè caret honore & põpâ funeris & sepulchri, vti paulò antè dixi.

Non vidit solem] Propriè hoc dicitur Vers.5. de abortiuo, metaphoricè de auaro, quia abortiuus vel mortuus prodit ex vtero, vel semimortuus, ideoque quasi cæcus non videt solem, vel

cortè modicè & sine voluptate, imò cum dolore videt Auarus similiter etsi videt solem, tamen eo non fruitur, quia in curis, labore & squalore tenebrosam & mœstam agit vitam. Pulchrè Viuianus de Abortiuo vertit:

Non astra vidit aurea,
Sensit ve solem viuido
Iubare emicantem.

Magnum gaudium viuenti est videre solem, ac cæco magnus dolor cum non videt. Vnde Tobias iam cæcus c. 5. 12. *Quale, ait, gaudium mihi erit qui in tenebris sedeo, & lumen cæli non video?* Hoc gaudio priuatur abortiuus & auarus.

NEQVE COGNOVIT DISTANTIAM BONI ET MALI] quia abortiuus distantiam hanc nequidem sensu, multò minùs intellectu percipere & diiudicare potuit; auarus verò sola mala, putà labores & sollicitudines expertus est, pauca vel nulla bona, vnde distantiam vtrorumque non perspexit.

Rursum non æstimauit veri boni, id est virtutis, præstantiam, ac veræ felicitatis magnitudinem, quantum scilicet distet bonum à malo, virtus à vitio, cælum à gehenna.

Pro *distantiam* Hebr. est נַחַת *nachat*, quod noster videtur deriuasse à radice נָחָה *naha*, id est deduxit, q.d. deductionem boni à malo, & distantiam. Propriè *Nachat* significat quietem à rad. נוּחַ *nouah*, id est quieuit. Vnde Noë nomen accepit, dicente patre Lamech: *Iste consolabitur nos ab operibus & laboribus manuum nostrarum.* Genes. c. 5. v. 29. Noë ergo idem est, quod quies, consolatio.

Hoc etymon secuti Septuag. vertunt: *Nec cognouit requies huic super hunc* Syrus & Arabicus: *Requies est illi melior, quàm isti*: putà melius quiescit abortiuus, quàm auarus. S. Hieron. *Requies huic magis quàm illi.* Campens. *Liber fuit ab illis quibus auarus assiduè torquetur.* Sensus est manifestus.

VERS. 6. ETIAM SI DVOBVS MILLIBVS ANNIS VIXERIT, ET NON FVERIT PERFRVITVS BONIS: NONNE AD VNVM LOCVM PROPERANT OMNIA] Hebr. est, *si vixerit mille annos* פַּעֲמַיִם *paamaim*, id est, vt Syrus, *duabus vicibus*, id est mille annos duplicatos siue duplices, vt in Commen. vertit S. Hieron. id est bis mille annos. Idem voluêre Septuag. dum verterunt: *Et si vixit mille annorum reditus*, id est mille annos iteratos & redeuntes, putà geminatos. Malè ergo in Regiis τὸ *reditus*, refertur ad sequentia hoc modo: *reditus & bonitatem non vidit.* Arabicus pro *paamaim* in duali legit פְּעָמִים *peamim* in plurali, id est *multis vicibus*. Vnde vertit: *Et si vixerit vniuersalitatem millium annorum*, id est, etsi multa annorum millia, imò myriades vixerit. Est hyperbole, vel potiùs concessio rei impossibilis. Ætas enim hominis porrigi nequit ad bis mille annos, ac nemo ex primis hominibus qui fuerunt præ omnibus polychronij attigit annum millesimum. Mathusalem, qui summè omnium fuit Macrobius, peruenit ad annū 969. dumtaxat; sed esto, inquit, auarus bis mille annis viueret, quod tamen est impossibile. Hæc sententia pendet; ac posset referri ad v. præced. q.d. Auarus non videt distantiam boni à malo, sed tantùm mala continua, etiamsi bis mille annis viueret. Verùm ex Hebræo liquet referendam esse ad τὸ *Nonne ad vnum locum properant omnia?*

Sensus ergo est. q.d. Auarus abortiuo non est felicior, sed infelicior tam in vita, quàm in morte. In vita, quia etsi illo diutiùs viuat, imò esto per impossibile des illi bis mille annos vitæ, totidem annos ærumnæ & quasi mortis vitalis illi dabis. Omnes enim dies exigit in curis, & angoribus & mœroribus. In morte, quia in maiori angustia moritur, quàm abortiuus, quia cogitur deserere opes ita adamatas & tanto labore partas: tum quia timet gehennam sibi præparatam: quia *ad vnum locum properant omnia*, scilicet ad mortem, ibi enim desinunt omnes anni, omnes curæ, omnes opes auari. Esto ergo bis mille annis viuat, iis exactis quid habebit, nil nisi tormentum maius, eò quòd labores, & opes partæ non possint eum tutari à morte, nec comitari post mortem ad aliam vitam; quare dum eas in morte relinquere cogitur, mirè cruciatur, præsertim quia, vt addit Chald. nil virtutis & meriti secum defert. Audi Chald. *Et si duobus millibus annis vixerit vir, & in lege non laborauit, & sacramento apud Dominum obstrictus, iudicium & iustitiam non fecit, in die mortis sua anima eius decidet in gehennam ad locum vnum, quo omnes peccatores vadunt.*

Auarus ergo suâ auaritiâ corrumpit omnia bona: quæ in vita & in morte, quæ in hoc sæculo & futuro sibi comparare posset, si bonis suis commodè sanctèque vti nosset. Quare vterque, auarus scilicet & abortiuus, vadunt ad eamdem mortem & ad eumdem infernum; sed abortiuus ad limbum, vbi pueri in peccato originali mortui carent quidem visione Dei, sed carent & pœnâ sensus: auarus verò vadit ad gehennam, vbi damnati cruciantur igne per omnem æternitatem. Deterior ergo longe est sors auari, quàm abortiui, qui suis curis, vsuris, lucris non aliud facit, quàm aggerere sibi folles & fomenta, quibus magis ardeat in gehenna. Auarus ergo nec in vita hac fruitur bonis, nec in futura, sed in vtraque cruciatur malis, in hac temporariis, in futura æternis. Nota τὸ *properant*: quia vita nostra non est aliud, quàm continuus cursus ad mortem, ac per eam ad immortalitatem, vel beatissimam in cælo, vel miserrimam in inferno.

VERS. 7. OMNIS LABOR HOMINIS IN ORE (Hebr. & Arabicus *ad os*, Complut. *in os*) EIVS. SED ANIMA EIVS NON IMPLEBITVR] Cald. *Omnis labor hominis est propter escam oris sui, pro qua ipse laborat, & per verbum Domini nutritur; neque tamen animus esculentis & poculentis saturari potest.* Campens. *Nullus fructus est alius humani laboris, quàm cibum ori suppeditare: animi tamen cupiditati omnino satisfieri non potest.* Vatabl. *Et tamen desiderium habendi non expletur.* Arias;

Ventris causa, orisque, homini labor omnis aditur;
Os tamen expletur numquàm, sit quamlibet arctum:
Ventris at ingluuies & habendi plura cupido.

Alius:

Nullo auri pretio, nulla est satiabilis esca.

Gnome hæc tripliciter exponi potest. Primò de labore, secundò de loquela, tertiò & genuinè de cibo.

Primò, ergo de labore varij variè exponunt. Primò, quasi dicat; *Omnis labor hominis*, omnis miseria & calamitas est in ore hominis, id est æstimatur grauis vel leuis, prout ori & palato illius

illius sapit, prout ab ore eius extollitur & exaggeratur, vel minuitur & paruipenditur: prout os & cor, id est animus eius fuerit affectus; at si is malè sit affectus vti passim fit, non impletur, sed in deterius vertit quæ accidunt: sin is bene sit affectus, vti est in sanctis, salutarem ex omnibus colligit fructum. Ita Moringus. Similis huic est illa gnome Psalm. 147. 16. *Qui dat niuem sicut lanam*, quòd nonnulli sic explicant, q.d. Deus facit niuem & frigus hybernum sentiri, prout quis magis vel minùs vestitus est, vt v.g. pauperes minùs vestiti minùs sentiant rigorem hyemis, diuites verò magis eumdem persentiscant.

Secundò. Secundò, alij exponunt, q.d. Deus cuique admetitur laborem non super vires, sed iuxta cuiusque os, id est modum & conditionem, vt scilicet illi plus nun impunat, quàm ipse sustinere, B & quasi ore suo deuorare possit.

Tertiò. Tertiò, alij q.d. Quisque laborem suum habet in ore, id est quisque loquitur crebrò de sua occupatione & labore, v.g. arator de agriculatione, faber de fabricis suis, sutor de sua calceorum sutura; medicus de suis curationibus: at numquam quis vel labore, vel arte sua, vel lucro eiusdem satiatur.

Huc pertinet sensus S. Bonauent. Os, inquit, hians significat desiderium, q.d. Omnis homo laborat, vt impleat os, id est vt satiet suum desiderium; sed frustra, quia hoc est insatiabile & explere nequit.

Primò. Porrò de loquela & sermone varij pariter variè explicant. Primò, Olympiod. *Omnis labor*, inquit, hominis, scilicet animalis, & peccato infecti est in ore eius, quia os eius semper laborat, vt C proferat aliquid scelerati, scilicet contumelias, iurgia, blasphemias, fraudes.

Secundò. Secundò. Hugo Victor. q.d. Omnis homo quia homo est, præcellit cetera animalia, duobus, scilicet ratione & ore, id est sermone; quare conatur os, id est sermonem suum expolire, vt concinnè, politè, ornatè dicat, vt polleat eloquentia: at quanta vis illa sit, numquam cupiditatem eius explet. Sola enim Dei gratia & charitas cor hominis implet. Simili modo S. Hieron. exponit de eo, qui multa didicit, & tamen semper cupit discere.

Tertiò genuinè. Tertiò, Cassian. collat. 14. c. 9. asserit omnem laborem hominis esse in ore ipsius, hoc est in eo compescendo per silentium, & vt omnium seniorum instituta atque sententias intento corde, & quasi muto ore suscipiamus, ac diligenter D pectore condamus, atque ad perficienda ea potiùs, quàm ad docenda festinemus: quoniam ex hoc cenodoxiæ præsumptio, ex illo fructus spiritalis scientiæ pullulabunt.

Quartò, Hugo Cardin. Omnis inquit hominis labor est in ore verificando, sanctificando, custodiendo. Verùm omnes hæ expositiones ingeniosæ potiùs sunt verborum adaptationes, quàm sinceræ & genuinæ meotis Salomonis explicationes, quare lusus ingenij magis sunt, quàm Scripturæ sensus.

Igitur mens Salomonis est agere non de labore nec de sermone, sed de cibo, vti explicat Chald. Campens. & ceteri.

Sensus igitur primò esse potest de cibo &

A potu, vt ostendat eorum vanitatem, ideoq; in eis non consistere felicitatem, vti animales & Epicurei censent: quin & ipse Salomon cap. 2. v. 9. & 25. dicens: *Quis ita deuorabit, & delicijs affluet vt ego?* quæsiuit in iis felicitatem, sed non iouenit. Eò ergo videtur hic respicere, æquè ac ad c. 5. quod proximè præcessit v. 17. vbi dixit: *Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis & bibat, &c.* Sensus ergo est, q.d. Maior hominum pars constituit felicitatem in cibo & potu, putà in delicata comestione & potatione, ideoque labor eorum omnis est in ore. Hebr. *adoi*, vt scilicet os & palatum hisce suis delicijs oblectent: at *anima eorum non implebitur*, tum quia gula insatiabilis est & impleri nequit: vnde helluones quò plus bibunt, eò plus bibere cupiunt, eoque magis helluantur, vt videantur ore semper hiare ad potum: tum quia deliciæ corporales animam spiritualem, & Dei capacem satiare & explere nequeunt. Ita Olympiod. Titelm. Caiet. Atque ita explicat ipse Salomon Prouerb. 16. 26. dicens: *Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.* Hebr. *Quia incuruauit se ad ipsum os suum.*

Secundò, magis pressè & genuinè hæc pertinent ad auarum, de quo omnis sermo præcessit. q.d. Auarus laborat assiduè, vt congreget opes, quibus os & ventrem satiet; sed frustra, quia venter & gula insatiabiles sunt. Ita S. Hieron. *Omne*, ait, *quod laborant homines in hoc mundo, ore consumitur, & attritum dentibus ventri traditur digerendum: cumq; paululum gulam delectauerit, tamdiu videtur tribuere voluptatem, quamdiu gutture continetur: cum verò in aluum transierit, desinit inter cibos esse distantia. Et post hæc omnia non impletur anima comedentis, siue quòd rursum desideret quod comedat, siue quòd nullam vtilitatem anima ex refectione corpusculi capiat.*

Rursum, & potiùs est occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni auari dicentis: laboro perpetim, vt conquiram necessaria ori meo & meorum implendu, vt victum vestitumq; comparem: sed confutat hoc Salomon: aitque: Ex ore tuo condemno te, ô auare nequam. Nam os tuum defraudas, vt opes aggeras. Vnde Syrus vertit: *Prohibuit omne quo laborat homo in ore eius, & anima eius non est impleta.* Rursum vt os & ventrem impleas paucis opus est, sed vt animam, id est cupiditatem & auaritiam tuam expleas, perpetuò laboras vt asinus, idque in vanum, quia auaritia tua nullis limitibus coërcetur, sed in immensum se porrigit, ideoq; insatiabilis est, & expleri nequit. Ita Thaumaturgus: Cupiditatem ergo tuam implere vis, at non potes, laboras igitur in vanum ac tentas rem impossibilem. Facis enim perinde, ac si quis totum alueum maris vnâ aquæ guttâ implere conaretur. Vt quid ergo tot labores miser exantlas? vt quid in vanum te tot curis fatigas & crucias; vt quid frustra teipsum tot ærumnis atteris & consumis? vt quid tui ipsius es tortor & carnifex?

Denique vt summarim sensum complectar, hæc est vanitas & stultitia auari, vt cùm propter os suum laboret, illud tamen rebus etiam necessariis defraudet, vtque cupiditatem habendi implere velit, nec possit.

Mysticè, per os accipe ingenium & desiderium hians sciendi, per animam verò mentem,

quæ nulla ſcientiarum copia expleri poteſt. Ita S.Gregor.hom.40. in Euangel. *Bene*, inquit, de doctis & negligentibus per Salomonem dicitur; *Omnis labor hominis in ore eius, ſed anima eius non implebitur: quia quiſquis hoc ſolummodo laborat, vt ſciat quid loqui debeat, ab ipſa refectione ſuæ ſcientiæ mente vacua ieiunat.* Ad hoc idem hom.18. in Ezech. citat illud Prouerb.16. *Anima laborantis laborat ſibi, quia compulit eum os ſuum. Os enim noſtrum*, inquit, *nos compellit ad laborem, quando per hoc quod aliis dicimus, à vitiis refrænamur: quia turpe nimis, ibi nos negligendo cadere, vnde prædicando conati ſumus alios leuare.*

VERS.8. QVID HABET AMPLIVS SAPIENS A STVLTO? ET QVID PAVPER (Tigur. *humilis*. Alij, *afflictus*: omnia hæc notat עני *ani*) NISI VT PERGAT ILLVC VBI EST VITA] In Hebræo non eſt τὸ *niſi*, ſed tantùm *& quid pauper ſciens pergere coram vita*, vel *contra vitam*, aut *coram viuentibus*, vel *contra viuentes?* Olympiod. *In conſpectu vitæ*. Alius: *Pauper eſt ſciens ire obuiam viuis*. Tigur. *Scit vitam agere inter viuentes*. Campenſ. *Scit ſuâ induſtriâ victum ſibi parare inter illos cum quibus viuit*. Hebr. enim חיים *chaiim*, plurale, & vitas, & vitam, & viuentes ſignificat. Hinc ex Hebræo amplo & ambiguo varij variè transferunt (vide eas apud Lorinum ſi lubet) ſed perplexè, ambiguè & inſipidè, cum noſter clarè, certè & ſapidè verterit ſubaudiando τὸ *niſi*: vnde ei aſtipulatur Septuag. dum vertunt: *Quoniam abundantia ſapienti ſuper inſipientem, eò quòd pauper nouit ire ad faciem vitæ*. Syrus: *Quia eſt lucrum ſapienti præter illud quod eſt ſtulto, quia pauper cognoſcit ire ad vitam*. Arabicus: *Quid habet præſtantius ſapiens, quàm ſtultus? quia pauper cognouit curſum coram vita*, id eſt, vt ſciat hîc viuere, vt ſciat quomodo hîc bene & feliciter vitam agere debeat. Alius q.d. Pauper pergit, vt oſtiatim mendicet ad comparãdum ſibi victum neceſſarium ad vitam. Verùm hoc frigidum eſt, æquè ac inſulſum.

Eſt antitheſis ſtulti auari & ſapientis pauperis. Scriptura enim ſæpè per pauperem indicat ſapientem & iuſtum, per diuitem verò inſipientem, auarum & iniuſtum, quia, vt ait S.Hieron. *Omnis diues aut iniquus, aut iniqui heres*: pauper verò quia modicis contentus ſpernit opes; & cor ad veras in cælo Dei opes transfert, hinc ſapiens eſt & iuſtus.

Senſus ergo eſt, q.d. ſapiens & pauper in vita & morte, atque labore victum comparandi, vt ſatient os & ventrem pares ſunt; hac tamen re pauper ſapiens antecellit diuiti auaro & ſtulto, quod pauper pergat ad vitam, diues verò ad mortem, eamque triplicem. Hebr. enim *chaiim* eſt plurale, ideoque triplicem vitam ſignificat, ſcilicet naturalem animæ, ſpiritualem gratiæ, cæleſtem gloriæ.

Primò ergo de vita naturali ſic exponas, q.d. Pauper contentus moderato victu & veſtitu pergit ad veram vitam, quæ ſita eſt in animo ſuis contento, quieto, hilari. Talis enim viuit agitque vitam ſuauem, iucundam, & longæuam. At diues auarus oculos declinans in terram, in eaque velut ſerpens & repens & proſerpens, vt aurum & argentum, id eſt (vt ait Habacuc c.26.) denſum terræ lutum colligat, vacuus miſer & infelix continuo labore ſe conſumit, nec audet partis frui, ſed ſemper veteribus aggerere ſatagit; quare viuit vitam ærumnoſam, quæ potiùs mors dicenda eſt, quàm vita, ac mox ad communem omnibus mortem nudus & inops tendit, quæ ſtulta eſt vanitas. Ita S.Hieron. Hugo Card & Gloſſa: paulò aliter Vatabl. cenſet eum hîc moneri pauperem, vt paupertate ſua tranquilla, ſapiente & ſancta contentus cupiditatem omnem abdicet: *Quid enim iuuat*, ait, *pauperem doctum apud homines ambulare prudenter coram ipſis hominibus in hoc mundo, ſi laboret cupiditate habendi?* Hoc eòdem redit, quò prius, prius tamen ſimplicius & germanius eſt.

Secundò, de vita ſpiritali exponas, q.d. Pauper contemnens opes terrenas ambit ſpiritales, ſtudetque virtutibus & meritis congregandis, iuxta illud Iacobi 2. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide & heredes regni?* Pauper ergo viuit vitâ gratiæ.

At diues auarus totus opibus incumbit. Vnde gratiæ & virtutum fit inops & egenus, atque per vſuras, fraudes, contractus iniuſtos committit peccata mortalia, quibus animæ mortem incurrit. Ita S.Bonau. Lyran. Carth.

Vnde Olympiod. per vitam accipit Chriſtum, ad quem pauper, qui ab ipſo prædicatur beatus, incedit per virtutum ſemitas cùm diues ſtultus mancipet ſe voluptatibus more pecudum. Quare per vitam hîc myſticè accipias Euchariſtiam, quâ deliciosè mentem paſcunt pauperes, longè magis quàm diuites corpus ſuis epulis. De Euchariſtia enim ait Chriſtus: *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum*. Ioan.6. 59. & verſ.48. *Ego ſum panis vitæ, &c.* Thaumat. verò ait pauperem tendere ad vitam, quia tendit ad paupertatem & opum contemptum, in quo vitæ integritas & rectitudo conſiſtit: *Inſipientis*, ait, *proprium eſt, vt nimium concupiſcentiis indulgeat, ideoq; reprehenditur. Sapiens ab eis ſponte ſibi temperat. Ferè autem vitæ rectitudo homini recto ad inopiam dux eſt itineris.*

Tertiò, pauper per vitam gratiæ tendit ad vitam gloriæ: & auarus per primam mortem culpæ & auaritiæ tendit ad mortem ſecundam gehennæ: vti Lazarus mendicus ab Angelis ductus eſt in cælum; diues verò epulo ſepultus eſt in inferno. Lucæ 16. Ita Chald. *Etenim*, ait, *quid amplius eſt ſapientibus in hoc ſæculo, quàm ſtultis, & quid eſt pauperi, niſi vt ſtudeat in diſciplina legis Domini, vt cognoſcat quomodo futurum ſit, vt eat omnino coram iuſtis in paradiſum Eden*, putà voluptatis, in quo à Deo poſitus fuit Adam, qui fuit typus & præludium paradiſi gloriæque cæleſtis.

Tropol. ex eo quòd ait pauperem pergere ad vitam, diſce viam ad vitam eſſe paupertatem, ſub qua humilitatem intellige. Vnde Hebr. עני *ani*, tam humilem, quàm pauperem ſignificat, paupertas enim eſt mater humilitatis: vnde pauperes experimur humiles, diuites verò ſuperbos. Nam vt ait Phocilides:

Faſtus opes ſequitur, ſequitur petulantia magnos.

Hac de cauſa S.Franciſcus ſe ſuumque ordinem fundauit in paupertate, vt eumdem fundaret in humilitate. Vtraque ergo dux eſt & via ad veram vitam: vnde eam primus innuit Chri-

ſtus

stus, vt eam nos doceret: *Ego autem*, inquit, *mendicus sum & pauper*. Et: *Discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris*. Ita sanxit Deus mirâ congruentiâ & sapientiâ. Congruum enim est, vt qui contemnunt terrestria occupent cælestia. Audi S. Ambros. serm 74. de Natal. Martyr. *Possumus*, ait, *& nos dicere Domino: Notas fecisti nobis vias vitæ. Ipse enim nobis notas fecit vias vitæ, cùm me docuit fidem, misericordiam, iustitiam, castitatem*: adde humilitatem, paupertatem, patientiam: *his enim itineribus peruenitur ad vitam*. Ita Sancto Benedicto, vt scribit Sanctus Gregorius 2. dialog. cap. 37. vitâ functo, duobus ex eius grege monachis visum est, videre viam quamdam amplam & rectam palliis stratam innumerisque luminibus coruscantem, & senem quemdam astantem qui diceret: *Hæc est via, quâ dilectus Dei Benedictus ascendit ad cælum*. Hanc viam S. Bernard. homil. *Ecce nos reliquimus omnia*, nihil aliud esse censet, quàm paupertatis & vitæ religiosæ formulam ab eo institutam, quàm vt ille seruans ascendisset in cælum, sic omnes qui eum sequerentur.

VERS. 9. MELIVS EST VIDERE QVOD CVPIAS, QVAM DESIDERARE QVOD NESCIAS] Hebr. *Bona est visio oculorum, præ ambulare animæ*, id est præstat videre oculis rem certã, quàm variis animæ cogitationibus, concupiscentiis, desideriis vagari & oberrare per res plurimas & incertas. Septuag. Complut. Ἀγαθὸν ὅραμα ὀφθαλμῶν ὑπὲρ πορευόμενον ψυχῇ. id est *bona est visio oculorum superambulans animæ*, id est, quæ superat animę desiderium, q.d. Bonum est cernere & præsens habere obiectum, quod dum absens est, anima cupit & desiderat: præsentia enim superat absentiam rei, æquè ac visio rei visæ superat spem & desiderium rei videndæ. Verùm meliùs & conformiùs ad Hebræa Codices Vatican. pro ὑπὲρ πορευόμενον per Systolen legunt ὑπὲρ πορευόμενον per diastolem. Vnde vertunt: *Bonum est aspectus oculorum super ambulantem animã*. S. Hieron. *In anima*. Olympiod. *Quàm ambulare iuxta voluntatem animæ*. Tigur. *Quàm vt quis desiderium sequatur*. Vatab. *Quàm quod æstuet anima*. Thaumaturgus tamen priorem versionem Complut. secutus explicat, *Superambulam*, id est præualens animæ, illamque trahens in rei visæ concupiscentiam, quæ magna stultaque est vanitas. Vnde sic vertit: *Irritant quorumdam oculos ferculorum spectacula; sed cùm inane sit hoc viuendi studium, perniciosæ illecebra animum in steriles occupationes trahunt*.

Syrus: *Melior est visio oculorum passu animæ*. Arabica: *Oculus est essentiâ bonus præstantior animo lucido*. Pagnin. *Melior est visio oculorum, quàm vt eat anima per viam stultorum*. Chald. *Meliùs est videre quod cupias, quam desiderare quod nescias, sed & hoc vanitas est & præsumptio spiritus*.

Vel vt vertit Costus: *Melius est homini ad futurum sæculum gaudere, iustitiam colere, & summo iudicij die bonum mercedem operum suorum recipere, quam hanc vitam in calamitatibus & animi perturbationibus ingredi; hoc enim scelerato homini vanitas est & afflictio spiritus*.

Omissis variis variorum explicationibus parum probabilibus, quinque magis probabiles subiicio. Nam *videre oculis*, vt habent Hebr. quinque significat. Primò, aspicere & contemplari rem præsentem. Secundò, præuidere futura. Tertiò, iudicare de rebus: oculus enim iudicat de coloribus rebusque visis. Quartò, experiri; experiẽtia enim cupitur visu. Quintò, frui, gustare, tenere & possidere. Oculus enim fruitur re visa, eamque visu suo quasi tenet suique iuris facit, possidet & comprehendit. Iuxta hæc quinque significata quintuplex oritur sensus.

Primò. Primò, Isidorus Clarius & Campensis primam videndi significationem secuti vertunt: *Melius est contemplari oculis diuitias præsentes, quàm industria sola fretum in diem more pauperum viuere: certe falleris, qui hoc putes: non enim aliud affectus diuitiarum adfert, quàm animæ stulta curas & tormenta*. Ex aduerso Christus iubet nos non sollicitos esse de crastino, sed crastini curam resignare Deo. Matth. 6. Censent ergo hic Auctores hanc gnomen proferre ex mente diuitum, non Salomonis; vnde ipse eam corrigit dicens: *Sed & hoc vanitas est & afflictio spiritus*.

Secundò. Secundò, Symmach. secundam videndi significationem secutus, vertit, Βέλτιον προβλέπειν ἢ ὁδεύειν ὡς τυραννεῖα, id est, *meliùs est prouidere, quàm ambulare vt libet*, vt vertit S. Hieron. qui sic explicat, q.d. Meliùs est per rationem (hæc enim est oculus animæ) agenda prospicere, quàm voluntatem & desideria cordis sequi, vti faciunt illi, qui ambulant in voluntate cordis sui, vt ait Ezech. cap. 11. vers. 21. in Hebr. Sic & Olympiod. *Longè melius est*, inquit, *perspicaces habere oculos animæ, ac rationis, luce Spiritus sancti illustratos, quàm pergere iuxta voluntatem animalis hominis, qui in tenebris ambulat*, iuxta illud Matth. 6. v. 22. *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit, hoc est*, inquit, *si rationalis animæ vis luce fuerit illustrata, appetitus sensitiui licentiam in ordinem suum rediget*. Et illud Prouerb. cap. 19. vers. 2. *Vbi non est scientia animæ non est bonum*. Et: *qui festinus est, pedibus offendet*. Hæc Olympiod. Sic & Salonius, Alcuinus, Hugo Victor. & alij explicant, q.d. Satius est cuncta per rationem præmeditatè agere, quàm temerè sequi stultas animi cupiditates, æstusque vagorum & noxiorum desideriorum. Huc pertinet versio Tigurin. *Melior est prouidentia, quàm vt quis desiderium sequatur*. Accedit Hugo Cardin. qui censet hîc significari meliorem esse prouidentiam seu scientiam præuisionis, qua scitur, quid sit cupiendum, quid non; quàm temerariam præcipitemque concupiscentiam eorum, quæ concupisci non possunt, nisi ab ignorantibus ea, qualia sunt temporalia bona, quæ ceu putre lignum & squama piscis, lucent dumtaxat in tenebris, & sunt indigna scitu. Lyranus non hinc longè abit, nisi quod propriè vult reprehendi superstitiosam & vanam futurorum præscientiam. Nec dissentit Dion. exprimens res superstitiosas, magicas, friuolas, falsas, quas nescire, quàm scire, magis expedit, cùm contra studendum magis sit cognitioni eius quod appeti debet, videlicet finis vltimi ac mediorum ipsius.

Tertiò, iuxta tertium significatum videre, vt significet iudicare, definire, & dimetiri, sensus est, q.d. Meliùs est certum sibi valorum, opum-

quę limitem præfinire, qui suo ingenio & statui fit accommodatus & quasi commensus, ac eò contentum viuere, quàm sinere animam vagari ad alia & alia semper cogitanda & desideranda, nec vllum cupiditati suæ terminum præfigere.

Quartò. Quartò, iuxta quartum significatum *videre*, vt sit idem quod experiri, sensus est, q.d. Melius est videre, id est experiri, quis labor, quæ occupatio, quis status, quæ, quantæque opes tibi tuæque indoli conditionique conueniant & sufficiant, in iisque tranquilla mente conquiescere, quàm cupiditati habenas laxare, ac desiderare plus semper & plura sine mensura, quæ nescias qualia sint; & an tibi conueniant sintque salutaria.

Quintò. genuinè. Quintò, & magis appositè ac genuinè iuxta quintum significatum *videre*, vt sit idem quod vti, frui, gustare, tenere, occupare, possidere, sensus est, q.d. Melius est videre, id est vti & frui præsentibus & certis, quæ oculis cernis & manu tangis, quàm desiderare absentia & incerta, quæ nescis an ea obtinere queas, & an tibi satiem felicitatemque sint allatura. Pergit enim opponere & præponere pauperem sapientem diuiti stulto, quòd ille videat ea, quæ cupit, id est possideat & fruatur opibus cupitis, licèt modicis, sed præsentibus, iisque contentus quietè, hilariter, & feliciter viuat, hic verò desideret id quod nescit, id est insatiabili opum absentium & sæpè impossibilium acquirendarum cupiditate flagret, quarum vsum & fructum per experientiam ignorat & nescit, id est nun sentit, non gustat, non gaudet, non fruitur, sed perinde illi sunt ac si illas nesciret, ipsique incognitæ & inuisæ forent: quod quid est aliud, quàm stulta vanitas & præsumptio? ob spem enim incertorum priuat se fruitione certorum: vanè præsumit id ad quod stultè aspirat, cùm sæpè id assequi nequeat: quare frustra laborat, seque cruciat circa opes, quarum commoda & iucunditatem non experitur, nec vnquam experietur. Auaritia enim opes & spes vanas sibi fingit, quas numquam consequetur, certè iis numquam vtetur & fruetur.

Huc pertinet versio & expositio Pagnin. *Melior est visio oculorum, quàm ambulare animæ* (id est, præstat rebus præsentibus, quas ob oculos habes, frui, quàm animo huc illuc vagari, & numquam saturari. Caietan. *Melior est aspectus oculorum, quàm ambulatio animæ*. id est, melius est præsens bonum, & quod oculis videtur, quàm futurum, quodque solo desiderio habetur: ambulatio siquidem animæ, inquit, gressibus desiderij ac spei fit.

Vatabl. *Melius est aspectus oculorum, quàm quòd æstuet anima*, id est, Meliùs est esse contentum præsenti fortunâ, licèt modicâ, quàm multa, licèt maxima, desiderare, ac modò hoc, modò illud in votis habere. *Melior est columba præsens in mensa, quàm anser in aëre volitans*. Meliùs est pauca occupare quietum, quàm cupidum anxiumque noua semper ambire & persequi.

Nota τὸ *quod nescias*, id est quorum naturam, conditionem, commoda & incommoda ignores, non sentias, non gustes, non experiaris, nec satis habeas perspecta: si enim ea perspiceres, vtique ea non desiderares nec cuperes. Hoc enim exigit antithesis: *Meliùs est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias*, id est quod non cupias: si enim scires eius vanitatem & vilitatem, vtique illud non cuperes, sed fugeres.

Mysticè, melius est videre quod cupis, id est ambire cælestem gloriam, in qua videbis Deum, eiusque visione, quam cupis, satiaberis eritque beatus, quàm desiderare quod nescias, id est ambire terrenas opes, pompas & dapes, quarum vilitatem, pericula & damna ignoras, & nescis, id est non attendis, non consideras, non perspicis, præsertim quòd te trahent in ruinam & gehennam.

Vnde Auctor Catenæ Græcæ hanc gnomen sic exponit, q.d. *Melior est scientia Dei, quàm fluxa & corruptibilis voluptas, vel quam anima cupiditatibus morem gerere. Aut iuxta versionem Symmachi: Meliùs est in ea quæ sunt futura prospicere, quàm ex rebus hu præsentibus oblectationem quærere.*

HOC VANITAS EST ET PRÆSVMPTIO SPIRITVS] Syrus: *Hoc vanitas est & perturbatio animi.* Arabicus: *Hoc vanum est & afflictio spiritus.* Chald. *Contritio spiritus.* Caietan. *Fractio spiritus.* Alij: *Cogitatio spiritus.* Aquila & Theodot. *Pastio venti.* Tigurin. *Molestia animi.* Campens. *Certè falleris qui hoc putas: hoc enim non aliud est, quàm animi stultæ curæ & tormenta.* Vide dicta cap. 1 v. 2.

QVI FVTVRVS EST, IAM VOCATVM (Arabicus *denominatum*: Alij *nominatum*: Caietan. *Iam vocatum est nomine suo*, id est cognitus est: res enim per nomen suum cognoscitur. Est catachresis) EST NOMEN EIVS, ET SCITVR QVOD HOMO SIT, ET NON POSSIT CONTRA FORTIOREM SE IN IVDICIO CONTENDERE] Hebr. *Quod fuit iam vocatum est nomen eius*, sed *fuit* idem est, quod *futurum est*. Hebræi enim sæpè commutant tempora; & præteritum accipiunt pro futuro, alioqui enim hic esset inepta tautologia. Quis enim nescit, id quod fuit esse nominatum & cognitum? At quod futurum est fuisse prænominatum & præcognitum, hoc mirum est, eximium, Deoque dignum; vnde clarè Campens. vertit: *Quâ ratione fuit olim vnumquodque priusquam esset, nomine suo notum & scitum fuit, quod hic velit nolit homo futurus esset, nec poterit nisi frustra contendere cum Deo, qui ipso fortior est, quare sic conditum est.* Vnde Vers. 10

Primò. Primò, Chald. hanc gnomen accipit de rebus creatis, quòd ex eis nihil nouum, sed omnia iam olim à Deo decreta sint, ideoque de iis non posse hominem cum Deo contendere. Hebræa enim habent in genere neutro: *Quid est quod fuit, iam vocatum est nomen eius.* Sic & Septuag. Chald. ergo sic vertit: *Quod fuit in sæculo, ecce iam vocatum est nomen eius, & notum est filiis hominum à die quo factus est primus homo, & omnia decreta sunt à verbo Domini, & non est potestas viro, vt stet in iudicio cum dominatore sæculi, qui fortior illo est.* Verùm Hebr. Noster, Septuag. Syrus, Arabicus hanc gnomen arctant ad hominem, nec extendunt eam ad ceteras res creatas. Vnde aiunt: *Et scitur quod homo sit.*

Secundò,

Secundò ergo, alij censent hæc dici contra A ambitiosos. q.d. Quid ô ambitiosè te iactas de nobilitate, opibus, scientia, dignitate; cùm ante te à mundi initio hucusque multi fuerint à Deo effecti vocatique nobiliores, opulentiores, scientiores, digniores, cum quibus, vtpote te fortioribus & præstantioribus, non poteris iudicio contendere, vt illis te præferas, sed illis te submittas & inferiorem agnoscas oportet. Vnde nonnulli cum Aben Ezra exponunt, q.d. Iniqui, improbi & stulti sunt auari conatus, qui maiora semper tentat & molitur, vt opulentissimos opibus æquet, imò superet, cùm id factu sit impossibile.

Tertiò, alij autumant hæc dici contra curiosos, qui arrogant sibi futurorum prænotionem tamquam sese velint in eorum præscientia æquare Deo, cum eoque iudicio quasi conten- B dere, vti sibi illam arrogant Astrologi iudiciarii, similesque coniectores & Diuini. Ita Lyran. & ex eo Titelm. Congruè, inquit, transit ab auaritia opum ad auaritiam scientiæ, putà ad curiositatem & immodicum sciendi desiderium, quo homo vult scire arcana & futura, vt sit similis Deo, & alter quasi Deus; sicut esse voluit Adam comedens ex ligno scientiæ boni & mali. Sic & S. Bonauent. Hugo vterque, Dion. & alii.

Quartò, meliùs alii opinantur hæc dici de iis, qui suâ sorte non contenti obmurmurant diuinæ prouidentiæ, quòd ab ea aliam sortem meliorem non sint nacti: qui proinde, vt ait Olympiod. *inconsultius quærunt; quare Deus hunc hominem paupertate oppressit, illi verò magnas opes effudit?* Contra hos ergo docet omnes res, ac C præsertim hominem in omnibus subiacere ordinationi diuinæ, vt pauper sit vel diues, nobilis vel ignobilis, sanus vel æger, felix vel infelix, &c. ac proinde in nulla rerum sorte, casu vel statu contra Deum obmurmurare posse, vtpote qui cuiuis prout libet cuncta partitur tamquam summus omnium Dominus, & sapientissimus optimusque omnium gubernator. Vnde Thaumat hunc versum & sequentem ita vertit: *Quæ nunc facta sunt, iam cognita sunt, perspicuumq; est hominem iis quæ supra se sunt, reluctari & obsistere non posse. Ceterum nugæ, & ineptiæ inter homines versantur, eorum, qui iis vtuntur, amentiam augentes*, scilicet murmurationes & curiositates, de quibus a.seq. vers. 1. Et Auctor Catenæ Græcor. *Omnia*, inquit, *à Deo sunt: ipsi quoque cuncta fuere præcognita*, D *nomenq; fortita aptè suum cuique respondens, illudq; vitæ institutum accepere à Deo, quod maximè vnicuique conducere prauidit. Quis igitur sit, qui eius resistat voluntati? vt propterea irritum vanumq; sit inuestigare deinceps cur hic diuitiis affluat, ille paupertate prematur, & cetera quæ sunt generis eiusdem.* Et infernus: *Nemo ergo dicere ausit, inquit Ecclesiastes, quare sum ego huiusmodi corpori agglutinatus, aut cur non essem Angelus? Nisi forte sit acceptio personarum apud Deum. Nam sermones eiusmodi multa redundant vanitate.*

Igitur sub substantia intelligit accidentia, sub re, omnia attributa & affecta rei, putà sub homine, omnes hominis conditiones & qualitates: quales sunt paupertas, opulentia, miseria, felicitas, infirmitas, sanitas, omnesque variæ fortunæ in hac vita sortes & casus, qui quales futuri sint & cuique obuenturi prænouit & præordinauit Deus.

Quinto, maximè accommodè & genuinè hæc referas ad auarum, cuius vanitatem toto hoc capite ostendit, quique desiderat, quæ nescit, an obtenturus sit, iisque fruiturus, vti proximè præcessit: arguit enim eorum stultitiam, qui præsentibus non contenti, inhiant semper futuris, vt res suas augeant. q.d. Solent auari congerere opes ingentes, vt sibi suæque posteritati, famæ & gloriæ in futurum per longa temporum spatia prospiciant: suæ enim industriæ præfisi censent se suas opes, palatia, prædia stabilire posse in multa sæcula, ac nomen suum æternare quasi Deo non subsint, nec eo indigeant, sed suâ solertiâ cuncta, quæ cogitant perficere possint; qua in re errant grauiter, suamque vanitatem, æquè ac stultam præsumptionem, vti præcessit, ostendunt. Quia quidquid futurum est, soli Deo notum est, ab eoque præuisum, & ordinatum, quisque etiam futurus est, iam Deo notus est, decretumque ne sit, non Angelus, nec Deus futurorum præscius & omniscius, sed Adam ab Adama, id est homo ab humo, hoe est terrenus, miser, fragilis, instabilis, multis fortunæ casibus obnoxius, ac breui moriturus, qui proinde cum Deo fortiore se contendere nequit, nec præscientiâ & præuisione futurorum, nec stabilitate & constantiâ, nec exemptione, vt à Dei iure & reg imine sit exemptus, sed per omnia eius prouidentiæ & ordinationi se subiiciat, oportet vt illâ opum mensurâ, illâ rerum sorte, illo spatio vitæ, illâ posteritate & fama sit contentus, quàm Deus illi admetiri ordinarit & prædestinarit, Deus enim sæpè ordinat, vt diuiti nascatur filius vel nepos pauper, imò vt ipse diues illicò fiat pauper, miser, ærumnosus, ac moriatur. Vis tota est in *τὸ futurus*, & in Hebr. voce *Adam*, quæ significat hominem omnibus miseriis, casibus & ærumnis subiectum. Vnde Vatabl. vertit: *Quæ ratione fuit, olim vocatum est nomen eius*, id est, inquit: *Qui ex materia olim factus sit, nomen eius ostendit*. Adam enim significat, quòd factus sit ex Adama, hoc est, quòd sit terrenus à terra. Et Isidorus Clarius: *Cùm diu*, inquit, *per fas & nefas inhiauerit homo caducis rebus honoribusve nomenque eius per omnem terram propagatum fuerit, tamen in morte notum fiet, quod fuerit homo mortalis; nec potuerit in iudicium intrare cum Deo fortiore se.*

Hunc esse sensum liquet ex proximè præcedentibus, & ex cap. sequenti vers. 1. Omnia enim hæc spectant ad futura tempora, quæ sibi assecurare volunt auari. Sed sciant *quoniam homines sunt*, ait Dauid Psalm. 9. v.21. & Isaias cap. 31. v.3. *Ægyptus homo est & non Deus*. Narrat ex Varrone S. Augustinus libr. 12. de Ciuit. cap. 5. capitale fuisse apud Ægyptios dicere Serapidem fuisse hominem, cùm tamen sepulchrum eius & ossa extarent in Ægypto, quia scilicet illum colebant, vt Deum: negabant ergo hominem

hominem fuisse. Tanta est hominum superborum vanitas & amentia. Tales ergo contendunt cum Deo, imò hominem Deo æquare, illique diuinitatem, ac rerum futurarum & arcanarum præcognitionem Deo propriam, sacrilegè arrogare satagunt. Similes sunt auari, qui opes suo labori ascribunt, imò debitam sibi locupletem filiorum posteritatem asserere, ac subinde coram Deo impudenter allegare non verentur.

Mysticè, S. Hieronymus hanc gnomen accipit de Christo: *Apertè*, inquit, *de Saluatoris prædicatur aduentu, quod qui futurus est antequam in corpore cerneretur, iam vocatum est in Scripturis nomen eius, & cognitum Prophetis & sanctis Dei, quia homo sit, & iuxta hoc quid homo est non possit se conferre cum Patre, & in Euangelio dicat: Qui me misit maior me est; vnde & in consequentibus præcipitur: Ne vltra quàm de eo nobis scriptum est requiramus, ne velit homo plus scire, quàm scriptura testata est.*

Ioan. 14.

VERS. 11 VERBA SVNT PLVRIMA, MVLTAMQVE IN DISPVTANDO HABENTIA VANITATEM] Hebr. *Multiplicantia vanitatem.* Sic & Septuag. Syrus & Arabicus. Thaumaturgus: *Quoniam homines nugas exagitant.* Chald. Costi: *Sunt certè in hoc sæculo res innumerabiles vanitatis plenissimæ, quibus operam dare quid compendij homini accidere potest?* vtque hoc verissimum esse experimur. Tigur. *Multæ sunt res quæ inanitatem augent.*

Aliqui hanc gnomen referunt ad Philosophos, vt Platonem, Aristotelem, &c. qui sibi scientiam omnium arrogarunt, omnia naturæ secreta scrutantes, de omnibus verbosè disputantes, quasi vellent cum Dei omniscientia contendere, eamque sibi subijcere, ideoque euanuerunt in cogitationibus suis. Roman. 1. Vnde Vatabl. vertit: *Possunt multa Philosophorum verba afferri, sed quæ nihil quàm vanitatem augeant.* Ita A Dionys. Alij accipiunt verba obmurmurantium diuinæ prouidentiæ, quòd se pauperes, miseros, infaustos effecerit. Ita Hugo. Alij ad curiosos referunt, qui de omnibus volunt disserere & loqui, imò disputare & contendere.

Magis appositè, vt dixi, hæc referas ad auaros, qui de suis opibus modisque eas augendi, conseruandi, perpetuandi plurima cogitant, loquuntur, disputant. Rursum solent auari, præsertim diuites & potentes solliciti esse de futuris, futuraque opulentia & posteritate, ideoque, vt ea præsciant, non rarò consulunt augures, mathematicos, genethliacos, magos & diuinos, qui eos per fictas suas diuinationes, verius assentationes, vanis spebus implent, vti Romæ ab Astrologis etiamnum videmus fieri. Horum B ergo vaticinia, coniectationes, & diuinationes vocat hic *verba plurima, multam habentia vanitatem.* Idem apud Hebræos erat frequens, qui in Ægypto degentes, apud quos vigebat astrologia, hanc ex astris diuinandi artem & vanitatem didicerant, æquè ac à Chananæis & Philisthinis vicinis suis. Eos ergo redarguit hic Salomon, æquè ac Ieremiæ cap. 10. vers. 2. & Isaias cap. 2. vers. 2. *Augures*, inquit, *habuerunt, vt Philisthiim.*

Mysticè, S. Hieronymus pergit hæc accipere de Christo, sicque explicat. *Cum ignoret homo de* C *statu suo, & quæcumque videtur scire & cernere, non vt se rei habet veritas, sed per speculum & vmbram & imaginem videat, nec futura cognoscat, & per multiloquium non effugiat peccatum, silentium ponat ori suo, & credat eum venisse qui scriptus est, quomodo, & quantus, & qualis venerit non requirens.*

Hebræi hoc loco constituunt dimidium libri; vnde ab initio hucusque numerant versus 112. & totidem computant ab hoc loco vsque ad finem libri.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ex breuitate vitæ ostendit vacandum esse non vanitati, sed veritati & sapientiæ, cuius varia dat dogmata, vt sciamus, quæ in vita eligenda sint, qualia sunt audire sana consilia, iram comprimere, bonis suis moderatè vti, non plus sapere quàm oportet, iustis subuenire, lenibus & maledicis sermonibus aurem non præbere. Denique vers. 27. docet præ omnibus cauendum esse à mulieribus, velut à veneno mortifero.

1. QVid necesse est homini maiora se quærere, cùm ignoret quid conducat sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suæ, & tempore, quod velut vmbra prærerit? Aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit? 2. Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa; & dies mortis die natiuitatis. 3. Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat quid futurum sit. 4. Melior est ira risu: quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. 5. Cor sapientium, vbi tristitia est; & cor stultorum, vbi lætitia. 6. Melius est à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi. 7. Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti; sed & hoc vanitas. 8. Calumnia conturbat sapientem, & perdet robur cordis illius. 9. Melior est finis orationis, quàm principium. Melior est patiens arrogante. 10. Ne sis velox ad irascendum: quia ira in sinu stulti requiescit. 11. Ne dicas: Quid putas causæ est, quòd priora tempora meliora fuêre, quàm nunc sunt? stulta enim est huiuscemodi interrogatio. 12. Vtilior est sapientia cum diuitiis, & magis prodest videntibus solem. 13. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia; hoc autem plus habet eruditio & sapientia, quòd vitam tribuunt possessori suo. 14. Considera opera Dei, quòd nemo possit corrigere, quem ille despexerit. 15. In die bona fruere bonis, & malam diem præcaue, sicut enim hanc, sic & illam fecit Deus, vt non inueniat homo contra eum iustas querimonias. 16. Hæc quoque vidi in diebus vanitatis meæ: Iustus perit in iustitia sua, & impius multo viuit tempore in malitia sua. 17. Noli esse iustus multum; neque plus sapias quàm necesse est, ne obstupescas. 18. Ne impiè agas multum: & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo. 19. Bonum est te sustentare iustum, sed & ab illo ne subtrahas manum tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit. 20. Sapientia confortauit sapientem super decem principes ciuitatis. 21. Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. 22. Sed & cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes cor tuum: ne fortè audias seruum tuum maledicentem tibi. 23. Scit enim conscientia tua, quia & tu crebrò maledixisti aliis. 24. Cuncta tentaui in sapientia. Dixi: Sapiens efficiar: & ipsa longiùs recessit à me. 25. Multò magis quàm erat: & alta profunditas, quis inueniet eam? 26. Lustraui vniuersa animo meo, vt scirem, & considerarem, & quærerem sapientiam, & rationem: & vt cognoscerem impietatem stulti & errorem imprudentium. 27. Et inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius, vincula sunt manus illius; qui placet Deo, effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa. 28. Ecce hoc inueni, dixi Ecclesiastes, vnum & alterum, vt inuenirem rationem, 29. quam adhuc quærit anima mea & non inueni. Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni. 30. Solummodo hoc inueni, quod fecerit Deus hominem rectum & ipse se infinitis miscuerit quæstionibus. Quis talis vt sapiens est? & quis cognouit solutionem verbi?

VERS. I. QVID NECESSE EST HOMINI MAIORA SE QVÆRERE, CVM IGNORET QVID CONDVCAT SIBI IN VITA SVA, NVMERO DIERVM PEREGRINATIONIS SVÆ ET TEMPORE, QVOD VELVT VMBRA PRÆTERIT? AVT QVIS EI POTERIT INDICARE, QVID POST EVM FVTVRVM SVB SOLE SIT] Hebr. *Quid Adam*, id est, *homini est residuum*. Auctor Catenæ

A Catenæ Græc. *Docet*, inquit, *omnia, quæ in hoc mundo sunt, esse vana, neque aliud quam vmbram atque vniuersa post mortem cacâ obliuione obscuranda, & consepelienda fore.*

Pro *maiora* Hebr. est יוֹתֵר *iother*, quod idem est cum *iitron*. de quo dixi c. 1. v. 3. ac propriè significat *residuum, id quod superest & superfluum*, item *amplius, præstans, eximium*. Crebrò iterat hanc vocem Ecclesiastes, vt rerum singularum vanitatem ostendat, ex eo, quòd fugaces sint & euanidæ, nullaq́; sit, quæ post se relinquat *iitron*, id est residuum quid, sed omnia instar vaporis, vmbræ & somnij illicò prætereant, diffluentur & euanescant. Hinc primò; aliqui per *maiora* accipiunt *aliena*. q.d. Cura tua, non aliena; hæc enim, quia ad te non pertinent, te supergrediuntur, B tuoq́ue statu & curâ sunt maiora. Secundò, alij *maiora*, inquiunt, sunt, quæ tuum captum & vires transcendunt, qualia sunt curiosa, subtilia, sublimia, quæ ad virtutem & beatitudinem nos non iuuant, iuxta illud Eccl. 3. 22. *Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcipit tibi Deus illa cogita semper.* Vnde illud Ptolomei in præfat. Almegisti: *Qui scientiam suam vltra astutiam, quæ in ipso est, extendit, est sicut pastor debilis cum multis ouibus.* Tertiò, & genuinè, *maiora* accipe *futura*; hæc enim *iother*, id est homini post mortem residua, item superflua, quæ multa, ampla & magnifica auarus corrogare non cessat, q.d. Noli, ô auare, in futuras ætates curas tuas extendere, vt opes familiamq́ue tuam stabilias, amplamq́ue & splendidam efficias per multa secula, itaq́ue illam quasi æternes. Hæc enim maiora te sunt. Sufficiat tibi per vitam compa- C rare necessaria ad victum & vestitum, futurorum curam Deo & posteris relinque, ac dicito:

Maneat nostros ea cura nepotes.

Quid hic miser opes, prædia, status, dignitates, beneficia, officia coaceruas, quasi hic perpetuò victurus, cùm breui moriturus & hæc omnia terræ relicturus? Quid hic magna spectas? exiguum est quod hîc cernis. Quid longa speras? breue est quidquid hîc vides? æterna cogita. Ita Thaumat. Spectant enim hæc ad nimias auari curas & sollicitudines de futuris, vti dixi in fine cap. præced. Vnde Hebr. Chald. & Pagnin. hanc gnomen illi attexunt, caput verò septimum inchoant à vers. 2. ibiq́ue pariter ordiuntur tertiam libri sectionem. Meliùs tamen Latini & Græci ex hac gnome ordiuntur cap. 7. quia ipsa est commoda transitio & nexus cap. præcedentis D cum hoc septimo. Generatim enim ostendit homini non esse ambienda maiora & futura, sed honestè & modestè vtendũ præsentibus, quantum vitæ breuitas requirit; ita vt post se honestatis & virtutis nomen ad aliorum exemplum relinquat. Vnde subdit; *Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa.* Ita S. Hieron.

Sapienter S. Ephrem tract. de Pœnitentia post medium: *Vanitas*, inquit, *rerum humanarum est heres, quoniam ipsius est distractio & occupatio varia. Filiam genuit distractionem auaritia & voluptas atque luxuria & ambitio; beneuolamq́; se præbet matri supra vires. Vince serpentis astutiam, & beneuolentiam serua Domino. Sume ea quæ vanitatis sunt & tribue illa Deo, vt tu tuorum euadas heres in futuro seculo. Facultates tuas atque pecunias Deo appone, & vanitas hereditatis depulsa erit.*

Thaumaturgum secutus Olympiodor. & alij hæc referunt ad Astrologos & diuinos, qui ex astris similibusq́ue rebus conantur coniectare futura, quos sæpè auari & potentes, qui magna ambiunt, consulunt, & iusto Dei iudicio illorum adulatione decipiuntur, dum mendacia & falsa opum & honorum oracula ab eis accipiunt. *Quàm multa*, ait Cicero lib. 2. de Diuin. *ego Pompeo, quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum, vt mihi permirum videatur quemquam extare, qui etiamnum credat iis, quorum prædicta quotidie videt re & euentis refelli.* Nam Pompeius victus à Cæsare, fugiens B in Ægyptum, coram vxore & filiis miserè à seruo occisus est, Crassus apud Charras à Parthis interfectus, Cæsar in Curia à suis mactatus. Verè Actius in Astyanacte:

Nihil credo auguribus, qui aures verbis diuitant
Alienas, suas vt auro locupletent domos.

Igitur hanc gnomen ponit Salomon, vt carpat auari curiositatem, auaritiam & inconstantiam. Triplici ergo fine triplicique de causa eam assignat: Prima est, vt comprimatur curiositas humanæ mentis & prurigo quædam sciendi, vel futura, vel quæ ad nos non pertinent. Secunda, vt damnetur concupiscentia oculorum, rerum nimirum, quæ oculis lenocinantur, splendidissimarum. Tertia, vt notetur inconstantia humanæ concupiscentiæ, numquam contentæ sorte sibi à Deo constitutâ. Ita Pineda.

C CVM IGNORET QVID CONDVCAT SIBI IN VITA SVA] Hebr. *Quid bonum in vita.* Syrus, *Quid melius.* Sic & Arabicus: Chald. *Quis enim est qui sciat quid sit bonum viro in hoc sæculo nisi laboret in lege, quæ est vita æterna:* lex enim semper viuit, & sui custodem ducit ad vitam æternam. Probat non esse quærenda maiora tribus argumentis. Primum est hoc, petitum à minori, q.d. Vt quid mortalis auarè & arroganter quærit maiora, qui non capit minora? vt quid scrutatur futura, qui ignorat præsentia? vt quid vestigat curiosa, qui non agnoscit necessaria sibi ad vitam hanc honestè transigendam? Hoc est quod ait Sapiens c. 9. 16. *Difficile æstimamus, quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, inuenimus cum labore, quæ autem in cælis sunt, quis inuestigabit.* Digni multi, qui rideantur à vetula quapiam, quemadmodum Thales, D impingentes pedibus, dum altè tollentes oculos, superiora contemplantur, ad ea verò, quæ sunt ante pedes non attendentes. Vix est qui noscat quid sibi maximè in hac vita vtile sit, coniunxne, vtrum pecuniæ, possessiones, & id genus alia, ait Olympiod. Et tamen hæc ipsa quæ homini bona iucundaque videntur sæpè ei sunt noxia, tristia, funesta, milleq́ue ei curas, mœrores & angores afferunt; vt verè nesciat homo, vtrùm sit melius habere vxorem, opes & prædia, an iis carere: multò ergo magis ignorat maiora & futura. Vnde Socrates de cælo & sideribus disserere nolebat, dicens: *Quæ super nos, nihil ad nos*. teste Laërt. in eius vita.

NVMERO DIERVM PEREGRINATIONIS SVÆ] *Numero*, id est paucitate; hæc enim parui est

est numeri facileque numerabilis. Hebr. *Numero dierum vanitatis suæ*, qui scilicet citò cum homine abeunt & euanescunt; *vanitatis* ergo, id est vitæ vanæ, quæ citò instar fumi transit & euanescit. Vnde Arabicus vertit: *Numerus dierum vitæ vanitatis suæ præteriuit seductione.* Campens. *Numero dierum quibus hic vanitate viuitur*, q.d. Numerus dierum vitæ tuæ, ô auare, breuis est; cur ergo tuis vanis curis & angoribus illam breuiorem efficis? Audi Senecam de breuitate vitæ cap. 7. *Miserrimam ergo necesse est, non tantùm breuissimam vitam eorum esse, qui magno parant labore quod maiore possideant, operosè assequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ assecuti sunt; nulla interim numquam amplius redituri temporis est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio, miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt, plus temporis alieni auferunt.* Et cap 15. *Sapientis ergo multum patet vita, non idem illum, qui ceteros, terminus includit, solus generis humani legibus soluitur, omnia illi sæcula vt Deo seruiunt. Transiuit tempus, aliquid hoc recordatione comprehendit; instat, hoc vtitur; venturum est, hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio: illorum breuissima ac sollicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent. Cùm ad extrema venerint, serò intelligunt miseri tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.*

Peregrini hic ambulamus ad cælum.

Qui sapis ergo vitam hanc breuem proprijs, præsentibus, obiq́ue salutiferis impende, non alienis, non futuris, non vanis, inutilibus vel noxijs. Est hæc secunda ratio, qua probat non esse scrutanda maiora & futura, q.d. Homo in hac vita peregrinus est, & peregrinatur assiduè, vt ad patriam cælestem perueniat; vt quid ergo adeò sollicitus est de commodis huius vitæ tam breuis & fugacis? In modicâ enim viâ modico opus est viatico. Peregrinus peregrè hospes est & aduena, vt quid ergo hospitio immoratur, in eoq; sedem & patriam cõstituit: Peregrinus velit, nolit; pertransit, nec nisi vnã noctẽ pernoctat in hospitio; summo enim mane pergit vlteriùs; vt quid ergo in terra peregrini, curas & cogitationes omnes defigimus in hac vita, quæ non nisi hospitium est vnius quasi noctis? Peregrinus laborem & tædium peregrinationũ sentiens anhelat ad patriam; vt quid nos tot labores & dolores in vitæ huius peregrinatione assiduè tolerantes non anhelamus ad cælum, sedes vbi fata quietas ostendunt nubis? Viue ergo tibi, non posteris? viue Deo, non mammonæ; viue cælo, non sæculo, viue non tempori, sed æternitati. Vide S. Basil. in Psal. 4. & hom. 23. de nõ adheren. reb. sæculi. Ita Sãcti omnes æstimauere se hic peregrinos, dicẽtes cũ Dauide: *Aduena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei;* vti Abraham, Isaac, Iacob, peregrinati sunt in Chanaan, *confitentes quia hospites & peregrini sunt super terram: qui enim hæc dicunt significãt se patriam inquirere*, ait Apost. Hebr. 11. 9. & 13. Vide ibi dicta. Hinc sapienter infert. S. August. l. 1. de Doctr. Christ. c. 4. *Quomodo ergo si essemus peregrini, qui beate viuere nisi in patria non possemus, eaq; peregrinatione vtiq; miseri, & miseriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis, quibus vtendum esset, vt ad patriam, qua fruendum erat peruenire valeremus; quod si amœnitates itineris & ipsa gestatio vehiculorũ nos delectaret, conuersi ad fruendum his, quibus vti debuimus, nollemus citò viam finire, & peruersâ suauitate implicati alienaremur à patria, cuius suauitas faceret beatos: sic in huius mortalitatis vita peregrinantes à Domino. Si redire in patriam volumus, vbi beati esse possumus, vtendum est hoc mundo, non fruendum, vt inuisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciantur; hoc est, vt de corporalibus temporalibusq; rebus æterna & spiritualia capiamus.* Vide Climacum gradu 3. & S. Cyprian. libro de Mortalitate.

ET TEMPORE QVOD VELVT VMBRA PRÆTERIT] Hebr. *Et ponet eos* (dies suos Deus) *sicut vmbram.* Septuag. *Fecit eos in vmbra*, Syrus *transiuit* (homo) *illos tamquam vmbra.* Chald. *Omnis numerus dierum vitæ vanitatis suæ, quibus vixerit, in tempore mortis suæ reputati sunt vmbræ.* Tigurin. *Quos transigit* (alij *peragit*) *tamquam vmbram.* Campens. *Deus enim fecit dies hominis, similes vmbræ.*

Tempus simile vmbræ.

Est tertia ratio probans non esse ambienda maiora, quia scilicet modico hîc viuimus tempore, vt modicis contenti studeamus virtuti, meritisque cumulãdis, quibus assequamur beatam æternitatẽ. Rectè tempus comparatur vmbræ, Primò, quia sicut vmbra comitatur motum solis, sic & tempus. Motus enim diurnus solis facit diem, menstruus mensem, annuus annum. Vnde & in horologijs per vmbram styli, siue indicis indicatur horarum numerus. Vmbra ergo est aër carens sole; quòd fit alicuius corporis obiectu, præsertim nubiũ. Secundò, quia sicut vmbra ascendẽte sole decrescit, adeò vt in meridie sit exigua & quasi nulla; sic crescente tempore decrescunt & minuuntur anni vitæ, vt cũ illud ad summum quasi ad zenith venerit, hi finiantur & desinant. Tertiò, sicut vmbra videtur habere magnam molem, v. g. vmbra hominis manè longè maior est homine ac repræsentat gigantem, reuera tamen ipsa minimum, imò nihil habet substantiæ, cùm vmbra nil sit nisi priuatio lucis: sic pariter tempus parum habet existentiæ; per se enim non existit, sed tantùm per vnicum punctum, siue instans præsens, putà per vnicum *nunc*, quod continuat tempus futurum cum præterito. Hinc Gabriel Vasquez censuit tempus non esse ens reale, sed ens rationis; quia tempus in se non existit, sed in mente hominis illud numerantis; quia consistit in numero & computu partium. v.g. horarum sibi succedentium & continuè decurrentium: vnde propriè partes temporis sunt præteritũ & futurũ, quæ reuera non existunt. Quartò, quia sicut vmbra celerrimè præterit, sic & tempus: hoc enim æquè, vt vmbra sequitur solem; sol autem celerrimus est, adeò vt qualibet hora millionẽ milliarium peragat & amplius: pari ergo celeritate præterit tempus: vnde illud: *volat irreuocabile tẽpus.* Quintò, sicut vmbra obscura est, sic & vita nostra tenebris, miserijs, & erroribus obuoluta est. Sextò, tempus vitæ nostræ est quasi vmbra æternitatis Dei, quia ab illa sicut vmbra à sole, dimanat, iuxta illud Psalm. 99. 8. *Posuisti sæculum nostrum in illuminatione vultus tui.* Hinc vicissim

Primò. *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.* *Quintò.* *Sextò.*

mors vocatur vmbra vitæ, quia mors sequitur vitam, velut vmbra, sicut ipsa vita, velut vmbra sequitur solem æternitatis vitæque diuinæ: & quia mors atra est, tristis, funesta, horrida instar vmbræ. Septimò, sicut vmbra numquã stabilis

Septimo. consistit, sed assiduè iuxta ascensum vel descensum solis mutatur, crescit vel decrescit; sic & homo numquam in eodem statu permanet, sed per singulos dies, imò momenta mutatur & va-

Octauò. riatur. Octauò, sicut sol ascendens ad summum cæli suam vmbram sensim minuit, tandem in meridie eam conficit & disperdit: sic & homo dies vitæ suæ viuendo minuit, & cùm ad summum eius diem venerit, omninò conficit & cõsumit. Hinc S. Hieron. legit: *Faciet ea quasi vmbram.* Alij *Perfecit*, vel *confecit eos tamquam vmbrã.*

Nono. Nonò, vmbra est res leuissima, quæ euanescens nullum in terra sui relinquit vestigium: sic & homo moriens. Hinc sponsa Cant. 2. 16. suspirans aiebat: *Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ*, id est donec aspiret dies æternitatis, & inclinentur vmbræ temporis & mortalitatis, ait S. Gregor.

AVT QVIS ET POTERIT INDICARE, QVID POST EVM FVTVRVM SVB SOLE SIT] Putà quales auatus & diues habiturus sit filios nepotes, heredes; quid de opibus & prædijs suis futurum sit, cùm ignoret, quid sibi ipsi sequenti anno, imò sequenti die euenturum sit: forte enim bonis omnibus & vitâ ipsâ spoliabitur. Ita Olympiod.

Quarta est hæc ratio, cur homo maiora & futura quærere non debeat, quia scilicet omni suâ curâ & studio nõ potest futura cognoscere & præuidere, ijsq; prouidere & prospicere. Hæc enim incerta sunt & à futuris rerum casibus pendent, ideoque mille mutationibus sunt obnoxia, vti quotidie experimur, quæ proinde prænosse, præfinire, ordinare & gubernare solius est Dei. Hoc enim est opus diuinæ prouidentiæ proprium & adæquatum.

Hinc patet Salomonem per *maiora* accepisse futura, ac ad futurorum scrutinio & prouidentia hîc agere, vti initio dixi.

VERS 2. MELIVS EST NOMEN BONVM, QVAM VNGVENTA PRETIOSA: ET (id est, *sic* pariter melior est) DIES MORTIS DIE NATIVITATIS] Est elegans paranomalia טוֹבשֵׁםמִשֶּׁמֶן *Tob scem misscemen*, q.d. *Melius est nomen, quã vnguentũ. Scemen* enim, & oleum & vnguentũ significat, ait S. Hieron. Vnde Symmach. vertit: *Melius est nomen bonum, quàm vnguentum bene olens* Septuag. verò, Arabicus & Syrus: *Bonum est nomen.* (Arab. addit *vnum*) *super oleum bonum*.

Hinc Hebræi inchoant tertiam libri partem, ideoque *Tob* maiuscula *Teth* notant: sequuntur enim hîc multæ comparationes, quibus meliora cum minùs bonis comparantur, quæ omnes incipiunt à *Tob*, id est bonum, siue melius.

Hæc gnome rectè priori nectitur, tamquam conclusio ex illa educta. q.d. ait S. Hieron. *Considera ò homo dies tuos breues, & quia cito esse soluta carne cessabis; fac tibi famam longiorem, vt quo modo vnguentum nares odore delectat, sic ad tuum vocabulum cuncta posteritas delectetur.*

Duo ergo significat: Primò, q.d. In hac vita non stude opibus alterive vanitati, sed nomini, famæ & gloriæ: hæc enim præstantior & fragrãtior est opibus, imò vnguentis, rebusque pretiosis. Secundò, q.d. Stude virtuti: hæc enim parit nomen & famam, hæcq; magis redolet quouis balsamo: nomen enim & fama, quod paritur opibus, nobilitate, scientiâ aliâve re vanâ, tenue est, fucatum & euanidum. Vnde citò dilabitur & euanescit: *Fucis parta gloria, sicut non est vera gloria, ita nec diuturna est*, ait Plutarch. in Cat. Et Cicero 2. Offic. *Fundamentum*, ait, *perpetuæ commendationis & famæ est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile.* Et Seneca epist. 79. *Gloria est vmbra virtutis, etiam inuitos comitabitur.* Hinc Lyran. explicat, q.d. Bonum honestum, quale est nomen bonum, præferendum est delectabili, quale est vnguentum. Per vnguentum enim omne deliciarum genus significat, ait Olympiod.

Igitur virtus, & ex ea nomen & gloria aptè comparantur vnguentis pretiosis, quibus, teste Plinio lib. 12. cap. 25. & lib. 56. ca. 32 Orientales, præsertim Iudæi vtebantur in conuiuijs, tũ ad refrigerium, tum ad fragrantiam, tum ad membrorum fomentum, lenimen, sanitatem & robur. *Nomen bonum simile vnguento. Primò.* Primò, quia sicut vnguentum fouet recreat & firmat corpus: sic fama animam: Vnde Thaumat. vertit: *Fama bona suauior est animæ, quàm oleum corpori.* Animã enim fama oblectat, eiusque vires erigit ad audendum maiora, præsertim vt quàm plurimos ad se suamq; virtutẽ; imò ad Christi cultum, amoremque pelliciat. Solent columbarij, ait S. Basil. columbam paleutriam, id est allectricem fragranti odore delibutam ad extraneas emittere, quæ odore eius captæ eamdem ad columbarium reuolantem sequuntur, ibique capiuntur: Sic pariter anima sancta & religiosa illam fragrantiam virtutum spiret, vt per illam omnes ad se, imò ad Christum & religionem pelliciat. Sed audi S. Basil. epist. 175. ad Iulittam: *Ars quædam est aucupandi columbas; videlicet talis: vbi vnam ceperunt, qui capiendis illis student, cicurem illam reddunt, & ad humanum conuictum assuefaciunt, deinde vnguento alas illius perungunt, sinuntq; coniungi agrestibus: illa verò per vnguenti fragrantiam agrestem illum, ac liberi pastus gregem ad possessionem transfert eius, cuius ipsa est domestica. Beneolentem namq; sequuntur & reliquæ, atque ita in potestatem columbarij veniunt. Quamobrem autem litterarum istarum istud exordium esse volui. Quoniam Dionysium filium, aliquando Diomedem nactus, diuino vnguento animo illius alas perunxi, & ad honestatis tuæ grauitatem misi, vt & teipsam illi iungeres, & ad nidum acciperes, quem ipse apud nos compegit.*

Secundò. Secundò. quia sicut vnguentum longè lateque sui spargit odorem: sic & fama. Vulgò dicitur: *Tria se faciunt sentiri: Mulier, ventus & vnguentum*, iuxta illud Prouerbiorum cap. 27. vers. 16. *Qui retinet eam* (feminam rixosam) *quasi qui ventum teneat, & oleum dextræ suæ vocabit.* Eleganter S. Bernard. sermon. 71. in Cantic. *Habent*, ait, *mores colores suos, habent & odores: odorem in fama, colorem in conscientia.* Hinc aiebat Paulus: *Christi bonus odor sumus*; alijs in vitam, alijs in mortem, 2. Corinth. cap. 2. 15. & cap. 14. 15. Odorem notitiæ Christi appellat famam Christi eiusque religionis

gionis & fidei, quam ipse sua sanctitate & zelo vbique spargebat. Hinc de eo dicitur Cant.1.2. *Oleum effusum nomen tuum: oleum*, id est *vnguentum*, vt vertit Vatabl. & alij. Vnguentum enim fragrat, non oleum. Vnde sequitur: *Ideo adolescentulæ dilexerunt te. Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum*. Audi S. Augustin. lib.3. de Doctrina Christiana cap.12. *Odor bonus bona fama est, quisquis bonæ vitæ operibus abundauerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius pretiosissimo odore perfundit*. Rursum S. Basil. orat. in S. Gordium *Quemadmodum, ait, suauia aromatum odoramenta proprium quiddam per aërem continentem spirant, quibus præsentes recreantur; ita vir bonus toti sibi commorantium contubernio salutaris & iucundus est*.

E contrario: *Memoria iusti cum laudibus, nomen impiorum putrescit*. Prouer. 19.7. Porrò odoratior est fama, quàm vnguenta, quia hæc ad modicam distantiam modicumque tempus sentiuntur; fama verò spargitur per varias gentes, ac durat post mortem per multa sæcula, imò post mortem inclarescit, cùm subinde per æmulorum inuidiam in vita tegatur & obscuretur.

Tertiò. Tertiò, quia sicut vnguenta pretiosa sunt, adeò vt olim in regum thesauris præcipua haberentur, vt patet de Ezechia 4. Reg.20.13. Sic & fama pretiosior est opibus omnique pretio. Vnde Cato:

Omnia si perdas famam seruare memento.

Hinc S. August. ser.49. de Diuersis monebat, quod & ipse studiosè obseruabat dicés: *Propter nos conscientia nostra sufficit nobis propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis*. Et S. Bernard. *Proximus*, ait, *debemus famam, nobis conscientiam*. Hinc Theodoricus Rex Gothorum apud Cassiod. lib.3. var. epist.11. de Argolici præfecti vrbis parente ait: *Affectans famæ commoda, pecuniæ neglexit augmenta*.

Quartò. Quartò, vnguenta pretiosissima erant, quibus vngebantur reges, sacerdotes, & Pontifices. vnde significat nomen bonum præstare dignitate regia, sacerdotali & pontificiâ, quia hæc sine virtute & sanctitate esse potest, sine qua nequit esse bonum nomen. Vnde Chald. vertit: *Melius est nomen bonum quod acquirunt iusti in hoc sæculo, quàm oleum vnctionis quo vngebantur capita regum & sacerdotum*. Hinc rex Iosias non à regno, sed à virtute eiusque fama & gloria commendatur ab Ecclesi. c.49.1. *Memoria Iosiæ*, ait, *in compositione odoris facta opus pigmentarij*: vbi ostendi memoriam & famam Iosiæ comparari fragranti thymiamati, quòd adolebatur Deo. Vir sanctus ergo mysticus est rex & Pontifex, imò maior, Deoque gratior, quàm rex vel Pontifex. Quocirca R. Simeon in Pirke Auoth. c. 4. *Tres*, ait, *sunt coronæ; prima legis, secunda sacerdotij, tertia imperij; sed his omnibus eminet & præfulget corona boni nominis & famæ*.

ET DIES MORTIS DIE NATIVITATIS] Syrus: *die generationis*. Thaumat. *Vitæ exitus melior, quàm ortus*. Copulatiuum *&* idem est quod *sic*: copulat enim similia, vti passim accipitur in Prouerbijs. Vnde Vatab. vnicâ sententiâ hanc gnomen sic effert: *Præstantius est nomen vnguento redolente: sic dies mortis die quo natus est ille*. Et Campensis: *Gratior est fama bona post mortem die, quo quis nascitur*. Comparatur ergo nomen bonum morti, vnguenta pretiosa natiuitati, illudque his præfertur, quia nomen bonum, maximè post mortem, splendescit; per mortem roboratur & confirmatur, cùm in vita sit dubium & anceps: multi enim famam, quam initio vitæ acquisierant, in fine perdiderũt. Vnde Ecclesi. cap.11.30. monet ne quis ante mortem laudetur: *Ante mortem*, inquit, *ne laudes hominem quemquam*. Vnguenta verò comparantur natiuitati; quia vnguenta sunt symbola deliciarum, quibus enutriuntur pueri & puellæ, præsertim regum & principũ. Hinc & eosdem vnguentis pretiosis perungebant Hebræi, aliæque gentes, vt satis colligitur ex illo Ezech.16.9. *Laui te aqua*, &c. *& vnxi te oleo*: *Prisci vngebantur.* Sic & prisci Romani pueros recèns natos in testudineis alueis calida aqua abluebãt, mox oleo & butyro perungebant, ait Alexander ab Alex. li.2. Genial. c.15. sic & infantes Christiani in Baptismo oleo, in Confirmatione, Chrismate inungũtur. Quin & S. Bern. in Sententijs, asserit tres magos Christo infanti obtulisse aurum, thus, & myrrham: aurum eius paupertati subleuandæ: thus ad pellendum stabuli fœtorẽ: myrrham ad consolidanda infantis membra; licet S. Hieron. Leo, Aug. Raban. D. Thom. & alij passim mysticas, magisque sublimes horum trium donorum causas afferant. Rursus in natiuitate infantium fiebant conuiuia & hilaria, in quibus de more conuiuæ vnguentis pretiosis vngebantur.

Sensus ergo est quasi dicat: Sicut nomen bonũ præstat vnguentis pretiosis, etiam Balsaminis: sic dies mortis, qui iustis affert bonum nomen, præstat die natiuitatis, quo vnguentis fuere delibuti. Rationes tres affert S. Hieron. *Ostendit*, inquit, *melius esse exire de sæculo, & carere tribulationibus atque incerto vitæ statu, quàm ingredientem mundum hæc omnia sustinere: vel certè quòd in morte quales simus notum sit, in exordio verò nascendi qui futuri simus ignoretur: aut quòd natiuitas alliget corpori libertatem animæ, mors resoluat*.

Hinc & Chald. cùm nomen bonum iustorum comparasset vnguento regum & sacerdotum, subdit: *Et dies quo moritur homo, & vadit in domum sepulturæ in nomine bono*, q. d. Vir iustus & sanctus varijs virtutum meritis fragrans non minus redolet apud Deum, Angelos & Sãctos, quàm rex vel Pontifex sacro Chrismate inunctus, idque maximè feliciter peracto mortis agone, cùm iam securus victor & triumphans pergit ad coronas & gaudia cælestia: tunc enim virtutum suarum odore, famâ, & laude perfundit Ecclesiam militantem & triumphantem, totumque cælum & terram, iuxta illud: *In memoria æterna erit iustus*.

Propriè ergo dies mortis hic præfertur diei natiuitatis ob nomen & gloriam æternam, quàm iusto conciliat in cælis æquè ac in terra: hoc enim significat *τὸ melius est nomen bonum quam vnguenta pretiosa: &* (id est; *sic &*) *dies mortis* melior est *die natiuitatis*. Hinc Sanctorum gloria incipit in morte, sicut fletus & gemitus

Gloria Sanctorum incipit à morte.

in natiuitate. Quantam post mortem gloriam adepti sūt S. Paulus, S. Athanasius, S. Chrysost. S. Basil. S. Gregor. S. Bernard. S. Dominicus, S. Franciscus cæterique Sancti, qui miraculis coruscant ac templis, altaribus, officijs, hymnis, canticis, organis, votis, statuis, concionibus, totiusque populi inuocatione & cultu publicè coluntur, honorantur, celebrantur? Quin & Romani prisci, vt significarent defunctum post se suauem suarum virtutum memoriam famamq; posthumam relinquere, in eius rogum mel & vnguenta pretiosa ex cinnamomo, cedro, ceterisque aromatibus confecta infundebant, vti dixi Eccles. 49. v. 2. Rursum in funus spargebant flores & coronas, vti etiamnum faciunt Christiani. Addebant ludos funebres, pugnas gladiatorum, comœdias, &c. Accedebant elogia, encomia & orationes in laudē defuncti. Denique regibus, principibus cæterisq; de repub. benè meritis summos honores decernebant, imò eos in Deorum numerū per apotheosin (cuius ritum describit Herodian. l. 4.) referebant, eisque aras, templa, hostias & sacerdotes dicabant sacrabantque; vnde vocabātur Diuus Augustus, D. Antonius, D. Adrianus, &c. In cuius locum Pontifices Christiani substituêre canonizationem Sanctorum, qua vitâ functis velut Sanctis publicus inuocationis honos ab Ecclesia defertur.

Porrò Olympiod. non tantum Sanctis, sed & impijs meliorem esse censet diem mortis die natiuitatis. Sic enim hanc gnomen explicat: *Natalitius dies in turbulentum huius vitæ pelagus nos inducit, vbi draco latibulum suum posuit, transitus verò dies è stadio nos abducit. Et si quidem peccator fuerit, qui decedit, peccare vltrà iam desinit, qui verò fuerit iustus; vitâ perfruitur æternâ.*

Sic Thraces, teste Herodoto, fletu prosequebantur suorum natales, risu verò diem obitus. Audi Alexandrum ab Alex. lib. 2 Genial. c. 25. *Siquidem apud Thraces Trausosq; ac Cesias & Caustanos assuetum erat, vt, puero in lucem edito, circūstanti cognati, affinesq; puerum lamententur & afflicti iaceant, ac recentes calamitates & vitæ incommoda cui tantum restet malorum quæ mox ille passurus aluerit, plangant. Iidem in funere exultantes iubilant; scilicet cui defuncto omnibus incommodis & infortunijs, quæ vita fert, ex hac luce & imminentibus malis, at que omni senitia fortunæ tādem excedere datum sit. Quod ab Indis quoque seruari meminimus. Nam Gymnosophistæ & Brachmanes castè & piè viuentibus diem natalem vitæ ducebant,*

VERS. 3. MELIVS EST IRE AD DOMVM LVCTVS (Syrus *fiendi*) QVAM AD DOMVM CONVIVII: IN ILLA ENIM (quisque) FINIS CVNCTORVM ADMONETVR HOMINVM, ET VIVENS COGITAT QVID FVTVRVM SIT] Hebr. *In qua est* (Tigur. *cernitur*) *finis omnis hominis, & viuens ponet ad cor suum.* Symmach. *Attendet mente.* Vatabl. *Et viuens perpendet mortem, cùm illuc venerit.* Septuag. *Eò quòd hic est finis omnis hominis, & qui viuit dabit bonum ad cor suum. Bonum,* scilicet cogitatum & consilium de agenda pœnitentia & mutanda in meliùs vita vti explicat Chald. Syrus: *Et qui viuus est dat bonum,* (Arabic. *Bonitatem*) *cordi suo.* Olympiod. *Vtilius est ire ad domum funebris luctus, quàm ad domum conuiuij, propterea quod hic est futurus finis omnium hominum, & viuens affert bonum in mentem suam.* Campens. *In illa enim videtur, quem finem sit habiturus omnis homo.* Thaumat. *Et satius fuerit lugere, quàm conuiuari; & adesse mœrentibus, quàm vino se obruentibus. Qui enim finem suum rectè secum cogitarit, non tanto studio, quæ huius vitæ sunt, complexabitur.*

Porrò Chald. paraphrasticè fusèque sic vertit: *Melius est hominem molestiâ affectum, vt eum consoleris, adire, quàm ad domum conuiuij & poculorum, in quo susurrones adsunt, contendere. Luctuosa enim domus omnibus in scopum & finem, vt eò proficiscantur, proposita est: omnibusq; mortis decretum statutum est. Igitur in ærumnosam domum se recipiens vir iustus, ad pœnitentiam adducetur, & mortis sermones in animum inducet suum: & si aliquo in errore versetur, illum deserens, ad Deum faciet conuersionem.* Pro *conuiuij*, Arabicus vertit *compotationis*; & hoc propriè significat Hebr. משתה *misse*, & Græcum συμπόσιον. Vnde Cicero de Senectute. *Benè*, inquit, *maiores nostri accubationem epularum, quòd amicorum & vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt melius, quàm Græci* (potuit addere & quàm Hebræi) *qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem vocant, vt quod in eo genere minimum est, id maximè probare videantur.*

Hæc gnome parallela est & subalterna præcedenti: *Melior est dies mortis die natiuitatis.* Huic enim rectè subnectas: *Melius* ergo *est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij.* Iam Chald. censet hîc suaderi vt eatur ad domum luctus, ad consolandum lugentem. Alij ad celebrandum exequias & suos defuncti. Hoc enim est vltimum opus pietatis amico præstandum, iuxta illud Tobiæ 4. *Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue.*

Rursum alij hanc gnomen nectentes præcedenti exponunt, q. d. Dies funeris & luctus melior est die conuiuij; quia in illo laudantur virtutes defuncti, nomenque & fama eius celebratur & propagatur, quę potior & præstantior est omni voluptate, quæ ex delicijs conuiuij percipitur.

Verùm ratio, quam subdit Ecclesiastes aliò nos ducit, quam ita in Comment. reddit S. Hieron. *Quia ibi recordatione conditionis nostræ & fragilitatis humanæ, ex præsenti cadauere commonemur:* Nam quisque sibi à defuncto tacitè dici censet. *Memor esto iudicij mei. Sic enim erit & tuum: mihi heri & tibi hodie.* Eccles. 38. v. 23.

Sensus ergo est. q. d. quia melior est dies mortis die natiuitatis; hinc consequenter melius est ire ad domum funebris luctus, quàm ad domum conuiuij natalitij, quòd scilicet celebratur ob natum infantem & filium: quia in illa ex spectaculo funeris & defuncti homo admonetur mortis suæ, vt cogitet se propediè simili modo moriturū & funus futurum, ideoq; ad illud honestè viuendo & bonis operibus incūbendò sese præparet, & disponat: in hac verò delicijs, vinis & gaudijs sermonibusq; vanis dissoluitur animus, & ad crapulā omnemq; leuitatem, dissolutionē & intemperātiam impellitur.

Funus præstat conuiuio, cur?

Porrò

Porrò conuiuia in natalitijs festiua celebrare ob gaudium nati filij commune fuit Hebræis, Romanis, Græcis, ceterisque nationibus, vt patet ex conuiuio Abrahæ in ablactatione Isaac, & ex Plutarch. Cicer. Athen. lib. 4, & alijs.

Exempla.

Huius sententiæ veritatem expertus est noster B. Franciscus Borgia tertius Societatis Iesu Generalis, qui cùm esset dux Gandiæ, iussu Caroli V. ducens corpus Isabellæ Imperatricis defunctæ ad locū sepulturæ, aperto sarcophago, corporis, dum viueret pulcherrimi, fœditatem horroremque intuitus, compunctus statuit ducatui mundoque valedicere, ac religiosam vitam complecti.

Sic S. Bruno in funere doctoris Parisiensis, audiens eum in feretro surgentem & proclamantem: *Iusto Dei iudicio accusatus, iudicatus, & cōdemnatus sum*, in Eremum secessit & ordinem Carthusianorum instituit. Sic Iosaphat rex visis senibus & ægris breui morituris, ab ijs discēs sibi quoque esse moriendum, à Barlaam ad veram fidem & vitam eremiticam est traductus, vt narrat Damasc. in Histor. ca. 5. Auctor. serm. ad fratres in eremo apud. S. August. serm. 48. asserit se viso Cæsaris cadauere putri & verminoso, mirè fuisse commotum & compunctum. S. Ioannes Eleëmosynarius Patriarcha Alex. sepulchrum sibi fieri curauit, sed imperfectum, & monitorem constituit, qui quotidie sibi in aurem suggereret: *Monumentum tuum vsque hodie est imperfectum, Domine, iube ergo illud perfici incertū est enim qua hora fur ingrediatur, nempe mors.* Ita Leont. in eius vita. Carolus Quintus quinque annis ante mortem sarcophagū sibi fieri iussit, eumque cum funebri suppellectili secum quocumque pergeret, deportari, vt eum quotidie intuens iugiter sibi mortis memoriam repræsentaret, quæ eum à peccatis cohiberet, & ad opera sancta instigaret, vti refert Lipsius lib. 2. Monit. c. 14. vbi simile narrat de Maximiliano Auo Caroli Quinti. Vide Climacum gradu 6. qui inter cætera ait; *Probatus quidem ille est, qui mortem singulis diebus expectat: sed ille sanè sanctus, qui hanc singulis horis desiderat.*

Hinc Ægyptij in conuiuijs, vt eorum luxum, mentis dissolutionem & gaudia temperarent, circumferebāt cranium mortui conuiuis insultantes: *In hanc figuram respice: similis enim illius eris*, teste Herod. lib. 2. Porrò mira est hominum cæcitas, vt cùm eant ad domos luctus, ac videant alios quotidie mori, sciantque se pariter morituros, tamen de morte sua non cogitent, nec ad eam se præparent, quasi illa longè abſit, cum sæpè sit vicina. Causam dat S. Ephrem. sermon. de Recordat. mortis: *Negligentes*, ait, *& contemptores occæcati cū sint peccati fraude, diebus suis procedentibus existimant procul abesse mortis horam, nihil de suo hinc exitu laborantes: verùm annos multos & tempora longa sibi præscribunt. Similes autem sunt eorum, qui nocte intempesta iter suscipiunt: qui quidem arbitrantur procul abesse ab imminenti præcipitio & prærupto loco, donec præcipitatis ipsis experientia dubitationem soluerit. Qui igitur vitæ huius fallaciam mundo mentis oculo perspexerit, & sublimior his effectus, qui in huius vitæ rebus studium atque operam ponunt; intelliget omnino, quòd siue edat, siue bibat, siue dormiat, siue laboret, siue contempletur omni die ac horâ, ad senium & finem temporalis vitæ à natura impellatur: vnde tamquam stercora atque quisquilias quæcumque despicit; studetq; ab huius vitæ affectione seipsum auocare, vt nullam cum rebus humanis societatem habeat.* Cornel. in Ecclesiasten.

Paralogismus diaboli.

Hic est paralogismus diaboli, qui plurimos seducit, nimirum quolibet anno persuadet homini illum hôc anno non moriturum. Dicit enim illi, facilè potes adhuc per annum viuere. Ad hoc tibi suppetūt vires sat validę. Ergo hoc anno non morieris: idem dicit persuadetque homini anno sequenti, & tertio, & quarto, ac singulis sequentibus; quo fit vt homo nūquam se ad mortem paret, putans se illo anno nō moriturum: ita fit, vt annus morti à Deo decretus aduentat, ac mors hominem imparatum & incogitantem inuadat. Remedium hisce assignat S. Ephrem. tract. de vita Spirit. nu. 40. vbi suadet omnibus viuam præsentemque memoriam mortis. *Beati, ait, qui lugent, quia consolabuntur. Inclinemus nos ad sepulchra & conditionis nostræ occulta perspiciamus. Ex cadaueribus permixtos ossium aceruos, craniaq; carnibus exuta cum reliquis ossibus cernemus. Et hæc considerantes nos ipsos in illis, velut in speculo quodam contemplabimur. Vbi iuuentutis flos & pulchritudo? vbi venustus ille genarum color? Hæc nobiscum cogitantes carnis desideria fugiamus, ne in resurrectionis ac iudicij die confundamur.* Et num. 15. *Quotidie diem mortis tuæ expecta, & ad ingrediendum illud iter te para: quâ enim horâ minime putas, veniet mandatum horribile, & væ tunc imparatis. Bona est compunctio cordis, quoniam animus hominū medetur. Qui luctum sectatur, non facilè peccabit: & qui cordis compunctione tangitur, non cogitat mala. Nam ex compunctione oritur fletus: in fletu autem à peccatis declinamus.*

Ex hac gnome colligit S. Hieron. Olympiod. & S. Gregor. 4. Dial. 4. Ecclesiasten, cum superiùs cibum & potum laudauit, id fecisse, non vt voluptatem gulamque commendaret, sed vt temperantiam honestumque eius vsum auaritiæ & nimiæ parcitati præferret. Pulchrè S. Chrysost. homil. 62. ad populum duplicem domum, scilicet luctus & gaudij depingit. *Et si vultis*, inquit, *duas domos describamus: hanc quidem nubentium, hanc verò lugentium: mente vtramque ingrediamur, videamus vtra melior. Inuenietur enim lugubris sapientiæ plena: nuptialis autem plena confusionis. Nam vide turpia verba, incompositos risus, incompositiores locutiones; & vestis & incessus deformitate plenus: verba multæ fatuitatis & stultitiæ plena, & aliud omnino nihil, risus omnia & derisio, quæ sunt illic: non nuptias dico, absit, sed quæ sunt in nuptijs; tunc natura debacchatur, bruta pro hominibus fiunt præsentes: hi quidem, vt equi hinniunt, hi autem, vt asini calcitrant: multa effusio, nihil studiosum, generosum nihil. Diaboli pompa, cymbala & tibiæ, & cantica fornicationis & adulterij plena; at non ita illic vbi luctus; omnia composita, multa requies, silentium multum, correctio multa, inordinatum nihil, nihil incompositum: si quis aliquid locutus fuerit, omnia sunt verba Philosophiæ plena.* Vide eumdem homil. 15. ad Populum.

Domus luctus passio Christi.

Mysticè, domus luctus est passio Christi: huius enim meditationi vtilius est se dare, quàm qui-

quibusuis gaudijs non solùm carnalibus, sed & spiritualibus. Christi enim passio sopit tentationes gulę, libidinis, iræ superbiæ, omniumque vitiorum, animat ad patientiam in cunctis aduersis excitat ad fortitudinem, charitatem, ceterasque virtutes. Vnde martyres stimulo & exemplo passionis Christi excitabant se ad superandos eculeos, ignes, bestias omniaque diaboli tormenta, vt Christo vicem rependerent & amorem amori, vitam vitæ, mortem morti redderent. Rursum domus luctus, est contritio & compunctio cordis, qua nihil est melius, id est nihil vtilius, nihil sanctius, & quod mirũ est, nihil iucundius, vti norunt experti: suauissimus enim animæ est contritionis dolor, suauissimæ compunctionis lachrymæ, superantes omnes mundi delicias, de quibus Christus Matth. 5. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Vide Climac. gradu 7. Et S. Basil. de Gratiarum actione, vbi pulchrè combinat luctum sanctum cum gaudio, ostenditque beatos esse eos, qui lugent, & tamen eosdem mirè quoque gaudere. Causam affert, afferens sanctorum luctum & lachrymas à feruore charitatis prosilire, qua toti erga Deum flagrant; simul & de conseruorum peccantium damno, sed citra propriæ damnum lætitiæ, vt contingit lætis de sua in littore salute: qui dolent simul iactutam eorum, quos marinis fluctibus immergi conspicantur.

Et compunctio.

Igitur luctus hic exhilarat; tum quia manat ab amore, tum quia signum est puræ, sanctæq; conscientiæ, quæ semper læta est quasi iuge conuiuium: tum quia certam dat fiduciam promissæ à Christo cõsolationis & gloriæ æternæ. Hinc S. Chrysostom. in 1. ad Timoth. hom. 14. docet domum luctus esse monasterium, vbi est iugis meditatio mortis, cinis, cilicium, solitudo, ieiunia, chaumenia, luctus sine risu: Idem hom. 59. ad Pop. *Verè*, ait, *lugendi domus est monasterium, vbi saccus, & cinis, & solitudo: vbi risus non est, neque secularium turbela negotiorum. Vbi ieiunium & stratum humi cubile, omnia pura à nidore, cruoribus, tumultu, perturbatione & vexatione; portus est tranquillus; sunt tamquam faces ab excelso loco procul aduenientibus trahentes, in portu sedentes, & omnes ad suam habentes tranquillitatem, neque sinentes fieri naufragia ad se respicientibus, eò contuentes in tenebris non permittentibus versari. Ad eos abi, hospitare, accede, sanctos tange pedes. Multo namque honestius est illorum pedes tangere, quàm aliorum caput.*

Et monasterium.

VERS 4. MELIOR EST IRA RISV, QVIA PER TRISTITIAM VVLTVS CORRIGITVR ANIMVS DELINQVENTIS] Ex ratione subiecta patet sub ira intelligi tristitiam. Hæ enim duæ passiones sunt, imò sorores ex eadem matre, scilicet odio mali nascentes ac se mutuò comitantes. Vnde Campens. vertit: *Melior est tristitia, quàm risus.* Vnde & Septuag. *Bona ira super risum, quia in malitia* (κακίᾳ, id est *malitia.* Aquila legit κακώσει id est *afflictione*: vetus translatio *mærore*) *vultus bonum fiet*, vel *bonificabitur cor*, id est *iucundabitur*, vel *emendabitur cor*, vti legit vetus translatio. Complut. *honorificabitur cor.* Thaumaturgus: *Anima ad rectum honestumq́ componitur.* Campensis: *Cor admonetur officij sui.* Pro ira Hebr. est כעס *caas*, id est *indignatio*, feruens *ira*. Vnde Syrus vertit: *Melior est furor risu, quia per malitiam faciei melius efficietur cor.* Arabic. *Nam per malum faciei sanatur cor.* Tigur. *Melior est indignatio risu, quia tristitia pariet lætum cor.* Alij: *Exhilarabit cor.* Iam ad sensum:

Ira præstat risu. Primò.

Primò, Chald. hanc gnomen accipit de ira non hominis, sed Dei. Vnde vertit: *Melior est indignatio, qua indignabitur Dominus mundi aduersus iustos in seculo hoc, quàm risus, quo ille deridet improbos. Dum enim contristatur vultus maiestatis, venit penuria & vindicta in seculum, ad beandum cor iustorum, qui orabunt ante Dominum mundi; & ipse miseribitur ipsorum.*

Secundò.

Secundò, Symmach. vertit: *Melior est ira risu, quia per tristitiam melior fiet animus*, scilicet eius qui afficitur tristitia propter Deum, quiq; aliorum suffert iras, iuxta illud: *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* 2. Corinth. 6. 20. Et Thaumaturgus: *Sed & risui*, ait, *præferenda est ira prudens, & tempestiua indignatio: quandoquidem seueritate vultus corrigitur anima. Et hæc causa est, ob quam sapientum anima contracta sunt ac tetrica; insipientium verò elata & effusa.* Et S. Hieronym. *Risus*, ait, *dissoluit sapientem, ira corripit & emendat: irascamur & nobis, si quando peccamus, irascamur & alijs: per tristitiam quippe* (irâ mixtam) *melior fiet animus.*

Tertiò.

Tertiò, Hugo Victor. Physicè hanc gnomen explicat, q.d. Melior est ira & tristitia risu: quia tristitia calorem & spiritus reuocat ad cor, itaque illud roborat, attentumque & vegetum efficit ad omnem honestatem & virtutem: lætitia verò & risus calorem, & spiritus à corde ad partes extimas auocant, itaque illud dissoluunt, eneruant, debileque & languidum reddunt, vt ad opera fortia sit impotens & ineptum.

Quartò.

Quartò, noster Pineda per iram accipiens tristitiam, hanc gnomen nectit præcedẽti, quasi eius det causam, q.d. Melius est ire ad domũ luctus, quàm ad domum conuiuij; quia domus luctus, salutarem inijcit homini tristitiam, quæ risu & gaudio longè vtilior est. Cadauer enim est quasi mutus doctor docens hominem sapere, vanam vitam contemnere, meditari mortem, vitia carnis fugere, studere continentiæ. Sua enim tabe, putore, vermibus viuentium mores carnales & fœdos arguit, & obiurgat. Qua de causa prisci solebant cadauer, graui pulloq; habitu vestitum, ante ostium in vestibulo domus collocare, teste Sueton. in Augusto, vt omnibus transeuntibus salutarem luctum, veramque morum mutandorum Philosophiam ingereret. Verùm Hebr. כעס *caas*, propriè significat iram, indignationem, furorem, vt vertunt Septuag. Syrus, Arabicus & ceteri, non tristitiam.

Quintò. Genuinè.

Quintò ergo, propriè & genuinè Noster vertit: *Melius est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis*, vel subditi, vel socij, loquitur enim de ira, non qua quis sibi, vel dæmoni, sed delinquenti irascitur, illique vultum seuerum, tristem, iratum ostendit, vt eius delictum castiget & emendet, q.d. Melius est indignari peccanti, quàm arridere. Satius est delinquenti irasci, eiusque delictum vultu, verbisque

bisque grauibus, seueris, mordacibus instar lixiuij castigare & eluere, quàm risu illud fouere & augere. Ita S Hieron. Salon. Olympiod. Lyran. & alij passim. Occasione enim domus luctus, de qua v. præced. pergit ostendere tristitiæ luctusque commoda. Hanc gnomen esse veram patet in detractione; hanc enim dissipat vultus tristis, fouet lætus; iuxta illud Prouerb. 25. 23. *Ventus aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem:* Idem patet in educatione filiorum & filiarum, de qua Eccles. c. 7. 26. *Filiæ, ait, tibi sunt? serua corpus illarum, & non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.* Et. c. 30. 9. *Lude cum filio & contristabit te.* Hunc esse sensum liquet ex eo, quòd se explicans mox subdit Ecclesiastes: *Melius à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi; quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti.* B

Hinc Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 338. Docet iram subinde esse bonam & cotem virtutis, vt cùm quis peccatis & peccatoribus irascitur eosque arguit & punit, vt fecit Moses Exodi 32. occidens adorantes vitulum aureum. Et S. Petrus occidens Ananiam & Sapphiram votifragos. Act. 5. Et Paulus fornicarium tradens satanæ. 2. Corinth. 2. Cùm ex aduerso Heli filijs delinquentibus non irascens, sed dissimulans & arridens, cùm filijs à Deo punitus sit morte 1. Reg. 4. Prælati ergo qui carent irâ ad arguendum peccantes, inepti sunt ad regimen, dum omnibus se placidos exhibent; vti docet S. Gregor. 3. parte Pastor. c. 17. vbi pulchrè ostēdit in regendo mansuetudini iungendam esse seueritatem, vt vna alteram temperet, & frænet vel acuat. Hinc illud: *Qui bilem non habet, cor non habet.* C Ita Paulus cùm increpasset Corinthios, quòd in cœtu suo tolerassent fornicariū, huius increpationis iræ & tristitiæ fructum ostendit, dicens 2. Corinth. 7. 8. *Quoniam etsi contristaui vos in epistola, non me pœnitet: etsi pœniteret, videns quòd Epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit; nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundùm Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundùm Deū contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*

Sapiens est vultu seuero. Moraliter disce hîc, sapientes & sanctos mente vultuque esse graui ac seuero, ac abdicare à se omnem leuitatem & risum. D Sic de S. Martino legimus: *Faciem eius non fuscauit mæror, nec leuigauit risus.* S. Bernard. in formula honestæ vitæ ita sancit: *Gnome 4.* *Risus tuus sit, aut indicans lenitatem animi, aut prouocans, rarus tamen. Et ipse sit quidem eductus interdum, effusus nunquam.* Idem de Inter. domo c. 65. *Vbi risus & iocus abundant, ibi perfecta charitas non regnat. Si sanctimonialis perfectè Christum diligeret, non rideret, sed cum desiderio illius indesinenter ploraret: quia qui perfectè Christum diligit & timet, non ridet, sed amore eius luget.* Idem serm. 4. de Aduentu: *Christum super Lazarum & super ciuitatem fleuisse, & in orationibus pernoctasse legimus, risisse verò aut iocatū nusquā.* A De ipsomet S. Bernardo scribit Auctor vitæ eius lib. 3. c. 2. *De risu dicimus, quod ex ore frequenter audiuimus, dum cachinnos religiosorum hominum miraretur, non meminisse se à primis annis suæ conuersationis aliquando sic risisse, vt non potiùs ad ridendum, quàm ad reprimendum sibi vim facere oporteret; & risui suo stimulum magis adhibere, quàm frænum.*

VERS. 5. COR SAPIENTVM, VBI TRISTITIA EST; ET COR STVLTORVM, VBI LÆTITIA] Hebr. *Cor sapientum in domo luctus, & cor inconstantium siue stultorum in domo gaudij.* Arabicus: *In domo lætitiarum.* Campens. *In domo conuiuij.* Hæc gnome sequitur ex præcedentibus. Cùm enim melior sit domus luctus domo gaudij, & tristitia risu, sequitur sapientem qui verè cognoscit, eligitque quod est melius, malle domum luctus, velut scholam sapientiæ; stultos verò domum gaudij, velut ludum dissolutionis & stultitiæ: quare hæc gnome sat clara est ex dictis paulò antè, & c. 2. v. 1. Iam

Primò. Primò, Chald. vti præcedentem gnomen, ita & hanc explicat de compassione & cōsolatione lugētium, illamque arctat ad luctum euersi templi. Sic enim habet: *Cor sapientum triste propter destructionem domus Sanctuarij, & propter captiuitatem populi domus Israël, & cor stultorum in gaudio domus diuisionis eorum; comedunt, & bibunt & delicijs affluunt, & non ponunt in corde suo afflictionem fratrum suorum.*

Breuiter ergo sensus erit, q. d. Sapiens vadit ad lugentes, vt bene de eis mereatur eos solando, instruendo, iuuando: stultus verò vadit ad gaudentes, ridentes, commessantes, vt se delicijs & gaudiis oppleat.

Secundò. Secundò, Olympiod. asserit sapientes lugere ob instantē mortem, stultos verò in vanis vitæ voluptatibus exultare. Sic enim ait: *Vir sapiens est funebri luctu secum animo deputans, sese natum de corruptibili carne, breui ex hac vita migraturum: mortales ceteros, qui eâdem sunt nati conditione, affectu pio prosequitur. Contemnit autem quæcumque suis oculis obuersantur, vt casui mortiq́; subiecta. Stultus autem cum mentis hebetudine solida putet esse quæ sunt in mundo, neque illorum mutationem intelligat, proptereáque futuri exitus sit securus, delicijs affluit, voluptatibus indulget.*

Tertiò. Tertiò, sanctus Hieron. accipit de his qui gaudent agere cum ijs qui delinquentes corripiunt, eorumque delicta lugent, vti Samuël lugebat casum Saulis, 1. Regum cap. 15. vers. 35. & 5. Paulus lugebat eos, qui non agebant pœnitentiam. 2. Corinthiorum cap. 12. vers. 21. cùm ex aduerso stultis magis placeant assentatores & irrisores. Audi sanctum Hieronymum: *Cor igitur sapientis vadat ad domum talis viri, qui se corripiat delinquentem, vt adducat ad lachrymas, qui prouocet propria lugere peccata, & non eat ad domum lætitiæ, vbi doctor adulatur & decipit, vbi non conuersionem audientium, sed & plausus quærit & laudem. Talis præceptor plangitur: diues in sermone, non diues in opere, qui quia saturatus est, propterea recipit consolationem suam. Denique huic expositioni etiam sequentes versiculi concordant.*

Quartò. Quartò, plenè & adæquatè Thaumaturgus

hanc gnomen generatim de quouis pio luctu, & quauis lætitia vana accipit; ait enim: *Et hæc causa est, ob quam sapientum anima contracta sunt ac tetrica, insipientum verò elatæ & effusa,* scilicet quòd seueritate vultus corrigatur anima, vti præcessit, risu verò dissoluatur.

Igitur melior est luctus lætitiâ, siue lugeas tua peccata, cupiditates, passiones & miserias, siue aliena, quibus totus mundus plenus est: quare sapiens in hac valle lachrymarum lugendum potius censet, quàm vanè gaudendum, præsertim quia vidit plurimos in infidelitate & sceleribus viuere, ac ruere in gehennâ & damnari. Contra stultus ineptæ se dat lætitiæ, risibus, iocis, conuiuijs, tripudijs, &c. Breuiter vniuersa stringēdo sensus est, q.d. Sapiens gaudet reprehendi de erratis suis, gaudetque seueritate vitæ, grauitate vultus, maturitate verborum & actionum, atque studet compunctioni & austeritati; stultus verò gaudet adulationibus, delicijs, omnique voluptate & dissolutione. Sapientia enim *non inuenitur in terra suauiter viuentium,* ait Iob cap. 28. sed insipientia & stultitia; quia vt explicat sanctus Gregor. *Qui in hoc mundo suauiter viuunt,* ita adhuc *stulti sunt vt hoc ipsum quoque nesciant, vnde ceciderunt.*

Ratio à priori. Sic S. Arsenius iugiter lugebat lachrymisque diffluebat. Sic & S. Ephrem, cuius omnes tractatus non nisi pium luctum & lamenta resonant. Ratio à priori est, quòd sapiens in domo luctus discat sapientiam, id est grauitatem, modestiam, continentiam, refrænationem concupiscentiæ, patientiam, constantiam, charitatem, omnemque virtutem: stultus verò in domo gaudij discat suam stultitiam, id est dissolutionem, leuitatem, gulam, crapulam, luxuriam, omnemque intemperantiam. Audi S. Chrysost. homil. 62. ad Popul. *Vbi namq; tristitia, ibi prorsus, & Philosophia. Qui antea diues erat & multum tumidus, post luctum quemlibet se sustinebit alloquentem: postquam timor & tristitia, quasi quidam acrior ignis in ipsius inciderit animam & duritiam emollierit, tunc humilis fit, tunc exorabilior, tunc mundanam sentit mutationem, tunc ad omnia patiens erit. In theatro autem omnia contraria, risus, ineptitudo, diabolicus fastus, effusio, temporis impendium & superflua dierum consumptio, malæ cupiditatis inductio, adulterij meditatio, fornicationis gymnasium, intemperantiæ schola, turpitudinis exhortatio, risus materia, inhonestatis exempla. At in carcere non ita, sed illic humilitas, supplicatio, Philosophiæ profectus; sæcularium contemptus, omnia conculcata sunt & contempta, & tamquam infanti pædagogus adest timor, ad omnia congrua dirigens eum.*

Symbolicè ibidem S. Chrysost. ex hac gnome colligit domum luctus & consequenter sapientiæ esse aduersitates & tribulationes, vt sensus sit, q.d. Sapiens gaudet aduersis, in ijsque quasi in domo sua commoratur; stultus verò lætis & prosperis, quia *gaudet aduersis agitata virtus*: per aduersa enim firmatur, roboratur, crescit, perinde ac arbores ventis agitatæ magis se firmant, altioresque agunt radices, naturâ id eas docente, vt contra hostem suum, putà ventum sese muniant & arment. Hoc est, quod ait S. Iacob. initio epist. *Omne gaudium existimate fratres, cùm in tentationes varias incideritis, scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet, vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Vide ibi dicta.

Tropol. S. Gregorius 18. Moral. cap. 24. ait iustos lugere, quia nullam sæculi lætitiam admittunt anhelantes ad Deum & gaudia cælestia, ideoque gemere ac dicere cum Psalte: *Renuit consolari anima mea: memor fui Dei & delectatus sum.* Psalm. 67. *Hæc est igitur,* ait, *amaritudo sapientum, quia dum spe in alta erecti sunt, nullis hic gaudijs animum sternunt. Hinc enim scriptum est: Cor sapientum vbi tristitia est, & cor stultorum vbi lætitia.* Rursum S. Bernard. de Gradibus superbiæ, tertium gradum ponit ineptam lætitiam: *Proprium,* ait, *superborum est læta semper appetere & tristia deuitare, iuxta illud: Cor stultorum vbi lætitia.* Eius deinde hæc dat indicia: *In signis scurrilitas: in fronte hilaritas: vanitas apparet in incessu. Pronus ad iocum: facilis ac promptus in risu. Cunctis quippe, quæ in se contemptibilia, & ideo tristia nouerat, à memoria rasis, bonisq; si qua sentit in se adunatis, vel simulatis ante oculos mentis, dum nil cogitat nisi quod libet, nec attendit, si licet iam risum tenere, iam ineptam lætitiam dissimulare non valet. Vt enim vesica collecto turgida vento, punctoque perforata exiguo, si stringitur, crepitat dum detumescit; at ventus egrediens non passim effusus, sed strictim emissus crebros quosdam sonitus reddit: sic monachus vbi vanis scurrilibusq; cor suum cogitationibus impleuerit, propter disciplinam silentij non inueniens ventus vanitatis, quà plenius egrediatur, inter angustias faucium per cachinnos excutitur. Sæpè vultum pudibundus abscondit, claudit labia, dentes stringit, ridet non volens, cachinnatur inuitus. Cumq; os pugnis obstruxerit suis, per nares adhuc sternutare auditur.*

MELIVS EST A SAPIENTE CORRIPI, QVAM STVLTORVM ADVLATIONE DECIPI] Hebr. *Melius est audire increpationem sapientis, super virum audientem canticum stultorum.* Vbi notat Thaumat. vnum sapientem opponi & præponi omnibus stultis, q. d. Increpatio vna vnius sapientis præstat omnibus canticis omnium stultorum. Pro *canticum* Septuag. vertunt *carmen.* Syrus: *cantum.* Arabicus: *cantilenas.* Campensis: *Qui patienter audit obiurgationem sapientis, melior est, quàm is qui audit assiduè cantilantem stultum.* Vers. 6.

Igitur primò Thaumat. & Olympiod. carmen vel canticum stultorum accipiunt propriè pro suaui cantilena, quæ animum dissoluit & effeminat. Vnde Thaumat. vertit. *Hinc etiam longè optabilius est increpationem & castigationem vnius sapientis ferre, quàm totius chori improborum hominum cantu aures demulcentium fieri auditorem.* Et Chald. *Melius est sedere in domo doctrinæ & audire increpationem viri sapientis in lege, quàm vir, qui ambulat ad audiendam vocem tripudij stultorum.*

Verùm Noster rectè per carmen vel canticum accipit adulationem, tum quia hæc directè opponitur increpationi, tum quia ipsa est canticum Sirenum compositum ad decipiendum audientem; tum quia carmina &

cantica

cantica sæpè sunt meræ adulationes fictæque laudes audientium, præsertim diuitum & potentum. Gnome hæc pertinet ad illam vers. 4. *Per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.* Sapiens enim seuero vultu & verbis arguit amicum, vel proximum delinquentem, vt eum emendet; stultus verò delinquenti adulatur & arridet; itaque eum in delictis fouet, præsertim dum vitia eius vocat virtutes. Nam vt ait Seneca ep. 45. *Temeritas sub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur; in his magno periculo erratur.* Vnde de talibus Isaias queritur cap. 3. 12. *Popule meus, qui te beatum prædicant, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant.* Et Ezech. c. 13. 18. *Væ qui consuunt puluillos sub cubito manus: & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis ad capiendas animas.* Nam vt pulchrè ait Cassiod. *Adulatio blanda omnibus applaudit, omnibus salue dicit, prodigos vocat liberales, auaros parcos & sapientes, lascinos curiales, garrulos affabiles, obstinatos constantes, pigros maturos & graues: hæc sagitta leuiter volat, citò infigitur.*

Igitur correptio sapientis est quasi sal, vel nitrum eluens animæ morumque maculas, aut sicut absinthium, quòd ori amarum est, sed stomacho suaue, dum eum purgat, stringit & confortat. Eius ergo amarities & fel desiuit in mel suauitatemque virtutis, consolationis & gaudij; stultorum verò adulationes sunt in aure mel; sed desinunt in fel peccati, mortis & gehennæ, eò enim audientem deducunt, idque videntem & scientem: sæpè enim scit eos adulari & mentiri: videt enim in se non esse illas dotes, quas illi adulantes attribuunt. Quocirca S. Augustin. in Psalm. 59. *Plus persequitur*, ait, *lingua adulatoris, quàm manus persecutoris.* Et Cicero epistol. 1. ad Quintum fratrem: Lanista, inquit, clemens, adulator est, adulatio lethale mulsum, mellea præfocatio. Vide quæ de correptione & adulatione dixi Prouerb 27. 6. ad illa: *Meliora sunt vulnera amici, quàm fraudulenta oscula inimici*; & alibi sæpius. Adulatores ergo sunt velut Syrenes, quæ suaui cantu audientes incantant & necant. Sunt sicut lamiæ & sagæ, quæ suis laudibus, velut veneficijs hominem fascinant & dementant: sunt sicut retia & laquei, quibus capiuntur pisces & aues: sunt sicut vulpes, quæ cauda blandiuntur gallinis, vt incautas capiant & vorent.

Melior ergo est increpatio sapientis cantico & adulatione stultorum, *quia hæc effœminat animum, illa colligit & confirmat*, ait Olympiod. Illa docet sapere, hæc decipit, & in errorem, scelus, mortem & gehennam inducit; quin & seipsa decipit, dum quos à fronte laudat & veneratur, à tergo vituperat & irridet. Audi S. Hieronym. ad Rusticum: *Ne credas laudatoribus tuis, imò irrisoribus aurem ne libenter accommodes, qui cùm te adulationibus fouerint, & quodammodo impotem mentis effecerint, si subitò respexeris aut ciconiarum deprehendes post te colla curuari, aut manu auriculas agitari asini, aut æstuantem canis protendi linguam.*

Apologus adulationis. Eccles. 7. 6. Hanc gnomen festiuo corui & vulpis Apologo, bellis parabolarum gnomis sententioso, venustat Cyrillus lib. 2. Apol. mor. cap. 27, cui titulus. *Contra eos, qui appetunt adulatione laudari:* (*& Appetitus laudes.*) *Coruus*, inquit, *reminiscens priora facinora sua, subtiles fraudes & magnas calliditates suas, hinc fastu tumidus & adulationis auidus, cæpit auram laudum quærere. Cùm igitur adulationis cupidus inuenisset vulpem sub vmbra refrigeria quiescentem, post salutationis officium, interrogatus ab ea quid quæreret, respondit: In bonis meis laudum præconem mearum ob inimicam inuidiam non inueni: cui illa ingenij sui calliditate subtili, quid vellet percipiens, aruentem deridens sic dixit: Satis video, quòd vbi superbia tetrâ vecordiæ nube mentem obnubilat, cuncta sagacitas parum iuuat. Nimirum factus es vacuus, postquam suscipere cupis ventum. Hunc enim folles cùm inanes sunt attrahunt, & eo vacui mox replentur: Iam certè mortis factus es hospitium, quoniam vanæ laudationis pestiferum situ flatum.* Deinde varijs emblematibus (Emblemata.) adulationis vanitatem & noxam graphicè depingit: *Quid enim est adulatio aliud quàm astri nascentis aura lucida, septentrionalis procella, melodia Syrenica, cantatio lethifera, fallaciæ fistula, & vox hyena valde mendax. Siquidem dum suaui sonitu auris tympanum percutit, lucernam rationis extinguit flatu draconico serenum virtutis corrumpit, ac brutino dente nihil in anima viriditatis relinquit. Dulciter sonat, suauiter intrat, lethaliter occupat, irremediabiliter totum vastat; Sed crede mihi, deterior est dulcis cantus adulationis, quàm amarus morsus detractionis. Nam adulatio bona interiora perdit, detractio verò tantùm exteriora: illa substantiam, hæc famam inficit, illa volentem percutit, hæc renitentem ferit: illa semper cùm placuit, nocuit; hæc ad meliorationem sæpè, si est patiens, proficit.* Addit dilemma, quo dicta ratione à priori demonstrat. (Ratio à priori.) *Cæterum aut tecum habes laudationis materiam, aut non habes; si hanc habes cur mendicas cum diuersis, & vis à vento habere, quod in te contines à virtute? attamen si indignus laudaberis velut in ironia, laus tibi fiet opprobrium, & commendatio vertetur in confusionem. Mendax enim laus, vituperium est. Et eo ipso, quo quis ventosæ laudis concipit appetitum, vera laudatione indignus efficitur: appetere enim laudari, fœdum superbiæ vitium est, quod dum spargi deforis per apparentiam diligit, alienum semper vnctum & labium concupiscit. Scio tandem quod magna laus sit, linguatæ vocis laudem spernere; & solida gloria, mundanæ lucis gloriam fugere. Tota namque res vera laudationis, est virtus. His dictis, auditoris appetitum in odium vertit.*

QVIA SICVT SONITVS (strepitus, fragor, crepitus, vti vertit Campens. & alij) SPINARVM ARDENTIVM SVB OLLA, SIC RISVS STVLTI; SED ET HOC VANITAS] Vers. 7. Auctor Catenæ Græc. *Nam stultorum hominum risus expressam præ se fert imaginem spinarum multarum, quæ dum flammam concipiunt crepera strident sonitu, hiscuntque tota.*

In Hebræo est pulchra paranomasia. Ait enim שיר *schir*, id est canticum Syrenum, putà adulatio stultorum, simile est סירים *sirim*, id est spinis, sub סיר *sir*, id est olla crepitantibus, q.d. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla crepitantium molestus est, breuis, fumosus & inutilis: ita blandæ adulantium voces molestæ

sunt,

ſunt, citò deſinunt, mentem obnubilant, ac mox in dolorem & amaritudinem conſcientiæ, atque in tormenta præſentia & æterna gehennæ vertuntur. Ita Olympiod. & S. Hieronymus.

Igitur cantica & adulationes aſſentatorum rectè comparantur ſpinis ſub olla crepitātibus.

Adulationes ſunt ſpinæ. Primò.

Primò, quia ſicut hic crepitus ſtridulus eſt, aureſque obtundit, nilque aliud affert commodi: ſic prorſus adulantium laudes non ſunt niſi ſtreperæ voces, & ſtridores inanes buccarum adulatione tumidarum & crepitantium, quæ viris cordatis ingratæ ſunt & moleſtæ. Vnde ſicut ex crepitu ſpinas, ſic ex adulatione ſtultum agnoſcas, ait Olympiod. Rurſum riſus ſtulti ſonorus, effuſus & cachinnans ſimilis eſt ſono ſpinarum ſtridentium & crepitantium: vtrimque ergo nil eſt, niſi inanis vocis ſtrepitus & crepitus.

Secundò.

Secundò, ſicut ſpina tangentem pungit; ſic & adulationes animam lædunt & ſauciant, dum eam ad curas ſæculi ſpinoſas cohortantur, vel futuro eam incendio præparant, ait S. Hieronym.

Tertiò.

Tertiò, ſicut ſpinæ implexæ implectunt manum veſteſque tangentis, ſic & adulationes perplexam reddunt animam, multiſque eam difficultatibus & ſceleribus inuoluunt. Vnde Symmach vertit: *Per vocem imperitorum vinculo quiſpiam colligatur*, hoc eſt ait S. Hieron. *ad vocem talium præceptorum magis auditor innectitur, dum vinculis peccatorum ſuorum vnuſquiſque cōſtringitur.* Prouerb. 5. Huc facit illud Nahum 1. 10. *Sicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur, ſic conuiuium eorum pariter potantium: conſumentur ſicut ſtipula ariditate plena.*

Quartò.

Quartò, ſicut ſpinæ flamma eſt ſubita, atque illico cum ſonitu trāſit, ſic & gaudium ex adulatione conceptum cum ea nutitur & euaneſcit. Ita S. Bonauent.

Quintò.

Quintò, ſicut ſpinæ creant fumum: ſic adulatio mentem obnubilat. Ita Olympiod.

Sextò.

Sextò, & valde appoſitè, ſicut flamma ſpinarum illicò tranſiens & deſinens, ollam & carnes in ea non calefacit, nec ab eis frigus & cruditatem aufert, ſed potiùs per antiperiſtaſim illud auget: ſic & adulationes corda audientium dolore ſcelerum & amore virtutum non accendunt, ſed potiùs in ſuo peccatorum frigore obdurant.

Septimò.

Septimò, ſicut ſubita flamma ſpinarum ſtatim in fauillas & cineres vertitur, ſic adulatio ſæpè vertitur in irriſionem. Quem enim adulantes in facie laudant, hunc à tergo vituperant.

Planè contrariæ ſunt increpationes ſapientum: Nam primò modeſtæ ſunt & graues ſine ſtrepitu & crepitu: ſecundò, pungunt vt ſanent, non vt lædant: tertiò, ſunt candidæ & liberæ, non implexæ: quartò, conſtantes ſunt & durant: quintò, mentem non obnubilant, ſed illuminant: ſextò, eamdem amore Dei & virtutis accendunt inſtar carbonum iuniperi: ſeptimò, nullam poſt ſe fauillam vanitatis relinquunt, ſed ſemper ſui ſimiles ſunt in grauitate & ardore.

A Denique Chald vertit. *Quid enim aliud eſt vox ſtultorum riſus & iocos agentium, quàm ſpinarum ſub aheno ardentium quidam quaſi ſtrepitus & ſonus? Et hoc quoque vanitas eſt.* Vnde S. Baſil. reg. 17. in fuſius diſput. cenſet hac gnome damnari riſum immodicum prorumpentem in cachinnos, corpore ſubſultante, velut conſtantiæ, & grauitati planè contrarium. Sic & S. Ambroſ. exhort. ad virgin. quem audi. *Quid autem idem Eccleſiaſtes monuerit nos omnes de immoderatione ridendi, conſideremus. Sicut vox, inquit, ſpinarum ſub olla, ita riſus ſtultorum. Nempe ſpinæ, cùm ardent, ſonant, & citò extruuntur, vt nullus caloris ſit effectus. Vnde & de Iudæis dictum eſt: Exarſerunt ſicut ignis in ſpinis. Exuſti ſunt enim ſuo riſu, & conflagrarunt in Domini paſſione, quando in anima ſuæ iocabantur incendiū, dicentes: Speret in Domino eripiat eum, ſaluum faciat* B *eum nunc ſi vult eum. Et deridentes percutiebant calamo caput eius, & ſpinis eum coronabant, atque acetum ei vt biberet offerebant. Ille riſus Synagogam incendit in æternum. Sic ergo eſt riſus ſtultorum, qui ſine gratia ſonat, & ollam ſui corporis vrit.*

SED ET HOC VANITAS] Identidem hoc ſuum thema vanitatis infert & ingerit Eccleſiaſtes. Sed quid τὸ *hoc*? Campenſ. accipit increpationem ſapientis, huic enim ſua quoque ineſt vanitas vel ſuperbiæ, vel inefficaciæ, dum non corrigitur correptus: vel noxæ, dum ſibi accerſit odia & damna. Meliùs referas ad riſum ſtulti: hic enim vanus eſt & ineptus. Et quia adulatio, ait Hugo Card. euacuat adulantem, atque illum, cui fit adulatio.

CALVMNIA CONTVRBAT SAPIENTEM, ET PERDET ROBVR CORDIS ILLIVS.] Septuag. VERS. 8.
C *Quoniam calumnia circumfert ſapientē & perdit cor vxoris eius.* Aquila & Theodor. *Fortitudinis eius.* Complut. *generoſitatis eius.* Hoc enim eſt τὸ εὐγενείας, pro quo nonnulli legunt εὐτονίαν, id eſt bonum tenorem, vigorem & conſtantiam cordis illius. Syrus: *Quoniam accuſatio perdit ſapientes & perdit cor dentium illius.* Arabicus: *Quoniā ſtultus conuertit mentem ſapientis, diſſoluit cor fortitudinis eius.* Thaumat. *ſummum malum calumnia, quæ ſapientum maximè animabus inſidiatur, generoſam ac denſam illam virtutum ſyluam extirpare molitur.*

Pro *calumnia* Heb. eſt עשק *oſec*, id eſt calumnia, item oppreſſio, & quæuis iniuria ſiue verbis, ſiue factis, putà vi & fraude fiat.

Pro *conturbat* Hebr. eſt מהולל *meholel*, quod D ſi accipias quaſi poſitum pro מְחוֹלֵל *mecholel*, (literæ enim ח & ה ſunt affines & charactere & ſono, vtraque enim eſt nota aſpirationis) ſignificat dolore afficit, affligit, cruciat, vti partus cruciat parturientem: alioquin *meholel*. propriè ſignificat dedecorat, inglorīū facit, dehoneſtat, perturbat, obſcurat. Radix enim הָלַל *halal*, in Piel ſignificat laudare, celebrare, glorioſum facere; in Poel verò ſignificat contrarium, ſcilicet vituperare, vilem, ingloriū, infamem facere. Aquila vertit. *ſeducet*. Chald. *decipiet*. Pagnin. *inſanire faciet*. Tigur. *Ad inſaniam adigit*. Alius; *errare facit*, vt ſcilicet per impatientiam aberret à ſapientia & virtute, labaturque in vindictam, cædem aliaq; ſcelera, vti inſinuat Chald. Syrus, *perdit*. Septuag. *circumfert*, circumagit

cumagit, rotat, vulgò *volta il ceruello.* Varietas hæc versionum gnomen hanc valde illustrat, exaggerat, amplificat. Olympiodorus, *vexat.* Arabicus, *conuertit.* Thaumat. *insidiatur.* Pro *perdet robur cordis illius.* Hebr. est *perdet cor donum,* quod S. Hieron. Caiet. & alij explicant, q. d. donum peruertit cor & mentem sapientis, iuxta illud: *Munera excæcant oculos sapientum.* Deuter. 16. 19. Verùm hic non agitur de donis, sed de calumnia: quare melius explicat Tigur. q. d. *Calumnia frangit cor sapientis præclaris dotibus ornatum.* Et Campens. *Mali si obiurgantur, perdere conantur eum qui cor habet tam insigni sapientiæ dono exornatum.* Chald. *Sermone deprauato prudentiam sapientis animi labefactat quæ à Deo cœlitus homini data est in donum.* Vnde Noster, Septuag. Arabic. & Syrus. *Perdit robur, vel vigorem cordis eius.* Hoc ergo est *cor donū* vel *cor doni* (vtrolibet enim modo vertas ex Hebræo) id est cor donatum à Deo, multisque donis ab eo exornatum.

Hæc sententia vti & sequentes, licèt vt disparatæ accipi possint, velut dogmata sapientiæ, tamen cum præcedenti necti potest; hoc modo, vt explicet τὸ *sed & hoc vanitas,* q. d. Increpano delinquentis facta à sapiente, licèt sancta, suam tamen habet adiunctam vanitatem, scilicet quòd delinquens ab eo increpitus illi indignetur, vtque illi talionem reponat, cùm verum illi crimen obijcere nequeat, obijcit falsum, fingitque in eum calumniam, quæ cum affligit & turbat. Ita Caiet. Vnde Campens. vertit: *Quia mali si obiurgentur quod alios opprimant, affligunt sapientem.* Et Chald. *Violentus quoque illudit sapienti, vt non ambulet in via eius.* Alij hanc gnomen referunt ad vers. 2. *Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa.* Alij, q. d. O sapiens monui te, vt caueas adulationem, nunc pariter moneo, vt caueas illi oppositam calumniam.

Minùs rectè Olympiod. hanc gnomen sic accipit. q. d. etiam sapientes & perfecti pulsantur absurdis, impijsque cogitationibus contra prouidentiam Dei, dum vident pios hîc ab impijs affligi & opprimi. Meliùs S. Bonauent. eam accipit de dolore sapientum, dum vident proximos innocentes per calumniam vexari. Hic enim est zelus compassionis, quem habebat Apost. dicens: *Quis scandalizatur & ego non vror?* 2. Corinth. 11. Optimè eam accipias de calumnia & accusatione iacta in ipsum sapientē: hæc enim sæpè eum conturbat, cruciat & affligit. Ita Syrus, S. Hieron. Albinus, Salon. & alij.

Calumnia turbat sapientem. Notat S. Hieronym. hanc gnomen accipi de sapiente non perfecto, sed proficiente: hic enim per calumniam conturbatur: *Sapiens quippe perfectus nullâ argutione indiget, nullâ calumniâ conturbatur,* sed eam constanti animo tolerat & superat, vti Apostoli *ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Actor. 5.

Exempla. Vis exempla? Accipe. Mosi irrogata fuit calumnia à Core, Dathan & Abiron, quòd ambiret principatum sibi, & Pontificatum Aaroni fratri suo, quæ eum pupugit & turbauit, iuxta illud: *Vexatus est Moses propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius.* Psalm. 105. 32. præsertim quia per calumniam hanc excitatū est murmur populi, vnde Moses questus est Deo magno animi dolore, dixitque: *Ne respicias sacrificia eorum: tu scis, quòd ne asellum quidem vnquam acceperim ab eis, nec afflixerim quemquam eorum.* Num. 16. 15. Sic Ieremias prophetans Ierusalem tradendam Chaldæis, à Iudæis calumnias iuges audiebat, quòd esset pseudopropheta, amicus Chaldæorum, proditor patriæ. Vnde assiduè gemit & luget, vti videre est c. 10. v. 11. & seq. c. 20. v. 8. & seq. Hinc & Dauid orat Psalm. 118. 134. *Redime me à calumnijs hominum vt custodiam mādata tua.* Vbi S. Ambros. *Qui opprimitur,* ait, *calumniā, non facilè potest custodire mandata diuina: tristitiæ necesse est plerumq́, aut timori cedat & affligatur, vel metu calumniæ, vel dolore.* Ita S. Basil. calumniam sibi de hæresi impactam valde sensit. Sic enim scribit epist. 82. *Ad hasce literas animatus, vt par erat, & ad tam inopinā ac subitam immutationem animo perculsus, nec respondere quidem poteram: palpitabat enim mihi cor, lingua me destituebat, & planè patiebar, quod animo solet parum forti accidere: indicandum enim quod verum est, & tamen veniâ dignum. Deinde parùm aberat, quin odium ergo humanum genus exorbitassem, suspectiq, mihi fuissent omnes hominum mores, arbitranti in natura humana non esse charitatis bonum, sed verba quædam plausibilia ad ornatum & cultum eorum, quibus vti velis conficta; affectum verò illorum secundum veritatem non inesse cordi humano.*

Ratio à priori prima est, quòd homo ex eo quòd sit rationalis, ingenuæ & nobilis naturæ summè appetat honorem & famā: huius enim cupido illi intima est, vt qui illam tangit, tangat pupillam oculi, imò pungat medullam animæ: quare multi malunt perdere vitam, quàm famam. Sapientis autem honor situs est in sapientia & innocentia: quare qui illam tangit per calumniam, pungit intima animæ ipsius. Hinc Eccles. cap. 26. vers. 6. *timuit calumniam mendacem.* Hinc adagia: *Inuidia integritatis asseela: calumnia dira pestis.* Hinc & emblema, cuius titulus: *Calumniæ morsui nullum est remedium,* *Ratio à priori. Prima*

Naturâ cunctis prompta est medicina venenis;
Has superant linguæ vulnera facta manu.
Quod semel emisit rabiosa calumnia virus,
Ante necat, quàm tu fuso venena putes.

Secunda, quòd calumnia sæpe homini aufe- rat opes, libertatem & vitam. Calumnia enim violati edicti regij coniecit Danielem in lacū leonum. Calumnia adulterij adegit Susannam ad periculum necis infamis. Calumnia hostilitatis in Assuerum conficta ab Aman, Mardochæum & Iudæos omnes addixit morti, vt patet ex libro Ester. *Secunda.*

Tertia, quod calumnia viri sancti graue creet scandalum, ac impediat fructum concionum, lectionum, omniumque operum ipsius: quare illa tunc refellenda est, vti docet S. Basil. homil. de Inuidia, & S. Gregor. lib. 8. epistola 45. ita Paulus calumniam Pseudo Apostolorum, suam doctrinā vitamq; carpentium confutauit 2. Corinth. 10. & 11. ac Christus calumnias scribarum & Pharisæorum contra *Tertia.*

se

se iactatas assiduè dissipauit, vt patet Ioan. 5. 5. & seq.

Adde calumniam vix ita elui posse, quin nota remaneat. Quocirca Medius, Alexandri Magni parasitus, impium & diabolicum hoc consilium suis dabat: *Quodlibet crimen in quemuis intendite; vt maximè enim sanet vulnus, qui læsus est, manet tamē cicatrix.* Sicut scelestus ille dux, potiùs latro, suis militibus dicebat: *Rapite, spoliate tam amicos quàm inimicos: Nam vt qui spoliati sunt; sic agant apud principem, vt restituere cogamur, semper tamen aliqua prædæ portio remanebit apud nos.* Hinc Thearidas cum gladium cote acueret, rogatus an esset acutus: *acutior*, ait *calumnia*, ita Plutarch. in Lacon.

Modus refellendi calumniam. Primus. Porrò modi & media refellendi, vel superandi calumniam sunt varij. Primus est, si illam contrarijs actibus, tuisque moribus refellas: accusaris quòd sis superbus, gulosus, luxuriosus, auarus, &c. esto humilis, sobrius, castus, liberalis, vt omnes ex actibus tuis videant calumniam esse falsam: vnde singularis calumniæ confutatio est vitæ innocentia & sanctitas. Quocirca Demosthenes, teste Stobęo sermon. 40. dictitabat calumniam aliquantisper quidem audientibus mali suspicionem ingerere: progressu verò temporis nil eâ imbecillius esse.

Secundus. Secundus, si Deo tuam innocentiam resignes, eiusque iudicium, quo tuam innocentiam declaret efflagites, vti facit Dauid in Psalmis, vt Psalm. 42. 1. *Iudica me Deus & discerne causam meam: de gente non sancta ab homine iniquo & doloso eripe me.* Et Psalm. 7. vers. 9. & Psalm. 25. 1. & Psalm. 34. 1. & 2. & Psalm. 35. 3. Deus enim innocentiæ est tutor & vindex: vnde multis in hac vita, sed omnibus in die iudicij innocentibus, diffamatis quasi nocentibus, innocentiæ famam restituet. Dicito ergo cum Apostolo: *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die: qui autem iudicat me Dominus est qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo.* 2. Corinth. 4.

Exempla. Ergo Deus innocentibus per calumniam læsis, vel etiam occisis famam restituit, vti restituit Danieli, Susannæ, Ioseph, Mardochæo. Legimus in vita S. Irenes virginis & martyris Portugal. quòd ob calumniam fornicationis sit occisa, sed post mortem Deus eius virginitatem reuelauerit, eamque multis miraculis testatam fecerit. Ascripta est Sanctis in Martyrologio Romano die 20. Octobris. B. Marina virgo, inter viros monasticen professa, ac Marinum se nuncupans, à filia ab alio violata, fornicationis secum commissæ falsò accusata, ac prole ei quasi patri tradita, ab Abbate monasterio eiecta, publicam egit pœnitentiam; sed post mortem per sexum agnita fuit eius innocentia, ac calumniatrix correpta à dæmone, non nisi calumniam confessa, ac ad sepulchrum Marinę veniam petens, ab eo liberari potuit: quin & Deus pluribus miraculis eius castitatem & sanctitatem comprobauit, vti habet eius vita sanè admirabilis.

Tertius. Tertius, si magno & infracto animo opiniones & dicteria hominum despicias, dicasq; cum S. August. epist. ad Secundinum: *Senti de Augustino quod libet, sola coram Deo conscientia me nō accuset.* Vis enim & noxa calumniæ non in calumniantis, sed in patientis sensu consistit. Ostende ergo te eam non sentire, sed ridere, atque eam depuleris. Audi sanctum Chrysostomum homil. 2. ad Popul. *Sicut, ait, voluptas non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sita est, hoc & de contumelia dico, quòd contumelia non à contumeliantium sententia, sed à patientium affectu constituitur vel destruitur; verbi gratiâ: multa quidam in te fanda atque nefanda contumeliosè egit; si contumelias deriseris, si verba non susceperis & vulnere superior sis: contumeliam non es passus. Et quemadmodum si corpus adamantinum haberemus, etsi innumeris vndiq; telis percuteremur, non tamen vulnera reciperemus; non enim à mann tela torquente, sed à corporibus patientibus vulnera fiunt: sic & hic non à contumeliantium insania, sed à patientium contumelias imbecillitate iniuriæ, & iniuriarum contumeliæ constituuntur. Si enim Philosophari sciamus, nec contumeliâ affici possumus, nec quidquam graue pati. Ille iniuriam intulit, non sensisti, nec doluisti, non es iniuriam passus, sed & magis percussisti, quàm percussus es; cùm enim qui contumeliam intulit, plagam suam ad patientium animam non peruenientem viderit, ipse maiorem in modum roditur, & tacentibus contumeliam patientibus, sponte contumeliarum plaga contra mittentem conuersa infertur.* *Calumnia in sensu patientis consistit.* Quin & Aristoteles, teste Laërtio libro 5. absens à quodam maledictis lacessitus: *Absentem*, inquit, *etiam verberet.* Idem loquaci cuidam illi maledicenti, dicentique: *Nónne te satis obtudi? Hercle*, inquit, *non tibi animum aduerti.* Porrò M. Antoninus Imperat. cognomento Philosophus libro 9. de Vitâ suâ, hoc remedium dat calumniæ & impudentiæ: *Si cuius impudentiâ offenderis*, inquit, *statim percontare teipsum; an possit fieri, vt nulli sint in mundo impudentes: non potest autem hoc fieri; ne igitur postula id quod fieri nequit; est enim iste quoque vnus ex impudentibus ijs, quos esse in mundo oportet. Idem de versuto, infideli, omni denique quocumque modo vitioso in promptu sit tibi cogitare. Nam si recorderis necessario id genus hominum esse, singulis æquiorem te præbebis. Id quoque vtile est statim cogitare, quam homini natura virtutem contra id peccatum dederit. Remedium enim tribuit contra ingratos mansuetudinem: contra aliud vitium aliud auxilium. Omninò autem licet tibi in viam reducere eum qui errauit: nam omnis qui peccat, eo errat, quòd à proposito aberrat. Denique quid inde tibi damni allatum est? Inuenies quidem nullum eorum, quibus irasceris, tale quippiam fecisse quo mens tua sit futura deterior; atqui in hoc vnico situm erat, vt malum tibi atque damnum accideret. Quid verò malum aut nouum accidit, si indoctus homo agit suo modo? Vide ne tu tibi ipse potiùs sis reprehendendus, qui non præsenseris fore, vt ita peccaret.*

Calumniam dulcorant Dei solatia. Denique calumniam dulcorant Dei solatia. Experientia enim constat, viros perfectos, qui patienter, imò hilariter ferunt calumnias, sui contemptus, falsas accusationes, humiliationes, mortificationes, persecutiones, iniurias, miras

mitas à Deo haurire illuminationes & consolationes spiritales, iisque ita subinde repleri & obrui, vt nollent calumniis carere, sed in illis quasi in epulis delicientur & exultent. Ita Abbacyrus, apud Climacum Gradu 4. de obedientia, in Monasterio per quindecim annos assiduis calũniis & iniuriis exercitatus, moriens dixit: *Gratias ago Domino, & vobis Fratres, quod me ad salutem meam tentastis iugiter; hac enim ex causa immunis à tentatione dæmonum hactenus mansi.* Macedonius verò cũ similiter exerceri postulasset, & in Nouitiorum ordinem redigi, idque impetrasset, causam rogatus, hanc dedit: *Numquã, inquit, ita me bello omni leuigatum sensi, diuiniq́ luminis dulcedinem in meipso vidi.* S. Franciscus F. Leoni dixit: *Hæc est vera lætitia, si calumniis, probris, verbis & verberibus afflicti, hæc omnia amore Christi libenter toleremus.* S. Ignatius fundator Societatis Iesu exultabat in carcere in quem per calumniam coniectus erat, dicebatque hanc esse veram viam ad sanctitatem & perfectionem, idque disertè docet Regula 11. Summarij Constitut.

Vers. 9. MELIOR EST FINIS ORATIONIS, QVAM PRINCIPIVM] Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus: *Bonum est nouissimum verbi præ principio eius verbi*, id est sermonis, vel rei. Sæpe enim verbum metonomicè pro re verbo significata sumitur. Vnde Chald. *Melior est finis negotij, quàm principium eius: quoniam in principio iudicari nequit, quis tandem exitus consequetur: at rei optimæ euentus facilè homini perspicitur, quàm sit auspicatus.* Tigur. *Potior extrema negotij pars principio.* Campens. *Melior est finis rei, quàm principium:* Per orationem ergo non solùm precem, vt Lyran. sed & concionem, lectionem, narrationem, exhortationem, & quemuis sermonem, imò quamuis actionem, quoduis negotium accipe. Thaumaturgus: *Sermo non in principio, sed cùm ad calcem peruenerit laudandus est.* Nonnulli hac gnome idem putant dici quod illâ dictum est v. 2. *Melior est dies mortis die natiuitatis*: hæc enim est principium, illa finis vitæ hominis; sed hoc remotum & longè petitum videtur.

S. Hieron. huius sententiæ quatuor dat sensus literales, & quintum mysticum. Primus est, inquit, q. d. *Meliores sunt in dicendo epilogi, quàm exordium.* In his enim dicentis sollicitudo finitur, in illo incipit.

Secundus, q. d. *qui incipit audire sermonem, & ad præceptorem vadit, in principio est: qui verò extrema audit, consummatus est atque perfectus.* Ita discipuli in scholis, qui finem Grammaticæ, Rhetoricæ, Logicæ, Theologiæ audiunt doctiores sunt, quàm qui earũdem principiis aures operamque nauant.

Tertius, q. d. *Hebræus, ait, ita hunc locum cum sequenti versiculo disseruit: Melius est te finem considerare negotij, quàm principium: & patientem esse, quàm impatientiæ furore raptum.*

Quartus, q. d. Melius est finire sermonem & tacere, quàm proloqui, *Discamus*, inquit, *ex hac sententiola nullam in hominibus esse sapientiam, cum melius sit tacere, quàm proloqui, & quia cum finita fuerit oratio, intra semetipsum recogitat auditor, quid sit dictum, cùm autem cœperimus loqui, necdum quid vtilitatis accepit.* Vbi tacitè insinuatur vanitas sermo-

A num & rerum, nimirum, quòd cum finiuntur & desinunt optimæ sint, non autem cum sunt aut incipiunt.

Quintum adde, q. d. Melior est finis principio, quia finis perficit & coronat opus: finis fructum & præmium operis affert, ideoque illi corona imponitur. Rursum q. d. Melius est in opere bono perseuerare, quàm illud inchoare: imò præstat non inchoare, quã non perseuerare: Vnde ex Hebr. vertas: *Melius est posterius verbo priori siue principio:* Sicq́ue hanc gnomen poteris nectere præcedenti q. d. Sapiens increpans delinquẽtem, etsi ab eo calumniam patiatur, non tamen ab increpando cesset, sed illam constanter vrgeat & prosequatur, quia melior est finis increpationis principio; tum quia perseuerantia in bono me-
B lior est inchoatione; tum quia falsitas calumniæ in fine patefit; tum quia per perseuerantiam increpationis sæpè vincitur duritia delinquentis, fitque, vt delicta relinquat & emendet, iuxta illud Prouerb. 28. 23. *Qui corripit hominem, gratiam postea inueniet apud eum magis, quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit.* Lyran. verò, qui per orationẽ accipit precem, sic vertit q. d. Melior est finis orationis calumniam passi, quia ipse orare & precari cœpit tristis, at in fine succedit Dei consolatio, qua fit constans & patiẽs, de quo proximo versu. Insuper hæc gnome monet sapientem, vt finem laborum operumque semper intueatur, ideoque patienter & hilariter ferat, vel capessat, agatque media ad finem opportuna spe finis & fructus: Sic æger sumit amarum pharmacum intuitu finis, scilicet sanitatis. Sic miles laborat spe promotionis ad maiora. Sæpè enim initia tenuia
C & dura sunt, sed finis amplissimus & lætissimus consequitur, iuxta illud:

Debile principium melior fortuna sequetur.

Ita Aben Ezra. Hinc quidam vertit: *Melius est cogitare finem rei quàm principium;* Iuxta illud:

Quidquid agas prudenter agas, & respice finem.

Maximè ergo hæc gnome docet perseuerantiam in cœpto opere bono: hæc enim sola coronatur, iuxta illud Christi: *Qui perseuerauerit vsque in finem hic saluus erit*, Matth. 10. Vnde Hugo hanc gnomen intorquet in eos, qui finem concionis, orationis vel missæ, aut scientiæ quam discunt, non expectant: hi enim oleum & operam perdunt, præsertim quia solet Deus in fine orationis, ad præmiandam constantiam & per-
D seuerantiam magna lumina, magnos affectus, magnas spes rei, quæ petitur, conficiendæ infundere. Adhæc in oratione exaudiuntur, & obtinent, quæ postulant, vt promittit Christus Lucæ 8. 11. & seq. Denique S. Hieronym. lib. 1. contra Iouin. *Multi, ait, vocati, pauci electi. Incipere multorum est, perseuerare paucorum: vnde & grande præmium eorum, qui perseuerauerint:* nimirum magnum, imò summum est perseuerantiæ donum, vti docet Conc. Trident. & S. August. lib. de Bono perseuerantiæ. Audi S. Bernard. epist. 129. ad Genuenses: *Et nunc quid restat Charissimi, nisi vt admoneamini de perseuerantia, quæ sola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Prorsus absque perseuerantia nec qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Vigor virium virtutum consummatio est, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium.* *Perseuerantiæ elogia.*

Soror est patientiæ, constantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, vnanimitatis vinculum, propugnaculum sanctitatis. Tolle perseuerantiam, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Denique non qui cœperit, sed qui perseuerauerit vsque in finem hic saluus erit.

Mysticè, idem S. Hieron. *Dum, ait, in isto sæculo sumus, quod sumus, omne principium est: cùm autem venerit id, quod perfectum est, in nouissimus & consummati erimus*, q. d. In terra bonum inchoatur, in cęlo perficitur. Vide 1. Corinth. 13.

Tropol. Olympiod. *Melior*, ait, *est finis orationis, in qua agitur de virtute principio: neque enim solùm cœpisse pulchrum est; verùm multò magis rei cœptæ finem imposuisse.* Sic & Albinus: *Melior est*, ait, *consummata iustitia, quàm inchoata.* Sic & S. Bonauen. Hugo & Dionys.

B Symbolicè Hugo: Tota, ait, lex scripta vnica cēsetur oratio, cuius principio, qui est timor, melior est finis, putà charitas: timor enim est seta amoris; quia sicut seta, ait S. Augu. filum in foramen; sic timor amorem in animam inducit.

MELIOR EST PATIENS ARROGANTE] Hebr. *Melior est longus spiritu, quàm altus spiritu: longus spiritu* est longanimis. Vnde Septuag. *Bonum est longanimis, super excelsum spiritu.* Syrus: *Melior est longanimitas altitudine spiritus.* Arab. *Expectans melior elato in spiritu tribulationis.* Campens. *Melior est homo patiens, quàm qui liberè alios carpit.*

Gnomen hanc nectas præced. q. d. Ideo finis orationis & correptionis melior est principio, quia facit hominem longanimem & patientem, dum lōganimiter fert infirmitates & calumnias delinquentis, & patienter eius emendationē expectat:
C patiens ergo melior est arrogante, qui delinquenti irascitur, eumque superbè obiurgat, ideoque non emendat, sed in vitio magis obdurat. Nota *melior est patiens*, non quasi arrogans sit minùs bonus, sed quod longè illi præstet esse patientem, quàm impatientē & arrogantem, imò sicut patiens est optimus, sic arrogans est pessimus.

Ecclesf. 7. v. 9. Vis exemplum illustre? Accipe S. Chrysostom. hom. 7. de Fide Annæ matris Samuelis, quę probra Phenennæ æmulæ suæ orando leniter & fortiter tolerabat, sic scribit: *Gubernator clauo assidens seruat nauim, vndarum incursus gubernandi prudentiâ depellens: sic mulier illa, cùm ira & angor in animum ipsius facerent impetum, rationem illius perturbantes, multosque fluctus excitarent, fortiter pertulit tempestatem, nec passa est rationem demergi. Siquidem Dei timor tamquam naucleros gubernaculis*
D *assidens, persuasit eam tempestatem magno animo perferendam esse, nec priùs destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum onere plenam, hoc est vterum pretioso thesauro onustum.* Maximus serm. de Ira: *Vt naues, ait, egregiæ sunt, non quæ sereno cælo nauigant, sed quæ tempestati resistunt, & in portum euadunt: sic homines iræ ac furori resistentes, magni sunt atque fortes.*

Secundò, q. d. melior est corripiens delinquentem, ideoque recipiens ab eo calumniam, eamque patienter tolerans, quàm delinquens arrogans, qui per fastum & impatientiam corripiētem respuit & calumniatur.

Tertiò, Chald. vertit: *Melior est ante Dominum*
A *vir, qui subigit concupiscentiam suam, quàm vir, qui ambulat in tumore spiritus.* Hinc S. Hieron. hanc gnomen combinat cum v 4. quasi eum limitet: *Quia*, ait superius, *iram concesserat, dicens: Melior est ira, quàm risus, ne putaremus iram, quæ in passione est, laudari, nunc præcipit iram penitus esse tollendam: ibi enim pro correctione in peccantes, & eruditione in minores, iram posuit; hic verò impatientiam refrænauit. Patientia autem non solùm in angustiis, sed & in lætioribus necessaria est, ne plus quàm condecet exaltemur. Videtur mihi, & qui nunc excelsus appellatur spiritu, in Euangelio pauperi spiritu esse contrarius, qui in beatitudine ponitur.* Sic & Olympiod.

Quartò, Thaumaturgus hanc gnomen ad orationis modestiam sermonisque refert. Sic enim totum hunc versum reddit: *Sermo non in principio, sed cum ad calcem peruenerit, laudandus est. Mo-*
B *rum probetur modestia, non fastus aut supercilium.* Sūt enim qui initio orationis modestè demittunt oculos, vultum, vocem, sed sensim ea attollunt ac in fine verba superba, minacia, indignabūda prorumpunt, præsertim dum non impetrant, quod postulant.

Primus sensus maximè connexus & genuinus est.

Moral. quanta sit dignitas patientiæ docet Tertull. & S. Cyprian. tract. de Patiētia. Vide dicta Iacob 1. 4. ad illa: *Patientia autē opus perfectum habet.* Et Prou. 16. 32. ad illa: *Melior est patiens viro forti.* Et c. 19. 11. *Doctrina viri per patientiā nescitur.*

Denique audi S. Gregor. par. Past. admon. 10. *Per hoc quoque impatientia vitium plerumq; mentem arrogantiæ culpâ transfigit: quia dum despici in mundo hoc quisque non patitur, bona si qua sibi occulta sunt,*
C *ostentare conatur; atque sic per impatientiam, vsque ad arrogantiam ducitur, dumque ferre despectionem non potest, detegendo semetipsum in ostentatione gloriatur. Vnde scriptum est; Melior est patiens arrogante: quia videlicet eligit patiens quælibet mala perpeti, quàm per ostentationis vitium bona sua occulta cognosci. At contra eligit arrogans bona de se vel falsa iactari, ne mala possit, vel minima perpeti.*

NE SIS VELOX AD IRASCENDVM: QVIA VERS. 10.
IRA IN SINV STVLTI REQVIESCIT] Hebr. *Ne præcipites in spiritu tuo ad excandescendum, quia excandescētia in sinu stulti requiescit*, Hebr. enim כעס caas significat iram ardentem, excandescentiam. Vnde Septu. & Syrus vertunt *furorem. Ira enim breuis furor est*, ac parit furorem diuturnum, qui per cædes, rapinas, incendia grassatur, vastatque
D omnia tam priuata, quàm publica, Arabicus: *Ne curras, vt irascaris in spiritu tuo, quia ira in gremio stultorum requiescit.* Thaumaturg. *Furor & primus indignationis impetus cohibendus est, ne præceps in iram (cui stulti seruiunt) feratur.* Symmach. *Noli per verba tua ad iracundiam prouocare.* Nam, vt ait S. Ephrem tract. de Virtute cap. de Ira: *Ira & irati proprium est vanis rumusculis permoueri, & leuicula de causa rixas prouocare.*

Cohæret hæc gnome præcedenti, ex eaque velut conclusio educitur, q. d. Melior est patiens iniuriam arrogante, qui illico iniuriam irroganti irascitur, seseque vlciscitur. Ne ergo ob illatam tibi iniuriam sis velox ad irascendum, hoc enim est stultorum, sed patienter eam tolera, eamque patientiâ & prudentiâ tuâ non

tam

tam verbis, quàm factis contrariis refelle & confuta.

Nota pro *ne sis velox*. Hebr. est אַל־תְּבַהֵל *al tebahel*, id est, ne percellaris, ne trepides, ne festines, ne præcipites, vti feruent & præcipitant apes, dum illicò irascuntur & aculeum infigunt, itaque stultè se exarmant & inutiles reddunt. Indicat hæc vox causam iræ esse mentis leuitatem, timorem, trepidationem, præcipitantiam: hæc enim visa vel audita aliqua leui iniuria, timet famam vel res suas perdere; ideoque pusillanimes, parui iudicij & animi, quales sunt feminæ, pueri, stulti, citò irasci; graues verò, cordatos magnoque animo & iudicio præditos, putà sapientes ægrè tardeque irasci, quia grauitate sua & constantia indignum censent citò irasci, atque ob rem leuem, nec satis consideratam perturbari.

Vetat ergo hæc gnome non omnem iram sed citam & subitam, eoque nomine tacitè lentam tardamque permittit: hac enim irascimur peccatoribus & peccatis, eosque corripimus, castigamus, plectimus. Vnde ira à natura data est homini quasi *cos fortitudinis*, ait Cicero 4. Tuscul. *& quasi bonarum actionum ministra*, ait S. Basil. orat. contra Iram, ac *virtutis instrumentum & ancilla*, ait S. Greg. 5. Moral. 31. Tam ergo vitiosum est esse *ἀπαθεῖς*, quam *πρόπετεῖς*, id est carere omni ira, quàm præcipites esse ad iram.

Porro Chald. accipit iram, qua peccator irascitur, dum à Deo punitur. Sic enim habet: *Et in tempore, quo veniet super te correctio de cælis, ne festines in anima tua, vt irascaris, neque dicas verba blasphemiæ aduersus cælestem. Si tu patienter sustines, dimittetur tibi: si tu eris contumax & irasceris, scito quoniam furor in sinu stultorum requiescet, donec perdat.*

Verùm meliùs alij passim hæc intelligunt de ira, qua irascimur homini, aut creaturæ noxam aliquam inferenti. Nam vt ait S. Ambros. 1. Offic. c. 6 *Qui cito mouetur iniuriâ, facit se dignum videri contumeliâ, dum vult indignus videri.*

Porrò sub ira vetatur vindicta, quam parat ira, q. d. Ne sis velox ad irascendum, vt in verba aspera, aut facta, verberaque, quibus te vindices illico prorumpas. Ita S. Ambros. exhor. ad Virg. *Quàm pulchrum*, inquit, *& illud: Noli festinare in spiritu tuo irasci, quia ira in sinu stultorum requiescit; hoc est: Etsi causa sit, quæ moueat indignationem, non sit festina vindicta, ne immoderatus calor indignationis exæstuet. Non potest igitur auferre quod naturalis est motus, sed moram inserit, vt medicina consilij, temperet iracundiam.* Probat ex illo: *Irascimini & nolite peccare.* Psal. 4. 5. Hinc & S. Hieron. *Ira*, inquit, *instincta superbia semper desiderat vltionem.* Duo ergo vetat hæc gnome: primum, ne citò irascamur: secundum, ne irati citò prosiliamus in aspera verba vel verbera, sed os & manus cohibeamus ab iræ & vindictæ executione.

Ira cita vitanda Cur? Ratio, Prima. Porrò causæ cur cita ira vetatur sunt hæ. Prima, quia mora iram vel soluit, vel mitigat. Ira enim est instar flammæ, quæ simul tota exardescit simulque deflagrat & desinit. Vnde Seneca libr. 3. de Ira capit. 1. *Morâ*, ait, *lentum præcipitis mali remedium*, Et S. Hieronym. hîc, dum sic ex-

A plicat: *Non quòd concedat tardius irascendum, idcirco nunc dicit: Ne festines in spiritu tuo irasci, sed quod cùm furens & recens fuerit ira dilata, facilius sedatum possit auferre.*

Secunda, quia mora impedit ne ira prosiliat in lites, rixas, cædes ceteramque vindictam. *Secunda.* Tertia, quia mora dat tempus menti, vt rationes excogitet, quibus ira sedetur. *Tertia.*

Salomonem secuti sunt Plato & Philosophi, *Gnome.* Plato iratos monebat vt seipsos in speculo contemplarentur. Nam cum faciem suam furibundam per omnia phrenetico similem viderent, eo dedecore territi, in posterum ab ira sibi facilè temperabant: aut certè eam tardabant. Idem: *Sapiens*, ait, *cùm vituperatur, non irascitur, cùm laudatur non extollitur.* Ita Laërtius in eius vita. Aristoteles: *iram*, ait, *cohibe, quia sicut fumus oculos, sic ira rationem offuscat, vt verum cernere nequeat.* Ita Stobæus serm.

B 18. Seneca lib. 1. de Ira ca. 15. *Nihil minus*, inquit, *quàm irasci punientem decet, cùm eò magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est: inde est quòd Socrates seruo ait: Cæderem te, nisi irascerer.* Cato iratum ab insano nil differre aiebat, nisi mora; sentiens iram esse breuem insaniam. Ita plutar. libr. de Cohibenda Ira.

Athenodorus hoc monitum dedit Augusto Cæsari, cùm ei valediceret: *Irâ correptus nil dicas aut facias, donec 24. literas Alphabeti Græci percurreris.* Ita Plutar. in Apophth. Rom. qui & addit Augustum approbando respondisse: *Silentij sunt tuta fidi præmia*, S. Ambros. Theodosio Imper. qui ex subita ira iusserat Thessalonicenses ob deiectam vxoris suæ statuam occidi, suggessit, vt sanciret

C sententiam necis ab Imper. in aliquem latam, non nisi post triginta dies executioni mandari. Sententia enim in innocentem lata reuocari potest, at vita innocentis occisi reuocari nequit.

Denique S. Iacobus c. 1. 19. *Sit autem*, ait, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram.* Vide ibi dicta.

QVIA IRA IN SINV STVLTI REQVIESCIT] Hugo Card. *τὸ requiescit* exponit *sedatur* vacat, cessat, sicut quiescunt fluctus, dum sedatur & tranquillatur mare; atque quiescunt passiones & tumultus dum pacantur, vt sit antithesis eius, quod præcessit, q. d. Ne sis citus ad iram, sed nec nimis tardus, quia illud est præcipitis, hoc vecordis, stulti & stupidi. Qui enim caret irâ, caret mente, ait sapiens. Et Aristoteles Ethic. ca. 5.

D *Iræ vacuitas*, ait, *minimè laudabilis. Nam qui non irascuntur pro quibus oportet & vt oportet, & cùm oportet, & quibus oportet, fatui sunt; nam neque sentire neque dolere videntur.*

Secundò, Chald. *requiescit* inquit, quia iræ pœna & vindicta in caput stulti irascentis retorquetur, illique incumbit & in eo requiescit, vt eum pessumdet & perdat, dum cogitur subire supplicia ob ea, quæ temerè in ira dixit & perpetrauit.

Verum *τὸ quia* non antithesin, nec pœnam, sed causam notat, q. d. Noli citò irasci, quia hoc est stultitiæ & stultorum. Hebr. *kesilim*, id est inconstantium, qui facilè mutantur. Ira enim in sinu stulti quiescit, vt ipse statim velut ex sinu eam promat & prodat. Porrò sinum

non aliud, quàm ipsam animam appellat, ait Olympiod. Causam dat S.Greg. 5. Moral. cap. 30. *Per iram, ait, sapientia perditur, vt quid, quoque ordine agendum sit omnino nesciat. sicut scriptum est: Ira in sinu stulti requiescit: quia nimirum intelligentiæ lucem subtrahit, cùm mentem permouendo confundit.*

Exemplum est in Nabal, qui verè Nabal, id est stultus, stultâ indignatione contra Dauidem exardescens, eâdem enectus & mortuus est. 1. Reg. 25. v. 25. & 38. *Ira* enim *est signum insipientiæ*, ait S.Hieron. *quia quamuis aliquis potens existimetur & sapiens, si iracundus sit insipiens arguitur.* Vnde Campens. vertit: *Ne inducas in animum tuum, vt citò irascaris: Solent enim ferè esse stulti, qui proni sunt ad iram.*

Ira in sinu quid? Resp. Primò.

Nota τὸ *in sinu* multa notat. Primò, quòd stultus iram habeat familiarem, & ad manum, vt illicò eam exerat. q.d. tam facilè irascitur, quàm quis è sinu chartam extrahit; cùm è contrario sapiens iram habeat in corde & cerebro, vt non nisi præuiâ ratione lentè eam educat.

Secundò.

Secundò, iram esse in stulti sinu, velut in proprio suo lare & sede, in qua fixè moretur & habitet: vnde significat pronitatem & habitum irascendi. q.d. Stultus cùm minima re tangitur, ex innata, vel per irascendi consuetudinem insitâ sibi irâ continuò irascitur, vociferatur, litigat, pulsat, verberat. Ita Olympiodorus: *Caueto,* inquit, *ne malum iracundiæ concipias habitum, ita vt transeat in affectum cordis,* vt ait Psaltes.

Tertiò.

Tertiò, iram esse amicam stulto, ab eoque foueri, vt eam ad pectus quasi in sinu gestet, brachiis complectatur & stringat, ei seruiat & obsequatur prætexendo caluas rationes, ob quas videatur iustè irasci. Ita Thaumat. *O quàm solers est iracundia ad fingendas causas furoris,* ait Seneca lib. 1. de Ira cap. 16.

Quartò.

Quartò, iram eius in animæ sinu esse reconditam, ideoque profundam, occultam, intimam, grauem, diuturnam & implacabilem. Huic affines sunt gnomæ sapientum, vt S.Iob. cap. 5. *Stultum interficit iracundia.* Salomonis Prouerb. 27. 3. *Graue saxum & onerosa arena, sed ira stulti vtroque grauior.* Ecclesi. c. 22. 16. *Super plumbum, quid grauabitur? & quod illi aliud nomen, quàm stultus?*

VERS. 11. NE DICAS: QVID PVTAS CAVSÆ EST; QVOD PRIORA TEMPORA MELIORA FVERE, QVAM NVNC SVNT? STVLTA ENIM EST HVIVSCEMODI INTERROGATIO] Hebr. *Quia non à sapientia* (incitatus) *hoc interrogares.* Vatabl. *Quia non prudenter interrogares.* Campens. *Non enim est prudentis viri talia interrogare. Meliora,* intellige tùm Physicè, id est ditiora, fertiliora, feliciora; tùm Ethicè, id est iustiora, pientiora, sanctiora. Sic Daniel. cap. 2: 32. & seq. primum Monarchiæ Assyriorum sęculum vocat aureum; secundū Chaldæorum argenteum; tertium Gręcorum æreum; quartum Romanorum ferreum. Porrò vltimum Antichristi sæculum erit plumbeum, id est molestissimum, miserrimum, pessimum & periculosissimum. Iam

Primò, Thaumat. hanc gnomen ad sequētem comparationem operum & sapientiæ refert. Vnde sic vertit & explicat: *Errant autem qui asserunt priscis meliorem* (ditiorem) *vitam concessam, non intelligentes; quantum à possessionibus opum sapientia differt:* de hoc enim proximè fiet sermo.

Secundò, Chald. hanc gnomen præcedentibus de calumnia, iniuria & ira nectit, vnde sic vertit: *Cùm iniuriam pateris, ne dicas. Qui fit, quòd antiquitus res erāt in tuto, & prima illa sæcula essent præstantissima, illiusq; ætatis homines rectè facti nobis præluxerint, quo nomine omnia ad eos prospera & iucunda dimanarent?* Sic & Clarius & Campensis. Porrò hoc stultum est interrogare, tum quia omni sæculo fuêre multi scelerati, iniurij, tyranni; tū quia quisque sui sæculi iniurias aspicere, modumque eas prudenter & patienter ferendi, vel superandi excogitare debet, non verò retrospicere ad tēpora præterita, quæ ad eum non pertinent, nec iniurias sui æui ab eo auferre queunt.

Huc accedunt illi, qui censent hoc esse murmur insipientium & stultorum, diuinam prouidentiam incusantiū, quòd priscis dederit sapientiam, probitatem, frugalitatem, ideoque rerum copiam, pacem, vires & robur, quæ posteris subtraxerit: cùm constet Deum ex parte sua affatim cuique ætati prouidisse de bonis tam animi, quā corporis. Hinc S.Bonauent. censet hæc dici de frugalitate priscorum, qui sine auro & argento viuebant pacificè ex frugibus terræ, cùm postea effossa ab auaris metalla omnium fuerint irritamenta malorum.

Tertiò Olympiod. sic explicat: *Quotidie sic stulti homines loqui solent, dicunt enim: Patrum nostrorū tēporibus illis priscis loqui Deus hominibus modò per Angelos, modò per Prophetas solebat: licebat antiquis patribus vxores multas accipere, multas diuitias possidere, quæ tamen nobis Euangelica lex coërcuit. Sunt præterea, qui dicant, olim me Deus auxilio suæ gratiæ protegebat, nūc verò me penitus solum dereliquit; ideoq; bona operari nō possum. Hæc autem omnia sunt insipientium verba. Est & alios ita blaterantes audire: Tempestate nostrâ mundus hic malis hominibus est refertus, alij sunt boni dies, alij verò mali.* Hosce deinde castigans subdit. *Ceterùm qui duce virtute suam moderatur vitam, de vita in vitam transit, ac de fide in fidem proficit operibus bonis, neque apud illum est aliqua dierum differentia, sed congruis rationibus nouit euertere, quas paulò antè adduximus, stultorum hominum quæstiones.*

Quartò, S.Hieronym. quem sequuntur more suo Salonius, & Alcuinus, tres affert expositiones; quarum prima est literalis, secunda tropologica, tertia allegorica; ait ergo: *Nec vetus sæculum præsenti præferas, quia vnus vtriusque est conditor Deus: virtutes bonos dies viuenti faciunt: vitia malos. Ne dicas ergo meliores fuisse dies sub Moyse, & sub Christo, quàm modò sunt. Nam & illo tempore plures fuerunt increduli, & dies eorum mali facti sunt, & nunc credentes multi reperiuntur, de quibus ait Saluator: Beatiores sunt, qui me non viderunt & crediderunt.* (Ioan. 20.) Aliter: *Sic debes viuere, vt semper præsentes dies meliores tibi sint, quàm præteriti: ne cùm paulatim decrescere cœperis, dicatur tibi: Currebatis benè: quis vos impediuit veritati non obedire?* (Galat. 5.) *Et iterùm: Incipientes spiritu, nunc carne consummamini.* (Ibid. 3.) *Aliter: Ne dicas meliora tempora olim Moysi, quàm nunc Christi; legis fuisse, quàm gratiæ. Si enim hoc volueris quærere, imprudenter facis: non videns quantum distet Euangelium à veteri testamento*

Omnia

Omnia hæc appoſita ſunt & eòdem tendunt. A Sũma, hæc gnome dirigitur & ſtringitur in homines otioſos, inertes & querulos, qui inopiam, malitiam & infelicitatem ſui æui deſidioſè lamẽtantur, ac prætcritos, & præterita ſæcula præ ſuo laudant & celebrant; hoc enim homini innatum eſt vitium, vt nauſeet ad præſentia, amet abſentia & præterita, iuxta illud Cornelij Galli de Arte Poëtica: *Laudat præteritos, præſentes deſpicit annos*. Et illud Taciti lib. de Orator. *Vitium eſt malignitatis humanæ, vt vetera ſemper in laude, præſentia ſint in faſtidio: & vetera antiquaq́, miremur, noſtrorum temporum ſtudia rideamus & contemnamus*. Et illud Horatij lib. 2. epiſt. 1.

Et niſi quæ terris ſemota ſuiſq́,
Temporibus defuncta videt faſtidit & odit.

Rurſum ſenes ſolent præterita narrare & extollere, ac præſentia iuuenum facinota ex φιλαυτία paruipendere, teſte Ariſtot. lib. 2. Rhetor. ca. B 13. & Plutarch. tract. de Seipſo laudando. Vnde Poëta, *Senectus*, ait, *difficilis, querula eſt laudatrix temporis acti*. Nonnulli etiam rudes & plebeij ipſa tempora inculant, quaſi ipſa hanc infelicitatem afferant, qua in re ſtolidè errant, cùm non temporum, ſed hominum otioſitas & malitia incuſanda ſit. Idem enim omnibus fuit, & eſt ſol, idẽ cælum, eadem ſidera & elementa, idem ſolis & cælorum motus, eadem temporum ſeries & viciſſitudo, nec quiſquam ex cæli ſoliſve impulſu, ſed ex propria virtute, aut vitio probus eſt aut improbus. Alij de Deo queruntur, quòd priſcis meliora dederit tempora, quam ſibi ſuiſque, vti paulò antè indicaui. Itaque ſuos mores improbos, ideoque infauſtos, & miſeros blaſphemè in Deum, cælum vel aſtra reiiciunt, cùm ſibi ea imputare deberent, qui inſignis eſt error & ſtultitia. C Adde quòd ſtultè ſe crucient de rebus præteritis, quæ reuocari nequeunt, ac interim negligunt præſens virtutis ſtudiũ. Inſuper noſter Emmanuel Sà, ſtultam ait hanc eſſe interrogationem, eò quòd interroget rem, quæ in ſe clara eſt & manifeſta: nam conſtat res omnes in deterius ruere, vt videmus priſcas arbores, homines, animalia olim vegeta & florentia nunc conſeneſcere, langueſcere, emori. Idem videre eſt in ordinibus, religionibus, & ſtatibus Eccleſiæ. Primi enim fideles & religioſi tempore Apoſtolorum longè ſanctiores fuere præſentibus, vt patet de Eſſæis ſub S. Marco.

Denique nihil nouum ſub ſole: vnde ſicut priſci ſuas habuere virtutes & vitia, ſua commoda & incommoda: ſic eadem vel ſimilia habent D & poſteri. Nam vt ſapienter ait Plinius Iunior lib. 6. epiſt. 21. *Sum ex iis, qui mirer antiquos; non tamen, vt quidam, noſtrorum temporum ingenia deſpicio. Neque enim quaſi laſſa & effœta eſt natura, vt nihil laudabile iam pariat*: ſed ſicut nos miramur priſcos & priſca, ſic poſteri noſtros & noſtra mirabuntur, iuxta illud. S. Hiero. epiſt. 114. *Ingenium quaſi vinum probatur antiquitate*. Vide illud: *vino veteri viere*. Et: *Sapientia eſt in antiquis*.

Porrò conſtat legem nouam meliorem eſſe veteri & priſcâ, putà tempus Chriſti & gratiæ præſtare tempori Moſis & Iudaiſmi. Adhæc nõnulla ſæcula poſteriora, ſapientiora & meliora fuiſſe prioribus, quale fuit ſæculum tertium, & quartum, quo floruere S. Athanaſ. S. Aug. S. Hieron. S. Baſil. S. Chryſoſt. S. Nazian. cæterique Eccleſiæ doctores, Græci & Latini. Certè noſtrum hoc ſæculum multa præcedentia ſuperat, tùm in doctrina, eaque omnigena, tùm in artibus eximiè excultis, tùm in rebus bellicis, tùm in virtute, religione & ſanctitate. Sanè numquam ita excultæ fuere artes, diſciplinæ & ſcientiæ vniuerſæ, vti hoc æuo; numquam tot religioſæ familiæ doctrinâ, religione & zelo floruere, vti hac ætate; numquam tot nauigationes, merces & opes etiam Indicæ Orientis & Occidentis extitẽre, vti noſtro ſæculo.

Demùm Salomonis ætate ſtulta erat hæc interrogatio. Salomon enim opibus, ſapientiâ, regno, felicitate & gloria ſuperauit omnes priſcos: quare optimum ſub eo ſæculum egerunt Iſraëlitæ, ideóque falſò tunc moroſi nonnulli ſenes & Ariſtarchi dixerunt, *Quid cauſæ eſt, quòd priora tempora meliora fuere, quàm nunc ſunt?* Occurrunt & reſpondent nonnulli, Salomonem hæc ſcripſiſſe poſt lapſum & de lapſu pœnitentem, cum iam idololatriam in Iſraëlem inuexiſſet, de qua proinde pij querebantur, dicentes: Quò abiit priſca Abrahæ, Moſis, Dauidis, fides & religio? Abiit, euanuit: *O domus antiqua, quàm diſpare domino dominaris?*

Verùm valdè dubium & incertum eſt, Salomonem hęc ſcripſiſſe poſt lapſum. Nullum enim lapſus, nec pœnitentiæ, toto opere dat indicium. Adde ſi pœnituit & pœnitens hæc ſcripſit; ergo & priſcam religionẽ abolitâ iam idololatriâ reſtituit: hoc enim exigebat vera eius pœnitentia. Certè ipſe toto hoc libro non aliud facit, quàm prædicare idolorum rerumque creatarum vanitatem, ac Dei vnius veritatem veramque fidem, timorem & cultum, vt proinde nemo hac de re queri, ac priſcam religionem ab eo labefactatam lamentari poſſet.

VTILIOR EST SAPIENTIA CVM DIVITIIS, ET MAGIS PRODEST VIDENTIBVS SOLEM.] VERS. 12. Hebt. *Bona eſt ſapientia cum hereditate* (ſic & Septuag. μετὰ κληροδοσίας, id eſt *cum hereditatis diſtributione*, ſiue hereditatis parte & ſorte) *& amplius, vel abundantia, vel excellentia eſt videntibus ſolem*. Arabicus: *Sapientia bona eſt in immutatione ſuæ ſortis & bonitas eius prodeſt iis qui aſpiciunt ſolem*, ſcilicet iuſtitiæ, putà Chriſtum per fidem, ita S. Hieron.

Chald. addit manſuetudinis præ ſapientia & opibus elogium, quaſi hæc ſpectent ad manſuetã calumniæ & iniuriæ tolerãtiam, de qua v. 8 & 9. Sic ergo vertit: *Bona eſt ſapientia legis cum hereditate, ſed longè melius eſt, vt ſit vir in manſuetudine cum viris habitatoribus terræ, qui viderunt bonum & malum, ſub ſole in ſæculo hoc.*

Hæc gnome nectitur præcedenti: quia enim ibi in Hebræo ſapientiæ facta eſt mentio, cùm ait, *quia ex ſapientia hoc non interrogares*: Hinc de more in ſapientiæ laudem mox excurrit, eamque cum opibus vtilem ac potentem oſtendit. Quia enim viſus eſt cap. 2. v. 8. opes vituperare, eaſque vanas pronuntiauit, hinc earum vſum & commoda hic recenſet, ſi nimirum ſapientiæ coniunctæ ab ea honeſtè expendantur. Addit Thaumaturgus, reſpondens hic

querelæ conquerentium tempora priora fuisse meliora, id est ditiora (licet Bonauent. contrariè exponat, scilicet *meliora*, id est pauperiora & frugaliora, ideoque probiora & iustiora) dicendo, esto priora tempora fuerint ditiora, posteriora tamen sunt sapientiora. Sapientia autem melior est diuitiis. Iam quoad sensum.

Primò, Thaumat. censet hic sapientiam opponi & præponi diuitiis. q.d. Vtilior est sapientia cum diuitiis, id est præ diuitiis, aut potiùs *cum diuitiis*, scilicet collata & comparata. q.d. Si sapientiam compares cum diuitiis, iis vtique vtilior deprehendetur. Fauet Syrus dum vertit: *Melior est sapientia vestibus armorum, magis videntibus solem.* Verùm alij passim cēsent diuitias hic non opponi, sed componi & coniungi cum sapientia. Hoc enim significat Hebr. עם *im*, Græcum μετ', & Latinum *cum*.

Secundò ergo, R. Haccados per sapientiam cum hereditate accipit sapientiam hereditariam. q.d. Vtilior est sapientia à parētibus quasi hereditariè accepta, quam hereditas opum: hæc enim sine sapientia parum prodest: at sapientia etiāsi sola sit & inops, opes sibi acquirere & comparare nouit.

Tertiò, Caiet. q.d. Sapientia cum hereditate, id est cum diuitiis hereditariis vtilior est diuitiis proprio labore & mercatura partis, quia hæ per mille curas impediunt studium sapientiæ; illæ non, quia sine labore per hereditatem obueniunt.

Quartò & genuinè, q.d. Sapientia cum diuitiis vtilior est, quàm sint solæ diuitiæ, aut subinde etiam sola sapientia diuitiis destituta; quia vtiles quidem sunt opes, sed vtilior est sapientia; vtilissima verò est, si opes adiunctas habeat, quia iis sæpè tuenda est dignitas sapientiæ. Si enim doctor, princeps, Episcopus, Pontifex sit pauper, licèt sit sapientissimus & sanctissimus, tamen à vulgo, infidelibus & hæreticis despicitur: sin verò sit diues, timetur & colitur iuxta illud: *Diues locutus est, & omnes tacuerunt*, &c. *Pauper locutus est & dicunt: Quis est hic?* Rursum opes seruiunt beneficentiæ ad iuuandum egenos, ad propagandum Dei cultum, fidem & pietatem, vti eum propagauit Constantinus & Carolus cognomēto Magni, Theodosius, ceterique sapientes & opulenti Imper. ac Pontifices, inter quos nuper excelluit Gregor. XIII. qui Pontificali munificentiâ ædificatis plurimis collegiis & seminariis, Dei cognitionem & cultum mirè vbique dilatauit; cuius proinde virtus, fama & gloria toto orbe perennat, & perennabit in omnia sæcula. Ita S. Hieronym. Alcuinus, Lyranus, Hugo Card. & alij. Hinc & Aristot. 1. Ethicor. cap. 10. docet diuitias instrumentum esse ad felicitatem acquirendam aptissimum, easdemque materiam virtuti præbere.

ET MAGIS PRODEST VIDENTIBVS SOLEM.] Id est viuentibus. Hi enim vident solem. Innuit diuitias tantùm prodesse in hac vita, qua solis vsurâ fruimur: in cælo enim nullus erit earū vsus. Vnde quidam hac phrasi putat notari longæuitatem. q.d. Vtilior est sapientia cum diuitiis, magisque prodest, si diu videat solem, id est si sit longæuæ & diuturnæ vitæ. Verùm hoc alienum est & coactum, æquè ac illud Titelmanni, qui sic vertit: *Præcedit vel vincit videntes solem.* q.d. Sapiētia antecessit omnibus creaturis, quæ sub sole sunt, eumque intuentur. Τὸ *solem* notat opes sapientem facere clarum & splendidum, præsertim dum publicè in conspectu solis opes in pauperes, vel pios vsus expendit.

Mysticè Olympiod. Sapiens inquit, contemplando solem in creatoris eius contemplationem assurgens, diuinâ luce perfunditur. Sapientia cū hereditate ergo est fides cum operibus, quæ perducit ad contemplandum solem iustitiæ. Sic & S. Ambros. epistol. ad Sabinum, per hereditatem hoc loco accipit fidem: S. Hieron. verò hereditatem accipit pro conuersatione bona, per quam simus heredes cæli. *Vult igitur Ecclesiastes*, inquit, *docere quanto differant hi qui solem merentur videre iustitiæ, & habent sapientiam cum conuersatione bona, ab his qui absque sapientia vitæ tantùm & conuersationis studium commodarunt. Quod quidem &* Dan.12.
Daniel ostendit dicens: Intelligentes sermones meos fulgebunt vt luminaria cæli; siue vt Theodotion interpretatus est; Quasi splendor firmamenti: Qui verò fecerint sermones meos, quasi stellæ cæli. Idem S. Hieron. libr. 1. contra Iouin. docet his verbis innui meliores esse dies posteriores, quàm priores, quia in lege sapientiam carnis mors sequebatur, occidens in Euangelio: sapientiam spiritus hereditas expectat æterna.

Vigilantius hæresiarcha (quem nostri Lutherani & Caluinistæ sequuntur) hanc gnomen torsit contra religiosos, qui paupertatem vouent: Vtilior, inquit, est sapientia cum diuitiis: ergo sapientia cum paupertate minùs vtilis est, egena & sterilis. Respondeo. Id verum est de paupertate inuoluntaria & coacta, non autem de voluntaria & religiosa, quæ vt totam se Deo dedat, opes sponte abdicat, ac studio perfectionis sequitur consilium Christi: *Si vis perfectus esse, vade, vende, quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me.* Matth. 19. 21. Hæc enim paupertas animum erigit super opes omnesque res terrenas, vt iis expedita & mundo celsior, in cælo spes & opes suas defigat, totamque se vniat Deo. Opes ergo vtiliores sunt ad vitam actiuam & beneficentiam: Paupertas verò vtilior est ad studium sapientiæ vitamque contemplatiuam, vti docent non solùm omnes patres, sed & ipse Aristot. disertè libr. 10. Ethic. cap. 8.

Audi S. Hieronym. libr. contra Vigilant. *Quod asseris eos melius facere, qui vtuntur rebus suis, & paulatim fructus possessionum suarum pauperibus diuidunt, quàm eos qui possessionibus venundatis semel omnia largiuntur, non à me, sed à Domino respondebitur: Si vis perfectus esse vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Ad eum loquitur, qui vult esse perfectus, qui cum Apostolis patrem & nauiculam & rete dimittit: Iste quem tu laudas, secundus & tertius gradus est, quem & nos recipimus, dummodo sciamus prima secundis & tertiis præferenda.*

Vide eundem epist. 26. ad Pammachium, & 28. ad Lucinium & 34. ad Iulianum, vbi inter cetera ait. *Vnus* (Crates Philosophus) *multorum possessionum pretium proiecit in pelagus: Abite dicens in profundum malæ cogitationes, ego vos mergam,*

gam, ne ipse mergar à vobis. Philosophus gloriæ auidus & popularis auræ vile mancipium, totam simul sarcinam deposuit, & tu te putas in virtutum culmine constitutum si partem ex toto offeras? Teipsum vult Dominus hostiam viuam placentem Deo; Te, inquã, non tua, quod si teipsum Domino dederis; & Apostolicã virtute perfectus sequi cœperis saluatorem, tunc intelliges vbi fueris, & in exercitu Christi, quàm extremum tenueris locum.

S. Hieronymo concinit S. Augustin. libr. de Bono coniug. *Benè faciebant*, ait, *qui de sua substantia Christo & discipulis eius necessaria subministrabant, sed meliùs, qui omnem substantiam dimiserunt, vt expeditiores eumdem Dominum sequerentur.*

Idem docet Cassian. collat. 21. c. 33. & S. Gregor. 31. Mor. capit. 17. & S. Ambros. libr. 1. Offic. 30. Vnica gnome rem tetigit nodumque soluit S. Hilarion, teste S. Hieronym. in eius vita, qui opes sibi ab Oriono oblatas respuens: *Nemo*, ait, *meliùs erogat, quàm qui sibi nihil reseruat*. Vide Bellarm. libr. 2. de Monachis capit. 46. in respons. ad 3. Hæc paupertas æuo Salomonis rudibus Iudæis totique mundo erat incognita, quia à Christo verbo & exemplo in orbem est inducta. Christus ergo vti cetera legis dogmata suis præceptis & consiliis compleuit & auxit: sic & hanc Salomonis gnomen: *Vtilior est sapientia cum diuitiis*, sublimi suâ sanctione perfecit & transcendit dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Matth. 5. Vtilis ergo est sapientia sola, vtilior est sapientia cum diuitiis & beneficentia: at vtilissima & perfectissima est sapientia cum opum mundique totius contemptu, vt tota Deo adhæreat, imò medullitùs inhæreat.

Vers. 13. SICVT ENIM PROTEGIT SAPIENTIA, SIC PROTEGIT PECVNIA] Hebr. *Sicut in vmbra sapientiæ, sic in vmbra pecuniæ*, scilicet confidit vel conquiescit, & securè obdormit homo. Vnde Chald. *Quia sicut custoditur homo in vmbra scientiæ, sic custoditur in vmbra argenti in tempore quo facit ex eo eleemosynam*. S. Hieronym. in Commen. *Quia quomodo vmbra sapientiæ sic vmbra argenti*. Syrus: *Vmbraculum sapientiæ, sicut vmbraculum argenti*. Arabicus: *Sapientia in vmbra sua, sicut vmbra argenti*. Videntur hi omnes pro בצל *betsel*, id est *in vmbra*, legisse כצל *ketsel*, id est *sicut vmbra*.

Sensus est clarus q. d. Vtilior est sapientia cum diuitiis & pecunia, quia vtraque instar vmbræ eum protegunt, suntque ei velut vmbraculum: Primò, vt eum refrigerent in æstu solis, id est tentationis & tribulationis, æquè ac prosperitatis & abundantiæ, ne vllum ex vlla inopia vel copia ardoris, putà concupiscentiæ, vel impatientiæ damnum sentiat, sed ab vtraque animum intactum seruet, eumque ad Deum in cælum sustollat, idque in hac vita, quæ non nisi vmbra est veræ vitæ. Vnde sponsa Cantic. 2. suspirat dicens: *Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ*, ait S. Hieronymus. Secundò, vt eum, imò omnes qui ad se confugiunt, abscondant & protegant ab incursu hostium, à quibus eum eruit sapientia, tutatur vel redimit pecunia. Tertiò, vt eum roborent ad ardua capessenda: sic enim B. Virgini Deum concepturæ ait Gabriel. *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obum-*

A *brabit tibi*, vt in te arduum hoc incarnationis Verbi opus peragat. Lucæ 1. Quartò, vmbra plantis, animalibus, & hominibus ardore solis tabescentibus dat respirationem & vitam: sic eandem dat quoque sapientia, vt sequitur. Vnde mysticè, sapientia est Christus de quo ait Ierem. Thren. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris, cui diximus: in vmbra tua viuemus in gentibus*. Vbi multa in hanc rem annotaui. Ita S. Hieron.

Porrò Septuag. implexè vertunt: *Quia in vmbra eius* (Græcè αὐτῆς scilicet περιουσίας, id est *abundantia*, quæ præcessit) *sapientia sicut vmbra argenti*. q. d. In vmbra abundantiæ protegitur homo à sapientia, sicut protegitur ab argento & diuitiis, vti vertit Vulgata & ceteri. Thaumaturgus tamen sic interpretatur, q. d. *Sapientia opi-*
B *bus tantò est clarior, quantò vmbrâ suâ splendidius apparet argentum*. q. d. Tantò præstat sapientia argento, quantùm argentum præstat argenti vmbra, scilicet sicut vmbra argenti tantùm est vmbra, sic argentum tantùm est vmbra sapientiæ. Olympiod. verò sic legit: *In vmbra ipsius sapientia, sicut vmbra argenti*; sicque mysticè explicat. Argentum, inquit, significat disciplinam & scientiam: huius vmbra est sermo doctoris, qui discipulum docendo ad scientiam perducit, sicut vmbra perducit ad corpus, quod iacit vmbram: vmbra sapiẽtiæ verò est practica vita; hæc enim est velut præuia introductio & vmbra, quæ nos ducit ad sapientiam, id est ad rerum diuinarum contemplationem, q. d. Sicut sermo doctoris deducit discipulum ad scientiam; sic vita actiua, & virtutibus exercita manu ducit homi-
C nem ad vitam contemplatiuam, putà Martha ad sororem Mariam.

HOC AVTEM PLVS HABET ERVDITIO ET SAPIENTIA, QVOD VITAM TRIBVVNT POSSESSORI SVO] Eruditio & sapientia sunt idem, vel ferè idem, vt dixi initio Prouerb. putà ipsa prudentia & virtus. Vnde S. Hieron. in Commen. vertit: *Quod amplius est scientiæ sapientia viuificabit habentem se*. Chald. *Et augmentum cognitionis sapientia viuificabit Dominum suum*. Hebr. *Et excellentia scientiæ* (quæ est) *sapientia, viuificabit possessores suos*. Septuag. *Et abundantia scientiæ sapientia viuificabit eum, qui ab ea*, scilicet sapientiam didicit, & sapiens euasit. Syrus: *Et præstantia sapientiæ cognitionis viuificabit Dominum suum*. Arab. *Præstantia cognitionis sapientiæ viuificat illum, qui accenditur ab ea*. Campens. *Hoc habet supra diuitias*
D *sapientia, quod sapientem perducat ad vitam æternam*, Thaumaturg. *Vita hominis non ex caducarum, & fragilium opum collectione & possessione, sed ex sapientia prouenit*.

Potest tamen eruditio, siue cognitio, vel scientia à sapientia distingui, vt illa sit intelligentia rerum humanarum, hæc diuinarum: illa sit in agendo, hæc in contemplando. Ita Lyran. & Hugor illa sit actus sapientiæ, hæc habitus. Ita Dionys.

Porrò prudentia & sapientia homini tribuit vitam triplicem. Primò, corporalem: facit enim vt corpus noxia vitando & sobriè viuendo sit sanum, vegetum, robustum. Secundò, spiritalem, vt scilicet anima viuat iuxta dictamen rationis, prudentiæ, legis diuinæ, gratiæ & chari- *Sapientia dat triplicē vitam*

 tatis

tatis. Tertiò gloriosam, quia perducit hominem ad vitam & gloriam sempiternam. Hoc est quod dicitur Prouerb. 4. 10. *Audi fili mi & suscipe verba mea, vt multiplicentur tibi anni vitæ.* Et c. 3. 18. *Lignum vitæ est, qui apprehenderint eam*, cùm ex aduerso hoc cap. v. 18. dicatur: *Noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.* Et Eccles. 4. 12. *Sapientia filiis suis vitam inspirat: qui tenuerint illam, vitam hereditabunt.* Et Baruch c. 3. 28. *Et quia non habuerũt sapientiam, perierunt propter suam insipientiam.* Vide quæ hisce locis annotaui.

Quin & Cicero Tuscul. 3. *Quid*, ait, *est sapientia? Est sanitas animæ.* Et Comicus in Trinum. *Sapientia ætatis condimentum est, Sapiens ætati cibus est.* Et alius: *Lux vitæ sapientia.* Et alius: *Ter geminæ sorores sunt sapientia, sanitas, sanctitas.*

Pro *possessori suo.* Hebr. est בְּעָלָיו *bealau*, quod verti potest *marito vel sponso suo*, vel potiùs *sponsis suis*: est enim plurale, q. d. Sapientia viro, qui illam sibi despondet, & velut sponsam coniugio copulat affert dotem amplam, si non auri & argenti, certè vitæ multiplicis non qualis qualis, sed iucundæ, sanctæ, beatæ & æternæ, quam illi conciliat, iuxta illud: *Longitudo dierum in dextera illius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria.* Prouerb. 3. 16. Sic D. Henricus Suso per visum sapiẽtiam sibi velut sponsam despondit, & cum ea veram vitam in dotem accepit, vti dixi Eccles. 15. 2.

Denique sapientia non tantum viuentibus vitam conseruat, auget, prolongat, sed & mortuos ad vitam resuscitat, cùm peccatores per pœnitẽtiam ad vitam gratiæ reuocat, vti Christus, Apostoli, virique Apostolici multos ad vitã cùm corporalem, tùm spiritalem reuocarunt, & in dies reuocant.

VERS. 14. CONSIDERA OPERA DEI, QVOD NEMO POSSIT CORRIGERE, QVEM ILLE DESPEXERIT] Symmach. *Imminuerit.* Hebr. *Vide opus Dei, quia quis poterit dirigere, vel rectum efficere, quod, vel quem ipse curuarit & obligarit?* Nam אֲשֶׁר *asier* tam in neutro, *quòd*, quàm in masculino, *quem* significat. Septuag. *Vide opera Dei; quoniam quis poterit adornare, quem Deus peruerterit?* Syrus: *Vide opus Dei; quia quis potest confirmare illum, qui est perturbatus?* Arab. *Considera artes Dei; quis enim potest decorare eum, quem mutat Deus?* Tigur. *Quis potest reconcinnare.* (Alij *aptare.* Alij *æquare*, vel *ad æqualitatem reuocare.* Campens. *restituere*) *quod ipse deprauauit*, id est, vt Vatab. *Quem peruerti finit.* Caiet. *Quod tortum fecit ille.* Campens. *Quod perdidit ille.* Alius: *Quod ille deflexit.* Hinc suspicari quis posset vulgatum interpretem quoque vertisse *deflexerit*, nisi omnes Codices constanter legerent *despexerit.* Iam

Primò, aliqui cum Caietano hanc gnomen explicant de curuatura cælorum, elementorum, totiusque globi terræ & mundi, q. d. Deus curuauit omnes cælorum & elementorum orbes, eosque fecit rotundos & sphæricos: quis ergo eos quadrare, vel rectos efficere poterit? Similiter motus, gyros & tramites solis, lunæ & cælorum Deus fecit circulares; quis ergo eos mutare & rectos facere queat, vt non per Zodiacum, sed recta linea ab Oriente in Occidentem decurrant? Ita Dauid de Pomis hæc refert ad obliquationem motuum cælestium, ex qua

A subinde prouenit obliquatio & prauitas morum humanorum. Sic & Hebræi in Midras Coheleth, quos in fine huius versus citabo fusiùs.

Secundò, Chald. accipit de hominibus curuatis & distortis, vel quoad pedes, vel quoad totum corpus, putà claudis, mutilis vel mancis. Vnde vertit: *Contemplare opera Dei & potentiam eius, qui facit cæcum, & gibbosum, & claudum, vt sint mirabilia in sæculo, quoniam quis potest, vel vnum ex eis corrigere, nisi Dominus, qui sic eos contorsit.* Et Olympiod. *Quis potest corrigere, quæ prauè sunt obliquata, vt claudos, nisi Deus mundi auctor?* Sic & S. Hieronym. qui citat illud Exodi 4. 11. *Quis fabricatus est mutum & surdum, videntem & cæcum? nónne ego?* Thaumaturg. *Quis poterit reparare, quæ iustè à Deo videntur neglecta?* Auctor Catenæ Græc.

B *Quis resarcire & instaurare valeat quæ Deus iustâ ratione neglexisse & prætериisse videtur?* q. d. Nemo potest corrigere defectus naturales ex peccato Adæ, vel proprio contractos, v. g. Nemo potest cæco dare visum, surdo auditum, claudo tibias rectas. Ne ergo nos misera horum vanitas cruciet & torqueat, quia ei humanitus succurri non potest: illius ergo remedium à Deo, non ab homine petendum est. Ita Clarius, Caietan. Arboreus, Moringus. Huc facit priscus Apologus: Asellus querebatur se carere cornibus, cauda simius. Talpa hæc audiens: *Qui potestis conqueri*, ait, *cùm cæcitatem meam videatis; malum vtique vestris longè maius & acerbius?* epimythion: *Æquius infortunia nostra perferimus, cum aliorum grauiora cernimus.*

C Tertiò, meliùs alij hæc accipiunt de curuitate spiritali morum. Cùm enim dixerit Salomon sapientiam possessori dare vitam, quam & ipse aliis communicare queat, ne quis obiiciat: cur ergo sapientes non conuertunt & viuificant omnes sceleratos, qui in mundo sunt? Occurrit & respondet, quòd nemo possit corrigere eum, quem Deus obliquarit & despexerit.

Nota primò, Deum propriè & positiuè neminem curuare & flectere ad peccata: hic enim est error non solùm blasphemus, sed & stolidus: quâ ratione enim Deus, qui est ipsa increata puritas, bonitas, sanctitas, ad peccatum & scelus hominem flectat, ac flectendo peccet? Sapienter & neruosè Fulgent. ad Monimum: *Deus, ait, peccatorum non est auctor, quorum est vltor.* Vnde Caluinus, Melanchton, & similes, qui Deum faciunt

D auctorem omnium operũ tam malorum, quàm bonorum, vt opus Dei sit tam proditio Iudæ, quàm vocatio Petri, & conuersio Pauli; hi, inquam, Deum negant esse Deum, & Deum suum faciunt diabolum. Hic enim est auctor & incentor omnis mali.

Deus ergo dicitur despicere & peruertere impium eo modo, quo dicitur excæcare, obdurare, tradere in reprobum sensum, scilicet indirectè, permissiuè & obiectiuè, quia scilicet in pœnam præcedentium peccatorum; primò, permittit impium sequi cupiditates suas illicitas, vt iis totum se dedat; secundò, ei gratiæ suæ copiam subtrahit, eumque quasi deserit: vnde Noster aptè hic vertit *despexerit*; tertiò, occasiones voluptatum, cæcitatis & duritiei ei obiicit, bono quidem fine, sed quibus impium abusurum, *Deus peruertit impium quo sensu.*

rum, seque obduraturum prænoscit, vti fusè ostendi Exod. c.7.3.& Rom.1.24.

Igitur propriè peccator seipsum peruertit, obdurat, excæcat; Deus verò impropriè, quia scilicet eũ in sua peruersitate deserit & derelinquit. Quare priùs peccator deserit & despicit Deum, quàm deseratur & despiciatur à Deo. Nam vt ait S.Augustin.ad art.sibi falsò impos. art.7. *Qui* (Deus) *nisi priùs deseratur, neminem deserit, & multos desertores ad se conuertit*. Et Fulgent.lib.1.ad Monimum cap.13. *Iustè deseritur à Deo, qui deserit Deũ.* Et ex vtroque Concil.Trident.sess.6.cap.11. *Deus suâ gratiâ iustificatos non deserit, nisi ab eis deseratur.* Hinc Deus talibus improperat, dicens: *Quia vocaui, & renuistis; extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret; despexistis omne consilium meum; ego quoque in interitu vestro ridebo.* Prou.1.24. Et: *Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris*, id est cum eo, qui se peruertit, peruersè te geres, ô Domine. Psalm.17.27. Et: *Si ambulauerint ad me peruersi, & ego ambulabo ad eos peruersus in furore meo.* Leuit.26.23.iuxta Septuag.

Nota secundò, Deum despicere peruersos nõ quòd omnia gratiæ, etiam sufficientis, & ad peccata vitanda necessaria auxilia iis subtrahat: sic enim necessario persisterent in sua peruersitate, & persistendo non peccarẽt: omne enim peccatum est liberũ, non necessarium. Rursum sic peruersi non essent in via salutis, sed in termino vti sunt dæmones, quia scilicet obstinati sunt in sua malitia, & prorsus à gratia Dei deserti & despecti. Dicitur ergo eos negligere & despicere, eò quod rara & exigua eis det gratiæ auxilia, raras illuminationes, terrores, impulsus, vt se conuertant, quæ comparata cum eorum peruersitate & obstinatione adeò parua sunt, vt videantur à Deo relicti & despecti, ac traditi peccato & diabolo.

Peruersi sunt incorrigibiles quo sensu

Nota tertiò, neminem posse corrigere obduratum, vel despectum à Deo, tum quia illa gratiæ auxilia, quæ ei dat Deus, adeò, vt dixi, sunt modica & infirma, vt cum eis solis difficillimum sit eum corrigi, ac moraliter, siue prout communiter accidit, sit quasi impossibile eum conuertere: tum quia homini id est impossibile, si Deus nõ concurrat, ac benignioribus gratiæ oculis eum aspiciat & illustret, sed solito more deserat & despiciat. Est ergo impossibilitas hæc non absoluta, sed conditionata & in sensu composito, non diuiso. Et hoc propriè non intendit Salomon, q.d. In talibus non ad hominis vtpote inualidi, sed ad Dei potentissimi opem & gratiam recurrendum est. Deus enim Paulum, Magdalenam, Matthæum, Pelagiam pœnitẽtem, Mariam Ægyptiacam, quos per multos annos despexerat, benignius aspiciens correxit, & ad magnam sanctitatem euexit.

Hunc esse sensum patet ex ca.1.v.15. *Peruersi difficile corriguntur*, vbi difficile vocat, quod hic impossibile; vtrobique enim eadem sunt verba in Hebræo. Ita passim Interpretes ac Scholastici, vt D.Thomas 1.p.q.23.ar.3.ad 3.Suarez, Vasquez, Valentia, Bellarm.& Molina 1.p.q.23.ar.5.in fine. Hoc est, quod de Pharaone ait S.Augu. propos.62. in epist.ad Rom. *Non ergo illi imputatur, quod tunc non obtemperarit, quandoquidem obdurato corde obtemperare non poterat*, quia scilicet Deus

A obduratis non omni horâ, vel momẽto dat gratiam qua mollire possint suam obdurationem, sed certis & statis horis illi placitis; qua si tunc vtantur, possunt Deo vocanti & pulsanti obtemperare. Porrò licet obdurati non semper habeant auxilium gratiæ, quo obdurationem excutiant, & conuertantur, habent tamen semper illud, saltem in actu primo sibi à Deo præparatum ad hoc, ne nouum peccatum committant, vtq; nouæ tentationi resistere valeant: si enim à Deo vires & gratiam resistendi postulent; vtique impetrabunt, alioquin enim necessariò peccarent, imò consentiendo tentationi non peccarẽt, quia sine gratia illi resistere nequeunt; nemo enim peccat in eo quod vitare non potest. Nam vt ait S.August. Peccatum adeò est voluntarium, vt si non sit voluntarium, non sit peccatum, sicut homo

B nisi sit rationalis, nequit esse homo.

Huc facit illud S.Isidori lib.2.de Sũmo bono cap.16. *Deserente Deo nullus pœnitere potest, nonnulli autem ita despiciuntur à Deo vt deplorare mala sua non possint, etiamsi velint. Consilio immundorum spirituum hoc fit, nam quia ipsis negatum est per præuaricationem regredi ad iustitiam, obserare aditum pœnitentiæ hominibus cupiunt, ne ipsi ad Deum reuertantur, sed eos habeant socios perditionis; illud quibuscumque fraudibus agentes vt aut deserantur à Deo, aut flagelli humanitate desperent. Ingemiscendum est iugiter, & excussâ omni securitate lugendum, ne Dei secreto & iusto iudicio desiratur homo, & perdendus in potestate Dæmonis relinquatur.*

An reprobus saluari possit

Nota quartò, nonnullos Theologos velle ex hac gnome probare, Deum ante omnem præuisionem demeritorum reprobos ex mero suo

C beneplacito reprobasse: per despectionem enim accipiunt reprobationem, sed perperam: aliud enim significat despectio, vt iam dixi. Nam S. August. S.Prosper, & passim Theologi docent, Deum neminem reprobasse ante demerita: Reprobatio enim est iudicium & sententia Dei de demeritis, qua peccatores ob peccata damnat ad gehennam, nam omne iudicium & supplicium irrogatur propter demerita. Pœna enim præsupponit culpam.

Nonnulli tamen, vt Suarez, Bellarm. & alij hanc gnomen extendunt ad reprobationem, idque duplici modo & sensu. Priore, de reprobatione positiua & completa, q.d. Cùm Deus aliquem ob scelera reprobauit & damnauit ad gehennam, impossibile est, vt quis eum corrigat & saluet. Ratio est, quia impossibile est, vt

D quis mutet Dei sententiam & decretum, ac pariter impossibile est, vt scelera, quæ ponuntur iam facta vel futura, non sint facta vel futura. Posteriore de reprobatione permissiua & inchoata, q.d. Cùm Deus quem collocat in illa serie circumstantiarum & gratiarum, in qua præuidet eum peccaturum, & in peccato moriturum, ideoque à se reprobandum & dãnandum, nemo potest eum transferre ad contrariam seriem gratiarum, qua præuidet in ea positos bene vsuros gratiâ, in eaque morituros, ideoque saluandos, in qua Deus collocat omnes prædestinatos & electos, q. d. Nemo potest quem constitutum in serie eorum, qui ob peccata præuidentur damnandi transferre in seriem saluandorum,

dorum, nec vice versa. Solius enim Dei est has A series constituere,& saluandos prædestinare, dãnandos verò ob scelera reprobare. Verùm, vt dixi, de reprobatione hîc propriè, & per se non agitur, sed tantùm consequenter, quatenus scilicet obdurati cetetique, qui in peccato vsq; ad mortem persistunt (qui hic vocantur despecti à Deo) à Deo reprobantur & damnantur, S. Bonauent. affert in exemplum filios Heli, quos pater corrigere non potuit, quia Deus eos, vtpote peruersos despiciens, voluit occidere. Additque ista opera consideranda esse ad timorem. Quis enim non paueat ignarus, an fortè gratiâ congruâ ad resurgendum è suis sceleribus priuetur? Hic ergo vsurpare licet illud Habacuc 3. *Consideraui opera tua, & expaui.* Hæc Bonau.

Moral. Hugo ex hoc loco taxat prædicatores qui indignantur, si auditores non corrigantur: B si autem corrigantur, inflantur, quasi hic sit fructus suæ eloquentiæ, cùm cogitare debeant se dumtaxat lucernam exhibere, cibos porrigere, præcones agere, tubâ canere, campanam pulsare, Deum verò interiùs mentes mutare & conuertere.

Porrò S. August. de Correp. & gra. c. 15. docet omnes peruersos esse corripiendos, tum quia nescimus an sint reprobi, an verò electi, qui se correptione nostrâ conuertant: tum quia superioris officium est corrigere subditum peccantẽ, esto ipse se non emendet ad aliorum instructionem & correctionem.

Audi S. Gregor. hunc locum pertractantem lib. 11. Moral. cap. 5. *Mutum est os omne, quod loquitur, si ille interiùs non clamet, qui aspirat verba, quæ* C *audiuntur. Hinc Salomon dicit: Considera opera Dei, quòd nemo possit corrigere, quem ille despexerit; nec mirum si à corde reprobo prædicator minimè auditur, dum nonnumquam ipse quoque Dominus in his, quæ loquitur, resistentium moribus impugnatur. Hinc est enim, quod Cain & diuinâ voce admoneri potuit, & mutari non potuit: quia exigente culpa malitiæ, iam intus Deus cor reliquerat, cui foris ad testimoniũ verba faciebat.* Subdit deinde ex textu Iob: *Bene autẽ subditur: Si incluserit hominem, nullus est, qui aperiat. Quia omnis homo per id, quòd malè agit, quid sibi aliud, quàm conscientiæ suæ carcerem facit, vt hunc animi reatus premat, etiamsi nemo exteriùs accuset? Qui cùm iudicante Deo in malitia sua cæcitate relinquitur, quasi intra semetipsum clauditur ne euadendi locum inueniat, quem inuenire minimè meretur. Nam sæpe nonnulli à prauis actibus exire cupiunt, sed qui eorumdem actuum pondere premuntur, in malæ consuetudinis carcere inclusi à* D *semetipsis exire non possunt.*

Denique Hebræi in Midras Coheleth, id est in Expos. Eccles. hoc loco, quos citat Hiero. à S. Fide, ex Iudæo Christianus lib. 1. contra Iudæos c. 7. quem dicauit Benedicto XIII. Pont. (Petro de Luna) cuius erat medicus anno 1412. (extat tom. 4. Biblioth. S. Patrum) Hebræi, inquam, inducunt R. Iuda narrantem, quòd Deus Adamũ eadem hora qua illum creauit, circũduxerit per vniuersas arbores paradisi, dixeritque illi: Respice opera mea, quàm pulchra sunt: omne quod creaui amore tui creaui. Vide ergo, vt non pecces, ne causam dissoluendi mundum mihi præbeas: quia si pecces, nemo est qui reparare possit nisi iustus A Messias per mortem suam, cuius tu proinde eris causa; quasi hic Salomon ad historiam illam alludat, imò eam refricet. Verùm hæc apocrypha sunt, & Iudaicas fabulas redolent. Esto eadem ad verbum citet Galatin. lib. 6. de Arcanis fidei cap. 10. illaque tribuat R. Azariæ.

IN DIE BONA FRVERE BONIS, ET MALVM DIEM PRÆCAVE. SICVT ENIM HANC SIC ET ILLAM FECIT DEVS, VT NON INVENIAT HOMO CONTRA EVM IVSTAS QVERIMONIAS] Vers. 15. Hebr. *In die mala vide* (id est gusta, fruere) *bonam, & malam diem, vide* (præuide, præcaue) *hanc enim è regione, vel ex aduerso* (id est cõgruum, quasi oppositum & antithetum. Symmach. *simile*) *illius fecit Deus ad hoc verbum* (hac de causa *vt non inueniat homo post eum* (verti potest *post se*) *quidquam*, quod scilicet Deo quasi post tergum obiiciat & occlamet, iuxta illud. *O Iane* B (bifrõs) *à tergo quem nulla ciconia pinsit.* Fortè Noster מְאוּמָה *meuma*, id est *quidquam*, accipit quasi deriuatum à מום *mum*, id est labes, vitium, macula, de qua quis queri & auctorem culpare valeat. Septuag. *In die bonitatis viue in bono, & vide in die mali, vide; & quidem huic congruenter istud fecit Deus de loquela, vt non inueniat homo post eum quidquam.* Syrus: *In die boni esto melior, & in die mali vide: etiam hoc aduersus hoc fecit Deus de colloquio, quo nullam rem inueniat filius hominis post se.* Arabicus: *In die vltimo viue in bonis, & considera diem mali, considera cum illo, quod hoc fecit Deus, propterea, quod verba quadrant huic, vt ne inueniat homo, neque respiciat post se vllam rem.*

Chald. verò per bonum intelligit eleëmosy- C nam; vnde sic vertit: *In die quo benefecerit tibi Deus, tu quoque esto in bonis, & benefac omnibus, qui sunt in sæculo, vt non veniat super te dies mala; vide & cõtemplare, hanc quoque cõtra illam fecit Deus, vt arguat homines sæculi, vt non inueniat homo post se aliquod malum in sæculo illo.* Vatabl. *Tempore felici sis lætus, & tempore aspero circumspice* (quod nempe Deus immiserit afflictionem: Nam hæc cum illis Deus temperat) *vt nihil* (certi) *homo post ipsum* (Deum) *inueniat*, id est ita, vt non possit reprehendere Deum, nec dicere: Aberraui ob nimiam lætitiã & tamen Deus me non reuocauit. Hæc Vatabl. Iam quoad sensum:

Primò, S. Hieronym. *Scio*, inquit, *me audiuisse* In die bona fruere bonis. Primò. *in Ecclesia ab eo, qui putabatur habere scientiam scripturarum, ita hos versiculos edissertos: dum in hoc præsenti sæculo es, & boni aliquid operis potes facere, labo-* D *ra, vt postea ipse securus in die malo, id est in die iudicij torqueri alios videas; sicut enim præsens sæculum fecit Deus, in quo nobis fructum bonorum operum possumus præparare, ita & futurum, in quo nulla boni operis datur facultas. Visus est quidem suadere, cùm diceret, audientes.*

Hunc sensum probat Alcuinus, Hugo & Dion. minùs aptè Lyran. sic exponit, q. d. Diebus festis & solennibus lautiùs viue, iis verò, qui deputati sunt afflictioni, quales sunt quadragesimales, abstine.

Secundò, S. Hieron. refert hæc ad libertatem arbitrij, vt possit eligere bonum vel malum. Secundò. Quia enim Salomon dixit multa esse mala tã in natura, quã in moribus, nequis id miretur, subdit orbem hunc ex contrariis, putà bonis & malis constare,

constare, iisque velut antithetis honestari & ornari, vt ex iis homo bona eligat, mala respuat. Audi S. Hieron. *Et bona inquit & mala prout tibi euenerint sustine. Nec putes vel bonorum tantùm, aut malorum in mundo esse naturam, cum ex diuersis mũdus iste contrariis subsistat. Calidis & frigidis, siccis & humectis, duris & mollibus, tenebrosis & lucidis, malis & bonis. Hoc autem fecit Deus, vt habeat sapientia locum intelligendo bonum & vitando malum, & liberum homini relinquatur arbitrium, ne se dicat insensibilem & stolidum à Deo esse generatum, sed eum ideo fecisse diuersa, vt homo queri de sua conditione non posset: simulq; hoc testimonium consequenter superioribus copulabitur, in quibus ait: Quis poterit adornare, quod peruerterit Deus?*

Tertiò & genuinè, refer hæc partim ad vanitatem mundi, vtpote in quo vbique mala admista sunt bonis, putà tristia lætis, calumnia laudibus, infortunia bonæ fortunæ: partim ad Dei prouidentiam, quæ aduersa prosperis contemperauit; ne si semper homini obuenirent aduersa caderet animo & desperaret; aut si semper prospera, superbiret & insolesceret, atque hac ratione nullam haberet homo iustam contra Deum querendi occasionem: partim ad prudentiam, quam docet hic hominem, vt sciat quomodo se gerere debeat in prosperis æquè ac aduersis. Sẽsus ergo est, q. d. Cùm hic mundus vanitate & varietate plenus sit, ideoque in eo mala bonis & tristia lætis sint permista, tu ô homo, si sapis in die bono, id est prospero, felici & læto, moderatè fruere tuâ prosperitate, sed simul præuide & præcaue diem contrarium aduersitatis & tristitiæ, atque contra eum te obarma, vt rationes & modos eum declinandi, vel sustinendi, vel superandi adinuenias: Deus enim sapienter hunc cum illo composuit & opposuit; tum vt mundum his quasi antithetis ornaret; tum vt homini lapso continentiæ, pœnitentiæ, patientiæ ceterarumque virtutum continuam exercitationem præberet. Vnde non habet homo, quod iustè contra eum queratur: si enim id faciat, ingratus erit Deo in prosperis, iniquus in aduersis: quare in Dei prouidentiam resignet, illam laudet, & in omnibus gratias agat, itaque semper lætè & sanctè viuat. Ratio à priori est, tum vanitas & varietas rerum sublunarium, tum quod homo post lapsum perdiderit mentis perfectæ constantiam & æquilibrium, ideoque nunc nimis attollitur, hilarescit & superbit, nunc nimis deprimitur, tristatur, & fit pusillanimis, vt vix vmquam in medio virtutis & æquanimitatis consistat: quare ad hoc eius vulnus sanandum Deus nimis sese attollenti aduersa, quæ eum deprimant; nimis verò depresso prospera, quæ eum erigant, immittit. Rursum hæc vicissitudo non sinit eum torpere, esseque desidem in studio virtutis, cum nunc prospera, nunc aduersa eum concutiant & exagitent, vt contra illa se obarmet continentia, contra hæc verò patientia. Denique hac ratione discit homo se plenè Deo resignare, in eum sperare, ac totus ab eo pendere, vt dicat cum S. Iob cap. 2. vers. 11. *Si bona suscepimus de manu Dei, mala cur non suscipiamus?* Et ca. 1. 21. *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, sic factum est. Sit nomen Domini benedictum.* Et

Mundus cõtrariis cõstat.

A cum S. Paulo: *Scio abundare, scio & penuriam pati.* Salomonem de more secutus Siracides capit. 11. 27. *In die bonorum, ait, ne immemor sis malorum: & in die malorum ne immemor sis bonorum.* Nam, vt idem ait capit. 33. 15. *Contra malum bonum est. & contra mortem vita, & cõtra virum iustum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi, duo, & duo, & vnum contra vnum.* Vide vtrobique dicta. Vnum enim contrarium temperat & moderatur alterum, illudque ad auream mediocritatem, quæ homini salutaris sit totique mũdo, reducit. Nam v. g. aduersa deprimunt inflationem & fastum prosperitatis: prospera extollunt deiectionem & angustias aduersitatis, de quo eleganter Olympiod. *Consonum est, quod videtur, dissonum & æquale, quod inæquale videtur.* Congruunt ergo & conspirant mirificè in vnicam vnius mundi, vniusque

B hominis sapientissimam prouidentiã, ait S. Hieron. *Diuersa contraria, calida & frigida, sicca & humecta, dura & mollia, tenebrosa & lucida, mala & bona.* Ita Pineda.

Idem à Salomone didicere Philosophi: *Contrariis rerum æternitas constat,* ait Seneca epist. 108. ex Cleanthe & Cicerone. Adduque: *Optimum est pati, quod emendare non possis, & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui Imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec desinamus hunc operis pulcherrimi cursum, cui, quidquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles ista dirigitur. Duc me parens celsique dominator poli quocumque placuit, nulla parẽdi mora est. Assum impiger; fac nolle comitabor gemens, malusque patiar,* Gnoma.

C *quod pati licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahũt, sic viuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat, atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contra ille pusillus & degener, qui obluctatur & de ordine mundi malè existimat, & emendare mauult Deos, quàm se.*

Vide eumdem lib. 2. de Benef. capit. 29. hominum contra Dei prouidentiam querelas recensentem & refellentem. Plutar. de Tranquil. animi: In Lyra, ait, sunt soni acuti & graues; sic in vita nostra res calamitosæ prosperis permistæ cõcinnam edunt harmoniam. Scitè Lyram vitæ nostræ vtrimque pulsat Deus: quare non tantum patienter, sed & hilariter ac iucundè modulos hosce diuinos audiamus.

Sapienter S. Gregor. hom. 19. in Ezech. longiusculè ante fin. *Discamus,* inquit, *fratres non*

D *solùm in prosperis, sed in aduersis quoque gratias agere. Pater enim nobis ex pietate sua factus est conditor noster, nosq; adoptiuos filios ad hereditatem regni cælestis nutrit, & non solùm donis reficit, sed etiam flagellis erudit.* Vnde concludit: *Si itaque fratres charissimi, sic per præcepta Dominica, & per Sanctorum exempla gradimur, vt nos nec prosperitas eleuet, nec aduersitas frangat, habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas hinc & inde monstramus, cui est honor & gloria in secula seculorum.*

HOC QVOQVE VIDI IN DIEBVS VANITATIS MEÆ: IVSTVS PERIT IN IVSTITIA SVA, ET IMPIVS MVLTO VIVIT TEMPORE (Syrus: *prolongatus est.* Aquila, *longæuus est*) IN MALITIA SVA] Arabicus: *quòd erit iustus perditus in iustitia sua, & erit impius perseuerans in malitia*

VERS. 16. *Iustus perit in iustitia. Primò.*

litia sua. In iustitia & *in malitia* potest accipi primo materialiter, q. d. Iustus petit, cùm sit innocens & mereatur longam vitam; impius multum viuit, licet sit nocens, & mereatur citam mortem. Secùdò, formaliter & causaliter, q. d. Iustus perit propter iustitiam, vti propterea occisi sunt martyres ob fidem à tyrannis, impij verò prolongāt vitam propter suam malitiam, quia scilicet liberè dominantur, rapiunt, epulantur, omniaque ad vitam prolongandam commoda per fas & nefas sibi accersunt.

Aptè nectitur hæc gnome præcedenti, quia vtraque recenset vicariam rerum contrariarum successionem. Dies vanitatis vocatur præsens hæc vita, quia vanitati, id est inanitati, mutationi, morti, miseriis, peccatis obnoxia. Perperam Bonau. Hugo, & Glossa pro *vanitatis* legunt *natiuitatis*.

Sensus clarus est, tum ex ipsis verbis, tum ex rerum experientia: videmus enim nō raro iustos citò occidere, impios verò esse felices & longæuos. Sic Isaias ait c. 52. *Iustus perit & non est qui recogitet corde.* Idem ait Sapiēs c. 2. v. 12. & 20. Ierem. c. 21. & c. 12. v. 7 & 8. Hebræi apud Galat. libr. 6. 10. per iustum accipiunt Christum, cuius breuem vitam citamque mortem cēsent hic prædici, qui mortuus est in iustitia, id est, iustus & innocens, vt peccatores iustificaret & viuificaret. *Consummatus* ergò *in breui expleuit tēpora multa.* Sapient. ca. 9. vbi vers. 7. & seq. pluribus de causis breuitatis vitæ piorum agetur. Sic Abel citò occisus est à Chain, Manasses verò impius regnauit annos 50. cùm Iosias pius tantùm 31. Dauid 40. Ezechias 29. Accedit, quòd iusti ieiuniis, pœnitentiis, vigiliis, orationibus, studiis extenuent corpus, spiritusque vitales consumant; itaque tabescant & moriantur, cum impij corpus epulis saginent. Subinde tamen iustis Deus prolongat vitam, impiis abbreuiat, iuxta illud: *Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Psal. 54. 24. Et: *Honora patrem & matrem, vt sis longæuus super terram.* Exod. 20. 12. Deuter. 5. 16. Ita vices vtrisque alternat Deus, vt vitæ huius vanitatem & futuræ veritatem homines agnoscant, & ad illam anhelent. Adde Deum piis propitium, breuitatem vitę huius pensare longitudine maiore melioris vitæ in cælo; impiorum verò longæuitatem permittere iratum, vt scelera indeque pœnas acriores in gehenna sibi accumulent. Audi S. Hiero. *Huic simile est, quod ait Saluator.* Matth. 10. *Qui inuenit animam suam, perdet eam, & qui perdiderit animam suā propter me, inueniet eam. Machabæi pro lege Dei atque iustitia visi sunt in sua perire iustitia, & martyres, qui sanguinem suum fudēre pro Christo. E contrario, qui ex illo tempore suillam carnem comederunt, & post aduentum Domini sacrificauerunt idolis suis, hi visi sunt in hoc sæculo viuere, & propter suam malitiam perseuerare longaui. Sed Dei in occulto patientia est, & tribulare nunc Sanctos, vt recipiant mala in vita sua, & peccatores non visitare pro scelere, & quasi ad victimam reseruare, vt & illis possit æterna bona restituere, & his mala inferre perpetua. Hebræi iustos pereūtes in iustitia sua filios Aaron suspicantur, quòd dum putant se iustè agere alienum ignem obtulerint; & impium longæuum in malitia sua Manassem dicunt; qui post captiuitatem restitutus in regno, longo deinceps vixerit tempore.*

Porrò Thaumaturgus vertit: *Et ego olim non rectè ambulans cognoui quomodo iustus in iustitia sua perseuerans vsque ad mortem non excidat, insidiosusque & impius cum scelere suo commoriatur.* At verò S. Cyril. de Adoratione in spiritu lib. 7. Fieri, ait, potest, vt quamuis id fiat quod lex iubet, tamen lex ipsa violetur, nisi lege quis rectè vtatur: hocque illud est, opinor, quod ait Salomon: *Est iustus qui perit in iustitia sua.*

Chald. autem: *Omnia vidi in diebus vanitatis meæ, quod à facie Domini decernuntur bona & mala, vt sint in sæculo per causam siderum, quibus creati sunt filij hominum; quòd si iustus peryt in iustitia sua in hoc sæculo, iustitia eius seruata est in sæculo venturo; & est vir impius cuius dies prolongantur in peccatis suis, & numerus operum suorum pessimorum seruatur ei in sæculum venturum, vt vltio sumatur ab eo in die iudicij magni.*

Denique Hebræi hîc in Midras, siue in Glossa, quos citat Hieron. à S. Fide libr. 1. contra Iudæos ca. 7. & Galatin. lib. 6. c. 10 per iustum accipiunt Mosen, de quo hanc narrant historiam; imò fabulā: *Iustus perit in iustitia sua. Hoc,* inquiunt, *dicitur de Mose, qui quidem factus est similis filio cuiusdam mulieris, quæ cùm esset* (ex fornicatione) *prægnans, eius criminis causa, posita in vinculis peperit filium, & mortua est: ille filius eius iam nutritus in carcere remansit; post aliquod temporis spatium dum Rex per ostium carceris transiret, iuuenis ille clamauit dicens, Domine Rex. Hic natus & nutritus sum cum ego nihil peccauerim, cuius delicto sum hic? Et Rex ei; propter delictum matris tuæ.*

Vers. 17. Noli esse ivstvs mvltvm (id est plus æquo & nimis, vnde sequitur) neqve plvs sapias, qvam necesse est, ne obstvpescas] Nota, propriè nullus est nimis iustus, aut nimis temperans, nimis fortis, castus, vel prudens, quia quo maior est iustitia vel virtus, eò est perfectior: *τὸ* ergo *nimis* significat iustitiam & virtutem degenerare in vitium per excessum, sicut calor naturalis, si sit nimius, vt iustam complexionis tēperiem excedat, degenerat in morbum, fitque febris. Ita nimis fortis dicitur temerarius; nimis temperans, insensilis; nimis prudens callidus. Porrò Aristot. libr. 5. Ethic. cap. 4 & 5. docet omnes virtutes consistere in medio duorum vitiorum extremorum, excepta iustitia, hæc enim ait, non consistit inter contraria vitia, sed inter duo inæqualia, scilicet inter lucrum & damnum, seu inter iniuriam facere, & pati, quæritque inter hæc æqualitatem & medium. Potest tamen quodammodo dici etiam iustitia versari inter contraria vitia; quia v. g. qui debet alteri centum aureos, si tantum soluat 50. peccat per defectum, facitque creditori iniuriam; sin soluat amplius, putà 150. non facit quidem iniuriam, sed sibi ipsi iniquus est, imò potest iniuriam facere vxori, filiis & familiæ, si opes prodigat, cum eorum detrimento, si nimirum quinquaginta aureos ad illam alendam necessarios det alteri, cui ad hoc non obligatur. Talis ergo propriè erit nimis iustus, peccabitque per excessum iustitiæ ex vna parte, scilicet creditoris, & per defectum ex altera, scilicet familiæ; quia enim excedit dando 50. creditori, hinc deficit in alendo familiam. Ita Franc. Valles. S. Philos. cap. 67. Iam

Patres

Ne sis nimis iustus, quo sensu. Resp. Primò.

Patres & interpretes varias huius loci dant explicationes, easque appositas & probabiles. Prima est, Noli esse, id est apparere nimis iustus, vt tuam iustitiam vendites, iactes, ostẽtes instar Pharisæi iactantis & despicientis publicanum, velut peccatorẽ. Luc. 18. 11. Ita Thaumaturgus: *Porrò*, ait, *qui sapiens est, aut iustus, ne videatur sibi ipsi immodicè iustus vel sapiẽs, ne forte admisso peccato vno, consequenter pluribus implicetur.* Et S. Augustinus in sententijs num. 365. *Diuinitus dictum est. Noli esse iustus multum, quoniam*, inquit, *non est iustitia sapientis, sed superbia præsumentis. Qui ergò sic fit nimis iustus, ipse nimis fit iniustus. Quis est autem qui se facit iustum, nisi qui dicit se non habere peccatum?* Quales erant pelagiani, qui dicebant se esse iustos suis meritis per vires naturæ, non Christi, per vires gratiæ, adeoq; se posse vitare omne peccatum etiam veniale. Similia habet S. Augustinus tractatione 95. in Ioannẽ. Sic quoque explicat Olympiod. Alcuinus, Bonau. Lyranus, Caietanus & alij.

Secunda, Noli esse iustus multum, id est noli nimis rigidè tueri vel prosequi ius tuum vel alterius; quia summum ius summa est iniuria. Ita Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 320. *Hoc sensu*, ait, *dictum est: Noli esse iustus multũ, noli iustum seuerè ac rigidè prosequi, verùm per bonitatem id exupera.* Additque: vnde ille è septem Græciæ, Sapiẽtibus (Bias, vel vt alij Solon) *furatus est illud suum μηδὲν ἄγαν id est ne quid nimis, & modus optimus*, q. d. Vtere subinde epidikià, siue æquitate & discretâ moderatione iustitiæ; idque primò in iustitia vindicatiua, siue punitiua, noli esse nimius iuris & iustitiæ exactor, censor aut vltor, quia tales sunt rigidi & truces, qui nullam fratribus ex infirmitate peccantibus dant veniam, peccantque contra præceptum Christi: *Nolite iudicare & non iudicabimini, nolite condemnare & non condemnabimini.* Math. 7. 1. Ita Sanctus Hieronym. *Si quem rigidum*, ait, *& trucem ad omnia fratrum peccata cõspexerit, vt nec in sermone peccanti, neque propter naturalem interdum pigritiam moranti det veniam, hunc scito plus iustum esse, quàm iustum est. Nam inhumana iustitia est fragilitati conditionis hominum nõ ignoscens.* Et Bachiarius epist. de Recipiendis lapsis ad Ianuarium circa medium, to. 3. Biblioth. S. Patrum. *Noli nimium esse iustus, Quid erubescis*, ait, *coniungi homini peccatori? Respice illum qui dicit: Noli nimium esse iustus. Magister noster à latronibus vulneratum non solùm curâ dignum iudicat: verùm etiam ad stabulum suum & ouile reduxit.* Secundò, in iustitia distributiua noli esse nimis iustus, id est caue ne nimis timeas beneficia vel præmia dare indigno, quò fiat, vt eadem etiam deneges digno. Tertiò, in iustitia commutatiua q. d. Caue tantoperè timeas alteri suam mercedem & lucrum non tribuere, vt tibi inferas damnum. Licèt enim iustitia consistat in æqualitate iuris & debiti inuisibili, ac proinde contra eam propriè non peccetur per excessum, sed tantùm per defectum, vt docet Aristoteles loco iam citato, tamen quoad operationem & executionẽ iustitiæ potest peccari per excessum, cùm scilicet quis soluit debitum eo tempore, quo nõ obligatur, cùm magno reipublicæ vel suo detrimento, vt cùm quis gladium reddit furioso, quo ipse grassatur in ciuiũ

A cædẽ. Ita sanctus Augustinus in quæstionibus vet. Testam. quæst. 15. *Nimia iniustitia, ait, incurrit peccatum; temperata verò iustitia facit perfectos; quia peccantibus ad singula si respondeas, non deerit vbi pecces. Hic ergò iustus non est multùm, qui Dei imitator est.* Audi S. Ambros. libr. 1. de Pœnitent. cap. 1. *Etenim qui studet humanæ infirmitatis emendare studia, ipsam infirmitatem suis debet sustinere, & quodammodo pensare humeris, non abijcere. Nam pastor ille Euangelicus lassam ouem vexisse legitur, non abiecisse; & Salomon ait: Noli iustus esse nimium. Debet enim iustitiam temperare moderatio.* Causam vrgẽtem subijcit: *Nam quemadmodum se tibi curandum præbeat, quem fastidio habes, qui contemptui se, non cõpassioni medico suo putet futurum? Ideo Dominus Iesus nobis est cõpassus, vt ad se vocaret, neque deterreret. Mitis venit, venit humilis. Denique ait: Venite ad me*
B *omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiã. Reficit ergò Dominus Iesus, non excludit, neque abijcit: meritoq; tales discipulos elegit, qui Dominicæ volũtatis interpretes plebem Dei colligerent, nõ repudiarent. Vnde liquet eos inter Christi discipulos non esse habendos, qui dura pro mitibus, superba pro humilibus sequenda opinantur; & cùm ipsi quærant Domini misericordiã, alijs eam denegant, vt sunt doctores Nouatianorum qui mundos se appellant.* Igitur rectè ait Sanctus Hildebertus epist. 23. *Quisquis nihil reatus impunitum relinquit, delinquit, culpa est totam persequi culpam; magnum quid & diuinum sapit offensus clemens; bonus princeps ita crimen insequitur, vt quem punit hominem, reminiscatur.*

Huc pertinet expositio Ferrandi Diaconi Carthag. qui S. Fulgentio coæuus & familiaris,
C doctrinâ & sanctitate floruit anno Christi 480. (extat tom. 5. Biblioth. S. Patrum) scripsitque Parææneticum ad Reginum Comitem, qua ratione dux queat esse religiosus; in quo regula 5. in fine egregiè hanc gnomen pertractat: *Diligere solita*, inquit, *& horrere vehementer insolita, nimia est iustitia, non laude, sed reprehensione dignissima, si places sapientissimi sententia Salomonis: Noli esse multùm iustus, neque sapias plusquam necesse est; Ne obstupescas, ne remaneas frigidus. Quis remanet frigidus? cui feruor subtrahitur charitatis. Noli ergò esse multum iustus.*

Deinde regulam innocentiæ sextam hanc Duci statuit: *Quidquid dixeris, gesseris, & disposueris, vt Deo & hominibus placeas, Noli esse iustus multùm*, Casus particulares subiungit: *Incurrit aliquis grauissimam facinoris culpam? Meretur iudicialem sen-*
D *tire censuram. Tempera dux optime impetum seueritatis, & dum reo supplicia inferuntur, interioribus auribus pietas dicat: Noli esse multum iustus; amicitiæ alius immemor, debita exhibere neglexit officia, dignus est abijci, meretur sentire asperam læsionem. Cohibe obsecro rectum dolorem, noli retribuere similia. Ne æstimes quasi inimicum, sed corripe adhuc velut amicum respondente tibi sapientissimo Salomone, Noli esse multum iustus. Esto ergo iustus sed noli esse multum iustus. Esto iustus, vt corripias inquietus, noli esse multum iustus, vt consoleris pusillanimes, vt suscipias infirmos, & patiens sis ad omnes.* Et post nonnulla: *O quanta dux sapientissime dissimulanda sunt, quanta toleranda, quanta leniter attingenda; quanta quoque sacerdotum intercessionibus concedenda, ab illo qui sapienter audit, Noli esse multum iustus.* Iuxta illud S. Bernardi ad Eugen. *Rector omnia*

videat, multa dissimulet, pauca castiget. Subdit deinde Ferrandus: *Inter alia denique detractionis, abscondito iaculo neminem vulnerabimus, nec in moribus bene viuentium sollicitius inquiremus, vnde culpentur, si loquatur vnicuique nostrûm per Spiritum sanctum fidelis Scripturæ: Noli esse multum iustus.* Vnde concludit: *Nullius onus portans per patientiam fit importabilis omnibus, paulatimq́; odio crescente multorũ animam premitus seditionibus, deinde publicis aperit prælijs, cupiendo esse multum iustus, verè factus iniustus, & nomine aut officio ducis indignus. Necessarium proinde sermonem dux optimè sæpius repeto: Noli esse multum iustus.*

Huc facit Prouerb. Arabum: *Non est iustitia celeritas iustitiæ*, q.d. Non est iudici præcipitanda sententia, ne postea deprehendatur iniusta.

Tertiò. Tertiò, noster Lorinus & Pineda sic exponunt, q.d. Noli diuina iudicia curiosius scrutari, vt censorem diuinæ iustitiæ agere videaris dicendo: Cur Deus permittit iustum perire in iustitia sua, & impium in malitia prolongare vitam; vnde subdit: *Neque plus sapias, quam necesse est.* Septuag. *Noli argumẽtari plus quàm oportet*, vt velis disputare cum Deo, iuxta illud Ierem. 12. 1. *Iustus quidem tu es Dominè, si disputem tecum: Verùmtamen iusta loquar ad te, quare via impiorũ prosperatur?*

Quartò. Quartò, noli esse nimis iustus, id est nimis bonus, nimis lenis, nimis placidus, vt peccata dissimules, nec ijs resistas. Ita Chald. *Ne sis iustus nimium*, ait, *in tempore, quo reus est peccator mortis, vt clementer agas erga eum, non occidens eum; nec sapiens fias sic amplius, iuxta sapientiam improborum, & ne discas vias eorum: ad quidnam peruertes viam tuam?* Ita quoque Hebræi hîc in Midras siue Glossa, ac R. Haccados: Nimis iustus, id est bonus inquiunt, fuit Saul, qui pepercit Agag, & melioribus armentis contra præceptum Dei, ideoque regno & vitâ excidit. 1. Reg. 15. 8.

Quintò. Quintò planè, plenè & adæquatè, q.d. Noli nimius esse & excedere modum in iustitia; tum propriè dicta, tum generatim accepta, hoc est in virtute. Virtus enim consistit in modo, & medio duorum extremorum, quæ proinde vitia sunt. Ita S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Caue*, ait, *ne vel nimis rigidam iustitiam, vel incuruam, vel versutam prudentiam habeas. Optimus enim omnibus in rebus est modus. Animi perfidiam rege, ne alioqui à fortitudine ad temeritatem desciscat.* Idem in præceptis ad Virgin.

In medio porrò virtus est fixa malorum:
Haud secus ad spinas inter rosa mollis acutas.

Idem Orat. 26. *Ne magnopere iustus sis*, ait, *nec supra modum sapiens. Par etenim iustitiæ atq; sapientiæ detrimentũ affert, acris tam in actione, quam in sermone animi impetus; à bono sæpe & à virtute propter excessũ excidens. Hanc enim defectus & excessus per æquè labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit, quàm conueniat, nec lege exactior, nec luce splẽdidior, nec normâ rectior, nec præcepto diuino sublimior. Id verò quâ tandem ratione consequemur: Nempe si modesti, & compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem & disciplinam non aspernemur.* Quin & Aristot. 1. Ethic. cap. 6. Virtutem definit esse mediocritatem.

Et Horatius:

Virtus est medium vitiorum vtrimq́; reductum.

A Et illud Hesiodi:

Mensuram serua, modus in re est optimus omni.

Hunc sensum exigit antithesis v. seq. *Ne impiè agas multum.* Hebr. *Ne pecces multum.* Rursum hoc sensu congruè hæc gnome nectitur præcedẽti: *Iustus perit in iustitia sua.* q.d. Noli esse nimis in rigore iustitiæ, pœnitentiæ, orationis, contemplationis, ceterarumque virtutum, ne tibi mortem, vel naturalem, vel violentam ab ijs, qui hunc rigorem iustitiæ non ferunt, accersas. Fauet quoque causa, quam subdit: *Ne obstupescas*: nimius enim rigor mentem hebetat, ac corpori stuporem inducit.

Huc pertinet expositio Aben Ezræ: Nimis iustus est, inquit, qui nimijs ieiunijs, orationibus, laboribus corpus extenuat, imò enecat & ad summum stuporem desolationemque adducit.
B *Nihil minus expedit, quàm agrum optimè colere*, ait Plin. li. 18. c. 6. quia sic omnis eius succus & vigor exhauritur, vt fiat effœtu sterilis: sic qui nimijs laboribus mentem, vel animum excolunt, illum eneruant & stupidum efficiunt. Vnde S. Bernard. serm. 4. in Psal. *Qui habitat: Sicut*; inquit, *iste corporeus sol, licèt bonus sit & valdè necessarius, tamen & feruor eius, si temperatus non fuerit, infirmo capiti & splendor infirmis oculis nocet, nec est solis culpa, sed infirmitatis; sic etiam sol iustitiæ est. Vnde & dicitur: Noli nimium iustus esse, non quod iustitia bona non sit, sed quia dum adhuc infirmi sumus, oportet ipsa bona gratia temperare, ne forte elationis, aut indiscretionis vitiũ incurramus.* Et S. Ephrem epist. ad Ioannem Monachum de Patientia: *Noli esse iustus multum, neque plus sapias, quàm necesse est*, ne obstupescas; hoc est, inquit, ne maiora te præsumas;
C noli tentare ea, quæ vires tuas, tùm naturæ, tùm gratiæ superant, ne oneri succumbas & facti te pœniteat. Exemplũ affert de monachis quibusdam qui maioris perfectionis studio cellam relinquentes, contra monita superiorum in aridissimam solitudinem se contulerunt, sed ibidem fame & frigore confecti, aliqui etiam enecti fuere. Sapientior fuit S. Macharius, qui vt ibidẽ refert S. Ephrem. à spiritu quodã stimulatus, vt pergeret in interiorem eremum, diu illi restitit, tandemque ei obsequens egressus in eremum vidit ibidem duos homines nudos, quos compellans. *Quomodo*, ait, *fieri potero monachus? Et illi ad eumdem: nisi quis renuntiauerit omnibus qui in mundo sunt, nõ poterit fieri monachus. Ad quos ille: Ego, inquit, infirmus sum & non ita valeo, vt vos. Cui illi: si ne-*
D *queas vt nos, sede in cella tua, & peccata tua defleas.* q.d. Esto cellita, si nequis esse eremita; cœnobitam age, si non vales anachoretam, iuxta illud tritũ; *Si equum agere nequis, agas asinum.* Hac in re peccant sæpè nouitij, qui ex nouitio feruore, sed indiscreto, illicò volunt esse perfecti & summi in sanctitate, ideoque nimijs ieiunijs, orationibus, pœnitentijs se conficiunt, vt ægrotent, indeque fiant tepidi aut scrupulosi.

Igitur nimirum in iustitia omnique virtute cauendum, singulisque modus est adhibendus, excepto amore: *Nam modus amandi Deum est amare sine modo*, ait S. Bernardus hæc de amore Dei intellige per se: nam per accidens, ne scilicet nimis debilitetur cerebrum & corpus, modus quoque contemplationi & amori adhibendus est.

Denique

Denique nonnulli per iustitiam accipiunt religionē. q.d. Ne sis nimis iustus & sapiens, id est nimis religiosus & curiosus in scrutandis diuinis, *ne obstupescas*, id est ne fias superstitiosus, vel hæreticus, vel scrupulosus & delirus, Religio enim si sit nimia, à seipsa degenerat, fitq; superstitio. Hinc plutar. in Camillo: *Pietas*, inquit, *siue religio medium est inter contemptum numinis & superstitionem. Pietas autem, & quod aiunt, ne quid nimis, optimum est.*

NEQVE PLVS SAPIAS QVAM NECESSE EST] Hebr. *Ne tibi sapias amplius, quàm par est*; vel *ne te sapientem æstimes excellenter*, siue plus æquo. Arabic. *Ne sapias sapientiam superfluam.* Olympiod. *Ne nimium sapias.* Campen. *Ne sapias vltra modum.* Tigur. *Ne maiorem tibi sapientiam arroges.* Sensus est, q.d. Ne nimis sapere velis in inuenienda & tuenda nimia tua iustitia, qua velut rigidus iustitiæ censor iudicare & censere præsumas mores, actiones, iudicia non solùm hominum, sed & Dei, quia & legem ipsam, quasi illâ velis esse legalior & iustior, vti paulò antè dixi ex Nazian. Vnde Septuag. vertunt: *Noli argumentari plusquam oportet.* Sanctus Hieronymus *Ne quæras amplius.* Rursum qua velis plus sapere ceteris, tum in sanctitate, rigore & perfectione virtutis, tum in quauis alia re. Vnde Vatablus vertit: *Nec plus æquo tribuas tibi*, vt nolis auscultare alijs etiam sapientioribus & superioribus, sed tuum iudicium omnibus præferas, teque plus omnibus sapere æstimes, quæ ingens est arrogantia & præsumptio. Vnde Apostolus huc alludens: *Non plus sapere*, ait, *quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.* Rom. 12. 3. Vide ibi dicta. Sanctus Cyprianus. libr. 3. Testim. cap. 53. ex Septuag. legit. *Noli argumentari plusquam oportet*, indeq; probat arcana Dei non esse curiosè scrutanda, ideoque fidem nostram simplicem esse debere. Chald. vertit: *Ne sis nimis sapiens in scientia impiorum, qui sunt in generatione sua, ne discas eorum vias, ne fortè declines vias tuas.* Filij enim huius sæculi sapientiores sunt filijs lucis, ait Christus, sed in generatione sua, quia scilicet sapientes sunt in malo, ac mille rationes excogitant, quibus mala quæ machinantur proficiant.

NE OBSTVPESCAS] Nimia enim sapientia degenerat in insipientiam & stuporē, sicut nimium studium cerebrum fatigat & hebetat; eò quòd optimos spiritus consumat; vnde nimis studiosi fiunt stolidi, subindè deliri & amentes, aut ægri, citoque moriuntur. Hinc Hebr. est: *Vt quid deuastaberis*, vel *desolaberis*? qualis est obstupescens, qui à seipsu & ab anima sua quasi desertus & desolatus est. Symmach. *Vt non angaris nimium.* Syrus: *Ne admireris.* Arabic. *Ne impiè efficias.* S. Hieronym. *Ne turberis.* Thaumat. *Ne admisso vno peccato consequēter pluribus implicetur.* Tigur. *Quare teipsum stupidum efficias?* Campen. *Ne forte & tu similiter pereas.* Alius vertit: *Vt quid inflabis te?* Chald. *Ad quidnam peruertes viam tuam?* Caiet. explicat, quòd nimis sapiētes vel iusti, vtpote parum ad praxim & vitam socialem communemq; apti, soleant deseri ab ijs, qui negotia tractant, vel deliberant & consilium quærunt. Verùm hoc frigidius est.

Vis exempla? Accipe: Philosophi dicentes

A se esse sapientes, stulti facti sunt. Rom. 1. 22. Adam & Eua insipientes & stupidi facti sunt, dum nimis sapere voluerunt, ideoque comederunt pomum arboris scientiæ boni & mali. Sic Festus ait Paulo: *Multæ te literæ ad insaniam conuertunt.* Actor. cap. 26. 24. sic Salomon ipse nimis sapientiæ suæ præfidens, stuporem & stultitiam idololatriæ incurrit. Vnde Eccles. cap. 47. 22. de Salomone ait: *Incitari stultitiam tuam*: & vers. 27. *Dereliquit post se de semine suo gētis stultitiam, & imminutum à prudentia Roboam.* Verè Isaac presbyter libro de Cōtemptu mundi cap. 51. *Qui*, inquit, *de sapientia eleuatur, tenebrosos ignorantiæ laqueos patietur.*

Denique perperam Hugo Cardinalis hæc verba refert ad versum sequentem. q. d. Ne impiè agas multum, vt peccata peccatis addas, B ne obstupescas, id est fias stupidus & durus, vt excitari nequeas ad meliora. Sic & Bonauentura: Prohibet, ait, præcipitium impietatis, quia hæc reddit hominem stupidum in affectu, durum & crudelem in actu, & cæcum in intellectu, atque vt Lyran. facit hominem desperare.

NE IMPIE AGAS MVLTVM, ET NOLI ESSE STVLTVS, NE MORIARIS IN TEMPORE NON TVO] Syrus: *Ne odiosus efficiaris multum, ne sis stultus, ne fortè moriaris sine tempore tuo.* Thaumat. *Noli esse audax vel temerarius, ne te mors ante diem abripiat.* Auctor Catenę Græc. *Ne immatura mors intempestiuam tibi manum injciat.* Chald. *Ne ambules post cogitationes cordis tui, vt impiè agas, neque longè facias viam tuam à domo doctrinæ legis, vt sis stultus, ne fortè causa mortis sis animæ tuæ, vt* C *succidantur dies vitæ tuæ, vt moriaris, antequam perueniat tempus tuū. Vt moriaris*: Hebr. אַל־תִּרְשַׁע *al tirsa*, id est, *Ne sis inquietus*, vagus, turbulentus, vt concupiscentijs varijs abripiaris æstibusque animi, instar maris procellosi fluctues. R. Dauid & R. Abraham: *Ne te multum occupes in negotijs mundanis, ne te distrahas, ne vageris.* Campen. *Ne esto nimis iustitiæ tenax, neque esto exlex, vt nec in minutissimis scrupulosè crucieris, nec maxima temerarius transilias.* Hæc gnome est antithesis præcedentis, vt patet conferenti vtramque, præsertim in Hebr.

Ne impie agas multū quid?

Sensus clarus est, q.d. ait S. Hieronymus. *Noli peccatis addere peccata, ne prouoces Deū etiam hic tibi inferre iudicium*, citamque mortem. Peccata maximè grauia & atrocia intellige. Hæc enim significat Hebr. רָשַׁע *rasca*, & Latinum *impiè agere*, D quæ duplicis sunt generis, scilicet Primò, impietas in Deum per superstitionem, hæresim, blasphemiam, idololatriā, &c. Ita Olympiodorus. Secundò, sæuitia & crudelitas in proximum. Ita Bonauentura, Lyranus & alij. Hæc enim duo, vtpote noxia reipublicæ, & hominum societati, solet Deus punire in hac vita, & castigare morte, vti castigauit totum orbem idololatriâ & iniustitia plenum diluuio tempore Noë; Pentapolim igne cælesti; Core, Dathan & Abiron hiatu terræ. Numer. 16. Absalonem patri Dauidi rebellantem suspendio. Nam vt dicitur Psalm. 54. vers. 24. *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Ergo *ne impiè agas multum*; Hoc est, sicut te docui, ne nimis sis iustus: sic te moneo, ne nimis sis iniustus.

iustus. Caue ergo à peccatis grauibus, præsertim Deo vel proximo iniurijs. Nam omne peccatum, etiam veniale & minimum in hac fragili vita vitare est impossibile, scilicet vt ait Poëta; *Quisque suos patitur manes: felix qui minimis vrgetur.*

ET NOLI ESSE STVLTVS] stultè inhærendo vanis voluptatibus, & addendo peccata peccatis, nec pœnitendo cum periculo mortis & gehennæ, quæ peccatores non cogitant, nec præuident, sed liberè & securè peccant quasi non esset mors & infernus, ideoque improuidi subitò in eum corruunt. An non hæc summa est stultitia? *Si enim*, ait Sanctus Hieronym. *nouit hirundo pullos de succo oculare Chelidoniæ, & dictamnum capreæ appetiit vulneratæ, cur nos ignoremus medicinam pœnitentiæ propositam esse peccantibus?* Vnde Septuag. vertunt: *Noli esse σκληρὸς*, id est *durus*. Arab. *Ne sis inurbanus, scelestus.* Hugo: *Ne sis diuinorum ignarus.*

Mori in tempore non suo quid.
Expos. Prima.

NE MORIARIS IN TEMPORE NON TVO] Id est, ne moriaris intempestiuè, præmatura & anticipata morte, eaque sæpè violentâ, putà vi ab hominibus, vel à Deo vindice tibi illatâ. Homines valdè scelerati, ait Sanctus Hieronymus, moriuntur in tempore non suo, quia vel iudicium, vel Dei vindictâ de vita tolluntur ante naturalem vitæ terminum, quem attigissent, nisi is incisus & præreptus fuisset, scilicet, *ante fatale tempus*, ait Tigurin. Nam, vt vertit Campens. *Tales vt plurimum pereunt malè.* Adde inquietudines & passiones, & perturbationes iræ, inuidiæ, superbiæ, &c. quibus assiduè agitantur impij, vitam eorum abbreuiant. Sic filij & posteri Heli mortui sunt in tempore non suo. Audi S. Scriptur. *Non erit senex in domo tua omnibus diebus. Pars magna domus tuæ morietur, cùm ad virilem ætatem venerit.* 1. Reg. 2. 31. & 33. iuxta illud Prouerb. 10. 28. *Timor Domini apponit dies, & anni impiorum breuiabuntur.*

Secunda.

Secundò, *in tempore non suo*, quia impios imparatos, vtpote destitutos virtutibus & meritis, subita & repentina inuadit mors. Ita Olympiod. Dicitur hoc tempus non suum, quia sibi incongruum, animo noxium, & saluti æternæ damnosum. Hoc enim est tempus peccati & diaboli, quo ipse peccatorem possidet, vt rapiat ad tartara.

Tertia.

Tertiò, *in tempore non suo*, quia impij nullo tempore expectant mortem, putantque ab ea se longissimè distare; ergo incogitantes & pauidos improuisa mors aufert. Vide Perer. in ca. 25. Genes. disp. 7.

Mysticè Auctor Catenæ Græc. exponit, q. d. *Ne immoretur in corde tuo cogitatio impia, ne fortè in impietatem anima prolapsa ignoratione moriatur.*

Tropol. disce hîc, quòd summum bonum est mori in tempore suo, hoc est quando quis constitutus in gratia paratus est ad mortem, vt per eam transeat, ad beatam immortalitatem. Hanc Deus concedit ijs, qui solliciti sunt & strenui, vt se in gratia conseruent, eamque augeant. Vice versa summum malum est mori in tempore non suo, hoc est, quando quis degit in peccato mortali, præsertim in consuetudine & statu peccati. Hic enim imparatus est ad pœnitentiam, & ad bonam mortem, ideoque per eam tendit ad mortem secundam in gehenna. Hoc Deus infligit ijs, qui in impietate crescunt, & peccata peccatis accumulant. Hos enim Deus despicit, occæcat, obdurat, ac tandem reprobat. Quare prædestinationis signum, imò effectus est mori tempore suo, id est, in statu gratiæ, reprobationis verò mori in tempore non suo, id est imparatum in statu peccati. Quàm multi reprobi saluarentur, si morerentur in tempore suo; id est cùm sunt in statu gratiæ, iam autem damnantur, quia moriuntur in tempore non suo, id est in statu peccati. Quàm multi vicissim prædestinati & electi damnarentur, si Deus eos raperet in tempore non suo, v. g. Si Petrum rapuisset illicò vt negauit Christum; si Paulum, cùm persequeretur Ecclesiam; si Magdalenã, cùm voluptatibus indulgeret: iam autem per gratiam, qua eos prædestinauit & elegit sinit eos viuere in tempore non suo, vt rapiat eos in tempore suo, cùm scilicet per gratiam sunt sui amici & filij. Hæc ergo summa est gratia, vtpote gratia prædestinationis & electionis diuinæ. Hinc disce summè cauendam esse consuetudinem peccandi, vt si in peccatum aliquod lapsus sis, non in eo iaceas, sed illicò per pœnitentiam resurgas. Hoc est quod monet Eccles. cap. 21. vers. 1. *Fili peccasti, non adijcias iterum, sed & de pristinis deprecare, vt tibi dimittantur.* Vide Bellarm. de Arte bene moriendi. Viri quidam timorati nuper sodalitatem instituerunt hac de re; in qua quisque quotidie certas pro se ceterisque sodalibus Deo fundit preces, vt sibi suisque felicem sanctamque in tempore suo concedat mortem; quæ sanæ pia & vtilis est praxis ad assecurandum sibi vltimum & decretorium illud vitæ momentum, ex quo pendet tota æternitas; ideoque sodalitas hæc per plures prouincias sparsa est, multaque hominum millia, qui pro se mutuo ac felici sodalium omnium morte quotidie obsecrant, complectitur. Horum illud axioma est: *Sic viue quasi quotidie moriturus. Cùm manè surgis, cogita te illo die moriturum.*

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Quòd fuit dictamen S. Marcellæ, teste S. Hieronym. in eius epitapho ad Principiam eius filiam.

BONVM EST TE SVSTINERE IVSTVM: SED ET AB ILLO (impio, de quo sermo præcessit) NE SVBTRAHAS MANVM TVAM: QVIA QVI TIMET DEVM, NIHIL NEGLIGIT] Pro *iustum*, Titelm. & Vatabl. censent legendũ *istũ*, quia sic legunt Hebr. & Chald. Verum omnes Codices, etiam Sixtius legunt *iustum*, quia per *istum* intelligit *iustum*. Hebræa ergo sic habent: *Bonum est quod apprehendas in hoc* (id est *hunc*, scilicet iustũ) *& etiam ab hoc* (id est alio, putà impio) *ne quiescere facias manum tuam, quia timens Deum egredietur ad omnia hæc.* Septuag. *Bonum est inhærere in hoc, & quidem ab hoc ne contamines manum tuam; quoniam timentibus Deum egrediuntur omnia.* Vbi pro *μιάνῃς*, id est *contamines* per Diæresim videtur legendum *μὴ ἀνῇς*, vti legit scholiastes, id est *ne dimittas.* Sic enim legunt Hebr. Chald.

Latina

Latina. Arabicus verò de more Septuag. secutus legit: *Ne contamines. Res bona est*, inquit, *vt amplectaris hanc concionem, & teneas eam, & propterea ne macules manum tuam hoc.* Nonnulli per *hoc* & *hic* accipiunt iustum in neutro genere, id est iustitiam, q.d. Bonum, imò optimum est, vt sustêtes iustum, id est, vt iustitiam & sanctitatem supra te tollas, humerisque & capiti tuo imponas, nec ab ea manus amoueas, sed ambabus eam amplectaris, exerceas, tuearis: hoc enim vnicum est negotium tibi à Deo impositum & commendatum. Alij der *hoc* & *hoc* accipiunt duo, quæ præcesserũt, q.d. Sustenta hoc, scilicet, vt non sis nimis iustus & seuerus, nec subtrahe manum ab hoc, id est à secundo, ne scilicet impiè agas multum, id est ne sis nimis indulgens & laxus, seueritatem clemẽtiâ temperes: sic Dei sanctam prouidentiam, quæ attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, imitaberis. Verùm pro *hoc* Hebr. est זה *ze*, id est *hic*, vel *iste*, in masculino genere, putà iustus, nisi alio puncto legas *zo*, id est *hoc*, istud: quocirca

Sustenta iustum.

Primò.

Primò, Thaumaturg. per *iustum* accipiens Deum sic aptè præced. de iusto & impio hanc gnomen connectit, dum vertit: *Bonum maximum est Dei adiutorio niti, & sic omne cauere peccatum. Execrabile etiam immaculata pollutis contingere manibus. Atqui obedienti & timenti Dominum omnia aduersa licebit effugere.* Et auctor Catenæ Græcor. *Ceterum*, inquit, *maximum illud est, si succurrentem Deum, manumq́; iacenti porrigentem vicissim tu apprehendas, vt ab illo pendens nusquam peccato manum tuam porrigas; nam incestâ manu contingere, quæ ab omni sunt labe aliena, scelestum planè est, & abominabile; at qui timore Dei confixus, Deo subditus est, is aduersa omnia facile vitat.*

Secundò.

Secundò, Olympiod. q.d. Bonum est iustum, id est iustitiam apprehẽdere & virtutem comparare, nec manus scelere contaminare; qui autem id facit, Deumque timet euadet tentationum certamina. Vel vt Caietan. Egredietur ad omnia, id est ad omnes virtutes, quas studiosè exercebit, nec erit vnâ alterâve dumtaxat contentus. Rursum Midras, siue glossa Hebræa, hî, per *hoc* & *hoc*, accipit diuersa, imò vniuersa legis præcepta. q.d. Ita serua vnum præceptum, vt non omittas aliud, sed vniuersa simul exactè obserues; sic non morieris in tempore non tuo, sed vniuersa mortis præmaturæ discrimina tutus euades.

Tertiò.

Tertiò, Hugo Card. q.d. Bonum est sustinere iustũ, qui sæpè te corripit & castigat, nec ab illo subtrahere obsequium, vel subsidium, sed tantò alacrius illud exhibere, quantò ille diligentior est in corripiendo, & curando salutem tuam.

Quartò.

Quartò. S. Hieronym. asserit sustentare accipi posse pro sustinere, *vt iusti animus præparetur, vt quodcumque euenerit libratâ mente sustentet.* q.d. iustus æquo fortique animo sustinet omnia tam aduersa, quàm prospera; ideoque implorat Dei opem; si enim eum habeat protectorem, nec eleuabitur prosperis, nec deprimetur aduersis.

Quintò.

Quintò, Vatabl. *Bonum est, vt hoc*, inquit, *teneas* ita (nempè, quòd non sis nimium iustus) A *ne manum tuam ab isto retrahas, id est à iustitia & sapientia, quas non debes spernere, sed vtrique operam diligenter dare, namq́; timens Deũ expediet se ab vniuersis his*, id est facile cauebit, ne sit nimium iustus, aut ne non nimium studeat iustitiæ, recedatque ab extremis.

Huc accedunt Hebræi, qui exponunt q.d. Bonum est apprehendere partem sapientiæ & stultitiæ; quia qui timet Deum vtraque viriliter vtitur. Vnâ ergo manu apprehendere vnam, altera alteram; id quod timor Dei edocebit; cuius ductu tutus incedes, & euades extrema pericula. Et clarius q.d. *Vt hæc pericula* (nimiæ iustitiæ, sapientiæ, impietatis, stultitiæ) *vites*, nil melius est, quàm, vt firmiter credas, & perpetuò in memoria habeas, quòd qui reuerentur Deum, omnia hæc mortifera mala B effugient.

Sextò.

Sextò, Chald. *Bonum est*, inquit, *te adiungi negotijs mundi huius, vt retribuas beneficentiã animæ tuæ in via negotiatorum: & etiam ab hoc libro legis ne dimittas partem tuam; etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium dilectorum illorũ.* Vnde aliqui per *hoc* & *hoc* accipiunt theoricam & practicam. q.d. Ita vaces theoricæ & contemplationi, vt non omittas actionem & praxim, sed manus operi & beneficentiæ admoueas. Cõtemplatio enim dirigenda est ad actionem & exercitium virtutum.

Septimò.

Septimò, & genuinè Sanctus Hieronymus Alcuinus, Glossa interl. Titelm. & alij. q. d. Bonum est sapientes & iustos ope & opibus sustentare, sed & à stultis quoque impijsque C peccatoribus ne subtrahe manum & beneficẽtiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi & bene faciendi capessit & captat, vt imitetur Deum, *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Matth. 5.45. q.d. Quibus, & quotquot potes benefacere benefacito, qualesque illi sint, siue sapientes & iusti, siue stulti & impij sic non eris iustus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam iustitiam & seueritatem, atque expiat, si quid impiè gesseris. Videtur huic gnomæ contradicere illa Eccles. 12.15. *Da bono, & non recipias peccatorem: benefac humili, & non dederis impio*: Sed ibidem respondi, & locum explicui. Verùm vt candidè dicam, quod sentio, non videtur hic agi propriè de eleemosyna corporali, sed spiritali, vt sensus D sit, q.d. sustẽta iustum ne velit esse nimis iustus, itaque limites iustitiæ excedat fiatque iniustus: manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impiè nimis agat & stulte operetur; sicque nihil boni negligas, quòd tam in iusto in iustitia sustentando, quàm in impio ab impietate prohibendo & reuocando efficere possis. Hunc esse sensum liquet primò, quia eum exigit connexio huius sententiæ cum præcedenti, atque τὸ *iustum* planè respicit refertque iustum, de quo vers. præced. dixit: *Noli esse iustus multum.* Similiter τὸ *sed ab illo ne subtrahas manum*, planè refert impium, de quo dixit: *Ne impiè agas multum, & noli esse stultus.* Rursum idipsum arguit, quod dicit, *sustenta*, non da eleemosynam. Hebr. *apprehende iustum*, scilicet nutantem & labantem, ne in iniustitiam propter nimium

feruorem prolabatur. Denique id conuincit ratio, quam subijcit v. 21. *Non enim est homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet:* q.d. Ideo sustenta iustum, quia non est iustus quisquã adeo sanctus, qui non aliquando eespitet & peccet.

Timens Deũ nil negligit.

QVI TIMET DEVM NIHIL NEGLIGIT] Hebr. *exibit ad omnia.* Syrus: *sequitur omnia.* q.d. Nõ est tardus & piger, sed sedulus & alacer, vt aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum. q.d. Iustus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes, & tribulationes non fugit, sed intrepidè ijs procedit obuiam, easque vincit & superat: sicut Deus Iacob *certamen* forte (cum Esau) *dedit*, vt *vinceret*. Sap. 10. Vnde S. Hieron. explicat. q.d. *Qui timet Deum, nec eleuatur prosperis, nec opprimitur aduersis.* Rursum ex Hebr. vertas *Qui timet Deum, exibit cum omnibus*; vel vt Pagnin. *de omnibus*, id est euadet omnia mala. Ita Thaum. Olymp. & alij; vel omne bonum opus ad optatum finem perducet: aut vt Septuag. *Exibit omnia*, id est omnia feliciter succedent timenti Deum. Vnde Arabicus vertit: *Qui timet Deum exit ab omnibus rebus iustificatus.* Symmach. *Timens Deum pertransibit omnia*, Tigur. *expediet se ex vniuersis istis.* Vatab. *facilè recedet ab extremis.*

Moraliter.

Moraliter disce hîc, quòd sicut negligentiæ mater est securitas, sic timor est industriæ & diligentiæ. Hoc verò consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne, quod res poscit, illi impendit. Rursum timens Deum nihil boni, vel mali negligit, sed omne bonum capessit & omne malum euitat, quãtum scilicet humana fragilitas patitur. Nam nõ est iustus, qui non peccet venialiter, vt subdit vers. 21. Iustus tamen satagit venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum præterit, vel negligit. Nam, vt sapienter ait S. August. lib. de Decem chordis c. 11. *Sic & modica peccata attendite, quia modica sunt, & cauete, quia plura sunt. Quàm minutissima sunt grana arenæ? si arenæ amplius in nauim mittatur mergit illã, vt pereat: quàm minuta sunt guttæ pluuiæ? nõnne flumina implent & domos deijciunt? Ergo ista nolite contemnere* S. Bernardus autem sic inquit: *Non solum grauia, sed & leuia cauenda sunt peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt, sicut solẽt de paruis & minimis guttis immẽsa flumina crescere.* Ita Sanctus Bernard. l. Medit. cap. 45. quod intellige nõ formaliter, sed dispositiuè; venialia enim peccata disponunt ad mortalia; sunt enim sicut puluis in oculos iniectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excæcat pœnitus: sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectuum rempublicam turbant, & animam totam inquietant: sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur eius & feruorem consopiunt: sunt ægritudines, quæ mentem debilitant: sunt fœtores, qui spiritum Dei contristant, & nos à bono eius familiaritatis auertunt.

QVI ERGO DEVM TIMET, NIHIL NEGLIGIT] sed maiora peccata, vt maiora fugiet, & minora, vt semina maiorum vitabit. Temerarium enim est vnum pedem hostis intra domum admittere, qui post vnum alterum ponet, & miserum habitatorem ex ea cum iniuria expellet. Ita diabolus solet à paruis incipere, & ad maiora procedere, & postquam ab anima timorem leuiorum peccatorum depulit, metum etiam grauiorũ ablegare. Vide dicta Eccles. 19. v. 1. ad illa: *Qui spernit modica, paulatim decidet.* Ex aduerso stultus, qui Deum non timet, audacter transilit de peccato in peccatum, velut equus exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt: vnde vulgò dicitur: *Nullum animal audacius equo cæco*, ait Hugo.

Sapientia dat robur.

SAPIENTIA CONFORTAVIT SAPIENTEM SVPER DECEM PRINCIPES CIVITATIS.] Hebr. *Sapientia validabit sapientem præ decem dynastis, vel dominantibus in vrbe.* Syrus: *Sapiẽtia roborat sapientem, melior decem principibus, qui sunt in vrbe.* Tigur. *Sapientia plus virium suppeditat, quàm decem potentes.* Camp. *Plus iuuat, quàm possint decem primates.* Thaumat. *Nec tantum valent in ciuitate potentissimorum virorum præsidia, quantum sapientia: ea solet nonnumquam etiam omittentibus facere, quæ oportebat, ignoscere.* Laborant hîc interpretes in nexu huius sententiæ cum præced. S. Hieron. sic nectit, vt occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: sum tenuis fortunæ & pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo iustum? Huic respondet: *Quos non potes opibus, consilio adiuua, solatio foue. Plus enim potes in angustia constituto præstare sapientiâ, quàm quilibet maxima potestatis. Atque hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe libra iustitiæ est, & cui, & quantum, & quamdiu & quali, vel in re, vel in consilio tribuere.*

Planiùs & pleniùs sic nectas, vt det causam, vnde tantum robur sit sapienti, vt sustentare queat tam iustum, quàm impium nutantes & labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bonum. Causa nimirum est, quòd sapientia cõfortet sapientem, vt plus efficere queat vnus suâ sapientiâ, quàm decem principes suis opibus & potentiâ in ciuitate: hæc enim corporea est fragilis, infida & incerta: sapientia verò spiritualis est, stabilis, fida & certa. Exemplum est in Ioseph, de quo hunc versum explicat Chald. *Sapientia Iosephi*, inquit, *filij Iacobi, plurimum ei præsidij & prudẽtiæ coram fratribus suis decem iustis attulit, qui cum in timore Domini multum possent, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Aegypto essent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat.* Ita habet Chald. Compl. & Costi, licèt in Biblijs regiis habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit cõcupiscentiã malam.* Rursum exemplum est in Iacob patre Iosephi, de quo ait Sapiens c. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei*, &c. *Custodiuit illum ab inimicis & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret & sciret, quoniam omniũ potentior est sapientia.* Ratio à priori est, quòd sapiẽtia mille excogitet & suggerat rationes, quibus sustentet iustum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur & perficiat. Rursum quòd sapiens, id est iustus & sanctus sit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus sanctus ad mouendum audientium corda, quocumque ei libuerit, vti patuit in S. Petro, S. Paulo, ceterisque Apostolis & viris Apostolicis, qui orbem conuerterunt &

ex

ex impio fecere pium. Quare vt dicitur ca. 9. 1. *Melior est sapientia, quàm arma bellica.* Et: *Vir sapiēs fortis est: & vir doctus robustus, & validus: Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia.* Prouerb. 24. 5. & c. 22. 22. *Ciuitatem fortium ascendit sapiens, destruxitq; robur fiduciæ eius.* Vide ibi dicta.

SVPER DECEM PRINCIPES] Id est primores, dynastas, qui sunt in ciuitate. Hebr. enim est *Schallitim.* Vnde Sultan siue Soldanus, id est Princeps & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id est multos, imò vniuersos. Denarius enim est complementum numerorum simplicium, qui articuli vocantur, eosq; primò componit & combinat. Vnde δεκὰς dicitur, quasi δεχὰς, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & cōprehendat. Sic Iob c. 19. 50. ait: *En decies*, id est multoties & continuò *confunditis me.* Alludit tamē ad decem primores vrbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Boos decem viros de senioribus ciuitatis:* hosce enim non tantùm vt testes cessionis hereditatis adhibitos fuisse, vti volunt Lyran. & Abulensis sed etiam vt seniores, id est senatores & iudices patet ex eò quòd subdit. *Dixitq; ad eos, sedete hîc. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum*, &c. causam cessionis cum eo coram decem senatoribus peragens, vti rectè ibidem obseruauit Feuardentius. Esto Iosephus, quem citat & sequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. ca. 7. innuat apud Hebræos septem fuisse ciuitatis principes: varij enim in vrbe sunt magistratus, varijs rebus causisque præpositi: vnde in vno erant septem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant septemuiri, erant & decemuiri, sed in diuersis tribunalibus, adde & in diuersis temporibus. Audi Liuium li. 3. *Anno trecentesimo altero, quam Roma condita erat, iterum mutatur forma ciuitatis ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Iosia, q. d. Iosias rex sapiens & pius ob suam sapientiam & pietatem, potentia & robore superauit decē reges antecessores suos.

Mysticè Salonius per sapientem accipit Christum, qui robustior est maiusq; auxilium fidelibus prę̄stat, quàm decem principes, id est omnes Angeli: *Decem* enim, inquit Salon. *fuerunt ordines Angelorum, sed vnus cecidit per superbiam, & idcirco boni Angeli semper ad hoc laborāt, vt de hominibus numerus adimpleatur, & perueniatur ad perfectum numerum, id est denarium.* Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantùm agnoscit nouem choros cælestium spirituum, è quibus nonnulli cum Lucifero ceciderunt: factique sunt dæmones, ceteri duce S. Michaële in fide & gratia perstiterunt, factique sunt Angeli. Vnde hic locus à censoribus in Salonio notatus, & castigatus est. Excusandus tamen est Salonius, quòd decimum chorum separauerit à nouem choris SS. Angelorum, feceritque eorum, qui prolapsi sunt & facti dæmones, q. d. Nouem chori sunt sanctorum Angelorum, decimus est dæmonum.

Omnis iustus subinde peccat.

NON EST ENIM HOMO IVSTVS IN TERRA, QVI FACIAT BONVM ET NON PECCET]

VERS. 21. Hebr. *Et nō peccabit*, id est qui numquam sit peccaturus. Thaumat. *Et quis est qui non impingat alicubi?* Caietan. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter? Primò referendo eam ad decem *principes ciuitatis.* q. d. Hisce robustior est sapiēs, quia hi vt homines subinde errāt & peccant: at sapiens cōfortatus à sapientia, dum eam sequitur, errare & peccare nequit. Secundò, referendo eam ad τὸ *sapientia* q. d. Sine sapientia, vel seclusâ sapientiâ non est homo iustus in terra, qui faciat bonū & non peccet, q. d. quòd iustus faciat bonum & non peccet, id habet à sapientia: quare si eam secludas, vel si iustus eam deserat, illico bonum deseret & peccabit. Hoc est, quod dicitur Sap. 19. 9. *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.*

Planiùs eam referas ad v. 19. vt ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, eiusque dat causam, q. d. sustenta iustum ne labatur vel vt lapsus resurgat, quia non est iustus, qui ita constanter bonum faciat, vt ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum fulciat, ne cadat absolutè; aut certè ne in peccatum grauius cadat, vel si in illud corruerit, lapsum erigat. Hoc est quod ait S. Iacob. ca. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes.* Et: *si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* 1. Ioan. 1. 8. Vide vtrobique dicta.

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu & consensu, Christum & B. Virginem. Hi enim numquam peccauerunt, sed semper bonum operati sunt. Quocirca ex hoc loco docet Cōcil. Meleuit. Trident. totaque Ecclesia iustos nō posse vitare omnia peccata venialia. Esto enim singula seorsim sumpta vitare queant, non tamē vniuersa simul sumpta. Quare necessarium est vt aliquando venialiter peccent, non definitè hîc & nunc, sed indefinitè. Sicut Sagittarius, licèt peritissimus sit, non potest centies continuò sagittando scopum configere, sed necessum est, vt fatigatus deficiente attentione, aliquando ab eo aberret.

Porrò impia & stolida est explicatio Caluini & nouatorum, qui ex hoc loco cōtendunt hominem etiam iustum, eò quòd concupiscentiâ sit infectus, in omni opere bono aliquid concupiscentiæ & peccati admiscere, vt in omnibus emineat quędam ἀταξία, inordinatio, labes, & confusio. Hoc enim dogma adimit homini mentem, consilium, prudentiam, bonitatem, virtutem, sanctitatem & omne bonum, atque hominem non tantùm in bestiam, sed & in dæmonem transformat. Solus enim dæmon cum damnatis, ex desperatione, & odio ac furore, quo flagrat in Deum, non potest velle quidquam boni, adeoque nihil potest agere nisi superbire, irasci, inuidere, furere & peccare. Vide Bellarm. lib. 4. de Iustificatione. Argutè Hugo Card. asserit non esse qui faciat bonum simul & non peccet: quia pueri, inquit, non peccant quidem, sed non faciunt bonum: adulti verò esto faciant bonum, tamen aliquando peccant. Solidiùs S. Athan. tract. de Incarnat. verbi, contra Paulum Samosat. & S. Hieronym. cap. 2. ad Ephes. hanc gnomen accipiunt de peccatis, nō tantùm venialibus, sed & mortalibus, quòd scilicet ea omnia nemo suis viribus vitare pos-

sit, vt verè sit iustus. Indeque euincunt necessariam fuisse Christi incarnationem, vt Christus suis meritis nos iustificaret, ac gratiam ad vitãdum omne peccatum mortale nobis impetraret & conferret.

Vers. 22. SED ET CVNCTIS QVI DICVNTVR, NE ACCOMMODES COR TVVM: NE FORTE AVDIAS SERVVM MALEDICENTEM TIBI.

Vers. 23. SCIT ENIM CONSCIENTIA TVA, QVIA ET TV CREBRO MALEDIXISTI ALIIS] Septuag. vers. 23. ita reddunt: *Etenim frequenter malignabitur in te, & multis modis male afficiet cor tuũ, nempè quia tu etiam maledixisti aliis.* Aquila. *Quia frequenti tempore malè habebit cor tuum*, si nimirum attẽderis & curaueris quid quisq; dicat, Hebr. קלל Kalal significat vilem facere, extenuare, deprimere, detrahere, maledicere, execrari, mala imprecari, similiaque dicere & facere quę suggerit animi amaritudo, turbatio, impatientia, ira & odium. S. Hier. hanc gnomen præcedenti nectens sic explicat: *Sapientiæ auxilio confortatus, vel ad bona, vel ad mala præpara cor tuum, & non cures quid de te loquantur inimici, qualis foris opinio sit. Quomodo enim prudentis viri est murmurantem famulum non audire, sic & sapientis hominis est sapientiam prauiam sequi, & vanos non considerare rumores.* Thaumat. *Ne maledicta de te iactata commordeant animum, ne in multis postea actionibus, ad referenda conuitia ipse quoque abducaris.*

Sapientia ergò roborat cor sapientis, vt ad animi pacem & generositatem tuendam non curet rumores, nec quid de se serui alijve dicant & maledicant, imò ad ea non attendit, nec audire vel scire cupit; quia si attẽdat, audit subinde mira & indigna, ideoque ab ijs, de quibus numquam cogitasset: quare surdâ aure omnia præterit, despicit & spernit sciens hominũ plebeiorum, præsertim seruorum, genus esse vile, impatiens garrulũ, parui animi & iudicij, dicax & procax, quare magno celsoq; animo illa dissimulat & negligit. Vnde Olymp. in Septuag. pro *multis modis malè afficiet cor tuum*, legens, *descensibus plurimis affliget cor tuum*, sic explicat: *Conuitium persæpè, cùm auditur, animã turbat. Si igitur quispiam in conuitiatorem irâ succendatur, in multos cadit labiturq; descensus, à sublimi sede rationis detractus in iracundiæ passionem, atque ita tristi turbulentiâ implet cor suum.*

Conuitium surda aure excipe.

Sic David Semei & ceterarum maledicta surdâ aure præterijt: *Factus sum sicut homo nõ audiens, & non habens in ore suo redargutiones*, ait ipse Psal. 37. 14. Verba enim nõ sunt verbera, aërem feriũt non hominem, nisi qui ijs attendit mordetur, sauciatur. Idem ex Salomone docuere Philosophi.

Gnome.

Augustus Cæsar conuitijs in se iactis non irascebatur, sed arridebat, ait Seneca lib. de Clement. c. 10. Fabius Maximus sequens Hannibalem, à suis Hannibalis pædagogus vocabatur. At ille more suo perrexit, itaque Hannibalem fregit: vnde dicebat: *Qui dicteria conuitiaq; metuit, timidior est ijs, qui fugiunt hostes.* Ita Plut. in Apopht. Tiberius Cæsar conuitia dissimulabat dicẽs: *In libera ciuitate liberas esse linguas*, ait Sueton. in eius vita. Aristippus maledicum insequentem fugiens, cùm ab eo rogaretur: Cur fugis? *Quia*, inquit, *tibi facultas est maledicendi, mihi verò non est audiendi.* Titus Imper. *Nihil ago*, inquit, *ob quod reprehẽdi merear; ea verò, quæ de me falsò dicuntur, prorsus negligo.* Ita Xiphilinus in eius vita. Plutarchus libr. de Cohibenda ira: *Accurate*, inquit, *scrutari inquirendo omnia atque in medium protrahere omnia serui negotia, omnes amici actiones, omnia filij studia, omnes vxoris susurros; ea verè res iras gignit multas, atque continuas & quotidianas, quarum summa eò redit, vt morosi, intractabilesq; reddamur. Euripidis esse, Deum res magnas curare, exiguas semina dimissas fuere.* Philippus Macedon. primoribus sibi obtrectantibus: *Gratias*, inquit, *ijs habeo, quia eorum obtrectatione fio melior, dum factis conor illos mendacij conuincere.* Ita Plutarch. in Apopht. Vnde Seneca libr. 3. de Ira cap. 24. *Dicat itaque*, inquit, *quisque sibi quoties lacessitur: Numquid potentior sum Philippo? Illi tamen impunè maledictum est. Numquid in domo mea plus possum, quàm toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit à conuitiatore suo secedere. Quid est, quare serui mei hilarius responsum, & contumaciorem vultũ, & nõ peruenientẽ vsque ad me murmurationem flagellis & compedibus expiem? Qui sum cuius aures lædi nefas sit: Ignouerunt multi hostibus, ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primùm offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpè & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori credamus: stultiori remittamus.*

QVIA ET TV CREBRO MALEDIXISTI] Remedium suggerit, tùm ad tolerandam, tùm ad fugiendam maledicentiam. Solent enim illi qui superioribus alijsve sunt molesti & maledicunt, subditos pariter experiri fastidiosos, & ab ijs maledictis impeti. Hæc enim est iusta talionis pœna, qua Deus qui nullum peccatum sinit impunitum, tales congruè punit & vlciscitur, iuxta illud Christi: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Matth. 7. 2. Et: *Sicut feci sic reddidit mihi Deus.* Iudic. 1. 7. Et: *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* Sapien. cap 11. vers. 17. *Qui dicit, quæ vult, audit quæ non vult*, ait Comicus.

Vers. 24. CVNCTA TENTAVI IN SAPIENTIA, DIXI: SAPIENS EFFICIAR ET IPSA LONGIVS RECESSIT A ME.

Vers. 25. MVLTO MAGIS QVAM ERAT: ET ALTA PROFVNDITAS (Hebr. *Profundum profundum*, id est summa profunditas sapientiæ) QVIS INVENIET EAM] Arabicus & Syrus: *Profunditatem profunditatum eius quis inueniet?* Salomon hic sermonem reflectit ad seipsum & sapientiam, eiusque profunditatem admiratur; quò enim magis sapientiam indagauit, eò magis eius profunditatem deprehendit, vti nautę quò magis mare ingrediuntur, eò illud profundius experiuntur; & mons eminùs intuenti, demissus, cominùs verò, excelsus videtur. Quare fatetur se cùm ad summum sapientiæ apicem contenderet, quò plus in eius scrutinio progressus est, profecit & perrexit, eò magis ab eius comprehensione defecisse; quia quò plura in sapientia cognouit eò plura in ea obscura, scrutanda & pernoscenda conspexit, vti sæpè superius dixit & confessus est: quare hîc plura non addam. Ita S. Hieronym. qui asserit Salomonem *vltra*

omnes

omnes homines quæsisse sapientiam, & ad finem illius tentasse peruenire, sed frustrà, cùm illa instar abyssi fundo & fine careat, sitque immensa atque in diuinitatis oceano, putà in intimis diuini pectoris visceribus latissimè diffusa, & profundissimè abscondita. Thaumaturg. hæc refert ad pœnitentiam Salomonis: vnde verit: *Omnia hæc mihi iam olim comperta. Sapientiam enim à Deo consecutus eram: sed eam heu quanto damno meo abieci; ad similem enim illi pristinæ amplius pertingere non valeo.*

Sapientia est profunda.

Porrò Sanctus Hieronym. sapientiam hanc accipit scientiam diuinitatis. q.d. Tentaui scrutari Dei maiestatem; sed quò magis eam penetraui, eò profundiorem & magis impenetrabilem reperi. Alij ad curiositatem vestigandi & sciendi ea, quæ humanum captum superant. Chald. ad scrutinium legis diuinæ, aduentus Messiæ, ac diei mortis & diei iudicij: Planiùs & aptiùs ad sequentia referas, scilicet ad scrutādum rerum creaturam vanitatem, vt nosset, vbi esset vera voluptas & felicitas. q.d. scrutatus sum res omnes, & in omnibus vanitatem reperi, nec quidquam, quod animum hominis inexplebilem explere & beare posset: quò plus veram sauem & felicitatem in ijs quæsiui, eò minùs reperi, & longiùs à vera sapientia, & felicitate me elongaui, ac præsertim dum inter feminarum complexus, & voluptates eam quæsiui. Hunc esse sensum patet ex sequentibus.

Hanc profunditatem sapientiæ graphicè depingit Baruch cap. 3. 15. Salomon Prouerb. 30. 4. Ecclesiast. cap. 1. 2. & cap. 24. ca. 7. & seq. Iob cap. 11. 7. *Forsitan*, inquit, *vestigia Dei comprehendes & vsque ad perfectum Omnipotētem reperies? Excelsior cælo est, & quid facies? Profundior inferno, & vnde cognosces? Longior terrâ mensurâ eius, & latior mari.* Idem facit toto cap. 28. Sic studiosi Theologiæ, initio, vt principia eius intelligunt, videntur sibi multa scire & valde esse sapientes, at vbi pergunt fiuntque professores, vident vbique difficultates, ac cernunt se longè plura ignorare quàm scire.

Tropologicè S. Gregorius 32. Moral. cap. 1. asserit quod sancti viri, *quò apud Deum altiùs virtutum dignitate proficiunt, eò subtiliùs indignos esse se deprehendunt, quia dum proximi luci fiunt, quidquid eos in ipsis latebat, inueniunt, & tantò magis foris sibi deformes apparent, quantò magis pulchrum est, quod intus vident.* Citato deinde hoc loco Ecclesi. sic explicat: *Quæsita enim sapientia longè recedere dicitur, quia appropinquanti altior videtur: qui verò hāc nequaquam quærunt, tantò se ei propinquos æstimāt, quantò & eius rectitudinis regulam ignorant, quia siti in tenebris mirari lucis claritatem nesciunt, quam numquam viderunt.*

Vers. 26. LVSTRAVI VNIVERSA ANIMO MEO, VT SCIREM ET CONSIDERAREM, ET QVÆREREM SAPIENTIAM ET RATIONEM, ET VT COGNOSCEREM IMPIETATEM STVLTI, ET ERROREM IMPRVDENTIVM] Hebr. הוללות *holelot*, id est *insanientium*, vel potius *insaniarum*. Vbi in Hebræo eædem voces sunt, quæ hic Septuag. *iactationem* vel *circumlationem*. Symmach. *Cogitationem tumultuosam*, q.d. ait S. Hieron. *Quotidie mecum vniuscuiusq; rei rationem ponens, nullum*

A *inuenire cogitatum potui, qui non cogitatione peruersa extrinsecus turbaretur.*

Pro *lustraui* Aquila vertit *circumambulaui*. Hebr. *circuiui* Symmach. *Pertransiui vniuersa sensu meo.* q.d. Omnia circumspexi & circūlustraui. Contrariè, ideoque non ad literam Olymp. *Vir sapiens, ait, cùm ad intelligendum aliquid vires intendit, collectâ mente omnia in circuitu rationibus lustrat, neque item rectâ linea fertur ad sensibilia prospectanda, sed clausis sensuum fenestris, ac recedens in suæ mentis penetralia deambulat in circuitu. Ibi arcano reflexu in se rediens intellectus sese speculatur ipsum, & quod intelligendum obijcitur.*

Pro *stulti* Noster legit כְּסִיל *kesil* iam alio puncto legunt כֶּסֶל *kesel*, id est *stultitiæ*, eodem sensu: aut potius legens *kesel*, id est *stultitiæ*, vertit *stulti*; quia verè censuit abstractum de more poni pro cōcreto. Hæc gnome patet ex dictis c. 1.

B v. 17. Vbi in Hebræo eædē voces sunt, quę hic. Ait ergo: circumlustraui omnia, vt scirem scilicet rerum naturam & vanitatem; ac præsertim impietatem stulti, vt mox explicat; ibi enim pro *cognoscerem* in Hebr. est idem verbum, quod hic, scilicet דַּעַת *daat*, id est *scirem*, vt scilicet ex hac vanitatis & stultitiæ scientia considerarem, & quærerem veritatem veramque sapientiam, in quo scilicet sita sit vera hominis beatitudo & felicitas; simul & rationem, id est modū & media eam assequendi, qui est scopus & argumentum totius huius libri: ideoque laboraui, vt cognoscerem impietatem stulti & errorē imprudētium, qui vanis, caducis, & exilibus voluptatibus, præsertim venereis mulierum (vt sequitur) illecti à sapientia, salute, & felicitate aber-

C rant, ac stultè in certum mortis præsentis & æternæ periculum se conijciunt. Ita S. Hieron. Alcuinus, Lyran. & alij, qui censent hîc significari, quòd summum sapientiæ impedimentum sit luxuria & amor mulierum. Addit S. Hieron. Salomonem quæsisse, quodnā in rebus humanis summum esset malum, ac deprehēdisse esse mulierem: hanc enim caput esse malorum omnium Thaumat. verò censet Salomonem ex desperatione sapientiæ, cùm illam videret adeò profundam & quasi fugientem à se, tradidisse seipsum concupiscentiæ mulierum, & in luxuriæ volutabrum incidisse.

Pro *rationem*, Hebr. est חֶשְׁבּוֹן *chesbon*, id est cogitationem, numerum, summam, rationem, ait S. Hieron. Septuag λογισμὸν ψῆφον, id est suffragium, vel potius summam, computum, & *Chesbon Hebr. quid?*

D supputationem. R. Dauid accipit rationem disputandi, quam docet Logica. S. Bonau. sapiētiam tribuit appetitibus, rationem operibus, Hugo Card. sapientiam dat rebus occultis, per rationem accipit causam & probationem: Planè per rationem accipias viam & modum assequendi sapientiam & felicitatē, vt dixi. Minùs rectè Olymp. per rationem accipit Arithmeticam, & scientiam eorū, quæ per numeros computantur, vel vestigantur, præsertim in Genethliacis obseruationibus & coniecturis. Posset quoque ratio pro computu accipi. q.d. dum omnes res creatas ad numerum & calculū reuoco, dū earum pretium & valorem expendo, inuenio in omnibus esse vanitatem, errorem & stultitiam. Ita S. Hieron.

Denique

. Denique *chesbon* significat ingenium, excogitationem inuentionem, artem, industriam, q. d. Vt excogitarem & inuenirem artem & industriam rectè & feliciter viuẽdi. Hæc enim summa est ars. Sicut enim summa est ars benè moriendi, sic & summa est ars benè beateque viuendi, Hęc enim illam parit & gignit. Septuag. & ex iis S. Ambros. lib. de Bono mortis c. 7. ex correctione Sixtina: sic legit: *Circuiuit cor meum, vt considerarem & quærerem sapientiam & numerũ, & vt scirem impij latitiam & molestiam & iactationem, & inueni ego eam amariorem morte.* Chald. *In tantum tamq. immensum spatium profundi* (sapientia) *aufugit, vt nulla sit eandem arripiendi facultas, Denique in eam deductus sum desperationẽ, ne amplius requirerem, neque cogitarem, quàm vana impiorum letitia, quàm friuola consilia, quamq. misera vita. Cumq. sic haberem, lethali concupiscentia irretitus, in* B *hoc ipsum volutabrum incidi.* Verè Hugo: Errant, ait mortales, dum verum arbitrantur, quod est falsum; bonum, quod est malum; magnũ, quod est paruum; seq; res possidere, à quibus potiùs possidentur: magni autem refert, si quis id cognoscat, vt damnet & caueat.

VERS. 27. ET INVENI AMARIOREM MORTE MVLIEREM, QVÆ LAQVEVS VENATORVM EST. ET SAGENA COR EIVS, VINCVLA SVNT MANVS ILLIVS: QVI PLACET DEO EFFVGIET ILLAM QVI AVTEM PECCATOR EST, CAPIETVR AB ILLA] Per mulierem Chald. accipit vxorem viro molestã, Olymp. adulteram. Alij Meretricem. Meliùs cum S. Hier. & Thaumat. accipias quamuis feminam illecebrosam, & ad luxuriam illicem.

Sensus est q. d. Lustrans omnes mundi vanitates & voluptates, nullam inueni vaniorem, C fallaciorẽ & amariorem muliere, quæ iuuenes virosque ad se trahit & illicit; errorum insanarumque maximum, *& quod vniuersa antecedat mala, quodq. impietatu, stultitiæ, errorũ, vecordiæ teneat principatum, atque omnium malorum caput est mulier,* ait S. Hieronym. Hæc enim primò amarior est morte, quia mors semel enecat, at mulier quotidie, imò singulis horis & momentis, ita amasium importunis suis postulationibus, querelis, clamoribus, litibus, rixis cruciat, vt videatur eum enecare; sed ita vt ille mortis dolores, agones & angores iugiter sentiat, numquam verò moriatur, sed viuus semper in lõga & viua morte persistat. Expertus est id Salomõ tùm post lapsum, tum ante lapsum, cùm mulieres deperire & multiplicare cœpit. Experto credendum est, ait S. Hieron. Denique femina viro D sæpè est causa mortis, vt Dalila fuit Samsoni. Notus est Medeæ furor in Iasonem, prius adeo à se amatum. Graphicè describit & exaggerat quantùm malum sit mulier, dum eam cõponit & præponit morti, quæ omnium terribilium est terribilissimum, ait Aristot. Hoc est quod de femina dicitur. Prouerb. 2. 18. *Inclinata est ad mortem domus eius, & ad inferos semita ipsius.* Vide ibi dicta; & Prou. 5. 12. vbi ostendi luxuriam parere paralysin, apolexiã, phthisin, morbũ venereæ luis, & mille alios, quibus torquetur & strangulatur luxuriosus. Vnde Gentiles Libitinam, id est Venerem coluerunt, quasi præsidem mortis & Deam exequiarum, ait Plutar.

Femina amarior morte. Curt

A in Numa. Et Athenienses Venerem adorabant, quasi Parcarum maximam, eique cognomen dederunt ἀνδροφόνος; id est virorum homicida, teste Pausania lib. 1.

Secundò, femina est *laqueus venatorum*, quia quot in ea sunt corporis ornamenta, tot sunt iuuenum laquei, & mẽtis irretiendæ irritamenta. Rursum, vt ait Comicus in Asin Femina similis est auceupi, *Esca*, inquit, *est meretrix, lectus illex est, amatores aues.* Hinc Venus à venando, vinciendo & vinculis dicta est, ait Varro. Vnde & Venus vinculis circũdata pingebatur, eò quòd omnes amore sibi deuinciret, irretiret & illaquearet, teste Lucret. lib. 4.

Est laqueus.

Tertiò, *sagena est cor illius*, primò, quia toto corde, mente, animo meditatur mille meretricias artes & dolos, quibus amasios illiciat, capiat B & perdat. Rursum cor, id est intentio illius est viros illaqueare. Secundò, cor accipe non solum, sed cum oculis siue oculatum. In oculis enim radiat cor & amor: quare oculi feminæ illices sunt & pestiferi instar Basilisci, ait S. Basil. in cap. 3. Isaiæ, qui solo visu enecat intuentes se. Hinc vulgò dicimus oculum feminæ esse spiculum, illudque ignitum:

Est sagena.

Carpit enim vires paulatim, vritq. videndo Femina, ait Virgil.

Hinc Complut. vertunt: *Retia & scandala habet in corde suo.* Verè Bucchides alloquens feminas: *Viscum merus,* ait, *vestra est blanditia.* Et Comicus in Trucul. *In melle,* ait, *sunt lingua vestra; sed corda in felle:* Vti Lamia illa inescauit Menippum, vt eum deinde deuoraret de qua mira narrat Philostrat. libr. 4. cap. 8. Quare sapienter Ouid. 1. C de Arte

Fallite fallentes, ex magna parte profanum
Sunt genus: in laqueos, quos posuere, cadant.

Porrò damna omnia meretricis, ac libidinis, Poëta hisce duobus versibus complexus est in Emblemate, cui titulus: *Libido vetita.* Sic enim de ea respectiuè canit:

Corpus, opus, animam, confert ia, fœdera, famam,
Debilitat, perdit, necat, odit, destruit, aufert.

Helinandus apud S. Antoninum li. 6. histor. tit. 13. cap. 6. v. 54. *Mulier,* ait, *dicitur à molliendo, vt & malleus, quia sicut faber per malleum mollit ferrũ, sic diabolus per mulierem mollit & malleat vniuersam terram,* de quo Ierem. cap. 50. 23. in sensu mystico, *contritus est malleus vniuersæ terræ,* additque casto vitanda esse hæc vndecim, quæ sunt:

Otia, segnities, somnus, caro, femina, vinum,
Prosperitas, ludus, carmina, forma, puer.

D Vnde legitur in viris Patrum non habendam familiaritatem cum femina, puero, vel heretico. Vide dicta Prouerb. 6. 24 & sequent.

Quartò, *Vincula sunt manus illius.* Aquila: *Vinctæ sunt manus eius.* Chald. *Ligatæ sunt manus eius, sic vt non faciant opus.* Hebr. *asurim* & vincula & vinctos significat. Vnde vertas *Vincti sunt in manibus eius.* q. d. Multi capti sunt ab ea, perinde ac si colligati essent in carcere, iuxta illud Prouerb. 7. 22. *statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciuiens, & ignorat quod ad vincula stultus trahatur;* quam proinde S. Basil. l. de Virgin. comparat magneti. Sicut enim ferrum trahit magnes, sic virum sua trahit Agnes. Vnde Thaumat. vertit: *Si vel manum tantùm manui*

mà connexuerit, nõ minus strictè retinet, quàm si vinculis constrictos traheret. Hinc tactus mulieris est ignitus & pestifer. Audi S. Hieron. lib. 1. contra Heluidium: *Ioseph, quia tangere eum volebat Aegyptia fugit ex manibus eius, & quasi admorsu rabidissimæ canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat abiecit.*

Quintò, *qui placet Deo effugit illam.* Chald. accipit de adultera. Vnde vertit: *Vir qui dimiserit eã libello repudij, liberabitur ab ea.* In lege enim veteri non licebat vito tenere adulteram, vt dixi Prouerb. 18. 22. Vide dicta Prou. 22. 14. ad illa: *Fouea profunda os alienæ: cui iratus est Dominus incidet in eam.* Ergo: *Quid aliud est mulier, nisi mali natura, boni colore depicta?* ait S. Chrysost hom. 19. in Matth. Magnum ergo Dei donum est ab ea liberari, quod Deus suis sanctis concedit. Præmium enim sanctitatis est castitas.

Porrò vnicum remedium huius mali est fuga. *Fugite fornicationem*, ait Apost. id est fugite aspectus & colloquia feminarum. Nam, vt ait Tertull. de Veland. Virg. *Eiusdem libidinis est videri & videre. Tam sancti viri est suffundi si virginem viderit, quàm sanctæ virginis si à viro visa sit.* Idem Apolog. c. 4. *Democritus*, ait, *excæcando semetipsum, quòd mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, & doleret si non esset potius, incontinentiam emendatione profitetur.*

Porrò Lyran. sicut, ait, qui expeditus est à vinculis, facilè currere potest, sic qui femineos effugit laqueos, facilè potest rectum virtutis iter percurrere. Ex aduerso qui cũ mulieribus versatur tibi nectit retia, quibus implicatur, ne in via Dei pergere queat, vti docet S. Ambros. l. 1. de Pœnit. ca. 13. & 14. Vide quę de malitia mulierum dixi Prouerb. toto cap. 7. Ecclesi. cap. 21. cap. 25. & cap. 26. Vide & Tiraquellum lege 9. connubiali.

Mysticè, mulier est voluptas & concupiscentia, quæ amarior est morte, quia hominem totaliter cruciat, ac mortem parit tam temporalẽ in hac vita, quàm æternam in gehenna. Ita S. Ambros. Bonau. & alij.

VERS. 28. ECCE HOC INVENI, DIXIT ECCLESIASTES, VNVM ET ALTERVM, VT INVENIREM RATIONEM.

VERS. 29. QVAM ADHVC QVÆRIT ANIMA MEA, ET NON INVENI. VIRVM DE MILLE VNVM REPERI: MVLIEREM EX OMNIBVS NON INVENI] *Mille*, id est plurimis: Ponitur enim numerus definitus pro indefinito: *Ecce hoc inueni*, id est inuenire volui, vestigare & reperire disposui. Significatur actus inchoatus non perfectus: nam mox subdit se non inuenisse, quod quærebat. Ita Glossa interlin. Aut τὸ *inueni* pertinet ad id quod sequitur; *Virum de mille vnum reperi*. q. d. Cùm satagerem, vt inuenirem rationem & modum, quo quis beatus in vita euadat, quam adhuc quæro & non inuenio, hoc vnum tamen inueni & agnoui, quòd vix vnus è mille rationem hãc & modum cognoscat & attingat. Vatab. per rationem accipit resolutionem dubij, quod Salomon quærebat. Olympiod. accipit fortem virilemque mentem & animam. q. d. Quæsiui viriles animos, atque inter viros tales paucos, inter feminas nullos reperi, quia omnes eneruí & effeminato ingenio esse comperi.

Locus obscurus varijs variè explicandi, & ad mysticos sensus confugiendi ansam dedit. Dico breuiter hone gnomen ad præced. spectare de vanitate, malitia & noxa mulierum. q. d. Dum vniuersa in orbe lustro & circumspicio, ecce hoc inueni, *vnum & alterum*, Hebr. *vnum ad alterum* inter se conferendo. q. d. Rebus omnibus à me sigillatim consideratis, & exactè inter se collatis ad hoc *vt inuenirem rationem*, id est modum & methodum rectè, sapienter & feliciter viuendi in quolibet statu & sexu, putà tam inter viros, quàm inter mulieres, fateor me considerando virorum & feminarum vitam, illam necdum inuenisse, sed adhuc inuestigare & quærere, eò quòd in omnibus videam deficere prudentiam, castitatem, virtutem: nam inter viros vix vnum intet mille inueni verè virum cordatum, sapientem, fidum & constantem, hoc est inter multos viros paucos aliquos cordatos reperi: inter mulieres autem nullam rectam, ait Chald. virilem, cordatam, fidam, castam & verè sapientem inueni. Habuit enim Salomon mille vxores & concubinas, è quibus nullam reperit viraginem castam, prudentem & sapientem, sed omnes illices ad luxuriam, & idololatriam. Intellige ergo hæc de mulieribus Salomonis, quòd scilicet ipse spectatâ & deprehensâ feminææ naturæ mollitie, inconstantiâ, imprudentiâ, pronitate ad luxuriam, alijsque vitijs femineis, inter suas nullam inuenerit viraginem sapientem, pudicam, constantem: Non negat tamen alios alibi tales inuenisse, vel inuenturos esse, præsertim in lege noua. Nam si naturam femineam non in se nudam, sed gratiâ sanatam & roboratam consideres, vti fuit in Sancta Catharina, Sancta Agnete, Sancta Lucia ceterisque sanctis virginibus, vtique inuenies viragines, quæ Christi gratiâ roboratæ viros virtute, castitate & fortitudine superarunt, & instar Angelorum in terris vixerunt. Adde hic latere secretũ; quod à nemine animaduersum est. Pro virum enim Hebr. est אדם *Adam*, de quo paulò pòst dicit, *quòd fecerit Deus hominẽ* (Hebr. *Adam*) *rectũ*. Alludit ergo ad Adam in puritate, innocentia, sanctitate & sapientia conditum à Deo q. d. Quæsiui virum similem Adę in sinceritate, castitate, rectitudine, & è plurimis paucissimos, imò è mille vnum dumtaxat inueni; Nam ceteri à rectitudine Adæ defecerunt, suntque hypocritæ, impuri, fallaces, scelerati: licet enim nullus post lapsum ad rectitudinem iustitię originalis, in qua creatus est Adam, vt liber sit ab omni cõcupiscentia & peccato veniali, assurgere, possit, nonnulli tamen assurgunt ad rectitudinem simplicitatis, gratiæ & sanctitatis Adæ, sed pauci. Ad vtramque verò assurrexit Christus de quo mox plura. Ita Thaumat. *Equidem*, inquit, *diligenter perscrutatus mulieribus omnibus, ne in vna quidem inueni pudicitiam* (alij vertunt *sapientiam*; vtrumq; enim significat σωφροσύνη,) *& in multis millibus virum quis nouerit pudicum, mulierem non item.* Et Sanctus Hieronym. *Mulierẽ bonam*, ait, *omnino inuenire non potui: omnes enim ad luxuriam, & non ad virtutem me deducerunt.* — *Sapiens vix vnus vir, mulier nulla.* Et post nonnulla opponit eis paucos viros, *qui non appropinquarunt ad mulierem & purissimi permanserunt.*

permanserunt. Sic & Olymp. Salon. Et Auctor imperfecti apud Sanctum Chrysostomũ hom. 19. in Matth. vbi explicans illud Matthæi 19. *Si ita est causa viri cum vxore, non expedit nubere*: Feminam ita definit: *Quid est autem aliud mulier, nisi amicitiæ inimica, ineffugabilis pœna, necessariũ malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticũ periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni colore depicta*. Huc facit versio Campẽsis: *Laboraui*, ait, *vsque in hanc horam, vt conferendo officium femineum cum ingenio, & moribus, bonam & prudentem aliquam inuenirem, sed nihil successit: ex mille viris vnum inueni tolerabilem, ex mille autem feminis nullam.*

Hinc nonnulli prisci feminas non esse homines, sed hominum prodigia & monstra censuerunt. Vnde & Plato aliam à viris eis dat originem. Sic enim ait in conuiuio: *Masculum genus ipso rerum primordio solis fœtus erat, femineum, Telluris; vtrinsque verò sexus particeps* (Androgyni) *Lunæ: vtrique enim luna est particeps*. Addit Auctor Catenæ Græcæ. q. d. *Cùm homines vniuersos perlustrassem penitusq́; inspexissem, in omnibus penè reperi ea, quæ muliebre potiùs decerent ingenium, sed fortem in ipsis mentem virilemq́; rationem non inueni, vt non in mulieribus solùm virilis mens non inueniatur, sed ne in ijs quidem, qui homines cùm sint, in muliebres mores degenerarunt, quantumuis homines videri velint*. Est hyperbole, qua vtitur Salomon acriterque feminas perstringit, vt ab ijs animũ sapientis abstrahat, ne eis se effeminatè subdat mollitie feminam superans, sed sese virum præstet memor suæ conditionis & virilitatis. Expertus enim ipse quàm dulce venenum sit mulier, ab ea omnes absterret. Itaque hæc gnome mulierum, taxat vitia, sed maximè lenocinium & impudicitiam, quòd scilicet facillimæ sint, vt castitatem suam prostituant, si à viris solicitentur, imò quòd ipsæ viros illiciant & sollicitent. Salomonem secuti sunt ceteri sapientes & Philosophi: vnde Diogenes Cynicus mediâ die lucernâ accensâ ambulans per vrbem, rogatus quid quæreret: *hominem quæro*, scilicet virum prudentem, sapientem, virtute præditum. Ausonius in Epigram.

Vir bonus & sapiens; qualem vix repperit vnum
Millibus è multis hominum consultus Apollo.
Quid proceres, vaniq́; ferat quid opinio vulgi
Securus: mundi instar habens, teres atq́; rotundus,
Externæ ne quid labis per deuia sidat.

Herodotus in Polyphymnia: *Multi*, inquit, *sunt homines, viri pauci*. Multi habent humanam naturam, pauci virilem fortitudinem. Isaias cap. 59. vers. 16. ait: *Vidit Dominus, quia non est vir*. Et Ierem. cap. 5. vers. 1. *Circuite vias Ierusalem, & quærite in plateis, an inueniatis virum*, quia vt ait S. Chrysost. hom. 23. in Genes. *S. Scriptura hominem vocare solet, qui virtutem colit, ceteros autem neque esse putat.*

Gnome.

Denique alludit Salomon ad illud Dauidis patris sui Psal. 13. v. 2. & 4. quo post lapsum Adæ ait, omnes homines esse peccato corruptos & deprauatos: *Corrupti sunt*, inquit, *& abominabiles facti sunt in studiis suis*, &c. *Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt: Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.*

Porrò Bonauent. refert hæreticos quosdam ex hac gnome docuisse nullam feminam saluari, eò quòd Christus virilem, non femineum sexum assumpserit, dixeritque: *Qui* (non *quæ*) *crediderit & baptizatus fuerit saluus erit*. Armeni verò censuerunt in cælo nullas fore feminas, sed omnes sanctas resurrecturas in sexu virili, teste Gabriele Prateolo in Catal. Hæres. quos diu ante cõfutauit S. August. 22. Ciuit. 27. vide quæ dixi Ephes. 4. 13. ad illa: *Donec occurramus in virum perfectum.*

Chald. verò hæc refert partim ad sidera, partim ad homines, qui fuerunt ab Adam vsque ad Abraham. Sic enim vertit: *Contemplatus sum sidera vnum cum altero, vt inuenirem rationem filiorũ hominum, & quid erit in fine illorum. Et est alia res quam adhuc quæsiuit anima mea, & non inueni virũ perfectum, & iustum à diebus Adam, vsque quo natus est Abraham iustus, & inuentus est fidelis & iustus inter mille reges, qui congregati sunt, vt facerẽt turrim in Babylone, & mulierem rectam in omnibus his mulieribus regum non inueni.*

Hic igitur est sensus Grammaticus siue superficialis corticis literæ, sub quo arcana latet medulla, putà sensus reconditus & sublimis de Christo, isque non tam mysticus, quàm literalis, sed parabolicus, quem tetigit Albinus. Est enim hæc parabola, siue ænigma & ænigmatica prophetia de Christo. Planè enim ænigmatis speciem habet τὸ *virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni*. Vnde addit se laborasse, *vt inueniret rationem quam adhuc*, inquit, *quærit anima mea & non inuenit*, vti solet ænigmatis explicatio & solutio quæri. Huic & subdit: *Et quis cognouit solutionẽ verbi?* putà huius ænigmatis de Verbo Dei incarnando. Denique hac de causa tam fusè & operosè omnia lustrando, se summam hanc sapientiã, putà Verbi incarnati vestigasse connumerat, quæ scilicet nos verbo & exemplo veram sapientiam, & viam ad salutem doceret, atque à vanitate rerum & voluptatum ad veritatem veramque beatitudinem perduceret. Hanc eandem vocat חשבון *chesbon*, id est ingeniosam excogitationem, inuentum, artem & industriam, quam scilicet Deus miro consilio excogitauit & adinuenit, ad ostendendam magnificam suam prudentiam, potentiam & beneficentiam erga homines. Quid enim ingeniosius Verbi incarnatione, in qua stupendâ & diuina arte æternus Pater Verbum carni, Deum homini, cælum terræ, clementiam iustitiæ associauit? sicut ergo Salomon de Christi incarnatione, passione, redemptione & resurrectione ænigma proposuit Prouerb. 30. vers. 4. dicens: *Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti?* & versic. 19. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam Aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adolescentia. Hebr. viam viri in virgine:* sic idem hoc loco simile ænigma de Christo proponit, dicens: *Virum de mille vnum reperi*. Hoc enim propriè soli Christo competit; Christus enim solus est vnus vir, cui nullus in natura, persona, gratia & gloria æquari, vel assimiliari potest. Ipse enim est Deus homo: quare eius humanitas subsistit in persona non humana, sed diuina Verbi. Hoc enim est *magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est*

est in carne, iustificatũ in spiritu, &c. 1. Timoth. 3. 16. A

Christus nouus Adam. Ipse ergo solus est alter, & nouus Adam, vt habent Hebr. sicut docet Apostolus Roman. 5. 14. & 1. Corinth. 15. 41. Idque primò, quia sicut primus Adam nomen accepit ab Adama, q. d. homo ab humo, ex qua formatus est: sic Christus in terra, & ex terra carnem accepit, sed mentem & deitatem detulit ex cælo, iuxta illud: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis.* 1. Corinth. 15. 47. & illud: *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Ioan. c. 1.

Secundò, sicut Adam non à parentibus generatus, sed à Deo immediatè productus & creatus est; sic & Christus non ex generatione patris & matris, sed ex virgine formatus est inoperante Spiritu sancto.

Tertiò, sicut Adam rectus & integer quoad gratiam & iustitiam originalem creatus est; sic & Christus, qui Adamum longè superauit, B eò quòd hanc rectitudinem, & immunitatem ab omni labe & peccato adeptus sit ex vi natiuitatis suæ, quia scilicet conceptus est ex Spiritu sancto, cuius operatione humanitas eius vnita fuit personæ Verbi, ac proinde nullius peccati, sed solius gratiæ fuit capax, imò illam omnigenam omnisque generis iure suo exegit.

Quartò, sicut Adam fuit parens generis humani, in illudque iustitiam originalem propagasset, si Deo obediens in illa perstitisset: sic multò magis Christus parens est Ecclesiæ, putà omnium fidelium & iustorum, imò eorum peccato Adæ perditorum & damnatorum liberator est & redemptor, atque in eos suam gratiam & iustitiam per vniuersa sæcula propagauit, & in dies propagat, vti fusè docet C Apostolus Rom. 5. 14. & sequent. & 1. Corinth. 15. 45. *Factus est*, ait, *primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in Spiritum viuificantem.*

Denique Christus solus est vnus è mille, id est electus ex omnibus hominibus ad omnium salutem, vt sit Saluator mundi. Vnde sponsa ei accinit Cant. 5. 10. *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.*

Nihil horum vlli alteri competit quàm Christo, imò nec B. Virgini. Vnde addit Salomon: *Virum de mille vnum reperi*, putà Christum, *mulierem ex omnibus non inueni*, quæ scilicet instar Adæ immediatè à Deo creata rectitudinem & sanctitatem habeat ex vi natiuitatis suæ, vt eam in alios transfundat sitque omnium re- D demptrix, iustificatrix, saluatrix; nulla enim talis est mulier, ne quidem B. Virgo. Huc pertinet explicatio D. Thomæ in cap. 3. ad Galat. lect. 6. ad illa verba: *Quasi in vno, & semini tuo, quod est Christus*, &c. *Ipse*, inquit, *solus & singularis, qui non subiacet maledictioni culpæ. Vnde Eccles. 7. Virum de mille vnum reperi, scilicet Christum qui esset sine omni peccato, mulierem autem ex omnibus non inueni, quæ omnino à peccato immunis esset, ad minus originali vel veniali.* Verùm in editione S. Thomæ Veneta anni 1555. & altera Parisiensi anni 1539. & alia anni 1532. additur hæc exceptio: *Excipitur purissima & omni laude dignissima virgo Maria.* Sed esto ea omittatur, vti eam alij Codices omittunt, verba doctoris Angelici priùs citata si B. Virgini applicentur, cum grano salis accipienda sunt, scilicet de debito contrahendi peccatum, non de ipso reali peccato. B. Virgo enim ex communi lege, qua statutum erat omnes ex Adamo carnali generatione propagatos, ab eo peccatum originale contrahere, peccatum hoc contrahere debuisset (generata enim fuit ab Anna & Ioachim) nisi singulari priuilegio, tamquam futura Dei mater à Deo præuenta, ab hac lege exempta fuisset. Eximi autem omnino decebat eam, quæ mox futura erat mater Dei, & Christi, id est saluatoris & sanctificatoris omnium. Quis enim credat matrem Dei aliquando fuisse seruam peccati, imò mancipium diaboli.

Rursum aduerte: non negat Salomon, aliquam mulierem esse omnis peccati expertem, sed tantùm asserit nullam talem se reperisse; quia scilicet Salomon ignorauit, quæ, qualis & quanta futura esset Messiæ mater, an scilicet à parentibus generanda, an à Deo instar Euæ ex homine formanda, an virgo opera Spiritus sancti conciperet, an alio modo generaret Messiam. Hoc enim primùm Isaiæ c. 7. reuelatum legimus, dum ait: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Ignorauit ergo Salomon an eadem à peccato originali foret eximenda: vnde ait se non inuenisse, id est non cognouisse vllam mulierem omnino rectam ab omni peccato immunem, alioquin B. Virginem viraginem fore eximiam, quæ suum & sapientum omnium captum superaret, sat indicat Prou. 31. 10. dicens: *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius.* Sensim enim procedente tempore Deus vti mysteria fidei, sic & B. Virginis dotes & priuilegia Ecclesiæ reuelauit & patefecit.

Tropolog. Tropol. S. Hieronymus: *In multis studiosis*, inquit, *& quotidiana meditatione sudantibus vix inuenitur cogitatus purus, & viri dignus vocabulo. Possumus & cogitatus pro viris accipere, mulieres pro operibus, & dicere quòd difficile cogitatio alicuius pura inueniri queat. Opera verò, quia per corpus administrentur, aliquo semper errore commixta sint.* Sic & Salonius.

SOLVMMODO HOC INVENI, QVOD FECERIT DEVS HOMINEM RECTVM, ET IPSE SE INFINITIS MISCVERIT QVÆSTIONIBVS. QVIS TALIS VT SAPIENS EST, ET QVIS COGNOVIT SOLVTIONEM VERBI?] Pro *solummodo* Hebraicè est: *tantum vide*, quæ vox attentionem lectoris excitat. Vox *rectum* significat rectitudinem non tantùm naturæ, vt vult Caiet. sed & gratiæ sanctificantis ac iustitiæ originalis; vtraque enim dotatus fuit Adam. Vnde Olympiod. habet *prorsus rectum.*

Pro *quæstionibus* Hebr. & Chald. est חִשְּׁבֹנוֹת *chissebonot*, id est *cogitationibus*. Græcè λογισμοῖς, id est *ratiocinationibus*. Compl. *considerationibus*, alij *cogitationibus varijs*; hoc est, vt ait Olympiod. Obliquis viuendi rationibus, in quas se dissecant homines, dum hic auaritiæ, ille superbiæ, alius gulæ, &c. se addicit. Symmach. vertit πολυπραγμοσύνην, id est curiositatem, vel variam negotiationem. Thaumat. disputationes leuiculas circa dictiunculas, vel res leuis momenti, qui-

bus subinde tempus terunt sapientiæ studiosi A vel professores. Hugo Card. explicat tum de his, quæ scire studemus, nec sciri possunt definitè in hac vita, tum de curis ac solicitudinibus & concupiscentiis, quas & quærimus, & de illis ratio quæretur in iudicio. Carthusianus propriè quæstiones intelligit non vtiles ac licitas tantùm, sed curiosas ac superstitiosas. Titelmanus vult quæstionum nomine contineri omnem difficultatem, perplexitatem, miseriam, in quas homines post primum parentem, qui naturam ipsam inuoluit, se quoque ipsi inuoluant. Alij vim facientes in voce quæstionum, rixas accipiunt pugnasque carnales.

Omnia hæc nomine *quæstionum*, Hebr. *Chissebonot*, id est *cogitationum* accipi possunt; qua de re rursus dicam inferiùs. *Infinitis*; Nam vt ait S. B Bonau. nihil explere potest hominis cupiditatem, nihil stabilire ipsius instabilitatem, quia cecidit à veritate in ignorantiam, à bonitate in malitiam, à potestate in impotentiam. Chald. planè vertit: *Verumtamen vide quid inuenerim. Creauit enim Dominus Adamum illum primum fortitudine & iustitia præstantem, sed serpens & Eua eum fefellerunt, vt fructu arboris vesceretur, quem edentes in sapientes euaderent, & habentes notitiam boni & mali: ex quo effectum est vt in se & posteros occasionem mortis adsciscerent. Et hunc solum in perquirendis quæstionibus illi fructum sunt consecuti, vt mortem in omnes terræ incolas inueherent.* Causam dat versus præcedentis, q.d. Causa cur ex omnibus hominibus & feminis vix vllum inuenerim per omnia rectum & sapientem, qui veram ad felicitatem viam iniret, C est quod Deus quidem fecerit Adam rectum, sed ipse à rectitudine hac deficiens, se & posteros inquinauit peccato & concupiscentia, qui infinitas ei cogitationes, desideria, curiositates & quæstiones suggerit, vt numquam animo conquiescat: quia enim ab vno Deo desciuit, hinc in diuersa & plurima distractus est, & mens eius post creaturas varias vaga abit, cumque in nulla reperiat requiem & satiem, aliam semper & aliam cogitat & concupiscit, vbique quærens quietem & nusquam inueniens: quare mille cogitationum & quæstionum, id est curarum, cupiditatum, curiositatum passionum, tumultuum fluctibus & æstibus, instar Euripi assiduè iactatur & fluctuat, & vt ait Lucretius lib. 5.

Semper & in curis consumit inanibus æuum.

Adam creatus est in iustitia originali. Nota, ex hoc loco liquet Adamum creatum in gratia & iustitia originali. Idem liquet ex iis D quæ dicit Sapiens c. 2. 23. & 24. Et Eccles. c. 17. v. 1. & 2. Et Apost. Ephes. 4. 23. & Coloss. 3. 10. Quare perperam censuerunt Pelagiani Adamum à Deo conditum talem, quales nos nascimur & sumus. Minus quoque rectè Alex. de Alex. Marsil. Altisiod. Bonau. Scotus in 2. distinct. 29. opinati sunt Adamum creatum esse in puris naturalibus, deinde dotatum gratiâ, quam mox peccando perdiderit. Igitur tacitè Salomon hic refellit hæreticos, qui Deum faciebant peccati & deprauatæ naturæ auctorem, atque Gentiles, qui naturam censebant homini esse nouercam, quòd eum tam paruum miserumque formasset, eùm hoc vitium non sit naturæ, sed culpæ, vti passim docet S. Augustinus contra Pelag.

qui libro 4. contra Iulianum cap. 10. ait Philosophos *rem* (corruptionem hominis) *vidisse, sed causam ignorasse*. Vide Theodoret. lib. 5. de Curan. Græc. affect. Præclarè S. Cyrillus Catechesi 2. *Plantatio quidem bona*, ait, *sed fructus ex voluntate malus, atque ideo plantator quidem in culpa non est, vinea autem comburetur, quoniam in bonum plantata est, & in malum fructificauit. Fecerat enim hominem rectum, sed ipse quæsiuit quæstiones multas. Et Apostolus dicit: Ipsius enim factura sumus, creati in bonis operibus, quæ præparauit Deus, vt ambulemus in illis. Creator itaque, cùm sit bonus, bonos creauit. Creatura verò voluntate propria in amaritudinẽ conuersa est. Ego plantaui vineam fructiferam totam veram, quomodo conuersa est in amaritudinem vitis aliena?* Ierem. 2.

Nota secundò, rectitudo, hæc opponitur curuitati, obliquitati, tortuositati, corruptioni, deprauationi, quam post peccatum per concupiscentiam incurrit homo. Concupiscentia enim eius mentem à rectitudine rationis, legis, virtutis & voluptatis Dei distorquet, vt concupiscat inhonesta, turpia, noxia, vetita, quam in se sentiens S. Paulus: *Video*, ait, *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati.* Roman. 7. 23. Hæc est hominis animique distortio & claudicatio, qua vno pede mentis rectus, altero pede concupiscentiæ claudus incedit. Rectitudo ergo sopiebat, imò tollebat concupiscentiam, Adæque mentem adæquabat dictamini rectæ rationis prudentiæ, honestatis & legis diuinæ.

Nota tertiò, aliqui per rectitudinem accipiunt simplicitatem & sinceritatem, ita Thaumaturgus q.d. Deus creauit hominem rectum, id est simplicem, sincerum, candidum, non falsum, fucatum, fictum, fraudulentum, sed talis per peccatum euasit. Hæc enim est ferrea ætas, in qua vt canit Ouid. 1. Metamor.

Irrupit in æuum
Omne nefas, fugêre pudor, verumq; fidesq;
In quorum subiêre locum fraudesq; doliq;
Insidiæq; & vis, & amor sceleratus habendi.

Qualis hæc iustitia. Noster Pineda per rectitudinem accipit pudicitiam, cuius iacturam paulò antè in mulieribus taxauit, ac quæstiones infinitas refert ad femineas lites & tricas; sed vt ipse fatetur, hæc arctior & humilior est hominis rectitudo: plena enim & adæquata est mentis per gratiam & virtutem quamlibet, ac præsertim per iustitiam originalem integritas, conformitas, iustitia & sanctitas. Vnde S. Thomas 1. p. q. 95. *Deus*, inquit, *fecit hominem rectum. Erat enim rectitudo secundùm hoc quod ratio subdebatur Deo, rationi verò inferiores vires & anima corpori. Prima autem subiectio erat causa secunda & tertia. Quamdiu enim ratio manebat Deo subiecta, inferiora ei subdebantur, vt docet S. Augustinus* lib. de Natura & gratia c. 15. & lib. de Corrept. & Gratia c. 11. *Rectitudo hominis in eo est, vt carni spiritus vtpote inferiori superior præsit & imperet, & hæc illi iussa adsit atque obtemperet*, ait Rupert. in c. 1. Genes. & S. August. lib. 14. de Ciuit. cap. 11. & 27. *Fecit*, ait, *Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonæ, non enim rectus esset bonam non habens voluntatem*

tatem. Et S. Hierón. lib. 1. contra Iouinian. *Cùm boni creati simus, & boni à Deo ipsi vitio nostro sumus ad peiora delapsi, & quod in paradiso rectum in nobis fuerat, egredientibus de paradiso deprauatum est*. Vide D. Thom. loco iam citato ac ibidem Suarez, Vasquez, Valentia, Molina ceterosque Scholasticos. Rectum enim dicitur, quod suam regulam adæquat. Adam ergò creatus est rectus, quia rationi & legi Dei per omnia conformis: hæc enim rectitudo efficiebat in eo omnium virium & potentiarum consonam harmoniam, mirumque consensum & quasi concentum, cùm iam post peccatum in nobis experiamur rebellionem carnis & Spiritus, miramque virium omnium dissonantiam, luctam & pugnam. Deus ergò fecit hominem rectum quia in ipso creationis momento Adamo gratiam sanctificantem infudit, eumque in iustitia originali vestiuit. Gratia efficiebat Deiformem, imò Dei filium, Angelorum fratrem, creaturarum Dominum. Originalis iustitia per iugem Dei assistentiam omnes animæ vires, putà intellectum, memoriam, voluntatem, item sensus & appetitus omnes ita moderabatur, contemperabat, & puras pacatasque efficiebat, vt nulla inter eas esset discordia, nullus ne minimus quidem defectus. Erat ergò Adam tunc memoria tranquillissimus, intellectu perspicacissimus, voluntate rectissimus, sensibus obedientissimus, appetitu subiectissimus, in quo corpus animæ iussum sine vlla contradictione sequebatur, sensus & appetitus rationi parebant, & ratio diuini numinis ducebatur imperio. Vnde Prosper lib. 2. de vita Contemplat. *Non inquietabat*, inquit, *molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat inuitum, non amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei. Postremò quid eo felicius fuit, cui erat orbis subiectus, nullus infestus, liber animus & visibilis Deus?* Iam verò post lapsum soluta hac potentiarum harmonia, homine distemperato corpus animæ imperium subire detrectat, & si illa vult abstinere, hoc manducare; si illa vigilare appetit, istud dormire, si animam laborare, corpus otiari, & socordia consumi delectat. Iam sensus & appetitus rationi non parent, sed tanquam serui rebelles aduersus illam insurgunt, & (quod miserabilius est) deceptam & captiuam pertrahunt. Iam ratio diuinas leges præterit, sui creatoris iussa contemnit: quæ proinde illud Ierem. audit: *Fregisti iugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti, non seruiam.* Quid moror, & hominis morbos enarro? *Omne caput languidum, & omne cor mœrens. A planta pedis, vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Vulnus & liuor & plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Isaiæ 1.

Et ipse (Adam cum posteris: vnde Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus, S. Hieron. in Comment. Campen. Vatab. & alij habent *ipsi* in plurali) INFINITIS SE MISCVERIT QVÆSTIONIBVS] Hebræa: *Et ipsi quæsierunt* חשבונות *chissebonot*, id est *cogitationibus*. Symmach. vertit: *Curiositates*.

A Caiet. *Rationes*. Alij, *Astutias*, artes, affectus prauos. Appositè per quæstiones infinitas accipias plurimas philosophorum de hominis fine, summoque bono ac felicitate, in quo scilicet illa sita sit, opiniones & pugnantes sententias. Thaumat. accipit quæstiones numquam finiendas, quòd cùm homines ad indagandam sapientiam sint nati, ipsi tamen in verbositate omnem ætatem conterant. R. Salomon per quæstiones accipit vxorias lites & rixas, q. d. Adam cum solus erat, rectus erat & pacatus; cùm ei addita est Eua, incidit in vxorias lites; verùm hoc friuolum est & Rabbinicum. Tale est & illud versionis Tigur. *Deprehendi*, ait, *quod Deus Adamum probum condiderit, ipsi autem plures facti cogitationes vanas persecuti sunt*. Non solùm enim posteri Adæ, sed & ipse Adam post lapsum id fecit, & *se infinitis miscuit* B *quæstionibus*, vt habet Vulgatus. Acutè Hugo Card. licèt minùs genuinè ad litteram, per quæstiones accipit tormenta: tot enim tormentis & aculeis cruciatur homo, quot cupiditatibus seruit, præsertim vxoriis & femineis. Vnde illud S. Hieron. contra Iouin. *Qui non litigat cælebs est*. Et illud Iuuenal.

Semper habet lites, alternaque iurgia lectus,
In quo nupta iacet, minimum dormitur in illo.

Nota *Tò miscuerit* habet auxesin, vt rectè aduertit Pineda, q. d. Homo adeò quæstionibus, id est cogitationibus, curis, cupiditatibus & litibus immersus, imò absorptus est, vt videatur totus compositus & cōpactus ex quæstionibus, querimoniis, litibus, rixis, vix aliquid purum & meracum in homine cerni possit, quod non sit confusaneum & miscellum ac perturbatum. Ergò C multarum rerum confusionem & perturbationem videtur significare, cùm humanorum studiorum & passionum agitatio cælum terræ miscet, & omnia confundit.

Homo multis se miscet quæstionibus.

Quæres, cur noster Hebr. חשבונות *chissebonoth* vertit *quæstionibus*, & non *cogitationibus*? Respondetur: quia *Tò quæstionibus* multa significat huic loco congrua & opportuna. Primò, enim, quæstiones significant varias Philosophorum de felicitate & summo hominis bono disputationes & opiniones, dum alij illud in honore, alij in opibus, alij in sanitate, alij in scientia, alij in prosperitate, alij in amicitia, &c. collocarunt. Salomon enim totus hic est in describenda rerum vanitate, & inquirenda veritate veraque felicitate, qua scilicet in re homo rectè, honestè & beatè viuere queat, atque illam vix in vllo mor- D talium se reperisse commemorat, eò quòd homo rectus à Deo conditus rectitudinem & Deū vnum, in quo solo eius felicitas sita est, peccando deseruit, ideoque felicitatem in variis rebus creatis, ad speciem formosis & delectabilibus quærat, & nusquam inueniat, cùm in eis non consistat. Homo ergò ab vna *chesbon*, id est cogitatione & ratione Deo adhærendi, eaque feliciter viuendi, vti dixi v. 28. deflexit in *chissebonoth*, id est in multas cogitatiunculas, quæstiunculas, ratiunculas, quas ipse sibi excogitauit & finxit quasi ibi beatam vitam inuenturus, sed reuera nō nisi tricas, spinas & ærumnas inuenit: quia relicta vera arte bene beateque viuendi, vanas & fallaces artes beatæ vitæ sibi commentus est.

Primò.

Secundò. Secundò, quæstiones significant continuas A solicitudines & curas, item lites & rixas huius vitæ, quibus homo non tantùm cum æmulis, vicinis vel amicis; sed etiam secum ipse litigat & rixatur, dum mente cælestia, carne terrena cogitat & concupiscit.

Tertiò. Tertiò, quæstiones significant curiositates, quibus plenus est homo, vt omnia præsertim noua, aliena, peregrina & incognita scrutari velit, ideoque infinitis molestiis se implicat. Hinc rursum quæstiones notant difficultates & molestias quaslibet, quibus se homo vel sponte vel coactè immiscet. Accedit Hugo, qui per quæstiones accipit eculeos, & tormenta: hæc enim vocantur quæstiones, quia per ea veritas criminis in iudicio exquiritur & exprimitur à reo.: *Quæstio tenet eum, qui in ius vocatus est*, ait Papinianus. B

Quartò. Quartò, quæstiones significant cupiditates, quibus scatet homo, per metalepsin: quæstiones enim notant cupiditatum originem & fontem, scilicet quod prodeant ex curiositate quærendi & sciendi, putà ex pruritu sentiendi & experiendi quid in qualibet re sit bonum, iucundum & delectabile. Alludit ad primam quæstionem serpentis, quam mouit Euæ dicens: *Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de ligno scientiæ boni & mali?* Genes. 3. Ad quam quæstionem in curiositatem gustandi pomi exarsit Eua, illudq; comedit, ac eodem maritum nosque omnes perdidit atque suam curiositatem & concupiscentiam in posteros omnes transfudit. Vis ergo excludere concupiscentiam? Exclude curiositatem, claude oculos, aures, mentem, dicitoque cum Prophetâ: *Auerte oculos meos, ne videant vanitatem*, ne visam concupiscant, & gustare velint instar Euæ. C

Quintò. Quintò, Noster Lud. Molina per quæstiones accipit perplexitates, cæcitatem & ignorantiam, quam per peccatum incurrit homo, qui enim ignorat, is quærit id, quod ignorat, & nescit. Quæstio ergo notat ignorantiam, impudentiam, insipientiam hominis in rebus, tum speculatiuis, tum potiùs practicis. Omne enim peccatum prodit ex quadam ignorantia, id est imprudentia: quòd scilicet homo non satis consideret peccati damna & pœnas gehennæ, quibus se obnoxium reddit. Nam si has prudenter consideraret & ponderaret, vti debet, vtique non peccaret. Sed audi Molinam 1. p. tract. de opere sex dierum disp. 27. sub finem: Quæstionum nomine intelligit anfractus, difficultates & ambiguitates, quæ amissa iustitia originali per peccatum D primorum parentum, eoque ipso recedente à natura humana concentu, rectitudineque illa maxima, qua condita fuerat, atque ignorantiæ vulnere simul suscepto, in humana vita sunt consecuta. Vnde sequitur quod homo in iustitia originali longeque sublimiori statu, quàm sit ille in quo nunc est, fuerit conditus.

Sextò. Sextò, quidam per quæstiones accipit questûs, id est querelas & querimonias, quas pariunt miseriæ & dolores huius vitæ homini lapso. Verùm sic questiones sine diphthongo forent, iam autem scribuntur cum diphthongo.

Rursum accipit quæstiones non tam actiuè, quàm passiuè pro rebus quærendis ab homine, ad quas scilicet interroganti Deo, homo in die iudicij respondere debebit; vt quæstio hîc per catachresin responsionem significet. Interrogabit enim Deus quemque & quæret: cur tot beneficiis meis ingratus fuisti? cur sanguinem Christi mei profanasti? cur gratiam eius & vocationem respuisti? cur hoc peccatum perpetrasti? cur proximum læsisti? cur adulterium commisisti? cur furatus es? cur occidisti? cur concupiisti tot tantaque illicita? atque ad singula respondere debebit homo pauidus & anxius: & quia iustam responsionem dare non poterit, audiet sententiam damnationis ad gehennam, cui proinde infelix in hac vita dum peccat se immiscet, & obnoxium reddit.

Insuper alius per quæstiones accipit tentationes, sophismata & captiones diaboli, quibus quasi laqueis animam irretit, conuincit & capit, sicut sphinx suis quæstionibus implicatis transeuntes illaqueabat, capiebat & occidebat. Verùm hæ quæstiones accommodatitiæ & mysticæ sunt potius, quàm literales & genuinæ.

Denique quæstiones Salomon opponit rectitudini & homini recto, qua scilicet in statu innocentiæ mens eius erat recta sine vlla culpa, æquè ac corpus sanum ab omni pœna liberum: quare per quæstiones significat tum culpas & peccata; tum pœnas & tormenta, quas peccando & desciscendo à primæua rectitudine homo sibi asciuit: qua de causa necesse fuit inuenire virum vnum electum ex mille, putà Christum, qui illum à quæstionibus & distorsionibus hisce expediret, eumque primæ rectitudini & æquitati restitueret. Vnde subdit:

QVIS TALIS, VT SAPIENS EST? ET QVIS COGNOVIT SOLVTIONEM VERBI?] Hebræi, Chald. Hieron. Vatabl. Camp. ceterique Hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Vnde ab ea inchoant caput octauum. Hinc Chald. vertit: *Quis verò tanta efferetur sapientia, vt aduersus prudentiam Domini possit consistere, & in Prophetarum sermonibus germanam interpretationem cognoscere?* Septuag. Syrus, & Arabicus vertunt: *Quis nouit sapientes?* cui quæstioni mox respondet c. 8. v. 1. Sapientem ex vultu internosci: *Sapientia hominis*, ait, *lucet in vultu eius*. Verùm melius Vulgata. Septuag. Syrus, Arabicus, & alij passim hanc gnomen nectunt præcedentibus, idque variè & vario sensu.

Primò, Caiet. q. d. Quis talis est, vt sapiens sit, q. d. Nullus vel vix vllus est verè sapiens, vti paulò antè dixit. Huc pertinet versio Campen. *Quis conferendus cum eo, qui iudicium habet de rebus?*

Secundò, Hugo Card. explicat, quasi dicat: Quis talis est vt sapiat; talis, scilicet rectus, vti dixit paulò antè, qui scilicet sciat non se quæstionibus miscere ac inuoluere, ex quibus nequeat extricare se; verùm eas amplecti ex quibus norit expedire, easque soluere, nec nisi res honestas ac pias sobriè scrutari. Addit antonomasticè intelligi vel Christum, vel Salomonem sapientis nomine: per solutionem verbi, non solùm diuinæ Scripturæ, iuxta illud: *Quis est dignus accipere librum, & soluere signacula eius?* Sed eius de quo sumus in iudicio interrogandi: quia qui custodierint & viderint iusta, inuenient quid respondeant. Sapient. 6. 11.

Tertiò, Titelmanus, q. d. Si sapis, attende diligen-

diligenter ad eã, quæ dixi de periculo & mali- A namulierum, de paucitate virorum, quodque non Deo, qui rectos nos condidit, sed nobisipsis deprauationis culpa sit danda.

Quartò, planè & simpliciter, q. d. Quis æquetur sapienti, qui hæc quæ iam dixi difficilia & à paucis cognita, cognoscit & penetrat, ac præcipuè infinitas quæstionum tricas, quibus alij se miscent, deuitans cognoscit *Solutionem verbi*: scilicet quæstionis paulò antè à me propositæ, putà de ratione & modo inueniendi vitam beatam & felicem, ait Caietan. sequendo vnum virum de mille, putà Christum Dominum. Aliter S. Hieron. qui per verbum accipit S. Script. & Chald. Prophetam. Alij *verbi*, id est verborum, id est rerum, problematum, vel quæstionum difficilium. Ita Albinus, Olympiod. & Vatabl. Est conclusio significans non nisi à sapiente difficultates propositas posse resolui: hanc enim esse laudem & dotem sapientiæ ac sapientis, ac proinde eum rarum esse & vix vnum è mille reperiri. Simili epiphonemate Sapiens claudit Psalm. 106. dicens: *Quis sapiens & custodiet hæc, & intelliget misericordias Domini?* Identidem enim ad sapientiæ elogia recurrit Salomon, vt eam omnibus appræedicet, omnesque ad eius studium impellat.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sapientia dat signa & effecta; illam enim lucere ait in vultu, verbis moderatis, iuramenti legisque custodia, & opportunitatis obseruatione; hæc enim præstat & efficit sapientia. Deinde v. 9. quædem vanitatis genera recenset, præsertim quod impij tractentur vt pij. Denique v. 15. laudat vitam moderatam, quæ opibus suis fruitur, & à se anxias curas & curiositates omnia scrutandi ablegat.

1. Sapientia hominis lucet in vultu eius, & potentissimus faciem illius commutabit. 2. Ego os regis obseruo, & præcepta iuramenti Dei. 3. Ne festines recedere à facie eius, neque permaneas in opere malo: quia omne, quòd voluerit, faciet. 4. Et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali. Tempus & responsionem cor sapientis intelligit. 6. Omni negotio tempus est, & opportunitas, & multa hominis afflictio: 7. Quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nuntio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque saluabit impietas impium. 9. Omnia hæc consideraui, & dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. 10. Vidi impios sepultos: qui etiam cùm adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum, sed & hoc vanitas est. 11. Etenim quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala. 12. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiam sustentatur, ego cognoui quòd erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius. 13. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi vmbra transeant, qui non timent faciem Domini. 14. Est & alia vanitas, quæ fit super terram: sunt iusti, quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum: & sunt impij, qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant: sed & hoc vanissimum iudico. 15. Laudaui igitur lætitiam, quòd non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet, & biberet, atque gauderet: & hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui cor meum vt scirem sapientiam, & intelligerem distentionem quæ versatur in terra: & homo, qui diebus & noctibus somnum non capit oculis. 17. Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole: & quantò plus laborauerit ad quærendum, tantò minùs inueniat: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

VERS. 1. SAPIENTIA HOMINIS LVCET IN VVLTV (sicut in speculo, ait Hugo) EIVS] Vatabl. explicat de vultus serenitate & hilaritate, Caiet. de maiestate & auctoritate, Clarius de gratia, à qua vocari solet vultus gratiosus & festiuus. Olympiod. accipit vultum animi, non B corporis, q. d. Sapiens habet animæ suæ faciem luce magnâ conspicuam, iubare scilicet diuinæ sapientiæ illustratam. Verùm hoc mysticum est. S. Hieron. hanc gnomen nectens vltimis verbis cap. præced. sic legit, sicque planè clareque exponit: *Quis ita, vt sapiens? & quis nouit*

nouit solutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum eius, & fortis faciem, &c. Supra docuerat difficile bonum hominem inueniri, & venientem contra eliferat quaestionem à Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc quid boni homini dederit Deus, quasi gloriabundus enumerat, sapientiam scilicet, atque rationem prouidentiæ, occulta Dei noscere mysteria, & arcana eius sensa cordis intrare. Oblique autem de se loquitur quod nemo ita fuerit sapiens, vt ipse, & nullus sic fecerit problematum solutiones, & sapientia eius à cuncto laudata sit populo, quæ non solum intrinsecus latuerit, sed & in superficie corporis & speculo vultus eluxerit, vtraq; omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit.

Sapientia lucet in vultu. Primò. Porrò, sapientia lucet in vultu tripliciter. Primò, quia, vt ait S. Hieron. & Albinus, anima seipsam suasque passiones & affectus imprimit corpori, præsertim vultui per naturalem sympathiam, qua forma materiam, putà anima corpus sibi adaptat & adæquat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, imò fingit & pingit in vultu; sicut sigillum sui figuram fingit & pingit in cera. Id patet ex physiognomia. Vnde signa physiognomica sapientiæ & insipientiæ, virtutum & vitiorum, quæ in vultu totoque corpore, relucent, recenset Aristoteles in Physiognomicis. Quocirca Thuanus vertit:

Nempe micat rosea sapientis fronte coruscus
Fulgor, & ex vultu feritas & rugæ facessit.

Vultus ergo est viua imago, imò speculum & simulacrum animi, vti communis habet sapientum sententia. Intellige communiter ita fieri, at non semper. Nam vt ait Comieus: *Multis mortalium facies est ingenua, mens verò intus illiberalis reperitur.*

Secundò. Secundò & potius, quia sapientia, id est prudentia & virtus non tantum animum, sed & corpus, præsertim vultum ad omnem honestatem & decorem componit & efformat, facitque vt in eo reluceat grauitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia & gratia, in toto vultu hilaritas & lætitia, mista prudenti sanctaque maturitate. Vnde Hebr. est: *Sapientia hominis illuminabit vultum eius.* Chald. *Sapientia viri sapientis illustrat splendorem faciei eius in intuitos.* Sic & Septuag. Syrus, Arabicus & ceteri. Arias:

—— Hominis faciem sapientia luce
Perfundit, mutatq; iras, vultumq; superbum,
Atque supercilium demit, redditq; modestum.

Et alius:

Namq; grauis facies animi est sapientis imago,

si scilicet matura sit, comis, placida & æquabilis. Comes enim sapientiæ est humanitas & modestia.

Rursum sapientia lucet in facie sapientis, quia eam facit omnibus amabilem, iuxta illud Iob 29. 24. *Lux vultus mei non cadebat in terram.* Lux enim symbolum est maiestatis & causa venerationis. Sic Esther ait Assuero cap. 15. 16. *Vidi te Domine quasi Angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ: Valdè enim mirabilis es Domine, & facies tua plena gratiarum.* Porrò *residebat ille super solium regni sui indutus vestibus regijs, auroq; fulgens & pretiosis lapidibus, eratq; terribilis aspectu.* Ibidem v. 9. Sic Iudæi viderunt faciem

A sancti Staphani quasi Angeli. Actorum 6. 15. Sapientia ergo sanctitati iuncta est quasi sol, iubar suum in vultum diffundens. Vnde *inextinguibile est lumen illius.* Sapient. 7. 10.

Tertiò, quia Spiritus sanctus per gratiam animam inhabitans & illustrans, lucem eius, imò suam diffundit in vultum & corpus, sicut lucernæ lux per vitrum vel cornu tralucet; & sicut lumen gloriæ beatorum non tantùm mentes, sed & corpora efficit fulgida & gloriosa. Adde Spiritus sanctus eximiis viris in quorum mentibus, velut in templis augustis habitat, specialem vultus claritatem & fulgorem sæpè aspirat: sic in vultu Christi radiabat fulgor diuinitatis, teste S. Hieron. cuius radios S. Petro, S. Iacobo & Ioanni afflauit in transfiguratione: in vultu S. Antonij

B radiabat splendor sanctitatis, teste S. Athanas. Sic faciem S. Ignatij fundatoris Societatis Iesu radiantem & splendidam se vidisse asseruit B. Philippus Nerius, aliique viri sapientes & sancti. Sic Deus in Sina colloquens cum Moyse illi cornua, id est radios lucis affixit. Exodi 34. 30. Sic facies B. Virginis erat simulacrum probitatis, norma & forma virtutis, teste S. Ambros. Vnde sequitur: *Et* (id est) *quia potentissimus faciem illius commutabit.* Et Psalm. 66. 2. *Illuminet* (Deus) *vultum suum super nos.* Sicut enim sol creaturas, sic Deus homines sanctos luce sua collustrat. Vide dicta Prouerb. 17. 24. ad illa: *In facie prudentis lucet sapientia.* Et Prouerb. 27. 19. ad illa: *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.*

C ET POTENTISSIMVS FACIEM ILLIVS COMMVTABIT] Primò, q. d. Princeps aut tyrannus, aut quis alius potens vel minis, vel præmiis flectet constantiam faciemque sapientis & sancti, vt à sapientia & probitate ad insipientiam & improbitatem deflectat. Rursum, sapiens si principi seruiat, & ab illius vultu nutuque pendeat, necessum est, vt sæpè vultum cum eo mutet, sicut vmbra mutato corpore figuram suam mutat & variat, quare si sapit, non principi terreno, sed cælesti, apud quem nulla est vicissitudinis obumbratio. Iacobi c. 1. v. 17. se mancipet, quod monet Sapientia, dum subdit: *Ego os regis obseruo.*

Secundò & genuinè, per potentissimum accipe Deum. Dat causam cur sapientia luceat in vultu sapientis, quia scilicet Deus illam immutat, illique suam sapientiam & lucem aspirat,

D præsertim in oratione & colloquio cum Deo patre luminum, vti in eadem radios suos aspirauit faciei Mosis. Sic vultus S. Dominici ex oratione prolixa spirabat amorem; S. Francisci, contemptum mundi & Christum crucifixum; S. Catharinæ Senensis, deuotionem & compunctionem, vt solo vultu intuentes compungerent, & ad pietatem Deique amorem inflammarent. Sensus ergo est, q. d. Deus potentissimus commutare solet faciē sapientis, vt impudicitia, peruicacia, tristitia, feritas, truculentia, & si quis alius, antea in ea erat prauus affectus, in probrū, putà in pudorem, modestiam, pudicitiam, lætitiam, pietatem, &c. commutetur, vt qui per naturam, vel exercitium & vitium prius fuerat vultu tetrico, toruo, minaci, vago, lasciuo, iam sapientiæ dono eumdem habeat hilarem, serenum, placidum,

placidum, stabilem, pudicum, sanctum. sic Deus A post orationem mutauit faciem mœstam Annæ matris Samuëlis, vt deinceps æquabili semper facie, lætâ hilarique consisteret. 1. Reg. 1. 18. Et faciem Esther pallidam ob metum Assueri. Esther 15. 10. & Danielis cap. 7. 28. Porrò S. Bonauent. docet Deum mutare faciem exteriorem mutando interiorem, id est animæ seu rationis partem superiorem Dei capacem. Aliter Emmanuel Sa, q. d. Deus sapientem ita quandoque mutat & deiicit, vt non videatur esse sapiens.

Moral. Hugo Card. Deus ait commutat eum qui malus est, vt euadat bonus; qui turpis, vt pulcher; qui debilis, vt fortis; qui viator per gratiam, vt comprehensor per gloriam, secundùm quadruplicem statum insipientium, pro- B ficientium, perfectorum, peruenientium. Dionys. verò q. d. Sapiens Dei dono subditis faciem commutabit, & pro subditorum rerumque exigentia nunc iratam, nunc blandam, nunc tristem induet, vti Christus induit, cùm ementes eiecit è templo; & cùm Magdalenæ apparuit vt hortulanus; discipulis in Emaus euntibus vt peregrinus.

Anagog. Lyran. Deus ait faciem mortalem in resurrectione commutabit in immortalem & gloriosam. Legit noster Interpres עז *az*, id est potens per antonomasiam, id est potentissimus, putà Deus, iam alio puncto legunt עז *oz*, id est potentia, fortitudo, robur, durities, impudentia. Durus enim facie vel fronte, ab Hebræis vocatur impudens. Vnde

Primò, Caiet. vertit: *Et fortitudo vultus illius* C *commutabitur*, quod sic exponit, q. d. Nullus etiam Dynasta ita sapit, quin aliquando desipiat: vt muneribus, precibus aliave re corrumpi se sinat, vt subditos affligat, &c. sicque vultus etiam ipsius, id est auctoritas apud eos mutatur & amittitur: vnde Chald. vertit: *Et impudens facie, immutantur viæ eius de bono in malum*. Sic Catilina impudentiam & sæuitiam spirabat vultu, etiam iam occisus: *Etiam mortuus: Catilina*, ait Salustius, *retinebat faciem, quàm habuerat viuus.*

Secundò, Clarius vertit. *Et impudentia* (Vatab. *duritia*) *facies illius commutabitur*, quia dum sapientia hominem possederit, abigit impudentiam à mente & fronte. Et Titelm. sic vertit & explicat: *Sapientia hominis lucere faciet vultum ipsius, & fortitudinem, id est impudentiam vel crudelitatem, feritatem & barbariem vultus eius mutabit*. Campens. D *Crudelitatem pellit.*

Tertiò, Vatabl. q. d. Sapientia fortitudinem, & arrogantiam, impudentiamque faciei hominis immutabit, quia faciet, vt ipse sibi videatur vilis, abiectus, despectus, quamuis ab aliis plurimi fiat.

Quartò, Septuag. ישנא *iesanne*, legentes per *sin*, id est audietur, non ישנא *iescinne*, per *scin*, id est commutabitur, vertunt *& μισηθήσεται*, id est *impudens* (Vatic. legunt *imprudens*, atque impudentia est imprudentia, putà stoliditas) *vultu odietur*. Syrus: *Cuius facies audax est, odiosus efficietur*. Arabicus. *Qui non habet verecundiam contumelia afficit faciem suam*. q. d. In vultu sapientis lucet pudor & sapientia: in vultu insipientia, A ideoque ille amabitur & coletur, hîc odietur & contemnetur. Vnde vt explicat Olympiodor. *Facie sua punietur*, cùm scilicet impudens contentiosis sermonibus sophisticisque captiunculis sese efferens, redargutus, impudentiæ pœnas dabit. Thaumatur. *Sapientiæ indicium ex hominis vultu apparet, velut & liuor impudens, statim vt videtur aliquis, prodit dignum esse, in quo inhabitet*. S. Hieron. in Comment. *Improbus facie sua odietur*: improbitas est audacia & impudentia.

EGO OS REGIS OBSERVO, ET PRÆCEPTA IVRAMENTI DEI.] Septuag. Syrus & Arab. vertunt in imperat. *Os regis obserua*; quia pro שומר *scomer*, id est obseruo legerunt alio puncto שמור *scemor*. id est obserua. Vnde ex Hebræo sic vertendum censuere: *Ego*, scilicet moneo vel iubeo, *os regis obserua*. Pendet hic versus à præcedenti, B ex eoque velut practica conclusio educitur, quasi dicat, quia Deus potentissimus os & faciem sapientis, sui oris, & faciei luce immutat, illique suam sapientiam, virtutem & splendorem aspirat, hac de causa: Ego sapientia, vel ego sapiens os & faciem Dei regis mei obseruo, tum, vt illi os & faciem meam, ab eius ore & facie illustratus, conformem. Vnde frequenter in Psalm. orat Dauid, vt Deus *illuminet vultum suum super nos*: quia *in lumine eius videbimus lumen*. Sicut enim qui ambulat in sole, luce solis collustratur, sic qui versatur cum Deo, luce diuina perfunditur, tum vt ab ore eius diuino iussa & præcepta sapientiæ excipiam, quibus meam mentem, vultumque imbuam, illustrem, sanctificem, quæque in opus conferam, vt C Deum meum per gratiam laborando hîc sequar, & in cælo per gloriam comprehendendo assequar. VERS. 2.

Porrò τὸ *ego* refer ad sapientiam, de qua est omnis sermo, vel ad Salomonem, qui in se typum hic sapientiæ & sapientis exprimit, quod eôdem redit, vti liquet ex verbis S. Hieron. initio vers. 1. citatis. Sæpè enim Salomon, æquè ac Siracides, per prosopopœiam ipsam sapientiam loquentem inducit, elegantiæ & energiæ causâ.

Igitur primò & genuinè per regem accipe Deum, qui est Rex regum. Nec enim Salomon habebat in terra regem superiorem se, cuius os & iussa obseruaret. Sensus ergo est, q. d. Ego sapientia sollicitè ambulo cum Deo rege meo, ac studiosè obseruo; ac mei studiosos, putà sapien- D tes & sanctos exactè obseruare iubeo os eius, id est legem ex Dei ore manantem, & *præcepta iuramenti Dei*, quæ scilicet ipse iuramento confirmauit, vt testaretur hanc esse intimam suam voluntatem, vt scilicet homines hæc eius præcepta diligentissimè seruarent, quæque nos vicissim solenni professione, velut iuramento seruaturos in circumcisione vel baptismo promisimus, & quasi iurauimus.

Nota τὸ *obseruo* significat sedulũ & exactum studium diuinæ voluntatis, legisque scrutandæ & adimplendæ, vt quid, quantum, quomodo, quibus circumstantiis Deus hoc illudve fieri iubeat, minutim vestigemus, & ad amussim omnia & singula compleamus. Sic famuli obseruant os regis, id est singula eius iussa & verba,

imò singulos eius gestus & nutus nictusque oculorum, ac vbi perceperunt quid velit, illicò ad id explendum non tam eunt, quàm currunt & volant.

Mysticè S. Bonauent. Os, inquit, Patris est
VERS. 2. Christus (sicut Christi os, est doctor & prædicator) cuius minima dicta, imò gestus & nutus studiosè audire, mente condere, meditari, & opere explere debemus. Nam vt ait Christus: *Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.* Sic Beata Virgo *conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo.* Lucæ 2.19. Sic quisque deberet obseruare os Domini, vt ad minimam voluntatis diuinæ significationem totum se fingeret, & componeret. Hoc est *sollicitum ambulare cum Deo*, quod vnicè à nobis requirit Deus, vti docet Michæas c.6.8 ideoque conuenit assiduè dicere cum Samuele: *Loquere Domine, quia audit seruus tuus.* Et cum Paulo: *Domine quid me vis facere?* Et cum Psalte: *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.*

Secundò, per regem cum Olympiod. & aliis accipi potest quilibet rex, princeps & magistratus, qui regendi vires, ius & auctoritatem à Deo accepit, q.d. Ego sapientia obseruo, & meos obseruare doceo os, id est leges & iussa regum ac magistratuum, qui quasi vicarij Dei regunt rempublicam. His enim se obedituros in eorum inauguratione promiserunt, & iurarunt subditi. Ergo par est, vt eis iuxta iuramenta præstita pareant & obsecundent, iuxta illud Prouerb. 24.21. *Time Dominum fili mi & regem*, quia Dominus iussit, vt regi obedias. Vnde Septuag. & Arabicus vertunt: *Os regis custodi.* Syrus, conserua. Chald. *Custodi os tuum super sententiam regis.* Tigurin. *Equidem moneo, vt os regis obserues præsertim propter iuramentum Dei*; quia vt ait Vatabl. fidem iureiurando regi præstitimus. Alij, *meum est obseruare præceptum regis.* Porrò nonnulli prius hemistichium à posteriore aduersatiuè disiungunt. q.d. Obseruo os, id est præcepta regis, sed magis obserua iuramenta, quibus obstrictus es Deo, vt si rex aliquid Deo contrarium præcipiat, dicas: *Obedire magis oportet Deo, quàm hominibus.* Vnde Campens. *Quæ rex mandauit, obseruet, & præstet si quid Deo in testem vocato iurauerit.* Et Thaumaturgus: *Magna diligentia verba regis attendenda sunt, sed iusiurandum per nomen Dei omnibus modis fugiendum.*

Tertiò, nonnulli hanc gnomen arctant, & attribuunt familiaribus & consiliariis regum & principum, quasi eis indicat hic Salomon fidelitatem & silentium, ne eorum secreta consilia D euulgent, vti iuramento eis promiserunt, quasi quilibet eorum hic inducatur vt loquens, dicatque: Ego os, id est secreta, quæ ex ore regis mei audiui, secreta seruo. Vnde S. Hieron. censet hîc Salomon loqui in persona cuiusuis sapientis, qui pareat legibus & regibus. Hic enim est regendi, & rei benè gerendæ nodus & neruus, si consilia seruentur secreta. Id norunt Persæ, de quibus scribit Ammian. lib. 21. *Nemo consiliorum*, inquit, *est conscius præter optimates taciturnos & fidos, apud quos silentij quoque colitur numẽ.* q.d. Silentium adeò religiosè obseruant & colunt, ac si illud esset vnicum eorum numen, hinc silentiarij nuncupabantur, & reuera erant.

A Hue pertinet illud Raphaëlis Tnb 12.7. *Sacramentum regis abscondere bonum est.* Hue quoque spectat expositio Olymp. *Est*, inquit, *os regis custodire, diuina mysteria silentio occultare, neque indignis atque profanis auditoribus illa explicare.* Idem Tropolog. sic exponit: Bonum est, vt non studeamus extra os & faciem Dei ambulare, sed omnia nostra opera sic peragamus, vt Deum vereamur, tamquam præsentem iudicem & inspectorem.

ET PRÆCEPTA (Hebr. *verbum.* S. Hieron. *loquelam*) IVRAMENTI DEI] repete *obseruo.* Aliter S. Hieron. in Comment. & Symmach. qui hæc nectunt cum sequentibus: *Ne festines.* Vnde Arabic. *Ne festines*, ait, *in iuramento memoriæ Dei.* Symmach. *transgredi iuramentum Dei.* q.d. Ne festines & sis præceps ad iuramentum, quia iuramentum in Dei æquè ac tua memoria inscriptum, & B quasi insculptum seruatur, vt si illud transgrediare Deum vindicem sis experturus. Noster verò, Septuag. & Arabic. *verba* vel *præcepta* vocant *iuramenti Dei*, scilicet quibus Deus quasi iureiurando te obligauit, hoc est arctissimè & seuerissimè te obstrinxit, minando pœnas æternas & promittendo regnum cæleste, nec non cum pacto & sanguine fœderis. Exodi 14.1. quæque te seruaturum cùm ad eius religionem & Ecclesiam accederes, spopondisti & quasi iurasti. Hinc Patres professionem fidei, quæ fit in baptismo, vocant sponsionem, iuramentum, votum, eaque acriter vrgent fideles ad seruandum præcepta Dei. Est catachresis similis illi Psalm. 118.106. *Iuraui* (id est firmiter decreui, proposui, promisi; vnde sequitur) *& statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.*

C Audi S. Chrysost. hom. in illud Sapientiæ: *Iustorum animæ in manu Dei sunt, vnde tu Christiane delicatus es miles, si putes te sine pugna posse vincere, sine certamine triumphare. Exere vires, fortiter dimica, atrociter in prælio concerta. Considera pactum, conditionem attende, militiam nosce; pactum quod spopondisti: conditionem qua accessisti: militiam cui nomen dedisti*, per sacramentum militare, putà per Baptismum, & professionem vitæ Christianæ in Ecclesia militante, cui ascriptus es quasi miles & athleta Christi. Tertull. lib. de Corona militis c.3. *In Ecclesia*, ait, *sub Antistitis manu contestamur, nos renunciare diabolo & pompæ & Angelis eius.* q.d. Sacramento militari in Baptismo renuntiauimus diabolo, & nos addiximus Christo, quasi eius milites auctorati. S. Basil. exhort. ad Baptismum: D *Tesseram duces sub se militantibus dant*, &c. *nisi characterem in te agnoscat Angelus, quonam modo pro te pugnabit, aut ab inimicis vindicabit?* S. August. lib. 4. de Symbolo ad Catechum. c.1. *Huic* (diabolo) ait, *vos renunciare professi estis. in qua professione non hominibus, sed Deo & Angelis eius conscribentibus dixistis, renuntio. Renuntiare non solùm vocibus, sed etiam moribus; non tantùm sono linguæ, sed & actu vitæ; nec tantùm labijs sonantibus, sed operibus pronuntiantibus: scitote vos cum callido, antiquo & veternoso inimico suscepisse certamen; non in vobis post renuntiationem inueniat opera sua: non iure vos attrahat in seruitutem suam. Deprehenderis enim & detegeris Christiane, quando aliud agis & aliud profiteris: fidelis in nomine, aliud demonstras in opere, non tenens pro-*

Professio in Baptismo est quasi iuramentum.

promissionis tuæ fidem: modò ingrediens Ecclesiam orationes fundere, post modicum in spectaculis cum histrionibus impudicè clamare. Quid tibi cum pompis diaboli quibus renuntiasti? Narrat Victor Vticensis libro 3. Wandal. duos fratres Christianos à Wandalis Arrianis fuisse suspensos, molibus lapidum ad pedes appensis, cumque vnus eorum peteret deponi darique sibi inducias, alter metuens ne fidem negaret, exclamauit: *Noli, noli frater non ita iurauimus Christo. Accusabo te cùm ante thronum eius terribilem venerimus, quia super corpus eius & sanguinem iurauimus, vt pro eo inuicem patiamur.* Vnde prior confirmatus constanter edixit: *Adigite supplicia quibus vultis, & pœnis Christianos arctate crudelibus. Quod frater meus facturus est, hoc etiam ego.*

VERS. 3. NE FESTINES RECEDERE A FACIE EIVS, NEQVE PERMANEAS IN OPERE MALO; QVIA OMNE QVOD VOLVERIT FACIET] *τὸ ne festines.* Arabic. Olymp. & alij nectunt præced. q.d. Ne festines in iuramento Dei, id est ne præceps sis ad iurandum; sic enim expones te periculo peierandi.

Melius noster, Septuag. Syrus & ceteri passim nectunt sequent. q.d. Serua iuramenta, id est præcepta Dei, quibus solenni professione in circumcisione vel baptismo, quasi iureiurando, summa religione te Deo ad illa seruanda obstrinxisti: quare si quæ ingruat tentatio, aduersitas, persecutio, *ne festines* Hebr. אַל־תִּבָּהֵל *al tebahel*, id est ne trepides, ne percellaris, ne præcipites recedere à facie eius, *tamquam à conspectu eius possis aufugere*, ait Campen. Vti ab eo fugit Cain Genes. 4.16 sed non effugit: *neque permaneas*, Camp. *Ne pertinax persiste, in opere malo*, vt contra legem Dei in aliquo scelere, ad quod concupiscentia, socij vel hostes te illecebris vel minis impellunt, persistas, excutiendo metum numinis & vindictæ Dei, quia etsi is eam ad tempus differat tamen suo tempore omne quod voluerit faciet, ac sibi rebelles & reos puniet, & morte præsenti & æterna mulctabit.

Pro *in opere malo*, Hebr. Septuag. Syrus & Arab. habent *in verbo malo*, quod propriè accipi potest de peccatis oris & linguæ, vti est murmur, detractio, oblocutio. Vnde Thaumaturgus intelligit de blasphemia, sic enim vertit: *Sermonibus Dei, licèt molestum quid imperantibus decet obedire, caueréque ab omni in Deum blasphemia. Nam quamuis inferat tibi aliquid non tamen tuum fuerit reprehendere, neque contradicere decretis Monarchæ, vel Regis.*

Porrò Chald. vertit: *Et in tempore iræ Domini ne desinas orare coram eo, sed citò vade in conspectu eius & ora, & quære misericordiam ab eo, vt non stes in verbo malo: Quia Dominus totius sæculi, quodcumque voluit fecit*, id est vt clariùs vertit Costus, *vt non luctuosum quippiam eueniat: Ipse enim totius mundi Dominus, omnia secundum animæ sententiam facere potest.*

Secundò, hæc omnia à v. 2. ad v. 9. non tantùm de Deo, sed & de rege siue magistratu accipi possunt. q.d. Ne opponas te regi eiusque decretis, vt eis obloquaris vel resistas, quia rex potens est, & quodcumque voluerit faciet, vt te sibi aduersantem vel bonis vel ciuitate, vel libertate, vel vita mulctet & priuet. Ita Vatab.

A Campen. Caiet. & alij. Porrò Caiet. explicat *τὸ ne festines.* q.d. Ne nimis velociter ad eas conspectum regis, vel ab eo leuiter abeas, ne leuitate hac & indecentia regem offendas; sed etsi quid contra eum dixeris, ne persistas in eius ditione, sed citò ex ea te proripias, ne te comprehendat & plectat. Dauid de Pomis verò, q.d. Ne festina adire regem, vel ab eo abire, ne nimis crebrò te eius vultui sistas, nec nimis rarò. Nam vt ait Plutar. *Cùm rege agendum est quasi cum rogo, vt nec nimis propè ad eum accedas, ne comburaris; nec nimis longè, ne ab eo non calefias*, id est eius amorem, fauorem & beneficia non sentias. Sidonius quoque Apollinar. lib. 3. Epist. reges flammis comparat, *quæ sicut*, inquit, *paululum à se remota illuminant, ita satis admota comburunt.* Sic enim Alexander Clitum nimis familiarem, Tiberius Seianum, Nero Senecam occidit. Porrò Vatab. sic exponit: Si recesseris à rege statim redi in gratiam cum eo, ne cogaris permanere in opere malo, cùm rex, quidquid vult, valeat. Alij exponunt q.d. Ne fastidiosè, & arroganti ac philosophico supercilio recedas à rege, nolens eum adire etiam ab eo euocatus, quasi eo superior & sapientior, ac celsior rege & mundo vniuerso, vti Diogenes aspernatus est Alexandrum magnum. Sen. Epist. 103. *Multis*, ait, *fuit periculi causa, Philosophia insolenter iactata & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alijs exprobret, non abhorreat à publicis moribus, nec ita agat, vt quidquid non facit, damnare videatur: licèt sapere sine pompa, sine inuidia.* Vide Plutarch.

Regem adi quasi rogum.

C libro qui inscribitur, *cum Principibus Philosopho esse disserendum.* Denique noster Pineda censet hæc spectare ad familiares & consiliarios regum & principum, vt eis hîc Salomon duo salutaria suggerat monita; primum, ne in dando regi consilio sententiam præcipitent, sed præmissa deliberatione maturè eam pronuntient. Nam vt ait Liuius lib. 22. *Omnia non properanti clara certaque sunt: festinatio improuida est & cæca.* Et lib. 31. *Nihil magni discriminis consiliis tam inimicum, quàm celeritas*, Secundum, vt in sententia non sint pertinaces, nec sui cerebri, sed si viderint ab alijs saniora dari consilia, illa probent & sententiam mutent. Sic enim ipsi se non suo honori, sed regis & reipublicæ commodis studere ostendent, quæ propria est senatoris & consiliarij laus.

ET SERMO ILLIVS POTESTATE PLENVS VERS. 4.
D EST: NEC DICERE EI QVISPIAM POTEST QVARE ITA FACIS?] Hebr. *in quo verbum regis*, in eo est *potestas.* q.d. Verbum regis & iussum armatum est potestate, adeoque est ipsa potestas, vt instar fulminis statim exequatur quod iusserit dictumque eius sit factum: hinc Seleucus cognominatus est *Ceraunius*, id est fulmineus. Vnde Thaumat:

Nam iusserit ille, iubentis
Vel dicto, citiùs, vocem mox facta sequentur,

Alij vertunt: *Iuxta dictum regis est potestas* q.d. Mensura dicti vel iussi regis est potestas: tantum potest, quantum dixerit & iusserit; tantum valet, quantum volet. Audi Esdram lib. 3. cap. 4. 3. *Rex super omnia præcellit & dominatur eorum; & omne quodcumque dixerit illi faciunt; & si miserit illos ad bellatores, vadunt & demoliuntur montes & mu-*

res

ros & turres. Iugulantur & iugulant, & regis verbum non prætereunt, & ipse vnus solus si dixerit, occidite, occidunt, &c. Et Plutar. ad principem ineruditum: *Grauitas à potentia*, ait, *celerē nacta cursum, omnes animi motus in facta expellit. Ac sicut fulgur tonitru posterius erūpit, prius tamen videtur; sic in imperiis supplicia accusationibus antouertunt*, *nisi grauitate præpedita ratio compescat reprimatq́; potentiam.*

Imperiosi exempla.

Vis ambitiosæ regum potestatis exempla? Accipe. Cyrus Gynden fluuium naui traiiciens, eò quòd periisset vnus ex equis suis, ira in fluuium excandescens, illum vt perderet in 130. alueos deriuauit, vti fusè narrat Seneca lib. 3. de Ira cap. 21. Impotentior fuit Xerxes, qui Hellespontum, quòd oborta tempestate pontes suos disiecisset, conuitiis onerauit, trecenta verbera illi infligi, quin & compedes iniici iussit, teste Herodoto libr. 7. Modestior & sapientior fuit B Canutus rex Angliæ, qui ad littus maris sedens, mari imperans: *Vnda*, inquit, *iubeo ne pedes meos tingas*; sed ab ea non obediente madefactus Anglos suos docuit, non se sed vnum Christum esse regem, cui venti & mare obediunt. Quare Vintoniæ in Basilica S. Petri & Pauli coronam regiam Christo crucifixo imposuit, nec postea ea coronari sustinuit, teste Polydor. Virg. lib. 7. Histor. sub finem. Stolidior fuit Pharao dicens: *Meus est fluuius* (Nilus) *& ego feci memetipsum*. Ezech. 26. 3. Et rex Tyri dicens: *Deus ego sum & in cathedra Dei sedi in corde maris*. Ezech. 28. 2. Et rex Babylonis dicens: *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum*, &c. *similis ero Altissimo*. Isaiæ 14. 13. An non insanæ sunt hæ regum, suæ potestati etiam elementa & cælos subiicientium, voces?

VERS. 5.

QVI CVSTODIT PRÆCEPTVM, NON EXPE- C RIETVR QVIDQVAM MALI] Hebr. *Non cognoscet*, scilicet per experientiam & sensum *verbum malum*, id est rem malam, putà iram regis & pœnam legis. Arab. *verbum immundum*. Aliter Olympiod. & S. Ambros. in Psalm. 41. q. d. Iustus non *cognoscit malum* culpæ scilicet vt illud faciat, approbet, vel vllo consensu recipiat, aut aliqua societate in se transferat. Hinc disce obedientiæ vim & fructum, quòd scilicet obedientem reddat immunem ab omni malo, & quasi inuiolabilem, adeò vt etiamsi rex aut superior illi infensus, velit eum rigidis strictisque arctare præceptis, obediens tamen, omnia capessens, superet & transcendat magna animi virtute, laude & merito, ideòque Deus omnia illi efficit facilia, vtilia & honorifica, etiam illa, quæ ad eum D deprimendum excogitata videntur; obedientibus enim velut *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum*. Rom. 8. Docet idipsum egregiè S. Ephrem. tom. 2. Parenesi 16 de præfecto & obedientia, ac S. Chrysost. hom. 84. in Ioannem, & Dorotheus Doctr. 5. Licet ergò patiatur vel communes, vel priuatas & proprias vitæ ærumnas, tamen illas non pœnas esse censet, sed exercitia virtutis, augmenta meritorum, & exempla intuentium vel posteriorum: Quare cum Paulo sibi placet, imò gloriatur in infirmitatibus & tribulationibus. Rom. 8. 28. 2. Corint. 12. 5. Igitur obediens & iustus flagellantem Deum intuetur, vt patrem; corripientem, vt amicum; castigantem, vt præceptorem; amara propinantem, vt medicum, dicitque cum S. August. *Hic vre, hic seca, vt in futuro parcas.*

TEMPVS ET RESPONSIONEM COR SAPIENTIS INTELLIGIT] Hebr. *Tempus & iudicium*, id est, vt Septuag. & Arabicus exponunt per hendiadin: *tempus iudicij*. Iudicium in Script. multa significat: In iudicio enim iudicum multa fiunt, quæ nunc omnia simul, nunc vnum ex omnibus seorsim per synecdochen significat vox iudicium: Vnde nunc significat interrogationem & accusationem, defensionem & responsionem; nunc sententiam iudicij; nunc pœnam ab eo inflictam. Rursum quia iudicium forense statum est, determinatum, certum & fixum. Hinc iudicium per catachresin significat rem statam & certam, item morem, legem, consuetudinem, normam, regulam, statum, conditionem, officiū, functionem, ministerium. Iam

Iudicium multa significat.

Tempus obseruat. Primò.

Primò, Thaumat, exponit de die iudicij, quē in omnibus actionibus menti suæ proponit sapiens. Vnde vertit: *Equidem sapiens ante oculos semper habet iustum iudicium suo tempore futurū, & præsciscit omnia humana vitæ opera superne retributionē expectare*. De S. Hieron. refertur illum dixisse: *Siue comedo, siue bibo, siue vigilo, siue dormio, siue quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium*. Vtique qui sapit, id ipsum facit, itaque *disponit* sermones (& actiones omnes) *suos in iudicio*, id est iustè, legitimè & exactè maturo iudicio; vt in die iudicij habeat quod Iudici pro se respondeat. Sic quoque Olympiod. Hugo, Lyran. Titelm, & alij.

Secundò.

Secundò, alij hæc ad Consiliarium regis referunt. q. d. Si rex illicitum quid iubeat, vir sapiens scit quid prudenter regi respondere debeat, ne vel illicitum quid admittat, vel regis iram incurrat, vti fecerunt tres pueri iussi adorare statuam auream. Daniel. 3. Daniel ipse c. 6. lata lege, ne quis per 30. dies adoraret Deum, nisi regem. Caiet. ex aduerso hæc refert ad regem, quem sapiens cognoscit captare tempus & iudicium, id est occasionem iudicandi contra eum, quem plectere destinat, vti Salomon captauit tempus plectendi Semei & Adoniam 3. Reg. c. 2. 22. & 42. Verùm hic sensus dissonat à vulgata, quæ vertit *responsionem*.

Tertiò.

Tertiò, & genuinè q. d. Sapiens ita exactè præcepto tam Dei, quàm regis & magistratus obedit, omnes eius circumstantias loci, temporis, modi, personarum, &c. obseruans, vt nil sit quod in eo carpi queat, sed si qua in re à quopiā culpetur, illico habeat quod iure respondeat, quoque suam obedientiam tueatur & demonstret; adeò vt si *in iudicium* vocetur, coram iudicibus iustam facti sui rationem reddere possit. Hinc noster sagaciter pro *iudicium* vertit *responsionem*. Ita S. Hieron. *Præcepit*, inquit, *regis imperiū, id est Christi conseruandum, & scire quid, & quare, & quo tempore iubeat*, vt scilicet omnes imperantis circumstantias, articulos, nutus exacto iudicio obseruemus, ne vel minima elabatur occasio, qua eius voluntatem integrè non exequamur, sed vocanti, imò innuenti illicò nos sistamus & respondeamus cum Samuële: *Ecce ego*, & cum S. August. *Da quod iubes, & iube quod vis.*

Igitur *tempus & iudicium* intelligit & obseruat *sapiens*, quia vocatus, interrogatus vel iussus à

Deo-

Deo siue rege quidpiam respondere, dicere vel A agere, omnia respondet, dicit & agit suo tempore, ac maturo eum iudicio, id est magna cum ratione, prudentia & circumspectione. Aut planius, quod tamen eodem redit, sapiens obseruat *tempus & iudicium*, hoc est *tempus iudicij*, vt vertunt Septuag. id est tempus iustum, congruum, aptum, opportunum respondendi, dicendi vel agendi. Vnde noster Hebr. מִשְׁפָּט *mispat*, id est iudicium, quod hic vertit *responsionem*, vers. seq. vertit *opportunitas*. Hæc ergo tria, scilicet iudicium, responsio, opportunitas hoc loco idem significant, scilicet tempus iustum & opportunum ad respondendum.

Denique noster Pineda censet hic notari formam & ideam perfecti obedientis, vt intelligere iudicium idem sit quòd studiosi animi voto, promptitudine, consideratione accelerare, vt B anteuertat præcepti & obedientiæ tempus, vtq; auidè illud exspectet, & quod in se est, aduocet, maturet, adducat, ac denique antequam mandata accipiat secum tacitus cogitet, si hoc vel illud graue ac difficile iubeatur, qua fronte, quo animo, qua responsione accepturus sit, ac sæpè illam suo animo responsionem fingat, & paratissimam habeat: *Ecce ego præsto sum, mitte me.* Nam vt ait S. Bernard. *Verus obediens parat aures auditui, linguam voci, manus operi, pedes itineri, & sic se totum intra se colligit, vt mandatum peragat imperantis.* Ita ipse serm. de Obedien.

Moral. S. Bonau. Sapiens ait, obseruat tempus benè operandi, vt aptè respondeat interroganti & ignoranti, vt notat Hugo, vel docendo, vel consulendo, vel obediendo, vel Dei flagella patienter excipiendo, & mores corrigendo, vel C accusationes & criminationes humiliter confitendo, vel ad beneficia Dei gratias agendo, vel inspirationi Dei cooperando, & in melius proficiendo.

Rursum & propriè disce hic sapientem obseruare tempus, id est opportunitatem bene agendi, & implendi id quod præceptum est, adeoq; magnam sapientiæ & prudentiæ partem, consistere in captanda opportunitate rei benè gerendæ; dum enim illa se offert, res facilè & feliciter cōficitur: dum verò illa abest, cum magna difficultate frustra res tentatur, nilque promouetur, sed infeliciter omnia cedunt. Hinc infer magnam habendam esse rationē temporis huius vitæ, vtpote quod breue est, & semel elapsum D irreuocabile, & à quo pendet tota cuiusque æternitas, eaque vel beatissima vel miserrima.

Narrat Lud. Blosius lib. 4. Spirit. grat. cap. 4. de S. Mechtilde, quòd à Sanctis sibi apparentibus audierit: *Eia quàm felices vos estis, qui adhuc viuitis in terris, & quam multa promereri potestis: quia si homo sciret quanta vna die promereri possit, mox vt à somno euigilaret, tanto gaudio cor eius dilataretur pro eo quòd dies illa illuxisset in quo Deo viuere & ex Dei gratia suum meritum ad Dei laudem augere posset, vt tota die ad omnia quæ agere aut pati deberet alacrior & fortior redderetur. Qui enim parcè seminat, parcè & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Opera enim illorum sequuntur illos.* S. Bernard. ad Scholares: *Nemo*, ait, *vestrûm parui æstimet tempus, quod in verbis consumitur otiosis. Volat verbum irreuocabile, volat tempus irremediabile, nec aduertit insipiens quid amittat; licet fabulari dicunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad promerendam gloriam miseratio conditoris indulget; donec transeat tempus quo diuinam debueras propitiare pietatem, properare ad Angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem; excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem.* Et rursum: *Nil pretiosius tempore: & heu hodie eo nil vilius inuenitur. Transiuit dies salutis, & nemo recogitat: nemo sibi perire diem & numquam rediturum causatur: sed sicut capillus de capite, sic nec momentum peribit de tempore.* Vis Gentilium sensa & gnomas de pretio & breuitate temporis? Accipe Virgil. 3. Georg. Gnomæ.

Et fugit interea fugit irreuocabile tempus.

Idem Æneid. 10.

Stat sua cuique dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

Ouidius Metamor. 10.

Labitur occultè, fallitq; volubilis ætas.

Et: *Nihil est annis velocius.*

Et rursum:

Eunt anni more fluentis aquæ.
Vtendum est ætate, cito pede labitur ætas.

Seneca in Hipp.

Volat ambiguis mobilis alis
Hora senescimus, effugit ætas.

Seneca lib. 1. Epist. 1. *Maxima*, ait, *pars vitæ elabitur malè agentibus, tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? Fac ergo mi Lucili quod facere te scribis, omnes horas complectere. Omnia aliena sunt, tempus tantùm nostrum est, in huius rei vnius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos mittit* C *ex qua expellitur quicumque vult, & tanta est stultitia mortalium, vt quæ minima & vilissima sunt, certè reparabilia, imputari sibi cùm periere patiantur, nemo se iudicat quidquam habere, qui tempus accepit, cùm interim hoc vnum est, quod nec gratus quidē potest reddere.* M. Varro censebat nullam iacturam esse grauiorem præsertim scienti, quàm temporis. Bias apud Laërt. l. 1. c. 6. dicere solitus erat, vitæ tempus ita metuendum, quasi & diu & parū victuri sumus iuxta illud S. Hieron. *Sic viue tanquam semper moriturus, sic stude tanquam semper victurus.* Democritus pretiosissimum impendium dixit esse tempus. Zeno dicebat nihil magis hominibus deesse, quàm tempus, ait Laërt. l. 7. c. 1. & tamen multi D illud alea, ludis, iocis prodigunt, quasi eo abundent. Theophrastus semper habebat in ore, *nullum sumptum esse pretiosiorem tempore.* Simonides interrogatus quantum temporis vixisset, *Tempus quidem exiguum*, inquit, *annos autem multos*, ait Stobæus serm. 96. Sic Barlaam apud Damascen. in Histor. c. 18. rogatus à Iosaphat regis filio, quot annos vitæ haberet, respondit 45. licèt enim sim 70. annorum, tamen tantū ex eis 45. Deo in monastica vita seruiui? illud autē solum tempus vitæ computo, quod enim in vanitate & otio transigitur, tēpus mortis est, non vitæ. Alius: *Sicut flumen sistere non potes, sic nec tempus. Sicut vnda vndam perpetuò propellit, ita dies diem trudit.* Vti ciconias nemo aduenire sentit, sed aduenisse, nemo discedere, sed discessisse, quia noctu clanculumque faciunt vtrūque; ita iuuentutē nemo intelligit discedere, sed discessisse, & senectutē non sentimus aduenire,

A nire, sed adueniſſe. Perinde ac qui naue vehuntur, progrediuntur ſenſim ſine ſenſu. Vetus adagium eſt: *Noſce tempus.* Et: *Cùm pluit molendum. Fronte capillata eſt, à tergo occaſio calua.* Ægyptij pro annuo circuitu pingebant ſerpentem, quia is, vt ait S. Cyrill. in longitudinẽ porrigitur, & multis complicatur ſpiris, quæ ſunt multæ dierum annorumque ſeries taciteque proſerpit nullo edito ſtrepitu. Caudam ſupprimebat ſerpens, quia omnia tempora nobis incerta ſunt. Præſens enim cùm inſtabile ſit & velociſſimè tranſcurrat, vix percipitur: præteritum intueri non poſſumus. Futurum longè minùs, quia nondum eſt, & eius finis prorſus eſt incognitus. Ita Pierius lib. 14. pag. 130. Nemeſianus Ecloga 3. *Omne tempus abit, tempus rapit, vſus in arcto eſt.* Plura de pretio & cura temporis dixi cap. 3. 1 & Epheſ. 5. 16.

B OMNI NEGOTIO (Hebr. *voluntati*, id eſt rei volitæ) TEMPVS EST ET OPPORTVNITAS (Symmach. *tempus commoditatis & modus.* Hebr. Syrus, Arabicus & Septuag. *tempus & iudicium*) ET MVLTA HOMINIS AFFLICTIO] Dat cauſam, cur cor ſapientis intelligat & obſeruet tempus, quia ſcilicet ſcit cuique rei ſuum eſſe tempus & opportunitatem; quamque ergo captat ſuo tempore opportuno. S. Hieron. verò cenſet hîc doceri ſapientem ſiue iuſtum cognoſcere, quòd Deus omnia diſponat ad ſuam ceterorumque vtilitatem, etſi ſcire nequeat quid ei obuenturum ſit: quare quicquid iuſto acciderit, id cum æquo, imò lubenti animo excipere, velut ordinatum ſibique miſſum à Deo. Ergo Dei iudicia exoſculatur, & ex omnibus bene agendi beneque de Deo merendi occaſionem captat.

C ET MVLTA HOMINIS AFFLICTIO] Theod. & Arabicus pro רעת *raath*, id eſt afflictio legentes דעת *daath*, id eſt ſcientia. vertunt: *Quia ſcientia hominis multa ſuper eum.* Quod Olympiod. refert ad rerum cognoſcendarum multitudinem: *Immenſa*, inquit, *cùm ſit ipſa ſapientia, premit hominem atque obruit. Si enim voluerit omnia ſcire, vaſta mole irruens ſuper eum, angit eius mentem ac ſuffocat.*

Idem deinde explicat de ignoratione temporis, loci & modi, quando ſcilicet, vbi & quomodo peragendum ſit extremum iudicium. Verùm Septuag. Syrus, Arab. Chald. & ceteri cum noſtro legunt *raath*, id eſt *afflictio.* Vatabl. *infelicitas.* Clarius: *Varia & periculoſiſſima mala*, non tam culpæ, vt vult Cliet. quàm ærumnæ & pœnæ. Significat cuique tempori, perinde ac rei ſublunari ineſſe ſuam vanitatem & afflictionem. Hoc D enim toto libro probare contendit. Porrò vanitas & afflictio tempori propria eſt ea quam ſubdit: *Quia ignorat præterita & futura.* q.d. Omnibus in rebus, locis, & temporibus magna eſt afflictio, præſertim in tractandis & expediendis negotiis arduis; ſed tamen ſapiens ſua ſapientia eam præuidet, & euitat vel ſuperat. Propriè & præcisè Hugo Victor. afflictionem explicat difficultatem adinueniendi congruam reſponſionem, qua placari poſſit iratus rex, cuius voluntati ſiue iuſtæ ſiue iniuſtæ ſapiens conſiliarius obſtitit. Alij afflictionem explicant cruciatum timoris & ſupplicij, qui inaudit inobedientem, qui præcepta Dei vel regis tranſgreſſus eſt. Chald. refert ad diem iudicij. Sic enim habet ex verſione Coſti: *Cuiuſcumque rei viciſſitudo bona eſt & mala, & ſanè iuſtâ ſententiâ vniuerſus orbis iudicabitur, quo tempore à Domino ſtatuto eſt futura toto orbe vindicta propter varia hominum, ex malefactis mirè ſibi placentium peccata.* Clarius Campen. *Statuit Deus tempus pro ſua voluntate, quo de omnibus iudicaturus eſt, & antequam illud adueniat, variis & periculoſis malis expoſiti ſumus.*

Hic ſenſus valde appoſitus eſt; tum quia Hebr. eſt משפט *miſpat*, id eſt iudicium, tum quia hoc ſenſu omnia optimè connexa ſunt, omniaque fluunt ex illo v. 2. iuxta Septuag. *Obſerua os regis*, &c. *Quia omne quodcumque voluerit faciet, & ſermo illius poteſtate plenus eſt.* q.d. Obſerua præcepta Dei, quia ipſe in die iudicij exactam eorum à te repoſcet rationem, quia potentiſſimus eſt, acriter te puniet, imò damnabit ad gehennam; idq́; faciet cum ei libuerit: ipſe enim ſolus eſt Dominus vitæ & mortis: quare cùm volet, mortem tibi accelerabit; vt te iudicet & damnet: hac de cauſa poteſtatis in mortem inducitur mentio v. 8.

VERS. 7. QVIA IGNORAT PRÆTERITA, ET FVTVRA NVLLO POTEST SCIRE NVNTIO] *Magna* (inquit Hieron.) *afflictio generi humano, vt poëta ait, Neſcia mens hominum fati ſortiſq; futura. Aliud ſperat, aliud euenit, de altero loco expectat hoſtem, & alterius iaculo vulneratur.* Quæuis præterita & futura hîc accipi poſſunt, propriè tamen ea ſignificantur, quæ ſpectant ad dandã congruam Deo vel regi reſponſionẽ, de qua dixi v. 5. & ad negotia quæ homini incumbunt opportuno tempore prudenter expedienda: licèt enim nonnulla præterita ſciat homo, tamen illa pauca ſunt, & ſæpè ad rem non pertinentia, quia longè plura ſunt quæ ignorat, præſertim quæ ad rem eius faciunt. Dion. accipit præteritam ſanctorum patientiam, æquè ac ſupplicia de impiis ſumpta.

Pro *præterita* Hebr. eſt *futura*, & ſic vertunt Septuag. *Quia*, inquiunt, *non eſt qui cognoſcat quid futurum ſit, ſicut enim erit, quis annuntiabit ei.* Arab. *Quoniam non reperitur qui cognoſcit euitandum. Nam quis ei cõmemorabit rem vt erit?* Chald. Coſti: *Nullus ſcire vmquam potuit, quis eum exitus conſequatur. Cùm enim ita Domino viſum fuerit, vt illum ad ſupplicium depoſcat, quis eum certiorem faciet?* Syrus verò vertit in præterito: *Quia non eſt qui cognoſcit ad quid eſt factus, & quid fiet poſt ſe, quis oſtendet illi?* Quare Syrus æquè ac noſter pro שיהיה *ſceiia*, id eſt *quid erit*, videtur legiſſe שהיה *ſcebaia*, id eſt *quid fuit*, vel quid factum & præteritum eſt; aut potius ex textu nexuq́; ſententiæ ſagaciter coniecit prius *iihe* opponi poſteriori, ideoque prius vertendum per præteritum, quaſi ש includat vau conuerſiuum, quod vertit futurum in præteritum poſterius propriè per futurum. Sic ergo ad verbũ ex Hebræo vertas: *Nã non ipſe ſciens quod factum eſt, quia quod erit, quis annuntiauit ei?* Sicque ſenſus rectè cohæret q.d. Afflictio magna incumbit ſapienti, vt congruam Deo, aut regi interroganti vel examinanti det reſponſionẽ, vtq́; actiones & res omnes cõgruè & opportunè peragat, ac negotia quæ illi incumbunt ſuo tempore prudenter expediat, eò quòd ignoret præterita quæ illum edocere queant, quid facto ſit opus, æquè ac futura, quis ſcilicet ſuæ actionis vel conſilij ſit futurus exitus. Prudentia enim conſiſtit in præteritorum memoria, præſentium conſideratione, & futurorum prouiſione: ideoq́; *Sapientis cor intelligere tempus*, id eſt differentias tem-

temporis, quid scilicet præteritum sit, quid futurum.

Vers. 8. NON EST IN HOMINIS POTESTATE PROHIBERE SPIRITVM, NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS, NEC SINITVR QVIESCERE INGRVENTE BELLO, NEQVE SALVABIT IMPIETAS IMPIVM] Hebr. & Septuag. *Non est homo potestatem habens in spiritum, vt prohibeat spiritum, & non est potestas in die mortis, & non est emissio in die belli, & non saluabit impietas habitum suum.* Septuag. *Eum qui ab ea*, supple est & vocatur impius. Arabic *eum qui participat eam.* Tigut. *Suos consortes.* Facilè est hanc gnomen nectere præcedentibus: potest enim referri ad τὸ *afflictio magna*. Summa enim hominis afflictio est mors, quæ hic describitur; aut ad τὸ *futura*: ignoratur enim futurus mortis locus, dies, modus. Ita Thaumatur. aut ad τὸ *omni negotio tēpus est & iudicium*, vt habent Hebr. q. d. Sicut definitum est à Deo tempus iudicij, quo ipse à quolibet exiget rationem factorum, sic definitum est & tempus mortis, quod nemo potest sistere vel prolongare; aut ad τὸ *obserua os regis*, vers. 1. vt habent Septuag. q. d. Obserua præcepta Dei, ac regis siue principis, quia ipse si illa violes, habet in te ius necis & vitæ, cui obsistere nequis: quare stude illi per omnia placere, ac quid boni facere potes, facito, vt in hora mortis à Deo euocatus, lætus confidensque ad eum emigres. Paulò aliter S. Hieron. q. d. *Non est lugendum si futura scire non possumus, & sæpè ab iniquis potentioribus opprimamur, cùm morte omnia finiantur, & superbus ac potens qui cuncta populatus est, non valeat animam suam retinere cùm rapitur.* Aliter quoque Caietan. qui censet hic triplici similitudine ostendi, quàm homini inutilis sit impietas sua, q. d. Sicut nemo potest flatum vēti cohibere, nec diem mortis vitare, nec in prælio actu decertans alium pro se substituere, sic nec impietas valet impium liberare.

PROHIBERE SPIRITVM] Quæres, quis hic sit spiritus? Primò, Olympiod. & Caietan. per spiritum accipiunt ventum, q. d. Sicut nemo potest cohibere ventum, sic nec prohibere vel arcere mortem, vt sequitur. Comparatur enim mors cū vento in efficacitate, quod vtrique nemo possit resistere.

Secundò. Thaumat. accipit Angelum, mortis scilicet præsidem, qui solet animam homini morienti extorquere. *Neque vllus*, inquit, *tam fortis, qui Angelum animam suam extorquentem, & separaturum à corpore prohibere queat.* Angelus hic præses mortis Hebr. vocatur אבדון Græcè *Apollyon* Latinè *Exterminans*. Apocal. 9. 11.

Tertiò, Dion. accipit animam animæque motus & impulsus, quos homo in aliis præsertim potentioribus reprimere nequit, imò sæpè nec in seipso. Quis enim omnes mentis euagationes, desideria, fluctus, impulsus, æstus præsertim concitatiores & ardentiores, vti sunt iræ & indignationis moderetur, vel frænet & comprimat? Vnde Campensf. vertit: *Nemo tam potens est, vt animum suum contineat;* iuxta illud Prouerb. 27. 4. *Et impetum concitati spiritus ferre quis poterit.*

Quartò, Olymp. accipit dona & impulsus Spiritus sancti: licèt enim illa prohibere possimus ne in actum exeant, iuxta illud: *Spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.* 1. Corinth. 14. 32. tamen quia illa nobis immittantur, vt illa sentiamus, esto non consentiamus, impedire nequimus. Adde impulsus Spiritus sancti esse tam copiosos & validos, vt illis resistere, & non consentire perdifficile & quasi impossibile, quales fuere immissi S. Paulo in sua conuersione, S. Magdalenæ, & S. Matthæo, & similibus. Hinc Idacius contra Varimadum accipit Spiritum sanctum, quem nemo prohibere potest, quin operetur id quod destinat. Vnde S. Hieron. *Spiritus*, ait, *qui vniuersa dispensat, non potest à quoquam hominum prohiberi, & leges accipere spirandi.*

Quintò. Genuinè. Quintò & magis appositè per Spiritum, accipias animam & habitum vitalem, quem nemo in homine cohibere & claudere potest, ne è corpore exeat & homo moriatur. Vnde explicās subdit: *Nec habet potestatem in die mortis.* Ita S. Hier. *Non est*, ait, *in potestate, anima nostra ne auferatur à nobis, & egredientem ad imperium Domini spiritum prohibere. Nihil prodest ora concludere, & vitam retinere fugiē em. Cumq́; interitus, inimicus vitæ nostræ & hostis aduenerit, inducias accipere non possumus. Nec reges quondā in sæculo & omnia nostrā impietate vastantes, poterunt obuiam morti ferre manus: sed in cinerē terramque soluētur.* Et Chald. *Nullus est dominus qui dominetur Spiritui spiramēti* (spiritui vitali, quo respiramus) *vt prohibeat spiraculum vitæ, ne egrediatur à corpore humano, neque est dominium inde mortis, vt liberet vir proximum suum, neque auxiliatur in bello, neque liberat impietas habentem se in die iudicij magni.* Solus enim Deus est, qui habet potestatē in corpus & animam, ac ius necis & vitæ, iuxta illud: *Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit.* 1. Reg. 2. 6. ideoque habet claues mortis & inferni. Apoc. 1. 18. Vnde Daniel ex Deo prędicens Baltasari regi mortem cap. 5. *Deum*, inquit, *qui habet flatum tuū in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti.* Deus enim ad libitum *aufert spiritum principum* Psal. 75. 13.

NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS] Hebr. *Non est potestas in diem mortis.* S. Hier. in Comment. *Non est potens*, id est habens potestatē, vt vertit. Noster; quod dupliciter exponas. Primò, q. d. Non est dynasta, princeps, vel magistratus, qui impetret morti. Ita Chald. *Non est Imperator*, ait, *in die mortis, vt eripiat quisquam seruum suū.* Magistratus enim præcipit sibi subditis, quod vult, sed nullus est magistratus qui possit præcipere morti, vt hunc, illum ve tangat. Secūdò, q. d. *Non est potens*, id est rex vel princeps, qui se liberare queat à morte. Ita S. Hier. *Nec reges*, ait, *quō iam in sæculo & omnia nostra impietate vastantes, poterunt obuiam morti ferre manus.* Porrò Taumat. per potestatem accipit non vires, sed artes: *Nec*, inquit, *ars vlla & astutia inuenitur, quæ mortis tempus repellat, ac velut exceptione submoueat.*

NEC SINITVR QVIESCERE INGRVENTE BELLO] Missio in prælio. Hebr. & Græcè: *Nec est* (Hebr. משלחת *misslachat*, Græcè ἀποστολή) *missio, immissio, submissio, vel dimissio in prælio*, quod varij variè explicāt. Primò. Primò Caietan. q. d. In acie dum confligitur, nemo potest alium loco suo submittere & substituere, vt ipse immunis euadat; sic nec in hora mortis hero licet seruum, aut filium sibi substituere, vt ipse immunis euadat; sed ipse mortis agonem obire compellitur.

Secundò. Secundò, Chald. vertit: *Neque vasa armorum auxiliantur in prælio.* Symmach. *Non est construere aciem in prælio.* Tigur. *Neque telorum emissionem habet in bello.* Olympiod. cui cōsentit Pollux & Budæus, Græcum ἀποστολὴ, vertit: *Non est nauigatio, vel classis in die belli* q. d. Moribundo nulli adsunt milites, nullæ classes, nulla suppetunt tela, quibus inuadentem mortem, velut hostem, arcere & repellere valeat.

Tertiò. Tertiò, Syrus: *Non est liberatio in die belli.* Alius *Non est manumissio in bello.* Thaumat. *In medio,* ait, *bello captis fuga omnis præclusa perspicitur,* sed necesse est occumbere & mori.

Quartò. Quartò, Arabicus: *Neque inueniet Epistolam in die belli* q.d. Nemo accipiet dimissorias litteras, quæ eum immunem à morte faciant, vt mors iis visis illum à se liberum dimittat. Arabicus enim more suo sequens Septuag. ἀποστολὴ accepit pro literis dimissoriis, vti accipiunt Iurisconsulti, de quo Alciat. de Rerum & verbor. significat. nisi dicas Arabicum pro ἀποστολὴ legisse ἐπιστολὴ, id est epistola. Omnia hæc eodem tendunt, scilicet Grammaticè in cortice litteræ significatur subditos, cùm, à rege euocantur ad bellum, non posse illud subterfugere, sed debere in prælio certare ac mortis periculo se offerre, imo sæpè cadere & mori, quia non est locus effugij.

Sed parabolicè (est enim hæc parabola) per hoc significatur neminem posse agonem mortis deuitare, vel in eo alium, v.g. seruum aut filium sibi substituere, eumque pro se vadem vel prædam morti offerre, sed per se vadimonium hoc obire debere. Vnde Campen. vertit: *Neque est vlla spes elabendi ex illo prælio, quod nobis cum morte ineundum est.* Atrox enim est hoc prælium cuique stato tempore subeundum, quia in eo non tantùm cum morte, sed & cum diabolo, imò dæmonibus omnibus confligendum est; tunc enim agitur summa rei ac certatur de æternitate, de cælo, & inferno; vnde vtrimque confligitur acerrimè. Huc allusit Thaumaturg. cum pro spiritu vertit Angelum mortis Præsidem. Audi S. Chrysost. hom. 54. in 14. capit. 5. Matth. *Quid faciemus,* ait, *cùm minaces Angeli, & rescindentes animam à corpore virtutes ac potestates nos inuadent?* Et S. Ephrem serm. de Vanitate sæculi, tom. 3. *Quando,* ait, *Dominicæ copia atque satellites aduenerint, quādo admirabiles exercitus inuaserint atque apprehenderint, quando diuini muniti atque emissarij animam ex corpore migrare iusserint,* &c. Similia habet S. Gregor. homil. 39. in Euang. S. Basil. in Psal. 33. Cyrill. Alexand. oratione de exitu animæ, & alij. Belli, imò duelli huius cum dæmonibus in agone mortis initi, exemplum illustre in Chrysario repræsentat S. Gregor. 4. Dialog. 38. Vnde S. Martinus moriens, videnśque diabolū: *Quid,* inquit, *hic astas cruenta bestia? nihil in me funesti reperies.*

Neqve salvabit impietas impivm] Vatablus: *Proteruia,* id est audax & petulans reluctantia: Aben Ezra, *agitatio,* q. d. Audaces suâ proteruiâ hic aliquando discutiunt iudicium & sententiam mortis, sed apud Deum nil tale poterunt. Ipse enim proteruiam omnem sternet & profligabit. Impius ergo agitet se, vt volet, in omnes partes se vertat, non tamen mortem effugiet. Vatabl. *Astutia impia non valet contra Dominum.* Lyran. intelligit artes magicas & superstitiones, quibus impij cupiūt amoliri mortē, aut certè prolongare vitam, sed frustra. S. Bonau. per impietatē accipit hypocrisin; Moringus tyrannidem, fastum & arrogantiam, quæ adeò mortem non arcet, vt potiùs eam aduocet, eamque tyrannis & superbis accersat; qui enim alios cruciant & necant exosi sunt omnibus, & ab iis quos læserunt, cruciātur & necantur. Osorius accipit improbitatē opibus stabilitam, qua impij putant se posse mortem effugere, sed in cassum. Igitur hæc omnia significant mortem, quam inobedientibus, & præcepta sua transgredientibus infligit Deus, aut rex vel princeps, amplā in homines habere potestatem & imperium, à quo nemo vllâ vi, peruicaciâ, arte, dolo, prece aut pretio se eximere & subducere valeat. Mors ergò est quasi rex & monarcba mundi inuincibilis, omnia vincens & sibi subiugans, iuxta illud Iob. 18. 14. *Calcet super eum quasi rex interitus.* Et Apocal. 6. 8. *Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi mors, & infernus sequebatur eum, & data est illi potestas super quatuor partes terræ interficere gladio; fame & morte.* Ex his concludendum relinquit Salomon illud quod initio proposuit v. 2. iuxta Septuag. *Obserua os regis & præcepta iuramenti Dei,* &c. *quia omne quod voluerit faciet, & sermo eius potestate plenus est.* Non est ergò alia potestas in mortem, nisi Dei & regis. Inde enim sequentia hue vsque educuntur & pendent.

Porrò, impietas generatim sumpta est quælibet grandis iniquitas; propriè tamen est infidelitas & numinis violatio. Vnde S. Gregor. 25. Moral. cap. 10. *Impios,* inquit, *S. Scripe. propriè infideles appellat. Hac namque distantia peccatores ab impiis discernuntur; quia cùm omnis impius sit peccator; non tamen omnis peccator est impius. Peccator enim dici etiam, qui in fide pius est, potest. Vnde Ioannes ait: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Impius vero propriè dicitur, qui à religionis pietate separatur. De talibus enim Propheta ait: Non resurgēt impij in iudicio.*

Omnia hæc consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum] Identidem repetit Salomon se omnia sub sole considerasse, & in omnibus reperisse vanitatem, vt non temerè, sed ex certa scientia & longa experientia id pronunciasse videatur, ac proinde cuncti fidem ei adhibeant, omniaque vt vana aspiciant & despiciant. *Vers. 9.*

Interdum dominatur homo homini in malum suum] *suum* intellige vel reciprocè ipsius dominantis, vel absolutè, putà hominis *cui dominans dominatur ad malè faciendum ei,* aiunt Compl. *in ipsius perniciem,* ait Tigur. *vt ipsum damno molestiaque afficeret,* ait Olympiod. Sic & Thaumaturgus, Chald. & S. Hieronym. q.d. Subinde qui præsunt, sunt tyranni vel nimis rigidi, qui subditos affligunt, depauperant & mille modis vexant, ideoque vicissim ab illis vel ab aliis, quin & ab ipso Deo affliguntur, vexantur & non rarò deponuntur vel occiduntur, vti contigit Pharaoni, Sennacherib, Antiocbo, Herodi, Holoferni, Roboā & aliis pluribus. Atq; hac ratione demonstrat id quod v. præced. dixit: *Neque*

saluabit

saluabit impietas impium, quia tyrannis non saluat, sed perdit tyrannos. Pendet hæc gnome à τῷ *consideraui* & *vidi*, scilicet inter alias vanitates mundi etiam hanc, quòd scilicet *interdum dominatur homo homini in malum suum*. Patet id ex Hebræo, Chald. Aquila, Septuag. Syro, Arabico, Vatabl. Pagnin. & aliis. Aquila & Syrus vertunt: *Considerani tempus, quo dominatus est homo homini*. Pagnin. & alij clarè: *Totum istud vidi trahens cor meum ad omne opus, quod factum est sub sole tempore illo, quo homo dominium exercet in hominem in malũ suum*: quia enim v. 2. dixit: *Ego os regis obseruo*, regemque extulit, nunc in regno quoque magnam inesse vanitatem, ærumnas & pericula ostendit. Vnde Thaumat. vertit: *Obstupesco itaque quoties aspicio, quot & quanta in proximum damna homines committuntur.* Dominium Adæ in homines & animalia ante peccatum erat plenum, suaue, vtile tã imperãti, quàm iis quibus imperabat: at post peccatum ingressa in vtrosque concupiscentia, cœpit vtrisque esse molestum, difficile milleque curis & periculis scatens. Hæc iusta est pœna peccati hominis, vt qui noluit obedire Deo, sentiat quoque sibi subditos molestos, difficiles, rebelles, præsertim dum ipse in eos imperiosus est & sæuus vel seuerus. Verè Tragædus:

Dominium molestum.

B

Qui sceptra duro sæuus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Et Claudianus ita tyrannum pingit:

Instat terribilis viuis, morientibus hæres.
Virginibus raptor, thalamu obscœnus adulter.
Nulla quies: oritur præda cessante, libido, &c.

C

VERS. 10. VIDI IMPIOS SEPVLTOS, QVI ETIAM DVM ADHVC VIVERENT, IN LOCO SANCTO ERANT, ET LAVDABANTVR IN CIVITATE QVASI IVSTORVM OPERVM, SED ET HOC VANITAS EST.] Pergit describere impietatis & impiorum, præsertim principum vanitatem, q. d. vidi principes impios sepeliri magnâ pompâ funeris & mausolei, qui dum viuerent, partim ob regium splendorem & potentiam, partim ob fucum sanctitatis, quòd in Ierusalem vrbe sancta, ac in loco sancto, putà in templo & cœtu sacerdotum, Scribarum, legis doctorum, virorumque religiosorum versarentur; partim ob amicorum & adulatorum assentationem, à populo rudi & imperito, qui externis hisce signis capitur, habebantur & colebantur velut probi & sancti, non

D

tantùm in vita, sed etiã post mortem; sed & hoc vanitas est: Quid enim prodest regi, vel principi coli à populo, si Deo ob improbitatem sit exosus? Quid iuuat corpus tumulari in mausoleo aureo, si anima ardeat in flammis gehennæ? Quid confert ab hominibus laudari in terra, si ab Angelis & sanctis vniuersis vituperetur in cælo, atque à dæmonibus probris omnibus afficiatur in inferno? Verè ait ille: *Alexander laudatur vbi non est, sed cruciatur vbi est.* Diuitis Epulonis nomen à fratribus celebrabatur in palatio, sed anima cremabatur à dæmonibus in tartaro; quid ergo eum iuuat laus, vtique non nisi cruciatum eius adauget. Hinc Chald. vertit: *Et in veritate vidi peccatores, qui sepulti sunt & exterminati de mundo, de loco sancto, vbi iusti habitant, & abierunt, vt comburantur in gehennâ, & obliuioni traditi sunt inter habitatores vrbis, & ecce, sicut fecerunt, factum est eis. Etiam hoc*

A

vanitas. Adde: tempus tãdem detegit impiorum hypocrisim, ac tum vanissima illa sanctitatis vmbra laruaque euanescit, eernitur; veritas & vera simulationis fictio, veraq; eorum iniquitas & impietas, quæ maius, imò æternum eis dedecus & infamiam conciliat; qui ergo prius eos, vel errore, vel metu, vel adulatione laudauerunt & coluerunt, hi postea detectâ hypocrisi, acerbiùs eos insectantur, & execrantur.

Porrò, Hebræi Codices hic variant propter affinitatem literæ ב & כ: quidam enim legunt וַיִּשְׁתַּבְּחוּ *isstabbechu*, id est *laudabantur*, vel laudabant seipsos ac curabant se à parasitis laudari. Alij legunt וַיִּשְׁתַּכְּחוּ *isstackechu*, id est *obliuioni traditi sunt*. Priori modo legit Noster, Septuag. Arab. & S. Greg. 32. mor. c. 10. vel 11. Posteriori legit Chald. Syrus, Tigur. Clarius, Caiet. Pagnin. & recẽtiores partim Hebræi, partim Latini. Hinc nonnulli, vt Clarius, Caietan. Camp. Vatabl. censent hîc esse antithesin; priorẽ enim versus pertinere ad impios, posteriorem ad pios, q. d. Vidi impios gloriosos in vita, & post mortem honorificè sepultos, ac laudatos à posteris velut sanctos; vice versâ vidi obliuioni traditos eos, qui rectà sanctaque operati sunt, sed & hoc vanitas est: quia impiis non prodest vana & mendax laus hominum, nec piis obest hominum obliuio: Nam *in memoria æterna* (æquè ac gloria) *erit iustus* apud Deum, & cælites vniuersos. Vnde Pagnin. vertit: *Et tunc vidi impios sepultos, & qui post eos venerunt, & ambulauerunt in loco sancto obliuioni traditur in ciuitate, in qua rectum fecerunt; sed & hoc vanitas est.* Verùm totam gnomen ad solos impios spectare liquet ex Septuag. Syro, Chald. & Arabico, præsertim cum recentiores, qui de piis & impiis accipiunt, inter se non consentiant, sed singuli singulas & diuersas ab aliis cudant versiones, quas hic operosè recenset noster Lorin. Tota ergo gnome significat fictionis & hypocrisis impiorum vanitatem.

Porrò sententia hæc generalis, pertinet quidem ad omnes hypocritas & impios, magis tamen ad potentes & principes, siue sæculares siue Ecclesiasticos, putà Episcopos & prælatos, ad quos illam refert S. Hieron. *Nemo quippe*, inquit, *audet accusare maiores: propterea quasi sancti & beati, & in præceptis Domini ambulantes augent peccata peccatis. Difficilis est accusatio in Episcopum: si enim peccauerit, non creditur; si conuictus fuerit, non punitur.* Vnde ait: *In loco sancto erant*, id est versabantur in gradu sacro, vel officio sancto, v. g. erant sacerdotes, religiosi, Episcopi, &c. Hue alludens Isaias cap. 26. vers. 10. *In terra sanctorum*, ait, *iniqua gessit & (idcirco) non videbit gloriam Domini*. Vide ibi dicta & Olympiod. quem audi: *Quia sæpè homines scandalizantur, & iniquam rem putant eosdem esse impios, qui & potentes fortunatique sint, ideo profundiùs, inquit, super hac re contemplatus sum, & vidi demum postremam impiorum ruinam, cum scilicet non tantùm corpore, sed & animâ moriantur. Quod enim ait hoc loco, in sepulchra inductos, in supplicia & tormenta intelligit. Eu verò, qui in sepulchra hac inducantur, nihil potentia profuit, nihil quod habiti olim iusti & sancti fuerint, nihil quod in templo Dei facta ministeria muneraq; obierunt. Docet itaque nos Ecclesiastes nequaquam scandalizari, pro-*

pterea, quòd in hominum vita enormem statum conditionumq́; dissidentiam cernamus, cùm contra potius spectare debeamus ad eam, qua in futuro sæculo est, retributionem. Hoc est, quod ait Psaltes Psal. 9. 25. *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur.* Et Zachar. c 11. 17. *O pastor & idolum.* Hæc denique est abominatio desolationis stans io loco sancto. Matth. 24. 15. Ita Hugo.

Hypocrita vanitas. Scribit Sulpitius in vita S. Martini cap. 8. ipsum, cùm videret defunctum quemdam à populo ad altare coli, vt martyrem, cuius nec nomen, nec vita, nec certa memoria extabat, orasse Deum, vt quis esset, vel cuius meriti sepultus, ostenderet: *Tum conuersus,* inquit, *ad leuam, vidit propè assistere vmbram sordidam, trucem; imperat nomen meritumq́; vt loqueretur: nomen edicit, crimen confitetur, latronem se fuisse ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum martyribus esse commune, cùm illos gloria, se pœna retineret.* Quid profuit illi vanus hic, & erroneus populi cultus, nisi vt patefacto scelere, publica illi crearetur infamia, ac martyris decus verteretut in latronis dedecus?

VERS. 11. ETENIM QVIA NON PROFERTVR CITO CONTRA MALOS SENTENTIA, ABSQVE TIMORE VLLO FILII HOMINVM PERPETRANT MALA] Hebr. Chald. Septuag. *Ideo plenum est, vel repletum cor filiorum hominis in eis ad faciendum mala.* Aquila ἐτολμήσεν, id est *audet*. Tigur. *Cor hominum audaciâ plenum est.* Symmach. *Intrepido corde filij hominum malefaciunt.*

Pro *sententia* Hebr. est פתגם *pithegam*, quod Septuag. vertunt *contradictio*. Arabic. *Insultatio*, Syrus, *vltio*. Thaumaturgus hunc versum & sequentem ita reddit: *Quia enim diuina prouidentia* C *non subitò omnes plectit, ob æquanimitatem, qua malos tolerat, & non statim in delictu vlciscitur: Idcirco vir impius nihil referre putat, si frequenter & grauiter peccet, confidens se innoxium euasurum, sed non intelligit, quod etiam post multum temporis malum non latebit impunitum. Bonum ergo maximum est piè colere Deum.* Olympiod. *Quia non sunt qui sedulò ac vehementer contradicant, acriq́; reprehensione compescant facientes malum,* &c. Potest ergo hæc sententia & contradictio accipi non solius Dei, sed & hominum, præsertim iudicum & magistratuum, qui peccata sæpè dissimulant nec castigant. Olympiod. & alij hanc gnomen, omittentes τὸ *etenim*, quod in Hebræo clarè non extat, nectunt cum eo quod præcessit: *Et hoc vanitas est.* q. d. D Hoc quoque quod subiicio vanitas est, scilicet, quòd per longam impunitatem homines audacter perpetrant mala: quia per hoc augendo peccata, augent sibi supplicia, atque abutentes longanimitate Dei, acriùs irritant eius iram & vindictam, eamque ardentiorem in se concitant. Verùm aptiùs dispungit noster, additque τὸ *etenim*. Hæc enim gnome dat causam, cur impij in sua impietate dominentur, laudentur & celebrentur, quia scilicet Deus eos ad tempus sinit impunitos, quò fit, vt nec Deum verentes nec homines, impunè & audacter agant, quod lubet, grassentur in pios, opes accumulent. Veneri & ventri indulgeant; hinc fit, vt ab hominibus velut felices & beati laudentur & colantur. Atque hic vnus est modus è multis, quo Deus dicitur peccatores excæcare & indurare; A sicut mater nimis indulgens filio, eumque peccantem non castigans occasio est, vt filius deteriora perpetret, tandemque scelus committat, ob quod capite plectatur vel suspendatur. Sic sol suo calore indurat lutum. Ita docet S. Aug. serm. 88. de tempore, & S. Basil. Orat. *quòd Deus non sit auctor malorum.* Porrò Deus differt peccatorum vindictam, vt ostendat suam longanimitatem & clementiam, qua peccatores inuitat ad pœnitentiam, vti nonnulli eam agnoscentes de facto pœnitent & vitam mutant: Ceteri verò abutentes Dei patientiâ, thesaurizant sibi *iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei,* vt ait Apost. Rom. 2. 5: & Iob cap. 24. 23. *Dedit ei Deus,* inquit, *locum pœnitentiæ & ille abutitur eo in superbiam.* Qui hoc facit, improbus est, & sæpè reprobus ac filius perditionis & gehennæ, ideoque cùm in profundũ B peccatorum venerit, negat Dei prouidentiam & numinis vindictam ac si quid postea mali illi irrogetur, casum æstimat, non peccati vindictam à Deo immissam. Vide Plutarch. lib. de Sera numinis vindicta.

Moral. hic disce, malos castigari, magnum esse eorum & reipublicæ bonum; non castigari verò, magnum malum: quocirca magistratus, quibus incumbit reipublicæ cura, ex officio ea castigare debent. Deus verò qui nulli obstringitur, sed altiores suæ prouidentiæ habet rationes, iustis de causis castigationem sæpè differt, ac tarditatem supplicij grauitate compensat, iuxta illud Eccles. 5. & seq. *Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui, & ne dixeris: Quomodo potui? Aut quis me subiiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit: Ne dixeris peccaui, & quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor. De propitiato peccato noli esse sine metu* (quamuis nondum pœnas dederis) *neque adiicias peccatum super peccatum.* Hinc S. Petrus epistol. 2. cap. 3. vers. 2. tales vocat *Illusores, secundùm proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Vbi est promissio aut aduentus eius?* Quibus ipse respondet versic. 9. *Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit, nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autem dies Domini, vt fur,* &c. Et Malach. capit. 2. vers. 3. impios producit dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini: & tales ei placent: aut certè vbi est Deus iudicij?* Quibus respondeas, Deum expectare tempus opportunum ac statum vindictæ tempus, quo iuxta quantitatem delicti irrogabit pondus supplicij, vel in hac vita, vel certè in die iudicij, iuxta illud Apocal. 14. 15. & seq. *Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ: &* (sine mora) *misit falcem suam, & demessa est terra.* Et iterùm: *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt vuæ eius. Et* (statim) *misit Angelus falcem suam acutam, & vindemiauit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum.*

Exemplum illustre est in S. Ephrem, serm. cui titulus; *Confessio & reprehensio sui*, vbi narrat de seipso, quòd, cùm iunior & impiorum licentia & impunitate dubitaret de Dei prouidẽtia, eam edoctus fuerit mirâ visione & experientiâ, tandemque audierit Angelum dicentem: *De iniquitate tua pœnitentiam age, certoq́; scias vnũ esse oculum*

cuncta

A *cuncta perlustrantem.* Rem totam fusius narraui Genes. 42. v.21. Porrò quàm iniquum & stultum sit Dei patientia abuti ad peccandum, neruosè docet S. Leo serm. 12. de Quadragesima: *Abutuntur,* inquit, *quidam patientiâ Dei, & qui nō sunt in conscientia liberi, fiunt de longa impunitate securi, cùm ideo differatur vltio, vt tempus possit habere correctio;* non autem vt liberior sit ad peccandum licentia. *Misericordiam igitur Dei nostri non ideo quisquam tardet amplecti, quia quod meruit non recipit; neque enim quidquid differtur aufertur, aut condemnationem euasit, qui indulgentiam non quæsiuit.* Et Tertull. lib. de Pœnitent. cap. 7. *Absit,* inquit, *vt ita aliquis interpretetur, quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad pœnitendum, & ex redundātia clementiæ cælestis libidinē faciat humanæ temeritatis. Nemo idcirco deterior sit, quia Deus melior est, toties delinquendo, quoties ignoscitur.* B *Quid enim indignius, quàm ex diuina misericordia desumere argumentum ad diuinam iustitiam prouocandam? Et quia Deus libenter excipit pœnitentes, datâ operâ velle fieri peccatores?* Et S. Ambros. libr. 2. de Pœnitent. cap 9. *Propositâ,* inquit, *spe agendæ pœnitentiæ, licentiam sibi delinquendi propagatam putant, pœnitentia remedium peccati sit, non peccanti incentiuum. Vulneri enim medicamentum necessarium est, non vulnus medicamento: quia propter vulnus medicamentum quæritur, non propter medicamentum vulnus desideratur* q.d. Quis vmquam ad virtutem balsami explorandam luculentam plagam suo capiti inflixit? quis ad vim antidoti probandam, venenum intrepidus hausit? amens esset qui hoc ageret. Ita planè amens censeri debet qui peccat, vt ad diuinam misericordiam confugiat, seu qui ex diuinæ misericordiæ largitudine inducitur ad peccandum. C Idem de damno noxaque impunitatis & tardæ vindictæ, à Salomone didicêre & sensère Plato, cæterique Philosophi. Plato in libro de Republ. passim docet reipublicæ regimen pœnâ & præmio contineri, quæ si tollas & impunitatem concedas, omnes leges & iura violari & rempublicam euerti. Idem docet Aristot. 10. Ethic capit. vltim. & in Polit. Plutarch. de Sera Num. vind. *Ex impunitate sceleratorum,* ait, *derogatur fides diuinæ prouidentiæ.* Cicero pro Sextio: *Effrenatus furor,* inquit, *alitur impunitate diuturna.* Et pro Milone: *Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem?* Et lib. 3. Offic. *Quotusquisque reperiatur, qui impunitate & ignoratione omnium proposita, abstinere possit iniuria?* Vulgus enim hominum magis agitur pœna & præmio, quàm amore virtutis, vt si illa cessent, hic elanguescat. D Polybius lib. 1. sub finem: *Si veniam,* inquit, *aut impunitatem concesseris, si benignitate improbum fueris promeritus, id omne dolum fraudemque existimando, erga beneficum longè magis fiet infidus.* Cato sentiebat nihil esse periculosius impunitate, quæ semper ad deteriora inuitat. Impunitæ enim iniuriæ exemplum omnibus minari iniuriam. Nam si liceret impunè lædere, nullus erit tutus ab improborum violentia: quocirca magistratus, qui maleficos impunitate donant docet lapidibus esse obruendos, vtpote reipublicæ nocentissimos. Ita Plutarchus in Apopht. Rom. Fronto Consul sub Nerua Imper. dictitabat malè eum imperare, qui nemini quidquam concedat; sed longè peius, sub quo maxima licentia sit quibuslibet. Inhumanitatis enim est, si princeps nihil indulgeat amicis, sed perniciosissimum est illis licere quidquid libet. Ita Dion. in Nerua.

Gnoma de impunitatis noxa.

ATTAMEN PECCATOR, EX EO QVOD CENTIES. (Est hysterologia Hebraica: sic enim verba transponenda & ordinanda sunt: *Attamen ex eo quòd peccator centies*) FACIT MALVM, ET PER PATIENTIAM SVSTENTATVR, EGO COGNOVI, QVOD ERIT BONVM TIMENTIBVS DEVM, QVI VERENTVR FACIEM EIVS] Campen. *Qui Deum reuerentur.* q.d. Si Deus tam patiens & benignus est erga peccatores, vt eos diu toleret & expectet ad pœnitentiam, quantò magis clemētior & benignior erit timentibus eum vel innocentibus; qui grauiter non peccarunt; vel pœnitentibus, qui de commissis criminibus dolent, & committenda studiosè cauent. Hic vnus inter multos est finis, & fructus diuinæ impunitatis & longanimitatis erga impios, scilicet vt ex illa metiantur pij, quantam à Deo clementiam & beneficentiā sperare & exspectare debeant. Ita S. Hier. Albin. Lyran. Bonau. Hugo & alij. Mutuatus est hoc Salomon à Dauide patre suo, dicente Psalm. 30. 23. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te?* Vers. 12.

Secundò & pressius noster Pineda exponit q.d. Deus impiorum peccata dissimulat, piorum statim castigat; attamen ne inferas inde meliorem esse sortem impiorum, quàm sit piorum, tum quia ingens Dei beneficium est leuia piorum delicta castigare, ne in grauiora proserpant; tum quia pij, sicut equi generosi à semita deuij leui flagello Dei admoniti contremiscunt & in viam virtutis redeunt, cùm impij, velut muli peruicaces, flagello recalcitrent; idcoque Deus hanc piorum docilitatem reuerentiam & obedientiam magnis gratiarum donis remunerabitur. Audi Auctorem 2. Machab. 3. 13. *Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indiciū. Non enim sicut in aliis nationibus Dominus patienter expectat, vt eas, cùm iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat; ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis ita demum in nos vindicet, propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suā amouet; corripiens verò in aduersis populum suum non derelinquit.*

Denique noster Mendoza in 1. Reg. capit. 4. v. 3. censet τὸ *attamen* notare antithesin piorum & impiorum, quòd sicut v. præced. dicuntur impij Dei longanimi patientia abuti & ad peccandum effundi, ita hoc v. dicantur pij eâdem rectè vti & à peccando reuocari, q.d. Filij hominum, hoc est peccatores absque timore perpetrant mala, quia non profertur citò contra illos sententia. Attamen ego cognoui quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius, ex eo quòd peccator centies facit malum & per patientiam sustentatur, quasi præcipuo quodam studio & beneuolentia à Deo coronentur, qui eum colunt, timent ac venerantur, non quòd sit Dominus, Iudex & vltor, sed quòd patiens, longanimis & misericors & videntes humana flagitia tamen diuina supplicia non experiantur. Hoc est bonorum ingeniū, vt ex hac longani-

ganimitate diuina, quâ peccatores ad pœnitentiam expectat, & diſſimulat peccata hominum propter pœnitentiam, multo magis ad amandũ & timendum Deum excitentur.

CENTIES] Id eſt ſæpiſſimè; ponitur enim numerus definitus pro indefinito. Rectè vertit Interpres cum Syro. Hebr. enim habent מְאַת *meath*, id eſt centies. Septuag. legerunt מֵעֵת *meeth*, id eſt ex tempore, vnde vertunt: *Qui peccauit facit malum ex tunc*, id eſt à iuuentute ſua, ait Olympiod. & Arabicus: *Qui peccauerat iam fecerat malum ex eo tempore.* Aquila, Symmach. & Theodor. legerunt מֵת *met*, id eſt mortuus eſt: א enim medium in מְאַת *meath*, cùm ſit littera quieſcens ſæpè omittitur; vnde vertunt: *Peccans malus mortuus eſt, longa ætate ei conceſſa.* q.d. Peccator mortuus eſt in conſuetudine peccati, longo vſu cum ætate roborata: qui enim peccata iterat, per longam ætatem non fit melior, ſed deterior ac callum peccati obducit, itaque penè neceſſitatem peccandi induit, quò fit, vt in peccatis plurimis moriatur, & ad ingentia in gehenna tormenta damnetur.

PER PATIENTIAM SVSTENTATVR] Hebr. מַאֲרִיךְ לוֹ *maarich lo*, id eſt, *prolongat ipſi*, ſcilicet tum ſuam patientiam Deus, vnde Symmach. vertit: *Longanimitate præſtita ei;* tum peccantis vitam, ætatem & ſpatium pœnitendi: vel *elongat ab ipſo*, ſcilicet vindictam, dum eam in longum tempus prorogat & differt. *Patientia Dei prædicatur, non in hoc quòd malum aliquod patiatur ſed quòd expectet malos, vt conuertantur*, ait S. Auguſt. lib. de Patientia. Interim eorum malitia vtitur, vt per eã piorum leuia peccata caſtiget & purget, eorumque patientiam exerceat, ac merita & coronam adaugeat. Septuag. vertunt: *Ex tunc & ex longitudine eorum.* q.d. Peccator iam tunc, id eſt ab olim, ſcilicet à puero, mox ab ortu, vbi cœpit vti ratione, peccare inchoauit, indeque longâ conſuetudine peccata quaſi in naturam vertit; nam vt ait S. Gregor. *Peccatum quod per pœnitentiam non deletur, ſuo pondere ad aliud trahit.* Quantùm ergo Deus prolongat patientiam ſuam & peccatori vitam, tantùm ipſe prolongat ſuam culpam & impœnitentiam.

ERIT BONVM TIMENTIBVS] Tum in hac, tum potiùs in futura. Vnde Chald. vertit: *Et in tẽpore quo peccator operatur malum centum annis à facie Domini, datur ei tempus, vt conuertatur. Manifeſtum eſt mihi in Spiritu ſancto, & ſcio ego quod erit bonum in ſæculum venturum timentibus Deum, qui timent à facie eius, & faciunt voluntatẽ eius.* Porrò Olympiod. per bonum accipit bonas cogitationes & opera, quas Deus ſe timentibus inſpirat: *Cùm enim*, inquit, *viuant in conſpectu Dei; caueantq́; ſibi in omni ſua actione & cogitatu, tãquam Deo iudice cuncta cernente, omnium bonorum operum & conceptuum Deus illis cauſa exiſtit.* Thaumat. de ipſo Dei timore interpretatur: *Illud*, inquit, *præſtantiſſimum bonum, pio Dei timore præditum eſſe.*

Simpliciùs bonum accipias pro læto & iucũdo, q.d. Eſto Deus piorum leuia errata caſtiget, mox tamen eo longè lætiori & iucundiori ſorte eos conſolabitur, vel in terra, vel in cælo, iuxta illud Eccleſ. 1. *Ad tempus ſuſtinebit patiens, & poſtea redditio iucunditatis.* Cùm ergo à Deo caſtigaris & affligeris, afflictionem hanc accipe velut pignus & arrham inſtantis lætitiæ, & proximæ tibi conſolationis. Quem enim Deus caſtigat, mox ſolatur & mulcet, vti mater puero poſt caſtigationẽ blanditur; quin & Christus *fauos poſt fella guſtauit*, ait Tertullian. nimirum poſt hyemem ſuccedit æſtas, poſt noctem dies, poſt bellum pax, poſt pugnam victoria, poſt nubila Phœbus, poſt tempeſtatem ſerenitas. Hoc eſt quod iuſtis promittit Iſaias c. 3. 10. dicens: *Dicite iuſto quoniam bene quoniam fructum adinuentionum ſuarum comedet: væ impio in malum, retributio enim manuum eius fiet ei.* Vnde de eodem ſubdit Salomon.

NON SIT BONVM IMPIO, NEC PROLONGENTVR DIES EIVS, SED QVASI VMBRA TRANSEANT, QVI NON TIMENT FACIEM DOMINI] Præſentem & omnia intuentem, vt coram ea ambulent magna cum reuerentia, metu & tremore, ait Olympiod. Hebr. *Non erit bonũ*; ſed Hebræi ſæpè vtuntur futuro pro imperatiuo, vel optatiuo: vnde Noſter aptè vertit: *Non ſit bonum*, ſcilicet quòd ſuſtentetur à Deo, & expectetur ad pœnitẽtiam, ait Hugo, quia patientiâ Dei non vtitur ad pœnitentiam, ſed abutitur ad maiorem iniquitatem & culpam. Vers. 13.

BONVM] Intellige, tùm prolongationem vitæ, vt ſequitur. Ita S. Hier. & Caieta. tùm bona corporis, vti ſunt ſanitas, robur, opes, proſperitas, filij, familia copioſa. Ita Lyran. & Dion. tùm animæ, vti eſt multiplex Dei gratia in hac vita, & gloria in futura. Ita Thaumat. Bonau. Hugo.

Summa, *bonum* ſignificat hic quidquid lætum eſt, iucundum & proſperum. Congrua eſt hæc impiorum pœna, vt ſcilicet priuentur omni bono, qui à ſummo bono & fonte omnis boni, putà à Deo ſponte & impiè ſe auerterunt; ſicut qui ſoli claudit feneſtram, meretur eius luce priuari, & degere in tenebris.

Imprecari licet mala. Quomodo.

Quæres, quomodo ſapiens hic malè precetur, & quaſi maledicat impio, cùm hoc videatur eſſe contra vel præter charitatem? Dixi hac de re in Prophetis fusè. nunc breuiter Reſpondetur. Primò, maledictiones has eſſe non tam imprecationes, quàm prædictiones & prænuntiationes futurarum pœnarum, impio à Deo decretarum. *Non ſit* ergo, id eſt *non erit, bonum impio* vt habent Hebr. Chald. Syrus Arab. & alij. Ita S. Hieronymus, Thaumatu. & Olympiodor. atque hac ratione rectè hæc gnome annectitur præcedenti. q.d. Cognoui, quòd timentibus Deum accident bona ingentia; non timentibus verò, mala. *Reſp. Primò.*

Secundò, imprecari impio priuationem bonorum temporalium, vt per eam ad cor redeat & vitam mutet, vel certè minùs peccet, cùm bonis, quibus priuatus eſt, iam abuti nequit ad luxum, faſtum, gulam, luxuriam, non eſt præter, ſed ſecundùm charitatem. Sic enim impius imprecatur Pſaltes: *Imple facies eorum ignominiâ, & quærent nomen tuum Domine.* Pſal. 82. 17. Sic hodie videmus multos per paupertatem, morbos, aduerſitates conuerti ad Deum, qui opibus, ſanitate, rebuſque proſperis inſoleſcebant, & abutebantur ad omne ſcelus. Talibus ergo imprecari morbum, vel inopiam bonum eſt & ſalutiferum. *Secundò.*

Tertiò,

Tert.

Tertiò, propriè Prophetę & Apostoli ex zelo iustitiæ & honoris diuini, malè precantur impiis in impietate perseuerantibus & morientibus, id est optant eos velut reos læsæ maiestatis diuinæ puniri pœnis, tùm temporalibus, tùm æternis, vt hac ratione satisfiat iustitiæ ac plectantur rei, vtque honorem, quem peccando Deo abstulerũt, tormenta merita patiendo restituant. Sancti enim conformant se per omnia voluntati diuinæ iam certæ, & fixæ circa impiorum punitionem. Cùm ergo Deus velit, fixeque decreuerit impios punire & damnare, idipsum Sancti quoque volunt, præsertim dum ipsi sunt præcones & administri, imò os Dei, per quos scilicet Deus suas leges promulgat, ac transgressoribus pœnas pręsentes & æternas intentat, quales fuere prophetæ & Salomon hic, qui cum dixisset impios abuti longanimitate Dei, vt diutiùs & grauiùs peccent, zelo sancto iustitiæ indignans huic eorum abusui, precatur & optat dicens: *Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius*, vtpote quibus abutitur ad peccandum, & ad Deum, qui dies ei prolongat ad pœnitentiam, magis offendẽdum. Sic Sancti in die iudicij assidentes Christo, sententiam damnationis in impios fulminabunt. Matth. ca. 19. 27.

Nec prolongentvr dies eivs] Vt minùs peccent, minusque Deum offendant, *Vtq; statim morte substracti, cruciatus recipiant, quos merentur*, ait S. Hieronym. *quia æternis suppliciis transmittentur*, ait Olympiod. Porrò Chald. *Neque erit, ait, ei longitudo in sæculo venturo, & in sæculo hoc præscindentur dies vitæ eius, fugient & succidentur velut vmbra.*

Impij dies, vt vmbra transeunt.

Sed qvasi vmbra transeant] Hebr. *Non prolongabit dies, sicut vmbra*, non prolongat dies suos, sed ante vesperam pertransit, Septuag. pro כ, id est *sicut*, legentes affine ב, id est *in*, vertunt *in vmbra*, sensus est q.d. Sicut vmbra, abeunte die & sole, sub vesperam euanescit, sic & impij citò transeant & euanescant, ne perueniant ad vitæ vesperam, putà ad senectutem. Rursum sicut vmbra abeunte corpore, cuius est vmbra, abit, sic & ipsi abeunte vita & tempore, quod est vmbra æternitatis & vitæ beatæ, cum eo pariter abeant. Tertiò, sicut vmbrâ nihil est tenuius, nihil vanius, nihil fugacius; sic & vita, præsertim impiorum. Plura hac de re dixi superiùs, & Isaiæ 38. v. 8. & seq. vbi egi de vmbra Ezechiæ crescente per miraculum in Horologio Achaz. Causam appositam dat Olympiod. *Peccator*, inquit, *diu non erit in vita, quia totum tempus vitæ suæ, quantumuis longum sit non reputauit esse vmbram, sed sollicito studio comparare sibi studuit, quæ fluxa & temporaria sunt, tamquam essent perpetuo durantia. Vel aliter ita intellige; quamquam peccator in præsenti vita per patientiam Dei* (velut vmbram) *protegi quodammodo, defendiq; videatur potiùs, quam puniri, paulò post tamen æternis suppliciis transmittetur.* Verùm hoc posterius mysticum est. Addit Caietan. Sicut vmbra non est corpus, sed tenue simulacrum corporis; sic impius non tam est homo, quàm inane hominis simulacrum & vmbra; quia inanem speciem tantùm habet hominis, non veritatem, eo quòd non viuat, vt homo ratione præditus, sed vt bestia ratione carens. Verùm hoc subtilius est, quã solidius. Sæpè S. Scriptur. vitam præsentem comparat vmbræ, quia verè talis est si comparetur vitæ veræ & æternæ, ad quam proinde suspirans sponsa Cantic. 2. 16. *Dilectus meus mihi*, inquit, *& ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur vmbræ.*

Gnoma.

Huc facit illud Ausonij in Heroüm tumulis in 17. *Puluis & vmbra sumus.* Et illud Pindari in Pithiis hymno 8. *vmbræ somnium homines.* Denique audi S. Hieron. versionem Septuag. exponentem: *Non prolongabit dies in vmbra, hoc est dies vitæ suæ, qui quasi vmbra viuentibus sunt; non enim hi qui multo tempore viuunt, prolongant dies suos, sed qui grandes eos faciunt bonorum operum magnitudine. Vnde & Iacob quasi se peccatorem confitens dicit: Parui & mali dies mei: sicut & in Psalmo confitens: Dies*, inquit, *mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui. Non quòd longam vitam quæsierit in præsenti (in quo omne quod viuimus breue, & vmbra est & imago; in imagine enim perambulat homo) sed quòd de futuro timeat, ne longitudo vitæ ipsius, vbi vera est vita, breuietur.*

Vers. 14.

Est et alia vanitas qvæ fit svper terram: svnt ivsti, qvibvs mala provenivnt, qvasi opera egerint impiorvm: et svnt impii, qvi ita secvri svnt, qvasi ivstorvm facta habeant; sed et hoc vanissimvm est] *Tò hoc* refert, vel ad solam impiorum securitatem, hæc enim vanissima & fallacissima est, vel ad alternationem sortis iustorum & impiorum, quòd scilicet iustis obueniant debita impiis, & impiis debita iustis. Vox *alia* non est in Hebræo, Septuag. Syro, Arabico, sed intelligitur. Alias enim & alias vanitates successiuè recenset hic Ecclesiastes. Porrò hæc vanitas similis est illi v. 10. Est tamen alia & diuersa ab illa, eò quòd ibi dumtaxat dixerit impios laudari, vt pios; hîc verò addit impiis bona & prospera quælibet obuenire, piis verò mala & aduersa. Vnde ait: *Sunt iusti quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum.* Hebr. *Sunt iusti quibus attigit ad eos tamquam opus impiorum; & sunt impij quibus attigit eis, sicut opus iustorum*, q. d. Sunt iusti, quos tangit, vel ad quos pertingit sors aduersitatis, quâ digni sunt impij, & sunt impij quos tangit sors prosperitatis, quàm merentur & qua digni sunt iusti. Septuag. *Est vanitas, quæ facta est super terram, quia sunt iusti, quia venit super eos quasi factum impiorum: & sunt impij, quia venit ad eos quasi factum iustorum.* Campens. *Eueniunt iustis mala, quæ impios ferre decebat.* Porrò nonnulli censent hæc dici ex persona non Salomonis, sed imperitorum & impiorum. Ita Thaumaturg. Lyran. & Olymp. quem audi: *Nunc ecclesiastes personam eius inducit, qui è scandalo labitur in errorem, aitque, vidi iustos in hac vitæ ab iis malis correptos, quæ potius impiis debebantur, vt putà ægritudine, paupertate vel alio difficili casu adueniente. Contraq;*, inquit, *vidi quæ piis deberentur ad impios peruenisse: idcirco talis insipiens tamquam contemptor factus diuinæ prouidentiæ, & hoc inquit vanitas est. Sapiens autem euentus rerum prospiciens, & quæ singulis pro dignitate retribuantur planè nouit, atque intelligit Deum nequaquam casu hæc permittere euenire, sed vt iusti maiori præmio coronentur, impij verò grauiori pœna torqueantur. Notantur autem*

hic vanitatem supra terram se vidisse ait: In cælo siquidem nihil est vani. Verùm melius alij censent hæc, vti & cetera, dici ex persona Ecclesiastæ, puta Salomonis, vt ipsa verba præ se ferunt.

Van[itas] in ?ius affli[ctione], ?impio. prosperari.

Primò.

Quæres, qua ratione vanitas sit, quòd piis eueniant mala, impiis bona? Primò Symmach. pro *vanitas* vertit ἄπορον, id est *difficile cognitu*, ait S.Hieron. propriè *dubium perplexum, controuersum*, iuxta illud Dauidis: *Labor est ante me, donec intelligam in nouissimis eorum.* Psalm.72.16. q.d. Vanum est velle scrutari Dei iudicia quibus pios affligit, impios prosperat, quia hæc iudicia sunt difficilia cognitu, imò inscrutabilia.

Secundò.

Secũdò Thaumaturgus vanitatem exponit grauem & perniciosum errorem, eò quòd impius habeatur, vt pius; & pius, vt impius. inde enim rudes accipiunt ansam vel accusandi Dei prouidentiam, vel deserendi probitatem & impietatẽ amplectendi. Sic summum vanum vocamus mendacem errorem, & fallacem.

Tertiò.

Tertiò, Hugo per vanitatem accipit partim infelicitatem, quia, ait, nihil infelicius felicitate peccantium; partim fortuitum, quia quasi fortuito casu bona impiis, mala piis obueniunt.

Quartò.

Quartò, alij per vanum accipiũt molestum & asperum. vnde Campens. vertit: *Certè hoc vehementer molestum est.* Accedit Lyran. Vanum est, inquit, quia irrationabile.

Quintò.

Quintò. S.Hieron. per vanitatem accipit inconstantiam rerum humanarum. Sunt enim vanitates, quæ vario feruntur euentu.

Sextò.

Sextò. S. Bonauentura vanum dicit, quando bonis & malis prouenıunt bona, quia indignum propter malos: vanius quando bonis & malis bona, quia iniustum pariter & indignũ: ideo Habacuc hoc adeo indignè tulit, vt videretur Deum arguere, cùm diceret: *Quare non respicis super iniqua agentes, & taces deuorante impio iustiorem se?* Habacuc 1. vers.3 & 1.

Septimò.

Septimò Pineda: Hoc vanum est, inquit, quia in talibus euentibus, nihil perpetui, nihil solidi est, cui animam affigere possimus: quare cuique contendendum est ad bona stabilia & æterna. Omnia hæc vera sunt & huic loco congrua: maximè tamen vanitas hic est rei iniquitas, ac iniqua distributionis sors. Iniquum enim videtur piis mala, impiis bona tribui, cùm pij bona, impij mala mereantur, si rem spectes in se, & in imperitorum rudiumque sensu, qui per hoc sæpè impelluntur, vt impietatem præ pietate colant, sectentur, suspiciant: at si spectes Dei prouidentiam, non iniquum hoc, sed prudens & sanctum est, ob æquissimas, quas ipse habet, rationes, ac præsertim duas.

Impij prosperantur pij affliguntur ob duas causas.

Prior est, vt impij ob modica, quæ bene agunt, bona huius vitæ loco mercedis recipiant, ceteroqui malefactorum pœnas grauissimas daturi in inferno: pij verò ob modica, quæ malè agunt, ærumnis huius vitæ castigentur & purgentur, vt purgati, ob multa bona opera, quæ fecerunt beentur in cælo; aut si planè puri sunt, aduersis exerciti splendidiorem patientiæ in cælo coronam recipiant, vti contigit S. Iob. qua de re vide S. Augustin. lib.5. Ciuit. capit.15. & 16. vbi felicitatem cælestem beatorum componit, & anteponit felicitati terrenæ Romanorum. Posterior est, vt Deus nos doceat omnia quæ in hoc mundo sunt, siue aduersa, siue prospera, esse vana, id est inania & mendacia, cùm aduersa piis, prospera impiis, id est indignis eueniant: Vera verò bona non esse nisi in cælo, & vera mala non nisi in inferno, iuxta illud sapientis: *Nullum bonum nisi æternum, nullum malum nisi æternum.* Ita B. Dionysia martyr inter ictus virgarum, & sanguinem toto corpore fluitantem, filiolum vnicum trepidantem, ad martyrij consortium hac voce animabat: *Illa pœna timenda est, quæ numquam finitur: illa desideranda vita quæ semper habetur.* Qua ille solidatus martyrium fortiter obiit, vti refert Victor. Vtic. libr. 3. Wandal. Hinc tacitè concludendum relinquit Ecclesiastes, sapienti despicienda esse tam prospera, quàm aduersa huius vitæ, ambienda verò bona cælestia, & summè cauenda mala gehennalia. Vnde non mirandum si prospera impiis, aduersa piis eueniant, quia Deus id facit, vt ostendat, quàm vtraque sint vana, id est parua, exilia, breuia, & caduca: quare piis non esse hac de re dolendum, sed potiùs gaudendum, quia ex hoc velut certo diuinæ prædestinationis signo, cognoscunt sibi sortem felicissimam paratam in cælo. Ita Chald. *Vidi*, inquit (in Spiritu sancto, quia malum quod accidit iustis in sæculo hoc) *non est propter peccata eorum, sed ad remouendum ex eis culpam leuem, vt sit merces eorum integra in sæculo venturo; & quod contingit peccatoribus non est meriti eorum, sed ad retribuendum eis mercedem meriti leuis, quod fecerunt, vt comedant mercedem suam in sæculo hoc, & vt perdant partem suam in sæculo venturo.* Et Midras, siue Glossa Hebr. hic: *Felices iusti*, inquit, *quibus accidit iuxta facta impiorum, quia amplissima illis merces & gloria est reposita: Contra væ impiis, quibus accidit iuxta facta piorum, quia attolluntur, vt grauius corruant.* Et S.Hieronym. *Inter ceteras vanitates*, inquit, *quæ in mundo vario feruntur euentu, etiam hoc deprehendi, quòd iustis ea frequenter eueniunt, quæ impiis euenire debuerant; & impij tam feliciter in hoc mundo degunt, vt eos putes esse iustissimos. Docet exemplum Euangelicum diuitis purpurati & pauperis Lazari.* Subdit S.Hieronym. *Hebræi iustos quibus eueniunt mala, & impios, quibus accidunt opera iustorum, filios Aaron interpretantur & Manassem, quòd illi sacrificantes perierunt, & ipse post tanta mala, & captiuitatem in imperium restitutus sit.* Verùm Hebræi errant: Nam filij Aaron iniustè egerunt, dum temulenti obtulerunt Deo incensum ignis alieni, contra præceptum Domini: Leuit.10. Manasses quoque in carcere pœnitens gratiam Dei meruit, ac proinde iustificatus in regnum restitutus est. Sapienter Philo libro de Confusione linguarum: *Insignis*, ait, *pœna & vindicta impietatis est conniuere Deum, atque etiam indulgere peccantibus, nec solùm eis impunitatem, verùm magnam & diuturnam prosperitatem concedere.* Hæc enim eos facit quasi ebrios & amentes, vt vltrò in sua damna ruant, suamque perniciem sibi accersant. Ex aduerso pius & sapiens in aduersis æquè ac prosperis sui similis est, sobrius, modestus, tranquillus, ideoque magnus; *Vt Pumilio*, ait Seneca, *etiamsi in monte consistat, pusillus est: Colossus etiam in puteo magnus: Ita sapiens in quacumque fortuna suis bonis magnus est stultus & in summa fortuna humilis; vt apparatus scenæ quia commodato datus est, statim redditur, & sine querelas Ita quidquid in vita contigit magnificum, siue serium,*

siue

fine mox à fortuna repetatur, æquo animo reddemus, si bis tamquam commodatitiis vtimur. Idem: *Vt grando illisa tectis dissultat magno quidem fragore, verùm nulla noxa; Sic insultus fortunæ nihil potest in sapientem.*

SVNT IMPII, QVI ITA SECVRI SVNT] *Securi*, id est prosperi, rebus omnibus abundantes & felices, vt explicat S. Hieron. felicitas enim facit securos: magna enim pars felicitatis est de bono, quo te beatum putes, esse securum: vnde securitas opponitur curæ & sollicitudini, ac securus dicitur, qui sine cura. Opponit enim pios impiis, quòd illis infelicia & aduersa, his felicia & prospera eueniant. Patet id ex Hebr. Sept. Syro & ceteris. Verùm hæc falsa fictaque est felicitas & securitas; nam *cùm dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus.* 1. Thessal. 5. 3. Præclarè S. Greg. lib. 9. Moral. c. 27. *Sancti*, ait, *ita incerti sunt, vt confidant: atque ita confidunt, vt tamen ex securitate non torpeant.* Spes ergo eorum mixta est timori, spes facit magnanimos & hilares, timor humiles & sollicitos. Vide eundem S. Greg. lib. 24. Mor. cap. 12. 7. & lib. 6. epist. 22. ad Gregoriam cubiculariam Augustæ, quæ petebat reuelationem, quod sibi remissa essent peccata, cui respondet S. Gregor. hoc votum esse inutile & noxium, quòd incertitudo remissionis augeat in nobis studium pœnitentiæ & bonorum operum. Vide & S. August. de Corrept. & gratia ca. 13. & in psalm. 147. Terror, inquit, securitatem parturit; quomodo enim præpostera securitas in terrores impellit, ita ordinata sollicitudo securitatem parturit.

SED ET HOC VANISSIMVM IVDICO. Hebr. *Et etiam hoc vanitas est*, scilicet per antonomasiam, putà vanitas vanissima, id est summa & maxima, ob causas quas paulò antè dedi.

Moral. hîc disce, quàm vana & quam noxia impiis sit prosperitas. Audi Eusebiũ Emissenum homil. de S. Epiphodio & Alex. *In hoc mũdo præualente malitiâ, iniquitate dominante pauper affligitur, diues multiplicatur. An tu hunc potentem vocas, qui in mortem suam fortis est, cui prouentuum fallax vmbra præsentiũ, æternorum congregat causas malorum? quis beatam dixerit validam in iugulum suum dextram? quis probabiliter laudat velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis eius miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? Perinde est si aliquem mireris per impia & iniqua, per opes & diuitias operantẽ, ac si quempiam videas in aurato atque gemmato sibi poculo venena miscentem.* Subdit deinde: *An tu illum felicem vocas, qui infidelis, obscenus, cupidus & cruentus, pro eo quòd vias Domini aspernatur, per suas ire permittitur, dextera angustiis offensus, & sinistræ latitudine delectatus flagitiis inuoluitur, sceleribus inficitur, spoliis contaminatur, & inter hæc se beatissimum putat; ex hoc quoque infelicior, quòd se non intelligit infelicem. Quid his faciat medicina cælestium mandatorum, quæ non sanat nisi volentes? Pigri itaque ad curam salutis, alacres ad militiã mortis & captiuitatis; vt dictum est: Exultant in rebus pessimis, & de sui perditione lætantur: similes illis, qui forte sumentes exitiabiles herbarum succos, cum risu perire dicuntur.* Seneca epist. 39. *Magnanimi est*, inquit, *magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vtilia vitaliaq; sunt; vt hæc, eo quò superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas, sic rami onere franguntur, sic ad maturitatem non peruenit* A *nimia fœcunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit, qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vertuntur.* Plinius libr. 16 cap. 35. *Hedera*, ait, *complexu necat arbores, ita fortuna prospera dum blanditur, strangulat & perdit.* Adagiographus: *Solent arbores*, inquit, *protinus emori, si quando præter solitum fœcundæ fuerint. Ita fortuna præter mortem blanda ac fauens exitium imminere sæpenumerò significat. Quem admodum non rarò fit, vt cælo maximè sereno sæuus imber subito cooriatur, ita rebus maximè prosperis ac lætis sæpè grauissima rerum incidit perturbatio.*

LAVDAVI IGITVR LÆTITIAM QVOD NON ESSET BONVM HOMINI SVB SOLE, NISI QVOD COMEDERET, ET BIBERET ATQVE GAVDERET, ET HOC SOLVM AVFERET DE LABORE SVO IN DIEBVS VITÆ SVÆ, QVOS
B DEDIT EI DEVS SVB SOLE] Multi censent hoc dici ex persona non sapientis, sed insipientis voluptuarij, qui pertæsus confusionis rerum humanarum, quòd bona impiis, mala piis eueniant, tradiderit se voluptati, vti tandem fecit Salomon. Ita Lyran. Hugo, Tel. Caietan. quin & Thaumat. quem audi omnia ab hoc v. vsque ad finem capitis paucis complectentem: *Putabam autem aliquando bonum summum in cibo potuq; esse situm, eumq; Deo gratiorem, qui per omnem vitam ea quàm maximè frueretur, & refrigetaretur: Eamque lætitiam solam admirabar, atque adeò nihil aliud cogitabam, ne vel nocte vel die ab illa re, ad hominum luxum intenta me abducerent. Tandem ex iis vnum hoc comperi, neminem huius farinæ vllo pacto, quantumuis laboret, ad bonum, quod verè bonum est, peruenire.* Verùm meliùs S. Hieronym. Chald.
C Olympiod. Glossa. Hebr. Hugo & ceteri censent. Salomonem continuè hic ex suo sensu loqui. Idem enim hic dixit quod dixit c. 2. ver. 12. & cap. 5. 17. Nimirum laudat hic vsum opum & deliciarum, sed moderatum frugalem & honestum. Audi Chald. *Et laudaui ego gaudium legis, quia non est bonum homini in sæculo hoc sub sole, nisi tantùm comedere, & bibere, & gaudere de labore suo, & pro parte sua, quæ data est ei ex cælo; atque non extendere manum suam in rapinas & violentiam; & hoc conducet illum in pacem ad sæculum venturum, & accipiet mercedem perfectam pro labore suo, quo laborauit in integritate omnibus diebus vitæ suæ, quos dedit illi Dominus in sæculo sub sole.*

Beatus qui suis lætatur.

ET HOC SOLVM SECVM AVFERET] Tò *auferet* significat nos bonorum huius vitæ propriè
D & plenè non esse dominos, sed vsufructuarios, vt iis velut alienis & commodatis vtamur ad vitã, in morte ea aliis ipsique Deo, qui verus est Dominus, resignaturi. Hebr. *Et hoc saltem adhærebit ei.* Septuag. *Et ipsum simul aderit ei.* Campen. *Hoc enim accipiet homo tamquam suum.* Arab. *Et hoc discedet cum ipso.* Aliter Syrus: *Et ipse*, inquit, *defatigatur sibi in labore suo:* Videtur ipse pro יִלְוֶנּוּ *ilauennu*, id est *adhærebit vel copulabitur ei*, legisse יִלְאֶנּוּ *ileunu*, id est *laborabit vel fatigabitur sibi*, à rad. לָאָה *laa*, id est *laborauit*.

ET APPOSVI COR MEVM VT SCIREM SAPIENTIAM, ET INTELLIGEREM DISTENTIONEM, QVÆ VERSATVR IN TERRA: EST HOMO QVI DIEBVS AC NOCTIBVS SOMNVM NON CAPIT OCVLIS] Per *sapientiam* Chald.

Chald. accipit studium legis; Thaumat. studium A quærendi & captandi plures nouasque voluptates; Olympiod. Studium scientiarum naturaliũ; S. Hieronym. Studium scrutandi diuina iudicia, v.g. cur Deus iustos affligat, impios prosperet; cur hunc eligat, illum negligat. Amplè per *sapientiam* accipias studium scrutandi omnes res à Deo creatas: has enim scrutatus est Salomon, tum studio cognoscendi singularum naturam, dotes, causas; tum vt perspiceret num quæ res animum hominis tranquillare, satiare, & beare posset. Vnde explicans subdit: *Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem.* Hæc omnia ad finem capitis explicata sunt cap. 1. vers. 17. cap. 7. 3. & 12. Repetit enim Salomon alternantes animi sui motus æstusque, quibus res omnes perscrutatus est, vt inueniret animi quietem & satiem; cumque in nulla eam re- B pertret, sed meram in singulis vanitatem, hinc vnius pertæsus ad aliam & aliam se transtulit, ac præsertim à lætitia & deliciis ad studium sapientiæ, vt honestius & sublimius; sed illico in hoc quoque vanitatis & molestiarum aculeos, spinasque se reperisse testatur.

Distentionem] Aliqui legunt *dissensionem*, idque explicant de variis sapientum sententiis, & opinionibus inter se pugnantibus. Alij vt Lyran. Hugo & Gloss. Interl. legunt *distinctionem*, idque explicant de differentia inter bonum & malum, sapientem & stultum, prosperitatem impiorum & aduersitatem piorum, deque diuersis hominum gradibus, conditionibus, moribus.

Verùm legendum est cum Roman. *distentio-* C *nem*, Hebr. enim est ענין *inian*, id est occupatio, distentio, sollicitudo, afflictio, de qua dixit c. 1. v. 13. *Hanc occupationem pessimam* (id est molestissimam) *dedit Deus filiis hominum vt occuparentur in ea*, dum alij assiduè vacant congregandis opibus, alij prædiis excolendis, alij fabricis erigendis, alij honoribus sectandis, alij vanis scientiis, &c. adeo vt nec diu, nec noctu quiescant, aut somnum capiant. Vnde subdit:

Est homo qui diebus ac noctibus somnum non capit] id est exiguum capit & quasi nullum. Est hyperbole: homines enim sine somno viuere nequeunt, q.d. parum dormit, imò semper sollicitus est, quia totus intendit suæ occupationi; puta suo lucro, suo honori, suæ scientiæ, suæ arti, suo officio, &c. Hinc Demosthenes aiebat se plus olei in lucubrationibus nocturnis, D quàm per diem vini consumpsisse. Aristoteles dormiens manu tenebat pilam æneam, vt illius è manu dormientis elapsæ, & in subiectum peluim cadentis sonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubrationes vigil rediret. Ita habet eius vita. Idem fecere nonnulli Christiani & religiosi. Celebre fuit in oriente monasterium Acemetarum, id est insomnium, & noctu in oratione & meditatione peruigilantium, ac iugiter diu noctuque psallentium, tripartito ordine & tempore, monachis scilicet in tres cœtus diuisis, ordineque trino sibi vicissim succedentibus. Primò erectum fuit hoc Acemetarum monasterium Constantinopoli sub Leone I. Pontif. anno Domini 459. vocati sunt iidem studitæ, à Studio viro

Vigilia Demost. & Aristot.

Acemetarũ.

consulari, qui eiusmodi monasterium erexit, teste Nicephoro lib. 15. cap. 23. Inter eos monasticam vitam egit S. Ioannes Calybita. Ita Baron. anno Domini 459. Simile Acemetarum monasterium fuit S. Columbani, & S. Galli, aliaque plura in Germania, Gallia, Hybernia: nimirum hæ sunt non vanæ, sed sanctæ religiosorum vigiliæ, imò cælestes Angelorum terrestrium Deo psallentium & militantium excubiæ.

Vers. 17. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole: et quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniat: etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire] Opera Dei intellige tum omnipotentię & magnificentiæ, vt vertit Chald. tum potiùs prouidentiæ circa homines, vti dixi initio v. præced. ex S. Hieron. quem sequitur Albin. Lyran. Hugo & alij.

Etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire] Potest clariùs ex Hebr. verti: *si dicat*, id est apud se statuat, *etiam vir sapientissimus, dare operam, vt cognoscat, non poterit inuenire.* Ita Vatabl. & Camp. *Quin & sapiens ipse*, ait, *si conetur cognoscere, frustra laborabit.* Iam hanc gnomen audiuimus ca. 3. 11. Quare ibi dicta hic nō repetam. Huc vetus Apologus, quem recenset noster Pontanus volum. 3. Progym. p. 1. capit. 40. Inuehebatur in caudam suam canis, quod deses & otiosa, & à reliquo corpore se trahi sineret, neq; iter ostenderet vt oculi, nec mandata acciperet vt aures, nec hostem insequeretur, vt pedes, nec dimicaret vt dentes, sed esset velut inutilis appendix ad posticam partem corporis. Respondit cauda: Et tamen ego inutilis, vt tu calumniaris, muscas abigo, patrono alludo, pudenda contego; totique corpori sum ornamēto. Epimythion: nihil à Deo nisi sapienter factum & prouidè, quamuis homines multis in rebus id non videant. Exemplum huius sententiæ clarum est in quadratura circuli, in qua se torserunt tot sæculis Mathematicorum ingenia, nec veritatem extorserunt, adeo vt hæc eis crux fixa esse videatur. Nam quadraturam circuli mechanicè, hoc est modum practicè efficiendi quadratum, quod sit æquale circulo, siue cuius capacitas æqualis sit capacitati circuli cuiuslibet, inuenit traditque Archimedes libro de Circuli dimensione theorem. 1. pag. 128. in edit. Paris. Estque hic: Accipe peripheriam, siue circumferentiam circuli, illamque ex curuo in directum extende, siue fac lineam rectam æqualem peripheriæ circuli, eique in fine lineam rectam, quæ semidiametro circuli sit æqualis, ad angulos rectos annecte, ac denique extremitatem vtriusque lineæ iam dictæ linea recta transuersa connecte, ac habebis triangulum, qui sit æqualis circulo. Triangulo autem cuilibet æquale quadratum describi posse, mathematicè certum est, modumque id faciendi demonstrat Euclides lib. 1. propos. 42. & lib. 2. propos. 14. & lib. 9. prop. 33. Vide ibidem Clauium 301. quare sic fiet quadratum æquale circulo. Hinc mechanici facilè ex hac praxi, commensurando lineam rectam cum peripheria circuli, conficiunt triangulos & quadrata

Quadratura circuli mechanicè scitur mathematicè nescitur.

drata, quæ sint circulo æqualia. Verùm Mathematicè idipsum demonstrare, vti suas propositiones demonstrat Euclides, hoc est rationem Mathematicam afferre, quæ demonstret modum inueniendi lineam, quæ sit æqualis peripheriæ circuli, nec Archimedes, nec Euclides, nec quis alius huc vsque inuenit, etsi plurimi in eo annos plurimos desudarint. Quadratura ergo circuli practicè & mechanicè scitur, at eius ratio & Mathematica demonstratio ignoratur.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ex eo quòd bona malaq́; æquè accidant pio ac impio, infert neminem scire an amore, an odio sit dignus, sed omnia in futurum seruari incerta. Idcirco sapientis esse studere candori & puritati ac bonis operibus, præsertim quia sicut pisces capiuntur hamo, sic homines tempore malo. Denique v. 14. ostendit sapientiam præstare fortitudine, & tamen in paupertate non æstimari.

1. Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem: Sunt iusti atque sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo, vtrum amore an odio dignus sit 2. Sed omnia in futurum seruantur incerta: eò quòd vniuersa æquè eueniant iusto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas, & sacrificia contemnenti: sicut bonus, sic & peccator: vt periurus, ita & ille qui verum deierat. 3. Hoc est pessimum inter omnia, quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eueniunt: vnde & corda filiorum hominum implentur malitiâ, & contemptu in vita sua, & post hæc ad inferos deducentur. 4. Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam: melior est canis viuus leone mortuo. 5. Viuentes enim sciunt se esse morituros, mortui verò nihil nouerunt amplius, nec habent vltra mercedem: quia obliuioni tradita est memoria eorum. 6. Amor quoque, & odium, & inuidiç simul perierunt, nec habent partem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur. 7. Vade ergo & comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua. 8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. 9. Perfruere vita cum vxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ instabilitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ: hæc est enim pars in vita, & in labore tuo, quo laboras sub sole. 10. Quodcumque facere potest manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas. 11. Verti me ad aliud, & vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorũ diuitias, nec artificum gratiam; sed tempus, casumque in omnibus. 12. Nescit homo finem suum: sed sicut pisces capiuntur hamo, & sicut aues laqueo comprehẽduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cùm eis extemplo superuenerit. 13. Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, & probaui maximam. 14. Ciuitas parua & pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, & vallauit eam, extruxitque munitiones per gyrum, & perfecta est obsidio. 15. Inuentusque est in ea vir pauper & sapiens, & liberauit vrbem per sapientiam suam, & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis. 16. Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudine: quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, & verba eius non sunt audita? 17. Verba sapientium audiuntur in silentio, plus quam clamor principis inter stultos. 18. Melior est sapientia, quàm arma bellica: & qui in vno peccauerit, multa bona perdet.

Vers. 1. OMNIA HÆC TRACTAVI IN CORDE MEO, VT CVRIOSE INTELLIGEREM. SVNT IVSTI ATQVE SAPIENTES, ET OPERA EORVM IN MANV DEI; ET TAMEN NESCIT HOMO VTRVM AMORE AN ODIO DIGNVS SIT] Ita hoc caput ordiuntur Biblia Romana ac pleraque Latina: licet Regia Hebr. Chald. Septuag. & Thaumaturgas ordiantur cap. 9. à *vt sunt iusti*; ac præcedentem sententiam iungant fini capitis 8. Pro *vt curiosè intelligerem*, Hebr. est לָבוּר *labur*, id est, *vt depurarem* id est, purè clareque perspicerem S. Hieronym. in priori versione transtulit, *vt considerarem*. Pagn. *vt declararem*. Tigur. *vt clarè discernerem*. Minus rectè Caietan. *vt eligerem*. Melius Symmach. *vt ventilarem*, Complut. in Lexico, *vt probarem*, vel *examinarem*. Pendent hæc à fine præced. Vnde illius fini hæc annectit Caietan. & cap. 9. inchoat

inchoat à v.2. Continuat enim hic Ecclesiastes, & amplificat, id quod dixit capit. præcedenti, scilicet bona & mala tam piis obuenire quam impiis: vnde ex eis ceterisque discerni non posse, quis sit pius & amore dignus, quis impius & odio dignus.

Pro *opera eorum* Hebr. est עֲבָדֵיהֶם *abad hem*, quod Pagnin. vertit: *Seruitia eorum*. Vatabl. *Serui eorum*. Chald. *Discipuli eorum*. q.d. iusti & sapientes, eorum discipuli, vel asseclæ sunt in manu Dei. Verùm sic dicendum fuisset עֲבָדֵיהֶם *abdehem*, iam autem dicitur עֲבָדֵיהֶם *abadehem*, id est *opera eorum*, vt vertunt Noster, Septuag. Syrus, Arab. Campens. & alij. Septuag. eleganter vertunt ἐργασίαι, id est opera artificiosa ad lucrum & quæstum affabrè elaborata, qualia sunt insignium artificum; talia sunt opera iustorum; quæ licet mundo despecta, Deo tamen sunt pretiosa ac cælo elaborata, ideoque eis mercedē cælestem retribuet.

Iustorum opera in manu Dei quotupliciter. Primò. Secundò. Tertiò. IN MANV DEI] Primò Hugo: *In manu Dei*, hoc est, ait, in dispositione, conseruatione, iudicio & voluntate Dei, item vt hostiæ Deo acceptæ. Secundò Dionys. *in manu Dei*, id est, ait, oblata sunt & commissa Deo, vt creatori & Iudici, adde *& remuneratori*. Tertiò genuinè: in manu Dei, id est in protectione, cura & amore Dei. Ita Olymp. qui hæc superioribus ita aptè connectit: *Dixerat*, inquit, *superiùs quarum rerum cognitio sit abstrusa, vt nos auerteret ab inutili ac vana perquirendi sollicitudine. Nunc autē proponit, qua in re satisfacere sibi possit sapientis intuitus & cognitio: quod videlicet iusti sapiētesque homines vnà cum operibus suis sub vmbra Dei, & protectione suæ dexteræ conquiescant. Neque enim permittit Deus illos impetentium viribus deuastari. Probi namque homines & officiosa opera proteguntur à Deo: ac verò de impiis scriptum est: Et ipsi de manu tua repulsi sunt.*

SAPIENTES] Ergo id est prudentes & iusti, licet non sint in prosperitate vt impij, sed in aduersitate, ideoque mundo neglecti & contempti: sunt tamen in manu, id est fauore, cura, custodia & ope Dei, qui aduersa eis immittit ex amore, vt eos virtutibus & meritis augeat. Hoc sensu dicit Deus Isaiæ 46.16. *In manibus meis descripsi te*, vt te velut oculis meis præsentem iugiter intuear, & manibus iuuem, protegam, promoueam. Vide ibi dicta. Hinc rursum opera sancta iustorum sunt in manu Dei, quia à manu, id est ab ope & gratia Dei promanant (vti docet S. Prosper lib. 1. de Vocat. gent. capit. 24.) qui proinde ea copiosè remunerabitur & coronabit. *Quartò.* Quartò opera iustorum sunt *in manu Dei*, id est Deo certò cognita & explorata, cùm ipsis iustis sint incerta & dubia, vt sequitur. Ita Lyranus. *Quintò.* Quintò *in manu*, id est in pleno arbitrio & potestate æquè ac scientia, prouidentia, & gubernatione Dei, vt eos orbi statto tempore ad eius salutem immitat; sicut ante diluuium immisit Enoch & Noë; post diluuium: Abraham, Isaac, Iacob: Hebræis captiuis in Ægypto misit Mosem & Aaronem, in terra sancta misit Dauidem & Prophetas: contra Arrianos misit S. Athanasium; contra Pelaginos S. Augustinum; contra Nestorium S. Cyrillum; contra Eutychetem S. Leonem; contra Albigenses S. Dominicum; cōtra Lutherum S. Ignatium cum sociis. Sic dicitur Psalm. 30.16. *In manibus tuis tempora mea*, vel vt alij vertunt: *Sortes meæ*. Et: *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud.* Prouerb. 21.1. Et: *In manu enim illius & nos, & sermones nostri, & omnis sapientia & operum scientia & disciplina.* Sapient. 7. 16. & cap. 3. 1. *Iustorum animæ in manu Dei sunt*; vbi hac de re plura. Huic gnome affinis est illa Cæcilij Poëtæ lib. 35. *Deum qui non summum putet, cui in manu sit, quem esse dementem velit, quem sapere, quem insanire, quem in morbum inici, quem contra amari, quem auersari, quem expeti.* Porrò manus Dei est mens, voluntas & potestas Dei: in mente est scientia & prouidentia: in voluntate libertas: in potestate imperium. Hinc Vespasiano prandenti humana manus illata in triclinium, & mensæ supposita protendit imperium, ait Sueton. in eius vita. Et Prophetę pinguntur manu cælitus immissa, quasi à Deo excipientes prophetiam, vti dixi initio Prophet.

Nescit homo an amore, an odio sit dignus. ET TAMEN NESCIT HOMO VTRVM AMORE AN ODIO DIGNVS SIT] Hebr. *Etiam amorem, etiam odium non sciens.* Sic & Septuag. Syrus, Arabicus, & Recentiores. S. Hieronym. in veteri editione vertit: *Et quidem charitatē, & quidē odium non est cognoscens homo.* Quæ verba quia more Hebræo sunt ampla & indefinita, à variis variè definiuntur & explicantur.

Primò. Primò Symmac. vertit: *Et insuper neque amicitias, neque inimicitias scit homo.* Et Campensis: *Nec quisquam nouit quos habiturus sit amicos, vel inimicos*, q.d. Nescit homo quis eum amet, quis odiat, ac proinde nescit quem vt amicum diligere, quem vt inimicū odisse, id est cauere & fugere debeat. Ita Chald. *Etiam amor*, inquit, *quo dilexerit eos aliquis, & etiam odium, quo eos prosecutus fuerit, decretum est: omne in prouidentia decretum est, vt sit ante eos.* Accedit Thaumat. q.d. Qui colit gratiam & amicitiam hominum, nescit quamdiu eam conseruaturus sit propter inconstantiam voluntatis humanæ, qua fit vt amor leui de causa vertatur in odium.

Secundò. Secundò, alij referunt ad obiecta amoris & odij, q.d. Nescit homo sensualis, quid verè sit bonum quid malum; quid virtus, quid vitium, ac proinde nescit quid amare & sequi, quid odisse & cauere oporteat. Vis est in Hebr. אָדָם *adam*, id est homo terrenus, qui terrena sapit, & cælestia non capit: hic enim carnis voluptate ducitur, non virtutis honestate: quare ignorat verū virtutis bonum, & fucatum voluptatis bonum cupidè amplectitur: Ergo amat odienda, & odit amanda. Ita Olympiod. Accedit R. Salomon & Hebræi qui exponunt. q.d. Vulgus hominum nescit cor disponere ad amandum Deum, & quæ odio digna sunt odiendum: sed omnia hæc sunt ante sapientes & iustos, qui norunt amare Deū & odio habere mala: nimirum nescit amare qui Deum non amat: nescit hoc impius, scit pius & sapiens.

Tertiò. Tertiò, Isidor. Clarius explicat, q.d. Id quod diligit homo & odit, est in manu & potestate Dei, vt illud vel tribuat homini, vel neget & auertat, atque homo id sensu percipere nequit. Verùm noster solerter & sapienter intellexit hic agi de amore & odio non hominum, nec creaturarum, sed Dei. De eo enim proximè dixit:

xit: *Opera eorum in manu Dei*, q.d. Opera nostra sunt in manu Dei; & tamen nescit homo an amore Dei, an odio sit dignus, quia scilicet Deus opera nostra manu sua certò quidẽ seruat, sed clausa & secreta tenet, nec qualia illa sint homini ostendit: verùm in futurum iudicium patefacienda ea reseruat: quare vsque ad illud homini sunt incerta & incognita.

Dices: in Hebr. est: *Et omne, vel omnia ante eos, vel ad faciem eorũ*, quomodo ergo noster vertit: *Et omnia in futurum seruantur incerta*? Respõdeo, quia *τὸ omnia ante eos*, significat omnia opera longè antecedere hominis oculos, id est cõspectum & cogitationẽ, vt ea perspicere nequeat? quia scilicet in cælo, in mente & præscientia Dei seruantur remota & recondita. Ita Chald. Sic Psaltes ait Psal. 138.6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, & non potero ad eam.* Et v. 3. *Intellexisti cogitationes meas de longè*, &c. *Et omnes vias meas præuidisti.* Vnde Camp. vertit hic: *Omnia hac hominem latent.* Et Symmach. *Omnia coram eis incerta*: aut certè *omnia ante eos*, id est omnia *ante eum*, scilicet Deũ, quia enim *elohim*, id est *Deus*, Hebræis est plurale; hinc pariter in plurali ait: *ante eos*, id est ante eum, scilicet Deũ, qui in plurali vocatur *Elohim*. Vnde Tigur. vertit: *Ipsi autem Deo omnia sunt proposita.* Et Chald. *Non est qui sciat id quod erit homini. Omne in prouidentia* (Dei) *est vt sit ante eos.* Quare Noster optimè vertit: *Et omnia in futurum seruantur incerta.* Hunc sensum exigit versio Vulgata, quã per 1200. & amplius annos recepit & probauit tota Ecclesia: quin & probant Nouantes, vt Beza, Mercerus, & vt videtur Caluinus lib. 3. Instit. c. 2. § . 38. Atque si quis antecedentia & sequentia inspiciat, perspiciet hanc versionem & sensum esse aptissimum. Denique ita explicat S. Hier. vir in exponendis Scripturis eruditissimus, & Ecclesię calculo doctor maximus. Eum ergo audi: *Porro hic sensus est: Etiam in hoc dedi cor meum, & scire volui quos Deus diligeret, quos odisset, & inueni iustorum quidem opera in manu Dei esse, & tamen vtrum amentur à Deo, an nõ nunc eos scire non posse & ambiguo fluctuare, vtrũ ad probationem sustineant, quæ sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient: & in vultu eorũ sunt omnia id est antecedit eos cùm de vita hac decesserint, notitia istius rei; quia tunc est iudiciũ, nunc certamen. Et quicumq; aduersa sustinent, vtrum per amorẽ Dei sustineãt, vt Iob; an per odium, vt plurimi peccatores, nũc habetur incertũ.* Igitur ex hoc loco patet incertitudo gratiæ contra hæreticos, & Ambrosium Catharinum, scilicet homines, etiam iustos, non esse certos omnino se esse in gratia Dei, siue iustos & amicos Dei; etsi enim huius rei probabilia signa & coniecturas non leues habeant, quæ aliquam certitudinem eis afferant, non tamen habent tantam, quæ excludat omne dubium, & fortitudinẽ oppositi: licet enim sibi nullius peccati sint conscij, tamen sciunt Deum plura videre, ideoque forte peccatum in cõscientia suà cernere quod ipsi non cernunt. Quare dicunt cum S. Paulo: *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum.* 1. Corinth. 4.

Rursum etiamsi sciant se amare Deum, tamen nesciunt an hic amor sit naturalis, an supernaturalis charitatis, quæ sola iustificat. Hæc sententia est de fide. Nã ita definitũ est in Conc. Trid. A sess. 6. c. 9. & can. 12. Negat id Lutherus, Caluinus, Bucerus, Kemnitius, ceteriq; Nouantes, qui cauillantur hunc locũ malè esse traductum in versione vulgata. Docẽt enim iustum fide diuina credere debere, non tãtum in genere Christũ satisfecisse pro nobis, sed etiam in particulari sibi per Christũ remissa esse peccata ideoq; se esse iustũ & sanctum, imò prædestinatum & electum ad gloriam, ac proinde non posse ab ea excidere, nec peccare, ne fides eius falsa sit. hác enim fidem specialem esse fidem iustificãtem, ideoque eam requiri ad cuiuscumque iustificationem sibi certò persuadent. *Fides specialis hæretic qua.*

Verùm hic stolidus est error, & fides summè infida. Nam vt cetera taceam, hæc fides est impossibilis & falsa. Credit enim certò, quod anceps & dubium est, ac sæpè falsum. Multi enim B àpud hæreticos habent hanc fidem, & tamen viuunt in adulterio, odio, iniustitia, rapina, alijsque grauissimis peccatis, qui licèt credant se iustos reuera tamen sunt peccatores & scelerati. Rursus multi ab hac hæresi conuertuntur ad fidem orthodoxam, tuncque hanc fidem, imò perfidiam deponunt, ac fidem orthodoxam illi contrariam amplectuntur; quomodo ergo in hæresi crediderunt se ab ea non posse excidere, cum de facto excidant? Ambrosius Cathannus verò, licèt longè absit ab hac hæresi, tamen ex alio capite cum ea censet, hominem iustum certum esse de sua gratia & iustitia. Vtriq; vrgẽtur & conuincuntur hoc loco Ecclesiastæ: *Nescit homo vtrũ amore an odio dignus sit.* Sed respõdent, Salomonem non absolutè negare iusto certitudinem charitatis & gratiæ, sed tantum negare C eam posse cognosci & certò cõstare ex euentis externis, v.g quod iusto omnia feliciter cedant, iniusto infeliciter, cùm vtraque vtrilibet indifferenter obueniant, vt sequitur: Aut vt Catharinus & Vatab. negare dumtaxat id scire posse hominem naturaliter, siue vt homo est, non autem supernaturaliter, siue vt filius Dei est: sic enim eum scire posse se iustum ex testimonio Spiritus sancti, vt docet Apost. Rom. 8. 15. *Refellitur.* *Responsio hæreticorũ.*

Verùm hæc frigida & friuola esse Prob. primò ex eo, quod Salomon loquatur non de homine in se quoad naturam, sed de iusto quoad gratiam. Ait enim: *Sunt iusti & sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo* (scilicet iustus & sapiẽs, vt præcessit:) *vtrum amore, an odio dignus sit.* q.d. Iusti opera sunt in manu Dei, & tamẽ id ipse nescit, ideoq; pariter nescit an amore D Dei & odio dignus sit. Iustus enim non tantum externa sua spectat, sed etiã internum conscientiæ & Spiritus sancti testimonium, idq; multo magis: huius enim respectu dicitur iustus, esseq; in gratia Dei: Ergo etiam cum hoc testimonio nescit ipse se esse in gratia, dignumque amore, etiamsi reuera sit in gratia & dignus amore Dei. *Refelluntur. Primò.*

Secundò. quia asserit iustorum opera esse in manu Dei, id est in mente, memoria, & intellectu diuino, qui vt manus ea in se certissimè claudit & continet, ne à quoquam alio videantur, vt ea suo tempore patefaciat, laudet & remuneretur: tamen nescire iustum, an odio dignus sit, an amore. Vbi clara est antithesis, q.d. Opera iusti ita sunt ex mẽte & scientia Dei, vt absolutè non sint in mente & scientia hominis. Alioquin *Secundò.*

enim si scientiam accipias, quæ ex euctis externis habetur, æquè nescit Deus an homo amore, an odio sit dignus, ac id ipsum nescit homo. Externa enim illa signa prosperitatis, vel aduersitatis, signa sunt gratiæ & iustitiæ planè indifferentia & incerta, cùm promiscuè obueniant impio & pio. Ergo ex ijs Deus scire nequit, an quis sit amore vel odio dignus, sicut ex ijs id scire nequit homo.

Tertio. Tertiò, quia subdit vniuersaliter: *Sed omnia in futurū seruantur incerta: omnia*, scilicet tam supernaturalia, quæ propriè *in manu Dei* sunt, quam naturalia, tam interna, quam externa; & consequenter an prospera vel aduersa, quæ maximè oculis patēt, quæq; maximè spectāt homines, ex odio vel amote Deus homini immittat. & hoc tantùm vult Salomō in ratione hac inadæquata similis piorum & impiorū euētus, quam subdit, q.d. Homo cōmuniter spectat externa, & externos euentus felicitatis, vel infelicitatis sibi obuenientes; & tamen nescit an Deus illos sibi immittat ex amore an ex odio: Ergo pariter nescit an ipse amore, an odio sit dignus. Reliqua enim argumenta & signa, quibus idipsum dignosci posset, æquè ac hoc iam recensitum homini obscura & ambigua sunt. τὸ ergo, *sed omnia in futurū seruātur incerta*, significat hæc ignorari ab homine non solū ratione præsennū euentuū, sed simpliciter & absolutè: si enim alio modo homini constarēt essentq; certa falsò dicerētur incerta.

Quarto. Quartò, idipsum docet alibi erebrò S. Scriptura, Pattes & tota Ecclesia. Vide Bellar. to. 3. lib. 3. de Iustif. c. 4 & seq & to 1. li. 2. de Verbo Dei c. 12. ac ibidē Iacobum Gretserum, qui & validè cōfutat ineptam expositionem Iunij, dicentis quod homo nesciat an amote, an odio dignus sit, non ipsemet (quisque enim nouit, inquit, seipsum, & suā conscientiam) sed alius quilibet, qui alterius externos euentus prosperos vel aduersos conspicit. Nimirū voluit Deus hac incertitudine gratiæ nos continere in humilitate & sollicitudine; vt cum timore & tremore salutem nostram operemur, vt monet Apost. Philip. 2. 12. atque satagamus, vt per bona opera certam nostram vocationē & electionem faciamus, vt S. Petrus exhortatur. Ita S. Aug. vel quisquis est Auctor (sat enim liquet non esse S. Augustini) lib. de Spiritu & anima c. 59. *Væ mihi*, ait, *misero, qui in regione vmbræ mortis nescio finem meum, nescio si dignus sum amore vel odio.* Porrò loquitur Salomon propriè de amote & odio, quo iustus amatur ob præsentem iustitiam, & iniustus odio habetur ob præsentem statum peccati in quo degit, vti applicat S. Hier. S. Bernar. serm. 1. de Septuag. S. Th. 1. 2. q. 12. art. 5. & alibi crebrò ac Bonau. qui negat hîc agi de amore prædestinationis & odio reprobationis: quia, inquit, nullus dignus est prędestinatione, nec quisquā meretur prędestinari. Prædestinatio enim pręcedit omnem gratiam omneque meritū, imò ipsa omnis gratiæ & meriti est origo & causa. Potest tamen extendi hic amor & odium ad prædestinationem & reprobaoonem; illa enim summus est amor Dei, hæc summū odium, & vtraq; in futurum iudicij diē seruatur incerta, q.d. Nemo scit an sit prædestinatus an reprobus, vel potiùs reprobādus: licèt enim prædestinationis gratiā & amorem nemo mereri queat, dici tamen potest eo dignus, nō ex merito, sed ex gratia Dei, quia scilicet Deus illum dignatus est prædestinare & asciscere in sortem Sanctorum, illaque eum dignum efficit, vt loquitur S. Paulus. Ita hunc locum de prædestinatione & reprobatione accipit S. Bern. ser. 5. de omnibus Sanctis, & S. Tho. in c. 8. ad Roman. sub finem, Hugo, Dion. & alij. Excipe, nisi cui speciali dono reuelata sit sua iustitia vel prædestinatio, vti salutis suæ reuelationē habuere S. Antonius teste S. Athan. S. Franciscus, teste S. Bonau. S. Galla, teste S. Gregor. 4 Dial. cap. 3. & alij plures, quos eodem libro recenset S. Gregor.

Iusti quam certi de sua iustitia Denique licet iusti non habeant certitudinē scientiæ se esse iustos, habent tamen certitudinem cōiecturæ & fiduciæ, quæ crescente gratia & bonis operibus pari passu crescit, adeo vt eximij sancti de eo vix dubitent, sintq; securi, vt *cū longa mœroris anxietate formido fuerit consumpta, quæ sā iam de præsumptione veniæ securitas nascatur*, ait S. Greg. lib. 6. regist. epist. 23. ad Theotistam; & S. Cyprian. lib. de Moral. & libro contra Demetrianū: *Viget*, inquit, *apud nos spei robur & firmitas fidei, & inter ipsas sæculi labentes ruinas erecta mens, & immobilis virtus, & de Deo suo semper anima secura.* Et S. August. in illud Psal. 149. *Exultabunt sancti in gloria*, &c. *Est quidam modus in conscientia gloriandi, vt noueris fidem tuam esse sinceram, noueris spem tuam certam, noueris charitatem tuam esse sine simulatione.* Ita S. Antonius fidens aiebat: *Ego Deū meū non timeo, sed amo.* Et pauper ille apud Thaulerum dicebat se securum in Deo cōquiescere. Historiam fusè ex eodem enarraui Rom. 12. a. Quin & S. Paulus Rom. 8. 35. ita exultans gloriatur: *Quis nos separabit à charitate Christi:* &c. *Certus sum quia neque mors, neque vita*, &c.

SED OMNIA IN FVTVRVM SERVANTVR INCERTA, EO QVOD VNIVERSA ÆQVE EVENIANT IVSTO ET IMPIO] *Vers. 2.* Hebr. *Omnia ante faciem eorum, omnia sicut omnibus*, vel *quodlibet cuilibet*, id est omnia eueniunt consimiliter omnibus. Tigur. *Omnibus eadem prorsus vsu veniunt.* Campen. *Cunctæ res eodem interibunt modo: vnus est euentus iusto & impio.* Septuag. pro secundo הַכֹּל *haccol*, quod noster vertit *vniuersa*, alij, *omnia* per affinitatem literæ ב cum כ alijs punctis legerunt הֶבֶל *habel*, id est *vanitas*; vnde vertunt: *Omnia ante faciem eorū vanitas in omnibus*, id est vt Syrus: *Omne quod est ante eum vanitas est.* Et Arabicus: *Omnes res ante eorum facies sunt vanæ in omnibus eorum negotijs.* Identidē enim operum hominis, rerumq; omnium vanitatem inculcat Ecclesiastes. Verùm Biblia Hebr. quasi omnia habent הַכֹּל *haccol*: non הֶבֶל *habel*. Quare Noster τὸ *Omnia ante faciem eorum*, optimè cum Symmacho, vt solet, interpretatus est, *sed omnia in futurum seruantur incerta.* Nam vt dixi v. 1. τὸ *ante eos*, idem est, quod, eos loco vel tempore antecedit, ideoque eorum conspectum & cognitionem fugit, ac proinde eis est incognitum & incertum, quale est id quod futurum est; hoc enim quasi à fronte nos in Dei præsentia antecedit, nosque quasi subsequentes; vt ad illud perueniamus, expectat. Hoc ergo est *ante eos*, id præuertit & præcurrit eorum cognitionem; præcurrit, inquam tum ad Dei præscientiam & prouidentiam,

tum

tum ad Dei iudicium, vt ibi homines reos præstoletur, ac sontes vel insontes ostendat. Vnde Chald. vertit: *Omne in Dei prouidentia decretum est vt sit ante eos.* Alij repetunt *τὸ non*, quod præcessit, q.d. Opera hominum non sunt ante faciem eorum, id est non cognoscuntur ab eis qualia sint, bona an mala. Verùm hoc duriusculum videtur. Sic incerta & dubia nobis manet pœnitentia & salus Salomonis, Tertulliani, Origenis, Berengarij & plurium taliũ. Sic Doctor ille Parisiensis, qui ab omnibus habebatur probus, mortuus, ex feretro publicè se improbum proclamauit, dicens: *Iusto Dei iudicio condemnatus sum*, qua voce perculsus S. Bruno cum socijs in Carthusiam secessit. Porrò recentiores hîc variè ex Hebręo vertunt, & explicãt. Arias & Guarinus; *Amorem & odiũ nescit homo omnium qui ante eos sunt.* R. Salomon: Iusti vident opera sua ante oculos proposita, ex ijsque sciũt se esse iustos, cum id carnales & impij nesciant. Dauid de Pomis vertit: *Omnia in facie eorum*, q.d. Ex facie & vultu liquet & lucet probitas hominis vel improbitas. Alij q.d. Etsi homo omnia habeat ante oculos, tamen nescit discernere inter bonum & malum, odium ab amore, signa probitatis ab improbitatis. Alij aliter. Ita nimirum in multa abeunt, qui à vulgata, id est à veritate deuiant.

EO QVOD VNIVERSA ÆQVE IVSTO ET IMPIO] Ratio hæc, vt dixi, nõ plena & adęquata, sed partialis est & inadæquata, communis tamen, & oculis mentibusque hominum obuia, ideoque illam pręceteris assignat Salomon. Iusti enim ex alijs signis, putà ex interno cõscientiæ & Spiritus sancti testimonio, ex bonis operibus, ex affectu pio in Deum coniectant & quasi cognoscunt se esse iustos & amore Dei dignos. Verùm hęc interna sunt, nec oculis hominum patent, ac ipsis iustis sæpè æquè incerta sunt atque externa, putà externi euentus prosperi vel aduersi. Sicut enim hi impio æquè obueniunt ac pio, sic & illi. Impij enim sæpè nullos sibi faciunt peccati scrupulos, sed planè sibi videntur in conscientia tranquilli, ac amant Deum & res pias amore quodam humano & naturali, atque ex eodem dant eleëmosynas, suntque benefici in omnes; & tamen sunt in statu peccati mortalis. Vnde liquet hæc signa interna, æquè ac externa esse incerta, dubia & ambigua. Vide Franc. Suarez tom.3. de Gratia lib.9. à num.14. ad 18. sed maximè num.18. vbi ex ictè expendit *τὸ eò quòd.* Porrò Hebraicè est: *Vnus est euentus iusto & impio.* Chald. hoc & præced. ita reddit: *Omne ex prouidentia pendet, atque ex cælo decretum est* (Complut. *Ex sidere*: sed hoc fauet Astrologis iudiciarijs, quos Ecclesia reprobat) *decretum est quod futurum est, vt fiat omnibus euentus vnus innocenti & peccatori.*

Dices, Deus Leuit.26. & alibi sæpè promittit Hebræis euentus prosperos, putà victoriam, pacẽ, copiam frugum, si legem suam seruent sintque pij; sin eam violent sintque impij, minatur eis bellum, famem, pestem omneque malum; ac vtrumque vti promisit; ita reipsa eis pręstitit: quomodo ergo vnus est euẽtus iusto & impio? Resp. primò pro *euẽtu*. Hebr. est מִקְרֶה *micre*, id est accidens, occursus, euẽtus, de qua voce dixi A c.1.14. Iam per accidens intellige, id quod cõmuniter accidit, qualis est mors, morbus, fames, sitis, frigus, æstus, &c. Hæc enim tã pijs accidunt quàm impijs. Vnde Catrip. vertit: *Cuncta res eodem interibunt modo, nec quidquã ab interitu liberũ est.* Nam per euẽtum maximè hic intelligi mortem, patet ex sequentibus. *Nemo est qui semper viuat* &c. & ex dictis c.2.14. & c.3.19. Identidem enim hanc mortis vanitatẽ & ærumnam extremam, tam pijs quàm impijs communem, refricat & inculcat. Resp. secundò illa promissa Hebræis facta Leuit.26. & alibi spectant non tam singulos seorsim, quàm totum populi cœtum, vt si is coleret Deum non idola, eiusque leges seruaret, Deus daret ei pacem & rerũ abundantiam; si eas violaret, coleretq; idola, puniret eum peste, fame & bello. Quare si maior pars populi B coleret idola, Deus in totum populum mittebat pestem, famem, vel bellum, quæ tam pios, vtpote qui erãt pars istius reipublicæ & populi noxij, quàm impios affligebãt. Itaq; tunc quoq; vnus erat euẽtus iusto & impio: nec enim fames, nec pestis, nec bellum discernit pium ab impio, sed promiscuè obuios quosq; inuadit. Sicut in excidio vrbis pij æquè ac impij spoliãtur, capiũtur, necãtur. Sic enim in prælio tam occisus est pius Iosias, quàm impius Achab. 3.Reg.22.34 & 2.Par.35.23. Resp. tertiò, sępè Deus in lege veteri pijs separatim prospera, vt fruges & opes in pręmium pietatis largiebatur, eadem impijs negabat in pœnã impietatis; at non semper, sed prospera impijs, aduersa pijs immittebat, vti Dauidi persecutionem Saulis, Danieli Babyloniorum, Susannæ senum, Machabæis Antiochi, Eliæ & C Prophetis Iesabelis, & idololatrarum; quia tum maioribus bonis patientiæ, martyrij & gloriæ æternæ eos cumulabat. Vnde tunc quoque vna ex parte idem, sed alia ex parte aduersis planè erat euẽtus pio, quã esset impio. Porrò Hebræi hanc gnomen arctant ad Noë & Pharaonem socerum Salomonis, narrantque eumdem euentum accidisse iusto Noë & impio Pharaoni, scilicet claudicationem. Noë enim cum ex arca exscendisset casu cecidisse factumq; claudum, Pharaonem quoque, cùm in throno Salomonis sederet, velletq; descẽdere, prolapsũ claudicasse; sed hæc sunt næniæ & fabulæ Rabbinorum.

Minus ineptè ijdem antitheses sequentes ita secernunt, vt iustus & impius spectetur in opere mundus & immundus in corpore, bonus & D peccator in corde, periurus & verum deierans in ore, sacrificãs & sacrificia contemnens in fide & religione. Verùm nimis minutim hæc distinguunt, cum omnia sint quasi synonyma & epitheta iusti ac impij. Ex hoc loco S. Thomas 1.2.q.114.art.10. probat bona tẽporalia per se sub meritum non cadere, sed tantùm quatenus referuntur & conferunt ad beatitudinem. *Vt sicut iurans, sic & qui iuramentum timet*, id est fugit & cauet ne aliquando peieret: *iurans*, id est peierans: qui enim crebrò iurat, & assuescit ad quiduis iurandum, necesse est vt sæpè peieret, imò semper peierat, quia iurando temerè quiduis sine discrimine veri vel falsi, semper periculo peierãdi se exponit. Adde Hebræos carere verbis compositis, ideoque pro ijs vti simplici, נִשְׁבַּע *nisba* ergo, id est *iuro*, significat quoque

peiero, deiero. Sic Zachar. 5.3. dicitur *iurans iudicabitur*, hoc est peierans damnabitur. *Deierat*, id est iurat. Deierare enim est per Deum iurare, vel sanctè iurare ait Donatus. Vnde illud comici de Casina; *Per Deos omnes & deas deierauit*. Hinc subinde deierare est iurare ac promittere aliquid cum contestatione, vt 1. Reg. 20. 17. *Addidit Ionas deierare Dauid.*

VERS. 3. HOC EST PESSIMVM INTER OMNIA QVÆ SVB SOLE FIVNT, QVIA EADEM CVNCTIS EVENIVNT: VNDE ET CORDA FILIORVM HOMINVM IMPLENTVR MALITIA ET CONTEMPTV IN VITA SVA, ET POST HÆC AD INFEROS DEDVCENTVR] Thaumat. & Olympiod. censent hæc esse verba stultorum & impiorum. Melius S. Hieron. & alij censent esse ipsius Ecclesiastis. Iterat enim & cõfirmat quod dixit v. præc. q. d. Res pessima, id est valdè noxia & molestissima est, quòd eadem obueniunt pijs & impijs, indeque homines impleantur malitiâ & contemptu, vt pietatē, quin & Deum contemnant, itaque ad inferos detrudantur. *Pessimũ* ergo hîc propriè accipi potest. q. d. Pax piorum & impiorum euentus, multorum scelerum est occasio. Ita S. Hier. Bonauent. Hugo, Dion. & alij, vel impropriè *pessimum*, id est molestissimũ, quod pios valdè affligit. Sic Matt. 6. ait Christus: *sufficit diei malitia*, id est molestia & afflictio *sua*.

Pro *contemptu* Hebr. est הוללות *holelot*, id est *insania*, vt vertit Pagnin. *Vesania*, vt Vatabl. *tricis*, vt Caietan. Septuag. περιφερεία, id est *circumlatione*: hallucinatione, vita errabunda, erratione ac turbatione mentis ob externas cogitationes & curas, ait Budæus. Thaumat. *erroribus & fraudibus*. Olympiod. *Huc & illuc in circuitu ambulant, nec desistunt fatigari*. Aquila πλάνῃ, id est *errore*. Symmach. αὐθαδείᾳ id est, *procacitate*, ait S. Hieronym. Alij, *vana exultatione & gloriatione*. Vide dicta cap. 1. 17. Notat impietatem & stultitiam hominum vsque ad insaniam, qui *lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis*. Prou. 2. 14. & excusant *Excusationes in peccatis*. Psalm. 140. versic. 4. qui procaciter malum operantur, in eoque gloriantur, quasi numinis contemptores.

POST HÆC AD INFEROS] Hebr. *Post hoc ad mortuos*, id est ad statum locumque mortuorum, putà ad inferos; ad illos enim tempore Salomonis omnes mortui descendebant. q. d. Impij viuunt adeò insolenter, vt de morte non cogitēt quasi semper victuri, & numquam morituri, itaque cùm minimè cogitant imparati morte abripiuntur, descenduntque ad inferos, vt malitiæ suæ dent pœnas in gehenna. Ita Chald. *Et post*, inquit, *dies hominis seruatur ei, vt corripiatur cum mortuis iuxta iudicium peccatoris*.

VERS. 4. NEMO EST QVI SEMPER VIVAT, ET QVI HVIVS REI HABEAT FIDVCIAM. MELIOR EST CANIS VIVVS LEONE MORTVO] S. Hieronym. more suo secutus est Symmach. qui clarè vertit: *Quis enim in æternum potest perseuerare viuens?* cùm, ait S. Hieronym. *subito rapiamur interitu, & dum ignorant homines ad inferna descendant*. Explicat hic euentũ pijs & impijs omnibus maximè cõmunem, scilicet mortem, quæ ad oculum ostendit rerum omnium vanitatem; nam omnia facit mori & euanescere: vnde mortis idæam & effectus hîc graphicè depingit vsque ad v. 7. Hebræa ad verbum habent: *quia cuius, quod sociabitur ad omnes viuentes, est spes?* vtiq; nullius. q. d. Nullus est qui speret se socium & coæuum fore omnibus viuentibus, hoc est vt clarè vertit Noster: *Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciã*. Pro יְחֻבַּר *iecchubbar*, id est *sociabitur*, nonnulli Codices per metathesin legunt יְבֻחַר *iebuchar*, id est *eligetur*: vnde cum Pagnin. vertas: *Quia cui electo inter omnes viuentes est spes?* Electus enim in Scriptura vocatur iuuenis robustus, cuius electa, id est florida, & vegeta est ætas, q. d. Cui iuueni est spes, quòd semper manebit in flore & robore ætatis iuuenilis; vtique nulli? cùm versetur inter viuentes, sed mortales, qui omnes cum tempore senescunt & flaccescunt.

Porrò Chald. vertit: *Etenim quis est vir qui associabitur omnibus verbis legis? ad acquirendam vitam venturi sæculi est illi spes*. Recentiores more suo dum ex Hebræo nouas cudũt versiones, à sese inuicem, & à vulgata, & à vera Salomonis mente in varia vagaque abeunt. Thaumat. censet hæc dici in persona impiorum, qui censent animam interire cum corpore, ideoque viuentem, licèt obscurus is sit & squallidus, mortuo esse anteponendum. Melius Olympiod. censet hîc agi de impijs, quos paulò antè dixit in morte ad inferos descendere. Causam hîc subdit, eò quòd nullus sit, qui semper viuat, sed omnes mori debeant, ac post mortem ad inferos descendere. Aut q. d. impij cùm moriuntur inter iustos, qui soli, licet mortui, viuere censendi sunt, locum non habebunt in æterna vita. Optimè de omnibus tam pijs quàm impijs accipias, q. d. Nemo prorsus hominũ est, qui semper viuat, sed omnibus incumbit fatalis euentus, putà mors. Vnde S. Hieronym. Albin. Bonau. Lyran. Hugo, Dion. & ceteri censent hæc dici ex persona & mente Salomonis. Hæc meditans S. Hieronym. & morti S. Paulæ applicās in eius epitaphio, gemens exclamat: *O mortalium fragilis & caduca natura, & nisi Christi fides nos extollat ad cælum: vt æternitas animæ promittetur cũ bestijs ac iumentis corporum vna conditio est, idem occubitus iusto & impio*.

MELIOR EST CANIS VIVVS LEONE MORTVO] Hebr. *Melius est cani viuo, quàm leoni mortuo*. Ita Symmach. Est parabola, quæ grammaticè in cortice literæ significat animal quodliber, licèt vilissimum, qualis est canis, si viuat, nobilius esse animali præstantissimo, qualis est leo, si mortuum sit. Parabolicè verò per hoc significatur hominem vilissimum, si viuat, præstare homini præstantissimo, si mortuus sit; qua ratione dixit S. August. viuam muscam, vel culicem, aut pulicem vnum nobiliorem esse cælo, quia prædita sunt anima & vita, qua caret cælum, vti superiùs dixi. Hinc canis qui metuit leonem viuum, illi mortuo insultat, allatrat, laniat, deuorat: sic & vilissimi mortalium mortuos, licèt tyrannos & reges potentissimos, dicterijs allatrare & mordere non verentur. Hinc illud: *Leoni mortuo insultant lepores*. Et Comicus: *Mortuus pluris pretij, quàm ego sum*. *Melior canis viuus leone mortuo cur?*

Quæres,

Quæres, quo nexu hæc parabola cum præcedenti cohæreat? Resp. primò posse referri ad impios, quos v. præced. dixit *ad inferos*. Hebr. *ad mortuos* descendere, q.d. Impij etiamsi in hac vita epulentur & triumphent, tamen mox moriuntur & ad inferos descendunt, tumque eorum vita in mortem, id est felicitas in summam miseriam conuertitur; quia sicut canis viuus melior est leone mortuo, ita vilissimus mortalium præstantior est impijs quantumlibet diuitibus & potentibus, si hi moriantur, ille viuat. In morte enim finitur omnis eorum opulentia & potentia: sicut enim leo, generosus licèt, moriens in cineres & vermes abit; sic & reges ac tyranni, qui proinde nil post se relinquunt nisi splendidum sepulchrum, vel nisi suam pellem, vti facit leo. Vnde illud *Leonina exuuiæ*.

B Secundò, generalius referas ad v. 2. *Vniuersa æquè eueniunt iusto & impio*: inde enim omnia hæc contexuntur, q.d. summa vanitas rerum humanarum est, quòd idem euentus obueniat pio & impio, cuius exemplum clarum est in morte; hæc enim certò vtriq; obuenit. Nemo enim prorsus est, qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Quanta autem hæc sit vanitas, quantumque viuens præstet mortuo & vita morte, liquet ex eo, quòd canis vilissimus si viuat melior sit leone, qui rex est animalium, si mortuus sit.

Tertiò, hinc educit quàm magnifacienda sit vita, ac benè collocanda, & in lætitia bonisque operibus expendenda; cùm mors homini omnem lætitiam omnemque operandi facultatem adimat. Vnde vers. 10. concludit; *Quodcumque facere potest manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erit apud inferos, quo tu properas*. C Canis enim in operando, currendo, & venando acer est, solers & prouidus, adeo vt cū satur est futuræ fami prouideat, & ossa quæ supersunt recondat, eaque in terra defodiat, quæ esuriens deinde effodit & rodit. Idem faciat sapiens.

Quartò, hinc resoluitur quæstio, qua nonnulli quærunt, quis honorabilior sit rex, princeps, Episcopus, Pōtifex, præteritus, an præsens; & vter alteri in loco & cultu sit anteferendus? v.g. si ad vitam rediret Carolus V. an anteferēdus foret Philippo IV. regi præsenti? Respōdendum enim negatiuè, quia Carolus iam defunctus est vti vitâ sic & regno; quare amplius non est rex nec imperator. Rex autem est Philippus IV. ille ergo colendus vt rex, nō Carolus. D Mors enim succidit vti vitam sic & regnum, regiamque dignitatem & cultum. Hæc est vanitas regum rerumque omnium in hoc orbe; sic transit gloria mundi. *Melior est canis viuus leone mortuo.*

Tropol. canis est peccator, leo iustus.

Tropol. canis est peccator in hac vita potens pœnitere & euadere sanctissimus, cuius proinde sors melior est sorte leonis, id est, cui in morte omnis bene agendi tempus & occasio præciditur. Ita S. Hieronym. & ex eo Albinus & Salonius. Canis enim est rixosus, vorax & luxuriosus; vnde notat deditos rixæ, gulæ & luxuriæ, qui excitati à Deo vocationi eius obsequūtur, & pœnitent, sicut canis hero fidissimus & obsequentissimus est. Audi S. Hieronym. qui A in veteri versione aliter vertit, aliterque dispungit, scilicet τὸ *fiducia* vel confidentia combinat cum cane & leone: *Confidentia*, inquit, *est, quoniā canis viuēs melior est leone* mortuo; quod sic ad literam explicat: *Quia supra dixerat, cor filiorum hominum impleri malitia & procacitate, & post hæc omnia morte finiri: nunc eadem complet & repetit, donec viuunt homines eos posse fieri iustos, post mortem verò nullam boni operis dari occasionem. Peccator enim viuens potest melior esse iusto mortuo si velit in eius trāsire virtutes; vel certè eo qui se in malitia, potētia, procacitate iactabat, & mortuus fuerat; melior potest quis pauper esse, & vilissimus. Quare? quia viuentes metu mortis possunt bona opera perpetrare: mortui verò nihil valent ad id adijcere, quod secum semel tulere de vita: & obliuione obuoluta sunt omnia, iuxta illud quod in Psalmo scriptum est: Obliuioni datus sum tamquam mortuus à corde.*

Rursum Olympiod. exponit q.d. Iustus, licèt pauper, vilis & abiectus, præstat superbissimis regibus, qui dum viuerent omni gloria præcelluerunt. Sic Lazarus mendicus, cuius vlcera lingebant canes, melior fuit diuite Epulone, quia ille ab Angelis in sinum Abrahæ deductus est, hic sepultus in inferno.

Tertiò, alij exponunt, q.d. iustus viuens, licèt minimus & abiectissimus, præstat iustis magni nominis & famæ iam mortuis, quia in vita strenuè operando eos meritis & fama superare potest. Huc accedit Hebræus interpres S. Hieron. qui ipso teste ex Rabbinis sic exponebat. q.d. Vtilior est doctor, licèt indoctus, si adhuc viuat & doceat, præceptore perfecto, si is mortuus sit, etiam Mose; licèt hæc eius expositio minus probetur ipsi S. Hieronymo.

Canis viuus est pœnitens feruens, leo mortuus est iustus torpens.

Quartò, optimè hæc parœmia adaptatur peccatoribus pœnitentibus, sed feruentibus, & innocentibus, siue iustis, sed remissis & tepidis; Canis enim immundus est, sed acer & feruens: leo verò mortuus typus est remissi & languidi, vt sensus sit q.d. Melior est peccator, sed feruēs in pœnitētia, quàm iustus vel innocens, remissus in sua iustitia, & præfidens torpensque in sua innocentia, iuxta illud S. Gregorij: *Plerumque gratior est Deo feruens post culpam vita, quàm securitate torpens innocētia*, vti patet in Paulo, Matthæo, Magdalena, & similibus, qui multos innocētes sanctitate longè superarunt; atque vniuersim Gentiles conuersi ad Christum, Iudæos fide & virtute altissimè transcenderunt: vnde S. Hieronym. sic explicat q.d. Melior est gentilis viuens Christo, quàm Iudæus mortuus Deo. Iam enim Iudæorum, quorum insigne & stemma erat leo, Genes. cap. 49. vers. 9. religio, fides, lex per Christum mortua & mortificata sunt. Accedit, Drogo Cardin. Hostiens. sermone 1. de Sacram. Domin. pass. Paulò ante medium tom. 12. Biblioth. SS. Patrum: *Melior est canis viuus leone mortuo*, hoc est, inquit *melior est canis*, id est pœnitens *humilis, viuens Deo, mortuus mundo*, *quàm leo*, id est *superbus reprobus, mortuus Deo, viuens sæculo*.

Symbolicè leo mortuus est dæmon.

Symbolicè S. Eucherius de Spiritali form. cap. 5. leo mortuus, ait, est cacodæmon, cui nulla est spes vitæ & salutis: canis viuus est peccator, sed qui conuerti & sanctificari potest, ideoque spem felicitatis habet. Accedit Lyran.

canis viuus, ait, est exosus, dicax & mordax, qui dum viuit monitus, metuq; mortis corrigi potest: Leo mortuus est superbus & tyrannus defunctus, cui nulla superest spes correctionis & salutis. Petrus Blesensis serm. 30. applicat conuersioni S. Augustini, qui cùm de philosopho & oratore, ac doctore erroris, euasit doctor veritatis, ac custos dominici gregis, factus est de leone mortuo canis viuus. Canis enim est vigil, latrans, sagax, fidelis, linguâ medicus: talis quoque fuit S. August. Addit S. Augustinum iam conuersum non desijsse esse leonem, licet mortuum, hoc est mortificatum à Samsone, putà à Christo: vnde in eius ore mellis repertum fuisse fauum regularis & religiosæ doctrinæ. Iudic. 14. 8. Denique S. August. in quæst. ex vtroque testamēto quæst. 39. explicat, q. d. Melior est gentilis quàm apostata à fide. Audi eum: *Melior est canis viuus leone mortuo: quia sicut leo omnibus feris fortior est, ita Christianitas omnibus sectis.* B *Si quis ergo ab hac destiterit, amittit salutē, ita vt deterior gentili fit. Potest enim fieri vt credat gentilis & acquirat salutem, quā perdidit apostata: quia deterius est amisisse salutem, quàm non habuisse: canem autem Gentilem significatum ostendit saluator dicens: Non licet accipere panem filiorū & mittere canibus.* Matt. 15. Porrò melior est gallina mortua cane viuo: quia illa in vita despecta, post mortem honoratur: nam infertur mensis regum & principum: hic verò viuus charus est hero, at mortuus in sterquilinium abijcitur. Ita iusti in hac vita despecti post mortem honorantur, nam inferuntur aulæ mensæque Dei in paradiso: impij verò in vita honorati post mortem ab omnibus despiciuntur, & in barathrum tartari præcipitantur. Vicissim leo mortuus melior est cane viuo, putà Christus, qui est leo de tribu Iuda, occisus fortior est Cerbero, siue cane infernali, putà diabolo, quia eum catenis alligauit, ac morte sua mortem occidit, infernum clausit, cælum reserauit iuxta illud Osee 13. 14. *Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne.* A Poëtis enim canis in inferno ponitur trium capitum, immanis magnitudinis, ideoq; vocatur triceps Cerberus, quasi κρεοβόρος, id est carnem vorans, quem describit Virgil. 6. Æneid. Hinc & sancti defuncti, qui sunt quasi leones & vrsi mortui, meliores, feliciores, & potentiores sunt canibus viuis, id est hominibus dicacibus & profanis: qua de re audi exemplum memorabile. S. Vrsus Episcopus Fanensis (quæ ciuitas est insignis in Pentapoli Vmbriæ) religiosè colitur in ea vrbe & diœcesi die 15. Maij, quo eùm omnes vacēt ab operibus, solus bubulcus in agro Fanensi deprehensus fuit arans fundum: vnde admonitus cur festum violaret S. Vrsi ciuitatis patroni, cum irrisione respondit impudenter: *Si ipse est vrsus, ergo sum canis:* non distulit ira Dei condignum blasphemo inferre supplicium; nam illico ipse velut alter core, Dathan & Abiron, solo dehiscēte, cum aratro & bobus terræ hiatu absorptus est eo loci, vbi nunc dicitur, villa Rosciani, vbi adhuc inexplebilis voraginis monstrantur vestigia. Atque extat in publicis tabulis huius miraculi fides, quod & traditione continuâ à patribus acceptum, vsque hodie communi omnium Fanensium ore celebratur. De-

Christus leo præstat Cerbero.

S. Vrsi exemplum.

A nique tanta est vis humilitatis, vt humilem qui se æstimat canem non viuum, sed mortuum, præstantiorem faciat leone non mortuo, sed viuo, putà superbo. Hoc opus Dei est admirandum: ita scilicet vt verus humilis, qui se canem mortuum & prorsus inutilem putat, hac existimatione, non in pusillanimitatem cadat, sed magna & mirabilia opera faciat: superbus verò qui se fortitudine iactat, animi pusillitate pr ssus nihil eximium moliatur, & si aggressus fuerit, id nequaquam perficiat.

VIVENTES ENIM SCIVNT SE ESSE MORITVROS: MORTVI VERO NIHIL NOVERVNT (Arab. *Non reperiuntur*) AMPLIVS: NEC HABENT VLTRA MERCEDEM: QVIA OBLIVIONI TRADITA EST MEMORIA EORVM] Tigur. *Quia memoria ipsorum deleta est.* Hæc gnome aptè nectitur præcedenti, probat enim canem viuum præstare leone mortuo, ac vitam præstare morte ex eo, quòd mors homini cum vita adimat omnem cognitionem, omnem gustum & sensum, omnem mercedem & meritum, quibus pollet hæc vita. Est ergo hypotyposis, siue viua descriptio mortis, eiusque effectuum & damnorum, ad hoc inducta, vt homo viuens cogitet se breui moriturum, ideoque voluptates se non effundat, sed eas refrenet cogitatione mortis, vsque ad mortem & iudicium ac cælestem gloriam, velut finem sibi præstitutū honestè viuendo, & sanctis operibus vacando, se præparet: *Quia viuentes*, ait S. Hieronym. *metu mortis possunt bona opera patrare; mortui verò nihil valent ad id adijcere, quod semel secum tulerūt de vita.*

Vers. 5.

C Porrò Thaumat. ex eo S. Hieronym. ac Titelm. censent ab hoc vers. vsque ad 11. loqui Salomonem in persona non sua, sed Epicureorum & Atheorum, qui censent animam hominis cum corpore interire, ideoque dum viuunt in omnes voluptates & scelera se effundunt, dicentes: *Comedamus & bibamus, cras enim moriemur.* Isaiæ 22. 13. Verùm quia nil tale hîc Salomon significat, atque in vers. proximè præced. & sequen. in sua persona loquitur, quibus hic versus & sequens plano tenore respondet, dicendum videtur eum hic ex sua mente loqui, quod etiam mox probat S. Hieronym. alioqui enim de alijs scripturis, idem passim dicere liceret, & sic scripturarum auctoritas passim valdè redderetur incerta.

D Sed quomodo ait: *Mortui verò nil nouerunt amplius?* Caietan. explicat in sensu formali, putà mortui nil sciunt, quia cognitio est vita & vitalis actio. Verùm hoc nimis subtile est & argutum. Dico ergo primò id verum esse, quia mortui naturaliter sciunt, vel scire possunt ea quæ hîc geruntur, v. g. de filijs suis, de domibus, opibus, officijs, &c. quæ hîc reliquerunt, cui non repugnat etiam in limbo olim illos ea scire potuisse reuelante Deo, vel Angelis, vel hominibus qui hinc ad eos decedunt.

Mortui nil sciunt quo sensu? Resp. Primò.

Secundò, mortui nil nouerunt, id est nullum habēt sensum: vel gustum voluptatum & rerum huius vitæ, non sentiunt, non experiuntur, non gustant illa, quæ senserunt & gustarunt in hac vita, præsertim quia anima corpore soluta iam nec gustū, nec sensum habet, sed instar Angeli tota spiritalis est, nec nisi mente vtitur ad intelligen-

Secundò.

telligendum res spirituales alterius vitæ. Ita S.Bonau. *Nesciunt, ait, quæ sunt in hoc mundo, non recordantur vel curant, nec afficiuntur ad ea, neque, quod paulò post scribitur, habent partem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur.* Porrò anima separata à corpore magis apta est intelligere, quàm dum esset coniuncta corpori; quia corpus hebetat mentis & intellectus operationes. Vnde Angeli quia corpore carent, toti sunt intelligentes & perspicaces. His similis est anima separata iuxta illud Christi: *Erunt sicut Angeli Dei.* Matth.22.30. Anima enim ex se est substātia spiritualis & intellectualis; cuius operatio propria est intelligere, sed retūditur in corpore per sensus & corporeas sensationes, quibus soluta & expedita liberè totam se dat intellectioni. Vnde S.Hier.epist.61.ad Pammach. contra errores Ioannis Hierosol. *Non possumus*, inquit, *incorporalem & æternam animam, in modum glirium immobilem torpentemq́; sentire.* Quin & Cyrus apud Xenophon. & Cicer.lib.de Senect. *Mihi*, ait, *numquam persuaderi potuit tum animam esse insipientem, tùm ex insipienti corpore euasisset.* Vide S.Thom.1.p.quęst.89.&Scholast.in 4.dist.45. ac nostros Conimbric.tract. de Anima separata disp.5. art.1.vbi docent animam separatam per species tum in vita acquisitas, tum potiùs in separatione à Deo infusas, posse distinctim cognoscere omnes res naturales, putà cuncta sensibilia: item seipsam, suosque actus internos ac potentias; ad hæc alias animas, quin & Angelos, eorumq́; naturales proprietates & operationes, exceptis cordium cogitationibus vtpote ex suo genere occultis. Hoc enim illius naturæ spirituali connaturale, & quasi debitum videtur. Porrò animæ damnatæ in inferno non cognoscunt nisi sua tormenta, & illa quæ tormenta adaugent, vti Dei in se iram, dæmonum furorē, præteritas voluptates & scelera, quibus has pœnas sibi accersiuerunt. Vnde Lyran. Hugo & Dionys. sic explicant, q.d. Mortui, id est damnati boni nouerunt amplius. Animæ verò in purgatorio cognoscunt suum statum, certæque sunt de sua salute. Vnde Deū iugiter amant & laudant: parentum verò vel amicorum in hac vita viuentium euentus, pericula, actiones, orationes non cognoscunt, nisi Angeli eas illis reuelent, vel morientes eis nuntient. Quare ordinariè frustraneum est illas inuocare vti docet D.Thom.2.2.q.83.art.11.ad 3.& magis disertè Franc. Victor.in Relect. Orant tamen pro nobis nostrisque necessitatibus, quas in genere, vtpote eas dum viuerent experti, cognoscunt. Vnde Ieremias degens in limbo patrum visus est Iudæ Machabæo orare pro Iudæis, quin & Iudæ dedit aureum gladium promittens ei victoriam contra Nicanorem. 2.Machab.15.12.ac anima S.Seuerini, æquè ac Paschasij, in purgatorio existens operabatur miracula, quæ recenset S.Gregor.4.Dial.c.40.& B.Petrus Damiani epist 13.cap.7. Animæ denique beatæ, quæ fruuntur Deo, in eo res nostras, ac præsertim orationes cognoscunt. Vnde vtile & sanctum est eas inuocare, vti contra Lutherum docet fides Ecclesiæ. Vide Bellarm. lib.1. de Sanct. beat.cap.18.& 19.

Anima separata scit omnes res naturales.

Anima damnata scit tantum sua tormenta.

Anima in purgatorio non sunt inuocandæ cur?

Anima beata sciunt omnia in Deo.

Mysticè Chald. sic vertit: *Quoniam iusti norunt quòd si peccauerint futuri sunt, vt reputentur vt mortui in sæculo venturo; propterea custodiunt vias suas, & non peccant: quòd si peccant, conuertuntur in pœnitentia; & peccatores nesciunt quidquā boni de sæculo vēturo, & nō est eis merces bona post mortem eorum: etenim obliuioni data est memoria eorum inter iustos.* Huic affinis est explicatio Olympiod. qui tamē de hac vita, nō de futura explicat: *Viuētes*, inquit, *quorum intellectus humore viuido irrigatur, cùm secū reputant temporarium esse huius vitæ curriculum, officiosè viuunt, confirmati spe vitæ æternæ: Qui verò in peccato mortui sunt ignorātiæ nebula occupati, viuunt sine ratione, pecorum more.* Vbi nota, vitam hanc caducam & breuem, non aliud esse quàm cursum ad mortem, & per eam ad immortalitatē: quare qui id nescit, vel non cogitat aut curat, is non tam viuens, quàm vitâ priuatus censendus est. Vnde *viuens* hîc definitur, *qui scit se moriturum.* Cogitatio ergo mortis, homini innata est, & quasi manans ab intrinseco animæ & vitę, vt proinde iugiter eam homo pręsentem habere, imò in sinu mentis gestare debeat, eaque se ad omnem virtutem, & heroica facinora incitare & perurgere. Hinc Plato philosophiam definiuit esse meditationem mortis. Idipsum reipsa ostendit noster B. Franc. Borgia, cuius vita non aliud fuit, quàm continua mortificatio & commentatio mortis & inferni.

NEC HABENT VLTRA MERCEDEM] Tigur. *præmium*, Camp. *pretium*, intellige huius vitæ, q.d. dum viuerent, laborabant, laborisque sui mercedem percipiebant in lucris & voluptatibus huius vitæ; at post mortem nihil eorū habent; habent tamen mercedem alterius vitę, vel in cælo, vel in inferno, quam sibi in hac vita benè, vel malè operando promeruerunt. Hunc esse sensum liquet ex conclusione, quam ex hac gnome infert v.7. *Vade ergo & comede cum lætitia panem tuum*, &c. q.d. Vtere, fruere laboris tui mercede in hac vita; nam post eam non licebit ea frui. Vnde Campens. vertit: *Neque sunt apud viuos vllo amplius in pretio.*

Rursum *non habent vltra mercedem*, id est meritum, putà tempus merendi mercedem gloriæ cælestis, q.d. Mortui non habent vltra tempus merendi, & cōparandi sibi mercedem in cælo. Vnde Arabicus vertit: *Non eis conuertentia*, id est tempus pœnitendi & conuertendi se. Est metonymia: ponitur enim effectus pro causa, putà merces pro merito. Meritum enim est mercedis meritum, ac vicissim merces est meriti merces. Hac gnome confutatur error Origenis, dicentis pœnas damnatorum, æquè ac gaudia beatorum non fore æterna, ac proinde posse tam Angelos demereri & damnari, quàm damnatos mereri & beati. Et error Lutheri, qui censuit animas in purgatorio, vtpote imperfectas, per patientiam & impatientiam pœnarum mereri, vel demereri, quod validè confutat Bellarm. lib.2. de Purgat. c.2. Igitur vitæ finis est merendi terminus. Vita enim est via & stadium, in quo viator decurrit, laborat & meretur: quo emenso non restat amplius currendi merendiq́; locus & tempus, vti varijs similitudinibus docet S. Script. Ecclef.14.17.& 18.22. Ioan.9.4. Lucæ 16.2.2. Corinth.5.10. Galat.6.8.

Error Lutheri animas in purgatorio mereri.

In Hebr. pulchra est paronomasia: *Mortui non habent*

habent vltra שָׂכָר *sachar*, id est mercedem, *quia non habent* זֵכֶר *zecher*, id est memoriam. q.d: Viuentes non habent memoriam mortuorum; sed eorum obliuiscuntur: vnde nullam eis mercedem huius vitæ persoluunt: habent enim eos velut vita functos & mortuos, & non existentes in hoc orbe. Hinc status & regio mortuorũ in Script. vocatur דוּמָה *duma*, id est silẽtium; item *Terra obliuionis*. Psalm. 87. 13. idq; reciprocè, quia tam viuentes mortuorum, quàm mortui viuentium obliuiscuntur. Vnde illud Sibyllæ 6. Æneid.

Lethæi ad fluminis vndam,
Securos latices & longa obliuia potant.

λήθη enim Græcis est obliuio: vnde lethæum, id est obliuiosum flumen apud inferos statuunt Poëtæ, cuius latices cùm quis gustarit, omnium
B rerum præteritarum obliuiscatur, de quo Lucan. lib. 9.

Quem iuxta lethes tacitus perlabitur amnis,
Inferni (vt fama est) tradens obliuia venis.

Lethi etyma. Hinc & mors latinis dicitur *lethum* à *leo*, inquit Priscianus, quo veteres vsi sunt pro deleo, quia mors omnia delet: vel vt Varro & Festus à λήθης, id est obliuione quam inducit.

Vers. 6. Amor qvoqve et odivm, et invidiæ simvl perierunt, nec habent partem in hoc sæcvlo, et in opere qvod svb sole geritvr] Pro *inuidia* Hebr. est קִנְאָה. *kina*, quod cum Septuag. verti potest *zelus*. Arabic. *zelotypia*. Thaumat. *Aemulatio*. Sensus clarus est q. d. Mortui sunt in terra obliuionis & obliuioni traditi, quia non mouentur vltra amore, odio, inuidia erga viuen-
C tes, vti neque viuentes erga mortuos, itaque vtrique obliuiscuntur alterorum iuxta illud: *Pascitur in viuis liuor, post fata quiescit*. Vnde Campens. vertit: *Nec amicos amplius habent nec inimicos, neque qui æmulentur*, &c. Porrò hæc gnome docet monetque affectus & passiones, quorũ radices & duces sunt amor & odium, viuenti esse frænandos metu mortis; quæ omnes illos extinguit: vnde plenè & patheticè sic exponit Titelm. & ex eo Pineda: sicut mors finẽ amori atque odijs imponit, id est sicut defunctus iam nec vllo erga viuentes amore tangitur; nec facere quidquam potest, vnde ametur: præterea vt defunctus frustra odio habebitur à viuentibus vtpote à quo nihil sibi timere debent: neque ipse vllo odio in viuentes fertur: denique vt idem ipse defunctus nihil facit, quo viuentes
D ad æmulationes prouocare possit, neque vllâ in illos inuidiâ ducitur; ita sanè mortis imminentis cogitatione facilè quis aliena odia, amorem, inuidiam contineat: facilè etiam ab amando, inuidendo reuocabitur.

Nec habent partem in hoc sæcvlo] Campens. *Nihil amplius eis commune est cum hoc mundo, quem reliquerunt cum omnibus, quæ in eo sunt*. Hugo Card. Lyran. & Dionys. exponũt de mortuis per peccatum, q.d. Mortui in peccatis, putà damnati non participant viuorum suffragia, quibus orant pro defunctis: hæc enim solùm prosunt defunctis in statu gratiæ & existẽtibus in purgatorio, non damnatis in inferno. Verùm hoc mysticum est. Ad litteram ergo
A sensus est q. d. quicumque vita functi & mortui sunt, nihil iam habent commune cum hac vita & mundo; vt rebus suis more viuentium hîc vtantur comedendo, bibendo, amando, odiendo, eleëmosynas faciendo, nobiscum familiariter, vti solebant, versando; sed huic mundo, omnibusque eius officijs & negotijs defuncti, in alium orbem plane à nostro diuersum translati sunt, vbi alios inueniunt socios, alios mores, alios affectus, aliam vitam. Hoc prorsus, non aliud vult S. Augustin. lib. de Cura pro mortuis cap. 15. & 16. Hunc esse sensum liquet ex v. sequenti, vbi ex hoc infert: *Vade ergo & comede in lætitia panem tuum*, &c. Quare inepte Nouantes hunc locum torquent contra purgatorium & suffragia pro defunctis; vt probent pro ijs non esse orandum, & orationes nostras ijs non prodesse. Non enim contra eos, sed contra auaros hæc dicuntur, qui opes continuò coacervant vsque ad mortem, quasi post mortem ijs vsuri; quibus apertè respõdit Salomon, mortuos nullam habere partẽ, nec opes in hoc sæculo: quare auaros nullum habere opum suarum fructum siue in vita, siue in morte: quia in vita eis vti nolunt, in morte non possunt: Atque hanc magnam esse vanitatem.

Vade ergo et comede in lætitia panem tvvm, et bibe cvm gavdio (Hebr. *In corde bono*, id est iucundo & hilari. & Septuag. Syrus, Arabic.) vinvm tvvm: qvia Deo placent opera tva] *Tuum*, id est tuæ naturæ & sustentationi debitum. Secundò, *tuum*, id est tuo labore, vel industriâ comparatum. Tertiò, *tuum*, id est tibi à Deo assignatum & attributum. Est conclusio, quam ex antedictis infert, q. d. Noli auarè congerere opes, ijsq; parcere, sed ijs modestè, moderatè, honestè & lætè vtere dum viuis; quia post mortem ijs vti non licebit. Idem superiùs iterum & iterum inculcauit. Panis & vinum quemlibet cibum & potum, sed moderatum & frugalem significant. Vers. 7.

Allegor. Cyrillus Hierosol. Catech. 4. Mystag. per panem & vinũ accipit Eucharistiam, quam velut epulum diuinũ, imò Deum ipsum incarnatum summa lætitia, æquè ac reuerentia & deuotione sumere debemus. Consequenter per oleum quod sequitur, accipit sacramentum Confirmationis, cuius materia est oleum balsamo mixtum: per vestes candidas accipit baptismum. Illas enim induebant baptizati. Sic & Olymp. S. Hieron. Albinus & alij, per panem & vinum accipiunt Eucharistiam.

Anagog. Chald. *Dixit*, inquit, *Salomon in spiritu prophetico: à conspectu Domini futurũ est, vt Dominus mundi dicat singulis iustis in facie vniuscuiusque: vade, gusta in lætitia panem tuum qui repositus est tibi propter panem tuum, quem dedisti pauperi & humili, qui erat esuriens: & bibe in corde iucundo vinum tuum, pro vino tuo, quod miscuisti pauperi & humili, qui fuerunt sitientes: Ecce enim iam beneplacita fuere ante Dominum.*

Qvia Deo placent opera tva] Hebr. *Quia iam vult*, id est amat, probat, rata & grata habet *Deus opera tua*. Syrus: *Quia Deus acquiescit in operibus tuis*. Arab. *In artibus tuis*. Thaumat. *An non vides hæc omnia à Deo concessa?* Tigur.

Iam

Iā enim Deus propitius largitur tibi frui operibus tuis. Aliqui censent esse Ironiam, q.d. ô voluptarie, ô Epicuræe indulge tuis voluptatibus, quia tu tibi stultè persuades te in hoc ipso, ceterisque operibus tuis placere Deo. Ita noster Prado in Ezech. cap. 23. 42. Meliùs alij censent simpliciter serioque hæc dici, q.d. Honestè & modestè vtere tuis opibus ad tuos & proximorum egentium vsus, quia hæ sunt tēperantiæ & eleemosynæ, opera, quæ placent Deo. Ita Chald. cuius verba iam recitaui. Aut vt Isidor. Clarius, q.d. viue hilaris si piam habes fiduciam de operibus tuis, quòd ea Deus approbet, eò quòd cōscientia non remordeat, nec vllius culpæ te arguat. Aut, vt sit concessio, q.d. Lætus, viue, quia vt præsuppono & tibi concedo, placent Deo opera tua. Vnde S. Ambros. exhort. ad virgines: *Vis,* inquit, *bonam lætitiam sequi: fac vt Deo placeant opera tua.* Hinc aliqui τὸ *quia*, censent dare conditionē lætitiæ, q.d. fruere tuis opibus, hac tamen lege & cōditione, vt Deo placeas per bona opera, præsertim benedictionis mensæ ante cibum & gratiarum actionis post eum, quo testeris te omnia à Deo accepisse, illique accepta referre; & in eius honorem expēdere, vti faciebant primi Christiani, præsertim in Agape, id est conuiuio fidelibus omnibus communi post sacram Synaxim. Omnes hi sensus eòdem redeunt, ac significāt causam veræ lętitiæ esse studium placendi Deo, vbiq; & in omnibus actibus per puram sanctamque vitam. Celebre est illud S. Bernard. *Vis numquam esse tristis? bene viue. Bona vita semper gaudium habet, cōscientia rei semper in pœna est.* Et illud Salomonis: *Secura mens quasi iuge conuiuium.* Prouerb. cap. 15. 15. Et illud S. Pauli: *Gloria nostra hæc est testimonium consciētiæ nostræ.* 2. Corinth. 1. 2. Et illud Psaltis: *Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia.* Psalm. 96. 11. Nam vt ait Apost. Galat. 5. 22. *Fructus spiritus est gaudium.* Vnde S. Bonau. in Spec. disc. part. 1. cap. 3. *Maximum,* inquit, *inhabitantis gratiæ signum est spiritualis lætitia.* Plura hac de re dixi cap. 3. v. 12. & alibi sæpius.

Causa gaudii est placere Deo gnome.

OMNI TEMPORE SINT VESTIMENTA TVA CANDIDA, ET OLEVM DE CAPITE TVO NON DEFICIAT] Pro *candida* Hebr. est לְבָנִים *lebanim*, id est alba: vnde luna vocatur לְבָנָה *lebana*, id est alba, serena, lucida. Græcè λευκά, id est alba, item nitida, limpida, splendida. Hinc aqua, vēr, æstas, fluuius, sermo, versus vocantur λευκά, id est alba, hoc est serena, nitida, lucida. Albedo enim est color, qui multum habet lucis. Vnde vestis alba Christi in passione à S. Luca ca. 23. v. 11. vocatur λαμπρά, id est refulgens & splendida. Quod secutus Campens. vertit: *Omni tempore sint splendidæ vestes tuæ, & sit caput tuum assiduè delibutum vnguento.*

Vestes candidæ tria notant.

Candore vestium & vnctione olei tria notat & suadet, scilicet vestitus honestatem, epularū iucunditatem, & mentis lætitiam. Primò ergo sensus est, q.d. Honesto, nitido, & decoro, scilicet candido, splendidoq; vtere vestitu, vt tuam dignitatem tuearis, nec ob auaritiam sordido vilique amictu incedas, vt parcus, vilis & abiectus habearis. Hinc sancti viri honestam curam vestium habuere, vt essent mūdæ. Vnde S. Bernardo & nostro S. Ignatio paupertas in vestitu A semper placuit, sordes numquam.

Secundò, q.d. in balneis & conuiuijs iucundè epulare, & cād:datus, oleoque vnctus, more gentis, mensæ accumbe, ibique fruere bonis, ac quàm suauissimè cum timore Dei vitam transige, nec futuro incertoque heredi opes tuas asserua & coaceruа. Vestes enim candidæ & oleum sunt symbola balneorum & conuiuiorum, quia olim conuiuæ à balneis exeuntes, ad mensam veste albâ amicti accumbebant, quam triclinariam vel cœnatoriam vocabant, quòd cum ea cœnarent.

Tertiò, q.d. *Esto omni tempore lætus*, vt vertit Vatab. Lætitia enim notatur candidis vestibus & oleo, id est vnguentis odoratis (oleum enim est basis vnguentorum) quibus prisci non tantū Græci & Latini, sed & Hebræi ceteri orien- B tales frequenter vti solebant, præsertim in conuiuijs: idque tum sanctitatis, tum temperantiæ, ne vino inebriarentur; tum deliciarum, flagrantiæ & mollitiei causa. Nam vt docet Plutarch. in Conuiual. odores grati, quia calidi, cerebrum frigidum & contractum suo calore & lenitate calefaciunt, resoluunt, roborant, sensusque exsiccant & purificant, quo fit vt facilius fortiusque vaporibus vini, indeque ebrietati resistat; præsertim quia odores cerebri meatus laxant, vt per eos vini halitus difflentur & euaporent: quædam etiam vnguenta frigida sunt; vnde calorem vini hebetant. Denique omnia puros & pellucidos capitis spiritus fouent & nutriunt. Quocirca veteres dixere Palladem sapientiæ Deam, cui dicata est olea, natam è cerebro Iouis; quo significarunt capiti, id est menti & sa- C pientiæ multum conferre olei, id est vnguentorum vnctionem: & vnguentis non solum caput perungebant, sed & subinde ea vino mista bibebant. Vnde Martial. *Luxuriose bibas si foliata sitis.* Et Iuuen. satyr. 6. *Cum perfusa mero spument vnguenta falerno.* Hæc omnia pertinent ad præcedentia, & sequentia fruitionis opum signa & modos. Salomon enim post recensitas rerum opumque vanitates, more suo hoc remedium & consilium subijcit: fruere tuis opibus. Idem fecit cap. 8. v. 15.

Vnguentorum triplex vsus.

Nota alludit ad vestem priscorum, primò communem & vulgarem, quę Romanis alijsq; veteribus erat alba, siue quòd color albus, vt vult Plato, lætitiæ sit proprius; siue potiùs quia rude illud sæculum, ac agrestis & simplex illa prima gens, incognitis vel spretis accersitis co- D loribus, natiuū lanæ retinuit, id est album. Porrò hanc vestem albam vsu sordidam subinde, maximè in festis eluebant nitoris causâ.

Vestis priscorum alba cur?

Secundò alludit ad vestem priscorum non communem, sed festiuam & honoratam, præsertim cœnatoriam, quam conuiuæ mensæ accumbentes induebant lineam & albam, tam apud Romanos, quàm apud Iudæos, vti docet Philo. lib. de Vita theoretica (λευχειμονοῦντες ait, id est *albati festorum cōuiuia agitabant*) Nam color albus teste Plutarch. in Problem. cap. 26. maximè est naturalis, simplex, purus, perspicuus & lucidus, vt qui lucis plurimum habeat. Hinc veste albâ, sed splendidiore, quàm communis & quotidiana erat, vtebantur in cōuiuijs, in sacris, in magistratuum petitione. (Vnde eos ambien-

Et cœnatoria.

Et festa.

tes.

tes incedebant, & vocabantur candidati in manumissionibus) in militia, in festis in spectaculis, in triumphis, in nuptijs. Vestis enim alba significat primò mores simplices; secundò puros & ingenuos; tertiò lætitiam; quartò libertatem; quintò victoriam; sextò felicitatem. Audi Prudentium contra Symmach.

Exultare patres videas, pulcherrima mundi
Lumina, conciliumq́, senum gestire Catonum
Candidiore toga, niueum pietatis amictum
Sumere,

Et Horatium lib. 2. serm. Satyr. 2.

Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatus celebret.

Tertul. l. de Resurrectione carnis cap. 57. *Si famulum tuum*, inquit, *libertate mutaueris, vestis albæ nitore, & aurei annuli honore, & patroni nomine ac tribu mensaq́, honoratur*. Cicero lib. de Legib. *Color albus*, ait, *præcipuè Deo decorus est, cum in ceteris tum maximè in textili*. Hinc prisci albis induti orabant. Vnde illud Persij:

Negato
Iuppiter hoc illi, quamuis te albata rogaret.

Reges/ve- vestiebantur candida. Rursum vestis regū & principum erat candida & pretiosa. Talis fuit Salomonis, de qua Ioseph. lib. 8. Antiq. cap. 2. *At Salomon*, inquit, *regio curru sublimis inuectus, amictus veste candidâ*: vnde ei inspersa fuisse lilia insinuat Christus Matth. 6. v. 28. & 29. & docet Pineda li. 5. de Rebus Salomonis ca. 6. Candidus enim fulgor repræsentat maiestatem quandam cælestem, estque in Deo velut diuinitatis ornamentum. Daniel. 7. 9 Lucanus lib. 10. Cleopatræ vestem ita pingit:

C

Candida Sidonio perlucent pectora filo,

Et Martial. li. 8. 28. vestem pretiosam & candidam sibi à Parthenia donatam cum lilijs comparat:

Lilia tu vincis, nec adhuc dilapsa ligustra,
Et Tiburtino monte, quod albet ebur.
Spartanus tibi cedet olar, Paphiaq́, columba
Cedet Erythræis eruta gemma vadis.

Denique S. Iacob. cap. 2. v. 2. vestem diuitis & nobilis describens: *Si introierit*, inquit, *in conuentum vestrum vir, aureum anulum habens in veste candida*. Pluribus idipsum ex Platone, Tertull. Lactan. Plauto, Persio, Cicerone & alijs probat auctor Conuiualium lib. 2. cap. 26. & Lipsius l. 1. Elector. c. 13. vbi docet Romanorum vestes olim fuisse albas. Hinc Sisinius Nouatianorum Episcopus, homo mollis & delicatus, cum bis in die lauaretur, & candida semper veste vtere-

D

tur, atque ob id reprehensus esset à quodam, excusauit se hac sententia Ecclesiastę, ac exemplo Mosis & Eliæ, quos albis vestibus visos dicebat, vti refert Socrates lib. 6. cap. 22. Verùm perperam. Nam Ecclesiastes hic non suadet mollitiem, delicias & vitā Epicuræam, sed moderationem & honestatem decētem in amictu. Vnde Hieronym. lib. 2. epist. 14. *Vestes pullas*, inquit, *æquè deuita vt candidas. Ornatus & sordes pari modo fugienda, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet.* Extrema ergo vitanda sunt, vt vestis nec nimis atra & sordida, nec nimis cādida & splēdida sit, sed medium inter vtrumque teneat. *Vestis candida est virginitas.* Vnde idem Hieron. ad Eustochium: *Vestis*, ait, *nec satis munda, nec sordida, & nulla diuersitate notabilis sit*. Et Seneca: *Non splendeat toga, ne sordeat.*

A

Hic est sensus literalis, sub quo alius symbolicus & moralis, isque potior latet.

Tropol. ergo sensus est, q. d. Corpus & membra, æquè ac opera (vtraque enim sunt quasi vestes animæ) sint alba, id est pura, sincera, nitida, vt per ea fiamus cādidati purissimæ & felicissimæ immortalitatis, idque *omni tēpore*, q. d. nulla ætas, nulla dies, nulla hora, nullum momentum, officium nullum, actus nullus, nullum otium & negotium, toto vitæ tempore sint vacua sinceritate & innocentiâ, sed vtraque semper & vbique in re, tuisque actibus & gestibus resplendeat. Ita S. Gregor. 9. moral. cap. 19. & S. Hieronym. *Habeto*, ait, *corpus mundum & esto misericors.* Idem lib. 1. contra Iouin. *Candor vestium sempiternus*, ait, *virginitatis est puritas.* Sic & S. Ambros. exhort. ad Virgin. *In omni*, inquit,

B

tempore sint vestimenta tua candida. Quid candidius virginitate? quid nitidius intactæ vestimento pudoris? Bona quidem castitas coniugalis & castitas viduitatis. Munda omnis castitas: sed forte non omnis candida, aut non candida in omni tempore. Non candida, quando non habet quis sui corporis potestatem, quando ad tempus sequestratur oratio. De virginitate ergo pulchrè dicitur. In omni tempore sint vestimenta tua cādida, & oleum in capite tuo, vt faces tuæ semper possint lucere, nec extinguantur cum cœperit sponsus ille cælestis venire. Quam autem vnctionem in capite tuo Ecclesiastes dixerit, de alijs locis colligimus. Quia oculi hominis in capite eius, id est sapientiæ tuæ sensus. Porrò *Et pœnitentia.* Philo Carphanus in Cantica tom. 1. Biblioth. S. Patrum pag. 671. A. *Sint omni tempore vestimenta tua candida: dum fidelis anima*, inquit, *à peccatis quotidianis se per pœnitentiam mundat, dum quotidie minora peccata cum lachrymis lauat, & à maioribus sibi cauet, quamuis frequenter peccet, per assiduam tamen pœnitentiam munditiam suam perpetuò seruat.* Hoc semper verum, sed maximè eo tempore, quo sumenda est Eucharistia: Tunc enim mens omni candore & puritate vestienda est, eamq́; exteriore vestium nitore repræsentare decet. *Olim in manus dabatur Eucharistia.* Vnde olim Christiani communicaturi lauabant manus, vt lotis purisque manibus exciperent Eucharistiam: illa enim olim non in os, vt modò; sed in manum communicantium dabatur, quam ipsi deinde ori admouētes. Eucharistiam sumebant: feminæ verò candido linteo manum obuelabant, eaque Eucharistiam excipiebant, Audi S. August. ser. 252. de Temp. *Omnes viri*, inquit, *quando communicare desiderant lauant manus, & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, vbi corpus Christi accipiant. Non est graue, quod dico fratres; viri lauant aquâ manus suas, sic eleemosynis lauant conscientias suas.* Similiter & mulieres, quando *nitidum exhibent linteolum, vbi corpus Christi accipiant; sic corpus castum & cor mundum exhibeant, vt cum bona conscientia Christi sacramenta suscipiant. Rogo vos fratres, numquid est aliquis, qui in arca sordibus plena velit mittere vestem suam? Et si in arca sordibus plena vestis non mittitur pretiosa, qua fronte in anima quæ peccatorum sordibus inquinatur, Christi Eucharistia suscipitur?* Candor ergo munditiem, oleum misericordiam notat æquè ac lætitiam spiritualem. Hæc enim se inuicem comitantur: candor enim vestium, id est splendor gratiæ fouetur oleo misericordiæ. Ita Olympiod. Salon. Albinus

binus hîc. Vnde Chald. vertit: *In omni tempore sint vestes tuæ lotæ ab omni contagione peccati & nomen bonum quod assimilatur vnguento tibi acquire, vt contingant benedictiones & benedictiones* (id est multæ benedictiones) *super caput tuum: & bonitas tua non deficiat.* Hinc Clemens Alex. lib. 2. Pædag. velut Pædagogus instruens Ægypti Ecclesias suadet, vt fideles candidis vestibus vtantur, cuius quidem institutione Christianos in Ægypto candidis vsos fuisse vestibus existimamus, ait Baronius anno Christi 256. Hinc illud accidit, cum S. Antonius martyrij cupidus ad tribunal prodiret, alba induit vestimenta, vt ex eis cognosceretur esse Christianus: *Candente præcinctus veste procedentem iudicem suo prouocabat aspectu, flagrans cupiditate martyrij*, ait S. Athan. in eius vita. Hinc & *Essæi*, qui sub S. Marco mira sanctitate floruere Alexandriæ, veste *alba semper induuntur*, ait S. Euseb lib. 9. Præp. cap 1. Ceteris tamen in locis Christiani vsi sunt veste atra ad modestiæ, grauitatis, & pœnitentiæ significationem. Rursum S. Gregor. 2. moral. 27. *Oleum*, ait, *in capite, est charitas in mente, & oleum deficit à capite, cum charitas discedit à mente.*

Christiani in Ægypto albis candidis vestiebantur

Alleg. Cyrillus Hierosol. catech. 4. Mystag. per vestes candidas censet notari baptismum, per oleum confirmationem, q. d. puritatem, purasque vestes, quas in baptismo accepisti, illibatus per omnem vitam conserua, æquè ac robur gratiæ in confirmatione tibi infusum, vt omnibus contra fidem legemque Dei tentationibus viriliter resistas. Hinc olim adulti, baptismum expetebant, cùm quadragesimæ initio nomina sua Ecclesiæ dedissent, & toto illo quadraginta dierum spatio atris vestibus, promisso capillo, in sordibus & squallore iacuissent, paulò ante Pascha lauabantur. (Quod S. August. epist. 118. ad Ianuarium, baptismum ante baptismum vocat) tandemque loti, candidisque induti vestibus ad baptismum accedebant. Idem infantium quoque baptizandorum habitus fuit, de quibus eleganter Pontius Paulinus:

Vestis candida est Baptismus, oleum Confirmatio.

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos.
Infantes niueos, corpore, corde, habitu.

Hos tamen versus Pierius Fortunato tribuit. Et Lactantius in carmine de Resurrect. Dominica:

Rex sacer, ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cùm puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus vndis,
Atque vetus vitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Hasce candidas vestes gestabãt per totam octauam Paschæ, easque sequenti Dominica deponebant, quæ proinde *Dominica in albis* dicta est, ac tum vestium loco accipiebant agnum ex cera candida & virginea benedictum, quem ad collum appenderent, vt eius intuitu monerentur agninam Christi innocentiam, quam in baptismo acceperant, studiosè seruare & tueri. Cuius ceremoniæ certum indicium est, quod etiamnum Roman. Pontifex agnos cereos à se benedictos familiaribus, & prælatis distribuit ipsa Dominica in Albis, Acolytho altà voce occinente: *Domine, Domine, Domine isti sunt agni nouelli, quia annuntiauerunt Alleluya: modò venerunt ad fontes; & repleti sunt claritate Alleluya.* Ita Iosephus vicecomes lib. 5. de Ritibus baptismi cap. 51. Guilhelmus Durantus lib. 6. Ration. diuin. Offic. cap. 79. Vincentius Bonardus tract. de Agno Dei. Hinc & agni cerei iam dicti, confici solent ex cereo Paschali puræ ceræ admixto, & sacro chrismate delibuto, vbi notat Cardin. Baronius ad annum Christi 58. De veste alba baptizatorum plura vide apud Iosephum vicecomitem in Obseru. Eccles. lib. 5. cap. 4.5.6.7.8.12. Vbi ostendit Ægyptios vestem candidam baptismo acceptam gestasse tota deinceps vita, vti paulò ante dixi,

Origo agni benedicti.

Memorabile est quod narrat Victor Vticensis lib. 3. Wandal. persec. de Murita Diacono, ipsum scilicet cùm coram iudice Elpidoforo, qui à fide apostatarat, damnandus consisteret, albas vestes, quibus eum in baptismo vestierat, palam ostentasse, omnesque ad lachrymas commouisse. Exclamasse enim: *Hæc sunt linteamina Elpidofore minister erroris, quæ te accusabunt, dum maiestas venerit iudicantis, custodiente diligentia mea ad testimonium tuæ perditionis, ad demergendum te in abysso putei sulphurantis. Hæc te immaculatum cinxerant de fonte surgentem: Hæc te acrius persequentur, flammantem gehennam cùm cœperis possidere, quia induisti te maledictionem sicut vestimentum, scindens atque amittens veri baptismatis & fidei sacramentum*, &c.

Murita facinus.

Rursum: Sacerdotes in albis celebrant. Hinc & Isidor. epist. ad Redemptum, docens corporale, cui sacra hostia imponitur, debere esse ex puro lino, non ex serico: *Sed forsan obijcis*, inquit, *pannum sericum pretiosiorem esse lineo & idcirco magis diuinis vsibus aptum. Ad quod nos in vtroque testamento dicimus, candorem vestium maximè approbari eò quòd in eo mentis sinceritas requiratur, quam constat inter ceteras virtutes Deo esse gratiosiorem, ad quàm peruenire cupienti charitati vestræ, vt pateat clarius, sacræ Scripturæ testimonijs ostendamus. Dicit enim, omni tempore sint vestimenta tua candida; Et Domini sacerdotes, Ephod, lineo excellentiæ causa erant superinduti. Euangelium etiam in transfiguratione Dominica, quòd apparuerunt vestimenta Domini tamquam nix, euidenter testatur. Et in Apocalypsi qui in conspectu agni stabant, & qui sequuntur ipsum quocumque ierit, stolis albis perhibentur amicti, & quàm plurima alia. Quis inter pannos mundus, vt lineus, cui ex ablutione frequenti candor augetur; cùm in sericis magis in eadem offuscari videatur?*

Albis vtuntur sacerdotes cur?

Anag. vestis alba, siue splendida notat candorem & splendorem gloriæ cælestis, ad quam anhelamus, quamque ambimus, velut eius candidati, vt illa semper nostris oculis & menti obuersetur, itaque ineamus vitam sanctam & cælestem. Hinc Christi gloriosi vestis apparuit candida sicut nix Matth. 17. 2. Angeli quoque annuntiantes Christi non natiuitatem, vt notat S. Greg. hom. 45. in Euang. sed resurrectionem candidati apparuere Magdalenæ. Hinc & Apoc. 3. 5. Christus promittit beatis vestes albas: *Qui vicerit*, inquit, *sic vestietur vestimentis albis.* Et cap. 7. 9. *Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.* Et cap. 19. 8. *Et datum est illi, vt cooperiat se byssino splendenti & candido, byssinum enim*

Alba typus est gloriæ cælestis.

iustifi-

iustificationes sunt sanctorum. Vide quæ illis locis (A) annotaui. Hinc Essæi incedebant albati, vt quasi candidati æternitatis, certam fidem & spem beatæ felicitatis vestium candore repræsentarent. Quocirca S. Chrysostomus moriturus cōmunes vestes deposuit vsque ad calceos, & candidas induit, tamquam martyr candidatus vitæ æternæ. Pridie enim eò inuitarat, & euocarat eum in visione S. Basiliscus martyr dicens: *Ioannes frater, crastinus dies nos loco coniunget.* Quocirca ipse lætus canensque: *Gloria sit Deo omnium causa*, in eius manus spiritum efflauit Dei visione beandum, anno ætatis suæ 52. Christi. 407. Ita ex Palladio Baronius tom. 5. p. 255.

S. Chrysost. moriens vestes albas induit.

Et martyres.

Hinc denique in vita S. Montani martyris cum socijs, discipulis S. Cypriani, ab ipsismet spiritu martyrij conscripta, vti refert Surius ad (B) diem 24. Februarij, legimus ipsum omen martyrij per vestem candidam à Deo ostensam accepisse: Sic enim ipse de se suisque narrat: *Visum est mihi venisse ad nos Centuriones: Cumq; nos deducerent per viam longam, peruenimus in campum immensum, vt quo occurrunt nobis Cyprianus & Leutius. Peruenimus autem in locum candidum, & facta sunt vestimenta nostra candida, & caro nostra commutata, candidior facta est vestimentis nostris candidis. Ita autem perlucida fuit caro nostra, vt oculorum visum ad intima cordis admitteret. Et respiciens in pectus meum, video quasdam sordes, & experrectus sum in visione. Et occurrit mihi Lucianus, & retuli illi visionem, & aio illi: scis quoniam sordes illæ, illud est quòd non statim concordaui cum Iuliano?* Subdit deinde visum Flauiani, qui martyrij socius erat Montano: *Ostensum mihi est*, inquit, *quasi Cyprianum ipsum* (qui paulo ante martyrio erat coronatus cum S. Cornelio Pontifice) *interrogarem, an pati ictus doleret martyr futurus, qui de passionis tolerantia consulebat, dicens: Alia caro patitur* (non caro ipsa martyris) *cùm animus in cælo est, & nequaquam corpus hoc sentit, cùm se Deo tota mente deuouit.*

VERS. 9. PERFRVERE VITA CVM VXORE, QVAM DILIGIS, CVNCTIS DIEBVS VITÆ INSTABILITATIS TVÆ, QVI DATI SVNT TIBI SVB SOLE, OMNI TEMPORE VANITATIS TVÆ: HÆC EST ENIM PARS IN VITA ET IN LABORE TVO, QVO LABORAS SVB SOLE] Hebr. est: *vide vitam*, id est sape, gusta vitam, fruere vitâ, vitæque suauitate & commodis, honestè, tamen & modestè cum coniuge & socia tua. Vnde Olympiod. *Coniugalis castitas*, ait, nobis est æternæ vitæ conciliatrix.

VERS. 10. CVNCTIS DIEBVS VITÆ INSTABILITATIS TVÆ] (D) Hebr. *vanitatis tuæ.* Vnde liquet vanitatem huius vitæ esse vitæ instabilitatem, quòd scilicet instabilis sit, breuis, varia & euanida, eò quòd illico in morbo & morte euanescat. Vnde Aquila vertit: *vaporis tui.* Vatab. *friuola vitæ.* Scholiastes: *Iuuentutis tuæ: Vanissima vanitate omnes dies tui pleni sunt.* Thaumat. censet hæc omnia dici ex mente non Salomonis, sed Epicureorum. Vnde causam addit: *Præter hæc enim nil tibi reliquum nec in hac vita, nec post mortem.* Verùm videtur omnino Salomon ex sensu suo loqui, vt dixi.

Mysticè: vxor est sapientia & virtus, huic vni tota vita iucundè vacandum est, quia illa sola nos comitabitur post mortem, ac beabit, cæloq; (A) locabit. Ita S. Hieronym. *Sapientiam*, inquit, *sequere & sapientiam scripturarum, & hāc tibi in coniugium copula, de qua in Prouerbijs cap. 4. dicitur Ama illam, & seruabit te: amplexare illam, & circumdabit te.* Et mox: *Non enim solus poteris sine tali vxore videre vitam, &c. Hæc enim pars nostra est, & fructus hic laboris, si in hac vita vmbratili veram* (in cælis) *inuenire valeamus*, per sapientiæ & virtutis doctrinam & ductum.

QVODCVMQVE FACERE POTEST MANVS TVA, INSTANTER OPERARE: QVIA NEC OPVS, NEC RATIO, NEC SAPIENTIA, NEC SCIENTIA ERVNT APVD INFEROS, QVO TV PROPERAS] *Manus*, id est facultas & potentia operatiua; hæc enim licèt quoad inuentionem, conceptionem & dispositionem sit in capite & cerebro, tamen quoad executionem (B) & operationem est in manu. q. d. Quidquid potes operari, instanter operare. Thaumat. quem sequuntur Caiet. & Arias, censet hæc quoque dici ex mente Epicureorum: vnde vertit; *Fruere ergo præsentibus; neque ab inferno tibi metuendum, in quem omnes proficisci dicimur, expers enim est sapientiæ sensusque. Hæc quidem nugātur vani.* Verius meliús S. Hieronym. Albinus. Lyran. Bonau. Hugo, & alij passim, censent hæc dici ex mente sapientiæ & sapientis. Sapientissimum enim hic suggerit dogma & consilium, vt cum vita nostra sit vana & breuis, ac mors nobis instet, quidquid possumus boni operemur dum vita suppetit, quia ea exacta post mortem apud inferos (ad quos illo æuo omnes descendebant, vtpote cælo necdum per Christi passionem & ascensionem reserato) nil boni, quo cæli glo- (C) riam & gloriæ augmentum mereamur, operari licebit, iuxta illud Christi: *Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est; venit nox, quando nemo potest operari.* Et illud Pauli: *Dum tempus habemus operemur bonum.* Galat. 6. 10. &: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* 2. Corinth. 6. 2. Huc pertinet Prouerbium Arabum Cant. 2. num. 13. *Opes & mundus transibunt, & durabunt opera bona.* Et nu. 41. *Operare bona quotiescumque potes domesticis tuis & extraneis; & bona verba loquere tam bonis, quàm malis.* Et num. 42. *Mundus transibit tamquam scriptura delebilis, sapientia stabilis est vt sculptura.* Et num. 44. *Prouide animæ tuæ bona in operibus bonis.* Quæ sententiæ depromptæ videntur ex hac Salomonis; & ex illa Eccles. 14. 17. *Ante obitum tuum operare iustitiam: quoniam non est apud inferos inuenire cibum*: vbi plura (D) hac de re dixi. Addit hoc Salomon, ne quis ex dictis putet hîc suaderi, vt quis agat vitā iucundam dumtaxat, & voluptatem instar Epicuri. Addit ergo, iucundæ vitæ iungendum esse studium bonorum operum: felicitatem enim huius vitæ superius definiuit in eo consistere.

Pro *facere* Hebr. est *inuenire ad faciendum*, non casu & fortuitò, vti videtur velle Thaumat. sed studio & destinato consilio. Inuenire ergo idem est quod quærere, excogitare & excogitando inuenire. Est Catachresis. Chald. restringit ad eleëmosynam. q. d. Iniecta in crumenam manu, quidquid in ea inueneris adducito, & dato pauperibus. Vnde sic vertit: *Omnem eleëmosynam, quam potest manus tua distribuere pauperi, fac: quoniam post mortem non est viro opus, neque ratio.*

ratio, neque sapientia, neque scientia in deme sepultura, ad quam tu vadis; & non adiuuabunt nisi sola opera bona & eleemosyna. Verùm generalis hæc sententia ad omnia opera bona pertinet. q. d. Quidquid boni, quidquid virtutis potes excogitare, illud facito; quia breui finietur vita tua, post quam nil excogitare, nil facere, nil mereri poteris. Vnde Nazian. ait vitam nostram esse mercatum, in quo omnis generis merces venum prostant, vt cuique quantum volet emere liceat: finito verò hoc vitę mercatu, merces aliò auehi, vt nec hilum quis vltra emere possit. Quidquid ergo operis; charitatis, patientiæ, humilitatis, orationis, mortificationis & cuiuslibet virtutis, adinuenire potes, protinus facito, quia breui nil vltra facere valebis; quàm vellent beati in cælo habere adhuc spatium merendi? quàm vellent damnati habere, vel horam pœnitendi & bene operandi? & si haberent, quid non agerent? Sed clausa eis est ianua vitæ & meriti. Qui viuis & sapis, omnem bene agendi occasionem ambabus manibus amplectere, imò nouas & nouas assiduè quære & excogita. Potes enim hic lucra non decem millium, sed multorum millionum quotidie, imò singulis horis & momentis tibi in cælo comparare, si heroicis virtutum actibus insistas. Vnde Symmach. vertit: *Omnia ad quæ manus tua peruenit,* id est ad quæ peruenire seseque extendere potest, *facito.*

Instanter operari potest. INSTANTER OPERARE]. Hebr. בְּכֹחֲךָ *becochacha,* id est *in virtute tua,* id est totis viribus, tota potentia, toto conatu, operare. Hæc ergo vox notat & exigit primò volũtatis, omniumque potentiarum & virium studium, conatum & contentionem in operatione virtutum multarum & magnarum: secundò assiduitatem & perseuerãtiam: tertiò feruorem: quartò solicitudinem & celeritatem, ait Bonauent. & Hugo, vt à mane ad vesperam, ab infantia ad senectam studeas bonis operibus; in iisque sedulus sis & sollicitus, vt heroica opereris, easque de virtute in virtutem; donec videas Deum deorum in Sion. Hinc Syrus vertit: *Omne quod potest manus tua facere, in fortitudine tua facias.* Arabic. *fac secundùm vim tuã.* Complut. *secundùm potentiam tuam.* Olympiod. *Quantum patitur facultas tua.* Tigur. *Quantumcunque potes agito pro virili tua portione.* Campens. *fac fortiter.* Ita S. Cassius Narniensis Episcopus, teste S. Gregor. 4. Dial. c. 16. & hom. 37. in Euang. paulo ante mortem à Deo audiuit: *Age quod agis, operare quod operaris, non cesset manus tua, non cesset pes tuus, natali Apostolorum venies ad me, & retribuam tibi mercedem tuam.*

QVIA NEC OPVS (id est operandi & merendi locus & tempus) NEC RATIO] Hebr. *Nec cogitatio.* q. d. Non erit tempus cogitandi, & quærendi modum ac rationem operandi. Vnde Campens. vertit: *Nihil consilij.* Alij: *Nulla computatio: nec sapientia,* diuina vestigandi, Deumque nouis artibus actibusque cognoscendi, amandi, colendi & promerendi. *Nec scientia,* artes & virtutes exercendi. Vnde Campens. vertit: *Nec prudentia erunt apud inferos.* Hæc est ratio à priori, cur in vita sit instanter operandum, quia post eam nemo poterit operari non deliberare, non dignoscere,

A non diligere, inquit Bonauentura, non operari, non allegare, non rationem nosse laborandi & contemplandi, inquit Hugo Cardinalis: non exterius operari, non mente meditari, non res humanas scire, non diuinas, inquit Lyranus. Vnde S. Gregor. hom. 13. in Euang. *Quia,* inquit, *& venturæ mortis tempus ignoramus, & post mortem operari non possumus, superest vt ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim mors ipsa cum venerit vincetur, si priusquam venerit semper timeatur.* Similis gnome actis. R. Tarpon. in *Pirke Auoth* ca. 2. *Dies breuis est, & opus prolixum; operarij tardi & pigri, merces ampla; paterfamilias autem compellens ad finem operis instat & vrget.*

Exemplum memorabile est apud Thomam Cantiprat. lib. 1. *Apum* ca. 19. nu. 6. quod recenset quoque Genebrardus: ac Albertus Magnus lib. B de Sacramentis: Philippus, inquiunt, Cancellarius Parisiensis, post mortem apparuit velut vmbra tetra Guilielmo Parisiensi Episcopo, dixitque se damnatum ob luxuriam & pluralitatem beneficiorum, quodque eorum fructus superfluos in pauperes non erogasset atque ab Episcopo quæsiuit: *Estne* inquit, *finitus mundus?* Et Episcopus: *Miror,* ait, *te literatissimum quondam virum hoc quærere cum me adhuc viuum cernas, & omnes nos viuentes adhuc mori necesse sit, antequam mundus instante iudicio finiatur.* Et ille: *Non mireris,* inquit, *quia nec scientia, nec opus, nec ratio est apud inferos venienti.* Et hæc dicens vmbra ab oculis mirantis euanuit.

QVO TV PROPERAS] Addit Chald. *Et non adiuuabunt te nisi opera bona, & iustitia tantummodo.* Hinc Iob ca. 6. 25. vitam nostram comparat cur- C sori, nauibus & aquilis, quæ sunt velocissimæ & fugacissimæ: *Dies mei,* inquit, *velociores fuerunt cursore: fugerunt & non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naues poma portantes* (hæ enim celerrimè pertranseunt, ne poma putrescant) *sicut aquila volans ad escam.* Eandem sapiens cap. 5. 9. comparat aui volanti, nuntio percurrenti, sagittæ emissæ: *Vnde & sancti viri,* ait S. Gregor. lib. 7. moral. cap. 14. *Quia breuitatem vitæ indesinenter aspiciunt, quasi quotidie morientes viuunt: & tantò se solidius mansuro præparant, quantò & nulla esse transitoria semper ex fine* Psal. 36. *pensant. Hinc quippè Psalmista veloci cursu fugere vitam peccatoris aspiciens, ait: Pusillum ait, & non erit* Psal. 102. *peccator. Hinc iterum dicit. Homo sicut fœnum dies eius.* Esa. 40. *Hinc Esaias ait. Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius sicut flos agri.* Iacob 4. *Hinc mentes præsumentium Iacobus corripit: Quæ est vita vestra? Vapor est ad modicum* D *parens.* Ex dictis liquet, hæreticos ineptè hunc locum torquere contra purgatorium. Tantùm enim negat hic Salomon propria merita, non aliena suffragia, aitque nulli apud inferos esse locum tempusque operãdi & merendi; non autem negat animas in purgatorio expiandas, aliorum viuentium precibus bonisque operibus subleuari; quia ipsæ dum viuerent suis virtutibus id meruerunt, vt post mortem possent viuorum suffragiis adiuuari, ait S. Gregor. 4. Dial. 39. Adde animas, quæ in inferno propriè dicto, id est in gehenna sunt, nullis viuorum operibus posse liberari. Ita S. Hier.

Porrò nonnulli sibi blandiuntur de indul-

Cur multi non lucrentur indulgentias.

gentiis plenariis,quas in hora mortis per medalla benedicta aliáve ratione consequuntur, ideóque liberiùs viuunt, & multa venialia committunt spe huius indulgentiæ, quasi per eam sine purgatorio rectà ad cælum ituri: sed hi falluntur seséque decipiunt: tum quia abutuntur indulgẽtiis ad liberiùs peccandum,ideoque merentur vt Deus indulgentiis eos priuet; tum quia ex historiis & apparitionibus constat paucissimos, post mortem euadere purgatorium. Ratio est,quòd indulgentiæ non tollant culpam, sed pœnam dumtaxat culpæ iam remissæ debitam. Iam in multis morientibus hærent culpæ veniales,in iisque multi moriuntur,siue quia moriendo,dum à dæmone vel concupiscentia tentantur, facilè in impatientias culpasque veniales,in quas sani crebrò incidere solebant,consentiunt, & sic in affectu actuque peccati venialis moriuntur: hos autem certum est nullâ indulgentiâ purgari: siue quia sani multa venialia perpetrarunt, in quorũ reatu & culpis hærent & moriuntur;nam venia les culpæ subinde difficilius remittuntur, quam mortales:quia vtræque non nisi per seriam detestationem,siue contritionem,& efficax deinceps ab iis abstinendi propositum delétur: facilius autem est seriò cõteri de mortalibus ob clarum eorum turpitudinem, & proponere efficaciter deinceps a biis abstinere,ob metũ gehennæ, quàm à venialibus,præsertim tam multis & frequentibus,tamque obuiis & consuetis,in quibus non est metus gehennæ,nec apparet tanta turpitudo.In his enim sæpè deesse seriam contritionem & propositum abstinẽdi, liquet ex eo,quòd multi post eorum confessionem statim & perpetim in illa relabantur:contritio ergo seria & efficax,quæ se communiter extendere solet ad peccata mortalia & venialia grauiora,ea delet, sed quia eadem se non extendit ad peccata venialia leuiora & quotidiana,quæ multa sunt,idcirco ea non abolet; manet ergo horum culpa ideoque & reatus pœnæ luendæ in purgatorio: vbi animæ culpas veniales in iis reliquas, seriam contritionem eliciẽdo abstergunt, ac deinde pœnam eorumdem purgatorij igne exoluunt. Ad has igitur abolendas nulla sufficit indulgentia. Cum metu ergo & tremore salutẽ nostram operemur, vt monet Apostolus,studiosè singula venialia vitemus, ac si in aliqua incidamus,seriam illicò de eis contritionem eliciamus,qua culpam deleamus, atque tũc reatum pœnæ remanentem tollet indulgentia.

VERS. 11. VERTI ME AD ALIVD, ET VIDI SVB SOLE NEC VELOCIVM ESSE CVRSVM, NEC FORTIVM BELLVM, NEC SAPIENTIVM PANEM, NEC DOCTORVM DIVITIAS, NEC ARTIFICVM GRATIA, SED TEMPVS CASVMQVE IN OMNIBVS] Breuiter sensus est,q.d. veloces non semper habent in potestate velocem cursum,nec fortes fortitudinem, qua hostem superent in prælio; nec sapientes facultatem cõparandi sibi victum,nec doctores comparandi sibi opes,nec artifices gratiam; sed in omnibus hisce valet & præualet sæpe tempus & casus, qui hæc crebrò retardat & impedit, aut incitat & promouet; ac maximè Deus,qui est Dominus temporis & casus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris,sapientiæ,prudentiæ,artis, ac velocium, fortium,sapientium, prudentium,artificũ,quòd eis sæpè dominetur tempus & casus. Iam

Primò, Moringus & Dauid de Pomis cẽsent hæc adhuc esse verba tùm Athæorum & Epicureorum,diuinæ prouidentiæ oblatrantium,camque negantium,tùm ignauorum laborem fugiẽtium,q.d. Vt quid laborabo, Deumque eolam, cùm videam labori sæpè fructum non respõdere. Crebrò enim qui in agone velociter decurrit, casu aliquo anteuertitur à tardiore,qui ei brauiũ præripit: fortiter pugnantes, imbelles subinde in bello superant:doctis honores,officia & opes auferunt indocti: artificibus eximiis operis gratiam adimunt rudes, loquaces & captatores auræ popularis.Casu ergo omnia aguntur,non certâ numinis prouidentia. Hæc Athæi.

Secundò,è contrario Thaumatur. censet hic corrigi Epicureorum voluptatibus inhiantium sensa & dicta,q.d. Errant hi qui per volupta es decurrunt ad scopum felicitatis, in iisque omne robur,omne ingenium,omnem sapientiam, omnem artem expendunt,vt nouas & maiores semper adinueniant,quia per omnia hæc felicitatem & satietatem,quam quærunt, non adipiscuntur.

Tertiò, planiùs Olympiod.Bonauen.Lyran. Caietan.Titelm. cẽsent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis speciem transire , nimirum quod euentus rerum sæpè non pendeant à tobore,sapientia, arte operantium , sed ab occasione,casu & fortuna, quæ in cursu & brauio sæpe præponit lentos velocibus; in bello,& victoria imbelles bellicosis, in opibus & honoribus indoctos doctis; in gratia & victoria inertes artificibus. Hisce quatuor complectitur omnes hominum in republica status, vt ostendat omnibus sæpe dominari casum : per veloces enim, notat mercatores, qui ad negotia discurrunt, obeuntque terras & maria mercium lucrique causâ : per fortes, notat milites, qui rempubl. propugnant : per sapientes, doctores, iurisperitos, causidicos, medicos, consiliarios , qui moderantur rempublicam:per artifices,opifices, qui artes omnes,vt lanificium, pistoriam, sutoriam,sartoriam, fabrilem,&c. exercent ad omnes ciuium vsus. In his omnibus ergo ostendit plus sæpe valere casum, quàm consilium, artem & industriam,hoc fine,primò, vt ostendat omnibus in rebus inesse vanitatem. Secundò,vt doceat homines non mirari,si in hac vanitate labori & industriæ sæpe non respondeat fructus, nec præmia meritis, imò opes & dignitates dignis debitæ dentur immeritis & indignis, idque arcanis & inaccessis Dei iudiciis, ait Olymp.quare cuique expectandam esse mercedem iustam in altera vita, vt ab hac vanitate ad veritatem, veramque vitam & felicitatem in cælis anhelet.Ita S.Hieronym.Tertiò,vt moneat industrios & sapientes non confidere suæ industriæ,robori, sapientiæ,arti, sed Deo, Deique prouidentiæ niti, Dei enim est cuique operi felices dare successus & exitus, Dei est regere casum & fortunam. Deus enim omnes causas secundas etiam contingentes & liberas ita ordinat, combinat, disponit,dirigit, vt licèt fortuitò, quantum est

ex

ex parte sua concurrant, & operentur id quod reipsá euenit; tamen quantum est ex parte Dei, certo consilio & sapienti prouidentia dirigantur, eò quod omnia à Deo præuisa, prouisa, præordinata & disposita sint, vt hoc quod fit, non aliud eueniat: Quare reipsa fortuna fortunās, hoc est res omnes dirigens, ordinans, prosperans non alia est, quàm Deus Deique prouidentia. Casus ergo & fortuna, quæ non semper quidem, sed sæpè tamen rebus & operibus hominum interuenit, manifestè ostendit Dei prouidentiam à qua dirigitur, sicut nauis in mari fluctuans à nauclero, sine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, ex tot casibus contrariis & pugnantibus inter se conflatus, euerteretur & rueret, ni à Deo regeretur, qui omnia illa in ordinem redigit, & discordia concordat, ac fortuita coordinat; Itaque ex omnibus harmoniam pulchram, & quasi concentum quendam musicum efficit. Ita docet D. Thom. 1. par. qu. 75. art. 6. ad 1. Huc facit vetus dictum: *Rota admota manu fortunam esse implorandam*: quo significatur frustra numinis opem peti, nisi addas industriam & manum operi admoueas. Ita Plutar. in Lacon.

Casus ostendit Dei prouidentiam.

NEC VELOCIVM ESSE CVRSVM] Hebr. *Non est leuium cursus.* Campens. *Raro veloces adhibentur ad currendum.* Tigur. *Celeritas currendi nil affert cōmodi ad salutem.* Symmach. *Non est velocium perficere cursum,* siue in studio, siue in prælio, siue in itinere, siue quo alio loco & modo. Thaumatur. *Neque qui pedibus pernicissimi sunt, cursum hunc magnum perficiunt,* vt pertingāt ad vitam felicem. Chald. *Nec viri qui veloces fuerint, vt aquila, adiuti sunt currendo, vt eriperentur à morte in prælio,* iuxta illud Amos cap. 2. 24. *Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non saluabit animam suam; & tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam, & robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.* Et illud Isaiæ 30. 16. *Dixistis, ad equos fugiemus, ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt qui persequentur vos.* Tradunt Astrologi, ac inter eos Iulius Firmicus lib. 8. Matheseos cap 15. eos qui sub sidere Delphini nascuntur, esse veloces: *Erit,* inquit, Firmicus, *innata cursus agilitate perspicuus.* Rursum Plinius lib. 11. cap. 37. tradit animalia quibus minor est pulmo esse velociora: *quibus minor,* inquit, *his corporibus, tantò velocitas maior,* quia scilicet minùs respirant: crebra enim respiratio impedit cursum. Addit *peculiare cursus impedimentum* esse lienem: *quamobrem inuritur cursorum laborantibus: & per vulnus etiam exempto, viuere animalia tradunt.* Vnde nonnulli opinati sunt cursoribus exscindi lienem, vt sint velociores, sed id nō dicit Plinius. Vulgus asserit cursoribus secari eximique lienē, vt velocius & sine defatigatione currant, ac totos dies continuè proficiscantur. Sed rem veram malè intelligit. Cursoribus enim, & splene laborantibus non eximitur, nec exscinditur lien, sed secatur, id est cultro ligneo ad id idoneo tunditur & contunditur, vt eius inflatio detumescat, ipseque fiat minor arctiorque, ac minus sanguinis capiat; quo fit vt iā minor, strictior, & leuior, minus impediat pulmones vicinos, quin liberè lateque moueantur, expirent & respirent, itaque iuuatur velocitas ambulandi & currendi: hanc enim impedit difficultas respirandi, quæ in pulmonibus oritur ex tumore lienis vicini, qui eos arctat & grauat; quo sublato leuiores sunt, ac liberè facileque respirant, ideoque expeditum faciunt hominem ad ambulandum & currendum. Ita Romæ mihi asseruerunt medici & chirurgi, qui idipsum se factitasse, itaque spleneticos curasse affirmabant. Adiungūt medici, lienis morbos cursu sanari. Exemplum huius gnomes est apud S. Hieronymum in vita S. Hilarionis: Hic enim aquam lustralem præbens Italico, ipsi in cursu Circensi contra æmulum maleficum, victoriam dedit: *Igitur,* inquit, *dato signo hi aduolant, isti præpediuntur: sub horum curru rota feruent, illi præteruolantium terga vix cernunt: clamor fit vulgi nimius, ita vt ethnici quoq; ipsi concreparent, Marnas victus à Christo est. Indubitata ergo victoria, & illis & Circēsibus plurimus fidei occasio fuit.* Huc facit Adagium Hispanorum, *claudos, æquè ac sanos in peregrinatione ad S. Iacobum currere, imò claudos citò peruenire, celeres & præproperos tardè, aut numquam.* Huc pariter pertinet priscus apologus quem recenset noster Pontanus Progymnas. vol. 3. p. 1. ca. 40. Testudo certamen cum aquila decreto spatio conficiendo suscipiebat. Constituta est meta, ad quam vter ex illis peruenisset prior, ab illo staret victoria. Prouolat aquila, ob tarditatem contempta testudine, fretaque alis suis sæpè desidet, sæpè diuagatur alibi & segnius agit: quandoque totam noctem quiescit, & multo iam die volatum init. At testudo laborem nec ad momentum intermittit. Dies noctesque iter facit, & ad locum destinatum prorepit. Vincit aquilam sedulitate sua, non celeritate, metasque tenet, cum adhuc ab iisdem longius distare putaretur.

Lienis contusio iuuat cursum.

Mysticè, id verius est in cursu spiritali viæ virtutum, salutis & felicitatis, iuxta illud Pauli: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.* Rom. 9. & illud Habacuc. 3. *Deus Dominus fortitudo mea & ponet pedes meos quasi ceruorum, & super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem.* Et illud Isaiæ 40. vltim. *Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* Vide quæ illis locis annotaui.

NEC FORTIVM (*qui validi & terribiles existimātur,* ait Thaumat.) BELLVM] Symmach. *vincere prælium.* Septuag. *Nec potentibus prælium.* Syrus: *& non gigantis bellum,* iuxta illud: *Gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ.* Psalm. 32. Sic Goliath gigas superatus & occisus est in duello à paruo Dauide 1. Reg. 17. 95. Holofernes à femina. Chald. *Neque robusti adiuuantur dum ineunt prælium robore suo,* iuxta illud: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei.* Psalm. 146. Minùs rectè vertit Campens. *Neque robusti adhibentur ad gerenda bella.* Meliùs Tigurina: *Nec fortitudo bellica potest eripere quemquam.*

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo & fortitudine bellicā: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus: minima enim res, vt ventus secundus vel aduersus, victoriam dat vel aufert. Vnde in Scriptur. dicitur Dei

A esse victoria, iuxta illud Iudæ Machabæi: *Facile est concludi multos in manu paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cæli, liberare in multis & in paucis; quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est.* 1. Machab. 3. 19. & illud Dauidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* Psal. 143. 1. Quin & Ouidius 7. Metam.

Inter vtrumque volat dubiis victoria pennis,
Mars dubius.

Et Liuius li. 2. *Nusquam minùs quàm in bello euentus respondet; propterea nihil tam leue est, quod non magnæ rei momentum faciat*, imò subinde solo metu & terrore panico hostibus casu, imò cælitus immisso, parta est victoria inermiũ, vti fuit illa Gedeonis iudic. 7. & illa Iosaphat 4. Regum c. 3. v. 22. Similia exempla perplura extant in libro Iudicum, B Regum & Machabæorum.

NEC SAPIENTVM PANEM] Symmach. *præbere alimentum.* In Hebr. pulchra est allusio & Paronomasia לַחֲכָמִים *lachacamim*, id est sapientibus congruens לֶחֶם *lechem*, id est panis, sæpè deest. Aliqui per sapientes accipiunt agricolas, quibus, licèt industriis ob sterilitatem, expilationem, vastitatem subinde deest frumentum & panis. Meliùs accipias literatos & eruditos, vti sunt Philosophi, & Theologi, qui sæpè sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi & sapientiæ, quæ præstat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati & mechanici. Vnde Rabbinorum Adagium: *Fames extitit, & non transiit per ostium artificis*, quia arte sua sibi victum facilè parant artifices. Audi S. C Hieronym. *Non est*, inquit, *sapientibus panis: id multorum quotidie probatur exemplo; qui cum sapientissimi sint, necessariis indigent.* Chald. *Neque sapiens adiuuabitur à sapientia sua, vt sa uretur pane in tempore famis.* Campens. *Quin & sapientibus sæpè deest vnde viuant.*

NEC DOCTORVM DIVITIAS] Pro *doctorum* Hebr. est נְבֹנִים *nebonim*, id est *intelligentium* vt vertunt Septuag. prudentium, solertium: vidimus enim non rarò industrios & solertes depauperari. Campen. vertit *industrios* Caietanus *Intellectiones. Aristophanes in comedia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat, non solum Plutum, id est diuitias, esse cæcum, verum etiam Fortunam Pluti ducem; vt iam illud sit Prouerbij, Cæcus cæco dux. Fortuna sæpè largitur indignis sua munera.* ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Hinc Thaumaturg. vertit: *Neque sapientia cum diuitiis aliquid commune esse solet.* Pagninus D pro nebonim legens נְחֹנִים *nechonim* vertit: *Non sunt rectorum diuitiæ*, iuxta illud: *Diues iniquus aut iniqui hæres.* Diuitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

NEC ARTIFICVM GRATIAM] Syrus: *Neque cognoscentibus gloria.* Vatabl. *Non semper gratiosos esse qui in aliqua arte periti sunt.* Pro *artificum* Hebr. est יֹדְעִים *iodeim*, id est *scientium*, vt vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatabl. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum fauorem & gratiam. Fauor enim sæpe fugit fauoris cupidos, æquè ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes. Chald. *prudentes.* Thaumaturgus *sagaces* Clarius *expertos* & rerum peritos. Verùm quia hi intelligunt nomine *nebonim*, quod præcessit; hinc aptè Noster vertit *artifices*, scilicet mechanicos, vel mathematicos & similes, S. Bonau. censet duo prima, scilicet velocitatẽ & fortitudinem esse dona corporis, cetera tria esse animæ; nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent insignes artifices in gratia & pretio esse tum apud principes, tum apud populum; sed non rarò casu aliquo sinistro contrarium accidit: atque hæc est vanitas artium & artificum, quam hic notat Salomon: Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem, cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitũ satis exprimere posset, ita percitum, penicillum in imaginem cõiecisse, itaque casu spumæ colorem expressisse, & quod quærebat perfecisse, vt omnium sibi gratiã & admirationem conciliaret. *Apellis casus in pingendo.*

SED TEMPVS CASVMQVE IN OMNIBVS] Hebr. *Sed tempus & occursus occurrit omnibus illis.* Arabicus: *Sustinet eos omnes.* Chald. *Tempus & casus in sidere eorum accidit omnibus.* Chaldei enim ad astra referebant cursum & casus rerum humanarum: vnde de bis ex illis diuinabant. Campen. *Tempus & casus omnes de medio tollit*; sed hoc alienum & contrarium videtur.

TEMPVS] id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam: qui enim commodam captat, feliciter rem perficit; qui incommodam, infeliciter: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quod postulat, qui dura & aspera, repulsam patitur. Tempus ergò & occasio rebus gerendis dominatur, vti dixi capit. 3. 1. Occursus est concursus causarum contingentiũ, quę dum furtuitò concurrunt, producunt casum & effectum fortuitum. Caietan. per tempus accipit motum orbium cælestium, qui efficiunt effectus casuales in rebus sublunaribus. Aben Ezra per casum intelligit Dei prouidentiam: hæc enim, vt initio dixi, regit omnes casus euentusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Meliùs alij per casum intelligunt causam & effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed sæpè accidit. Vnde S. Thom. 1. p. quæst. 75. artic. 6. ad 1. & quæst. 5. de veritate artic. 5. ad 5. notat solerter dici *tempus casumque*, quia inquit, secundùm aliquem ordinem temporis casuales defectus inueniũtur in his rebus v.g. quòd potentiores frequenter succumbant, ostendit, quòd victor magis est ex diuina prouidentia, quàm ex humana virtute. Præclare S. Augustinus libro 3. de Trinit. cap. 4 *Nihil*, inquit, *fit inuisibiliter & sensibiliter, quod non de interiori inuisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundùm ineffabilem iustitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaque Republica.*

Casus quid. Nota casus siue effectus contingentes propriè sunt ij soli, qui fiunt à causa liberè, puta à Deo, Angelo, dæmone, vel homine: alioqui enim pluuiæ, venti, fulmina, ceteræque res naturales in causis suis determinatæ sunt & certæ, sed dum à Deo, Angelo, dæmone vel homine liberè causæ hæ immutantur & combinantur tunc ex eis prodeunt effectus contingentes & casuales. Hinc Romani, Græci ceteræque gentes mirè coluere Fortunam, velut Deã, imò primam *Fortuna Dea gentium vnde* Deorum,

Fortuna Dea Gentil. vnde?

Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formosiores, opulentos, fœlices illos deformes, pauperes, miseros: hinc tot exempla, tot aræ, tot nomina fortunæ. *Ipsa*, ait D. Chrysostom. orat. 63. *bellagerentium est victoria, & pacem agentium concordia, & nuptias contrahentium beneuolentia, & amantium voluptas, & breuiter bonum in omni re successum.* Seruius Tullius ait Plutarchus quæst. Roman. 74. templum *paruæ fortunæ dedicauit significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisq; vsu venisse, vt exiguis planè rebus aut euenientibus, aut contingentibus maxima consequerentur vel perderent, docens animum rebus esse aduertendum, nihilque eorum, quæ offeruntur, ob paruitatem esse negligendum.* Idem rursum: *Sapientiæ*, ait, *in hunc vsq; diem templum non est, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut magnanimitati, aut continentiæ: Fortunæ vero templa sunt splendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis posita. Cornelius Sylla*, inquit idem Plutar. in Sylla, *fortunæ se filium* dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica fortunæ in vrbe Fanensi, quæ inde dicta est, fanum fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in lib. 1. Martial. *A fando fanum deducitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet: quamuis sint aliqui qui ἀπὸ τοῦ φανεροῦ dictum malunt, quod significat manifestum, quòd è fano responsa dabantur*, &c. *Hinc Fanum, Piceni vrbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum & Senogalliam omnium Italiæ vrbium amœniss. ma siue loci naturam, seu ciuium ingenia consideres, quod in ea pulcherrimum fortunæ templum fuerit, cuius adhuc reliquia conspiciuntur. Hinc Fanenses siue Fanestres appellati.* Huius fani fortunæ fabricæ præfuit Vitruuius, Architectorum princeps, qui libros suos de Architectura dedicans Augusto Cæsari, vtpote principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis & honoribus auctus, ita de hoc Fano scribit libr. 5. cap. 1. sub finem: *Non minùs summam dignitatem & maiestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Coloniæ Iuliæ Fanestri collocaui, curauiq; faciendam, cuius proportiones & symmetriæ sic sunt constitutæ:* eas deinde exactè fuseque describit, additque hoc fanum fuisse iuxta ædem Augusti. Plura de hoc fano vide apud Sigonium & Cluuerium in descript. Italiæ. Fani fortunæ Episcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Christianis conuersum fuit in sanctum templum in honorẽ B. Virginis dedicatum, quæ vera est fideliũ fortuna, eos fortunãs omnibusque donis cumulans & beans, cuius proinde, ac præsertim sacelli vnius, Virgini assumptæ dicati magnificentiam æquè ac religionem, integro carminum libro miris elogiis celebrarunt plurimi & primi Italorum Poëtæ, quorum vnus ita orditur:

Fortunæ fuit hoc fanum, nunc virginis illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis ista parens.*

Gnoma de fortuna.

Seneca epist. 14. *Initium*, ait, *omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt, de euentu fortuna iudicat.* Idem epistol. 38. *Inuadit*, ait, *temperatissimos morbus; validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit horam momentumq; temporis.* Nero, ait Suetòn. cap. 13. vitæ eius, *Iudices, priusquam inciperet, reuerentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed euentum in manu esse fortunæ.* Plut. in Pseud. *Centum doctorum hominum consilia hæc deuincit Dea fortuna. Atque hoc verum est, perinde vt quisque fortuna vtitur, ita præcellit: atque exinde sapere eum omnes dicimus.* Liuius decade 1. libr. 9. *Per omnia*, inquit, *humana, maximè in res bellicas fortuna potens est.* Æmilius libr. 1. *Fortunæ arbitrio suo pacem, sed maximè bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem imponit, æstatem hyemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis.* Denique Iudæi coluere fortunam, in quos proinde inuectus Isaias c. 65. 11. *Qui ponitis*, inquit, *fortunæ mensam, & libatis super eam*: vbi multa de fortuna dixi.

Moraliter docet hic Salomon res omnes sublunares, vtpote fortunæ volubili subiectas, esse vanas variasque, ideoque parui faciendas, ac consequenter contra omnes fortunæ casus etiam aduersos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animum fortitudine & constantiâ. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato & Philosophi. Hinc Bion, teste Stobæo serm. 103. dicebat, *Fortunam diuitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo.* Crœsus consultus à Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: *Si*, inquit, *te agnoscis hominem, discito talem rerum humanarum circulum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat.* Demetrius aiebat illum, qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dextram ferre posse. Vnde ipse illud Æschili dicebat fortunæ: *Tu me extulisti, tu ipsa rursus deiicis.* Ita Antonius in Melissa par. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Fallacia & caduca sunt omnia, quæ fortuna in sua habet potestate.* Ita Maxi. sermone 18. Fabius Maximus Minutij Collegæ sui secundam fortunam magis quàm aduersam pertimescebat, quod fortuna instabilis variet vices, & à secundis ad aduersa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obuertat. Ita Plutarchus in vita Fabij. Zeno cùm in naufragio omnia amisisset: *Euge*, inquit, *fortuna, quàm probè nos ad hoc palliolum redigisti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eadem mente, eodem vultu perstitebat. Vnde S. Hieron. ait, in virtute Christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna & iniuria esse superiorem. Vnde cùm recensuisset Heroes casu iniquo occisos, vt Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac *optimos pessima* pati, remedium subdit: *Tantò fortiores*, inquit, *tantò feliciores: humanos effugistis casus, liuorem, morbum; existis ex custodias non vos digni mala fortuna diis visi estis, sed indigni in quos iam aliquid fortuna posset.* Vnde eundem Epist. 92. & 98. vbi inter alia hæc dat vitæ axiomata: *Aduersus fortunam valet ad tolerandum obfirmata omnium mens; mortalia omnia morte damnata sunt, inter peritura viuimus, mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est; tam necesse est perire, quàm perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. Dic tibi: Ex istis, quæ terribilia videntur, nihil est inuictum. Singula vicere iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates,*

Exempla.

exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.

Tacitè ergo hîc monet Salomon, vt à rebus sublunaribus, vtpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui fortunæ obnoxiis mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum & lusum, nesciuntque ortum & occasum, sed in stabili Angelorum & beatorum degunt æuo. Sapiens vtique est & felix, qui id præstat. Præstitit id ipsum S. Fortunatus Fanensis (vrbs est antiqua in Pentapoli Vmbriæ, dicta Fanum Fortunæ, quod illi esset dicata, vti superiùs dixi) Episcopus anno Domini 592. coæuus S. Gregor. vnde Fanenses hoc ei elogium posuerunt:

Fortunate nimis, qui regnaturus in æuum,
Fortunæ instabilem figis in axe rotam.

Fortunatus ergo fortunæ fuit Episcopus, moderator & rector. Vnde iidem addunt heroica hæc virtutum eius facinora: *S. Fortunatus patriam à spiritibus immundis liberat. Pestem ob eius derelictam basilicam grassantem pellit. Furtim auferentes eius sacrum corpus ventorum & pulueris violentia deterret. Manna è mausolæo & ossibus Sancti fluens, piis ægris salutē confert, impiis mortem. Arida Vrbinas femina diuinitus admonita, inuisens eius corpus sanatur.* Hæc ex publicis Fanensium tabulis accepi, & prægrādi eius imagini, Romæ cusæ & approbatæ incisa conspexi. Extat S. Gregorij epist. li. 6. Registri, ordine 13. ad hunc S. Fortunatum Fanensem Episcopum, in qua ei concedit, vt venundet sacra vasa pro redemptione captiuorum, scilicet à Longobardis, vt rectè aduertit Baronius: hi enim illo æuo vastabant Italiam. Denique cum anno 1107. Fanenses sacra S. Fortunati Lipsana requirerent, inuenerunt ea mausolæo inclusa cum Lipsanis S. Eusebij, & S. Viti Fanensis Ecclesiæ Episcoporum, instar niuis candida, vt iam in illis futuræ per resurrectionem glorificationis imaginē contueatis; præsertim cum tanta odoris fragrantia manaret, vt myrrhæ & balsami omniumque vnguentorum odoramenta incomparabili suauitate transcenderet. Ita Sancti dominantur fortunæ, omnibusque fortuitis.

VERS. 12. NESCIT HOMO FINEM SVVM, SED SICVT PISCES CAPIVNTVR (Sept. *illaqueantur*) HAMO; ET SICVT AVES LAQVEO COMPREHENDVNTVR; SIC CAPIVNTVR HOMINES IN TEMPORE MALO, CVM EIS EXTEMPLO SVPERVENERIT] Pro *finem suum* Hebr. est *tempus suum*, id est finē temporis sui. Probat tempus & casum velocibus, fortibus, sapientibus, & artificibus dominari, ex eo, quòd eos capiat, velut pisces hamo & aues laqueo. Capiat, inquam, in fine operis quod moliuntur, vt scilicet veloces capiantur in cursu suo, fortes in bello, sapientes in sua sapientia, prudētes in prudentia, artifices in arte; quo fit, vt omnibus suis hisce donis sibi concilient non præmia, quæ sperabant, sed damna infamiæ, vinculorum, famis, paupertatis, contemptus, ac subinde necis & mortis, illaq́, improuisa, vt vertit Arabicus, & inopina, quæ non expectabant. Per finē ergo exitum intellige, tum operis & negotij cuiusque cū Thaumaturgo & Olymp. tum vitæ putà mortem cum S. Hier. Vide analogias perplures inter homines & pisces, quas recensui Habacuc 1. 4.

A ad illa: *Et facies homines quasi pisces maris.*

Tropol. Esca, hamus & laqueus, quo inescantur & capiuntur homines, est voluptas. Audi S. Augustin. de Agone Christiano cap. 7. *Gaudet piscis quando hamum non videns; escam deuorat: sed cum piscator eum adducere cœperit, viscera eius torquētur primò, deinde ab omni lætitia sua per ipsam escam, de qua lætatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes qui de bonis temporalibus beatos se esse putant: hamum enim acceperunt, & cum illo sibi vagantur. Veniet tempus, vt sentiant quanta tormenta cum auiditate deuorauerint.* Esca hominum voluptas. Portò voluptas hæc multiplex est, sed maximè triplex, scilicet gulæ, opulentiæ & superbiæ. Aliqua enim harum capitur homo, ac delicians ridensq́; sibi astringit vincula mortis, vt ait Poëta. Ad laqueum opulentiæ siue auaritiæ spectat axioma siue apophtegma Pij II.

B Pont. *Litigatores sunt aues, forum area, iudex rete, aduocati aucupes. Quocirca censebat dignitatibus viros dandos esse, non dignitates hominibus; Graue Pontificis onus esse, sed beatum, qui id bene ferat.* Primum enim, & summi momenti Pontificis & principis onus officiumque est, constituere Episcopos, magistratus, iudices, &c. ab auaritia intactos & tali gradu dignos. Hinc S. Antonius, teste S. Athanas. in visu totum mundum conspexit laqueis plenum, quos animabus sursum ascendere conantibus tendebant dæmones, illisque eas illaqueabant ac capiebant. Vnde dolens oransque: *Domine quis hos laqueos euadet?* audiuit; *humilitas.* Dæmon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eosque cuiusque indoli & affectui appositos; guloso enim offert epulas & vina, ambitioso honores, iracundo duella, timido peri-

C cula, auaro opes, &c. Audi S. Leonem serm. 7. de Natiuitate: *Non desinit hostis antiquus deceptionum vbiq́; laqueos prætendere. Nouit cui adhibeat æstus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus inuidiæ. Nouit quem mœrore conturbet, quem gaudio fallat, quem metu opprimat, quem admiratione seducat. Omnium discutit consuetudinem, ventilat curas, scrutatur affectus: & ibi causas quærit nocendi, vbi quemque viderit studiosiùs occupari.*

IN TEMPORE MALO (id est misero, difficili, periculoso, calamitoso, exitiali) CVM EIS EXTEMPLO SVPERVENERIT] Hebr. *Cum ceciderit super eos.* Græcè: *Cum superceciderit in eos,* quæ phrasis significat ineuitabilitatem, & superioritatem repētini supplicij proficisci à causis superioribus, putà è cælo & Angelis, inquit Caieta. Chald. *In*

D *tempore mali, quod ruiturum est super eos puncto vno ealitus.* Magnum quoduis accipe, sed præsertim mortem & gehennam, quæ malorum omnium est maximum, iuxta illud Pauli; *Dies Domini sicut fur in nocte, ita vt veniet. Cùm enim dixerint pax & securitas, repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugient.* 1. Thess. 5. 3. Et illud Christi: *Erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes & non cognouerunt, donec veniret diluuium, & tulit omnes. Ita erit aduentus filij hominis.* Matth. 28 38.

HANC QVOQVE SVB SOLE VIDI SAPIENTIAM, ET PROBAVI MAXIMAM] Hebr. *Et magna est apud me,* scilicet quam v. sequenti enarro. Identidem Salomon post recēsitas vanitates, VERS. 13.

sermo-

sermonem reflectit ad laudes sapientiæ, vt eam omnibus commendet, vtpote quæ sit veritas veraque huius vitæ felicitas. Simul tamen ostendit ei quoque suam adhęrere vanitatem, non intrinsecùs, sed extrinsecùs, scilicet quod illa ab hominibus opulentis parui fiat, quodque sapiens cum per sapientiam liberauit ciuitatem obsessam & desperatam, illicò in obliuionem veniat, & in pristinum sui neglectum recidat, vt ad pallium philosophicum, id est ad paupertatem & obscuritatem suam cum Socrate redigatur. Igitur nouam ingratitudinis vanitatem hic oculis subiicit. Ita Lyran. Hugo. Alij aliter, sed variè & minùs aptè hæc nectunt præcedentibus.

Vers. 14. CIVITAS PARVA (Arab. *delicata*) ET PAVCI IN EA VIRI: VENIT CONTRA EAM REX MAGNVS ET VALLAVIT EAM, EXTRVXITQVE MVNITIONES (Septuag. *aggeres magnos*: Symmach. *Machinam magnam*. Syrus: *Propugnacula*. Arab. *Propugnaculum cuius turres magnæ sunt*) PER GYRVM, ET PERFECTA EST OBSIDIO] Est paradigma per modum exempli, siue historiæ, quæ subinde accidit æuo Salomonis, vt ab eo videri vel audiri potuerit. Ciuitas hic inducitur parua, id est parua habens mœnia, paruas turres & machinas, vt se contra hostem obsidentem tueri non possit, ideoque in ea viri pauci, qui eam propugnare viribus diu nequeant, quin mox animo cadant, ac robore deficiant. Vnde maior apparet vis & virtus sapientis & pauperis, eam suâ sapientiâ tutantis & liberantis.

Vers. 15. INVENTVSQVE EST IN EA VIR PAVPER ET SAPIENS, ET LIBERAVIT VRBEM PER SAPIENTIAM SVAM, ET NVLLVS DEINCEPS RECORDATVS EST HOMINIS ILLIVS PAVPERIS] Testis Archimedes, quem tantopere verebantur Syracusas oppugnantes Romani, vt si vel funiculum exiguumve lignum ex muro conspicerent, machinam aliquam in ipsos moueri suspicarentur, & Archimedem vociferantes terga verterent, fugerentque, & cogerentur, conflictu & oppugnatione prætermissa, in obsidione longa spem ponere. Ita Plutarch in vita Marcelli. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit & imperio auxit, ita scribit: *Ad quadragesimum annum obscurus Epaminondas, nulli vsui Thebanis fuit. Vt habita est ei fides, suscepto imperio ruentem ciuitatem conseruauit, ac seruientem in libertatem asseruit Græciam, qui in gloria, sicut in sole, virtutem strenuam in tempore præstitit. Refulget enim vsu,*

Vbi nobilis more æris, segne quod diu
latuit, resumpsit animum:

Pauper sapiens saluos est vrbis.

Sic Iudith liberauit Bethuliam occisu Holoferne, Iahel Israëlem occiso Sisara Iud. 4. 18. æquè ac Debora ibidem vers. 14. Sic Dauid Ceilam vrbem tutatus est, & tamen Ceilani eum tradidissent Sauli, ni Deo cōsulto fugisset. Sic Gedeon liberauit Iudæos à Madianitis, & tamen Iudæi non fecerunt misericordiam cum domo eius, vt 70. eius filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech. Iudic. 8. 35. Sapiens enim totus intendit bono publico, vt eius incommoda hostesque dispellat; quare modos vrbis saluandæ quærit & inuenit, cùm insipientes vacant propriis commodis & opibus, ac publica negligunt. Vnde Thaumatur. vertit: *Paruam ciuitatem à paucis habitatam magnam & frequentatam existimem, si vel pauperem vnum sapientem ciuem habeat.*

Vti Christus.

Allegor. Christus sapientissimus, & nostri causâ pauperrimus liberauit Ecclesiam, quæ vrbs parua est respectu totius mundi, à tyrannide dæmonis & peccati & tamen plurimi ingrati hoc eius beneficium non agnoscunt, imò ipsum eiusque gratiam aspernantur, seseque suis voluptatibus dedunt. Ita S. Hier.

Et sensuum interior.

Tropol. *Hebræus meus*, ait S. Hieronym. *hunc locum interpretatus est. Ciuitas parua homo est, inquit, qui etiam apud Philosophos mundus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipse homo contexitur. Cùm autem venerit aduersus eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubricus. cuius si capiti, id est primæ suggestioni non resistitur, totus in interna cordis, dum non sentitur, illabitur: tentationum diabolicarum initia flagitia sunt: non est inmissor, sed incensor vitiorum. Vnde Dauid: tu fregisti caput draconis) & quæsierit locum, per quem possit irrumpere, inuenitur in ea humilis & sapiens, & quietus interioris hominis sensus, & eruet vrbem quæ obsessa ab hostibus fingebatur. Cumque homo de periculo siue persecutionis, siue angustiarum, siue cuiuscumque aduersæ rei atque peccati fuerit erutus; homo ille exterior, qui inimicus est illius pauperis hominis & sapientis, non recordatur interioris hominis, nec subdit se consiliis eius, sed rursum sua fruitur libera voluntate.* Accedit Chald. qui per ciuitatem paruam accipit corpus hominis, per regem obsidētem concupiscentiam; per virum sapientem & pauperem, inspirationem & cogitationem bonam, quæ concupiscentiæ resistit, hominemque liberat à peccato & gehenna, cuius deinde homo obliuiscitur.

Moral. Nota hic sapientes amare silentium, quietem & paupertatem. Sapiens, ait Plutar. ita viuit, vt nemo sentiat eum viuere. Rursum sapientiæ magna affinitas est cum paupertate, sicut insipientiæ cum opulentia. Sapiens tamen cum opus est, patriaque eius ope indiget, se dat in lucem, suamque sapientiam ad eius salutem explicat, vt fecit Ieremias, Isaias cæterique Prophetæ. Sapienter Philo lib. de Sacrif. Cain & Abel. *Omnis sapiens*, inquit, *stulti est redemptio mercesque, ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua, prouidentiaque, impulsus incolumitati eius prospiceret.* Vnde mox infert. *Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo, aut vrbe video, & domum & vrbem illam beatam prædico, ratus tùm præsentem felicitatem mansuram perpetuò, tum absentem expectandam cumulatiorem, Deo vltra modum mensuramque, diuitias suas in gratiam digniorum, etiam in indignos profundere solito.*

Cur sapientes sunt pauperes? Resp.

Porrò cur sapientes sæpè fiant pauperes, causas varias, easque festiuas assignat Aristot. in Problem. sect. 29. c. 4. Quærit enim: *Cur paupertas apud homines bonos potiùs esse, quàm apud prauos, soleat: An quia omnibus odio habetur, atque expellitur, ad probos perfugit, rata maximè apud eos salutem permanendique locum se posse assequi? è contrario si ad prauos venerit, numquam eos fortunâ ista fore contentos, sed vel furta, vel latrocinia acturos, quibus rebus futurum, vt ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optimè se vsuros existimat, nec sibi*

petulanter contumelioseq́; quippiam facturos? itaq́; vt nos pecuniarum deposita tutè hominibus bonis credimus, sic etiam hoc sibi dispensat & statuit. An libenter se ad viros optimos confert, quia femina est, inopsq́; proinde & virium & consilij, vt eiusmodi hominibus commendatam se esse magnopere velit atque desideret? An quia mala est, nunquam se malis iungere velit? Nam si ita maluerit, omnino malum irremediabile ipsa videtur. Quærit deinde vice versa ca.8. *Cur diuitiæ magna ex parte ab hominibus prauis potiùs, quàm bonis habeantur? An quia fortuna cæca est, ideoque discernere sibi; atque seligere quod melius non potest?*

Rursum non hic beneficia pauperum parere non tantùm contemptum, sed & odium ac inuidiam: quare salutem ab eis vrbi allatam illis auferunt, & in se vel alios potentes transcribunt. B Contemnunt igitur, ait Pineda, & pauperem beneficum, quem pudet fateri beneficij auctorem, & beneficium à paupere acceptum pro iniuria æstimant; in hoc planè stulti, in illo perspicuè ingrati; in vtroque insolenter superbi, quod nolint aliquid deberi pauperi, neque se illius creditores constituere, vllâve gratia obstringi ad redamandum pauperem beneficum. Itaque cum illud infestissimum sit, beneficium superbè dare; est & insulentissimum, superbè beneficium accipere. Vide Senec. lib. 2. de Benef. c. 17. 18. 19. Hoc est quod ait Iob de Iusto c. 12. 5. *Lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum.* Denique duces & liberatores patriæ sæpè eam ingratam experiuntur, vt expertus est Scipio, Themistocles, Miltiades, Coriolanus & cæteri qui post victorias ciuibus partas, ab eis acti sunt in exilium.

C

Vers. 16. ET DICEBAM EGO MELIOREM ESSE SAPIENTIAM FORTITVDINE, QVOMODO ERGO SAPIENTIA PAVPERIS CONTEMPTA EST, ET VERBA EIVS NON SVNT AVDITA] *Sapientia*, scilicet iam cognita & explorata per liberationem ciuitatis, q.d. Quænam illa hominũ ingrata stoliditas, vt cùm viderint se per consilium sapientis euasisse obsidionem & excidium, iam tamen liberati eum spernant, nolintq́ue salubria eius monita, & consilia ad vrbis conseruationem & salutem spectantia, vlteriùs audire? quia nimirum externum splendorem & pompã dumtaxat spectant eáque in diuitibus suspiciunt, ideoq́ue sapientiam in paupere hac pompa destitutam despiciunt. Fortitudo hic non animi, sed corporis accipitur, putà in viribus, opibus vel D amicis sita: hanc enim significat Græcum δύναμις, Hebr. גְּבוּרָה *gebura*, Chald. כּוֹחַ *coach*. Vnde Sept. *Bona est sapientia super potentiam.* S. Hieron. *Super diuitias & potentiam.* Thaumat. *Super popularem potentiam.*

Pro, *quomodo*. Hebr. est *&*, quod Hebræis pro quauis coniunctione sumitur. Vnde hic nonnulli vertunt *& tamen*. Alij *ergo*. S. Hieronym. in veteri editione vertit *quamuis*. *Dixi ego*, inquit, *meliorem esse sapientiam, quamquam nullus meminerit sapientis pauperis, cum læta sunt omnia, sed vniuersi diuitias & potentiam admirentur. Ego tamen magis honoro contemptam sapientiam & verba, quæ nullus audire dignatur.* Verùm in posteriori Vulgatæ versione neruosiùs vertit *quomodo*: hæc enim nota interrogationis continet indignationem cum admiratione, inci-

A tatq́ue sermonem ad exaggerandam re[illegible]gnitatem. Huic gnomæ affinis est illa Sapien. 6. 1. *Melior est sapientia, quàm vires; & vir prudens, quàm fortis.* Vnde & illa Phocylidis: *Melior forti est vir sapiens: agros enim & ciuitatem sapientia, æque ac nauim gubernat.* (*Sapientia præstat robore, Gnoma.*) Fortem corpore accipe. Nam qui animo fortis est, idem est & sapiens. Vnde Cicero 3. Tuscul. *Docet omnes sapientes fortes esse, & omnes fortes sapientes.* Sapientia enim docet vincere metum, moderari audaciam, in periculis rebusque arduis esse animo excelso, firmoq́ue iudicio & constantiâ, vitam virtuti postponere, mortemq́ue contemnere, quæ sunt officia actusq́ue pariter fortitudinis. Hoc est quod dicitur Prouerb. 20. 1. *Cogitationes consilijs roborantur & gubernaculis tractanda sunt bella.* B Id liquet in stratagematibus bellicis, quibus vtuntur callidi, & hostes subiugant.

Vers. 17. *Verba sapientum in silentio.* VERBA SAPIENTVM AVDIVNTVR IN SILENTIO, PLVSQVAM CLAMOR PRINCIPIS INTER STVLTOS] Hebr. *In stultis*. Chald. *Qui imperat stultis clamantibus.* Septuag. *Super clamorem potentium in stultitiis.* S. Hieronym. in vetere editione: *Quàm clamor potestatem habentis in stultis.* Pro *in silentio*. Hebr. est *in quiete*. Scholiastes μετὰ πραότητος, id est cum beneuolentia, benignitate, suauitate, lenitate, mansuetudine. Syrus: *Verba sapientis cum requie audiuntur, quàm trepidatio potentis stulti.* Arab. *Cum tranquillitate,* Iam

Primò. Primò, Aben-Ezra & Osorius sic explicant, q.d. Verba sapientum contemnuntur à ciuibus, dum res sunt prosperæ; at dum imminet obsidio C & excidium, præ metu & dolore silentibus, cupidè audiuntur.

Secundò. Secundò, Arboreus q.d. Sapiens non clamat in turba & strepitu, sed secretum à turba quærit, vbi in silentio loquatur & audiatur. Accedit Titelm. qui per silentium accipit *submissam & modestam vocem, vt moris est sapientum.* Et Campens. *Verba sapientum etiamsi non multum clament efficaciora sunt, quàm principis stulti vociferatio.*

Tertiò. Tertiò, Clarius & Dion. censent. hic causam dari, cur verba sapientum non audiantur, scilicet eò quòd requirant animũ silentem, id est quietum, pacatum, liberumq́ue à tumultu passionum, quem populus cupiditatibus æstuans præstare nequit.

Quartò. Quartò, alij censent sapientiam loqui silenter, D id est demissa voce vel ex verecundia, eò quòd pauper sit, vel ex metu & dolore, eò quòd videat se contemni, aut potiùs ex pietate & grauitate, q.d. Cùm vrbe obsessâ gubernator clamosè verba facit de vrbis periculo, eiusq́ue remediis, ac populus tumultuatur, dum hic hoc consilium succlamat, alius aliud; tum sapiens ex sua quiete prodiens, grauitate & sapientia sua populo silentium indicens, omnia sedat, tranquillat, ordinat & componit, ac sanissimum vrbi liberandæ remedium proponit. Hic sensus valdè est appositus.

Quintò. Genuinè. Quintò & genuinè, Salomon solatur hic sapientem pauperem, ideoq́ue contemptum, ac subinde pusillanimem & dolentem, quòd eius consilia & monita non audiantur, vt dixi v. præcedenti. Solatur autẽ ex eò, quòd eadem audiantur in silentio, q.d. Etsi vulgus obstreperum & tumul-

tumultuans verba sapientiæ non audiat, ea tamen audiunt viri cordati & prudentes, eaque excipiunt magno oris silentio, & cordis quiete, atque maiore applausu, approbatione & reuerentia, quàm clamosi principes vel diuites audiantur à stultis adulatoribus, qui coram eis plaudunt, sed eis absentibus plodunt, eosque explodunt & exsibilant. Nota verba sapientis prodire ex animo dicentis silenti, id est quieto, sereno, graui, pio, prudenti, ideoque ab audientibus cordatis audiri in silentio, id est animo sedato, tranquillo & attento. Sicut vice versa clamor principis auditur cum clamoso applausu stultorum, illi adulantium. Opponitur ergo silentium & quies tam sapientis docentis, quam populi audientis, clamori & tumultui tam principis clamantis, quàm stultorum ei acclamantium.

Silentium præstat loquela.

Porrò silentium oris sapientis prodit ex quiete & silentio cordis, ac notat eius modestiam, mansuetudinem, beneuolentiam, grauitatem, prudentiam constantiam æquè ac efficaciam, quod scilicet ipsius oratio prudens, cordata & neruosa, etiamsi modesta lenis & submissa, efficacior sit clamosis principum concionibus, mandatis, edictis, eò quòd silentium omnibus cordatis indicat, quin & in obsidione & periculis, cùm omnia metu & perturbatione sunt plena, pacem & salutem conciliet. Vnde aliqui sic vertunt & explicant. *Efficacius est silentium sapientis clamore dominatoris cum stultis suis affeclis*, id est plus valet ad reipublicæ salutem vna vox sapientis, quàm mille clamosæ magistratuum, cum populo tumultuantium, quæ tumultum populi compescat, seditiones sedet, vnionem efficiat, noxia consilia dissipet, ac sana suggerat ac persuadeat: sapientes ergo in voce, æquè ac mente sunt moderati & submissi, insipientes clamosi & tumultuarij. *Anima*, inquit Olymp. *quæ stultitiâ repleta est, cum clamore & turbulentia sermones profert sine quiete, ordine & constantia.* Et S.Hieron. *Quemcunque videris in Ecclesia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutere, audientes in affectus lætitiæ concitare; scito signum esse insipientiæ tam eius qui loquitur, quàm eius qui audit. Verba quippe sapientum in quiete, & moderato audiuntur silentio: qui vero insipiens est, quamuis sit potens, & clamorem siue suæ vocis, siue populi habeat acclamantis, inter insipientes computabitur.* Hoc est quod de Christo sapientissimo ait Isaias 42.2. *Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris*, &c. *Non erit tristis neque turbulentus.* Et c.8.6. *Aquæ Siloe quæ vadunt cum silentio.* Sicut enim aquæ leniter fluentes & quasi silentes sunt profundissimæ, sic & homines modesti & taciturni profundi sunt cōsilij & iudicij.

Anagog. Iusti & oppressi & silentes in iudicio clamabunt contra impios oppressores suos, iuxta illud Sapien. 5.1. *Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt.* Vnde Thaumaturg. vertit: *Hic iacet & contemnitur sapientia: cæterùm postea audietur altiorem vocem edens, quàm principes & tyranni malorum cupiditate flagrantes.*

Vers.18. MELIOR SAPIENTIA, QVAM ARMA BELLICA: ET QVI IN VNO PECCAVERIT, MVLTA BONA PERDET] Thaumat. *Sapientia enim ferro ipso fortior est.* Olympiod. *Melius est consilium cuiuscumque prudentis, quàm omne auxilium quod ab armis sperari possit.* Sapientia enim est instar ignis, qui omnia transcendit, domat, inflammat & in se conuertit. Appositè Franc. Vallesius S. Philos. c.5.74. Corpus naturale politico, hoc est hominem reipublicæ comparans, tria vtriusque mēbra primaria ita adæquat. Agricultura ait, respōdet iecori, quia sicut hoc sanguinem membris, sic illa alimenta reipublicæ suppeditat: Bellica ars respondet facultati irascibili, quæ est in corde; quia repellit si quid infertur violentiæ aut impedimenti: Sapientia & scientia respondent cerebro, in quo est mens & tota cognitio: Mercatura deinde respondet cruribus, quia proficiscēdo exteras merces aduehit: Mechanicæ artes respondent manibus, quibus conficiuntur: quantū ergo cerebrum præstat irascibili ceterisque membris, tantum sapientia antecellit artem bellicam ceterasque omnes.

peccans in vno multa perdet.

ET QVI IN VNO PECCAVERIT, MVLTA BONA PERDET] Ex Hebr. *τὸ vno* variè verti potest. Hebræa enim ad verbum habent: *Peccator vnus.* Septuag. *Peccans.* Vnde Thaumat. *Stultitia vnius.* Et Chald. *Vir peccator vnus qui est in generatione, est causa, vt pereant multa bona ab hoc seculo.* S. Hieron. verò in veteri editione: *Qui peccat vnum*, Syrus: *Et vnum peccatum perdit bona multa.* Arabicus: *Cum peccauerit vnus, peribit bonum plurimum.* Est Antithesis sapientiæ & insipientiæ, siue sapientis & stulti, q.d. Sapiētia præualet armis, quia integras vrbes etiam arctè obsessas seruat & liberat, omniaque vincit & subiugat. E contrario insipientia vel vnica multa bona perdit & corrumpit, adeò vt vrbes & regna subuertat. Ita Caiet. qui illud adagium appositè hic citat: *Vnus stultus proiicit lapidem in puteum, & mille sapientes non extrahunt.* Vnde Thaumat. vertit: *Stultitia vnius multis periculum accersit, etiamsi multis videatur leuis & cōtemptibilis.* Alij sic exponunt, q.d. Paruus error in principio nisi statim corrigatur, in multos deducit, ac lōgè lateque serpit, iuxta illud: *Clauus vnus perdit equi soleā, solea equū, equus equitē, eques castra, castra rempublicam.* Nōnulli hanc gnomen referunt ad bellum & ciuitatem obsessam, de qua sermo præcessit, quasi dicat. Error vnus in bello & ciuitate obsessa, etiam paruus, non rarò castra vrbemque perdit. Vnde illud tritum: *In bello nihil vel minimum negligēdum.* Aut sic, quasi dicat. Melior est sapientia, quàm arma bellica, si tamen sapientia sit exacta, vt in nullo erret: si enim vel in vno peccat, perdet multa bona, scilicet famam & existimationem suam, ac opes & salutem sibi commissorum. Verùm hic sensus arctior est. Etsi enim occasione ciuitatis obsessæ hæc dicantur, ideoque bellum propriè respiciant, tamen generalis sententia tam in pace, quàm in bello locum habet, & vbique vera est. Exempla sunt. Adam vnus homo, vno inobedientiæ peccato totam posteritatem perdidit, æquè ac Achan tota castra Israël. Iosue 7. Stulta duritia vnius Roboam perdidit decem tribus. Vna Iezabel, vnus Achab, vnus Manasses quot quantaque perdiderunt?

Mysticè (quod tamen multi putant esse literale) qui in vno peccat, vt ab vno vero bono, putà

Putà à sapientia recedat, hic perdit bona multa, vel', vt ex Hebræo cum Septuag. verti potest, *bonitatem multam*, id est qui vnum peccatum mortale committit, perdet gratiam, charitatem, ceterasque virtutes; vt hic idem ferè dicatur, quod Iacobi 2. 10. *Quicumque autem totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus.* Ita S. Hieronym. *Sic*, ait, *sentiendum est, quod propter vnum peccatum multa iustitiæ retro pereant; & inuicem se virtutes sequi, & qui vnam habuerit, habere omnes; & qui in vno peccauerit, eum omnibus vitiis subiacere.* Sic & Bonau. Hugo, Lyran. Dion. & Olympiod. quem audi: *Vnus, quicumque is demum sit, dum sese peccati sorde commaculat, & bona corrumpit, quæ sibi ex acquisitis virtutibus insidebant, & multos etiam malo exemplo ad imitationem inducit.* Sic & Raban. in Glossa. *Vnus stultus*, inquit, *plurimos corrumpit.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Componit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1. MVscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti. Pretiosior est sapientia &
gloria, parua & ad tempus stultitia. 2. Cor sapientis in dextera eius,
& cor stulti in sinistra illius. 3. Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insi-
piens sit, omnes stultos æstimat. 4. Si spiritus potestatem habentis ascende-
rit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.
5. Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis.
6. Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum. 7. Vidi
seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos. 8. Qui
fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.
9. Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab
eis. 10. Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fue-
rit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia. 11. Si mor-
deat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit. 12. Verba
oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum: 13. Initium ver-
borum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus. 14. Stultus ver-
ba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis
ei poterit indicare? 15. Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem
pergere. 16. Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè come-
dunt. 17. Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tem-
pore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam. 18. In pigritiis humiliabitur con-
tignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus. 19. In risum faciunt pa-
nem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia. 20. In co-
gitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti:
quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annuntiabit sen-
tentiam.

VERS. 1. MVSCÆ MORIENTES (*morituræ.* Compl. *Mortuæ.* Schol. *Muscarum mors*) PERDVNT SVAVITATEM VNGVENTI] Hebr. *Muscæ mortis fœtere faciunt, & emanare*, vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. li. 8. Histor. c. 11. quod ceteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 21. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam

Musca perdunt vnguentum. Primò. Primò, Caietan. sic exponit, q. d. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomya, id est musca canina. Exod. 8. v. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret, & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui fortè aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ sitibulosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

Secundò. Secundò, R. Haccados & Ioannes Ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. vers. 13. q.d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiosè omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiolum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec profanum est, quin adsit ibi illico.

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & lõgè petita.

Tertiò. Tertiò ergò & genuinè, q.d. Sicut musca oleo se immergẽs, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguẽtum odoratum. Nam gnoma hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet*. (Ita S. Hier. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectare propriè ad principes & magistratus, ac similes, qui ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudẽtia aut vitio grauia sibi, suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantiâ & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocãtur, ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefactæ*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespæ, formicæque intereunt*. Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt*. Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt*. S. Hieronym. *exterminant*. Thaumaturgus: *reddunt deformem*. Alij: *flaccescere faciunt*. Camp. *corrumpunt, & bullis velut scabie obdormiunt*. Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ moriẽtes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrãtiam & saporem vnguenti, vt propter eam minùs quàm antè sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatabl. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum, qui bene audiebat malè audientem, hoc est, vt Campen. *Multum æstimationis ei adimit.*

A Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circumuolitant, eamque inquinant. Ita S. Hieronym. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.* *Musca symbolum.* *Primum.*

Secundum. Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. B Hieronym. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis, contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scoliastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque, sensus in bonam scripturarum fragantiam incidentes, & seipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparant.* Sic & S. Augustin. lib. contra Fulgentium Donatistam artic. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *morituræ Donatistæ circumuolant per totius corporis membra, sic vbi reperiant vulnera; sana pingunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimũtur, neque enim viuitis, qui spiritum sanctum efflatis.* Ibidem confutat S. Augustin. Donatistas, ex hoc C loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Heretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. cap. 3. Archonticis hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiasten dicta est: Reuera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorium oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertium. Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam* D *afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat antè vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.* Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant* rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle,

le, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ aduolans adurit; idem facit concupiscentia & homo concupiscens: ipsa ergo est musca mortis, id est res vilis & exigua, sed mortalis, breuique moritura, & mortifera. Ad hæc musca otiosa est, ideoque vaga & curiosa, aliena inuadit. Vnde S. Franciscus: *Si quem cernebat otiosum & vagum, aliorum velle manducare labores, fratrem muscam nominandum censebat, eò quòd talis nihil boni faciens, sed benefacta inficiens vilem & abominabilem omnibus se reddat*, ait S. Bonauent. in vita eius cap. 5. Sic & concupiscentiæ & curiositatis, omnisque mali causa & fons est otium. Denique musca est animal insolens, impudens, indocile & indomabile. Cetera enim animalia arte cicurari possunt, musca numquam. Sic & concupiscentia omnem respuit doctrinam, rationem & disciplinam; quare planè excindenda & eradicanda est, imò ferro & flamma adurenda instar hydræ, alioqui renascitur & repullulat, imò reuiuiscit velut muscæ. Nam *muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita*, ait Plinius lib. 11. c. 36.

Quartum.

Quartò, S. Gregor. 18. Moral. cap. 18. per muscas accipit leues & importunas cogitationes, quæ suauitatem vnguenti, id est puritatem, sanctitatem, dignitatem, pacem (& deuotionem, ait Bonauent. præsertim in oratione) animi licèt non tollant, inquietant tamen, fœdant & perturbant: *Ægyptus*, inquit, *quæ huius mundi speciem tenet, muscis percutiatur. Musca enim nimis insolens, & inquietum animal est. In qua quid aliud, quàm insolentes curæ desideriorum carnalium designantur; vnde alias dicitur: Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti: quia cogitationes superfluæ, quæ assiduè in animo carnalia cogitante & nascuntur & deficiunt, eam suauitatem, qua vnusquisque intrinsecus per spiritũ vnctus est, perdunt: quoniam integritate eius perfrui non permittunt. Ab his muscis*, ait S. Hieron. *princeps dæmoniorũ appellatus est Beelzebub, qui interpretatur aut idolum muscarum* (q.d. Deus muscatius, quòd idolũ hoc caput muscæ haberet, aut muscis ad carnes illi immolatas aduolantibus, esset refertum) *aut vir muscarum, aut habens muscas.* Dæmon enim hasce cogitationum inquietarum muscas menti nostræ circumuolitantes immittit. Vide quæ de muscarum in Ægypto plaga dixi Exodi 8. 7. Porrò Hebræi in *Pirke aboth*, inter decem Patrum miracula tertium hoc assignant: *Non conspecta fuit vmquam musca in domo sanctuarij*, ne ad carnes Deo oblatas & crematas aduolans, eas fœdaret.

Quintum.

Quintò, Lyran. q.d. Sicut musca perdit vnguentum, sic vnum peccatum mortale perdit cumulum meritorum, æquè ac bonam conscientiam. S. Ephrem, verò per muscas accipit dæmones: *Dicit Ecclesiastes*, inquit, *muscas morientes perdere suauitatem vnguenti, vt sancti quidem, peccati ac dæmonis intelligant vilitatem & impuritatem, negligentes autem insidias atque subtilitates. Inducit enim inimicus iis, qui sibi videbantur securi, perniciem. Et Elias Deum accarum, muscam Baal appellauit. Insidet enim in mentibus impiorum tamquam in rosis & candentibus passim, hoc est marcescentibus: exprimitque immundam actionem ipsorum, vt ebullitionis temulentia eorum delectetur. Inter improbos versatur, vt draco: at inter luxu diffluentes, vt musca. Patitur se draco in mu-*

A *scam transformari vt impietatis sanie miseros delectet. In Parvis quoque venenata præualet consuetudo, quæ animæ detrimentum affert ad omnem draconis dispositionem.*

Sextum.

Sextò, S. Bernard. serm. in feria 4. Hebr. pœnosæ, hæc adaptat Iudæis Christum crucifigentibus: *Absit*, inquit, *vt muscæ morituræ exterminent suauitatem vnguenti, quod de tuo corpore fluit, quia apud sinum tuum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Muscæ morituræ miseriæ sunt, muscæ morituræ blasphemiæ sunt, muscæ morituræ insultationes sunt, quas tibi reddit generatio praua & exasperans. In ipsa eleuatione manuum tuarum*, &c. *pro reuerentia tua clamas: Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt.* Idem serm. de Triplici custodia manus, linguæ & cordis, applicat linguæ, quæ res modica est, sed magna dat damna: *Vilis*, inquit, *res est musca mo-*
B *riens, sed exterminat oleum suauitatis. Tenerum membrum lingua, attamen vix teneri potest; substantia quidem infirmum atque exiguum, sed vsu magnum & validum inuenitur; modicum membrum est, sed nisi caueas magnum malum.*

Septimum.

Septimò muscæ sunt distractiones & sollicitudines negotiorum in oratione occurrẽtes, quæ cor lancinant & tam importunæ sunt orantibus, quàm muscæ conuiuantibus. Aptè dicuntur *morientes*, tum quia orationis gratiam & deuotionẽ interimunt; tum quia, quamuis vtiles, cùm occurrunt, futuræ postea videantur: tamen post orationem non magis fructuosæ, quàm res mortuæ deprehenduntur. Illa simulacra, quæ in oratione magnæ spem vtilitatis offerebant, post orationem sic euanescunt, vt trunca & inutilia cadauera relinquantur. Vnde constanter à nobis
C sunt abigendæ. In cuius rei typum, cum aliquando Abraham sacrificium ex animalibus Deo offerret: *Descenderunt*, inquit textus, *volucres super cadauera, & abigebat eas Abraham.* Genes. 15. vers. 11. in quem locum D. Gregor. lib. 16. Moral. cap. 19. *Sæpe*, inquit, *in ipso orationis sacrificio importunæ se cogitationes ingerunt, quæ hoc rapere vel maculare valeant, quod in nobis Deo flentes immolamus. Vnde Abraham, cùm ad occasum solis sacrificium offerret insistentes aues pertulit, quas studiose, ne oblatum sacrificium raperent, abegit. Sic ergo nos cùm in ara cordis holocaustum Deo offerimus, ab immundis hoc volucribus custodiamus, ne maligni spiritus & peruersæ cogitationes rapiant, quod mens nostra offerre se Domino vtiliter sperant.*

Symbolicè S. Eucherius lib. de Formis spirit. c. 5. & Pierius Hieroglyp. 25. ca. 25. per muscam
D accipit tam cacodæmonem, quàm hominem impurum & maleficum. Musca enim Ægyptiis erat Hieroglyphicum importunitatis, & importunæ vexationis: Musca enim adeò est impudens & improbè pertinax vt licèt abacta, semper redeat, teque infestet, ac nullam tuarum occupationum rationem habeat, siue loquaris siue dormias, siue scribas, siue comedas, siue legas, parata semper adstet, vt in faciẽ insiliat tuã, infesta, incommoda, noxia, nec vlli rei nisi fastidio de se concitando idonea, talis est & dæmon ac homo diabolicus. Hinc Plutar. Sympos. 8. asserit duo tantùm esse animalia domestica, quæ numquam humano conuictu mansuescant, nec tactum, nec consuetudinem, nec dif-

A disciplinam admittant, scilicet hirundinem & muscam, vtramque enim semper indocilem & feram permanere. Sic ergo Pierius hanc gnomẽ explicat: *Muscæ morientes exterminant olei suauitatẽ*; hoc est adeo malignum est muscarum genus, ac perinde Beelzebub, putà cacodæmon & homo maleficus, vt vel si moriendum sit, nocere eligat & optet: quippè qui vel bonos alicuius mores corrumpat, vel virtutem aliquam infringat, se quoque simul perdi pro nihilo habeat.

PRETIOSIOR EST SAPIENTIA ET GLORIA, PARVA ET AD TEMPVS STVLTITIA.] Ita legengendum cum Roman. Alij enim Codices mirè hic variant. Vide Franc. Lucam in Notis ad hũc locum. Sensus videtur planus, scilicet quòd sapientia gluriosa præstet stultitiæ, quæ in se vilis est, parua & inglotia; vt sapientia sit nominatiui casus, stultitia ablatiui. Verùm vt taceam hunc sensum esse exilem & frigidum: quis enim hoc nescit? Ex Hebræo liquet contrarium, scilicet τὸ *sapientia & gloria* esse ablatiui casus; τὸ verò *stultitia* nominatiui. Sensus ergo est q. d. Parua & tẽpore oportuno congruoque vsurpata stultitia, præstat rigidæ sapientiæ & gloriæ, quæ subinde in periculis sibi aliisque occasio est magni damni: præstat subinde simulare stultitiam, quàm ostentare suam sapientiam & gloriam. Alludit ad pauperem, qui sua sapientia liberauit ciuitatem obsessam, hic enim à mundanis ob paupertatem ridetur, eiusque sapientia, quia paupertati mixta, videtur stultitia; sed hæc eius stultitia potior est omni mundanorum sapientia & gloria. Hinc illud Horatij lib. 4. Carm. Ode 12.

Misce stultitiam consiliis breuem.
Dulce est desipere in loco.

Et illud:

Stultitiam simulare loco prudentia summa est.

Prudens desipe suo loco.

Sic Dauid simulans stultitiam coram Achis rege, periculum mortis euasit. 1. Regum 21. quin & Brutus formam stultitiæ assumpsit, vt adipisceretur imperium, vt tradunt Histor. Roman. Sic Christus huic mundo factus est stultus, dum elegit & docuit paupertatem, humilitatem, patientiam, quæ mundus æstimat stulta: sed hæc stultitia summa est sapientia. Vnde Paulus: *Quod stultũ est Dei, sapientius est hominibus.* Et: *Quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* 1. Corinth. 1. v. 21. & 25. Vide ibi dicta. Sic pariter stultitia qua sancti à mundanis existimãtur stulti, pretiosior est omni mundi sapientiâ & gloriâ. Vnde & Paulus dicebat: *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo.* Et noster S. Ignatius: *Desidera stultus haberi ab hominibus, vt sapiens habearis à Deo, vt ipsum lucrifacias.*

Sis populo demens, sic sapis ipse Deo.

Hoc est quod ait Paulus 1. Corinth. 3. 18. *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat, vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* Sic vt insipientibus, pueris, rusticis docendo te accommodes necesse est, vt cum iis desipias & quasi repuerascas, iuxta illud Pauli: *Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos* 1. Corin. 9. 22. magna ergo sapientia est cum rusticis agere rusticè, cum pueris pueriliter, cum insipientibus insipienter: qui enim hoc facere nescit, frustra in iis erudiendis laborat. Sic principi & magistratui necesse est, vt humori, capacitati & ruditati plebis se accommodet.

Porrò Hebr. sic habent מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט יָקָר *iakar mechachma miccabod siclut meat*, quod variè à variis vertitur.

Primò. Primò: Pagnin. Vatabl. Clarius, Arias, Caieta. Campens. aliique Hebraisantes hoc hemistichium præcedenti nectentes, totum hunc versum sic appositè nectunt & vertunt: *Sicut muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti: sic virum pretiosum ob sapientiam & gloriam perdit paruum stultitiæ*: vel sic: *Vir pretiosus ob sapientiam & gloriam, fætet propter paruam stultitiam.* q. d. Parua stultitia perdit totam hominis existimationem & gloriam, quam ob sapientiam & sapientia dicta factaque adeptus erat. Audi Caiet. modica stultitia B faciet putere & fœtere hominem quemlibet eximium, qui ipsâ videbatur pretiosior sapientiâ, & omni honore superior, quemadmodum vel musca, sicut est dictum, nobilissimum corrumpit vnguentum. Nam bonum consurgit ex integra causa, & mali licet parui magna contagio est.

Quadruplex versio.

Secundò. Secundò, Lyran. Hebr. יָקָר *iakar*, id est *pretiosus*, vertens *ponderosus*, sic transfert: *Ponderosior præ sapientia & gloria est parua stultitia. Ponderosior*, quia hominem deprimit, deiicit & perdit. Verùm Hebr. *iakar* vbique pretiosum significat, nõ ponderosum.

Tertiò. Tertiò, Septuag. verba traiicientes contrariè vertunt. *Parum sapientiæ pretiosum est, quàm gloria magna stultitiæ.* Ita Olympiod. vt sit antithesis cum muscis. q. d. Paucæ muscæ perdunt suauitatem vnguenti, at multi magnique C stulti non perdunt nec corrumpunt sapientem, licèt minùs sapientiâ præcellentem: Parua enim sapientia dignior & fortior est magna stultitia omnique eius gloria, hoc est omni diuitum insipientium honore, opulentia, pompa & splendore. Vnde Arabicus, Septuag. de more secutus vertit: *Exiguum è sapientia pretiosius est magnificentius stultitiæ plurimæ.*

Quartò. Quartò, Noster optimè ex Hebræo vertit: *Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia*, eo sensu quem initio assignaui. Consentit enim Chald. *Quantum autem sapientium prudentiâ & diuitum opibus præstat is, cuius mediocris est & leuis stultitia?* Et S. Hieronym. in veteri edit. *Pretiosa est super sapientiam & gloriam stultitia parua.*

Quæres, quomodò hæc versio cohæret in eodem versu cum muscis perdentibus vn- D guentum? Resp. per antithesin vel exceptionem hoc sensu. q. d. Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti: Sic pariter stulta veraque stultitia perdit sapientiæ famæque suauitatem. Dico stulta stultitia: Nam sapiens paruaque stultitia, quæ congruo tempore sapienter assumitur, præstat sapienti rigidaque sapientia, adeoque eius gloriam offuscat, exterit & perdit. Aut magis directè & quasi ex æquo. q. d. Sicut paruæ, paucæque muscæ perdunt suauitatem vnguenti, sic parua stultitia, quæ scilicet à mundanis vocatur stultitia, cùm reuera ipsa coram Deo sit vera meraque sapientia, superat & perdit omnem

suauitatem sapientiæ & gloriæ mundanæ, vtpote cùm ea sit longè pretiosior & potentior, vti patuit in Christo & Apostolis, iuxta illud: *Perdam sapientiam sapientium & prudentiam prudentium reprobabo.* Isaiæ 29.14. & 1.Corint.1.19. Alludit enim, vt dixi, ad pauperem sapientem, qui sua sapientia liberauit ciuitatem, sed ob paupertatem despicitur, & habetur velut musca languida & moriens, id est homo nullius momenti, cùm reuera ipse sit apis præstantissima, suauissimum sapientiæ mel distillans.

Tropol. S. Hiero. & ex eo Albinus: Pretiosior & vtilior est humilis gloria, quàm superbi elatio. Melius est ad tempus stultum videri, id est simplicem, quàm superbum & gloriosum. Et Lyran. Pretiosior est sapientia cum honore paruo, quā stultitia cum honore magno, iuxta illud c.4.13. *Melior puer pauper & sapiens rege sene & stulto.*

VERS. 2. COR SAPIENTIS IN DEXTERA EIVS, ET COR STVLTI IN SINISTRA ILLIVS] Hebr. *Ad dexteram eius, &c. & ad sinistram eius.* Cor omnibus hominibus siue sapientibus, siue stultis est in medio, non corporis (huius enim medium est vmbilicus) sed thoracis siue pectoris, ad læuam tamen vergens, vt docet Hippocrates, Galenus, Aristot. ceterique Physici & Medici.

Cor sapientis in dextera, stulti in sinistra.
Primò.

Per *cor* ergo, non cor corporis, sed mentem, putà rationem, voluntatem, affectum, eiusque actiones & operationes accipe. Est Catachresis; quod enim cor est in corpore, hoc mens est in anima. Sensus igitur est primò, q.d. Sapiens cor habet in dextera, id est omnia sua prompte, expeditè, agiliter, sapienter, feliciter facit; stultus verò habet cor in sinistra, id est sua facit tardè, impeditè, ineptè, stultè & infeliciter. Nā in dextera corporis parte ac manu plus est vitium & agilitatis, quàm in sinistra; hinc dextera symbolū est roboris, promptitudinis, agilitatis, sapientiæ, felicitatis; sinistra verò debilitatis, tarditatis, hæsitantiæ, imprudentiæ, infelicitatis.

Secundò.

Secundò, q. d. Sapiens omnia facit cum ratione & iudicio, perinde ac si cor, id est mentem haberet ad dexteram; stultus verò sine ratione & iudicio operatur, perinde ac si cor haberet ad sinistram. Ratio est, quòd sapiens operetur ex sapientia, id est ex corde, mente, ratione & iudicio. stultus verò operetur ex stultitia, id est ex concupiscentia, quasi hæc sit illi ad dexteram omnia imperans, iubens, dirigens; mens vero & ratio sit illi ad sinistram. Vnde Hebr. est: *Cor sapientis ad dexteram eius, & cor stulti ad sinistram illius.* Nam vt docet Aristot. dextera omnia sunt validiora. Hinc dextera pars initium præbet incedendi. Dextera enim pars mouere, sinistra moueri apta est, ob eamque rem onera non parti mouenti, sed mobili imponi debent, ideoque baiuli illa non dextero, sed sinistro humero imposita baiulant, ita ipse lib. de Incessu animal ca. 3. Quia ergo in sapiente validior est mens & sapientia, vtpote quæ mouet alias vires, regitque ipsam concupiscentiam hinc illi cor, id est mens est ad dexteram, concupiscēntia verò ad sinistrā. Vice versa in stulto, id est vitioso validior est concupiscentia, quę mouet ceteras vires ad prosequendum opes, epulas, honores quos concupiscit: hinc concupiscentia est ei ad dexteram, cor verò & mens ad sinistram.

Tertiò, cor sapienti est ad dexteram, id est ad honesta, meliora, saniora & sanctiora tendit, scilicet ad virtutes & bona opera, quibus perueniat ad felicitatem & vitam æternam. Ita Chald. *Cor sapientum, ait, incumbit ad acquirendam legem, quæ data est manu dextera Dei, & cor stulti ad acquirendas facultates argenti & auri.* Et Thaumat. *Sapiens, ait, ad res dexteras & honestas sibi dux est, stultus autem ad res læuas propendet, nec vmquam ad res præclaras duce stultitia vtitur.* Et S. Hieron. *Iustus, inquit, in se sinistram non habet sed totum in eo dexterum est. Et cùm ad iudicandum Saluator venerit, agni stabunt à dexteris, hœdi verò à sinistris erunt. Et in Prouerbiis scribitur: Dexteras vias nouit Dominus, quæ autem peruersæ sunt à sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram. Qui verò insipiens est, de præsenti quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem Philosophus & Poëta ait:*

Tertiò. *Matth.25.* *Prouerb.4.*

Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit.
Hac iter Elysium nobis: at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

Firmianus quoque noster in præclaro Institutionum suarum opere, y, literæ meminit, & de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus & vitiis plene disputauit. Vide dicta Prouerb.4.27.

Quartò.

Quartò, sapienti cor est ad dexteram, quia circumspectè, efficaciter, ordinatè, & perfectè sua facit, vt in nullo erret: stultus verò ad sinistram, quia improuidè, languidè, præposterè, imperfectè sua peragit; hinc semper defectum aliquem operi bono admiscet: Hic sensus rectè cohæret cum eo quod præcessit: *Qui in vno peccauerit, multa bona perdet.* Insuper sapiens cor habet dexterum, validum, robustum & constans in bono, vt in eo contra omnes satanæ, mundi, & carnis insultus immotus persistat: Stultus verò habet cor sinistrum, id est inualidum, infirmum, inconstans, quia vbi bonum facere cœpit, mox leui tentatione pulsatus ab eo deficit & resilit.

Quintò.

Quintò, dextera symbolum est libertatis æquè ac liberalitatis: sinistra seruitutis & auaritiæ. Ad dexteram enim incedunt Domini, liberales & magnifici; ad sinistram serui arcti & auari. Stultus ergo sua facit seruiliter, arctè, coactè & auarè: sapiens verò liberè, amplè & liberaliter. Hinc Ægyptij teste Pierio dictitabant, à dextera Dei promanare omnia bona & beneficia, à sinistra verò omnia mala, omnes plagas & supplicia. Hinc rursum quidam vir eruditus sic exponit. q.d. Cor iusti sæpe pulsatur & erigitur dextra & felici bonorum spe, at cor impij pulsatur & percellitur sinistra diffidentia, suspicione, metu, pauore, & angore.

Denique breuiter hæc omnia complectaris sic exponendo: Cor sapientis est in dextera, id est in sapientia, hoc est in prudentia & virtute: illi enim totus intendit. & in ea quasi moratur & habitat: stulti verò cor in sinistra, id est in stultitia, putà in imprudentia & concupiscentia; illi enim totus insidet & incumbit. Hunc esse sensum indicat id quod sequitur.

SED

SED ET IN VIA STVLTVS (malè quidam legit *stulti*, licèt ita quoq; verti possit ex Hebręo) AMBVLANS, CVM IPSE INSIPIENS SIT (Hebr. *deficiat corde*, id est sapientia. Syrus: *Cor eius pusillum*, id est parui animi & iudicij est. Arab. *Indigere facit eum cor suum*, vt sit inops mentis & consilij) OMNES STVLTOS ÆSTIMAT] Symmach. *Suspicatur de omnibus, quia stulti sunt.* Campens. *Quacumque inierit stultus, vecordia eum comitabitur, & obuios omnes stultos appellabit.*

Cohæret aptè hæc gnome præcedenti, q.d. Cor stulti adeo est sinistrum id est stultum, vt ceteros omnes, etiam sapientes stultos æstimet, tum quia ex stulta persuasione & philautia se solum sapere æstimat, reliquos verò desipere: sicut qui palatum habet infectum, saporem dulcem æstimat amarum, & eos qui secus censent errare & delirare autumat. Hoc est quod dicitur Prouerb. 12. 19. *Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias*: tum quia ceteros ex suo metitur ingenio & affectu: quare quod ipsi sapit & placet omnibus sapere & placere iudicat; vt si ipse sit gulosus, luxuriosus, superbus, &c. omnes gulosos, luxuriosos, superbos, &c. iudicet: qualis enim quisque est, tales & alios iudicat, ait Aristot. 3. Polit. 6. Sic Nero libidinibus oppletus, certò sibi persuadebat neminem esse castum, aut vlla sui corporis parte pudicum, teste Sueton. in vita eius c. 29. Sic hæretici censent Catholicos sacerdotes & religiosos impurè viuere & cautè, non castè, eò quòd illis castitatem seruatu putent impossibilem, vti sibi impossibilem iudicant. Nam vt ait Seneca: *Omnis affectus hoc habet, vt in quo ipse insanit, omnes furere putet.* Et vt ait Cassian. Qui alicui vitio subiacet, pronus est, vt eidem alios subiacere iudicet. Hinc infert Seneca: signum viri boni esse, si displiceat malis: nondum sat bonum & felicem esse quem nondum turba derideat.

Pro *omnes stultos æstimat*, Hebr. habent: *Dicit omni, quod stultus est*: quæ verba indefinita variè definiri possunt: primò, q.d. Stultus dicit cuilibet: *tu es insipiens*: secundò, q.d. Stultus dicit omnibus se esse insipientem, id est quidquid negotietur & agat reipsa ostendit, quod cor id est mẽs ipsi deficiat, ideo omnibus patefacit suam stultitiam. Hoc secundum secuti Septuag. vertunt: *Etiam in via stultus ambulat, cor eius deficiet vel retardabitur, & quæ cogitabit, vel ratiocinabitur, omnia stultitia sunt.* Thau. *Cogitatus eius vani sunt stultitiaq; referti.* Olymp. Septuag. sic explicat: *In hac vita, quam vere viam dixeris stultus perambulans, cùm ad sinistra cor habeat, semper cessat, ac posterior inuenitur: in vacuum enim pergit, nequaquam sibi proposito supernæ vocationis brauio. In anteriora itaq; sese non extendit, nec properat ad finem: sed quamuis ad hæc ipsa pergere videatur, medio in cursu deficiet, omnia imperfectè & sine ratione cogitans & aggrediens. Quod si ipsam adeat viam iustificationum, vel vt veriùs dicam adire se simulet, hoc est diuinorum obseruantiam mandatorum, quia tamen illius mens flectitur ad sinistra, cessabit prorsus atque deficiet, vt neque quid præceptum sit, intelligat, neque operetur iuxta legislatoris voluntatem.* Chald. verò vertit: *Etiam in via perplexa tempore quo stultus ambulat, cor eius caret sapientiâ, Ita vt faciat verba, quæ non decet fieri, & omnes dicunt ipsum esse stultum.*

SI SPIRITVS POTESTATEM HABENTIS (Hebr. *dominantis*) ASCENDERIT SVPER TE (Symmach. *superueniat tibi*, vel *irruat in te* Thaumaturg. *Si bellum tibi moueat spiritus aduersarius, resistas validè*) LOCVM. (S. Cyrill. in 1. Isaiæ legit *cor*: in corde enim est locus sapientiæ & constãtiæ) TVVM NE DIMISERIS, QVIA CVRATIO FACIET CESSARE PECCATA MAXIMA] S. Ambros. legit: *Cura mitigabit delicta magna. Cura*, id est diligentia, ne qua in re desis officio tuo, ait ipse in Psalm. 37. Symmach. *Quia pudicitia comprimit peccata magna.* Minus rectè Aben Ezra, per curationem accipit remissionem animi, otium, item medicinam, qua medicus curat morbos corporis. Septuag. Hebr. מַרְפֵּא *marpe*, id est *curatio*, vertunt *sanitas*. Syrus: *medicatio*. Arabicus: *miseria*, Pagninus: *Lenitas*. Pro, *locum tuum*. Tigurin. vertit: *Stationem tuam*. Vatabl. *Locum pristinum.* Iam. — Vers. 4.

Primò, Campens. sic vertit: *Si cupiditas dominandi animum tuum inuaserit, locum priorem ne facile deserueris: nam qui ab huiusmodi cupiditatibus animum suum compescet, multa vitabit & grauia peccata.* Accedit Tigur. quæ vertit: *Quoties affectus dominationis* (vel Domini, dominationis, aut dominatio) *in te ortus fuerit, ne desere stationem tuam: nam qui affectus sedat, reprimit grandia peccata.* Idque dupliciter exponit Vatabl. Primò, q.d. Si dominandi obrepserit cupiditas, illam cura, id est reprime & castiga; sic enim vitabis peccata multa arrogantiæ, iniustitiæ, rapinæ, &c. in quæ incurrunt ij qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundò, si regendi potestas tibi offeratur noli efferri animo, sed modestè & prudenter ea vtere, sic vitabis peccata multa. Fauet Hebræus, S. Hieronym. cuius verba mox recitabo, æquè ac Pineda. Verè Seneca epistol. 84. *Quæcumque*, inquit, *eminere videntur in rebus humanis, per difficiles & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est.* — *Primò,*

Secundò, Caietan. q.d. Si dominatum & regimen acceptaueris, eris medicus, qui pro tuo munere facies medicinam peccatis, non omnibus, tamen magnis. *Politica enim*, inquit, *gubernatio non tollit peccata omnia populi, sed peccata magna: De minimis enim non curat Prætor*, nec curare omnia potest, quod si tentat, audiet illud: *Stulti ad cribrum*, hoc est, stulti conantur omnia minima cribri foramina obturare, sed stulto & irrito conatu. — *Secundò.*

Tertiò & genuinè, q.d. Si ira, vis, vel impetus potentis alicuius dynastæ te impellat in aliquod peccatum, ne desere locum & officium virtutis, quem requirit status & gradus tuus. — *Tertiò.*

QVIA CVRATIO] Hebr. מַרְפֵּא *marpe*, id est medicina, sanitas, lenitas, curatio, qua curas ægritudines & passiones animi, tum tui, tum potentis te impetentis, *multa delicta auertet.* Vnde Tigur. vertit: *Qui affectus sedat, reprimit peccata grandia.* Alij, *marpe* vertunt remissio, demissio, putà animus demissus, remissus, laxus & solutus, non inflatus, tumidus & superbus. Curatio ergo, siue sanitas hæc est animi stabilitas, & constantia virtutis, qua curas tuam infirmitatem,

tatem, metum & pauorem, iuxta cum lenitate, patientia & mansuetudine, qua curas & mitigas potentis iram, itaque cessare facis delicta plurima, quæ committeres tu cedendo, & consentiēdo improbæ voluntati potentis, siue principis, & quæ ipse committeret te cogendo ad consentiendum, vel te iniustè vexando, torquendo & subinde necando. Curatio igitur est tolerantia impotentis & iniqui Domini, quam qui retinet, auertit multas rixas, odia, simultates, damna, quæ alioqui orirentur. Nam *patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam.* Prouerb. 15. 1 & 25. 15. Vide ibi dicta.

Vox *curatio* significat in dominando intercurrere animi passiones, ægritudines & vulnera, putà in dominante fastum & iram, in eo cui dominatur metum & pauorem; ac vtrumque à sapiente, velut à medico curandum esse, hunc cōstantia, illum lenitate & patientia. Vnicum ergo remedium tentationum & persecutionum est, animi stabilitas, quies & constantia: ex aduerso eorum fomentum est, animi leuitas, pusillanimitas & inconstantia. Vnde Ierem. Thren. 2. 8. *Peccatum,* inquit, *peccauit Ierusalem, ideo instabilis facta est.* Vide ibi dicta. Et Salomon Prouer. 27. 8. *Sicut auis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Et Eccles. cap. 11. 22. *Confide in Deo, & mane in loco tuo.* Et Paulus: *Sic state in Domino charissimi.* Philipp. 4. 1. Idem à Salomone didicere Philosophi. Vnde Horat. lib. 3. Carm. Ode 3.

Iustum & tenacem propositi virum,
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida.

Hic ergo est sanus & validus, imò curans & sanans suas & aliorum animi ægritudines. Ita S. Hier. Tirelm. Lorinus & alij.

Tropol. quod tamen nonnulli censent esse literale. S. Hieron. Salon. Thaumat. & alij, per spiritum potestatem habentis, accipiunt impulsus & tentationes diaboli ac concupiscentiæ, cui resistendum est per mentis & propositi in bono constantiam: hæc enim est curatio & sanitas animi, quæ cessare facit peccata plurima, ad quæ incitat animam dæmon per motus concupiscentiæ, quos ex ea in ea suscitat. Ita Chald. *Si spiritus appetitus mali,* inquit, *dominatur tui & confortatur, vt ascendat super te, ne dimittas locum tuum bonum, in quo stare consueueras: quoniam verba legis creata sunt medicina in sæculo, ad dimittenda peccata, & vt obliuioni tradantur coram Domino peccata maxima.* Vnde S. Ambros. in Psal. 41. *Et si spiritus,* inquit, *potestatem habentis in te ascendat, vt habes in Ecclesiaste, locum tuum ne derelinquas. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei & pietatis locum, quem à Deo accepisti, vt superior factus ascendentem de inferioribus, hoc est, de terrenis & sæcularibus, spiritum nequam facilè repellas, & signa eius non suscipias in pectore tuo, non occupet animæ tuæ vestibula, nec introitus mentis tuæ, & quasi in sylua lignorum ignibus suis caduca & fragilia populetur, aut securibus suis ianuas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non sylua, sed vinea, sit porta nostri oris & cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito deijcit ianuam, si patentem eam inuenerit.* Sic & Cyril. Hierosl. Catech. 2. & Cyril. Alexan. lib. 12. de Adoratione in spiritu, qui & addit: Si vitia non castigantur, serpere in dies ad maiora, & cor mentemque corrumpere, atque ad summam perniciem perducere. Nam vt ait S. Hieron. citans hanc gnomen tract. de Virgin. seruāda. *Quasi in procinctu & in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco mouere hostis, & de gradu decedere, sed solidanda vestigia sunt, & dicendum: Statuit supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus.* Psal. 39. & 103. Iam particulatim.

Spiritus potestatem habentis, quid? Resp. Primò.

Primò, S. Hieronym. per spiritum hunc accipit spiritum siue impulsum libidinis, quem curat amor castitatis & constantis pudicitiæ. Vnde pro *curatio* Symmach. vertit pudicitia. Audi S. Hieronym. ex Symmacho: *Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia comprimit peccata magna, id est si titillauerit mentem tuam diabolus, & te ad libidinem concitauerit, ne sequaris cogitationem pessimam & blandientem voluptatem: sed sta fortis & rigidus, frigore castitatis flammam voluptatis extingue. Hebræus in loco tale nescio quid suspicatus est. Si aliquam in mundo acceperis dignitatem, & ordinatus fueris maior in populis, noli relinquere priora opera tua, & antiquarum virtutum ne incipias obliuisci laboremque, pristinum non habere: quia peccatorum tuorum remedium ex conuersione bona nascitur, & non ex tumenti & superflua dignitate.* Sic & S. Basil. lib. de Virgin. per potestatem accipit potestatiuam cogitationem concupiscentiæ, quæ mentem Virginis potenter inuadit, & sollicitat ad turpia: sed illa si sapit, loco suo stet eamque excutiat: *Nullius igitur,* inquit, *absentis, nullius præsentis hominis speculum sit virginis anima, nisi sancti sponsi sui, nulla in ea alia, quàm sponsi inspiciatur forma.* Et auctor Caten. Græc. *Si te,* inquit, *superiora petentem spiritus fornicationis malus, vel auaritiæ casu adortus fuerit, omnes illi sensus occludito. Quod si peccaueris, pœnitentia pharmacum quære:* vbi per curationem siue medicinam, vides accipi pœnitentiam. Tunc ergo spiritus habentis potestatem ascendit super aliquem, cùm animæ morbus illum inpugnat, ac miserabiliter subiicit. Et quod tunc medicamen apponendum; illud certè, vt vitio impugnatus locum suum, id est modum curationis non deserat: quia vniformis atque assidua curatio peccatis maximis solet mederi, quantò magis minora, aut non nimis radicata curabit?

Secundò.

Secundò, S. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 21. per spiritum hunc accipit spiritum iræ: *Ergo,* inquit, *si praeuenerit & præoccupauerit mentem tuam iracundia, & ascenderit in te, non derelinquas locum tuum: locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis mouerit, & peruersitas impulerit ad indignationem; si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Deinde inquire pacem, & sequere eam. Pacem illam sancti Iacob vide. Quanta primùm sedatio animi? Si non præualueris, frænos impone linguæ tuæ: deinde reconciliationis studium non pretermittas.*

Tertiò.

Tertiò, S. Gregor. 3. Moral. c. 13. per spiritum hunc

hunc accipit spiritum superbiæ: *Ita namque*, inquit, *malorum locus est superbia, sicut est è contra humilitas locus bonorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; ac si apertè dicat: si tentatoris spiritum contra te in aliquo præualere cõsideras, humilitatem pœnitentiæ non derelinquas. Qui quia locum nostrum humilitatem pœnitentiæ dixerit, verbis sequentibus ostendit, dicens: Quia curatio cessare faciet peccata maxima. Quid enim est aliud humilitas lamenti, nisi medicina peccati?*

Quartò, S. Bernardus serm. de quadruplici debito, per spiritum hunc accipit tentationem dæmonis contra vocationem, vt scilicet ordinem tuum deseras prætextu melioris boni: *Secundùm enim impetum*, inquit, *spirituum vestrorum huic tepido remissiorem, illi feruenti vitam arctiorem proponit, hoc solum expetens & expectans, vt quoquo modo tollat eum à concilio iustorum & congregatione. Profectò spiritus ille qui tibi hoc suggerit, spiritus mendax est, spiritus potestatem habens, qui tibi inuidet locum tuum. Vnde & sapiens huius rei non ignarus: Si spiritus potestatem habentis super te ascenderit, ait, locum tuum ne dimiseris. Absit enim vt spiritus veritatis, qui te huc adduxit te reducere velit: quia non est in ore eius, est & non, sed est in illo, est, sicut irrefragabilis auctoritas testatur: Nemo, ait Apostolus, loquens in spiritu Dei, dicit anathema Iesu. Iesus saluator, siue salus: anathema separatio interpretatur. Qui verò tibi separationem à salute submurmurat, nec Dei Spiritus est, nec à Deo, quia Spiritus sanctus non dispergere, sed colligere venit: qui semper reuocat dispersos Israel in terram suam.* Idem serm. 48. inter paruos, dupliciter exponit, scilicet de duplici animæ portione. *Duo*, inquit, *loca sunt animæ rationalis, inferior quem regit, & superior in quo quiescit, Deus. De vtroque potest rectè intelligi quod scriptum est: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis, locum tuum ne dimiseris, vel inferiorem, scilicet regendo; vel superiorem, quiescendo.* Et inferius: *Dicitur ei ergo ne ascendente super eam spiritu locum suũ deserat, hoc est, ne ingruente tentatione membra sua arma iniquitatis peccato exhibeat.* Notandum autem *quod dicitur: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis: nihil quippe aduersus nos malignus spiritus potest, nisi missus aut permissus. Vnde cùm eius sit voluntas semper mala, numquam potestas est nisi iusta. Nam voluntas quidem ex seipso sibi inest, potestatem verò non aliunde quàm à Deo habet. Quam tamen potestatem semper moderatur Dominus, ne scilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quam eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et hæc de inferiori loco dicta sint. Ceterùm de superiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in Deo habet, tentante diabolo deserat, sed vndecumque ille tentauerit, ipsa in Deo fixa constanter in tranquillitate permaneat.* Et mox: *Hac, inquam, sententia conuenit perfectis, qui iam in sua conuersatione quodammodo imitantur statum æternitatis.*

Vers. 5. EST MALVM QVOD VIDI SVB SOLE,
Vers. 6. QVASI PER ERROREM EGREDIENS A FACIE PRINCIPIS. POSITVM STVLTVM (repere vidi) IN DIGNITATE SVBLIMI Hebr. *Positam stultitiam in excellentijs*, vel *celsitudinibus*, id est *magnis*) ET DIVITES SEDERE DEORSVM] Hebr. *Et diuites in humilitate* (in humili loco & sede) *sedebant*. Septuag. *Datus est stultus in sublimitatibus magnis*. Vetus translatio: *Dari stultum* A *in sublimitatibus magnis*. Chald. *Posuit improbum stultum vt sit in felicitate, & ministret in prosperitate, & cælo alto, & exercitus eius sint sublimes & multi, & populi seruituti subditus sub eo.* Arab. *Datus est stultus in altioribus* (locis) *& diuites sedebunt in statu contempto* Appositè hæc gnome nectitur præcedenti. q. d. Dixit: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuũ ne dimiseris*: quia inter alias mundi regumque & aulicorum vanitates, hæc vna non minima est; quod sæpè per errorẽ principis potestatem habentis pauperes, viles & insipientes exaltentur; diuites verò, honorati & sapientes deprimantur: quare si idem tibi contigerit, locum tuum ne dimitte, patientiam retine, & mentis constantiam conserua.

Stulti subinde præsunt sapientibus

Ingens vtique hæc est vanitas & indignitas, cùm cauda assurgit in verticem, pedes cum capite B locum commutant, stulti imperant sapientibus, cæci oculatis ducatum præstant, iuxta illud: *Sicut qui mittit lapidem in aceruum mercurij, sic qui tribuit insipienti honorem*. Prouerb. 26. 8. Vide & Symmach. lib. 1. Epigr. 20. applaudentem Ausonio: *Cui morum grauitas & disciplinarum vetustas, curulis sellæ insigne pepererunt.* Error propriè est in intellectu, vt cùm princeps ex falsis informationibus putat sapientem & probum esse eum, qui est insipiens & improbus, ac vice versa eum qui est probus & sapiens putat esse improbum & insipientem, ideoque illum eleuat, hunc deprimit. Vnde Aquila & Theod. pro *error* vertunt *ignorantia*. Subinde tamen error est in voluntate & affectu, dum ex amore quo insipientem, quia facetus est & adulator C aut suæ cupiditati obsequitur, eum exaltat atque ex odio quo sapientem, vtpote sibi aduersum, prosequitur, eum humiliat. Errore ergo principis fit hæc indigna personarum commutatio, & dignitatum officiorumque distributio; at non ex errore Dei, sed ex certa eius prouidentia, præsertim qua populum, vel principem, vel ipsos stultos aut diuites vult castigare aut probare, cuius rei duo exempla illustria recenset Anastas. Nicænus quæst. 15. in Script. Hoc est quod ait Iob. 30. 34. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Ad hæc stulti & impij *tolluntur in altum, vt lapsu grauiore ruant*: Sapientes & pij ex alto labuntur in imum, vt præsentes honores, vtpote instabiles, despiciant & futuros in cælis, vtpote stabiles & æternos, suspiciãt, & ambiant. Quis enim fidat rebus & solijs humanis D hoc vno constantibus, quod nihil sibi constant. Hesternum decus, hodiernum dedecus excludit. Hesternum gaudium hodiernus & repentinus mœror luctusque obruit. Hesternas opes hodierna inopia ignorat, imò ex eis stipem poscit & mendicat. Hesternam spem & vitam hodierna mors, & desperatio strangulat & suffocat. O quãtum est in rebus inane? ô quã angusti sunt mortaliũ termini? Porro causam, cur Deus permittat stultos dominari, & sapientes deprimi esse eius iram, & scelerum vindictam docet S. Chrysost. hom. 2. de Pœnit. S. August. lib. 19. Ciuit. 21. S. Gregor. 25. Moral. per plura capita. S. Cyprian. lib. 1. Epist. 3. & 4. S. Bernard. de Conuers. Cleric. c. 27. & alij.

Per stultum accipe pauperẽ & vilem, cui deest

per diuitem verò, quem stulto opponit, accipe A potentem & prudentem, qui sua prudentia & solertia opes & honores sibi comparauit, quales sunt domini & principes. Vnde explicans subdit: *Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.* Est catachresis. Diues enim ponitur pro sapiente, quia diuitiæ sæpè animos addũt, & ingenium industriamque acuunt, quod deprimit sternitque paupertas. Adde diuitiæ tam spiritales sunt, vt virtus & sapientia, quàm corporales. Hinc nõnulli cum S. Hieronymo diuitem accipiunt sapientem, qui sapientia, virtute, meritis animiq; dotibus diues est. Vnde Campens. vertit: *Qui ad res gerẽdas vehementer idonei sunt, in humilitate sedebunt.* Thaumat. *Prudentia opibus affluentes.* Vatab. *Diuites sapientia & virtutibus.* Alij: *Magni in sapientia & scientia.* Sed hoc nonnullis mysticũ videtur. Prius ergo quod dixi magis lit- B terale est. Vnde Arist. 4. Polit. 8. *Nobilitatem* definit esse *veterem cum virtute opulentiam.* Et S. Hieron. contra Heluidium esse *inueteratas diuitias.*

Sors reges facit seruos.

Exempla huius sententiæ sunt. Reges 70. subditi fuere Adonibezec, sub mensa eius velut canes sedentes, imo iacentes & micas colligentes. Idem ipse facere coactus est victus & captus ab Hebræis. Iudic. 1. v. 6. & 7. Valerianus Imperator captus à Sapore, dorso suo scabellum ipsi in equum conscendenti præbuit, vti & Beiazetes, Turcarum Imper. Tamerlano. Sic Diocletianus & Maximinianus posito imperio humiles fuere, & subiecti Constantino Magno, imò ab eo ad necem adacti. Chald. Exemplum dat Israëlitas, qui cùm essent domini, seruire coacti sunt Idumæis aliisque gentibus, vt patet ex lib. Iudic. Sic Heliogabalus Imperator, ait Lampridius c. C 11. vitæ eius, libertos fecit præsides, legatos, consules, duces, omnesque dignitatẽs polluit ignobilitate hominum perditorum. Præclarè Plutarch. orat. 2. de fortuna Alexandri: *Quis,* ait, *magnus est in potentia constitutum, paruitate & stultitia eum tenentibus? Aufer virtutem à fortunato, prorsum humilem cernes in gratia paranda, ob illiberalitatem: in laboribus, ob mollitiem: erga deos, ob superstitionem: erga bonos, ob inuidiam: inter viros, ob timiditatem: inter mulieres, ob libidinem. Sicut enim inepti opifices, dum magnas bases paruis donarijs supponunt, eorum paruitatem hoc ipso arguunt: sic fortuna cùm ingenium vile magnis ac splendidis rebus extollit, ideo magis demõstrat, atque infamiæ exponit, cum præ leuitate labascit atque impingit.*

Tropol. Stultus est stulta concupiscentia, quæ erigitur dum insipiens ei se subiicit: Sapiens verò D est ratio & mens, quæ humili loco sedet, dum concupiscentiæ seruire cogitur. Ita Olymp. & Auctor Catenæ Græc. *Qui seruiunt peccato,* inquit, *admissarij equi facti: qui autem peccato fuerunt dominati, humilem habent sensum.* Rursum Princeps est diabolus, qui procurat indignos & impios promoueri ad honores, vt per eos populo dominetur, & sceleribus omnibus viam aperiat. Ita S. Hier. qui & addit, Hebræum suum per principẽ intellexisse Deum, qui permittit impios ad honores euehi.

Vers. 7. VIDI SERVOS IN EQVIS, ET PRINCIPES AMBVLANTES (pedibus quasi pedites) SVPER TERRAM, QVASI SERVOS] q. d. Vidi seruos gloriosos & superbos vehi phaleratis auroque instratis equis; dominos verò sordidatos incedere pedites, imò pedissequos. Hinc equus symbolum est fastigij & superbiæ: homo enim conscendit equum, vt altior incedat, & ceruix equi erecta superbum indicat. Vnde illud: *Hi in curribus & hi in equis; nos autem in nomine Domini nostri inuocabimus.* Psalm. 19. 8. Thaumaturg. vertit: *Seruos peccatorum in equis ferri, & viros sanctos pedibus honestè obambulare, videreq; coram se impios superbientes,* repete quod præcessit, opus est tyranni & diaboli. Exempla sunt in Roboam, cui Ieroboam seruus decem tribuum imperium ademit: in Aman, qui pedes Mardochæum equitem præire coactus est, ac quasi præco proclamare: *Sic honorabitur quemcumque voluerit rex honorare.* Esther. 6. 9. Præclarè Seneca epist. 47. B *Stare,* inquit, *ante limen Calixti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, alijs intrantibus excludi.* Et mox: *Tu tam illum videre ingenuum potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit, alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes.* Et paulò inferius: *Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velis viuere. Quoties in mentem venerit quantum tibi in seruum liceat, veniat in mentem tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruo clementer. Inter quoque & in sermonem admitte, & in con- C silium & in conuictũ.* Huius rei symbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis domini seruiebant, ancillis matronæ Romanæ mense Martio, teste Macrobio lib. 1. cap. 7. 10. & 12. Sapienter Comicus:

Fortuna quando saltat, insaltat simul.
Regnante seruo, vera regnat seruitus.

Vide dicta Prouerb. 30. 22. Compertum est ait Victor in Diocletiano, *humillimos quosque, maximè vbi alta accesserunt, superbia atque ambitione immodicos esse.* Hinc Felix ex seruo & liberto Claudij Imper. ab eo creatus Iudææ præses, *per omnem sæuitiam ac libidinem ius regium seruili ingenio exercuit,* ait Tacitus libr. 5. histor. cap. 2. & Romani, teste Suetonio cap. 59. Tiberio occlamabant:

Regnabit sanguine multo.
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

D Tropol. S. Gregor. 31. moral. 10. *Equi nomine,* inquit, *dignitas temporalis accipitur, Salomone attestante, qui ait: Vidi seruos in equis, & principes ambulantes quasi seruos super terram: Omnis quippè qui peccat seruus est peccati; & serui in equis sunt, cùm peccatores præsentis vitæ dignitatibus efferuntur. Principes verò quasi serui ambulant, cùm multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, sed summa hic aduersitas velut indignos deorsum premit. Hinc rursum dicitur, dormitauerunt qui ascenderunt equos, id est in morte animæ mentis oculos à veritatis luce clauserunt, qui in præsentis vitæ honore confisi sunt.*

QVI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM; Vers. 8.
ET

ET QVI DISSIPAT SEPEM, MORDEDIT EVM COLVBER.

Vers. 9. QVI TRANSFERT LAPIDES, AFFLIGETVR IN EIS; ET QVI SCINDIT LIGNA, VVLNERABITVR AB EIS] Est hæc altera pars capitis, qua post encomium ſapientiæ & vituperium inſipientiæ, vtriuſque dogmata, actus & effectus de more hîc ſubnectit: Inſipiens enim dum aliis fodit foueam, id eſt ſtruit inſidias, ipſe in eandem inſipienter incidit; quare ſapientiæ & ſapientum dogma eſt: *Ne fodito alteri foueam*; quam enim aliis fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chald. qui pergit hæc adaptare Idumæis, qui dolo cepere Iudæos doloſos; vnde ipſi Idumæi doloſè à Chaldæis capti ſunt. *Reſpondit*, inquit, *menſura iudicij, & ſic ait: Ipſi fuerunt cauſa, vt euenirent eis omnia hæc; quemadmodum vir qui fodit foueam in biuio itineris, reus eſt, vt cadat in eam: gens quæ tranſgreſſa eſt decretum verbi Domini, & tenuerunt pugnam ſæculi, ceciderunt in manu regis impij, qui doloſus fuit eis ſicut ſerpens.* Ita ipſe more ſuo arctè & Rabbinicè.

Aptè ergo hæc cohærent cum præcedentibus, q.d. Stulti ſæpè deiiciunt ſapientes, ac ſerui dominorum ſedes occupant per dolum, calumniã aut violentiam; ſed hæc tandem in eorum caput recidunt, vt ipſi pariter ab æmulis vel hoſtibus deiiciantur & ſternantur. Aliter Thaumat. qui cenſet hic recenſeri opera principis, de quo v. 5. putà tyranni vel dæmonis. Quatuor hæ parœmiæ ad eundem ſcopum collimant, idemque ſignificant, ſcilicet vanitatem & inſipientiam eorum qui per res difficiles, arduas & periculoſas, præſertim per fraudem aut vim ſimilemve iniuriam magna moliuntur, ex eò, quòd illa non niſi cum ingenti labore & periculo perficiant; quò fit, vt ſæpè periculo ipſo lædantur & pereant, atque malum quod aliis parant, licèt non ſemper, ſæpè tamen in ipſoſmet iuſto Dei iudicio recidat, dũ reciprocante iuſta Dei vel hominum vindicta, clades eadem vel ſimilis in eius auctores reuoluitur; vt qui alteri pauperiem, ſpoliationem, carcerem, plagas, vulnera, necem iniuſtè machinati ſunt in eadem lege talionis incurrant; idque ſæpè in hac vita, ſemper in futura. Caiet. ſubtiliter has quatuor parœmias ita diſtinguit, vt prima foſſarum ſpectet ad inſidias aliis parantes: ſecunda diſſipantis ſepes, ad aliena inuadentes: tertia transferentis lapides, ad eos qui congregationes perturbant quarta ſcindentis ligna, ad eos qui vnitatem ſcindunt, ſciſmaque efficiunt: Verùm, vt dixi, eòdem omnes tendũt, idemque in genere omniũ eſt ſcopus, ac mens eadem. Ita S. Hier. Thaumat. & alij.

Exempla ſunt in Saüle, cuius inſidiæ contra Dauidem in ipſummet reuolutæ ſunt, æquè ac Achitophelis. 2. Reg. 17. 1. Item Iezabelis. 3 Regum. 21. 5. Caiphæ. Ioan. 11. 49. & aliorum. Sic Maxentius pontem diſſutilem ſuper Tiberim inſidioſè ſtruens inſequenti Conſtantino, ex eodem in Tiberim deiectus merſuſque eſt, teſte Euſebio lib. 9. Hiſtor. ca. 8. & lib. 1. de vita Conſtant. c. 12.

Gnom. Similes ſunt philoſophorum gnomæ. Hinc Pauſaniæ Lacedemonum Duci Plutarchus in

A Cimone, hoc datum narrat oraculum.

Pœna luenda tibi eſt: affert iniuria cladem.

Et Piſiſtrato: *Nemo hominum aliquibus faciens iniuriam, pœnam non perſoluet.* Rhadamantus apud Ariſtot. 5. Ethic. pronunciat, *iuſtum eſſe, vt quæ quis fecit iniuſtè, eadem & patiatur.* Vnde Pytagoræorum axioma: *Ius rectum fuerit, factis ſi perferat æqua.* Lex 12. Tabularum: *Si membrum rupit, ni cum eo pacet, talio eſto.*

QVI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM] id eſt qui alteri ſtruit dolum, eodẽ peribit. Sumpta eſt metaphora à venatoribus, qui feris; & à militibus, qui hoſtibus doloſè parant foſſas, eaſque ceſpite contegunt, in quas incauti hoſtes & feræ incidunt; ſed ipſimet venatores non rarò incogitanter in eaſdem prolabuntur. Eandem ad

B verbum gnomen habet Eccleſiaſticus capit. 27. 29. vbi eam explicui. Porrò Thaum. clarè vertit: *At qui alteri inſidiatur, neſcit quod ſibi ipſi primùm, & ſoli parat inſidias.* Sic ſæpè (quod maximè hic ſpectat ſapiens, vti dixi initio verſus) qui per fraudem & calumniam viros probos ſtatu ſuo deiiciunt, illumque inuadunt & occupant, eodem ab aliis, quos illis æmulos Deus ſuſcitat, deiiciuntur, imò ſubinde capite minuuntur & vita mulctantur.

QVI DISSIPAT (Vatabl. *Perrumpit.* Tigur. *demolitur*) SEPEM, MORDEBIT EVM COLVBER] qui in cauernis vel herbis ſepium delitеſcere ſolet. Senſus eſt, quem paulò ante dedi. q.d. Qui aliena inuadit & irrumpit, in damnum idem vel ſimile incurret. Thaum. *Qui ſecurum alterius demolitur præſidium, in ſerpentis morſus paſſim incidet.*

C Tropol. Sepes diſſipant & lapides transferũt, vt ſequitur, qui receptas probaſque leges & iura tum politica, tum religionis, tum diſciplinæ conuellunt, ideoque puniuntur vel ab hominibus, iuxta illud Prouerb. 22. 28. *Ne tranſgrediaris terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui.* Et illud Iſaiæ 58. 12. *vocaberis ædificator ſepium*, id eſt reformator diſciplinæ. Ita S. Hiero. & Olympiod. Sepes, inquit, eſt fides Eccleſiæ fundata Apoſtolica prædicatione, quàm ſubuertunt Hæretici: vnde & ipſi ſubuertentur. Ruſum ſepes eſt ſanctitas animæ, & timor Domini, quem qui diſſipat mordebitur à diabolo. Vnde auctor Catenæ Græc. totum hunc verſum ſic vertit: *Qui peccat, ipſe ſuam ipſius animam punit: Qui ergo contemnit præcepta, vel etiam in fallacium rerum cognitionem impin-*

D *git, diuina gratia nudatus mordebitur a peccato.* Inſuper ſepes ſunt munimenta animæ, quibus defenditur à periculis peccandi, vti ſunt clauſtra virginum, præſentia parentum, ſuperiorum vel ſociorum, quæ qui amouet facilè in Diaboli tentationes & morſus incidit.

QVI TRANSFERT (*ſubtrahit*, Caieta. *commouet.* Campenſ. *proiicit*, Syrus, *mutabit*. Arab. *tollit*) LAPIDES (id eſt maceriam aliquam lapidum, præſertim ſi id facit, vt ſepem, vel hortum vel domum alienam diruat aut vaſtet) AFFLIGETVR IN EIS] Tum labore quo eos transfert, tum caſu vel alliſu lapidis cuiuſpiam, quo lædetur vel obteretur. Pro *affligetur*. Hebraicè eſt *dolore afficietur*. Aquila & Symmachus *dilacerabitur in eis*: Complut. *Torquebitur*. Senſus eſt, q.d. qui Vers. 10.

rem periculosam aggreditur, non rarò ipso periculo capitur & læditur. Rursum qui aliis damnũ infert, sibi ipsi infert. Sic Samson concutiens columnas domus ad perdendum Philistæos, seipsum perdidit, dum eiusdem ruina oppressus est. Iudic. 16. 30.

ET QVI SCINDIT (secat, findit) LIGNA VVLNERABITER AB EIS] Septuag. *periclitabitur in eis.* Syrus, *dissipatio eius fiet.* Arab. *clau letur in eis.* Alius: *Calescet in eis*, id est aduretur & cruciabitur. Iam Primò, Chald. hãc parœmiam & præcedentem accipit de Manasse adorante idola lignea, ideoque capto ab Assyriis: *Dixit Salomon*, inquit, *Propheta; Reuelatum est coram me, quod Manasses filius Ezechiæ futurus est vt peccet, & vt adoret simulacra lapidea: ideo tradetur in manu regis Assyriorum, & vinciet eum catenis, eò quòd cessare fecit verba legis, quæ scripta fuerunt à principio in tabulis lapideis, ideo tribulabitur in eis, & Rabsaces frater eius futurus est, vt adoret simulacra lignea, & vt dimittat verba legis, quæ posita fuerunt in arca lignorum Setim: ideo futurus est, vt comburatur igni per manum Angeli Domini.* Verũ hæc symbolica, Iudaica & aliena sunt. Secundò. Vatabl. & Clarius censet hic significari, citra industriam nil rectè fieri posse, ac sine sapientia molestum esse quemuis laborem, vt siue quis lapides transferat, siue ligna findat, nisi adhibeat industriam multum sit laboraturus, seque defatigaturus, idque sæpè irrito conatu, nulloque effectu. Tertiò & genuinè sensus est, q. d. Qui res difficiles & periculosas aggreditur, sæpè earum periculis capitur & obruitur, iuxta illud Eccles. 3. *Qui amat periculum in illo peribit.*

Ttopol. qui in Ecclesia vel congregatione facit scisma, eodem affligetur, imò subinde peribit. Alij referunt ad excommunicationem non temerè, sed lentè & raro ferendam. q. d. Qui temerè & citò alium excommunicat & ab Ecclesia abscindit, hic facilè ab eodem, vel ab amicis vexabitur, & malè mulctabitur. Rursum S. Nilus in Ascetico circa medium (extat tom. 5. Bibliot. SS. Patrum) *qui rationis*, inquit, *acie, tamquam securi, res secerit, & quæ concutienda sunt à coniunctione separans, vera bona à falsis seiungere profitetur, nisi recto vndique rationis iudicio vtatur, periculum addit, ne scandalum audientibus præbeat.* Porrò Auctot Catenæ Græc. sic totum hunc versum conuertit, *Qui insectatur sanctos, vel scriptura verba signo adulterino deprauat, sibi consciscit interitum. Vel: qui domum suam virtutibus ædificat, secundùm Deum laborat.*

SI RETVSVM FVERIT FERRVM, ET HOC NON VT PRIVS, SED HEBETATVM FVERIT, NVLLO LABORE EXACVETVR; ET (sic) POST INDVSTRIAM SEQVETVR SAPIENTIA. Pro *retusum fuerit* Hebr. est קֵהָה *keha*, id est obstupuerit, stupidum & obtusum sit; *keha* vti literis ita & significatione alludit ad כָּהָה *caha*, id est caligauit, obscuritas est, pertinetque ad oculos, & ad visum: quòd enim est acies videndi in oculo, hoc est acies scindendi in cultro: vnde sicut oculus hebetatus acie dicitur caligare, sic & culter. Hinc Caieta. vertit: *Si obscuratum est ferrum.* Rubigo enim obscurat & hebetat ferrum, à qua dũ tergitur, politur, lucescit & splendescit, iuxta illud Ezech. 21. 9. *Gladius exacutus est & limatus* &c. *Vt splendeat limatus est.* Pro *& hoc non vt prius.* Hebr. est וְהוּא לֹא פָנִים קִלְקַל, *vehu lo panim kilkal*, quod Pagninus & Tigur. vertunt: *Nec facies eius fuerit tersa, vel polita.* Vatabl. *Et ipse scindens non terserit vtrumque latus.* Syrus: *& ipsum faciem perturbat.* Noster melius vertit: *Et hoc non vt prius*, scilicet tersum politumque fuerit.

Pro *multo labore exacuetur*, Heb. est וַחֲיָלִים יְגַבֵּר *vachaialim iegabber*, quod varij variè vertũt. Septuag. *& fortitudines confortauit.* Syrus, *& interfectos multiplicat.* Pagnin. *& vires roborabit.* Alij, *vires roborabit scindens.* Tigur. *Exercitum postulat.* Campen. *Quantumuis fortibus, multum negotij exhibet.* Vatabl. *Tunc vires scindentis euincet ferrum.* Noster optimè vertit: *Multo labore exacuetur*, S. Hier. in veteri editione: *Et virtutibus coronabitur* vel *confortabitur.* Complut. *& potentias confortabit.* Thaum. *Per iniustitiam adaugere quærit potentiam breui duraturam.* Alij: *Præualebit exercitus. Et post industriam sequitur sapientia.* Septuag. *Et abundantia viro non sapientia.* Syrus: *Lucrum prosperis sapientia.* Arabicus. *Et sapientia virtus roboris.* S. Hieron. in vet. editione: *Et reliquum fortitudinis sapientia.* Symmach. *procedit qui vigorem adhibuit ad sapientiam.* Alius: *Præstantia rectificandi sapientia.* Pagnin. *Excellentia sapientiæ super alta est, quod rectum faciat.* Vatabl. *Excellentia rectificationis.* (Caieta. *rectitudinis*) *est sapientia.* Campen. *Sapientia res difficiles alioqui, faciles reddit.* Tigurina: *Exercitus etiam requirit aliquem, qui reddat eos fortiores.* Alius: *Excellentia dirigit se per sapientiam.* Omnia ferè eòdem recidunt. q. d. Sicut cos acuit rectãque facit aciem ferri, quæ prius torta erat & retusa; sic excellentia, industria, & exercitium sapientiæ, velut cotis, in eo consistit, quòd hominẽ faciat rectum, eumque dirigat in omnibus actionibus, illasque rectas, æquas, iustas sanctasque efficiat. Efficit enim vt homo à recto proposito nõ deflectat, sed in omnibus iudicium rectæ rationis, ac diuinæ legis & voluntatis velut rectissimã operum regulam sequatur.

Denique Hebr. כִּשְׁרוֹן *kisron* tria significat, scilicet industriam, rectitudinem & congruentiam. Vnde tertiò vertas: *Et residuum, vel excellentia congruentiæ est sapientia.* q. d. Excellentia sapientiæ & virtutis in eo sita est, si omnia fiant congruè, honestè, decorè, vt in omnibus seruetur τὸ πρέπον, sed hoc opus, hic labor est mentis peruigilis, omnesque circumstantias loci, temporis, personarum attentè lustrantis, & circumspicientis. Iam

Primò, Chald. per ferrum accipit cælum ferreum, quod recludit aperitque sapientia, id est sapiens pœnitentium oratio. *Quando*, inquit, *peccauit populus, facti sunt cæli fortes sicut ferrum, ne deducerent pluuiam: & quia illa generatio non orauit coram Domino; ideo condemnatum est omne sæculum in fame; & quando conuersi sunt, & congregantur per turmas, & præualent contra concupiscentias suas, & constituunt præpositos, vt quærant misericordiam à Deo cæli, est voluntas eius propter excellentem rectitudinem sapientiæ eorum: Voluntas*, id est fauor, beneuolentia, beneficentia, vnde Costus vertit: *Illis cælum, propter dignitatem & decorem sapientiæ illorum, omnia ex voto tribuit.* Verùm nemo non videt hæc mystica esse, imo violenta & coacta.

Secundò, Septuag. quos ſequitur Thaumat. Olympiod.& S.Cyprian.lib.3. Teſtim. ad Quirin.cap.86. hæc nectunt verſui præced. *Scindens ligna*, inquiunt, periclitabitur in eis: *ſi exciderit ferrum, & ipſe faciem turbabit.* q.d. Findens ligna periculum adit, ne ſi ferrum quo ſecat è manubrio excidat, ipſum turbet, dum ipſum vel alium ferit & lædit.

A

Tertiò, Campenſ. vertit & explicat per antitheſin ferri & ſapientiæ, quòd ferrum deficiat aliquando, ſapientia numquam, *Si retuſum*, inquit, *fuerit ferrum, quo ſecant ligna, quantumuis fortibus multum negotij exhibebit: Sapientia verò difficiles alioqui res, ſæpè faciles reddit.*

Quartò, Hebr. חֲיָלִים *chaialim*, quod noſter vertit *multo labore*, ſignificat quoque vires, copias, exercitus. Vnde Tigur. vertit: *Cùm ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, exercitium poſtulat: Exercitus quoque requirunt aliquem, qui fortiores reddat, ſed maiore ſtudio optare conueniet ſapientiam*, quia vt ſuperiùs dixit, plus valet pluſque efficit ſapientia, quàm arma bellica. Sic & Pagnin. Clarius & Vatab. Aliter quoque Caiet. Olympiod. Moringus ac ferè tot hic ſunt verſiones, quot interpretes; tot ſententiæ, quot capita.

B

Verùm longè meliùs & veriùs Noſter vertit per Homioſin, ſiue aſſimilationem ferri cum ſapientia, quòd ſicut ferrum hebetatum per laborē acuitur; ſic & ſapientia, & virtus per torporem hebetata acuatur per induſtriam. Vnde ait: *Si retuſum fuerit ferrū*, putà ferreus culter vel gladius: *Et hoc non vt prius*, id eſt & hoc non fuerit politum & acutum ſicut erat prius, *ſed hebetatum fuerit* per rubiginem vel nimiam ſectionem, *multo labore exacuetur*. Hebr. *In fortitudinibus*, vel *in multa ſtrenuitate*, virtute & robore *roborabit*, ſcilicet illud faber: *Et*, id eſt ſic, vel ſimili modo *poſt induſtriam ſequetur ſapientia.*

C

Senſus ergo eſt q. d. Sicut culter vel gladius ferreus rubigine obductus (rubigo enim exedit ferrum) retuſus & hebetatus, crebra & laborioſa confricatione cotis vel chalibis, ſubinde etiam ignitione & malleatione acuitur; ſic pariter mentis acies otio, deſidia, gula, aliove vitio retuſa & hebetata, magno rurſus induſtriæ, ſtudij & virtutis exercitio & labore acuenda eſt, & ad priſtinum rigorem reuocanda. Cos ergo, quo retuſa torpidaque virtus & ſapientia acuitur, eſt animi corporiſque excitatio, confricatio & exercitatio; ſicut diſputatione & confricatione argumentorum acuitur ingenij & veritatis acumen: ignitio eſt conſideratio ardenſque meditatio, iuxta illud Pſaltis: *In meditatione mea exardeſcet ignis*, charitatis & zeli: Malleatio eſt mortificatio, pœnitentia, tribulatio. Ita S.Hieronym. *Si ſe*, inquit, *aliquis viderit per negligentiam amiſiſſe ſcientiam ſcripturarum, & acumen ingenij eius fuerit obtuſum, & conturbatus nequaquam manſerit qualis eſſe iam cœperat: Euenit quippe interdum, vt cùm modicam ſcientiæ quis habuerit, elatus in ſuperbiam, diſcere deſiſtat & legere, & paulatim ex eo quòd nihil ei additur, ſubtrahatur, & vacuum diſciplinis pectus remaneat, ferrumque quod acutum fuerat hebetetur: otium enim & deſidia quaſi quædam rubigo ſapientiæ eſt: Si igitur quis hoc paſſus fuerit, non deſperet remedium ſanitatis, ſed vadat ad magiſtrum, & rurſum inſtruatur ab eo, & poſt laborem & induſtriam ſudoremq́; nimiū valebit ſapientiam recipere, quam amiſerat. Hoc eſt quod in Hebræo ſignificantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id eſt labore & induſtria & quotidiana lectione ſapientiam conſequetur, & fortitudo ipſius habebit hunc finem, vt accipiat ſapientiam.* Accedunt Albin. Titelm. & alij, qui ſic exponunt q.d. Sicut ſi otietur ferrum, obtunditur, nigreſcit, rubiginem contrahit, conſumitur: Sic ſi ars, ſcientia, virtus non exerceatur, languet, ſordidatur, corrumpitur: quod damnum non niſi magno labore & ſtudio reparari poteſt. Verè Plutarch. in Moral. *Vt culmus*, inquit, *primùm in altum inſurgit impetu, deinde crebris geniculis interſecatur, poſtremo in ſummo venti flatibus laborat: ſic quidem initio feruent, deinde ſubinde ſubſiſtunt & offenduntur, in extremo deficiunt defatigati.*

D

Rurſum hanc gnomen applices politiæ, putà rectoribus, magiſtris, parentibus, q. d. Sicut ferrum hebetatum non à ſe ipſo, ſed à fabro per cotem aliudve inſtrumentum acuitur: ſic ſubditi, diſcipuli, filii in ſtudio ſapientiæ & virtutis hebetes & deſides, multo rectorum, præceptorum & parentum labore & induſtria excitandi, acuendi, poliendi, perficiēdi ſunt. Vnde B. Dorotheus, Climacus, Caſſianus ceterique rerum ſpiritualiū magiſtri docent, ſuperiores debere ſubditorum virtutem variis exercitiorum induſtriis pungere & ſtimulare, itaque acuere, ne ſi eam otiari ſinant, illa pigreſcat, torpeſcat, hebeſcat: quare eos quid facere vel ex metu, vel ex deſidia negligunt, perinde facere ac ſi parens filio panem ſubtrahat, quo fit, vt filius non creſcat, ſed deficiat & areſcat: viciſſim ſubditos non debere id ægrè ferre, ſed eis gratias agere, quòd officio ſuo, ad quod à Deo obligantur, ritè perfunguntur ad ſubditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, ſed ſi loqui poſſet eidem gratias ageret, quòd eius confricatione licèt laborioſa & aſpera acuatur, poliatur & ſplendeſcat: ſic pariter ſubditos rectoribus gratias agere par eſt, quòd eorum monitis, correctionibus, diſciplina, pœnitentiis, &c. in humilitate, patientia, obedientia omnique virtute religioſa acuantur & perficiantur.

Porrò S.Bonau. hanc gnomen applicat non ſubditis, ſed prælatis, quorum mores mutantur honores. q.d. Prælati qui antea erant modeſti, humiles, probi, & ad omnem virtutem acuti, per Prælaturam facti ſuperbi, liberi, imperioſi, & honori, opibus, ac deliciis vacantes, hi magno correctionis labore indigent, vt ad primæuum ſplendorem & acutam virtutis aciem reuocari queant. Ratio eſt, quòd nemo ſubditorum illos corrigere audeat, & ſi quis audeat, ipſi eum non audiant. Vide S.Gregor. hom. 18. in Ezech. vbi docet ſubditos magis oratione & exemplo ſanctæ vitæ, quàm verbo corrigere debere ſuos ſuperiores.

Denique hanc gnomen applices quibuſlibet ſiue ſuperioribus, ſiue inferioribus, ſiue æqualibus, iuxta illud Prouerb. 27. 17. *Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici ſui.* q.d. Sicut ferrum aciem retinet, dum vſu teritur; & dum non teritur, magis atteritur: vſu enim ipſo acuitur, non vſu rubigine conſumitur: ſic pariter vis animi

animi nostri vel in virtutibus, vel in scientiarum artiumque habitibus concidit, nisi illi in actum reuocentur: quare amicus cum amico dissertans, eius animi vires expolit & exacuit. Porrò ferrum notat naturæ nostræ, per corpus & concupiscentiam deprauatæ, duritiem & depressionem, vt instar ferri non nisi magno longoque labore, ad virtutem & sapientiam cælestem expoliri & exacui possit. Hinc Isidor. libr. 16. Etymol. cap. 20. ferri hæc dat etyma: Ferrum inquit, dicitur à farre, quòd farra, id est semina frugum terræ condat: alij, quia feratur in agros colendi causa: Nonnulli à ferendo. Additque versam in opprobrium speciem ferri, quòd eo fundatur sanguis humanus, ideoque sanguinem hunc de ferro se vlcisci, cùm ferrum sanguine contactum celerius rubiginem contrahat. Audi & Plinium libr. 34. c. 14. *Ferrum*, inquit, *optimum pessimumque vitæ instrumentum: siquidem hoc tellurem findimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus iuuenescere. Hoc excutimus tecta, cædimus saxa, omnesque ad alios vsus ferro vtimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus solùm, sed etiam missili volucrique, nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato; quam sceleratissimam humani ingenij fraudem arbitror. Siquidem vt ocyus mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus pennasque ferro dedimus. Quamobrem culpa eius non natura fiat accepta: & tamen potest innocens esse ferrum. In fœdere illo quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim inuenimus, ne ferro nisi in agricultura vteretur.* Hæc ille.

Ferri etyma.

ET POST INDVSTRIAM (sequitur) SAPIENTIA] Industria est animi promptitudo & sagacitas, siue habilitas ad aliquid faciendum, putà ars & solertia ingeniosa ad rem conficiendam: inde pro artis siue ingenij exercitatione accipitur. Vnde festus industrium inquit, veteres dicebant industrium, quasi quidquid ageret intio strueret & studeret domi. Sapientia ergo & virtus paratur industria, id est primò, labore & exercitio, secundò, sagaci mentis solertia & ingenio. Sic videmus eos, qui industriè, id est methodicè & artificiosè student, paruo labore plus proficere, quàm ceteros, qui magno. Ars enim superat naturam & vires. Sic fabri qui callent artem acuendi ferreos cultros, longè meliùs & minori labore id faciunt, quam ceteri qui artem illam ignorant. Verè Plinius lib. 9. cap. 4. *Rhombus*, inquit, *& squatina, & rhaia & pastinaca cum tardissimi sint piscium, tamen sæpè reperiuntur habentes in ventre mugilem, omnium velocissimum solertia & ingenio capientes. Ita quidam arte superant longè potentiores opibus aut viribus.* Hinc industria in Emblematibus pingitur vt matrona amicta veste pretiosa, artificiosè opere phrygionico elaborata; dextra tenet examen apum, altera machinam quæ pondera in altum eleuat: pingitur nudis pedibus: in capite gestat statuera Pluti: quia ipsa parit opes, quibus præsidet Plutus. Idem habet locum in virtute, sanctitate & perfectione. Qui enim nouit artem contendendi ad apicem virtutis, paruo labore eum adipiscitur, quem alij magna fatigatione post multos annos vix assequuntur. Tales sunt qui toti sunt in iciunis vitæque rigore & austeritate; item qui toti

Industria emblema.

A vacant rebus externis, vt curandis infirmis, pauperibus, hospitibus, &c. At qui vacant charitati & orationi, citò ad perfectionem conscendunt. Sanctitas enim in charitate consistit. Rursum industria & praxis accumulandi merita, augendique gratiam & gloriam est, si omnia opera etiam adiaphora facias ex charitate: cui si addas alios aliarum virtutum actus &, fines, singulæ eidem actui nouum addent meritum: quare viri solertes suos actus faciunt ex imperio charitatis, religionis, humilitatis, obedientiæ, gratitudinis, patientiæ aliarumque virtutum; v. g. dum edunt, student, docent, &c. initio operis idipsum Deo offerunt, dicuntque Domino: Volo edere, studere, docere, similéque opus facere ex tui amore, vt tibi placeam; ex tui cultu, vt te honorem; ex humilitate, vt

B me despiciam; ex obedientia, vt iussis tuis vel superiorum meorum obtemperem; ex gratitudine, vt tibi pro beneficiis in me collatis gratias agam, teque laudem & celebrem; ex patientia, vt cruci & passioni tuæ me conformem; ex zelo animarum, vt proximos conuertam vel in virtute promoueam: quo enim idem actus à melioribus & pluribus virtutibus imperatur, eò est melior, eoque maiora gratiæ & gloriæ præmia promeretur. Hoc est quod ait S. August. *Non numerositas operum, non diuturnitas temporum, sed maior charitas meliorque voluntas auget meritum.* Extant libri sapientes de praxi & industria virtutes & merita accumulandi, quos operæ pretium est legere, & in effectum deducere.

C SI MORDEAT SERPENS IN SILENTIO (Hebr. *absque murmure*, mussitatione, sibilo) NIHIL EO MINVS HABET QVI OCCVLTE DETRAHIT] Pro *qui occulte detrahit*, Hebr. est הלשון בעל *baal lascon*, id est *Dominus linguæ*, vel *habens linguam*, per quem Sept. Syrus & Arab. intelligunt incantatorē, qui sua לחש *lachas*, id est mussitatione & murmure, putà suis carminibus vel veneficiis solet excantare serpentes, ne mordeat & noceant. Vnde Septuag. vertunt: *Si momorderit serpens in non susurro, & non est amplius incantanti*, scilicet remedium contra morsum: quia serpens incantatur ne mordeat; post morsum enim non prodest incantatio. Vnde Syrus vertit: *Non est lucrum* (alij *vtilitas*) in malefico. Arabic. *Non reperietur in malefico bonitas.* Aquila: *Absque incantatore*, Symmachus: *Absente incantatore.* S. Hieronym.

Vers. 11.

D verò in veteri edit. vertit: *Si momorderit serpens in silentio, non est amplius* (remedium) *habenti linguam* repete si habens linguam in silentio maneat, nec lingua vtatur: idque exponit de peccatore, qui peccatum commissum silet, nec vult, confiteri, cui proinde nullum superest veniæ remedium. *Si quem*, inquit, *serpens diabolus occultè momorderit, & nullo conscio eum peccati veneno infecerit; si tacuerit qui percussus est, & non egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri & magistro voluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim erubescat ægrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.* Sic & Olympiod. Hinc & Thaumat. vertit: *Occultum autem serpentis morsum incantatores non medicabuntur. Mali itaque vani sunt*, Accedit Cassian.

Cassian. Collat. 2. cap. 1. Vbi Serapion narrat, se cõsuetudinem furandi panem superasse per publicam furti confessionem. Confirmat id ex hoc loco quem sic legit: *Si momorderit, inquit, serpens non in sibilo, non est abundantia incantatori, taciti serpentis morsum perniciosum esse designans: id est si per confessionem suggestio seu cogitatio diabolica incantatori cuiquam, spiritali scilicet viro qui carminibus scripturarum mederi protinus vulneri, & extrahere de corde consueuit noxia venena serpentis, patefacta non fuerint, succurrere periclitanti perituroque non poterit.* Superior ergo, & confessarius est excantator peccatorum. Verùm optimè vertit S. Hieron. in vulgata. Nam *baal-lescon*, id est Dominus linguæ, est detractor. Sensus ergo est quasi dicat, ait S. Hieronym. *Serpens & detractor aquales sunt. Quomodo enim ille occultè mordens, venenum inserit: sic iste clam detrahens, virus pectoris sui infundit in fratrem, & nihil habet à serpente amplius. Cùm enim lingua hominis ad benedicendum Deum & ædificationem proximi sit creata, ille eam serpenti æqualem facit, dum virtutibus eius in peruersum abutitur. Detractor ergo est serpens.*

Detractor est serpens. Primò. Primò, quia sicut serpens absconditè venenum infundit, & cùm aduertis, inuenis te ab illo percussum, & veneni pestiferi violentia sauciatũ: sic detractorem admittens, & fratris peccata aut defectus audiens, subitò amorem quem erga illũ habebas, aut vulneratum, aut penitus exhaustum inuenies. Detractio enim in hoc differt à contumelia, quòd hæc palam & in facie probrum alteri præsenti obiiciat, illa verò furtim, clam & occultè absenti obtrectet.

Secundò. Secundò, morsus serpentis non vnã, sed multas plagas morsu suo homini infligit; quia venenum eius per omnia membra proserpit, eaq; inficit & cruciat. Sic & detractor sua maleuolentia, & maledicentia fratrẽ lædit, pacem turbat, charitatem dissipat, vnitatem scindit, audientes scandalizat; odia, lites, rixas & bella suscitat, adeoque subinde cœtus, vrbes & regna euertit.

Tertiò. Tertiò, serpentis lingua est trisulca, ait Plin. lib. 11. 37. & Isidor. lib. 1. Orig. cap 4. *Tenuissima,* ait Plin. *serpentibus* (lingua) *& trisulca, vibrans, atri coloris, & si extrahas prælonga.* Vnde mordendo tria vulnera infligit: sic & lingua detractoris detrahentis conscientiam peccato lethali vulnerat, famam proximi sauciat, & audientium aures mentẽque maleuolentia sua inficit. Vnde S. Bernar. serm. de Triplici custodia, manus, linguæ & cordis: *Lingua,* ait, *maledica illius percutiens conscientiam, & huius vulnerans charitatem, secum pariter vtrumq; perimit. Numquid non viperea est lingua ista? ferocissima planè, nimirum quæ tam lethaliter tres inficiat flatu vno. Numquid non lancea est ista lingua? Profectò & acutissima quæ tres penetrat ictu vno: lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imò triceps est lingua detractoris.* Addit deinde quid magni muri: *Nec vero eiusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo Dominicum latus confossum est, crudeliorem dicere verearis: fodit enim hac quoque Christi corpus & membrum de membro, nec iam exanime fodit, sed facit exanime fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas illi tam sublimi capiti furor militaris imposuit, seu etiam clauis ferreis, quos sanctissimis manibus illis & pedibus consummatio Iudaicæ iniquitatis infixit. Nisi enim huius, quod nunc pungitur & transfoditur, corporis sui vitam illius vitæ corporis prætulisset, numquã illud pro isto mortis iniuriæ, crucis ignominiæ tradidisset. Et dicimus: leuis res sermo; tenera, mollis & exigua caro linguæ hominis: quis sapiens magni pendat? Leuis quidem res sermo, quia leuiter volat, sed grauiter vulnerat; leuiter transit, sed grauiter vrit. Leuiter penetrat animum, sed non leuiter exit: profertur leuiter, sed non leuiter reuocatur: facilè volat, atque ideò facilè violat charitatem.*

Quartò. Quartò, Horus Apollo detractoris Hieroglyphicum ponit basiliscum, siue regulum, qui solo visu homines interficit; sic & detractor sola voce. Rursum alij serpentes excantari possunt, regulus verò nequaquam. Vnde illud Ierem. 8. 17. *Ego vobis mittam serpentes regulos, quibus non est incantatio.* Sic & detractor quia occultè detrahit, ab eo qui detrahit impediri nequit, cũ ipse purgare nequeat seipsum, ignorans crimen sibi obiici à detractore. Morsus enim detractoris, æquè ac serpentis, est furtiuus & clandestinus, ait Thaumat. Rursum sicut serpentes, v. g. aspides contra incantationem se præmuniunt, vnam aurem terræ admouendo, alterã cauda obturando: sic detractor cor & aures occludit sua maleuolentia, ne quis sermonem eius interrumpat aut diuertat.

Quintò. Quintò, lingua detractoris est serpentina: habet enim serpens sub lingua vesicam plenam veneno, quæ quando mordet, rumpitur. Similem habet detractor siue susurro. Vnde illud: *Venenum aspidum sub labiis eorum, linguis suis dolosè agebant.* Psal. 139. 4. Hac de causa serpentinis Iudæorum linguis contra Mosen murmurantibus, eique detrahẽtibus, Deus serpentes ignitos immisit. Num. 21, 6. ad quos alludens hic Chald. sic appositè vertit: *Sicut immittuntur serpentes igniti, vt vexent & noceant sæculo propter peccata domus Israël, qui non laborauerunt in verbis legis in silentio; sic non erit amplius viro, qui accusator est & susurro; quoniam igne gehennæ succendetur.*

Sextò. Sextò, Vatabl. sic exponit, q. d. Sicut serpens non præuentus, nec impeditus incantatione, obuios mordet: sic natura nostra destituta sapientiæ incantamento, aliis detrahit, & proximorum famam deuorat, rodit & mordet, iuxta illud Horatij 1. serm. Satyra 4.

Absentem qui rodit amicum, &c.
Hic niger est; hunc tu Romane caueto.

Septimò. Septimò, aspidis morsus est lenis, vt vix sentiatur, velut punctura acus, sine tumore: virus tamen eius illicò ad sanguinem & viscera peruadit. Vnde Cleopatra aspidis morsu se occidit, vt suauissimè moreretur, ne cum Antonio marito à Cæsare Augusto post Actiacam de iis victoriam, duceretur in triumphum. Sic detractoris sermones lenes sunt, blandi, & iucundi; simulat enim asseritque se non ex odio, sed ex amore & studio emendandi vitia proximi recensere: sed illicò maledicentia vulnerat famam absentis, & conscientiam audientis. Rursum ex morsu aspidis vix gutta distillat sanguinis clari & rubri, sed obscuri & nigri: sic & detractio nil distillat, nisi famæ & conscientiæ denigrationem: prodit enim ex lingua eiusque vesica, quæ vti serpenti, sic & detractori

tractori fusca est & atra, atroque veneno referta.

Octauò, Syri iuxta Euphratis ortus, per naturalẽ complexionis antipathiam, vel vt alij volunt sympathiam, non mordentur, nec læduntur à serpentibus, æquè ac Psylli in Aphrica, Ophiogenes in Cyro & Hellesponto, Marsi in Italia: hi enim omnes, ait Plinius lib. 28. c. 3. *sunt terrori serpentibus, tactu ipso leuant percussos* (à serpentibus) *suctuve modico* Vide Delrio & Magia quæst. 9. & 13. Sic viri sapientia, fama & sanctitate eminentes detractorum linguas non metuunt, sed omni detractione superiores sunt, quin imò & alios calumniam passos, vnico verbo suæ famæ & quieti restituunt.

Denique pro *non minus habet*, Hebr. est יתרון לא *lo ithron*, id est *non amplius habet*, non excellit serpens morsu suo morsum domini linguæ, id est detractoris, sed potiùs ab eo superatur. Est miosis: minus enim dicitur & plus significatur, q. d. Amplius mordet lingua detractoris, quàm serpentis. Occultior, dolosior, nocentior est morsus detractoris, quàm serpentis. Hic enim corpus, ille famam & conscientiam mordet, & mordendo perimit: quare virulentia linguæ detractricis, vincit virus omne anguium & aspidum: nec tam serpentina est, quàm gehennalis & diabolica, vti docet S. Iacobus c. 3. 7. vbi pluribus idipsum ostendi: quare *dum aures inficit animas interfuit*, ait S. Bernard. serm. 24. in Cant. vbi eius mores & gestus hypocriticos, quibus amore ficto celat odium virulentum; ita graphicè depingit: *Alij*, inquit, *simulata verecundia fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta suspiria, sicq; quadam cum grauitate & tarditate, vultu mœsto, demissis superciliis & voce plangenti egredi maledictionem, & quidem tantò persuasibiliore, quantò creditur ab his, qui audiunt corde inuito, & magis condolentis affectu, quàm malitiosè proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quod diligo, cùm satis, & nunquam potui de hac re corrigere eum. Et alius: Mihi quidem ait, bene compertum fuerat de illo istud, sed per me nunquam innotuisset: at quoniam per alterum patefacta est res, veritatem negare non possum, dolens dico, reuera ita est.*

VERS. 12. VERA ORIS SAPIENTIS, GRATIA (Camp. *gratiam habent*) ET LABIA INSIPIENTIS PRÆCIPITABVNT EVM] Hebr. *Deglutient*, vel *deuorabunt eum*. Ita Sept. Syrus: *Verba oris sapientis gloria, & labia stulti maculant illum*. Arab. *Impediunt illum*. Alius: *Perdunt illum*. Caietan. *Destruent illum*. Camp. *Subuertent eum*. Tigur. *Ex ore sapientis prodeunt res quæ gratiam conserunt, quam labia stulti velut absorbendo auferunt.*

Pronomen *eum* dupliciter sumi potest: primò, absolutè, vt referat sapientem: secundò, reciprocè vt referat insipientem. Priori modo est antithesis pugnæ insipientiæ & insipientis contra sapientem & sapientiam, q. d. Sapiens loquitur verba gratiosa, at stultus superbus & inuidens contradicit, ac multis verbis & rationibus contra eum pugnat, vt eum præcipitet, supplantet, vincat, confundat & sibi similem faciat. Ita S. Hieronym. qui & addit: *Et reuera præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt. Vnde beatus ille est, qui in aurem loquitur sapientium.* Eccl. 25. 12. Posteriori modo neruosior est antithesis stultitiæ & stulti, impugnantis & præcipitantis non sapientem, sed seipsum, q. d. Sapiẽs loquitur cum multa gratia, putà sapiẽter, modestè, beneuolè, vtiliter, amabiliter iucundè; quo fit vt audientium gratiam sibi conciliet: at insipiens loquitur insipidè, immodestè, arroganter, imprudenter, impudenter, petulanter; quo fit vt odium audientium sibi consciscat, quin & lites & rixas, quæ eum in grauia damna, ac subinde in mortem & gehennã præcipitant. Vnde Thaumaturg. *Bonus & sibi & proximo operatur conducibilia: stulto sua garrulitas perniciosa est.* Et Olympiod. *Sermo sapientis neque inhumanus est, austerusve, neque mollis & dissolutus; sed gratia multa conditus, ita vt pariter cohibeat, neque sinat auditores diffluere.* Ita S. Bonau. Ratio à priori est, quod verba oris sapiẽtis prodeunt ex corde, gratiis, & virtutibus fragrante, quod verbis suam fragrãtiam aspirat: Verba verò stulti prodeunt ex corde stolido, vecordi omnique gratiâ destituto, quod suam stoliditatem & vecordiam verbis instillat, iuxta illud Senecæ epist. 114. & 115. *Talis hominibus est oratio, qualis vita. Non potest alius esse ingenio* (dictis & factis) *alius animo esse color, & oratio vultus est animi*; quare vox sapientis procedit ex affectu cordis, in gratia oris, in magnificentia operis, iuxta, illud: *diffusa est gratia in labiis tuis*. Psalm. 44. vers. 3. Eccles. 20. 13. Et illud: *Sapiens in verbis seipsum amabilem facit: gratia autem fatuorum effundetur.* Eccles. 20. 13. & illud de Christo: *Omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius.* Lucæ 4. 22. Et illud Pauli: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.* Coloss. 4. 6. Ephes. 4. 29. & illud Mosis: *Fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Deuter. 32. 2.

Tertiò, Chald. gratiam non hominum, sed Dei accipit: Vnde vertit: *Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendet; inuenitur, in generatione, si orat, auertit sane supplicium, & Dominum ad miserationem adducit.*

Hæ gnomæ sunt disparatæ, æquè ac illæ in Prouerbiis: quare non est necesse vnam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti nectere velit, dicat detractori omnibus ingrato & exoso opponi hic sapientem, cuius verba omnibus sunt grata & accepta.

Porrò Caieta. Arboreus, Hugo & Dion. hanc gnomen ita præcedenti appositè attexunt, q. d. Stultus, qualis est detractor, non tantum alteri, cui detrahit, sed & sibi ipsi nocet: seipsum enim in grauia & inextricabilia mala vltro præcipitat, quæ eum, velut balena Ionam, absorbebunt & deuorabunt, vt habent Hebr.

Nota τὸ *præcipitabunt* notat primò præcipitãtiam linguæ in stulto, qua sine consideratione quidquid in buccam venit, præceps eloquitur. Vnde Bonauent. *Ratio præcipitationis*, ait, *est indiscretio: & ratio huius est, quia non considerat. Vnde dicitur Prouerb. 22. 29. Vidisti hominem velocem ad loquendum stultitia magis speranda est, quam illius correptio.* Hinc Thuanus vertit:

— *Stultos contra, immoderata loquendi,*
Præcipites

Sapiens loquitur gratiosa.

Stultus verba præcipitat.

Præcipites tota raptat ceruice libido.

Secundò *ut præcipitabunt*, ait Lyran. notat loquacem dicacitate sua præcipitem volui, ac instar eius, qui ex alto mõte præcipitatur, per prærupta ruere in exitium tum scelerum, tum damnorum & suppliciorum. Vnde Olympiod. legẽs, *labia stulti demergent ipsum*: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad æterna referenda est supplicia, q.d. Loquax præcipitat se in profundum abyssi, putà in stomachum imumque ventrem gehennæ, vt ibi sit cibus & pabulum tam ignis quàm diaboli. Alter S. Hieron. *Reuera, ait, præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt.*

VERS. 13. INITIVM VERBORVM EIVS STVLTITIA, ET NOVISSIMVM ORIS ILLIVS ERROR PESSIMVS] Pagnin. *Insania magna.* Tiguran. *vesania perniciosa.* Caietan. *Tricæ malæ.* Campen. *Furia quæ periculo non caret.* Septuag. *Circumlatio pessima.* Syrus: *Pudenda mala.* Arab. *Peruersio incommoda.* Symmach. ait Hieronym. *transtulit, tumultus & quædam verborum inconstantia, dum non manet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cùm enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoscat, & ignorantiæ tenebris voluetur, falsam sibi scientiam repromittens, in eo doctum se putat & sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contrarias præparantes, & initium & finem loquendi vanitate cum multo errore conuoluunt, & cùm nihil sciant, loquuntur plura quam norunt.* Hæc S. Hiero. Sub initio & nouissimo, siue sub principio & fine, velut sub extremis media interiacentia intellige, q. d. Stultus dum loquitur, incipit stultitiam, qua plenus est, eructare, quoque plus loquitur, eò stultiora profert; quò fit, vt tandem errores pessimos effundat; quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tueri & prosequi satagit, iuxta illud Philosophi: *paruus error in principio, magnus fit in fine.* Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec vlla eius pars à stultitia immunis est: quin potiùs crescente oratione crescunt eius deliria, adeo vt desinant in errores pessimos, v.g. in hæreses, blasphemiam, atheismum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Somniorum: *Quæ primò dixistis non memini, ne media quidem intelligo, postrema non probo.* Ita Plutar. in Apopht. Alter Thaumatu. Stultus, inquit, dum os aperit, stultè orditur, statim finem facturus; quia ex amentia non scit prosequi & connectere sermonẽ: Quare incipit à temeritate, à vana gloria, à voluptatum desiderio, ac desinit in peruicaciam, superbiam, imprudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alij, q.d. Sapientes oratores maximam curam habent exordij, vt auditorum gratiam sibi cõcilient, & epilogi, vt persuadeant quod intendunt: at stultus vtrumque negligit: Nam in exordio insulsa sua dicacitate auditores à se auertit, & in epilogo nil nisi stultitiam omnibus exsibilandam proponit, præsertim dum per stultam mentis inconstantiam facit, vt epilogus exordio non respondeat, imo contradicat. Vnde Chald. vertit: *Peroratio prauis molibus scatet.*

VERS. 14. STVLTVS VERBA MVLTIPLICAT] Quia

A rebus & sapientia caret: hinc verba nugacia coacernat, idemque importunè & clamosè sine iudicio cum fastidio audientium millies iterat, iuxta illud Apuleij Apol. 1. *Oratio, qua rebus flaccet, strepitu viget.* Et illud Theocriti de Anaximene perorante: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* Ita Stobæus serm. 34. E contrario sapiens in verbis breuis est, in sensu multus. Nam paucis multa significat. Ita Auctor Catenæ Græc. *Et multa paucæ dicens*, inquit, *obstreperus videtur, & nugator. Sapiẽs ergo est pauciloquus, stultus verò multiloquus.* Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur multa vanè de iis effutit, quæ ipse in corde non habet, nec sentit: quare similis est garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cum labiis assiduè garriat, cor tamen sensu vacuum est, nec quidquam eorum, quæ

Stultus multiloquus.

B garrit, intelligit. Hoc est quod ait Eccles. cap. 20. *Homo acharis* (id est sine gratia, cuius sermo gratiâ non est conditus) *quasi fabula vana* (fabulas fabulatur quasi fabulo, imò fabula) *& in ore indisciplinatorum assidua erit.* Quare ex ore fatui reprobabitur *parabola, non enim illam dixit in tempore suo.*

IGNORAT HOMO QVID ANTE SE FVERIT: ET QVID POST SE FVTVRVM SIT, QVIS EI POTERIT INDICARE: Aptè cohæret hæc gnome præcedenti, q.d. Stulti multiplicant verba, quia de iis quæ præterita sunt multa garrire solent, atque etiam futura curiosè peruestigatione nimium sollicitè inquirunt, & prædicere audẽt, cùm paucissima sint, quæ certò sciat homo de præteritis, & de futuris penè nulla habeatur certa cognitio: propter quod omnino vanum videtur super huiuscemodi incertis & incognitis

C (quod faciunt insipientes) multiplicare sermones. Hauc genom audiuimus cap. 13. 22. & c. 7. 1. vbi eam explicui. Porrò Chald. vertit: *Stultus in inani verborum strepitu, quibus nihil opus erat, totus est, neque scire quisquam potest quid illius diebus, & quid sub eius exitum euenturum est. Quis enim ei renuntiaturus est?* Secundò Tigur. vertit: *Stultus multis verbis vtitur: & ignorat homo iste quorsum eat; quis autem ei indicaret quid secuturum?* Et Campen. *Stultus sic verba multiplicat; vt nemo intelligere possit quid velit, & multo minus de futuris aliquid ex illis colligere.* Tertiò, Aben-Ezra censet vltima verba dici ex persona stulti, q.d. Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, iisque, quæ concupiscit, quia nullo tãgitur metu futurorum, putà iudicij & gehennæ. Dicit enim: hæc incerta, imo vana & inania sunt, iuxta illud Epicuri:

D *Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.*

Voluptuarij enim, vt suis cupidinibus liberè & securè indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tãdem omne numen. Verùm primus sensus maximè appositus & genuinus est.

LABOR STVLTORVM AFFLIGET EOS, QVI NESCIVNT IN VRBEM PERGERE] difficilis locus est ex eo, quòd difficile sit definire, quid significet hæc parœmia *in vrbem pergere.* Primò, Caieta. censet hic redargui principem, qui viam ad vrbem suam fecit obscuram, anfractuosam, & difficilem, cum recta, patens & peruia esse debeat. Et in hoc, inquit, vno labore stultorum, omnes similes labores stultorum indecentes & VERS. 15.

In vrbem pergere quid? Resp. Primò.

 noxij

noxij intelliguntur. Verum hoc longè petitum A est, & à Vulgata alienum. *Secundò.* Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per vrbem prouerbialiter significari negotij culmen & finem. q. d. Stulti rem inchoant, & nesciunt eam finire, & ad perfectionem perducere. *Tertiò.* Tertiò, Isidor. Clarius & Campens. vertunt: *Stultus rationem viuendi ciuiliter ignorat, barbarus est & agrestis, cum sapiens & iustus sit comis & vrbanus.* Accedit Motingus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestiuè fructus in vrbem non conuehant, cum est mercatus, vt eos diuendant: aut q. d. inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt compositè & vrbanè loqui, vt faciunt vrbis incolæ. *Quartò.* Quartò, Abē Ezra, & Vatabl. q. d. Stulti versantur & fatigant se circa arduas quæstiones, cùm tamen vulgares & obuias ignorent, quod prouerbialiter dicitur: B *Nescit viam in vrbem*: quid enim notius viâ regiâ & tritâ in vrbem? Vnde Emmanuel Sà: Nesciunt in vrbem pergere, hoc est, inquit, notissima ignorant. *Quintò.* Quintò, Noster Pineda pergere in vrbem, vel vt Arabicus vertit *incedere per ciuitatem*, accipit pro perambulare vrbem, id est regere vrbem, vt taxentur hic principes, consiliarij & magistratus insipientes, qui vrbes sibi subditas & commissas non visitant, vt abusus tollant, ius dicant & omnia rectè disponant. Perambulare enim in Script. est vox notans imperium & gubernationem, vti ostendi Zachar. 1. 11. Huic expositioni aptè cohæret quod sequitur: *Væ tibi terra, cuius rex puer est.* *Sextò. Genuinè.* Sextò, simplicius dicas esse metaphoram à mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. C qui cùm ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in vrbem, vt in ea vitam ciuilem, facilem & commodam (in vrbe enim omnium rerum est commoditas & copia) agant, aut à viatoribus & peregrinis, qui cum viam rectam & compendiariam in vrbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & dispendia viarum vel sero vel numquam ad vrbem destinatam perueniunt, q. d. Simili modo stultus laborat, vt sapienter & feliciter viuat; sed frustra, quia viam in vrbem, id est rationem & methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exequi, nescit qua in re sita sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum sita sit in prudentia & virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam transalpino, qui contē-D dens in vrbem Romanam, cum in hospitiis vina delicata inquireret, ideoque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent: & vbi melius reperirent ianuæ inscriberent, *est*, cum tandem optimum inuenissent inscripserunt *est est*: quare ibi nobilis tantum potauit, vt ex crapula mortuus sit, nec in vrbem peruenerit. Vnde famuli sepulchro eius inscripserunt: *Per est est dominus noster mortuus est.* Hinc S. Hieronym. per vrbem accipit veritatem & sapientiæ ciuitatē, atque hanc gnomen primò exponit de Philosophis: *Lege Platonem*, inquit, *Aristotelis reuolue versutias: Zenonem & Carneadem diligentiùs intuere, & probabis verum esse quod dicitur: labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsierunt: sed quia non habuerunt ducem & præuium itineris, & humanis sensibus rati sunt se comprehendere posse sapientiam, ad ciuitatem minimè peruenerunt. De qua in Psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum dissipabis. Omnes enim vmbras & diuersas imagines atque personas, quas sibi in diuersis dogmatibus induerunt, in vrbe sua Dominus dissipabit. De qua & alibi scribitur: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et in Euangelio: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et in Isaia: Ego ciuitas firma, quæ oppugnatur: siquidem hanc veritatis & sapientiæ ciuitatem, cùm firma sit & robusta, omnes sapientes sæculi & hæretici impugnare conantur.* Psal. 49. Matth. 5. Isa. 27. Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philosophis diximus*, inquit, *hoc idem & de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent & affligantur in studio Scripturarum, cùm ambulent in deserto & ciuitatem inuenire non valeant, de quorum errore & Psalmista commemorat dicens: Errauerunt in deserto & inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Psalm. 106. Hucusque S. Hieronym. Alludit enim ad vrbem Hierosolymam, quæ Iudæis erat vrbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei religionis, templi, omnisque boni. Vnde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Iudæa, vt Deum in templo colerent & legem audirent: Hierosolyma ergo eis erat vrbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisus terrestris & imago cæli: quare qui sapientem, sanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Hierosolymam; qui verò hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestis negotiis occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam & infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, eò quòd suis negotiis molestis, vanis tamen & inanibus occupati, quasi in agris laboriosè viuant, nec ad quietem sanctamque sapientiæ & virtutis viam, cuius typus erat Hierosolyma (quæ Hebr. idem est ac *visio pacis*) perueniant. Hinc Chald. vertit: *Fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia; ipsa delassat eum, adeo vt non discat ire in ciuitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam.* Hac de causa Christus iussit Saulo dixitque: *Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* Act. 9. 7.

Allegor. & Anagog. stulti nesciunt viam in vrbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id est in terra cupediis & nugis. Nesciunt ergo viam in vrbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieronym. Olympiod. Thaumaturg. & alij. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non esse ciues, sed aduenas & peregrinos, quorum est pergere ad patriam, putà ad vrbem cælestem, cuius artifex & conditor est Deus. Hebr. 11. 10. *Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.* Hebr. 13. 14. Hinc Thaumat. vertit: *Ceterùm homo, qui in ciuitatem bonam concedere nescit, & oculorum suorum & faciei afflictionem expectat.*

VÆ TIBI TERRA, CVIVS REX PVER EST, ET CVIVS PRINCIPES MANE COMEDVNT] VERS. 16. *Væ terra cuius rex puer.* *Puer*, tum ætate, tum potiùs insipientia, inexperientia & concupiscentia, qui scilicet pueriles habet mores, affectus, conceptus, quales habuit Roboam cū 40. esset annorum. 3. Reg. 12. Nam aliqui

aliqui nonnullos reges præclaros electos fuisse pueros legimus, vt Ioas, qui septennis creatus est rex 4. Reg. 22. & Iosias, qui octennis. 2. Paral. 33. 34. & Salomon, qui duodennis, vti scribit S. Ignat. ad Magnes. licèt verius sit Salomonem fuisse circiter viginti annorum, cùm regnum iniuit. Parum ergo ad rem facit ætas iuuenilis, æquè ac prosapia regalis. Hinc Plato in Theæteto ait, omnes reges ex seruis ortiundos, & seruos oriundos ex regibus. Quocirca S. Hieron. cùm puerum interpretatus esset ætate puerum, subdit: *Verùm mihi sacratius quiddam latere videtur in litera: quod iuuenes dicantur in scriptura, qui à veteri auctoritate desciscunt & cana præcepta parentum contemnunt: qui neglecto Dei mandato cupiunt statuere traditiones hominum. De quibus & in Isaia Israeli Dominus comminatur, eò quòd noluerit aquam Siloë, quæ vadit cum silentio, & veterem piscinam auerterit, eligens sibi fluenta Samariæ & gurgites Damasci; & dabo, inquit, iuuenes principes eorum, & illusores dominabuntur eis.* Vnde pro *puer* Hebr. est נַעַר *naar* id est puer, iuuenis, insipiens: quare à *naar* Germani acceperunt suum *nar*, id est stultus: pueritiæ enim vitia sunt inconsideratio, inexperientia, ineruditio, ignorantia, concupiscentia, stultitia, leuitas, incōstantia: Quapropter Seneca epist. 4. *Adhuc*, inquit, *non pueritia in nobis, sed quod est grauius puerilitas remanet: & hoc quidem peius est quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum, nec puerorum tantum, sed infantium: illi leuia, hi falsa formidant, nos vtraque.* Hinc illa comminatio Isaiæ cap. 3. 4. *Dabo pueros principes eorum.* Vbi S. Basil. *Adolescentia*, inquit, *leuissima est, & ad flagitia quæque apprime mobilis, ceu sunt indomitæ & effrenes concupiscentiæ; belluinæ & immanes iræ, linguæ incontinentia, contumeliæ, arrogātia, fastus ex animi elatione; reliquæ item affectiones iuuentuti vernaculæ & coalumnæ, inuidiæ ob exuperantem alterius eminentiam, suspiciones propter contractā familiaritatem: Examina enim innumerabilium vitiorum se agglomerant & adiungunt iuuentuti.* Et S. Ambros. lib. 1. de Interpell. c. 7. *Adolescentia*, ait, *sola & inualida viribus, infirma consilio, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa delicijs, atque æstu sanguinis vaporantis ignescens.* Accedit Xenophon: *Sicut*, inquit, *nouelli citharœdi multas perdunt citharas, sic cupidi iuuenes rempublicam sæpe euertunt.* Occasione stultorum, de quorum insipientia & noxa multa dixit Ecclesiastes, transit ad reges & principes insipientes & stultos; quorum eò maior est noxa, quò maior est dignitas & potentia. Eorum enim stultitia in totum regnum dimanat illudque perfundat, præsertim quia, vt ait Claudian., *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Sapienter Nerbodus Episcopus Rhemensis epist. (est 80. inter epist. S. Hildeberti tom. 3. Biblioth. S. Patrum) ad Andegauensem Episcopum iuuenem, sui malè compotem. *Non per ætatem longam*, inquit, *cœpisti experientiam, nec adhuc mens tua casuum varietate decocta maturuit*, nimirum: *Exultat leuitate puer, grauitate senectus.* Væ ergo familiæ, domui, vrbi, reipublicæ, cuius rex vel rector immaturus est ætate & scientia. Porrò Chal. hanc gnomen restringit ad Ieroboam: *Væ tibi*, inquit, *terra Israel in tempore, quo regnauerit super te Ieroboam impius, & cessare faciet à te sacrificium matutinum, & principes tui antequam offerant iuge sacrificium matutinum, panem comedunt.* Huc facit Symbolum Pythagoræ: *Puerū aut feminam stricto gladio vagari, omen malum, id est non defuturum malum si gubernatio imprudentibus, ineptis & leuibus tradatur hominibus.*

Tropol. Olympiod. Ciuitas inquit, est anima, cuius rex est mens & intellectus, qui si leuis sit, & gulæ voluptatumque appetens animam perdet; sin sacris nutriatur disciplinis, eam beabit. Rursum S. Hier. Ciuitas, ait, est Ecclesia, cuius rex, id est prælatus vel Episcopus puer est infirmitate, insipientiâ, vitâ. Symbolicè S. Hier. & S. Aug. 17. de Ciuitate cap. 20. per regem puerum accipiunt diabolum insipientem & impium. Verba S. Aug. recitabo v. sequenti. Tropol. S. Gregor. 16. Mor. 25. *Rursum per manè*, inquit, *præsentis vitæ prosperitas designatur, sicut per Salomonē dicitur: Væ tibi terra, cuius rex est puer, & cuius principes manè comedūt. Quia enim manè primum diei tempus est & vespere extremum, nequaquam reficiendi sunt de huius vita prosperitate quæ præuenit, sed de his quæ in fine diei, id est in mundi termino sequuntur. Manè ergo comedunt, qui de huius mundi prosperitatibus extolluntur, & dum præsentia vehementer curant, futura non cogitant.*

ET CVIVS PRINCIPES MANE COMEDVNT] Id est intempestiuè cōmessantur cum rege puero: pueri enim manè ante ortum solis mox vt è somno euigilant, ob stomachi calorem famem cibumque poscunt. Tota enim eorum sapientia est in palato & sapore, cùm tamen regum & principum sapientia sita sit in cerebro, & cura sapienter administrandi rempublicam: quare temperantes & sobrij sint oportet: nihil enim sapientiæ & consiliis ita contrarium, vt intemperantia & ebrietas. Manè ergo dum viget ieiuna mens lumenque rationis, ac viuaces sunt spiritus ex nocturno somno principes dent consultationibus & negotiis tractandis, meridiem vel vesperam refectioni corporis, vti faciebat Augustus Cæsar teste Sueton. matutinum enim tempus ad consilia & negotia aptissimum est, quia ipsum est lux mētis æquè ac corporis. Hinc *manè* dicitur inchoatio diei & luminis, quod inde *manet* in reliquum diem, ait Varro lib. 5. de Lingua Latina. Adiungit Seruius & Festus *manum* priscis significasse bonum: vnde immane idem est quod malum: nihil autem tam bonum quàm lux: Hinc Græci cū lumen afferunt dicūt φῶς ἀγαθόν Nōnulli tamē *manè* deriuant à *manibus*, quod à locis inferioribus, vbi sunt manes, id est animæ & spiritus defunctorum, cum sole lux émergere & oriri videatur. Quocirca Ierem. cap. 21. 12. *Iudicate*, ait, *manè* iudicium: *manè*, id est sobrij, ait Vatabl. ne per ebrietatem corrumpatis iudicia. Hinc Isaias ca. 5. 11. *Væ*, ait, *qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam.* Ratio à priori est, quòd rex & principes debeant esse regula totius reipubl. quare in regendo debent sequi rectam rationem: hanc autem offuscat, imò auertit gula & ebrietas: fouet autem temperantia & sobrietas, præsertim matutina. Hinc Salomon Pro. 31. 4. *Noli*, ait, *regibus, ò Lamuel, noli regibus dare vinum; quia nullum secretum est, vbi regnat ebrietas: & ne fortè bibant, & obliuiscantur iudiciorum & mutent causam filiorum pauperis.* Rursum magistratus conuiuia agitantes, in iis vectigalia & opes ciuitatis absumunt, ac populū offendunt & scandalizant.

Manè agitanda consilia.

Manè etymon.

Ratio à priori.

A Exempla regum intemperantium sunt: Sardanapalus totus in epulis & ganeis, ab Arbace præfecto inuasus, seipsum cum regio concremare coactus, vitam cum monarchia Assyriorum (hanc enim Arbaces ad Medos transtulit) perdidit. Sic gula intempestiua perdidit Alcibiadem, Lucullum, Caligulam, Ptolomæum Philopatorem, Antiochum Magnum, qui ob vinolentiam totos dies dormire solebat, teste Plutarcho, in Flaminio, Demetrium Poliorcetem, M. Antonium Trium-virum, cuius tempestiuas perpotatiunes memorat Cicero in Philip. Tiberius Cæsar epulabatur quandoque ac potabat biduum continuum: vnde à militibus pro Claudius Tiberius Nero, per scommata vocabatur Caldius Biberius Mero, ait Sueton. in eius vita ca. 13. & 42. Vitellius vomendi consuetudine se idoneum ad
B omne cibi genus præstabat, vtebaturque ientaculo, prãdio, merendâ, cœnâ, commessatione, ideoque post paucos menses vita & imperio priuatus est: Nero monstrum fuit naturæ, & voluptatis gulæque mancipium: hinc crudelis in alios, damnatus à senatu in seipsum sæuire, seque pugione confodere coactus est: Commodus Imperator cùm nimiâ crapulâ gustum amisisset, stercus humanũ cibis admiscuit, irridens eos qui hanc mixturam exhorrerent, ait Herodian. & Lamp. Heliogabalus Imper. in cõuiuiis assiduus, pauonum, lusciniarum, phœnicopterorum, phasianorum & psittacorum linguis, ac camelorũ calcaneis epulas instruebat, quod de auibus supererat, canibus dabat: ita Herod. & Lamp. Hinc oppressus miserè periit. Nam vt sapienter ait Aristot. lib. 5. Polit. c. 10. qui se voluptatibus dant facilè in cont̃o-
C ptum veniunt, & multas se opprimendi occasiones præbent. Vnde Alexander Magnus rerum gestarum gloriam suâ vinolentiâ obscurauit, adeo vt Antigonus ei dixerit, ipsum indignum esse qui imperaret: vnde ipsa eum vita & imperio priuauit. Hausit hoc vitium à patre Philippo, de quo muliercula: *Prouoco*, inquit, *à Philippo ad Philippum, sed ab ebrio ad sobrium.*

VERS. 17. BEATA TERRA, CVIVS REX NOBILIS EST, ET CVIVS PRINCIPES VESCVNTVR IN TEMPORE SVO, AD REFICIENDVM, ET NON AD LVXVRIAM] Quidam patheticè vertit: *O beatam terram*, &c. Pro *non ad luxuriam*, Hebr. est וְלֹא בַשְּׁתִי *lo bafti*, quod nonnulli apud Kimchi vertunt: *Non in stamine*, id est: *Non in mixtione* vt scilicet sapientia non misceatur vino, sicut stamẽ miscetur & intexitur subtegmini intexendo; aut
D ne singuli cyathi singulis cibi bolis misceantur; vti faciunt potatores, cum longè parcius sit bibendum, quàm comedendum. Verum noua & coacta est hæc expositio.

Pro *nobilis* Hebr. est בֶּן חוֹרִים *ben chorim*, vel vt alij pronuntiant *horim* (q.d. Heroüm) id est filius candidatorum, hoc est ingenuorum, nobilium, principum (olim enim nobiles & principes candidati, id est candidis vestibus amicti incedebant, vti ostendi c. 8. & 9.) putà ingenuus, nobilis, princeps (qualis enim est pater, talis est filius, ac filij nobilium & principum sunt nobiles & principes.) Vnde Sept. vertunt: *Filij ingenuorum.* Syrus: *Filij libertatis.* Arab. *Filius liber*, Alius: *Filius heroüm.* חוֹרִים *Horim* enim sunt heroes. Tigur.

A *Generosus est.* Campens. *Vir strenuus.* Tales fuere veteres Heroës. *Heros*, inquit Seruius ex Hesiodo, *est vir fortis, semideum, plus ab homine habens.* Vnde Cicero lib. 1. ad Attic. *Heros ille noster Cato.*

NOBILIS] Intellige nobilitate non tam generis, quàm sapientiæ & virtutis, quæ sola, vera & solida est nobilitas, putà animi generositas ad magna & præclara audendum & gerendum, quæ suo genere suisque patribus & auis dignum se nepotem præbeat. Nam vt ait Euripides:

Beatus mihi vir nobilis videtur.
Qui verò non iustus est, licet à patre meliore
Quam Iuppiter sit, genus deducat, ignobilis mihi videtur.

Est antithesis versus præcedentis, q. d. Sicut misera & infelix est terra, cuius rex est puer,
B id est puerili & in gulam abiecto, ac proiecto in voluptates animo; sic beata & felix est terra, cuius rex est animo nobili & generoso, qui cum suis principibus generosa spectat moliturque, ac proinde voluptates despicit, nec nisi negotiis publicis confectis suo tempore vescitur, non ad luxum & gulam, sed ad necessariam virium refectionem & sustentationem. Porrò Chald. hanc gnomen restringit ad Ezechiam, quem opponit Ieroboam: *Beata erit terra*, inquit, *in tempore quo regnauerit super te Ezechias filius Achaz, qui erit de genere domus Dauid regis Israel; qui erit vir fortis in lege, & faciet ad quod obligatum est ex præceptis legis. & principes tui postquam offerunt iuge sacrificium comedunt panem post quartam diei horam, de labore manuum suarum, in fortitudine legis & præceptorum, & non in infirmi-*
C *tate & cæcitate oculorum, in infirmitate studij & præceptorum.*

NOBILIS] Ex hoc loco Bartolus in l. Honor. §. de Honor. ff. de muner. & honor. docet priuilegium nobilitatis, vt ex ea potiùs quàm ex plebeis familiis assumantur ad honores, dignitates & magistratus conforme esse iuri naturæ diuino. Idem docet Tiraquel. tract. de Nobilit. ca. 20. numer. 1. & seq. Quin & Plato in Alcibiade: *Consentaneum est*, inquit, *meliores esse naturas in nobili genere, quam in ignobili: ac necesse est vt bene nati, si bene educantur, ita demum ad virtutem perueniant.* Et S. Thom. in c. 1. ad Hebr. lect. 3. vt facilè quis aliquam dignitatem administret, præter sapientiam exigit, ne erret in gubernando, ac virtutis potentiam in exequendo, generis quoque prosapiam ne contemnatur præcipiendo. Nobilitas e-
D nim generis filio nobili dat magnam apud populum auctoritatem; vnde Germani nobiles mirificè honorant. Rursum eadem stimulus est filio, vt nobiliter viuat, ac digna nobilitate sua auorumque factis gerat. Insuper cũ regi vel principi in principatu succeduut filij iure hereditario, nõ externi, licèt aptiores, iure electionis, tollitur omnis eligendorum ambitio, inuidiæ, lites, rixæ, schismata & bella, quæ ex electione consequi sulent.

Ceterùm in prælatura Ecclesiastica, licèt Aaroni in Pontificatu iussu Dei successerint filij & nepotes, in noua tamen lege Christus voluit Pontifices, Episcopos ceterosque Prælatos non nasci, nec iure hereditario succedere, sed eligi

eos,

eos, qui sapientiâ, virtute & dotibus ceteris præstatent. Hoc enim exigebat dignitas, vtilitas & maiestas Pontificum & sacerdotum Christi, vtpote qui quasi homines cælestes ceteris viam in cælum præire debeant, ideoque *viuere vt numina, loqui vt oracula.* Vnde cum in Pontificis cuiusdã electione commendaretur vnus à generis nobilitate, respondit alter: *Piscatori Petro successorem quæri, non Augusto,* vti refert Gloss. c. quoniam q. 1. verb. *inuidia.*

CVIVS PRINCIPES VESCVNTVR IN TEMPORE SVO AD REFICIENDVM, ET NON AD LVXVRIAM] Hebr. *In fortitudine & non in potatione*, id est vescuntur vt roborent vires corporis & animi ad laborandum pro republic. non ad compotationem, luxum & crapulam. Hinc Tigur. vertit. *Comedunt ob vires reficiendas, non vt certent poculis.* Campens. *Comedunt quantum satis est ad vires conseruandas, non commessationibus dediti.* Alius: *Pro necessitate, non pro luxu & ebrietate.* Vnde S. Hieronym. ait hîc *eos Iudices prædicari, qui nequaquam voluptatem negotiis ciuium præferant, sed post multum laborem & administrationem reipublicæ, cibum capere quasi necessitate cogantur.* Idem à Salomone didicit sanxitque Plato libr. 2. de Legibus, vbi vini vsum magistratibus non concedit, nisi reficiendi corporis vel morbi causa. Symmach. vertit: *In probitate virili*, id est vt comparent sibi virile robur, firmamque valetudinem, ait Olymp. qui enim tempestiuè, scilicet horis statis cibum sumit, idque moderatè, is sanior & robustior est, teste Thaumat. Porrò Septuag. vertunt: *Principes tui ad tempus comedent in fortitudines, & non confundentur.* Syrus: *Cum prosperitate & non in confusione.* Hebr. enim בְּשְׁתִי *basti* si puncto *cateph camets* subnotetur, vt *bet* initiale sit non radicale, sed seruile & nota præpositionis, significat *in potatione*; sed eodem redit sensus: potatio enim vocatur confusio, quia inducit crapulam, vomitum, ebrietatem, &c. quæ potantem faciunt confusione dignum, vt coram omnibus pudefiat, omniumque risui & ludibrio exponatur. *Quam multa ebrij faciunt, quibus sobrij erubescunt?* ait Seneca epist. 83. Quocirca Dionysius Tyrannus se suique similes aiebat esse persimiles caponibus & vitulis, qui saginantur non ad salutem, sed ad perniciem, vt videlicet saginati mactentur & comedantur, vti refert Euseb. lib. 1. de Præp. cap. 5. Tales S. Petrus epist. 2. cap. 2. vers. 12. vocat *irrationalia pecora, in conuiuiis suis luxuriantes.* Et S. Iacob. cap. 5. vers. 5. *in luxuriis enutrientes corda sua.*

Principes decet sobrietas.

Exempla principum temperantium sunt: Iulius Cæsar vigil & sobrius, non nisi belli consilia agitans, imperium Roman. obtinuit, imò fundauit. Vnde Cato dicebat, vnum ex omnibus Cæsarem ad euertendam rempublicam sobrium accessisse. Ita Suet. in vita Cæsaris c. 53. Sobrietate & vigilantia Cyrus Persarum monarchiam adeptus est, & stabiliuit. Augustus Cæsar cibo subinde abstinebat vsque ad vesperam, assiduitate iuris vnicuique reddendi in noctem vsque occupatus. Vnde ipse in epist. *Nos, ait, in essedo panem & palmulas gustauimus.* Et epist. ad Tiberium ait se ex itinere domum redeuntem vnciam panis sumpsisse. Vide Sueton. in vita

A eius capit. 33. 74. 76. & seq. Ægyptiorum reges cibo vescebantur simplici, vt quorum mensæ nihil præter vinum & anserem inferretur. Vini potandi certa statuta erat mensura, qua neque farciri venter, neque inebriari possent. Denique adeo erant sobrij, vt vita eorum à peritissimo medico ad sanitatem composita videretur, ait Diodor. lib. 1. cap. 6. Agesilaus Spartæ rex quidquid vel insipidi apponebatur, comedebat & bibebat, ait Xenophon. Hannibal sobrius vigilque fuit, ideoque victor, donec Capuanæ deliciæ eum eneruarunt & perdiderunt. P. Scipio Æmilianus pane tantum vescebatur. M. Cato cibo potuque quo nautæ vtebatur. Ita Valer. lib. 4. cap. 3. Traianus in vescendo frugalissimus fuit, teste Alex. lib. 5. cap. 21. Carolus magnus cibi potusque parcissimus erat, teste Granzio libr.
B 2. cap. 8. Saxon. Alphonsus Aragon. rex vino ferè abstinebat. Rogatus cur? *Quia*, inquit, *vino sapientia obscuratur, ideoq; non decet regem, vt hoc immodica compotatione extinguat, sine quo imperatoris ac regis nomen ritè tueri non potest.* Rursum rogatus cur adeo ebrietatem damnaret? *Ideò*, inquit, *quia furorem & libidinem ebrietatis filios esse non ignoro.* Ita Panorm. lib. 2. de Gestis eius. Selymus Turcarum imperator adeo fuit sobrius, vt non nisi ex vno ferculo comederet; vnde inter tot bellicos labores prospera semper fuit valetudine. Ita Iouius in eius vita. Emmanuel Lusitaniæ rex vino semper abstinuit, teste Osorio libr. 12. de eius gestis.

Allegor. Rex nobilis, siue filius candidatorum est Christus, cuius principes Apostoli mirè sobrij fuere. Ita S. Hieron. *Beata*, inquit, *terra*
C *Ecclesiæ, cuius rex est Christus filius ingenuorum, de Abraham, Isaac & Iacob prophetarum quoque & Sanctorum stirpe descendens: quibus peccatum non fuit dominatum, & ob id verè fuerunt liberi, ex quibus nata est virgo liberior S. Maria, nullum habẽs fruticem, nullum germen ex latere, sed totus fructus eius erupit in florem loquentẽ in Cantico Canticorum. Ego flos campi & lilium conuallium. Principes quoque eius sunt Apostoli & omnes Sancti, qui Regem habent filium ingenuorum, filium liberæ, non de ancilla Agar, sed de Saræ libertate generatum. Nec comedunt mane, nec velociter. Non enim in præsenti sæculo quærunt voluptatem, sed tempore suo manducabunt cum retributionis tempus aduenerit, & manducabunt in fortitudine, & non in confusione. Omne bonum præsentis sæculi confusio est, futuri vero perpetua est fortitudo. Tale quid & in Isaia*
D *dicitur. Ecce qui seruiunt mihi bona manducabunt, vos autem esurietis. Et iterum: Ecce qui seruiunt mihi lætabuntur, vos autem pudebit.* S. Hieron. succenturiatur S. Aug. libr. 17. Ciuit. 20. qui ex hoc loco statuit duas ciuitates, vnam diaboli, alteram Christi, & earum reges diabolum & Christum. *Væ tibi terra*, inquit, *cuius rex adolescens, & principes tui mane comedunt. Beata tu terra, cuius Rex filius ingenuorum, & principes tui in tempore comedunt in fortitudine, & non in confusione. Adolescentem dixit diabolum, propter stultitiam & superbiam & temeritatem & petulantiam ceteraq; vitia, quæ huic ætati assolent abũdare. Christũ autem filium ingenuorum, Sanctorum Patriarcharum, pertinentium ad liberam ciuitatem, ex quibus est in carne progenitus. Principes illius ciuitatis mane manducantes, id est ante horam congruam, quia non expectat oportunam, quæ vera est, in futuro sæculo felicitatem,*

Cant. 2.

Isaiæ 65.

citatem, festinanter beari huius sæculi celebritate cupientes. Principes autem ciuitatis Christi, tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait in fortitudine, & non in confusione, quia non eos fallit spes de qua dicit Apostolus: spes autem non confundit. Dicit et Psalmus: Etenim vniuersi qui te expectant, non confundentur.

Psal. 24.

VERS. 18. *Pigritia dat ruinas.*

IN PIGRITIIS HVMILIABITVR CONTIGNATIO, ET IN INFIRMITATE MANVVM PERSTILLABIT DOMVS] Campens. *Fiet vt arceri non possit pluuia.* Hebr. est עצלתים *atsaltaim*, nomen duale, q. d. Claudicatio in vtroque pede, id est duplex pigritia, animæ & corporis; vel negligentia rerum præsentium & futurarum; aut socordia tam subditorum, quàm superiorum & principum; vel patris & matris: hi enim sunt duo curatores domus, quarum duplex negligentia illam perdit. Ita Chald. aut vt Pineda, vna pigritia est regis, altera principum & magistratuum. De vtrisque enim sermo præcessit. Aut regis duplex est pigritia, vna qua rex est priuata persona, altera qua publica, vt significet pigritiam, quæ in plebeio esset simplex, in rege & principe esse duplicem, imò multiplicem. Vnde Arabicus vertit: *Ob modos negligentiæ inclinabitur tectum.* Thaumat. *Piger & otiosus domum suam minorem faciunt.* Pro *humiliabitur.* Hebr. est ימך *iimmach*, id est, *inclinabitur*, deprimetur, subsidet, corruet. Vatab. *propendet.* Tigur. *deterior fiet.* Campens. *soluetur.* Alij, marcescet, putrescet. Sic enim Hebr. *iimmach* vertunt Septua. Leuit. 27. 8. Alius *opprimetur.* Alius: *incuruabitur.*

Appositè à commessatione transit ad pigritiam eiusque damna, quia filia gulæ est acedia, ait S. Gregor. dum enim stomachus grauatur cibo & cerebrum vino: totus homo fit grauis, torpidus, piger, somnolentus, iners, ignauus. Parœmia ergo hæc significat domum quamlibet tum priuatam, tum publicam, putà regnum & rempublicam dissolui, ruere & euerti per pigritiam principum natam ex commessatione, & compotatione, per quam pigri sunt & desides in auertendis paruis noxis & damnis (quot enim sunt rimæ & stillæ, tot sunt pigritiæ in iis auertendis) hæc enim neglecta augescunt, & tandem rempublicam perdunt: sicut domus sensim debilitatur & tandem ruit, si piger sit herus in ea reparanda. *In pigritiis* ergo, id est ob pigritiam & negligentiam initio paruam, sed diuturnam & multiplicem reficiendi tegula, tigna, trabes, &c. & sarta tecta seruandi, *humiliabitur*, id est debilitabitur, marcescet, fatiscet, cadet, corruet & perdetur contignatio, id est coniunctio trabium in domus fastigio, cuius ruina quassabit parietes subiectos, totamque domum euertet; *& in infirmitate*, id est per remissionem, otium, & vt Septuag. *segnitiem*, Syrus *depressionem manuum* pigrarum & tardarum, non reparantium minutas rimas & foramina, *perstillabit*, stillas pluuiæ depluentis recipiet, quæ continuò cadentes putrefacient trabes, vt iis corruentibus corruat tota *domus*, tum priuata, tum publica, scilicet respublica & regnum. Pergit enim peruersos reges & principes describere, quorum ignauiâ & vitio ruit respublica. Vnde de iisdem subdit: *In risu faciunt panem & vinum, vt epulentur viuentes.* Cùm enim toti vacent, imò mergant se deliciis & voluptatibus, obliuiscuntur reipublicæ: cura enim ventris parit incuriam & desidiam mentis. Huc facit illud Comici in Mostel. *Venit imber, lauit parietes, perpluunt tigna, putrefacit aër operam fabri.* Aptè fabrica domus statuitur hîc typus fabricæ hominis & familiæ, vel reipublicæ. Nam vt ait Vitruuius: *Non possunt ædes symmetriæ, atque proportionatæ rationem habere compositionis, nisi in se hominis bene figurati membrorum habuerint exactam rationem.*

Minùs appositè aliqui hanc gnomen nectunt præcedenti, q. d. Cura moderati cibi seruat vires corporis, quas incuria destruit, æquè ac incuria sarta tecta conseruandi destruit domum, & alij qui nectunt sequenti. q. d. Qui in risu epulantur, sensim labascunt corpore & animo, perinde ac labascit domus ex heri vecordia. Vtrumque enim inconcinnum est & frigidum. Huic gnomæ similis est illa: *Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.* Prou. 18. 9. Et illa Osee 7. 9. *Comederunt alieni robur eius, & ipse ignorauit: non sentiens*, ait S. Bern. de Inter. domo ca. 11. *Vermem interiorem* (socordiæ & concupiscentiæ) *qui interiora corrodit*, ac subdit: *Et ideo pergens totus in ea quæ foris sunt, & ignarus interiorum meorum, sicut aqua effusus sum, præteritorum obliuiscens, præsentium negligens, futura non prouidens. Ingratus sum ad beneficia, pronus ad mala & tardus ad bona.* Quare cùm audieris grauem casum viri magni & sancti, noli putare repentinum illud fuisse, sed minora neglecta maiora euasisse, ipsumq; tandem è culmine in abyssum præcipitasse.

Mysticè ergo hæc gnome verissima est in fabrica spiritualis domus, & perfectionis animæ: paruus enim defectus si negligatur, parit maiorem & maiorem, vt tandem homo cadat in peccata grauia, ac virtutem cum vitio commutet. Ita Olymp. & S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *In studio legis & mandatorum vir animo fractus, liberis orbatur suis: femina autem si negligentius præcepta, quæ ei imperata sunt, vt à menstruis polluti sanguinis caueret, non seruarit, summo animi mœrore afficitur.* Sed audi S. Hieron. *Domus nostra, quæ cum statu hominis erecta est, & habitatio quam habemus in cælis si pigri sumus & ad bona opera tardiores, humiliabitur. Et omnis contignatio, quæ debet culmẽ portare in sublime, ad terram corruens habitatorem suũ opprimit. Cumque auxilium manuum virtutumq; torpuerit, omnes desuper tempestates, & nimborum ad nos turbo prorumpit.* Addit deinde, applicatque Ecclesiæ: *Porrò quod in homine vno interpretati sumus, melius est super Ecclesia accipi, quòd per negligentiam principum omnis eius corruat altitudo, & ibi vitiorum illecebra sint, vbi tegmen putabatur esse virtutum.* Huc vsque S. Hieronym. Pigritia ergo est iustorum socordia, qua nolunt minimis peccatis remedium afferre, & infirmitas manium est eorumdem vana securitas, qua volunt & minora libenter admittere & in maiora non cadere: sed istam pigritiam atque infirmitatem sequetur prius perstillatio domus, deinde ipsius domus misera manifestaque ruina: quoniam vanâ securitate ædificatio virtutis mollescit, vt cadat, & tandẽ defectuum leuiorum iteratione procumbit. Non quia illa sola virtutem destruant animamque deiiciant, sed quia fortitudinis murum aperiunt, vt importunus

hostis

hostis irrumpat. Hanc namque mentem esse sapientis Cassianus, alium simul eiusdem locum tractans, euidenter expressit: *Eleganter*, inquit, *mentis incuriam domati comparauit, tectoq́; neglecto, per quam primò quidem velut minutissima quędam penetrant ad animam stillicidia passionum: quę si velut parua ac leuia negligantur, corrumpunt tigna virtutum; & post hęc influunt imbres largissimi vitiorũ, per quos in die hyemali id est tempore tentationis, ingruente impugnatione diaboli expelletur mens de habitatione virtutum, in qua scilicet aliquando circumspectam diligentiam retinens, velut in domus proprię possessione requieuerat*. Hactenus Cassian. collat. 6. cap. 17.

Contignatio mystica. Porrò contignatio, quæ non est aliud quam *tectura trabium ac lignorum*, vt ait Budæus. *Primò.* Primò, notat sublimiorem Ecclesiæ statum clericorum *Secundò.* & regularium, ait Hugo. Secundò, finem vltimum, ad quem cuncta sunt erigenda & aptè *Tertiò.* nectenda, ait Olympiod. Tertiò, virtutum, quæ inter se contrariæ videntur, connexionem, vt spei & timoris, humilitatis & magnanimitatis, paupertatis & beneficentiæ, actionis & contem- *Quartò.* plationis. Quartò, virtutum sublimitatem ac soliditatem, ac præsertim charitatis celsitudinem ait Dionys. significat ergo *nobis in ænigmate parabola Ecclesiastes, per virtutum robur ac firmitatem non cedere fluxionibus tentationum extrinsecus in cor fluentium, per quas nobis pereant quę sunt reposita*, ait Nyssen. hom. 4. Dum ergo rimam vel minimam in anima sentis, per quam diabolus stillam tentationis immittit, illico eam obtura: alioquin ex rima fiet fenestra, & ex stilla fiet pluuia, imò torrens & flumen, cui resisti non poterit. Quin- *Quintò.* tò, contignatio, siue tabulatum significat principes & proceres, qui ceteras inferiores reipublicæ partes sibi subiectas tuentur & protegunt. Hi enim comparantur tignis cedrinis & cypressinis. Cant. 1. vti ibidem explicat S. Gregor. *Sextò.* Bern. Ruper. Anselm. & alij. Sextò, contignatio sunt consiliarij & officiales principum. Hi enim dum per concordiam velut contignationem connectuntur, conseruant domum reipublicæ, dum verò per inuidiam à sese dissident, tam se mutuo, quam rempublicam euertunt. Denique S. Hilar. Cant. 6. in Matth. *In pluuiis*, inquit, *blandarum & sensim illabentium voluptatum illecebras significat, quibus primum fides rimis patentibus immadescit: postquam torrentium procursus, id est grauiorum cupiditatum motus incurrit; atque exinde tota ventorum vis circumstantium desæuit, vniuersus scilicet Diabolicę potestatis spiritus infertur.* Stilla ergo est parua voluptas, imò paruus amor rei vetitæ, qui nisi excludatur mentem penetrat, subiugat & perdit, iuxta illud Eccles. 19. 1. *Qui spernit modica paulatim decidet*. Vide ibi dicta. Porrò R. Salomõ per domum accipit templum Hierosolymitanum, de quo sic exponit. q. d. Quia Iudæi nimis fuere negligentes in Dei legibus obseruandis; hinc accidit, vt eorum domus vrbs & templum desolaretur per Chaldæos & Romanos; cùm tamen huic excidio in tempore occurrere, illudq́ue sua diligentia & pietate auertere potuissent.

VERS. 19. IN RISVM (ita legendum cum Hebr. & Roman. non *in risu*, vti legunt alij) FACIVNT PANEM ET VINVM VT EPVLENTVR VIVENTES

A (malè nonnulli legunt *bibentes*) ET PECVNIÆ OBEDIVNT OMNIA] Hebr. *In risu faciunt panem, & vinum*. (Septuag. & Syrus addunt *& oleum*) *lætificat viuentes*. Campens. *ad voluntatem parant cibos*. Tigur. *Apparant conuiuia cibis magnifica*: Alius *lætitiam vino atque epulis celebrant, vt epulentur viuentes*, id est vt epulentur læti, hilares & gaudentes: Nam viuere est gaudere, & vita est gaudium. *Viuere est gaudere.* Ita Nonius: *Viuentes*, ait, *veteres gaudentes dixerunt à bono vitæ commodo, sicut qui nunc est in summa lætitia, viuere eum dicimus*. Sic ca. 9. 9. pro eo quod noster vertit: *Perfruere vita cum vxore*, Hebr. est *vide vitam*, hoc est viue. Sic Psal. 71. 15. de Salomone & eius antitypo Christo dicitur: *& viuet*, scilicet lætus, hilaris, diues, honoratus, gloriosus. Vnde explicans subdit: *Et dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper tota die benedicentes*. Sic &
B Ezech. 16. 6. *Viue dixi, inquam, tibi in sanguine tuo viue*. Vide ibi dicta. Iam

Primò, Caietan. hanc gnomen refert ad v. 17. *Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo*, &c. q. d. Ad beatitudinem terræ pertinet panis, vini & pecuniæ abundantia, quæ omnia rex & principes sobrij & prouidi comparant, vt de rerum copia reipublicæ prospiciant.

Secundò, Chald. hæc refert ad iustorum eleemosynas. Vnde vertit: *Hilares panem faciunt iusti, ad educandos pauperes & fame confectos, vinum quoq; quod scientibus miscent, illis delectationem futuro sæculo afferet. Pretium etiam redemptionis, testimonium iustitiæ futuro sæculo pro eis in luce omnium reddet.*

Tertiò, Thaumat. censet hic notari homines pigros, de quibus v. præcedenti; ideoq́ue viles,
C lanniones & gulosos. *Piger*, inquit, & *ignauus domum minuunt. Alios subsannant, ingluuie sua abutuntur omnibus, argento quouis trahuntur, vili pretio nihil non humile & vile facere parati*. Et Auctor Catenæ Græcæ: *Pigri*, inquit, *abdomini vacant, inhiantq́; pecuniæ ad solam voluptatem & lætitiam respicientes*. Vice versa R. Salomon & Aben Ezra censent hic dari stimulum pigris ad excutiendam pigritiam, q. d. sepositâ pigritiâ alacriter laborate; sic enim labore vestro parabitis vobis splendidas epulas & opes.

Quartò & genuinè, hæc referenda sunt ad v. 16. *Væ tibi terra, cuius rex est puer, & cuius principes mane comedunt*. Hanc enim comestionem & comessationẽ hic exaggerat, q. d. rex & principes voluptuarij in risum, id est propter risum, & voluptatẽ, ad luxum & luxuriã, vt dixit v. 17. curant
D sibi fieri, & delicata præparari panem & vinũ, id est quemlibet cibũ & potum, vt epulentur viuẽtes, id est, dũ vita suppetit, per omnem vitã; nam post mortem nihil boni sperant, imò animam superstitem esse non credunt. Igitur quamdiu viuunt conuiuia agitant, epulis & vino mensas opiparè instruunt, & ad hæc sumptibus non parcũt, sed quidquid in vrbe deliciosum, rarum & magnificum est, magno ære comparãt. *Pecuniæ* enim *obediunt* & comparantur *omnia*, vel vt ex Hebr. elegantius & neruosius vertas: *Pecunia omnia exaudit*, omnibus respondet & annuit. Est prosopopœia. Inducitur hic pecunia quasi regina, quam omnes & omnia sectentur, exquirant & postulent, ac mox sese sistant & offerant vbi interuenerit Domina pecunia.

Posset quoque τὸ *in risum* referri ad parasitos adulatores, histriones,& moriones, qui mensas diuitum ambiunt,easque quasi emunt, dum eas condiunt suis ridiculis facetiis, dicteriis, scommatibus,gestibus, actibus, quibus conuiuas ad risum & hilaritatem excitant: qua in re abundabant Palestini,Syri & Alexandrini teste Capitolino in Ælio Vero.

Mysticè S.Hieronym.hæc refert ad prælatos qui plausum populi captant, vt opes & epulas acquirant: *Accusat eos*, inquit, *qui loquuntur in Ecclesia & docent populos,sed ea docent,quæ populum audire delectet, quod peccatores palpent in vitio & strepitus concitent audientium. Nónne quando in Ecclesia lasciuit orator, & beatitudinem & regna cælorum multitudini pollicetur, videtur tibi in risu facere panem,& vinum ad lætitiam miscere viuentium? siue quod ipsi,qui docent, diuitias & cibos & opes per delectabilia promissa conquirant, siue quod Ecclesia panem, qui panis lugentium est & non ridentium (Beati quippè lugentes, quoniam ipsi ridebunt) in lætitia gaudioq́, conficiant.* Pergit deinde: *Quod autem sequitur: Pecuniæ vel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum, vel ipsos Doctores postquam adulatione ditati sint, regnum in populos exercere. Vel certè, quia argentum pro sermone semper accipitur: Eloquia enim Domini eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terra, purgatum septuplum; hoc assenerat,quod eloquentiæ,& orationi,quæ verborum sit fronte composita, facile vulgus cedat ignobile.* Idem S.Hieronym. rursum contrariè hæc accipit de doctoribus Euangelicis.qui hilariter euangelium,id est lætũ nuntium,bonaque, quæ Christus sponsus illi attulit, inter quæ est pecunia, id est talenta cuique ab ipso distributa, Lucæ 19.annuntiant. Sic & Olymp. eosdem opponit voluptuariis,quod pane vinoq́ue mystico roborati, facilè dæmonis insidias rideant,scientes,quod orbis vniuersus argẽto, id est Verbo Dei propter nos incarnato subiectus sit.

Pecunia obediunt omnia.

ET PECVNIÆ OBEDIVNT OMNIA] Pro *obediunt* Hebr.est יַעֲנֶה *iaana*, id est *humiliat & sibi subijcit omnia*, vel *exaudit omnia*, vel *respondet omnibus*. Hinc primò Septuag.vertunt: *Et argento humiliatione obediunt omnia*, q. d. argento omnes & omnia se humiliant,substernunt & obediunt. Vnde Arabicus: *Et omnes res humiliantur & obediunt argento.* Syrus: *Argentum humiliat & seducit eos in omnibus.* Alius: *Argento humiliant se omnes*, quasi adorantes mammonam. Secundò, Symmach. vertit: *Argentum vtile erit ad omnia.* Thaum. *Argento quouis trahuntur.* Tertiò Tigur. *Pecuniæ subigunt omnia.* Alius: *Argentum obtinet omnia.* Vatabl. *Pecunia præstat omnia.* Camp. *Pecunia suppeditat omnia.* Marinus: *Argentum auxiliabitur omnibus.* Quartò alij: *Pecunia respondet omnibus*, vel *omnia.* q.d.si quid cupis, consule pecuniam; hæc si tibi sit tuæ cupiditati tuisque votis omnibus faciet satis. Quintò, alius. *Pecunia exaudit omnia*, vt per prosopopœiam hic inducatur, velut regina potentissima, imò velut numen mortalium, quòd inuocatum, omnia quæcumque expetuntur, imperet & præstet. Vnde Poëta:

Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò.

——Quidquid nummis præsentibus opta,
Et veniet: clausum possidet arca Iouem.

Similis est phrasis Osee 2. 21. *Et erit in die illa: exaudiam cælos,& illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum & vinum & oleum: & hæc exaudient Iezrael.* q.d. Præstabo cælis votum quod optant, dando eis pluuiæ abundantiam: cæli hanc impertient terræ,quæ illam postulat: terra cupiditati tritici vini & olei, vt copiosè proueniant, annuet: hæc Iezrael ditabũt frugum fructuumque copiâ, vt ibi sit magnus rerum omnium, æquè ac animalium hominumque prouentus: Nulla ergo res est quæ non conficiatur pecuniâ: nullum scelus,quod non imperet pecunia: Vnde Apost.1.Timot.6. *Radix*,inquit,*omnium malorum est cupiditas.* Græcè φιλαργυρία, id est cupido argenti: nihil est tam absconditum, quod diuitiæ non eruant, nihil tam carum, quod non coëmant, nihil tam sublime & inaccessum, quod non obtineant: Ipsæ sunt huius vitæ firma protectio; ipsæ,quibus regibus & principibus huius sæculi ad volũtatem eorum obsequimur: ipsæ, quibus tranquillitatem, libertatem & amplissimos honores mercamur: ipsæ tandem nonnumquam homines abiectissimos nobilibus viris similes faciunt,& ad supremum imperium euehunt. Sextò, Noster omnia hæc complexus significanter vertit: *Pecuniæ obediunt omnia.* Ipsa enim est quasi regina,cui vocanti & imperanti omnes & omnia se sistunt,obediunt & impetata faciunt. Vnde Thuanus vertit:

Sextò.

Et passim potitur regina pecunia rerum.

Gnoma.

Hinc Aristophanes in Pluto Act. Scen.2. idipsum mutuatus est:

Si quid, inquit,*præclarum,aut pulchrum aut gratum denique*
Inter homines existit,per Plutum (Deum opum) *maximè*
Existit: Nam pecunia obediunt omnia.

Et Horat.lib.1. epist.6.

Scilicet vxorem cum dote fidemq́, & amicos,
Et genus & formam regina pecunia donat.
Ac bene nummatum decorat Suadela, Venusque.

Hinc & illud Sallustij in Iugur. *Romæ venalia omnia esse etiam ipsammet ciuitatem, si emptorem reperiret.* Vide Senecam l.3.de Ira c.32.& 33.Cicero in Verrẽ Act.2.queritur pecuniosum, vt sit nocentissimus,damnari non posse. Epicharmus ait, auro aperiri omnia, ipsas etiam inferni portas. Hesiodus in Ergis pecuniam vocat, hominis animam alteram, Philosophus, sanguinem & vitam. Hinc Iurisconsulti quos citat Tiraquel. de Nobil.c.3.nu.5.censent omnes diuites vocari posse principes: inde enim diuitiæ nominantur facultates,quòd ad res omnes facultatẽ,adeoq́ue facilitatem præbeant. Imò Plutus & Mammona pro diis habiti & culti sunt. Quin & Iudas pro triginta denariis argenti Christum Deum vendidit,prodidit & perdidit. Denique Gentiles Iouem ipsum deorum summum vocarunt pecuniam. Citat eos & redarguit S. August.lib. 7. de Ciuit.c.12. cuius verba recitaui Eccles. 10. 9.sub initium. Idem lib.4. cap.21. docet eos coluisse Deum Argentinum, & Æsculanum dictũ ab ære & Tertull.lib.4. contra Marcion.cap 33. *Iniustitiæ*, ait, *auctorem & dominationẽ totius sæculi, nummum scimus omnes.* Vnde auaritia à Paulo vocatur idolorum seruitus: multi enim aurum, vt numen colunt & quasi adorant, Ephes.5.5. Sapienter Seneca & ex Dionys. *Pecunia*, inquit, *imperare oportet, non obedire.* Et Cicero 1.Offic.

Nihil

Nihil, ait, *est tam angusti animi tamq; praui, quàm amare pecuniam. Talis enim est mancipium aureum*, ait Socrates & Poëta.

Imperat aut seruit collecta pecunia cuiq;
Tortum digna sequi potiùs quàm ducere funem.

Denique Iulius Cæsar potentiam duabus rebus parari, seruari & augeri censebat: pecunià scilicet & militibus, eaque se mutuo consequi. Ita Xiphilinus in Cæsare. Hinc Flaminius aptè ludens in Philopæmenem militibus abundantem, sed opibus vacuum, ait: *Philopæmen manus quidem habet & crura, at ventrem non habet*: Per manus & crura significans duces & milites, per ventrem pecuniā, quæ milites nutrit, ideoque belli est neruus. Ita Plutar. in Apopht. Rom.

Porrò S. Thomas 1.2.q.2.artic.1.ad 1. quærit an beatitudo hominis consistat in diuitiis, ex eo, quòd pecuniæ obediant omnia, ac respondet: *Omnia corporalia*, inquit, *obediunt pecuniæ quantum ad multitudinem stultorum, qui sola corporalia bona cognoscunt, quæ pecuniā acquiri possunt. Iudicium autem de bonis humanis non debet sumi à stultis, sed à sapientibus, sicut & iudicium de saporibus ab iis qui habent gustum bene moderatum.* Vnde aptè Poëtæ Ioui dederunt imperium cæli, Neptuno maris, Plutoni inferorum, quia πλοῦτος, id est opes ex imis terræ visceribus eruuntur, & auaros ad infernū deducunt ad Proserpinam Plutonis vxorem. Hinc Pluto dictus est Orcus & Vragus ab Vrgendo, ac Dis. Causam dat Cicero lib.2. de Natura deorū: *Terrena vis omnis*, ait, *atque natura Diti patri dedicata est: qui Dis, vt apud Græcos πλούτων*, (id est diues) *quia & recidant omnia in terras, & oriantur à terra.*

Pluti regnū & etymon.

Vers. 20. In cogitatione tva regi ne detrahas, et in secreto cvbicvli tvi ne maledixeris diviti: qvia aves cæli portabvnt vocem tvam: et qvi habet pennas annvntiabit sententiam] Cohæret aptè hæc gnome præcedenti. q.d. Esto reges & principes conuiuiis vacent, rempublicam negligant, ciues vexent & opprimant, tamen caueat subditus ne eis detrahat: facilè enim eius detractio ad aures principis perueniet, qui eum puniet & plectet, *Iubet*, inquit S. Hier. *ne ira & furore superati, in maledictum & in detractionem regum & principum prorumpamus: Quia contra spem interdū euenit, vt his quibus maledicimus nuntietur, & incurramus periculum immoderatione linguæ. Quod autem ait: Volucres cæli auferent vocem tuam, & habens pennas annuntiabit verbum, hyperbolicè intelligendum, quomodo solemus dicere etiam ipsos parietes, quibus conscii loquimur, quæ audierunt non celaturos.*

In cogitatione tva.] Heb. *In scientia tua.* Septuag. *In conscientia tua.* S. Hieron. *In mente tua.* Syrus: *In intellectu tuo.* Chald. *Ne tacitus apud te in intimis & abditis cordis regi praué impreceris.* Ergo in *cogitatione tua*, id est ne occultissimè quidem, vel te solo conscio, vt vertit Thaumat. Vnde Arab. vertit: *In lecto tuo.* Caiet. *In separatione tua.* Est Catachresis. Cogitatio enim sumitur pro summè occulto. Ita Lyran. Caieta. Vatabl. Adde, propriè in cogitatione & mente non esse maledicendum regi; quia quod sæpè cogitamus & mente voluimus, hoc per os, id est per verba & gestus foras erumpit, vt sentiri, & ab audientibus ad regem deferri possit. Ita Lyran. Vnde Campens. vertit: A *Ne ausus fueris vel cogitare semel, vt huiusmodi in rege vel principe reprehendas.* Et Thaum. *Iubet*, inquit, *regni principibus & magistratibus per omnia parendū, ita vt ne dicto quidem quis illis aduersetur, aut ad verbulum aliquod triste obmurmuret.*

Regi ne detrahas] אַל תְּקַלֵּל Hebr. *al tekallel*, id est ne vilipendas, ne extenues, ne leuiter loquaris, velut de vili & abiecto, ne vituperes Sept. *Ne maledicas, ne exerceris.* Symmach. *Ne conuitiis incessas.* Alludit ad præceptum Mosis: *Diis* (id est iudicibus & magistratibus) *non detrahes & principi populi non maledices.* Exodi 22.18.

Diviti] id est potenti, principi, præsidi. Ita Vatabl. Caietan. Titelm. & alij, imò & S. Hier. In script. enim sæpè diues notat potentem & principem. Quin & apud Poëtas. Diuitiæ enim faciunt potentes & principes, ac quasi Deos: Vn-B de Deus & Diuus dicitur quasi diues, quòd abundet & det omnibus, sicut pecuniæ obediunt omnia. Audi Horatium 2. serm. satyra 2.

——*Omnis enim res*
Diuitiis paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit fortis, iustus, sapiens, etiam & rex.

Deos æternos dicimus, diuos verò qui ab hominibus fiunt, ait Seruius. *Diuus enim dicitur quasi Dius, id est* διὸς δῖος, *id est à Ioue genus ducens*: aut diuus, quasi diuinus. Hinc ditio quæ est diuitum, & ditiorum, vocatur potestas & imperium. Vnde Cicero 2. de Legib. *Ditione atque numine Deorum geruntur res.* Et Act.3. in Verrem: *sub imperium ditionemq; populi Romani vrbes aliquas subiungere.*

Qvia et aves cæli portabvnt vocem tvam, et qvi habent pennas (*Aquila alata*) annvntiabvnt sententiam] Hebr. C *Verbum.* Tigur. *Maledictionem tuam*: Idem dicit posteriori hemistichio per elegantiam, quod dixit priori: aues enim & volatilia habent pennas. Prouerbium vulgare est: *Nisi si qua vidit auis*, significās rem esse valdè occultam. Vnde Aristophanes in Auibus:

——*Nemo vidit meum thesaurum, nisi si qua auis vsquam.*

Et Suidas ex Aristophane:

Nemo me contuetur, nisi præteruolans auis.

Est ergo hæc parœmia hyperbolica significans rem occultissimam, putà maledicentiam & detractionem secretam, occultò quodammodo perferendam ad regem, qui multos habet oculos & aures, putà multos Corycæos & exploratores. Vnde illud:

An nescis longas regibus esse manus?

D Simili modo & prouerbio dicimus, *syluas & sepes habere aures*, quia quæ ibidem quasi in luco deserto & secreto dicuntur, sæpè ab aliquo ibidem latitante vel eminus spectante, videntur, audiuntur & cognoscūtur: Rursum cum dicimus, *scelus nullis parietibus posse abscondi.* Et: *Si tacuerint, lapides clamabunt.* Literale exemplum est in Ibyco Musico, ideoque diuite, qui cum à latronibus ob opes occideretur, grues præteruolantes testes & vindices necis suæ appellās, per ipsas auctores necis detecti pœnas dederunt. Vnde illud Ausonij in Monosyllabis.

Aues reuolant secreta. Exempla.

Ibycus, vt periit, vindex fuit altiuolans grus.

Vnde Prouerbium: *Ibyci grues*, in eos qui insolito casu proditi sceleris pœnas exoluunt. Ita Plutarch. libr. de Sera Numinis vindicta, qui addit simile

ſimile de Beſſo; cuius parricidium hirundines prodiderunt. De Porphyrione aue tradunt nonnulli, ipſam adulterium vxoris marito detegere. Sic picas loqui doctas, domi maledicta & facta puerorum vel famulorum, abſenti patrifamilias ſua voce & geſtu detexiſſe, ſæpius audiuimus. Notum eſt ex Porphyrio, Phyloſtrato, & aliis Melampium, Tireſiam & Apollonium Thyaneum ſe iactaſſe, quod voces garrituſque hirundinum aliarumque auium intelligerent & ex iis ſecreta dicta factaque cognoſcerent. Huc facit illud Iuuen. Satyr. 9.

O Corydon, Corydon ſecretum diuitis vllum
Eſſe putas? ſerui vt taceant iumenta loquentur,
Et canis & poſtes & marmora: claude feneſtras,
Vela tegant rimas, iunge oſtia, tollito lumen
E medio: clamant omnes propè, nemo recumbat
Quod tamen ad cantum galli facit ille ſecundi,
Proximus ante diem caupo ſciet.

Et Cicero: *Omnis ferè ſermo*, inquit, *ad forenſem famam à domeſticis manat auctoribus.* Quocirca ſapiẽter S. Eucherius epiſt. ad Valerianum ita præcipit: *Etiam in ſecretis tuis, quod velis homines neſcire, ne feceris, quod Deum, ne cogitaueris.*

Per *aues cæli* ergo notat delatores, vt vertit Vatab. & exploratores: aues enim ſunt perſpicaces, celeres, garrulæ, leues, inconſtantes: tales ſunt & delatores & curioſi corycæi, qui omnia ſecretiſſima explorant, & vt ait Comicus in Trinum: *Id quod in aurem rex regina dixerit ſciunt, quod Iuno fabulata ſit cum Ioue.* Porrò Olymp. & ex eo Pineda per aues intelligit famam. *Maledicta*, ait, C *fama excurrens deferet ad illius aures; cui malum imprecatus fueris.* Fama enim à Poëtis pingitur alata, vigil, loquax, velox. Audi Virgil. 4. Æneid. hoc famæ ænigma vel Hieroglyphicum proponentem:

Cui quot ſunt in æthere plumæ,
Tot vigiles oculi, ſubter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſurrigit aures.
Nocte volat cæli medio, terræq; per vmbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno.
Luce ſedet cuſtos, aut ſummi culmine tecti.
Tam ficti falſiq; tenax, quàm nuntia veri.

Adde (vt ad aues redeam) ſolere epiſtolas per aues mitti, cùm quid ſecretè & celeriter abſenti & remoto nuntiandum eſt. De columbis aſſerit Plinius lib. 10. 37. *Internuntias in rebus magnis* D *fuiſſe, epiſtolas annexas earum pedibus obſidione Mutinenſi, in caſtra Conſulum D. Bruto mittente. Quid vallum & vigil obſidio, atque etiam retia amne prætenſa profuere Antonio, per cælum eunte nuntio?* Qua de re plura dixi in Oſeam. Denique veteres auguria & diuinationes rerum arcanarum captabant ex auibus.

Porrò principi & magiſtratui expedit habere veraces & probæ fidei exploratores, qui ea quæ vbilibet fiunt, præſertim ſecreta, rimentur: ſed cauendi ſunt leues & fallaces, qui adulationis, odij vel lucri cauſa crimina confingunt &

A innocenti impingunt. Vnde ſapienter Mecænas Auguſto Cæſari de iis ita ſcribit apud Dionem lib. 52. *Quoniam auſcultatores & exploratores habere te oportet, quorum ope omnes imperij tui res cognoſcas, ne quid cuſtodia aut emẽdatione indigens te fallere poſſit, memento non omnino ſtatim, quæ ab eis referuntur credenda, ſed diligentem conſiderationem adhibendam eſſe. Permulti enim eorum, vel odio aliorum, vtpote bona eorum affectantes, vel in gratiam quorumdam vel irati ob poſtulatam & non acceptam pecuniam, falſo crimine ſeditionis tentatæ, aut contra Imperatorem alicuius facti vel dicti improbi eos onerant. Quòd ſi enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno: feſtinando autem fieri poteſt, vt peccatum aliquod irreparabile admittas.*

B Myſticè, aues cæli ſunt angeli (vnde Tigur. *Angeli veloces & alati*) boni vel mali, qui res noſtras ad Deum & ſubinde ad homines deferunt, mali vt accuſent, boni vt excuſent & gratiam impetrent. Angeli enim cognoſcunt cogitationes ſubinde etiam ſecretas, non ex ſe, ſed ex ſignis & coniecturis, vel ex reuelatione Dei. Minus verè Hugo cenſet Angelos cognoſcere quidem cogitationes ab ipſiſmet nobis immiſſas, an illis cõſentiamus, non verò cognoſcere eas, quas nobis caro vel mundus ſuggerit; minus verè, inquam, nam vtraſque æquè cognoſcunt vel ignorant; vtrarumque enim eadem eſt ratio, & idem indagandi motus. Ita Olympiod. Thaumat. Hugo & alij. Porrò Olympiod. per aues quoque accipit conſcientiam propriam, quæ vt vulgo di- C citur, eſt inſtar mille teſtium, & Spiritum ſanctum. Sed hæc huic loco incongrua ſunt. Porrò S. Hier. myſticè per principem accipiens Chriſtũ & ſanctos, per aues Angelos, ſic exponit: *Mandat*, inquit, *non ſolùm contra Chriſtum temerè nihil loquendum, verùm etiam in arcanis cordis, quamuis variis tribulationibus coarctemur, nihil blaſphemum, nihil impium ſentiendum. Et quia dilectionem, quam Chriſto exhibemus, debemus & proximo. Diliges quippe Dominum Deum tuum ſed & proximum tãquam teipſum; etiam nunc iubemur, ne poſt regem de ſanctis quoque facilè detrahamus, & eos, quos viderimus ſapientia, ſciẽtia, virtutibuſq; dotatos linguæ mordacitate rodamus: quia Angeli qui terram circumeunt & ſunt adminiſtratorij ſpiritus, & in Zacharia loquuntur: Circuiuimus terram, & ecce omnis terra habitatur & ſilet; ad inſtar* D *auium noſtra verba & cogitationes ad cælum perferunt, & quod clam cogitamus Dei ſcientiam non latere.* Porrò Chald. per aues accipit Angelum Razaëlem & Heliam. Vnde ſic vertit: *Tu autem ne tacitus apud te, in intimis & abditis cordis regi pravè impreceris, neque in penetrali thalami tui ſapienti maledixeris. Razael enim Angelus omni die ſuper montem Horeb clamat, & in vniuerſum orbem vox eius peruagatur. Elias quoque ſacerdos magnus, velut aquila ſummis alis prædita volans aërem & cælos peruſtrat, & quæ occultè facta ſunt omnibus terram inhabitantibus defert & denuntiat.* Verùm hæc ſunt figmenta Iudaica & Cabaliſtica.

CAPVT

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Per ænigmata hortatur ad largas eleëmosynas. Inde v. 8. *monet, vt homo assiduè memor sit iudicij extremi, ideoq. concupiscentias mortificet ac virtutibus & bonis operibus vacet.*

1. Mitte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora multa inuenies illum. 2. Da partem septem, nec non octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram. 3. Si repletæ fuerint nubes imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. 4. Qui obseruat ventum, non seminat: & qui considerat nubes, numquam metet. 5. Quomodo ignoras quæ sit via spiritus, & qua ratione compingantur ossa in ventre prægnantis; sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium. 6. Manè semina semen tuum, & vespere cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud; & si vtrumque simul, melius erit. 7. Dulce lumen, & delectabile est oculis videre solem. 8. Si annis multis vixerit homo & in his omnibus lætatus fuerit: meminisse debet tenebrosi temporis, & dierum multorum, qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita. 9. Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. 10. Aufer iram à carne tua. Adolescentia enim & voluptas vana sunt.

Vers. 1. Mitte panem super transeuntes aquas.

Mitte (Syrus *proiice*) panem tuum super transeuntes aquas: quia post multa tempora inuenies illum] Tò *transeuntes* non est in Hebræo, sed subintelligitur: aquæ enim veræ & viuę sunt fluentes fluxuque suo transeuntes. Salomon secutus Ben Sira, quem Hebræi volunt fuisse nepotem Ieremiæ Prophetæ, Alphabeto 1. litera *zain: Sparge*, inquit, *panem tuum in superficie aquarum, & in arida, & tu inuenies eum in fine dierum*. q.d. sicut agricola iacit semẽ in terram, nulla habita ratione soli humidi vel aridi, sic & tu disperge tuas eleemosynas in egentes, etiam aridos, id est planè inopes, vel immemores & ingratos, vt tibi gratiam referre non possint aut nolint. Iam

Primò. Primò, Caieta. sic propriè explicat: Mitte tuũ panem per maria & flumina ad distantes pauperes. Verùm ipse gnomen hanc vniuersalis eleëmosynæ ad absentes restringit, nisi sic explices q.d. Ita dilata tuos animos & eleëmosynas, vt non tantùm præsentibus eroges, sed & eas ad absentes remotosque quaquauersum mittas, vti fecit S. Gregorius. Chaldæus verò per transeuntes aquas accipit pauperes in aquis nauigantes. *Porrige*, ait, *alimentum tuum pauperibus, qui ambulant in nauibus super facies aquarum; quoniam post tẽpus dierum multorum inuenies mercedem eius in sæculo hoc & in sæculo venturo.*

Secundò. Secundò, Aben-Ezra contrariè vertit; nam pro *transeuntes* vertit *stantes*, siue *stagnantes aquas*, q. d. Sicut in stagnis & viuariis heri proiiciunt panem, quem pisces deuorant, itaque se impinguant, vt pinguiores facti extractique herum pascant: sic pariter proiice panem tuum pauperibus, vt eo pasti vicissim te sua gratiarum actione, bonaque præcatione reficiant & pascant. Huic sensui affine est prouerbium Arabicum: *Bonum operare quod potes, & illud in aquam proiice, quia piscis aliquis educet ipsum aliquando foras in tui beneficium*. Exemplum literale est in prato spirit. Ioannis Moschi capit. 185. vbi narrat quendam 50. nummos dedisse pauperibus, ideoque eos sextuplicatos recepisse, dum in pisce ex aquis extracto inuenit gemmam, quam trecentis nummis diuendidit: quare pro 50. piscis reddidit ei trecentos.

Tertiò. Tertiò, Olympiod. per aquas accipit lachrymas: *Cum lachrymis*, inquit, *& misericordiæ affectu facito eleëmosynam*. Possunt quoque accipi lachrymæ pauperũ. q.d. Pauperi præ fame & afflictione gementi & lachrymanti dato stipem, vt ea lachrymas eius soleris & abstergas.

Quartò. Quartò & magis apposite, alij censent esse metaphoram à mercatoribus, frumenta & panes per naues transmittentibus in exteras regiones, lucri causa. q.d. Sicut mercator panes & grana per naues transuehit in alias oras, vt ibi ea carò vendat, itaque ingens lucrum domum reportet: sic tu mitte panes & opes tuas in pauperes tam vrbanos, quam forenses: inde enim ingens lucrum, putà Dei hominumque gratiam domum referes. Huc spectat illud Prouerb. 31. *Nauis institoris de longè portans panem suum*. Et illud Genes. 49. *Aser, pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus.* Huc facit expositio subtilis & sublimis nostri Sebastiani Barradij libr. 7. prolegom. capit. 14. *Mitte panem super transeuntes aquas*, id est mitte panem tuum in mare, & in longinquam cæli regionem nauibus deporterne, & post multa tempora cum efflaueris animam, inuenies

inuenies illum, quæ sunt naues? pauperes. Hinc ait Christus Luc. 18. Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo. q.d. Onera tuis diuitiis naues, id est pauperes, hi in cælum viles opes deferent, & cum pretiosissimo thesauro commutabunt. Porrò naues hæ numquam patiuntur naufragium, nec spolium, vti patiuntur naues mercatorum, sed certo cursu eleëmosynam in cælum deuehunt. Vnde S. Chrysost. hom. 48. in cap. 24. Genes. *Facilis,* inquit, *est hæc transuectio, securè illuc transferimus, & in thesauro indeprædabili reponimus, quæcumque per pauperum manus præmittimus:* Qui ergo sapis, imple tuis panibus opibusque manus pauperum, illæ eas deportabunt in cælum, vbi pro eis centuplum, imò millecuplum recipies.

Rursum aliqui per *aquas transeuntes*, accipiunt animas in purgatorio detentas, quasi pro eis hic iubeat effundere eleëmosynas, preces & suffragia: illæ enim animæ trãsierunt à præsenti sæculo in alterum alterius vitæ, ac è terra in purgatorium, vbi grauissimè igne cruciantur. Quare qui misericors est & sapiens, eis omni ope & arte per indulgentias, missas, eleëmosynas, suffragatur, vt à tantis tormentis eas liberet: illæ enim iam liberatæ in cælum euolabunt, vbi liberatori suo gratæ, ampla à Deo dona eidem impetrabunt.

Quintò. genuinè. Quintò & genuinè. q.d. Sicut semen copiosè seritur in terra humectata, per quam transierunt aquæ vel pluuiæ, vel fluuiales, vt ex ea succum sugat, quo germinare & segetem copiosam producere queat. Sic tu, ô fidelis, ô Christiane, panem, id est eleëmosynam tuam copiosè dispergito in pauperes, vt ex ea copiosos bonorum tẽporalium & spiritualium fructus colligas. Nam per *transeuntes aquas*, metonymicè intellige terram transeuntibus aquis madentem & humidã, ideoque aptam ad recipiendum semen: seritur enim non in aqua, sed in terra aquis humecta. Aqua enim viuifica est, atque omnis fœcunditatis effectrix, ait S. Cyrill. in Isaiæ 32. 20. sic est & eleëmosyna. Sensus ergo est q.d. Postquam aquę pluuiæ transierint, terramque ad oportunum satum madẽtem præparatamque reliquerint, semẽtem facito: sic pariter vbi pauperum greges ex paupertate, aliáve afflictione egentes, ideoque ad eleëmosynam, paratos & anhelantes videris, tu illis eam elargire. Ita S. Hieronym. *Ad eleemosynam,* ait, *cohortatur, quod omni petenti sit dandum & indiscretè faciendum bene. Quomodo enim qui super irrigua seminat, fructum sementis expectat, ita qui largitur egentibus non granum seminis, sed ipsum panem serit, fœnore quodam multiplicationem illius præstolans, & cùm dies iudicij aduenerit, multò amplius quam dederat recepturus.* Hebr. est: *Mitte panem tuum super faciem aquarum*, id est super faciem terræ aquis irrigatam; nimirum feracissima est miseri, & calamitosi hominis facies; *aquis*, id est ærumnis, & lachrymis madefacta; in hac semina panem tuum, & ipsa magno cum fœnore semen reddet.

Denique, *τὸ super aquas* posset exponi *iuxta aquas*, vt Christus *stans super*, id est iuxta, *eam, imperauit febri.* Lucæ 4. 39. Felicius enim semen iactum iuxta aquas, & vberiore fruge prouenit.

Nota, aptè comparantur pauperes transeuntibus aquis. Primò, quia homines in hac vita trãseunt & prætèrfluunt, vt aquæ & flumina. Vnde illud: *Aquæ multæ populi multi.* Apoc. 17. 15. & illud: *Omnes quasi aquæ dilabimur.* 2. Reg. 14. v. 14. *Transeuntes aquæ sunt pauperes. Primò.*

Secundò. Secundò, aquæ notant pauperum multitudinem, confluxum & transitum, quo ab vno ostio in aliud, ab vna vrbe & pago in alium mendicãdo & victum quærendo transeunt. Nec enim certo loco consistunt, sed assiduè circumeunt & peregrinantur, vt escam conquirant. Ita Olympiod. Bonauen. Lyran.

Tertiò. Tertiò, transeuntes aquæ notant non esse spectandam in eleëmosyna pauperum recompensam, eò quòd illi transeant, vt aquæ non redituræ, sæpeque sint ignoti vel impotentes ad retribuendum, imò subinde immemores & ingrati: quare à Deo expectandam esse mercedem, q.d. licèt pauperes sint, aut videantur fore ingrati, vt in eos quasi in aquas iactum beneficium, & periturum videatur; iis tamen benefacito, quia si non ipsi, certè alij, ac in primis Deus tibi datum magno cum fœnore reddet. Vnde Pagnin. vertit: *Mitte panem tuum etiam ignotis, ac si proiiceres super faciem aquarum; quia in multitudine dierum inuenies illum.* Et R. Salomõ: *Benefac homini, de quo corde cogitas fore; vt non amplius illum videat, sicut qui cibum suum in aquas proiicit.* Thaumat. verò: *Iustum est panem & cetera huius vitæ necessaria impertiri egenti, tametsi periturum videtur beneficium, ac si quis in aquam proiiciat panem. Apparebit autem procedente tẽpore, non inutilem tibi fore eleemosynam.* Sapiẽter Seneca lib. 4. de Beneficiis ca. 25. *Propositum,* inquit, *est nobis secundùm rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi. Dij autem quodcumque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur; nisi fortè existimas illos fructum operum suorum ex fumo extortum, & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant: quantis imbribus repente deiectis solum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente commodo faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat illum venale esse beneficium. Gratuitos habemus deos. Da ingratis beneficia.*

Quartò. Quartò, transeuntes aquæ innuunt copiosè dandam esse eleëmosynam, quia copiosi & multi affluunt pauperes instar aquarum, & copiosus eleëmosynarum erit fructus. Licèt enim is modò non appareat, sitque occultus, sicut semen copiosè proiicitur, & occulitur in terra aquis humida, in messe tamen, putà in die iudicij copiosus & splendidus apparebit. Ita S. Gregor. Nazianz. Orat. 19. *Huc,* inquit, scilicet ad lætam largamque eleëmosynam, *pertinere videtur, quod Scriptura inquit, panem in aquam quoque mittendum esse: non enim fore, vt distrahatur, aut pereat apud iustum harum rerum æstimatorem, sed eo peruenturum esse, vbi omnia nostra collocabuntur.* Simili modo Apostol. 2. Corinth. 9. eleëmosynam comparat semini producenti magnam messem. *Qui*

parca

parcè seminat, inquit, *parcè & metet: Et qui seminat in benedictionibus*, id est, beneficè, copiosè, largiter, *de benedictionibus & metet*. Vide ibi dicta.

Alludit ad Nilum, qui Ægyptum Iudææ vicinam exundatione sua pertranseundo oblimat, impinguat, fœcundat. Idem facit eleëmosyna, quæ dantem ditat & omni bono cumulat. Vnde & sequitur: *Da partem septem nec non & octo.* Vbi alludit ad septem sectiones Nili & riuos (ita vt ipsum Nili corpus sit octauum) quibus totidem ostiis in mare decurrit, idque facit vt melius totam Ægyptum, in totidem partes dissectã irriget & fœcundet. Hinc à Virgil. 6. Æneid. Nilus vocatur *septemgeminus*, & ab Ouidio 15. Metamor.

Perq; Papyriferi septemflua flumina Nili.

In Ægypto enim non pluit, sed tota agrorum, adaquatio fit à Nilo, vnde Claudian. Epigram. 6.

Ægyptus sine nube ferax, imbresq; serenos
Sola tenet, secura poli, non indiga venti,
Gaudet aquis quas ipsa vehit, Niloq; redundat.

Denique τὸ *mitte super transeuntes aquas*, significat eleëmosynam faciendam esse primò liberaliter. Secundò non tardè, sed citò. Tertiò, hilari animo iuxta illud, *Hilarem datorem diligit Deus.* 2. Corinth. 9. vnde *Fabius beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum vocabat*, ait Seneca lib. 2. de Benef. c. 1. & seq. Quartò, præueniendos esse pauperes, vt antequam rogent vltrò mittamus in eorum sinum eleëmosynam. Audi Senecam loco citato: *Illud melius, occupare antequam rogemur, quia cum homini probo ad rogandũ os concurrat* (alij legunt *corruat*) *& suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cùm rogasset, accepit. Serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cùm intellecta est necessitate grauissima rogandi liberanda est.*

Quintò. Quintò, τὸ *pauimentum* significant eum dandum ex tuo, quem scilicet tuo labore comparasti, non ex rapto vel alienum; rursum *tuum*, id est necessarium, non tantùm superfluum. Ad hæc *tuum*, id est eodem quo tu vesceris, non eius micas & crustas decidentes, non panem alterum viliorem & secundatium. *Comedat pupillus de buccella tua.* Iob 31. 17. *Panem tuum cum esurientibus & egenis comede.* Tob. 4. 17. *Frange esurienti panem tuum.* Isaiæ 58. 7.

Sextò. Sextò, eleëmosynam transeunti, id est occultè & secretò esse faciendam, tum vt vites inanem eius ostentationem, tum ne egenum pudore afficias. Vnde Isidor. Pelus. l. 2. Epistul. 151. celebrat Timotheum, quemdam, *quòd cùm eleemosynam singulari quodam amore complecteretur, id tamen studiosè captabat, vt obscura & incognita esset ea benignitas. Nã si ostentationis particeps est, non benignitatem exhibere, verùm eorum qui beneficio afficiuntur calamitates exaggerare, diuinumq; opus molestissimo morbo labefactare.* Quocirca Timotheum his elogiis ornat: *Reuera pudicitiæ ac temperantiæ delubrum erat, prudentiæ sedes, arx fortitudinis, iustitiæ metropolis, humanitatis penu, mansuetudinis templum, atque vt vno verbo complectar, virtutum omnium thesaurus.* Septimò, non semel & iterum, sed assiduè & continuò faciendam esse eleëmosynam quibuslibet egenis, quotidie affluentibus. Præclarè S. Gregor. Nyssen. Orat. de pauperibus amandis: *Studium*, ait, *promerendi de propinquis tibi ab alio præripi non permittas. Caue ne alius rapiat thesaurum repositum tibi. Calamitate affectum, vt aurum amplectere. Infirmam pauperis valetudinem ita foue, vt in ea & sanitatem tuam, & salutem vxoris, & filiorum, seruorum, & totius familiæ positam putes.*

Mysticè per panem & eleëmosynam corporalem accipias spiritualem, qualis est docere ignorantes, solari afflictos, conuertere peccatores. Ita S. Hier. *In quocumque nomine ait, illam aquam videris de qua dicitur: flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: ne te pigeat panem sapientiæ, panem rationalis, panem præstare sermonis. Si enim hoc frequenter feceris, inuenies te non incassum doctrinarum iecisse sermonem. Tale quid & in Isaia dictum puto: Beatus qui seminat super aquam, vbi bos & asinus calcant: Quod ille Magister beatitudine dignus habeatur, qui super irriguum pectus seminat audientium tam ex Iudæis, quàm ex Gentium populo congregatum.* Citat S. Hieron. Isaiam c. 32. 20. iuxta Sept. Vide ibi dicta.

QVIA POST MVLTA TEMPORA INVENIES ILLVM] quasi rem perditam, vel potius absconditam, sed vt semen mirè multiplicatum, inuenies *illum*, id est illius mercedẽ & copiosam retributionem, idque sæpè in hac vita & semper in futura. Ita Chald. Hebr. est, *Quia in multitudine dierum inuenies illum.* Vide S. Chrys. homil. *quòd eleëmosyna sit ars omnium quæstuosissima*. Alludit ad originem Iordanis (qui est fluuius nobilissimus Iudææ) Hic enim teste Iosepho lib. 3. Belli cap. 18. Egesippo & aliis, oritur ex Phiala fonte in regione Trachonitide. Hic enim fons miræ profunditatis, aquas copiosas per abditos subterraneos meatus in Dan, siue Paneadem, fontem Iordanis eiicit & transmittit. Quare in Paneade intuentibus videtur oriri Iordanis, indeque ex confluxu duorum riuulorũ, Ieor scil. & Dan, Iordanis nomen & flumen conflatum est; reuera tamen occultè, vt dixi, oritur lõgè anterius in Phiala fonte. Deprehensum id est à Philippo tetrarcha Trachonitidis. Is namque missis in Phialam paleis, inuenit eas apud Panum in fontẽ Dan redditas. vnde antea fluuius Iordanis nasci credebatur. Sicut ergo panis & paleæ coniecti in phialam fontem, post longos occultosque meatus reddũtur in Iordane, sic panes coniecti in sinu pauperum post multa temporum spatia reddentur largiũti. Vide Adrichom. in descriptione terræ sanctæ, in Iordane. Hic ergo quasi in phiala spargamus panem in aquas, id est in pauperes, vt illæ nobis reddantur in Iordane, id est in fluuio iudicij (hoc enim Hebr. est *Iordan*) hoc est iustæ retributionis in cælo, vbi Deus eos, qui miserint panem in transeuntes aquas, & calicem aquæ puræ, vel coctæ in vite aut Cerere, putà vinum aut ceruisiam dederint sitienti, fonte vitæ & torrente voluptatis potabit. Psal. 35. v. 9.

DA PARTEM SEPTEM NEC NON ET OCTO: QVIA IGNORAS QVID FVTVRVM SIT MALI SVPER TERRAM] Pro *partem*, in plurali *partes* legunt Lyran. Dionys. & S. Hier. in c. 41. Ezech. v. 1. & S. Gregor. homil. 16. in Ezech. sed Vers. 2.

legeodum *partem* cum Roman. Hebr. Septuag. Syro, Arabico, Chaldæo & ceteris. τὸ *partem* notat distribuendam esse eleëmosynam pro cuiusque necessitate vel merito, & non ita vt esuriat vnus, alter ebrius sit 1. Corinth. 12. 21. Iam

Da partem 7. & 8. quid? Resp. Primò.

Primò Chald. hanc gnomen exponit de satione, quasi hic instituatur pater familias vt congruo tempore agrum serat, vti de eodem agricolam instruit Columella, Varro, Cato & alij scribentes de re rustica, q.d. Sere semen in agro mense septimo & octauo: *Optimam*, inquit, *partem seminis confer mense Tirsi in agrum tuum, neque tamen & mense Kisleu à seminando auoceris, neque exploratū esse potest ipsi terræ imminens malum, prima an secunda semētis superatura sit.* Verùm hic sensus alienus est, & ad propositum non pertinet. Agitur enim hic de eleëmosyna.

Secundò.

Secundò, R. Haccados per septem accipit septem planetas, per octo cælum octauū, siue stellatum; per planetas autem & stellas fixas censet denotari viros eminentes & principes, quasi illis hic iubeat dari partem honoris cuique debiti, illosq; colere & reuereri, vt benigno fauoris sui aspectu vicissim nos aspiciant & prosequātur. Verùm hoc tam remotum est quàm cælum à terra.

Tertiò.

Tertiò, R. Salomon, Aben Ezra & Clarius per septem accipiunt septem dies septimanæ, & octo diem octauum, qui est primus sequentis septimanæ. q.d. Quotidie per septem dies hebdomadæ dato eleëmosynam, nec ibi desinito, sed dato die octauo, hoc est primo sequētis hebdomadæ, vt denuò nouum septenarium cum noua hebdomada inchoes, & cùm ea finias, idque assiduè & continuò. q.d. Continuò per omnes dies cuiuslibet hebdomadæ, totiusque vitæ facito eleëmosynam.

Quartò.

Quartò, Caietan. per *septem* pauperes septem propriè & precisè accipit. *Forte enim*, inquit, *tunc temporis familiare erat Iudæis eleëmosynariis pascere pauperes septem, ob reuerentiam diuinarum actionum, quæ septem diebus describuntur à Moyse, supputato sabbato quietis. Da itaque partem mensæ pauperibus septē, hoc est decreto numero pauperum & etiam octo, hoc est, si & alius superuenerit, da etiam & partem.*

Quintò.

Quintò Osorius & alij per septem & octo accipiunt septimam vel octauam partem opum & prouentuum, quasi hanc iubeat dari pauperibus, vti decimam dari iisdem iubet Moses. Deuter. 14. 28. Alij per septem & octo accipiunt septuplam & octuplā, id est multiplicem & copiosam eleëmosynam, quasi iubeatur, vt homo omnes benefaciendi, & bene de proximo merendi occasiones capessat. Ita Osorius & Lyran. qui legit in accusatiuo: *Da partes septem & octo.*

Sextò.

Sextò S. Bonauent. censet senarium significare id quod sufficit nobis: quidquid est vltra illud, dici septem & octo. q.d. Danda est eleëmosyna de eo quod superest, ac largè quidem pro facultatibus nostris, vt nostra abundantia aliorum inopiam suppleat.

Septimò, genuinè.

Septimo & genuinè, q.d. Da partem panis, id est cibi & eleëmosynæ tuæ *septem*, id est multis pauperibus, imò *& octo*, id est longè pluribus. q.d. Esto liberalissimus in dando, da quotquot egentes occurrunt, da plurimis, imò infinitis si potes. Nota ex S. Hier. in Isaiæ c. 4. & 5. Hebræis septenarium esse familiarem propter sabbatum, æquè ac denarium propter decalogum. Significat autem septenarius multitudinem & vniuersitatem, eò quòd omnes dies septimanæ semper recurrentes non sint nisi septem, idem significat ternarius: vnde illud Aristotelis. *Tria sunt omnia*, scilicet prima; non enim duo, sed tria primò vocantur. Iam si ad tria addas quartum, vel ad septem addas octo, significatur magna & insitata multitudo. Vnde illud: *O terque quaterque*, id est omninodè *beati*. Sic Amos 1. v. 3. & seq. toties repetitur: *Super tribus sceleribus Damasci & super quatuor*, id est ob plurima & maxima eius scelera, *non conuertam eum*. Vide ibi dicta. Et Prouerb. 30. 15. *Tria sunt insaturabilia, & quartum numquam dicit sufficit*. Simile est Iob 5. 19. *In sex tribulationibus liberabit te, & in septima*, id est in plurima & maxima, *non tanget te malum*. Et Michææ 5. v. 5. *Suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines*, id est plurimos & maximos principes, vti ibidem dixi: sic hic dicitur: *Da partem septem & octo*, id est da multis, imò longè pluribus & innumeris. Hinc Thaum. vertit: *Da liberaliter & diuide pluribus, sua tamen cuique*. q.d. Noli terreri pauperum filatim affluentium multitudine, vt vllumis neges eleëmosynam, quin potiùs omnibus da, vt crescente numero pauperum, crescat tibi animus & numerus eleëmosynarum. Hinc Nazianz. orat. 19. laudans patrem suum vitâ functum ab eleëmosynis: *Reuera*, inquit, *tamquam alienorum bonorum procurator de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam, quàm maximè poterat, subleuans, nec superflua dumtaxat, sed necessaria quoque in eam rem sumens, partemq; dans non septem dumtaxat, velut Salomonis lex præscribit, verum si octauus etiam accederet; libentiùs sua profundens, quàm alij acquirant.* Qua in re imitabatur Deum, qui liberalis est in omnes, nec vllum indotatum relinquit. Verè Cicero: *Homines*, ait, *ad deos nulla re propiùs accedunt, quàm dando: nihil habet fortuna melius quàm possis, nec natura melius quàm vt velis seruare quàm plurimos.*

Huc facit vetus Prouerbium: *Omnia octo*, de qua collector adagiorum, & Bongus in mysteriis Numerorum, eum nihil deesse significatur, siue propter Stesichori poëtæ monumentum, inquit noster Lonnus, Carenæ ex omnibus octonis constructum, columnis, gradibus angulisque; siue propter distributos à primo conditore Corinthios in octo tribus; siue propter totidem deos summæ rerum imperantes, per quos iurare solitus Orpheus fertur, ignem, aquam, terram, cælum, lunam, solem: mithram (Persæ confundunt cum sole) noctem, siue quia in Ægyptia columna in signum iustitiæ inscribantur deorum octo nomina, Saturni, Rheæ, Osyris, spiritus, cæli, terræ, noctis, diei, & totidem Xenocrates, vt prodit Cicero, licet diuersos deos faciebat: siue propter octonas certaminum species in Olympiis; siue propter aliam causam. Igitur septem & octo nullum non comprehendunt, valetque sententia ista idem ac quod præcipit Christus: *Omni petenti te tribue.* Lucæ 6. v. 30. Alludit ad veterum comedendi & conuiuandi ritum, quo teste

teste Macrobio lib. 1. Satur. cap. 7. & Gellio lib. 13. cap. 11. in conuiuio septem adhibebantur conuiuæ, & octauus erat rex siue præses conuiuij. Vnde Prouerbium *septem conuiuium, nouem conuitium*. Vide Sidon. Apollin. libr. 1. epistol. 11. & Rhodegino libr. 2. capit. 8. Hinc Heliogabalus Imper. teste Lampridio ad cœnam inuitabat simul octo luscos, octo caluos, octo surdos, octo podagrosos, octo nigros, octo longos, octo præpingues & obesos, vt sibi suisque risum moueret.

Tropol. Tropol. S. Ambros. in c. 6. Lucæ, explicans octo beatitudines: *Beati pauperes spiritu*, &c. iis hunc locum applicat: *Mandatum accipis*, inquit, *octo illis partem dare, fortasse benedictionibus*, id est beatitudinibus, vt scilicet partem vitæ demus exercendæ paupertati, quæ est prima beatitudo à Christo proposita, partem mansuetudini, quæ est secunda beatitudo; partem luctui & compunctioni, quæ est tertia, & ita de ceteris. Causam subdit: *Sicut enim spei nostræ octaua perfectio est, ita octaua summa virtutum est.* q. d. Sicut spes nostra, id est vita æterna quam speramus perficietur in octaua resurrectionis, cum reipsa vitam æternam speratam adipiscemur, ita octaua beatitudinum est summa virtutum, id est octo beatitudines sunt summa perfectio & culmen virtutum omnium. Dato igitur ac stude beatitudinibus, vt eas feceris, conniraris ad octauam, id est perfectionem virtutum, ac per eam assequaris octauã gloriæ in beata resurrectione. Idem S. Ambros. li. 2. de Iacob c. 11. alludens ad septem candelabri lucernas, & ad octauum quasi omnium vterum, illas applicans septem Machabeis, quorum octaua erat mater: *Quam bonus, inquit, fidei partus, quam tu: ns portus iste pietatis, quãm splendida lucerna Ecclesie septeno fulgens lumine, & octauo vtre cunctu luminibus oleum subministrans. De quibus pulchrè dicitur: Date partem illis septem & illis quidem octo, eò quòd in vtroque numero consortium gratia consequantur, in lege nutriti, per gratiam coronati, septem tamquam in sabbato; octo tamquam in Euangelio. Pia mater supplemento passionis adiuncta, quæ in talibus filiis integram pietatis formam & parturiuit & peperit.*

Secundò, S. Gregor. prologo in Psal. 6. Pœnitent. docet dandam esse partem septem, id est vitæ actiuæ, obeundo septem opera misericordiæ, & octo, id est vitæ contemplatiuæ. *Da mihi*, inquit, *domine partes septem nec non & octo. Optauit enim ita subditos regere, vt tamen contemplationis diuinæ non fraudaretur perfectione. Ipsa namque officij administratoria necessitate constrictus, cogebatur temporali actioni insistere; sed suauis eum contemplationis diuina dulcedo reficiebat in mente. Potest etiam intelligi, quod ille quindecim gradus ad illud diuinæ illuminationis templum ascendit, qui sempiternæ virtutis Dei amore conceptus, temporalibus, quæ per septenarium numerum designantur, gradatim contemptis, per scalas octo beatitudinum ad sublimia prouehitur, donec Deus deorũ in Sion mentis videatur.* Similia habet Philippus Solitarius li. 3. Dioptræ c. 8.

Rursum Olympiod. per septenarium accipit septem dona Spiritus sancti. Hugo verò & alij accipiunt tres virtutes theologicas, putà fidem, spem, charitatem, & quatuor cardinales, putà prudentiam, iustitiam, fortitudinem & temperãtiam, quasi iubeat illis studere in septenario huius vitæ, vt per eas pertingamus ad octauam felicitatis æternæ.

Allegor. Hebræi, ait S. Hieronym. ita hunc locũ intelligunt: *Et sabbatum & circumcisionem.* (Hęc enim dabatur octauo die infanti) *serua: ne si fortè hoc non feceris, inopinatum tibi superueniat malum.* Meliùs Christiani nonnulli sic explicant. q. d. Serua septem, id est Pascha, & octo, id est Pentecosten. A Paschate enim ad Pentecosten numerantur septem hebdomades, quarum quasi octaua est quinquagesima, putà Pentecoste, quo alludens S. Gregor. Nazianz. Orat. 43. quæ in S. Pentecosten sub initium: *Da partem septem & octo*, id est, inquit, da partem S. Pentecostæ & futuræ beatitudini. Sic enim habet: *His eximius septenarius Pentecostes honorem inuexit. Septenarius enim in seipsum ductus quinquagenarium gignit vno die excepto quem ex futuro seculo assumpsimus, octauum eumdem & primum, vel vt rectiùs loquar, vnum & sempiternum. Illic enim præsens animarum nostrarum sabbatismus desinat necesse est, vt detur pars septem atque adeò octo, sicut iam nonnulli maiorum nostrorum hunc Salomonis locum exposuerunt.*

Rursum S. Hieron. lib. contra Lucifer. per septenarium accipit vetus testamentum, per octo nouum: *Ecclesiastes*, ait, *iubet dare partes septem, dare partes octo, id est vtrique credere testamento.* Et S. Isidorus libr. 1. Offic. capit. 24. legens: *Da partem illi septem & illi octo*, sic explicat q. d. Iudæi celebrant diem septimum, putà sabbatum, quod erat requies mortuorum; at Christiani celebrant diem octauam putà Dominicam, quæ est dies resurrectionis, ac proinde viuorum non mortuorum. Eodem modo explicat S. August. epistol. 119. capit. 15. & Olympiod. ac Salonius: *Præcipit*, inquit, *tam veteris, quàm noui testamenti seruari præcepta.* Denique S. Hieronym. scribens in hunc Ecclesiastæ locum: *In Ezechiele*, inquit, *septem & octo gradus ad templi leguntur ascensum. Et post ethicum illum Psalmum, id est centesimum octauũ & decimum, quindecim graduum Psalmi sunt, per quos primùm erudimur in lege, & septenario numero expleto, postea per ogdoaden ad Euangelium scandimus. Præcipitur ergo vt in vtrumque testamentum, tam vetus scilicet, quàm nouum pari veneratione credamus. Iudæi dederunt partem septem, credentes sabbatum: sed non dederunt octo, suscipientes Euangelium, resurrectionem diei Dominicæ denegantes. E contrario hæretici Marcion & Manichæus, & omnes qui veterem legem rabido ore dilaniant, dant partem octo, suscipientes Euangelium: sed eandem septenario numero non tribuunt, legem veterem respuentes. Nos igitur vtrique testamento credimus. Non enim possumus dignos cruciatus, dignamq́; pœnam iam nunc mente comprehendere, quæ reposita est his qui versantur in terra, Iudæis atque hæreticis, à duobus alterum denegantibus.*

Porrò Cassian. lib. 2. de Instit. renunt. cap 9. & 10. sic explicat q. d. Die sabbati, putà septimâ serua ieiunium ex prisco Ecclesiæ ritu: die octaua verò celebra festum, putà Dominicam resurrectionis Christi.

Anagog. Anagog. S. Gregor. lib. 35. Moral. cap. 7. per septenarium accipit præsentem vitam eiusque

bona, per octonarium futuram, quasi dicat. Sic dispensa temporalia, vt accipere merearis æterna: *Septenarium quippe*, inquit, *tùm adhuc alius sequitur, ex ipso eius argumento exprimitur, quòd finienda temporalitas æternitate concludatur. Hinc est enim quod Salomon admonet dicens: Da partes septem nec nō & octo. Per septenarium quippe numerum, hoc quod septem diebus agitur, præsens tempus expreßit, per octonarium verò vitam æternam designauit, quam suâ nobis Dominus resurrectione patefecit. Dominico scilicet die resurrexit, qui dum diem septimum, id est sabbatum sequitur, à conditione octauus inuenitur. Benè autem dicitur: Da partes septem nec non octo: quia ignoras quid mali futurum sit super petram, at si apertè diceretur: sic dispensa temporalia, vt appetere non obliuiscaris æterna. Oportet namque vt inposterum bene agendo prouideas, qui de venturo iudicio quanta tribulatio sequatur, ignoras. Hinc est quod quindecim gradibus templum ascenditur, vt ex ipsa eius ascensione discatur, quatenus per septem & octo & temporalis sollicitè dispensetur actio, & proindè mansio æterna requiratur. Hinc & etiam quoddum monas in denarium surgit, centum quinquaginta Psalmos Propheta cecinit; Propter hunc septenarium numerum temporalia, octonarium verò æterna signantem super centum viginti fideles in cœnaculo residentes Spiritus sanctus effusus est. Per septem quippe & octo quindecim componuntur, & si ab vno vsque ad quindecim numerando paulatim per incrementa consurgimus, vsque ad centesimum & vigesimum numerum peruenimus. Qua scilicet effusione Spiritus sancti didicerunt, vt & temporalia tolerando transirent, & æterna inhianter appeterent.*

Symbolicè.

Symbolicè idem S. Gregor. hom. 16. in Ezechiel. *Partes*, ait, *simul septem & octo damus, quando sic ea quæ septem diebus euoluuntur, disponimus, vt per hæc ad bona æterna veniamus.* Ætates enim hominis septimo quoque anno variantur, & per septenarios ad metam decurrunt, putà ad octauam resurrectionis, ait Hugo. *Septimus quisque annus ætati notam imprimit*, ait Seneca. Audi Hippocratem apud Philonem libr. de Mundi opificio: *In hominis vita septem sunt tempora, quas ætates vocant: Infans, puer, adolescens, iuuenis, vir, senior, senex. Infans est vsque ad septennium, intra quod dentes emittit: puer vsque ad secundum septennium, quoad genituræ emißionem fit tempestiuus. Adolescens vsque ad tertium septennium & barbæ lanuginem. Iuuenis vsque ad quartum septennium, & accretionem totius corporis. Vir vsque ad annum vndequinquagesimū, & septimum septennium. Senior vsque ad quinquagesimum sextum, & octauum septennium. Senex toto quod reliquum est tempore.* Et nonnullis interiectis: *Præter ea quæ dicta sunt, manifestißimè vim perfectionis designatiuam in septenario, repræsentant ætates ipsæ ab infantia ad senectutem vsque, quæ mensurantur septenario: ac primo quidem septennio enascuntur dentes: In secundo tempestiuitas est ad genituram emittendam. In tertio barbæ accrementum. In quarto roboris acceßio. In quinto tempus nuptiarum. In sexto vigor intelligentiæ. In septimo vtriusque augmentum, intelligentiæ & eloquentiæ. In octauo vtriusque perfectio. In nono æquitas & mansuetudo, affectibus maiori ex parte mansuefactis. In decimo denique vitæ exitus optabilis, adhuc integris sensuum instrumentis. Solet enim alioqui senectus longa supplantare & affligere.*

Hinc sequitur septenarium esse ętatum & vitæ definitorem in eo enim fit sanguinis, humorum, spirituum, calorum & complexionis mutatio. Quocirca nonus septenarius annorum, putà annus vitæ 63. est climactericus, multisque vitæ finem affert. Vnde 63. ætatis anno mortuus est Aristot. Cicero, Crysippus, Bocacius, Card. Cusanus, S. Benedictus, S. Bernardus, & alij permulti. Vnde & Augustus Cæsar annum 63. velut fatalem extimuit, eoque exacto quasi periculo defunctus sibi gratulatus est. Abrahā mortuus est anno ætatis 175. qui 25. septenarios, complectitur. Iacob anno ætatis 147. qui 21. Dauid 70. qui decem septenarios in se concludit: eodem permulti decedunt. Nam vt idem ait Psalm. 89. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta*, qui octo denarios cōplectitur, iuxta id quod hic dicitur: *Da partem septem nec non & octo.* Simili modo reipublicæ status per septenarios sæpè mutatur. Hebræorum captiuitas in Babylone desiit anno 70. qui est decimus septenarius: omnium monarchiarum series desiit in 70. hebdomade, Danielis cap. 9. in qua natus est Christus monarcharū monarcha. Porrò 70. hebdomades annorū faciunt annos 490. qui est quasi cubus septenarij & denarij: septies enim decem faciunt 70. septies 70. faciunt 490. Atque circiter eundem annum 490. facta est crebra reipublicæ Hebraicæ, vti & aliarum mutatio, putà prima à Mose & iudicibus in Saülem & reges; secunda à regibus in Zorobabel & duces tempore captiuitatis Babylonicæ; tertia à ducibus in Christū. In qualibet enim harum inuenies circiter annos 490. vti colligere licet ex tabula, chronologica, quam præfixi Pentateucho. Iuxta hunc sensum monet sapiens, vt memores simus septenarij, id est decursus & finis ætatis, tum nostræ, tū reipublicæ, in eoque agnoscamus vtriusque vanitatem, dicamusque: *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis*: Sicut enim septenario dierum, putà septem diebus initio mundi Deus omnia creauit: ita septenario annorum eadem variat & finit. Rursum vt cuique ætati (quæ numero sunt septem) suam demus partem, officium scilicet cuique ætati debitum, putà infantiæ demus innocentiam; pueritiæ obedientiam, iuuentuti castimoniam, adolescentiæ studiū sapientiæ, virili ætati robur virtutis, senectuti maturitatem, apathiam, & perfectionem, decrepitæ meditationem instantis vitæ æternæ.

Annus climactericus quis & qualis

Virtutes ætati cuique propria.

Denique nonnulli vti superiùs indicaui, per septenarium accipiunt pauperes viuentes, per octonarium defunctos degentes in purgatorio. q.d. Da eleëmosynam pauperibus viuentibus in septimana huius vitæ, da & defunctis qui ex hac vita transierunt ad purgatorium, vbi expectant octauam felicitatis æternæ. Rursum nonnulli sic exponunt: *Da partes septem, nec non & octo, quia ignoras quid futurum sit mali super terram.* Hoc est, neminem à commercio laborum tuorum excludas, cum nescias mala, scilicet tentationes hominibus euenturas, quæ si diuitem fortè prostrauerint, pauperculum in bono perseuerantem

tem habebis per tui laboris industriam, in quo tamquam in filio sapiente glorieris.

QVIA IGNORAS QVID FVTVRVM SIT MALI SVPER TERRAM] q. d. Multæ calamitates, eæque improuisæ & quasi ineuitabiles iminēt terræ: vt ergo ab iis te liberes, multas facito eleëmosynas: *quoniam eleëmosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata & facit inuenire misericordiam & vitam æternam*, ait Raphaël Tobiæ ca. 12. 9. Tales calamitates sunt furum, latronum & hostium incursus, sterilitas agrorum, venti, procellæ, ærugo, pestis, fames, bellum, morbi, mors, hæc sunt mala pœnæ; mala culpæ sunt peccata, & peccandi occasiones ac tentationes: contra vtraque antidotum est eleëmosyna, vti ostendi Daniel 4. v. 24. Deuter. 26. vbi 22. eleëmosynæ fructus recensui. Verè S. Hieron. ad Nepotianum: *Numquam*, ait, *memini me legisse mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit.*

Rursum S. Hieronymus hic & S. Gregor. homil. 15. in Ezechielem, malum hoc referunt ad examen, sententiam, damnationem & gehēnam impiorum in die iudicij, à qua misericordes eximet Christus Matth. 25. Sic & Olympiod. *Modestè age*, inquit, *quæ ad huius vitæ pertinent officia, cogitans assiduè & de futuro sæculo. Neque enim nosti, quàm grauia reposita sint tormenta iis, qui neque septenariis partem suam dederint, neque octonariis.* Addit deinde alium sensum dicens: *vel eleëmosynam omnibus confer in cordis tui simplicitate: Neque enim nosti quis hominum verè indigeat, quisue simulatâ paupertate per auaritiam petat.* Verùm primus sensus, quem dedi, est litteralis & genuinus. Didicit hic Salomon à patre suo Dauide, qui Psal. 40. 1. ita canit: *Beatus vir qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala* (Symmach. *In die afflictionis.* Eusebius: *quandocumque vrget calamitas*) *liberabit eum Dominus.*

Vers. 3. SI REPLETÆ FVERINT NVBES, IMBREM SVPER TERRAM EFFVNDENT; (Hebr. *euacuabunt, exinanient*) SI (Hebr. *& si*) CECIDERIT LIGNVM AD AVSTRVM, AVT AD AQVILONEM, IBI ERIT.] Sensus est, ait Olympiod. quasi dicat: *Sicut nubes iussu diuino imbrem super omnes homines spargunt, ita conuenit eleëmosynam cunctis hominibus impartiri*: nimirum cor plenum vti diuitiis ita & charitate, eleëmosynam copiosam det oportet, sicut nubes aquæ turgidæ copiosam effundunt pluuiam. Vnde illud Oseæ 13. 3. *Misericordia vestra quasi nubes matutina*, Et Ecclesi. c. 35. 26. *Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis, sicut nubes pluuiæ in tempore felicitatis.* Vide dicta vtrobique. *Prognostica pluuiæ.*

Porrò nubes densæ certum sunt signum pluuiæ, æquè ac multa alia, quæ physici assignant. Nam pluuiam præsagiunt canes gramina comedentes, eorumque ventres murmurantes; muscæ & vespæ equos acriùs compungentes, fumus per camini gulam spissius subuolans; crebriores atrocioresque morsus pulicum. Sunt insuper argumenta pluuiarum; grues silentio per alta cæli inuolantes; boues aërem olfactantes, seque contra pilum lambentes; hirundo lacum circumuolitans, summisque alis aquæ superficiem verberās; ranæ insuetum coaxantes; formicæ è cauernulis oua efferentes; arcus cælestis; corui & cornices crocitantes; terrestres volucres aduersus aquam clangores edentes, sese que perfundentes; oleum lucernæ scintillans, & fungi se inde tollentes; luna crescens obscurior, sol exoriens concauus & maculosus; Item sub ortum solis nigræ nubes, rubentibus interuenientes.

Aptè eleëmosyna comparatur nubi, quia sicut nubes à cælo formata, non alium habet finem & scopum nisi pluuiam; sic opum à Deo datarum non alius est finis, quàm vt erogentur in egentes. Rursum sicut Deus pluit indifferenter & æqualiter super omnes, siue bonos siue malos, siue amicos siue inimicos; sic & eleëmosynarius omnibus benefaciat sine exceptione personarum. Tertiò, sicut nubes à pluuia nullam gratiarum actionem expectat, sic nec diues quidpiam expectet à paupere, iuxta illud Christi: *Mutuum date, nihil inde sperantes.* Quartò, sicut pluuia grata est nubi, ac nubem nubi rependit, dum in terrā à se humectata & radiis solis calefacta vapores excitat, qui in aërem eleuati, in nubes rursus concrescunt: sic pariter eleëmosyna ditat dantem, adeoque eleëmosynarius certat liberalitate cum Deo: vnde quò liberalior est in pauperes, eò liberaliorem in se Deum expertus, vti se experiri fatebatur S. Ioannes eleëmosynarius, teste Leontio Episcopo Neapoleos in Cypro, in eius vita, qui & addit eum confidenter dicere solitum Deo: *Videbimus quis vincat, an tu mittendo, an ego dispergendo.* Hinc Chald. vertit: *si repletæ fuerint nubes pluuiæ, super terram effundent aquas suas propter merita iustorum. Et si non fuerit iustus in illa generatione, in mari & in deserto descendent, vt non sit vtilitas ex eis filiis hominum.* Et sic explicat, quasi dicat: *Serua mandata, quæ tibi superiùs sunt præcepta, vt nubes super te effundant imbrem suum. Vbicumque enim tibi locum præparaueris, futuramque sedem, siue ad Austrum siue ad Boream, ibi, cùm mortuus fueris, permanebis. Aliter: Propterea supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquæ, etenim petenti te tribue, quia & nubes cum plenæ fuerint diuitias suas mortalibus largiuntur.* Nubes ergo misericordiæ nostræ in pauperes, elicit & prouocat nubem misericordiæ diuinæ, vt in nos gratias & dona sua pluat & effundat, iuxta illud: *Beati misericordes; quoniam misericordiam consequentur.* Matth. 5.

Eleëmosyna similis nubi. *Primò.* *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.*

Mysticè Olympiod. *Nubes*, ait, *sunt viri sancti, quorum vnus fuit Moses, qui dicit; Expectetur vt pluuia eloquium meum.* Deuter. 32. *Sancti ergo repleti diuino verbo, quale* scilicet *factum est ad Oseæ aliosque sanctos, effundunt fœcundum* doctrinæ *imbrem non super solam Iudæam, sed & in omnem terram, in quam exiuit sonus eorum.* Sic & S. Hieronym. & S. Ambros. lib. 3. epist. 19. ad Constantium, quem audi: *Quicumque colligit de montibus aquam atque ad se trahit, vel haurit è fontibus, & ipse rorat sicut nubes. Imple ergo gremium mentis tuæ, vt terra tua humescat & domesticis irrigetur fontibus. Ergo qui multa legit & intelligit, impletur: qui fuerit impletus, alios rigat. Ideoque scriptura dicit: si impletæ fuerint nubes, pluuiam in terram effundent; sint ergo sermones tui profluì, sint puri, dilucidi, vt morali disputatione suauitatem infundas populorum auribus, & gratiâ verborum tuorum plebem demulceas, vt volens quo du-*

tis sequatur. Vide dicta Ezech. 10. v. 4. vbi proprietates nubium recensui, easque Apostolis & prædicatoribus applicui. Igitur nubes fœcundæ & secundæ sunt sancti prædicatores, ait Hugo, quorum est sublimari à terra, pluere doctrinis, tonare minis, coruscare miraculis vitæq; exemplo; nubes verò sine aqua, ventisque circumlatæ, vt ait S. Iudas, sunt illi, qui gratia vacui plausum auditorum captant, non planctum.

SI CECIDERIT LIGNVM (Arabicus *trabs*) AD AVSTRVM AVT AD AQVILONEM, IBI ERIT] Tigur. *In eo permanebit.* Campens. *Erunt qui colligent illud.* Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus præponunt copulam *&*: *& si ceciderit, &c.* ex quo patet hanc gnomen copulandam esse, cum hemistichio præcedenti, *si repletæ fuerint nubes*, cum eoque eodem versu cohærere, siue per similitudinem, siue per dissimilitudinem. Vnde

Primò, Thaumat. vertit: *Non est arbor vlla quæ semper stet: licèt enim eandem homines non succidant, vento tamen olim subuertetur.* q. d. Sicut arbor omni casu, sic & homo, qui est arbor inuersa, morte subuertitur: quare si sapit, antequam succidatur, benefaciat, vt succisus præmium benefactorum recipiat vitam æternam.

Secundò, Aben Ezra, Clarius & Campen. per lignum siue arborem accipiunt fructus arboris, qui maturi ex ea decidunt, q. d. Fructus arboris, v. g. poma & pyra in quācumque arboris partem latusque cadant, non pereunt, cùm non desint qui ea colligant: sic hominis liberalis eleëmosyna in quemcumque locum cadat, non perit, cùm nusquam desint pauperes, qui eam colligant, ac eleëmosyna vbique suum apud Deum & homines inueniat præmium. Hic sensus satis videtur appositus, cui adde & hunc illi affinem. q. d. Sicut pluuia & fructus arboris decidens non considerat quo cadere debeat, an in terram bonam, an in malam; an ad aquilonem, an ad Austrum, sed naturali pondere cadit in quamcumque partem sibi procliuem & obuiam: sic pariter faciunt viri liberales in danda eleëmosyna, scilicet in quamcumque partem, locum & sortem inciderint, vbiq; sunt munifici, hos & illos & alios quāplurimos alunt, beneficentiam suam in omnes obuios exerunt; nec curiosè scrutantur an digni sint, an indigni, an grati futuri vel ingrati, an benè eleëmosyna vsuri, an malè, an eleëmosyna sibi futura sit vtilis, an damnosa; quia in quemcumque tandem illa collata fuerit, ibi erit, danti non peribit, sed ibi illam suo tempore inueniet. Simile est de pane proiecto in aquas præterfluentes v. 1. Huc accedit R. Salomon, qui τὸ *ceciderit* accipit non de casu, id est lapsu sed casuali sorte, quasi dicat: Sicut arbor vbicumque eius sors ceciderit, vt plantetur & subsistat, siue in Australi regione, siue in Aquilonari, ibi fructus suos profert ad incolarum commodum: sic vir liberalis vbicumque collocetur, & quocumque eum sors casusue tulerit, omnibus indigenis & aduenis beneficum se exhibet.

Tertiò, R. Haccados: q. d. Sicut nubes depluunt pluuiam in omnem locum, etiam aridum & sterilem, vbi scilicet ligna exaruerunt, & casu aliquo prolapsa sunt, sic pariter beneficus sua beneficia dispertit in omnes, etiam indignos & ingratos, qui ob ingratitudinem exaruisse, & ad omne bonum inutiles esse videntur.

Quartò, Chald. hæc refert ad principes immisericordes, qui ob immisericordiam principatu excidunt, sicut misericordes ad eundem eleuantur, vel prolapsi eidem restituuntur. vt patet in Nabuchodonosore. Daniel. 4. partim ad rerum copiam vel famem, quæ à Deo nunc huic regioni, nunc illi ob virtutes vel vitia; ac præsertim ob misericordiam vel crudelitatem immittitur. Vnde sic vertit: *Si decretum fuerit de cælo, vt cadat rex & consiliarij eius de principatu eorum, ex auctoritate dicti Domini fiet, & etiam saturitas aut fames in meridiem aut Septentrionem, vbicumque decretum fuerit, vt firmetur illud consilium, mittitur eò, vt fiat.*

Quintò, Noster Pineda, q. d. Da eleëmosynam pauperi dum viuit, quia si moriatur illam amplius ei dare non poteris: Nam quocumque tandem ceciderit & vbicumque fuerit, non amplius illum reuocabit tua beneficentia ad vitam: maturanda igitur, & non procrastinanda eleëmosyna indigenti. Qua ferè ratione diuinam misericordiam allicere conabatur Iob. cap. 7. vers. 7. dicens: *Memento quia ventus est vita mea, & non reuertetur oculus meus, vt videat bona*, & v. 21. *Ecce nunc in puluere dormiam, & si manè me quæsieris non subsistam.*

Sextò, nonnulli hanc gnomen attexunt præcedenti, quasi illam probet & confirmet, vt priùs eius hemistichium respondeat priori hemistichio præcedentis, posterius posteriori, q. d. *Da partem septem nec non & octo*, id est da eleëmosynam multis, imò plurimis, quia *sicut nubes repletæ*, copiosum *super terram imbrem effundunt*: Sic liberales, opibus & liberalitate abundantes & quasi turgidi copiosas dant eleëmosynas, adeoque multis, imò omnibus quibus possunt, benefaciūt. Rationem subdit: *Quia ignoras quid mali futurum sit super terram.* Hoc ergo malum omne satage præuenire, & euitare per eleëmosynam: quia *si ceciderit lignum ad Austrum aut ad Aquilonem, ibi erit.* q. d. Vbicumque & in quamcumque plagam ceciderit malum, id est clades & strages à Deo immissa, ibi damna sua infliget, vt illa declinare vel amoliri sit impossibile, nisi per eleemosynam illa à te auertas.

Septimò, magis planè, congruè & propriè S. Hieronym. *Propterea*, inquit, *supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquæ, & omni petenti te tribue, quia & nubes cùm plenæ fuerint diuitias suas mortalibus largiuntur, & tu quasi lignum. quamuis longæuus sis, non eris in perpetuum, sed subitò, vt ventorum, ita mortis tempestate subuersus, vbicumque cecideris, ibi iugiter permanebis, siue te rigidum & trucem, siue clementem & misericordem vltimum inuenerit tempus.* Hunc sensum exigit antithesis austri & Aquilonis. Nam vt notat S. Hieronym. auster in Scriptur. dum opponitur aquiloni, in bonam partem, aquilo in malam partem accipitur, iuxta illud: *Dominus ab austro veniet.* Habacuc. 3. Australis enim plaga est mundi dextra, lucida & calida; aquilonaris verò est sinistra, caliginosa & frigida. Adde Babylon. quæ per Nabuchodonosor euertit Ierusalem & Iudæam, eidem erat aquilonaris. Vnde illud: *Ab aqui-*

aquilone(id est à Babylone) *pandetur omne malum.* A Ierem. 1. Auster ergo notat statum misericordiæ, gratiæ & salutis; aquilo statum immisericordiæ, peccati & damnationis, quod scilicet post casum, id est mortem ab vno statu ad alterum non sit traositus, vt qui decedunt in statu gratiæ & salutis, non possint transire in statum peccati & damoationis, nec hi vicissim in illum commeare; magnum enim chaos inter vtrumque firmatum est, quod nulli est penetrabile aut penneabile, vt aiebat Abraham diuiti Epuloni Lucæ 16. Huic sensui optimè inhæret communis patrum & interpretum expositio, qui ligni casum interpretatur hominis mortem; homo enim est arbor inuersa, quia radices, putà caput cum capillis mittit sursum, ramos verò, putà pedes deorsum: Vnde illud cæci à Christo illuminati: *Video homines velut arbores ambulantes.* Marci 8.24. Sensus ergo est. B q. d. In quemcumque locum & statum homo in morte ceciderit, siue ad austrum, id est ad statum electorum & beatorū propter opera misericordiæ; quæ fecit in vita, siue ad aquilonem, id est ad statum dānatorum, propter opera immisericordiæ, ibi manebit in æternū, vt in alterum & contrarium aliorum statum commigrare & trāsgredi nequeat. Cura igitur, vt eleemósynas & merita accumulando cadas ad austrum, non ad aquilonem, dum tibi breui moriendum erit: vide ergo quo inclinat mēs tua, an ad auaritiam, an ad virtutes, an ad vitia, & si videris eam propendere ad aquilonem, omni studio reflecte eam ad austrū, vt ad illum cadat, noo ad aquilonem. Tota ergo vita tua disce quomodo semel bene moriaris: disciplina autem bene moriendi est sancta vita, C sanctè ergo viue, si vis sanctè mori, vt cadas ad austrum.

Cadunt ad austrū sancti, ad aquilonem impij.

Cant

Appositè auster, vtpote cæli regio dextera & calida, repræsentat felicitatem cælestem, aquilo verò, quia sinister & frigidus, damnationem gehennalem. Ita Hiero. Olympiod. Albinus, Salon. & S. Greg. 12. Moral. 4. quem audi: *Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. In die etenim mortis suæ iustus ad austrum cadit, peccator ad aquilonem; quia & iustus per feruorem spiritus ad gaudia ducitur, & peccator cum apostata Angelo, qui dixit: sedebo in monte Testamenti in lateribus aquilonis; in frigido suo corde reprobatur.* Audi S. Bernard. serm. 49. inter paruos: *Siue ad austrū, siue ad aquilonem arbor ceciderit, ibi erit. Austri calor & lenitas in sacra Scriptura bonam solet habere significationem. Ab aquilone verò panditur omne malum. Porrò* D *homines sicut arbores vidit aliquis. Exciditur autem arbor in morte, & quocumque ceciderit ibi erit, quia ibi te iudicabit Deus, vbi inuenerit. Ibi inquam erit immutabiliter & irretractabiliter. Videat quo casura sit, antequam cadat, quia postquam ceciderit, non adiiciet vt resurgat, sed nec vt se vertat. Quo verò casura sit arbor si scire volueris; ramos eius attende. Vnde maior est copia ramorum & ponderosior, inde casuram ne dubites; si tamen fuerit tūc excisa. Rami nostri desideria nostra sunt, quibus ad austrum extendimur, si spiritualia fuerint, si carnalia ad aquilonem. Quæ verò præponderent, medium corpus indicat, ea namque præponderant quæ secum traxerint corpus.* Idipsum deinde appositā similitudine declarat: *Sic enim est corpus inter spiritum, cui ser-* A *uire debet, & carnalia desideria, quæ militant aduersus animam siue potestates tenebrarum, ac si vacca sit inter raptorem & rusticum constituta. Quidquid ille minetur, quidquid intendat, si vaccam non duxerit, rusticus vicit: sic quantumcumque sæuiat malignus, quantumcumque praua desideria crucient; si vas suum sibi vendicat anima, vicisse credenda est, vt quemadmodum ait Apostolus: Non regnet peccatum in nostro mortali pectore. Sed sicut exhibuimus membra nostra seruire iniquitati ad iniquitatem, sic exhibeamus seruire iustitiæ in sanctificatione m.*

Tropol. Galfridus in Tropol. ad hunc locum: In oriente stat, inquit, qui proficit, in occidente qui deficit, in austro qui tendit ad cælum, io aquilone qui ad infernum. Denique auster, vtpote dextera pars mundi, repræsentat dexteram Christi iudicis, ad quam in die iudicij à Christo B statuentur omnes electi, vt beentur, aquilo verò vtpote sinistra pars mundi, repræsentat sinistram Christi iudicis, ad quam collocabuntur omoes reprobi & damnati.

Auster & aquilo excludunt purgatorium. Primò.

Obiiciunt hæretici: Ecclesiastes hic tantum nominat duo loca post casum, id est mortem, scilicet austrū, & aquilonem, id est cælum & infernum: Ergo non est medius ioter hæc duo locus, putà purgatorium. Resp. Nego consequentiam: Qui enim nominat duo extrema, media quæ inter extrema intercurrūt non excludit, sed potiùs includit: sicut hic sub austro & aquilone Ecclesiastes ioeludit orientem & occidentem, qui medij sunt ioter austrum & aquilonem: nominat autem hos duos potiùs quam orientem & occidētem, quia hi duo duos respiciunt mundi polos, C scilicet aquilo polum arcticum, auster aotarcticum. Illi ergo qui sunt in purgatorio pertinēt ad austrum, quia certi sunt peracta purgatione se ituros in cælum. Sic pariter patres, qui tempore Salomonis erant in limbo, pertinebaot ad austrū, qui expectabant reserationem cæli per Christū. Rursum auster & aquilo significant duo loca vltima, in quæ post mortem concedunt animæ, vt ibi perpetuò maneant. Talia autem sunt tantum duo, scilicet cælum & infernus. Nam purgatoriū non est locus vltimus, sed mediatus, quia ex eo omnes animæ transeunt io cælum. Ita S. Hier. Olympiod. Salon. & alij passim. Hinc Franc. Suarez hanc gnomen exponit primo, de duobus locis vltimatis, in quibus vltimo terminatur via viatorum. Secundò, de loco consolationis & tristitiæ: purgatorium autem est locus consolationis: D vel optimè, q. d. Post hanc vitam non est locus amittendi vel recuperandi Dei amicitiam, sed si homo decesserit ad austrum, id est io diuina amicitia, ibi perpetuò manebit: sic & ad aquilonē, id est in Dei ira, inimicitia, ibi perpetuò erit. Ita Suarez 3. p. tom. 4. disp. 45. Accedit Salonius: *Per lignum homo designatur,* inquit, *quoniam vnusquisque est quasi lignum syluæ generis humani: per austrum qui est ventus calidus, requies paradisi designatur: per aquilonem, qui est frigidus, designatur inferni supplicium.* Vide Bellarmin. lib. 1. de Purgat. c. 8.

Secundò.

Moral. Disce hic ingentem stimulum ad eleēmosynam, & omnem virtutem esse considerationem æternitatis stabilis & immutabilis, quæ eleemosynariis felicissima, immisericordibus

miserrima, accidet. Vnde hunc stimulum crebro adhibet Ecclesiastes, vt v. 9. & seq. cap. 9. v. 10. c. 12. v. 5. Discant ab eo nostri Ecclesiastæ, in suis concionibus crebrò eodem stimulare auditores. Quid enim æternitate maius, longius, terribilius, felicius vel infelicius? quare qui ea non mouetur, aut saxum est, aut dæmon desperatæ salutis. Verè Beda in Collectaneis: *Tres*, ait, *mansiones principales constituit Deus: cælum, terram & infernum; & in illis tribus tres res principales: in cælo constituit pacē & æternitatem: in terra constituit fidem, pœnitentiam & remissionem peccatorum: in inferno constituit timorē & æternam pœnam. De terra autem quæ in medio est, repletur cælum & infernus.*

Vers. 4. Obseruans ventos non seminat, quid?

QVI OBSERVAT VENTVM, NON SEMINAT. ET QVI CONSIDERAT NVBES, (Arabicus *aërem*) NVMQVAM METET] q.d. Qui terretur difficultatibus, & parcit eleëmosynæ ob euentus dubios, v.g. quia timet depauperari, vel ne pereat fructus eleëmosynæ, hic omittit opera bona frugifera & necessaria. Solent enim prudentes agricolæ obseruare ventos & nubes, teste Columella, Varrone & Virgilio in Georg. sed moderatè: nimia ergo eorum obseruatio anxietas & pauor panicus dumtaxat hic carpitur: nam alioqui semen nunc requirit ventum frigidum, vt profundas agat radices in terra: nunc calidum, vt foras in copiosum germen erumpat: sic nunc requirit pluuiam, vt crescat, nunc siccitatem, vt se consolidet. Est parœmia parabolicè significans nimis meticulosos & anxios de futuro rei successu, otiosos desidere, torpere, nihilque boni agere. q.d. Sicut agricola nimis anxiè obseruans ventos, seminare non audet: cogitat enim secum: si vento flante seminauero, ventus meum semen difflabit & dissipabit, vt extra agrum, vel in alias agri partes, quas seminare nolo, feratur; aut ventus nunc frigidior semen enecabit, vel calidior in nimium germen effundet, itaque frustra & sine spe messis seminabo: quo fit vt numquam seminet, & consequenter numquam metat: semper enim aliquis est ventus, præsertim in hyeme, cùm tempus est seminandi: qui ergo ventum timet: numquam seminabit, cùm numquam aër in hyeme sit expers venti. Simili modo qui considerat nubes numquam metet, sibi enim anxiè persuadet, dicitque: si nunc metam, nubes depluent imbrem, qui segetem à me demessam sua humiditate inficiet & putrefaciet. Expectabo ergo dum nullæ sint nubes, tempusque omnino serenum & securum: quò fit, vt numquam metere audeat, sed seges in agro desiccetur & perdatur. Nam semper in cælo sunt aliquæ nubes: qui ergo eas timet, numquam seminabit: sic prorsus qui nimis anxie timet publicam annonæ caritatem, aut ne quid domi sibi suisque desit, dicendo: si dedero panes pauperibus, frumentum meum non sufficiet alendæ familiæ per totum annum. Expectabo ergo rerum copiam, ac securitatem quòd mihi nil deerit, ac tum largè erogabo superflua in pauperes: hic, inquam, numquam dabit eleëmosynam, quia semper metu aliquo instantis, vel futuræ necessitatis percelletur, qui illum à dando retrahet manusque eius claudet; vnde fiet subinde vt frumentum in horreo putrescat, cuius rei exemplum est apud Moschum in Prato spirit. capit. 85. Significat ergo hæc parœmia, non nimis anxiè cogitanda & metuenda esse pericula & difficultates, quæ occurrunt in exercenda virtute, præsertim eleëmosynæ, sed illa committenda & resignanda esse diuinæ prouidentiæ, ac magno animo, magnaque in Deum confidentiâ liberaliter benefaciendum esse cuilibet egenti: sic enim liberalem vicissim erga nos Deum experiemur. Verè Seneca epistol. 13. *Plerumque*, inquit, *suspicionibus laboramus*, &c. *non coarguimus illa quæ in metum nos adducunt, nec excutimus, sed trepidamus, & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant: vera enim modum suum habent; quidquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus sunt: Ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt.* Quia vt idem subiicit: *Nonnumquam nullis apparentibus signis quæ mali aliquid prænuntient, animus sibi falsas imagines fingit.* Et nonnullis interiectis remedium metus assignans: *Hic*, inquit, *prudentia prosit, hic robore animi, euidentem quoque metum respue: Si minùs, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ timentur, vt non certiùs sit & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem & metum examina, & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebis sententias metus, nihilominùs in hanc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cùm cœperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit: vanus auctor est, aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus. Expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus.* Paulò aliter S. Hiero. *Qui considerat*, inquit, *cui benefaciat, & non omni petenti se tribuit, sæpè præterit eum, qui meretur accipere.* Olympiodorus: *Tu quoque ne tantopere sis sollicitus, curiosè quærendo cui sis eleemosynam daturus, cui non daturus, vt putà fidelisne sit ille aut infidelis, iustusne aut iniustus; enim si pendebis animo ista disquirens, amittes sationis tēpus, neque inuenies in tempore messis quid metas. Sine vlla itaque dilatione temporis, in simplicitate cordis eleemosynam confer.* Denique Thaumat. censet hæc dici contra Astrologos, qui ex astris de futura fertilitate vel sterilitate & coniectant & diuinant: vnde sic vertit: *Multi quæ è cælo euentura sint præscire gestiunt, nec deest qui in nubes intuens ventumq; expectans, à messe aut ventilatione abstinuerit, re inani confisus: nec eorū quæ diuinitus futura sunt, quidquam cognoscens.* Hic accedit S. Athanas. in Synopsi, qui ex hoc loco arbitratur prosterni à Salomone *Ægyptiorum religionem circa diuinationem ex hominis natiuitate.* Accedit Chald. *Qui*, inquit, *obseruat diuinos & ariolos, vix temerè hac vita res præclaras aget, & qui à sideribus sensum aucupatur, non augebit mercedem; Augures enim vento persimiles sunt, qui hominis palma concludi non potest; at planetæ nubibus cæli comparantur, quæ semper eunt, neque vmquam redeunt.* Verùm primus sensus, quē dedi, est genuinus.

Tropol.

Tropol. Albinus per ventos accipit eos, qui nobis aduersantur, per nubes, qui nobis blandiuntur: sic & S. Hieronym. *Qui tantum,* inquit, *eo tempore Dei verbum prædicat, quo populus libenter auscultat, & secunda aspirat aura, tumoris sator negligens & ignauus agricola est: in ipsis enim prosperis dum nescimus aduersa, consurgunt. Sed opportunè importunè Dei sermo est prædicandus, nec fidei tempore aduersariorum nubium consideranda tempestas. De quo in Prouerbiis dicitur: Sicut pluuia vehemens & inutilis, sic qui derelinquunt sapientiam, & impietatem laudant. Absque consideratione ergo nubium & timore ventorum, in mediis tempestatibus seminandum est, nec dicendum: illud tempus commodum, hoc inutile, cùm ignoremus quæ via & quæ voluntas sit spiritus vniuersa dispensantis.*

Prou. 28. iuxta Sept.

Mystic. Porrò S. Gregorius 3. par. Pastor. cap. 16. per ventos accipit suggestiones dæmonum, per nubes persecutiones hominum. *Qui obseruat ventum,* inquit, *non seminat, & qui considerat nubes, numquam metit. Quid enim per ventum, nisi malignorum spirituũ tentatio exprimitur? Et quid per nubes, quæ mouentur à vento, nisi aduersitates prauorum hominum designantur? A ventis videlicet impelluntur nubes, quia immundorum spirituum afflatu praui excitantur homines. Qui ergo obseruat ventum non seminat, & qui considerat nubes numquam metit: quia quisquis tentationem malignorum spirituum, quisquis persecutionem prauorum hominum metuit, neque nunc grana boni operis seminat, neque tunc manipulos sanctæ retributionis secat.* Similia habet 27. Moral. cap. 5. Rursum noster Aluarez de Paz lib. 5. par. 2. cap. 20. de Medis perfectionis, per ventos & nubes accipit commoditatem & amorem proprium, virtuti inimicum: *Qui obseruat ventum,* inquit, *non seminat, & qui considerat nubes nequaquam metet;* est ac si dixisset: Qui in omnibus quod sibi commodissimum est, exquirit, & quod iucundissimum est, explere nititur, is profectò semen non seminat, ex quo præmium æternum metat. Seminat enim opera vitio propriæ voluntatis & inordinati amoris infecta, quæ dum soli homini operanti placent fructum æterni præmij non ferunt.

Vers. 5. QVOMODO IGNORAS QVÆ SIT VIA SPIRITVS, ET QVA RATIONE COMPINGANTVR OSSA IN VENTRE PRÆGNANTIS; SIC NESCIS OPERA DEI, QVI FABRICATOR EST OMNIVM] Pertinet hæc gnome ad eleëmosynam vt patet ex præced. & seq. Ne quis enim timidus vel auarus se ab ea excuset metu, ne fortè ipse rebus suis omnibus in alenda familia indigeat, occurrit dicens: *Qui obseruat ventos non seminat, & qui considerat nubes numquam metet,* q. d. Non oportet tam anxiè futuros vẽtorum flatus & nubium pluuias extimescere, vt propter eos à serendo & metendo congruo tempore auocemur. Deus enim est qui regit ventos & nubes, facitque eos seruire hominum vsibus, itaque eos moderatur & dispensat, vt sationem & messem non impediant, sed iuuent & promoueant, etsi hominibus id initio non appateat, sed potiùs cõtrarium, putà quod obfuturi sint, non profuturi. Deus enim occultos modos & rationes nouit, quibus efficit, vt prosint, non obsint. Id probat nũc exemplo formationis hominis dicens; *Quomodo ignoras quæ sit via spiritus,* &c. q. d. Sicut ignoras qua ratione embryoni, & corpori exanimi in vtero matris à Deo inferatur anima, quæ corpus embryonis animet & viuificet, ac singulis membris intimè sese vniat, & quasi incorporet. Rursum sicut ignoras quomodo ossa tot tantaque embryonis, tam connexè & appositè à Deo formẽtur, & compingantur in ventre matris: sic pariter nescis cetera Dei opera, ac præsertim qua ratione Deus eleëmosynariis succurrat, vt cùm omnia sua liberaliter erogent, numquam tamen exhauriantur aut depauperentur, sed potiùs rebus afflaant & abundent instar fontium & fluminum, quod sanè opus est mirabile diuinæ prouidentiæ & munificẽtiæ, cuius effectum vides, sed causam & modum non vides. Illi ergo securus te crede & committe, nec metu futuræ inopiæ, eleëmosynæ parcito: quia Deus tibi copiosè de omnibus prouidebit. Vnde auctor Catenæ Græc. *Oportet,* inquit, *semper bonis operibus esse intentos, nec attendere opportunitates ac tentationes. Ignoramus enim quas dispositiones habemus; Quemadmodum & quæ in vtero sunt ossa embryonum.* Huic gnomæ similis est illa Prou. 22. 2. *Diues & pauper obuiauerunt sibi, vtriusque operator est Dominus.* q. d. Deus fecit hunc diuitem, illum pauperem, vt diues pauperi succurrat, & pauper pro diuite precetur, vt illi opes sẽper ad erogandum suppeditet. Vnde Deus exoratus reipsa idipsum facit & præstat. Dum ergo pauperem alit, ac pauper vicissim diuitẽ ditat, dũ ei opes maiores à Deo precatur & impetrat.

QVÆ SIT VIA SPIRITVS] Per spiritũ multi probabiliter accipiunt ventum, vti vertit Symmach. de quo sermo præcessit; vtrobique enim in Hebræo eadem est vox רוח *ruach*: ventorum enim viæ, motus & gyri sunt occulti, ac hominibus impenetrabiles, quia ex arcanis prouidentiæ Dei dispensatione prodeunt; iuxta illud Christi, ad Nicodemum Ioan. 3. 8. *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat:* quia vt explicat S. Dionys. cæleſt. Hierar. ca. 15. venti habent *diuinæ actionis imaginem, propter celerẽ insuperabilemque discessum, & propter principiorum atque fontium incognitas nobis, atque inuisibiles latebras.* Ita Thaumat. Olymp. Hugo, Arias, & alij. Via spiritus Primò.

Secundò & aptiùs, per spiritum accipias animam, quæ corpus informat. Agitur enim hic de compagine & formatione hominis in vtero matris vt patet ex seq. Vnde Chald. vertit: *Sicut non potest tibi omnino esse perspectum, qua tandem via anima spirabilis, & vitæ capax in corpus infantis infunditur, & in fœtum, qui visceribus vtero gerentis matris continetur, & ignoras planè, donec in lucem edatur, masculusne sit, an femina: sic nec iudicare potes opera Domini; quæ omnia summâ prudentiâ perficit.* Ita S. Hieronym. *Sicut nescis,* inquit, *viam spiritus & animæ ingredientis in paruulum, & ignoras ossium & venarum varietates in ventre prægnantis, quomodo ex vili elemento corpus hominis in diuersas effigies artusque varietur, & de eodem semine aliud mollescat in carnibus, aliud durescat in ossibus, aliud in venis palpitet, & aliud ligetur in neruis,* &c. Ita quoque explicant Lyran. Hugo, Caieta. Clarius, Vatab. & alij, qui viã spiritus interpretãtur viam, qua anima intrat in corpus hominis, dum viuere incipit, ac viam qua ex eodem egreditur, dũ moritur. Porrò quàm occultus & obscurus sit animæ Secundò.

animæ humanæ ortus, eiuſdemque in corpus, ſingulaque eius membra introitus, oſtendunt variæ, imò cōtrariæ hac de re Philoſophorum ſententiæ. Democritus enim cenſuit animam, æquè ac res ceteras, ex fortuito atomorum concurſu conflatam. Plato in Timæo, quia rerum principia numeros fecit, animam quoque ex numeris compoſitam pronuntiauit. Heraclitus qui ignem rerum naturalium principium ſtatuit, animam exhalationem calidam etiam opinatus eſt. Diogenes, & qui ex aëre omnia compoſuere, aërem, Thales humorem, Critias ſanguinem, Empedocles harmoniam quandam & temperaturam elementorum, Hippocrates dixit animam eſſe ſpiritum tenuem per corpus omne diſperſum. Plura vide apud Theodor. li. 9. de Natura hominis, Nyſſen. diſput. de anima, Lactant. l. de Opificio Dei c. 17. Plutarch. lib. 4. de placit. Philoſ. c. 2. & 3. Ariſtot. lib. 1. de Anima. c. 2. Cicero. Tuſcul. 1.

Denique S. Auguſt. vir acerrimi ingenij, vſque ad mortem dubitauit de animæ origine, an ſcilicet ſingulis infantibus ſingulæ animæ à Deo creentur, an verò ſint ex traduce, ita ſcilicet, vt anima filij traducatur ex anima parentis, ſicut lumen vnius candelæ traducitur & accenditur ex lumine alterius, vt patet ex lib. 1. de Origine animæ cap. 15. & lib. 1. Retract. c. 1. Hoc enim poſteriùs videbatur ei arguere traductio peccati Originalis: illud enim cum anima videtur traduci in prolem ab anima parentis; ſed contrarium iam definiuit Eccleſia, animas hominum ſcilicet, in natiuitate vel potiùs conceptione cuiuſque, à Deo creari & creando infundi. Hinc ſapienter mater ſeptem Machabæorum ipſiſmet ait: *Neſcio,* inquit, *qualiter in vtero meo apparuiſtis: neque enim ego ſpiritum & animam donaui vobis & vitā; & ſingulorum membra non ego ipſa compegi; ſed enim mundi creator, qui formauit hominis natiuitatem, quiq; omnium inuenit originem,* &c. 2. Machab. 7.

Tertiò, S. Bonauentura per Spiritum accipit Deum & Spiritum ſanctum, q. d. Ventos & nubes, de quibus ſermo præceſſit, Spiritus diuinus occulte per omnia permeat, fouinat, cogit, mouet, diſpenſat. Rurſum idem ſpiritus oſſa infantis in vtero matris, vt ſequitur, occultè formiat, aptat, nectit, compingit. Myſticè, idem ſpiritus ita occultè per gratiam & operationem intrat in animam, vt homo eum non videat, imò ſæpè non agnoſcat; iuxta illud Iob. 9. 11. *Si venerit ad me non videbo eum: ſi abierit non intelligam.* Vnde B. Iſaias Abbas (extat in Biblioth. SS. Patrum) orat. 19. in medio ſic legit. *Quemadmodum compinguntur oſſa in ventre gerentis, ſic eſt via ſpiritus;* ſicque explicat de Spiritu ſancto: *Nam ſicut Sancta Virgo geſtauit filiū Dei in carne, ita qui gratiam Spiritus ſancti accipiunt, concipiunt & geſtant illum in corde ſuo.*

ET QVOMODO COMPINGANTVR OSSA IN VENTRE PRÆGNANTIS] *Prægnans* Hebr. vocatur, *plena*, ſcilicet ſuo fœtu & embryone grauida. Formatio oſſium & membrorum embryonis eſt opus naturæ, vel potiùs Dei admirabile: vnde illud admirantur omnes Philoſophi & Medici, vt Galenus lib. de Vſu partium, Lactant. de Opificio Dei. Cicero libr. 2. de Natura deorum, quin & Pſaltes Pſal. 138. *Non eſt occultatum,* inquit, *os meum à te quod feciſti in occulto, & ſubſtantia mea in inferioribus terræ: imperfectum meum viderunt oculi tui,* hoc eſt, non incognita tibi oſſium compactio meorum, membrorumque omnium interiorum in abdito ventris materni (vti vertit Chaldæus) velut in terræ penetralibus, vbi ipſe acū pictus ſum quaſi phrygionico opere, quod attinet ad neruos, carnes, oſſa, cutes. Hoc enim eſt Hebr. רֻקַּמְתִּי *ruchamti*, id eſt, velut à phrygione acu pictus ſum, quod proinde Itali vocant *ricamo*. Et Iob. c. 10. & ſequent. *Nonne,* inquit, *ſicut lac mulſiſti me, & ſicut caſeum me coagulaſti: pelle & carnibus veſtiſti me, oſſibus & neruis compegiſti me, vitam & miſericordiam tribuiſti mihi?* Porrò præ cæteris partibus & membris, mira eſt in homine tot tamque variorum oſſium compactio, putà formatio, ſolidatio, nexus, culligatio, articulatio, ſtructura, vti videre eſt in Anatomia Weſalij & ceterorū. Hoc ergo eſt opus *Elohim*, vt habent Hebræa, id eſt numinis omniſcij, ſapiētiſſimi & ſummè prouidi, quod ſua efficacitate & vi omnia permeat, penetrat, agitat, alit, viuificat. Emphaſis eſt in τὸ *ventre prægnantis*, q. d. Dic mihi ſi potes, qua ratione venter vnus mollis & tener prægnantis, tot oſſa dura & ſolida embryonis efformat? qua arte eadem tot muſculis, neruis tendinibus, cartilaginibus, venis, arteriis, &c. vertit, intexit, compaginat? præſertim cùm ipſa prægnans, nihil horū ſciat, imò non ſentiat, quæ tamen tam varia & artificioſa ſunt, vt nullus phrygio licet oculatiſſimus & peritiſſimus, ea non dico variegando formare, ſed nec acu pingēdo exprimere, & repræſentare valeat.

Denique hæc parœmia ſignificat, quod ſicut Deus oſſa diuerſa & ſubinde aduerſa, aptè in corpore connectit & cōpingit, vt ſeſe inuicē iuuent & firment, ſic pariter idem dirigat & connectat ventos & nubes etiam contrarias, vt non obſint, ſed proſint ſemini ac meſſi: itē omnia aduerſa & proſpera ac præſertim illa, quæ minātur annonæ caritatem & inopiam, omneſque difficultates & pericula, quæ hominem metu percellunt, auocāntque ab eleëmoſyna, quod inquam hæc omnia Deus dirigat, diſponat, combinet, vt non inopiā, ſed copiam potiùs eleëmoſynario afferant. *Diligentibus enim Deum omnia* Deo dirigente *cooperantur in bonum.* Rom. 8. Deus enim omnes cauſas ſecundas regit, contemperat, connectit, vt ſeruiant commodis ſuorū amicorum & electorum.

Vers. 6. MANE SEMINA SEMEN TVVM. ET VESPERE NE CESSET MANVS TVA: QVIA NESCIS QVID MAGIS ORIATVR, HOC AVT ILLVD, ET SI VTRVMQVE SIMVL MELIVS ERIT] Pro *non ceſſet*. Symmach. vertit, *Ne dimittas manum tuam.* Hebr. *Ne quieſcere facias:* Septuag. *Ne remittat manus tua.* Pro *quid oriatur*. Hebr. eſt יִכְשַׁר *iichſar*, id eſt *dirigetur, prouemiet*. Aquila: *proficiet:* Symmach. *reperiet* vel *aſſequetur*, ſc. manus tua, S. Hier. *Rectū erit*, vel *quid placeat*. Tigur. *Quid commodius futurū*, Alij: *Quid magis cōueniat*, q. d. Neſcis an matutina eleëmoſyna, an veſpertina ſit tibi, æquè ac pauperi, vtilior Deoq; gratior. Chald. Hanc gnomen accipit de generatione filiorum: vnde ſic vertit: *Iuuentute ineunte tua vxorem duc, vt liberos ſuſcipias: ſic enim te natu grandiore, illa velut pars tui finem pariendi nō faciet. Neque tibi tamen cognitum eſſe poterit;*

ſi

si vnus ex eis ad bonum sit electus ; sitne hic vel alter, duove etiam simul recti futuri sint. Verùm hic sensus carnalis est & Iudaicus, nec ad rem propositam facit. Totus enim hic locus pertinet ad eleëmosynam & beneficentiam. Sensus ergo est, quasi dicat: Sicut prudens agricola dum tempus est seminandi, quouis tempore (nam sub mane & vespere quasi sub duobus externis, omnia media tempora quæ incurrunt intelligit) seminat tam matutino, quam vespertino suum semen, vt si vnum parum feliciter, alterum felicius germinet & fructificet: aut si vtrumque feliciter, duplicem & copiosam colligat messem. Ita tu, ô fidelis, omni tempore benefacito, nec vllo ab eleëmosyna vel bono opere cessato; quia si vnum non succedat, succedet alterum fructumque speratum afferet: si vtrumque, planè fies cōpos voti. Denique vtriusque merces tibi certa parata est apud Deum. Ita S. Hieron. *Ne eligas,* inquit, *cui benefacias, sed cùm benefeceris numquam à bono opere desistas. Matutinam iustitiam vesper inueniat: Et vesperi misericordiam solis ortus accumulet. Incertum est enim quod opus magis placeat Deo, & ex quo tibi fructus iustitiæ præparetur. Potest autem accidere, vt non vnum, sed vtrumque placeat Deo. Aliter: Et in adolescentia & in senecta æquus tibi labor sit. Nec dicas: Dum potui laboraui, debeo in senectute quiescere. Nescis enim an in iuuentute, an in ætate longæua placeas Deo. Nec prodest, adolescentiæ frugalitas, si senecta ducatur luxu. In quacumque enim die errauerit iustus, veteres eum iustitia à morte liberare non poterunt.* Solet enim senium senibus afferre torporem & tenacitatem, vt quia sunt frigidi & timidi, tunc sibi plus comparent viatici, cùm minùs viæ vitæque superest. Ita Lyran.

Semper bene agendum.

Accedit Olympiod. qui sic exponit, quasi dicat: A principio vitæ stude virtutibus vsque ad eius finem, iuxta illud Christi: *Donec dies est operamini.* Ioan. 9. *Virtutem aggressus,* inquit, *persevera vsque ad finem, neque enim nosti quænam ex tuis bonis operibus placitura sint iudici, illáne quæ iuxta carceres peregisti, an ea quæ iam per iustus ad metam. Quod si vtraque eodem pariter modo approbentur, bonitatis & perfectionis plena censebitur huiusmodi operatio. Aut aliter ita intellige: Ab ineunte pueritia operare virtutem, neque dixeris, nunc adolescentior cùm sim, fruar delicijs quas habet vita, postea verò cùm ad senectutem peruenero ad pœnitentiam me conuertam; nequaquam enim nosti, quid tibi euenturum sit, aut quando aderit finis vitæ. Est itaque operæpretium operari semper virtutem, summaq; contentione ad hanc assequendam conari. Oportet etiam sæpè Deum precari, vt quæ ipsi operamur, sua sint maiestati placita & bonitati.* Nulla ergo vacatio ab opere conceditur homini in hac vita; nā vt ait Iob. 5. 7. *Homo nascitur ad laborē & auis ad volatum.* Et Psaltes Psalm. 138. *Exibit homo* (manè orto sole) *ad opus & ad operationem suam vsque ad vesperam.* Quare crescere debemus in virtutibus æquè ac meritis quotidie, vsque ad vltimum vitæ halitum. Vnde sapienter Damascen. orat. de dormit. Virginis, ait, morte iustos omnino perfici sanctosque effici, quæ id ipsis affert, vt in eorum virtutem nulla iam mutatio cadat.

Tropol. S. Hieron. per manè & vesperè accipit vetus testamentum & nouum, quod est veluti pluuia serotina & matutina, *Vnde nūc admonemur,* inquit, *vt sic legamus legem veterem ne Euangelium contemnamus: sic quæramus spiritualem in veteri testamento intelligentiam, ne in Euangelistis & Apostolis hoc tātùm putemus sonare quod legitur. Ignorare enim nos in quo magis scientia nobis à Deo tribuatur & gratia felicemq; eum esse, qui vtrumque in commune sociauerit, & quasi vnū corpus effecerit, Quod qui fuerit consecutus videbit lucem, videbit Christum solem iustitiæ.*

Rursum per manè & vespere accipias prospera & aduersa, siue bonæ sortis ortum & occasum, q. d. Nec in rebus secundis, nec in aduersis cessandum est à virtute; in aduersis exerce humilitatem, patientiam, fortitudinem; in secundis modestiam, temperantiam, gratitudinem; in vtrisque charitatem & beneficentiam; quare nullam bene agendi occasionem prætérlabi sinas, vt si priora minùs placita sint Deo, posteriora vel postrema magis placeant. Præclarè Seneca epist. 12. *Itaque,* inquit, *sic ordinandus est dies omnis tamquam cogat agmen, & consumat atque expleat vitā.* Et inferiùs: *In somnum ituri læti hilaresq; ibamus:*

Vixi & quem dederas cursum fortuna. (potiùs *Deus alme*) *peregi.*

MANE SEMINA SEMEN TVVM ET VESPERE] Noster Delrio Adag. 300. p. 2. per manè & vespere accipit duo tempora serendi, scilicet tempestiuū & serotinum; sicut pluuia tempestiua dicitur quæ semen satū humectat, vt germinet; serotina, quæ grana iam formata maturat. Vnde Symmach. vertit *Præcox semina semen tuum, sed & serotinum ne remittat manus tua.* Verùm in Script. nusquam fit mentio tēpestiuæ vel serotinæ sationis, sed tantùm pluuiæ. Propriè ergo accipe manè & vespere, q. d. Cùm sole, imò ante solem oriatur nostrum benefaciendi studiū; idem non nisi cū sole occidat, vt sol oriens benefacientes inueniat, & occidens benefacientes dimittat. Beneficentia nos manè lecto excitet, vespere lecto reddat. Frigidè R. Akiba: *Cum manè, inquit, aliquid pauperi dederis, & vespere redierit, vacuum ne dimitte.*

ET SI VTRVMQVE SIMVL, MELIVS ERIT] Hebr. *Et si ambo ipsa sicut vnum bona,* q. d. Nescis an vtrumque futurum sit paris bonitatis, an vnum æquè bonum erit ac alterum. Verùm Noster τὸ *bona* accepit pro *meliora.* Hebræi enim vtuntur positiuo pro comparatiuo quo carent: vnde clariùs & significantiùs vertit: *Et si vtrumque simul* (oriatur) *melius erit.*

DVLCE LVMEN ET DELECTABILE EST OCVLIS VIDERE SOLEM] Lux enim nobilissima, iucūdissima, cęlestis, vtilissima & viuifica est qualitas; sol quoque est oculus mundi, & *vas admirabile excelsi.* Ecclesi. 43. v. 2. vide ibi dicta. Vide & Dracontium lib. 1. Hexam. vbi lucem inter alia ita celebrat. (Extat tom. 8 Biblioth. SS. Patrum.

VERS. 7. *Lucis oblectatio.*

Lux iubar æthereum, lux noctis limes & vmbra.
Lux facies rebus cunctis, & lux elementis.
Lux genitis factisq; calor, lux gratia solis.
Lux decus astrorum, lux aurea cornua lunæ.
Lux fulger cæli, lux & primordia mundi.
Lux splendor flammæ, lux magni temporis index.
Lux honor agricolis, requies lux omnibus ægris.

Hinc & Varro lib. 5. de Ling. Lat. *diem,* qui vehit lucem, à *Deo* dictum putat; vel vt Festus, quod diuini

diuini sit operis vel à *Ioue*, quem Δία nuncupant. Hinc & sol à Cicerone lib.2. de Nat. deor. vocatur *Princeps siderum*, ab Heraclito, teste Macrob. lib.1. in somnium Scip. c. 20. *Fons lucis & cor cæli*: à Chalcidio in Timæum Platonis, ac Plinio lib. ca. 6. *Mundi anima, siderum cæliq; rector, naturæ regimen & numen. Numen*, id est nutus & potestas, ait Festus, à *nuo*, nuis, quod veteres pro *volo* vsurpabãt. Hinc denique nonnulli, teste Plut. libr. de *occultè viuendo*, putarunt animam esse lumen quoddam, eò quòd ipsa impensè lumine gaudeat, & ignorantiam tenebrasque auersetur. Quocirca Anaxagoras teste Laertio dixit, hominem natum esse ad hoc, vt videret solem eiusque lucem; ac Græci hominem vocarunt: φῶτα, id est *lucem*, quod solus luce solis verbique diuini in mente collustratus, eodem & alios collustret. Ita Nazianz. Audi Lactant lib.3. de Falsa relig ca.12. *Tanti est (vt Anaxagoræ visum est) contemplatio cæli, ac lucis ipsius, vt quascumque miserias libeat sustinere.* S. Hieronym. eiusque sequaces hanc gnomen referunt ad præcedentia, quasi dicat. Manè & vesperè, id est assiduè & semper semina semen eleemosynæ, bonorumque operum, quia si id feceris consequeris præmium, scilicet dulcissimum lumen gloriæ, in quo videbis solem iustitiæ Christũ Dominum in gloria cælesti. Verùm hic sensus mysticus est & symbolicus, æquè ac ille R. Haccados, qui per lumen accipit filios: hi enim sunt quasi lumina parentum, q.d. Semina, id est genera filios: hi enim erunt lux & splendor tibi tuæque familiæ.

Dico ergo hanc gnomen pendere & pertinere ad sequẽtia: ibi enim expletur, q.d. Dulcis quidem est hæc vita & lucis vsura, in qua solem fulgidissimum iucundè contuemur; sed tamen illi breui succedet mors, quæ nos horridis vndique tenebris inuoluet. Mortis ergo instantis memor, noli dulcedine vitæ ad nimias voluptates abuti, sed ea moderatè vtere ad omnem virtutem, & beneficentiam. Itaque dum viuimus vitâ fruendum, vel potiùs modestè & honestè vtendum est, vt quam plurimos officiis & beneficiis adiuuemus, memores imminentis mortis & iudicij. Nota ab hoc loco vsque ad finem libri, Ecclesiastes, siue Salomõ amolitur à se omnem suspicionem Epicuræismi, ac vitæ voluptuariæ, quam superius, sæpius commendando vt quis lætè rebus suis vtatur, dum viuit, nonnullis ingessit. Vnde hic seriò nos admonet finis nostri, scilicet vt à vanitate ad veritatem, à tempore ad æternitatem mente & affectu transeamus, qui pariter est finis & scopus totius libri, vt patet ex eius principio & fine. Huc accedit Thaum. qui hanc gnomen nectens sequentibus, ita omnes à v.10. vno nexu aptè contexit: *Si autem quis secum ratiocinetur quàm pulcher sit sol, quàm suauis hæc vita, quàm iucundum in summa felicitate longæuum fieri. Et quàm horrendum perpetuumq; malum sit mors, nihil omninò afferens commodi, vnde sentiat nos frui debere omnibus præsentibus, vtcumque videantur suauia. Insuper & adolescentibus consulat sua ætate abuti permittere animabus suis omnem voluptatem, indulgere desideriis, viuere vt libet, spectare oblectantia, auersari autem quæ non sunt eiusmodi. Ad quem id tantùm dixerim: Insipienter agis, ô tu quisquis es, non expectans futurum in his omnibus Dei iudicium.* Similia habet Auctor Catenæ Græc.

Symbolicè, dulce est videre lumen & solem, id est, cõtemplari Deum, qui sicut est dator munerum, sic & *pater luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Iacobi 1.17. Hinc Deus dicitur amictus lumine sicut vestimento. Psalm.103.2. & lux dicitur propriè eius esse possessio. Iob.36.33. Vnde S. Dionys. cap.4. de diuinis nom. ait solem esse viuum Dei simulacrum. Quocirca Christus: *Ego*, inquit, *sum lux mundi*. Ioan.8.12. Quin & Plato lib.6. de Republ. Lucem & solem nuncupat boni prolem & filium. Audi Nazianzenum Orat. 40. *Ac quidem Deus summum & inaccessibile lumen est, quod nec mente percipi, nec verbis explicari potest, naturam omnem ratione præditam illuminans, hoc in intelligibilibus; quod sol in sensibilibus; eò se magis contemplandum nobis præbens, quò accuratiùs animos purgauerimus; eo rursus magis amandum, quo magis contemplati fuerimus; eo denique magis cognoscendum, quo magis amauerimus; sese ipse speculans & comprehendens, ac perexiguè ad externa diffundens. Lumen porrò hoc dico, quod in Patre & Filio & Spiritu sancto consideratur: quorum opulentia naturæ identitas est, atque vna eademq; splendoris prosultatio. Secundum lumen est Angelus, primi illius luminis velut riuulus quidam, aut participatio per propensionem ad illud, ac ministerium illuminationem habens: de quo statuere nequeo, vtrum pro classis suæ ordinisq; ratione splendor ei impertiatur, ac potius pro diuinæ illuminationis modo hanc vel illam sedem accipiat. Tertium lumen homo est, quod externis etiam perspicuũ & manifestum est, φῶς enim id est lumen, hominem vocant, propter rationis nobis insita vim & facultatem. Quo etiam rursus nomine inter nos appellantur, qui Deo similiores sunt propinquiq; ad Deum accedunt.* — *Lucis elogia.*

Tropol. Olympiod. Qui, inquit, solem iustitiæ, putà Christi illuminationem mente sua recipit, planè videt quæ ad eiusdem solis voluntatem sibi agenda sint, quæve dimittenda: idemque idcirco magna voluptate lætitiaque perfunditur, eò quod non solùm sibi agenda cognoscat, sed etiam ab eodem sole illustratus, pacatissimâ mente contempletur pulcherrimas illas species, quæ à materia seiunctæ, solo intellectu percipiuntur. Ad hæc animo comprehendit dies tenebrarum perennes, qui in futuro sæculo impios sunt comprehensuri: atque idcircò omni studio declinat à malo bonumque operatur. Hæc Olymp.

Anagog. Chald. Hanc gnomen explicat de lumine gloriæ, quo beantur sancti in cælo: *Et suauis*, inquit, *est lux legis & aptissima certè quæ oculis caligantibus lumen afferat, vt aliquando dignitatem vultus Domini tueantur, qui diuino quodam splendore iustorum faciem est illustraturus, vt pulchritudine cum sole comparari queant.*

SI ANNIS MVLTIS VIXERIT HOMO, ET IN HIS OMNIBVS LÆTATVS FVERIT, MEMINISSE DEBET TENEBROSI TEMPORIS ET DIERVM MVLTORVM, QVI CVM VENERINT, VANITATIS ARGVENTVR PRÆTERITA. Cohæret hæc gnome præcedẽti, eiusque salubrem antithesim suggerit, q.d. Dulce quidem est frui — Vers. 8.

lucis

lucis vsura, solemque contemplari. Dulce est viuere, vitæq; voluptates degustare: at noli illis nimis te oblectare, noli iis securus incumbere. nec per eas Deum offendere, noli perpetuas aut diuturnas existimare, quia breui succedent illis dies tenebrosi & mœsti senectutis & mortis, qui cùm venerint, reipsa ostendent, quàm præteriti vitæ & voluptatũ dies fuerint vani, id est breues, pauci, fugaces, euanidi: tunc enim omnis lux desinet in caliginē, voluptas in ærumnas, lætitia in mœstitiam, vita in mortem. Perinde enim ac sol, dũ manè oritur splendidus est & fulgidus, crescitq; in meridiem, mox post paucas horas decrescit, declinat, occumbit: sic prorsus & vita nostra, dũ nascimur, splendet, crescitq; in virilem ætatem; at post paucos annos decrescit, senescit, occidit. Dum ergo solem orientem, & occidentem quotidie intueris, viuum vitæ tuæ simulacrum accipe, in eoque ortum & occasum tuum metire & intuere. Esto annos Mathusalem vixisses, cùm illi exacti fuerint, perinde erunt ac si non fuissent, iuxta illud: *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesterna, quæ præteriit.* Psal. 89. 4.

Meminisse debet tenebrosi temporis, et dierum multorum.] Hebr. *Recordetur dierum caliginis, qui multi erunt.* Per quos Primò, accipi possunt dies senectutis, qui licet pauci, quia tamen multis ærumnis referti, senescenti multi longiq; æquè ac tenebrosi, id est miseri tristesq; videntur: sicuti infirmo nox alioquin breuis longa videtur. Adde, senibus caligant oculi, vt eis sol tenebrescere videatur, vti dicet c. 12. 2. Ibi enim fusè hosce dies senectutis tenebrosos describit.

Tenebrosum tempus mortis.

Secundò, dies mortis & sepulturæ, hi enim multi sunt, quia durabunt vsque ad diem iudicij, quo à morte resurgemus. Vnde Chald. vertit: *Quoniam multi sunt dies, quibus dormiet in domo sepulturæ, & pertinet ei iudicium suscipere de cælo omni tempore quo venerit super eum malum, propter vanitatem quam fecit.*

Tertiò, dies multi & tenebrosi sunt dies æternitatis, quos impij miserrimos & perpetuos agũt in tenebris gehennæ. Ita Olympiod. *Reputat,* inquit, *animo tenebrarum dies, qui in futuro sæculo sunt impios comprehensuri, peccatoresq; post rerum omnium vanitatem ad æterna venturos supplicia.*

Qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita.] Hebr. *Omne quod venit, est vanitas;* S. Hier. *Omne quod venturum est, vanitas;* alij, *Omne quod subsequetur, vanum erit.* Vatabl. *Omnis qui nascitur, est vanitas,* q. d. Quidquid venit & euenit in hoc mundo, vanum est: sicut enim præterita euanuerunt; sic præsentia illico transeũt & euanescunt; ac futura transibunt & euanescent. Ex præterita enim rerum vanitate, licèt certò conicere & metiri præsentem & futuram, quod vt indicaret Noster, solerter vertit, *Qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.* Sapienter ergo S. Remaclus Episcopus Traiectensis moriturus, hoc vltimum suis dedit monitum: *Tota sapientis vita quædam debet esse commentatio mortis.* Quin & Plato ait: *Philosophia* (Ethica) *non est aliud quam meditatio mortis.* Vitam S. Remacli scripsit Notgerus eius successor. Extat apud Surium die 3. Septemb.

Vita sapientis meditatio mortis.

Vers. 9. Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum: et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium.] S. Hieron. hinc inchoat capit. 12. Pro *iuuentutis* Hebr. est בְּחוּרוֹתֶיךָ *bechurotecha,* id est, *electionum tuarum,* id est in ætate planè electa & florida, iuuentus enim est ver, decor & flos ætatum omniũ: quare tunc cuique eligendus est status & optima vitæ ratio, vt optimã ætatē optimè transigat, Deoque optimo dedicet. Septua. addunt ἄμωμος, id est, irreprehensibilis, immaculatus, inculpatus. Vnde vertunt, *Ambula in viis cordis tui immaculatus.* Sic quoque vertit Arabicus. Rursum pro, *& in intuitu oculorũ tuorum,* Septuag. Romani legunt contrariè; *Et non in intuitu oculorum tuorum.* S. Ambr. verò Exhort. ad virg. sic legit: *Ambula in viis cordis tui sine macula, & in aspectu oculorum tuorum; & non in audacia oculorum tuorum,* hoc est, inquit, *in aspectu spiritali, non in audacia sæculari.* Verùm Complut. legunt eodem modo quo Hebr. Latina & Syrus, scilicet *in intuitu oculorum tuorum.* Quocirca S. Ambros. Albin. Olympiod. & S. Greg. 24. Mor. c. 4. censent iuuenes hic inuitari ad gaudiũ spirituale, ad quod inuitat Apostolus Philipp. 4. 4. dicens: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus enim propè est.* Hinc & Chald. vertit: *Lætare iuuenis in diebus iuuentutis tuæ, & sit cor hilare in te in diebus adolescentiæ tuæ, & ambula in humilitate in viis cordis tui, & sta admonitus in visu oculorum tuorum, & non aspicias malum: & notum sit tibi, quod pro omnibus adducet te Deus in iudicium.* Verùm ambulare in viis cordis & in intuitu oculorum significat gaudium non spirituale, sed sensuale & carnale, iuxta illud cap. 2. 20. *Et omnia quæ desiderauerunt oculi mei non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his, quæ præparaueram; & hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo.* Et hoc quoque non aliud voluisse Septuag. patet ex interpretatione Thaumat. quam recitaui v. præced. ex qua liquet eum in Septuag. non legisse τὸ ἄμωμος, id est, *irreprehensibilis;* aut si legit, ita interpretari, q. d. Ambula in viis cordis tui irreprehensibilis, id est viue vt libet, sic vt nemo te reprehendere audeat, vtque tu nullius reprehēsionem metuas, vel audias & in cor admittas. Est ergo Concessio, q. d. Lætè & iucundè fruere ô adolescens voluptatibus adolescentiæ, ita tamen vt memineris te earum rationem redditurũ Deo in iudicio; quod. vt rectè facias, modestè & honestè iis vtere. Huc facit prouerbium Arabum cent. 1. n. 69. *Viue aselle quamdiu floret pabulum;* fruere pabulo quamdiu illud obtines: breui enim deficiet, nec obtinebis. Viuere enim est, εὐθυμεῖν, id est gaudere & frui, quod Galli dicunt, *Se donner bon temps.* Vel potiùs est ironia, q. d. O iuuenis qui per adolescentiam ardes sanguine, spiritibus & concupiscentiis, age, in bono cor tuum sit, id est cor tuum exhilara (bonum enim sumitur pro hilari & iucundo) vnde S. Amb. Exhort. ad virgin. vertit: *Oblectet te cor tuum, ambula in viis cordis tui,* id est sequere desideria tui appetitus *& in intuitu oculorum tuorum,* vt quod oculi tui cõcupiscunt, id prosequaris, indulge tuis desideriis, satia te tuis cupiditatibus; sed *scito quòd pro omnibus his adducat te Deus in iudicium.*

Frange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo:
Ipse iubet mortis te meminisse Deus.

Quare si sapis, metu mortis & diuini iudicij refræna tuas voluptates, resiste tuis cupidinibus, amores vanos mortifica, vt iudici, qui concessit earum vsum, sed vetuit abusum, congruam reddas rationem. Ita Thaumat. S. Bonau. Hugo, Caiet. Titelm. & alij. Adolescentia enim, vt docet S. Ambr. de Interpel. Iob c. 7. & Aristot. 8. Ethic. c. 6. *Calore corporis feruente, æstuq; sanguinis vaporantis ignescente, vt inualida est viribus, ita consilio infirma, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa delicijs*: quare acribus stimulis timoris iudicij & gehennæ, à suis cupidinibus coërcenda & refrænanda est. Quocirca S. Anysia Martyr solebat de iuuentute conqueri dicens: *O insidiosam ætatem, quæ aut lædit, aut læditur. Pulchra res est senectus. Hei mihi! longitudo temporis me mæstitia afficit, quæ tamdiu separat à cælestibus.* Eadem breuissimo somno vtebatur dicens: *Malum est mihi dormire, cùm meus inimicus vigilat.* Ita habet eius Vita apud Surium vltimæ edit. 29. Decembr. Porrò ironia & sarcasmos, id est hostilis irrisio frequens est in Scriptur. præsertim in Prophetis, vt Thren. 4. 21. *Gaude & lætare filia Edom*, cui mox excidium à Nabuchodonosore inferendum intentatur: *ad te quoque perueniet calix*, iræ & vindictæ Dei, *inebriaberis atque nudaberis.* Similia sunt Isaiæ 14. 9. vbi insultat Balsasari: & Ezech. 28. 12. vbi insultat Tyro, æquè ac Pharaoni c. 31. 18. & c. 32. 19.

ET SCITO QVOD PRO OMNIBVS HIS ADDVCET TE DEVS IN IVDICIVM] *Cuius iudicium*, ait Tertull. l. de Patientia, *non in compede aut pileo vertitur* (serui enim mali damnabantur ad compedes, boni verò donabantur libertate, cuius insigne erat pileus) *sed in æternitate aut pœnæ aut salutis.* Iudicium autem Dei complectitur, Primò, strictum examen iuuentutis in voluptatibus exactæ; Secundò, sententiam iudicis; Tertiò, supplicium, puta gehennã. Huic gnomæ similis est paræmia Arabum cent. 1. nu. 20. *Omnis ouis suspendetur è calcaneo suo in macello*, id est vnusquisque iudicabitur & punietur super moribus suis, præsertim vltimis & finalibus vitæ, iuxta illud Galat. 6. *Vnusquisque onus suum portabit.* Huc facit aurea gnome R. Achabiæ filij Mahalecl in *Pirke aboth*, cap. 3. *Tria*, ait, *tibi consideranda sunt, quibus à peccato coërcearis: quæ origo tuæ conditionis est, quis finis, & ante quem iudicem ratio tibi reddenda est? Vnde tibi origo est? è fœtido spermate. Quò tendis? ad vermes & tineas. Cui iudici astare debes sententiam excepturus? Regi regum terribili, qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terræ, Deo sancto & benedicto.* Ibidem R. Alcazat ait: *Qui nati sunt, oportet eos semel mori; qui mortui sunt, oportet eos rursus in vitam resurgere; & qui surrexerint, oportet eos iudicari, & scire quod Dominus ipse sit Deus formator hominum, & mundi creator, & gubernator rectorq; supremus. Ipse idem & litem mouens, & testis ad nos, & iudex. Benedictus sit ille sanctus & iustus, in quo non est iniquitas, nec obliuio, nec respectus in faciem, nec munerum aut personarum acceptio; propterea quòd omnia eius sunt, ac scito euentura omnia iuxta mensuram eorum, quorum tibi ratio reddenda est. Caue autem ne in vanam & stultam spem ascendas, quasi futurum tibi sepulchrum refugij locum ne quidquam præsumas, & frustra pollicearis: inconsulto enim te creatus es, inconsulto iterum te genitus es, & viuis & morieris, & ratio tibi reddenda est Regi regum sancto & benedicto.*

Gnome de Iustitia.

Porrò iudicij diuini exactum & terribile examen graphicè depingit, & ad viuum repræsentat S. Cyrill. orat. de exitu animæ & secundo aduentu, tom. 4. vbi quinque telonia quasi tribunalia recenset, in quibus anima à dæmonibus, seu sæuissimis publicanis, accusatur de singulis, quę per quinque sensus peccauit. *Tenetur, inquit, animus à sanctis angelis per aërem sublimis præteriens, inuenitq; quosdam quasi publicanos ascensum custodientes, & ascendentes animos prehendentes prohibentesque. Nam quisque publicanorum propria habet peccata, quæ illis obijciat: alius perperam dicta, quæcumque ore & lingua commissa sunt, mentiendo, iurando, & peierando: quum superflua nugatoria & vana verba, tum helluationes, vinique abusum & luxum, & immodicos indecorosq; risus, leuia & inhonesta oscula, & impudica cantica. At S. Angeli animum ducentes, proferunt & ipsi quæcumque ore linguaque locuti sumus bona, supplicationes, gratiarum actiones, psalmos, carmina, laudes, diuinos cantus, scripturarumq; lectiones, & quæcumque per os & linguam bona Deo promisimus. Secundum telonium est oculorum visus, quæcumq; indecoro aspectu, curiosoq; & effrænato intuitu & fallaci nutu committuntur. Tertiũ telonium est auditionis, & quæcumque per hunc sensum impuros spiritus accipiunt. Quartum est olfactus odoriferorum vnguentorũ, & suauium odorum, quæ minas & impudicas decent mulieres. Quintũ est eorum, quæ manuum tactu peruersè & improbè facta sunt, & cetera vitiorum tabernæ, inuidiæ & æmulationis; inanis gloriæ & superbiæ; acerbitatis & iræ; iracundiæ & furoris; scortationis & adulterij, & mollitiei; homicidij & veneficij, ceterorumq; impiorũ & peruersorum factorum, qui in præsentia minutatim persequi non licet, vt in aliud tempus differantur. Breuiter eodem modo deinceps suos quisque animi morbus & peccatum publicanos habet, & tributi quæstores. Animus igitur, qui hæc & his maiora pluraque cernit, quanto putas in metu ac trepidatione est, donec sententia feratur, & eius libertas veniat? Illa est hora doloris, periculi gemitusq; plena, atque inconsolabilis, donec videat quid futurum sit.*

Quinque telonia animæ è corpore migrantis.

Vers. 10. AVFER IRAM A CORDE TVO, ET AMOVE, (Hebr. *transire fac*; Syrus, *distare fac*; Arabicus, *spolia malitia humanitatẽ tuam*) MALITIAM A CARNE TVA. ADOLESCENTIA ENIM, ET VOLVPTAS VANA SVNT.] Ab hoc versu Complut. & Biblia Regia, Chald. Olymp. Albinus ordiuntur ca. 12. Est conclusio educta ex v. præc. q. d. Quia Deus te adducet in iudicium, vt iudicet te de concupiscentiis cordis & oculorum, aufer & reseca eas à te, præsertim iram & libidinẽ. Pro *voluptas*, perperam aliqui legunt, *voluntas*; hebr. est שחרות *sacharut*, id est nigredo, crepusculum, aurora, indeque iuuentus: hæc enim est quasi rosea aurora ætatis & vitæ. Vnde Clarius, Vatabl. Caieta. vertunt hoc loco, *iuuentus*; Pagnin. *pubertas*? Chald. *dies nigredinis capillorum*: iuuenibus enim nigrescunt capilli, senibus albescunt; multò magis iuuenum mens nigra est, id est obscura, ignorans, cæca, confusa. Septuag. vertunt, ἄνοια, id est amẽtia, stultitia; Noster melius vertit, *voluptas*: hæc enim sunt duo vitia iuuentutis, scilicet stultitia, & voluptas: stultitia nascitur ex inexperientia & imperitia, voluptas ex feruore sanguinis & flore ætatis. Est catachresis: voluptas enim vocatur iuuentus, cuius quasi propria est voluptas,

cum

cum qua instar auroræ transit & euanescit, iuxta illud Osee 11. 1. *Sicut manè transit, pertransiit rex Israel.* Hinc Varroni adolescẽtiari idem est quod luxuriari, teste Nonio cap. 1. & Terent. in Adel. *Crede mihi*, ait, *non est facinus adolescentum scortari.*

Porrò hic taxat duo primaria iuuentutis vitia, scilicet iram in corde, & malitiam, vel, vt Ambr. legit, *nequitiam*; Arab. *iniquitatem*, id est libidinem, in carne. Præcipua enim carnis malignitas est libido, ait Olympiod. & Thaumat. sub quibus cetera omnia cõprehendit: ira enim est filia superbię, & mater inuidiæ; libido filia est gulæ, & mater acediæ; vtraq; oritur ex calore & ardore ætatis iuuenilis: hic enim calor iuuenem excæcat, & præcipitem agit in voluptates & vitia, ac præsertim in iram & appetitum vindictæ, ac libidinem. Audi S. Hier. *In ira omnes perturbationes animi comprehendit. In carnis malitia vniuersas significat corporis voluptates. Sic ergo*, inquit, *bonis seculi huius fruere, ne aut desiderio, aut carne delinquas. Relinque antiqua vitia, quibus in adolescentia tua vanitati stultitiæq; seruisti, quia iuuentus insipientia copulata est.*

Similia habent Olympiod. Hugo, Glossa, & Ferus, quem audi: *Ne tristitiis vexetur, neúe aduersis frangatur, sed assuescat non irasci & indignatione vinci, vbi viderit omnia pessimè geri: siquid viderit triste, sinat pertinere ad mundum; sinat alios inuidere: ipse nolit perdere iucundam vitam.* Omnes enim passiones sunt in appetitu irascibili, vbi præsidet ira; vel in concupiscibili, vbi præsidet amor & libido, atq; amor suscitat iram, vt impedimenta, quæ eum vetant frui bono amato, disiiciat. Hinc illud Luciani in Dial. Merc. & Maiæ: *Iracundi sunt, qui amant:* & illud Arist. 2. Rhetor. c. 12. *Iuuenes*, ait, *omnia nimis amant, nimis oderunt; ad irascendum apti sunt acutiq; iræ, potentesq; appetitiones sequi.* Quocirca in Emblematibus Iuuentus pingitur vt iuuenis animosus, diuersicoloribus amictus, floribus coronatus, manu spargens nummos, ad latus sinistrũ astat ei canis venaticus, ad dextrum equus phaleratus. Nam vt ait Horat. de Art. Poët.

Gaudet equis, canibusq; & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusq; & amata relinquere pernix.

Denique adolescẽtia & voluptas vana sunt, quia vtraque instar floris citò deflorescit, marcescit, corrumpitur, euanescit: vnde Poëtæ adolescentiam vocant florem marcescentem, præsertim dum nequiter, id est luxuriosè, viuit, iuxta illud:

Nequitia est, quæ te non sinit esse senem.

Per malitiam enim nequitia, puta libido accipitur; licèt Campens. pro *malitiam* vertat *molestiam*; meliùs Tigur. *vitiositatem*. Vnde Thaum. vertit; *mala res est intemperantia, libido autem & spurcitia damnum & iniuriam corporibus nostris afferunt. Adolescentiæ comes est insipientia: insipientia verò ducit ad interitum.* Verè Cicero li. 1. de Legibus: *Ab ea*, inquit, *quæ penitus in omni sensu implicata insidet, imitatrix boni voluptas, malorum autem omnium mater.* Et lib. de Senect. *In voluptatis regno virtus non potest consistere.* S. Chrysost. apud Anton. in Melissa, p. 2. c. 20. *Ira*, inquit, *& cupiditatibus facilius iuuenes ducuntur & vincuntur: quare maiorem quamdam custodiam requirunt, ac frenum durius.* Ibidẽ Nazianz. *Iuuentus*, inquit, *est temporis æstus.* Et S. Basil. *Iuuentus est leuis, & ad improbitatem proclinis: cupiditas effrenata, belluarum ira, temeritas, iniuria, & inflationes, magniq; spiritus, congenita & coalita mala iuuentutis hæc sunt: insidiæ aduersus rem excellentem, suspiciones de familiaribus. Denique malorũ tamquam examen iuuentuti cõnexum & copulatũ est, quorum omnium fructum necesse est in subiectos redundare, propterea quòd magistratuũ vitia subiectis importent calamitatem.* Porrò de voluptate iuuentutis illecebra ita censet S. Ambros. lib. 4. in Lucam: *Quasi clauis suffigitur anima corporeis voluptatibus, & cùm semel adhæserit cupiditatibus, demersa terrenis difficilè in altum potest reuolare.* Neruosius S. August. li. 14. de Ciuit. cap. 16. *Hæc* (libido) *sibi non solùm totum corpus, nec solùm extrinsecus, verùm etiam intrinsecus vendicat, totumq; commouet hominem, animi simul affectu cum carnis appetitu coniuncto atque permixto.* Hoc significat illud Gen. 6. *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.* In quæ verba scribens S. Chrysost. homil. 22. in Gen. *De illis*, inquit, *dictum est, quòd ipsi sint carnes: nam licèt animam rationalem haberent potiorem sui partem, perinde tamen viuebant sine ratione, ac si sola carne constarent.* Vide S. Gregor. lib. 6. in 1. Reg. vbi de Agag ait: *Caro homo efficitur, quando sensui carnis ratio subiugatur.* Et Cyprian. de Bono pud. *Impudicitia obscœnum se liberũ reddit ministris suis, nec corporibus parcens, nec animis: totum hominem suum sub triumphum libidinis facit.* Et Lactant. lib. 6. c. 23. *Mens inquinatur contagione impudici corporis.* Hanc rationis cum iuuenili appetitu, siue spiritus & carnis, vel mentis & concupiscentiæ luctam repræsentarunt veteres per Herculem cum Antheo, id est contrario vel aduersario, luctantem. Hercules enim rationis, mentis & spiritus est symbolum; Antheus verò corporis. Herculis pectus, sapientiæ est sedes atque prudentiæ, quibus perpetua est cum appetitu & voluptatibus pugna: semper enim appetitus rationi obsistit, nec potest ratio superarẽ, nisi corpus ita in altum, & procul ab terrenarum rerum intuitu extulerit, vt pedes, hoc est affectus nullum amplius fomentum à tellure accipiant, imò cupiditates & affectus, qui terræ sunt filij, prorsus interficiat. Quo de genere mortis loquitur D. Paulus Coloss. 3. cùm ait: *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Et Dauid psal. 116. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Et Seruator ipse: *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multũ fructum affert*, Ioan. 12. Et hæc est omnium victoriarum præstantissima. Vnde in Scipionis Africani tumulo legitur hic elegantissimus versiculus:

Maxima cunctarum victoria victa voluptas.

Et Boëtius hoc ipsum Herculis factũ celebrans ait: *Superata tellus sidera donat.* Porrò Fulgentius in Mythologia & Boccac. in Geneal. Deor. li. 1. c. 5. tradunt Antheum fuisse terræ filium, quem sæpiùs à se prostratum, robustiorẽ resurgere cernens Hercules, aduertens quòd è terræ contactu vires recuperaret, iam fessum vlnis in altũ extulit, ibique tamdiu tenuit, donec expiraret. Fulgentius per Antheum accipit libidinem, quæ ex sola carne nascitur, quæ tacta, etsi fessa sit, resurgit. Verùm ab homine virtuoso castoque, carnis denegato actu, superatur. Anthei meminit S. Aug. in li. de Ciuit. eumq; vixisse tradit regnante Argis Danao, & Euseb. in lib. de Præpar. Euang.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

GRaphicè & ingeniosè per varia symbola & ænigmata depingit ærumnas senectutis & mortis, vt iis impellat iuuenes ad spernendas voluptatum vanitates, & sectandā veritatem, verumq́ Dei cultum, antequam adolescentiam senectute commutent. Vnde concludit v. 13. Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo. Est ergo
Ænigmata senectutis numero 21. hic elegans ænigma senectutis, & agonia mortis, in quo per 21. symbola notantur 21. defectus, ærumnæ & vitia senectutis. Primus est v. 1. afflictio ex morbis variis: Secundus displicentia & tædium rerum omnium; Tertius vers. 2. quod cælestes motus & influxus destituant senes: Quartus continua distillationes & catarrhi: Quintus v. 3. custodum, id est sensuum, defectus: Sextus nutatio virorum fortissimorum, hoc est crurum & tibiarum: Septimus minutio molentium, id est dentium: Octauus caligo videntium per foramina, id est oculorum: Nonus vers. 4. exilitas vocis ex ostiorum in platea, id est arteriarum in pectore, constrictione & clausura: Decimus tenuitas somni & nocturna vigilia, vt ad vocem auis euigilent: Vndecimus defectus aurium & auditus: Duodecimus vers. 5. timor, pauor & stupor: Decimus tertius canities similis amygdalo floribus candescenti: Decimusquartus, tumor ventris, pedum, & crurum instar locustæ: Decimusquintus fastidium cibi, cuius orexin excitat capparis: Decimussextus abitus ex vitâ, quod scilicet mox ibit in domum æternitatis suæ: Decimusseptimus funus, quod communi amicorum planctu celebrabitur: Decimusoctauus v. 6. ruptura funiculi argentei, id est contractio medullæ spinæ dorsi: Decimus nonus recursus vittæ aureæ, id est contractio meningis, siue inuolucri cerebri: Vigesimus confractio hydriæ super fontem, id est venarum & sanguinis ex iecore prodeuntium: Vigesimus primus confractio rotæ super cisternam, id est capitis ex corde spiritus haurientis.

Porrò hæc vitia & ærumnæ senectutis in omnibus quidem senibus locum habent: vnde & de omnibus hic agitur; maximè tamen de iis, qui in iuuētute per symposia & libidines iuueniles spiritus & vires exhauserūt: hi enim noxas iuuentutis luūt per morbos senectutis. Vnde de iis totum hoc caput accipit Osorius. Hinc & nonnulli illud applicant Salomoni, quasi ipse hic senij sui ærumnas describat, ex libidinibus adolescentiæ. Verè Cicero: Libidinosa intemperansque adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. Aristot. quoque lib. 6. Histor. Animal. c. 4. & lib. de Longitud. & breuit. vitæ, ac Plinius lib 10. c. 36. docent animalia salacia, & in venerem prona breuis esse æui. Igitur dicas hic gulæ & luxuriæ iuuenilis dāna describi; videmus enim luxuriosorum corpora esse lurida, frigida, macilenta, marcida, morbida, mortifera, cerebro menteq́ minui, ac laborare epilepsia, oculis obtenebrari, palpebras pilosq́ defluere, custodes domus, id est sensus omnes, hebetari, laborare pituita, & catarrhis iisdē dētes laxentur & decidunt. iidem exurgunt ad vocem volucris, id est præ doloribus leuis paruiq́ sunt somni, minimoq́ sonitu euigilant: obsurdescunt filiæ carminis, id est aures & auditus eis obtunduntur: floret amygdalus, id est citò canescūt: impinguatur locusta, id est tumescunt cruribus & vētre; dissipatur capparis, id est perit omnis appetitus; pleni sunt nausea, tædio, fastidio. Audi Boëtium lib. 3. de Consol. prosa 3. Quid de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas verò pœnitentiæ? Quantos illæ morbos, quàm intolerabiles dolores, quasi quemdā fructum nequitiæ fruentium solent referre corporibus? Tristes verò esse voluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelliget. Et S. Chrysost. homil. quòd nemo læditur nisi à seipso: Qui in libidine, inquit, vitam ducunt, resoluta quidem corpora, & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta; quibusque ad cumulum malorum, podagræ tremor, & immatura senectus succedit, & est eis semper vita cum medicis, & medicamentis.

Mysticè. Mysticè: Senium, agonia, & mors hominis repræsentat senium, casum & occasum regni & reipublicæ, vel vrbis, aut orbis totius. Vnde Hebr. censent hic per ænigmata describi excidiū Hierosolymæ illatū per Chaldæos & Romanos. Thaumaturgus verò, S. Athanas. in Synopsi in Ecclesiaste, & Richard. de S. Victore tract. de Midicādis plagis, quæ circa finem mūdi euenièt, censent hic describi excidiū orbis, ac plagas mundi vltimas, signaq́ præuia iudicio extremo; imo vtriq́ censent hūc esse sensum litteralem; sed reuera est mysticus, vt patet intuenti. Rursùm per senium & mortem accipias quamlibet vitæ difficultatem & ærumnam, siue à Deo siue ab homine immissam, tum publicam, tum priuatam, quæ bene operādi facultatem homini adimit;

adimit; ac proindè suadet hic Salomon, vt ante eam homo operetur quidquid boni potest, itaque sibi suaque æternæ saluti tempestiuè consulat, & prospiciat.

Tropol. senium, & mors naturalis hominis repræsentant senium, & mortem spiritalem peccatoris, dum per peccatum spoliatur gratia, quæ lux est, & vita animæ, omnibusque animæ potentiis, & viribus sauciatur & læditur: ac multo magis dum per mortem ex hac vita abit in mortem secundam gehennæ, vbi omnibus corporis, & animæ membris miserrimè excruciatur & dilaniatur. Hoc ergo ænigma est schema animæ peccatricis & damnatæ. Ita S. Hieron. Albinus, Olympiod. Hugo, & ceteri. Tropol.

1. MEmento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus
afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent.
2. Antequam tenebrescat sol, & lumen, & luna, & stellæ, & reuertantur nubes
post pluuiam. 3. Quando commouebuntur custodes domus, & nutabunt viri
fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto numero, & tenebrescent videntes
per foramina. 4. Et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, &
consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis. 5. Excelsa
quoque timebunt, & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur
locusta, & dissipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, &
circuibunt in platea plangentes. 6. Antequam rumpatur funiculus argenteus,
recurrat vita aurea, & conteratur hydria super fontem, & confringatur tota super
cisternam. 7. Et reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus redeat
ad Deum, qui dedit illum. 8. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, & omnia
vanitas. 9. Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populũ, & enarrauit
quæ fecerat; & inuestigans composuit parabolas multas. 10. Quæsiuit
verba vtilia, & conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos. 11. Verba
sapientium sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum consilium
data sunt à pastore vno. 12. His ampliùs fili mi ne requiras. Faciendi
plures libros nullus est finis, frequensque meditatio, carnis afflictio est. 13. Finem
loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obserua:
hoc est enim omnis homo. 14. Et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in iudicium
pro omni errato, siue bonum, siue malum illud sit.

VERS. 1. MEMENTO CREATORIS TVI IN DIEBVS IVVENTVTIS TVÆ, ANTEQVAM VENIAT TEMPVS AFFLICTIONIS, ET APPROPINQVENT ANNI DE QVIBVS DICAS: NON MIHI PLACENT] Pro *tempore iuuentutis tuæ.* Hebr. est, *tempore electionum tuarum,* id est, tempore electissimo & florentissimo, putà tempore iuuentutis, quo proindè optima tibi eligenda sunt. Hebræi totum hoc caput accipiunt de Iudæis, eorumq́; captiuitate tum Babylonica, tum Romana, eisque singula sigillatim adaptant. Audi S. Hieronym. à v. 9. cap. præced. hæc & sequentia omnia ex Hebr. sententia iis adaptantem: *Lætare in iuuentute tua ô Israel, & fac illa, vel illa, de quibus iam dictum est, antequam captiuitas adueniat, & à te tuus honor recedat & gloria, & Iudices sancti tui, quos in sole & luna, & stellis intelligi volunt, auferantur à te: Antequam veniat Nabuchodonosor, siue Titus Vespasiani filius, accitus à prophetis, & eorum vaticinia compleantur. In die qua angeli templi præsides recedent, & turbabuntur robustissimi quique in exercitu tuo, & otiosæ erunt eloquia magistrorum, & Propheta, qui de cælis solebant visionum suarum lumen accipere, contenebrescent: quando claudentur templi ianuæ & humiliabitur Ierusalem, & Chaldæus veniet quasi cantus volucris, ita Ieremiæ vocibus Prophetatus: & conticessent filiæ cantici in templo psallentium chori: illo tempore, quando aduenientes Hierosolymam, ipsi quoque hostes Dei pertimescent magnitudinem, & in via dubij, Sennacherib interitum formidabant. Hoc enim*

Explicatur hoc cap. de captiuit. Iudæorum.

A *dictum putant: & ab excelso timebunt, & formidabunt in via. In illis diebus florebit amygdalus: ille baculus & virga, quam Ieremias in prophetiæ suæ vidit exordio: & impinguabitur locusta, Nabuchodonosor cum suo exercitu: & dissipabitur capparis, amicitia Dei cum Israel:* Et paucis interiectis: *Lætare ergo Israel in iuuentute tua, antequam rumpatur funiculus argenteus, hoc est donec gloria vestra vobiscum est, antequam recurrat vita aurea, id est antequam arca testamenti auferatur: priusquã conteratur hydria ad fontem, & conuoluatur rota super lacum, id est, donec intra sancta Sanctorum præcepta legis, & sancti Spiritus est gratia, & antequam reuertaris in Babylonem; vnde in lumbis egressus es Abrahæ, & incipias in Mesopotamia conteri,* B *vnde quondam profectus es, omnisq; gratia prophetiæ, qua quondam fueras inspiratus, reuertatur ad datorem tuum.* Verùm hæc Iudaica sunt, & aliena à litterali genuinoque sensu.

Rursum Thaum. & Richardus de S. Victor. tract. de fine mundi, putant hoc ænigmate describi excidium orbis, eiusque plagas & signa præuia iudicio extremo. Audi Thaumat. *Operæ pretium igitur, vt cum adhuc sis adolescens Deum timeas, priusquam miseriis abiiciare, veniatq; magnus ille & terribilis dies Domini: Quando, neque sol, neque luna, neque stellæ aliæ vltra fulgebunt. Mouebuntur autem supernæ virtutes, angeli custodes mundi in tempestate & turbatione illa vniuersi. Ita vt quiescent tunc tam viri potentes quam mulieres operariæ: Et fugiant in tenebrosa domiciliorum penetralia clausis ia-*

Et de excidio orbis.

nuis omnibus; & si qua molendo occupata probibita fuerit timore nimio, gracili vocula, vt anicula parua clamabit. Omnes autem impuræ mulieres in terram cadent. Similiter & ciuitates, & illarum sanguinarij magistratus vindictam supernè expectabunt, vrgente acerbissimo cruentissimoq; illo tempore, quod erit vt amygdalus florens. Tunc ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum aduolantium, & ita è medio abiicientur peccatores, vt nigra despicatissimaque capparis. Et bonus quidem vir in domum suam æternum gaudens proficiscetur. Improbi vero omnia suo luctu complebunt, neque illis repositum argentum neque probatum aurum proderit. Magnus enim fons comprehendet omnia, quousque apud puteum stent hydria & vehiculum rotæ quam continget quandoq; confringi. Quum igitur cessabit cursus temporum per rotam, & vita per aquam signatus, & præterierit seculum vrnam gerens, & iacuerint homines super terram, tum erit vna salus, si agnouerint animæ conditorem suum, & ad eum reuolauerit. Hic sensus commodus est sed mysticus; quare eo vt tali vti possunt concionatores in Aduentu, cùm agunt de fine mundi, dieque iudicij. Sensus ergo litteralis est de ærumnis senectutis, agoniæ & mortis vti docent S. Hieron. Albinus, Lyran. Hugo, Dionys. Caiet. Vallesius sacræ Philos. c. 66. & ceteri omnes, vno excepto Olympiod. Planè enim verba significant hic moneri iuuenes, vt iuuentutem rectè & sanctè in Dei creatoris metu cultuque transigant, antequam obrepat senectus & mors. Sensus ergo est, q.d. Adolescens, qui in flore & vigore es ætatis, blanditur tibi voluptas, sollicitat venus, instigant socij, titillat caro, impellit dæmon: quare ne iis succumbas, & teipsum perdas, memēto creatoris tui, quòd scilicet Deus sit tuus creator, tu eius creatura; quæ totū suum esse, quantumquantum est, debet creatori, ab eoque tota pendet, tam in esse, quàm in conseruari: sicut enim radius pendet ab assiduo influxu solis, eum assiduè producentis, sic & creatura pendet ab assiduo influxu & cōtinua quasi productione creatoris, adeò vt si Deus hunc influxum subtraheret creatura in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta & producta est, illico recideret & relaberetur, sicut radius abeunte sole illicò perit & euanescit. Conseruatio ergo creaturæ est continuatio creationis; & continua quasi eius creatio. Si igitur homo creatura Dei es, memento te totum, quantus es Dei esse, non tuum, non parentum, non alterius creaturæ. Redde ergo Deo quod suum est, redde teipsum, vt illum velut creatorem agnoscas; venereris, ames, colas, eiusque voluntati, & legi per omnia obedias: ipse enim tuus erit iudex, ac si ei seruieris, cælestem conferet gloriam; sin creaturam creatori præposueris, ipse hanc sui iniuriam æternis ignibus in te vlciscetur. Itaque creatoris nomen habet emphasim: creationis enim titulus à creatura exposcit, & extorquet vt Deo creatori suo velut pleno, & absoluto sui hero & Domino præstet omnem submissionem, reuerentiam, amorem, obseruantiam, timorem, fidelitatem, spem, obedientiam. Quocirca Moses acriter expostulans cum Israele: *Deum*, inquit, *qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui? Vidit Dominus & ad iracundiam concitatus est.* Deuter. 32. 18. Hinc pro *creatoris* Septuag. A vertunt κτίσαντος, id est, *eius qui creauit*: pro quo Complut. legunt κτήσαντος, id est, *possessoris* iuxta Mosis ad Israelem: *Numquid non ipse est pater tuus; qui possedit te, & fecit & creauit te?* Deut. 32. 6. Pro *creatoris tui*. Hebr. est. בּוֹרְאֶיךָ *borrecha*, id est, *creatorum tuorum* in plurali, id est, creatoris tui. Hebræi enim de Deo in plurali loquuntur reuerentiæ, & honoris causa, vtque innuant pluralitatem personarum in eadem numero deitate. Hebræi in Midras, siue Glossa, nomine R. Akabia, per metathesin transponendo litteras. Cabalisticè sic legunt, & exponunt: Primò, memento בּוֹרְךָ *borecha*, id est fossæ tuæ, putà sepulchri tui, quòd scilicet in os à vermibus sis excedendus: dum ergo lautè carnem nutris, memen- B to sepulchri & vermium qui te corrodent. Secundò, memento בְּאֵרְךָ *beerecha*, id est putei tui, vnde es excisus, quòd scilicet in fœtido matris vtero ex vili spurcoque semine sis formatus; sic disces te humiliare, carnalia spernere, cælestia ambire, ac ad Deum anhelare; sic sapientia, virtute, & meritis parabis tibi sanctam iucundamque senectam. Nam vt ait S. Ambros. libr. 1. Hexam. *Senectus ipsa in bonis moribus dulcior, in consiliis subtilior, ad constantiam subeundæ mortis potior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas corporis, sobrietas mentis est.*

In diebus iuuentutis tuæ] Semper quidem meminisse debemus Dei creatoris, sed maximè in iuuentute, tum quia iuuentus cæca est, & immemor Dei, vtpote voluptatibus ad- C dicta; tum quia à iuuentute pendet reliqua vita; quales enim sumus iuuenes, tales erimus & senes: tum quia multi in iuuentute præmaturè moriuntur, quia mors ita præuolat, vt aliàs sæpè ætates anteuertat; in quas proinde si memoria creatoris differatur, prorsus auferetur. Sapienter Seneca libr. de Breuit. capit. 4. *Non pudet*, inquit, *te ad reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? quàm serum est, tunc viuere incipere, cùm desinendum est? Quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia, & inde velle vitā inchoare, quò pauci perduxerunt?*

Antequam veniat tempus afflictionis tuæ] Syrus *dies malorum*. Arab. *dies mali tui*. D Tigur. *tempora periculosa*. Septuag. *Dies malitiæ*. Thaumat. *Priusquam miseriis obiiciare*. Campen. *Antequam veniant dies pleni mali*; putà tempus senij, & mortis quando Deo de iuuentute tua exactam daturus es rationem, & pro meritis, vel præmia, vel supplicia æterna recepturus. Senectus enim est tempus afflictionis, quia mille morbis, tædiis & ærumnis est obnoxia; vnde illud: *Senectus ipsa morbus est*, iisque incurabilis, & vt ait Nazianzen. in Carm. de Morbo: *Siculis grauior est scopulis*, imò *Æthna*, ait Cicero de Senect. Audi Nyssen. in funere Pulcheriæ Augustæ: *Sed forsitan angit te, quòd ad senectutem* (Pulcheria) *non peruenit. Quid verò, dic mihi, pulchri cernis in senectute: an pulchrum prurire, ac fricare oculos? corrugari genas? & ex ore defluere dentes, & linguæ balbutiem ingenerari? manibus subtremiscere? ad terram incuruari, titubare atque subclaudicare pedibus? ducibus indigere? desipere corde ac delirare? voce absurda, & inepta pronuntiare?* Et S. Augustin. libr. de Catech. rud.

rud. *Cùm homines*, inquit, *sibi optant senectutem, non aliud optant nisi longam infirmitatem.* Et innocent. 3. Pontifex libr. 1. de Contemptu mundi cap. 9. *Si quis*, ait, *ad senectutem processerit statim cor eius affligitur, & caput conquatitur, languet spiritus, & fœtet anhelitus, facies rugatur, & statura curuatur, & caligant oculi, & vacillant articuli, nares effluunt & crines defluunt: tremit tactus, & deperit actus, dentes putrescunt, & aures surdescunt. Senex facilè prouocatur, difficilè reuocatur, citò credit & tardè discredit: tenax & cupidus; tristis & querulus; velox ad loquendum, & tardus ad audiendum: laudat antiquos, spernit modernos: vituperat præsens, commendat præteritum, suspirat & anxiatur, torpet & infirmatur.* Hinc senium à Philosophis vocatur hyems ætatum, & fæx vitæ. Solon enim rogatus: *Quid esset senectus?* Respondit: *est hyems* vitæ. Et Eratosthenes apud Phauorinum, ait, ætatis partem vigentem (adolescentiam) esse ver: eam autem partem, quæ vigori & flori succedit (virilem ętatem) esse ęstatem & autumnum: Senectutem vero esse hyemem. Ita Maxim. serm. 41. vbi & citat Gorgiam, qui rogatus qua ratione ad longam vegetamque senectã peruenisset? respondit: *Nihil vnquam ad voluptatẽ edens, neque faciens.*

Et appropinqvent anni, de qvibvs dicas: non mihi placet] Id est, qui mihi displicent, quia senium adducit tædium, tarditatem, obliuionem, incuriam, molestiam, vt omnia quæ prius erant voluptati, iam fastidium & dolorem creent, ac proinde verè senem segnem & seniorem segniorem vocare queas; quare tunc virtutis & pœnitentiæ labores, quos in iuuentute neglexisti capessere non voles, nec valebis, imò ob inolitas voluptatum consuetudines à peccatis iuuentutis tuæ auelli non poteris, vti pulchrè docet S. Basil. homil. 4. de Pœnit. vnde Campen. vertit: *Antequam veniant anni, quibus nihil licebit boni facere.* Hinc senex omnibus, ac imprimis sibi ipsi est oneri, tædio, fastidio; quia senes sunt morosi, anxij, difficiles, suspicaces, iracundi. *Senium*, ait Nonius *est tædium, & odium dictum à senectute, quòd senes omnibus odio sint & tædio.* Audi Hippocratem & Galenum in Aphoris. Comment. 3. 31. octodecim senectutis ægritudines, singula membra infestantes, enarrantes: *Senibus sunt spirandi difficultates, distillationes cum tussi; vrinæ stillicidia, vrinæ difficultates, articulorum dolores, renum passiones, vertigines, apoplexiæ, mali habitus, pruritus totius corporis, vigiliæ alui, oculorum & narium humiditates, visus obtusus, glaucedines, auditus graues.* Addit Com. 2. 39. 40. *Raucedines, nephritis podagra, morbi articulares, coxendicum dolores, & quæ laxiori intestino, ac spleni frigida sunt dispositiones & præterea crebri anhelitus, quos Græci asthmata vocant, tusses, dorsi curuationes recuruationes & obliquationes, demum quæcũq; alia morborum genera ex frigidis humoribus ortum habent.*

Vide Stobæum, p. 2. serm. 117. cuius titulus est *vituperium senectutis*; vbi has philosophorum decognomas citat. Antiphanis: *Senectus est velut ara quædam malorum: ad ipsam enim omnia confugisse videre est.* Philemonis: *vbi senem videris aut anum aliquam, statim scias quod malè habeat.* Euripidis: *Quid aliud est vir senex, quàm vox & vmbra? Nos senes aliud nihil quàm turba sumus, & figura tantùm somniorumq; simulacra serpimus. Mens autem non est ampliùs, putamur verò non rectè sapere. Ætas longa parit ægritudines infinitas.* Herod. *Ego verò imbecillis & incuruus sum. Senectus enim nos detrahit, & velut vmbra assistit.* Menandri: *Molestum est animal senex domi manens.* Sophoclis: *Nihil non mali senectæ longa inhæret, mens vana, opera inutilis, curæ superuacuæ, senectus morosa est, querula, & pro minimis rebus anxia.* Mimnerni: *Tithono Iupiter malum immortale dedit senectam, quæ vel tristi morte magis est timenda.* Democriti: *Senium commoda imperfectio est: omnia habet & omnibus indiget.* Phauorini: *Lõgo tempore multum laboris accrescit.* Iunci: *Iacet senex resolutus ætate, cibi potusque abstinens, inamobilis, nulla re cum iucunditate fruens: molestias verò nimis percipiens. Si quando autem in forum progredi ausus fuerit risum videntibus mouet, videns obtusè, clamantes non audiens; & dum eundo sustinere se conatur, concidens, de latere in latus titubando transiliens; quin etiam communem ciuitatis aërem lædere ac inficere dicitur. Nec si in concione sit inter tribules refertur: neque magistratum gerere potest, tum propter impedimenta iam dicta, tum quia gibbosus, rugosus, deformis & inualidus est. Animo autem, vt prouerbium habet repuerascit. In militia verò quid opus est referre, quàm sine omni munere, & nudus relinquatur? Non pedes, non eques constituitur, neque remex aut miles in naui. Nam vel sedere solùm, imo iacere etiam non sine labore potest, cùm coniuncta ei mors sit, & iamiam intra fores suas ipsum ducat.* Vnde concludit: *Senecta est Ilias malorum.* His adde versus C. Laberij:

Vt hedera serpens vires arboreas necat;
Ita me vetustas amplexu annorum enecat.
Sepulchro similis, nil nisi nomen retineo.

Et Comicus:

Ad senectam, vt ad cloacam mala cuncta confluunt.
Senex cum extemplo est, iam nec sentit, nec sapit.
Senex quoque curis impar est leuissimis.
Senex viuendo multa quæ non vult videt.
Senex ad rem, quàm sat est, attentior.
Soles duos videre se putat senex.
Superesse senectus haud potest laboribus.
Suprema vita haud præterit, sed corruit.
Veteres triremes littus abiectæ occupant.

Anteqvam tenebrescat sol, et lvmen, et lvna, et stella, et revertantvr nvbes post plvviam] τὸ *& lumen*, exegesin habet: explicat enim quomodo tenebrescat sol, luna, & stellæ quia scilicet eorum lumen seni & moribundo obscuratur, & tenebrescit. S. Hieron. hæc refert ad finem mundi & diem iudicij: tunc enim *sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur.* Matth. 24. 29. *ac sol vertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini Magnus & horribilis.* Ioëlis 2. 31. Sic & Thaumat. Olympiod. Cyrillus catech. 15. & exactissimè Richardus de Victore lib. de fine sæculi, qui singula, quæ hic dicuntur, diei iudicij appositè applicat; qui rursum cum Thaumaturgo per siderum obseruationem accipit pestem, quæ inter alia signa præuia iudicio à Christo prædicta est Matth. Verùm melius idem S. Hieron. & ceteri hæc referunt ad tempus senij & mortis, cuius hic & in seq. viua est hypotyposis, & repræsentatio: Senibus enim caligant oculi, & hebetatur visus, vt eis solis lux, æquè ac lunæ & stellarũ, obscurari & tenebrescere videantur. VERS. 2.

Est hypallage: sol enim in se semper lucidissimus numquam tenebrescit, sed tenebrosis senum oculis tenebrosus videtur; quia ipsi per internas oculorum tenebras internamque caliginem eum vident, ideoque caliginosum censent; & quia solis, omniumq; astrorum illuminatio visusque eis intercipitur ac perit; imò senes præ debilitate visus, deficientibus spiritibus opticis, siue visiuis, eorum lucem ampliùs nō valent sustinere. Ita Hebræi, Lyran. Dion. Titelm. & communiter alij. Quin & Chal. qui sic vertit: *Antequam mutetur splendor gloriæ faciei tuæ, qui assimilatur soli; & lumen oculorum tuorum antequam obcæcetur, & decor maxillarum tuarum antequam obtenebretur; & pupilla oculorum tuorum, qui assimilantur stellis, antequam extinguantur: Palpebræ oculorum tuorum stillabunt lachrymas, vt nubes post pluuiam.*

Gnom. Huc pertinet adagium Arabum Cent. 1. numer. 44. *Accende lucernam tuam ante tenebras, id est illumina te operibus bonis antequam superueniat tibi mors.* Et n. 23. *Nata in aqua antè vesperam, id est purificare pœnitētia ante migrationem è vita.* Et Cent. 2. num. 45. *Cogita ingressum tuum in hunc mundum & egressum tuum ex ipso, quia tu de nihilo factus es homo, & momento fies tamquam non fueris. Item considera qui fuerint ante te reges, præfecti & nobiles; considera quomodo migrarint ex hoc mundo; tu verò sicut illi migrabis.* Et n. 33. *Memento temporis morbi, & senectutis venientis post te, quia sapientia & scientia melior est, quàm ensis, & scientia excellentior quàm opes.* q.d. Compara tibi sapientiam vt per eam prouidere & occurrere possis venienti senectæ, mortis iudicio, & æternitati.

Symbolicè. Primò. Symbol. R. Salomon ex Chald. solem obtenebrantem interpretatur de senili & corrugata facie, lumē de naribus, quæ in senectute propter defectum spirituum lucidorum, & duritiē densitatemque cartilaginum, fuliginosæ & obscuræ sunt ac minimè translucent; lumen de anima, seu mente in discurrendo, ratiocinando, meditando, memorando lāguente & tenebrescente. Denique stellas de maxillis fuscis, & denigratis amisso iam viuido illo, & nitido adolescentiæ flore. *Secundò.* R. Haccados verò per solem accipit cor, quòd quasi sol virtutis suæ radios in totum corpus diffundit, sed in senibus tenebrescit & deficit: per *lumen* accipit lucidos & vitales spiritus, qui in cordis ventriculo ex purissimo sanguine elaborantur, & vniuersum corpus peruadunt: lunam verò cerebrum, quod rotunditate, candore, frigiditate, humiditate commodissimè lunæ imaginem repræsentat: stellas denique corporis sensus tam internos quàm externos, quibus suum quoque cognitionis lumen inest. Hæc omnia si langueant, si hebescant, si vires, si robur amittant, si deficiant ac nullum iam aut tenuem homini visum præstent, rectè dicas: *Solem, lunam ac stellas tenebrescere.*

Tropol. Primò. Tropolog. senibus tenebrescit, & deficit lux mentis & rationis: vnde subinde delirant: deficiunt eis quoque doctores & monitores, quia vix vllus audet senem docere, vel monere. *Secundò.* Rursum Hugo per tenebras accipit aduersa & calamitates, item prolapsum ex vita honesta in vitiosam: Sic & S. Bonauent. quin & S. Hieron. quem audi: *Ne cùm peccaueris occidat tibi sol iustitiæ meridie, & scientiæ lumen intereat, & splendor lunæ,*

A *id est ecclesiæ subtrahatur, & stellæ occidant, de quibus scriptum est: In quibus lucetis sicut luminaria in hoc mundo, rationem vitæ habentes. Et alibi: stella à stella differt in claritate.* *1. Cor. 15.* *Antequam reuertantur nubes post pluuiam: ne prophetæ, qui corda credentium suo sermone suisque pluuiis irrigant, postquam te nubre suo indignum esse perspexerint, reuertantur ad sedem suam, ad eum scilicet à quo missi sunt.* Peccatori enim occæcato Christus, Ecclesia & sancti, omnisque sapientia; virtus & gratia tenebrosa videntur; quare similis est Harpactæ fatuæ, de qua scribit herus eius Seneca epist. 51. *Hæc fatua, inquit, subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram: nescit esse se cæcam, subinde pædagogum suum rogat vt migret, ait, domum tenebrosam esse. Hoc quòd in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt, nos sine duce erramus & dicimus: non* B *ego ambitiosus sum, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quòd iracundus sum, quòd nondum constitui certum genus vitæ, adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum, intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideò difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus.*

Et reuertantur nubes post pluuiam] Chald. *palpebræ oculorum tuorum stillabunt lachrymas, vt nubes post pluuiam.* Campen. *Et caligo obtegat oculos tuos.* Lemnius: *Caligo & nebula oculorum cum lachrymosa lippitudine.* Thaumat. & Richardus de Victore tract. de fine sæculi, per reuersionem nubium accipiunt inundationē maris & fluminum, quæ erit præuia iudicio extremo & fini mundi. Magis ad litteram Franc. Va- C les. Sacr. Philos. c. 66. per nubes post pluuiam accipit iuges catharros, ex iugibus stomachi vaporibus generatos, quibus senes laborant ex defectu caloris; debilis enim calor non valet cibos concoquere: Quare illi in cruditates, vapores & fumos abeunt, qui elati in cerebrum eius frigiditate, teste Galeno, in pituitam & catharrum resoluuntur: nubes ergo significant vapores, pluuia catharros; vapores enim in catharros densantur, & distillant iugiter in senibus, cùm iuuenes vi roboris, quo abundant, eos desiccent & consumant. *Nubes post pluuiam sunt catharri.* Addit Titelm. per nubes post pluuiam significari caliginem, & obuolutionem cerebri post multum aqueum humorem fletus, spontanei fluxus oculorum, nariumque, phlegmatum excreationis, &c. Sic & Vatab. per nubes accipit caliginem oculorum, quæ solet sequi fle- D tum in senibus: Denique moribundi illachrymant, adeoque inuoluntariæ morientium lachrymæ signum sunt instantis mortis, teste Hippocrate. Pineda lib. 8. de Rebus Salomonis ca. 3. censet Salomonem hic describere suos in senio morbos, quos ex intemperantissima iuuentutis libidine contraxerat, ac hic notare suos frequentes & molestissimos catharros, alterum alteri succedentem instar nubium reuertentium post pluuiam, ideoque vltore Deo graui ex mœstitia diem obiisse. Verùm, vt initio libri dixi, incertum est qua ætate Salomon hunc librum scripserit; præsertim cùm in senectute delirarit & luxuriosus idola coluerit, cùm tamen hic è contrario Dei vnius timorem & cultum ex professo inculcet: quare ante lapsum, qui contigit in senio,

nio, hæc dictasse videtur: si enim post lapsum in extrema senectute pœnituisset, vtique pœnitentiæ doloris sui manifesta dedisset signa, quæ tamen nusquam est reperire. Ita multi, licèt alij aliter sentiant.

Symbol. Isid. Clarius nubes post pluuiam sic explicat. q. d. Serenum quoque post pluuias cælum senibus, quibus oculi caligant, nubilum videtur. Moringus verò per nubes post pluuias accipit varios senectutis morbos, sibi vicissim succedentes. Denique Lyran. accipit tribulationem mortis super tribulationem senectutis.

Tropol. S. Hiero. accipit defectum doctrinæ, verba eius paulò antè recitaui. Rursum nubes post pluuiam sunt minæ & supplicia, quæ Deus peccatori cæco & ingrato immittit, eò quòd pluuiam cælestium illuminationum, gratiarum & beneficiorum respuerit; imò iis abusus sit ad suas voluptates contra Deum, Deique honorem.

Vers. 3. QVANDO COMMOVEBVNTVR CVSTODES DOMVS, ET NVTABVNT VIRI FORTISSIMI, ET OTIOSÆ ERVNT MOLENTES IN MINVTO NVMERO, ET TENEBRESCENT VIDENTES PER FORAMINA] Pro *commouebunt*, Pagnin. vertit, *commouebunt se*; Caiet. & Tigur. *trement*; Camp. *debilitati fuerint*. Hebræi, qui censent hic describi excidium Ierusalem per Titum, per custodes, accipiunt angelos, quorum voces paulò ante vrbis excidium in templo auditæ, dicentium: *Migremus hinc*, teste Iosepho li. 7. Belli cap. 12. Simili modo Thaumat. qui censet hic describi excidium orbis & signa præuia iudicio, per custodes accipit angelos mundi præsides, de quibus ait Christus: *Virtutes cælorum commouebuntur*, Matth. 24. 29. Olympiod. verò custodes domus, inquit, id est prælati & Sancti eximij, qui Ecclesiam custodiūt visis tot plagis, ac præsertim Antichristo, trepidabunt, aliqui etiam à fide deficient. Verùm ceteri omnes censent hic describi ærumnas senectutis, præuias morti.

Custodes domus qui Quæres quinam sint custodes domus, id est corporis; hoc enim est domus, in qua habitat anima, quæ proinde suos habet custodes, qui illam custodiant, ne morbo aut vi ex ea expellatur. *Resp. Primò.* Primò, Caietan. accipit memoriam, vigilantiam, & prouidentiam, hæc enim suam domum, id est corpus custodit à cæli, morborum & hostium iniuriis, atque in senibus vacillat & deficit. *Secundò.* Secundò, Olympiod. accipit oculos ac vires animæ, Moringus, vires corporis: hæ enim omnes in corpore, quasi in domo sua morantur. *Tertiò.* Tertiò, Hugo accipit vim nutritiuam, & appetitiuam, item neruos & spiritus; R. Haccados musculos cum neruis, quibus vestiuntur & quasi custodiuntur ossa. *Quartò.* Quartò, S. Hieronym. Albinus, Glossa, & S. Bonau. accipiunt costas & ossa: hæc enim ventrem, tenerum & intestina custodiunt & vallant, totamque carnem suffulciunt. Vnde Chald. vertit, *contremiscentes coxas*. *Quintò.* Quintò, Dionys. propriè accipit familiares & domesticos, qui senem & moribundum custodiunt. Sextò, & magis appositè Lyran. Titelm. & Vallesf. S. Philosf. capp. 66. accipiunt omnes sensus: omnes enim, sed præsertim oculi & aures, quasi custodes & vigiles excubant, ne quid in corpus noxæ ingrediatur: hi pariter in senibus commouentur, quia hebetantur, læduntur, deficiunt, vt res sensibiles vix percipiant & sentiant, iisque dolore afficiantur & lædantur. Vnde auctor Catenæ Græc. *Tunc*, inquit, *robusti animæ sensus præ exitus angustiis fluctuabant*. Audi Plin. lib. 7. cap. 50. *Natura nihil hominibus breuitate vitæ præstitit melius. Hebescunt sensus, membra torpent, præmoritur visus, auditus, incessus, dentes etiam ac ciborum instrumēta.* Excipit tamen Xenophium musicum quem asserit 105. annis vixisse sine vllo corporis incommodo: subditque *senes minimè sentire pestilētiam*. Porrò sensus omnes maximè vigent in capite; in eo ergo sunt custodes domus, putà corporis. Hinc Pineda per commotionē custodum accipit tremorem capitis, quo laborant senes. Verùm quia præcipui sensus, putà aures & oculi, notantur v. 4. per filias carminis & videntes per foramina; hinc *Septimò. genuinè.* Septimò magis distinctè, magisque ordinatè & congruè cum Clario, Vatabl. & Emman. Sa, per custodes hos corporis, accipias manus & brachia: hæc enim rectè iunguntur viris fortissimis, id est cruribus: hæc pariter custodiunt corpus, tum quia ab eo amouent arcentque omnia noxia, tum quia laborando illi victum, vestitum, domum, ceteraque ad eius incolumitatem, conseruationem & custodiam necessaria vel vtilia procurant; tum quia pugnando illud ab hostibus defendunt & propugnant. Porrò brachia & manus in senibus commouentur, quia fiunt tremula, chiragrica, contracta, ignaua, curua, rugosa, macilenta, rigida.

Tropol. custodes domus spiritalis, puta animæ sanctæ, sunt tum angeli tutelares, qui eam post negligētiam & contemptum suarum inspirationum deserunt, dicentes: *Curauimus Babylonē, & non est sanata, derelinquamus eam*, Ierem. 51. 9. tum sensus spiritales mentis, qui in iusto tepido & pigro, ac magis in peccatore hebetantur; ita vt nec videat, nec audiat, nec olfaciat, nec tangat nec gustet, res salutiferas, cælestes & diuinas; quod certum est signum ac prænuncius instantis illi ruinæ & mortis.

ET NVTABVNT VIRI FORTISSIMI] Hebr. *Et peruertentur viri virtutis*, Septuag. *viri fortissimi*, Symmach. *Peribunt viri fortes*; Aquila, *Errabunt viri fortitudinis*. Syrus. *Perturbabūtur domini fortitudinis*: Arabic. *Redibunt viri potentiæ*. Olympiod. *In obliquum deprauati fuerint potentes*. Caieta. *Incuruabuntur*; Pagnin. *Incuruabunt se*, Tigur. *Vacillabunt*; Campen. *Viribus suis destituentur membra quibus nunc valemus*. Hebræi id exponunt de fortissimis Iudæorum cæsis vel captis in excidio Hierosolymæ: Alij dæmones accipiunt, qui contremiscent in die iudicij, damnandi à iudice: Alij viros potentes, sapientes, & sanctos, qui vel cadent à fide in persecutione Antichristi, vel percellentur signis & plagis terribilibus, quas Deus orbi impio immittet, vt eum deleat & perdat in fine mundi. Verùm hæc spectant ad ærumnas senectutis: vnde Chald. per viros fortissimos nutantes accipit brachia, quæ tremunt in senibus; Caietan. incuruationem & decrementum corporis; Moringus, virium defectū. Carthus. propriè, ait, viros, qui in virili ætate fuerant robustissimi, in senio nutare & robore destitui. Optimè per viros fortissimos accipias crura & tibias; hæc enim sunt fortissima hominis membra, quæ in

seni-

senibus præ corporis pondere vacillant, deficientibus spiritibus animalibus & motiuis, ac vigore iuuenili siccato. Hinc crura claudi à Petro sanati, vocatur bases, Actor. 3. Rursum crura vocantur columnæ, Cant. 5. 15. Ita S. Bonau. Albinus, Lyran. Hugo, Titelm. & Vallesf. cap. 66. S. Philos. Accedit Aristot. in Physiogn. Quicumque, inquit, habent crura articulata, neruosa, & robusta, fortes sunt secundum animam, referuntur ad masculini. Item qui habent coxas osseas & neruosas, fortes sunt. Qui habent pedes magnos & neruosos, fortes sunt; qui paruos & strictos, molles, pertinent ad feminas; quibus digiti pedum curui sunt, inuerecundi, referuntur ad aues curuorum vnguium; quibus digiti pedū coniuncti, sunt timidi, referuntur ad coturnices. Addit que, leo fortissimus animalium crura habet fortia & carnosa, gressum iuuenilem: ambulans autem tardè & magnificè incedit, & se in humeris quatit. Hucusque Aristot.

Tropol. in iustis torpidis & peccatoribus nutant viri fortissimi, deficiunt labantq́; , id est virtutes, quæ sunt quasi ossa & neruı, id est robur & fortitudo animæ, ac præsertim patientia, magnanimitas, constantia; quorum loco succedit impatientia, pusillanimitas & inconstantia leuitasque animi, quia temerè à bonis ad mala, à virtutibus ad vitia transiliunt.

Et otiosæ erunt molentes in minuto numero] Hebr. *& cessabunt molares, quia diminuta erunt*; Symmach. *& cessauerint molæ*; S. Hieron. in priori edit. *Et cessabunt molentes*. Thaumat. & alij hæc referunt ad mulieres operarias, scilicet ad molitrices, quæ iuxta morem Palæstinæ, fruges ad molam sedendo conterebant, q.d. Molitrices cessabunt molere ob defectum frumenti, quia erit summa caritas annonæ, qualis fuit in excidio Ierusalem per Titum, eritque in excidio orbis sub diem iudicij.

Mysticè Olymp. refert ad Iudæos, qui quasi in pistrino molentes graue iugum, tum legis, tum seruitutis subeunt: in excidio enim ad paucos redacti, sparsique per omnes gentes, vbique tractantur vt serui vel mancipia.

Molentes sunt dentes. Verùm ad litteram notat vitium senectutis, scilicet dentium paucitatem & hebetationem: vnde senes vocant edentulos: dentes enim sunt quasi molares, qui masticando molunt cibum; horum multi senibus excidunt, deteruntur vel putrescunt, ideoque minuto sunt numero & pauci. Hinc Chald. vertit, *dentes tui hebetiores fient, & ad cibum mandendum infirmi*. Dentes enim in senibus laxantur luxanturque, fiuntque cariosi & corrosi, itaque decidunt, aut ad mandendum fiunt inepti.

Mysticè, S. Hieron. per molitores accipit doctores, qui populo doctrinam sacram explicando, velut dentes aperiunt & comminuunt: hi minuentur, quando per mortem molentium, id est magistrorum, vna assumetur, altera relinquetur, Matth. 24. 41. ceteri qui superterunt inuoluentur tenebris, ac quasi per tenebrosa foramina veritatem aspicient. Rursum per dentes qui cibū masticant & ruminant, accipias meditationem & ruminationem S. Script. concionum rerumque diuinarum: hæc enim deficit & languet in iusto pigro, & magis in peccatore.

Et tenebrescent videntes per foramina] Hebr. בָּאֲרֻבּוֹת *baarubboth*, id est, *in foraminibus* vel *fenestris & specula*; Syrus, *tenebrescent visiones in fenestris*; Chald. *obscurabuntur oculi tui, qui vident per foramina capitis tui*; Auctor Catenæ Græc. *oculorum pupillæ obscurabuntur*; Camp. *cùm visus deficere cœperis, qui nunc veluti ex cauernulis prospectat*; Tigur. *speculantes per fenestras*.

Hebræi per *videntes* intelligunt Prophetas, qui defecerunt in excidio Ierusalem. Thaumat. Sub diem iudicij, inquit, omnes metu plagarum perculsi fugient in tenebrosa domorum penetralia, clausis fenestris omnibus; ita vt nemo, ait Rich. Victor. audeat ostia domus aperire & per ea aspicere; arescent enim homines præ timore & expectatione eorum, quæ superuenient vniuerso orbi, Lucæ 21. 26. quare tunc hominum commercia cessabunt.

Verùm dico *videntes* esse oculos, vel pupillas oculorum cum suis neruis opticis; oculi enim vident per sua foramina, id est concauitates superciliorum, quibus inserti sunt: pupillæ verò vident per tunicam corneam, quæ fenestrata est. Iam, tā oculi quàm pupillæ caligant in senibus. Vnde Chald. clarè vertit, *caligabunt oculi tui, qui vident per cancellos capitis tui*. Nam vt rectè docet Vallesf. c. 66. senibus tum ex siccitate, tum ex excrementorum congestione crassescunt succi oculorum, ac membranæ anteriores durescunt & corrugātur: vnde, accedente præsertim inopia, spirituum fulgor amittitur, nonnullis etiam obturantur nerui optici. Senibus ergo tenebrescunt oculi, tum quia exiguo spirituum lumine perfunduntur, tū quia humor crystallinus crassescit & obscuratur, ait R. Haccados, albumq́; ipsum oculorum velut nigrescit & decoloratur. Nam vt ait Galen. lib. 6. de Morbis vulgar. commento 4. 28. *animalis spiritus* luminosus è cerebro in oculos plurimus proficiscitur; quo deficiente, & ob frigiditatem nigrescente sanguine, nigrescūt pariter & tenebrescunt oculi. Quare rarum & mirum est, quod de Mose monente anno ætatis 120. dicitur Deuter. 34. 7. *Non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti sunt*.

Videntes per foramina sunt oculi.

Porrò oculi vltimò formantur in embryone, & primò in homine moriuntur; ex aduerso cor est primum viuens, & vltimum moriens: homine enim moriente, sensim vita & vitalis spiritus ab extimis partibus redit ad intima, & ad suum principium, puta ad cor, ibique vbi cœpit emoritur & extinguitur. Denique in oculis lucet cor, anima & vita; vnde oculis conniuere, ait Arist. symbolū est timidi, oculis esse fixis, signum constantis & interriti, quibus ab oculis tamquam vesiculæ dependent, amatores sunt vini; quibus vehementer cadunt, amatores somni. Oculi parui indicant pusillanimes, referuntur ad simiam; sicut oculi valdè magni stolidos, referuntur ad boues; oculi concaui indicant maleficos, referuntur ad simiam; oculi eminentes, fatuos, referuntur ad asinos; oculi parum concaui, magnanimos, referuntur ad leones: quibus verò plus, mansueti. Huc vsque Aristot. in Physiognom. Et Plinius li. 11. c. 37. *Oculi*, inquit, *luce vsu vitam distinguunt à morte*. Et rursum: *Profectò in oculis animus inhabitat. Animo cernimus. Oculi, seu vasa quædam, visibilem eius partem accipiunt, atque transmittunt*:

Oculi vltimò formantur.

tunt: sic magna cogitatio obcæcat, abducto intus visu. Sic in morbo comitiali, aperti nihil cernunt, animo caligante. Hisce Salomonis de sene & senectute ænigmatibus, similia sunt de homine ænigmata apud B. Alcuinum, siue Albinum Flaccum disp. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid,* inquit, *est homo? mancipium mortis, transiens viator, loci hospes. Cui similis est homo? pomo. Quomodo positus est homo? vt lucerna vento. Vbi est positus? intra sex parietes. Quos? supra, subtus, ante, retro, dextra, læuaq;? Quot habet socios? quatuor. Quos? calorem, frigus, siccitatem, humorem Quot modis variabilis est? sex. Quibus? esurie & saturitate, requie & labore, vigiliis & somno. Quid est somnus? mortis imago. Quid est libertas hominis? innocentia. Quid est caput? culmen corporis. Quid est corpus? domicilium animæ. Quid sunt comæ? vestes capitis. Quid est cerebrum? seruator memoriæ. Quid sunt oculi? duces corporis, vasa luminis, animi indices. Quid sunt nares? adductio odorum. Quid sunt aures? collatores sonorum. Quid est frons? imago animi. Quid est os? nutritor corporis. Quid sunt dentes? molæ morsorum. Quid sunt labia? valuæ oris. Quid manus? operarij corporis. Quid digiti? chordarum plectra. Quid est pulmo? seruator aëris. Quid est cor? receptaculum vitæ. Quid est iecur? custodia caloris. Quid est fel? suscitatio iracundiæ. Quid est splen? risus & lætitiæ capax. Quid sunt crura? columnæ corporis. Quid est sanguis? humor venarum, vitæ alimentum. Quid sunt venæ? fontes carnis.*

Tropol. per oculos corporis accipias oculos mentis, qui sunt intelligentia, vigilantia, fides, prudentia, prouidentia rerum futurarum, quæ ad salutem pertinēt, ac præsertim instantis mortis, iudicij, gehennæ, &c. quæ omnia tenebrescunt & obscurantur in iusto torpido, & magis in peccatore.

Vers. 4. ET CLAVDENT OSTIA IN PLATEA, IN HVMILITATE VOCIS MOLENTIS, ET CONSVRGENT AD VOCEM VOLVCRIS, ET OBSVRDESCENT OMNES FILIÆ CARMINIS] Sept. *in infirmitate vocis molentis;* Syrus, *per depressionem vocis molentium;* Arab. *in imbecillitate vocis molentis.* Hebræi, qui hæc omnia referunt ad excidium Ierusalem, explicant de clausis templi ostiis. Mysticè Olympiod. exponit de obstinatione Iudæorum, quibus proinde clausum est salutis ostium, dum versantur in platea, id est in foro præsentis vitæ legisq; Iudaicæ. Thaumat. verò & Richard. Victor. qui hæc referunt ad diem iudicij, accipiunt de timore plagarum vltimarum mundi, quo omnes perculsi claudent ostia domus suæ; aut de fame, ob quam molentes claudent ostia molendini, ne vicini vocem molentis audientes ad rapiendam farinam accurrant. Accedit Hugo Cardin. qui accipit de claudendis ostiis domorum, tabernarum ac templorum ob metum Antichristi, ita vt nemo publicè docere, &, vt ait S. Bonauent. fidem profiteri audeat.

Resp. Primò. Verùm ceteri hæc congruentiùs ad litteram accipiunt de ærumnis senectutis & mortis. Vnde Primò, Vatab. per ostia in platea & humilitatem vocis molentis accipit os, nares, labia & cibum, qui moli ampliùs à senibus nequeat, nec molarum audiri sonus dum masticatur, & dentibus (vnde & molares vocantur) teritur cibus. *Secundò.* Secundò, Olympiod. per ostia in platea accipit meatus spirituum vitalium, qui necessarij sunt ad sentiendum, & ad mouendum corpus: hi enim obstruuntur in senibus: vnde sequitur exilis vox, debilis sensus & motus. Vnde Chald. vertit, *& erunt impediti pedes tui ne egrediantur foras.* *Tertiò.* Tertiò, Hebræi per humilitatem vocis accipiunt; ructus & murmur stomachi, cuius est molere & digerere cibum: hic enim cùm in senibus sit frigidus & debilis, cibum cōcoquere nequit, sed eum in flatus ructusq; conuertit. Sic & Clarius per humilitatem vocis molentis, accipit debilitatem facultatis digestiuæ ad concoquendum cibum. Et Chald. *Auferetur,* inquit, *à te appetitus cibi:* debilitatem enim sequitur inappetentia. & Campens. *vbi claudi cœperint ianuæ plateæ, per quam it cibus, vbi perierit latratus stomachi, & homo tam debilis factus fuerit, vt excitetur ad vocem auiculæ.* *Quartò.* Quartò, S. Hieron. *Clausas in plateis ianuas,* inquit, *infirmos senis gressus accipi volunt, quòd semper sedeat & ambulare non possit: Humilitatem autem vocis molentis de mandibulis interpretantur, quòd cibum terere nequeat, & vix spiritu coarctato vox eius tenuis audiatur.* Accedit Glossa interlin. Iuuenes, inquit, in plateis solent ludere, ac senes hos lusus fugiunt, & clauso ostio mœsti domi desident. *Quintò.* Quintò, Vatablus accipit de duplici narium foramine quasi ostio, quod senibus sæpè obstruitur pituita, distillante coriza siue catharrho. *Sextò.* Sextò, Pineda censet iecur esse *plateam,* aut forum, in quo est vniuersi officina, ex quo vniuersum corpus alimenta capit: *ostia* verò *clausa* esse venas, quæ propter inopiam sanguinis in senibus flaccescunt, & quasi vacuæ & exhaustæ complicantur & cōprimuntur. *Septimò.* Septimò, valdè apposi:è alij ostia clausa in platea referunt ad meatus vitalium operationum, sensuumque in senio & agonia mortis occlusos, scilicet ad oculos clausos, os clausum, clausas nares & aures. Platea verò est facies tota aperta & cōspicua, variis sensuum & facultatum, quasi ostiis & officinis distincta. *Octauò. Genuinè.* Octauò, præcisè & genuinè ostia interna sunt arteriæ vocales, externa sunt labia, quæ sunt ostia plateæ, id est colli & pectoris, quod metaphoricè ob latitudinem foraneam patentem & apertam vocatur platea, sicut Plato nomen accepit ab humerorum latitudine, cùm antea Aristocles nominaretur: πλατὺς enim græcè est *latus.* Pro *ostia* hebr. est דלתים *delataim,* duale, *id* est duo ostia, per quæ propriè notat duo labia; hæc enim propriè sunt duo capitis pectorisque ostia, per quę ingreditur & egreditur aër, halitus & vox: notat quoq; duas arterias, vnam stomachalem, puta gulam, qua cibus transmittitur in stomachū; alteram vocalem, qua attrahitur anhelitus: vtraque in senio & morte clauditur. q. d. Senibus & moribundis constringuntur & clauduntur labia, æquè ac arteriæ, clauduntur inquam, tum ob defectum caloris & spirituum, tum ob pituitam & cathatrum, quo cadente in arteriam & fauces pleriq; omnes in morte suffocantur, dum eum ob defectum virium expuere & eiicere non valent, ideoq; respirare nequeunt, itaque suffocantur. Denique per *plateam* optimè accipias ipsam arteriam, tum vocalem, tum stomachalem siue gulam, quia per stomachalem quasi per plateam cibus ex ore ambulat & transit in stomachum; per vocalem halitus ex ore transit ad pulmones, vt refrigeret cor: iam ostia

plateæ

plateæ erunt orificia, siue extremitates vtriusque A arteriæ, siue eius initium, & finis in stomacho vel pulmone: in senio & morte vtrumque hoc orificium clauditur; quo fit vt homo, nec respirare, nec comedere, nec viuere valeat, *in humilitate*, id est ob humilitatem, vel cum humilitate, hoc est cum tenuitate & exilitate vocis, quam causat humilitas, id est, exilitas molentis, id est pulmonis debilitas & contractio: pulmo enim est quasi respirationis & vocis mola, sed senibus vocem debilem efficit, quia debilitatus eis parum aëris attrahit & inspirat. Ita Caiet. Aut *molentis*, id est mandibulæ: mola enim aëris & vocis interior est pulmo, exterior est maxilla siue mandibula, quæ est sedes dentium: ij enim cum senibus sint pauci & debiles, spiritum vocalem non satis repercutiunt, sed sinunt effluere, quo fit vt vox articulatè & distinctè non sonet, sed effluat & confusè B audiatur. Ita Lyran. Hugo Victor. Dion. & alij. Rursùm arteriæ in senibus sæpè distillāte pituita clauduntur, vnde in iis oriuntur raucedines, crebri anhelitus, asthma & tusses, quæ senes comitantur vsque ad mortem teste Hippocrate & Galeno: hæc enim omnia vocem vel raucam, vel exiguam efficiunt. Accedit ad priorem de labiis sensum Vallesl. cap. 66. Sacræ Philos. (qui tamen per *plateam* accipit faciem expansam & obuiam omnibus) qui senibus ostia claudi ait, dum ipsi labia, vt loqui possint, comprimunt introrsum, sicque vacua loca dentium obturant, vt spiritum vocalem labiis quasi dentibus repercutiāt & collidant, itaque vocem edunt, sed humilem, id est mollem & tenuem ob labiorum mollitiē. Nec longè abit Titelmanus, qui per *plateam* ac- C cipit spatium inter labia, puta rictum & hiatum oris, per quem, tum cibus tū aër ad respirandum & loquendū ingreditur & egreditur: hic enim arctatur & clauditur in senibus, hinc sequitur humilitas vocis, nam præ nimio frigore sic cōstringuntur, inquit, morientis labia, sic obdurantur præcordia, ex quibus vox procedit, vt vix tenuē per os vocem emittere queant. Auctor Catenæ Græc. vertit: *Et omnis vita præsentis intercluditur via: ipse verò exsibilante inter dentes voce, loqueris exiliter & obscurè.*

Mysticè S. Hier. hæc accipit de virginibus fatuis, quæ cùm tardarent accipere oleū, ostia domus nuptialis inuenere clausa, Matth. 25.

Tropol. ostia in platea, id est arteriæ & labia claudūtur in iusto socorde & in peccatore, quia ambo tardi & segnes sunt ad orationem vt Deū D inuocent, laudent, illique gratias agant, de eoque ac rebus diuinis cum aliis colloquātur: hinc colloquia pia fastidiunt & fugiunt, quod signum est mortis animæ imminentis; quòd si aliquando ob socios coacti de Deo loquantur, ita inuitè, frigidè, languidè, insipidè id faciūt, vt quasi molere videantur.

ET CONSVRGENT AD VOCEM VOLVCRIS] Septuag. *Consurgent ad vocem passeris.* Chald. *Vigilabunt à somno propter vocem latronum, qui ambulant in nocte.* Hebræi hæc referentes ad excidium Ierusalem exponunt, q. d. Iudæi surgent vt eant in captiuitatem Babylonicam, excitati voce Ieremiæ eamdem prædicentis & comminantis.

Olympiod. & Auctor Catenæ Græc. & S. Cyrill. catech. 15. referentes ad excidium orbis, exponunt de resurrectione, quæ fiet Archangelo tuba canente: *Surgite mortui, venite ad iudicium; idque iussu passeris, id est Verbi diuini, quod carneum corpus assumpsit; qui propter suam solitariam in cruce mansionem de seipso dixit: Factus sum sicut passer solitarius in tecto*, id est in cruce. Psalm. 101. S. Bonauentura exponit de iis, qui prædicationem Antichristi excipient in nocte infidelitatis. Alij de iis, qui eius voce audita præ metu diffugient. Hic sensus mysticè appositus est. Verùm ad litteram loquitur Salomon de ἀγρυπνίᾳ, & leui somno senum. q. d. Senes ob desiccatum cerebrum, ac debilitatem caloris & defectum spirituum, aut ob vaporum ex stomacho ad cerebrum ascendentium, illudque agitantium copiam, leuis exiguique sunt somni; vnde ad vocem volucris, v. g. galli gallinacei aut passerculi expergiscuntur seseque erigunt, vt naturæ necessitatibus, præsertim ad leuandam vrina vesicam satisfaciant. Ita Hugo, Bonau. Dion. Titelm. Vallesl. Caiet. Arboreus & cæteri. Audi S. Hier. *Porro consurgere eum ad vocem volucris ostendit, quòd frigescente iam sanguine & humore siccato, quibus materiis sopor alitur, ad lenem sonitum euigilet, noctisque medio cùm gallus cecinerit, festinus exurgat: nequaquam valens strato sæpius membra conuertere.*

Tropol. Tropol. S. Hieron. per pœnitentiam consurgit è somno vitiorum peccator, excitatus voce Presbyteri vel Episcopi, ac præsertim Christi, qui in peccatoris corde clamat: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus*, Ephes. 5. 14. Aptiùs hæc accipias de iusto torpente & peccatore, qui ad vocem volucris, id est rei sensualis, leuis & vanæ, excitatur, vt cantilenis, carminibus & fabulis vanis intendat, res veras & salutiferas fastidiens.

ET OBSVRDESCENT OMNES FILIÆ CARMINIS] Syrus: *Filiæ gloriæ.* Arabicus: *Filiæ diuitis:* Vatabl. *Filiæ vocis.* Campen. *Organa cantus.* S. Hieron. in priori edit. vertit, *obmutescent*, vt scilicet non possint canere carmina, vti solebant. Hebr. est ישחו *iisshu.* id est, *humiliabuntur, deprimentur, incuruabuntur.* Tigur. *Supprimentur.* Hebræi exponunt q. d. Cessabunt in templo psallentium chori, cùm Iudæi abducti fuerint in captiuitatem. S. Bonau. verò q. d. Tempore Antichristi veritas non audietur, vel potiùs audita non exaudietur. Pleniùs Olympiod. de die iudicij sic exponit: *Tunc humiliabuntur filiæ cantici, hoc est animæ rationales mortalium hominum, quæ in deliciis, & in voce organi, & cantus suauitate musicisque instrumentis oblectatæ nimiùm fuerint. Aut animas intellige falsæ docentium magistrorum ac mendacium prophetarum, quæ sonoræ volubilitate verborum, quasi dulci quodam cantico, perniciosa voluptate occuparint aures & animum auditorum. Sed & ipsæ Iudæorum animæ, quæ filiæ sunt cantici Prophetarum, humiliabuntur, quoniam non audierunt canentes Prophetas, & vocantes eas ad fidem Christi, sicut cecinit Isaias: Cantabo dilecto canticum dilecti: & quæ sunt generis eiusdem. Omnes itaque prædictæ peccatorum animæ admirabuntur & obstupescent, quando adducentur in viam iudicij, & videbunt ex alto venientem in nubibus filium hominis in gloria Patris sui.* Hæc aptè, sed mysticè. Ad literam enim loquitur de defectu auditus in senibus.

Quæ-

Filiæ carminis quæ? Resp. Primò. Secundò.

Quæres, quænam sint filiæ carminis? Primò, Thaumat. accipit cantatrices, quæ molli dulciq; cantilena se suosque oblectant. *Omnes impuræ mulieres*, inquit, *in terram cadent*. Secundò, Caiet accipit musica instrumenta, quorum sonus senibus obsurdescit. Tertiò, Vatabl. ex Aben Ezra accipit arterias vocales, guttur & labia, quibus canũtur carmina. q.d. Cantus in senibus deficit, quo tamen iuuenes pasci delectarique solebant. Vnde Chald. vertit, *& remittentur labia tua à dicẽdo cantico*. Quartò, filiæ carminis sunt ipsa carmina, sicut filius hominis est homo. q.d. Senes non canent nec audient cantũ, vti solebant dum essent iuuenes. Quintò & genuinè, filiæ carminis sunt aures: tum quia aures ad hoc vnum factæ sunt, vt voces & carmina audiant, quare ex eis natæ, earumque filiæ esse videntur: obiectum enim delectabile, v.g. cantus, efficit in auribus sensationem, putà auditionem delectabilem; quare eius quasi parens & mater esse videtur. Vnde Aquila vertit, *& inclinabuntur omnia, quæ ad cantationem faciunt*. q.d. Omnis concentus musicus omnisque harmonia obsurdescet senibus, quia surdæ ipsorum aures cum vix audiunt, nec amplius eo delectantur; auribus enim senum idem contingit, quod de oculis dixi v. 3. ac insuper in auribus præ senio tabescit internus & congenitus aër, in quo fit sensatio siue auditio, ait Vallesius. Hinc ergo oritur in senibus musices fastidium Audi S. Hieron. *Obmutescere quoque, siue vt melius habetur in Hebræo, surdescere filias carminis, aures significat: quòd grauior senum auditus fiat, & nulla inter voces valeant scire discrimina, nec carminibus delectari. Quod quidem & Berzellai loquitur ad Dauid, nolens transire Iordanem*, 3. Reg. 19. Verè Plato in Axiocho: *In senectam*, ait, *quod in natura ruinosum est, se confertim effundit, vt nulli remediis possit auerti, &c. & ab aliis risum, ab aliis auditum, sæpe vtrumque tamquam pignus exigit.*

Tertiò. *Quartò.* *Quintò. genuinè.*

Tropol. Tropol. in iusto socorde & magis in peccatore obsurdescunt aures, vt nec monitores, nec Dei inspirationes, nec conscientiæ occlamantis voces de cauendo peccato, de pœnitentia, de emendatione vitæ audiat, quia planè inhiat suis concupiscentiis; quare surdus est ad voces cælestes angelorum, dum totus intentus est ad cantilenas vanas Sirenum, id est, voluptatum, quibus inescatus & dementatus est.

VERS. 5. EXCELSA QVOQVE TIMEBVNT ET FORMIDABVNT IN VIA, FLOREBIT AMYGDALVS, IMPINGVABITVR LOCVSTA, ET DISSIPABITVR CAPPARIS QVONIAM IBIT HOMO IN DOMVM ÆTERNITATIS SVÆ, ET CIRCVIBVNT IN PLATEA PLANGENTES.] Pro *timebunt* hebr. est יִרָאוּ *iirau* pro quo Septuag. & Symmach. legentes alio puncto יִרְאוּ *iiru* vertunt, *videbũt*. Vnde Symmach. *super hæc etiã de excelso videbunt, & erit terror in via*; Cãpens. *tunc è cælo metuent malũ in se cosuriũ.*

Vox *excelsa* ab aliquibus accipitur vt nominatiuus pluralis. q.d. Excelsi quoque & validi timẽt in senio. ita Emman. Sa. Aut excelsi & magni omnes timebunt præsentiam Antichristi, ac præ timore illum adorabũt: aut, vt S. Bonau. & Hugo Victor. Excelsa, inquit, corporis membra timent, id est efficiuntur tremula, vt iure senex dicere queat: *Timor & tremor venerũt super me, & cõtexerunt me tenebræ*. Psalm. 54. Aut, vt Lyran. &

A Valles. q.d. Excelsæ animæ vires, putà mens & ratio, timebunt mortem ingruentem, ob metum iudicij secuturi, & quia nesciunt quam viam sint ingressuri, an ituri in cælum, an in gehennam. Verùm τὸ *excelsa* est accusatiui casus. hebr. enim habent, *de excelso timebunt*.

Hebræi, qui putant hîc prædici excidium Ierusalem; censent hæc pertinere ad trepidationẽ Iudæorum, quia fugientes Chaldæos & Romanos ad excelsa montium se recipient, sed & ibi formidabunt, nullum sibi ab hoste locum tutum æstimantes. Addit S. Hieron. ex Hebr. sententia: *Aduenientes Hierosolymam ipsi quoque hostes, Dei pertimescent magnitudinem, & in via dubij Sennacherib interitum formidabunt*. Thaumat. verò hæc referens ad diem iudicij, vertit, *similiter & ciuitates, &* B *illarum sanguinarij magistratus vindictam supernè expectabunt, vrgente acerbissimo & cruentissimo illo tẽpore, quod erit vt amygdalus florens: timebunt* enim *excelsa*, id est excelsam Dei magnitudinem, præsentiam, iram, & vindictã. Rursum, vt Richard. Victor. timebunt etiam in celsis arcibus & rupibus locisque inaccessibilibus, nullam ibi securitatem sibi fore arbitrantes. *Et formidabunt inuia* (ita legit ipse, sed perperam, cùm legendum sic disiunctim *in via*, id est in loco plano) quia hæc peruia erunt Christo iudici.

Senes metuunt excelsa, quæ?

Hæc apposita sunt, sed mystica. Ad litterã enim pergit describere ærumnas senectutis, agoniæ & mortis. Sensus ergo est, ait S. Hieron. quẽ sequitur Albinus, Glossa, Vatabl. & alij) q.d. Senes *ardua ingredi non valebunt, & lassis poplitibus, ac tremente vestigio etiã in plano itinere fluctuantes, offensam gressuũ formidabunt*. Accedit Caiet. Senes, ait, C verentur alta loca ascẽdere, quia metuũt, ne quid ex alto decidens eos lædat. Clarè Cãpens. *terrores eos quacumque iuerint inuadent; Arias & consternati in via*; Tigur. *altum quoque locum timẽt & humilia in via*, q.d. Nõ modò timent alta & ardua, sed & plana ac facilia, quasi enerues & elumbes forent. Et Titelm. *Dicuntur senes*, inquit, *iã morientes excelsa timere & formidare in via, quoniã propter debilitatẽ & defectionem vehementer fiũt pauidi, statimq; vbi vel leuem rumusculum audierint, sursum respiciunt, quasi aliquid mali eis desuper, immineat, & terriculamenta, quæ de cælo venire solent, vt tonitrua & coruscationes, vehementer horrent. Habent quoque imaginationem defectu debilitatam; vnde fit vt frequenter ex imaginatione desuper sibi mala euenire existiment, aut timeant, cùm nihil fit. In via quoque ambulantes semper sunt pauidi.* Rursum senes metuunt D *excelsa*, id est res arduas, periculosas, difficiles; quia frigus eos coarctat, facitque timidos & pusillanimes; sicut calor iuuenes facit animosos, imò, audaces & temerarios. Vnde Aquila vertit, *tremore trement in via*, id est in loco plano & facili; Septuag. *pauores in via*: inde stupores, qui cogunt eos sæpe in via subsistere, vt progredi nequeant ex pauore & constrictione spirituum. Quia in re senes similes sunt animalibus timidis, v.g. anseribus, qui ingressuri per portã aliquam, quantũuis magnam & altã, caput inclinant, ne illud ad postes & superliminaria allidant. Facit id nimius timor, & defectus imaginationis siue virtutis æstimatiuæ: nesciũt enim cõparare longitudinem colli sui cũ altitudine portæ, vt æstimẽt & iudicẽt hanc illã longè superare, ac proinde nullum esse

Ff peri-

periculum allisionis capitis: quare timor cogit illos eligere id, quod securum est, scilicet vt caput inclinent. Simili modo frigus & timor in senibus facit eos pauidos, lædiq; eorum vim æstimatiuam, vt non satis metiantur, nec æstiment conferantque vires suas cum excelsis & arduis, quæ prudenter aggredienda forêt, sed eas illis infirmiores & impares iudicent: qua in re sæpè errant, cùm pares, imò maiores vires habeant.

Denique S. Bonauent. & Hugo censent hæc pertinere ad tremorem capitis & membrorum omnium in senibus, lassis iam poplitibus, iuncturis & ossium ligaturis. Alij, q.d. Senes, quia timidi, metuunt excelsa cæli fulgura, ventos, procellas, addito tonitru consternantur. Timent enim præ ceteris, ne lapis fulmineus ex tonitrui collisione dissiliens caput ipsorum feriat.

Mysticè, senes & moribundi, item torpidi & B peccatores, metuunt excelsa, id est iudicium cælestæ, vel, vt hebr. est *ab excelso*, id est Christum iudicem venientem ad iudicandum è nubibus cæli, & formidant *in via*, scilicet iudicij, id est quando rapientur ad tribunal iudicis, vt accipiant mercedem secundùm opera sua, cælestem si bona sint, gehennalem si mala. ita Olympiod. & Cyrill. Hierosol. catech. 15. Rursum *formidabunt excelsa*, quia videbunt solem, lunam & stellas obscurari, virtutes cælorum commoueri, angelos & Sanctos cum Christo descendere formidabiles, ad iudicandum & damnandum impios. Addit Chald. Quòd metuent excelsa, id est iam præterita quæ superbè contra Deum fecerunt: de illis enim Deus exactam ab ipsis reposcet rationem: *Etiam opera, inquit, quæ erant ante hæc, eris timens, an recordatus fueris eorum, & aceruus lapidum paruus videbitur tibi sicut mons excelsus, in tempore, quo ambulaueris in vita.*

Florebit amygdalus] Symmach. vertit, *obdormient vigilantes*. Verùm dissentit ab Hebræo, Septuag. & ceteris teste S. Hieron. Hebr. שקד *saked* & vigiliam & amygdalum, quæ prima inter arbores euigilat & effloret, significat. Vnde Syrus vtrumque complexus vertit, *& emanabit super illum vigilia* (senex enim laborat noctu vigilia, & insomnis est) *& germinabit amygdalus*.

Hebræi accipiunt virgam vigilantem (hebr. שקד *saked*, id est amygdalinam; amygdalus enim prima arborum à rigore hiemis in vere euigilat, & flores emittit) quam vidit Ierem. cap. 1. v. 11. minitantem Hebræis verbera & exeidiū per Chaldæos. Thaumat. accipit graues plagas, & supplicia impiis immittenda à Deo sub finē mundi. Richard. Victor. putat amygdalo florēte significari, quòd amygdalus ceteræque arbores in fine mundi deflorescerit, nec maturescent in fructum, ideoque famem ingentem fore. *Non dicit, inquit, quod fructificabit, sed quòd florebit, vt homines sub tanta inopia videant quod sperent, & amplius concupiscant: & cum post modum amiserint quod sperauerant, profundius ingemiscant. Non ergo fructificabit, vt sustentetur famelicorum inedia.* Hæc apta sunt, sed mystica.

Amygdalus notat canitiem. Verùm ad litteram, amygdalus floribus citissimè & densissimè cādescens, repræsentat senectam pilis candidis pluribus subitò canescentē, ait S. Hieron. Vnde Campens. vertit, *canus asper-* A *getur caput*; canities enim senibus oboritur ex pituitosa cerebri humiditate. Canities ergo signū est senectæ & mortis instantis. Hinc coniectores, si puer somniarit se canum, eum citò moriturum coniectant, ait Pierius Hierogl. 51. ca. 25. Sic Galbæ futuro Imperatori, dum sacrificaret accidit, vt puero è ministris acerram tenenti capillus repentè toto capite canesceret, quod Imperatoris mutationem portendere dixerunt aruspices, successurumque iuueni senem, ac mox Neroni, qui anno 31. ætatis iuuenis sublatus est, successit Galba senex annos natus 73. ita Suetonius in Galba c. 10.

Amygdali flos aptè repræsentat canitiem: *Primò.* Primò, colore, qui vtrimque est candidus; Se- *Secundò.* cundò, celeritate: sicut prima amygdalus flore candescit; sic iuuenis citò canescit & senescit, iuxta illud Poetæ:

Obrepit properata malis inopina senectus,
Intempestiui funduntur vertice cani.

Tertiò. Tertiò, sicut flos amygdalo proprius est, sic propria est homini canities. *Canities homini tantū & equis, sed homini semper à priore parte capitis, tum deinde ab auersa*, ait Plinius lib. 11. c. 37. Quartò, flos *Quartò.* amygdali & violæ nontiat ver, sic canities senectam. *Florum prima ver nunciantium, viola alba*, ait Plinius li. 21. c. 11. Quintò, flos amygdali citò de- *Quintò.* florescens & marcescens, iuuenem admonet instantis mortis. Audi Plinium l. 21. c. 1. *Flores odoresq; in diem gignit (natura) magna (vt palàm est) admonitione hominum, quæ spectatissimè floreant celerrimè marcescere.* Sextò, Plinius lib. 16. c. 25. *Arborum* *Sextò.* *flos, inquit, est pleni veris indicium, & anni renascentis, flos gaudium arborum. Tunc se nouas aliasq; quàm* C *sunt, ostendunt: tunc varius colorum picturis in certamen vsque luxuriant*: sic canities prudentia & sanctitate efflorescens, senem facit venerabilem & maturum cælo, vt in nouum hominem eumque gloriosum resurgat. Septimò, amygdalus pro- *Septimò.* ducens flores, mox ex iis producit fructus: sic senex producens canos, ex iis mox producit mortem. *Cui ergo*, inquit Hugo Card. *sunt flores mortis, illam quasi fructum in propinquo esse denunciantes: quia sicut flores in fructum, sic cani in mortem desinunt*: mors ergo est fructus canorum, ceu florum, per quos senes fiunt candidi & quasi cādidati mortis, & per eam beatæ immortalitatis.

Minùs rectè Chald. vertit, *germinabit caput spinæ tuæ præ macie sicut amygdalus*. Vnde Rabbini quidam, teste S. Hieron. interpretantur sacram dorsi spinam, quòd decrescentibus, inquit, natiū carnibus illa, seu os femoris, succrescat & quo- D dammodo floreat. Et R. Haccados, *caput ossium ex carne, & exsuccum apparebit*; Pagninus vocat *partem coxæ quæ dicitur auca*. Minùs quoque rectè Caiet. pro ינאץ ianets, id est *florebit*, alio puncto legens, ינאץ iinats, vertit *reprobabitur*; alij, *irritabitur*; alij, *asper erit fructus amygdali*, q.d. Senes laborant cibi nausea & fastidio, quare reprobant amygdala, quia eum dura sint & duro cortice inclusa, difficulter à senibus edētuli aperiri mandiq; possunt. Peiùs Pagnin. & Rabbini nonnulli vertūt, *reprobabitur coitus*: volunt enim amygdalum, quę prima germinat & floret, esse symbolū generationis; & alij *reprobabitur vigilia*, q.d. Senex est somnolentus, ideoque odit vigiliam, æquè ac custodiam vitæ cuius eum tædium cepit.

Tropol.

Tropol. Tropol. Senes sunt iusti segnes & pigri, item peccatores, qui otio ac mollitie torpidi ac velut elumbes desident, nec quid excelsi vel heroici aggredi audent, iuxta illud: *Excelsa studio sapientia quia ipse illam viribus suis altiorem ex ignauia æstimat.* Hinc *floret amygdalus*, id est senes subinde concipiunt desideria magnarum virtutum, ac florem, id est spem, præbent magni profectûs, sed minima tentatione ceu vento flante hæc omnia decutiuntur; itaque ipsi ad suam segnitiem relabuntur.

Allegoricè. Allegor. Salonius: florebit amygdalus, id est *germinabit radix Iesse, & flos de radice eius ascendet;* Isaiæ 11. putà, nascetur Christus è B. Virgine, qui instar amygdali habentes corium, os & nucleum, habebit carnem & animam, ac efflorebit, id est coruscabit miraculis. S. Bonauent. verò magis appositè per amygdalum accipit Anti- B christum, qui florescet signis magnis fictisque miraculis. Vnde Dioscor. lib. 1. c. 39. *Vulpes*, ait, *si cum quadam esca eas* (amygdalos) *vorauerint, emorientur.* Ita vulpinus & fraudulentus erit Antichristus cum suis, ac suis fraudibus captus peribit. S. Gregor. verò 30. Moral. c. 20. vel 12. *Amygdalum*, inquit, *florem priùs cunctis arboribus ostendit. Et quid in flore amygdali, nisi sanctæ Ecclesiæ primordia designantur? quæ in prædicatoribus suis primitiuos virtutum flores aperuit, & ad inferenda poma bonorũ operum venturos sanctos, quasi arbusta sequentia præuenit. in qua mox locusta impinguata est: quia sicca gentilitatis sterilitas pinguedine est gratiæ cælestis infusa. Capparis dissipatur; quia cùm gratiam fidei vocata gentilitas attigit, Iudæa in sua sterilitate remanens benè viuendi ordinem amisit.* Similia habet Rupert. in c. 9. Apocal.

Anagog. C Anagog. S. Cyrill. catech. 15. per florentem amygdalum accipit resurrectionem corporum futuram post sæculi huius hiemem, cùm corpora nostra instar amygdali flore cælesti efflorescent. *Vidit*, inquit, *hunc Domini aduentum Ecclesiastes, & mundi consummationem, dicens: Lætare iuuenis,* &c. Et post pauca: *Et quid fiet veniente Domino? florebit amygdalus, & impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis. Quemadmodum verò interpretes dicũt; amygdalum florens hiemis transitum significat, sic & corpora nostra post huius sæculi hiemem florebunt flore supercælesti. Et dilatabitur locusta, hoc est anima volucris, quæ nunc corpore est circumdata, & dissipabitur capparis, hoc est iniqui & spinosi dispergentur. Vides quomodo prædicunt aduentum Domini?* Vide quæ de virga Aaronis amygdalina dixi Num. 17. 8. & de virga vigilante Ieremiæ 1. 11.

D IMPINGVABITVR LOCVSTA] Syrus, *multiplicabitur locusta*; Arabic. *crassabitur locusta.* Appositè amygdalo subiungit locustam, quia tradũt physici amygdali floribus citiùs impinguari locustam: sic enim amygdalis valdè nutriri hominem experimur. Non sunt marcipanes, qui ex amygdalis conficiuntur & principibus sunt in deliciis: simili modo locustæ subiicit capparim, quæ colore, tumore, sapore similis est locustæ, ideoque eiusdem est esca & pabulum.

Hebræi per locustã accipiunt Nabuchodonosor cum Chaldæis, ac Titum cum Romanis, qui instar locustarum depasti sunt Ierusalem & Iudæam, iuxta illud Ioëlis 1. 4. *Residuum erucæ comedit locusta.* Thaumaturgus per locustas accipit crebras densasque plagas, quæ præibunt diem iudicij, ac depascentur homines orbemque vniuersum. *Tunc*, inquit, *ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum adolescentium.* Richard. Victor propriè accipit locustas, quæ depascentur agros & omnia germina. Vnde & S. Ioannes Apocal. c. 9. locustas iudicio præuias fusè describit. Vide ibi dicta.

Impinguabitur locusta, quæ? Resp. Primò. Verùm ad litteram hæc omnia spectant ad ærumnas senectæ; sed locustam varij variè accipiunt. Hebr. est, *onerabitur*, vel *oneri erit* הֶחָגָב *hechachab*, id est *locusta*, vel *tali*, vel *cicada*, vt vertit Tigurin. Vnde Primò, Tigur. vertit, *seipsam gestat cicada*; & Clarius, *grauabitur locusta*; Vatabl. *oneri est illi locusta*, q. d. Senex adeò est debilis, vt vel locustam aut cicadam ferre nequeat. *Secundò.* Secundò, Caietan. vertit, *onerabuntur nates*: hæ enim senibus adeò sunt ponderosæ, vt sedentes vix surgere queant. Pagnin. verò *onerabitur dorsum*. *Tertiò.* Tertiò, Rabbini crassè per locustam accipiunt libidinem & insultus venereos, quibus ob copiam humorum & flatuum, non rarò agitantur senes; cruditas enim & flatus sunt stimuli libidinis, teste S. Hieron. *Quartò.* Quartò, Vallesius c. 66. Sacræ Philos. locustã significari putat callosam senum duritiem in cute, quæ instar locustæ in crustam durescit ob siccitatem; ipse enim per locustam accipit marinam, quæ è cancrorum est genere, & carabus dicitur siue ostracoderma, hoc est crustæ testaceæ. *Quintò.* Quintò & genuinè, S. Hieron. per impinguatam locustam significãtur, inquit, *crura senum tumentia pituita, & podagra tumoribus prægrauata.* Vnde Chal. vertit, *inflabuntur tali pedum tuorum.* Moringus notat locustas, crassioribus esse femoribus, præsertim in India, vbi ea tres pedes esse longa, ac instar serrarum secare germina, docet Plinius lib. 11. c. 29.

Sextò, & genuinè. S. Bonauent. per locustam accipit tumidam totius corporis senilis inflationem, ob debilitatem caloris, qui nequit copiam phlegmatum & humorum digerere. Propriè per locustam ventrosum & spurco herbarum succo turgidum, vt totum eius corpus non videatur esse nisi venter, accipias tumidum ventrem senum ex copia cibi indigesti, phlegmatum & humorum crudorum. Vnde sequitur alui mollitudo, humiditas & profluuium, ita Lyran. Dionys. Titelm. & Leuinus Lemnius lib. Similitud. & parabol. cap. 48. vbi ænigmaticas hasce senectutis parabolas physicè & medicè pertractat.

IMPINGVABITVR LOCVSTA] id est venter, ait Alcazar Apoc. 9. pag. 525. locusta enim est vorax ac pingui ventre, vt tota venter esse videatur, q. d. Venter iuuenis, qui locustæ instar erat insaturabilis, in senectute tanta satietate afficietur, vt eius appetentiam, nec amygdala excitare possint, nec cappares: hæc enim duo maximè appetitum prouocant. Hoc est quod ait, *florebit amygdalus*, q. d. Esto floreat amygdalus, ac amygdala producat mollia & sapidissima; locusta tamen, id est venter iam iacens & debilis, ad eatum esum nequaquam excitabitur, sed præ fastidio & nausea quasi satiatus iam sit, florem fructumque amygdali respuet. Hinc & *dissipabitur*, id est proiicietur, dispergetur ab eo capparis, quæ aliàs solet prouocare & irritare appetitum.

Porrò locusta initio gracilis, leuis, nobilis, vaga & saliens repræsentat adolescentiam vagam, leuem, & agilem ad voluptates: eadem verò cibo plena, tumens & turgida repræsentat senium pituita tumidum, & cruditate turgidum. Audi Rupert. in cap. 9. Apocal. *Florebit amygdalus, & impinguabitur locusta: quod idem est, ait, ac si dicat: Qui nunc viridis & rectius incedit, & tamquam locusta salit, canescet, & curuus vix incedere incipiet, habensq; crura tumentia, nequaquam vt tunc, leuis & gesticulosus in saltu sese excutiet: locusta namque impinguatur, dum transacta leui iuuentute crura tumescunt, vt fieri solet senibus.*

Mysticè, Hugo: *Florebit amygdalus*, id est, inquit, *vis rationalis per fidem, quæ purificando animam floridam facit. Impinguabitur locusta*, id est vis concupiscibilis per charitatem, quæ est pinguedo & sagina virtutum. *Dissipabitur capparis*, id est amarities vitiorum in irascibili per zelum, qui omnia vitia dissipat, vt mysticè hîc describatur senium & mors vitiorum, & iuuentus virtutum.

Tropol. Salonius per pinguem locustam accipit copiam bonorum spiritualium; Hugo, etiam temporalium, datam Gentilibus per Christum: sic & S. Gregor. cuius verba iam recitaui. Aptiùs hæc referas ad senes, id est senes iustos & peccatores, q.d. Sicut locusta ob ventris onus in terram decidit, sic segnes subinde impulsi à Deo, vel à Superioribus, aut à sociis animas attollunt, ac desiderio ad cælestia euolant; sed illico ventris, id est gulæ & luxuriæ, illecebra degrauati, ad carnis voluptates recidunt.

Anagog. Cyrill. catechef. 15 per locustam accipit animam, quæ in resurrectione impinguata, græcè παχυνθεῖσα, id est *dilatata*, ex angustiis corporis, quasi carceris euolabit ad Deū. Rursum amygdalus densa floribus prænuncia est copiosi fructus. Audi Pierium Hierogl. 51. c. 23. amygdalus arbor ante alias omnes floribus induta, non suæ tantùm spem ostentat opulentię, sed & aliarum frugum annum feracem pollicetur. Vnde Maro, cùm videret eam primam omnium florere, nihil vel Ianuarij rigore deterritam ex florum eius multitudine lætæ identidē foeturæ spem in frumentis concipere nos posse, monet his versibus:

Contemplator item, cùm se nux plurima syluis
Induet in florem, & ramos curuabit olentes;
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur:
Magnaque cum magno veniet tritura calore.

ita Virgil. Georg. li. 1. Simili modo senectus grauida meritis æquē ac annis, prænūcia est instantis in cælo ingētis coronæ & gloriæ: senex enim probus vnum pedem habet in solo & sepulchro, alterum in cælo. Amygdalus ergo symbolum est spei, ac sperati fructus & gloriæ.

Aptiùs Olympiod. per locustas accipit corpora damnatorum, gula & voluptatibus saginata, quæ depascetur infernus, adeò vt iis pinguescere videatur.

ET DISSIPABITVR CAPPARIS] Symmach. *dissoluetur spiritus fortitudo.* Verùm dissentit ab Hebræo & à Septuag. ait S. Hieron.

Hebræi, teste S. Hieron. interpretantur dissipationē amicitiæ Dei, ex qua traditi sunt Iudæi Chaldęis & Romanis; Heb. enim אֲבִיּוֹנָה *abiiona* significat amorem & amicitiam, ab אַבָּא *aba*, id est voluit, amauit vnde אַב *ab* & *abba*, id est pater. Hinc quidam vertit, *dissipabitur mutua confœderatio.* Thaumat. refert ad diem iudicij, quod illo impij è medio tollendi sint velut nigræ & despicabiles, & spinosæ (ait Cyrill. catech. 15.) cappares: *Ita è medio abiicientur peccatores, vt nigra despicatissimaq; capparis*, ait Thaumat. S. Bonau. *Dissipabitur*, inquit, *capparis*, id est carnales & luxuriosi metu tormentorū Antichristi discedent à fide. Richard. Victor. dissipationem capparis interpretatur famem & penuriam extremam. Capparis enim est vilis esca. Vnde prouerbium: *Capparis victitas qui potes anthia.*

Verùm ad litteram hæc spectant ad vitia senum. Vnde pro capparis hebr. est אֲבִיּוֹנָה *abiiona*, id est amor, desiderium, appetitus, auiditas, concupiscentia, indeque capparis: hæc enim excitat orexin & appetitum cibi, præsertim si cum aceto & melle vel oleo sumatur, vt docet Galenus & medici, ac quotidiana experientia. Sensus ergo est, q.d. Senibus perit cibi appetitus, ait Caiet. & Moringus, iisdem perit appetitus veneris & luxuriæ; hunc enim instigat capparis (vnde nonnulli capparim deriuant à καπρίζω, id est ad luxuriam concito) ait Vallesius, *quod senum libido frigescat, & organa* coitus dissipentur, ait S. Hieron. Sic & S. Eucher. in form. S. Bonauent. Albinus, Hugo, Lyran. & alij. Vnde & Chald. vertit, *prohibeberis à concubitu*; Pagnin. *dissipabitur concupiscentia*; Tigur. *appetitus respuet res oblatas*; Vatabl. *dissipabitur*, vel *extinguetur vis illa concupiscibilis.* Denique perit senibus quæuis cuiuslibet rei & voluptatis appetitus: laborant enim tædio & fastidio rerum omnium, quia debilis est in iis vis concupiscibilis, vti & quæuis alia. Vnde R. Dauid: *Soluit*, inquit, *anima concupiscens fœdus suum cum corpore.*

Capparis notat appetitum.

Paulò aliter Marinus in Lexico vertit & explicat: *Labefactabit*, inquit, *voluntas* scil. *senē. Remanet enim in sene sola vis concupiscibilis, eumq; torquet, cum nequeat perficere quod concupiscit.* Addit pineda per dissipatam capparim accipi florentem & apertā, quæ esui est inepta. Nam cùm capparis aperitur, videtur dissipari ac veluti dispergi. Cōmodè igitur dissipata repræsentat ætatem deuexam, quæ neque in deliciis pretiove est, neque oportuna deliciis captandis, vt quæ hominē ad turpes voluptates non stimulat, sicut tenera adhuc capparis & clausa; cùm nondū se in florem explicuit, contraria omnia efficit & repręsentat.

Denique Valesius per capparim, quæ nasci solet in locis incultis, parietinis & sepulchris, accipit mortem & funeralia, q.d. Eò tandē senes euadent, vt dissipetur capparis occupans sepulchra, vt scil. aperiatur sepulchrū, in quod senex iam mortuus inferatur. Verùm hæc explicatio incōgrua est, imò minùs vera, aliena & remota. Agitur enim hic de signis senectutis potiùs, quā mortis; nam mortis signa dabit v. 6. Porrò quod carnales censent senij esse vitium, id eius laus est, decus & præmium, quòd scilicet in ea sopiatur cōcupiscentia. Vnde Cicero de Senect. ex Platone lib. 1. de Republ. *O præclarum*, inquit, *munus ætatis! Siquidem id aufert à nobis, quod est etiā in adolescentia vitiosissimum, nempe voluptas.*

Tropol. Dissipatur capparis, cùm appetitus cibi Tropol.

cibi cælestis, putà sanctæ doctrinæ, Eucharistiæ & rerum spiritualium in sene, id est segne iusto & peccatore languet, adeò vt etiamsi illi delicatissima illarum fercula proponas, velut nauseabũdus omnia fastidiat; quare ipse nauseam mouet Deô, vt illum ex ore suo euomat. Apoc. 3. 16.

Anagog. Anagog. Olympiod. *Florentibus iustis* (velut amygdalis cælestibus,) inquit, *peccatoribus autem traditis ad æternum supplicium, dissipatur capparis & euanescit: quæ cum amarorem quemdam & salsedinem habeat, anxietatem figurat solicitudinemq́; peccati. Ipsum verò peccatum priuatio quædam cùm sit, neque reuera subsistat, in nihilum redigetur atque cessabit, cùm homines exacto iudicio ampliùs in hoc mundo peccaturi non sint.* Hinc & Syrus vertit, *dissipabitur capparis, & cessabit malitia*, quam repræsentant spinæ capparis; Arabicus, *dissoluitur superbia.* Capparis enim etsi lienosis, siue splene laborantibus B prosit, stomacho tamen, & aliis membris obest, teste Plinio lib. 20. cap. 15. & lib. 13. cap. 23. agens de cappari: *Cauenda*, inquit, *eius genera peregrina; siquidem Arabicum pestilens, Africum gingiuis inimicum, Marmaricum vuluis, & omnium inflationibus, Apulum vomitus facit stomachum & aluum mouet.* Addit Dioscorides lib. 2. c. 169. *Africa, & præsertim Marmarica capparis vehementer inflat: Apula vomitus facit: & quæ à Libyco, & quæ rubro mari defertur, mirum in modum acris est: siquidem in ore pustulas excitat, gingiuasq́; osse tenus exest: quare in cibis non abs re damnatur.* Aptè igitur capparis notat impios & maleficos, præsertim gulosos & luxuriosos; gulam enim & luxuriam stimulat capparis.

QVONIAM IBIT HOMO IN DOMVM ÆTERNITATIS SVÆ] Hebr. *Quia vadit homo ad domum sæculi sui*; Chald. *Etenim declinat homo ad eundum in domum sepulchri sui*; Syrus, *Laboris sui*; Arabic. *Profectus est homo ad habitationem sæculi sui*; Camp. *Domum alterius sæculi*; Tigur. *Domum perpetuam.* Itaque domus æternitatis, in quam it C homo moriens, Primò, est ipse status mortis, vt degat inter mortuos, nec ampliùs ad vitam & viuos in hoc mũdo redeat per omnem æternitatem. Secundò, est sepulchrum. Ita Chald. & S. *It homo in domum æternitatis.* Hieron. Vnde *perpetuam sepulturam* nuncupat Vlpianus D. de sepult. violat. l. 3. §. *non perpetua.* Trita est vetus sepulchri inscriptio: *Hanc æternam sedem sibi posuit.* Et Epitaphium illud Petronij Antigenidis.

Hæc domus æterna est: hîc sum situs: hîc ero semper.

Et illud Psalmi 48. 12. *Sepulchra eorum domus illorum in æternum.* Tertiò, est domus æterna piorum D in cælo, impiorum in inferno pro cuiusque merito vel demerito. Hoc enim significat *τὸ suæ.* q. d. Quam quisque sibi commeruit suisque meritis comparauit. Ita Richard. de S. Victor. qui & ponderat *τὸ æternitatis*, q. d. *Cuncta ibi sunt immobilia, nulla transitoria, & siue immobilia bona, siue immobilia mala*: Ergo si sapis, *in omnibus operibus tuis memorare nouissima tua* (præsertim æternitatem felicissimam vel miserrimã; alterutra enim te certò manet, imò expectat) *& in æternum non peccabis*, Eccli. 7. vlt.

Mysticè, Hebræi hoc aptant suæ captiuitati, & verè, quia hæc æterna est, & semper durabit vsque ad finem mundi. Meliùs Thaomat. refert ad diem iudicij, ac domum æternitatis tribuit

A iustis & electis, circuitum verò & planctum impiis & reprobis: *Et bonus quidem vir*, inquit, *in domum suam æternam proficiscitur: improbi verò omnia suo luctu complebunt, neque illis repositum argentum, neque probatum aurum proderit.* Sic & Olympiod. & S. Bonauent. Hæc cogitans Theodorus Studita, moriturus, cõdens testamentum anno Domini 826. illud ita concludit: *Fratres valete; iter enim ingredior, vnde reditus non patet, quod omnes ab æuo ingressi sunt, quod & vos post modum hac vita peracta ingressuri estis. Ignoro autem fratres mei quò pergam, & quale iudicium me maneat, aut quisnam me locus excipiet.* Ita Michaël Studita in eius Vita. *Exempla.* Quocirca Nazianz. in Tetrastichis pag. 1359.

Semper, ait, *saluti tu quidem stude tuæ,*
Potissimùm autem sub diem vitæ vltimum,
Venit senectus, exitum præco canit:
Parentur omnes: imminet iudex Deus.

Idem in Distichis: *Sempiterno æuo viue*; &, vt Zeuxis, *pinge æternitati.* Æternitatis longitudinem ruminans Theodorus, amplis terræ opibus & gaudiis, quasi caducis & vanis nuncium remisit; ac monasticen complexus est in monasterio S. Pachomij. Ita habet Vita sancti Pachomij. Sãctus Antonius moriturus ita suis valedixit: *Ego quidem*, inquit, *filioli secundum eloquia Script. patrum gradior viam. Iam enim Dominus me inuitat, iam cupio videre cælestia; sed vos ô viscera mea admoneo, ne tanti temporis laborem repentè perdatis. Hodie religiosum studium vos arripuisse arbitramini, & cœptæ voluntatis fortitudo succrescat. Iesum suspirate*, &c. *Estote solliciti, vt Domini præcepta seruetis, vt post mortem vestram sancti quique, quasi amicos & notos in æterna vos recipiant tabernacula.* &c. *Valete viscera mea: Antonius enim migrat, & iam non erit in præsenti sæculo.* Ita refert S. Athanas. in eius Vita.

Simeonis Stylitæ concio. Magni illius Simeonis Stylitæ quotidiana cõcio non aliud, quàm æternitatem & æternam felicitatem inculcabat, *iubens in cælum suspicere & euolare, & à terra discedere, & regnum quod exspectatur visione apprehendere, & gehennæ minas timere, & terrena contemnere, & futura expectare*, ait Theodor. in Philotheo c. 28. Et c. 30. Domninę admirabilis hoc dogma commemorat: *Oportet conferre futura cum præsentibus, æterna cum momentaneis, cum afflictione gloriam; illa enim habet id quod est momentaneum, hæc verò id quod est æternum.* Denique æternitas est domus Dei, qui proinde est *Sublimis, habitans æternitatem*, Isaiæ 57. v. 17. Sicut enim tempus est mensura durationis hominum; sic æuum est Angelorum, & æternitas Dei, vt docet D. Thom. 1. part. q. 10. art. 3. & 4.

Nuper Reuerendissimus Dominus Godefridus Episcopus Bambergensis (cuius colloquio spirituali Romam veniens Herbipoli fruitus sum) hoc in mente fixum habebat: *Quotidie sto ad ostium æternitatis*, vt in eius domum mox ingrediar. Idem sibi quisque in mente figat, dicatq́ue: Breui moriendum est tempori pompisq́ue temporaneis. Viue ergo æternitati bonisq́ue sempiternis. *Mors*, ait S. Bernard. *senibus in foribus est, iuuenibus autem in insidiis, ob varios iuuentutis casus: Adolescentes enim*, ait Macrobius, *facilius in morbos incidunt grauius ægrotant, tristius curantur.*

ET CIRCVIBVNT IN PLATEA PLANGENTES] Primò, parentes, cognati & amici defuncti: hi

A enim feretrum ambire & circumdare solent, vt vltimum defuncto vale dicant, ac funebres lachrymas ritusque persoluant. Circuitus hic, ait noster Lorinus, innuit mentem irrequietam, anxiam, amore & dolore inter se confligentibus agitatam, corpus quoque variè vexatũ vsque ad motionem mentis insaniamque præ mœroris acerbitate. Rursum *τὸ circuibunt* pertinet ad feretri portitores, & præficarum lamentantium discursus: solebant enim præficæ, tibicines & elegiaci canere elegos & nænias ad tibiam vel tubam circa funus discurrendo cum manuum cõplosione, genarum pilorumque vellicatione, pectoris vestiumque laceratione. Hæc enim ferat pompa funeris, & planctus defuncti.

Priscus mos circumeundi funus.

Secundò, propriè accipias hunc circuitum, quia solebant circuire sepulchra, tam Gentiles,
B quàm Christiani: vnde S. Hieron. in c. 40. Ezech. *Dum essem*, inquit, *Romæ puer*, &c. *solebam cum ceteris eiusdem ætatis, diebus Dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circuire.* Xiphil. de Seueto: *Honoratus est*, ait, *filiorum suorum circumcursione.* Appian. lib. 1. in funere Viriati: *Pedites & equites per turmas in orbem decurrentes, cum armis barbarico ritu illum laudabant.* Dio lib. 46. in funere Augusti, primum locum circumeundi assignat sacerdotibus, alterum equitibus. Et lib. 59. in funere Drusillæ, *Seorsim*, ait, *equestris ordo circa illius tumulum obequitauit.* Portò in funere ducum & illustrium virorum, solebant milites cæterique ter rogum ambire clangentibus tubis, ac faces, quin & arma in eumdem proiicere, vt amorem erga defunctum luctumque suum testarentur: Audi Virgil. 11. Æneid. in funere Pallantis:

Ritus circuitus.

C *Ter circum accensos cuncti fulgentibus armis*
Decurrêre rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustrauere in equis, vlulatusq; ore dedêre.

Apud Lucan. lib. 8. Pompeius ait, se nolle hanc funeris pompam,

——— *Totus vt ignem*
Proiectis mœrens exercitus ambiat armis.

Valer. Flac. lib. 3. Argonaut.

Inde ter armatos Minyis referentibus orbes,
Concussi tremuere rogi, ter inhorruit æther
Luctificum clangente tuba, iecere supremo
Tum clamore faces.

Decurrebant autem in sinistrum latus versis signis, luctus causa. Audi Statium lib. 6. Theb.

——— *Lustrantq; ex more, sinistro*
Orbe rogum, & stantes inclinant puluere flammas.
D *Ter curuos egere sinus, illisaq; telis*
Tela sonant: quater horrendum pepulere fragorem
Arma, quater mollem famulari brachia planctum.

Addit Seruius in lib. 6. Æneid. *Populi circumstantis corona ad pyram tamdiu stabat respondens planctibus præficæ, id est principis planctus, quamdiu diceretur nouissimum verbum, ilicet, quod ire licet significat.* Macrob. l. 2. in Somn. Scipionis c. 3. ex communi ritu asserit, *mortuos ad sepulturam prosequi oportere cum cantu. plurimarum gentium vel regionum instituta sanxerunt, persuasione hac, quia post corpus animæ ad originem dulcedinis musicæ, id est ad cælum redire credantur.*

Symbolicè, nonnulli per plangentes in platea accipiunt oculos senum humidos, lippientes & lachrymãtes, *in platea*, id est in facie, in qua quasi in platea est omnis sensuũ negotiatio & actio.

Mysticè, Angeli tam boni, quàm mali circũstant moribundum, vt eius animam rapiant, ideoque de ea inter se disceptãt, ac victores plaudunt, victi plangũnt. Ita Chald. *Circumcirca*, inquit, *discurrent Angeli, te ad iudicium repetentes plorantium instar, qui biuia circumeunt, vt sententiæ tuæ rationem ineant.* Et Arabic. *Et electi*, ait, *iam perlustrauerunt plateam.*

ANTEQVAM RVMPATVR FVNICVLVS ARGENTEVS, ET RECVRRAT VITTA AVREA, ET CONTERATVR HYDRIA SVPER FONTEM, ET CONFRINGATVR ROTA SVPER CISTERNAM] VERS. 6.
Symmach. *Antequam incidatur à funiculo argenti.* Pro *rumpatur* nonnulli codices Hebr. legunt ירחק *ierachec*, id est *elongetur*, hoc est distendatur & distẽsione rumpatur. Complut. legunt ירתק *iertec*, quod Rabbini vertunt, *colligetur, constringatur, contrahatur*, id est, breuior fiat. Meliùs vertit Noster *rumpatur*, vt patet ex Septuag. qui vertunt, *euertatur*; Syrus, *disrumpatur*; Arabicus, *dissoluatur*. Est hysterologia, siue hyperbaton, id est perturbatus ordo. Post multa enim ærumnarum senij ænigmata, quæ hucusque recensuit, redit ad scopum & finem v. 1. propositum, eumque inculcat & vrget, q.d. Memento iuuenis creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequã rumpatur funiculus argenteus. Ita S. Hieron. Albinus & alij.

Quæres, quisnam est funiculus argenteus? *Funiculus argenteus quis?* Hebræi accipiunt gloriam & magnificentiam Ierusalem, quæ rupta & disiecta fuit in eius excidio per Chaldæos & Romanos. Thaumat. & Olymp. accipiunt argentum & opes, quæ auaros velut funiculi multis solent irretire peccatis, rumpendas & abolendas in die iudicij, ideoque contemnendas. Cyrill. Hierosol. catech. 15. accipit astrorum complicationem futuram sub diem iudicij, iuxta illud Christi: *Stellæ de cælo cadent.* Et illud Isaiæ cap. 34. 4. *Complicabuntur sicut liber cæli*: astra enim sunt alba, nitentque instar argenti. Richard. Victor. propriè accipit funiculum argenteum, q.d. Solent nobiles res pretiosas appendere funiculis argenteis; at in die iudicij ex pauore & horrore communis vastitatis, eos rumpent, & in sterquilinium abiicient, quia ipsa vita omnibus in tædium & odium veniet.

Verùm hæc mystica sunt. Ad literam enim notat ærumnam aliquam senij. Vnde Primò, per funiculum argenteum Chald. accipit lingulam, siue ligulam linguæ, qua lingua palato colligatur. Vndè vertit: *Antequam obmutescat lingua tua à loquendo.* Secundò, Caietan. accipit humorum concatenationem, in qua vita hominis cõsistit. Lyran. *Elementorum harmoniam, & contemperationem in corpore humano.* Tertiò, S. Bonauentura accipit inuolutionem & contractionẽ neruorum, qui albi sunt & velut argentei, corpusq; cingunt & ligant, atque in senio & morte laxantur & soluuntur; quo fit, vt senes laborent paralysi, spasmo, apoplexia, chiragra, podagra. Quartò, Hugo accipit vitæ continuationẽ: sicut enim funiculus ex continuatione filiorum, sic vita ex continuatione dierum & temporum contexitur. Quintò, Moringus accipit φιλαργυρίαν, siue studium argenti & pecuniæ, hoc est auaritiam, qua velut funiculo animi hominum auaro-

Resp. Primò. *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.* *Quintò.*

amarorum colligantur, qui in morte abrumpitur. Sextò, & genuinè, funiculus argenteus vocatur medulla spinalis dorsi cum neruorum, qui ex ea oriuntur, distributione: neruis enim velut quibusdam funiculis alligantur, & firmantur omnes corporis partes. Hæc enim medulla candida est, & colore argenteo resplendet; cùm rumpitur, resoluitur aut laxatur, fit homo paralyticus (vti multi senes laborant paralysi) & in morte semper dissoluitur: priùs autem in senibus flectitur, ideoque curuatur dorsum, totusque homo in terram pronus vergit, ac silices aspicit, vnde & silicernium vocatur. Huc facit illud Cornelij Galli,

Contrahimur, miroq́; modo decrescimus ipsi:
Diminui nostri corporis esse putes.

Et illud eiusdem:

Fitq́; tripes prorsus quadrupesq́; vt paruulus infans,
Et per sordentem, flebile, serpit humum.

Et illud Ouidij lib. 14.

Tremuloq́; gradu venit ægra senectus,
Quæ patienda diu est.

Quocirca Hebræi omnes, funiculum hunc interpretantur, filum spinæ sacræ dorsi, quod à cerebro in occipitio incipiens ad nates vsque protenditur, per octodecim iuncturas & nodos dorsi. Ita Vallesius S. Philos. cap. 66. Hugo, & alij. Addit Pineda vocari funiculum, eò quòd ad dorsi fines peruenit, ac in paruulos quosdam & tenues funiculos, quasi in filamenta caudam equinam referentia, funditur & finditur. Tum etiam nerui, qui per vertebrarum foramina ab illa sacra spina egrediuntur, plurimi atque tenuissimi sunt, & simul per suas coniugationes coëuntes quasi funiculum efficiunt, vnicum crassiorem neruum componentes. Refert autem argentum colore albo; tum quia sicut & cerebrum, exsanguis est, tum propter excellentiam similem cerebri, propterea que vertebris quasi sepimentis quibusdam includitur, & tenui meninge protegitur; tum etiam vt spiritus animales, qui per eam diffunduntur, limpidissimi sint atque lucidissimi. Hactenus Pineda ex Andrea Laurentio lib. 10. Anatom. c. 12. Huc accedit Ioannes Vitalis Cardinalis, qui vixit ante trecentos annos, in Speculo morali S. Script. verbo *Mors*, qui censet funiculo argenteo denotari cõtinuationem medullæ, quæ ligat ossa spondylia, quæ à quibusdam physicis vocatur nuca. Et dicitur, inquit, funis, quia extenditur ab vltima parte cerebri, & inde descendit ligans ossa spõdylia vsque inferius: argenteus, propter vtilitatem & nobilitatem; quoniam, vt ait Constantinus, sua caliditate frigiditatem ossium temperat, sua vnctuositate & humiditate ariditatem eorumdem rigat; sua substantiali proprietate virtutem animalem nutrit atque conseruat; mediãtibus quibusdam neruis sensum & motum cõtinuum, ad modũ argenti viui, omnibus membris sub collo positis administrat. Hucusque Vitalis.

Symbolicè. Symbolicè, funiculus argenteus, æquè ac vitta aurea, est candida hominis vita, ait S. Hieron. & Albin. ac præsertim candida & rosea iuuentus, in qua viget floretque homo. Ita & Hugo, Glossa Interl. & Tirelm. qui & causam addit: Quia, inquit, sicut & tactu & conuolutione

A fragilis lini fit funiculus, sic vita contexitur ex diebus singulis, sibi mutuo ordine & nexu quodam succedentibus, iisque breuibus: argenteus est, quia vita est in pretio, fruiturque luce, qua caret damnatorum vita degens in caligine, pice & igne, ideoque piceo similis funiculo. Beatorum ergo vita est aurea, quia pretiosissima; viatorum argentea, quia in pretio media; damnatorum plumbea & picea, quia vilissima. Vocatur funiculus, non funis, quia vita exigua est & breuis, iuxta illud Iob 14. *Breues sunt dies hominis.* Accedit Richard. Victor. *Funis*, inquit, *dicitur corpus, quia quibusdam legibus natura animam sibi*, ait S. Bonauent. *ligat.*

Anagog. in morte perit funiculus argenteus, id est cessat mundana eloquentia, quæ sonum gratum edit auribus, ac verba verbis nectit &
B colligat, iuxta illud: *Amice quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit*, Matth. 22. 12. Rursum, Olympiod. accipit doctrinam S. Script. quæ affectus & vitia comprimit & colligat, quam peccator abiicit, & rumpit: ac in morte omnis salubris doctrina obsurdescit & euanescit: moribundis enim hebetatur auditus, omnisque sensus, intellectus, cognitio & cogitatio, præsertim sublimis & cælestis, quæ ad salutem æternam pertinet.

ET RECVRRAT VITTA AVREA] Pro *recurrat*, hebr. est ירץ *iaruts*; quod si à radice רוץ *ruts* deriues, significat *currat, recurrat*; sin à רצץ *ratsats*, significat *conteratur*. Vnde Thaumat. inter-
C pretatur de auro & opibus in fine mundi disperdendis, & igne conflagrationis mundi liquãdis. Alius, *Comprimatur rosa auri*; alius, *frangatur fons aureus.*

Pro *vitta*, perperam Hugo & nonnulli legunt, *vita*. *Vitta* est capitis inuolucrum, siue linea theca, cui mulieres capillos capitis inuoluunt: hanc enim significat Hebr. גלה *gulla*. Septuag. vertunt, ἀνθέμιον χρυσίου, per quod licèt Cyrill. catech. 15. accipiat anthemin, quæ, inquit, nota est herba, habens multa foliorum germina, instar radiorum; Plinius lib. 22. cap. 21. ob pomi odorem chamemelum vocari scribit, additque *paruis esse floribus, vt ruta candidis, aut melinis, aut purpureis*; Dioscor. *in medio floribus esse aureis.* Vnde Olympiod. hîc vertit, *flos auri*: ἄνθος enim est flos. Lorinus censet esse illam, quam vulgò vocant camomillam. Vide Dioscor. lib. 3.
D ca. 154. Hesychius in Lexico, vocat amaracum. Suidas & Thaumat. vertunt, *electum aurum*. Meliùs tamen idem Olympiod. teste Budæo, censet ἀνθέμιον, siue ἀναθέμιον, idem esse, quod ἀνάθημα, id est repositorium, & theca, qualis est vitta. Vnde Vaticani, æquè ac S. Hieron. in veteri editione, sequens Septuag. vertit: *Vitta aurea.* Fauet Symmach. qui vertit: *Et percussum fuerit, quòd circumstat, & conuulneratum fuerit.*

Quæres, quænam est aurea hæc vitta quæ recurret, id est reuoluetur & contrahetur in senio & morte? Hebræi accipiunt arcam testamẽti, quæ in captiuitate Babylonica perdita fuit, & translata à Ieremia. Thaumat. hæc omnia referens ad finem mundi, diemque iudicij: *Tunc*, inquit, *sicut argentum reconditum, sic & aurum probum, nil vtilitatis habebit.* Sic ferè & Richard. *Vitta aurea quæ? Hebr. opinio, Thaumaturgi.*

 Victor.

Victor. Cyrillus verò catech. 15. explicat: *Prinsquam sol atteratur.* Olympiod. interpretatur florem & pulchritudinem auri; aut eius repositorium & arcam, omniaque pretiosa peritura sub finem mundi; imò cuilibet diuiti peritura in morte. q.d. Memor esto Dei tui, ô adolescens, antequam veniat tempus illud, quo auaritia destruetur, & nihil prodesse poterit aurum, vel argentum. Sic & Titelm. per vittam auri, siue auream, accipit sacculum auri, quo gaudent auari.

Verùm ad litteram hæc spectant ad ærum-
Resp. Primò. nas senij, & mortis. Vnde Primò, Hugo per vittam auream, accipit latum neruum, qui post decoctionem habet aureum colorem, & in morte
Secundò. rumpitur. Secundò, Caietan. vertit, *& frangetur fons auri*, id est colligatio elementorum & humorum, quæ est fons complexionis, & vitæ, adeoque pretiosa instar auri, dissoluetur; itaque
Tertiò. homo morietur. ita ipse. Tertiò, S. Bonauent. per vittam auream, intelligit inuolutionem venarum & arteriarum aurearum ob sanguinem, quem continet. Sic & Titelm. *Per funiculum argenteum*, inquit, *intellige protractionem continuam neruorum, per omnia corporis membra. Per vittam auream, connexionem venarum & arteriarum, quæ similiter per totum corpus expanduntur. Constat enim ex doctrina physicorum, per totum corpus expansos esse neruos, qui omnia ipsius membra, ad modum funis colligant, sibiq; inuicem cohærere faciunt. Venas quoque & arterias similiter per omnia membra expandi: vt per venas quidem nutrimentum, per arterias verò spiramen ad singula membra proferatur. Et sicut neruus, ex sua naturali qualitate, albus & quodammodò lacteus apparet, argenti colorem aliquo modo repræsentans: sic venæ & arteriæ rubicundæ magis sunt, propter sanguinem, & colore magis auro sunt similes. Disperguntur autem venæ & arteriæ per singulas corporis partes, dispositione & artificio admodum mirabili, ad eum ferè modum, quo Vittas solent per artificiosam compositionem contexere. Atque hinc fit, vt neruorum extensionem vocemus funiculum argenteum: venarum autem & arteriarum dispositionem vittam auream. Quomodo autem in morte, & funiculus iste argenteus rumpatur, & recurrat aurea vitta, satis manifestum est consideranti, vt omnia statim post mortem in puluerem dissoluantur.* Hæc Titel-
Quartò. manus. Quartò, Ioannes Vitalis Cardinalis, per vittam auream, accipit spiritum vitalem, qui est in corde: *Quia sicut vitta mulieris*, inquit, *continet capillos capitis, ne defluant & dispergantur; ita spiritus vitalis continet omnia, quæ sunt in corpore humano, ne corrumpantur: vt proinde aurea nominetur, & ob pretiositatem, & propter perpetuitatem, quia cor semper est in motu perpetuo quamdiu viuit ho-*
Quintò. genuinè. *mo.* Quintò, & genuinè, vitta aurea, est mepinx, id est membrana tenuis; quæ cerebrum continet, eiusque est inuolucrum, & quasi vitta illud includens: vnde si illa frangatur aut lædatur (vti fit in morte) hominem mori necesse est. Dicitur aurea; tum quia refusa est & flaua vt aurũ; tum quia calida; tum quia pretiosissima est instar auri, adeò vt multi medicorum, inter quos est Franc. Valles. censeant, ad illam potiùs, quàm ad cerebrum pertinere sentiendi principium. Hinc & ipsa ita indissolubiliter adhæret cerebro, vt eo siccato & imminuto (vti in senibus fit) ipsa quoque contrahatur & corrugetur; itaque à

A capitis cranio recedat, & in seipsam arctata recurrat. Vnde cranium arescit, & caluescit, vti terra aresacta, exarescunt eius herbæ & germina. Hæc est ergo causa caluitij. Ita Franc. Valles. Sacræ Philos. cap. 66. Clariùs Chald. qui vertit: *Et confringatur cerebrum tuum in capite tuo*; & Vatabl. *Et diffluat collectio aurei liquoris*; Campen. *Pingue illud aureum.*

Symbol. S. Hieron. per vittam auream, æquè ac per funiculum argenteum, accipit animam, & vitam. *Funiculus argenti*, inquit, *candidam hanc vitam, & spiramen, quod nobis de cælo tribuitur, ostendit. Recursus quoque vittæ aureæ, animam significat, quæ illuc recurrit, vnde descenderat.* Sic & Albinus, Lyran. Hugo, Dionys. Glossa & Titelmanus, quem audi: *Vittam puto posse vocari animam hominis: quoniam sicut vitta capillos capitis omnes in vnum*
B *constringit, ne diffluant: ipsa verò ablata, disperguntur illi in suam multitudinem: sic anima in corpore omnia membra, tam multa, tam diuersa, quasi intra suæ virtutis ambitum concludens, simul continet, ne diffluant ab inuicem: mox verò ipsa ablata dissoluuntur omnia. Aurea autem vitta meritò dicitur ob excellentiam sui rationalis animæ, nimirum quia ad imaginem & similitudinem Dei creata est, magnificam in hac suæ conditionis nobilitate gloriam præ se ferens, formasq; omnes corporales præcellens, quemadmodum aurum suo fulgore, & nobilitate ceteris omnibus præstat metallis.*

Anagog. Vitta aurea, est Beatorum gloria, ac vita æterna, siue nobilissima harmonia corporis & animæ, quæ tribuetur electis in resurrectio- *Anagog.*
C ne. ita Dionys. & Lyran. Accedit S. Bonauent. *Vitta aurea*, inquit, *est insigne sacerdotalis, vel regia dignitatis, cui diadema tribuitur; quia tunc recurret vtraque ad suum principium; putà ad Christum & ad Deum, qui solus tunc dominabitur in beatis, eosque faciet sacerdotes & reges.* 1. Corinth. 15. v. 25. Apocal. 5. 10.

ET CONTERATVR (Syrus, *frangatur*; Arabicus, *corrumpatur*) HYDRIA SVPER FONTEM] *Conteratur hydria super fontem quæ* Caietan. *Rumpetur vrceus ad fontem*; alius, *apud scaturiginem.* Hebræi per hydriam accipiunt tabulas decalogi, contentas in arca fœderis, velut in fonte, quæ contritæ sunt in captiuitate. Thaumaturgus accipit de fine mundi: tũc enim tantas fore plagas quaquauersum, vt etiam hydrias stantes iuxta fontem euertant. Richard. interpretatur, tunc tantam fore hominum malitiam, & inuidiam, vt hydrias quoque proximo-
D rum, quibus aquas è fonte hauserunt, effundant, ne habeant, quod bibant: simili modo rotam, vt sequitur, super cisternam, id est funem, & situlas quibus è puteo aquam hauriebant, dissiciant, ne aquam haurire queant. Verùm ad litteram hîc agitur de ærumnis senij & mortis. Primò ergo, *Resp. Primò.* per hydriam, Aben Ezra, Hugo & Clarius, accipiunt folliculum fellis; per fontem hepar: vnde Chald. vertit, *& confringatur fel tuum in iecore tuo*; vel, vt Costus, *fel iecoris tui*. Secundò, Caie- *Secundò.* tan. & alij, per hydriam, accipiunt anhelitum, per fontem pulmones. q.d. Antequam per morbum & mortem intercidatur tibi anhelitus, claudaturque pulmo, qui ad ventilandum & refrigerandum cor, halitum aëremque frigidum attrahit: ipse enim est ventilabrum cordis. Ter- *Tertiò.* tiò, multi per *hydriam*, accipiunt corpus; per fontem,

fontem, quatuor elementa. q.d. Antequam conteratur corpus in morte, diffluatque in sua elementa, ex quibus compactum est. ita auctor Catenæ Græcor. *Vt hydria*, inquit, *ad fontem confracta, à qua rursus in fontem recurrit; sic solutum corpus in terram reuertitur, opifici rerum omnium paratum, vt reformetur.* Sic & Titelm. per contritionem hydriæ super fontem, accipit corporis, quod instar fictilis hydriæ, formatum est à Deo è limo terræ, ad capiendam in se vitæ aquam, dissolutionem in partes, ex quibus conflatum compactumque erat: idque iuxta fontem, quia non perit aqua animæ rationalis, vtpote immortalis, sed fracta hydria, putà corpore, recurrit ad fontem, id est ad Deum, qui dedit illam, scilicet ad abyssum diuinæ bonitatis, vnde effluxit. Porrò hydriæ partes non pereunt, sed manent iuxta fontem, quia non annihilatur corpus, sed, B tantùm dissoluitur; vnde partes dissolutas Deus in resurrectione rursum vniet & coniunget. Hic sensus appositus est, sed generalis, & mysticus: hæc enim ænigmata dispertita, dispertitas hominis partes & membra notant.

Quartò. Quartò, Lyran. per *hydriam*, accipit compaginem omnium membrorum, quæ à fonte, id est à corde, hauriunt vitam, id est spiritum vitalem, quæ dissoluitur & conteritur in morte. Alius per hydriam, accipit cor ipsum, quod habet formam hydriæ, ac spiritus & vitam haurit à fonte, id est ab anima.

Quintò. Quintò, R. Dauid per *hydriam*, accipit ventrem, qui finditur in fonte, id est in sepulchro, quia sicut homines hydriam deferunt ad fontem, velut ad locum suum; ita ventrem, totumque hominem vita functum, deferunt ad sepulchrum, vt redeat in terram, ex qua prodiit.

Sextò. Sextò, S. Bonauent. per *hydriam*, accipit vesicam, *Quæ*, inquit, *vrinam haurit ab hepate, vnde velut ex fonte colamentum sanguinis, & aliorum humorum emanat in corpus vniuersum: vesica autem in moribundis confringitur*, id est dissoluitur. Sic & Valles. & Titelm. quem audi: *Sicut hydria vas est, recipiens aquam à fonte exhaustam: sic vesica receptaculum est humorum, procedentium ab hepate; quasi à fonte humorum omnium: inde enim ad cetera membra sanguis, & humores alij deriuantur. Conteritur igitur in morte hydria super fontem, quando vesica rumpitur & frangitur, nec vltra accipit humores, vt solet, ab hepate.*

Septimò. genuinè Septimò, & genuinè, per *hydriam*, accipe conceptacula illa sanguinis ac venas, quæ à iecore velut fonte sanguinem recipiunt, quæ in morte confringuntur, id est deficiunt & dissipantur: deficiente enim iecore, deficit pariter sanguis, qui totum corpus rigat, humectat, nutrit, & per spiritus vitales, quos subministrat, viuificat, ac cuique corporis membro vim sensitiuam, & motiuam communicat. ita Vatabl. In hepate enim est sanguinis & humorum omnium fons & origo: vita autem consistit in humore, & calore: mors in siccitate, & frigore. Quocirca Ægyptij hydriam præferebant Osiridi deo suo, per eamque significabant humorem, putà aquã & Oceanum, quòd aqua omnium rerum, præsertim viuentium, esset effectrix, teste Pierio Hierogl. 56. capit. 21. qui & cap. 22. addit certamen Ægyptiorum cum Persis: Persæ enim ignem suum, dicebant esse rerum omnium A principium, ideoque deum: Ægyptij verò id ipsum aquæ tribuebant. Hydriam ergo aqua plenam, fundo perforato, sed cera obturato, igni supposuerunt. Mox ignis vi liquata cera, apertisque foraminibus, aqua ex hydria diffluens ignem subiectum extinxit; itaque se igne potentiorem ostendit: quo actu Ægyptij vicere Persas.

Tropol. Tropol. conteritur hydria super fontẽ, quando opera sancta, ex mente sancta prodeuntia, euertuntur. Rursum, quando gratia, cuius auctor & fons est Spiritus sanctus, per peccatum mortale deperditur, & ad Spiritum sanctum, velut fontem, recurrit.

Anagog. Anagog. S. Bonauent: accipit euacuationem mundanæ & animalis sapientiæ, quæ hydria curiositatis hauritur: Olympiod. verò euacuationem S. fidei, & scientiæ præsentis vitæ, futuram in gloria cælesti: tunc enim, cùm ipsum scientiæ fontem, putà Deum facie ad faciem videbimus, euacuabitur omnis cognitio obscura, & imperfecta huius vitæ 1. Corinth. 13. 10.

ET CONFRINGATVR ROTA SVPER CISTERNAM] Pro *cõfringatur* hebr. est נָרֹץ *narots*, quod & *cõfringetur*, & *transcurret* verti potest, vti paulò antè dixi: vnde Septuag. vertunt, *& conuoluatur rota ad cisternam.* Græcè est συντροχάσῃ, id est *concurrat*: iam *concurrere idem est ac rotam colligi & frangi, decidereq́, in lacum vnà cum hydria*, ait Scholiastes. Syrus, *& curret* (Arabicus, *gyret*) *rota super puteum*; alius, *coarctetur rota super lacum*; alius, *confringetur* vel *dissipetur rota in fouea*; Caiet. *rumpetur rota ad puteum*; Tigur. *& rota puteo imposita currat:*

Confractio rotæ super cisternam quid. C Hebræi, confractionem rotæ super cisternam, æquè ac hydriæ super fontem, interpretantur confractionem tabularum legis in arca Testamenti contentarum, factam in captiuitate Babylonica & Romana. *Resp.* Verùm ad litteram, hæc spectant ad ærumnas mortis.

Primò. Vnde Primò, Clarius per *rotam* accipit cranium, quod in sepulchro confringitur, aut vitam, quæ quasi rotis currit fractis, & præceps ruit in fouea sepulchri.

Secundò. Secundò, Caietan. accipit halitum siue anhelitum, quo respiramus quamdiu viuimus, qui in morte tollitur & cessat deficiente respiratione: aptè dicitur rota, quia halitus attractio, putà inspiratio & expiratio, fit quasi circulari motu ad puteum pulmonis.

Tertiò. Tertiò, Ioan- D nes Vitalis in Speculo morali S. Script. verbo *Mors*, per *rotam*, accipit volubilitatem appetitus sensitiui: quæ est in toto corpore, immittendi & emittendi istam aquam, scilicet caloris naturalis per omnia membra.

Quartò. Quartò, Olympiod. S. Hieron. & alij, censent idem significari per confractionem rotæ super cisternam, quod per confractionem hydriæ super aquam, de qua iam dixi.

Quintò. Quintò, magis appositè, Valles. cap. 66. S. Philos. confractionem tam hydriæ super fontem, quàm rotæ super cisternam, accipit de stranguria vel ischuria, id est difficultate vrinandi, qua laborant senes: *Fons enim*, inquit, *est hepar, eiusq́ue meatus & via, per quam emanat vrina; hydria est vesica quæ illi superstat; rota est ren qui aquam vrinæ trahit, & transmittit in vesicam, cisterna est vena caua, & hepar, vnde hauritur serum sanguinis, quod est materia vrinæ, quæ omnia in*

seni-

senibus confringuntur, id est debilitantur, luxantur, soluuntur: quare senibus ob debilitatam vim retentricem vesicæ, primò difficulter addunt, deinde omnino non reddunt vrinam; itaq; sensim aqua vrinæ, vti alia merguntur & suffocantur, atque homo moritur. Sic & S. Bonauent. Leuinus Lemnius, & alij. Cùm enim renes, qui velut hydria exhauriunt aquosum ex sanguine humorem, calculosi fiunt, & interdum velut testacia fragmenta, decidunt confracti in vesicam lapilli; vel cùm etiam in vesica ex siccis excrementis generantur; tunc aut supprimitur vrina, aut difficulter excernitur, & guttatim stillat. Titelm. verò, sicut per confractionem hydriæ super fontem, accipit confractionem vesicæ; sic per confractionem rotæ super cisternam, accipit contritionem alui, per quem egeruntur stercora, sicut per vesicam egeritur vrina. *Per confractionem rotæ super cisternam,* inquit, *intelligi potest destructio meatus impuræ superfluitatis: rota enim instrumentum est, per quod de cisterna educitur aqua impura, & sordida: cisterna enim plerumque continet aquam lutulentam, & frequenter purgari debet. Ita venter est quasi cisterna quædam impura stercora semper in se continens, quæ debent per secessum emitti, vt purgetur immunda cisterna: rota autem, per quam fit purgatio hæc, meatus, & secessus ipse accipitur.* Igitur duplex ventris spurcities, duplici hoc ænigmate, honesta eleganti que periphrasi describitur.

Sextò, genuinè. Sextò, & genuinè, rota est caput, cisterna est cor, à quo caput haurit omnes spiritus vitales per sensus, qui in capite resident: corde enim deficiente in senibus, deficit quoque cerebrum & caput, atque eodem moriente pariter emoritur. ita Lyran. Vatabl. Emman. Sà. Dionys. & alij. Hinc in senibus videmus caput tremulum, ac cor palpitans & pauidum.

Cerebrum est rota, cor cisterna. Primò. Nota. Aptè cerebrum & caput comparatur rotæ, cor cisternæ. Primò, ob rotunditatem: sicut enim rotunda est rota, sic & caput: hinc à גלגל *gilgal*, id est rota, dicitur גלגלת *gulgolet*, id est caput. Chaldæi dicunt *gulgolta*; vnde *Golgota*, id est locus craniorum, & capitum eorum, qui morte plectebantur, vnde ibidem crucifixus est Christus. *Secundò.* Secundò, ob volubilitatem: sicut enim volubilis est rota; sic & caput, quod per colli vertebras in omnes partes se rotat, & gyrat. *Tertiò.* Tertiò, ob rotationem cogitationum, imaginationum, desideriorum, volitionum, intentionum, quibus anima hominis in capite assiduè rotatur & voluitur. *Quartò.* Quartò, ob vertigines, quibus in capite laborant senes ob defectum spirituum, & copiam humorum, quos cùm debilis calor consumere nequeat, agitat & rotat in orbem, itaque vertigines efficit. Denique, caput cordi superpositum est, velut rota cisternæ: cor enim est fons caloris, vitalium origo spirituum totius corporis, sed præsertim capitis.

Minùs aptè Clarius per *rotam* accipit craniũ, quod cerebrum continet, eiusque est sedes. In morte enim non confringitur cranium, vtpote osseum & durum; imò crania cum ceteris ossibus in cæmeteriis collecta, ad plurimos annos integra perdurant, indeque dicitur cranium, à κράνος, id est galea, quòd instar galeæ, cerebrũ (vtpote natura sua mollissimum) à læsione tuetur, teste Galeno lib. 8. de Vsu partium c. 9. vbi cranium, vocat immobilem murum cerebro circumdatum.

Symbol. Symbolicè, per *rotam* æquè ac *hydriam*, accipias animam colligatam fonti vel cisternæ, id est corpori. q. d. Sicut rupta hydria ad fontem, & disrupta rota, qua per funem attrahitur aqua ex cisterna, fonte, vel puteo, iam impossibile est haurire ex ea aquam; sic deficientibus & exhaustis in senio facultatibus, viribusque naturalibus & vitalibus anima & vita retineri non potest, sed anima ad Deum creatorem suum recurrente, corpus cum suis spiritibus & humoribus in suos fontes & cisternas, id est in sua elementa, recurrit & resoluitur. Ita Chald. qui vertit *& decurrat corpus tuum in medium sepulchri tui.* Sic S. Iacobus c. 3. 6. ait de lingua, *Inflammat rotam natiuitatis nostræ,* id est, omnem vitæ ordinem, cursum, periodum & circulum. vide ibi dicta. Sic & S. Hieron. qui proinde constractionem hydriæ & rotæ censet esse ænigmata mortis. Et Scholiastes: *Præsens vita,* inquit, *eò quòd voluatur, rota est: igitur antequam nos ad inferos detrudat, curam sui gerat vnusquisque.* Olympiod. legit, *antequam conuoluatur rota super lacum,* hoc est conuoluendo infringatur, & decidat in lacum, siue cisternam, vnà cum aqua ipsa, quam figuli suo operi superinfundunt. *Rota,* inquit, *accipitur nostra hæc vita, ob ipsas reuolutiones ac motus, iuxta illud, Vox tonitrui tui in rota. Innuit ergo, antequam rota huius vitæ nos secum præcipites deuoluat in lacum, propriam curemus salutem.* Vide S. Hieron.

Quocirca S. Nilus in Parænesi, *Ride,* ait, *rotam vitæ sine ordine rotatam: caue verò foueam, in quam deuoluit dormientes in ipsa vita.* Dormit ergo, & desipit, qui viuit huic vitæ, vigilat verò, & sapit, qui viuit futuræ & æternæ. Simili tropo Phocylides ait, ὁ βίος τρόχος, id est, vita est trochus, *Vita est rota.* quia instar trochi rotatur. Philosophus ille rogatus, quæ & quantula esset vita hominis, non verbo, sed facto respondit: vertit enim seipsum in orbem, innuens eam vnius gyri duratione metiendam. Quocirca sapienter Agapetus Diaconus in Exhort. ad Iustinian. Imper. c. 11. *Circulus,* inquit, *quidam humanarum reuoluitur rerum, qui modo sic, modo aliter agitat ipsas & circumfert: atque his inæqualitas est, eò quòd nihil in præsentibus, in eodẽ statu maneat. Oportet igitur, te potentissime Imperator, in hac rerum versatili mutatione, immutabilem habere pietatis cognitionem.* Et Isidor. Pelus. lib. 2. epist. 158. *Tempus,* inquit, *rotæ speciem imitatur, vtpote quod in sese torqueatur, & conuoluatur.*

Tropol. Tropolog. Thaumat. tam per hydriam super fontem quàm per rotam super cisternam, accipit tempus in hac vita nobis datum ad abluenda peccata, tum baptismo, tum lacrymis, & pœnitentiæ Sacramentu.

Anagog. Anagog. Titelm. confractionem rotæ super cisternam, accipit vt symbolum resurrectionis, q. d. Quemadmodum rota illa, quæ super cisternam posita est, violenter illic detineri debet inclusa ferramentis & clauis affixa; postea verò quàm frangitur illa, aut vincula, siue claui quibus illa hæret affixa, tum in plenitudinem aquæ ruit, & ibi quietem habet: sic anima hominis in corpore isto mortali & corruptibili, quasi violentet

lenter detinetur; nimirum quasi in carcere & ergastulo, compage naturali alligata: quibus ligaminibus confractis in morte, anima ipsa in plenitudinē aquæ, putà in abyssum diuinitatis transit, ibique plena fruitur requie. Nec mirum videatur, quòd rotæ comparetur anima in corpore; quoniam sicut rota in suis retinaculis assiduè mouetur & circumuoluitur: sic anima in hoc corpore corruptibili raro quiescit, sed continuò volutatur nimia mutabilitate. Et quomodo rota illa, quæ supra cisternam est, per hoc quòd se voluit super cisternam, aquam haurit ex ea; non habet tamen requiem donec collabatur in ipsam: sic anima etiam pro statu corporis huius, dum se ad illam abyssum diuinitatis conuertit, ac circa illam sese occupando voluitur, aquas gratiæ ex ea haurit in consolationem & refrigerium: verumtamen non plenam habebit hîc requiem, donec rupta ad illam recurrat, vt plenè in illam sese possit immergere. Huc facit illud Platonis *σῶμα* dici quasi *σῆμα*, quòd corpus sit quasi lacus & carcer animæ, ex quo proinde anima euolare gestiat, vt libertate sua in cælo potiatur.

σῶμα σῆμα.

Porrò omnes ærumnæ, senij, & mortis hisce ænigmatibus repræsentatæ, competunt quidē, omnibus senibus & moribundis, sed maximè iis, qui iuuentutem in voluptatibus exegerunt, ac naturæ vires libidinibus exhauserunt & corruperunt. Quare Salomon hîc maximè monet iuuenes, vt ab iis se contineant, dicendo in fine cap præcedentis, *Aufer iram à corde tuo, & amoue malitiam* (nequitiam voluptatis & libidinis) *à carne tua. Adolescentia enim & voluptas vana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ,* vt te ab ira & rixa, æquè ac à voluptate & libidine contineas, *antequam* per ea, citiùs solito, veniat *tempus afflictionis tuæ*, putà ne tibi obueniat præmatura senectus ærumnosa, ex eaque mors.

Igitur singulas has ærumnas ab initio capitis, vsque ad hunc versum recensitas ex libidine iuuentutis prouenire, ac per eas senium accelerari, ostendi initio capitis in Synopsi; nunc idipsum ostendam in quatuor ænigmatibus hoc versu commemoratis.

Ergo salacibus & luxuriosis iuuenibus, per gulas & libidines, præmaturè recurrit *vita aurea*, id est, contrahitur meninx cum cerebro, indeque oritur caluitium, quia semen maxime deciditur à cerebro; quare nimia seminis effusione læditur cerebrum, quo fit, vt luxuriosi laborent epilepsia, apoplexia, defluuio capillorū, hemicrania, aliisque cerebri capitisque morbis, sintque obliuiosi, tremuli, pallidi, languidi, infirmi, vti medici docent, & experientia quotidiana demonstrat: videmus enim luxuriosos vti lienē, sic & cerebro debilitari ac laborare. Quocirca Ætius loco mox citando, asserit libidinem, *neque ad animæ ratiocinationes conducere; imò potiùs congelare & obstupefacere intelligentiam.* Simplicius in Commentario Epicteti cap. 47. *Omnis voluptatis corporeæ continentia*, ait, *animum rationis capacem corroborat. Libido*, inquit S. Ambros. *à ratione reuocat, aufert consilium, amentes inquietat.* Et S. Hieron. *Amor formæ, rationis obliuio est, & insaniæ proximus; fœdum, minimeque conueniens animo sospiti vitium.* Et iterum: *Quis enim, cùm vtatur voluptate ea, attendere animo quidquam potest.*

Inde *rumpitur funiculus argenteus*, id est contrahitur læditurque medulla spinæ dorsi, per quam spiritus vitales à cerebro ad partes inferiores commeant, quia medulla hæc oritur ex cerebro in occipitio; cerebro ergo per libidines læso, necesse est & medullam lædi. Vnde Plato dicebat, semen esse spinalis medullæ defluuium, teste Plutar. lib. 5. de Placitis Philos. c. 3.

Rursum, ex nimia luxuria, & seminis effusione *conteritur hydria super fontem*, id est sanguis iecoris effunditur: semen enim est purissimus sanguis; vnde semine per nimiam libidinem effuso, succedit & effunditur sanguis: inde phthisis oritur, & sanguinis sputum. Ita Hippocrat. lib. 2. de Morbis vulg. Celsus lib. 3. cap. 22. Ætius Tetra. 1. serm. 3. cap. 8. quem audi: *Viri multi, ex multa venere sanguinem expuerunt; partim ob violentam spiritus compressionem, & intensionem, partim ob venarum & arteriarum, quæ ad genitales partes deferuntur, communionem.* Deficiente sanguine & spiritu, qui multus in semine effunditur, deficit pariter iecur, stomachus, & cor: vnde sequuntur languores, deliquia, cacochymia, pallor, macies, aliaque sanitatis damna, vti iidem docent. Adhæc, salacibus conteritur *hydria super fontem*, id est, renes & vesica morbos contrahunt: in renibus enim est seminis origo; hi proinde per libidines semine exhausto, deficiunt & fatiscunt: vnde oritur stranguria, flatus, calculus, &c.

Denique, iisdem *confringitur rota super cisternam*, id est læditur caput; dum deficiente corde, iecore & stomacho, ex iis nec alimoniam, nec sanguinem, nec spiritus vitales ad motū & sensationem quamlibet necessarios haurire potest. Quocirca, visus, auditus, sensusque omnes hebetantur & deficiunt. Hinc Theotimus impatiens libidinis, maluit patiens esse cæcitatis, quā medici ei prædixerant, si libidine vteretur. Vnde exclamauit: *Vale amicum lumen*, vti narrat S. Ambros. lib. 4. in Lucam, c. 17.

Cur autem caput magis sentiat damna luxuriæ, quàm cetera membra, duas causas dat Vegàs Eborensis Artic. med. c. 47. Prior est, quòd cerebrum & caput sit extremum, in quo cessat vis tractoria, quæ ex alia parte non potest trahere; trahunt autem partes infimæ successione continua vsque ad cerebrum. Altera, mollities cerebri & medullæ dorsalis, quæ trahentibus partibus faciliùs cedit, quàm partes solidæ. Inde salaces & libidinosi, sunt imminuti cerebri, & exhausti medulla dorsi. Sapienter ergo, vereque Galenus lib. 2. de Sanit. *Si voluptate esca malorum*, ait, *ad congressum impellamur, futurum profectò est, vt non corporis modò, sed animi vires frangantur penè omnes, prorsusque cum vita vnà pereant: frequens enim venus corporis habitum soluit, senectutem accelerat, canos maturat, neruorum incontinentiam, podagras, arthritides, tremores; sensuum hebetudinem, mentis torporem, malum corporis habitum, succorum cruditatem, ac virium corporis omnium, functionumque, ab his manantium infirmitatem facit,* &c. Addit hîc Ætius Tetra. 1. serm. 3. c. 8. *renum & vesicæ morbos, oris grauolentiam, dentium*

Luxuriosi laborant capite.
Ratio à priori.

tium dolorem gurgulionis inflammationem, sanguinis sputum, vlcera in membris, febrem, & omnia mala.

Tria saluberrima.

Quare verè concludit S. Isidor. lib. 2. Sentēt. c. 40. *Castitas est securitas mentis, sanitas corporis.* Et Plutarch. in Præceptis de sanitate tuenda asserit, *Optimè dictum saluberrima esse hæc: Alimenti citra satietatem vsum, alacritatem impigram ad labores, naturæ seminis conseruationem.* Subiungit: *Intemperantia enim coitus, eò quòd maximè eam facultatem debilitat, quæ nutrimentum conficitur, excrementorum gignit copiam.*

VERS. 7. Puluis redit in puluerem.

ET REVERTATVR PVLVIS IN TERRAM, ET SPIRITVS REDEAT AD DEVM, QVI DEDIT ILLVM] *Puluis*, id est Adam, siue homo purà corpus hominis ex adama, id est ex terra & puluere aqua mixto, siue ex limo à Deo formatum, iuxta illud, quod Deus Adæ post peccatum intentauit: *In sudore vultus tui vesceris pane, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris*, Genes. cap. 3. 19. & cap. 2. v. 7. vide ibi dicta.

Exempla.

Sic S. Paulus primus eremita, teste S. Hieron. in eius Vita, Antonium se inuisentem salutans: *En*, inquit, *quem tanto labore quæsisti, putridis senectute membris operit multa canities, en vides hominem, puluerem mox futurum.* Et, mox instantem sibi mortem prædicens: *Sed quia iam dormitionis meæ tempus aduenit; &, quod semper cupiebam, dissolui, & esse cum Christo, peracto cursu superest mihi corona iustitiæ, tu missus es à Domino, qui humo corpusculum meum contegas, imò terræ terram reddas.* Et S. Maria Ægypriaca ad Zozimam, qui vitam ex ore eiusdem acceptam conscripsit: *Sepeli, Abba Zozima, miseræ Mariæ corpusculum. Redde terræ, quod suum est, & pulueri adiice puluerem.*

Hinc S. Scriptura mortem vocat dissolutionem, scilicet animæ à corpore resolutionem, putà corporis in sua elementa dimissionem, depositionem. Idem imitati sunt Plato, & Philosophi: vnde Plutarch. in Apol. ad Apollon. mortem vocat discretionem rei concretæ, citatque illud Epicharmi:

Concretus est, ac discretus, & rursus abiit, vnde venerat:
Terra quidem in terram, spiritus ad supera.
Viuens ergo, sæpè morere, vt mortuus viuas.
Ne moriare, opus est mortem præcurrere morte.

Hinc & Lyricus:

Puluis & vmbra sumus: puluis nihil est, nisi fumus,
At nihil est fumus: nos nihil ergo sumus.

ET SPIRITVS REDEAT AD DEVM, QVI DEDIT ILLVM] tamquam ad suum vti factorem, sic & iudicem (hunc enim significat Hebr. *Elohim*) vt illi actionum suarum per omnem vitam exercitarum rationem reddat, & pro meritis, vel præmia, vel supplicia recipiat. Aliter ergo puluis, siue corpus redit ad terram, aliter spiritus, id est anima redit ad Deum. Corpus enim redit, quia corrumpitur, & resoluitur in terram, velut in materiem, ex qua formatum est: spiritus verò, siue anima hominis, non corrumpitur, sed immortalis manens redit ad Deum, velut sui iudicem, vtpote à quo creata est ad imaginem & similitudinem eius, putà, rationalis, libera, spiritalis, immortalis, vt bene agendo æternā gloriam, malè operando perennem gehennam subeat.

Anima immortalitas demonstratur.

Hinc ergo, & ex similibus locis clarè patet animam hominis esse immortalem, vtpore, quæ non sit ex traduce & semine parentū producta, sed immediatè à Deo creata, qui proinde vocatur pater spirituum. Vnde S. Hieron. *Ridendi sunt*, inquit, *qui putant, animas cum corporibus seri, & non à Deo, sed à corporum parentibus generari. Cùm enim caro reuertatur in terram, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum, manifestum est Deum patrem animarum esse, non homines.* Sic & Cassian. Collat. 8. c. 25. Et S. August. epist. 3. ad Volusianum: *Quis nunc est*, ait, *extremus idiota, vel quæ muliercula, quæ immortalitatem animæ non credat, vitamq; post mortem futuram?* Idem lib. 10. de Genesi ad litteram c. 9. ex hoc Salomonis loco, probat animam primi hominis, putà Adæ, à Deo creatam ex nihilo; dubitat tamen de animabus posterorum, an ita dicantur creatæ à Deo, vt tamē propagentur ex traduce Adæ.

Inculcat Salomon iuueni in voluptates & libidines prono, animæ immortalitatem, ac iudicium ob eas coram Deo subeundum, quia hæc duo acre frænum voluptati & libidini iniiciunt. Vnde videmus eos, qui voluptati & luxuriæ totos se dedunt, vt id liberè sine metu vindictæ faciant, sensim fieri atheos, ac negare animæ immortalitatem, iudicium, cælum, gehennam, imò omne numen. Quocirca Chald. vertit, *memento creatoris tui, vt glorifices eum in diebus adolescentiæ tuæ.*

Rursum, ex eo quòd anima è corpore exiens redeat ad Deum factorem suum, refellitur error Pythagoræorum, Origenistarum, ac similium μετεμψύχωσιν, id est transmigratio animarum ex vno corpore in aliud. Illi enim censuere animam in alia & alia corpora successiuè trāsmigrare, aut verti in dæmonem, vel brutum.

Denique S. August. lib. 1. de Lib. arb. c. 12. animas redire ad Deum, ad cælum animas redire interpretatur, sed illud retractat & explicat lib. 1. Retract. c. 1. *Alio loco*, inquit, *cùm agerem de animo, dixi, Securior rediturus in cælum. Iturus autem quàm Rediturus dixissem securiùs, propter eos, qui putant animos humanos pro meritis peccatorū suorum de cælo lapsos, siue deiectos in corpora ista detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitaui dicere; quia ita dixi in cælum, tamquam dicerem ad eum, qui eius est auctor & conditor: sicut Cyprianus non cunctatus est dicere. Nam cùm corpus è terra, spiritum è cælo possideamus, ipsi terra & cælum sumus. Et in libro Ecclesiastis scriptū est: Spiritus reuertatur ad Deum, qui dedit illum. Quod vtique sic intelligendum est, vt non resistatur Apostolo dicenti: nondum natos, nihil egisse boni aut mali. Sine controuersia ergo quadam originalis regio beatitudinis animi Deus ipse est. Qui eum non quidem de seipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut condidit corpus è terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua fit vt sit in corpore; verùm de illo vno sit, qui primùm creatus est, quando factus est homo in animam viuam, an semper ita fiant singulis singuli, nec tunc sciebam, nec adhuc scio.*

Ita ipse; sed iam ex Ecclesiæ interpretatione & definitione certum est animas hominum, non à parentibus propagari, sed singulis dum nascuntur, à Deo singulas creari, & creando infundi.

VANI-

VERS. 8. VANITAS VANITATVM, DIXIT ECCLESIASTES, ET OMNIA VANITAS] Syrus, *omnis res vanitas*; Arabicus, *omnes enim res sunt vanæ.* Hoc est thema, quod Ecclesiastes initio libri probandum proposuit, ac nunc velut probatum repetit, & ex dictis, tamquam conclusionẽ inductione omnigena firmatim infert & colligit: *Cùm enim,* inquit S. Hier. *cunctus mortalium labor, de quo in toto volumine disputatum est, huc perueniat, vt reuertatur puluis in terram suam, & anima illuc redeat, vnde sumpta est; magnæ vanitatis est in hoc sæculo laborare, & nihil profutura cõquirere;* præsertim cùm de his iudicandus sit & adiudicandus gehennæ, si illorum amore Dei legem violarit. Est ergo hic epilogus, in quo Salomon colligit summam totius concionis suæ, vt eam profundiùs lectoris menti infigat, vtque lector sciat, quid præcipuè ex ea memoria retinere, & opere exercere debeat. B Idem imitetur doctor & concionator. Portò Chaldæus magis enucleatè vertit, *quando contemplatus est Salomon rex Israel vanitatem huius sæculi, & vanitates quas operantur filij hominum, dixit Ecclesiastes in verbo suo, Omnia sunt vanitas.*

Gnomæ hæc fusè explicata est initio libri; quare nihil hic addendum occurrit.

VERS. 9. CVMQVE ESSET SAPIENTISSIMVS ECCLESIASTES, DOCVIT POPVLVM (*scientiam*, vt addunt Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus) ET ENARRAVIT QVÆ FECERAT: ET INVESTIGANS COMPOSVIT PARABOLAS MVLTAS] Hebr. est *adhuc docuit populum.* q.d. Non tantùm contenta hoc libro, sed & multa alia, eo non contenta docuit populum: vnde liquet Salomonem multoties eum docuisse; tum viua voce docẽdo, & exhortando C ad virtutes & Dei cultum; tum scriptis idem factitando per omnia sæcula: nam

Vox audita perit, littera scripta manet.

Simili modo Iob docuit populum sibi subditum c.29. v.20. & seq. Hæc enim insignis est principis dos & laus.

Thaumat. censet hîc queri Salomonem, de auditorum oscitantia, & perdita vita, vt concionem hanc & similes respuerent: *Ceterùm,* inquit, *& hic meus, quamuis sapienter concionantis, labor sit superuacaneus apud populum illum, iustitiæ negligentem doctrinamque & curam respuentem.*

Hebr. est, *& amplius, quia fuit Ecclesiastes sapiens, adhuc docuit populum.* q.d. Quo fuit sapientior Ecclesiastes, eo diligentior fuit in docẽdo, quia sciebat ideo sibi hanc sapientiam datam à Deo, vt eam alios, ac præsertim sibi subditos, doceret: ita-D que eos probos efficeret, & ad felicitatem æternam proueheret. Vnde Hugo, *Non suffocauit,* inquit, *inuenta, quasi partum in vtero; sed in lucem edidit; deriuauit fontes suos foras, & aquas suas diuisit, sicuti ipsemet docuerat.* Prouerb. 5. v.16.

Porrò, Thaumat, τὸ *& amplius*, refert ad id, quod præcessit hoc modo: *Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes, Omnia vanitas, & ampliùs,* quod sic explicat Thaumat. *Dico igitur, sicut & principio dixi, miram esse vanitatem, qua occupantur homines, tamq́ superabundantem* (hoc illud est, *& amplius*) *vt nemo eam totam animo queat complecti.* Verùm Noster & ceteri τὸ *& ampliùs* meliùs referũt ad sequent. scilicet ad τὸ *sapiens.* q.d. Cùm Ecclesiastes esset A amplius sapiens, id est sapientissimus.

ET ENARRAVIT QVÆ FECERAT] Hebr. ואזן *veitzen*, id est audire fecit, vt vertit Aquila, id est enarrauit; S. Hieron. *audire eos fecit*; Syrus, *auscultatus est*; Pagnin. *& fecit auscultare*; Vatabl. *& commouit studium doctrinæ.* Minùs rectè Caieta. *& auscultabat*, scilicet populus Salomonem tanta sapientia & gratia docentem. Chald. *& attendit voci sapientum*; alij apud Pagnin. in Lexico, *audiendo perpendit ac inuestigauit, ponderauit, & librauit verba parabolarum.*

Septuag. pro אזן *itsen*, alio puncto legentes אזן *ozen*, id est *auris*, vertunt, *& auris* (Salomonis vel potiùs populi eum audientis) *inuestigabit ornatum parabolarum*; Arabic. *& incrassata auris eius ornamentum similitudinum.*

QVÆ FECERAT] Tum fabricando, vnde fa-B bricam templi à se ædificati, & officia ministrorum in libro descripsit, vt patet 2. Paral. 35. 4. tũ res à se gestas, vti ea enarrauit cap. 2 & seq. asserens, se in omnibus inuenisse vanitatem; tum maximè doctrinam, parabolas & sententias, quas meditando inuenerat & composuerat, docuerat, dictarat, & amanuensibus scribenda tradiderat: hæc enim enarrare opus est Ecclesiastæ, id est concionatoris.

ET INVESTIGANS COMPOSVIT PARABOLAS MVLTAS] Appositè, Noster pro חקר *chicker*, id est *inuestigabit*, alio puncto in Benoni legit חוקר *choker*, id est *inuestigans*, eò quòd desit copula *vau*, id est *&*; eam tamen subaudit & supplet Chald. dum vertit, *& scrutatus est libros intelligentiæ, & parabolas intelligentiæ multas valde.* Hinc C liquet Salomonem, non tantùm composuisse parabolas & gnomas nouas, & à se adinuentas, sed & priscorum sapientum æquè ac recentiorum sui æui audiuisse, vestigasse, concinnasse, correxisse, & in meliorem formam redegisse. Hæc enim omnia significat Hebr. תקן *ticken*, quod propriè est rem dirigere, corrigere, concinnare, pangere, ita vt partes singulæ sibi inuicem æquè ac toti compositæ, harmonicè & apta conueniẽtia congruant & respondeant, vti panguntur carmina, rhythmi, odæ. Vnde Campens. vertit, *diligenter scrutando omnia multa inuenit ad sapientiam pertinentia, & multa restituit sapienter ab alijs dicta.* Rursum R. Dauid *ticken* vertit expedit, ponderauit, res inter se contulit, sicut solent, qui bilancibus duo pondera expendunt, *Inclinabo in parabolam aurem meam,* psalm. 48. 5. Quasi, q.d. D Salomon, cùm alios audiebat, iudicium & momentum aurium ad ponderandum adhibebat, cùm auditoribus suis aliquid enarrabat inter dicendum etiam ponderabat rerum momenta, & singularum pondus atque dignitatem; ac Dauidem patrem dicentem audiebat: quia ipse quoque inclinabat in suas parabolas aures suas. Vide quæ de parabolis Salomonis dixi initio Prouerb.

QVÆSIVIT VERBA VTILIA, ET CONSCRIPSIT SERMONES RECTISSIMOS, AC VERITATE PLENOS] Septuag. *quæsiuit Ecclesiastes, vt inueniret verba voluntatis, scriptum rectitudinis, verba veritatis*; Hebr. *quæsiuit verba voluntatis*, id est beneplacita, grata, &, vt Caietan. vertit, VERS. 10.

A *desiderata*, qualia sunt *vtilia*, vt vertit Aquila & Noster, quæ scilicet vir sapiens & probus velle debet & solet, quæque, vt ait Olympiod. *conformia sunt voluntati diuinæ*, quæ qui sequitur, adipiscitur gloriam felicitatis æternæ. Hinc Vatablus exponit, q. d. *Quæsiuit verba voluntatis*, id est notitias veras de expetendis & auersandis, adeoque de summo bono & malo.

S. Hieron. per *verba voluntatis*, accipit secreta voluntatis, & prouidentiæ diuinæ, *Super hæc*, inquit, *addidit causas naturasq́, rerum se voluisse cognoscere, & Dei dispositionem & prouidentiam: quare vnumquodque, vel quomodo factum sit, scire voluisse; vt quòd Dauid post dissolutionem corporis & animæ ad cælum recursum se sperat esse visurum, dicens: Videbo cælos tuos opera digitorum tuorum; hoc nunc in præsenti Salomon nisus fuerit inuenire, & veritatem soli Deo cognitam, quam corporis vallata septo, mens humana comprehendere non potest.* B Chaldæus verò, per *verba voluntatis*, accipit secreta cordium: *Quæsiuit*, inquit, *Salomon, qui appellatur Ecclesiastes in sapientia sua, vt indicaret iudicium de cogitationibus cordis hominis, & absque testibus, tunc dictum est ei in spiritu prophetiæ à facie Domini: Ecce iam scriptum est in libro legis per manum Moysi magistri Israel, verba recta & fidelia per verbum prædictorum testium stabit omnis res.*

Verùm, hæc aliena sunt, & minùs vera: solus enim Deus est cardiognostes, id est secretorum cordis inspector, idque optimè sciebat Salomō: quare non est credibile eum illa voluisse scrutari. Optimè ergo S. Hier. in vulgata vertit, *quæsiuit verba vtilia*; vnde & sequitur.

Et conscripsit sermones rectissimos] Hebr. & Septuag. *& scriptum rectitudinis*, C repete *quæsiuit*, id est volumen legis, inquiunt Hebræi: huius enim studium commendatum est regi à Mose Deut 17. 19. & ipsi Iosue à Deo Iosue 1. 8. Meliùs Noster pro כָּתוּב *catub*, id est scriptum, alio puncto legens כְּתוֹב *catob* id est scribere, vertit, *quæsiuit scribere*, id est conscripsit, *rectitudinem*, hoc est sermones rectissimos. Omnia enim hæc spectant ad parabolas & gnomas à Salomone dictatas & conscriptas. Vnde S. Hieron. in veteri editione vertit, *vt inueniret verba voluntatis, & scriberet rectè verba veritatis*; Aquila, *& conscripsit rectè.*

Quòd si retinere velis *catub*, id est *scriptum*, expone *scriptum*, scilicet non à Mose, sed ab ipso Salomone. Vatablus vertit, *scriptura rectitudinis, hoc est*, inquit, *quod rectè litteris mandare posset*, vel *stylo æquabili studuit tradere sapientiam*. Meliùs *verba* D *rectitudinis*, exponas *verba recta*, id est rectæ rationi, veritati, iustitiæ, legi & voluntati diuinæ, velut suæ normæ & regulæ directiuæ cōformia, non obliqua, non torta, non peruersa, vt sunt verba impiorum, iuxta illud quod Sapientia de se ait Prouerb. 8. 8. *Iusti sunt omnes sermones mei, non est in eis prauum quid, neque peruersum.* Vnde Taumat. *rectum* exponit, gratum Deo: *Ego*, inquit, *tam grandis natu, longumq́, vitæ spatium emensus, in ijs, quæ Deo grata & accepta sunt, per veritatis mysteria exquirendo, animum defatigaui.* Recentior quidam clarè vertit, *conscripta est rectitudo verborum veritatis.*

A Verba sapientum, sicut stimuli et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore vno] Clarè Thaum. *Comperi animos, non minùs sapientum admonitionibus excitari, quàm si aculei clauiq́, corporibus infigantur. Vnde spero futuros, qui doctrinas illas sapientiæ plenas, sibiq́, à fideli pastore & præceptore creditas posteris enarraturi sunt multò vberiùs & ornatiùs, tamq́, consonanter, quasi ex vno ore audierint.* Chald. *verba sapientum comparantur stimulis, & sicut claui defixa sunt ad docendum scientiam eos, qui sunt vacui absque scientia; sicut stimulus docet bouem. Et principes consilij habentes regulas, & doctrinas, quæ data sunt per manum Moysi Prophetæ, qui solus pascebat populum domus Israel in deserto, in manna, in coturnicibus.*

Vers. 11. *Verba sapientum stimulis.*

Ostendit Salomon vtilitatem, vim & efficaciā B suæ sapientiæ & doctrinæ, quòd scilicet sapientiæ, & sapientum (quorum ipse primus erat) verba animum pūgant, vt stimuli vel aculei, ac profundè intimeque menti infigantur, vt claui. Ita S. Hieronym. *Ne videretur*, inquit, *post legem Dei temerarius subitò præceptor erumpere, & sibi vendicare doctrinam, quam Moyses non tam sua sponte, quàm Deo irascente, primùm, dehinc inspirante susceperat; dicit verba sua esse verba sapientum, quia in similitudinem stimulorum corrigant delinquentes, & pigros mortalium gressus aculeo pungente commoueant: sicq́, sint firma, quasi claui in altum solidumq́, defixi, nec auctoritate vnius, sed consilio atque consensu magistrorum omnium proferantur. Et ne contemneretur humana sapientia, ait eam ab vno pastore concessam; id est licèt plurimi doceant, tamen doctrinæ auctor vnus est Dominus. Facit hic locus aduersus eos, qui alium legis veteris, alium Euangelij* C *existimant Deum, quòd vnus pastor consilium prudētium instruxerit. Prudentes autem, tam Prophetæ sunt, quàm Apostoli.*

Deinde appositè, annotando subiungit: *Simul & hoc notandum est, quòd dicuntur verba sapientum pungere, non palpare, nec molli manu attrahere lasciuiam, sed errantibus, & vt suprà diximus, tardis pœnitentiæ dolores & vulnus infigere. Si cuius igitur sermo non pungit, sed oblectationem facit audientibus, iste non est sermo sapientis. Verba quippe sapientum, vt stimuli: quæ quoniam ad conuersionem prouocant delinquentem, & firma sunt, & à consilio sanctorum data atque ab vno pastore concessa, & solida radice fundata sunt. Hoc stimulo necdum Paulum, sed adhuc Saulum puto in via consossum erroris, audisse: Durum tibi est calcitrare cōtra stimulum Dei.* Huic sententiæ affinis est gnome quinque veterum Rabbinorum in *Pirke* D *auoth, c. 2. Ad ignem sapientum incalesce si potes: incēdio autem illorum ne ardeas caue: Dentes enim eorum dentibus vulpinis acutiores sunt; pungunt ad instar scorpionum, & verba ipsorum tædarum in modum vrunt, ac cineres soluunt.*

Sic quoque exponit S. Greg. hom in Euang. *Clauis*, inquit, *ac stimulis, sapientum verba comparantur, quia culpas delinquentium nesciunt palpare, sed pungere.* Huc pertinet illud Dei per Ierem. *Quid paleis ad triticum, Dicit Dominus: numquid non verba mea quasi ignis? dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram?* Ierem. 23. 28. & 29. Vbi D. Hieronym. *Pulchrè*, inquit, *doctrina peruersa paleis comparatur, quæ medullam non habent, nec pos-*

sunt

sunt nutrire credentium populos, sed de manibus stipulis conteruntur. Et statim docet talem esse hæreticorum doctrinam: *Qui omnes,* inquit, *auditores suos adulatione decipiunt.* Contrà verò fidelis prædicator, igni & malleo comparatur, qui ab omni adulationis specie remotissimus. *Nuntiat,* inquit, *futura supplicia, vt deterreat homines à peccando; & paleis peccatorum comminatur incendium, vt hæreticorum corda dura, & instar silicis indomabilia, sermonis sui malleo conterantur.* Intellige, pigris, tardis & contumacibus hosce stimulos esse adhibendos; nam cum diligentibus strenuis & obedientibus oportet sermones esse profluos, puros, dulcidos, ac demulcentes, ait S. Ambros. epist. 19. Illi enim aguntur timore, hi amore. Idem de bobus iubet Columella lib. 2. cap. 2. & lib. 6. c. 2. *Voce,* inquit, *potiùs, quàm verberibus bubulcus bouem terreat, vltimaq; sint opus recusantibus remedia plagæ.* Hæc de veterano boue; at de iuuenco: *Numquam stimulo lacessat iuuencum, quod retractantem calcitrosumq; cum reddit, nonnumquam tamen admoneat flagello.* Et iterum: *Boues verentes sint plagarum & acclamationum.*

SICVT STIMVLI] Septuag. ὡς τὰ βούκεντρα, id est sicut stimuli boum, quo scilicet boues & asini pigri pungantur ad citiùs incedendum, fortiusque arandum Audi Olympiod. *Sicut enim stimuli boues pungunt, vrgentq; aratro sulcum proscindere; ita & Theologorum verba excitant nos, qui spe bona aramus, proscindere sulcum spiritualem: vt cùm purgatus fuerit ager cordis nostri, pulchros in eo virtutis surculos conseramus. Similia quoque sunt clauis ignitis atque candentibus, qui altiùs ac faciliùs lignis infiguntur: ita & sapientium verba Theologorum, in penitissimos sinus intellectus nostri altiùs figuntur.* Syrus vertit, *tamquam ferulæ,* quarum plagis magistri discipulos exstimulant ad studium.

ET QVASI CLAVI IN ALTVM DEFIXI] Hebr. *quasi claui plantati;* Septuag. *pariter* πεφυτευμένοι, id est, *plantati:* pro quo Arabicus; & Olymp. legunt, πεπυρωμένοι, id est *igniti* & candentes; hi enim, inquit, faciliùs altiusque lignis infiguntur. Aquila & Theodot. Addunt πεπηγότες, id est, *infixi,* scilicet explicant τὸ *plantati* per *infixi.* Hisce sapientum monitis, quasi clauis configimur Christo crucifixo, dum per ea crucifigimus vitia, passiones, omnesque priuatarum affectionum, & cupiditatum motus: *Nam sicut clauus affixus retinet rem cui affigitur, ita doctrina hominem continet,* ait Vatabl. Syrus pro *quasi claui* vertit, *tamquam vomeres.* Hoc est quod ait Apostol. Hebr. 4. v. 12. *Viuus enim est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum.*

QVÆ PER MAGISTRORVM CONSILIVM] Hebr. *per viros,* vel *dominos,* vel *auctores collectionum,* vel *congregationum,* qui scilicet colligunt veterum sententias & dogmata, vel potiùs qui in collectione, id est cœtu, collegio & concilio sedent & præsident. Chald. vocat *magistros & doctores viarum;* S. Hieron. in veteri editione vertit, *habentibus cœtus data sunt;* Septuag. *qui à consiliis dati sunt à pastore vno;* Syrus, *qui concaui sunt domini liminum, dati sunt à pastore vno;* Arabicus, *quos intellexerunt ex thesauris operum suorum à pastore vno;* alius *verba sapientum sunt quasi stimuli, & claui fortiter fixi, sustinentes collectam supellectilem.* Verùm Hebræi cum nostro, genuinè vertunt, *auctores collectionum, collectaneorum,* vel *congregationum,* vti dixit Tigur. *inter folia collectitia;* Campens. *velut clari viri studiosi, qui aliis inculcant ea, quæ donata,* (alij, *tradita*) *sunt ipsis;* R. Dauid, *quasi claui verba sapientum, qui congregant verba sapientiæ in libris suis;* alius, *magistri collegiorum,* vel *congregationum;* alius, *domini discipulorum collectorum in schola,* vel *auctores Pandectarum, qui multa hinc inde excerpta in vnum volumen conferunt.* Sensus nostræ versionis est, q. d. Per magistrorum congregationes, & *consilium,* (pro quo multi codices, præsertim manuscripti aptè cum Septuag. legunt, *concilium,* idque habet S. Hieron.) id est, vnanimem consensum, quasi ex vno cuncti loquantur ore, verba sapientum firma & certa sunt tradita, vtpote qui omnes ab vno edocti sint pastore, & magistro, scilicet Deo & Christo.

Hinc disce, dogmata sapientiæ, quæ sunt in Ecclesia, non esse nuper inuenta, sed per manus tradita à Deo & Christo primis Prophetis & Apostolis, ac ab iis successiuè aliis & aliis communicata, tandem ad nos deuenisse. Rursum quanta fides & reuerentia sit deferenda patribus ceterisque Ecclesiæ magistris. Porrò magistros hos enumerat Caietanus. *Abraham,* inquit, *primus congregationis auctor mediante circumcisione: Moyses auctor congregationis mediante lege: Iudices deinde, auctores congregationum ad cultum vnius Dei à diuersis idololatriis: Prophetæ deinde congregantes populum à malis moribus ad Deum. Omnes ergo hi ab vno pastore Deo, dati ad pascendum populum verbo diuino.*

Sapienter S. Paulus monet Timoth. epist. 2. cap. 2. *Quæ,* inquit, *audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus.* Nam hi magistri, vt ait Thaumat. *Sapientissima illa documenta à bono vno pastore & magistro accepta quasi ex vno ore omnes, atque inter se concordes dabunt, creditam sibi doctrinam ornatius & copiosius exponentes.*

CONSILIVM] Iam dixi alios legere, *concilium.* Hebr. אֲשֻׁפּוֹת *asuppoth,* significat collectiones, collectanea (vti collectaneas ex philosophis & Patribus sententias collegit Damascenus, Beda, Antonius in Melissa, S. Maximus, S. Bonauent. & alij) congregationes, cœtus. Igitur *magistrorum concilium,* idem est, quod magistrorum cœtus, collectio, congregatio, consensus. Sic concilium regium vocatur ipse senatus regius, siue Consiliarij regis. Septuag. vertunt συνθέματα, id est compositiones, compages, coagmentationes, item pacta, signa, tesseræ: aliqui legunt συνταγμάτων, id est constructiones, constitutiones: vnde Olympiod. *Hæc autem verba tradita sunt nobis ex constitutionibus:* alia verò exemplaria habent, *è compositionibus. Constitutiones autem, siue compositiones, intellige opera Dei, quæ admirabili ac supremo ordine & harmonia disposita & constituta sunt: ex quibus proportione quadam ac similitudine ducimur in aliquam Dei opificis cognitionem. Poteris & constitutiones hoc loco accipere pacta vtriusque testamenti, veteris scilicet ac noui.*

A PASTORE VNO] Campens. *ab vnico pastore Deo;* Tigur. *ab vno pastore Spiritu sancto;* Chald. *Pastor vnus quis?*

per pastorem populi, accipit Mosen. Meliùs Salonius & ceteri: Pastor vnus, inquiunt, est Deus, magistri sunt Prophetæ & Apostoli: Deum enim hic appositè vocat pastorem, vt persistat in metaphora stimulorum, quibus pastores boues & iumenta ad progrediendum extimulant. q. d. Licèt plurimi sint magistri, qui populum doceant, vnus tamen omnis veræ doctrinæ auctor, fons & origo est Deus & Christus, qui proinde sui vicarium in lege veteri constituit pontificem, quasi summum Synagogæ doctorem & iudicem, cui in omnibus auscultari & obediri iussit, Deut. 17. Multò magis in lege noua constituit S. Petrum, eiusque succedētes Pontifices Romanos, Ecclesiæ totius doctores & Pastores, Ioan. 21. 16. vt ab vno pastore vnitas fidei & doctrinæ hauriretur & seruaretur; nec in varias iretur hæreses & errores, vti solidè & eleganter docet S. Cyprian. libr. de Vnitate Ecclesiæ. Sic enim hierarchia Ecclesiæ in monarchiam, quæ optimum est regimen, desinit: Monarcha enim est Pontifex. Hinc olim σύνθημα, id est tessera orthodoxi veríque Christiani, erat & etiam nunc est, fide sociari, & obedientia subiici Romano Pontifici. Vnde S. Hier. epist. 57. ad Damasum Pontif. quærens ab eo an in diuinis dicēdæ sint tres hypostases, an vna dūtaxat: *A sacerdote*, inquit, *victimam salutis, à pastore præsidium ouis flagito*, &c. *cum successore piscatoris, & discipulo crucis loquor, ego nullum primum nisi Christū sequens, beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri communione cōsocior: super illam petram ædificatam Ecclesiam scio: quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluuio.*

Ex dictis liquet, perperam Hunnium, Witackerum, similesque nouatores, vt longiùs ab hoc loco arceant Romanum Pontificem, per pastorem vnum intelligere ipsum Salomonem, quia reges pastores vocantur; per sapientes verò sententiarum Salomonis collectores: pastor enim hic vocatur non rex vel rector, sed doctor & illuminator, qui alios pascit sua doctrina, quorum princeps est Deus, à quo omnes magistri & sapientes, etiam qui ante Salomonem extiterunt, suam hausere sapientiam, vti hic ait Salomon. Vide Gretserum in Apolog. Bellarm. tom. 1. lib. 3. cap. 4.

VERS. 12. HIS AMPLIVS FILI MI NE REQVIRAS. FACIENDI PLVRES LIBROS NVLLVS EST FINIS, FREQVENSQVE MEDITATIO, CARNIS AFFLICTIO EST] q. d. Hoc libro hucusque sat superque tibi, ô lector, descripsi viam & rationē bene beateque viuendi; quare non est quod his plura requiras, nec alios libros curiosè euoluas: sicut enim faciendi plures libros, sic & eos legēdi non est finis. Curiositas enim hominum est immensa, nec habet finem; quare nisi illi modum ponas, limitemque figas, te ab vno vero summoque bono in vana multaque distrahet, & acriter cruciabit; quia frequens meditatio, quam parit frequens lectio, ac magis scriptio, est carnis afflictio.

Rursum, *amplius his*, scilicet quæ tradita sunt à pastore vno per magistrorum consilium & cœtum, putà per Prophetas, Apostolos; Patres & Doctores, ne requiras: quare superfluum est plures inutiles libros conscribere, aut legere. Ita S. Hieronym. *Exceptis his verbis*, inquit, *quæ ab vno pastore sunt data, & à consilio atque consensu prolata sapientium, nihil facias, nihil tibi vendices: maiorum sequere vestigia, ab eorum auctoritate non discrepes. Alioquì quærenti multa, infinitus librorum numerus occurret, qui te protrahat ad errorem, & legentem multa, frustra faciet laborare. Vel certè docet breuitati studendum, & sensum magis sectandum esse, quàm verba aduersus Philosophos, & seculi huius doctores, qui suorum dogmatum falsitates conātur asserere varietate ac multitudine sermonum. E contra Scriptura diuina breui circulo coarctata est & quantum dilatatur in sensibus, tantum in sermone constringitur. Quia consummatum breuiatumque sermonem fecit Deus super terram; & verbum eius iuxtà est in ore nostro, & in corde nostro.*

Hebr. habent, *& amplius ab his monitus esto, vel caue*, scilicet ne plura requiras, vti solerter aduertit vertitque Noster & Vatabl. S. Hieronym. in veteri editione vertit, *& ampliùs ab his fili mi caue faciendi libros multos, quibus non est finis, & meditatio plurima est labor carnis.* Sic & Septuag. ac Syrus. Contrariè vertit Chald. sic enim habet, *& amplius fili mi ne requiras: faciendi plures libros nullus est finis, frequensq; meditatio, carnis afflictio est.* Consentit Latina Vulgata. Accedit & Arabicus, *Acceperunt*, inquit, *auctoritatem ex eis. O fili mi conserua hoc, facies libros multos, quorum vtilitati non est finis, & in meditatione eorum labor est humanitati.*

Denique Thaumat. sic interpretatur: *At quid pluribus? cùm multiloquio nulla sit vtilitas: sed nec tibi, ô amice, consuluerim inutilia, & quæ nimis conueniunt describere, cùm in eis præter laborem nihil sit reliqui.* Aliter vertit Tigurin. *postremò fili mi*, inquit, *caue admonitus: nam libros multos facere infiniti esset operis.* Et Campens. *His paucis fili mi te admonitum puta, vt autem omnia perstringantur, nec plurimis quidem libris fieri poterit, & labor multa scribendi corpus defatigat.*

Denique, pro *amplius* hebr. *est* יֹתֵר *iother*, quod verti potest, *excellentius, præstantius.* Vnde nonnulli exponunt. q. d. Nil amplius, id est nil excellentius, nil dignius, nil vtilius aliunde, quàm ex dictis scriptisque sapientum, ac præsertim ex hocce meo Ecclesiaste requiras: abundè ille tibi suppeditabit excellentissima dogmata & consilia ad bene beateque viuendum, vt philosophorum, & profanorum magistrorum sermones vel libros præ illo paruipendere & despicere debeas. Multò enim plura, eaque sanctiora & diuiniora ex hoc vno disces, quam ex ceteris omnibus.

FACIENDI PLVRES LIBROS NVLLVS EST FINIS] Dicit hoc, non quòd taxet scriptores, studiumque scribendi, cùm post Salomonem omnes Prophetæ, Euangelistæ & Apostoli, item Patres Græci & Latini, vt alios taceam, plures libros Ecclesiæ & reipublicæ vtiles conscripserint: sed Primò vt ostendat sicut aliis in rebus, sic & in studio, putà in scriptione, & lectione suam inesse vanitatem & ærumnam, putà afflictionem cordis: sic enim ipse se explicuit ca. 1. v. 17. ita S. Hier.

Nullus finis scribendi.

Primò.

Secundò, vt taxet pruritum scribendi: multi enim pruriunt, vt scribant edantque libros, vana dum-

Secundò.

dumtaxat nominis gloria impulsi, cùm libri ipsorum parum sint vtiles, aut prælo indigni; præsertim dũ continent errores, hæreses, superstitiones, obscœnitates, &c. Verè Iuuenalis satyra 7.

——Tenet insanabile multos
Scribendi cacoëthes, & ægro in corde senescit.

Tertiò. Tertiò, vt sapientem moneat pauca legere & scribere, ac omissis profanis studio sacræ Script. se dedere. Nam vt ait Hippocrates initio Aphoris. *Ars longa, vita breuis:* breuem ergo vitam, breuibus paucisque, sed salutiferis impende. Relinque ergo vanos & prolixos ceterorum libros. Nam vt ait S. Aug. libr. de Doctrina Christian. cap. vlt. *Et cùm ibi* (in Script.) *inuenerit omnia quæ vtiliter alibi didicit, multò abundantiùs ibi inueniet ea, quæ nusquam omninò alibi, sed illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine, & mirabili humilitate discuntur.* Quin & Cicero Tuscul. 1. *Mandare,* inquit, *quemquam cogitationes suas literis, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio & litteris.* Hinc Stobæus serm. 19. narrat Socratem, Aristarchum, & Phauorinum (qui Plutarchum sibi coæuum taxat, quòd tã multa scripserit) noluisse quidquam scribere. Et Aristippus Socratis auditor cuidam iactanti se plurima legisse. *Quemadmodum,* inquit, *non illi qui plurimum edunt, meliùs valent his, qui sumunt quantum opus est: ita non qui plurima, sed qui vtilia legerunt studiosi & eruditi sunt habendi.*

Multorum librorum incommoda. Primum. Secundum. Tertium. Rationes eorum erant. Prima, quòd legere, scribereque tot libros, ingens sit animi corporisque labor, & defatigatio. Secunda, quòd tot libri minuant ingenij exercitium, cùm homines securè scriptis aliorum indormiant. Tertia, quòd officiant memoriæ, eamque obtundant: dũ enim tam varia studiosi legunt, nihil retinent; quia posterius extrudit prius. Vnde S. Thomas rogatus, qua via & methodo quis euaderet doctus? respondit, si vnum dumtaxat legat librum, vti refertur in Chron. S. Dominici p. 1. lib. 3. cap. 37. Idem dixit fecitque noster Iacobus Lainez, secundus Societatis IESV Præpositus Generalis: ipse enim vnum dumtaxat in cubiculo habebat librum, eumque à capite ad calcem perlegebat, quo facto, eum referebat ad bibliothecam, atque ex ea alium sumebat pari modo euoluendum. *Quartum.* Quarta, quod in scriptione & lectione tot librorum multum insumatur perdaturque temporis, per tot circuitiones inuolutæ veritatis, quæ breuiter & nudè tradita faciliùs, clariusque intelligitur. Hæc tamen non vetant, quin vtile sit plures libros scribere, cùm vel quid noui affertur, vel nouo & meliori modo explicatur; aut cùm necessitas respondendi hæreticis, aliisque aduersariis id exigit; aut cùm res ab iis fusè & confusè traditæ, breui, clara & ordinata methodo traduntur, vti fecit Iustinianus, qui priscorum Iuris peritorum duo librorum millia, in breuem Iuris moderni, Codicem redegit.

Præclarè Clemens 1. Strom. *Filij quidem corporis, animæ autem liberi sunt scripta.* In libris ergo animam sapientis intueris. P. Damiani libro 1. epist. 6. *Tuli librum meum, quem velut vnicum filium, vlnis vterinæ dulcedinis amplectebar.* Petrus Venet. lib. 1. epist. 20. *Plurimi scripserunt, & in diuinas litteras edidere commentarios felices: si iuuandi studio laborarunt, sudoresque suos diuinæ sacrarunt gloria, non suæ; viuũt adhuc in suis libris, licèt abierint, & operum fructus semper pullulant, dum liber viuit.* Proclus orat. in Chrysost. *A scribendi munere nos scriptorum copia nõ auocet vrgeat potiùs ac prouocet, & in exemplum aliorũ scriptiones erant. Bonos libros qui conscribit retia salutis expandit.* Seneca epist. 33. *Patet omnibus veritas, nondum est occupata. Multũ ex illa etiam futuris relictũ est.*

Plurium librorum commoda. Vincentius Lirin. taxans ex Apostolo profanas vocum nouitates adinuentas à nouatoribus ac hæreticis: *Non dicas noua,* inquit, *sed nouè.* Sanè nostro hoc sæculo viri eruditi, & Religiosi ita suis scriptis illustrarunt Poësin, Rhetoricã, Philosophiam, Mathesin, Controuersias, Theologiã Scholasticam, & Moralem, Spiritalem quoque & Mysticam, ac præsertim S. Script. vt multa hactenus inaudita euulgarint, multa incognita & clausa reserarint, multos ad scientiarum apicem euexerint; adeò vt à Christo nato, vix vllum sæculum fuerit doctius, subtilius, profundius, idque in omni scientiarum genere.

Primum. Ratio à priori est. Prima scientiarum immensa amplitudo, profunditas & obscuritas; ex qua fit, vt vna explicata & superata, semper supersit, & cernatur alia & alia profundior, & obscurior, idque sine fine & termino: quo fit, vt semper nouas quæstiones explicandi, nouosque libros scribendi materia relinquatur. Primæ enim cogitationes aditum patefaciunt, ait Dion. posterioribus commentationibus, iisque melioribus; iuxta illud, δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι. Nemo exantlat mare & thesaurum immensum sapientiæ. Quare tam verum est illud Terentij prolog. in Eunuch. *Nullum est dictum, quod non sit dictũ priùs;* quàm nihil ex auri argentique venis erui; nihil ex gemmiferis fluuiis educi, nihil laticis liquorisue ex fontibus & fluminibus exhauriri denuo, quod non sit erutum, eductum, exhaustum priùs, sed aliis & aliis aquis, metallis, diuitiis semper affluentibus, aliis inquam, in indiuiduo, sed iisdem in specie.

Secundum. Secunda, est immensa ingenij humani capacitas, curiositas, studiumque sciendi, quæ semper noua vestigat, vt vbi priores destiterunt, ibi posteriores incipiant vlteriùs profundiora scrutari, vti videre est in Philosophia, & Theologia Scholastica: indies enim noui Doctores nouas mouent quæstiones, & nouas inueniunt distinctiones, diuisiones, sectiones, subtilitates: hæretici quoque, nouos inueniunt errores, & hæreses, quas scriptis libris confutare opus. Quantum lucis, methodi, profunditatis, ordinis S. Augustino & Patribus addidit S. Thomas & Scholastici? *Quotidie aliquid subtilius, aliquid elegantius cogitat luxuriæ furor, vsitata contemnens,* ait Seneca lib. 6. Natur. quæst. *Nec verò Aristotelem in Philosophia deterruit amplitudo Platonis,* ait Cicero de Optimo genere dicendi.

Tertium. Tertia, est indolum & appetituum diuersitas, quæ facit, vt huic placeat hic scriptor, alteri alter: perinde ac in mensa, huic placet hic cibus, alteri alter: ac in foro vni placent merces huius mercatoris, alteri alterius: quare sicut in conuiuio, vt omnium appetitui satisfiat, oportet plura proponere fercula, & in foro plures merces: sic & in

doctrina plures libros etiam de eadẽ re tractantes, vt cui vnus non sapit, sapiat alter, tertius, vel quartus, &c. *Vtile est*, inquit S. August. 1. de Trin. cap. 3. *plures à pluribus fieri libros diuerso stylo, non diuersa fide, etiam de quæstionibus eisdem, vt ad plurimos res ipsa perueniat, ad alios sic, ad alios autem sic.*

Quartum. Denique, ad Dei magnificentiam, mundique ornatum, & plenam rerum vniuersitatem pertinet, vt sicut singularum rerum, & specierũ plura variaque extent indiuidua: sic quoque artium & scientiarum plures & varij prostent tractatus & libri: hoc enim facit ad doctrinæ varietatem & copiam: quodque enim ingenium, suum sibique proprium habet genium, acumen, iudicium, dicendi scribendique methodum, gratiam, stylum, ac quippiam semper in quo emineat, & ceteros superet.

B Quocirca Origenes sex millia librorum in S. Script. edidit, teste S. Epiphanio. *M. Varro*, ait S. August. *tam multa legit, vt aliquid ei scribere vacasse miremur; tam multa scripsit, vt vix quidquam legere potuisse credamus.* Hinc illæ magnificæ regum & sapientum bibliothecæ, tot in omni arte librorũ præstantium millibus instructæ, ac toto orbe celebratæ. Ptolemæi Philadelphi (quæ quingenta millia librorum continebat, ait Iosephus libr. 12. Antiq. cap. 11. & Euseb. lib. 8. Præpar. cap. 1. imò septingenta millia, ait Gellius libr. 6. c. vlt.) Traiani, Vespasiani, Origenis, Pamphili S. Augustini, &c. ac modernæ in singulis prouinciis numerosissimæ; inter quas, *velut inter ignes luna minores* emicat Biblioth. Vaticana, erecta à Nicolao V. Quàm iucundum, quàm vtile, quàm eruditum in iis versari, ac tot sapientum sensa manu, oculis, menteque versare? An non hoc est vitam agere inter Musas, in Alcinoi hortis degere, paradisum terrestrem incolere, perpetua in mentis deliciis conuiuia agitare?

C Porrò Lectoris est meliores, sibique vtiliores seligere legereq; libros, ac lectos ruminare, & in memoriam, velut mentis ventrem recondere, instar conuiuæ, qui meliores, sibique salubriores in conuiuio seligit, comeditque cibos; scriptoris verò est, non tantùm vtilia scribere, sed & eximiũ quid, siue in re, siue in modo methodoq; scribẽdi afferre, vt rata gratia lectorem mulceat: qui enim trita scribunt, aut gratia scribendi destituũtur, ij in angulum detruduntur, vt nec legantur, nec solem aspiciant. Denique, *qui ascendit pulpitũ* (ad docendum vel scribendum) *incurius, descendit inglorius.* Noli ergo præcox & præceps esse in edendo ingenij tui fœtu. *Sit elephantinus partus, nonumq; prematur in annum.*

D Mysticè, S. Hieron. plures libri sunt, qui discrepant ab vno & vero, scilicet à Christo: vnus verò liber sunt omnes Prophetæ, Euangelia, Epistolæ, &c. quia vnum Christum loquuntur, & sonant. *Quidquid enim dixeris*, inquit, *si ad eum referatur, qui in principio erat apud Deum, & Deus erat Verbum, vnum volumen est; & innumerabiles libri, vna lex, vnum euangelium nominantur. Quòd si diuersa, & discrepantia disputaueris, & curiositate nimia huc atque illuc animum deduxeris; etiam in vno libro multi libri sunt. Vnde dictum est: Ex multiloquio non effugies peccatum. Talibus igitur libris non est finis. Bonum enim omne & veritas certo fine concluditur; malitia verò at-*

A *que mendacium sine fine sunt: & quanto plus requiruntur, tanto maior eorum series nascitur.* Sic & Olympiod. qui & addit multos vocari libros Gentilium & hæreticorum, eò quòd in vnũ non conspirent; sed sibi inuicem aduersentur, & quod vnus statuit, alter euertat. Concludit deinde: *Quod* verò, ait, *non est finis, intellige sine fine versari circa res vanas, vel quòd res vanæ propositum finem, fructumq; illum non habent, quem consequi possimus illas persequentes; vel quòd infinita est librorum multitudo, qui per orbem terrarum circumferuntur.*

FREQVENSQVE MEDITATIO, CARNIS AFFLICTIO EST] Pro *meditatio* hebr. est להג *lahac*, quod vix alibi inuenitur: vnde à variis variè vertitur. Syrus vertit, *sermo*; Pagnin. *doctrina*; Tigurin. *lectio*; Caiet. *eloquium*.

B FINEM LOQVENDI PARITER OMNES AVDIAMVS: DEVM TIME, ET MANDATA EIVS OBSERVA; HOC EST ENIM OMNIS HOMO] Est anacephalæosis, in qua paucis, imò vnica gnome omnia iam dicta summatim complectitur. Vnde S. Hieron. in veteri editione, *Finis*, ait, *sermonis verbi vniuersi auditu perfacilis, est vt scilicet Deum timeamus, & eius præcepta faciamus: Ad hoc enim natum esse hominem, vt creatorem suum intelligens, veneretur eum metu, & horrore, & opere mandatorum. Siquidem cùm iudicij tẽpus aduenerit, quidquid à nobis gestum est, stare sub iudice, & ancipitem diu expectare sententiam, & vnumquemque recipere pro opere suo, siue mali quid gesserit, siue boni.* VERS. 13.

Finis libri, Deũ time.

Pagnin, *finis verbi omnis auditus est*; Campens. *finem vniuersæ rei audiamus*; Vatab. *in summa omnia audita sunt:* idque sic exponit, q.d. Omnia te docui, scilicet cuncta, quæ in mundo sunt, esse vana; C imò ipsam vanitatẽ. Aculeum ergo acremque stimulũ metus Dei & iudicij diuini, hic in fine cõcionis infigit lectoribus. Idem faciat concionator, vt in epilogo efficacissimè & breuissimè totã concionẽ repetat, ac quæ maioris sunt momenti, menti auditorum infigat. Vnde Chal. partim litteraliter, partim mysticè vertit, *finis verbi, quæ facta sunt in sæculo in abscondito, omnia futura sunt vt publicentur, & nota fiunt filiis hominum; ideò verbũ Domini time, & præcepta Domini custodi, & non preces in abscondito; & si peccaueris, esto admonitus, vt conuertaris; quoniam sic debet esse via omnium hominum.*

Præclarè, S. Ephrem serm. de S. Iuliano Anachoreta tom. 3. *Quid*, inquit, *est perfectio? Perfectio est cuiusuis sermonis, & omnis actionis finis. Nam scri-* D *ptum est: Finis verbi, omne ausculta, Deum time, & mandata eius obserua. Quæ enim accidunt vnicuique nostrum in hoc sæculo, siue tristia ac grauia, siue bona ac læta, finem habent: quapropter etiam à tempore consumuntur atque delentur: at quæ post vitæ huius exitum remanent, æterna sunt, & immortalia. Diem ergo iudicij & retributionis in mente habeamus, vt voluntas nostra perfecta sit in Domino.* sic Ephr. tom. 3. de Iuliano Anachor.

Porrò, idem est finis dicendi Salomoni, qui est essendi homini: sicut enim equus nascitur ad cursum, hicque eius est finis; auis ad volatum, bos ad arandum, canis ad latrandum, ignis ad calefaciendum, aqua ad humectandum, &c. sic homo nascitur ad Deum cognoscendum, amandum, timendum & colendum, vt eius tandem visione & possessione fruens beetur. Idem per

vmbram

vmbram videre Gentiles, vt Socrates, Plato, Cyrus, Xenophon, quorum sensa refert Cicero libr. de Senectute in fine. Vnde concludit: *Ex ista vita discedo, tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo: commorandi enim natura diuersorium nobis, non habitandi locum dedit. O præclarum diem, cùm in illud animarum concilium cœtumq; proficiscar, & cùm ex hac turba & colluuione discedam!*

DEVM TIME] Campens. *reuerere Deum*, Hebr. *Elohim*, id est creatorem, gubernatorem, inspectorem, iudicem, & vindicem omnium. Hinc S. Clemens epist. 1. nomen *Deus* deriuat à δέος, id est timor. Nam *primus in orbe Deus fecit timor*. Timor autem hic intelligitur, tum initialis & seruilis, quo timemus Dei iudicium, vindictam, supplicium, & gehennam. Vnde sequitur: *Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium*: tum potiùs filialis, quo ex amore & reuerentia erga Deum vbique præsentem, eum reueremur, cauemusque, ne vel in minimo eius oculos offendamus, sicut filij reuerentur parentes charissimos, cauentque, ne quid faciant quod eis displiceat. Ita S. Hieronym. & alij. Audi S. Bernard. serm. 1. in Cant. *Denique vniuersis humanis studiis ac mundanis desideriis prætulit Deum timere, eiusq; obseruare mandata. Meritò quidem. Verè etenim sapientiæ primum illud initium secundum consummatio est, si tamen constat vobis non aliud veram & consummatam esse sapientiam, quàm declinare à malo, & facere bonum; itemque recedere à malo, neminem posse perfectè, absque timore Dei; nec bonum opus omnino esse præter obseruantiam mandatorum.* Idem serm. 20. *Valde omnino*, inquit, *mihi amandus est, per quem sum, viuo, & sapio. Si non amo, ingratus sum, & indignus. Dignus planè est morte, qui tibi Domine Iesu recusat viuere, & mortuus est: & qui tibi non sapit, desipit, & qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, & nihil est. Denique quid est homo, nisi quia tu innotuisti ei? propter temetipsum Deus fecisti omnia: & qui esse vult sibi, & non tibi, nihil esse incipit inter omnia. Deum time, & mandata eius obserua: hoc est inquit, omnis homo. Ergo si hoc est omnis homo, absque hoc nihil est omnis homo. Inclina tibi Deus modicum, id quod me dignatus es esse, atque de mea misera vita suscipe, obsecro, residuum annorum meorum: pro his verò quos viuendo perdidi, quia perditè vixi, cor contritum & humiliatum Deus non despicias.*

Timor Dei causa virtutum.

Hinc patet τὸ *mandata eius obserua*, velut effectum pendere à τῷ *Deum time*. Timor enim Dei causat obseruationem mandatorum Dei: quia enim timemus & reueremur Deum, hinc satagimus mandata eius studiosè obseruare, ne illi vel in minimo displiceamus, sed per omnia placeamus, ipseque in nobis vbique, & in omnibus sibi complaceat. Qui ergo Deum timet, studet ita opera sua peragere, vt Deo grata & iucunda sint, Deusque iis quasi deliciis suis pascatur, delectetur & fruatur. Audi Cassian. Collat. 11. c. 13. *Quem timorem*, inquit, *non pœnarum terror, nec cupido præmiorum, sed amoris generat magnitudo: quo filius vel indulgentissimum patrem, vel fratrem frater, vel amicum amicus, vel coniugem coniunx, sollicito reueretur affectu; dum eius non verbera, neque conuicia: sed vel tenuem amoris formidat offensam, atque in omnibus non solùm actibus, verùm etiam verbis attonita semper pietate distenditur, ne erga se quantulumcumque feruor dilectionis intepescat. Cuius timoris magnificentiã Isaias vnus Prophetarum eleganter expressit: Diuitiæ, inquiẽs, salutis, sapientia, & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius*, &c.

Curr

Qui ergo timet Deum, hic Deum amat, & in omnibus eius voluntatem facit. *Voluntas autẽ Dei est*, ait S. Cyprian. de Orat. Domin. *quam Christus & fecit & docuit: Humilitas in conuersatione, stabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis iustitia, in operibus misericordia, in moribus disciplina, iniuriam facere non nosse, & factã posse tolerare, cum fratribus pacem tenere, Deum toto corde diligere, amare in illo quod pater est, timere quod Deus est, Christo nihil omnino præponere, quia nec nobis quidquam ille præposuit: charitati eius inseparabiliter adhærere, cruci eius fortiter, & fidenter assistere: quando de eius nomine & honore certamen est, exhibere in sermone constantiam, qua confitemur: in quæstione fiduciam, qua congredimur: in morte patientiam, qua coronamur, hoc est coheredem Christi esse velle, hoc est præceptum Dei facere, hoc est voluntatẽ Patris adimplere.*

HOC EST ENIM OMNIS HOMO] Syrus, *quoniam hoc est, quod ab artifice vno datum est cuilibet*: Arabicus, *at finem sermonis audi, omne negotium: Deum time, & obserua mandata eius, quoniam cuilibet homini prodest hoc*: Chald. *quoniam sic debet esse via omnium hominum*: Scholiastes, *hoc est enim totus homo*: Vatabl. *quia hoc spectat ad omnem hominem*: Tigurin. *nam in hoc consistit omnium hominum perfectio*: Campens. *illo enim solo acquiritur, quidquid verè & solide beatum facere potest*: Caietan. *hoc dumtaxat diuinum est; fixum stabileq; bonum in omni homine*: Arias, *Vnum age, hoc opus, hic finis tibi, causaq; vitæ*; alius, *Omnis in hoc hominis consistit vita beati*. Simili stimulo Moses vrget populum dicens: *Et nũc Israel, quid Dominus requirit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum &c. custodiasq; mandata Domini?* Deuter. 10. 12. Iam

Hoc est omnis homo quid? Resp. Primò.

Primò, noster Lud. Alcazar in cap. 1. Apocal. notat. 18. sic explicat: *Hoc est enim omnis homo: hoc?* scilicet ænigma hominis moribundi, quod toto cap. proposui; hoc enim totum summatim hisce verbis, quasi in tabella spectãdum proponit Ecclesiastes; perinde ac si concionator quispiam de morte concionans sub finem concionis, vt viuaciùs mortis schema auditoribus imprimat proposito cranio defuncti, exclamet: *Hoc est omnis homo*, id est, huc deueniet omnis homo: quisquis ergo es homo, scito te moriturum, ac in cranium & ossa nuda abiturum: quare dum viuis & viges, Deum time & mãdata eius obserua. Verùm hic sensus coactus videtur & violẽtus, aut certè symbolicus, ac vim sententiæ eneruare. Vnde ceteri omnes censent pronomen *hoc* genuinè demonstrare non ænigmata præcedentia & remota, sed id quod proximè præcessit: *Deum time, & mandata eius obserua.*

Secundò.

Secundò, noster Cosmas Magalianus in epist. 2. ad Timoth. c. 4. v. 5. annot. 2. num. 3. sic exponit, *hoc est omnis homo*, id est hæc est definitio hominis, vt si quæras, Quis est homo? respondeat Salomon: Est is, qui timet Deum: ceteri enim quidem videntur homines, sed reuera sunt leones superbi, harpyiæ tenaces, tigrides truculentæ, voraces lupi, &c. Sic Epictetus ait: *Hominis nomine dignus non est, qui virtutis studiosus non est.* Sed audi Cosmam: Symbolicus ille concionator omnia philosophiæ diuinæ placita aureo li-

bello complexus, ad extremam operis sui coronidem, perinde ac si ab aliquo interrogaretur, quid esset homo, quem Ieremias nusquam vidit, quemq; Cynicus ille philosophus in Atheniensi foro, circumspectante populi infinita multitudine, præeunte lucernâ non inuenit; ita definit: *Deum time, & mandata eius serua; hoc est omnis homo.* Vbi Septuag. planius locuti: *In hoc*, inquiunt, *consistit omnis homo.* Nou sunt hominis (palam denuncio) appellatione digni; qui vt oculis placeant, calamistro vtuntur; qui refugos à fronte capillos gerunt, qui holosericati incedunt, qui pallio ab vno in alterum humerum reiecto, protrudere in viis volunt prætereuntes. *Qui Deum timet, & mandata eius seruat, hic homo est*, quem quærimus: hic est qui terram implet: hic nō ficti hominis laruam gerit, vt asoti & intemperantes, sed veri speciem, vt modesti, & frugales. Hunc sensum indicat quoque S. Bernard. serm. 1. & 20. in Cantic. cuius verba paulò antè recitaui. Et S. Chrysost. hom. 1. de incomprehens. Dei natura: *Nam sine scientia*, ait, *id quoque vt homines simus amittemus: Deum enim metue, inquit, & mandata eius custodi quoniam hoc quisque homo est.* & S. Hiero. hic: *Qui adhuc homo est*, inquit, *& necdum nomen Dei accipit, hanc habet rationem substantiæ suæ, vt in corpore positus Deum timeat.*

Tertiò. genuinè. Tertiò, & genuinè: *Hoc est omnis homo*, id est huc natus, fictus & factus est omnis homo, vt scilicet Deum timeat, & mandata eius obseruet: quare nemo se ab eis excuset, per ætatem, sexum, infirmitatem, dignitatem, aut aliam qualitatē: sit puer, sit femina, sit æger, sit diues, sit princeps, sit Imperator, ea obseruet oportet: hoc est enim omnis homo: id est, ad hoc obstringitur omnis homo, iure naturali, diuino & humano.

Rursum, *omnis homo*, id est totus homo, vel integer homo. q. d. Quidquid est, quidquid habet homo, huc impendat oportet, scilicet vt timeat Deum, eiusque leges obseruet; quare omnes sensus, omnia membra, omnes vires animæ & corporis ad hoc vnum conferat oportet, iuxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua*, Deuter. 6. 5. & Matth. 22. 37. Intellectum ergo tuum impende ad Deum cognoscendum, voluntatem ad amandum, memoriam vt eius iugiter recorderis, oculos vt legas eius mandata, aures vt audias, manus & pedes vt ea exequaris, &c. Vnde S. August. lib. 20. de Ciuit. cap. 3. *Quid breuius*, ait, *verius, salubrius dici potuit? Deum, inquit, time, & mandata eius custodi: quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est custos vtique mandatorum Dei: quoniam qui hoc non est, nihil est: Non enim ad veritatis imaginem reformatur remanens in similitudine vanitatis.*

Sæpè enim Hebræi, Græci & Latini per enallagen quantitatis, sumunt totum vniuersale pro toto quanto siue integro. *Omnis* ergo *homo*, idem est, quod integer homo; vnde rursum per metonymiam, qua res sumitur pro adiunctis rei, puta homo pro bono, perfectione, & felicitate hominis, sic exponas, q. d. Omnis homo, id est omne bonum, omne officium, omnis finis, omnis virtus, omne decus & laus, omnis perfectio, omnis felicitas hominis in hac vita consistit in timore Dei, & obseruantia legum ipsius: siue, hoc est, quò spectare debet omnis homo, quantus quantus est, in dictis factisque suis omnibus, ac tota vita, vt sibi semper & vbique ob oculos ponat timorem Dei eiusque præcepta exequi satagat. Vnde Chald. vertit, *talis debet esse via omnium hominum*, S. Hieron. *ad hoc creatus est homo.* Hinc & Salonius explicat, q. d. Qui aliter viuit, exlex scilicet & immemor timoris legisque Dei, non homo est, sed bestia; quia non rationabiliter, quæ est natura hominis, sed bestialiter viuit, scilicet si gulosè, vt porcus, si dolosè, vt vulpes: si arroganter, vt taurus; si rixosè, vt canis: si inuidè, vt simia, &c.

Platonis emblema homo bestia. Salomonem de more secutus Plato censet hominem in vitia defluentem, non tam hominem esse quam bestiam. Vnde libr. 9. de Iusto, figurat animam hominis hunc in modum: Est aliqua congeries capitum plurium belluarū quasi in globum coacta ferinum, ex hac multiplici capitum ferinorum congerie pullulat quasi stipes aliquis ex radicibus, qui stipes hinc leo est, inde draco. Huic stipiti homo aliquis superponitur clauam manu tenens, qua bestias verberat sæuientes. Demum corporis humani pellis omnia illa circumdat per quam animal vnum videatur esse quod est simplex animal. Congeriem plurium bestiarum esse vult insatiabilem concupiscentiæ partem. Stipitem leone & dracone compositum, iracundiæ vim, quæ leo dicitur, cùm suffragatur rationi; draco, cùm refragatur. Homo est ratio. Post hæc iubet Plato, vt interiorem illum hominem nutriamus potiùs quàm bestias illas, ne propter famem deficiente homine sulæ in nobis supersint bestiæ. Per hæc admonemur, vt transitum animarum accipiamus non in varias species, sed in habitus. Erit itaque arbor apud Platonem, qui nutritioni deditus, die noctéque torpebit. Miluus, qui raptu viuet per concupiscentiam; leo, qui egregie militabit: draco, qui crudeliter in genus humanum sæuiet: homo qui ratione ciuili viuet; hæros, qui naturalia perscrutabitur: dæmon, qui mathematica: angelus, qui diuina. Talis enim fit animus, qualem induerit habitum, talis inquam in corpore, talis & extra corpus. Hinc & illud Platonicum: *Sapienti vita lex Deus est, insipienti verò libido.* Et illud: *Beatus ille futurus est, qui humiliter diuinæ legi se subijcit: miser verò, qui eam superbe contemnit.*

De officio hominis veri & Christiani vide Nyssen. oratione: *Quid nomen & professio Christiana requirat*, vbi ait, hominem impiè viuentem, non hominem, sed simiam esse, hominis veste indutam. Tum subdit christianismi definitionē: *Christianismus*, inquit, *est imitatio diuinæ naturæ.* Homo enim conditus est ab initio ad imaginem & similitudinē Dei, quo reuocatur per christianismum: tandem subiicit, hominem peruersè viuere, ac bestialibus moribus exprimere numen diuinum, esse grauem numinis iniuriam; Quia, inquit, numen illis simile videtur, eò quòd eius imago, id est homo improbus, talis sit. Vide & S. Hilar. in psalm. 118. ad illud: *Manus tuæ Domine fecerunt me*; sine litera *jod* initio. Et Lactant. lib. 7. c. 6. initio: *Idcirco*, inquit, *mundus factus est, vt nascamur: ideò nascimur, vt agnoscamus factorem mundi ac nostrũ Deum: ideo agnoscimus, vt colamus: ideo colimus, vt immortalitatem pro laborum mercede*

mercede capiamus; quoniam maximis laboribus cultus A *Dei constat: ideo præmio immortalitatis afficimur, vt similes angelis effecti, summo Patri ac Domino in perpetuum seruiamus, & simus æternum Dei regnum. Hæc summa rerum est, hoc arcanum Dei, hoc mysterium mundi, à quo sunt alieni, qui sequentes præsentem voluptatem, terrestribus & fragilibus se bonis addixerunt, & animas ad cœlestia genitas suauitatibus mortiferis, tamquam luto cœnoso dimerserunt.* Et B. Petrum Damiani lib. 1. epist. 17. ad Alexand. Pontificem, vbi hunc locum pertractans, ait, eum, qui Deum non timet, aut mandata eius non seruat, ratione carere, ac proinde vocabulum quidem hominis habere, sed hominis esse non habere. Exemplum dat S. Chrysostom. homil. 21. ad populũ, S. Iob, qui, inquit, cap. 1. describitur, non ex physiognomia, sed ex timore Dei. *Neq; hoc dicit*, inquit, *quòd duos pedes habebat, & vngues latos, sed indicia pietatis* B *illius præbens, dicebat: Simplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo, demonstrans, quòd hoc est homo; sicut scilicet & alius inquit, Deum time, & ipsius mandata custodi, quoniam hoc est omnis homo: si autem hoc nomen homo tantam ad virtutem præbet exhortationem; multò magis fidelis: fidelis enim propterea vocaris, quoniam & credis Deo, & ab eo creditam ipse iustitiam habes, sanctitatem, munditiam animæ, in filium adoptionem, regnum cælorum, & hæc tibi commendauit.* Porrò, quòd Iob dicitur *rectus*; Sept. vertunt, ἀληθινὸς id est *verus*, eò quòd Dei imaginem & similitudinem bonis in se retinuerit moribus, inquit ibidem Orig. vt non pictus, sed verus esset homo, id est vera Dei imago. Philo lib. de Abraham explicans illud Genes. 6. 9. *Noë homo iustus, perfectus in generatione sua, Deo placuit: Sciendum*, inquit, *quòd hominem non vulgari loquendi forma, rationale, mortale animal vocat; sed per excellentiam eum,* C *qui verè suo nomini respondet eiectus ex animo immansuetis, rabidis ferinisq; vitiorum affectibus; argumento est, quòd post hominem, addit iustum, dicens. Homo iustus, quia nemo iniustus est homo, sed potiùs bestia humana forma prædita; in solum autem iustitiæ sectatorem nomen hoc competit.*

Hos secutus Seneca epist. 77. *omnia*, ait, *suo bono constant, vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quàm fortia dorso iumenta sint quæris, quorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras; cursus, si consequi; audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. Homo Deo similis nascitur, ratione antecedit animantia cetera; virtute ergo & pietate præstare debet.*

Denique, *omnis homo*, id est perfectus homo D est (quia omne & perfectum idem sunt, ait Aristot. lib. 1. de Cælo textu. 1.) si timeat Deum, eiusque mandata obseruet: quidquid præterea habet homo, siue opes sint, siue scientiæ, siue deliciæ, siue infulæ, siue purpura, siue regnum, vetus est, vanitas est, nihil est. Vnde Olympiod. vertit, *hic est sapiens, integer, perfectus homo*. Sic & Bonauent. Lyran. Moringus & alij. Perfectio enim hominis consistit in adæquatione eius ad suum exemplar, quod est Deus, vt scilicet Deo, eiusque voluntati & sanctitati per omnia se conformet, quod ille vult velit, quod non vult nolit, quod ille amat amet, quod odit oderit. Timor Dei enim hic filialis intelligitur, qui in virtutibus est consummatus, quo solo perficitur & cõsummatur homo, iuxta illud: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum*, Eccl. 1. v. 10.

Quocirca, S. Chrysost. in 1. Corinth. capit. 9. *Omnem*, inquit, *hominem Paulus exhibebat Deo* q. d. Vnus Paulus erat omnis homo, id est homo perfectissimus, & instar omnium hominum, vtpote qui in se vno exprimeret omnem virtutem & perfectionem, quæ in omnibus hominibus simul sumptis inueniri potest.

Huc facit illud Senecæ lib. 3. Natur. quæst. in Præfat. *Quid*, inquit, *præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa posuisse, nec deficiente terrâ, ad iniurias aliorum errasse in Oceano, ignota quærentem; sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate, paucissimi qui se. Quid est præcipuum? erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignũ putare, quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? quia à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam vmbram ex claro sole redière.*

Inde deinde cetera educens, vti Salomon hic ex timore Dei, colligit obseruationem mandatorum eius: *Quid*, inquit, *est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare, quidquid acciderit sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses ex decreto Dei fieri. Flere, queri, gemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantùm, sed & infestus, nec auidus periculi, nec fugax, prosperitatem non expectans, sed aduersus vtrumque intrepidus, & inconfusus, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animo mala consilia, puras ad cælum manus tollere, nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis possit amittere, optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem. Cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus abstulerit, sic intueri, quasi exitura, quæ venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortunam* (alij codices legunt *fortuita*) *spiritus hominis attollere. Meminisse, vt siue felix eris, scias hoc non futurum diu; siue infelix, scias hoc te non esse nisi cùm putes. Quid est præcipuum? liberum animum habere,* &c. *si tibi ipse dixeris, Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso?* Vti socio suo dicebat aulicus ille Cæsaris, qui lectâ Vitâ Antonij relictâ aulâ, eiusdem recessum & sanctitatem imitatus est, cuius exemplo conuersum se memorat S. Augustin. lib. 8. Confess. cap. 6. *Dic mihi*, inquit, *quæso te, omnibus istis laboribus nostris, quò ambimus peruenire? quid quærimus? cuius rei causa militamus? Maiorne esse poterit spes nostra in palatio, quàm vt amici Imperatoris simus? Et ibi quid non fragile plenúmque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quamdiu istud erit? Amicus autẽ esse Dei si voluero, ecce nũc fio.* Subiungit Augustinus sanctum feliceméque rei euentum. *Dixit hoc*, inquit, *& turbidus parturitione nouæ vitæ reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus, vbi tu videbas, & exuebatur mundo mens eius, vt mox apparuit. Namque dum legit, & voluit fluctus cordis sui, infremuit aliquando, & discreuit, decreuitq; meliora. Iam iamque tum ait amico suo: Ego iam abrupi me ab illa spe nostra, & Deo seruire statui, & hoc ex*

hora

hora hac in hoc loco aggredior. Te si piget imitari, noli aduersari. Respondit ille adhærere se socio tantæ mercedis, tantæq́; militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrim sumptu idoneo relinquendi omnia, & sequendi te.

Vers. 14. Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.] *Cuncta*, intellige quæ fecimus, vel omisimus. Operis enim boni, quod facilè facere poteramus, omissionem exiget à nobis Deus. ita Olympiod. Heb. *quia omne opus* (Septuag. *factum*) *venire faciet* vel *introducet Elohim in iudicium pro omni abscondito, siue bonum, siue malum sit.* τὸ *quia* significat hîc alteram causam stimulantem ad Dei timorem, & obseruationem mandatorum eius, quòd scilicet Deus omnes homines, & omnia opera hominum sit citaturus ad iudicium vniuersale, quod fiet publicè coram omnibus hominibus & angelis, ac à singulis omnium operum, etiam secretissimorum rigidam rationem exacturus, vt bonis cælestia gaudia, malis gehennæ tormenta retribuat, idque sine acceptione personarum vel munerum iustissimè & irreuocabiliter; ita vt ab eo nulla sit appellatio, nulla fuga, nullæ latebræ, nulla euasio. *Pro omni errato*, scilicet scrutãdo, discutiendo, expendendo, iudicando, puniendo: hæc verba, quasi parenthesi includenda sunt. vt patet ex eo quod sequitur, *siue bonum*; hoc enim cum errato cohærere nequit, sed cum iudicio, quod præcessit, cohæreat oportet. ita Dion. & Titelm. Hebr. est *pro omni abscondito;* Vatabl. *occulto;* alij *secreto* scilicet *errato*, id est, *peccato*, vt solerter vertit Noster: hoc enim quia turpe est occultat se, quærit que secretum & tenebras, cùm virtus vtpote honesta, quærat lucem; Symmach. & Septuag. ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, id est *de omni contemptu* vel *certè de omni ignoratu: quòd etiam de otioso verbo, & non voluntate, sed ignoranter prolato reddituri simus rationem in die iudicij*, ait S. Hier. Complut. vertit, *in omni neglecto*, id est de omni præcepto & virtute, quam homo exercere neglexit, S. Aug lib. 20. Ciuit. cap. 3. legit, *In despecto, hoc est*, inquit, *in omni* (homine) *etiam qui contemptibilis videbitur* (*& ideò nec videtur*) *quoniam Deus & ipsum videt, nec eum despicit, nec eum cùm iudicat præterit.* q. d. Deus iudicabit omnem hominem, quantumuis vilem & despectum. Arab. vertit, *de omni negotio, quo molestiam intulere.*

Mirum videtur Nostrum vertisse, *pro omni errato* (malè aliqui legunt *reatu*, peiùs alij *creato*) vnde suspicatur Franc. Lucas in Notis hic, legẽdum *pro omni celato*. Hoc enim significat Hebr. נעלם *nelam* Hinc Biblia Regia, Complut. & nonnulla alia legunt *pro omni abscondito*, & sic se vertisse ait S. Hieron. in Comment. Et Chald. *Quoniam*, inquit, *omnia quæ fiunt adducet Deus in die iudicij magni, & futurum est, vt manifestet omne verbum, quod celatum à filiis hominum, siue bonum, siue malum.*

Passim tamen Biblia Latina legunt, *pro omni errato*: vnde hæc lectio, ait Franc. Lucas, non facilè auferenda est ex versione Vulgata, nec omnino aliena est ab Hebr. *nelam*, id est *celato*, vel *abscondito*, non enim est error, nisi circa occulta aut abscondita. Rursum, error notat ignorantiam, inconsiderationẽ & inaduertentiam mentis minùs attentæ ad opus, quod agit, vt dispiciat, an bonum sit an malum; quin & opus bonum homo subinde agit minùs attentè, minusque studiosè, quàm par est, imò remissè, negligenter, oscitanter. Rursum, error vocatur vagatio mentis, vel corporis: sic vocantur errores Vlyssis, errores viarum, nemorum & labyrinthorum, errãs luna, errantia sidera, quia scilicet non recto, vt stellæ, sed obliquo cursu incedunt: ita errat, id est vagatur mẽs in oratione, & opere bono. Hæc ergo errata discutiet Deus in iudicio. Et hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt, ἐν παντὶ παρεωραμένῳ. quia παρορᾷν est incuriosè aspicere, vel per incuriam mentis minùs attentis oculis præterire, seu per transitum aliquid respicere, negligere, & contemnere, quod proinde ab oculis est absconditum & remotum. Hoc sensu Hebr. *nelam*, id est *absconditum*, Græcum παρεωραμένον, id est neglectum, & Latinum *erratum*, idem denotabunt, scilicet id quod per incuriam & inaduertentiam ignoranter, negligenter, & minùs attentè factum est, vti sæpè fit ab hominibus fragilibus & incogitantibus: quare Deus hæc omnia adducet in iudicium & diiudicabit, an bona, vel mala fuerint ea, quæ homo non satis diiudicauit, sed incogitanter & inaduertenter egit. Tunc enim *illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium*, 1. Corinth. 4. vers. 5. *Cunctaq́; cunctorum cunctis arcana patebunt.*

Hinc Septuag. Hebr. עלם *alam*, id est abscondere sæpè vertunt præterire, negligere, despicere, contemnere, vt Leuit. 20. 4. Deut. 22. 1. Isaiæ 57. 11. Nahum 3. 11. & alibi, ac subinde vertunt, iniquè agere, vt psalm. 25. 4. quod quid est aliud, quàm errare? Denique, abscondere oculos, aures, mentem, Hebræis idem est quod non attendere, præterire, negligere, errare, vt patet locis iam citatis.

Vide & mirare hic profundam solertiam & perspicaciam nostri Interpretis, qui per abscondita, intellexit significari errata homini negligenti celata & abscondita. Hinc Psaltes orat psal. 18. 13. *Ab occultis* (erratis) *meis munda me Domine.* Et Ierem. c. 49. 10. *Reuelauit abscondita* (scelera) *eius.* Sic & Daniel ca. 2. 22. Abdias cap. 1. 8. Habacuc ca. 3. 14. & Iob cap. 9. 28. *Verebar omnia opera mea, sciens quòd non parceres delinquenti:* multa enim videt Deus in actionibus hominis, præsertim internis, quæ homo ipse non videt. Quocirca *iudicabit Deus occulta* (errata) *hominum*, Rom. 2. 16. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere*, Ephes. 5. 12. ideoque *abdicamus occulta dedecoris*, 2. Corin. 4. v. 2. Atque hæc est origo & radix incertitudinis gratiæ, & prudentis sanctique timoris: quia enim homo suas actiones, cogitationes, intentiones intimè non peruidet, sed tantùm obiter, & quasi in superficie: hinc nescit, an bona vel mala sint: an Deo placeant, vel displiceant; ideoque timore percellitur, ac cum timore & tremore salutem suam operatur. Esto ergo omne peccatum sit erratum & error, iuxta illud: *Errant qui operantur malum*, Prouerb. 14. *Errant*, quia non satis considerant & ponderant, quale, quantum, & quàm noxium sit malum, quod operantur. Si enim hoc profundè perpenderent, vti rei grauitas exigit, vtique non peccarent,

tent. Tamen non hæc sola Deus adducet in iudicium, sed & illa, quæ speciem habent boni, hominique videntur bona, imò in se subinde bona sunt; examinabit enim illa, an debita attentione, intentione, contentione, & studio ea feceris, v.g. orationem, psalmodiam, meditationem, ieiunium, eleemosynam, &c. peregerimus, ac multis dicet, *Mane, tekel, phares: Appensus es in statera, & inuentus es minus habens*, Daniel. 5.

Quare, hic insignis est stimulus pungens nos, vt singulis actibus & cogitationibus nostris acriter inuigilemus, curemusque vt omni ex parte sint sinceræ, integræ, perfectæ; quia *omnes manifestabimur ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum*, ait Paulus 2. Corinth. 5. 10. Porrò, de forma, loco, tempore, personis iudicandis, & iudicaturis, cæterisque circumstantiis iudicij, vide exactè differentem Franc. Suarez tomo 2. 3. p. disp. 57. sect. 6.

B

SIVE BONVM, SIVE MALVM ILLVD SIT] Hæc verba referri possunt ad τὸ *errato*, eo sensu, quo iam exposui. Aptiùs tamen ex Hebræo referas ad τὸ *cuncta*: vnde ex Hebræo, per hysterologiam vitatam sic claré vertas, ordines, & explices: *Et omne opus, vel factum siue bonum, siue malum illud sit, adducet Deus in iudicium super omni absconditο*, vt videlicet examinet opus, num in eo occultè absconditum sit aliquid erroris, id est negligentiæ, inaduertentiæ, omissionis, & culpæ: omnia ergo in opere abscondita rimabitur, & propalabit Deus in iudicio, cùm scrutabitur Ierusalem in lucernis, Sophoniæ 1. 12. Sic scrutatus est occulta Doctoris Parisiensis, qui publicè habebatur vir probus, dum eum iam vita functum publicè in templo, ex feretro proclamare iussit: *Iusto Dei iudicio accusatus, iudicatus, & damnatus sum*; qua voce perculsus S. Bruno vanitati mundi valedixit, & in eremum cum sociis se recipiens, Ordinem Carthusianorum instituit, vt veritatem, veramque felicitatem sibi assecuraret anno Domini 1092.

C

Climacus gradu 7. narrat Stephanum Eremitam clarum miraculis in morte cum dæmonibus se accusantibus disputasse, ac subinde dixisse: *Ita sanè sic reuera est; sed pro hoc tot annis ieiunaui. Aliquãdo verò: Non certè, sed mentimini; hoc non feci. Deinde rursus: Ita verè est, hoc ita est; sed fleui, sed ministraui. Ac rursus: Vere me accusatis. In quibusdam aiebat: Ita sanè, & quid ad hæc dicam non habeo, ideò misericordia est.* Subdit Climacus: *Et erat profectò spectaculum horrendum ac terrificum, inuisibile illud seu supremum iudicium, in quo etiam (quod terribilius est) & quod non fecerat illi obiiciebant.* Et post nonnulla: *Hic ipse tamē cùm adeo infestò à se ratio reposceretur, carne solutus est; quod iudicium, quis terminus, quæ sententia, quæ rationis illius finis fuerit, incertum penitus relinquens.* Quàm sapit ergo, qui cum S. Aug. in Confess. ex animo dicit: *Nec me reuocabat à profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis, & futuri iudicij, qui per varias quidem opiniones, nunquam tamē recessit de pectore meo.* Idem Aug. in psal. 49. ante finem: *Veniet, inquit, & non silebit, & arguet quando correctioni nullus locus erit. Statuam te, inquit, ante faciem tuam. Modo ergo tu fac, quisquis talis es, quod tibi minatur facere Deus. Tolle te à tergo tuo, vbi te videre*

D

A

non vis, dissimulans à factis tuis, & constitue te ante te. Ascende tribunal mentis tuæ, esto tibi iudex, torqueat te timor, erumpat à te confessio, & dic Deo tuo: Quoniã iniquitatem meam ego cognosco, & delictum meum ante me est semper. Quod erat post te, fiat ante te, ne tu ipse postea à Deo iudice fias ante te, & non sit quo fugias à tene quando rapiat sicut leo, & non sit qui eripiat. Idem in psalm. 97. *In potestate tua est quomodo expectes venturum Christum; ideo differt venire, vt, cùm venerit, non te damnet. Ecce nondum venit, ille in cœlo est, tu in terra: ille differt aduentum, tu noli differre consilium. Aduentus ipsius durus est duris, mitis est piis. Vide ergo modò tu qui sis: si durus, licet tibi mitescere; si mitis, iam gaude venturum.*

Narrat de seipso S. Hieronym. epistol. ad Eustochium de Custod. virgin. se ob leue iuuentutis erratum, quòd scilicet Ciceronem auidiùs legeret, quàm S. Script. raptum ad tribunal iudicis: *Interrogatus*, inquit, *de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui præsidebat: Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus; vbi enim thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Illico obmutui: & inter verbera (nam cædi me iusserat) conscientiæ magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: In inferno autem quis confitebitur tibi? Clamare autem incepi: Miserere mei Domine, miserere mei. Hæc vox inter flagella resonabat. Tandem ad præsidentis genua prouoluti qui astabant, precabantur, vt veniam tribueret adolescentiæ meæ, & errori locum pœnitentia commodaret; exacturus deinde cruciatum, si Gentilium litterarum libros aliquando legissem. Ego qui in tanto constrictus articulo, vellem etiam maiora promittere, deierare cœpi, & nomen eius obtestans dicere: Domine si vmquam habuero codices sæculares, si legero, te negaui. In hæc sacramenti verba dimissus, reuertor ad superos, & mirantibus cunctis, oculos aperio tanto lacrymarum imbre perfusos, vt etiam incredulis fidem facerem ex dolore.* Addit deinde: *Nec vero sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus sæpè deludimur: testis est tribunal illud, ante quod iacui: testis iudicium triste, quod timui. Ita mihi numquam contingat in talem incidere quæstionem, liuentes fateor me habuisse scapulas, plagas sensisse post somnum & tanto dehinc studio diuina legisse, quanto non antè mortalia legeram.* S. Hieron. raptus ad iudicium. Matth. 6. Psal. 6.

Si ob lectum Ciceronem in iudicio vapulauit S. Hieronymus, quantum vapulabunt gulosi, qui ventri & veneri seruiunt; auari, qui per vim vel fraudem aliena diripiunt; superbi, qui proximis inuident, indignantur, calumniantur, officium, famam, vitamque eripiunt? Igitur ex hoc Epilogo Salomonis discamus iugiter mentis oculis proponere diem iudicij, vt eius cogitatione & metu singulas nostras actiones ita honestè, sincerè, cautè & exactè obeamus, sicut optabimus eas obiuisse cùm tribunali Christi astabimus, vt rigidam iudicij earumdem rationem reposcenti reddamus, ne quòd ipse in eis erratum inueniat. Ibi enim iacietur alea, imò dictabitur sententia decretoria, eaque irreuocabilis totius æternitatis nostræ, vel beatissimæ, vel miserrimæ. Siue ergo comedas, siue bibas, siue dormias, siue studeas, siue quid aliud agas, semper cum S. Hieronymo auribus tuis insonet tuba nouissima Archangeli: *Surgite mortui, venite ad iudicium. Quis enim*, inquit S. Clemens epistol. 1. *peccare poterit, si semper ante oculos suos Dei iudicium*

ponat

ponat, quod in fine mundi certum est agitandum? Et Boëth, in fine Consolat. Philosop. *Magna vobis est, si dissimulare non vultis, necessitas indicta probitatis, cùm ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.* Hoc sapiebat qui dicebat:

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq; vanis:
Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

O æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, felix æternitas, Deus meus, & omnia! Da vt nulla nos moueat mundi vanitas. Da, vt qui hæc legunt sapere discant, vt transeant à vanitate ad veritatem, à terra ad cælum, à morte ad vitam, à tempore ad æternitatem, ab ærumna ad felicitatem, à mundo immundo ad te Dominum Deum nostrum, vt in te quasi in pace in idipsum dormiant & requiescant. Da nobis sapientiam

A hanc Domine Iesu, qua vana vt vana despiciamus, vera vt vera sectemur, quia tu es æterna Patris Sapientia: tu via, veritas & vita: donec aspiret dies veræ beatæque æternitatis, & inclinentur vmbræ vanæ miseræque mortalitatis: *Tu via sanctæ conuersationis, veritas doctrinæ diuinæ, vita beatitudinis sempiternæ. Sequamur Domine Iesu te per te, quia tu es via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio*; vt iucundissima tui visione fruentes in æternum viuamus, beemur & glorificemur, ac in abyssum veritatis deitatisque immersi, Trinitati perenne halleluia concinentes, totis cordium medullis iugiter iubilemus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto: Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.*

O quantum est in rebus inane!

Sperne vanitatem, sectare veritatem; sursum veritas, deorsum vanitas. *S. Bernard. lib. 5. vitæ. cap. 3.*

Viue AETERNITATI.

Quidquid in mortali moliris vita, AEternitati geris, vel miseræ, vel beatæ. Hoc æuum horis & diebus fluens, imò fluctuans, cum inani rerum labentium flumine, tendit in vastum Oceanum AETERNITATIS.

Memento te vnam dumtaxat habere animam, eamque immortalem, ac semel dumtaxat te moriturum nec à morte ad vitam esse regressurum: vnam quoque tantùm te habere vitam, illamque breuem, nec aliam quàm illam qua modò vteris: ac posteà vnam solùm superesse gloriam, illamque æternam: illi ergo viuere satage. *B. Teresia.*

Vnum necesse est, aut benè æternùm, aut malè.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ

QVÆ IN HOC VOLVMINE CITANTVR, VEL EXPLICANTVR

Prior numerus paginam, secundus columnam, littera addita eas qua columnis intersita sunt, indicant.

EX GENESI.

EX EXODO.

EX LEVITICO.

Cornel. in Ecclesiasten.

EX NVMERIS.

EX DEVTERONOMIO.

EX IOSVE.

EX LIBRO IVDICVM.

EX LIBRO RVTH.

EX LIBRO I. REGVM.

EX PROVERBIIS.

8.18.

EX CANTICIS

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

EX IEREMIA.

EX THRENIS.

EX BARVCH.

EX EZECHIELE.

EX DANIELE.

EX OSEA.

INDEX LOCORVM S. SCRIPTVRÆ.

EX NOVO TESTAMENTO.

EX MARCO.

EX LVCA.

EX IOANNE.

EX ACTIS APOSTOLORVM.

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

EX EPIST. I. AD CORINTHIOS.

4. Nihil

EX EPIST. II. AD CORINTHIOS.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES.

EX EPIST. I. AD THESSALONIC.

EX EPIST. I. AD TIMOTHEVM.

EX EPIST. II. AD TIMOTHEVM.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

EX EPISTOLA S. IACOBI.

10. Qui-

EX EPISTOLA II. S. PETRI.

EX EPISTOLA I. S. IOANNIS.

EX APOCALYPSI S. IOANNIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM QVÆ HOC COMMENTARIO CONTINENTVR.

Prior numerus paginam, alter columnam, literæ additæ intercolumnares litteras indicant: vbi vnus dumtaxat est numerus, ad immediatè præcedentem, eum referri signum est.

Anti-

Deus

Natura

Reges

Serui

INDEX

INDEX MATERIARVM
MORALIVM
QVÆ HOC IN ECCLESIASTEN
COMMENTARIO
VBERIVS DEDVCVNTVR,

Verbis Euangelij per Dominicas, Festos dies, & Ferias nonnullas occurrentes accommodatarum, in gratiam & vsum concionantium.

IN FESTO CIRCVMCISIONIS.

IN FESTO EPIPHANIÆ.

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA III. POST EPIPHAN.

DOMINICA IV. POST EPIPHAN.

Exer-

DO-

IN